

ISBN: 978-605-66529-0-5

PROCEEDINGS BOOK

*2nd International Scientific Researches Congress
on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017)*

April 20-23, 2017
Istanbul, TURKEY

Edited By
Hayrullah KAHYA

**PROCEEDINGS BOOK of 2nd International Scientific Researches
Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017)**

April 20-23, 2017 – Istanbul, TURKEY

Published & Edited by

Dr. Hayrullah KAHYA,

Address: Yildiz Technical University, Education Faculty, Turkish Education Department,
A-124 Esenler-Istanbul-TURKEY

Publishing Date: June 15, 2017

Istanbul, TURKEY

ISBN: 978-605-66529-0-5

CITATION: PROCEEDINGS BOOK of 2nd International Scientific Researches
Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD-2017), April 20-23, 2017 –
Istanbul, TURKEY

© 2017 All Rights Reserved

This work is subject to copyright. All rights are reserved, whether the whole or part of the material is concerned. Nothing from this publication may be translated, reproduced, stored in a computerized system or published in any form or in any manner, including, but not limited to electronic, mechanical, reprographic or photographic, without prior written permission from the publisher www.ibadergisi.org

Contact at ibadconferences@gmail.com

The individual contributions in this publication and any liabilities arising from them remain the responsibility of the authors.

The publisher is not responsible for possible damages, which could be a result of content derived from this publication.

ORGANIZED BY

SUPPORTED BY

HISTORY and FUTURE
Journal of International Peer-Reviewed
Researches of the Sciences of Human and Societies
e-ISSN: 2458-7672

TARİH ve GELECEK
Uluslararası Hakemli
İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
e-ISSN: 2458-7672

ADAM AKADEMİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

21. Yüzyılda

Eğitim ve Toplum

Education And Society In The 21st Century

e-Kitap Yayıncılık

"Türkiye'nin E-Kitap Platformu"

worldconferencealerts

ORGANIZATION COMMITTEE

Co-Chairs

Assoc. Prof. Dr. Senija TAHIROVIC, International University of Sarajevo, BOSNIA AND HERZEGOVINA

Dr. Hayrullah KAHYA, Yildiz Technical University, TURKEY

Scientific Committee

Prof. Dr. Edina VEJO, University Zenica, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Yavuz GUNALAY, Bahcesehir University, Turkey

Prof. Dr. Mesude ATAY, Okan University, Turkey

Prof. Dr. Jasna BAJRAKTAREVIC, University in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Prof. Dr. Nigar POSTEKI, Kocaeli University, Turkey

Prof. Dr. Hasan Huseyin ADALIOGLU, Eskisehir Osmangazi University, Turkey

Prof. Dr. Arda ARIKAN, Akdeniz University, Turkey

Assoc. Prof. Dr. Zinka BEJTIC, American University Sharjah, Dubai

Assoc. Prof. Dr. Edin JAHIC, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Assoc. Prof. Dr. Kenan ZEKIC, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Assist. Prof. Dr. Almasa KAPIDZIC, University in Tuzla, Bosnia and Herzegovina

Assist. Prof. Dr. Mirsad SERDAREVIC, California State University, San Marcos, California, USA

Assist. Prof. Dr. Alen KALAJDZIJA, University in Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Assist. Prof. Dr. Anela HASANAGIC, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Assist. Prof. Dr. Selvira DRAGANOVIC, International University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Secretarial

Emre EROGLU

CONTENTS

Title of the Study	Page
ANTHROPOLOGY: "BASTARD CHILD" OF IMPERIALISM'S COMING OF AGE AT THE DAWN OF 21ST CENTURY <i>M. Nazif SHAHRANI</i> KEYNOTE SPEAKER	1-11
TESTIMONY PSYCHOTHERAPY FOR GENOCIDE SURVIVORS: PROVIDING A COMMON GROUND BETWEEN TREATMENT AND PREVENTION OF HUMAN RIGHTS ABUSE <i>Alma DŽUBUR KULENOVIĆ</i> KEYNOTE SPEAKER	12-21
THE BALKANS IN OTTOMAN HISTORY: ISSUES AND CHALLENGES FOR STUDYING THE NINETEENTH CENTURY REFORMS <i>Yonca KOKSAL OZYASAR</i> KEYNOTE SPEAKER	22-29
ORAL PRESENTATIONS	
ARCHEOLOGY	
ROMA DÖNEMİ KARIA KENTLERİNDE DAĞITIMLAR <i>Esra GÜLER, Güray ÜNVER</i>	30-42
HUMANITIES	
MEETING THE PENETRATING SIGHT OF THE GYPSY WOMEN SOMEWHERE IN THE MIDDLE EAST <i>Aleksandra BUJALSKA</i>	43-48
PSİKOLOJİK SERMAYE VE DİNDARLIK EĞİLİMİ İLİŞKİSİNE DAİR BİR SAHA ARAŞTIRMASI <i>Mehmet Ali TAŞ, Ali Murat ALPARSLAN, Seher AYTAŞ</i>	49-61
KENT İÇİ SANAYİLERE YEREL HALKIN YAKLAŞIMI <i>Çiğdem ÜNAL, Besime YÜCEL</i>	62-73
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOYLULAŞTIRMANIN MEKANA YANSIMASI: İSTANBUL SULUKULE ÖRNEĞİ <i>Rumeysa ORHAN</i>	74-84
ÖĞRENCİLERİN YAŞADIKLARI BÖLGEYE İLİŞKİN DESTİNASYON İMAJ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA, ARHAVİ MYO ÖRNEĞİ <i>Süleyman AKKAŞOĞLU, Ceyhun AKYOL, Şevki ULAMA, Burhanettin ZENGİN</i>	85-94
ÜNİVERSİTE SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA <i>Arzu GÜRDOĞAN, Selma ATABEY</i>	95-103

LINGUISTICS

- TARİHİ GERÇEKLER: ETRUSKLAR VE ALFABE**
Hacer HÜSEYNOVA 104-109
- FRANSIZCA-TÜRKÇE HUKUK METİNLERİ ÖRNEKLERİ ARACILIĞIYLA
HUKUK ÇEVİRİSİ EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
Sezai ARUSOĞLU 110-118
- ÇEVİRİ BELLEĞİ SİSTEMLERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇEVİRİLERDE ÇEVİRİNİN
KALİTESİ VE ÇEVİRMENİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ/GÖRÜNMEZLİĞİ HUSUSLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**
Ceylan YILDIRIM 119-127

LITERATURE

- MURAT MENTEŞ'İN KORKMA BEN VARIM ADLI ROMANINDA ÇOKSESİLİ SÖYLEM**
Gülşah ŞİŞMAN 128-142
- TOPLUMSAL DEĞERLERİN GELECEK NESİLLERE AKTARIMI BAĞLAMINDA TÜRK
ATASÖZLERİNİN ÖNEMİ**
Burcu KAYA 143-152
- KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ**
Funda KIZILER EMER 153-160
- DİVAN ŞİİRİNDE 'GİL Ü GÜL' MAZMUNU ÜZERİNE**
Abdulkadir ERKAL 161-168

EDUCATION

- EĞİTİM BÖLGELERİ VE EĞİTİM KURULLARI UYGULAMALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ (DÜZCE ÖRNEĞİ)**
Süleyman GÖKSOY, Şeref KILDIRAN 169-174
- ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL VE DUYGUSAL YALNIZLIK DÜZEYLERİ İLE
İLİŞKİ İNANÇLARININ İNCELENMESİ**
Binnaz KIRAN ESEN 175-181
- BİLGİSAYAR PROGRAMLAMA EĞİTİMİNDE SCRATCH PROGRAMI KULLANIMINA
İLİŞKİN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ**
*Deniz Mertkan GEZGİN, Saniye Nur ÖZCAN, Kübra ERGÜN, Özge KÖSE,
Neriman EMİR* 182-188
- ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETİM YILI BAŞINDA VE SONUNDA DÜZENLENEN MESLEKİ
ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ**
Mehmet ŞAHİN 189-201
- YÜKSEKÖĞRETİM BAKIŞ AÇISIYLA ŞİRKET AKADEMİLERİ: ULUSLARARASI
UYGULAMALAR**
Recep Onur UZUN, Süleyman ÜSTÜN 202-209

MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA, SEKTÖR BEKLENTİLERİ VE MESLEKİ YETERLİLİKLER ÇERÇEVESİNDE ESNEK ÖĞRENME ORTAMLARININ KURGULANMASI <i>Süleyman ÜSTÜN, Recep Onur UZUN</i>	210-222
--	---------

PHILOSOPY

İSLAMÎ MODERNİTE MÜMKÜN MÜDÜR? <i>Neşet TOKU</i>	223-227
--	---------

PUBLIC RETATIONS

DEVLET VE ÖZEL BANKA ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ANALİZİ <i>Melis YALÇIN, Selin ÇAVUŞOĞLU</i>	228-238
--	---------

LAW

TÜRK HUKUKUNDA SİGORTA UYUŞMAZLIKLARINDA ARABULUCULUK VE TAHKİM KURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI <i>Tuğba ÇİFTÇİ</i>	239-249
--	---------

HAKSIZ REKABET HUKUKU AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI REKLAMLARIN UNSURLARI VE TÜRLERİ <i>Hediye BAHAR SAYIN</i>	250-260
--	---------

OLAĞANÜSTÜ HALLERDE İNSAN HAKLARI İLE İLGİLİ YÜKÜMLÜLÜKLERİN ASKIYA ALINMASI VE TÜRKİYE <i>Süleyman DOST</i>	261-272
--	---------

THEOLOGY

HZ. MUHAMMED HAKKINDA YAZILAN MANZUM HİLYELERİN SEBEB-İ TELİF BÖLÜMLERİNİN MUKAYESESİ <i>Duygu KAYALIK ŞAHİN</i>	273-286
--	---------

İSTILAH/KAVRAM RİSALELERİNİN İSLAM HUKUKU METİNLERİNİ ANLAMADA ÖNEMİ: KINALİZÂDE ALİ ÇELEBİ ÖRNEĞİ <i>Ömer KORKMAZ, Hasan KAYAPINAR</i>	287-291
---	---------

İSLAM HUKUK FELSEFESİNDE HÜKMÜN GEREKÇESİ: ÂLİM MUHAMMED B.HAMZA EL-GÜZELHİSÂRÎ EL-AYDİNİ ÖRNEĞİ <i>Hasan KAYAPINAR, Ömer KORKMAZ</i>	292-297
---	---------

ASHÂBUL HADİS VE TEOLOJİK TAVRI <i>İsmail ŞİK</i>	298-300
---	---------

MAHMUD B. ZEYD EL-LÂMİŞÎ'DE ÂLEMİN HUDUSU PROBLEMİ <i>İsmail ŞİK</i>	301-304
--	---------

GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI VE NEDEN OLDUKLARI BAZI PSİKOLOJİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ <i>Cüneyd AYDIN</i>	305-316
---	---------

TASAVVUF KAVRAMLARININ İSTİNBÂTI BAĞLAMINDA İŞÂRET İLMİ

Mahmud Esad ERKAYA

317-327

YAHUDİLİK MENŞELİ BİRTAKIM KAVRAMLARIN TEFSİRLERDEKİ KARŞILIĞI VE MEALLERDE ANLAM BUNALIMI

Ertuğrul DÖNER

328-335

COMMUNICATION

KARARLARI IŞIĞINDA RADYO TELEVİZYON ÜST KURULUNUN TELEVİZYON YAYINCILIĞINA YAKLAŞIMI; ULUSAL YAYIN YAPAN TELEVİZYON KURULUŞLARI ÖRNEKLEMİNDE BİR İÇERİK ANALİZİ

Ayhan Oğuz ÜNLÜER

336-348

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

Ömür ALYAKUT

349-363

KAMU KURUM VE KURULUŞLARININ HALKLA İLİŞKİLER FAALİYELERİNDE WEBSİTESİ VE TWITTER KULLANIMLARI: KKTC CUMHURBAŞKANLIĞI ÖRNEĞİ

Sevilay ARSLAN

364-378

BUSINESS ADMINISTRATION

DESTİNASYON MARKALAMA BAĞLAMINDA YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Çağatay AKDOĞAN

379-390

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Zeynep ÖZGÜNER, Mert ÖZGÜNER, Aydın ÖZDEMİR

391-403

BANKA ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİ İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Selin ÇAVUŞOĞLU, Melis YALÇIN

404-415

YÖNETİCİLERİN KULLANDIĞI MİZAH TARZININ ARAŞTIRILMASI VE MİZAH KULLANIMININ ÖRGÜT ÜZERİNDEKİ NEGATİF VE POZİTİF ETKİLERİ: TÜRKİYE'DE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA

Yasin BARUT, Meltem ONAY

416-425

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜKETİCİ TİPLERİ ENVANTERİNİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Mert ÖZGÜNER, Zeynep ÖZGÜNER, Aydın ÖZDEMİR

426-435

SOSYAL ZEKÂNIN İLETİŞİM BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Vasfi KAHYA, Esin CEYLAN

436-442

FINANCE

BİR PİYASAYA BAŞARISIZLIĞI NEDENİ OLARAK ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİ

Serkan ERCOŞKUN

443-448

HEALTH SCIENCES

DİABET HASTALIĞININ SİTOKİNLERLE İLİŞKİSİ

Zeki YALÇINKAYA, Hakan TURAN, Halit DEMİR

449-451

IMPORTANCE IN HEALTH ENZYMES OF IMMOBILIZED

Zeki YALÇINKAYA, Hakan TURAN, Halit DEMİR

452-454

ARTS

DENİZLİ TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜNÜN TEKNİK İSTİHDAMINA YÖNELİK 10 YILLIK (2007-2017) SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bahriye YALÇINKAYA

455-468

MODA TASARIMI, GRAFİK TASARIMI VE GİYİM ÜRETİM TEKNOLOJİSİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN ETMENLER: DENİZLİ TEKNİK BİLİMLER MYO ÖRNEĞİ

Nesrin KACAR

469-480

BİZANS İKONALARINDAN POSTMODERN SANATA 'BAKİRE MERYEM VE ÇOCUK' TEMASI

Vildan IŞIK ŞEN

481-488

MESLEKİ EĞİTİMDE UYGULAMANIN ÖNEMİ (MOBİLYA VE DEKORASYON EĞİTİMİ UYGULAMALARI ÖRNEĞİ)

Taner DİZEL, Bahriye YALÇINKAYA

489-505

İLHAN BERK'İN RESİMLERİNDE RASTLANTIYI ARAMAK

Sezin TÜRK KAYA, Serhat ALADAĞ

506-516

POLITICAL SCIENCES

YENİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İLE GETİRİLEN CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNİN İDARİ YAPI VE İŞLEYİŞE ETKİSİ

Ferit İZCİ, Mehmet SARITÜRK

517-532

İSVEÇ'TE SOSYAL DEMOKRAT PARTİNİN SİYASAL KATILIMA BAKIŞI: LUND ÖRNEĞİ

Pınar AKARÇAY

533-539

SOCIOLOGY

THE PROBLEM OF SUSTAINABILITY IN TOURISM DEVELOPMENT: THE CASE OF IHLARA VALLEY

Özgür SARI

540-548

TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASETTE EKSİK TEMSİLİNİN SOSYOLOJİK BOYUTLARI

Arif Olgun KÖZLEME, Muammer AK

549-559

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ BAĞLAMINDA GÖÇ OLGUSU

Hasan UZUN

560-566

KADINLARIN KAMUSAL ALANDA VAR OLMA ÇABASI OLARAK: KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ <i>Sevda MUTLU</i>	567-573
TÜKETİM TOPLUMU VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK <i>Aslıhan AKKOÇ</i>	574-578
TÜRKİYE'DE EMEKLİLERİN ÇALIŞMA HAYATINA YENİDEN KATILMALARININ HUKUKSAL BOYUTU <i>Gökçe CEREV</i>	579-586
HISTORY	
TÜRK SİYASAL HAYATINDA AŞİRETLERİN BELİRLEYİCİLİĞİ <i>Ahmet İLYAS, Ebru ÇOBAN</i>	587-595
FRANSIZ BASININDA LOZAN BARIŞ KONFERANSI <i>Şinasi SÖNMEZ</i>	596-610
VIRTUAL PRESENTATIONS	
LINGUISTICS	
ALMANCA EDEBİ ESER İSİMLERİNİN ÇEVİRİSİNDE KÜLTÜREL ETKENLER <i>Sueda ÖZBENT</i>	611-617
ECONOMICS	
SEKTÖREL AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (AKÜ) İNDEKSİ: DENİZLİ ÖRNEĞİ <i>Sevcan GÜNEŞ, Latif ÇAKMAK</i>	618-622
LAW	
İFLASIN CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN SONUÇLARINDAN BİRİ: "HİLELİ İFLAS" <i>Recep ÇAKRAK</i>	623-625
İFLASIN CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN SONUÇLARINDAN BİRİ: "TAKSİRLİ İFLAS" <i>Recep ÇAKRAK</i>	626-628
SOCIOLOGY	
FARKLI KÜLTÜREL KİMLİKLERLE BİRLİKTE YAŞAMANIN KOŞULLARI: ORTAK BİR SOSYAL HAYAT MÜMKÜN MÜ? <i>Serdar ÜNAL</i>	629-636
DİNLER VE KÜLTÜRLERDE HİKMET: BİR VAROLUŞ HİKÂYESİ <i>Ertuğrul DÖNER</i>	637-641

ANTHROPOLOGY: “BASTARD CHILD” OF IMPERIALISM’S COMING OF AGE AT THE DAWN OF 21ST CENTURY

M. Nazif SHAHRANI

Prof. Dr., Indiana University-Bloomington, Indiana, USA
KEYNOTE SPEAKER

Abstract

Complexities of power/knowledge relationships are widely recognized, theorized and examined in multiplicities of contexts in social sciences and humanities. In this presentation I will, however briefly, examine how and why anthropology, often referred to as the bastard child of nineteenth century Western imperialism, has transformed itself at the dawn of twenty first century, at least according to the American Anthropological Associations (AAA:2012), to become one of the “most humanistic of sciences and scientific of humanities.” A discipline with the current goals of producing and “disseminating anthropological knowledge to solve human problems”, according to the AAA, the institutional governing body of the field in the United States of America. History of the development of anthropology, like other social sciences and humanities disciplines, has been shaped by the diverse relationships of its practitioners, the anthropologists, to the fluid nature of Western imperial powers. That is, transforming from empires of commerce, and conquest to “empires by invitation or empires of trust”, during the twentieth century, especially after the Second World War. Here I will focus on the following significant questions: How did the instrumental uses by Western colonial powers of anthropologists and cultural knowledge they produced about the non-Western colonized societies during the nineteenth and early twentieth century shape trajectories of the development of the discipline? How or whether the ab/uses of anthropology and anthropologists changed during the two World Wars as well as the anti-colonial wars of liberation in Asia, Africa and Latin America? What were the impact of Western decolonization, onset of the Cold War, wars by proxies, and creation of neo-empires by “invitation/trust”, on anthropology, after the end of WWII? More significantly, how did the triumph of Western Capitalism over the USSR, the beginning of war on global terror (after September 11-2001) and the need for counterinsurgency (COIN) campaigns in the Middle East influence militarization/weaponization of anthropology and anthropologizing the military? Also explored will be the role of recently trained non-Western or “native” anthropologists in reassessing anthropology’s imperialist past and its extremely critical contemporary stance.

KEYWORDS: Power and Knowledge; Anthropology & Imperialism; Ab/using Social Sciences

INTRODUCTION

I

Anthropology as a social science discipline is an outgrowth of attempts at systematic study of human behavior during the European Age of Enlightenment. It developed into a professional field of study within European universities, like most of the other social and humanistic sciences, during later part of the 19th century. From the very beginning, two things distinguished anthropology from its other sister social science disciplines: 1) the birth of Anthropology, according to British social anthropologists, Catherine Gough (1968:12) as a bastard “child of Western imperialism”; and 2) anthropology’s professional focus on the scientific study of the colonized, non-Western peoples and their so called “primitive culture” for the purposes of “scientific colonization” and control by Western powers of those they subjugated and studied¹.

¹ In this task the tsarist Russian Empire as well as its successor Soviet Empire were also full partners. For details see extensive critical treatment of vast materials on the subject by Slezkine 1994.

The well-known French anthropologist, Claude Levi-Strauss (1966:126) has said that during the interwar years, anthropology became “the science of culture as seen from the outside”—i.e., by the civilized Western men and women studying their non-Western “others”. However, by the end of the twentieth century, anthropology had transformed itself to what Eric Wolf (1923-1999), another well-known American anthropologist, has described as one of the “most humanistic of sciences and scientific of humanities.” That is, a field of social sciences engaged in producing and “disseminating anthropological knowledge to *solve human problems*” as claimed on the website of the American Anthropological Association (AAA: 2012, emphasis is added). However, as one of our own Middle Eastern native anthropologist, Lila Abu-Lughod (2013; 225), has said: “There is no escape [especially for the social sciences] from history or politics”. Similarly, another very well-known and respected anthropologist with Middle Eastern roots, Talal Asad (1973:12) has reminded us, “Anthropology does not merely apprehend the world in which it is located, but the world also determines how anthropology [and social sciences in general] will apprehend it.”

Therefore, in this presentation², my aim is to examine why and how anthropology transformed itself from a bastard child of imperialism to one of the most critical of the social sciences and the most scientific of humanities within the relatively short history of this discipline. My goal will be to narrate the dynamic nature of relationship between power and production of anthropological knowledge, its instrumental use/abuses by imperial powers during the colonial and postcolonial eras. Because of the constraints of time, however, his complex story of the coming of age of anthropology as social science will be sketchy at best.

The multifaceted relationships of power and knowledge are widely recognized, theorized and examined by practitioners of social sciences and humanities in varieties of contexts. Here, however briefly, I will examine how and why anthropology as discipline got transformed or transformed itself over the last century? More specifically, how did Western colonial powers’ instrumental deployment of anthropologists and cultural knowledge they produced about the non-Western colonized peoples during the nineteenth and early twentieth century shaped trajectories of the development of the discipline? How or whether the ab/uses of anthropology and anthropologists changed after the two World Wars because of the anti-colonial wars of liberation in Asia, Africa and Latin America? What were the impact of Western decolonization, the onset of the Cold War, wars by proxies, and formation of the neo-imperial systems, on anthropology, especially after the end of WWII? More significantly, how did the triumph of Western Capitalism over the USSR, the beginning of war on global terror (after September 11-2001) and the need for counterinsurgency (COIN) campaigns in the Middle East (especially Afghanistan, Iraq and Syria among others) has influenced militarization/weaponization of anthropology and anthropologizing the military? I will also comment on the role of recently trained non-Western or “native” anthropologists in reassessing anthropology’s imperialist past and its extremely critical contemporary stance.

² Presented initially as a Keynote Address at the Second International Scientific Research Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD) in Istanbul, Turkey, April 20-23-2017. I am grateful to IBAD and the Congress’s coordinator Dr. Hayrullah Kahya for the invitation and warm hospitality in Istanbul.

In this story of examining relationships between power and knowledge, I will argue however briefly, that the most significant factors shaping developmental trajectories of anthropology as a social science discipline, its growth/maturity and “coming of age”, has been tied to the subtle but crucial shifts in the forms and nature of Western imperial systems. That is, changes from the earlier expansion of European “empires of commerce/trade” into becoming “empires of military conquest”, and eventually and imperceptibly transforming themselves into what Geir Lundestad (1999) has called “empires by invitation”, or what a historian of the United States, Thomas Madden (2008) has described as the *American “Empire of Trust”*. Hence, it is to the examination of the birth, growth and transformation of anthropology within each of these systems of Western imperialisms and their transformative impacts upon the non-Western societies that I would like to now turn.

II

European Renaissance and subsequent technological advances resulted in what came to be known as the Age of Discovery of the exotic Orient, eventually leading to the “discovery” of the Americas. These earlier Western explorations resulted in the establishment of powerful extractive commercial empires fetching considerable wealth for the Europeans. They also exposed the West to peoples, civilizations, and wealth previously unknown to them. In a seminal edited volume called, *Anthropology and the Colonial Encounter*, Talal Asad (1973) states: “ever since the Renaissance *the West has sought both to subordinate and devalue other societies*, and at the same time to find in them clues to its own humanity” (Asad 1973:104, emphasis is added).

The growing commercial interests and investments of European merchants in Asia, Africa and the Americas had to be protected by their governments in the far flung parts of the world, thus leading European armies to transform their empires of commerce into deadly empires of conquest. Improved security condition for the Westerners in the colonies created the environment for initial scientific study of the colonized and subordinated societies of Africa, Asia, Oceania and the Americas. The early anthropologists helped explain behavioral differences between the West and the “Rest” through the development of the concept of “culture” and the theory of unilineal evolution of human societies. That is, to explain the question of why human societies differed, anthropologists introduced and deployed the concept of culture not only as the unique capability of human beings among all organisms as its producer, possessor and transmitter from generation to generation but also explained the differences between Europeans and the non-Europeans while providing justification for European colonization of the “primitives” and bringing them technological and cultural progress—i.e., civilizing them by subjugating them. An intellectual coup which made other social sciences such sociology, history, psychology to acknowledged anthropology’s exclusive jurisdiction over the concept culture until quite recently.

Nineteenth and early twentieth century anthropology, according to Diane Lewis (1973:583), contributed to at least three ideological frameworks of colonial racism: 1) the gulf between the cultures of colonizer and the colonized; 2) exploitation of these differences to benefit the colonialists—i.e., anthropologist did nothing for their subjects to thwart harm directed by colonial powers at them by claiming scientific objectivity (some would say indifference), and claiming their own rights to collect unlimited raw data in colonized societies along with other tangible economic resources, writing books, articles,

etc. about them for their own benefits; and 3) presenting the presumed cultural differences as “the standard and absolute facts”.

In early twentieth century anthropologist became interested also in exploring not only why human societies differed culturally from each other, but also addressing the question of how human societies worked/functioned coherently. To this end, Lewis (1973) suggests that British social anthropologists in colonial Africa developed the theory of structural-functionalism highlighting the integrity of traditional African tribal social system which they urged the colonial governments to preserve and use them for a more effective control of the continent. Their reasoning for doing so were twofold: 1) to spare the African societies what they considered Native American population had experienced in the United States as well as to avoid the devastation caused in traditional European societies by industrial revolution. An act which made the British, at least on the surface appear with greater sensitivity towards the African “natives” than were the United States government towards the native Americans. This approach, Talal Asad (1973:110) says, led the British anthropologists, Myer Fortes and Evans-Pritchard, to claim that African political systems (chieftainships and kingdoms) under the British rule were based on consent of their subjects and as such they were rational, stable and balanced political system. In contrast, Asad suggests, the British functionalist anthropology developed rather negative assessment of the “Oriental Muslim” political regimes, claiming that unlike the Africans the relationships of rulers and the ruled in Muslim polities were characterized by repression and autocracy. He argues that the two contrasting images of British Functionalist Anthropology in Africa and the Islamic Orientalism are products of Europeans’ pre-colonial relations and their pre-colonial assumptions about the Muslim Orient. That is, in their construction of the “irrationality” of Muslim societies compared to the rationality of African political systems, they highlighted their own historic fears of the Ottoman Turkish power, especially during the sixteenth and seventeenth centuries. In these instances, they focused on what they *considered to be the absences in the Muslim societies* compared to Europe—i.e., the absence of Muslim gentry and subordinated position of Muslim women, reaffirming the European attributions of repression, corruption, misrule and decay to Muslim societies. Thus, modern Orientalism was born towards the end of 19th century at the apex of colonial expansion in the Middle East (Asad 1973:115).

In 1902, when American Anthropological Association (AAA) was established, majority of its 175 members were studying and reporting on the British Empire’s African subjects. The American anthropologist for the most part were studying the shattered communities of Native Americans for the Bureau of Ethnology, a US government entity. In 1919 at the conclusion of WWI, a call to separation of anthropology from colonialism as its “time servers” and “handmaidens” was made by Franz Boas, often regarded as “father of American anthropology”. Boas publicly “complained that his colleagues had ‘prostituted science’ by scouring Central America for German submarine bases under the guise of research and Boas was censured by Malinowski Malinowski, “the father of [British] social anthropology” who advocated in 1929, that “to avoid a colonial struggle European powers should follow a colonial strategy based on anthropological knowledge and planning *to achieve the desired evolutionary progress cheaply and without bloodshed*” (Pels 1997:164, emphasis is added). However, in 1942 when both Malinowski and Boas died, most anthropologist, including some of the most famous of them, Margaret Mead and Ruth Benedict among others, were directly involved helping fight the World War II. Ruth

Benedict, for example, studied Japanese culture and developed, a popular theory of “culture and personality”, at least for a time, in a book called the *Chrysanthemum and the Sword*. Other anthropologists studied physical features of the draftees and Margaret Mead prepared pamphlets for the Office of War Information (Stannard 2007).

As such, anthropology which had emerged as distinctive discipline at the beginning of the colonial era, had become a flourishing academic profession at the service of power by the end of WWII. In fact, Talal Asad (1973:14-15) claims that by the end of WWII, anthropologists’ “efforts were devoted [entirely] to the description and analysis—carried out by Europeans, for a European audience—of non-European societies dominated by European power”. Stanly Diamond (1964:433) has added that, early anthropologists believed “only the colonial Westerner can paint a portrait of the idea of the primitive which they [the natives] themselves cannot ordinarily do so”. Indeed, Levi-Strauss (1966:126 cited in Lewis 1973:582) has remarked “if the natives were to do a study of themselves, they would only produce philology or history” but not anthropology. Therefore, all ethnographic fieldwork was carried out in conquered lands by white people, until the end of WWII. Not surprisingly, until after WWII, rarely had anthropologist considered studying the impact of colonial confrontation and conquest upon the lives of peoples and subjugated communities they studied. The end of WWII, ushered the onset of anti-colonial struggles, national liberation wars and the emergence of new forms of imperialism by invitation or emergence of the “Empires of Trust” drastically altering realities for ethnographic research around the globe. We will now turn to the brief examination of the impact of these change in power relations and their impact on production and uses of anthropological knowledge.

III

The two World Wars in Europe, especially WWII accompanied considerable shifts in power relations globally. Europeans’ invitation to the United States to join in their wars in Europe and the Americans’ decision, even if reluctantly, to join them in both occasions and leading their European allies to victory, made the twentieth century effectively the American Century and transformed America to a new kind of global imperial power—i.e., Empire by Invitation or Empire of Trust (see Lundestad 1999, Madden 2008). The end of WWII also triggered the onset of the Cold War between the capitalist West and the Communist Eastern blocs. Weakened Western European colonial powers confronted wars of liberation, sometimes encouraged by the Socialist camp led by the former USSR. The new bipolar world presented complicated power dynamics to many emergent postcolonial newly independent nation states. That is, the powerful Western and Eastern bloc countries were looking for “trusted allies and friends” to “invite” their aid and assistance among the post-colonial independent states while the fragile and highly vulnerable governments of newly independent countries looked for reliable and trusted patrons from one or the other of the competing ideological blocs. A reality which effected the formation of newly configured American and Soviet “empires of trust or empires by invitation” (for characteristics of these new imperial systems see, Shahrani 2016). In this brave new world of zero-sum power games, competition for friends/allies and search for patrons, necessitated the reconfigurations of old colonial ties, giving way to the formation of neo-imperial structures with clear consequences for both—i.e., for the West and for the “Rest”. And not surprisingly, in this new context, pre-war anthropology, relying on the concept of culture and theories of unilineal evolutionism and structural-functionalism to explain the

two fundamental questions of why human societies differed and how human societies worked/functioned seemed clearly inadequate.

More importantly colonial era anthropology and anthropologist faced new realities—they did not have free and easy access to places they used to doing ethnographic research. Neither could post-war anthropologists ignore the effects of radical shifts in the world system, rapid social and economic changes in postcolonial societies, or the inadequacy of structural functionalist theory of culture for explaining social change and pervasive political crises. Therefore, in the novel environment of the 1950s and 1960s, the very concept of culture itself came under systematic scrutiny. Questioning the meta analytical and explanatory role of culture as the sole factor shaping all aspects of human behavior, at the exclusion of psychological, economic and political factors in decision making, Alfred Kroeber & Talcot Parsons (1958, also see Turk 1962) issued a joint statement restricting the concept of culture to “values, ideas, and other symbolic meaningful system” (Wolf 1980). Indeed, Social sciences during the first two decades after WWII, for all intents and purposes, became “behavioral sciences” in search of multifaceted explanations focusing on the role of human agency in institutional processes and decision making on the basis of normative/social structural principles producing specific social organizational outcomes (Ortner 1984, Barth 1966, Paine 1974).

This new approach, described as “processual anthropology”, was not the only one challenging structural functionalist and unilineal evolutionary theory. Other explanatory approaches to understanding social change and continuity were also proposed. For example, Levi-Strauss’s school of French Structuralism suggested that culture was simply a product of “convolutions of human brain” common to all humans which “continuously spawns logical and analogical opposition, forever replacing binary opposites already installed with new ones, in ultimately fruitless road- fruitless because human brain cannot transcend the matrix of nature that had given rise to it.” (Wolf 1980). Others proposed multilinear evolutionary and “cultural ecological approach” which focused on how human actions and technologies were deployed to transform and reshape the natural environment. An approach which evolved into general ecological studies treating human beings not as a unique culture bearing entity but as just another organism with different intake and expenditure of energy and calories in different environments (White 1969). A development which Eric Wolf (1980) suggests led to further divisions within anthropology reflecting the broader competing political ideological struggles of the time. That is, the rise of a Marxist leaning “cultural materialist approach” advocated by Marvin Harris (1980, 1968) and his students and colleagues at Columbia University. Cultural materialist, sought to establish a science of anthropology, stood in opposition to the advocates of “symbolic anthropology” led by Clifford Geertz (197d) and his followers who viewed societies and cultures as “texts” to be interpreted and unpacked subjectively. Most members of anthropological profession opted for a more eclectic theoretical stance in explaining the complex realities of social life confronting them.

By the 1960s, anthropology’s focus on studying “primitive” societies—i.e., hunters-gatherers, mobile herders/pastoralist and peasants in the colonized lands—had also expanded, becoming more inclusive of studying urban communities, their own neighborhoods, factories and boardrooms, as well as studying the impacts of Western and Eastern bloc’s foreign aid, technology transfers via international development programs upon the targeted countries and communities in the former colonies. Diane Lewis states

that a significant consequence of this trend was that, Western anthropologists studying their own societies did not de-humanize their own people, and became more sensitive to the addressing societal problems, and as a result anthropology and anthropologists became more conscious of the relevance of their own scientific or humanistic works. To illustrate her point, she says the Smithsonian Institution's collections of the world cultures are housed in "the Museum of Natural History *but cultures of the White people [are displayed] in the Museum of History and Technology*" (Lewis 1973:598, emphasis is added).

The publication of *Orientalism* by Edward Said (1978), although in its first edition more approving of anthropological studies at the time, had a phenomenal impact not only on anthropology but upon social sciences and humanities focusing on postcolonial studies in general. One of its most lasting legacies has been the establishment of the fact that production of knowledge in all times and places is situated. That is, the broader dynamics of power, economic policies and practices of colonial, postcolonial, and neocolonial regimes affect scholarly practices at multiple levels. More specifically, as Laura Deeb and Jessica Winegar (2016:5) have put it: "The production of knowledge is political from its inception in a future academic's social life." More specifically, *Orientalism*, encouraged research on the anthropology of colonialism, post-colonialism and anthropologists as colonizers (i.e., anthropology of anthropology), which had begun to question anthropology's role in colonial rule during the 1960s (see Pels 1997). Perhaps, *Orientalism's* most critical impact on anthropological practice was a drive towards shunning collaboration with the strategies of new expansive neocolonial/imperial powers, including supporting their wars and pervasive violence in the Third World, such as the Viet Nam war and other Cold War related "low intensity conflicts" in Asia, Africa and Latin America. Indeed, during the last quarter of the 20th century, critique of colonialism, everyday resistances to power, reflexivity (or some would say navel gazing by anthropologists), balancing of domination and resistance, became significant themes of anthropological investigation (e.g. works by James Scott 1990, 1985). Two other developments effected anthropology and anthropologists to become more critical and greatly nativized—i.e., the effect of Foucauldian equation of power and production of knowledge during the 1980 and, the rise of post-structuralism/colonialism, combined with deep disillusionment with the Left by the late 1980 and early 1990s (see, Deeb Winegar 2016, Pels 1997).

IV

During the 1970 and 1980s, Third World or native anthropologists received training in anthropology and their numbers began to increase with critical impact, especially on the studies of identity politics and gender studies. Albert Memmi (1969:181) in his book, *Dominated Man*, says: "For the oppressed to be finally free, he must go beyond revolt, by another path, he must begin in other ways, conceive of himself and reconstruct himself independently of the master." But how is this possible?

In an important article on "Anthropology and Colonialism", published in *Current Anthropology*, Diane Lewis (1973:589) offers the following list of challenges facing the Third World anthropologist: Time or opportunity for education and self-discovery, especially in the Third World post-colonial environments where social sciences, especially anthropology is not valued. The choices for prioritizing which of the most pressing problems of his/her community and country to be addressed—especially when resources are lacking and priorities within the country radically different. Significance of outsider

studies are obvious, but natives must decide who has the right to study their culture—themselves or outsiders, and if so, how?

Sadly, however, the current president of Afghanistan, Ashraf Ghani, an “activist” native anthropologist and the co-author of a book entitled, *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World*, despite much hope and expectations has not been able deliver much of anything as a native anthropologist to the suffering peoples of the country he rules³ (Ghani and Lockhart 2008). Similarly, applied anthropologists have, for the most part, continued to support neocolonialism and their so called economic development projects, under the rubric of planned development and social change programs, have largely failed to deliver also. Therefore, how to maintain a balance between “pure anthropology”—i.e, doing science and contributing to theory and methods--and looking for solution to practical problems of communities and nations remains hypothetical at best. Ultimately, Lewis suggests for Third World or “native” anthropologists to be effective, understanding the terrain of ecology of global powers within the new globalized empires of trust/invitation is a critical necessity. These are indeed major challenges, fraught with considerable obstacles, but must be faced with courage and determination especially by the growing numbers of Middle Eastern and North African native anthropologists.

In a recent book on *Anthropology's Politics Disciplining the Middle East*, Laura Deeb and Jessica Winegar (2016), report the doubling of trained professional anthropologists doing research on the region, largely because of the emergence of Middle East and North Africa (MENA) as the new enemy of the West. Many of the native anthropologist educated in post-Orientalist academia, trained by postcolonial and post-structuralism mentors are focusing on social justice and activism. At the dawn of 21st century, especially after the events of the September 11-2011 in New York and Washington DC, their number have doubled again according to Deeb and Weniger. The wars in Afghanistan and Iraq, spearheaded by the United States as an “Empire of Trust” and her NATO allies, as part of their war on global terror, have presented anthropologists in general and native anthropologists from the MENA region in particular with fresh challenges of the uses and abuses of anthropology.

That is, in the recent Counter Insurgency (COIN) warfare in the Middle East, US Department of Defense (DoD) has attempted to enlist anthropologists in the War Zones (Rohde 2007). The US army, according to an embedded journalist in the war in Afghanistan, Anne Marlow (2007), is convinced that “cultural understanding in successful counterinsurgency” is a must. Adding, “if we just understood the Iraqis/Afghans/Shiites/Sunnis better, we would have made fewer mistakes... military..., it seems to have spent much of the last few years retooling to fight small rather than large wars, and to emphasize counterinsurgency and nation-building rather than mere kinetics (aka killing)”. To accomplish the US military’s goals of gentler and kinder form of military

³ The reason for Ghani’s lack of effectiveness as a native anthropologist in position of leadership in Afghanistan is attributed, especially by his critiques in the Afghan public media, including social media, to the fact that he has behaved more like a Pashtun tribesman, than a trained professional activist anthropologist he used to present himself before becoming president in a vastly fraudulent election of 2014 which required the intervention of then US Secretary of State John Kerry. For reports about the election crisis see: <https://search.yahoo.com/yhs/search?p=john+kerry+and+afghanistan+election+of+2014&ei=UTF-8&hspart=mozilla&hsimp=yhs-002>. For reports of calls for Ghani’s resignation, following a suicidal attack carried out by a tanker loaded with more than 2,500lb of explosive in a major intersection in the center of diplomatic quarter in Kabul on Wednesday May 31st, 2017, see Tolonews reports of May 31-June 5, 2017 at: <http://www.tolonews.com/>.

interventions by war and violence in Afghanistan, Iraq and beyond, DoD has attempted to recruit anthropologist for its “The Human Terrain Project” since 2007. According another investigative journalist Ward Carroll, the DoD “always needs more aircraft, but the surveillance tech is already good enough for this needs.” So instead, the army

is asking for an extremely detailed, layered map of tribes, religions, cultures, races, politics, history and languages for key areas and their interaction with the geography.... Human preparation of the environment rather than physical preparation of the environment... We need to map the *human terrain* in those sensitive areas as thoroughly as we mapped the bottom of the Atlantic Ocean. That will allow us in the future not to go into a post-9/11 scratching our heads ‘should we go kinetic, should we go non-kinetic? Should we go after this tribe or should we go after that tribe? It allows us to have a foundation in place already to move for our government actions.” (2009, italics are added)

Therefore, at a cost of millions of dollars, Carroll reports that, “several think tanks, universities and some offices within the US Government are working on [construction of] some kind of variation of this human terrain map”.

When the aims of Human Terrain (HT) program became known, the Committee on Ethics of the American Anthropological Association (AAA 2012) took a very principled and strong stance condemning the program. Indeed, more than 1000 anthropologists signed a petition circulated by AAA, not to participate in the US Department of Defense Human Terrain program. Significantly, no professionally trained anthropologists specializing on the Muslim Middle East-- Western or native-- participated, causing the Human Terrain program to fail miserably⁴. More importantly, this movement also spawned the call to the boycott of Israeli academic institutions by AAA for the persistent violence incurred by the Israeli forces against the Palestinians.

To conclude, this highly sketchy narrative of anthropology’s coming of age-- from being born in the bosom of imperialism in the late 19th century, active participation in the two major European wars of twentieth century (WWI and WWII), to its principled stance against the attempted abuses of anthropological knowledge at the dawn of 21st century in support of the ongoing US Counter Insurgency (COIN) wars in Iraq and Afghanistan, we must once again acknowledge the intimate relationships between power and the production and (ab)use of knowledge. But also remind ourselves, and non-Western governments that, at this time of increased identity politics manifested in the slogans of “America First” or nationalism on steroids, giving rapid rise to pervasive Islamophobia in the West and politics of rage in the Rest, continued devaluation of social sciences in non-Western countries cannot be but damaging to their own self-interest and global instability in the long haul. Therefore, encouraging and supporting the younger generations to consider joining the fields of critical social sciences for professional training and research is incumbent on all and every one of us, especially in this august gathering in this beautiful city, Istanbul.

⁴ This is not to say that some anthropologist have not actively participated in promotion of the uses of anthropology for US national security and defense purposes. One of the more active voices in such a project has been a Montgomery ‘Mitzy’ McFate, the “Senior Social Scientist for the US Army’s Human Terrain System, where she helped build the program from a ‘good idea’ with no money attached to a program with over five hundred employees, 27 teams deployed in Iraq and Afghanistan, and \$151 million dollar a year budget.” (Shachtman 2008, also see Stannard 2007).

REFERENCES

- Abu-Lughod, Lila. 2013. *Do Muslim Women Need Saving?* Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Asad, Talal. 1973. *Anthropology and the Colonial Encounter*. London: The Ithaca Press
- Barth, Fredrick. 1966. *Models of Social Organization*. London, Royal Anthropological Institute, Occasional paper (Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland); no. 23.
- Carroll, Ward. 2009. "The Human Terrain Project". *Defense Tech*. January 6, 2009
- Deeb, Laura and Jessica Winegar. 2016. *Anthropology's Politics Disciplining the Middle East*. Stanford, California: Stanford University Press
- Ghani, Ashraf and Clare Lockhart. 2008. *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World*. Oxford & New York: Oxford University Press
- Harris, Marvin. 1980. *Cultural Materialism: the struggle for a science of culture*. New York: Random House, c1980.
- Harris, Marvin. 1968. *The rise of anthropological theory; a history of theories of culture*. New York, Crowell.
- Lewis, Diane. 1973. Anthropology and Colonialism. *Current Anthropology*, 14(5):581-602.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Gough, Kathleen. 1968. Anthropology and Imperialism. *Monthly Review*, 19(11):12-27
- Kroeber, Alfred A and Talcott Parsons. 1958. The Concept of Culture and of Social System. *American Sociological Review*. 23:582-83.
- Lundestad, Geir. 1999. "Empire by Invitation" in the American Century. *Diplomatic History*. 23/2:189-2017.
- Madden, Thomas. 2008. *Empire of Trust: How Rome Built-and America is Building- a New World*. New York: Dutton
- Marlowe, Ann. 2007. Anthropology Goes to War. *The Weekly Standard*, Friday, November 23, 2007.
- Memmi, Albert. 1969. *Dominated Man*. Boston: Beacon Press
- Ortner, Sherry. 1984. Theory in Anthropology since the Sixties. *Comparative Studies in Society and History*. 26(1): 126-166.
- Paine, Robert. 1974. *Second Thoughts about Barth's Models of Social Organization*. London: Royal Anthropological Institute.
- Pels, Peter. 1997. The Anthropology of Colonialism: Culture, History, and the Emergence of Western Governmentality. *Annual Reviews in Anthropology*. 26:163-183.
- Rohde, David. 2007. "Army Enlists Anthropology in War Zones". *The New York Times*. October 5, 2007.
- Said, Edward. 1978. *Orientalism*. London: Routledge & Kegan Paul
- Scott, James. 1985. *Weapons of the weak: everyday forms of peasant resistance* New Haven : Yale University Press.
- Scott, James. 1990. *Domination and the arts of resistance hidden transcripts*. New Haven : Yale University Press.
- Shahrani, Nazif M. 2016. Why Muslim Sectarian Politics of Rage in the Age of "Empire of Trust"? *Journal of Islamic and Muslim Studies*. Vol 1. No. 1:28-46.

- Shachtman, Noah. 2008. Montgomery McFate: Use Anthropology in Military Planning, in *Wired*, available at <https://www.wired.com/2008/09/sl-mcfate/>; accessed June 4-2017.
- Slezkine, Yuri. 1994. *Arctic Mirror: Russia and the Small Peoples of the North*. Ithaca & London: Cornell University Press
- Stannard, Matthew. 2007. Montgomery McFate's Mission. *San Francisco Chronicle Magazine*, April 29. <http://www.sfgate.com/magazine/article/#photo-2705527>. Accessed 4-1-2017
- Turk, Austin T. 1962. An Examination of the Kroeber-Parsons Distinction between "Culture" Turk, Austin and "Society". *The Sociological Quarterly*. Volume 3, Issue 2, April 1962; pages 135-146
- White, Leslie. 1969. *The Science of Culture; a Study of Man and Civilization* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Wolf, Eric. 1980. They Divide and Subdivide, And Called it Anthropology. *New York Times*, Sunday, November 30, 1980, p. E9.

TESTIMONY PSYCHOTHERAPY FOR GENOCIDE SURVIVORS: PROVIDING A COMMON GROUND BETWEEN TREATMENT AND PREVENTION OF HUMAN RIGHTS ABUSE

Alma DŽUBUR KULENOVIĆ

MD PhD, Clinical Center of the University of Sarajevo, BOSNIA AND HERZEGOVINA
KEYNOTE SPEAKER

Abstract

Testimony psychotherapy is a brief individual psychotherapeutic method for working with survivors of state-sponsored violence. First described by a group of Chilean mental health professionals who were working with survivors of political violence during the Pinochet dictatorship it was further described by Agger and Jensen in their work with refugees in Denmark and with Holocaust survivors. All groups report that testimony functions both in private and in public realm as a means for individual recovery and a means of bearing witness to historical truths. Although testimony approach is not strictly a clinical intervention, many have noted that it offers the survivor clinical benefits. This observation was confirmed in our study of testimony psychotherapy with survivors from Bosnia and Herzegovina. As part of research activities of the 'Project on Genocide, Psychiatry and Witnessing' of The University of Illinois at Chicago, Dr Stevan Weine and I conducted a pilot clinical trial of testimony psychotherapy, at the same time creating oral history archives, and creating awareness in the community of Bosnian refugees of the importance of documenting the survivors' narratives. In this work we were functioning as witnessing professionals, committed to helping individual survivor's recovery, but also to addressing the social and historical tragedy of genocide. Because we saw testimony work from an interdisciplinary perspective, we also sought to create testimony documents that would move outside of the psychotherapeutic dyad and make connections with others in the scholarly, human rights, artistic, and survivors' communities.

KEYWORDS: PTSD, testimony psychotherapy, human rights.

INTRODUCTION: Ceremony

I will tell you something about stories,
They aren't just for entertainment.
Don't be fooled
They are all we have, you see,
all we have to fight off illness and death.
You don't have anything
if you don't have the stories.
Their evil is mighty
but it can't stand up to our stories.
So they try to destroy the stories
let the stories be confused or forgotten
They would like that
They would be happy
Because we would be defenseless then.

Leslie Marmon Silko, introduction to the book *Ceremony*, **The great Native American Novel of a battered veteran returning home to heal his mind and spirit.**

The poet says: 'You don't have anything if you don't have the stories.' She is probably exaggerating which is permissible in literature, but we can easily agree that the need to tell and share stories, particularly the stories of our personal experiences represents one of the basic human needs. 'Our greatest aim', says Daniel Taylor (1), 'greater even than our need for happiness, is for our lives to have meaning'. This wish represents an original impulse to tell stories. We tell the stories hoping to find the connections between events. The stories provide a link between the past, present and the future in a way that describes where we have been before we were born. They tell us who we are, where we are and where it is that we are going. In the ancient times of epic poems and classical drama, this represented a collective experience; the

hero was not an 'I', but 'We', and he narrates the events that have happened to his people, to his nation. In modern times however, the destiny of an individual becomes the central aspect of the narrative.

It is rather obvious that the healing effect of narration was not 'discovered' by mental health professionals. The use of this power can be seen in customs and rituals of many cultures and religions. For example, it is customary in many cultures to narrate again and again the story of passing of a beloved person on the occasions of visiting the homes of grieving families. This combination of narrative and ritual in a relational context, with the person who is actively listening and empathizing has been used for centuries to alleviate grief and emotional pain caused by trauma and loss.

The story does not exist without narration, be it spoken, filmed or written: the stories evolve and they belong to the space between the teller and the listener (2). In this way, the sharing of traumatic and non-traumatic stories becomes the vehicle for achieving human connectedness, making this connectedness possible both on the individual and collective level. However, although this knowledge seems to be inherent to societies from ancient times until today, the examples of suppressing and silencing the historical memories have been present for an equally long time. Silencing these stories and consequent disrupting of human connectedness represent one of the basics of political oppression.

In cases where experiences of an individual are by far out of the scope of usual human experiences, the memories of these events can be so overwhelming that they cannot be integrated in the existing mental frameworks (3). It appears that this can be achieved when the individual is given the opportunity to return to his or her memories in order to complete them. This process takes place in a therapeutic dyad, in the 'space between the teller and the listener'.

The cognitive component of creating a narrative, talking about the events that the individual kept avoiding talking and thinking about, can itself be very beneficial for the survivor and in some cases lead to full recovery. The survivor is no longer tormented with the intrusive phenomena of re-experiencing the traumatic event(s). The story has been told and he or she gave that story an appropriate place within the self. The survivor can now look back on the events that he or she has experienced, traumatic events have been integrated into his or her self and their parallel existence no longer interferes with the present.

In cases of trauma caused by state sponsored or political violence, telling and sharing the story with the audience of only one person frequently does not suffice. It helps, it alleviates the symptoms; the fragments of traumatic events can be integrated as well as the emotional and cognitive components of the experience. But the survivors of political violence and their therapists also have a need to raise their voices against oppression and terror. They have a need to give meaning to those inconceivable stories.

It appears that testimony psychotherapy can provide the opportunity for this. This treatment modality came to be partly haphazardly. During the Pinochet dictatorship in Chile, the activists were collecting the testimonies of the survivors of state sponsored violence in order to denounce human rights abuses and inform the international organizations about those occurrences. The narratives were recorded on audio-tapes, transcribed and sent to international organizations as proofs about dictatorship. But mental health professionals in Chile have soon noticed that this procedure also seems to decrease symptoms that the survivors were experiencing. Eugenia Weinstein and Elisabeth Lira (4) also noted that 'testimony transforms something painful and humiliating into an altruistic and therefore heroic act that can help other people'. Therefore, this experience was not only a cathartic dyadic experience but also an act of political and personal bravery and an instrument of fight against the oppressor.

Testimony psychotherapy was equally important to mental health professionals who provided help to the survivors because they also now were able to give meaning to the stories of horror which they have previously contained. This is how Inger Agger, a Danish psychologist who studied testimony psychotherapy with women survivors of political and sexual violence, describes this need: 'I was also motivated by a need to 'rid myself' of this evil that I had to listen and contain in therapy. I wanted to give meaning to these stories of inconceivable human suffering, and also give my own testimony of how it felt to encounter deliberate human evil' (5).

Psychiatry has historically tended not only to alleviate individual suffering but it also responded to the realities in the lives of human beings and to the truthfulness of their stories. The legacy of social psychiatry and trauma psychiatry, have indeed directed the attention to the importance of traumatic memories and their meaning in the lives of individuals who survived them. Also, in more recent times, this process is reflected through intergartive approaches to mental health services and the emphasis on human rights of mentally ill people. Psychiatry owns the techniques that may be appropriate to treat traumatized individuals and work on their memories, but it may no longer sit comfortably in the conventional clinical paradigm. Testimony psychotherapy stems form the concepr of 'engaged psychology' and 'ethical non-neutrality'. It provided professionals with a therapeutic technique for individual clinical intervention, but also to interdiscipliniray approaches from the position of human rights, sociology, ethics, and literature.

Testimony psychotherapy is a brief individual psychotherapeutic method for working with survivors of state-sponsored violence. The survivor and interviewer establish a working alliance that makes it possible for the survivor's trauma story to be told and documented. Then together they look for appropriate ways to make the story known to others. This method was first described by a group of Chilean mental health professionals (1,2), who worked with survivors of political violence during the Pinochet dictatorship The method was further used and described by Agger and Jensen (3, 4), and artfully illustrated in Agger's *The Blue Room* (5), on the work with survivors of political and sexual violence exiled in Denmark. Testimony is both a technique deployed in listening to Holocaust survivors and a record of narrative evidence of the experience of survival (6,7), decades after their traumata. Testimony is a focus of inquiry for humanities scholarship, where it is considered to be a unique form of narrative, ethnography, oral history, and art (8). All disciplines and groups have emphasized that testimony functions in both the private and the public realms, as a means for individual recovery and as a means of bearing witness to historical and social realities related to political violence.

Several authors have noted that testimony psychotherapy offers survivors some therapeutic benefits in their trauma recovery. This has been illustrated through clinical case studies (3-5) and demonstrated empirically in Cienfuegos and Monelli's study (1), in which treatment outcome was assessed by clinical observation only. There are no controlled or systematic research studies of testimony psychotherapy.

Similarly, the majority of treatment reports on posttraumatic stress disorder (PTSD) that can be found in the professional literature are not systematic or controlled (9). The psychotherapeutic techniques that have been more thoroughly investigated include behavioral methods (i.e., flooding) and cognitive therapy (i.e., stress inoculation therapy) (10,11). There has been relatively little research done on the treatment of PTSD, and what has been done has been primarily among combat veterans, rape survivors, and survivors of sexual abuse. Controlled treatment studies of PTSD in refugees and within other ethnocultural contexts are not found in the literature.

Because treatment research has demonstrated the clinical efficacy of some cognitive behavior techniques, a general comparison between the conceptual understanding of the testimony method and cognitive behavior treatment is indicated. The latter is based upon behavioral theories, which focus on the fear and avoidance that are generated in the individual victim when a neutral stimulus has been paired with a frightening one. Treatment is said to work by deactivating these "networks of fear" in the psyche (12). Testimony, on the other hand, is based on theories that consider collective traumatization to be at least as significant as individual traumatization (8, 13). Testimony is said to work through narration of individuals' personal experiencing of collective traumatization in a new social context in which their remembrances can be used to develop new collective understandings of history and communal identity that can better support peace and social trust.

The distinction in conceptual approaches between these two methods is made even more salient when one considers the sociocultural contexts of traumatization for the Bosnian survivors of ethnic cleansing described in this study. A central theme of Bosnian life of the past 50 years has been the collision between two irreconcilable historical experiences: the

slaughtering of civilians and a civil life. The central threat has been the ending of a multiethnic way of life and culture and its replacement by the order of ethnic nationalism. Bosnians approach the matter of traumatization as a matter of collective as well as individual experience. There is the strong sense that what was targeted was not only their individual lives but also their collective way of life. They are also very aware that in Communist Yugoslavia, there were serious limits imposed upon the kinds of stories that they could tell about social traumas, such as those of World War II (14). The testimony approach offers the possibility of affirmatively addressing these aspects of the Bosnian experience, supporting strengths inherent in the survivors' struggles to recollect, to find meaning, to communicate, and to learn and teach what it means to survive political violence and to be Bosnian.

Whereas other forms of treating PTSD, such as cognitive behavior therapy, can take place within standard mental health service contexts, testimony requires the establishment of a different kind of "psychosocial space"(4). For us, this has involved creating an oral history archives to collect, study, and disseminate the survivors' memories along with the associated knowledge and dilemmas. Within this context, where the survivors explicitly understand that their remembrances are becoming a part of a collective inquiry, testimony can reduce individual suffering, even when survivors have not explicitly sought trauma treatment. Still, there are many factors that work against traumatic remembrance, including economic hardship, family beliefs, and the lack of institutional support.

The aims of this pilot study were 1) to describe the impact of the testimony method of psychotherapy on PTSD and depression in individual survivors, and 2) to discuss the use of testimony psychotherapy as a treatment intervention and factors that may account for its efficacy.

METHOD

Subjects

The subjects of the study were 20 adult survivors of "ethnic cleansing"—Bosnian refugees who had resettled in Chicago in the previous 2 years. All subjects were ethnic Bosnians. Eight subjects (40%) were women, and 12 subjects (60%) were men. The age range was from 23 to 62 years (mean=45.1). Their formal education level was between 8 and 17 years (mean=12.5). All subjects had survived genocidal trauma with an average of 16.0 (range=10–26) types of traumatic experiences, determined by the Communal Trauma Experiences Inventory, as described in previous reports (i.e., witnessing killings, being under siege, enduring physical beatings) (15). They all met symptom criteria for the diagnosis of PTSD according to DSM-IV. Only one subject had any prior psychiatric history, a major depressive episode 20 years before traumatization. None of the others had any prior history of major psychiatric disorders or psychiatric treatment.

Through our outreach work in the Chicago Bosnian community, we recruited subjects into the testimony group. We had let the existence of the testimony project be known. Some subjects came forward and asked to participate. Others were asked by participating researchers if they would be interested. Over the 1-year period when the study was conducted, there were three persons who were asked to participate but declined. No volunteer was excluded, and no one who initiated testimony failed to complete it. All subjects volunteered, signing the written informed consent document, to participate in the study of testimony psychotherapy and to include their testimonies in the oral history archives. The internal review board of the University of Illinois at Chicago reviewed and approved the protocol for this study.

Psychiatric Assessments

All subjects received standardized evaluations for traumatic stress, depression, psychosocial functioning and screening for prior psychiatric history as has been described elsewhere (15). Instruments were the PTSD Symptoms Scale (16), the Beck Depression Inventory (17), and the Global Assessment of Functioning Scale (18). Each subject also received clinical assessments that included a complete prior psychiatric history, a mental status

examination, and a checklist for commonly associated DSM-IV axis I disorders that was drawn from the Structured Clinical Interview for DSM-III-R (19). All instruments were translated into Bosnian by a team of interpreters and clinicians. We used back translations to check accuracy. We performed assessments just before testimony psychotherapy, at the completion of the last session of therapy, and at 2- and 6-month follow-ups.

Testimony Psychotherapy

Testimony psychotherapy consisted of an average of six sessions (range=4–8), weekly or biweekly, each session lasting approximately 90 minutes. The procedure as a whole lasted approximately 6 weeks. Testimony was semistructured to cover 1) the life history from the era of multiethnic living, 2) the life and family history from World War II, 3) the trauma story of surviving ethnic cleansing and war, 4) the life experiences of being a refugee, 5) the survivors' experience of their current lives and their sense of the future. There is a constant emphasis upon 1) the life history, 2) the social context of life, and 3) the sense of self in history and the history in one's life. Overall, once the initial frame is set and the survivor starts to tell his or her story, the interviewer usually provides succinct, open-ended, and clarifying questions regarding the person's experiencing of significant historical or traumatic experiences. When the survivor describes specific traumatic events, the interviewer provides support and structure for the person to give an account of what he or she remembered. (It is common for the survivor to become emotionally distressed during the remembrance of traumatic experiences but also to express satisfaction and joy during the remembrance of positive life experiences.)

All testimonies were conducted in the Bosnian language. All sessions were tape-recorded, and a document transcribed in English was read or translated back by the therapist to the survivor so that they could together correct the mistakes and also add possible new recollection and details; thus, they created the final document. The final document was given back to the survivor at the final session, and the survivor signed the document. One copy was handed to the survivor, and the second copy was held in the oral history archives of the Project on Genocide, Psychiatry and Witnessing.

The majority of the subjects received no psychiatric treatment previous to, concurrent with, or after testimony. Two of 20 subjects had been receiving tricyclic antidepressant medications for more than 3 months before testimony psychotherapy was initiated, and they continued with the same dosages during testimony. At 6-month follow-up, both subjects were taking no medication.

RESULTS

PTSD, Depression, and Global Assessment of Functioning

The rate of PTSD diagnosis decreased from 100% at pretestimony to 75% posttestimony, 70% at 2-month follow-up, and 53% at 6-month follow-up. The mean score for PTSD symptom severity decreased from 31.2 at pretestimony to 19.6 posttestimony, then to 11.4 at 2-month follow-up and 7.7 at 6-month follow-up. The mean score for reexperiencing symptoms decreased from 9.0 pretestimony to 5.8 posttestimony, then to 3.8 at 2-month follow-up and 2.5 at 6-month follow-up. The mean score for avoidance symptoms decreased from a pretestimony value of 11.6 to 7.5 posttestimony, then to 3.7 at 2-month follow-up and 2.2 at 6-month follow-up. The mean score for hyperarousal symptoms decreased from 10.6 pretestimony to 5.8 posttestimony, then to 3.7 at 2-month follow-up and 2.9 at 6-month follow-up.

The mean Beck inventory score decreased from 14.7 pretestimony to 9.0 posttestimony, then to 5.0 at 2-month follow-up and 2.1 at 6-month follow-up.

The mean score on the Global Assessment of Functioning Scale increased from 63.0 pretestimony to 72.9 posttestimony, then to 80.5 at 2-month follow-up and to 87.0 at 6-month follow-up.

Survivors' Narratives

The testimony work produced 20 survivors' narratives that ranged in length from 30 to 96 pages. All survivors agreed to place a copy of their testimony psychotherapy documents in the project's oral history archives. The other copy was for them to keep privately or to share with their families, their communities, and with government and human rights organizations, if they so desired. This testimony material in the archives is being approached from an interdisciplinary perspective as addressed in other reports (27-29). In their narratives, survivors often address their experience of testimony psychotherapy itself. For example, a 53-year-old professor, survivor of the concentration camp, said:

Well, this story could last for years. I have no illusions that I told you everything because each and every day of that time is a whole story. Sometimes, one hour of a day was a story. When I speak to someone who listens to me, and who respects me, and when I can tell my story to such a person, then I feel good. I don't feel like a zero, and I have felt that way in concentration camp, or even coming to this country. You know, all the time you feel as if you were nobody, nothing, because they can step on you, kill you, humiliate you, at any moment of the day or night. It was not much different in Croatia or when I first came to this country. When you have no self-confidence, you feel hopeless and helpless. You can do nothing, you cannot contribute to anyone, not even to yourself... I think that the stories should be collected. This time we have to know our history, because otherwise, others will be falsifying the history, as they did before. All we have to do is to record the truth. That is why I am happy that my story has been recorded.

DISCUSSION

Impact of Testimony Psychotherapy on PTSD and Depression

Our findings indicate that testimony psychotherapy decreased both PTSD diagnosis and severity in a group of refugees to the United States who were survivors of state-sponsored violence in Bosnia-Herzegovina. This finding is generally consistent with those of Cienfuegos and Monelli (3). Our use of standardized instruments, follow-up assessments, and statistical analysis provides additional substantiation of their findings.

Our clinical and research experience indicates that when one thinks of testimony psychotherapy's possible clinical impact, the changes in PTSD symptom severity, which occurred across all three symptom clusters, would appear to have at least as much clinical significance as the presence or absence of the diagnosis of PTSD. We found that testimony psychotherapy also led to a reduction of depressive symptoms that often accompany PTSD in this population. For the subjects in our study, there were no apparent negative effects of giving testimony.

These findings run contrary to the opinion that we have often encountered among survivors, refugee resettlement workers, and health care providers: that it is not helpful to tell the trauma story. Our findings provide some evidence to support the claim that telling the trauma story through testimony psychotherapy can reduce symptoms and improve survivors' psychosocial functioning. When successful, telling their stories can enable survivors to advance on the path to recovery, accepting new responsibilities and regaining satisfactory functioning in their families, their workplaces, and their new surroundings.

Use of Testimony Psychotherapy

The testimony method of psychotherapy is one of numerous interventions that mental health professionals have for working with survivors of state-sponsored violence. It may be the sole intervention with a survivor, or as is often the case in the psychiatric treatment of trauma, it may be used adjunctively with other methods of psychotherapy, with pharmacotherapy, or with other forms of psychosocial assistance. These treatments can be used before, during, or after testimony psychotherapy.

There is still much to learn about the indications for the use of testimony. Our experience working with Bosnian survivors has demonstrated that individuals with severe clinical forms of PTSD (e.g., high severity of traumatic stress or dissociative symptoms) tend to benefit from

initial psychopharmacological treatment. Testimony psychotherapy can be introduced subsequent to reduction of symptoms to a more moderate level.

There are several psychological, somatic, and social conditions that may render testimony psychotherapy ineffective for the individual survivor: severe impairment of thinking and judgment due to a psychotic or affective disorder, severe cognitive deficits due to an organic brain syndrome, substance abuse, preexisting personality disorders that interfere with the establishment of a good working relationship, and serious somatic disorders. On the other hand, there are many survivors who are highly disinclined to seek or accept psychiatric treatment from a clinician but who would participate in testimony psychotherapy in the community.

When survivors are told about testimony psychotherapy, they learn about the history of testimony work with survivors of human rights violations in Chile, the Holocaust, and Bosnia-Herzegovina. It is explained to the survivors that there is a reasonable chance that the procedure will help them to diminish their traumatic stress symptoms. It is also explained

1. that part of the aim of testimony is to counter nationalism and violence and to promote peace, solidarity, and human rights and
2. that these efforts may involve sharing their testimony.

The survivor's understanding and accepting this approach are key factors in the development of a working alliance with the therapist that allows the testimony work to begin. The therapist must thoroughly address any concerns that the survivor has about confidentiality or safety before proceeding with testimony.

Factors Hypothesized to Contribute to the Testimony Method's Clinical Efficacy

On the basis of our work and the existing literature (1-5), we can further describe some of the special aspects that testimony psychotherapy provides that may account for the clinical improvements in survivors of political violence. These factors can be thought of as relational, integrative, ritual, and social.

Testimony psychotherapy is relational. Two individuals, a survivor and a listener, enter into a relationship that centers on the task of documenting and communicating the survivor's story. As in other psychotherapies, the relationship must be safe, trusting, and caring. In testimony, the listener must have adequate knowledge of the historical events through which the survivor lived. The story belongs, first and foremost, to the survivor; in some ways, however, the story belongs to the relationship. In most cases, were it not for the relationship, the story would not be told and documented at all, because most persons who give testimony are not members of the cultural or professional elite who are likely to write their own testimony. The testimony is relational in another sense: the listener plays a major role in facilitating the unfolding of the narrative and reframing the story. In our experience, the story that comes out of testimony is different from the stories that come out of survivors' solitary attempts to render their experiences into stories, regardless of their narrative abilities.

Testimony psychotherapy is integrative. It provides an opportunity for the survivor to assimilate dissociated fragments of traumatic memory and to associate affective and cognitive aspects of the experience. Through abreaction of different emotions in the context of a trusting relationship, there is an opportunity for catharsis, but clearly for something more. By covering the life course of individual survivors, testimony opens the way for a life history review and for integration of traumatic memories of ethnic cleansing into the longitudinal saga of the life history. Testimony provides a time for an individual to look back over and reconsider his or her previous attitudes concerning, for example, ethnic identity, forgiveness, and violence. The listener may help to reframe the survivors' stories away from ethnic hatreds and toward a perspective that values universal human rights above all else.

Testimony psychotherapy is ritual in a number of senses. In one sense, the ritual of giving testimony is synonymous with the oral tradition in the cultures of the Balkans (30). In another sense, testimony involves the creation of a ritual space, as described by Agger and Jensen (4). Although our testimonies were not done in the physical setting of a "blue room," as Agger describes her work with exiles in Denmark, we were able to create a similar "social-psychological space" in refugees' homes and in the refugee community center. In part, that

involved thinking about testimony as consisting of three ritual acts. The first ritual is the signing of the informed consent for participation in the project. It marks the point in the relationship when the survivor and the listener make an explicit agreement to embark on the project of documenting the trauma story. The second ritual is when the testimony is signed by the survivor, marking the end of the receiving process. The third ritual is when the survivor's testimony is presented to others, either directly by the survivor or indirectly through the text.

What may most distinguish testimony from other forms of psychotherapy is its social aspect. Its explicit aims are to move the trauma story outside of the narrowing prisms of individual psychopathology and the psychotherapeutic dyad and to reframe the survivor's story in the social and historical context where the etiologic factor of state-sponsored violence originally took place. For the survivor, this may be a necessary factor that permits the "entry into meaning" (31), whereby the stories that one tells can address painful and shameful memories and take a strong step in the direction of reconstruction for the self, identity, and sense of connectedness, in relation to the collectives to which one belongs.

Testimony shares with cognitive behavioral approaches many aspects of the relational, integrative, and ritual factors. It seems likely that even though their respective theories draw more attention to differences than to similarities, there are some areas of overlap between testimony and cognitive behavioral therapy, such as interpersonal context, imaginal exposure, narrativization, life history review. It is our impression, however, that most of the refugees in this group would not have agreed to participate in receiving a clinical psychiatric intervention that was divorced from social context and meaning. Thus, the fact that testimony deals with the social dimension while cognitive behavioral therapies do not becomes important as an organizing concept for undertaking the activity in the absence of help-seeking behavior that would otherwise lead to mental health services. One implication is that the group that may be best able to benefit from testimony is precisely a group of survivors who would not be found in a clinic population. Further research in the treatment of PTSD with testimony and cognitive behavior interventions may try to isolate these factors to understand better their possible impact.

Limitations of This Study and Implications for Future Studies

This was a preliminary study that had a number of limitations. As in other treatment studies of trauma, it focused upon a distinct subject group, which should militate against generalization of findings to other groups. However, the attempt to address the unique aspects of a given group and to see the treatment intervention in a broad context that addresses ethnocultural and sociohistorical factors is consistent with recent recommendations for research (9).

Our subject group was composed of individuals who volunteered to give testimony. A larger study with a more representative group, comparison groups (i.e., supportive psychotherapy only versus no intervention), and blind raters is needed to demonstrate and characterize more definitively the clinical effectiveness of testimony therapy. Because we do not believe that testimony therapy should work for all traumatized refugees at all times, we would not consider such broad effectiveness an appropriate aim of investigation. Further studies, however, could help to identify the best conditions for testimony work, in consideration of factors such as age, gender, level of education, types of traumatic events reported, time since trauma, time since arrival in the United States, previous treatments, PTSD and psychiatric comorbidity, past and present use of medications, and follow-up treatments. It would also be valuable to do a comparative investigation of the use of testimony across different recovery environments, such as the United States, Croatia, and Bosnia-Herzegovina.

Last, if clinical research investigations into testimony were conducted along with interdisciplinary ethnographic inquiries, we might better understand the psychological, social, and cultural phenomena at play when survivors tell their stories.

REFERENCES

1. Daniel Taylor: *The Healing Power of Stories*, Doubleday, new York 1996.;
2. Emerson, Caryl 1997 *The First Hundred Years of Mikhael Bakhtin*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press;
3. Van der Kolk, B.A, Van der Hart, O. 1991. *The Intrusive Past; the Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma*, American Imago Vol. 48, No 4, pp. 424-454, The Johns Hopkins Univeristy Press;
4. Lira E. 1983 *The Chilean Experience in the Psychological Work of Political Repression and Torture*, paper presented at the Torture Treatment Conference of Amnesty International in Wisconsin, October 1983;
5. Lira E, Becker D, Castillo MI: Psicoterapia de víctimas de represión política bajo dictadura: un desafío terapéutico, teórico, y político (Psychotherapy with victims of political repression under dictatorship: a therapeutic, theoretical and political challenge), in Derechos humanos: todo es según el dolor con que se mira (Human Rights: Everything Depends on the Pain With Which You Look at It). Santiago de Chile, ILAS, 1989
6. Inger Agger and Soren Jensen, 'Testimony as Ritual and Evidence in Psychotherapy for Political Refugees', *Journal of Traumatic Stress*, Vol.3, pp. 115-130;
7. Becker, D. 1996. *The Defficiency of the Concept of Post Traumatic Stress Disorder When Dealing With Victims of Human Rights Violations*. In *Beyond Trauma; Cultural and Societal Dynamics*. New York, London:Plenum Press;
8. Becker, D, Castillo, M.I, Gomez, E, Kovalskys, J, Lira, E, 1989. *Subjectivity and Politics. The Psychotherapy of Extreme Traumatization in Chile*. International Journal of Mental Health, Vol 18, No2, pp. 80-97;
9. Agger I, Jensen S: Testimony as ritual and evidence in psychotherapy for political refugees. *J Trauma Stress* 1990; 3:115–130 CrossRef
10. Agger I, Jensen S: *Trauma and Recovery Under State Terrorism*. London, Zed Books, 1996
11. Agger I: *The Blue Room*. London, Zed Books, 1993
12. Felman S, Laub D: *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. New York, Routledge, 1992
13. Langer L: *Holocaust Testimonies: The Ruins of Memory*. New Haven, Conn, Yale University Press, 1991
14. Hartman G: *The Longest Shadow: In the Aftermath of the Holocaust*. Bloomington, Indiana University Press, 1996
15. Gerrity ET, Solomon SD: The treatment of PTSD and related stress disorders: current research and clinical knowledge, in *Ethnocultural Aspects of Posttraumatic Stress Disorder*. Edited by Marsella AJ, Friedman MJ, Gerrity ET, Scurfield RM. Washington, DC, American Psychological Association, 1996, pp 87–104
16. Foa EB, Olasov Rothbaum B, Riggs DS, Murdock TB: Treatment of posttraumatic stress disorder in rape victims: a comparison between cognitive-behavioral procedures and counseling. *J Consult Clin Psychol* 1991; 59:715–723 CrossRef, Medline
17. Keane TM, Fairbank J, Caddell J, Zimering RT: Implosive (flooding) therapy reduces symptoms of PTSD in Vietnam combat veterans. *Behavior Therapy* 1989; 20:245–260 CrossRef
18. Foa EB, Steketee G, Olasov Rothbaum B: Behavioral/cognitive conceptualizations of post-traumatic stress disorder. *Behavior Therapy* 1989; 20:155–176 CrossRef
19. Erikson K: Notes on trauma and community. *Am Imago* 1991; 48:455–472
20. Pavlowitch S: *The Improbable Survivor: Yugoslavia, 1918–1988*. London, C Hurst, 1989
21. Weine SM, Becker DF, McGlashan TH, Laub D, Lazrove S, Vojvoda D, Hyman L: Psychiatric consequences of “ethnic cleansing”: clinical assessments and trauma testimonies of newly resettled Bosnian refugees. *Am J Psychiatry* 1995; 152:536–542
22. Foa EF, Riggs DS, Dancu DV, Rothbaum BO: Reliability and validity of a brief instrument for assessing post traumatic stress disorder. *J Trauma Stress* 1993; 6:459–473 CrossRef

23. Beck AT, Ward CH, Mendelson M, Mock J, Erbaugh J: An inventory for measuring depression. *Arch Gen Psychiatry* 1961; 4:561–571 CrossRef, Medline
24. Weine SM, Laub D: Narrative constructions of historical realities in testimony with Bosnian survivors of “Ethnic Cleansing.” *Psychiatry* 1995; 5:246–260
25. Weine SM: *Refugees’ Memories, Witnessing, and History After Dayton: 1996 World Refugee Survey*. Washington DC, US Committee for Refugees, 1996
26. Bringa T: *Being Muslim the Bosnian Way*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 1995
27. Bruner J: *Acts of Meaning*. Cambridge, Mass, Harvard University Press, 1990
28. Keane TM, Kaloupek DG, Weathers FW: Ethnocultural considerations in the assessment of PTSD, in *Ethnocultural Aspects of Posttraumatic Stress Disorder*. Edited by Marsella AJ, Friedman MJ, Gerrity ET, Scurfield RM. Washington, DC, American Psychological Association, 1996, pp 183–208

THE BALKANS IN OTTOMAN HISTORY: ISSUES AND CHALLENGES FOR STUDYING THE NINETEENTH CENTURY REFORMS

Yonca KOKSAL OZYASAR

Assoc. Prof. Dr., Koc University, TURKEY
KEYNOTE SPEAKER

Abstract

Studies on the late Ottoman Empire focus on the evolution of the state from imperial forms of indirect rule to more centralized modern state structures starting with the Tanzimat reforms. The earlier studies attempted to understand this transformation in state structures and as a result were more state centered. In the last three decades, more society-centered viewpoints have emerged in which how different social actors and groups responded to the changing state structures. This shift in the focus of scholarship also influenced the way the Rumelian provinces of the Ottoman state was studied. This paper maps different viewpoints on studying the Balkans in late Ottoman Empire and analyzes the recent trends that focus on society-centered analysis of the region and the period. There are some major questions that necessitate attention in the study of the Balkans in the 19th and early 20th century: An important issue is related to the study of the Ottoman state. Shift from state-centered to society centered approaches calls for studying how different social actors and underrepresented groups survived and responded to the centralizing reforms of the Ottoman state. Therefore, studying different religious and ethnic groups, women and labor became popular topics of historical studies. A second issue is more specific to the Balkans: 19th century was the time of nationalist movements and the foundation of nation-states in the region. The dominant view assumed that the nationalist movements were produced in the West and imitated in Eastern Europe by elite led revolutions. However, in the recent years this Western European understanding has been challenged by studies that focused on internal social, political, cultural and economic dynamics of nationalist movements in the Balkans and questioned the replication of the Western European model. A third issue concerns with historiography. Histories of the Balkan states that have long been written from a nationalist perspective were isolated from its Ottoman context, that is the formation of the new nation-states and socio-economic and political transformations were seen to take place as a result of elite leadership isolated from the dynamics of the Ottoman empire. The recent scholarship contextualizes the nation-state formation processes in a dialogue with Ottoman history. By providing examples from the scholarship, the paper will discuss changes in scholarship on these three issues related to the history of the Balkans under late Ottoman rule.

KEYWORDS: Late Ottoman empire, the Balkans, historiography.

INTRODUCTION

The nineteenth century witnessed two processes simultaneously coexisting in the Balkans under Ottoman rule. On one hand, the Ottoman state was centralizing and increasing its presence in the provinces starting with the Tanzimat reforms. On the other hand, separatist nationalist ideas and movements were spread among the Balkan populations in the same period. Historians of the Balkans and the late Ottoman Empire have difficulty explaining these two seemingly contradictory processes that is state centralization and nationalist movements to break away from the empire.

Majority of studies have focused on the evolution of the state from imperial forms of indirect rule to more centralized modern state structures in the nineteenth century Ottoman Empire. The earlier studies attempted to understand this transformation in state structures, and as a result they were more state centered. In the last three decades, more society-centered approaches emerged which studied how different social actors and groups responded to the changing state structures. This shift in the focus of scholarship also

influenced the way the European provinces (Rumelia) of the Ottoman state was studied. This paper maps different viewpoints on the Balkans in the late Ottoman Empire and analyzes the recent trends that focus on society-centered analysis of the region and the period. This paper presents a review of literature on the issue, discuss the recent turn in historiography and present major challenges in studying the Balkans in the late Ottoman Empire.

The term Balkans is politically loaded and the term has been criticized in the literature for being ideological and historical construct as the “other” of Western Europe. The Balkans were usually defined as chaotic and full of religious and ethnic rivalry in this Western discourse.¹ This paper employs the term “Balkans” since the stigma comes with the term is very much part of this paper on the question of the role nationalism in the late Ottoman Empire.

Nation-state policies and international relations of the Balkan states had an impact on the way historians of the region studied the Ottoman past. When the new independent nation-states were created in the 19th and early 20th centuries, nationalist historiographies dominated the way Ottoman history was narrated. The emancipation from the “Ottoman yoke” under nationalist leadership glorified the insurgencies and condemned the Ottoman rule in the new Balkan states in the interwar era. The relations among Greece, Bulgaria, Yugoslavia, Romania and Turkey were quite tense despite attempts to for alliances in the region such as the Balkan Pact. Many unresolved issues such as the situation of minorities in the neighboring states, population exchanges, border issues and rise of fascist and racist ideologies all over the world fueled the nationalist historiographies from 1920s to 1940s. In the new Turkish Republic, the history writing focused on the foundation of the Republic and disregarded the Ottoman past in this time period. Reform attempts of the 19th century, the Tanzimat for example, was acknowledged as a move towards westernization. They were also seen as insufficient attempts of modernization under the limitations put by ineffective Sultans and conservative officials.²

The impacts of modernization theory in the Western world dominated the history writing of the Turkish Republic in 50s and 60s. The disregard for the Ottoman past continued, and reform attempts of the 19th century were considered incomplete modernization and secularization. In this time period, a state centered reading of Ottoman history was dominant in Turkey. Thus, the 19th century reforms were read as a top down imposition of the ruling elites who struggled with conservative Sultans to reform the administration. Reforms failed when they were faced with separatist nationalist movements spread to the Ottoman Balkans that were encouraged by outside powers. The role of international actors such as Russia and Britain and diaspora communities was emphasized in supporting nationalist movements and ideas.

There were exceptions to this state centered understanding of the 19th century in this time period in Turkey. Halil İnalcık’s PhD Dissertation studied Nish and Vidin uprisings from a bottom up perspective in which he attempted to understand responses of local actors and social forces to the Tanzimat policies. Unlike nationalist historiography that argued for outside factors, he showed that the causes of discontent was located inside the

¹ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

² *Tanzimat: Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle* (1940) İstanbul: Maarif Matbaası.

social and economic dynamics of Ottoman provinces.³ There were also other arguments that challenged unilinear modernization and secularization argument of the early Republican era such as Ömer Lütfi Barkan's article on the Land code. Barkan argued that instead of secularizing, the Land Code referred and adopted some articles from Sharia since it was more beneficial to use them for state purposes of private property during the Tanzimat.⁴ Instead of the elimination of Islamic law, what the land code was introduced was the increasing acknowledgment of it whenever useful of the imperial center. In 1970s, under the impact of Marxist scholarship there was an increasing interest in economic history. Workers, peasants and women (the understudied groups in Ottoman history) emerged as a subject of study in Turkey. This contributed to the rise of a more society-centered (bottom up) reading of Ottoman history.⁵

In 1950s and 60s, under the impact of Marxist historiography most nationalist histories of the Balkan states adopted a static look at the Ottoman past. The Ottoman rule was defined as a despotic rule very much in line with the Asiatic mode of production defined by Karl Marx.⁶ In this reading, Sultans exploited peasantry through taxation and military force and their despotism could not be challenged by internal social forces. The forces of modernization that came from outside the empire brought the end of the imperial rule and contributed to the formation of nation-states. The archaic imperial structures when faced with modernization was unable to reform and adopt to changing circumstances. The nationalist intelligentsia in this sense acted as the vanguards of revolution. There were exceptions to this viewpoint too. Nikolai Todorov's *the Balkan merchant* was written from the Marxist viewpoint and studied the formation of the first niche of bourgeoisie and capitalist entrepreneurs in Ottoman Bulgaria.⁷ He shows that the rise of Balkan merchants was not only the result of outside forces and commercial connections with the European market, but also economic relations and privileges provided by the Ottoman state. For example, the Gumushgerdan family emerged as a capitalist enterprise because it controlled trade of cloth (*aba*) with Istanbul and was able to monopolize state benefits and incentives in this trade. This shows that the dynamic of change was available within the empire.

Changes in the world context, the end of the Soviet Union, dissolution of the Eastern Bloc and the rise of neoliberalism contributed to the rise of a revisionist version of Ottoman historiography in 1990s and 2000s. This turn was also influenced by suspicions about modernization theory's unilinear progress assumption especially after the Iranian Revolution, rise of post-colonial studies and increasing concern for giving voice to underrepresented groups in history such as women. This new focus shifted the attention from state-centered analysis to more society-centered perspectives. More importantly, with the rise of new approaches in social and political sciences that questioned the boundaries

³ Halil İnalcık. "Application of the Tanzimat and its Social Effects," in *Archivum Ottomanicum*, 1973, V: 97-128.

⁴ Ömer Lütfi Barkan. "Turk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi," in *Tanzimat: Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, p. 321-421.

⁵ Doğan Avcıoğlu. *Türkiye'nin Düzeni*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2001.

⁶ Lawrence Krader. *The Asiatic Mode of Production: Sources, Development and Critique in the Writings of Karl Marx*, Van Gorcum & Comp, 1975.

⁷ Nikolai Todorov *Society, the City and Industry in the Balkans, 15th-19th Centuries*, Variorum Collected Studies Series, 1998.

between state and social forces from a relational perspective, analysis argued for an interactionist perspective in which state and social forces define and transform each other as a result of negotiation, conflict and contention.

Examples of revisionist historiography mostly studied pre-19th century of the Ottoman Empire. Karen Barkey's "Empire of Difference" argues that the Ottoman state's flexibility provided incorporation of many diverse groups to the Ottoman rule in the foundation period. Since most identities were in making and in flux, earlier Ottoman Sultans mastered the network of relations. By forming ties to different social actors from various religious and ethnic origins, state rulers were able to broker and bridge the relations between disconnected actors. The Ottoman rule relied on minimized connections among diverse social groups so that the state emerged as the main intermediary among different regions, communities, tribes, groups and so on.⁸

According to Barkey, the major challenge of the late 18th and 19th centuries was the formation of connections among disconnected actors and regions. Forces of modernization that is commercialization, urbanization, migration, etc. accelerated formation of ties especially when the Ottoman merchants started to integrate to the European market. In addition, changes in taxation from *timar* to *iltizam* (tax farming) and administrative practices related to this change led to the accumulation of political and economic power in the hands of notables (*ayan*). These notables developed ties with local subjects, accumulated economic and political power and became a kind of informal or semi-formal rulers in their regions. Thus, the imperial center was challenged by the formation of ties within and across periphery as well as with outside actors. The 19th century reforms were thought to be a remedy for the issues of increasing connectivity in the provinces of the Ottoman Empire.

The revisionist historiography has also studied the Tanzimat reforms from this interactionist perspective and challenged the state centered discourse. Instead of seeing the reforms as a top down state project, they studied how the reforms were negotiated and contended by local actors. Responses of various social actors from different religious and ethnic communities, occupational groups, tribes, workers, peasants, women, etc. and the way these groups experienced the impact of reforms and centralization became the subject of historical research. Thus, starting with 1990s new studies on Ottoman provinces in the 19th century flourished in the literature. These studies mostly focused on the Arab provinces which were previously understudied with the increasing importance of the Middle East in world politics.⁹ There is a growing bunch of new scholarship that studies different Balkan provinces in the 19th century: Milen Petrov's unpublished dissertation studied the reception of the Tanzimat by Bulgarians studying Ottoman courts,¹⁰ Sefa

⁸ Karen Barkey. *Empire of Difference*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

⁹ For example, see Beshara Doumani. *Rediscovering Palestine*, University of California Press, 1995, Ussama Makdisi. *The Culture of Sectarianism*, Berkeley: University of California Press, 2000, and Eugene Rogan. *Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire: Transjordan, 1850-1921*, New York: Cambridge University Press, 1999.

¹⁰ Milen Petrov. *Tanzimat for the Countryside: Midhat Pasa and the Vilayet of Danube, 1864-1868*, Unpublished PhD thesis Princeton University, Department of Near Eastern Studies (Princeton: September 2006).

Saraçoğlu's study on local councils in Bulgaria,¹¹ Isa Blumi's comparative work on Yemen and Albania,¹² my own study on the comparison of the Tanzimat in Edirne and Ankara,¹³ Anna Vakalis's recent dissertation on local councils in Salonica and Tuna¹⁴ are all examples of this growing concern on Ottoman provinces. These studies have shown that the Tanzimat reforms reflected a constant negotiation between the imperial center and local groups. Reforms were accepted, negotiated or refused by local actors, leading to cooperation or open conflict (uprisings). State authorities modified reforms based on these relations with social forces.

These studies have also dealt with the challenge that was the coexistence of centralizing Ottoman state and separatist nationalisms in the Balkan provinces during the reform period. The Balkans were usually seen as chaotic, full of ethnic and religious rivalries since the Middle Ages. This image partially resulted from the archival sources used in historical research such as European traveler memoirs and consular reports. 19th century was the time of nationalist movements and the foundation of nation-states in the region. The dominant view assumed that the nationalist movements were produced in the West and imitated in Eastern Europe by elite led revolutions. However, in the recent years this Western European understanding has been challenged by studies that focused on internal social, political, cultural and economic dynamics of nationalist movements in the Balkans, which questioned the replication of the Western European model.

The conventional assumption was that it was the middle classes (bourgeoisie and professionals) who were the leaders of nationalist movements. They were inspired by nationalist ideas emerging after the French revolution through trade connections or education in diaspora communities. The Serbian, Bulgarian and Greek nationalist movements were led by these professionals and bourgeoisie while the old elites (religious leaders and kocabaşıs/çorbacı) were interpreted to resist change. The recent historiography has shown that groups that were used to be seen as leaders of nationalist struggles actually played a dubious role. Non-Muslim elites took an active role in the reform process and challenged the conventional view that the Tanzimat reforms reinforced Balkan separatist nationalisms. These non-Muslim middle classes formed allegiances up to the point of fostering their own versions of a common Ottoman identity (*Osmanlılık*).¹⁵ They played dual roles as nationalist leaders and loyal Ottoman state agents. The examples of them are available in Christine Phillou's analysis of Stephanos Vogorides as the prince of Samos who was both an Ottoman official and a nationalist leader.¹⁶ Vangelis Kechriotis has

¹¹ Sefa Saraçoğlu. "Some Aspects of Ottoman Governmentality at the local level: The Judicial-Administrative Sphere of the Vidin County in the 1860s and 1870s," in *Ab Imperio*, 2008, 8(2):1-32.

¹² Isa Blumi. *Rethinking the Late Ottoman Empire: A Comparative Social and Political History of Albania and Yemen, 1878-1918*, New York: Gorgias Press, 2010.

¹³ Yonca Köksal. "Imperial Center and Local Groups: Tanzimat Reforms in Edirne and Ankara," in *New Perspectives on Turkey*, Fall 2002, 27: 107-138.

¹⁴ Anna Vakalis. *Tanzimat in the Province: Nationalist Sedition (fesat), Banditry (eşkiya), and Local Councils in the Ottoman Southern Balkans (1840s to 1860s)*, Unpublished PhD Thesis (University of Basel, May 2017).

¹⁵ Andreas Lyberatos. "Through Nation and State. Reform and Nationalism 'from Below' in the Late Ottoman Balkans Introduction," *Turkish Historical Review*, 2016, 7(2): 121-133.

¹⁶ Christine Phillou. *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, Berkeley: University of California Press, 2011.

shown that the ideas of Ottoman citizenship prevailed among Greek nationalists as late as the Second Constitutional Era (1908).¹⁷ Similarly, *çorbacı* or *kocabası* were loyal agents of the state benefitting from economic and political privileges. During the Tanzimat, this old elite grasped new opportunities in centralizing state administration and expending commercialization after the adoption of free trade policies. At the same time, these groups invested a lot in community development. They donated money for construction of schools, education in mother tongue, literary activities and philanthropic groups. Through these investment they helped the formation of national identities especially distinct from Greek identity among Orthodox Christians of the Balkans. Existing connections and alliances that were used to generate loyalty for the Sultan and the reforms had the potential of turning into support networks for separatist nationalisms. Thus, the recent scholarship focused on mapping these networks and alliances among various social actors and showing this transformative capacity under changing social, political and economic conditions.¹⁸

Another important issue related to the nationalist movements in the Ottoman Balkans has been the role of agency. The state-centered studies of reform and elite led readings of separatist nationalisms did not have much space for the agency of ordinary individuals. How did peasants, urban poor, workers, and women experience reforms that aimed at both state centralization and formation of an Ottoman identity? Did these groups support nationalist movements in the Balkans? The answers to these questions still need more detailed studies since the archives provide limited information about ordinary subjects who were mainly illiterate. A recent source *istintaknames* that were depositions of defendants registered in detail in local councils of the Tanzimat provides an important source for analyzing reactions and experiences of ordinary people to the Tanzimat. The analysis of them have proved to provide that some subjects were very aware of the Tanzimat regulations and formed their depositions using the Tanzimat idiom. Whereas referring to old customs and regulations was another strategy to prove the rightfulness of defendants depending on circumstances. The depositions of bandits and participants of nationalist seditions has shown a very complex relation between national identities and the Ottoman state. There were Muslims rebelling for the Greek nationalist cause and there were non-Muslims defending Ottoman identity.¹⁹

My final point concerns with historiography. Histories of the Balkan states that have long been written from a nationalist perspective were isolated from its Ottoman context. The formation of the new nation-states and their socio-economic and political transformations were seen to take place as a result of elite leadership isolated from the dynamics of the Ottoman Empire. The recent scholarship contextualizes the nation-state formation processes in a dialogue with Ottoman history. They did not only study the dual role of nationalist leadership in their relations with Ottoman state authorities and their kinsmen but also pay attention to the diversity and flexibility of religious, ethnic and national identities in the Balkans. Recent studies have shown that national identity was not a rigid and static category. Especially in the nation and state making processes of the 19th

¹⁷ Vangelis Kechriotis. "Greek Orthodox, Ottoman Greeks or just Greeks? Theories of Coexistence in the Aftermath of the Young Turk Revolution." *Études Balkaniques*, 2005 (1): 51-71.

¹⁸ Yonca Köksal "Rethinking Empire and Nationalism: State Projects and Local Identities in the Nineteenth Century Ottoman Empire," *American Behavioral Scientist*, June 2008, 51 (10): 1498-1515.

¹⁹ Vakalis, *ibid*.

and early 20th centuries, identities were in flux. Recent scholarship has shown that most nationalist struggles started as local grievances about taxation and wrongdoings of Ottoman state officials and of clergy in the Orthodox Church. Their consolidation into a national movement came quite later, in most examples after the foundation of independent nation-states. The belief in the continuation of imperial rule and ideas of Ottoman citizenship were still alive in the Balkans as late as the early 20th century.²⁰ Therefore, the presumption about the inevitable collapse of empires as a result of forces of modernization in the 19th and early 20th centuries derives more from our anachronistic reading than the realities of the period.

In conclusion, instead of writing nationalist histories in isolation from the imperial context, the history writing on the Balkans in the nineteenth century should emphasize connections and interactions among different social actors, communities and the imperial center. The Balkan historiographies should study coexistence that continued at a time of modernization and nationalism. How the coexistence survived that long until the early twentieth century was a major process to be explained in the age of conflict and rising nation-states.

REFERENCES

- Avcioğlu, Doğan (2001), *Türkiye'nin Düzeni*, Istanbul: Tekin Yayınevi.
- Barkan, Ömer Lütfi (1940), "Turk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi," in *Tanzimat: Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul: Maarif Matbaası, p. 321-421.
- Barkey, Karen (2008), *Empire of Difference*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Blumi, Isa (2010), *Rethinking the Late Ottoman Empire: A Comparative Social and Political History of Albania and Yemen, 1878-1918*, New York: Gorgias Press.
- Doumani, Beshara (1995), *Rediscovering Palestine*, University of California Press.
- İnalçık, Halil İnalçık (1973), "Application of the Tanzimat and its Social Effects," in *Archivum Ottomanicum*, V: 97-128.
- Kechriotis, Vangelis (2005), "Greek Orthodox, Ottoman Greeks or just Greeks? Theories of Coexistence in the Aftermath of the Young Turk Revolution." *Études Balkaniques*, 1: 51-71.
- Köksal, Yonca (2008), "Rethinking Empire and Nationalism: State Projects and Local Identities in the Nineteenth Century Ottoman Empire," *American Behavioral Scientist*, 51 (10): 1498-1515.
- Köksal, Yonca (2002), "Imperial Center and Local Groups: Tanzimat Reforms in Edirne and Ankara," in *New Perspectives on Turkey*, 27: 107-138.
- Krader, Lawrence (1975), *The Asiatic Mode of Production: Sources, Development and Critique in the Writings of Karl Marx*, Van Gorcum & Comp.
- Lyberatos, Andreas (2016), "Through Nation and State. Reform and Nationalism 'from Below' in the Late Ottoman Balkans Introduction," *Turkish Historical Review*, 7(2): 121-133.
- Makdisi, Ussama (2000), *The Culture of Sectarianism*, Berkeley: University of California Press.

²⁰ Kechriotis, *ibid.*

Petrov, Milen (2006), *Tanzimat for the Countryside: Midhat Pasa and the Vilayet of Danube, 1864–1868*, Unpublished PhD thesis Princeton University, Department of Near Eastern Studies.

Phillou, Christine (2011), *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an Age of Revolution*, Berkeley: University of California Press.

Rogan, Eugene (1999), *Frontiers of the State in the Late Ottoman Empire: Transjordan, 1850-1921*, New York: Cambridge University Press.

Saraçoğlu, Sefa (2008), "Some Aspects of Ottoman Governmentality at the local level: The Judicio-Administrative Sphere of the Vidin County in the 1860s and 1870s," in *Ab Imperio*, 8(2):1-32.

Tanzimat: Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle (1940) İstanbul: Maarif Matbaası.

Todorov, Nikolai (1998), *Society, the City and Industry in the Balkans, 15th-19th Centuries*, Variorum Collected Studies Series.

Todorova, Maria (1997), *Imagining the Balkans*, Oxford: Oxford University Press.

Vakalis, Anna (2017), *Tanzimat in the Province: Nationalist Sedition (fesat), Banditry (eşkiya), and Local Councils in the Ottoman Southern Balkans (1840s to 1860s)*, Unpublished PhD Thesis, University of Basel, Department of Middle Eastern Studies.

ROMA DÖNEMİ KARIA KENTLERİNDE DAĞITIMLAR¹

1*Esra GÜLER, 2Güray ÜNVER

Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY, esraguler@posta.mu.edu.tr
 Asist. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY, gunver@mu.edu.tr
 * Corresponding author

Abstract**Distributions in Carian Cities in the Roman Period**

In this study of Carian cities in the Roman period, prestige competitions of the local elites as well as the euergetic services and favors done within them are presented. Also presented are the place and importance of these distributions in their social structures. The aim is to identify and document the quality and quantity of distributions made by private individuals in the cities of Caria in the Hellenistic and Roman periods. In relation to this custom, the priorities and privileges of the elite class are defined and the positions of the individuals who perform such distributions are determined. This is done from an urban sociological and economic perspective. Topics such as the quality and quantity of distributions, earliest and latest examples, and the periods and cities where these distributions most frequently occurred are highlighted. The inscriptions which give evidence about distributions were researched and a catalogue of inscriptions was compiled. The catalogue contains 46 inscriptions from Carian cities such as Aphrodisias, Heraclea Salbace, Iasus, Lagina, Nysa, Panamara, Sebastopolis, Stratonicea and Tralles, producing 117 pieces of data. The statistical results received from the data are presented via tables and graphs. Distributions of money, edible and sportive olive oil, meat, cereal, wine, morning and noon meals and public banquets were included. Was there a need and assigned privilege among some distributee groups or classes for participation in this activity? At the heart of this study is the question "what was the motivation to perform distributions?"

KEYWORDS: euergetism, distribution, Rome, Caria, inscriptions

GİRİŞ: Roma Dönemi'nde Toplumsal Yapı

Hellenistik dönemde Küçük Asya kentlerinde yaygın olarak görülen *demokratia* ve *isonomia* ilkeleri üzerinde kurulu toplum yapısının Geç Hellenistik dönemden itibaren başlayan varlıklı elit aileler lehinde değişmeye başladığı birçok epigrafik belge aracılığı ile tespit edilebilmektedir. Kentlerde önemli ve itibarlı memuriyetleri üstlenebilmek için yeterli finansal gücü olanlar toplumun geri kalanından daha imtiyazlı bir konuma gelmişlerdir. Bu toplumsal dönüşüm, varlıklı elitlerin kent ve yurttaşlık olgusunu ayrıca din temasını ön planda tutarak vatanın ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında sorumluluk almaları ile sonuçlanmıştır. Elitlerin kente ve topluma yönelik armağan ve hizmetleri karşılığında kendilerine bahşedilen onurlar tüm varlıklı aileleri bu itibar elde etme yarışına dahil etmiştir. Böylece aslında elit yurttaş ile kent/halk arasındaki bu armağan alış verişi sonucunda ortaya çıkan hayırseverlik (*euergesia*) kavramı *polis* yaşamının vazgeçilmez bir unsuru haline almıştır. Kent toplumu içinde gelir düzeylerinde ve bunun sonucunda da sosyal ve politik etkinlik alanındaki ayrım Roma döneminde daha da belirginleşmiştir. Bunun sonucu olarak her kentte birkaç varlıklı elit ailenin fertleri nesiller boyunca vatanlarındaki politik kurumlarda yer almış ve itibarlı memuriyetleri (*arkhai* ve *leitourgiai*) üstlenmişlerdir.²

¹ Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nin 16/170 numaralı projesi ile desteklenmektedir.

² Küçük Asya'da Hellenistik Çağ ve Roma Çağı'nda kent yönetimi ve memuriyetler için genel olarak bkz. Dmitriev 2005, 13-246. Memuriyetler ve sorumluluk alanları hakkında bkz. Magie 1950, 58 – 63; Dmitriev 2005, 23 – 33 (Hellenistik) ve 189 – 245 (Roma).

Kentlerdeki *boule* üyeleri zengin elit ailelerin fertleri oluşmaktaydı. *Boule*'nin zengin elit ailelerin kontrolünde olması, *boule* üyeliğinin aynı kişi tarafından üst üste veya ömür boyu üstlenilmesine ve babadan oğula devredilebilen bir nitelik kazanmasına yol açmıştır³. Roma, varlıklı elit ailelere vatandaşlık hakkı verip kentin diğer kalanından ayrılmasına sebebiyet vererek kent içerisindeki bu sınıflaşmayı büyük oranda desteklemiştir⁴. Roma yurttaşı olan elitlerin *trianomina* elde etmesi, onları hem toplumun geri kalanından hem de diğer elitlerden ayırmaktaydı. Zira Roma yurttaşlığı elde etmek, varlıklı elitin gücünün Roma merkezi yönetimi ve hatta imparator tarafından da tanındığını göstermekteydi⁵. Ancak varlıklı elitlerin toplumun diğer kalanından ayrıcalıklı bir konumda olması *de facto* işleyiş içinde yasalara tabi bir düzenleme olmadığı için, yurttaşların yasalar önündeki eşit olma hakkı (*isonomia*) varlığını sürdürmekteydi⁶.

Roma Dönemi'nde *Arkhe* ve *Leitourgia*

Hellenistik dönemle birlikte *arkhe* niteliğindeki memuriyetlerin yavaş yavaş *leitourgia* niteliğindeki memuriyetlere benzemesinin sonucu olarak, MÖ I. yüzyılda bu iki memuriyet türü arasındaki farklar azalmış, Roma döneminde ise neredeyse hiç fark kalmamıştır⁷. Hemen hemen her *arkhe* niteliğindeki memuriyet, *leitourgia* yoluyla üstlenilmeye başlanmıştır. Ancak bu durum, *leitourgia* niteliğindeki memuriyetlerden herhangi birisini üstlenen kişilerin de *arkhai* üstlenebileceği anlamına gelmemekteydi. Zira her iki kelime birbiri ile aynı anlama sahip değildi⁸.

MS I. yüzyılda *arkhe* niteliğindeki memuriyetler arasında bir hiyerarşi söz konusu olmuştur⁹. *Arkhe* niteliğindeki memuriyetler arasında kimi, diğerlerine nazaran daha önemli veya üst düzey olarak nitelendirilmiştir. Bu durumu, yazıtlarda *arkhe*'yi tanımlarken "en önemli", "en önde gelen" veya "birinci sınıf" anlamlarına gelen μέγιστος ve πρώτος sıfatlarının çekimli formları olarak kullanılan *epitheton*'lar ispat etmektedir. Ayrıca yine yazıtlardan edinilen bilgilere göre, bu ifadeler *leitourgia* niteliğindeki memuriyetler için de kullanılmıştır¹⁰. Kuşkusuz, bu ifadeler ile bahsedilen memuriyetler doğrudan kent yönetimine ilişkin görevlerdi ve sosyal itibar açısından ise büyük bir öneme sahipti¹¹.

Kent içerisinde her varlıklı yurttaşın *leitourgia* üstlenme zorunluluğu yoktu. Roma döneminde kent içerisinde varlıklı olan ve maddi olarak kente karşı yükümlülüğü fazla olan ailelerin fertlerine Roma tarafından *leitourgia*'dan muaf olma hakkı (*aleitourgesia*) verilebiliyordu¹². Bu haktan sadece babanın değil de oğlunun da yararlanması, *aleitourgesia*'nın babadan oğula devredilebilen bir hak haline gelmesini sağlamıştır¹³. Ancak bazı varlıklı yurttaşlar atalarından veya ebeveynlerinden beri *aleitourgesia* hakkı elde etmiş olmalarına rağmen yine de gönüllü olarak *leitourgiai* üstlenebilmekteydi. Örneğin, Stratonikeia'nın önemli ailelerinden olan Sempronii ailesine mensup, MS III. yüzyılda

³ Konuyla ilişkili olarak bkz. Quass 1993, 385-393, Zuiderhoek 2009, 62-63.

⁴ Dmitriev 2005, 323.

⁵ Ferray 1997, 204.

⁶ Veyne 1992, 130.

⁷ Veyne 1992, 134-135, Stephan 2002, 68, Dmitriev 2005, 114, Magie 1950, 61.

⁸ Macro 1980, 677-678.

⁹ Dmitriev 2005, 331.

¹⁰ *I.Aph.* 2007 no. 1.158 (sat. 5-9), *I.Aph.* 2007, no. 12.306 (sat. 10), *I.Aph.* 2007, no. 12. 21 (sat. 10), *I.Aph.* 2007, no. 12. 22 (sat. 15-16).

¹¹ Dmitriev 2005, 113.

¹² Dmitriev 2005, 318-319.

¹³ Dmitriev 2005, 318.

yaşamış olan Marcus oğlu Marcus Sempronius Clemens atalarından beri *ateleia* (vergi muaflığı) ve *aleitourgia*¹⁴ hakkıyla onurlandırılmış olmasına rağmen gönüllü olarak *prytaneia*, *grammateia*, *dekaproteia* ve *eutheniarkhia* liturjilerini üstlenmiştir. Olağanüstü durumlarda kent, rahiplik yapmaları veya yüksek miktarda harcama gerektiren diğer kamu memuriyetlerini üstlenmeleri için kentin en varlıklı ailelerine baskı yapıyordu. Örneğin, Panamara'da MS 211-217 yıllarına tarihlendirilen yazıtta, Marcus Aurelius Arrianus Arbyles ve Aurelia Khotarion zeytinlerin beklenmedik bir şekilde yanması üzerine *Komyria* rahipliğini ve *gymnasiarkhia* görevini üstlenmeleri konusunda göreve çağırılmışlardır. Memuriyetlerin yanı sıra ziyafetler verip, şarap ve kendi nezdlerinde para dağıtmışlardır¹⁵.

Dağıtımların Nitelikleri ve Para Dağıtımları

Dağıtım, varlıklı yurttaşların şahsen, vakıf kurma yoluyla veya elçi aracılığı ile çok çeşitli kişi, kurum veya zümrelere vermiş olduğu para, zeytinyağı, şarap, et ve tahıl veya ziyafetlerdir. Özel şahıslar bu dağıtımları, festivaller sırasında ya da festival günleri dışında gerçekleştirebilmekteydiler. Katalog dahilinde ele alınmış olan 46 yazıtta, bahsi geçen dağıtımlara ilişkin 119 veri bulunmaktadır. Bu verilerin; 49'u ziyafetlere¹⁶, 29'u zeytinyağı dağıtımına¹⁷, 25'i para dağıtımına, 11'i şarap dağıtımına¹⁸, diğer diye adlandırılan 5'i de et ve tahıl dağıtımına¹⁹ ilişkindir²⁰. Tüm dağıtımlara bakıldığında, ziyafetlerin diğer dağıtımlara oranla önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ziyafetler özel şahısların bir sofraya kurarak, statü ayrımı yapmaksızın tüm halka verdiği yemeklerdir. Bu yüzden de birlik ve beraberlik açısından oldukça önemlidir. Hemen akabinde ise zeytinyağı dağıtımı gelmektedir. Zeytinyağı, bir şahsın farklı kalitede ve miktarda, çeşitli kullanım amaçlarına yönelik yağı, çeşitli sınıflardan kişi veya zümrelere dağıtmasıdır. Zeytinyağı sadece yemeklerde kullanılmayıp, sportif amaçlarla vücuda sürmek veya kozmetik amaçlı da kullanım görmekteydi. Zeytinyağı dağıtımının ardından ise en sık şarap dağıtımı gerçekleştirildiği

¹⁴ Marcus Sempronius Clemens'in elde etmiş olduğu *aleitourgia* hakkı için bkz. *I.Stratonikeia* no. 295a (sat. 1-2). Ayrıca bkz. *I.Stratonikeia* no. 16 (sat. 12-13) ve *I.Stratonikeia* no. 293 (sat. 2-3). Marcus Sempronius Clemens veya ailesinden birisinin elde etmiş olduğu düşünülen *aleitourgia* hakkı için bkz. *I.Stratonikeia* no. 292 (sat. 1-2).

¹⁵ *I.Stratonikeia* no. 311.

¹⁶ Festivaller sırasında verilen ziyafetler için bkz. (Panamara) *I.Stratonikeia* no. 172 (sat. 6, sat. 10 ve sat. 11); *I.Stratonikeia* no. 192 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 197 (sat. 9); *I.Stratonikeia*, no. 256 (sat. 4-5); *I.Stratonikeia* no. 268 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 244 (sat. 16); *I.Stratonikeia* no. 245 (sat. 3); *I.Stratonikeia* no. 246 (sat. 1); *I.Stratonikeia* no. 258 (sat. 3-4); *I.Stratonikeia* no. 205 (sat. 20 ve sat. 23); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 15-16, sat. 19-20 ve sat. 23); *I.Stratonikeia* 255 (sat. 10); *I.Stratonikeia* no. 311 (sat. 13); *I.Stratonikeia* no. 312 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 262 (sat. 6 ve sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 281 (sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 295 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 299 (sat. 4); *I.Stratonikeia* no. 309 (sat. 13); *I.Stratonikeia* no. 222 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 318 (sat. 4-5 ve sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 303 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 310 (sat. 31) (Lagina) *I.Stratonikeia* no. 664 (sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 685 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 684 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 9); *I.Stratonikeia* no. 701 (sat. 5-6); (Stratonikeia) *I.Stratonikeia* no. 1025 (sat. 19-20). Festival dahilinde olduğu belirlenemeyen ziyafetler için bkz. (Panamara) *I.Stratonikeia* no. 210 (sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 192 (sat. 4-5); *I.Stratonikeia* no. 236 (sat. 6-7); *I.Stratonikeia* no. 17 (sat. 10-11 ve sat. 14-15); (Aphrodisias) *I.Aph.2007* no. 12. 308 (sat. 18); (Stratonikeia) *I.Stratonikeia* no. 1028 (sat. 9).

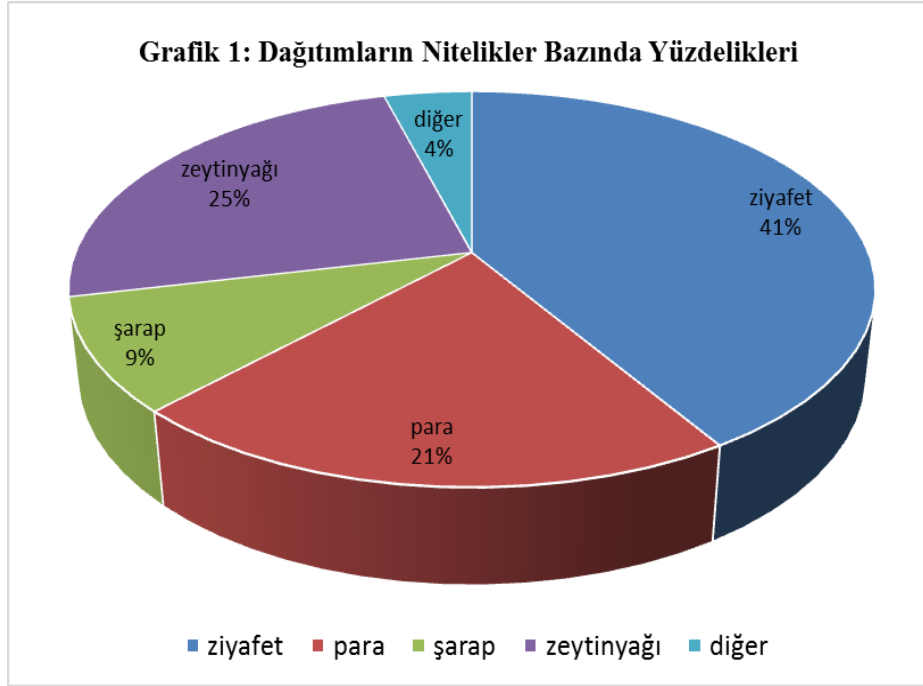
¹⁷ Zeytinyağı dağıtımları için bkz. (Panamara) *I.Stratonikeia* no. 268 (sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 192 (sat. 7-8); *I.Stratonikeia* no. 244 (sat. 22-23); *I.Stratonikeia* no. 245 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 246 (sat. 8-9); *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 10-11); *I.Stratonikeia* no. 197 (sat. 12); *I.Stratonikeia* no. 256 (sat. 7-8); *I.Stratonikeia* no. 205 (sat. 14-15, sat. 17 ve sat. 18); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 11 ve sat. 34); *I.Stratonikeia* 255 (sat. 12-13); *I.Stratonikeia* no. 248 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 311 (sat. 23-24); *I.Stratonikeia* no. 281 (sat. 8); *I.Stratonikeia* no. 295 (sat. 7-8); *I.Stratonikeia* no. 310 (sat. 12); (Lagina) *I.Stratonikeia* no. 664 (sat. 10-11); *I.Stratonikeia* no. 685 (sat. 9); *I.Stratonikeia* no. 706 (sat. 3-4 ve sat. 8); *I.Stratonikeia* no. 684 (sat. 8); *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 3); (Iasos) *I.Iasos* no. 84 (sat. 11-12); (Nysa) Kourouniotes 1921-1922, 86-87 (sat. 3-4); (Sebastopolis) Robert 1954, no. 172 (sat. 6-7); (Aphrodisias) *I.Aph.2007*, no. 12. 1111 (sat. 39).

¹⁸ Şarap dağıtımları için bkz. (Panamara) *I.Stratonikeia* no. 245 (sat. 6-7); *I.Stratonikeia*, no. 256 (sat. 8 ve 10); *I.Stratonikeia* no. 205 (sat. 30, sat. 33 ve 36); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 35); *I.Stratonikeia* 255 (sat. 13 ve 15); *I.Stratonikeia* no. 281 (sat. 11); *I.Stratonikeia* no. 309 (sat. 22-24); (Lagina) *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 3 - 4).

¹⁹ Et ve buğday dağıtımı için bkz. *I.Stratonikeia* no. 281 (sat. 16-17); Et ve ekmek dağıtımı için bkz. *I.Stratonikeia* no. 17 (sat. 12-14); yiyecek dağıtımı için bkz. *I.Stratonikeia* no. 310 (sat. 39-42).

²⁰ Tüm dağıtımların nitelikler grafiği için bkz. Grafik:1.

tespit edilmiştir. Şarap dağıtımı, bir şahsın farklı nitelikte ve miktarlarda olabilen şarabı kişilere veya zümrelere dağıtmasıdır. Katalog içerisinde yer alan tüm şarap dağıtımlarının festival zamanlarında dağıtıldığı belgelenmiştir. Şarap, günlük kullanımının yanı sıra toplumların özellikle dinsel yaşamlarında da önemli bir yer tutmaktaydı. Bu yüzden de özellikle dinsel festivaller sırasında şarap dağıtımı yapılması oldukça uygun bir zaman dilimi olarak görünmekteydi²¹. Katalog dahilindeki tüm dağıtım türleri arasında en az veriyi ise yiyecek dağıtımları oluşturmaktadır. Yiyecek dağıtımları bir şahsın sofraya yemek vermek amacından farklı olarak, et ve çeşitli tahıl ürünlerini kişilere veya zümrelere dağıtmasıdır ve bu açıdan da ziyafetlerden ayrılmaktadır.

Para dağıtımı, bir şahsın şahsen veya elçi aracılığı ile ya da vakıf kurma yoluyla kişi veya zümrelere yapmış olduğu dağıtımdır. Ancak yazıtlarda "şahsen" veya "bizzat kendisi/kendileri" gibi ifadeler geçmediği takdirde dağıtımın doğrudan olduğunu belirleyebilmek her zaman için mümkün olamamaktadır.

Para dağıtımlarının, katalogu oluşturan yazıtlarda yer alan tüm dağıtımlar içerisinde %21'lik kısmı oluşturduğu görülmektedir. Nakit para dağıtımları festival kapsamında olduğu belgelenenler ve festival kapsamında olduğu belgelenemeyen dağıtımlar olmak üzere iki grupta incelenmiştir;

Festival dahilinde yapılan para dağıtımları, özellikle doğum günü festivallerinin²² olmazsa olmazıydı²³. Bu durumu doğum günü festivallerinin yer aldığı katalog kapsamındaki yazıtlar da kanıtlar niteliktedir²⁴. Örneğin, Panamara'da MS 117-138 yıllarına tarihlendirilen yazıtta Myonides oğlu Demetrios ve Menekles kızı Stakte, tanrının doğum gününde ve tanrının kutsal ayının tüm günlerinde kadınlara para dağıtımı

²¹ Laumonier 1958, 268.

²² Lagina'da kutlanan doğum günü festivali hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak A. Laumonier, iki olasılığın üzerinde durmuştur. İlk olasılık olarak; festivalin yılda birkaç kez kutlandığını, ikinci olasılık olarak ise festivalin yılda bir kez kutlandığını öngörmüştür. Son olarak ise, bu festivalin yılın son ayında kutlanmasının daha uygun görüldüğünü belirtmiştir. Konuya ilişkin olarak bkz. Laumonier 1958, 394-396.

²³ Laumonier 1958, 395.

²⁴ I.Stratonikeia no. 706; I.Stratonikeia no. 258; I.Stratonikeia no. 299; I.Stratonikeia no. 222.

gerçekleştirmişlerdir²⁵. Festival kapsamındaki dağıtımlara ilişkin, üç farklı kente ait olan on altı yazıtta toplamda, yirmi veri tespit edilmiştir. Bu verilerin on beş tanesi Panamara'ya²⁶, dört tanesi Lagina'ya²⁷ ve bir tanesi de Nysa'ya²⁸ aittir. Dağıtımlar, dağıtımı alan alıcılar açısından incelendiğinde ise çokluk sıralamasını; beş veriyle kadınlar²⁹, ardından üçer veriyle vatandaşlar³⁰, her sınıf ve yaştan kişiler³¹, ikişer veriyle yabancılar³², köleler³³, erkekler³⁴ ve özgür kişiler³⁵, en az olarak ise birer veriyle *peripolior*'da ikamet edenler³⁶ ve ihtiyaç sahipleri³⁷ oluşturmaktadır. Alıcılara bakıldığında, şahısların statü ayrımı yapmaksızın toplamda dokuz farklı kişi, kurum ve zümreye dağıtım yaptıkları görülmektedir³⁸. Festival kapsamındaki dağıtımı yapan kişilerin üstlendiği memuriyetler açısından incelendiğinde ise rahiplik³⁹ ve dinsel *gymnasiarkhia*⁴⁰, nadir olarak ise başrahiplik⁴¹ ve *stephanephoria*⁴² memuriyetlerinin üstlenildiği görülmektedir⁴³.

Festival kapsamında olduğu belgelenemeyen nakit para dağıtımlarına ilişkin on bir veri bulunmaktadır; dört tanesi Aphrodisias'ta⁴⁴, iki tanesi Lagina'da⁴⁵, bir tanesi Herakleia Salbake'de⁴⁶, bir tanesi Sebastopolis'te⁴⁷, bir tanesi Stratonikeia'da⁴⁸ ve bir tanesi de Tralleis'te⁴⁹ olmak üzere toplam altı kentte ele geçmiş dokuz farklı yazıttan bu bilgiler edinilmektedir. Festival kapsamında olduğu belgelenemeyen dağıtım örneklerinde ise

²⁵ *I.Stratonikeia* no. 258 (sat. 5-7).

²⁶ *I.Stratonikeia* no. 172; *I.Stratonikeia* no. 224; *I.Stratonikeia* no. 192; *I.Stratonikeia* no. 15; *I.Stratonikeia* no. 258; *I.Stratonikeia* no. 256; *I.Stratonikeia* no. 205; *I.Stratonikeia* no. 202; *I.Stratonikeia* no. 248; *I.Stratonikeia* no. 311; *I.Stratonikeia* no. 309; *I.Stratonikeia* no. 222.

²⁷ *I.Stratonikeia* no. 685; *I.Stratonikeia* no. 672; *I.Stratonikeia* no. 701. Lagina'ya ait dört dağıtımdan bahsedilmesinin nedeni *I.Stratonikeia* no. 672'da iki farklı para dağıtımı yapılmış olmasından dolayıdır.

²⁸ Kourouniotes 1921-1922, 86-87 (non vidi); SEG 4 (1929) 419.

²⁹ *I.Stratonikeia* no. 258 (sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 222 (sat. 4-6); tapınaktaki kadınlar için bkz. *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 6-9); kentten ve *khora*'dan festivale çağırılan kadınlar için bkz. *I.Stratonikeia* no. 192 (sat. 8-10); kentte ve *khora*'da yaşayan hem yurttaş hem yabancı tüm kadınlar için bkz. *I.Stratonikeia* no. 256 (sat. 9-10).

³⁰ *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 19-20); *I.Stratonikeia* no. 701 (sat. 5-8); *I.Stratonikeia* no. 205 (sat. 37).

³¹ *I.Stratonikeia* no. 224 (sat. 6-7); *I.Stratonikeia* no. 299 (sat. 8-11'de ikişer *denaria*, sat. 11-13'de beşer *denaria*), kentteki her yaş ve sınıftan kişiler için bkz. *I.Stratonikeia* no. 311 (sat. 27-31).

³² *I.Stratonikeia* no. 311 (sat. 30-31); *I.Stratonikeia* no. 309 (sat. 11-13).

³³ *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 10-11); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 30-38).

³⁴ Tapınakta bulunan erkekler için bkz. *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 7-9); festivale katılan erkekler için bkz. *I.Stratonikeia* no. 192 (sat. 7-8).

³⁵ *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 10-11); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 30-38).

³⁶ *I.Stratonikeia* no. 685 (sat. 10-11).

³⁷ *I.Stratonikeia* no. 248 (sat. 11-12).

³⁸ Festival kapsamında gerçekleştirilen para dağıtım tablosu alıcıları için bkz. Tablo 1.

³⁹ *I.Stratonikeia* no. 685 (sat. 1-4); *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 21); *I.Stratonikeia* no. 701 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 172 (sat. 1); *I.Stratonikeia* no. 224 (sat. 1-4); *I.Stratonikeia* no. 192 (sat. 1-2); *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 258 (sat. 1-2); *I.Stratonikeia* no. 256 (sat. 2-3); *I.Stratonikeia* no. 205 (sat. 4-5); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 6-7); *I.Stratonikeia* no. 248 (sat. 17-18); *I.Stratonikeia* no. 311 (sat. 12-13); *I.Stratonikeia* no. 312 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 309 (sat. 5); *I.Stratonikeia* no. 222 (sat. 1-3).

⁴⁰ *I.Stratonikeia* no. 685 (sat. 7-8); *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 21-22); *I.Stratonikeia* no. 701 (sat. 8); *I.Stratonikeia* no. 172 (sat. 2-3); *I.Stratonikeia* no. 224 (sat. 7-8); *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 9-10); *I.Stratonikeia* no. 258 (sat. 4-5); *I.Stratonikeia* no. 256 (sat. 6); *I.Stratonikeia* no. 205 (sat. 9); *I.Stratonikeia* no. 202 (sat. 26-27); *I.Stratonikeia* no. 248 (sat. 4); *I.Stratonikeia* no. 311 (sat. 17-18); *I.Stratonikeia* no. 312 (sat. 7); *I.Stratonikeia* no. 309 (sat. 8 ve sat. 15); *I.Stratonikeia* no. 222 (sat. 7-8).

⁴¹ *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 6).

⁴² *I.Stratonikeia* no. 15 (sat. 6).

⁴³ Festival kapsamında para dağıtımlarını gerçekleştiren şahısların memuriyetleri için bkz. Tablo 3.

⁴⁴ *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 34 ve sat. 35-36); *I.Aph.* 2007, no. 15.321; *I.Aph.* 2007 no. 1.158.

⁴⁵ *I.Stratonikeia* no. 706; *I.Stratonikeia* no. 702.

⁴⁶ Robert 1954, no. 66.

⁴⁷ Robert 1954, no. 172.

⁴⁸ *I.Stratonikeia* no. 1025.

⁴⁹ *I.Tralleis* no. 220.

çokluk sırasına göre ikişer veriyle yurttaşlar⁵⁰, birer veriye sahip olan *bouleutes*'lerin ve vatandaşların eşleri⁵¹, kadın yurttaşlar⁵², kentte ve *khora*'da ikamet eden yurttaşlar⁵³ ve talep edenler⁵⁴ gibi yurttaşlık olgusunun ön planda tutulduğu ayrıcalıklı kişi veya zümrelerin bu dağıtımlardan faydalandıkları görülmektedir⁵⁵. Alıcının dağıtıma olan ihtiyacından çok, alıcı grubun statüsü ve yurttaşlık olgusu bu tür dağıtımların temel motivasyonunu oluşturur. Festival kapsamında olduğu belgelenemeyen nakit para dağıtımlarını gerçekleştiren özel şahısların üstlenmiş oldukları memuriyetler⁵⁶ incelendiğinde ise çokluk sıralamasına göre; rahiplik⁵⁷, başrahiplik⁵⁸, *gymnasiarkhia*⁵⁹ ve *stephanephoria*⁶⁰ memuriyetleri göze çarpmaktadır⁶¹. Festival kapsamı dışındaki para dağıtımının en erken örneği MS I. yüzyıla tarihlendirilen Herakleia Salbake'deki Kharmides kızı Ammia'nın *bouleutes*'lerin ve vatandaşların eşlerine yapmış olduğu dağıtımdır⁶². Burada doğrudan para miktarından bahsetmese bile *διανομή* kelimesinden yola çıkılarak para dağıtımı olduğu söylenebilir. *Boule* ve *gerousia* üyelerine, eşlerine, çocuklarına yapılan bu tür nakit para dağıtımları, o kişilerin bu paraya ihtiyacı olmamasına rağmen yapılmıştır. Bu da dağıtımı yapan kişinin itibarı açısından önem teşkil etmektedir.

Şahıslar bazen *boulé*'nin ve *gerousia*'nın işlerliğine yönelik ihtiyaçlarını karşılamak için de para yardımı yapabilmekteydi. Bu örneklerde her ne kadar *dianome* ifadesi kullanılsa da, bu durumdaki para dağıtımı kurumların işlerliğine yönelik pay ödemesi niteliğinde olmalıdır⁶³. Örneğin; Panamara'da MS 40-69 arasına tarihlendirilen yazıtta, Tiberius oğlu Tiberius Claudius Lainas *boulé*'ye toplamda 2400 *denaria* pay vermiştir⁶⁴. Bahsi geçen yazıtta *boulé*'ye verilen payın hangi amaçla verildiği belirtilmemiştir. Ancak bazı örneklerde verilen yardım payının amacı belirtilebilmekteydi. Örneğin; Aphrodisias'ta MS II. yüzyıl ikinci yarısı – erken III. yüzyıla tarihlendirilen yazıtta, Tiberius Cladius Ktesias, eşi [- - -]ia ve oğulları Tiberius Claudius [- - -], sürekli dağıtımlara ve taçlandırma işlerine yönelik *boulé*'ye 11.000 *denaria* anaparanın yıllık faizini vermişlerdir⁶⁵.

Para dağıtımları sıklıkla yazıtlarda yer alan *dianome* (*διανομή*) kelimesi ile ifade edilmektedir. Ayrıca nakit para dağıtımını ifade etmek için kimi zaman *didomi* (*δίδωμι*) fiilinin çekimli bir formu ile birlikte bir miktar para miktarı ve bu paranın birimi belirtilebilir. Kuşkusuz bu tür bir ifade nakit para dağıtımının en belirgin ve açık anlatımıdır; örneğin

⁵⁰ *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 34-35); Robert 1954, no. 172 (sat. 12-13).

⁵¹ Robert 1954, no. 66 (sat. 13-16).

⁵² *I.Stratonikeia* no. 706 (sat. 11-13).

⁵³ *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 34-35).

⁵⁴ Robert 1954, no. 172 (sat. 14-15).

⁵⁵ Festival kapsamında olduğu belgelenemeyen para dağıtım tablosu alıcıları için bkz. Tablo 2.

⁵⁶ Festival dahilinde olduğu belirlenemeyen para dağıtımlarını gerçekleştiren şahısların üstlendikleri memuriyetler için bkz. Tablo 4.

⁵⁷ *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 14); *I.Stratonikeia* no. 702 (sat. 2); *I.Stratonikeia* no. 1025 (sat. 13-14).

⁵⁸ *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 14); *I.Stratonikeia* no. 706 (sat. 12-13); *I.Stratonikeia* no. 1025 (sat. 9-10).

⁵⁹ Robert 1954, no. 172 (sat. 0-1).

⁶⁰ Robert 1954, no. 66 (sat. 3-4).

⁶¹ Ancak *I.Aph.* 2007 no. 1.158 ve *I.Tralleis* no. 220 yazıtlarında şahısların memuriyet üstlendikleri bilgisi belirtilmemiş, *I.Aph.* 2007, no. 12.28 ve *I.Aph.* 2007, no. 15.321 yazıtlarında ise yazıtların korunma durumu nedeniyle memuriyet bilgisi elde edilememiştir.

⁶² Robert 1954, no. 66.

⁶³ *Boule*'ye yapılan para yardımları için bkz. Kourouniotes 1921-1922, 86-87 (sat. 2-3); *I.Stratonikeia* no. 172 (sat. 12-13); *I.Stratonikeia* no. 222 (sat. 5-6); *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 31-32); *I.Aph.* 2007, no. 15.321 (sat. 19-21); *I.Aph.* 2007, no. 1.158 (sat. 16-20); *I.Tralleis* no. 220 (sat. 1-2); *Gerousia*'ya yapılan para yardımı için bkz. *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 32)

⁶⁴ *I.Stratonikeia* no. 172.

⁶⁵ *I.Aph.* 2007, no. 12.28

Lagina'da, Myonides Damylas Menekles ve Tryphaina Drakontis, *Heraia* festivalinde her bir kadına ve tapınakta bulunan erkeklere ikişer *denaria* dağıttığı görülmektedir⁶⁶. *Dianome* ifadesi imparatorluk döneminde yiyecek veya zeytinyağı yerine sadece para dağıtım anlamında kullanılmıştır⁶⁷. Yazıtlarda *dianome* kullanımı *didomi* kullanımına göre daha sık görülmektedir.

Dağıtım ve İhtiyaç İlişkisi

Yazıtlar, dağıtımlarda çok çeşitli ve farklı gelir düzeylerinde alıcı gruplarının bulunduğunu gösterir. Dağıtımlarda ön görülen motivasyon ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilmektir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen dağıtımlar, sıklıkla dinsel nitelikli hayırseverlikle doğrudan ilişkili tutulabilmektedir. Özellikle, festival günlerinde gerçekleştirilen dağıtımlar kişi, sınıf veya statü ayrımı yapmaksızın ihtiyaç sahibi olan ya da olmayan tüm halka veya tapındaki her kişiye gerçekleştiriliyordu, hatta bu kişi köle bile olabilirdi. Ancak bazen dağıtıma ihtiyacı olmayan şahıs ve zümreler de alıcı olabiliyor ya da alıcılar arasında yer alabiliyordu. Bu tür dağıtımları ise, kent içinde itibar elde etmenin bir aracı olarak ele almak doğru olacaktır.

Katalog dahilinde ele alınan yazıtlar arasında ihtiyaç sahibi olarak nitelendirilen şahıslar için $\delta\epsilon\omicron\mu\alpha\iota$ (*deomai*) kelimesinin çeşitli formları kullanılmaktaydı. Örneğin, Panamara'da MS 166-169 yıllarına tarihlendirilen yazıtta Publius Aelius Hekatomnos Phaidros ve ismi belirlenemeyen şahıs, ihtiyaç sahibi birçok kişiye üçer *denaria* dağıtmıştır⁶⁸. Ancak; vatandaşlar, kadınlar, *khora*'da veya *peripolion*'da yaşayanlar, köleler gibi diğer alıcı grupları içerisinde de şüphesiz ki ihtiyaç sahipleri bulunmaktaydı. Bu kişilere gerçekleştirilen dağıtımlar, çoğunlukla rahiplerin festivaller sırasında yapmış oldukları zeytinyağı, ziyafet, para, şarap, et ve tahıl gibi dağıtımlardı. Ancak, ihtiyaç sahibi halka yapılan dağıtımların, aslında ihtiyaç sahibi olmayan zümrelere veya kurumlara yapılan dağıtımlarından miktar olarak daha az olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, Sebastopolis'te MS geç II. yüzyıla tarihlendirilen yazıtta ismi belirlenemeyen şahıs, yurttaşlara birer *denaria* dağıtırken *bouleutes*'lere ise, yurttaş oldukları için birer *denaria* ve *bouleutes* oldukları için ise üçer *denaria* dağıtmıştır⁶⁹. Yurttaşların bir kısmının bu dağıtıma ihtiyacı olması muhtemeldir, fakat bir kentin en varlıklı üyelerinden oluşan *boule* üyelerinin üç *denaria* miktarındaki bir para dağıtımına ihtiyacı olup olmadığı sorgulanmalıdır. Bu yolla dağıtımlar yerel elitlerin toplum içinde itibar elde etme çabalarının bir aracı olarak kullanılmış olmalıdır.

Dağıtımlarda Yöntem, Zaman ve Mekan

Katalog kapsamında yer alan yazıtlar aracılığıyla dağıtımların büyük çoğunluğunun festival kapsamında gerçekleştirildiği görülmektedir. Toplum yaşamının bir parçası olan festivaller, birlik ve beraberlik duygusu açısından önemli kutlamalardır. Oyunlar ve festivaller cömertliğin belirgin formuydu⁷⁰. Zira büyük festivallerin olduğu yıllarda masraf da büyüktü. Bu yüzden finans ve organizasyonu, gönüllü olarak görev alan memurlar tarafından *leitourgiai* kapsamında sağlanmaktaydı⁷¹. Bu görevler, festivallerle bağlantılı

⁶⁶ I.Stratonikeia no. 672.

⁶⁷ Bailey 2002, 9.

⁶⁸ I.Stratonikeia no. 248 (sat. 11).

⁶⁹ Robert 1954, no. 172.

⁷⁰ Zuiderhoek 2009, 86.

⁷¹ Dmitriev 2005, 126.

olarak rahipler, *panegyriarkhos*'lar, *agonothetes*'ler, *khoregos*'lar ve *gymnasiarkhos*'lar tarafından veya festivallerle doğrudan bağlantısı bulunmayan memurlar tarafından da üstlenilebiliyordu⁷². Gönüllü olarak üstlenmek istedikleri rahipliğe adanmışlığını koyan kişiler, yazıtlarda geçen *ἐπαγγελία* (*epangelia*) veya *ὑπόσχεσις* (*hyposkheis*) kelimeleriyle veya bu kelimelerin çekimli formlarını kullanarak resmi bir söz vermiş olmaktadır.

Karia, konumu itibariyle din ve kültür açısından etkileşime açık bir konumdadır. Bölgede yerel festivallerin yanı sıra Yunan kültürünün de belli başlı festivalleri kutlanmaktaydı. Karia'daki festivaller; Stratonikeia, Lagina, Panamara'da oldukça yoğun olarak kutlanmaktadır. Katalog kapsamındaki yazıtlar içerisinde Zeus onuruna kutlanan festivaller; *Panamareia* festivali⁷³ ve *Komyria*⁷⁴ festivalleridir. Hera onuruna ise *Heraia* festivali⁷⁵ kutlanmaktaydı. Zeus ve Hera dışında sıklıkla Hekate onuruna da festivaller düzenlenmekteydi. Bu festivaller; *Hekatesia*⁷⁶ ve Anahtar Taşıma Töreni⁷⁷ idi. A. Laumonier, doğum günü festivallerinin olmazsa olmazı olarak para dağıtımını yapıldığından bahsetmiştir⁷⁸. Katalog kapsamındaki veriler ışığında da, doğum günü festivallerinde gerçekleştirilen para dağıtımının bir gelenek haline geldiği görülmektedir⁷⁹.

Katalog kapsamında ele alınan dağıtım yazıtlarında bazı mekanları tespit etmek mümkün olabilir. Örneğin festival dahilinde gerçekleştirilen para dağıtımlarının mekanları sıklıkla tapınak alanı veya tapınak çevresindeki uygun mekanlardır⁸⁰, örneğin; Hera tapınağı⁸¹, *peripolion*⁸², tiyatro⁸³ ve tapınak'taki *anados*⁸⁴. Söz konusu mekanlarda gerçekleştirilen para dağıtımlarının yöntemleri ise tek bir örnek hariç belirtilmemiştir⁸⁵; Lagina'da MS geç II. yüzyıla tarihlendirilen, Tiberius Claudius Aristes Menandros ve Aelia Glykinna'nın tiyatrodan, yurttaşların her birine, her bir *demos*'u listeden çağırarak, ikişer *denaria* dağıttıkları tespit edilmiştir⁸⁶. Ancak bazı örneklerde ne mekan ne de yöntem belirtilmemiştir⁸⁷. Festival dahilinde olduğu belgelenemeyen para dağıtım örneklerinde ise, mekan olarak *khora*⁸⁸ ve vatan⁸⁹ tespit edilmiştir⁹⁰. Ancak, mekan belirtilen bu iki dağıtım

⁷² Kaya 2009, 10.

⁷³ Panamara'nın baş tanrısı Zeus onuruna kutlanan festivaldir. Hangi ay kutlandığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak, ayın 20'sinden 30'una kadar, en az 10 gün kutlandığı bilinmektedir. Konuya ilişkin olarak bkz. Laumonier 1958, 297 ve 395.

⁷⁴ Zeus *Komyrios* onuruna Panamara'da kutlanan ve yalnızca erkeklere yönelik olan festivalin adıdır. Festival ve ritüellere ilişkin olarak bkz. Laumonier 1958, 228.

⁷⁵ Kadınlara yönelik olan, Hera onuruna Panamara'da kutlanan festivalin adıdır. Bilindiği kadarıyla, iki yılda bir düzenlenirdi ve dört gün sürerdi. Konuya ilişkin olarak bkz. Laumonier 1958, 307.

⁷⁶ Karia'da Hekate onuruna kutlanan festivallerden biri olan *Hekatesia* festivali, MÖ 81 yılı ile birlikte Roma kültürleriyle etkileşime girerek *Hekatesia – Romaia* adını almıştır. Stratonikeia'da dört yılda bir kutlanan bu festivalde, Hekate ve Roma'ya kurban adandığı bilinmektedir. Konuya ilişkin olarak bkz. Laumonier 1958, 396, 397; Magie 1950, 1613.

⁷⁷ Yılda bir kez kutlanan Anahtar Taşıma Töreni, tören alayının Lagina Hekate tapınağının anahtarını, siyasi merkez olan Stratonikeia'ya götürmesi ile başlardı. Festivalin süresi tam olarak bilinmemekle birlikte, yaklaşık olarak üç dört gün devam ettiği kabul görmüştür. Festival sonunda ise, tapınağın anahtarı tekrardan Lagina Hekate tapınağına götürülmekteydi. Konuya ilişkin olarak bkz. Laumonier 1958, 398.

⁷⁸ Laumonier 1958, 395.

⁷⁹ *I.Stratonikeia* no. 706; *I.Stratonikeia* no. 258; *I.Stratonikeia* no. 299; *I.Stratonikeia* no. 222.

⁸⁰ Festival dahilinde gerçekleştirilen para dağıtımlarının yöntem ve mekanlarına ilişkin olarak bkz. Tablo 5.

⁸¹ *I.Stratonikeia* no. 672 (sat. 6-9); *I.Stratonikeia* no. 256 (sat. 9-10).

⁸² *I.Stratonikeia* no. 685 (sat. 10-11).

⁸³ *I.Stratonikeia* no. 701 (sat. 7).

⁸⁴ *I.Stratonikeia* no. 311 ve 312 (sat. 15-17).

⁸⁵ Festival dahilinde gerçekleştirilen, mekanı belirlenebilen ancak yöntemi belirtilmeyen para dağıtımları için bkz. *I.Stratonikeia* no. 672; *I.Stratonikeia* no. 256; *I.Stratonikeia* no. 685; *I.Stratonikeia* no. 311 ve 312.

⁸⁶ *I.Stratonikeia* no. 701 (sat. 7).

⁸⁷ Kourouniotes 1921-1922, 86-87; *I.Stratonikeia* no. 172; *I.Stratonikeia* no. 224; *I.Stratonikeia* no. 192; *I.Stratonikeia* no. 15; *I.Stratonikeia* no. 258; *I.Stratonikeia* no. 205; *I.Stratonikeia* no. 202; *I.Stratonikeia* no. 248; *I.Stratonikeia* no. 309; *I.Stratonikeia* no. 222.

⁸⁸ *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111 (sat. 35).

örneğinde yöntem belirtilmemiştir. Yöntemi belirtilen ancak mekanı belirtilmeyen ise tek bir örnek tespit edilmiştir; Herakleia Salbake'de MS I. yüzyıla tarihlendirilen yazıtta Ammia, *bouleutes*'lerin ve vatandaşların bütün eşlerine şahsen dağıtımlar yapmıştır⁹¹. Festival dahilinde gerçekleştirilen para dağıtımlarında olduğu gibi, festival dahilinde gerçekleştirildiği belgelenemeyen para dağıtımlarında da mekanın ve yöntemin belirtilmediği çok sayıda örnek bulunmaktadır⁹². Bu durumda eldeki bilgiler ışığında, mekan ve yöntem arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkün görünmemektedir.

⁸⁹ *I.Stratonikeia* no. 1025 (sat. 8-9).

⁹⁰ Festival dahilinde olduğu belgelenemeyen para dağıtımlarının yöntem ve mekanları için bkz. Tablo 6.

⁹¹ Robert 1954, no. 66 (sat. 13-16).

⁹² *I.Aph.* 2007, no. 12. 1111; *I.Stratonikeia* no. 706; *I.Stratonikeia* no. 702; Robert 1954, no. 172; *I.Tralleis* no. 220.

Tablo 1: FESTIVAL DAHİLİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN PARA DAĞITIMI ALICILARI

Kadınlar	6 veri	İkişer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> , no. 672 (sat. 6-9); Üçer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 192 (sat. 8-10); Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Stratonikeia</i> no. 258 (sat. 7); İkişer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 256 (sat. 9-10); [- -] Drakhme: <i>I.Stratonikeia</i> , no. 222 (sat. 4-6); Birer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 311 ve 312 (sat. 16-17)
Yurttaşlar	3 veri	Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Stratonikeia</i> no. 672 (sat. 19-20); İkişer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 701 (sat. 5-8); Toplam 10.000 Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 205 (sat. 37)
Her Sınıf ve Yaşta Kişiler	3 veri	Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Stratonikeia</i> no. 224 (sat. 6-7); Beşer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 311 ve 312 (sat. 27-31); Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Stratonikeia</i> , no. 299 (sat. 4-5)
Yabancılar	2 veri	Beşer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 311 ve 312 (sat. 30-31); Beşer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> , no. 309 (sat. 11-13)
Köleler	2 veri	Gümüş Para: <i>I.Stratonikeia</i> no. 15 (sat. 10-11); Üçer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 202 (sat. 30-38)
Özgür Kişiler	2 veri	Gümüş Para: <i>I.Stratonikeia</i> no. 15 (sat. 10-11); Üçer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 202 (sat. 30-38)
Erkekler	2 veri	İkişer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 672 (sat. 7-9); Beşer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 192 (sat. 7-8)
<i>Peripolion</i> 'da İka- met Edenler	1 veri	Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Stratonikeia</i> no. 685 (sat. 10-11)
İhtiyaç Sahipleri	1 veri	Üçer Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> no. 248 (sat. 11-12)

Tablo 2: FESTIVAL DAHİLİNDE OLDUGU BELGELENEMEYEN PARA DAĞITIMI ALICILARI

Yurttaşlar	2 veri	Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Aph.</i> 2007, no. 12. 1111 (sat. 34-35); Birer Denaria: Robert 1954, no. 172 (sat. 12-13)
<i>Khora</i> 'da İkamet Edenler	1 veri	Miktar Belirtilmemiş: <i>I.Aph.</i> 2007, no. 12. 1111 (sat. 34-35)
<i>Bouleutes</i> 'lerin Eş- leri	1 veri	Miktar Belirtilmemiş: Robert 1954, no. 66 (sat. 13-16)
Kadın Yurttaşlar	1 veri	10'ar Denaria: <i>I.Stratonikeia</i> , no. 706 (sat. 11-13)
Yurttaşların Eşleri	1 veri	Miktar Belirtilmemiş: Robert 1954, no. 66 (sat. 13-16)
<i>Bouleutai</i>	1 veri	Birer ve Üçer Denaria: Robert 1954, no. 172 (sat. 14-15)

Tablo 3: FESTIVAL DAHİLİNDE PARA DAĞITIMI GERÇEKLEŞTİREN ŞAHISLARIN MEMURİYETLERİ

Rahiplik	16 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 685 (sat. 1-4); <i>I.Stratonikeia</i> no. 672 (sat. 21); <i>I.Stratonikeia</i> no. 701 (sat. 5); <i>I.Stratonikeia</i> no. 172 (sat. 1); <i>I.Stratonikeia</i> no. 224 (sat. 1-4); <i>I.Stratonikeia</i> no. 192 (sat. 1-2); <i>I.Stratonikeia</i> no. 15 (sat. 5); <i>I.Stratonikeia</i> no. 258 (sat. 1-2); <i>I.Stratonikeia</i> no. 256 (sat. 2-3); <i>I.Stratonikeia</i> no. 205 (sat. 4-5); <i>I.Stratonikeia</i> no. 202 (sat. 6-7); <i>I.Stratonikeia</i> no. 248 (sat. 17-18); <i>I.Stratonikeia</i> no. 311 (sat. 12-13); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 312 (sat. 5); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 309 (sat. 5); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 222 (sat. 1-3)
Dinsel Gymnastarkhia	15 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 685 (sat. 7-8); <i>I.Stratonikeia</i> no. 672 (sat. 21-22); <i>I.Stratonikeia</i> no. 701 (sat. 8); <i>I.Stratonikeia</i> no. 172 (sat. 2-3); <i>I.Stratonikeia</i> no. 224 (sat. 7-8); <i>I.Stratonikeia</i> no. 15 (sat. 9-10); <i>I.Stratonikeia</i> no. 258 (sat. 4-5); <i>I.Stratonikeia</i> no. 256 (sat. 6); <i>I.Stratonikeia</i> no. 205 (sat. 9); <i>I.Stratonikeia</i> no. 202 (sat. 26-27); <i>I.Stratonikeia</i> no. 248 (sat. 4); <i>I.Stratonikeia</i> no. 311 (sat. 17-18); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 312 (sat. 7); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 309 (sat. 8 ve sat. 15); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 222 (sat. 7-8)
Başrahiplik	1 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 15 (sat. 6)
Stephanephoria	1 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 15 (sat. 6)

Tablo 4: FESTIVAL DAHİLİNDE OLDUĞU BELGELENEMEYEN PARA DAĞITIMLARINI GERÇEKLEŞTİREN ŞAHISLARIN MEMURİYETLERİ

Başrahiplik	3 veri	<i>I.Aph.</i> 2007, no. 12. 1111 (sat. 14); <i>I.Stratonikeia</i> no. 706 (sat. 12-13); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 1025 (sat. 9-10)
Rahiplik	3 veri	<i>I.Aph.</i> 2007, no. 12. 1111 (sat. 14); <i>I.Stratonikeia</i> no. 702 (sat. 2); <i>I.Stratonikeia</i> , no. 1025 (sat. 13-14)
Gymnastarkhia	1 veri	Robert 1954, no. 172 (sat. 0-1)
Stephanephoria	1 veri	Robert 1954, no. 66 (sat. 3-4)
Bilinmiyor	2 veri	<i>I.Aph.</i> 2007 no. 1.158; <i>I.Tralleis</i> , no. 220
Belirtilmemiş	2 veri	<i>I.Aph.</i> 2007, no. 12.28; <i>I.Aph.</i> 2007, no. 15.321

Tablo 5: FESTIVAL DAHİLİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN PARA DAĞITIMLARININ YÖNTEM VE MEKANLARI

MEKAN	YÖNTEM	VERİ	REFERANSLAR
Hera tapınağı	Belirtilmemiş	2 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 672 (sat. 6-9); <i>I.Stratonikeia</i> no. 256 (sat. 9-10)
<i>Peripolion</i>	Belirtilmemiş	1 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 685 (sat. 10-11)
Tiyatro	Listeden Çağırma	1 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 701 (sat. 7)
Tapınak'taki <i>Anados</i>	Belirtilmemiş	1 veri	<i>I.Stratonikeia</i> no. 311 ve 312 (sat. 15-17)
Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	11 veri	Kourouniotes 1921-1922, 86-87; <i>I.Stratonikeia</i> no. 172; <i>I.Stratonikeia</i> no. 224; <i>I.Stratonikeia</i> no. 192; <i>I.Stratonikeia</i> no. 15; <i>I.Stratonikeia</i> no. 258; <i>I.Stratonikeia</i> no. 205; <i>I.Stratonikeia</i> no. 202; <i>I.Stratonikeia</i> no. 248; <i>I.Stratonikeia</i> , no. 309; <i>I.Stratonikeia</i> , no. 222

Tablo 6: FESTIVAL DAHİLİNDE GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ BELGELENEMEYEN PARA DAĞITIMLARININ YÖNTEM VE MEKANLARI

MEKAN	YÖNTEM	VERİ	REFERANSLAR
<i>Khora</i>	Belirtilmemiş	1 veri	<i>I.Aph.</i> 2007, no. 12. 1111 (sat. 35)
Vatan	Belirtilmemiş	1 veri	<i>I.Stratonikeia</i> , no. 1025 (sat. 8-9)
Belirtilmemiş	Şahsen	1 veri	Robert 1954, no. 66 (sat. 13-16)
Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	5 veri	<i>I.Aph.</i> 2007, no. 12. 1111; <i>I.Stratonikeia</i> no. 706; <i>I.Stratonikeia</i> no. 702; Robert 1954, no. 172; <i>I.Tralleis</i> , no. 220

KAYNAKÇA

- BAILEY, Colin (2002), "Distributions of Money in the Greek Cities of Asia Minor", MacEwan University, yayınlanmış yüksek lisans tezi, Hamilton.
- DMITRIEV, Sviatoslav (2005), *City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor*, Oxford: Oxford University Press.
- FERRARY, Jean - Louis (1997), "De l'évergétisme hellénistique à l'évergétisme romain" surada: Christol, M., - Masson, O., (ed.) *Actes du Xe Congrès International d'épigraphie grecque et latine, Nîmes*, 4-9 octobre 1992, Paris, Publications de la Sorbonne, s. 199-225.
- GEHRKE, Hans. J. (2003), *Geschichte des Hellenismus*, München: Oldenbourg.
- KAYA, Esen (2009), "Eskiçağda Karia Bölgesi'nde Festivaller", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- KOUROUNIOTES, Kōnstantinos (1921-1922), "Anaskaphai en Nyse te epi Maiandrou", *Archaiologikon Deltion* 7, 1-88.
- LAUMONIER, Alfred (1958), *Les cultes indigènes en Carie*, Paris: E. de Boccard.
- MACRO, D. Anthony (1980), "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium." *ANRW* 7. 2, s. 658-697.
- MAGIE, David (1950), *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, 2 vols. Princeton: Princeton UP, 1950.
- QUASS, Friedemann (1993), *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens*, Wiesbaden: Franz Steiner.
- ROBERT, Louis - Jeanne (1954), *La Carie: Histoire et géographie historique avec le recueil des inscriptions antiques*, Vol. 2. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, A. Maisonneuve.
- STEPHAN, Eckhard (2002), *Honoratioren, Griechen, Polisbürger: Kollektive Identitäten innerhalb der Obersicht des kaiserzeitlichen Kleinasien*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- VEYNE, Paul (1992), *Bread and Circuses: Historical Sociology and Political Pluralism*, translated by B. Pearce, London.
- ZUIDERHOEK, Arjan (2009), *The Politics of Munificence in the Roman Empire: Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor*, Cambridge: Cambridge University Press.

YAZIT DERLEMELERİ VE CORPUS'LAR

- I.Aph.* 2007: REYNOLDS, J. vd. (2007), *Inscriptions of Aphrodisias*. <http://insaph.kcl.ac.uk/iaph2007> 29.04.2017.
- I.Iasos*: BLÜMEL, Wolfgang (1985), *Die Inschriften von Iasos*. Teil 1: Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 28,1 Bonn: R. Habelt, 1985; Teil 2: Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 28, 2 Bonn: Habelt.
- I.Stratonikeia*: ŞAHİN, M. Çetin (1981-1990), *Die Inschriften von Stratonikeia*, Teil 1: Panamara, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 21, Bonn 1981; Teil 2,1: *Lagina, Stratonikeia und Umgebung*, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 22,1, Bonn 1982; Teil 2,2: *Neue Inschriften und Indices*, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 22,2, Bonn 1990.
- I.Tralleis*: POLJAKOV, Fjodor. (1989), *Die Inschriften von Tralleis und Nysa*, Teil I: *Die Inschriften von Tralleis*, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, Bd. 36,1. Bonn.
- SEG* (1923 -): Supplementum Epigraphicum Graecum.

MEETING THE PENETRATING SIGHT OF THE GYPSY WOMEN SOMEWHERE IN THE MIDDLE EAST

Aleksandra BUJALSKA

PhD Student, University of Wrocław, POLAND

Abstract

Somewhere in the Middle East during journey we can meet Gypsy women. Their penetrating sight clenches their entire existence. This stare shows their struggle with life, the everlasting roam and the mysterious knowledge contained in their nature. Who is the Gypsy woman in the Middle East? Gypsy is primarily a vagabond, a woman responsible for divination but very often the beggar and also unfortunately a thief. How we can recognize her from other women? The presence of Gypsies in the Middle East, as it is in European countries, cannot remain unnoticed. Gypsies encountered mainly in the suburbs, but also the bazaars and places where they can easily practice their professions - divination, commerce, dancing and singing. The living presence of Gypsies in the Middle East and numerous controversies about how their lives is often the cause of reluctance on the part of the Arab. The pejorative thinking about Gypsies is also well seen in the proverbs, which are a significant example of xenophobia. In my presentation I would like to show different ways of thinking that are harmful for the Gypsies society in the Middle East. I would like to answer the questions about the position of Gypsy women in the Arabic world. In the end of my presentation I will describe how looks reality of these situations nowadays.

KEYWORDS: Gypsies, Middle East, stereotypes

INTRODUCTION: The world of Gypsies in the Middle East

Somewhere in the Middle East during journey we can meet Gypsy women. Their penetrating sight clenches their entire existence. This stare shows their struggle with life, the everlasting roam and the mysterious knowledge contained in their nature. Who is the Gypsy woman in the Middle East?

Gypsy is primarily a vagabond, a woman responsible for divination but very often the beggar and unfortunately she is also associated with thief. How we can recognize her from other women? Gypsy very seldom wears "burkas" or "veils" (Newbold C., 1856 p. 285) to cover her face, which is bronzed by exposure. Due to their unveiled faces and resignation from dresses typical for Arab women Gypsies are easier to distinguish from Arabs. Another distinctive sign of her appearance in public space like bazaars, where she attracts the attention of pedestrians, is unpleasant, piercing interjection - "Come, come and see your fortune!" (Newbold C., 1856 p. 285) - which in Arabic sounds like that - "T'ālī, t'ālī šuft al-baḥt!" (Newbold C., 1856 p. 285) - which is also a significant sign for the most part of Gypsies around the world. That is why, they are identifiable mainly with divination. She is often insistent in many areas of her activity, primary in selling different products, begging and arguing. That behavior is also typical for her character and temperament. Gypsy woman is very often "extremely jealous and suspicious of any inquiry into her habits and mode of life" (Newbold C., 1856 p. 286) as it is seen in plenty of stereotypes around the world. Moreover, she is associated with anger, unpredictability and all negative personality traits that can be easily bound to her and unfortunately functioning as stereotypes.

The presence of Gypsies in the Middle East, as it is in European countries, cannot remain unnoticed. Gypsies are encountered mainly in the suburbs, but also the bazaars and places where they can easily practice their professions - divination, commerce, dancing and singing. The living presence of Gypsies in the Middle East and numerous controversies about their lives are often the cause of reluctance on the part of the Arab. For the most discussed issues (often unverified) should be pointed - supposed female promiscuity, frequent suspicion of theft, manipulation by divination. It should be noted, that the Gypsies retain their identity through language which is unknown to the Arabs, their own customs and traditions and life in their own clusters in order to avoid close

April 20-23, 2017

Istanbul-TURKEY

contact with the rest of society. Their well-known practice is palmistry and divination with shells. How it looks like? (Newbold C., 1856 p. 285 -286)

“Gypsy seats on a mat or carpet on the foot on the divan or on the floor and empties her gazelle-skin bag of a portion of its contents – small shells, broken bit of glass, small colored stones, agate, jasper and basalt etc., colored bits of wax. She throws the shells repeatedly on the carpet, after much jugglery, grimace, repeating spells, and from the position they chance to lie in she draws her inferences, much in the same way as the servant girls in England tell fortunes from the arrangement of the grounds of the at the bottom of their cups.” (Newbold C., 1856 p. 288)

The payment is necessary on every single step of her fortune-telling. From shells or bits of wax, Gypsy woman makes charms which also have to be paid in order to avoid the curse. Furthermore, Gypsies can also be found in different kinds of artistic activities as dancers, acrobats or musicians. It is consider to be a great entertainment for the audience to see such performance and Gypsy women who seem to be born for that. However, it is seen as improper occupation for a woman who has to respect her honor in the light of Islamic rules.

The another issue that is barely known is the fact that Gypsies often make tattoos and are responsible for a kind of sacred tattooing which is only done by them in the Middle East. This practice has had a long tradition dating back to ancient times, now it is less popular. The question is - how long they practice it and from where they bring the tattooing customs to the Middle East? The most research shows that this practice comes from India where tattoos are being made by “Gypsy-like class”. (Sinclair A., 1908 p.362) They seem to be specialists in that field and the best tattoo makers in Jerusalem, Mecca and Medina, as far as we know from ancient documents. Sometimes the problem appears with making the tattoo because not everyone wants to be touched by them who are calling them “Gypsy dogs” (Sinclair A., 1908 p. 366). In that case, Gypsies who are often Christians or Muslims do not show their origin and live in hiding. (Sinclair A., 1908 p. 366)

The sacred tattoos are signs which reflect belonging to the religion. Moreover, the tattoos protect a person from evil spirits during the journey. It can also show the belonging to classes or high or low status in the society. The most common practice was the necessary tattooing for all pilgrims who were visiting the sacred places mainly Jerusalem. The interesting point is that “(..) Armenian word for pilgrim is mähēdsī’ (mäh - death, dēsī’ - I saw). Hence, this name is applied to a tattoo mark done in Jerusalem. It is also spoken “mūksī, mūkdīsī, mūkdēsī. Since such pilgrims are virtually the only Armenians tattooed, it has become the ordinary and indeed only word for tattoo mark in Armenian. Occasionally an Armenian is seen who when a boy had a dot or a minute cross made on his hand, but hardly one in a hundred. Even then, however, he calls it “mahdesi”. The Armenian women as well as men make this pilgrimage and are all tattooed there in the same way”. (Sinclair A., 1908 p. 362)

The Arabic language uses the word da’qqa, which means “striking”. (Sinclair A., 1908 p. 363) Muslims believe that before enter the Paradise they will be purified by fire and then all signs for example like tattoos on their bodies will disappear. This tradition is typical for Oriental Gypsies. European one are never seen tattooed. (Sinclair A., 1908 p. 363, 366)

“At Jerusalem it is now as for centuries the custom for all pilgrims to be tattooed, with the date of pilgrimage, name or initials, and holy devices. Some Africans whose skin is too dark to show tattooing have three gashes made on the right cheek, which were the tribe mark of Mahomet. The tattoos were made on the forehead or wrist. Sometimes it was just a simple sign like cross or crescent, sometimes more special, beautifully decorated sign. It indicates the careful cultivation of the art and a very general practice”. (Sinclair A., 1908 pp. 362-363)

Arabic proverbs about Gypsies

The perception of Gypsy women in the Arab world is extremely bad. Their social status is very low and they are often defined with the name - "Gypsy dog" (Sinclair A., 1908 p. 366). Moreover, word "Gypsy" is replaced with the word "beggar" or "opprobrium". (Sinclair A., 1908 p. 362, Walter Z., 1970 p.425) Besides, they are also very often a present character in Arabic proverbs which contain date found in rural areas but also jokes and folktales which are functioning in the society and which give the vent to all the negative stereotypes and prejudices.

Firstly, I would like to present the proverb which one part can be replaced by different words. The proverbs that shows Gypsies in a good light.

To meet a Gypsy (devil/monkey/Jew) early in the morning is better than meeting a priest (monk/beardless person). (Walter Z., 1970 p.419)

This proverb is functioning in different versions and can be found in the Middle East. The interesting fact is that Gypsy, together with devil, monkey and Jew is better than priest, monk or beardless person. It is surprising statement that puts the Gypsies, higher in the social hierarchy against priest or monk who are seemed to be the people of the book like Muslims. In addition, in the proverb appears conversion element. We can replace the gypsy, devil, monkey or Jew, all of them for the average Arab standing low, and bring negative associations - the devil which reduced man astray, monkey - that all the time is playing tricks and Jew - who is seen as the eternal enemy. We have also an element of surprise similar to the punch line in a joke. In that proverb we can see not only big anticlericalism but also attitude towards honor outline in the word - beardless person - who is seen as a person deprived of honor.

There is also an another interpretation which says that appearing of Gypsies in the public sphere was connected with moments of happiness such as wedding or birth of a child. Gypsies were beating on drums to announce these good news. On the other hand, meeting the priest in the early morning can soon bring bad information. Moreover, it easily shows this big anticlericalism which was mentioned above.

Gypsy women very often appears as the subject of comparisons concerning their character and style of life.

*Like an old Gypsy woman, neither good health nor good sight or
Like a Gypsy woman who has lost her bucket. (Walter Z., 1970 p.425)*

In the first one we can notice old woman who can also be characteristic for most of old women, not only Gypsy. In the second proverb, woman who lost bucket is probably very angry, starts to shout and waving her hands in anger which brings associations with the lively temperament of Gypsy woman.

In all that negative picture of Gypsy in the Middle East we can also find quite positive comparison concerning the following:

Like the Gypsies, they have little but are always happy. (Walter Z., 1970 p.425)

Gypsies are always seeing positive aspects even in hard moments. They believe that once the sun will appear on the sky and all that dark clouds will pass away. Despite the poverty, continuous wandering, living conditions, often appallingly low, Gypsies cannot be denied optimism and ability to enjoy the moment by dancing, singing, but also relaxed attitude to many temporal things. This proverb can also be seen in a different way, searching for the irony in it. In the situation when the poverty reached us should we be

happy because of that? However, it would be inclined more toward the originally proposed interpretation - a real joy even in a situation of the poverty.

Another proverb is completely different and refers not to Gypsies but to their horses:

Eating and frolicking like horses of the Zutt [Gypsies]. (Walter Z., 1970 s.425)

Only horses of Gypsies are frolicking. It is probably another association to their temperament which is reflected by behavior of horses. This proverb is full of irony - Gypsy horses make the biggest noise. Only Gypsy horses are heard throughout the village. Such is the fate! What can we do about it?

Most part of proverbs concern their profession – fortune-telling. The first example of it is:

If the Gypsy woman would live in a hundred palaces, she would remain a Gypsy, put out her hand and ask for a contribution. (Walter Z., 1970 s. 426)

Reach out the hand is one of the most characteristic gestures that can be assigned with beggar Gypsy women. It is interesting to contrast the first part of this statement - if Gypsy would live in 100 palaces, she would remain Gypsy. The nature of belonging to this ethnic group seems to be perceived as unchangeable. This proverb also indicates a reluctance to contain closer contacts with Gypsies. Even her high position by having numerous palaces, would not be able to change her personality. It will not influence the people to forget about her true identity, which seems to be perceived as evil. Begging is an unworthy act, treated here as the lowest activity, a complete fall of a man.

Another proverb shows the relations among profession and the way of its inheritance.

My mother was not a Gypsy, so I cannot tell fortunes. (Walter Z., 1970 s.426)

It is assigned that Gypsy fortune-telling is exclusively female occupation. If you do not have a Gypsy mother, you cannot dabble in preaching fate. It is also easy to feel the irony which flows from that sentence. The person uttering the words mocks magic, does not believe in it, it has a negative attitude, puts it low. Moreover, we can notice that only Gypsies are familiar with fortune-telling. It seems to be an essential and constant element assigned to Gypsy women. Men is never seen in that sphere which shows that it is only female profession. There is a hard border between fortune-telling and religion which in Arabic world prohibits such practices.

The last example in the field of proverbs is:

Life is like a fortune-telling of a Gypsy woman.
[She says:] someone loves you, someone hates you. (Walter Z., 1970 s.426)

Does Gypsy really have the ability to foretell the future and the fate which awaits every man? Her answers are never precise, which is outlined on the basis of the above-quoted proverb. This example tells about obvious cases, which do not require Gypsy cognition. The negative approach to magic is easily seen. The person who says these words mocks of the low status of the Gypsy profession.

In these proverbs we can find some characteristic elements - the most common figure is a woman seen in everyday life, her violent temperament and bad reputation

April 20-23, 2017

Istanbul-TURKEY

(which is characterized by sexual promiscuity) are typical drawback found in that sayings. Furthermore, these proverbs refer mainly to divination - Gypsy classes, poverty - defining their living conditions, which are usually equated. It also seems that sayings, in which there are these stereotypes are moving only selected issues, in other problems they are silent.

Nevertheless, through these proverbs it is possible to see the insight into the Arabic folklore, human thought, perceptions of foreign culture and minorities who live together with the Arabs in the same area. Gypsies in the Arab proverbs are a frequent subject of ridicule and humiliation of contemptible people. The above-mentioned lack of tolerance is implied by their individuality and because they are rooted in their own culture. Many of the features relating to Gypsies, could be directed to other people who have similar weakness. Anger, pride are after all the features that can be found in many people not only Gypsies. Nevertheless, they appear as characteristic for them, what can be explained by seeing only the negative aspects of that group. Moreover, the aversion to Gypsies expressed in proverbs is also often reflected in the cold personal relations in public life.

Conclusions

To sum up, despite that, Gypsies have more liberties than Muslim women but on the other hand they are very often abused and become the object of ridicule. They are hermetically rooted in their own culture which is still unknown to many people outside their environment. That is also because of their language which is very complex. Making research about that, we can notice that most of the words come from Hindi or Sanskrit. Nevertheless, Gypsy also use languages from areas where they have been living for some time for example Persian, Turkish or different dialects of Arabic. They change words existing and functioning in other languages by adding prefixes, suffixes, changing vowels. Their use their own speech between each other, in public places when they want to be misunderstood, to curse someone or to scare someone by saying strange words. The Arabic is used in common public sphere for selling or making different professions. Sometimes they use it to say bad words and vulgarisms.

The pejorative thinking about Gypsies is well seen in the proverbs presented above. All that arise from the way the people who live outside their community perceive them. As we know it is hard to change the stereotypes which are deeply entrenched in the society and often used in a speech in proverbs or comparisons. Nevertheless, the number of organizations that are ready to present their heritage and help them to fight against bad perception, low social status, lack of education and not trustworthy professions. Recently, we can observe the changes in people's thinking due to journeys all over the world, making new relationships with people who present different points of view, religions, traditions, who have different color of skin. All these aspects are extremely important for us to be more open, to gain knowledge about different cultures while misunderstanding is a simple path to xenophobia and making harm to another person.

In conclusion, I would like to say that during our journey to the Middle East we can still meet Gypsy women. Their penetrating sight clenches their entire existence. This stare shows their struggle with life, the everlasting roam and the mysterious knowledge contained in their nature. Let us have the courage to look deep into her eyes, to make an effort to verify heard opinions, stereotypes about her. It can also be a step to know her culture and make it more open to share her traditions with others. Let us see the beauty of penetrating sight of Gypsy women, somewhere in the Middle East.

April 20-23, 2017

Istanbul-TURKEY

References

- Newbold C., 1856. The Gypsies of Egypt, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. 16, pp.285-312.
- Sinclair A., 1908. Tattooing - Oriental and Gypsy, *American Anthropologist*, Vol. 10, No. 3, pp. 361-386.
- Walter Z., 1970. Ethnic Stereotyping in Arabic Proverbs, *The Journal of American Folklore*, Vol. 83, No. 330, pp. 417-429.

PSİKOLOJİK SERMAYE VE DİNDARLIK EĞİLİMİ İLİŞKİSİNE DAİR BİR SAHA ARAŞTIRMASI

1*Mehmet Ali TAŞ, 2Ali Murat ALPARSLAN, 3Seher YASTIOĞLU (AYTAŞ)

^{1*} Res. Assist., Mehmet Akif Ersoy University, TURKEY, matas@mehmetakif.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Mehmet Akif Ersoy University, TURKEY, alimurat@mehmetakif.edu.tr

³ Lec., Mehmet Akif Ersoy University, TURKEY, saytas@mehmetakif.edu.tr

* Corresponding author

Abstract

A Field Research on the Relationship Between Psychological Capital and Religiousness Tendency

It is expressed in various theories (ex, Post-traumatic Growth) in which the religiousness tendency increases the status of psychological and spiritual well-being among the influential factors in the development of psychological capital. Increased well-being can also refer more to the religious orientation of the person as the area of spiritual development. In this context, the aim of this research is to show the relation between the religiousness tendency of individuals and positive psychological capital levels and which religiosity factor (knowledge, worship, belief, etc.) on psychological capital affects this capital more positively. For this purpose, a field survey was conducted on 412 undergraduate and graduate students. The validity and reliability of the scales used in the questionnaire survey were tested. As a result of the correlation analysis; it was found that there was a significant and positive correlation between the religiousness tendency and the psychological capital's optimistic dimension at high level, a moderate level between the endurance and hope dimension and a low level of positivity in the self-efficacy dimension. It has also been observed that religious influence and worship dimensions on psychological capital have a significant and positive effect. It has also been observed that psychological capital levels of individuals differ according to age and sex, and religiosity differs according to the place of residence (province, county, village / town) where childhood passes.

KEYWORDS: Religiousness Tendency, Psychological Capital, Positive Psychological

GİRİŞ

Dini inançlar psikoloji biliminde kısmen az odaklanılan konular olsa da, bu inançların milyonlarca insanın yaşam tarzının merkezinde yer aldığı bilinmektedir (Hefner, 1997: 144). Yaklaşık olarak yüz yılı aşkın bir süredir psikoloji bilimi araştırmacıları, dine karşı son derece kayıtsız kalmışlardır. Fakat günümüze gelince birçok araştırmada dinin kişilik/benlik üzerindeki etkisi ortaya konmaktadır. Dolayısıyla son zamanlarda psikoloji ve din etkileşimi konusunda ilerleme kaydedildiği görülmektedir (Haque, 2012: 162).

Dini inançlar insan için birçok konuda dayanak oluşturmaktadır. Temel güven duygusunun kaynağını oluşturan din, insana bir dünya görüşü, olaylara bakış açısı, dünya ve ölüm ötesi hayat hakkında ilmin ve teknolojinin sağlayamadığı bir teselli ve itminan sunmaktadır. Allah'a ciddi manada inanan ve teslim olan bir birey özgüven düzeyinde, sıkıntılarla baş edebilme ve dayanma gücünde artış sağlayarak zorluklar karşısında daha dayanıklı bir kişiliğe sahip olabilmektedir (Kimter, 2002: 188). Yine Taylor (1983) ve Jilek (1995), dindarlığın bireylerin fiziksel ve ruhsal iyilik hallerini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Dindarlık ve insan sağlığı arasında bir ilişkinin varlığı da ortaya konmuştur (Dirik ve Günay, 2009: 48; Apaydın, 2010: 63). Dinin emrettiği ibadet ve uygulamaları yerine getiren bireylerin daha mutlu oldukları ve hayattan lezzet aldıkları, iç huzura sahip oldukları bilinmektedir (Hayta, 2002: 117). Hatta insanların ruhsal ve fiziksel sağlık ilişkisine yönelik Batı'da yapılan birçok araştırmada, dini hayatı tatbik etmenin, hastalıklara karşı koruyucu ve destekleyici bir fonksiyon ihtiva ettiği ortaya çıkmıştır (Ayten, 2013: 8). Koenig ve Larson, ruh sağlığı ve dindarlık arasındaki ilişkiyi

araştırmak amacıyla inceledikleri 850 araştırmada, araştırmaların %80'i inanç ve dini konularda uygulanan pratikler ile yaşam doyumu arasında olumlu bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir (Hackney ve Sanders, 2003: 44).

Bu açıklamalara dayanarak dini inancın; insanların duygu, düşünce, tutum ve davranışları üzerinde etkisi olan çok önemli olgular oldukları söylenebilir. Bu bağlamda insanların sahip oldukları soyut sermayelerden bir tanesi olan psikolojik sermayeyi de etkilediği düşünülmektedir. Çünkü her insan geleceğe dair umut içerisinde olmak ister. Umut sayesinde; karamsarlık, kaygı ve endişeler bertaraf edilerek geleceğe daha iyimser şekilde bakabilecektir. Bunun yanında sonsuz bir kudretin varlığının bilinmesi özgüven verecek olup, zorluklarla baş etmede bu kudrete sığınmak ve yardım edeceğine dair inanç sahibi olmak, insanın dayanıklılığını, direncini ve fiziksel/ruhsal/duygusal sağlığını güçlendirecektir. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan çalışmalar, din ile ruhsal sağlık, biyolojik sağlık ve iyi oluş arasında ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ise teorik olarak dinle olan münasebeti araştırılan pozitif psikolojik sermaye ile dindarlık eğilimi arasında bir ilişkinin olup olmadığını, bunun yanında dindarlık düzeyinin psikolojik sermaye düzeyini etkileyip etkilemediğini, eğer etki var ise hangi yönde geliştiğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

PSİKOLOJİK SERMAYE

Klinik/geleneksel psikoloji alanı, bireyin olumsuz duygu durumlarına odaklanarak insanın hastalık ve ruhsal bozukluklarını gidermeye yönelik çalışmalara yoğunlaşmış, olumlu büyüme ve gelişme için bireyin bilişsel süreç ve davranışlarına klinik bakış açısıyla yaklaşmıştır (Malone, 2010: 3). Klinik psikolojinin odak noktası, hasta kişiler için tedavi stratejileri bulma ve kişileri psikolojik rahatsızlıktan sağlıklı yaşama doğru hareket ettirmektir. Bu konuda önemli ilerlemeler kaydederek bireyleri sağlıklı duruma getirirken öte yandan önemli bazı hususları göz ardı etmiştir. Zira psikoloji bilimi, insanoğlunun doğal olarak kırılan, dış ve iç stresörlere karşı pasif ve zayıf olabildiğini varsaymıştır. Klinik psikolojiye göre, pozitif psikolojinin ortaya çıkış amacı var olan alanın yerine geçmek değil, onu takviye etmek olup odak noktası güçlü ve en iyi hayat modelini inşa etmektir (Cameron v.d., 2003: 7). Bu açıdan bakıldığında aslında pozitif psikolojinin, sağlıklı bireyler üzerinde de çalışma alanı olan ve bu bağlamda hastalık ve kusurları iyileştirmenin ötesinde olduğu ifade edilmelidir. Bu bağlamda pozitif psikolojinin öznel iyi-oluş, mutluluk ve sağlıklı/uzun bir ömür sürdürmeyi hedefleyen ve araştıran bir kavram olduğu bilinmektedir (Gohel v.d., 2012: 34). Bunun yanında bu kavramın, insanın fitratından gelen iyilikseverlikleri besleyen tutum, duygu durumu ve davranışlarla da önemli bir ilişkisi bulunmaktadır (Özkalp ve Secgin, 2013: 402). Bu alanda psikologların, çalışma alanlarının patolojik bireylerden sağlıklı bireylere de yönelmesi söz konusudur (Çınar, 2011: 1).

Pozitif psikoloji ve pozitif örgütsel davranış yaklaşımlarından yola çıkılarak, 2004 yılında, Fred Luthans ve arkadaşları geleneksel ekonomik, sosyal ve insan sermayelerini irdeleyip bir süzgeçten geçirmişlerdir. Bu kavramlarla olan bağlantılarını inceleyerek bireylerin sahip olduğu ve açığa çıkarılıp faydalanması gereken pozitif güçlere odaklanmasıyla psikolojik sermaye kavramı ortaya atılmıştır (Zhao ve Hou, 2009: 35-36). Teorik altyapısı pozitif psikoloji olan psikolojik sermaye, meydana gelen olay ve durumlara pozitif açıdan bakan insanların eylem ve düşünce repertuarlarının gelişeceği düşüncesine yoğunlaşmaktadır (Harms ve Luthans, 2012: 590). Bir başka tanıma göre, psikolojik sermaye; bireylerin öz benliklerini tanımalarını, güçlü yönlerini keşfederek farklı bakış açısı ile kendilerini olumlu yönde geliştirdiklerinde ne olabileceklerini açıklayan bir sermaye türüdür (Luthans v.d., 2007: 20). Kısaca, bireylerin olumlu yönlerinin nasıl ortaya çıkarılacağını ve geliştirileceğine odaklanmaktadır. Psikolojik sermaye bir çatı kavram olarak ele alınırsa, özyeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık bileşenlerinin bu çatı altında birleştiği ve bütünleştirildiği görülmektedir. Bu boyutlar arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur (Avey v.d., 2011:130-131).

Özyeterlilik; zor görevleri başarma ve üstesinden gelebilme inancı olan özgüveni ifade etmektedir. İnsanın var olan yeteneklerini etkin kullanmasıyla uygun şartlar altında neler ortaya koyabileceğine dair inancıdır (Çınar, 2011: 26). En nihayetinde, bireyin kendi yeteneklerine inancının yüksek olması halinde daha fazla sorumluluk alarak daha fazla çaba göstermesi ve engelleri ortadan kaldırmak için dirençli şekilde hareket etmesini sağlamaktadır. Eğer bireyin bu

konuda inancı düşük ise sorumluluktan kaçmasına, engeller karşısında çaba sarf etmekten kaçınmasına ve pes etmesine sebep olabilmektedir. Bu durum bireyin korkularıyla yüzleşmesine, yetenek ve kabiliyetlerini keşfetmesine ya da becerilerinin geliştirmesine engel teşkil etmektedir (Arslantaş ve Dursun, 2007: 230). *İyimserlik*; geleceğe yönelik olumlu beklentiler içerisinde olma ve bu beklentiler sonucunda ortaya çıkan pozitif yüklemeler veya bilişsel nitelikler olarak açıklanmaktadır (Çınar, 2011: 18). Bireyler başarılarını, kendi iç dünyalarında meydana gelen pozitif beklentilerinin bir çıktısı olarak ele alırlar. İyimser bireyler daha önce yaşadıkları olumsuz başarısızlıklara rağmen geçmişin olumsuz durum ve sorunlarında boğulmazlar ve geleceğe dair pozitif beklentiler sayesinde hep ileriye doğru ilerleme halinde olurlar (Toor ve Ofori, 2010: 342; Avey v.d., 2008: 54). *Umut*; hedeflere ulaşmak için kullanılmak üzere çeşitli yollar bulabilme çabası ve güdülenmeyi ifade etmektedir (Lopez v.d., 2000: 70). Umut bileşeni, C. Rick Snyder'in tarafından literatüre kazandırılan motivasyonel bir durumdur (Luthans ve Youseff, 2004: 153). Umutlu çalışanlar daha yüksek düzeyde güdülenmektedir. Sorumlulukları yerine getirmede daha fazla kendilerine güvenmekte, zorluk ve karmaşıklık durumunda alternatif yollara başvurabilmekte ve bu sayede performansları daha yüksek olabilmektedir (Luthans ve Jensen, 2002: 304; Peterson ve Luthans, 2003: 26). Yüksek umut düzeyine sahip kişiler amaçlarına ulaşabilmek için farklı yollar düşünebilme motivasyonuna ve yeteneğine sahiptir. Olumlu duygularını olumsuz duygularından daha ağırlıklı hissederek (Akman ve Korkut, 1993: 193-194). *Dayanıklılık*; risk, zorluklar ve stresli yaşam koşulları ile karşı karşıya kalındığında, bunlara uyum sağlama, pozitif tepki gösterme durumu ve kısa süre içerisinde kendini toparlayabilme gücü gibi dirençli ve dirayetli bir vaziyet alma olarak ifade edilmektedir (Norman v.d. 2010: 381). Stresli durumlarda, eğer bireyin dayanıklılık düzeyi yüksek ise iyi oluş durumunu sürdürebilmektedir (Kaya vd., 2014: 51). Bir başka ifade ile sorunlar, engeller ve çeşitli tökezlemelerle karşı karşıya kaldığında kişinin anlamlı hedefine ulaşması gerektiğine inanması, düştüğü yerden kalkıp toparlanması ve sürekli ufka bakıp hedefine doğru ilerlemesini betimlemektedir. Bu boyutlar birbiriyle etkileşim içerisinde olup bütüncül bir kavram olan psikolojik sermaye şemsiyesi altında toplanmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde bu boyutlar incelediğinde her birinin insanların davranışları konusunda belirleyici rol oynaması ve son olarak da bilişsel açıdan tek bir çatıda kavramlaştırılması, birbiriyle olan ilişkilerini ortaya koymaktadır (Magaletta ve Oliver, 1999: 541). Sonuç olarak; psikolojik sermaye, bireylerin sahip oldukları içsel olumlu ve güçlü yönlerini anlamalarını sağlayarak bireylere bu yönleri geliştirmelerine katkıda bulunmak ve onları daha mutlu, hayatta daha başarılı ve psikolojik olarak daha iyi olabileceklerini öğretmeyi amaçlamaktadır (Met, 2010: 889).

DİN VE DİNDARLIK

Din, üstünlüğü kabul edilmiş bir kudretin insan hayatına müdahale etmesidir. İnsan ile esrarengiz bir varlık arasında geçen belli bir etkileşimin kabul edilmiş olması tüm dini inançların mutabık kaldığı ortak bir noktadır (Peker, 2003: 23). Galloway'a (1914) göre ise din, insanın kendisi dışında başka bir kudretin varlığına inanması ve bu sayede kişinin duygusal ihtiyaçlarının tatmin edilmesi, hayatının istikrarlı bir şekilde sürdürmesini sağlamaktadır. Burada insan, imanın gücüyle harekete geçer ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir varlığın olduğunu tasdik eder. Pratik yönler ise dine hizmet ve fiili ibadetlerle ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda kişinin mensubu olduğu dine ilişkin inanç, ibadet ve sembollerle kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi dindar olma kavramını tanımlarken; bu dinin inanç, ilke, pratik ve uygulamalarını içselleştiren, tutum ve davranışlarına yansıtan kişiye de dindar denilmektedir (Kurt, 2009: 2). Dindarlık, inanılan dinin koyduğu emir ve yasaklar doğrultusunda hayatın şekillendirilmesidir. Bir başka ifadeyle inanç, bilgi, tecrübe, duygu, ibadet ve etki gibi boyutlar çerçevesinde insanın, iman-amel ekseninde tutum ve davranış biçimini veya sürdürdüğü dindarca hayatı tasvir etmektedir (Stark ve Glock, 1971: 256-258; Köktaş, 1993: 63-64). Kısaca ifade etmek gerekirse, insan ile yüce kudret arasındaki manevi iletişim kanalına inanç, bu iletişim neticesinde oluşan ilişkiler bütününe din ve tüm bu sürecin kişinin yaşamına aksetmesine de dindarlık denilmektedir (Onay, 2002:17).

Dindarlığın incelenmesinde kolaylık sağlayan Glock ve Stark'ın (1998) yaptıkları çalışma, bu konuda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yaptıkları bu çalışmayla dindarlığı; inanç, bilgi, duygu/tecrübe, ibadet ve etki olmak üzere beş boyuta ayırmaktadırlar. Burada, dindarlığın, kendi boyutları içerisinde nasıl ele alındığı ve değerlendirildiği dikkat çekmektedir. Ve son olarak da bu beş boyutun birbiriyle olan ilişkileri incelenmektedir (Ilgaz, 2015: 21).

İnanç Boyutu; Her din, inanç ve öğretileri çerçevesinde inanan bireylerden itaat etmelerini ve sorumluluk bilincine sahip olmalarını istemektedir. Dinin muhteva, bilgi ve gerekli düzenlemeleri ortaya koyan bir inanç boyutu bulunmaktadır (Ilgaz, 2015: 22-23). Dolayısıyla bu boyut, bireylerin inanıp inanmamasıyla ilgili olup, inancın kapsamı ve içeriği, zorluğu, türü (geleneksel/geleneksel olmayan) gibi unsurları içermektedir. Yeryüzündeki tüm dinî sistemler kendisine tabii olanlarından, inanması gereken inanç ilke ve kuralları kabul etmesini beklemektedir. Bu aşamada dindar insanın bu ilkeleri bileceği ve inanacağı beklentisi bulunmaktadır (Meadow ve Kahoe, 1984: 305). *İbadet Boyutu;* Bir dine inanan herkesin, o dinin yüklediği bir takım sorumlulukları, gereklilikleri ve uygulamaları gerçekleştirmeye çalışacağı öngörülmektedir. Bu tür uygulama ve gereklilikleri yerine getiren insan, inancını ortaya koymuş olmaktadır. Her türlü kutsal kabul edilen hal, hareket ve davranışlar (ibadetlere katılma ve organize etme, dini gün ve geceler, dua, zikir, oruç, hac, kurban, zekât, yardımcı olma) bu boyut içerisinde yer almaktadır. Bu boyut, dinin davranışa dökülmüş öğeleri şeklinde ifade edilebilir. Aynı zamanda bu davranışlar, kişinin dini hassasiyetini ve dine ilişkin tutumunu da ortaya koymaktadır (Kaya, 1998: 47). Bu bileşene bakarak ibadetin, kişinin ibadete yüklediği anlam şeklinde anlaşılabilir (Mehmedoğlu, 2004: 28). Ayrıca dindarlığın ibadet boyutu kapsamında yapılan uygulamalar ve davranışlar bir dinin diğer dinlerden farklılığını ortaya koyan bir görünüm vermektedir (Hökelekli, 1996: 74). *Duygu-Tecrübe Boyutu;* Kişilerin, bilişsel ve duygusal olarak sahip olduğu içsel güçleri ifade etmektedir. Bu boyutta; inanma arzusu, dindar olamama endişesi, inançlı olmanın sağladığı mutluluk, psikolojik dayanıklılık, ümit ve iyimserlik gibi durumlar yer almaktadır (Ilgaz, 2015: 23). İlâveten bu boyut, dinî inanç ve ibadetle ilişkili olan hassas ve belirsizliği yüksek olan hayat tarzlarını ifade etmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 28). Ayrıca, kendi içerisinde duygu, korku, üzüntü, sevinç, huşu ya da mutluluk hissi gibi bileşenleri barındırmaktadır (Köktaş, 1993: 45). Bu vesileyle, dine karşı pozitif duyguları olan bireylerde mutluluk düzeyi yüksek çıkmakta ve bu kişilerin hayatlarından zevk aldıkları görülmektedir. Buna karşın olumsuz duygu ve düşünceye sahip bireyler ise sıkıntı, stres, depresyon vb. yaşam kalitesini düşüren unsurlarla daha fazla mücadele etmektedir (Kaya, 1998: 46). *Bilgi Boyutu;* bireyin din ve indirilen kitap kaynaklarından edinilen bilgilerini ifade eder. Çünkü bir dini kabul etme ve inanmanın ön koşulu olarak o din ile ilgili gerekli asgari bilgi ve donanıma sahip olmaktır. Bu boyutta, dindar bir bireyin sahip olduğu inançların, yerine getirilmesini emrettiği ve yapılması gerekli olan ibadetleri, törenleri, kutsal metinleri, gelenek ve görenekleri konusundaki asgari bilgiye sahip olunması üzerinde durulmaktadır. Ancak, bu bilgiler, farklı dine iman eden bireylerde değişiklik gösterebilir. Bunun yanında, dinî bilgi sahibi tüm bireyler içerisinde Tanrı'ya inanmayan birileri de olabilir. Fakat dini hayatın şekillenmesi ancak o dine ilişkin inanç sistemleri ile ilgili bilgiye sahip olmakla mümkün olduğu görülmektedir (Glock, 1998: 268; Ilgaz, 2015: 23). *Etki Boyutu;* dinin, insan hayatının her kademesinde etkili olduğu bir gerçektir. Etki bileşeni insanların dini, hayatlarına ne ölçüde yansıttıklarını ve hayatlarında dinin ne kadar etkili olduğu ile ilgilenmektedir. Yani insanlar, dini bilgi, inanç ve uygulamalarını, dini nitelikli olmayan hal ve hareketlerinde ne ölçüde etkili olduğunu veya olmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. İlk dört boyutun birleşip insanın hayatına ve davranışına yansımaları ifade etmektedir (Ilgaz, 2015: 27). Ayrıca dinin etki kapsamı çok boyutlu olduğundan hem bireye hem de topluma etkisi bulunmaktadır. Çünkü duygu, düşünce, irade, vicdan, hal, hareket ve davranış vb. tüm beceri ve yeteneklere seslenmesi sebebiyle bireye ve topluma etkisi yoğun olmaktadır. Bir yandan bireylerin hayatlarını ve dini mefkûrelerini etkileyip değiştirirken öte yandan kolektif grup davranışlarını da şekillendirmektedir (Peker, 1990: 94; Özbaydar, 1970: 5).

DİNDARLIK VE PSİKOLOJİK SERMAYE İLİŞKİSİ

Her insan bir dine inanma güdüsü ile dünyaya gelir. Yani insanlar inanma fitratına ve yatkınlığına sahiptir. İnsanlar himaye edilmek gereksinimi nedeniyle herhangi bir varlığa

inanmak zorunda olduklarını hissetmektedirler (Yavuz, 1994: 121-123; Peker, 2000: 63). Dolayısıyla dinler, insana çeşitli öğretiler, ilham ettiği huzur, güven ve mutluluk duygusu ile insanın sosyal, psikolojik, kültürel, fiziksel ve biyolojik varlığına yeni bileşenler katmaktadır. Din, yaşamın olumsuz, korku ve endişe verici algı ve yansımalarını, olumlu ve güzel bir görüntüye dönüştürmede oldukça işlevsel bir yapısı vardır. Bunu da yaşama kattığı anlam, duygu ve inanç yoğunluğu ile sağladığı söylenebilir. Kısaca dine riayet, insanın ulaşılması gerçekten zor olan mutluluk ve huzura kavuşturmaktadır (Akgül, 2004: 19-20).

Dini inançla bireyin uyumu arasında fiziksel ve zihinsel sağlık, uyuşturucu bağımlılığı, intihar, evliliğin sürekliliği, kaygı ve depresyon konularında olumlu ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Gartner, 1996: 187-214). Hayatın temel aksamaları olan umut ve iyimserlik; fedakârlık, sorumluluk, üretkenlik, verimlilik vb. psiko-sosyal unsurları da beslediği görülmektedir (Akto, 2011: 197). İnançlar ise dini yaşamın özünü oluştururlar ve bilişsel etmenlerdir. İnançlar, insanın psikolojik varlığını sürekli kılmaktadır (Kretch ve Cruthfield, 1980: 179). Hayatın problem ve sorunlarında boğulan bireylerin, onu gören ve kollayan bir gücün olduğunu idrak etmesi, manevi bir rahatlama hissetmesini ve manevi bir güç elde etmesini sağlayacaktır. Kendini rabbinin huzurunda bulan kişinin cesaret ve enerjisi artacak; yaşam kavgasında azim kazanmış olacaktır (Şentürk, 1997: 164; Certel, 1998: 151). İncelenen araştırmalar sonucunda din ve inancın gerektirdiği uygulamalar, insanın psikolojik sermayesini kuvvetlendirdiğini göstermiştir.

Ölüm ötesi hayatta sonsuz mutluluğu vadeden dinler, bireyin iyimser olmasında önemli rol oynamaktadır. Bu dinler bireylere umut ve iyimserlik gibi can suyunu veren; merhametli, adil ve sonsuz güç sahibi tanrı mekanizmaları içermektedir. Bunun yanında arzu halini dua ile dile getirme ve ibadetleri yerine getirme iyimserliği tetiklemektedir. Yapılmış araştırmalar, dini inançlar ve uygulamalar ile ümit ve iyimserlik bileşenleri arasında anlamlı ve olumlu ilişkinin mevcudiyeti konusunda hem fikirdirler. Nerdeyse tüm çalışmalarda dindar bireylerin dindar olmayanlara göre daha düşük düzeyde ümitli ve iyimser oldukları ortaya çıkmıştır (Karaca, 2010: 83; Öztürk, 2013: 35). Bu durum insanların sağlığını da doğrudan etkilemektedir. Seligman ve Csikszentmihayli'nin (2000) ifadesiyle iyimserlik ve ümit, fiziksel ve ruhsal sağlığın anahtarlarıdır.

Umut arzu edilen durumun gerçekleşeceğine dair inançla alakalı ve iman temellidir. İmanı da destekler niteliktedir (Fromm, 1995: 168). Aslında umut boyutunun, inanç ile düet yapan bir ruh hali olduğu söylenebilir (Fromm, 1995: 27- 29). Ancak umut etmek ve umut edilen şeyin gerçekleşeceğine dair iyimser bir tavır takınmak için öncelikle bazı ritüelleri yerine getirmek icap etmektedir. Bunlardan bir tanesi duadır. Dua Allah'la kurulan bir ilişki köprüsüdür. Ruh beslemek ve desteklemekte olup kişinin umutsuzluğa düşmesini engelleyen bir dini davranıştır (Doğan, 1997: 14). Kişilerin ibadette bulunması ve dua etmesi, geleceğe dair ümitvar olmaları konusunda önemlidir (Kimter, 2002: 207). Çünkü duanın temelinde yüce kudrete bir güven yatmaktadır ve güvendiği yaratıcının kendisine yardım edeceği düşüncesi mevcuttur. Dua etme isteğiyle beraber zaten bir umut ışığı da belirmiş olmaktadır.

Birey dua ettiği sırada ve sonrasında da tam bir emniyet ve güven kazanmakta olup psikolojik dayanıklılığı artmaktadır (Kimter, 2002: 192). Dinin önemli işlevlerinden bir tanesi de hastalık, yeti veya uzuv kaybı, savaş, deprem, kaza gibi olumsuz hayat koşullarının ve negatif etkilerini azaltmasıdır (Cirhinlioğlu vd., 2013: 93; Kula, 2005: 21-22). Hatta din ve manevi bakış açısı, ağır ve kronik hastalarda umut ve güç kaynağı olmaktadır. Hastalar hastalığı bir çeşit manevi bir arınma kurnası olarak görmeleri gerektiğini ifade etmektedir (Sezgin, 2016: 24). Bu durum insanların, olayların olumlu tarafını görmeye yönlendirmektedir ve insanların tevekkül ederek daha da güçlü ve psikolojik çöküntüye karşı dayanıklı ve dirençli olacakları düşünülmektedir.

Sonuçta; Din ve dindarlık, zor imtihanlar karşısında sabır, mücadele ve umut duygularını canlı tutar ve bu sayede insanın hayata sıkı tutunmasını sağlayan bir kuvvet ve bireyi umutsuzluğa düşmesini engelleyen bir dayanak olarak görülmektedir (Şentürk, 1997: 178). Bireyin problemler karşısında aldığı tutum, davranış ve tavırlar, kişinin ümidini koruyabilme ve hayatta bir anlam bulabilme yeteneğiyle, yani psikolojik dayanıklılığıyla ilişkilidir (Deveson, 2003: 5-6). Öte yandan ibadet türlerinde bir olan dua, insanın karamsar ve kötümser duygularını iyimser bir duyguya dönüştüren etkili bir silahtır. Ümitsizlik insanı yıkan bir duygudur. Allah'ın kendisine

yardım edeceğine inanan, Allah'a güvenen ve bağlanan insan dua eden insandır. Her şeyin hayırlısıyla gerçekleşeceği ümidiyle hayata olumlu bakmak, karamsarlıktan kaçınmaktadır (Peker, 2010: 197).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Örnekleme

Araştırmanın evrenini lisans ve lisansüstü eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma evreninin çok geniş olması bir küme seçilmesini gerekli kılmaktadır. Örneklem kitlesi olarak ifade edilen bu küme Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi 2016-2017 yılı güz döneminde fakültelerde öğrenim gören lisans öğrencileri ve Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün lisansüstü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Örneklem kitlesinin özellikleri ve kullanılan veri toplama aracı gereği kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışmada yer alan katılımcıların 229'u kadın, 183'ü erkek olmak üzere toplam 412 kişi katılmıştır. Katılımcıların %54,4'ü 18-21yaş, %31,8'i 22-25 yaş ve 13,8'i de 26 ve üzeri yaş aralığında bulunmaktadır. Ayrıca katılımcılara çocukluğunun geçtiği yer sorulmuş olup verilen cevaplara göre %23,8 köy kasaba, %29,1 ilçe ve % 47,1 il de geçtiği ifade edilmiştir. Bunun yanında ailelerinin ikamet ettiği bölge sorulmuştur. Buna göre %11,7'si Marmara, %24,8'i Ege, %41,3'ü Akdeniz, %11,7'si İç Anadolu, %2,4'ü Karadeniz, %4,4'ü Güneydoğu Anadolu ve %3,9'u Doğu Anadolu Bölgesinde hayatlarının büyük bir çoğunluğunu geçirmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın örneklemeden veri toplamak için ulaşılabilirlik ve nicelik gibi karakteristik özelliklerinden dolayı anket formu kullanılmıştır. Online olarak doldurulan bu anket formu sosyal medya kanallarıyla (e-mail, facebook, whatsapp) katılımcılara ulaştırılmıştır. Yararlanılan anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin "Kişisel Bilgi Formu" yer almaktadır. Bu bölüm literatürde belirtilen bilgiler ışığında demografik değişkenleri ortaya koyacak şekilde hazırlanmıştır. "Yaş, cinsiyet, çocukluğun geçtiği yer ve ailenin ikamet ettiği ilin bulunduğu bölge" ile ilgili gerekli bilgilerin ortaya konularak diğer değişkenlerle ilişkisini saptamaya yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde "Psikolojik Sermaye Ölçeği" ve üçüncü bölümde ise "Dindarlık Envanteri" kullanılarak anket formu tamamlanmıştır.

İkinci bölümde katılımcıların psikolojik sermaye özelliklerini ortaya koymaya yönelik 24 soruluk ölçek yer almaktadır. Psikolojik sermaye ölçeği Luthans, Avolio, Avey ve Norman (2007: 541-572) tarafından geliştirilmiş olup Çetin ve Basım (2012: 121-137) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerliliği test edilmiştir. Ölçek 24 sorudan oluşmaktadır ve bu sorular özyeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık olmak üzere dört boyut arasında dağılmaktadır.

Anket formunun üçüncü bölümünde kullanılan dindarlık envanteri ise Naci Kula'nın (2001) ergenler üzerine yaptığı 'Kimlik ve Din' adlı doktora çalışmasında kullanılan ölçek uygulanmıştır. Bu envanterin 6. Maddesi olan 'Cuma namazı kadın, erkek, çocuk, büyük her Müslümana farzdır.' ile 12. maddesinde bulunan 'Cuma namazlarına sürekli gidemiyorum.' şeklindeki ifadeleri ekseriyetle erkeklere yönelik olduğu düşüncesiyle, Rüveyda Efdal Aydemir'in (2008) "Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)" adlı Yüksek Lisans Tezinde bu maddelerin yerine, dinin bilgi boyutunda yer alan "Hac ibadeti, maddî ve bedenî durumu müsait olanların yerine getirmesi gereken bir dinî görevdir." ve "İnsan, kazancının bir kısmını fakirlere zekât ve sadaka olarak vermelidir." maddeleri eklenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada cinsiyet ayrımı yapılmadığından dolayı, Aydemir'in uyguladığı ölçek kullanılmıştır. Ölçek 25 sorudan oluşmakta olup bu 25 soru da, İnanç, İbadet, Duygu/Tecrübe, Bilgi ve Etki olmak üzere beş boyuta ayrılmaktadır (Kula 2001: 30).

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup araştırma verilerinin toplanmasında 6'lı likert tekniği uygulanmıştır. Her bir ölçek maddesinin karşısına (1) "Kesinlikle Katılmıyorum", (2) "Katılmıyorum", (3) "Kısmen Katılmıyorum", (4) "Kısmen Katılıyorum", (5) "Katılıyorum" ve (6) "Kesinlikle Katılıyorum" şeklindeki şıklar yerleştirilmiştir. Katılımcılardan, kendilerini değerlendirmelerini ve bu doğrultuda kendilerine en uygun seçeneklerden birini işaretlemeleri istenmiştir.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda, psikolojik sermaye ölçeği ve dindarlık envanteri orijinal halinde olduğu gibi belirtilen boyutlara ayrılmış bulunmaktadır. Ölçeklerin özgün formunda olduğu gibi maddelerin ilgili boyuta hizmet edip etmediğini tespit etmek amacıyla, 412 katılımcıdan elde edilen veriler Lisrel 8.8 paket programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Ulaşılan sonuçlar incelendiğinde, uyum iyiliği değerlerinin (Goodness of Fit Statistics) olduğu Lisrel çıktı dosyası (out) alınarak, modifikasyon indekslerinin (The Modification Indices) sunulduğu öneriler ve kuramsal gerekçeler dikkate alınarak modele en fazla katkı sağlayacak düzeltmeler belirlenmiştir. Bu doğrultuda, psikolojik sermaye ölçeğine ilişkin yapılan modifikasyon indeksleri gereği umut 1 ile umut 4, umut 4 ile umut 5, dayanıklılık 4 ile dayanıklılık 5, dayanıklılık 4 ile dayanıklılık 6 ve son olarak da dayanıklılık 5 ile dayanıklılık 6 sorular arasında modifikasyon yapılmıştır. Bunun yanında uyum indeksi değerlerin iyileştirebilmek adına iyimserlik 1, iyimserlik 2, özyeterlilik 2 ve dayanıklılık 3 soruları modelden çıkartılmıştır. Yapılan işlemler sonunda psikolojik sermayeye ilişkin uyum indeksleri ($\chi^2=485,25$, $df=159$) $\chi^2/df=3,05$, $RMSEA=0,071$, $GFI=0,89$, $AGFI=0,86$, $NFI=0,95$ ve $CFI=0,97$ olarak bulunmuştur. Ulaşılan bu sonuçlar, değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla modelin de anlamlı olduğu söylenebilir.

Benzer şekilde Dindarlık Envanteri de DFA'ya tabi tutularak elde edilen verilerin uyum indeksleri değerlendirilmiştir. Başta ulaşılan uyum iyiliği sonuçları kabul edilebilir düzeyde olmadığından dolayı modifikasyon işlemleri yapılarak uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Uyum iyiliği değerlerinin yer aldığı Lisrel çıktı dosyası dikkate alınarak modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Bu doğrultuda modifikasyon öneriler ve kuramsal gerekçeler çerçevesinde modele en fazla katkı sağlayacak düzeltmeler ve revizeler yapılmıştır. Dolayısıyla etki 1 ile etki 3, inanç 1 ile inanç 2 ve son olarak da ibadet 1 ile ibadet 4 soruları arasında modifikasyon gerçekleştirilmiştir. İlâveten modele ilişkin ilgili değerlerin kabul edilebilir düzeye yükseltebilmek için ibadet 1 sorusu modelden çıkarılmıştır. Bu modifikasyon sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ise şöyledir: ($\chi^2= 590,19$, $df= 234$) $\chi^2/df= 2,52$, $RMSEA=0,061$, $GFI=0,89$, $AGFI=0,86$, $NFI=0,98$ ve $CFI=0,99$). Bu bağlamda elde edilen veriler ile ölçek modelleri uyumlu düzeye ulaşmış olup analiz yapmaya ve yorumlamaya uygun hale getirilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1 incelendiğinde genel olarak dindarlık ve psikolojik sermaye arasında önemli derecede anlamlı ve pozitif bir ilişkinin mevcut olduğu görülmektedir. Yine bireylerin dindarlık düzeylerinin artması psikolojik sermaye düzeylerini artmaktadır. Bulgulara göre; pozitif psikolojik sermayenin alt boyutlarından olan iyimserlik boyutunun, dindarlığın tüm boyutlarıyla pozitif ve anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır.

Tablo 1: Psikolojik Sermaye ve Dindarlık ilişki tablosu

	İyimserlik	Özyeterlilik	Dayanıklılık	Umut	PSİKOLOJİK SERMAYE
İnanç	,200**	,050	,017	,013	,075*
İbadet	,264**	,090	,161**	,496**	169**
Duygu	,252**	,088	,129**	,110*	,171**
Bilgi/Tecrübe	,248**	,147**	,165**	,121**	,204**
Etki	,301**	,090	,072	,143**	,179**
DİNDARLIK	,308**	,094	,097*	,125*	,183**

** $p<0,001$,

* $p<0,05$

Toplanan verilerin boyut boyut çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ve +1 değerleri arasında olduğu görülmüştür. Durbin-Watson değerleri +2 ve -2 arasında, VIF değerleri ise 10'dan küçük olduğu yapılan analizler sonucunda ortaya çıkmıştır. Böylelikle verilerin çoklu bağlantılılık sorununun olmadığını ve elde edilen bulguların yorumlanmaya uygun olduğu tespit edilmiştir.

Bunun yanında psikolojik sermayenin dayanıklılık boyutu, dindarlığın ibadet, duygu ve bilgi/tecrübe boyutlarıyla anlamlı, olumlu ve önemli bir düzeyde ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İnsanların ibadetleri neticesinde insanların azim, cesaret, direnç ve enerji elde

ettikleri konusunda bulgular mevcuttur. Çaresizlik karşısında daha mücadeleci davranabilmektedirler. Özyeterlilik sadece bilgi/tecrübesiyle anlamlı ve olumlu bir ilişkisi bulunmuşken, genel olarak dindarlıkla bir ilişkisi tespit edilmemiştir.

Umut boyutuyla dindarlığın ibadet, bilgi/tecrübe ve etki bileşenleriyle anlamlı, pozitif ve güçlü; duygu bileşeni ile de orta düzeyde bir ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Nerdeyse yapılan tüm çalışmalarda, dindarlık ve umut ilişkisi bulunmuştur. Çünkü Allah'a umutla bağlı olan kişi, bu hayatta üstesinden gelemeyeceği bir takım engeller ve zorluklar karşısında hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmaz ve hayattan bağını kesmez. O yüzden din ve umut arasında kuvvetli bir bağ olduğu düşünülmektedir.

Demografik özellikler bağlamında yapılan analiz bulgularının sonuçları incelendiğinde; cinsiyet ayrımına göre dindarlık ve psikolojik sermaye arasında olumlu ve pozitif bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır. Ancak bu ilişki erkeklerde daha kuvvetli görülmektedir.

Yaş bağlamında bu ilişki incelendiğinde ise yaş ilerledikçe dindarlık düzeyi ile psikolojik sermaye arasındaki ilişkinin güçlendiği görülmektedir. Yani ergenlik gibi bunalımlı dönemden uzaklaştıkça bireyler daha durgun ve derin bir düşünceye sahip olmakta ve yaşla beraber insanların, dinin sağladığı huzur ve mutluluğun farkına vardığı söylenebilir.

Tablo 2: Dindarlık Eğilimi İle Psikolojik Sermaye Düzeyi Etki Tablosu

	İyimserlik			Umut			Dayanıklılık			Özyeterlilik		
	B	S.S.	β	B	S.S.	β	B	S.S.	β	B	S.S.	β
İnanç	- ,122	,06 4	- ,153 *	- ,309	0,7 1	- ,384 *	- ,244	,06 8	- ,304*	- ,10	,056	-,124
İbadet	,121	,05 3	,166 *	,099	,05 5	,135	,064	0,5 5	,087	- ,02	0,58	-,036
Duygu/Tecrübe	0,68	,05 6	,089	0,73	0,5 8	0,96	,180	,05 6	,236*	0,5 8	0,54	,076
Bilgi	,117	,07 6	,112	,150	,07 8	,142	,329	,07 5	,312*	,25 1	,075	,238*
Etki	,237	,07 0	,298 *	,202	,07 3	,251 *	,025	,07 9	0,31	,07 4	0,77	0,93
R2		,10			,06			,07				
*P<0,05		6			8			5			,029	

Tablo 2'de görüldüğü üzere dindarlığın ibadet boyutu psikolojik sermayenin iyimserlik boyutunu olumlu ve anlamlı şekilde etkilemektedir. İbadetleri yapmak ve dinin hayata etkisi iyimser bir düşünce sağladığı düşünülmektedir. Dinin gereklerini yerine getirmek insanın Allah'a daha yakın hissetmesine sebep olmaktadır. Günahlardan arındıklarını hissetmekte ve bu sayede endişe ve kaygılarını bir nebze de olsa atmaktadırlar. Akıbetleri konusunda umutları yeşermekte ve iyimserlik duyguları yükselmektedir.

Duygu/Tecrübe boyutunun da dayanıklılık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, bireylerin inanca ilişkin hissettikleri duyguların psikolojik dayanıklılığı ve direnci yükselttiği söylenebilir. Bunun yanında dindarlığın bilgi boyutu, dayanıklılık ve öz yeterlilik boyutlarını pozitif yönde etkilediği görülmektedir. İnanmanın temel koşulu olan dine ilişkin bilgiler, insanların dayanıklılık düzeylerini ve özyeterliliklerine olan inançlarını yükseltebilir. Son olarak dindarlığın etki boyutu, psikolojik sermayenin iyimserlik ve umut boyutları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Bir dine inanmanın hayata yansımaları sonucunda, bireylerin iyimserlik ve umutlu olmayı tetiklediği düşünülebilir.

SONUÇ

Din, insanın iki farklı bileşeni olan ruh ve beden gereksinimlerini dengeli şekilde karşılanmasını ve aralarındaki ahengin tutturulmasını sağlayarak mutlu insan ve mutlu bir

toplumun inşa edilmesinde de çok önemli rol oynamaktadır (Yıldız, 1997: 27). Dindarlık ise fertleri mutlu ve huzurlu bir bireye dönüştürmektedir. İlaveten bireyin dayanıklı, uyumlu ve barışçıl tutum ve davranışlar sergilemesine aracılık ettiği söylenebilir. Bu çalışmada da dindarlığın insan psikolojisi ile ilişkili olduğunu ve bu psikolojiyi etkileyebileceğini ortaya koyan çalışmalardan biridir.

Bireyler, mensubu oldukları din hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları, dinin emir ve yasakların uygulamak suretiyle ibadetleri ifa etmeleri sonucunda huşu ve olumlu bir duyguya sahip olmaktadır. Bu sayede bireyler olaylara ve durumlara karşı iyimser bir tavır takınabilir, kişi ve meselelere karşı her zaman hüsnü zanda bulunabilirler. Yapılan bu çalışmada da görüldüğü üzere dindarlığın ve dinin verdiği güç sayesinde bireylerin olumlu bir duygulanıma sahip olma ve öz yeterlilik derecesi, geleceğe yönelik iyimser ve umutlu olabilecekleri görülmektedir.

Çalışmanın daha detaylı bulguları literatürde yapılan çalışmaların bulguları ile karşılaştırılmıştır. Örneğin dindarlık ve umut arasındaki ilişki et ile tırnak gibi olduğunu söyleyen Kimter (2006: 234-243) dindarlık düzeyi yükseldikçe umut düzeyinin de geliştiğini belirtmiştir. Hayatta meydana gelen tüm olumsuzluklara karşı her şeye gücü yeten yaratıcıya sığınma; insana pozitif ve geleceğe dair ümitli bir bakış açısı kazandırması, bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu tespit edilmiştir (Sezgin, 2016: 82). Ümitli olmak İslam dininde emredilmektedir. İslamda ancak inanmayanların ümidini kaybedeceği (Kur'an, 2002: 245, Yusuf, 87. Ayet) vurgusu yapılmıştır. Ümitsizlik girdabına girmek insana hüsrana verecektir ve sonsuz bir hayatı kaybettirecektir. O yüzden her zaman ümitli olmak gerekmektedir (Altıntaş, 1999: 203- 204). Bu çalışmada da görülmüştür ki; dindarlığın en yüksek ilişkide bulunduğu psikolojik sermaye boyutu umuttur. Dinin; inanç, ibadet, bilgi boyutlarının hayata uygulanması olan etki boyutu, insanın umut düzeyini yükselttiği ifade edilebilir.

Olumlu duygular teorisine göre kendinden ve insanlardan daha yüce bir varlığa inanan ve teslimiyet duyan insan tanrıya karşı bir güven ve sevgi beslemektedir. Dolayısıyla birey, sürekli yaratıcı tarafından gözetildiğini ve himaye edildiğini düşünmektedir. Bu durum kişinin sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Schowalter ve Murken, 2003: 150). Argyle (2000: 144) koruyucu, merhametli, güçlü ve bireysel Tanrı inancı, kişide daha çok iyimserlik hissi ve kontrol algısı aşılacağını ifade etmiştir. Bu çalışmanın bulgularına dayanarak; inanılan din konusunda edinilen bilgiler insanı güçlendirdiği ve öz güven duygusunu yükselttiğini söylemek mümkündür.

Yaşlı kanser hastaları üzerinde yapılmış çalışmada, dindarlık ile iyimserlik arasında yüksek, sıkıntı ile düşük pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Fehring ve Miller, 1997: 661-667). William James (1961: 132) iyimser olan bireyler sahip oldukları dine tevekkül ederek sıkıntılı bir yaşama dayandıklarını belirtmektedir (Öztürk, 2013: 38). Analizler sonucunda dini ibadetleri yerine getirmenin etkisiyle gelecek kaygısının azaldığı düşünülebilir. Yapılmış araştırmalar, bu çalışmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Martin ve Stack (1983) dindarlık düzeyi arttıkça depresif duyguların azaldığını tespit etmişlerdir. Yaparel (1987) çalışmasında dua davranışı sorunların artmasıyla arttığını, depresyon ve kaygı düzeylerinin azaldığını ve dayanıklılığı arttırdığına ilişkin bulgular saptamıştır. Ölümünden sonraki hayata olan inanç, bireylerin depresyon, intihar ve umutsuzluk eğilim düzeylerini düşürmektedir (Çevik 2006: 438; Yapıcı, 2007: 271-287). Bunun yanında dindar insanların ölümü düşünmeleri sonucunda oluşan kaygıya manevi bir zırh olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta depremden dolayı, maddi ve manevi kayıpların sebep olduğu sıkıntı ve bunalımdan kurtulmak için dini inanç ve kavramlara başvurdukları tespit edilmiştir (Küçükcan ve Köse 2000:109,143). Dinin pratik yönlerinden biri olan dua ritüeli ile başa çıkma faktörü arasında pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir (Arıcı, 2006: 553). Sezgin (2016)'in yaptığı çalışmada psikolojik sağlamlıkla dindarlığın duygu boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu bulgular, bu çalışmanın dayanıklılık ile dindarlık arasındaki ilişkiyi, bunun yanında inançla ilişkin sahip olunan ilim ve malumatlar, çeşitli olumlu duygular dayanıklılık düzeyini arttırdığına yönelik sonuçlarını destekler niteliktedir. Dinin uygulamalarından olan ibadet ve dua gibi dini ritüelleri bilmenin ve uygulamanın bireylere manevi bir destek ve güç sağladığı düşünülmekte olup yapılmış araştırmaların pek çoğunda benzer bulgulara ulaşılmıştır. Genel olarak dindarlık, psikolojik sermayeyi etkilediği yapılmış çalışmalar çerçevesinde değerlendirildiğinde aşıkârdır. Zorluklar, stres, depresyon, belirsizliğin verdiği endişeden

kurtulma, mutluluk, dayanıklılık, sağlamlık, iyimserlik, umut, ve özgüven vb. her türlü ruh haliyle ilişkilidir. Dindarlık insanın pozitif duygularını olumlu etkileyip düzeylerini yükseltirken, negatif duyguların yoğunluk düzeylerini de azaltıp insanın nötr veya pozitif bir duygu düzeyine çıkarmaktadır. Dinî inanç, ritüel, ibadet ve uygulamalarla ümit ve iyimserlik bileşenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan çalışmalara bakıldığında, bu değişkenler arasında anlamlı olumlu bir ilişkinin varlığı tespit edildiği görülmektedir (Karaca, 2010: 83).

Yaş bağlamında bu ilişki yaş ilerledikçe bireylerde daha yüksek oranlarda gözlenmiştir. Yapılan benzer çalışmalarda da yaş ilerledikçe dindarlık düzeyinin artması, hem zihin hem de duygular istikrarlı hale geldiğine bağlanmaktadır. Taplamacıoğlu (1962) ibadetlerini yerine getirmeye çalışan "Dini bütün" kimselerin oranı 16-30 yaş grubundakiler %31,8 iken, 30-50 yaş grubunda % 48,5 ve 50 + yaş grubunda ise % 68,5'e yükseldiğini tespit etmiştir. Bu durum ibadetlerle gelen huzur ve huşunun insanın psikolojik olarak olumlu etkilediği ve yaş ilerledikçe sakinlik ve huzur kazanıldığı anlaşılmaktadır

Bu çalışmanın analizleri sonucunda elde edilen bulgulara göre dini inancın psikolojik sermaye ile farklı boyutları bağlamında önemli ilişkileri olduğu saptanmıştır. Dindar bir kişiliğe sahip olmak insanların iyimserlik, umut ve dayanıklılık düzeyleri ilişkili olup dini konuları bilmenin de özyeterlilikle ilişkisi görülmüştür. Dini inancı yüksek kişi dünya hayatını bir kargaşa ortamı olarak görmeyebilir. Ayrıca yaratılmış tüm varlıkların ve olayların bir gayesi ve bir hikmeti olduğunu kabul ederek her şeyin olumlu tarafına odaklanabilir. Her musibeti sonsuz ahiret hayatı kazandıracak bir imtihan olarak görerek ümitle baş etmeye çalışır. Bu durum, bireyi psikolojik olarak sağlamlığını yükselten ve kriz durumlarına karşı bağışıklık kazandıran bir aşı görevi görür.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, Mehmet (2004), "Yaşlılık ve Dindarlık: Dindarlık, Hayattan Zevk Alma ve Mutluluk ilişkisi (Konya Huzurevi Örneği)", *Dini Araştırmalar*, Cilt 7, Sayı 9, s. 19-56.
- AKMAN, Yasemin - Fidan Korkut (1993), "Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma", *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, s. 193-202.
- AKTO, Akif (2011), "Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, Sayı 2, s. 89-217.
- ALTINTAŞ, Hayrani (1999), *İslam Ahlakı*, Akçag Yayınları, Ankara.
- APAYDIN, Halil (2010). "Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s. 59-77.
- ARGYLE, Michael (2000), *Psychology and Religion: An Introduction*, Routledge, London-New York.
- ARICI, Asude (2006), "Ergenlerde Dini Başa çıkma Yöntemi Olarak Dua", Hayati Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, s. 529-557.
- ARSLANTAŞ, Cüneyt (2007), "Güçlendirici Lider Davranışının Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt7, Sayı 2, s. 227-240.
- AVEY, James - Rebecca J. Reichard - Fred Luthans - Ketan H. Mhatre (2011), "Meta-Analysis of the Impact of Positive Psychological Capital on Employee Attitudes, Behaviours and Performance", *Human resource Development Quarterly*, Cilt 22, Sayı 2, s.127-152.
- AVEY, James - Tara S. Wernsigng - Fred Luthans (2008), "Can Positive Employees Help Positive Organizational Change? Impact of Psychological Capital and Emotions on Relevant Attitudes and Behaviors", *The Journal of Applied Behavioral Science*, Cilt 44, Sayı 1, s. 48-70.
- AYDEMİR, Rüveyde Efdal (2008), "Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Samsun.
- AYTEN, Ali (2013) "Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, s.7-31.
- AYVERDİ, İlhan (2008), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

- CAMERON, Kim S. – Jane E. Dutton – Robert E. Quinn (2003), Foundations of Organizational Scholarship, K. S. Cameron, J. E. Dutton ve R. E. Quinn (Ed.), *Positive Organizational Scholarship: Foundations of a New Discipline*, Berrett-Koehler Publishers. San Francisco, CA.
- CERTEL, Hüseyin (1998), “İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s. 149-156.
- CİRHNİLİOĞLU, Zafer - Üzeyir Ok - Fatma Gül Cirhinlioğlu (2013), Dindarlık, Ruh Sağlığı ve Modernite, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- ÇETİN, Fatih - Hamdullah Nejat Basım (2012), “Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, s. 121-137.
- ÇEVİK, Şükran (2006), “Ölüm Düşüncesi ve Ölüm Ötesiyle İlgili Dini İnançlar”, Hayati Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Değerler Eğitimi Mermezi Yayınları, İstanbul.
- ÇINAR, Efe (2011), “Pozitif Psikolojik Sermayenin Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- DEVESON, Anne (2003), *Resilience*, Griffin Press, South Australia.
- DİRİK, Gülay - Esmâ Günay, (2009), Religiousness, Locus of Control, Psychological distress/Dindarlık, Kontrol Odagi Ve Psikolojik Sikintilar. *Civilacademy Journal of Social Sciences*, 7(1), 47.
- DOĞAN, Mebrure (1997), “Duanın Psikolojik ve Psikiyatrik Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- FEHRING, Richard J. – Judith F. Miller – Christine Shaw (1997), “Spiritual Well-being, Religiosity, Hope, Depression, and Other Mood States in Elderly People Coping with Cancer”, *Oncology Nursing Forum*, Cilt 4, Sayı 24, 661-67.
- FROMM, Erich (1995), *Umut Devrimi*, (Çev. Şemsa Yeğin), Payel Yayınevi, İstanbul.
- GALLOWAY, Georgan (1914), *The Philosophy of Religion*, Scribner's Sons, New York.
- GARTNER, John (1996), Religious Commitment, Mental Health, and Prosocial Behaviour: A Review of The Empirical Literature, in E.P. Shafranske (edt.) *Religion and The Clinical Practice of Psychology*. Washington, DC.
- GLOCK, Charles Y. (1998), Dindarlığın Boyutları Üzerine (Yasin Aktay – M.E. Köktaş içinde) *Din Sosyolojisi içinde*, Vadi Yayınları, Ankara.
- GOHEL, Kirti (2012), “Psychological Capital as a Determinant of Employee Satisfaction”, *International Referred Research Journal*, Cilt 3, Sayı 36, s. 34-37.
- HACKNEY, Charles - Glenn Sanders (2003), “Religiosity and Mental Health: A Meta-Analysis of Recent Studies”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, Cilt 42, Sayı 1, 43- 55.
- HAQUE, Amber (2012) “Psikoloji ve Dinin Etkileşimi: Trendler ve Gelişmeler”, (Çeviren: Nuran Erdoğan Korkmaz), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, s.149-166.
- HARMS, Peter D. - LUTHANS, Fred (2012), “Measuring Implicit Psychological Constructs in Organizational Behaviour: An Example Using Psychological Capital”, *Journal of Organizational Behaviour*, Sayı 33, s.589-594.
- HAYTA, Akif (2002), İbadetler ve Ruh sağlığı, Gençlik, Hayati Hökelekli (Edt.), *Din ve Değerler Psikolojisi*, Dem Yayınları, İstanbul
- HEFNER, Philip (1997) “The Science-Religion: Controversy, Convergence, and Search for Meaning” *International Journal for the Psychology of Religion*, Sayı 7, s.143–158.
- HÖKELEKLİ, Hayati (1996), *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- HÖKELEKLİ, Hayati (2005), *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ILGAZ, Abdulkadir (2015), *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi (Kastamonu Örneği)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- JAMES, William (1961), *The Varieties of Religious Experience*, New American Library, New York.
- JILEK, Wolfgang G. (1995), “Emil Kreapelin and Comparative Sociocultural Psychiatry”, *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, s. 945–931.
- KARACA, Faruk (2010), Dindarlığın Etkileri, Hayati Hökelekli (Edt.), *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- KAYA, Ahmet vd., (2014), “Ortaöğretimde Görev Yapan Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Düzeyi (Şanlıurfa İli Örneği)”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 48, s. 47-68.
- KAYA, Mevlüt (1998), *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun.

- KİMTER, Nurten (2006), Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Hayati Hökelekli (Ed.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Değerler Eğitimi Mermezi Yayınları, İstanbul, s. 217-249.
- KİMTER, Nurten (2002), “Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine”, Hayati Hökelekli (Edt.), *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- KOENIG, Harold G. - David B. Larson (2001), “Religion and Mental Health: Evidence f for An Association”, *International Review of Psychiatry*, Cilt 13, Sayı 2, s. 67 -78.
- KÖKTAŞ, Mehmet Emin (1993), *Türkiye’de Dinî Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- KRETCH, David - Richard S. Crutchfield (1980), *Sosyal Psikoloji*, Çev. Erol Güngör, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- KULA, Naci (2005), *Bedensel Engellilik ve Dinî Başa çıkma*. Dem Yayınları, İstanbul.
- KULA, Naci (2001), *Kimlik ve Din*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali (2002)*, Çev. Elmalılı Hamdi Yazır, Merve Yayınları, İstanbul.
- KURT, Abdurrahman (2009), “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, s.1-26.
- KÜÇÜKCAN, Talip - Ali Köse (2000), *Doğal Afetler ve Din*, İsam Yayınları, İstanbul.
- LOPEZ, Shane. J – Roseanne Ciarlelli – Lisa Coffman – Marion Stone, Lisa Wyatt (2000), “Diagnosing for Strengths: On Measuring Hope Building Blocks”, C.R. Snyder (Edt.), *Handbook of Hope Theory, Measures and Applications*, Academic Press, San Diego, s. 57-58.
- LUTHANS, Fred – Kyle W. Luthans – Brett C. Luthans (2004), “Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital”, *Business Horizons*, Cilt 47, Sayı 1, s. 45-50.
- LUTHANS, Fred - Susan M. Jensen, (2002), “Hope: A New Positive Strength for Human Resource Development”, *Human Resource Development Review*, Sayı 1, s. 304-322.
- LUTHANS, Fred - Carolyn M. Youseff (2004), “Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing People for Competitive Advantage”, *Organizational Dynamics*, Cilt 33, Sayı 2, s. 143-160.
- LUTHANS, Fred – Bruce J. Avolio – James B. Avey – Steven M. Norman (2007). “Positive Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Satisfaction”. *Personnel Psychology*, Sayı 60, 541-572.
- LUTHANS, Fred – Carolyn M. Youssef – Bruce J. Avolio (2007), *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*, Oxford University Press, New York.
- MAGALETTA, Philip. R. - J. M. Oliver (1999), “The Hope Construct, Will and Ways: Their Relations with Self-Efficiency, Optimism and General Well-Being”, *Journal of Clinical Psychology*, Cilt 55, Sayı 5, s. 539-551.
- MALONE, La Toya D. (2010), “Individual Differences And Stress Reactions As Predictors of Performance in Pilot Trainees”, PhD Thesis, Kansas State University.
- MARTIN, Jack - Steven Stack, (1983). “The Effect of Religiosity on Alienation”. *Sociologica Focus*, Sayı 16: s.65-76.
- MEADOW, Marry J.- R.D. Kahoe (1984), “Psychology of Religion: Religion in Individual Lives Harper & Row, Publishers, New York.
- MEHMEDOĞLU, Ali Ulvi (2004), *Kişilik ve Din*, DEM Yayınları, İstanbul.
- MET, Ömer L. (2010), “Pozitif Psikolojinin Örgütsel Davranışın Gelişmesi Üzerinde Etkileri ve “Psikolojik Sermaye Kavramı”, *18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Adana, s. 889-895.
- NORMAN, Steven M (2010), “The Interactive Effects of Psychological Capital and Organizational Identity on Employee Organizational Citizenship and Deviance Behaviors”, *Journal of Leadership and Organizational Studies*, Cilt 17, Sayı 4, s. 380-391.
- ONAY, Ahmet (2002), “Dini Yönelim Ölçeği- Ölçek Geliştirmede Yöntem: Teorik Altyapı, Geçerlik ve Güvenirlik”, *İslamiyat 3 Aylık Araştırma Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4.
- ÖZBAYDAR, Belma (1970), *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, Baha Matbaası, İstanbul.
- ÖZKALP, Enver - Saniye Seçgin (2013), “Pozitif Örgütsel Davranışın Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkilerini Belirlemeye Yönelik Eskişehir’de Yapılan Bir Araştırma”, *21. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Kütahya, s. 401-406.

- ÖZTÜRK, Eyüp Ensar (2013). İyimsellik ve Dindarlık. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- PEKER, Hüseyin (1990), "Suçlularda Dini Davranışlar", *OMUİFD*, Sayı 4, s. 93-123.
- PEKER, Hüseyin (2000), *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, Samsun.
- PEKER, Hüseyin (2010), "Dua, İbadet ve Dini Törenler", Hayati Hökelekli (Edt.), *Din Psikolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- PETERSON, Suzanne J.- Fred Luthans (2003), "The positive impact and development of hopeful leaders", *Leadership and Organization Development Journal*, Cilt 24, Sayı 1, s. 26-31.
- PETERSON, Suzanne J. vd., (2011), "Psychological Capital and Employee Performance: A Latent Growth Modelling Approach", *Personnel Psychology*, Sayı 64, s.427-450.
- SCHOWALTER, Marion – Sebastian Murken (2003), "Religion und psychische Gesundheit-empirische Zusammenhänge komplexer Konstrukte", Sebastian Murken, Erich Nestler (Edt.), *Einführung in die Religionspsychologie*, Christian Henning, Schöningh UTB, Paderborn.
- SELIGMAN, Martin EP- Mihaly Csikszentmihalyı (2000), "Positive Psychology: An Introduction", *American Psychologist*, Cilt 55, s. 5-14.
- SEZGİN, Kasım (2016), "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlık ve Dindarlık Düzeylerinin İncelenmesi (Dicle Üniversitesi Örneği)", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- STARK, Rodney W. - Charles Y. Glock (1971), *Dimensions of Religious Commitment*, Sociology of Religion, Ed. Roland Robertson, Penguin Books, Middlesex.
- ŞENTÜRK, Hâbil (1997), *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet (1962), "Yaşlara Göre Dinî Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", *AÜİF Dergisi*, Cilt 10, s. 149-150.
- TAYLOR, Shelley E. (1983). "Adjustment to Threatening Events: A Theory Cognitive Adaption". *American Psychologists*, Cilt 38, Sayı 11, s.1161- 1173.
- TOOR, Shamasur Rehman- George Ofori (2010), "Positive Psychological Capital as a Source of Sustainable Competitive Advantage for Organizations", *Journal of Construction Engineering and Management*, s. 341-352.
- YAPAREL, Recep (1987), "Yirmi- Kırk Yaş Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-sosyal Uyum Arasındaki İlişki", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YAPICI, Asım (2007), *Ruh Sağlığı ve Din Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana.
- YAVUZ, Kerim (1994), *Çocuk ve Din*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Hasan (1997), "Kur'an'da Mutluluk", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- YILDIZ, Murat (2006), *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.
- ZHAO, Zhenguo - Jialin HOU (2009), "The Study on Psychological Capital Development of Intrapreneurial Team". *International Journal of Psychological Studies*, Cilt 1, Sayı 2, s. 35-40.

KENT İÇİ SANAYİLERE YEREL HALKIN YAKLAŞIMI

¹Çiğdem ÜNAL, ²Besime YÜCEL

Prof.Dr., İzmir Katip Çelebi University, TURKEY, (cigdem.unal@ikc.edu.tr)
Res. Assist., İzmir Katip Çelebi University, TURKEY, (besime.yucel@ikc.edu.tr)

* Corresponding author

Abstract

Approach of Local Communities to the Urban Industry

As well as the location of a city, improvement and the change of economic functions play an important role in the development of that city. Industries that were set up outside or close by the settlements have been sliding and staying in the cities because of the growing of the cities and fields of activities. İzmir Atatürk Organized Industrial Site that is in the Cigli district is an example of urban industry. Industry activities cause some changes in the economy, environment and socio culture here. The purpose of this study is to state the perceptions of the people living near the IAOSB, about these activities. Local communities' approaches to these urban industries are important to their sustainability. At this study, questionnaire technique was used to determine these approaches. According to the results, majority of the subjects stated that urban industries reduce the unemployment and create new job opportunities. Industrialization and environmental issues create the thought that 'industries create some serious environmental issues'. Another result from the study shows that more than one third of the participants believe that industries increase the education level of the public and have a positive effect on the life style of the people.

KEYWORDS: urban industry, local communities, approach, economical, environmental, socio cultural

GİRİŞ

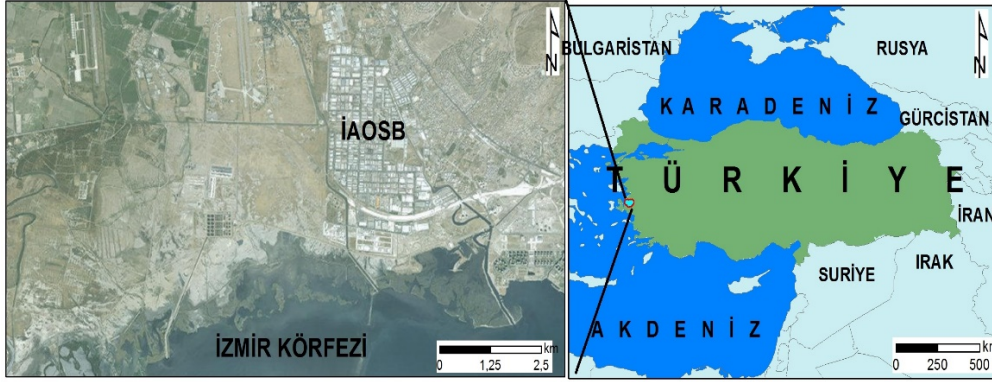
Bir şehrin gelişmesinde, önem kazanmasında veya önemini kaybetmesinde etkili olan yerel ve bölgesel lokasyonu yanında, sahip olduğu ekonomik fonksiyonların gelişim ve değişim süreci de önemlidir. Zamanla kentsel yerleşmelerin sosyo ekonomik gelişimini etkilemekte olan bu fonksiyonlar; çevreyi ekonomik ve mekânsal olarak yönlendiren bir yapı da oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte, 1970'li yıllardan sonra hızla gelişen küreselleşme süreci de birçok kentte önemli ölçüde yapısal ve mekânsal değişim ortaya çıkarmıştır. Toplumların en temel ekonomik faaliyetlerinden biri olan sanayi aynı zamanda kentleşme ve kalkınmanın yapı taşlarından birisini oluşturmaktadır. İlk kuruluş yeri olarak yerleşme alanlarının dışında veya yakın çevresinde kurulan sanayiler; zamanla şehirlerin veya faaliyet alanlarının büyümesiyle şehir içlerine doğru kaymakta ve şehrin içinde kalabilmektedirler. Sanayinin şehirlerin yakın çevresinde gelişmesinin birçok nedeni vardır. Zira şehirler çeşitli faaliyetlerin ve nüfusun coğrafik olarak bir yerde yığılması ile ortaya çıkan kazançlar anlamına gelen toplanma ekonomilerine (agglomeration economies) sahiptirler. Hiç kuşkusuz toplanma ekonomileri sadece sanayi faaliyetlerinin gelişmesine katkı sağlamaz. Ticaret ve sağlık gibi faaliyetler de toplanma ekonomilerine fayda sağlar (Aliğaoğlu ve Uğur,2012;155).

Gelişmiş bölgelerde yer alan büyük kentler, sanayinin gelişimi için çekici odak noktaları oluştururken yığılma ekonomileri ve altyapının kesişme noktaları olması ile birlikte bu merkezler üstünlük kazanmış ve aynı olanaklardan yararlanmak isteyen üretim birimleri de bu alanlarda yer seçmeye başlamıştır. Bu durum mekânsal dengesizliklerin artmasına neden olmuştur. Bu ortamda yeni oluşan sanayi odakları ise zamanla mekânsal farklılıkları dengeleyici unsurlar olarak algılanmaya da başlamıştır. Türkiye'de bölgesel politikaların giderek daha az korumacı ve daha az müdahaleci olması yığılmaların da nedeni olmaktadır. Mevcut sanayi kuruluşları belirli bölgelerde yığılmakta, özellikle de gelişmiş yörelerde metropoliten kent ve çeperlerini tercih etmektedirler. Bu anlamda İzmir metropoliten alanı da ülke düzeyinde önemli yığılma bölgelerinden biri olarak ortaya çıkmakta, Ege Bölgesi'nin ve İzmir ilinin sınırlarında kendi aralarında yarışan sanayi odak noktaları da oluşmaktadır (Karataş, 2006; 50-51). Bu sanayi odaklarından biri olan İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi 1990 yılında üretim

faaliyetlerine başlamıştır. Kent içi sanayileşmenin en iyi örneklerinden biri olan Çiğli ilçesindeki İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi bu araştırmanın çalışma alanını oluşturmaktadır.

İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi, Çiğli ilçesi sınırları içerisinde İzmir Körfezinin kuzeyinde eski Gediz Deltası üzerinde yer almaktadır. Batısında sulak alanlar, kuzeybatısında Çiğli Askeri havaalanı, kuzeyinde İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, doğusunda Balatçık, Küçük Çiğli, Yeni Mahalle ve Ataşehir mahalleleri bulunmaktadır (Şekil 1). Özellikle batıda yer alan sulak alanlar OSB'nin bu yöne doğru mekânsal gelişiminde sınırlayıcı bir rol oynamıştır. Bölgenin faaliyete geçmesi ve büyümeye başlamasıyla kuzeye ve doğuya doğru mekânsal bir gelişim görülmüştür. Sanayinin bu yöne doğru genişlemesi ve aynı zamanda bu kesimde yer alan mahallelerde sanayi alanına doğru ortaya çıkan konut yoğunlaşmaları, kentsel gelişimi de bu yönde şekillendirmiştir. Zamanla kent içi sanayi haline gelen İAOSB çevresindeki yerleşmelerde de; çevresel, ekonomik ve sosyokültürel birtakım değişiklikleri ortaya çıkarmıştır. Göç alışverişleri, gecekondulaşma, çevresel sorunlar, sanayinin gerek fiziksel gerek ekonomik gelişime olan katkıları; pozitif veya negatif yönlü olan bu değişimlerden bazılarını oluşturmaktadır. İlk dönemlerde kentsel ölçekte bir öneme sahip olan İAOSB bugün bölgesel ve ulusal ölçekte paya sahiptir.

Şekil 1. Araştırma Sahasının Lokasyonu

1982 yılında kurulan ve 1990 yılında faaliyete geçen İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi (İAOSB), Türkiye'nin en büyük ve ilk kurulan önemli modern organize sanayi bölgelerinden birisidir. 6240000 m² alana sahip olan bölgenin %73'ü sanayi parseli olup, bu parsellerinin %91'inde üretim yapılmaktadır. 2016 verilerine göre Bölgede 586 firma faaliyette bulunmakta olup 40 bin kişilik bir istihdam kapasitesi hedeflenmiştir. İşletmelerin %10'unu yabancı sermayeli, %90'ı ulusal firmalardır. 2010'da yapılan 282 firmanın katıldığı Saha Analizi çalışması sonuçlarına göre OSB'de faaliyette bulunan işletmelerin %77'si ihracat yapmaktadır. Bu firmaların toplam ihracatı 2,5 milyar dolardır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2014 yılında yapılan araştırma çalışması sonucunda, OSB'nin cirosu 7,8 milyar Dolar olduğu tespit edilmiştir. Yine TÜİK verilerine göre İzmir imalat sanayi cirosunun %21'ini İAOSB gerçekleştirmektedir.

Çalışma alanı, Çiğli ilçesinde Atatürk Organize Sanayisini çevreleyen Balatçık, Küçük Çiğli, Yeni Mahalle ve Ataşehir mahallelerini kapsamaktadır. Çiğli Belediyesi verilerine göre (2015) bu mahallelerin toplam nüfusları yaklaşık 58 bin kişi, TÜİK (2015) verilerine göre 61216 kişidir. Araştırmanın örneklemini oluşturan bu mahallerde anket soruları özellikle sanayiye çok yakın veya içinde kalmış ailelere uygulanmıştır

AMAÇ VE YÖNTEM

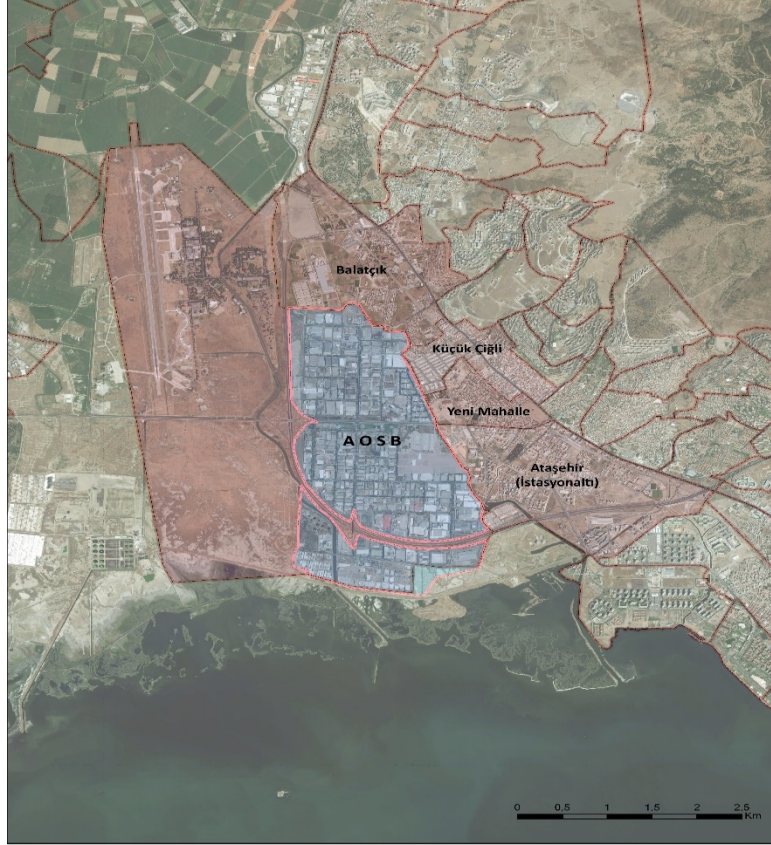
Atatürk Organize Sanayi gibi kent içinde kalmış ve gelişimi sürdürmüş bir sanayi bölgesi, yakın çevresinde yaşayan halkın üzerinde nasıl bir algı oluşturmaktadır? Halkın bu tip sanayilerin gelişimi sürecinde ortaya çıkardıkları, çevresel, ekonomik ve sosyokültürel değişimlere yaklaşımı nasıldır? Bu araştırmanın amacı sanayi çevresinde yaşamını sürdüren bu insanların görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini Çiğli İlçesi, örneklemini ise; Atatürk Organize Sanayini çevreleyen Balatçık, Küçük Çiğli, Yeni Mahalle ve Ataşehir mahallerinde sanayi işletmelerine yakın yerleşmelerde oturan halk oluşturmaktadır.

Araştırmada Atatürk Organize Sanayi Bölgesinin kurulması ve gelişmesiyle ortaya çıkan çevresel, ekonomik ve sosyokültürel değişimlere yerel halkın yaklaşımının nasıl olduğu belirlemek amacıyla aşağıda belirlenen sorulara cevaplar aranmıştır.

- 1- Yerel halkın sanayinin ekonomik etkilerine olan yaklaşımı nasıldır?
- 2- Yerel halkın sanayinin çevresel etkilerine olan yaklaşımı nasıldır?
- 3- Yerel halkın sanayinin sosyokültürel etkilerine olan yaklaşımı nasıldır?

Araştırma problemi belirlendikten sonra, sahada yapılan gezi ve gözlemler sonucunda çalışmanın kapsamı ve sınırları ortaya konulmuştur. Sanayi bölgesinin yayıldığı alan arazi gözlemleri ve dokümanlar yardımıyla harita üzerinde işaretlenmiştir (Şekil 2). Anket soruları araştırmayı yapan danışman tarafından hazırlanmıştır. Üçlü likert ölçeğine göre hazırlanan anket soruları rastlantısal olarak seçilen 40 kişiye uygulanmış ve elde edilen çıktılar doğrultusunda birkaç değişikliğe gidilmiştir. Anket çalışması için amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Amaçlı örneklemin en yaygın kullanımı daha geniş bir bölgeyi temsil edecek bir grup coğrafi alanın seçimidir (Baş, 2001;40). Organize sanayiye sınır olan bu mahallelerde yaşayan halkın evreni en iyi şekilde temsil edeceği düşünülmüştür. Zaten araştırmanın asıl amacı kent içi sanayilere yerel halkın yaklaşımını ortaya koymaktır. Bu araştırmada anket tekniği yanında doküman analizi ve araştırma gezi ve gözlem teknikleri kullanılmıştır.

Nicel çalışmalar kapsamında değerlendirilebilecek bu araştırmanın asıl veri kaynağını 33 sorudan oluşan anket değerlendirmesi oluşturmaktadır. Beş aşamadan oluşan anketin ilk bölümünde katılımcıların demografi ve sosyal analizini belirlemek amaçlanmıştır. İkinci bölümde yerel halkın ekonomik-sanayi, üçüncü bölümde sanayi-çevre, dördüncü bölümde sanayi-sosyokültürel ilişkilerdeki yaklaşımı ortaya koyan sorular bulunmaktadır. Son olarak kentler içerisinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinin ortaya çıkardığı en önemli algıyı belirlemek amacıyla tek bir soru yer almaktadır. Anket kitlesi 1200 kişi olarak tespit edilmiş ancak anketlerin bir kısmı cevaplanmamış veya eksik cevaplanmıştır. Bize dönen anketlerden 867 'si değerlendirilmiştir. Yukarıda belirlenen amaç ve sayıtlar doğrultusunda hazırlanan anket sorularının önemli bir bölümü, anket kitlesine öğrenciler aracılığıyla ulaştırılmıştır. Sahada bizim uyguladığımız anketlerin de eklenmesiyle elde edilen veriler; ana başlıklar altında değişkenlere göre frekans ve yüzde tekniğiyle değerlendirilmiştir.

Şekil 2. AOSB ve Çevresinde Yer Alan Mahalle Yerleşmeleri

BULGULAR

1. Demografik ve Sosyal Analizler

Araştırma sahasında yer alan Ataşehir yaklaşık 23845 kişilik nüfusuyla en büyük nüfuslu mahalledir. Onu 16226 kişiyle Küçük Çiğli, 9999 kişiyle Balatçık takip etmektedir (Tablo 1). Yeni Mahallenin Organize Sanayi Bölgesine olan sınırı diğerlerine göre daha kısa ve nüfusu daha azdır.

Tablo 1. Mahalle Nüfusları ve Katılımcı Sayıları

Mahalleler	Toplam Nüfus*	Katılımcı Sayısı
Balatçık	9999	231
Küçük Çiğli	16226	234
Yeni Mahalle	7748	207
Ataşehir	23845	205
TOPLAM	57818	867

Kaynak: Anket sonuçları * Çiğli belediyesi verileri (2015)

Anket sorularının mahallelere göre dağılımı yapılırken her ne kadar nüfus büyüklüğü dikkate alınmışsa da; bize dönen anketler buna imkân vermemiştir. Araştırmada, bu mahalleler arasındaki yaklaşım farklılığını ortaya koymak amaçlanmadığı için bunun bir sorun teşkil edeceği kanaati oluşmamıştır. Katılımcıların betimsel analizini ortaya koyan Tablo 2

incelendiğinde anketi cevaplayanların %50,6'si erkek, 49,3'ünün kadın olduğu ve cinsiyet durumlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Betimsel Analiz Sonuçları

Değişken	Alt grupları	Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	439	50,6
	Kadın	428	49,3
Medeni Durumu	Evli	676	78,0
	Bekâr	191	22,0
Yaş Aralığı	20-35	253	29,2
	36-45	338	39,0
	46-60	219	25,2
	61 ve üstü	57	6,6
Aylık Gelir (TL)*	1500 altı	285	32,8
	1500-2500	255	29,4
	2500-3500	163	18,8
	3500-5000	76	8,7
	5000 ve üzeri	55	6,3
Meslek Grubu	İşsiz	101	11,6
	Sanayide çalışıyor	174	20,1
	Sanayi dışında işçi	139	16,0
	Memur	112	12,9
	Serbest meslek	141	16,2
	Öğrenci	76	8,8
	Ev hanımı	124	14,3

Kaynak: Anket sonuçları, *33 kişi cevap vermemiştir.

Medeni durumları dikkate alındığında %78'inin evli 22'sinin bekâr olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların her yaş grubundan olmasına dikkat edilmiş ve özellikle bizim sahada uyguladığımız anketlerle bu denge kurulmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu mahalleler daha çok göçle büyüdüğü için 60 yaş üstü nüfus kitlesine ulaşmak çok mümkün olmamıştır. Anketi cevaplayanların %29,2'si 20-35 yaş, %39'u 36-45 yaş Aralığında, 219 kişisi yani %25,2'si 46-60 yaş grubunda, %6,6'sı ise 61 yaşın üzerindedir. Aylık gelir göre dağılım incelendiğinde; ailelerin gelir seviyelerinin çok yüksek olmadığı görülmektedir. Yaklaşık 285 kişinin veya ankete katılan nüfusun %32,8'inin aylık gelirleri 1500 TL'nin altında, %29,4'ünün 1500-2500, 18,8'inin 2500-3500 TL, 8,7'lik grubun 3500-5000 TL arasında ve %6,3'lük grubun gelirlerinin ise 5000 TL üzerinde olduğu saptanmıştır (Tablo 2). Otuz üç kişi gelir sorusuna cevap vermemiştir.

Katılımcıların meslek gruplarına dağılımları incelendiğinde; en büyük payın (%20,1) sanayide çalıştığı görülür. Serbest mesleğe sahip olanların payının %16,2, sanayi dışında işçi olanların %16 ve memurların payı %12,9'dur. Katılımcıların %11,6'sının işsiz olması, ayrıca ev hanımlarının bir bölümünün kendilerini işsiz olarak tanımlamaları bu mahallelerdeki işsizlik boyutunu da ortaya koymaktadır. Organize Sanayi Bölgesinin yakın çevresinde bir devlet üniversitesi bulunmaktadır. Bu üniversitede okuyan gençlerin bir bölümü bu mahallelerde

oturdukları için, meslek grubu içerisine öğrenci tanımlaması da konulmuş ve bu grubun da yaklaşımı dikkate alınmıştır.

Tablo 3. Yerel Halk Analiz Sonuçları

Değişken	Alt grupları	Frekans	%
Mahallede İkamet Süresi (yıl)	10 ve altı	306	35,3
	11-25	267	30,8
	26-35	150	17,3
	36-50	82	9,4
	50 ve üstü	62	7,1
Göç Durumu	Çiğlinin yerlisiyim	236	27,2
	İzmir'in başka bir ilçesinden göç ettim	217	25,0
	İl dışından göç ettim	225	25,9
	Köyden göç ettim	189	21,8
Göç etme nedeni*	Tayin	103	16,3
	Sanayide çalışmak	133	21,1
	Başka İşlerde çalışmak	172	27,2
	Diğer	223	35,3

Kaynak: Anket sonuçları

*Toplam sayının 631 çıkmasının nedeni katılımcıların 236 kişinin yerli olmasından kaynaklanmaktadır.

Anketi cevaplayanların %35,3'ü on yıl ve altında, %30,8'i 11 ile 25 yıl arasında, %17,3'ü 26 ile 35 yıl arasında, %9,4'ü 36-50 yıl arasında, %7,1'ise 50 yıl ve üzerinde bu mahallelerde oturduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada yerel halkın özellikle bölgeye yapılan göçlerde sanayinin etkisini ortaya koymak amacıyla, göç durumu ve göç etme nedenleri sorulmuştur. Bu soruya cevap verenlerin %27,2'sinin Çiğli'nin yerlisi, geri kalan %72,8'inin ise Çiğli dışından göç ettikleri görülmektedir. Oranlar birbirine yakın olsa da il dışından göç edenlerin payı, İzmir'in başka bir ilçesinden ve köyden göç edenlere göre biraz daha yüksektir. Göç edenlerin %21,1'i sanayide çalışmak amacıyla, %27,2'si başka işlerde çalışmak ve %16,3'ü ise tayin yoluyla göç etmişlerdir. Göç edenler içerisinde en büyük orana sahip olan diğer nedenleri ise; evlilik, ailevi nedenler, öğrencilik ve bunun gibi nedenlere bağlamışlardır.

2. İAOSB'de Halkın Sanayi-Ekonomik İlişkiler Yaklaşımı

Bölgesel gelişimin en önemli araçlarından birisi sanayileşmedir. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan ekonomik gelişmeler yerel halkın daha evrensel bir yaklaşımla birtakım değer yargılarına sahip olmasına neden olmaktadır. Sanayileşme toplumların sadece ekonomik yapılarının şekillenmesinde değil bireysel hedeflerinin de şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sanayileşmenin sonuçlarından en çok etkilenenler şüphesiz sanayi faaliyetlerine çok yakın olan yerleşmeler ve buralarda yaşayan insanlardır. Bu değişimin ekonomik etkilerini ortaya çıkarmak amacıyla sekiz soru sorulmuştur (Tablo 4).

Türkiye'de 2015 yılında aktif nüfusun yaklaşık %27'si sanayi sektöründe çalışmaktadır (tüik.gov.tr). Dolayısıyla sanayileşme kalıcı istihdamı oluşturarak işsizliği azaltan önemli bir ekonomik faaliyet olarak kabul edilmektedir. İAOSB'de yaşayan halkın bu konudaki görüşünü belirlemek amacıyla; çevremdeki sanayi işsizliği azaltmıştır sorusuna katılımcıların ancak %40,2'si katıldıklarını, %33,6'sı katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu soruda kararsız olanların payı %26,2'dir. Çevremdeki sanayi ailelerin gelir seviyelerini artırmıştır görüşüne %37,1

oranında katılımcı katılıyorum diyerek destek vermişlerdir. Katılmayanların payı ise %35,5 ile katılıyorum diyen gruba oldukça yakındır.

Tablo 4. Yerel Halkın Sanayi-Ekonomik İlişkilere Dair Görüşleri

Alt Değişkenler	Katılıyorum	%	Katılmıyorum	%	Kararsızım	%
Çevremdeki sanayi işsizliği azaltmıştır	349	40,2	291	33,6	227	26,2
Çevremdeki sanayi ailelerin gelir seviyelerini artırmıştır	322	37,1	308	35,5	237	27,4
Sanayileşmeyle gecekonduların sayıları artmıştır	233	26,9	416	48,0	218	25,1
Modern binaların yapımında sanayileşmenin olumlu etkisi olmuştur	441	50,8	226	26,1	200	23,1
Çiğli İlçesinin daha hızlı şehirleşmesini sağlamıştır	466	53,7	294	33,9	107	12,3
Eğitim hizmetlerini artırmıştır	408	47,1	274	31,6	185	21,3
Sağlık hizmetlerini artırmıştır	452	54	234	24,4	181	21,6
Sanayileşme yeni iş alanlarını ortaya çıkarmıştır	550	63,4	182	21,0	135	15,6

Kaynak: Anket sonuçları

Sanayileşmeyle gecekonduların sayıları artmıştır görüşüne katılmayanların payı %48'dir. Sanayileşme her ne kadar sanayi işletmelerine yakın yerlerde işçilerin daha ucuza kalabilecekleri gecekonduların mahallelerini ortaya çıkarsa da aynı zamanda modern şehirlerin de ortaya çıkmasında önemli bir rol oynar. Nitekim Çiğli'deki sanayi faaliyetlerinin modern binaların yapımında etkisi olduğunu düşünenler %50,8, İlçenin daha hızlı şehirleşmesini sağlamıştır diyenlerin payı ise %53,7 civarındadır. Katılımcıların %54'ü *sağlık hizmetlerini artırmıştır* görüşüne katılırken, *eğitim hizmetlerini artırmıştır* görüşüne katılanların oranı daha düşüktür. Her iki soruda da katılmıyorum ve kararsızın diyenlerin payları birbirine yakındır. Katılımcıların %63,4'ü *sanayileşme yeni iş alanlarını ortaya çıkardığı görüşündedirler*. Bu görüşe katılmayanların payı %21, kararsız olanları ise %15,6'dır.

Foto 1. Yeni yerleşim alanları Çiğli'de sanayi işletmelerinin hemen çevresinde gelişmektedir

3. İAOSB'de Halkın Sanayi-Çevre Sorunlarına Yaklaşımı

Sanayinin bulunduğu yaşam alanlarında en çok tartışılan konulardan birisi de sanayinin çevresel etkileridir. Günümüzde evrensel bir sorun haline gelen sanayi çevre ilişkilerinde, sanayi tesislerinin etki alanı önemli bir belirleyicidir. Bu bağlamda sanayi-çevre sorunları etkileşimindeki algıyı ortaya koymak için sorulan sorulardan birincisi Atatürk Organize Sanayi Bölgesinin hava kirliliğini artırdığına ilişkin yaklaşımının nasıl olduğunu belirlemiştir. Katılımcıların %67,2'sinin organize sanayinin bu mahallerin havasını kirlettiği görüşünde olduğu saptanmıştır. %20'si bu görüşe katılmadıklarını, 12,6'sı ise kararsız olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5. Yerel Halkın Sanayi-Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri

Alt Değişkenler	Katılıyorum	%	Katılmıyorum	%	Kararsızım	%
Hava kirliliğini artırmaktadır	583	67,2	175	20,2	109	12,6
Toprak kirliliğini artırmaktadır	563	64,9	141	16,3	163	18,8
Su kaynaklarını kirletmektedir	538	62,0	156	18,0	173	19,9
Gürültü kirliliğine neden olmaktadır	490	56,5	227	26,2	150	17,3
Doğal bitki örtüsüne zarar vermektedir	473	54,6	197	22,7	197	22,7
Hastalıkları artırmıştır	439	50,6	184	21,2	244	28,1
İlçedeki trafik sorunlarını artırmıştır	539	62,2	191	22,0	137	15,8
Sanayileşmeyle çarpık kentleşme artmıştır	373	43,0	266	30,6	228	26,3

Kaynak: Anket sonuçları

Bölgedeki sanayinin toprak kirliliğini artırdığına, su kaynaklarını kirlettiğine ve ilçedeki trafik sorunlarını artırdığına inananların oranı %60'ların üzerindedir. Bu bölümdeki sorular genel olarak ele alındığında, katılımcıların önemli bir bölümü sanayinin çevre sorunlarına yol

açtığı düşünülmektedirler. %22'sinin ilçedeki trafik sorunlarını artırdığı, %18'inin su kaynaklarını kirlettiği, %16,3'ünün toprak kirliliğine neden olduğu görüşüne katılmadıkları tespit edilmiştir. Gürültü kirliliğine neden olmaktadır diye düşünenlerin payı 56,5, doğal bitki örtüsüne zarar vermektedir 54,6 ve hastalıkları artırmıştır diyenlerin payı %50,6 civarındadır. Katılımcı halkın %26,2'sinin gürültü kirliliğine, 22,7'sinin doğal bitki örtüsüne zarar verdiğine ve 21,1'sinin hastalıklara neden olduğu görüşüne katılmadıkları görülmektedir. Sanayileşmeyle çarpık kentleşme artmıştır görüşüne katılanların oranı 43, katılmayanların oranı 30,6 ve kararsız olanların oranı 26,3'tür.

Foto 2. Çiğli sanayi bölgesinden bir görüntü

4. İAOSB'de Halkın Sanayi-Sosyokültürel İlişkiler Yaklaşımı

Tablo 6. Yerel Halkın Sanayi-Sosyokültürel İlişkilere Dair Görüşleri

Alt Değişkenler	Katılıyorum	%	Katılmıyorum	%	Kararsızım	%
Bazı meslek dallarını yok etmiştir	234	27,0	403	46,5	230	26,5
Komşuluk ilişkilerini zayıflatmıştır	255	29,4	433	49,9	179	20,6
Halkın eğitim seviyesini artırmıştır	314	36,2	324	37,3	229	26,4
Halkın yaşam tarzını olumlu etkilemiştir	344	39,7	261	30,1	262	30,2
Ailemden birinin sanayide çalışmasını isterim	337	38,9	282	32,5	248	28,6
Sanayi tesislerinin daha artmasını istiyorum	386	44,5	294	34,0	187	21,5
Çiğli İlçesini " bir sanayi kenti" olarak görüyorum	456	52,6	235	27,1	176	20,3

Kaynak: Anket sonuçları

Sanayileşmenin ekonomik hayat ve çevre üzerindeki etkileri yanında yakın çevresindeki toplumların sosyo kültürel yapısında da birtakım değişmelere yol açtığı düşünülür. Keyder (2004), devletçi politikalar ile kurulan sanayi tesislerinin, “şehirlere göçenlerin topluma bütünleşmelerini” hızlandırdığını ve böylece kentleşme sürecini yönlendirdiğini düşünmektedir. Bu bakışla devletin, ‘modern’ kentlerin birer modeli olarak kurdukları fabrikalar, bünyelerinde inşa edilen konutlar ve kültür tesisleri aracılığıyla, çalışanlara, ailelerine ve buldukları kentte yaşayanlara, kimliklerinin yeniden yapılanmasına imkân veren mekânsal ve sosyal ortamlar sunduğu düşünülebilir (Asiliskender ve Özsoy, 2001;35). Sanayileşme ile ortaya çıkan bu etkileşim sadece mekânsal değil, toplumsal değişimde de rol oynamaktadır.

Sanayileşme *bazı meslek dallarını yok etmiştir* cümlesini katılımcıların %27’si katılıyor, 46,5’i katılmıyor ve 26,5’i kararsız diyerek cevaplamışlardır. *Komşuluk ilişkilerini zayıflatmıştır*, %49,9 katılmadıklarını, 29,4’ise katıldıklarını söylemiştir. Sanayinin halkın eğitim seviyesinin artırdığı konusuna katılan ve katılmayanların oranları birbirine yakındır, her iki grupta da yaklaşık %36-37’lik bir pay vardır. *Halkın yaşam tarzını olumlu etkilemiştir* diye düşünenlerin oranı %39,7 olup bu görüşe katılmayanlardan %9,6 daha yüksektir. Yerel halkın %38,9’u ailesinden birisinin sanayide çalışmasını isterken, 32,5’i ise çalışmasını istemediğini, 28,6’si ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. *Sanayi tesislerinin daha artmasını istiyorum* ifadesine %44,5 i katıldığını, 34’ü katılmadığı, 21,5’i kararsız olduklarını söylemişlerdir. Yerel katılımcıları %52,6’sı Çiğliyi bir sanayi kenti olarak görmektedirler, ancak bu görüşe katılmayanların oranı 27,1’dir.

Tablo 7. Kentlerin içinde faaliyet gösteren sanayi işletmeleriyle ilgili genel düşüncenin hangisidir?

	Frekans
Şehri yaşanmaz hale getirir	207
En önemli ekonomik faaliyeti oluşturur	150
İnsanlar arası etkileşimi artırır	33
Diğer ekonomik faaliyetlerin gerilemesine neden olur	33
Şehrin gelişmesinde en önemli rolü oynar	104
Çevre halkın gelirinin artmasında önemli rol oynar	82
Şehre yakın olmasına asla izin verilmemelidir	287
Toplam*	896

Kaynak: Anket sonuçları

*Bazı katılımcılar birden fazla maddeyi işaretledikleri için rakam değerlendirilen anket sayısından (867) fazla çıkmıştır.

Foto 3. Sanayi çevresinde bir yandan alt yapı iyileştirilirken bir yandan da sağlık yatırımlarının sayısı artmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yerel halkın sanayi ekonomi etkileşimiyle ilgili görüşlerini genel olarak değerlendirdiğimizde; halkın önemli bir bölümü sanayinin yakın çevresinde işsizliği azalttığını ve yeni iş alanlarını ortaya çıkardığına inanmaktadırlar. Buna karşılık ancak %37'si sanayinin ailelerin gelir seviyesinin artmasında etkili olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de vasıflı çalışanların bir bölümü bile asgari ücrete çalışmaktadırlar, asgari ücretler dikkate alındığında bu konuda haksız olmadıkları ortadadır. Katılımcıların yaklaşık %50'si sanayinin eğitim ve sağlık hizmetlerini artırdığını düşünmektedirler. Çiğli ilçesinin daha hızlı şehirleştiğini ve modern binaların yapımında sanayileşmenin olumlu rol oynadığını düşünenlerin oranı %50'den fazladır. Sanayileşme ve şehirleşmeyle birlikte Çiğli de bir yandan alt yapı iyileştirilirken bir yandan da konut standartlarının yükseldiği daha modern binaların sayısının her geçen gün daha da arttığı görülmektedir.

Araştırma sahasında, sanayileşme ve yarattığı çevre sorunlarında ortaya çıkan en büyük algı "sanayinin önemli ölçüde çevre sorunlarına yol açtığı" yönündedir. Sanayileşme ve onunla birlikte başlayan şehirleşme doğal çevre üzerine büyük bir baskıya neden olmakta ve zamanla geriye dönülmesi imkânsız olan sorunlara neden olmaktadır. Bu çalışmada amaç sadece yerel halkın bu konudaki yaklaşımını ortaya koymak olduğu için, bölgedeki sanayinin ne gibi sorunlara yol açtığı konusunda herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Kent içi sanayilerde sürdürülebilirliği sağlamak için, çevreye uyumlu sosyal sorumluluk anlayışına sahip yeni üretim kalıplarının yaygınlaşması gereklidir. Daha büyük çevre sorunlarının yaşanmaması ve yerel halkın çevresindeki sanayi faaliyetlerine olan yaklaşımlarını olumlu yönde geliştirecek çok yönlü ekonomi ve sosyokültürel politikalara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmada sanayinin yerel halkın sosyo kültürel yapı üzerindeki etkileriyle oluşan yaklaşımı dikkate alındığında; katılımcıların üçte birinden daha fazlasının " sanayinin halkın eğitim seviyesini artırdığını, halkın yaşam tarzını olumlu etkilediğini düşündükleri görülür. Anketi cevaplayanların yarıya yakınının görüşü ailesinden birinin sanayide çalışması ve sanayi tesislerinin daha da artması yönündedir. Yine sanayinin bazı meslek dallarını yok ettiğini ve komşuluk ilişkilerini zayıflattığına katılmayanların oranı %50'ye yakındır.

Kentlerin içinde faaliyet gösteren sanayi işletmeleriyle ilgili genel algı ise, sanayi işletmelerinin şehre yakın olmasına asla izin verilmemesi yönündedir (Tablo 7). Bu sanayi işletmelerinin şehri yaşanmaz hale getirdiğine inananların sayısı da azımsanmayacak boyutlardadır. Bu iki grubun hemen arkasında sanayinin en önemli ekonomik faaliyet olduğunu ve sanayinin şehrin gelişmesinde önemli rol oynadığını düşünenler yer alır.

Hızla gelişen kent içi sanayiler yer aldıkları çevrenin coğrafi yapısını büyük ölçüde etkilemektedirler. Buldukları şehirlere/bölgelerine ve hatta ülkelerine önemli ölçüde

ekonomik katkı sağlayan bu ekonomik faaliyet; üretimi esnasında ekolojik sisteme yaptıkları tahribat yanında yakın çevresinde yaşayan insanların sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısında da negatif veya pozitif yönde birtakım değişikliklere yol açabilmektedirler. Kent içi sanayileşme sürecinde değişen ekonomik, çevresel ve sosyokültürel koşullara yerel halkın yaklaşımının incelendiği bu araştırmada; sanayinin şehirleşmeyi olumlu yönde sağladığı ve ekonomik fırsatlar sunduğu algısına karşılık kentsel yaşamı zorlaştıran birtakım tehditleri de ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aliğaoğlu, A., Uğur A., 2012. *Şehir Coğrafyası*. Nobel Yayınları
- Asiliskender, B., & Özsoy, A. (2011). Cumhuriyet sonrası Kayseri'de modernleşme: Mekânsal ve toplumsal değişim. *İTÜDERGİSİ/a*, 9(1), s.31-42.
- Baş, T., 2001. *Anket (Nasıl hazırlanır. Nasıl uygulanır. Nasıl değerlendirilir)* Seçkin Yayınları. Ankara.
- Karataş, N. (2006). Firma Kümeleşme Eğilimleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma: İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Örneği. *PLANLAMA*, 3, 47-57
- Keyder, Ç., (2004). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis, İstanbul (Aktaran Asiliskender ve Özsoy, 2001)

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOYLULAŞTIRMANIN MEKANA YANSIMASI: İSTANBUL SULUKULE ÖRNEĞİ

Rumeysa ORHAN

Atatürk University, TURKEY, (rmysa.152@gmail.com)

Abstract

Spatial and Classroom Discrimination With Sourcing in the Context of Globalization: Istanbul/Sulukule

Gentrification, which has become a strategy of urban transformation with globalization, is an important aspect of neoliberal policies. The continuing social inequalities in the process of capitalist city have continued in the process of globalization which is formed by the transformation of capitalism and the distinctions in urban space have become evident with the effect of gentrification. Within the context of this study, the effects of the transformation of capitalism after 1980 and the spatial distinction that became evident in the framework of neoliberal politics as a result of gentrification have been examined in Istanbul / Sulukule. Considering the new demands that emerged in Istanbul, which became an increasingly global city, gentrification has made the classroom and spatial separation in Sulukule evident, which has affected the socio-cultural life in Sulukule. In the direction of research, the rooting, formation and development processes of the concept of gentrification were examined; The gentrification process that emerged in Turkey and Istanbul was examined in general terms and the spatial reflections of the new production economy that emerged as a result of capitalist transformation processes were investigated in detail in the example of Istanbul Sulukule. In terms of social life as a research method, observation, data analysis and interview were used. The results of the researches can be summarized as follows; It has been determined that the gentrification project that took place in Sulukule region brought social problems like social inequality, displacement, spatial and class divide. The spatial decomposition and the effects of class structure on the transformations resulting from the globalization in the direction of the obtained data are examined and it is thought that it will be useful to extend the studies to be done in the direction of these findings.

KEYWORDS: Gentrification, Spatial Decomposition, Globalization, Class Distinction

GİRİŞ

Hayatımızın her alanında küreselleşmenin etkilerine rastlamak mümkündür. Son yıllarda dünya ve Türkiye ekonomisinde yaşanan değişimler, küreselleşme sürecinin mekanda yarattığı eşitsiz gelişime yeni anlamlar eklemiştir. Kentsel dönüşüm fiziksel mekanda yeniden yapılandırmanın bir gerekliliği olarak görülürken, soylulaştırma ile ekonomik ve sosyal mekan yeniden yapılandırılarak mekandaki dönüşümün sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (Güzey, 2009).

1980'lerden itibaren kentsel stratejiler ekonomik gelişme ve büyümenin temel kaynağı olarak görülmeye başlamıştır (Sönmez, 2014). Buna bağlı olarak yürütülen kentsel politikalar da, girişimci bir yönetim anlayışını belirgin hale getirmiştir. Öncelikli hedefini kent mekanı olarak seçmiş olan bu anlayış, neoliberal kent politikaları olarak tanımlanmakta ve sermaye birikimine önem vermektedir (Smith, 2006). Neoliberal kent politikaları ve küreselleşme ile değişen ekonomik, kültürel, ve sosyal boyut yeni bir orta sınıfa ortaya çıkarmıştır. Bu yeni sınıfın talep ve ihtiyaçlarının karşılanması ile soylulaştırma kavramı gelişmiştir. Soylulaştırma, sermayenin kentsel mekanda sürekliliğinin sağlanabilmesi için ortaya çıktığı zaman itibari ile çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Günümüzde soylulaştırma, devlet ve özel sektör ortaklığı ile gerçekleştirilen, kentsel dönüşüme dahil edilmiş, eski mahalleliyi doğrudan veya dolaylı olarak yerinden eden bir olgu haline gelmiştir. Türkiye'de 1980'ler sonrasında soylulaştırma, zaman içindeki evrimi ve değişimi ile devlet eliyle gerçekleşen kentsel dönüşümün bir sonucu halini almıştır (Güzey, 2009). Sulukule, devlet eliyle gerçekleşen soylulaştırmanın en önemli örneği olarak sunulmaktadır.

2005 yılı 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması" kanun ile çalışmaları başlatılan ve kabul edilen Sulukule

Kentsel Dönüşüm Projesi, 2012 yılında özel bir şirket tarafından üretilmiştir. Bu proje, uygulama alanında lüks villaların yapımı ile sonuçlanmıştır. Mekansal, sosyal, ekonomik ve kültürel bir çok yönden alana pek çok etkisi olan dönüşüm projesi, Sulukule sakinlerini yerinden etmeyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu anlamda bu çalışma ile, Sulukule'nin dönüşüm öncesi ve sonrası sosyal, mekansal, ekonomik vb. yapısı incelenmekte ve ortaya çıkan mekânsal ayrışma üzerinden bir değerlendirme sunulmaktadır.

Kentsel dönüşüm adı altında, kent merkezinde yaşayan alt gelir grubunun yaşam alanlarını veya gecekondulu mahallelerini yıkılmakta, yerlerine yeni yaşam alanları inşa edilmektedir. Bu durum, hem üst gelir grubu için kent merkezinde yeni yaşam alanları üretimine, hem de yerinden edilme ve ayrışmalara zemin hazırlamaktadır. Soylulaştırmaya yerel halkın karşı çıkmasının nedenleri, bu süreçten nasıl etkilendikleri ve ayrışmanın gözle görülür sonuçlarının neler olduğu sorularına, bu araştırma ile cevap aranmaya çalışılmaktadır. Araştırma yöntemi olarak mahalle sakinleri ile yapılan görüşmeler ve mahallede yapılan gözlemler benimsenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarının, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlama araçlarından biri olan dönüşüm uygulamalarının, soylulaştırma üzerinden kent mekanında yaşanan ayrışmaya ışık tutması amaçlanmaktadır.

Sulukule'de yapılan anket çalışması 2 Mart 2017 tarihinde mahalle içerisinde gözlemi de kapsayacak şekilde mahallede yaşayanlar arasından yapılan rastgele seçimlerle gerçekleştirilmiş, toplamda 46 kişi ile anket yapılmıştır. Anket çalışmasının amacı, mahallelinin sosyal ve ekonomik profili ile, mahalle ve kentsel dönüşüm ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Görüşmeler ise, mahallelinin duygu ve düşüncelerini anlamak için özellikle muhtar, dernek başkanı ve emlakçılar ile yürütülmüştür. Yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler mülakat ve gözlem notları ile arşiv taramasından elde edilen verilerle birleştirilerek analiz edilmiştir. Çalışmanın takip eden bölümlerinde; küreselleşme bağlamında soylulaştırma ve mekanda ayrışma, Türkiye'de mekânsal dönüşümler, İstanbul'da mekânsal dönüşümler ve soylulaştırma, Sulukule örneğinde soylulaştırmanın mekana yansması (2002 öncesi, 2002-2010 süreci ve 2010 sonrasında aşamalı bir ele alış ile birlikte) ve son olarak da değerlendirme alt başlıklarına yer verilmektedir.

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA SOYLULAŞTIRMA VE KENTSEL MEKANDA AYRIŞMA

Küreselleşme, siyasi, kültürel veya ekonomik anlamda toplumsal ilişkilerin dünya çapında yaygınlaştırılması olarak tanımlanabilir. 1970'lerden sonra dünya ekonomisinin yanısıra sosyal, politik, mekansal alanlarda meydana gelen değişimleri belli bir açıdan açıklayan bir süreç olarak, egemen sınıf tarafından oluşturulmuş bir politik, ekonomik programı açıklamak üzere yaygınlaştırılmıştır (Öktem, 2006). 1970'lerden sonra ekonomik üretim modeli olan fordizm'in, kapitalizmin gelişmesine ayak uyduramayacak kadar eskidiğine dair tartışmalar, bu dönemde kapitalizmin kendini yeniden üretmesinin yolunu açmıştır. Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesiyle tüketicinin istekleri de değişmiştir. Bu bağlamda fordist üretim modeli değişime uğramış, yerine post-fordist üretim modeli kullanılmaya başlamıştır. Küreselleşme katı bir işbölümü yerine, esnek üretim ve uzmanlaşmayı, yani kas gücünün yerini bilginin aldığı üretim modelini benimsemiştir. Bu dönemin en belirgin özelliği istihdamın sanayi sektöründen, hizmet ve finans sektörüne geçişidir (Karşit, 2016). Sermayenin küresel ölçekte akışının önünü açan üretim modelindeki değişimler, beraberinde toplumsal ilişkilerde, kültürde, mekanda ve daha bir çok alanda dönüşümleri getirmiştir (Uysal, 2006). Küreselleşme ile birlikte kent yönetimleri, kentleri yarıştırmaya ve hem tüketen, hem de kültürleri üstünden tüketim nesnesi olan kentlere ulaşmaya dönük yatırımlar yapmaya başlamıştır. Ortaya çıkan kent modeli, neo-liberal politikalar doğrultusunda şekillenen kapitalist birikim çevresinde, kentlerin yeniden üretilerek küresel ekonominin kontrol, yönetim ve organizasyon merkezi haline geldiği bir küresel kent modelidir. Yaygın bir olguya dönüşen küresel kentlerde, kent mekanı, bir meta olarak görülmekte ve pazarlanmaktadır.

Küreselleşme ile değişen ekonomik sektörler, sınıf yapıları, yeni orta sınıfın talepleri ve sermayenin kentsel mekana girmesi ile yeniden yapılandırma gerekli kılınmış ve bu doğrultuda soylulaştırma kavramı ortaya çıkmıştır. 1964 yılında ilk defa Ruth Glass'ın Londra kent merkezinde bir hareketlilik tespit etmesiyle soylulaştırma kavramı kullanılmıştır (Uysal, 2006).

Merkezde yaşayan işçi sınıflarının yaşadığı konutların orta ve üst gelir grupları tarafından alınarak yenilenmesi ile bu grupların merkeze yerleştiklerini vurgulamıştır. Ancak 1980'lerde ekonomide oluşan neoliberal politikalar soylulaştırmanın tanımını değiştirmiş, 1970'lerde olduğundan farklı bir anlam kazanmıştır.

80'lerden bu yana yaşanan neoliberal dalga ile merkezler rant alanına dönüşmüştür. Neil Smith'e göre (1996) ortaya çıkan rant farkının nedenleri; banliyöleşme, ileri kapitalist ülkelerdeki sanayisizleşme, beyaz yakalı istihdamın büyümesi, mekanın ve aynı zamanda sermayenin merkezileşmesi, tüketim biçimindeki değişim ve demografik değişimlerdir. Sanayi sonrası kentte küreselleşme ile birlikte sermayenin mekanda açık bir şekilde bulunması yeni kentsel yapılanmalara ve yeni bir orta sınıfın oluşmasına yol açmıştır. Yeni kapitalist üretimin yarattığı farklı tüketim alışkanlıklarına sahip, klasik burjuvaziden farklılık gösteren ve kendi yaşam biçimini geliştiren yeni bir sınıfın doğuşu gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu yeni sınıfın kentsel mekanda konut tercihleri de farklıdır. Eski burjuvazi, kent mekanını terk ederken yeni burjuvazi kent merkezini keşfetme eğilimindedir. Kent merkezlerinde yaşanan bu yerinden etmeler soylulaştırmayı ortaya çıkarmıştır. Ergün (2001) soylulaştırmayı, "önceleri işçi sınıfının yaşadığı veya alt gelir gruplarının yer aldığı yaşam koşulları zor ve kötü bölgelerin genellikle orta sınıflarca veya üst gelir sahibi gruplar tarafından, sakinlerinin yerinden edilmesi veya yer değiştirilmesiyle gerçekleştirilen fiziksel, ekonomik, kültürel ve sosyal bir işgal" olarak tanımlamaktadır. Soylulaştırma, gerilemiş olan eski kent merkezlerinde yeni bir sınıfsal ve mekansal ayrışmayı ifade eder; çok yönlü bir dönüşümün sonucu olarak kentsel yeniden yapılanmanın bir parçası ve aynı zamanda da sonucudur (Şen, 2005).

Bugün gündemde olan kenti dönüştürme projeleri, ilk dönem soylulaştırma süreçlerinden farklılık göstermektedir. Son 50 yılda soylulaştırma olgusunun ölçeği ve çeşitliliği değişmiş, en önemlisi de sistematikleşerek, bir kamu politikası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Jason Hackworth (2002), soylulaştırmanın evrimini 3 dalga halinde açıklamaktadır. Bu açıklama, New York temel alınarak yapılması dolayısıyla kısmi bir açıklayıcılığa sahip olsa da, sürecin gelişimine dair genel bir çerçeveye ulaşmaya imkan tanımaktadır. Hackworth (2002), 1950-1973 arası dönemi ilk dalga soylulaştırma olarak adlandırmış; bu dönemdeki soylulaştırmanın, kendiliğinden ve dağınık şekilde gerçekleşen, özellikle merkez kentlerde yaşanan bir deneyim olduğunu söylemiştir. 1974-1988 yılları arasında soylulaştırmada kendini gösteren ikinci dalga, coğrafi olarak yayılarak daha çok sayıda sermayenin elinde sürekliliğini devam ettiren bir sürece dönüşmüştür. 5 yıllık bir geçiş dönemi ardından 1993'ten sonra ise, sermayenin ölçeğinin büyüdüğü, devlet eliyle soylulaştırmanın gerçekleştiği ve de soylulaştırmanın coğrafi olarak ulusal düzeyde yaygınlaştığı üçüncü bir döneme girilmiştir (Sönmez, 2014).

Devlet her süreçte etkili iken özellikle üçüncü dalgada devlet eliyle soylulaştırma olarak kavramsallaşmasının nedeni ise, dönüşüm sürecini tasarlayan, ekonomik, fiziki ve siyasi koşulları sunan aktörün devlet olmasıdır. 1960'larda sürecin aktörleri, mahalleye taşınan orta ve üst sınıftan, günümüzde devlet, şirketler ve devlet-şirket ortaklıklarıdır. Yine ilk dönemlerde kendiliğinden gelişen bir süreçken, artık sistematik bir süreç haline gelmiş ve titizlikle planlanan bir hal almıştır. 1960'larda sadece konuta yönelik bir süreç gibi başladıysa da günümüzde çok geniş çaplı ve büyük boyutlu projeleri kapsayan bir olgu haline almıştır. Soylulaştırma olgusu 40-50 yıllık bir süreç içerisinde böyle temel farklar göstererek dönüşürken son yıllarda, dev emlak şirketlerince inşa edilen, tasarım değeri bulunan ve elit bir tüketime sunulan çok ya da az katlı lüks konutlarda, en az restore edilen konutların olduğu kadar soylulaştırılmış kent coğrafyasının parçası olmuştur.

Yeni inşa yoluyla soylulaştırma Lees ve Davidson tarafından (2005) ortaya atılmış bir kavramdır. Soylulaştırmanın aktörleri farklılaşmakla beraber, günümüzde daha bütünlüklü bir yeniden inşa süreci belirgin hale gelmiştir. Lees ve Davidson yeniden inşa yoluyla soylulaştırmanın üçüncü dalga soylulaştırma biçimi olduğunu savunmuşlardır. "Lees ve Davidson'a göre artık devletin müdahalesi ve küresel sermayenin girişiyle yeni bir veçhe kazanan soylulaştırma, 90'lı yılların ortalarından itibaren hem coğrafi olarak, hem de aktörleri bakımından farklılaşarak bir mutasyon geçirmiştir. Bunun sonucunda da üretilen fiziksel mekan, sosyal doku ve kültürel örüntü de farklılaşmıştır" (Sönmez, 2014).

Yeni inşa yoluyla farklılaşma; devlet eliyle gerçekleşen, Toplu Konut İdaresi gibi kamu kurumlarının ürettiği veya kamu-özel şirket ortaklığı ile tasarlanan projeleri içermektedir. İki tür yeni inşa modelinden söz edilebilir: Birincisi kent merkezinde boş kalmış alanlarda gerçekleşen dönüşümler; ikincisi ise, alt gelir grubunun yaşamakta olduğu kentin değerli alanlarında mevcut konutların yıkılarak, yerine yeni binaların inşasıdır. Lees ve Davidson (2005), yeni yapıların inşa edilmesiyle oluşan dönüşümlerin soylulaştırma olarak okunmasını; sermayenin alana yeniden yatırım yapması, üst gelir grupları ile alanda sosyal bir iyileşmenin görülmesi, yapılı çevrenin hızlı ve ciddi ölçüde değişmesi ve düşük gelirli grupların doğrudan veya dolaylı olarak yerinden edilmesi maddeleri ile ortaya koymuşlardır. Soylulaştırmanın doğrudan veya dolaylı olarak yerinden etmeyi içermesi ve mahallelinin bu bağlamda sosyal dışlanma, sınıfsal ayrışma gibi durumlara maruz kalmaları nedeniyle mekansal ayrışma ortaya çıkmaktadır.

Mekansal ayrışma, kentlerde yaşayan insanların mekanı kullanım biçimlerini anlamaya yarayan önemli bir unsurdur. Mekansal ayrışma, bir dizi nedenden ötürü belli bir mekanda ulaşım konusunda ve mekandan yararlanmada engellerle karşılaşılması durumudur. Mekansal ayrışma temelde, yeni orta sınıfın yani yeni burjuvazinin belli bir ekonomik sermayeye ulaşım, birlikte yaşamak istemedikleri gruplardan uzaklaşarak yeni yerleşkeler oluşturması ile ortaya çıkar (Akalin, 2016).

Kapitalist kentte mekansal ayrışma, pazara erişebilmek için gerekli kıt kaynaklara ulaşma olanaklarında farklılaşma anlamına gelir. Mekansal ayrışma, makro sosyal faktörlerden de etkilenmektedir (Tümtaş, 2012). Bu faktörler; küreselleşmenin açık olmayan etkileri, göç kalıpları, ırk ve ırkçılık, kamu sektörünün değişen rolü olarak sıralanabilir. Küreselleşme üretim biçimini etkileyerek kenti mekansal değişime sürüklemekte ve bunun sonucunda yerleşim şekilleri değişmektedir. Küreselleşmenin bir diğer etkisi, sosyo-ekonomik açıdan görece üst sınıfta bulunan eğitimli bireylerin diğerlerinden ayrışmasıdır. Kapitalist ilişkilerin getirdiği sosyo-mekansal ayrışmanın ve sınıfsal ayrışmanın en net görüldüğü alanlar kent mekanlarıdır. Bu konuya ilişkin daha ayrıntılı bir değerlendirme, çalışmanın devam eden bölümlerinde Sulukule örneği üzerinden yer almaktadır.

TÜRKİYE'DE MEKANSAL DÖNÜŞÜM

Türkiye'de küresel kent anlamında yarışa sokulan, neoliberal politikaların en üst düzeyde uygulandığı, nüfus bakımından ve mekansal anlamda Avrupa'nın en hızlı büyüyen ve değişen kentlerinden olan İstanbul, soylulaştırmanın uygulanmasında ilk sıralarda gelmektedir.

Merkez ülkelerde 1970'li yıllarda başlayan soylulaştırmanın örnekleri ülkemizde, 1980'li yıllardan beri görülmektedir (Akalin, 2016). "1980'li yıllardan sonra Türkiye'de ithal ikameci ekonomi modeli terk edilerek, ulusal pazarın küresel pazara eklenmesi ve serbest piyasa sisteminin benimsenmesi, beraberinde sosyo-ekonomik dönüşümleri getirmiştir. 1980 sonrası, neoliberal politikaları İstanbul'daki mekansal ve sınıfsal yeniden yapılanmayı belirlemesi açısından bir dönüm noktasıdır." (Şen, 2005) Bu dönüşüm süreci içinde İstanbul'da konut alanlarında ve kullanımlarında değişiklikler meydana gelmiştir. İkinci boğaz köprüsü ve çevre yolları yapımı ile bu ulaşım aksları etrafında yüksek ve lüks binalar, finans merkezleri inşa edilmiştir (Ergün, 2006). Bu değişimlere paralel olarak hizmet sektörü çalışan sayılarında artış yaşanmış, kentten uzaklaşmak isteyen orta sınıfın kent çeperinde güvenli lüks sitelere yerleşmesi sürmüştür.

1980'ler ile İstanbullular, gelişmiş ülkelerdekine benzer yeni tüketim alışkanlıkları kazanmış, yeni yaşam tarzı ile birlikte kentte alışveriş merkezleri, dünyaca ünlü markaların şubeleri, yabancı restoranlar, barlar, gece kulüpleri, abur-cubur (fast-food) zincirleri açılmış; bu yeni sınıfın ihtiyaçları doğrultusunda İstanbul, kültür-eğlence merkezine dönüşmüştür (Şen, 2005). Ülkemizde soylulaştırma ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda genellikle bu olgu, Büyükşehir Belediyeleri ve TOKİ'nin gecekondular alanlarında uyguladığı kentsel dönüşüm projeleri ile birlikte anılmaktadır (Akalin, 2016). İstanbul için soylulaştırma konusu olabilecek mekanların varlığı, 1980'ler itibari ile soylulaştırmanın sektörleşmesini getirmiştir.

SOYLULAŞTIRMANIN MEKANA YANSIMASINA BİR ÖRNEK: SULUKULE

Sulukule, Fatih Belediyesi sınırları içerisinde bulunan, kara surları bitişiğinde yerleşilmiş ve bir çok tarihi konutun bulunduğu, yaklaşık 90.000 m²'yi kapsayan ve yüzyıllardır Romanların ikamet ettiği düşük gelirli bir bölgedir. Sulukule'deki soylulaştırma deneyimi, kentsel dönüşüme konu olduğu dönem öncesi (2002 öncesi), kentsel dönüşüm sürecinin yaşandığı dönem (2002-2010 arası) ve dönüşüm sonrası dönem (2010 sonrası) olmak üzere değerlendirilmektedir.

- Kentsel Dönüşüm Öncesi Sulukule (2002 Öncesi)

Yukarıda da ifade edildiği gibi Sulukule, İstanbul kentinin en eski bölgesi olan tarihi yarımada içinde yer alan ve yaklaşık 1000 yıllık tarihi olan bir Roman mahallesidir. İstanbul'un bilinen en eski yerleşimlerinden olan Sulukule, 11. yüzyılda Hindistan ve Mısır'dan gelen göçmenlerce yerleşilmiştir (Yalçıntan, 2011). Sulukule, resmi adı Hatice Sultan ve Neslişah Sultan mahalleleri olan, daha kapsamlı bir alanı içermektedir. Topkapı-Edirnekapi arasındaki surların hemen içinde yerleşmiş bir grup Roman'ın yaşam alanıdır. (Somersan vd., 2011). Sulukule'nin en görkemli yılları 1950'ler ve 1960 yıllarıdır. Sulukule'nin tarihi içerisinde üç önemli kırılma noktası olmuştur. 1957 yılında Vatan Caddesi yapılırken Edirnekapi'da surların bir bölümü ve Sulukule'de 29 ev yıkılır. Yıkımla beraber bir kısmı Neslişah Sultan ve Hatice Sultan mahallelerine toplanan Sulukule'liler, eski yerleşim yerleri ile olan bağlarını koparmazlar ve tekrar bir araya gelmenin yollarını ararlar. 1992 yılında mahallede yer alan 34 eğlence evi, emniyet müdürlüğünün zorlaması ile kapatılmıştır. Bu eğlence evleri, yaklaşık 3500 kişinin çalıştığı ve mahallenin ekonomik kalkınmasını sağlayan bir yapıya sahiptir. Eğlence evlerinin boşaltılması ve 300 müzisyen ve ailelerinin işsiz kalması ile bölgenin gerileyen ekonomisi ile suç oranları da artmıştır (Güzey, 2009).

Dönüşüm öncesinde Sulukule, tarihi yarımada sınırlarını oluşturan tarihi kara surlarının hemen kıyısında konumlanmış olan eski bir yerleşimdir. Çöküntü alanı olduğu gerekçesiyle dönüşüm alanı ilan edilen Sulukule, kent merkezinde bulunan tarihi kara surlarına bitişik, Fevzipaşa ve Vatan caddeleri arasındaki Neslişah ve Hatice Sultan mahallelerini içine alan 12 ada, 3 cadde ve 10 sokağı içermektedir (Güzey, 2009). İki farklı mahalleyi içine alan proje ağırlıklı olarak 1-2 katlı müstakil evler ve yer yer 4-5 katlı apartmanlardan oluşmaktadır (bkz. Şekil 2). Hem kent hem de ülke içinde oldukça bilinen bir yer olan Sulukule, uzun yıllardır burada yaşamakta olan Romanlarla ve geçmişte onların işlettikleri kentin eğlence hayatında belli bir yere sahip olan eğlence evleri ile anılmaktadırlar. Dönüşüm öncesi Romanlar ağırlıklı olarak güneyde bulunan Neslişah Mahallesi'nde yaşarken, kuzeydeki Hatice Sultan Mahallesi'nde çoğunlukla olarak Türk aileler yaşamaktaydı (İslam, 2009).

Sulukule'de mekansal yapı, dar sokaklar ve bu sokakları çevreleyen iki veya beş hanenin paylaştığı bitişik nizam iki katlı avlulu evlerden oluşmaktadır. Bu sokaklara kendine özgü niteliklerini kazandıran, fiziksel özellikleri değil, mahallelinin renkli ve eğlenceli yaşam biçimidir. Mahalle ekonomik yapısına bakıldığında, ortalama aylık gelir 300-500 TL arasında değişmektedir. Mahalle içindeki meslek grupları fazla çeşitlilik göstermemekte, esnaf çoğunlukla arabacılık, seyyar satıcılık ve müzisyenlikten gelir elde edilmektedir (Güzey, 2009). Mahallenin sosyal yapısı, çoğu akrabalık üzerinden kurulan sosyal ilişkilere dayanmakla birlikte, akrabalık üzerinden tanımlanmayan ilişkilerde de birlik, beraberlik ve dayanışma ruhunun varlığı göze çarpmaktadır. Kısacası mahalleli için önemli olan "ev" değil "mahalle"dir ve mahallede karşılaşılan çeşitli olumsuzluklar nedeni ile içe kapanma ya da dış gruba karşı oluşturulan kapalılık da, kendi aralarındaki dayanışmayı güçlendirmiştir. Sulukule son dönemlerde bir Roman mahallesi olarak yoksulluğun gözle görüldüğü ancak neşeli, renkli yapısıyla ve eğlence anlayışıyla herkesin ilgisini çeken bir kent mekanıdır (Yalçıntan, 2011).

- Sulukule'de Kentsel Dönüşüm Süreci (2002-2010)

Sulukule'de yenileme çalışmaları, 2002 yılı Eylül ayında İBB'nin 2002-2003 "Kentsel Tasarım Programı"na Sulukule'yi dahil etmesi ile gündeme gelmiştir. Sulukule yenileme süreci 5366 sayılı yasanın çıkmasının hemen ardından başlamıştır. Proje kamu ortaklığı ile yürütülmektedir. İlk olarak Fatih Belediyesi ile TOKİ ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) arasında 2005 yılında bir protokol imzalanmış, ardından 2006 yılında bu protokol geliştirilerek

yenilenmiştir. 12 ada ve 354 parselden oluşan yaklaşık 90.000 m² bir alana yayılan yenileme alanı için geliştirilen proje, özel bir planlama bürosu tarafından üretilmiş ve ilk aşamada onaylanmıştır. Proje, mevcut binaların tamamen yıkılmasını ve yerine TOKİ tarafından yeni binaların inşa edilmesini öngörmektedir.

Hazırlanan projede, konutların yanısıra okul, bir otel ve bir kültürel tesis de bulunmaktadır. Proje 3500 aileyi doğrudan etkilemektedir. Fatih Belediyesi, yenileme alanı olarak ilan edilen bölgelerde mülk sahibi olanlara iki seçenek sunmuştur: İlk seçenek, Belediye'nin belirlediği koşullar çerçevesinde hazırlanan projeye dahil olmaktır. Bu seçeneği benimseyenler, 15 yıla varan aylık taksit ödemeleri ile ev sahibi olabileceklerdir. İkinci seçenek, mülkün belediyeye para ya da takas karşılığı verilmesidir. Bu iki seçeneğin kabul edilmediği durumlarda kamulaştırma yetkilerinin kullanılacağı bildirilmiştir. Dolayısıyla hak sahiplerine proje dışında kalma seçeneği sunulmamıştır. Bu durum ise hak sahiplerinin bir bölümünün, ellerindeki mülkleri satarak alanla ilişkilerini kesmelerine neden olmuştur. Tapu kaydı olan hane sayısı 645, Belediye kayıtlarına göre oturulabilecek durumda olan hane sayısı ise 342'dir. Proje oluşturma süreci içinde hedeflenen ilkeler, Fatih Belediyesi tarafından; dünya mirası ve yaşayan kültürün korunması, tarihi dokunun sürdürülebilirliğinin sağlanması ve fiziksel çöküşün durdurulması, ekonomik ve iktisadi gelişimin sağlanması, kültürel dinamikler korunarak kentsel bütünleşme ve yaşam kalitesinin artırılması ve katılımın sağlanması olarak özetlenmiştir. Proje ile yeni getirilecek konut sayısı 620'dir. Projeye göre hak sahiplerinin üçte biri yine bu alanda oturacak, isteyenler ile kiracılar Taşoluk'taki TOKİ konutlarında ön ödemesiz ev sahibi olabileceklerdir (Güzey, 2009). Bölgede yaşayan kiracılara ise Taşoluk'ta TOKİ tarafından inşa edilen konutlarda 15 yıla varan aylık 300-400 TL seviyesinde ki taksitlerle ev sahibi olma hakkı tanınmıştır (Güzey, 2009).

Sulukule'de yenileme çalışmaları, 5366 sayılı yasa öncesinde, Fatih Belediyesi'nin 2005 yılı Haziran ve Temmuz aylarında alanda yaşayan ev sahipleri ve kiracıları belirlemek amacıyla yaptığı tespit çalışması ile başlamıştır. Bu çalışmalar sırasında mahalle sakinlerine proje hakkında bilgi verilmemiştir. 16 Haziran 2005'te 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Ardından 2005 yılı Eylül ayı içinde Fatih Belediyesi, TOKİ ve İBB arasında bir protokol imzalanarak yenileme projesi duyurulmuştur. (İslam, 2009)

19 Ekim 2006'da Bakanlar Kurulu'nca Sulukule için acele kamulaştırma kararı çıkarılması ile birlikte, kentli aktivistlerin de desteği ile proje sürecinde mahalledeki ilk dernek olan Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği kurulmuştur. Dernek çatısı altında mahalle sakinlerini bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Fatih Belediyesi tarafından bizzat kullanılan ve alanın boşaltılması sürecinde rant artışlarına sebebiyet veren en önemli araç, 2006'da Bakanlar Kurulu tarafından alınan acele kamulaştırma kararı olmuştur (Yalçın, 2011). 2007 yılında yaşanan en önemli gelişmelerden biri, 5366 sayılı yasanın tarif ettiği şekilde yenileme alanlarından sorumlu olmak üzere yeni bir kurulun (İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu) kurulmasıdır. Kurul projeyi Kasım ayında kabul etmiştir. Proje, İBB Başkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş, TOKİ evleri kiracılara gösterilmiştir. İkinci bir dernek olarak kurulan Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri Yardımlaşma, Dayanışma ve Geliştirme Derneği, ilkinin aksine projeyi desteklemektedir.

2008 yılında mahallede yıkımlar hız kazanmış, mahallenin büyük bir bölümü Belediye ekipleri tarafından yıkılmıştır. 2009 yılı içerisinde mahallede ayakta kalan son binaların da yıkımları gerçekleştirilmiştir. Fatih Belediyesi sınırları içinde yaşayanların bir kısmı yapılan bu işlemi haksız görür ve onaylamazken; bir kısmı da mahallenin hırsızlık, uyuşturucu vb. alışkanlıkların merkezi olduğunu, temizlenmesinin doğru olduğunu belirtmektedir. Proje ile ilgili bir diğer önemli olay, yenileme alanının ihaleye çıkarılması ve kazanan firmanın inşaatı gerçekleştirmek üzere hazırlıklarına başlamasıdır. 2010 yılı itibarıyla Sulukule bir inşaat alanı halinde bulunmaktadır, kazılarda rastlanmış olan önemli arkeolojik bulgular da bu yıkımı durduramamıştır (Yalçın, 2011).

Dönüşüm Sonrası Sulukule (2010 ve Sonrası)

6 Mayıs 2010'da Fatih Belediye Başkanı'nın temelini attığı inşaatın başlaması ile 2 yılda hızla yükselen inşaat 2012'de bitmiştir. 26 Haziran 2012'de kura çekimi yapılmıştır. Romanlardan kamulaştırma ile metrekaresi 500 TL'den 15-50 bin TL arasında satın alınan evlerin yerine inşa edilen daireler, 450-500 bin TL'den yeni sakinleri tarafından satışa çıkarılmıştır. Mahallenin ilk sakinleri Romanlar, bölgeden 60 kilometre uzaklıktaki Kayabaşı TOKİ konutlarına gönderilmiştir. TOKİ evleri için hak sahibi olanlar 15 yıl yani 180 ay boyunca kira öder gibi ev sahibi olma hakkına sahiptirler fakat bu evlerdeki doğalgaz sistemleri vb. için gerekli peşinatları toplamak ve ödemek söz konusu olmadığı gibi, taksitlerin iki ay ödenmemesi durumunda haklarının ortadan kalkacağı gibi ağır bir sözleşme ile karşı karşıya kalmışlardır (Yalçınan, 2011).

Bu araştırma kapsamında Sulukule'de yürütülen görüşmeler, seçilmiş kişilerle yapılmış olup dönüşüm öncesi sosyo-ekonomik durum ve dönüşüm sonrası ortaya çıkmış olan sosyo-ekonomik sorunlar üzerinde durulmuştur. Görüşmeler sonucunda, Sulukule'nin dönüşüm öncesi renkli, eğlenceli, dayanışma içerisinde olan bir hayatı barındırırken; dönüşüm sonrasında suç oranının arttığı (uyuşturucu kullanımı, hırsızlık vb.) ve ekonomik durumun gerilediği ortaya çıkmaktadır. Yeni mekânsal kurgunun, eski mahalle ile ve eski mahalleli ile ayrışan sosyal ve kültürel yapısı dağılmış kentsel mekana dönüştüğü görülmektedir.

Çalışma kapsamında uygulanan anketler ise, çoğunlukla eski mahalleliler seçilerek yapılmış ve yine dönüşüm öncesi ve sonrasında mahallede yaşanan değişiklikler ve olumsuzluklar sorulmuştur. 2005 yılı itibari ile dönüşüm alanı ilan edilen Sulukule, bir çok araştırmaya konu olmuş ve sakinlerin de bu araştırmalara katkıları sağlanmıştır. Yıllardır kendileriyle anket yapılmasından yorulan ve dönüşüm sonrası yaşadıkları sıkıntıları hatırlamak istemeyen Sulukule sakinleri, anket yapmaktan çekinmişler çoğunlukla sorular yanıtız kalmıştır. Sayının yetersizliği nedeniyle anketler üzerinden yeterli bilgiye ulaşılamamakla birlikte; 26'sı erkek, 20'si kadın olmak üzere toplam 46 kişi ile anket yürütülebilmştir. Bu anketlerden elde edilen sonuçlara göre, anket yapılanların eğitim durumları %65 oranında ilköğretim mezundur ve %40'ının mesleği esnafıdır. %35 oranındaki bir kesimin gelir düzeyleri 1000-1500 TL arasındadır ve Sulukule'de doğan kişiler %60 oranında diğerleri ise göçle yerleşmiş olan insanlardır. Anketlere katılan kişilerin %45'inin Roman kökenli olduğu saptanmıştır. Yine Sulukule'de doğmuş olan insanların, eski Sulukule mahallesini son derece güvenli buldukları saptanmış ve %60 oranı ile mahallenin güvenli olduğu söylenmiştir. Kentsel dönüşüme değinildiğinde ise; %90 oranıyla kimsenin bu dönüşümden memnun olmadığı ve yine aynı oranda kişinin, mahallenin kalan kısmında yeniden dönüşüm yapılmasını istemediği görülmüştür. Anket yapılan kişilerden, dönüşüm öncesi ve sonrası durumu karşılaştırmaları istenmiş ve katılımcılar tarafından iki dönem arasındaki en büyük fark olarak %82 oranında dayanışmanın, birlik ve beraberliğin kısacası mahalle kültürünün ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Mahallenin en büyük sorununa ise %94 oranıyla uyuşturucu kullanımı cevabı alınmıştır. Komşuluğun, birlik, beraberlik ve dayanışmanın yok edilmesi, ekonomik çöküş ve mahallede oluşan gerilim ile birlikte, yoksulluk daha da gözle görülür bir biçim almıştır. Sosyal ve toplumsal ayrışmalar sonucu hırsızlık, uyuşturucu kullanımı gibi kötü alışkanlıklarda artış yaşanmıştır.

Yapılmış olan anketler, görüşmeler ve gözlem sonucuna göre mahallelilerin çoğunluğunun kentsel dönüşümü desteklemediği ortaya çıkmıştır. Kentsel dönüşümü desteklememelerinin temel sebebi, aidiyet duygularıyla bağlı oldukları ve yıllar içerisinde hatıralar biriktirdikleri evlerinden olmaları ve bu yerlerinden edilme sonucunda mahalle kültürü ve beraberliğin yok olması olarak öne çıkmaktadır. Bütün bu cevaplardan ve gözlemlerden, Sulukule sakinlerinin yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle kendilerini dışa kapattıkları ve tedirgin oldukları anlaşılmıştır. Mahallelilerin, bir sokakta anket yapan yabancı birilerini gördüklerinde, "Niçin anket yapıyorsunuz, yeniden kentsel dönüşüm mü olacak?" sorusunu sormaları bunun bir kanıtı niteliğindedir. Güvenlikli site olarak adlandırılan ve mahalleliyi sosyal hayattan soyutlayan yeni lüks binalar, kent mekanını etkilediği gibi eski mahalleliyi ve sosyal yapısını da etkilemektedir. Şekil 4'te görüldüğü gibi, eski yerleşim ile yeni lüks binaları birbirinden ayıran çitler, ayrışmanın gözle görülür örneği olmaktadır. Yeni Sulukule; içerisinde

Suriyeli zenginleri barındıran, eski sakinlerine yer bırakmayan, hatta içine bile almayan bir hale gelmiştir. Mekanın sosyal davranışlar üzerindeki etkisi ve aynı zamanda sosyal davranışların da mekan üzerindeki etkisi bağlamında değişen mahallenin, eski halinden eser kalmamış mekanlarla birlikte hayat da yok olmuştur. Görüldüğü üzere Sulukule; bir zamanlar eğlence, birlik, dayanışma, dostluk ve belki fakirlik üzerinden tanımlanırken, dönüşüm sonrası uyuşturucu, suç, hırsızlık, ayrışma ve kavgaya referansla anlatılmaya başlamıştır.

Yukarıda sıralanan bilgiler doğrultusunda mekan ve sosyal etkilere bağlı olarak Sulukule'nin en büyük sorunu haline gelmiş olan sosyal yaşamda değişiklik konusu; Sulukule Gönüllüleri Derneği Başkanı'na, dönüşüm öncesi ve sonrasını karşılaştırması istenerek sorulmuştur. Dönüşüm öncesi sosyal yaşam sorulduğunda alınan cevap; *"Biz buraya 1480'de gelmişiz, mahalleli olarak hepimiz birbirimizle akrabayız, onların kiracı dedikleri benim halamın oğlu, teyzemin oğludur. Böyle kiracılarımız vardı. Hepimiz birbirimize akrabayız burada eklemek, su, yumurta sıkıntımız olmaz, bir eksiğimiz olursa bir kapıyı çalıyoruz birbirimize yardımcı oluyoruz bizim sosyal yaşantımız böyleydi, hep bir dayanışma içerisindeydi"* olmuştur. Dönüşüm öncesi sosyal yaşamın birlik, beraberlik ve dayanışma içerisinde sürdürüldüğü mahallede yaşayan her insanın birbirine akraba, dost olduğu ve her ne kadar yaşam koşulları kötü ve altyapıları eksik olsa da mutlu ve huzurlu oldukları anlaşılmaktadır. Dönüşüm sonrası aradaki fark sorulduğunda ise; *"Kentsel dönüşüm anayı oğul'a, dayıyı yeğene düşman etti ve bir şekilde bu kentsel dönüşüm yapılan yerde 620 hane yaşarken şu an sadece 6-7 hane yaşıyor. Bütün birlik beraberlik yok oldu, mahalle dayanışması kalmadı, kültürümüz dağıldı. Ekonomimizi çok büyük sarstı her yönden bu dönüşüm bizi çok etkiledi. Bu ülkede sorulması gereken soru kentsel dönüşüm nedir, nasıl uygulanır daha bunu bilmezken çok yanlış yerlere gidiyor bu işin sonuçları insanları çok kötü etkiliyor."* cevabı alınmıştır. Dönüşüm sonrası yaşam sorulduğunda ise; yeni mahalle ile birlikte, aidiyet hissinin, dayanışma, birlik ve beraberliğin en önemlisi de kültürlerinin yok olduğu, yaşatılmadığı anlaşılmaktadır. Yine, dönüşüm süreci ile beraber yoksulluk ile suç (hırsızlık, uyuşturucu vb.) oranlarında artışlar meydana geldiği, bunun da sınıfsal ayrışmayı ve dolayısıyla mekânsal ayrışmayı tetiklediği anlaşılmaktadır.

Ağırlıklı olarak şehir merkezinde ve eğlence sektöründe çalışan bu insanlar, ulaşım olanaklarından bile yoksun oldukları Taşoluk ve Kayabaşı'nda kalamayıp birer birer haklarını satarak Sulukule çevresinde bulunan Karagömrük, Balat gibi semtlere yerleşmişlerdir. Sulukule'de kentsel dönüşümün gerçekleştirildiği alandaki lüks konutlarda yaşayan zengin Suriyeliler, demir bir kapı aracılığıyla, Romanların yaşadığı kısımlardan ayrılmış durumdadırlar. Özellikle yeni binalar ile diğer kısımın arasında bulunan çitler, mahallelinin sosyal dışlanma ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

Dönüşüm öncesinde mekansal görünümü ile insanların kötü, suç oranının yüksek olarak algıladığı bir bölge olan Sulukule, dönüşüm sonrasında lüks villalar ile çekici bir görünüm kazansa da eski renkli, eğlenceli mahalle ortamının yitmiştir. Özellikle çitlerle diğer kısımdan ayrılan yeni Sulukule, hem üst gelir grubunun, hem de zengin Suriyeli kiracıların yeni mekanı olmuştur. Eski Sulukule'li bir genç bu durumu; *"O tarafa geçmemizi istemiyorlar, bizi istemiyorlar, bizden rahatsız oluyorlar, zaten onun için çektiler araya duvarları"* sözleri ile açıklamıştır. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, alt gelir grubunun yerinden edilmekle kalmayıp kendi mahallelerinden izole de edildikleri anlaşılmaktadır. En çarpıcı ve özet biçimde ifade edilirse dönüşüm sonrası Sulukule, sosyal çöküntüye uğramıştır. Buna bağlı olarak, dağılan mahalleli farklı yerlerde birbirlerinden ayrı yaşamaya başlamış ve yeni yaşamlarına adapte olmakta zorlanmışlardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme sürecinin yansıması olarak ortaya çıkan soylulaştırma uygulamaları sonucu, soylulaştırılan bölgelere yerleşen yeni soylu sınıfın ihtiyaçları benzerlik göstermiş, bu durum farklı ülkelerin mekana dair politikalarında benzer uygulamaların ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. 1980'lerle beraber küreselleşme ve neoliberal politikalar ile kentsel mekanın, sermayenin sürekliliğinin sağlanması için yeniden yapılandırılması yoluna gidilmesi sonucunda bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Mekan üzerindeki rekabetin ve ekonomik ilgilerin artması coğrafi yayılmaya veya yabancılaşmaya yol açmaktadır. Yeniden yapılanma, hem üst

gelir grubunu kent merkezine çekmiş, hem de küresel sermayeye uygun mekanlar yaratmıştır. Soylulaştırma bu bağlamda üst gelir grubunu kente çekerken alt gelir grubunu kent dışına doğru itmektedir. Sulukule örneğinde de benzer bir durum söz konusu olmuştur. Kentsel dönüşümle evleri yıkılan bütün insanlara yeni ev tahsis edilmiş veya yeni binalarda oturma hakkı verilmiştir. Ancak göz ardı edilen konu, rant farkıdır. Eski evlerde kira ve satış fiyatları oldukça uygun iken, yeni binalarda kiracı ve ev sahiplerine yüklenen borç, 15 yıl ödeme ile kapatılabilecektir ve fiyat onlar için yüksek bir düzeydedir. Bunun altından kalkamayan mahalle sakinleri, evlerini satarak daha uygun fiyata ev bulabilecekleri semtlere taşınmışlardır. Yeni binalara ise orta ve üst gelir grubu olmak üzere, özellikle Suriyeliler taşınmışlardır. Soylulaştırma sürecinde sermayenin akışı ile birlikte, sosyal, kültürel ve mekansal değişimler meydana gelmiştir.

Soylulaştırma ile, yer değiştirmek zorunda bırakılan alt gelir grubuna her ne kadar başka bir alanda yerleşim alanı gösterilse de bu insanların sosyal ve fiziksel açıdan alışık oldukları yapı göz ardı edilmektedir. Bunun sonucunda ise, mahalleli tüm sosyal ilişki ağlarından uzak bırakılarak mekandan izole edilmektedir. Küresel kent politikaları günümüzdeki haliyle kentlerdeki işsizlik, ayrışma, yoksulluk gibi problemleri çözmekte yeterli olmadığı gibi aksine bu problemleri arttırmaktadır. Kentsel ayrışma süreciyle soylulaştırmanın uygulanması, birbirine koşut olarak gerçekleşmektedir. Kent merkezinde ve çeperindeki bazı bölgelerin soylulaştırılması, hem mekansal ve hem de sosyal ayrışmayı getirmektedir. Bu bağlamda istenmeyen unsurların dışlanması, üst gelir grubunun yerleşim alanlarında tek tipleşme ve homojenleştirme yaratılmaktadır.

Kentte birbirinden kopuk ve farklılaşmış alanlar ayrışmayı devam ettirmektedir. Bu sorun ise yabancılaşma ile sonuçlanmaktadır. Türkiye'de kentsel dönüşüm, yeniden yapılanma için araç olarak devlet eliyle gelişen bir kentsel strateji olduğundan, kentsel problemlere çözüm üretmekten çok devlet eliyle soylulaştırma halini almıştır (Güzey, 2009). Sulukule dönüşümünün Fatih Belediyesi tarafından uygulanmış olması ve sonrasında özel bir inşaat şirketine bırakılmış olması, rant kaygısı güden yani sermayeyi mekanda tutmayı hedefleyen bir proje olduğunun göstergesidir.

Sürekli bir dönüşüm içerisinde olan yapılanma şekilleri, küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisi ile, soylulaştırma da sermayenin kent mekanında sürekliliğinin sağlanabilmesi adına değişimler geçirmiştir. Günümüzde soylulaştırma biçimi devlet ve özel sektör ortaklığıyla gerçekleşen ranta dayalı bir sistemdir. Yeni inşa yoluyla farklılaşma; devlet eliyle gerçekleşen, TOKİ gibi kamu kurumlarının ürettiği veya kamu-özel şirket ortaklığı vasıtalarıyla gerçekleşmektedir. Türkiye'de 2005 sonrasında ortaya çıkan devlet eliyle soylulaştırmanın en önemli örneği, Sulukule'dir.

Bir önceki bölümde detaylı biçimde aktarıldığı gibi; tarihi Sulukule Mahallesi (Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri) bu zamana kadar gelinen süreçte birçok yanlış uygulamaya konu olarak bugün tamamiyle yıkılmış ve mahallenin sakinleri zorla yerlerinden edilmiştir. Sulukule'de 300 binanın yıkılıp yerine 640 villa yapılması, kent merkezinde devlet eliyle gerçekleştirilen soylulaştırmanın ve dar gelirliilerin eski yaşadıkları mahalleden uzaklaştırıldığına göstergesidir. Sulukule'de yaşanan durum; uzun zamandır aynı kent mekanını paylaşan Roman toplumuna özgü niteliklere ve gereksinmelere uygun üretilmeyen bir proje ile sosyal ve kültürel sürekliliğin ortadan kaldırılması ve derinleşen sosyal dışlanmadır (Güzey,2009).

Sulukule'de yaşanan sürecin soylulaştırma olup olmadığı konusu, soylulaştırma kriterleri üzerinden cevaplanabilir. Kısaca soylulaştırma kriterleri; (Uysal, 2006)

- i. Üst veya orta gelir gruplarının alt gelir grubunun yaşadığı mahallelere taşınması,
- ii. Eski mahallelinin doğrudan veya dolaylı olarak yerinden edilmesi,
- iii. Kötü durumda olan evlerin yenilenmesi,
- iv. Yenilenen mekanda üst ve orta gelir grubunun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde yeni bina ve kentsel kullanımların yapılması,
- v. Sürecin etkisi altında bulunan binalarda önemli fiyat artışlarının gözlenmesidir.

Bu kriterler ışığında Sulukule dönüşümü değerlendirilecek olursa; soylulaştırma sayılamayacağına dair göstergeler;

- Yaşanan dönüşümle, inşa edilecek olan tüm evlerin mülk sahiplerine verilmesi,
- Kiracıların ve ev sahiplerinin başka yerlere yerleştirilmeleri,
- Eski evlerin restore edilmemesi yeni binaların inşası,

şeklinde sıralabilir. Ancak soylulaştırma niteliği taşıdığına dair göstergelerin sayısı daha fazladır:

- Sulukule'nin yeni sakinleri ve eski yaşayanlar arasında büyük sosyo-ekonomik farklar bulunması,
- Mahallenin, alt gelir grubunun kullanımına kapatılması,
- Kiracıların yeni yerleştikleri bölgede konut ve yaşam ihtiyaçlarını karşılayamaması,
- Tüm kiracıların hak sahibi olamaması,
- Tüm evlerin mülk sahiplerine verilmesi ancak eklenen borç ve yaşam standartlarının eski mahallelinin düşünülerek uygulanmaması ile inşa edilen evlerin satılarak yine alt gelir grubunun yaşadığı bölgeye gidilmesi,
- Doğrudan değil ancak dolaylı yollarla yerinden etme ve eski binalar ile yeni binalar arasındaki fiyat farkı ile soylulaştırmadır.

Alan çalışmasının sonuçlarından da takip edilebileceği üzere, %90'lık bir oranla kentsel dönüşümden memnuniyet yoktur. Yine dönüşüm beraberinde ortaya çıkan yoksulluk ile suç (hırsızlık, uyuşturucu vb.) oranında artışların meydana geldiği bununla da sınıfsal ayrışma ve bu doğrultuda da mekansal ayrışmayı tetiklediği anlaşılmaktadır. Dönüşüm öncesinde mekansal görünümü ile insanların kötü, suç oranının yüksek olarak algıladığı bir bölge olan Sulukule dönüşüm sonrasında lüks villalar ile mekansal görünüm kazansa da eski renkli, eğlenceli mahallelinin olmaması ile ve özellikle çitlerle diğer kısımdan ayrılan yeni Sulukule hem üst gelir grubunun mekanı olmuş hem de, Suriyeli kiracıların yeni semti olmuştur.

Sulukule semtinde gerçekleşen soylulaştırmanın üstünden yaklaşık 6 yıl geçmiş olması, bugün soylulaştırmanın etkilerini en azından kısa vadede değerlendirme imkanı vermektedir. Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler ışığında; mahallelinin özellikle sosyal ve kültürel hayatlarının değişmesi ve bu değişimle birlikte mahallede yaşanmakta olan suç oranı artışı, gerilimler, hala sürmekte olan dönüşümle birlikte yaşanan gelişmeler, değişen mekansal ve sosyal yapıya dair olumsuz eğilimler ve bu süreçte ortaya çıkan direnişler kentsel yeniden yapılanmanın karmaşık ve zorlu bir süreç olduğuna işaret etmektedir. Dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkabilecek olumsuzlukların en aza indirilmesi, ayrışmayı besleyecek mekanizmalara dair önlemler alınmasını ve sermaye odaklı uygulamalara yönelik önkoşullar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Şen, B. (2011) "Kentsel Mekanda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:44
- SÖNMEZ, B.(2014) "Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek" Yalçın M, Çavuşoğlu E, "Sulukule'den Arda Kalan:Yenileme Sürecinin Öğretileri Ve Yenilikçi Muhalefet Pratikleri", Toplumbilim Dergisi
- Uysal, E. Ü. (2006) Soylulaştırma Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği Cihangir Örneği. Planlama, Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını, 2006/2
- Akalın, M.(2016) Kentsel Dönüşümün Karanlık Yüzü: Soylulaştırma, Yerinden Edilme Ve Mekânsal Dışlanma, Bartın İibf Dergisi 7/14
- Smith, N. (2002) Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma, Planlama, 2006/2
- Somersan, S. Schroeder, S. Çubukçu, S. (2011). Sulukule'nin Mütereddit Direnişçileri Mutenalaştırmaya Karşı, Sosyal Bilimler Dergisi 1/1
- İslam, T. (2009). Devlet Eksenli Soylulaştırma Ve Yerel Halk: Neslişah Ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Örneği, Doktora Tezi
- Harvey, D. (2001). Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası. Praksis 2/173-203

- Yetişkul, E. (2013). Bir Araştırma Çerçevesi: Soylulaştırma 2.0. Planlama Dergisi, 23/147-152
- Gottdiener, M. (2001). Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru. Praksis, 2/248-269
- İslam, T.(2006). Merkezin dışında İstanbul'da Soylulaştırma. Sempozyum
- Baştürk, F.(2013). Uygulama Örnekleri: "Sulukule Kentsel Yenileme Projesi". Kentsel Dönüşüm Hukuku Kitap
- Güzey, Ö. (2009). Kentsel Dönüşüm Sulukule'de Kentsel Dönüşüm: Devlet Eliyle Soylulaştırma. Mimarlık Dergisi 346
- Şen, B. (2006). Ekonomik Gelişmenin Kültürel Stratejileri: İstanbul Kent Merkezleri Ve Tarihi Kentsel Alanların Yeniden Yapılandırılması. Planlama Dergisi 2006/2
- Öktem, B. (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri. Planlama Dergisi 2006/2
- Şen, B.(2005). Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi. İstanbul'da Kentsel Ayrışma
- Koç,A. (2015). İstanbul'da Yaşanan Mekânsal Dönüşümler Bağlamında Soylulaştırmanın Yeniden Konumlandırılması. Sosyal Bilimler Dergisi 5/1
- Şengül, T. (2001). Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı, Praksis, Cilt 2, 9-31
- Kaban, E. (2011). Kentsel Dönüşüm ve İstanbul'un İlk Kentsel Dönüşüm Uygulama Projesi- Sulukule Örneği. Yüksek Lisans Tezi
- Budak, B. (2007). Kentsel Yenileşme Süreci Bağlamında 'Soylulaştırma': Fener-Balat Örneği. Yüksek Lisans Tezi
- Şen, B. (2006). Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak Soylulaştırma: Galata Örneği. Doktora Tezi
- Smith, N. (2007). Kentin Mutenalaştırılması. Yordam Kitap
- Şen,A. (Der.). (2014). Kar İçin Değil Halk İçin. Sel Yayıncılık
- Ataay,F. (2001). Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü. Praksis 2/53-96
- Tümtaş, S. (2012). Kent, Mekan ve Ayrışma. Detay Yayıncılık
- Harvey, D. (2003). Sosyal Adalet ve Şehir. Metis Yayıncılık
- Lefebvre, H. (2011). Kentsel Devrim. Sel Yayıncılık
- Stavrides, Stavros. (2016). Kentsel Heterotopya. Sel Yayıncılık
- Aslanoğlu, R. (2000). Kent, Kimlik ve Küreselleşme. Ezgi Kitabevi
- Rumeysa Orhan Atatürk Üniversitesi Mimarlık Ve Tasarım Fakültesi Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü 3. Sınıf Öğrencisi

ÖĞRENCİLERİN YAŞADIKLARI BÖLGEYE İLİŞKİN DESTİNASYON İMAJ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA, ARHAVİ MYO ÖRNEĞİ

¹Süleyman AKKAŞOĞLU, ^{2*}Ceyhun AKYOL, ³Şevki ULAMA,
⁴Burhanettin ZENGİN

¹ Res. Assist., İstanbul Arel University, TURKEY, (suleymanakkasoglu@arel.edu.tr)

² Lec., Artvin Çoruh University, TURKEY, (ceyhunakyol@artvin.edu.tr)

³ Assist. Prof., Sakarya University, TURKEY, (ulama@sakarya.edu.tr)

⁴ Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, TURKEY, (bzengin@sakarya.edu.tr)

* Corresponding author

Abstract

A Research Related to Measurement of Destination Image Perceptions of Students in Their Living Area: The Case Arhavi VHS

For the regions and cities that have tourist attractions, increasing the importance of tourism industry, is an important element. Nowadays, tourists are doing a detailed research on the place to go when planning a vacation or going to a tourist area. One of the most important reasons why tourists prefer a destination is the destination image. University students are both potential individuals who assess the image of the region they are studying and potential tourists in the future. Finding out how the image of destination is perceived by the university students studying in the region has great importance in terms of the development of the tourism in the region and the increase of the number of tourists. The purpose of this study is to reveal the thoughts of the destination image of the Arhavi district where the Artvin Çoruh University Arhavi Vocational High School students have studied. In the context of the literature, destination and perception are explained and important supply and demand elements related to Arhavi destination are mentioned. Arhavi's destination image has been tried to be measured by applying a survey to the students who are studying in this institution. In this study which is a quantitative research, the data obtained from the survey with a total of 155 VHS students were analyzed with various statistical tests. According to the results of the research; While the university students were aware of the moderate positive image perceptions of the Arhavi district people, they have negative image perceptions in terms of district facilities such as entertainment, shopping, sports, accommodation, artistic and cultural activities, historical and touristic values. As a result, the Arhavi destination image has been moderately positive with the viewpoint of the students.

KEYWORDS: Destination, Image Perception, University Student, Arhavi

GİRİŞ

Destinasyon tercihlerinde birçok faktörü dikkate alan turistler için, gitmeyi düşündükleri bölge veya şehrin imajı önemli bir unsurdur. Günümüzde bir destinasyon için tercih edilme sebeplerinin başlarında gelen destinasyon imajı kavramı, özellikle son yıllarda ulusal ve uluslararası akademik camia için ilgi çeken bir konu başlığıdır.

Artvin ili ve bağlı bulunan ilçelerin her biri, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli turizm merkezlerinden biri olmaya aday destinasyonlardır. Özellikle Arhavi ilçesi, alternatif turizm kapsamında değerlendirilebilecek birçok turizm türüne yönelik elverişli alanlara sahip olup, barındırdığı doğal ve kültürel değerler ile bölge turizmüne katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda,

araştırma bulgularının ilçe imajı ile ilgili fikirler sunması beklenmekte ve çalışma sonuçlarının bölge turizmüne katkı sağlaması öngörülmektedir. Çalışma, Arhavi ilçesinin turizm imajının ölçülmesi ve ilçede eğitim-öğretim faaliyetlerine devam eden, aynı zamanda gelecek adına da ilçe için potansiyel turist konumunda olan Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin gözünden ilçe imajının algılanma boyutunu belirlemek adına önem arz etmektedir.

Bu doğrultuda, araştırmamızın temel konusu olan üniversite öğrencilerinin yaşadıkları yer ile ilgili imaj algısı çalışmalarının, literatürde daha fazla yer edinmesi gereken bir konu olduğu yazar grubumuz tarafından değerlendirilmiştir. Bu amaçla, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin etkili destinasyonlarından biri olmaya aday Arhavi ilçesinde bulunan Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin ilçe halkı ile ilgili görüşleri değerlendirilmiş, öğrencilerin ilçedeki eğlence, alış-veriş, spor, konaklama işletmeleri, sanatsal ve kültürel faaliyetler, tarihi ve turistik değerlere bakış açıları neticesinde ilçe ile ilgili genel bir imaj algısı ölçümü yapılmaya çalışılmıştır.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Genel bir ifadeyle “kişilerin bir yer ile ilgili genel algıları” ifadesiyle tanımlanabilecek destinasyon imajı ile ilgili literatür incelemesi neticesinde çalışmaların ağırlıklı olarak imaj, algı ve marka kavramları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Türk Dil Kurumu'na göre; imaj “görüntü, imge”, algı “bir şeye dikkati yönlterek o şeyin bilincine varma, idrak”, marka ise “bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad veya işaret” demektir (TDK 2017). Yabancı kaynaklı çalışmalarda ise; imaj “bir şeye ilişkin insanların zihninde bir bütün olarak canlanan genel izlenimler” (Reilly, 1990: 23), algı “materyali olmadan bir cismin biçiminin idrak edilmesi” (Robinson, 1994: 6), marka ise “bir ya da bir grup üreticinin ya da satıcının mal ve hizmetlerini tanımlamaya, tanıtmaya ve rakiplerinkinden ayırıp farklılaştırmaya yarayan isim, kavram, sözcük, simge (sembol), tasarım (dizayn), işaret, şekil, renk veya bunların bir bileşimidir” (Aaker, 1991: 7) şeklinde yorumlanmaktadır.

Destinasyon imajı ile ilgili ise literatürde farklı tanımların yer aldığı görülmektedir. İnsanların destinasyonla ilgili olan inanç, fikir ve izlenimlerinin bir toplamı olarak yorumlanan (Kotler vd. 1993; Jenkins 1999: 2) destinasyon imajı kavramı, başka bir tanımda bir destinasyonun sahip olduğu kaynaklar ve çekiciliklerle örtüşen bir takım niteliklerle değerlendirilmektedir (Beerli ve Martin, 2004: 624). Etkili olabilmesi için geçerlilik, inandırıcılık, çekicilik ve ayırıcı özelliklerine sahip olması gereken (Sevim vd. 2013: 2) destinasyon imajı, özellikle turizm pazarlaması alanında etkin bir anlayışa sahiptir.

Destinasyon imajı ile ilgili literatüre yansıyan ilk çalışmada turizmin bölgesel gelişiminde imaj kavramının rolü araştırılmıştır (Hunt 1975). Başka bir çalışmada Echtner ve Ritchie (1991), turistik bir bölgenin imajını kuramsal olarak ele almışlardır. Bir başka destinasyon imajı çalışmasında, imajın uyarıcı ve kişisel faktörler tarafından oluşturulduğundan bahsedilmektedir (Baloğlu

ve McCleary 1999). Özellikle 21. Yüzyıl ile artan destinasyon imajı ile ilgili çalışmalarda daha çok turistlerin algısı ölçülmeye çalışılmıştır (O'Leary ve Deegan, 2002; Bonn vd. 2005; Blumberg 2005). Çalışmasında, bölge turizminin gelişmesinde imajın önemli bir rol oynadığını belirten Hosany vd. (2006: 639)'nin yanı sıra Pike (2002: 541) destinasyon imajı kavramının kişinin destinasyonu tercih etmesi ile ilgili verdiği kararlarda önemli bir rol oynadığını düşünmektedir.

Tercih edilme noktasında etkili bir imaj sahibi olmak isteyen destinasyon ve bu destinasyon sahipleri (yerel halk, yöneticiler, işletmeciler, diğer kurum ve kuruluşlar) imaj konusundaki çalışmalara önem vermektedir. Küreselleşmenin tüm dünyayı ve endüstrileri hızla ele geçirdiği bir sistemde, özellikle turizm endüstrisinde pay sahibi olmak isteyen ülkeler, şehirler, bölgeler ve yöreler farklı adımlarla hareket etmektedir. Refah ve istihdam bakımından gelişme, ekonomik büyüme, yeni işletmelerin kurulmasını sağlama, gelir düzeyi yüksek nüfusu yöreye çekme, altyapı ve üstyapı yatırımlarını artırma gibi amaçlarla (Lever, 1998: 1029) rakipleriyle adeta yarış içerisinde olan destinasyonların, imaj oluşturma çabalarının temelinde pazarlama faaliyetlerinde etkili ve verimli olabilme düşüncesi yatmaktadır.

METODOLOJİ

Bu bölümde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi, evreni ve örneklemini hakkında bilgi verilecektir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmada Arhavi destinasyonu ile ilgili olarak, ilçe sınırları içerisinde hizmet veren Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu'nda eğitim-öğretim gören öğrencilerden, çeşitli başlıklarda ilçe ile ilgili algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin ilçe hakkındaki görüşleri alınarak, ilçe halkının tutum ve davranışları, ilçede bulunan rekreatif ve turistik imkânların yeterlilikleri konularındaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Araştırma neticesinde ortaya çıkacak bulguların, ilçeyi yöneten idarecilere, ilçede hizmet veren işletmelere, ilçenin turizm potansiyelini harekete geçirecek stratejileri kullanmayı düşünen girişimcilere katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Çalışmanın ilk bölümünde konu ile ilgili giriş bilgilerine yer verilmiştir. Sonraki aşamada; çalışmada sıklıkla geçen imaj, algı ve marka kavramları irdelenerek bu konularda ve özellikle destinasyon imaj algısının ölçülmesine yönelik daha önceki yıllarda gerçekleştirilmiş çalışmalara değinilerek elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise destinasyon imaj algısı ile ilgili Arhavi ilçesinde eğitim-öğretim gören üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen alan araştırması ile ilgili neticelere değinilmiştir.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket yönteminden faydalanılmıştır. Anket formunun oluşturulmasında Yamaç ve Zengin ile Yıldırğan vd.'nin 2015 yılı çalışmaları esas alınmıştır. Anketler 2017 yılının Ocak ve Şubat aylarında Artvin'in Arhavi ilçesinde eğitim-öğretim gören üniversite öğrencilerinden

kolayda örnekleme yöntemi doğrultusunda sezgi ve şans yoluyla seçilen katılımcılar üzerinde uygulanmıştır.

Anket formu toplamda 36 sorudan oluşmaktadır. Katılımcılara bilgi vermek amacıyla oluşturulan giriş cümlesi sonrasında, katılımcıların Arhavi destinasyonu ile ilgili imaj algılarını ölçmek amacıyla 26 adet önermeden oluşan 5'li Likert ölçeğine yer verilmiştir. Katılımcıların ifadelerine katılım düzeyleri "Katılıyorum-5", "Katılmıyorum-1" sırası şeklinde derecelendirilmiştir. Bunu takip eden 10 soru ise katılımcıların sosyo-demografik profillerinin tespitine yönelik hazırlanmıştır. Toplanan veriler SPSS 20 paket programı kullanılarak önce güvenilirlik analizine tabi tutulmuş, verilerin hipotez testlerinde kullanılacak analizlere uygun olup olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha değeri 0,850 olarak bulunmuş ve ankette yer alan ifadelerin cevaplayıcılar tarafından doğru olarak algılandığı, önermelerin arasında tutarlılık bulunduğu sonucuna varılıp hipotez testleri için gerekli analizlere devam edilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Artvin ilinin Arhavi ilçesindeki Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu'nun Dış Ticaret, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Turizm ve Seyahat Hizmetleri, Turizm ve Otel İşletmeciliği ile Spor Yönetimi programlarında eğitim-öğretim gören öğrenciler çalışmanın evrenini oluşturmuştur. Artvin Çoruh Üniversitesi'ne bağlı olarak 17 Mayıs 2007 tarih ve 5662 sayılı tarihli kanunla kurulan Arhavi Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Programı ve Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı ile 2009-2010 akademik yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır (artvin.edu.tr, 2017). 2010-2011 eğitim-öğretim yılında öğrenci alımına başlayan Turizm ve Seyahat Hizmetleri Programını, 2013-2014 yılında Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı ve 2015-2016 yılında da Spor Yönetimi Programı takip etmiştir. Arhavi Meslek Yüksekokulu, günümüzde eğitim-öğretim faaliyetlerine 20 akademisyen ve 286 öğrenci ile devam etmektedir.

Zaman ve maliyet kısıtlarından dolayı çalışmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde çalışmanın ana külesinden seçilecek örnek kesimin araştırmacının sezgileri tarafından tespit ettiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir (Malhotra, 2004: 321). İlçede üniversite eğitimi gören öğrenciler ile yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiş olup, eksik veri nedeniyle 33 anket değerlendirilmeye alınmamıştır. Tüm bu bilgiler ışığında analizlere 155 anket dâhil edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma neticesinde edinilen bulgulara bu bölümde yer verilmektedir. Katılımcıların destinasyon imaj algıları ile ilgili düşünceleri çeşitli analiz yöntemleri neticesinde irdelenmiş olup, katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Uygulamaya katılan Arhavi Meslek Yüksekokulu öğrencileri ile ilgili ayrıntılı bilgi, araştırmanın evren ve örneklem kısmında verilmiş olup bu bölümde, çalışmaya katılan öğrencilerin bazı demografik özellikleri ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Bu doğrultuda meslek yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet,

medeni durum, yaş, okudukları bölüm ve sınıf, ikamet şekilleri, ailelerinin aylık gelirleri ve aylık bireysel ortalama harcamaları hakkında bilgiler aktarılmaya çalışılacaktır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	88	56,8	Medeni Durum	Bekâr	151	97,4
	Erkek	67	43,2		Evli	4	2,6
	Toplam	155	100		Toplam	155	100
		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Yaş	18 - 20	49	31,6	İkamet Şekli	Yurt	62	40
	21 - 24	95	61,3		Öğrenci Evi	54	34,8
	25 - 28	11	7,1		Aile Yanı	39	25,2
	Toplam	155	100		Toplam	155	100
		Frekans	Yüzde			Frekans	Yüzde
Aile Aylık Geliri	0-1000 TL	50	32,3	Bölüm	Turizm ve Sey. Hiz.	19	12,3
	1001-2000 TL	47	30,3		Turizm ve Otel İşl.	29	18,7
	2001 TL üzeri	58	37,4		Dış Ticaret	36	23,2
	Toplam	155	100		Büro Yönetimi	58	37,4
		Frekans	Yüzde		Spor Yönetimi	13	8,4
Aylık Ortalama Harcama	500 ve altı	57	36,8		Toplam	155	100
	501-1000 TL	85	54,8			Frekans	Yüzde
	1001-2000 TL	13	8,4	Sınıf	1. Sınıf	81	52,3
	Toplam	155	100		2. Sınıf	74	47,7
					Toplam	155	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik değişkenleri incelendiğinde; öğrencilerin %56,8'ı kadın, %43,2'ü ise erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Medeni durum açısından katılımcıların %97,4'ü bekâr iken, %2,6'sı evlidir. Öğrencilerin yaş aralığının ağırlıklı olarak (95 kişi / %61,3) 21-24 arası olduğu, sonrasında ise (49 kişi / %31,6) 18-20 olduğu tespit edilmektedir. Öğrencilerin okudukları bölümlere göre dağılımını incelediğimizde, %37,4'ü Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, %23,2'si Dış Ticaret, %18,7'si Turizm ve Otel İşletmeciliği, %12,3'ü Turizm ve Seyahat Hizmetleri ve %8,4'ü de Spor Yönetimi bölümlerinde eğitim görmektedir. Diğer yandan, araştırmaya katılan toplam 155 öğrenciden 81 öğrenci birinci

sınıfta, 74 öğrenci ikinci sınıfta eğitimlerini sürdürmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu yurt (62 kişi / %40) ve öğrenci evlerinde (54 kişi / %34,8) ikamet ederken, %25,2'si ailelerinin yanında ikamet etmektedirler. Bu noktadan hareketle öğrencilerin büyük çoğunluğunun ilçe dışından geldikleri yorumu yapılabilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin aylık geliri açısından bir değerlendirme yapıldığında büyük çoğunluğunun 2001 TL üzerinde gelire sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin aylık ortalama harcamaları incelendiğinde; %54,8'i 501-1000 TL arası, %36,8'si 500 TL ve altı, %8,4'ü 1001-2000 TL arasında harcama yapmaktadırlar.

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik Analizi	
Cronbach's Alpha (a)	Madde Sayısı
,850	26

Tabloya göre güvenilirlik katsayısı olan Alpha değeri 0,850 yani yüksek derecede güvenilir düzeyde bulunmuştur. Bu değerler güvenilirlik düzeyinin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Destinasyon İmaj Algısı ile İlgili Bulgular

Tablo 3. Arhavi Destinasyon İmaj Algı Ortalaması

İfadeler	N	Ortalama	St. Sp.
Arhavi halkı gösterişe ilgi duyar.	155	3,91	1,365
Arhavi sakin bir ilçedir.	155	3,86	1,514
Arhavi güvenli bir ilçedir.	155	3,38	1,522
İlçeye ulaşım sorunu yoktur.	155	3,29	1,503
Arhavi temiz bir ilçedir.	155	3,28	1,479
Arhavi halkı dedikoducudur.	155	3,15	1,584
Arhavi halkı çalışkandır.	155	3,14	1,529
Arhavi halkı çıkarıcıdır.	155	3,05	1,434
İlçeye ilk geldiğimde izlenimlerim olumluydu.	155	3,01	1,437
İlçe ile ilgili gelişmelerden haberdar olmaya çalışırım.	155	2,95	1,397
Arhavi halkı yardımseverdir.	155	2,94	1,42
Arhavi halkı misafirperverdir.	155	2,92	1,569
İlçenin tarihi ve turistik değerleri çoktur.	155	2,91	1,35
Genel anlamda Arhavi ilçesi ile ilgili imaj algım olumludur.	155	2,88	1,409
Arhavi modern bir ilçedir.	155	2,85	1,447
Kayıt öncesi ilçe ile ilgili daha önceden bilgim vardı.	155	2,8	1,792
Arhavi halkı cömerttir.	155	2,77	1,404
Mezuniyet sonrası ilçeyi başkalarına mutlaka tavsiye edeceğim.	155	2,72	1,552
İlçenin yiyecek & içecek işletmeleri yeterlidir.	155	2,64	1,468
İlçede sanatsal ve kültürel faaliyetler sık sık yapılmaktadır.	155	2,64	1,391
Arhavi gelişmiş bir ilçedir.	155	2,43	1,324
İlçenin konaklama işletmeleri yeterlidir.	155	2,37	1,284
İlçenin eğitim imkânları yeterlidir.	155	2,28	1,288
İlçenin spor imkânları yeterlidir.	155	2,05	1,2
İlçenin boş zaman aktivite imkânları yeterlidir.	155	2,02	1,407
İlçenin alış-veriş imkânları yeterlidir.	155	1,85	1,244
Toplam	155		

Katılımcıların Arhavi destinasyon imajı ile ilgili değerlendirmelerine tablo 3'te yer verilmiştir. Katılımcıların en fazla ortalama (3,91) ile katılım gösterdikleri değerlendirme, "Arhavi halkı gösterişe ilgi duyar" ifadesi olmuştur. En fazla ortalama değerlendirmesine sahip ikinci ifade ise (3,86) "Arhavi sakin bir ilçedir" ifadesidir. Yüksek ortalamalara sahip diğer değerlendirmeler ise; (3,38) "Arhavi güvenli bir ilçedir", (3,29) "İlçeye ulaşım sorunu yoktur" ve (3,28) "Arhavi temiz bir ilçedir" ifadeleri olmuştur. Elde edilen bulgulara göre; en fazla ortalamaya sahip ilk beş ifade incelendiğinde ilçenin sakin, güvenli, ulaşım sorunu olmayan ve temiz bir ilçe olması ile ilgili olumlu bir görüş söz konusu iken, halkın gösterişe önem veren bir yapıya sahip olduğu ile ilgili değerlendirmelerin ağırlık kazandığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan katılımcıların en az ortalama (1,85) ile katılım sağladığı değerlendirme "İlçenin alış-veriş imkânları yeterlidir" ifadesi olmuştur. İkinci olarak en az ortalama (2,02) "İlçenin boş zaman aktivite imkânları yeterlidir" ifadesi olurken, üçüncü olarak en az ortalama (2,05) ile değerlendirilen ifade "İlçenin spor imkânları yeterlidir" ifadesi olmuştur. Elde edilen bulgulara göre; en az ortalamaya sahip olan üç ifade incelendiğinde ilçenin alış-veriş imkânları, boş zaman aktivite imkânları ve spor imkânları açısından yeterli olmadığı ile ilgili değerlendirmelerin ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bir başka bulgu ise öğrencilerin ilçe ile ilgili akılda kalan değerleri ile ilgilidir. Katılımcılara uygulanan ankette yer alan açık uçlu soru kapsamında elde edilen cevaplar neticesinde, ilçede öne çıkan turizm değerleri sıralamasında; suyunda sadece kırmızı benekli alabalık yaşayan Mençuna Şelalesi, 18. Yüzyılda moloz ve kesme taşlarla inşa edilen Çiftköprü, iki bin yıllık bir geçmişe sahip olan Ciha Dağı Kalesi ile doğal ve kültürel varlıklar yer almıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüz turizm endüstrisinde, küreselleşmenin de getirdiği gereksinimler sebebiyle endüstrisi içerisinde yer alan öğelerin her biri ister istemez rekabet havuzunun içerisinde yer almaktadır. Turizm pastasından en fazla payı almak isteyen ve geri dönüşleri sürdürülebilir anlayışla sağlamaya çalışan tüm endüstri elemanları için faaliyet gösterdikleri destinasyonların imajları önem arz etmektedir. Güncel turizm anlayışında destinasyon imajı, sadece doğal ve kültürel bir değer için değil, aynı zamanda bir ülke, bir bölge, bir şehir, bir ilçe, hatta bir köy için geçerli olan bir kavramdır.

Bu araştırma ile hem eğitim gördükleri bölgenin turizm imajını değerlendiren bireyler hem de gelecekte birer potansiyel turist konumunda olan üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölgeye ilişkin destinasyon imaj algıları incelenerek, elde edilen bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan araştırma, aslında gelecekte öğrenim gördükleri bölge için birer turizm elçisi olabilecek üniversite öğrencileri tarafından Artvin ili Arhavi ilçesinin destinasyon imaj algısını ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, Arhavi ilçesinde öğrenim gören öğrencilerin ilçeyi sakin, temiz, ulaşım sorunu olmayan ve güvenli bir bölge

olması açısından orta düzeyde olumlu bir imajla algıladıklarını göstermiştir. Buna karşın alış-veriş, boş zaman aktivite imkânları, konaklama, yiyecek-içecek işletmeleri, sanatsal ve kültürel faaliyetler bakımından düşük bir imaj algısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel itibariyle ilçedeki imkânlar ile ilgili düşük bir imaj algısı olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin Arhavi destinasyon imaj algısı ile ilgili değerlendirmelere katılım düzeyleri genel olarak değerlendirildiğinde, ilçenin fiziki yapısı ile ilgili orta düzeyde olumlu bir imaj algısının olduğu, ilçenin imkânları ile ilgili düşük bir imaj algısının var olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Arhavi destinasyon imajının öğrencilerin bakış açısı ile orta düzeyde olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi Meslek Yüksekokulu öğrencileri tarafından Arhavi destinasyon imajının orta düzeyde olumlu bulunması Arhavi ilçesinin destinasyon imajında birtakım eksikliklerin olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda ilçedeki tüm turizm paydaşlarına yönelik önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz;

➤ Bir bölgenin sahip olduğu imaj o bölgede yaşayan yerel halkın tutumuyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla turizm gibi ekonomik ve sosyal açıdan bölgeye katkısı olan endüstrilerde başarıya ulaşmak için yerel halkın turizm bilincinin en üst seviyeye çıkarılması adına birtakım faaliyetler gerekmektedir.

➤ Arhavi ilçesi coğrafi konumu itibariyle iklim ve doğal güzellikler bakımından birçok avantaja sahiptir. Bu doğal güzelliklerin sürdürülebilir bir anlayışla turizm yararına kullanılması gerekmektedir. Konu ile ilgili yatırımcılarının ve özellikle yerel yönetimlerin bu hususta hassasiyet göstermeleri gerekmektedir.

➤ Özellikle ilçede konaklama, yiyecek-içecek işletmeleri gibi turistik işletmelerin yeterli olmadığı, araştırma sonucunda da ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bölgeye gerekli yatırım teşviklerinin sağlanarak bölgenin fiziki ve doğal yapısını bozmadan turistik tesis sayısı artırılmalı ve daha fazla sayıda turist bölgeyi ziyaret etmesi sağlanmalıdır.

➤ Bölgenin eğlence, alış-veriş imkânları, sosyal, sanatsal ve kültürel faaliyetler bakımından geliştirilmesi gerekmektedir. Bölgede gerçekleştirilen festival, şenlik gibi organizasyonlar çoğaltılmalı, bu etkinliklerin yerelden ulusala hatta uluslararası arenaya taşınması sağlanmalı, böylece bölgenin bilinirliğinin artırılması ve bölgeye karşı olumlu bir imaj algısının oluşturulması hedeflenmelidir.

Sahip olduğu kültürel ve yöresel değerlerin yanında, tahrip edilmemiş doğal yapısıyla Doğu Karadeniz Bölgesinin potansiyel önemli turistik destinasyonlarından biri olmaya aday Arhavi ilçesi, gerek yerel gerekse de ulusal anlamda turizm endüstrisinde etkili bir yer edinmeyi amaçlamaktadır. Konu ile ilgili, ilçede hizmet veren kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör temsilcilerinin özellikle son yıllarda turizm tanıtma faaliyetlerine önem ve

ağırlık verdikleri gözlemlenmektedir. Tüm bunların yanında ilçe halkının da turizm endüstrisine olan ilgisi açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aaker, David. A. (1991). *Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name*. New York: The Free Press.

Artvin Çoruh Üniversitesi,
<http://www.artvin.edu.tr/tr/menu/1274/146/hakkinda>, 28 Nisan 2017.

Baloğlu, S. ve McCleary, K. W. (1999). "A Model of Destination Image Formation". *Annals of Tourism Research*, 26 (4), 868-897.

Beerli, A. ve Martin, J. D. (2004). "Tourists' Characteristics and the Perceived Image of Tourist Destinations: A Quantitative Analysis - A Case Study of Lanzarote, Spain". *Tourism Management*. 25, 623-636.

Blumberg, K. (2005). "Tourism Destination Marketing: A Tool for Destination Management? A Case Study from Nelson/Tasman Region, New Zealand". *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 10 (1), 45-57.

Bonn, M. A. vd. (2005). "International Versus Domestic Visitors: An Examination of Destination Image Perceptions". *Journal of Travel Research*. 43 (3), 294-301.

Echtner, C.M. ve Ritchie, J.B.R. (1991). "The Meaning and Measurement of Destination Image". *Journal of Tourism Studies*. 2 (2), 2-12.

Hosany, S. vd. (2006). "Destination Image and Destination Personality: An Application of Branding Theories to Tourism Places". *Journal of Business Research*. 59 (5), 638-642.

Hunt, J. D. (1975). "Image as a Factor in Tourism Development". *Journal of Travel Research*. 13, 1-7.

Jenkins, O. H. (1999). "Understanding and Measuring Tourist Destination Images". *International Journal of Tourism Research*. 1 (1), 1-15.

Kotler, P. vd. (1993). *Marketing Places: Attracting Investment, Industry and Tourism to Cities, States and Nations*. New York: Free Press.

Lever, W. F. (1998). "Competitive Cities in Europe". *Urban Studies*. 5 (6), 1029-1044.

Malhotra, N. K. (2004). *Marketing Research an Applied Orientation*. 4. Edition, New Jersey: Pearson Prentice Hall.

O'Leary, S. ve Deegan, J. (2002). "People, Pace, Place: Qualitative and Quantitative Images of Ireland as a Tourism Destination in France". *Journal of Vacation Marketing*. 9 (3), 213-226.

Pike, S. (2002). "Destination Image Analysis: A Review of 142 Papers from 1973 to 2000", *Tourism Management*, 23 (5), 541-549.

Reilly, D. M. (1990). "Free Elicitation of Descriptive Adjectives For Tourism Image Assessment". *Journal of Travel Research*, 28 (4), 21-26.

Robinson, H. (1994). *Perception (The Problems of Philosophy)*. London and New York: Routledge.

Sevim, B. vd. (2013). "Algılanan Destinasyon İmajının Tavsiye Davranışı Üzerine Etkisi: Safranbolu'da Bir Araştırma". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 9 (20), 115-129.

Türk Dil Kurumu (2017). Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, 18.03.2017.

Yamaç, Z. ve Zengin, B. (2015). "Sakarya Destinasyonunun İmaj Algısına Yönelik Bir Araştırma". *İşletme Bilimi Dergisi*. 3 (2), 55-75.

Yıldırgan vd. (2015). "Sapanca'nın Turistik Destinasyon İmajı Üzerine Bir Alan Araştırması". *İşletme Bilimi Dergisi*. 3 (2), 109-125.

ÜNİVERSİTE SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

^{1*}Arzu GÜRDOĞAN, ²Selma ATABEY

¹Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY, (agurdogan@mu.edu.tr)

²Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY, (s.atabey@mu.edu.tr)

* Corresponding author

Abstract

Investigating the Factors that Influence the University Preference: A Study on Students of Vocational Students

The rapid increase in the number of universities in our country in recent years has caused the universities to attach more importance to individual promotional activities. While the proliferation of alternatives is positive for students, it has led to an increase in the efforts of universities to further develop themselves. The fact that universities try to get even more prominent by doing intensive studies makes it important for students to choose which factors among these alternatives to take into consideration. Choosing between different alternatives is a difficult and important process. The priority order of these alternatives and these alternatives varies according to the risk that the students have taken to the election, their priorities, the decision. The stage in which the student chooses to make a university choice is the stage in which they should pay more attention to their career plans. Decisions made right and on the spot will cause the student to be happy or unhappy throughout life. For this reason, it is very important to determine which factors the individual should take into account when making his / her choice. In the researches conducted, it is seen that the most important of the factors influencing the university selection is the geographical position criterion in which the university is located. Academic prestige and institutional image are among the important criteria affecting university choice. In this study, the factors that vocational high school students consider when making university preferences are investigated. A questionnaire was applied to the tourism students who read first grade in Muğla Sıtkı Koçman University Ortaca Vocational School. Quantitative research method was applied in the research. The data obtained from the questionnaire survey on 276 students were analyzed by descriptive statistical analysis, t-test and analysis of variance. The collected data were evaluated and interpreted with the help of statistical analysis. The demographic differences of the factors affecting university preferences were also investigated.

KEYWORDS: University preference, Career Goals, Profession, Respectability.

GİRİŞ

Ülkemiz gençlerinin yükseköğrenime kadar göstermiş oldukları akademik başarı ile geleceklerini planladıkları üniversite tercih dönemi, onların geleceklerini etkileyen önemli bir süreçtir. Avrupa Konseyi 'ne göre (2007) yükseköğretim; dört amacı bulunmaktadır. Bunlar istihdamı sürdürülebilir hale getirmek için öğrencileri hazırlama, toplum içerisinde onların aktif bireyler olmasını sağlama, onların kişisel gelişimlerini sağlayarak hayata hazırlamak ve öğrenme-öğretme, araştırma yoluyla elde ettikleri bilgi tabanını geleceğe taşımaktır. Bireye, kimlik kazandırma süreci öğrencilik döneminde başlamakta, profesyonel kimliğin kazandırılması her meslek grubunda farklı da olsa önem arz etmektedir (Tunç, Akansel ve Özdemir 2010: 25). Kariyer tercihleri, isimlerinin önünde bulunan öğrenci kimliğinin yerine hayatları boyunca taşıyacakları, yaşam kalitesini belirleyen mesleki kimliklerinin oluşmasına neden olacaktır. Bu noktada verilen karar, gelecekte iş yaşamında mutlu ve başarılı olup olmadıklarını belirleyecektir. İş yaşamındaki başarı ve mutluluk işine yansıtacak, verimini etkileyecek hatta bu durum ülke ekonomisine bile katkı sağlayacaktır. Kendini yeterli ve başarılı hissettiren çalışma ortamının, kişinin özel yaşantısını da olumlu etkileyeceği düşünülürse kariyer seçiminin aslında bireysel görünmesiyle birlikte toplumsal gelişimi ve refahı da birebir etkileyen bir durum olduğu söylenebilir.

Coşkun ve Demirel'in (2012: 111) yapmış olduğu çalışmada üniversite eğitimini, bireysel tercihlerin, kendi kendine öğrenme ve araştırma yapmanın ön planda tutulduğu bir süreç olarak ifade etmişlerdir. Üniversite eğitimini yapabilmek için öğrencilerin, hangi mesleği yapmak

istediklerini, hangi yükseköğrenim kurumunda yapmak istediklerini belirlemiş olmaları gerekmektedir. Kariyer tercihi yaparken, aileden, çevresindeki meslek seçeneklerinden etkilendikleri söylenebilir. Popüler bir meslek oluşu, saygınlığı gibi birden fazla kriter dikkate alınarak mesleki anlamda tercihlerin yapılmış olması önemli olmasına rağmen tercih sürecinin tamamlanması anlamına gelmez. Aksine süreç henüz başlamış sayılabilir. Meslek seçimi ile birlikte hangi üniversite tercihinin de yapılması en az meslek seçimi kadar geleceği şekillendirebilecek önemdedir.

Günümüzde eğitilmiş ve kaliteli elemanla çalışmanın, işletmenin verimini olumlu etkileyeceği, dolayısıyla ülkesel bazda da kaliteli üretimler gerçekleştirilebileceği düşünüldüğü için istihdamda eğitim durumu önemli tercih unsurlarından biri konumuna gelmiştir. Nitekim birçok ülkede işgücünün kalitesinin artırılması amacı ile devlet, sendikalar, şirketler, özel ya da kamuya ait kuruluşlar ve üniversitelerle işbirliği yapmaktadır (Zaim 2006: 602). Öğrenciler ise tercih sürecinde okul, sektör ve devlet işbirliği olan üniversiteleri ön planda tutarak geleceklerinde istihdamlarını garanti altına almak istemektedirler. Bu noktada eğitim sektöründe de bir markalaşma ve tercih edilir olma planı ön plana çıkmaktadır.

Yüksek öğretim kurumları öğrenciler için yarışmakta, bazı kurumlar altyapı imkânları sunarak, projeler yürüterek, eğitim fuarlarına ve sergilere katılarak, promosyon faaliyetleri ve reklam faaliyetleri yürüterek tercih edilmeyi sağlamaktadır (Yusof vd., 2008: 38). Üniversitelerin markası öğrencinin beklentilerini karşıladığı sürece öğrencilerin de o üniversiteyi daha çok tercih ettiği belirtilebilir (Ghodeswar 2008: 4-12).

Değişen makro-ekonomik çevre, yükseköğrenimi uluslararası ticarete dönüştürmüş, ikinci dünya savaşı sonrası yükseköğrenim sektörü önemli bir döviz kazancı haline gelmiştir. 1980'li yıllarda ise üniversiteler ve ülkeler arasında eşleştirme çalışmaları yapılmıştır (Ancheh vd., 2007:1). Öğrenim dili İngilizce ve Fransızca olan, uzaktan eğitim, öğrenci değişimleri, spor aktiviteleri, finansal yardımları gibi artılara sahip Kanada üniversiteleri 10.000'den fazla lisans ve yüksek lisans derece programlarına ek olarak profesyonel derece programları ve sertifikalar sunarak ABD üniversiteleri ile eş değer sayılmaktadır (Aysen vd, 2012: 188).

Marka oluşturma gelecek için yapılan bir yatırım olup kurumu zaman içerisinde güvenilir ve tutarlı kılar. Tercihteki yoğunluk, öğrenciler, veliler ve öğretim üyeleri, etkili rekabet edebilme yeteneği sağlayabilir. Sonuç olarak tercih edilebilmek için yapılan geliştirme ve iyileştirmeler tüketici konumunda olan öğrencilerin faydasına olduğu söylenebilir (Chang 2013: 8). Güçlü bir marka, tüketicilerle ilgili çıkarımlar yaparak ürün ve hizmetin niteliklerini artırmaya, tüketicilerin satın alımını yükseltmeye ve rekabet avantajı sağlamaya yönelik çalışır (Agrawal ve Swaroop 2009). Öğrenciler yıllar boyunca yükseköğrenim gördüğünden dolayı her bir öğrenci uzun süreli kazanımlar sağlayabilir. Bu nedenle de son dönemde markalaşarak daha fazla tüketici çekmeye çalışılmıştır (Chang 2013: 4).

Diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de yükseköğrenimde rekabete açık markalaşmaya çalışan okullardan bahsetmek mümkündür. Ülkemizde üniversitelerin marka olması konusunda yaygınlaşmış bilinç olmasa da diğerlerinden farklı olma, daha çok tercih edilme kaygısı olan ve markasını sağlamlaştırma çalışmalarıyla fark edilen üniversiteler göze çarpmaktadır. Türkiye'de "marka üniversite" denildiğinde ilk akla gelenlerden biri olan Orta Doğu Teknik Üniversitesidir. İlave olarak ruh sağlığı konusunda farklılaşmaya ve uzmanlaşmaya çalışan Üsküdar Üniversitesi ya da denizcilik alanında yoğunlaşan Piri Reis Üniversitesi örnek verilebilir. Yine dış hekimliği fakültesi ile rakiplerinden farklılaşan ve en çok tercih edilen üniversite olma unvanına sahip Yeditepe Üniversitesi markalaşmaya iyi bir örnek oluşturabilir. Eğitim kalitesi, deneyimli öğretim kadrosu, yurtdışı üniversitelerle kurduğu ilişkiler, kalite belgeleri ise bu üniversitenin nasıl marka haline geldiğinin birer göstergesidir (Aysen vd, 2012: 187).

Üniversitelerin tercih edilmesinde; mezuniyet sonrası iş bulabilme oranı oldukça etkilidir (Gürdoğan 2016: 1239). Kalitesini kanıtlamış okul mezunlarının sektörde tercih edildiği düşünülürse, öğrencilerin gelecekte iş hayatına atıldıklarında bir adım önde başlamak istemelerinin, tercihlerini etkilemekte olduğu söylenebilir. Yapılan diğer çalışmalara göre kurumun kalitesine ilave olarak tercihleri belirlerken; kişinin yaşadığı yere yakın olması (Ming 2010: 53), mezuniyet başarı derecesi, öğrenim ücretleri, üniversitenin bulunduğu şehirdeki hayat pahalılığı, coğrafi konumu, yaşam kalitesi (Gürdoğan 2016: 1239), ailesi ve çevresi (akar

2012: 115) etkili olmaktadır. Öğrenim maliyetini oluşturan en önemli kalem üniversite ücreti olsa da, başka bazı maliyet kalemleri dikkate alınmalıdır. Örneğin üniversitenin bulunduğu şehirdeki barınma olanakları ve bunların maliyeti, ulaşım ücretleri, üniversitenin ve diğer kurumların sağlayabileceği burs ve yardım imkânları seçimde etkilidir (Ming 2010: 54). Yine anne ve baların öğrenim durumları, aylık gelirleri, kardeş sayıları, ebeveynlerin mesleği, öğrencinin aldığı puan da bu tercihi etkilemektedir (Sarıkaya ve Khorshid 2009; Bahar, 2002).

Yükseköğretim seviyesinde okul türü tercihi aynı zamanda bir meslek tercihidir. Meslek ise kişinin değer yargılarını, dünya görüşünü, günlük yaşam tarzını, sosyal çevresini, yaşam kalitesini ve alışkanlıklarını biçimlendiren en önemli faktördür. İşte bu nedendir ki üniversite ve meslek seçimi kişilerin hayatının dönüm noktasıdır ve ciddi bir sorun haline almıştır. Sorun denmesinin nedeni kararın doğruluğu geleceğini ve mutlu bir birey olup olmayacağını da etkilemektedir. Ancak seçeneklerin artmış olması tercihi zorlaştırmaktadır (Kuzgun 2000: 6). Yani birey, mesleğini seçerek, yaşayacağı çevreyi, bir anlamda ekonomik durumunu, ilişkide bulunacağı insanları da seçmiş olmaktadır (Bahar 2002: 126).

Tercih sürecinde bir diğer boyut ise üniversiteler ve meslekler hakkında doğru bilgiye nasıl ulaşılabileceğidir. Önceki dönemlerden farklı olarak günümüzde, üniversitelerin ve bölümlerinin sayısının artması olumlu bir gelişmedir. Alternatifler çoğaldıkça, yükseköğrenim görmek isteyen öğrenci sayısı arttıkça rehberlik hizmetlerine verilen önem de doğru orantılı olarak artmıştır. Okullardaki rehberlik hizmetlerinde öğrenciler bu konularda yönlendirilebilmekte ve bilgilendirilebilmektedir. Ayrıca Üniversitelerin tanıtım çabaları da buna katkı sağlayabilmektedir. Aileler ise eğitim seviyeleri ve günün gereklerinin farkında olmaları nedeniyle daha bilinçli yaklaşımlar sergilemektedirler.

Aile, arkadaş, dersane, öğretmen gibi fikir liderlerinden derlenen bilgilerle birlikte internet, iletişim ve ulaşım imkanlarının hızlı gelişimi ile bireysel olarak da doğru bilgilere ulaşmak mümkün olabilmektedir (akar 2012: 115). Bu gelişim nedeniyle alışveriş merkezlerinden, ulaşım araçlarına, okullardan evlere kadar her ortamda internetin kullanılabilirliği olması bu düşüncüyü kanıtlar konumdadır. İstendiği takdirde ilgili kurum sayfalarından meslek tanımlamaları, mesleğin özellikleri, istihdam oranları ve hatta olumsuzluklarına dahi ulaşılabilmesi mümkündür. Bu konuda bir diğer yapıcı gelişim ise öğrencilerin yerinde görüp tercih edebilmeleri için üniversitelerin kapılarını onlara açmış olmalarıdır.

Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Araştırmada kullanılan anket formu Çatı, İstar ve Özcan'ın 2016 yılında yapmış olduğu çalışmadan faydalanılarak oluşturulmuştur. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde SPSS 24 Paket Programından faydalanılmıştır. Verilerin kategorik olması parametrik olmayan istatistiksel analizlerin kullanılmasını gerektirmiştir. Verilerin analizinde güvenilirlik analizi, frekans analizi, parametrik olmayan hipotez testlerinden Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis Testi kullanılmıştır.

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda 22 ifadeden oluşan ifade teste tabi tutulmuş ve korelasyon katsayısı 0,25'in altında çıkan bir ifade veri tabanından çıkartılmış ve analiz tekrar yenilenmiştir. Cronbach Alpha katsayısı: 0,934 çıkmıştır. Mann-Whitney U testi iki bağımsız grup arasındaki farklılıkları test etmek amacıyla kullanılır. Bağımsız t testinin parametrik olmayan alternatifidir. Dolayısıyla araştırmada bu teste uygun olarak öğrencilerin cinsiyetleri ve okudukları bölüm değişkenleri ile diğer değişkenler arasında farklılık-farksızlık analizleri yapılmıştır. Diğer yandan Kruskal-Wallis Testi gruplar arası tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan alternatifidir. Bu analiz sürekli değişkenlere sahip üç ya da daha fazla grup için karşılaştırma yapılmasını sağlar.

Araştırmaya meslek yüksekokulunda birinci sınıfta okuyan öğrenciler dahil edilmiştir. Birinci sınıfta okuyan 276 öğrenciden 183'ünün anket formları analize uygun görülmüş ve araştırma 183 öğrenci üzerinden yürütülmüştür.

Öğrencilerin demografik özellikleri incelendiğinde %62'sinin erkek; %58'inin 20-22 yaş, %38'inin 17-19 yaş aralığında; %54'ünün otel-lokanta ve ikram hizmetleri bölümü, %46'sının seyahat-turizm ve eğlence hizmetleri bölümü; %31'inin Muğla, %14'ünün İzmir, %9'unun İstanbul, %6'sının Bursa; %56'sının meslek lisesi, %18'inin düz lise mezunu; %40'ünün eşit

ağırlık alanı, %36'sının sözel öğrenim alanından sınava girdiği; %86'sının devlet okulunu tercih ettiği ve %35'inin 250-300 puan, %32'sinin 200-250 puan aralığında puan aldığı belirlenmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Üniversite Tercihini Etkileyen Faktörlerin Dağılımı

İfadeler	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Tercihlerimi yaparken, okuyacağım üniversitenin bulunduğu şehri dikkate alırım.	4,35	,960
İş güvencesi sağlayan üniversitelere tercihlerimde öncelik veririm.	4,23	,945
Tercih ettiğim üniversitenin köklü bir üniversite olmasını isterim.	3,94	1,161
Tercih yaparken üniversitenin marka değerinin yüksek olmasını dikkate alırım.	3,83	1,107
Tercihlerimde dünya görüşümü rahatlıkla yaşayabileceğim ortamı olan bir üniversite tercih ederim.	4,24	1,052
Tercih edeceğim üniversitenin imajının iyi olmasını önemserim.	4,24	,924
Tercih edeceğim bölümün imajının iyi olmasını önemserim.	4,25	,896
Tercih ettiğim üniversitenin akademik kadrosu benim için önemlidir.	4,11	,954
Tercih edeceğim üniversitenin laboratuvar olanaklarının yeterli olmasını isterim.	4,07	1,043
Üniversitenin kütüphane olanakları tercihlerimde etkilidir.	3,81	1,177
Üniversite-sanayi işbirliğinin olması tercihlerimi olumlu yönde etkiler.	3,46	1,188
Tercihimde bulunmadan önce, o üniversiteden mezun öğrencilerin profillerini dikkate alırım.	3,36	1,236
Üniversite tercihlerimde, sunulan staj olanaklarını dikkate alırım.	4,21	,934
Üniversitenin sağladığı barınma olanakları üniversite tercihlerimde etkilidir.	4,15	1,067
Tercihlerimde üniversitenin ulaşım olanaklarını dikkate alırım.	4,31	,947
Yiyecek-içecek olanaklarının zenginliği üniversite tercihlerimde etkilidir.	3,95	1,083
Sunulan sağlık hizmetleri tercihlerimde etkilidir.	4,07	1,030
Üniversite kampüsünün gelişmiş olması tercihlerimde etkilidir.	4,19	1,075
Tercihlerimde üniversitedeki sosyal olanakların fazlalığını dikkate alırım.	4,21	1,050
Üniversitenin spor olanakları tercihlerimde etkilidir.	4,06	1,090
İlgi alanıma uygun öğrenci kulüplerinin bulunması, üniversite tercihlerimde etkili rol oynar.	3,97	1,235

Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri algılama düzeylerine bakıldığında “Tercihlerimi yaparken, okuyacağım üniversitenin bulunduğu şehri dikkate alırım” ifadesinin (ort:4,35) en yoğunlukta olduğu görülmektedir. Tercihlerimde üniversitenin ulaşım olanaklarını dikkate alırım” ifadesinin (ort:4,31) ikinci sırada, “Tercih edeceğim bölümün imajının iyi olmasını önemserim”, ifadesinin (ort:4,25), üçüncü sırada öğrenciler tarafından tercih edildiği belirlenmiştir.

Öğrencilerin tercihlerini yaparken en az dikkat ettikleri faktörlere bakıldığında “Tercihle bulunmadan önce, o üniversiteden mezun öğrencilerin profillerini dikkate alırım” (ort:3,36), “Üniversite-sanayi işbirliğinin olması tercihlerimi olumlu yönde etkiler” (ort:3,46) ve “Üniversitenin kütüphane olanakları tercihlerimde etkilidir” (ort:3,81) ifadelerinde yer alan mezun öğrenci profili, üniversitelerin sanayi ile olan işbirlikleri ve üniversitelerin kütüphane imkanları onların düşüncelerinde en alt sıralarda yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 2: Öğrencilerin Üniversite Tercihini Etkileyen İfadelerin Demografik Değişkenlere Göre Farklılık-Farksızlık Durumu (Kruskal Wallis Testi)

İfadeler	Öğrenim Alanı	YGS Puanı
Tercih ettiğim üniversitenin köklü bir üniversite olmasını isterim.	0,036*	
Tercihlerimde dünya görüşümü rahatlıkla yaşayabileceğim ortamı olan bir üniversite tercih ederim.		0,043*
Üniversite-sanayi işbirliğinin olması tercihlerimi olumlu yönde etkiler.		0,011*

*Sig<0,05

Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerle ilgili algılamaları ile demografik özellikleri arasında farklılık olup olmadığını görebilmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre; istatistiksel olarak anlamlı çıkan sonuçlar Tablo 2’de görülmektedir. Öğrencilerin yaşları, mezun oldukları lise, yaşadıkları il ve tercih ettikleri üniversite türü (devlet, vakıf) ile üniversiteyi tercih etme faktörleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla, öğrencilerin yaşları, yaşadıkları il ve tercih ettikleri üniversite türünün, onların üniversite tercihinde etkili olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin “Tercih ettiğim üniversitenin köklü bir üniversite olmasını isterim” ifadesine sözel, sayısal ve eşit ağırlık olan öğrenim alanlarından eşit ağırlık en yüksek düzeyde olmakla birlikte (101,01), arkasından sayısal (86,98) ve sözel (79,65) alanlar anlamlı sonuçlar vermiştir. Seçtikleri üniversiteyi belirlerken eşit ağırlıktan sınava girenlerin köklü üniversite olmasını diğer alanlara göre daha fazla önemseyerek seçtikleri görülmektedir.

Öğrencilerin, “Tercihlerimde dünya görüşümü rahatlıkla yaşayabileceğim ortamı olan bir üniversite tercih ederim” ifadesine aldıkları puan türü açısından bakıldığında 250-300 puan arası puan alan öğrencilerin ilk sırada, 200-250 puan alanların ikinci sırada ve 300-350 arası puan alanların da üçüncü sırada bu ifadeyi daha fazla dikkate alarak tercih yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin, “Üniversite-sanayi işbirliğinin olması tercihlerimi olumlu yönde etkiler” ifadesi YGS puan türü açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Bu farklılığın 150-200 puan aralığında puan alan öğrencilerde öncelikli olmakla birlikte, sırasıyla 250-300 puan aralığı ve arkasından 200-250 puan aralığı öğrencilerinde olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 3: Öğrencilerin Cinsiyetleri ile Mezun Oldukları Lise /Üniversite Türü Arasındaki Farklılık-Farksızlık Durumu (Mann-Whitney U Testi)

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Z Değeri	p Değeri
Mezun Olduğu Lise				
Erkek	94	88,95	-2,273	,023*
Kız	70	73,84		
Toplam	164			
Üniversite Türü				
Erkek	94	86,54	-2,028	
Kız	70	77,07		
Toplam	164			

* Sig<0,05

Öğrencilerin cinsiyetleri ile mezun oldukları lise arasında anlamlı bir farklılık olduğu, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre mezun oldukları lisenin onların üniversite tercihlerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin tercih ettikleri üniversite türünde (devlet-vakıf) erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre tercihlerini yaparken hangi tür üniversite olduğuna dikkat ettikleri görülmektedir. Genel olarak, öğrencilerin cinsiyetleri ile hem mezun oldukları lise hem de tercih ettikleri üniversite türü bakımından doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir (Tablo 3).

Tablo 4: Öğrencilerin Mezun Oldukları Lise-Okuduğu Bölüm Arasındaki Farklılık-Farksızlık Durumu (Kruskal Wallis Testi)

Değişken	n	Sıra Ortalaması	p Değeri
Düz Lise	33	70,32	
Anadolu Lisesi	27	97,33	
Fen Lisesi	21	99,71	,040*
Meslek Lisesi	102	96,01	
Toplam	183		

* Sig<0,05

Öğrencilerin mezun oldukları lise ile okudukları bölüm arasındaki değerler Tablo 5'de görülmektedir. İstatistiksel açıdan değerlendirildiğinde öğrencilerin mezun oldukları lisenin onların üniversite bölüm tercihlerinde anlamlı bir farklılık yarattığı söylenebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %56'sının meslek lisesi mezunu olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin mezun oldukları lise doğrultusunda üniversitede de bilinçli olarak bu bölümleri seçtikleri görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 5: Öğrencilerin Üniversite Tercihini Etkileyen İfadelerin Bölümlerine Göre Farklılık-Farksızlık Durumu (Mann-Whitney U Testi)

Değişken	n	Sıra Ortalaması	Z Değeri	p Değeri
İfadeler				
Tercih edeceğim üniversitenin laboratuvar olanaklarının yeterli olmasını isterim.	84	91,43	-2,983	,003*
Seyahat Hiz.	78	70,80		
Otelcilik Hiz.	162			
Toplam				
Üniversitenin kütüphane olanakları tercihlerimde etkilidir.	84	89,78	-2,442	,015*
Seyahat Hiz.	78	72,58		
Otelcilik Hiz.	162			
Toplam				
Sunulan sağlık hizmetleri tercihlerimde etkilidir.	84	89,48	-2,409	,016*
Seyahat Hiz.	78	72,91		
Otelcilik Hiz.	162			
Toplam				
Tercihlerimde üniversitedeki sosyal olanakların fazlalığını dikkate alırım.	84	87,92	-2,006	,045*
Seyahat Hiz.	78	74,59		
Otelcilik Hiz.	162			
Toplam				
Üniversitenin spor olanakları tercihlerimde etkilidir.	84	91,92	-3,161	,002*
Seyahat Hiz.	78	70,28		
Otelcilik Hiz.	162			
Toplam				
İlgi alanıma uygun öğrenci kulüplerinin bulunması, üniversite tercihlerimde etkili rol oynar.	84	89,07	-2,291	,022*
Seyahat Hiz.	78	73,35		
Otelcilik Hiz.	162			
Toplam				

Öğrencilerin, “Tercih edeceğim üniversitenin laboratuvar olanaklarının yeterli olmasını isterim”, “Üniversitenin kütüphane olanakları tercihlerimde etkilidir”, “Sunulan sağlık hizmetleri tercihlerimde etkilidir”, “Tercihlerimde üniversitedeki sosyal olanakların fazlalığını dikkate alırım”, “Üniversitenin spor olanakları tercihlerimde etkilidir” ve “İlgi alanıma uygun öğrenci kulüplerinin bulunması, üniversite tercihlerimde etkili rol oynar” ifadeleri öğrencilerin okuduğu bölüm açısından değerlendirildiğinde farklı düşüncelerde oldukları görülmektedir. Seyahat bölümü öğrencilerinin ilgili konularda daha hassas oldukları, otelcilik bölümü öğrencilerinin de ikinci sırada konuya hassasiyet gösterdikleri söylenebilir (Tablo 5).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri algılama düzeylerine bakıldığında “Tercihlerimi yaparken, okuyacağım üniversitenin bulunduğu şehri dikkate alırım” ifadesinin en yoğunlukta olduğu görülmektedir. Tercihlerimde üniversitenin ulaşım olanaklarını dikkate alırım” ifadesinin ikinci sırada, “Tercih edeceğim bölümün imajının iyi olmasını önemserim”, ifadesinin, üçüncü sırada öğrenciler tarafından tercih edildiği belirlenmiştir.

Öğrencilerin tercihlerini yaparken “Tercihle bulunmadan önce, o üniversiteden mezun öğrencilerin profillerini dikkate alırım”, “Üniversite-sanayi işbirliğinin olması tercihlerimi olumlu yönde etkiler” ve “Üniversitenin kütüphane olanakları tercihlerimde etkilidir” ifadelerine en az dikkat ettikleri görülmektedir. Özetle, mezun olan öğrenci profili, üniversitelerin sanayi ile

olan işbirlikleri ve üniversitelerin kütüphane imkanları onların üniversite tercihlerinde fazla önemsemedikleri konular arasındadır.

Öğrencilerin yaşları, mezun oldukları lise, yaşadıkları il ve tercih ettikleri üniversite türü (devlet, vakıf) ile üniversiteyi tercih etme faktörleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla, öğrencilerin yaşları, yaşadıkları il ve tercih ettikleri üniversite türünün, onların üniversite tercihinde etkili olmadığı söylenebilir.

Öğrencilerin “Tercih ettiğim üniversitenin köklü bir üniversite olmasını isterim” ifadesine sözel, sayısal ve eşit ağırlık olan öğrenim alanlarından eşit ağırlık en yüksek düzeyde olmakla birlikte, arkasından sayısal ve sözel alanlar anlamlı sonuçlar vermiştir. Seçtikleri üniversiteyi belirlerken eşit ağırlıktan sınava girenlerin köklü üniversite olmasını diğer alanlara göre daha fazla önemseyerek seçtikleri görülmektedir.

Öğrencilerin, “Tercihlerimde dünya görüşümü rahatlıkla yaşayabileceğim ortamı olan bir üniversite tercih ederim” ifadesine aldıkları puan türü açısından bakıldığında 250-300 puan arası puan alan öğrencilerin ilk sırada, 200-250 puan alanların ikinci sırada ve 300-350 puan alanların da üçüncü sırada bu ifadeyi daha fazla dikkate alarak tercih yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin, “Üniversite-sanayi işbirliğinin olması tercihlerimi olumlu yönde etkiler” ifadesi YGS puan türü açısından anlamlı farklılık göstermektedir. Bu farklılığın 150-200 puan aralığında puan alan öğrencilerde öncelikli olmakla birlikte, sırasıyla 250-300 puan aralığı ve arkasından 200-250 puan aralığı öğrencilerinde olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin cinsiyetleri ile mezun oldukları lise arasında anlamlı bir farklılık olduğu, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre mezun oldukları lisenin onların üniversite tercihlerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin tercih ettikleri üniversite türünde (devlet-vakıf) erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre tercihlerini yaparken hangi tür üniversite olduğuna dikkat ettikleri görülmektedir. Genel olarak, öğrencilerin cinsiyetleri ile hem mezun oldukları lise hem de tercih ettikleri üniversite türü bakımından doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir.

İstatistiksel açıdan değerlendirildiğinde öğrencilerin mezun oldukları lisenin onların üniversite bölüm tercihlerinde anlamlı bir farklılık yarattığı söylenebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %56’sının meslek lisesi mezunu olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin mezun oldukları lise doğrultusunda üniversitede de bilinçli olarak bu bölümleri seçtikleri görülmektedir.

Öğrencilerin, “Tercih edeceğim üniversitenin laboratuvar olanaklarının yeterli olmasını isterim”, “Üniversitenin kütüphane olanakları tercihlerimde etkilidir”, “Sunulan sağlık hizmetleri tercihlerimde etkilidir”, “Tercihlerimde üniversitedeki sosyal olanakların fazlalığını dikkate alırım”, Üniversitenin spor olanakları tercihlerimde etkilidir” ve “İlgi alanıma uygun öğrenci kulüplerinin bulunması, üniversite tercihlerimde etkili rol oynar” ifadelerine öğrencilerin okuduğu bölüm açısından değerlendirildiğinde farklı düşüncelerde oldukları görülmektedir. Seyahat bölümü öğrencilerinin ilgili konularda daha hassas oldukları, otelcilik bölümü öğrencilerinin de ikinci sırada konuya hassasiyet gösterdikleri söylenebilir.

Sonuç olarak, meslek yüksekokulu öğrencilerinin üniversite tercihini yaparlarken sadece mezun oldukları lise ve seçtikleri üniversitenin devlet ya da vakıf üniversitesi olması arasında anlamlı ilişki görülmüştür. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre mezun oldukları lisenin üniversite tercihlerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre devlet ya da vakıf üniversitesi ayırımına daha fazla dikkat ettikleri görülmektedir. Öğrencilerin mezun oldukları lisenin onların bölüm tercihinde etkili olması da önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu durum, temelden alınan eğitimin üzerine aynı yönde alan değiştirmeden eğitime devam edilmesi, öğrencilerin mezuniyet sonrası da yapmak istedikleri işin bilincinde ve ciddiyetinde olduklarını gösterebilir.

KAYNAKÇA

- AGRAWAL, Rakesh Kumar ve SWAROOP, Pragati (2009), "Effect of employer brand image on application intentions of B-school undergraduates" *The Journal of Business Perspective*, Vol.13, Num. 3, p. 41-49.
- AKAR, Cüneyt (2012), "Üniversite Seçimini Etkileyen Faktörler: İktisadi ve İdari Bilimler Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma" *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 97-120.
- ANCHEH, Keling Stevenson Boniface, KRISHNAN, Anbalagan ve NURTJAHJA, Oktavia (2007), "Evaluative Criteria For Selection Of Private Universities And Colleges In Malaysia" *Journal of International Management Studies*, Vol. 2, Num. 1, p. 1-11.
- AYSEN, Esin, YAYLI, Ali ve HELVACI, Engin, (2012), "Üniversitelerin Marka Kişiliği Algısının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma" *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, s.182-204.
- BAHAR, Hüseyin Hüsnü (2002), "Eğitim Fakültesi, Tıp Fakültesi Ve İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Bazı Sosyo-Ekonomik Özellikleri İle Fakülte Tercihleri Arasındaki İlişki", *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 125-144.
- CHANG, Yu-Ying Chris (2013), "Does School Branding Matter In Secondary Education", *Unpublished report*.
- COŞKUN Yelkin Diker ve DEMİREL, Melek (2012), "Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 42, s.108-120.
- ÇATI, Kahraman, İŞTAR, Emel, ÖZCAN Hayati (2016), "Üniversite Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi: Türkiye Geneline Bir Alan Araştırması", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, s. 163-177.
- GHOESWAR Bhimrao M. (2008), "Building Brand Identity In Competitive Markets: A Conceptual Model", *Journal Of Product & Brand Management*, Vol.17, Num.1, p. 4-12.
- GÜRDOĞAN, Arzu (2016), "Öğrencilerin Üniversite Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ortaca Örneği", *Journal of International Social Research*, Cilt 9, Sayı 42, s. 1238-1246.
- KUZGUN, Yıldız (1987), "Sosyo-Ekonomik Düzey ve Psikolojik İhtiyaçlar", *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 55-68.
- MİNG, Joseph Sia Kee (2010), "Instutional Factors Influencing Students' College Choice Decision In Malaysia: A Conceptual Framework", *International Journal of Business and Social Science*, Vol.1, Num. 3, p. 53-58
- SARİKAYA, Türkan ve KHORSHİD, Leyla (2009), "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, s. 393-423.
- TUNÇ, Gülseren Çıtak, AKANSEL, Neriman ve ÖZDEMİR, Aysel (2010), "Hemşirelik ve Sağlık Memurluğu Öğrencilerinin Meslek Seçimlerini Etkileyen Faktörler", *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.24-31.
- YUSOF, Mohar bin, AHMAD, Siti Nor Bayaah binti, TAJUDİN, Misyer bin Mohamed ve RAVİNDRAN, R. (2008), "A Study Of Factors Influencing The Selection Of A Higher Education Institution", *UNITAR e-journal*, Vol. 4, Num. 2, p. 27-40.
- ZAİM, Halil (2006), "Yeni Gelişmeler Işığında Bilgi İşi ve Bilgi İşçisi", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı 49, s.609-618.

TARİHİ GERÇEKLER: ETRUSKLAR VE ALFABE

Hacer HÜSEYNOVA

Prof.Dr., Azerbaycan Devlet Pedagoji University, AZERBAIJAN, (hacerhuseynova@mail.ru)

Abstract

The Historical Truth: Etrusks and alphabetic issues

Etrusks lived in Etruria region of Italy, situated between the Tiber and Arno. They lived up to the (b.c) 6th century by the Romans sometimes they called Tuscia. They called themselves Rasena and disappear part of the people and culture of Etruscan in the Roman Empire. According to the Greek historian Herodotus, etrusks emigrated from Anatolia to Italy (Lidya). According to historians, the tradition of the people of other nations, the similarities noted in Anatolia. We can say that Etrusks' origin come from East Asian and Central Asian. Some scientists approached Herodotus' opinion hesitantly they think that Etrusks could not come from the sea migration. Therefore, the University of Turin in 2004, investigations were carried out genetic scientist again by Alberto Piazza, who lived between the VII-III centuries, taken from 80 sceleton samples belong to etrusks DNA living in Europe with a number of nations, including DNA's as a result account it was the Etruscans genetic code near the present-day Anatolian Turks. Thus, in ancient times to today's etrusk's emigrated from Turkey- Anatolia to Italy. There is other evidence that prove to be of the same origin Etrusklarla Turks:

1. origin wolf (wolf-HH.) There are a few people in the world, covering: etrusks, Turks, Mongols.
2. word similarities Etruscan and Turkish languages.
3. DNA tests to be the same.
4. Only in Anatolia etruskls be found in the samples of the pot handle.
5. Both languages are agglutinative.
6. Etruscan Orkhon inscriptions to be the same with labels ...

KEYWORDS: Etruscan, Turkish, Roma, alphabetically, latin...

GİRİŞ

Etrusklar İtalya'nın Tiber ve Arno denizleri arasında bulunan Etruria bölgesinde m.ö. 6. yüzyıla kadar yaşamış bir halk olarak antik Romalılar tarafından etrusci, bazen de tusci isimlendirilmişlerdir. Yunanlar onları Turrhen, Tursen adlandırmışlar. Kendilerine Rasena diyen etrusk halkının bir kısmı ve onların kültürü daha sonra Roma İmparatorluğu içerisinde erimiştir. Onlar İtalya bölgesindeki birçok halklardan daha çok gelişmişlerdir. Roma kültürünün kendi başlangıcını etrusk kökünden alması artık ispatlanmıştır. Etruskların dini vahyedilmiş bir din olmuş ve özel örgütlenmeleri olmuştur.

Yunan tarihçisi Heredot'a göre, etrusklar Anadolu'dan İtalya'ya (Lidya'dan) göç etmişlerdir. Diğer tarihçiler de bu halkın törelerine göre Anadolu bölgesindeki halklarla benzerliklerinin olduğunu belirtmişlerdir. Tüm bunlar etruskların Doğu Anadolu ve Orta Asya kökenli olduğunu söylemeye esas veriyor.

Bazı bilim adamları Heredotun görüşlerine tereddütle yanaşmış, böyle bir göçün denizden gelebileceğine inanmamışlar. Bu nedenle 2004 yılında Torino Üniversitesi'nde bilim adamı Alberto Piazza tarafından yeniden genetik araştırmalar yapılmış, m.ö.VII-III yüzyıllar arasında yaşamış etrusklara ait 80 iskeletten DNA örnekleri alınmış, Avrupa'da yaşayan birçok milletlerin DNA-sı ile karşılaştırılmış, sonuç olarak hesap edilmiştir ki, etruskların genetik kodu bugünkü Anadolu Türklerinin genetik kodu ile daha yakındır. Demek ki, etrusklar antik dönemde bugünkü Türkiyeden- Anadolu'dan İtalya'ya göç etmişlerdir.

Etrusklarla türklerin aynı kökenli olmalarını ispatlayan bir çok deliller vardır:

1 Bütün dünyada soyunu kurtla(canavarla-H.H.) bağlayan bir kaç halk vardır: etrusklar, türkler, moğollar.

2.Etrusk ve türk dillerindeki sözcüklerdeki benzerlikler.

3. DNK sonuçlarının aynı olması (Etrusk iskeletleri ve Anadolu'da aparılan araştırmalara göre).
4. Yalnız Anadolu'da görülen kulplu kap-kazan örneklerinin etrusklarda da olması.
5. Her iki dilin aqqlütinativ olması.
6. Etrusk yazı işaretlerinin Anadolu'da ve Orta Asiyada bulunan eski türk runik yazılarla aynı olması ve s.

Etruskların dili ve alfabesi hakkında da çeşitli, farklı fikirler yürütülmüştür. Bu konuların tam çözülmemesinin çeşitli nedenleri olmuştur:

- 1) Yüzlerce etrusk yazı metinlerinin olduğu levhalar müzelerden çalınıp, yok olmuştur.
- 2) Etrusklardan günümüze birkaç kısa hacimli kabir taşı yazıları, aile sözleşmelerinden (anne, baba adı, çocukların sayısı ve isimlerinden) oluşan yazı örnekleri kalmıştır. En ilginç ise odur ki, hacmi diğerlerinden büyük sayılan etrusk yazısı İtalya'da değil, XIX yüzyılda Mısır'ın İskenderiye kentinde bir mumyanın üzerinde bulunmuştur.
- 3) Etrusklar ezoterik toplum olarak tüm bilgilerini gizlice saklamış, her şeyi yazıya almamışlar. Sadece, önemli bilgileri din görevlileri kayda almış ve gizli saklamışlar. Dolayısıyla da onların dini kitapları henüz bulunmamıştır.
- 4) Etrusk yazıları düşünülmüş, sistemli şekilde yok edilmiştir. Buna da neden o olabilirdi ki, etrusk dili çok geniş incelenmiş Hint-Avrupa dillerinden biri olmamış, yeni, farklı bir dil olmuştur.

Bu dil bugüne kadar da tam olarak tatik edilmemiş, son söz söylenmemiştir. Yazılara göre, etrusk alfabesi 22 sestem, 22 harften oluşan bir alfabe olmuştur. Bazen sağdan sola, bazen de soldan sağa yazılmıştır.

Etruskların dili, yazısı, alfabesi henüz bugüne kadar tam incelenmemiştir. Az sayıda zamanımıza kadar ulaşan yazılar ise hacimce çok küçüktür. Çoğu durumda aile meselelerini, çocukların isimlerini, sayısını bildiren mezar taşlarından ibaret olmuştur. Etrusk yazıları hakkında yeterli bilginin olmamasının bir nedeni bu yazıların daha çok moda olan Hint-Avrupa dillerinden farklı olması da olabilirdi.

İtalyan tarihçiler etruskları Latinlerden farklılaştırmış, "Romalıların siyasi ve idari yönetim çalışmalarını, ordu kuruculuğunu, altının imalini" vb. konuları etrusklardan öğrendiklerini itiraf etmişlerdir. Latinlerin kültürü etruskların kültürlerinin temelinde oluşmuştur. Latinler etruskları "tuskilər", bunların yaşama alanı ise Toskani//Toskaniya adlandırmışlar. Floransa // Floransa ise bu memleketin kültür merkezi olmuştur. Kabul edilir ki, Avrupa'da renesansı başlatanlar da etrusklar olmuş, Roma imparatorluğunu onlar kurmuşlardır. Hatta Avrupa'nın birçok popüler kültür adamlarından Dante, Mikelancelo, Lenardo do Vinci, Napolyon, Vergili, Jül Sezar bile etrusk kökenli olarak kabul edilir.

Etruskların Avrupa'ya nasıl gelmeleri hakkında farklı görüşler, rivayetler vardır. Onlardan birinde söylenir: güya Anadolu'nun Lidya bölgesinde kral Aytosun hakimiyeti döneminde açlık baş vermiş, kral da halkı beladan kurtarmak için onları iki gruba ayırmıştır. Bir grubu Turhenos adlı oğluna tapşırması ve demiştir ki, insanları da alıp yeni bir mekan arasınlar. Turhenos da halkla birlikte İzmir'e gelmiş, orada gemiler yaparak Adriyatik Denizi ile İtalya'nın doğusundaki Umbria kıyılarına gelmiş, yaşadıkları araziye öz başkanlarının adı ile Turhen//Türrhenn adlandırmışlar. İşte bugüne kadar da İtalya'nın batısındaki denize Türhen Denizi denir.

Bu bilgiyi Plutarh da doğrulamıştır. O, "Romülüsün hayatı" adlı eserinde etruskların İtalya'ya gelmeden önce Lidya'da (Şimdiki İzmir-Manisa bölgesi-H.H.) yaşadıklarını kaydetmiştir.

M.Ö. III-II binyılda Anadolu'da bulunan etrusklar Hititlerin oluşması sonucunda Samsun taraflara çekilmişlerdir. İşte bu nedenle de amazonlar Amasya bölgesine ve Ege sahillerine yüz tutmuşlardır. Böyle bir görüş de vardır ki, amazonlar m.ö. II yüzyılın başlarında Kafkasya'dan geçip Anadolu'nun doğusunda yerleşmişlerdir. Söylenene göre, İzmir'i Amazon kraliçesi Murine kurmuştur.

Eski Romalılar Troya savaşından sağ-salim kurtaran truvalıların (Troyalıların) İtalya'ya göç ettiklerini ve Latinlerin onlardan türediklerini kabul ediyorlardı. Bulgar bilim adamı Vladimir Georgiyev de Troyalılarla Etruskların aynı boydan olduklarını söylemiştir. O yazmıştır: "Troyalılar İtalya'nın batısına yerleşip Yeni Troya yarattılar. Burada ancak etrusklardan bahsedilebilir. Çünkü Herodot, Strabon, Plutarh ve başkaları onların Batı Anadolu'dan olduklarını söylemişlerdi".

451 yılında Atilla Roma ile savaşlarda Troya şehrine dokunmayacağını söylemiştir. Bu Troya Anadolu Tirhenlerin Avrupa'da kurduğu ikinci Troya'dan başka bir şey olamazdı. Onların işte türk kökenli olduğunu dikkate alan Atilla da Troya'ya ve troyalılara dokunmamıştır. Bizans bilim adamları Türklerin Troyalıların nesli olduğunu kabul ediyorlardı. Bizanslı Qazes ve İtalyan F.Filelfo arasındaki mektublaşmadan şöyle anlaşılmıştır ki, XV yüzyıl Türkleri Eski Truvalıların soyundan olmuşlar ve Türkler İstanbul'u feth etmekle Qreklerden Truvanin intikamını almışlar.

Bu konuda 1990 yılında Turgut Özal'ın yazılarında da bazı fikirler seslenmiştir. İtalya'da Etruskların dönemi m.ö. XIII yüzyıldan m.ö. 265 yılına kadar süren 1000 yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Etrusk devleti Kuzey-Orta-Güney olarak üç bölüme bölünmüştür ki, bu husus türklerde sağ-merkez-sol yapısına uygundur. Aynı zamanda her biri de Türklerde olduğu gibi, 12 boya bölünmüştür. Bu da türklerin 12 rakamını kutsal kabul etmesi ile bağlıdır.

Latince böyle bir ifade kullanılmıştır: "Vox poluli, vox del". Bu ifadenin anlamı çağdaş günümüzde bile Türkiye'de işlenen "halkın sesi, hakkın sesidir" ifadesinin aynıdır. Söylenenlere göre, etrusklarda kadınlar özgür olmuş, kapalı olmamış, yarışlarda, meclislerde yer almış, hatta savaşlarda erkeklerle omuz- omuza savaşmışlar.

Etruskların gelişmiş bir toplum olduğunu onların yarattıkları dil ve alfabe de ispatlamaktadır. Bugüne kadar etrusk alfabesi ile ilgili keskin söz deyimlerinin bazı nedenleri yukarıda artık kaydedilmiştir. Yani: 1. Etrusklardan günümüze çok az yazı örnekleri gelmiştir; 2. Etrusk yazıları toplu olarak mahv edilmiştir.3. Sadece çok yazıldığına bazı şeyleri yazar ve gizlin saxlardılar.4. Aqqlütinativ bir dil olduğu için bilim adamları onları kolay çöze bilmemişler. 5. Etrusk alfabesi 22 harfli alfabe olmuştur. 6. Amerikalı ve Avrupalı bilim adamlarının yaptığı araştırmalarının sonucunda anlaşılmıştır ki, bu dilin sözcüklerinin çok büyük bir bölümü, Macar, Sümer ve Türk dillerinde de mevcut olmuştur.

Dünya türkoloqlarının görüşlerine göre, etrusk yazı işaretleri Türk Runik yazılarındaki işaretlerle // tamğalarla aynıdır. Bu fikir Batı bilim adamları tarafından da kabul edilmiştir. Aynı zamanda etruskların en büyük tanrısının adı TURAN olmuştur.

Bilim adamlarının görüşüne göre, etrusklarla Türklerin aynı kökten olması bir o kadar tereddütlü olmasa da, onların nereden göç etmeleri hakkında fikirler biraz farklıdır.

Bazıları göçün orta Anadolu'dan, bazıları Doğu Anadolu veya Qafqazdan, bir kısmı ise orta Asya'dan başladığını söylemiştir.

Etrusklara atfedilen yukarıdaki resimde Romulus ve Remusu doyuran dişi kurt şekli verilmiştir. Bu ise yukarıda belirttiğimiz gibi, eski etruskların da Türkler gibi kurda olan güvenini, soyun kurttan başlaması fikrini temsil eder.

Bu resimde kurttan süt emen Romulus Roma'nın (M.Ö. 743) kurucusudur. O yüzden de bu heykeldeki boz kurt bugünlerde bile Roma'nın sembolüdür. Aynı zamanda günümüzde bu bozkurt sembolü Roma polislerinin. Spor kulüplerinin uniformalarında yer buluyor.

Eski Türklerin arasında etrusklar çok önemli bir yer tutmuşlardır. Türk bilim adamı Kazım Mirşan 1965 yılında etrusk yazılarını okumuş, 1970 yılında onları "Prototürk yazıları" adlı kitapta sunmuştur. O, ilk kitapta 94 etrusk yazısının Türk harfleriyle transliterasiyasını bildirdi. K.Mirşan sonraları da etrusk yazıları ile daha ciddi meşgul olmuş, 1998 yılında "Etrusklar: tarihleri, yazıları ve dilleri" kitabında etruskların dil ve din meselelerinden, inançlarından bahsetmiş, onların Türk kökenli olmasını bir daha ispat etmiştir. [Mirşan. 1970 s.28; Mirşan 1998. 6].

Bu konuda 1990 yılında Turgut Özal'ın yazılarında da bazı fikirler seslenmiştir. İtalya'da Etruskların dönemi m.ö. XIII yüzyıldan m.ö. 265 yılına kadar süren 1000 yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Etrusk metinlerini okuyup inceleyen ilk kişi öyle K.Mirşan olmuştur. K.Mirşan Floransalı bilim adamı prof. Giovannangelo Comporeale ile uzun süren tartışmalardan sonra bu alimi etrusk yazılarının Türkçe olması konusunda ikna edebilmiştir.

Etruskların türk olup olmaması meselesi ile bilim adamı Adile Ayda da meşgul olmuş, 1974 yılında yazdığı "Etrusklar Türkmü idi" kitabında sorunun çözümüne çalışmıştır. O, kitapta etrusk ve Türk yazı metinleri arasında benzetmeler götürmüştür.

Azerbaycan'da Etrusk yazıları ile ilgili Cengiz Qaraşarlı'nın görüşleri dikkat çekicidir. Onun yaptığı paralellerden anlaşılmaktadır ki, etrusk-Truvalıların taşıdıkları isimler-şahıs isimleri türk isimleri ile tamamen aynıdır. Örneğin;

1. Eski İskandinav kaynaklarında aşıkarak türkler adlandırılan Truvalıların onomastikasında ortaya çıkardığımız türk isimleri Avrupalı araştırmacılara bilinmemektedir. Örneğin, Truva'nın son çarı olmuş Priam ve eski Türk (Kazak) epik edebiyatındaki Turanlı kahraman Priyamın aynı adı taşıdıkları açıktır.

2.Truva çarı Priamın soyuna ait isimlerin de önemli bir kısmının eski Türk isimleri olduğu ortaya çıkıyor. Örneğin, Truvalı kahraman Eney adı Çuvaş Türklerine ait Eney adıyla, Alber, Askan, İl ve başka Truvalıların şahıs isimleri ise eski Türklere ve Hunlara ait olan Alper, Askan, İl isimleri ile tam uygundur.

3.Truvalı Dardan çağdaş Kırgızlarda erkek adı gibi işlenmekte olan Dardan değil mi? Bu isimlerin etimolojik izahı da yalnız Türk dilleri temelinde mümkündür. Dardan Kırgız dilinde "iri cüsseli ve sağlıklı erkek" manasındadır.

4. Alber, Alper eski Türkçede alp ("kahraman") ve er ("er" erkek) kelimelerinden oluşmuştur. Askan ise Çuvaş Türkçesindeki Askan ("ağzın", "coşkun") sözündendir vb.[Qaraşarlı 2005. S.186].

Böyle örneklerin sayısı ise fazladır. Sadece, etruskların ve onların yarattığı alfabenin, dilin bundan sonra da araştırılmaya ihtiyacı vardır.

KAYNAKLAR:

1. Adile Ayda. Etrüskler Türk mü idi. Ankara, 1974. Aydarov T. (1971) Yazık orhonskih pamyatnikov drevnetyurkskoy pismennosti VII veka, Alma-Ata.
2. Baskakov N.A. (1985). Tyurkskaya leksika v «Slove o polki igorove», Moskova
3. Dinkov B. (1984). Etruskata zagadka. Sofya
4. Homer. (1986). İliada. Odisseya, Bakü.
5. Konıratbayev E. (1987) .Kazak eposı jene Türkoloji. Almatı
6. Qaraşarlı Ç. (2005) Eski Yunan, roman, Kelt ve german dillerinde türkizmler (Etrüsk yazıları konuşmaya başlar). Bakü.
7. Qaraşarlı Ç. (2009) Akdeniz havzasının erken sakinleri - Türkler. Bakü.
8. Qeybullayev G. (1991) K etnogenezu azerbaydjantsev. Baku.
9. Qyula Moravcsik. Byzantinoturcica. II., Berlin, 1993.
10. Melnikova E.A. (1986) Drevneskandinavskie geografıçeskie soçineniya. Moskova
11. Mirşan K. (1970) Prototürklər.
12. Mirşan K. (1998) Etrusklar.Tarihleri. Yazıları ve Dilleri.

FRANSIZCA-TÜRKÇE HUKUK METINLERİ ÖRNEKLERİ ARACILIĞIYLA HUKUK ÇEVİRİSİ EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sezai ARUSOĞLU

Assist. Prof.Dr., Hacettepe University, TURKEY, (sezai@hacettepe.edu.tr)

Abstract

Evaluation of the Legal Translation Training by analysis of the Examples of the French-Turkish Legal Texts

Although there are too many different types of text in the field of law, it is possible to make a general classification in the field of legal text types in terms of translation: "laws", "court decisions", "texts" in law books, "media news concerning law", "commercial contracts", "international conventions", "different types of records", "Declarations" (for example, the Universal Declaration of human rights), "regulations", "circulars", "historical legal texts". In the context of legal texts, translation is an important factor in defense of human rights and freedoms in an individual's community life, and it eliminates the differences and conflicts in the language of the law which is spoken by individuals speaking different languages and living in different communities. In this context, it is necessary to take into consideration some basic issues in law translation training in order to understand the importance and the seriousness of the legal translation and to prevent incorrect translations. Besides such requirements as being very competent on source and target languages, on the field of law, having a good world knowledge, is also necessary to ensure the acquisition of correct legal terminology. So, what are the major basic elements that must be taken into consideration in the legal translation training? What is the importance of the acquisition of a correct legal terminology in working languages to legal translation and what are the outputs and the contributions that it provides to the translation? The aim of this study is to present a terminology used in the field of law by analyzing the examples of French-Turkish legal translation texts, to reveal the importance of the use of a correct terminology by drawing attention to the terms that are used in different meanings depending on the context, by this means to lead to suggestions that will shed light on the legal translation training in the Translation and Interpreting Departments and that can also ensure the development of expertise areas in this field. Considering the fact that the "law translation" mistakes may lead to the loss of rights and unjust suffering that are hard to compensate the acquisition of a multilingual terminology and its methodological integration to the legal translation training have a great importance in addition to the basic requirements such as being competent on the law language and field.

KEYWORDS: Translation training in the field of law, French-Turkish legal terminology

GİRİŞ

Hukuk alanında metinleri sınıflamak, bu alanın yapısı gereği oldukça zordur. Hukuk alanında yaygın olarak kullanılan metinler, gündelik dil ile tıp gibi diğer teknik alanlarla ve dilin etkili kullanımı açısından edebi alanla iç içedirler. Mahkemelerde alınan kararlar, ders kitaplarında okutulan konular, delil niteliğindeki belgeler, söylemler, ifadeler, tutanaklar, savunmalar, iddianameler, basın yayın organlarında hukuki olay ve olgularla ilgili haberler vb metinler hukuk alanının kapsamı itibarıyla neredeyse sayısız alt alana ayrılabilir da bu alt alanların hepsinin ortak yönüdür dil. Anayasa Hukuku, Roma Hukuku, Ceza Hukuku, Borçlar Hukuku, Ticaret Hukuku, Medeni Hukuk, Uluslararası Hukuk, Uzay Hukuku, Adli Tıp, Avrupa Birliği Hukuku, Tüketici Hakları, hep dil ile ilerler, görevlerini yerine getirir, insanlar arası ve toplumlar arası iletişim kurarlar. Dil, yalnızca aynı toplumda aynı dili konuşan insanlar arasında bir iletişim aracı değildir. Dil, aynı zamanda farklı dilleri konuşan toplumlar arasında da çevirmenler aracılığıyla iletişim kurma görevi üstlenen bir yapıdır. Dilin bir diğer görevi tarihi açıdan anlaşmayı sağlamak, geçmişten getirilenleri günümüze ve geleceğe taşıyarak geçmiş ve gelecek arasında köprü olmaktır. Bu çalışmanın amacı hukuk-dil-fransızca ilişkisini incelemek, çeviri aracılığıyla Fransızca-Türkçe arasındaki etkileşime örnekler vermek ve çeviride kalitenin artırılması, yükseltmesi bağlamında hukuk dilinin özelliklerini vurgulamaktır. Hukuk gibi, neredeyse sonsuz bir alanda, toplumun hemen her katmanını ilgilendiren bir alanda, diğer dilleri konuşan, kullanan, okuyan, yazan insan ve toplumlarla ilişkinin boyutlarının gitgide arttığı bir çağda, çevirmenlere, çevirmen adaylarına yönelik olarak dilsel iletişimin niteliğinin artırılması

nasıl sağlanabilir? Çevirmenlere, yapısı açısından bir çok hassasiyet içeren hukuk alanında Fransızcadan Türkçeye, Türkçeden Fransızcaya, doğru eksiksiz, amacına uygun çeviri yapmak nasıl öğretilir? Çalışmamız bu sorulara önerilen cevaplar ekseninde ilerleyecektir. Çalışmamızın hazırlarken yararlandığımız bir çok kaynak arasında Dayınlarlı ve Saraç'ın sözlüklerini, Keyman'ın "Hukuka Giriş" adlı kitabını, Corlay'nin Le Droit privé adlı eserini, "legifrance" gibi internet sitelerini ön plana çıkarmak gerekir. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümünde 24 yıllık mesleki deneyim öğrencilere verilecek eğitim açısından yönlendirici olmuştur. Çalışmamızın ilk bölümünde hukuk dilinin özelliklerine yer verilecektir, ikinci bölümünde bağlamın çevirideki yeri belirlenecek ve kullanıldıkları yere göre anlam değiştiren hukuki terimlere örnekler sıralanacaktır, üçüncü bölümünde, hukuk çevirisi eğitiminde alıştırmalar konusu işlenecektir, dördüncü bölümünde, büyük çeşitlilik gösteren hukuki metinlerden iki tanesine, diploma ve doğum belgesi çevirisine örnek verilecektir, sonuç bölümünde de, hukuk alanında nitelikli çeviri yapabilmek için bazı öneriler dile getirilecektir.

Hukuk Dilinin Özellikleri

Hukuk dili, yapısı itibarıyla karmaşıktır. Hukuk, sistem olarak toplumsal yapıyı düzenleme amacını güder. Normları yani kuralları vardır. Kanunlarda emredici bir dil kullanılır, kanunlara uymayanlar için yaptırımlar açıkça belirtilir. Hukuk, dayanağını toplumsal yapı, tarih, diğer toplumlarla ilişkiler, din, dil gibi unsurlardan alır. Zira hukuk bir düzendir, düzen arayışıdır, örneklerdeki gibi uzun cümlelerin kullanılmasının nedeni, toplumun her katmanını ve toplumdaki her olayı, her durumu, her vakayı kapsamak istemesidir. Hukuk farklı durumları, ortaya çıkabilecek istisnai durumları öngörmeye çalışır, toplumsal düzeni bozabilecek durumları kestirip buna karşı önlemler geliştirme amacını güder. Bu nedenle çeşitli düzenlemelerde maddelere yer verilir. Ayrıntılar maddeler halinde sıralanır. Açık seçik, herkesin aynı şekilde anlayabileceği bir dilin kullanılması amaçtır ancak bu amacın her defasında sağlanabildiği söylenemez. Bunun nedeni kuşkusuz tarih, dil, toplumsal yapı, hukuk alanının uzun süren özel eğitim gerektirmesi, hukukun özel uzmanlık alanı olması, mesleki açıdan hukuk erbabının neredeyse standart hale gelmiş bir tür üst dil kullanmaları, kelimelere, farklı kullanıcıların farklı anlamlar yüklemeleri gibi unsurlarla ilişkilendirilebilir. Çalışmamızın sınırlarını aşacağından, bu bölümde, hukuk alanından, özel çalışma ve dikkat gerektiren, takip edilmesi ve anlaşılması zor, uzun cümlelere Fransızca ve Türkçe örnekler vermekle ve hukuk dilinin özelliklerini irdelemekle yetineceğiz.

Örnek 1: (Fransızca)

" 3. Les Membres pourront introduire ou maintenir des mesures sanitaires ou phytosanitaires qui entraînent un niveau de protection sanitaire ou phytosanitaire plus élevé que celui qui serait obtenu avec des mesures fondées sur les normes, directives ou recommandations internationales pertinentes s'il y a une justification scientifique ou si cela est la conséquence du niveau de protection sanitaire ou phytosanitaire qu'un Membre juge approprié conformément aux dispositions pertinentes des paragraphes 1 à 8 de l'article 5²."

Accord sur l'application des mesures sanitaires et phytosanitaires

Article 3 al. 3 <https://www.wto.org/french>

Örnek 2 : (Türkçe)

« 4-Davacının 11.4.1970 gününden sonraki çalışmaları için 1475 sayılı İş Kanununun 64'ncü maddesi gözönünde tutularak çalıştığı apartmanın daire adedi ve apartman sakinlerinin günlük zaruri ihtiyaçlarını temin için alış veriş yaptığı ticaret yerlerinin mesafeleri dikkate alınarak kaloriferi yaktığı ve yakmadığı devreler için fiili çalışmasının ne olabileceğinin bu işlerden anlar uzman bilirkişi aracılığı ile tesbiti gerekir. (...) » (Yelekçi, 1976, s. 327)

Birinci örnek Dünya Ticaret Örgütü'nin yayınladığı, genel olarak sağlık ve bitkilerle sağlık elde edilmesine yönelik komisyon çalışmalarını ve üyelerin görevlerini konu alan bir metinden alınmıştır. İkinci örnek ise Yelekçi'in 1475 Sayılı Yeni İş Kanunu, adlı kitabından, « Apartman Kapıcısı – İş Kanunundan Doğan Hakları » bölümünden alınmıştır. Her iki örnek çeviri açısından özel bir çaba gerektirecek, noktasına virgülüne azami dikkat edilerek okunması ve iyice anlaşılması gereken örneklerdir. Bu türden metinleri çevirecek kişinin dil düzeyinin çok iyi olması, deneyimli olması, hukuk dilini iyi tanması, yeterli hukuk bilgisi ile donatılmış olması beklenir.

Kullanıldıkları Bağlama Göre Anlam Değiştiren Hukuk Terimleri

Sözcüklerin ilk anlamlarının yanı sıra, yan anlamları, diğer anlamları vardır ve dili kullananlar sözcükleri, kavramları sıklıkla sözlüklerde ilk aşamada bulunabilecek anlamlarıyla değil de, ikincil üçüncül anlamlarıyla kullanırlar. Bir sözcüğün hangi anlamıyla kullanıldığını belirlemek için bağlama bakmak gerekir. Bağlam en geniş anlamıyla, metinsel çerçeve, metin dışı çerçeve, içinde bulunulan durum, dil kullanıcısının, eğitimi, geçmişten getirdikleri, dile getirmek istediği, esas söylemek istediğidir. Kısacası sözcük seçimi ve dilde çeşitli yapıların kullanımı bize yüzlerce ipucu verir. Sözcükler tek başlarına yalnızca sözlüklerde var olurlar. Dilde kullanımları gerçekleştirdikleri bileşimler sayesinde. Sözcükler, ikili, üçlü sözcük öbekleri halinde var olurlar, ve bileşimine yardımcı oldukları cümlelere anlam verirler. Bir sözcüğün hangi anlamda kullanıldığını belirlemek, içinde geçtiği cümlenin ve o cümlele oluşan metnin diğer dile çevirisi için hayati önem taşır. Bir metnin, söylemin, düşüncenin, iletinin diğer bir dile sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesinin en önemli koşullarından biri bağlamın tanınması ve bilinmesidir. İlgili metin kim tarafından oluşturulmuştur, ne zaman oluşturulmuştur, metni oluşturan kişinin mesleki durumu, yaşı, cinsiyeti, eğitimi nedir? Metin nerede yayınlanmıştır? Kuşkusuz bu sorulara verilecek cevaplar bize çeviriyi sağlıklı bir şekilde yapmamıza yardımcı olacaktır ancak esas sorulması gereken soru metni oluşturan kişinin amacıdır. Metni oluşturan kişinin gerçek amacı nedir? Hedef kitlesi kimdir, kime seslenmektedir, düşüncesini hangi amaçlarla karşı tarafa iletmek istemektedir? Sayılan özelliklerin tümü çevirmeni sağlıklı ve doğru bir çeviriye götürmek için göz önünde bulundurulması gereken dilsel özelliklerdir.

Bağlama, kullanıldıkları yere göre anlam değiştiren sözcüklere vermek istediğimiz ilk Fransızca örnek « action »'dur. « Action » en yalın anlatımıyla « iş, eylem, hareket, harekete geçme, birinin yaptığı » anlamlarını barındırır. (Petit Robert s.28) Oysa « action » sözcüğü « intenter » fiiliyle birleştiğinde, « intenter une action contre quelqu'un » olduğunda ilk anlamından tamamen uzaklaşır, « birine karşı dava açmak » anlamına gelir. Burada önemli olan « intenter » fiilini, « action » sözcüğünü, « quelqu'un », « contre quelqu'un » yapılarını sözlüklerde ayrı ayrı aramak ve birleştirmeye çalışmak değildir. Önemli olan « Intenter une action contre quelqu'un » kuruluşu ile metinlerde karşılaşmak, kalıp olarak ezberlemek ve kullanmaktır. Hukuk alanında, sözlüklerde verilen anlamlarından çok hukuk alanına ait anlamlarıyla kullanılması gereken terimlere örnekler aşağıdaki tabloda derlenmiştir.

TERİM FR→TR	BİLİNEN ANLAMI, YAYGIN ANLAMI	HUKUK ALANINDAKİ ANLAMI
arrêt	durma, durak, otobüs durağı	yargı, karar, hafif göz hapsi hafif hapis
droit	doğru, sağlam, yerinde	hukuk, vergi, adalet
exécution	uygulama, yapma, yerine getirme	icra yoluyla malını sattırma, infaz, idam, öldürme, asma
bien	iyi, güzel, iyilik, hayır	mal, anamal, mülk, eşya (droit des biens : eşya hukuku)
client	müşteri	müvekkil
vierge	bakire, el değmemiş	avoir un casier judiciaire vierge : sabıka kaydı olmamak, bir kişinin sabıka kaydının bulunmaması
chambre	oda	daire (Chambre pénale de la cour constitutionnelle)

Bağlama, kullanıldıkları yere göre anlam değiştiren sözcüklere vermek istediğimiz bir diğer örnek metin içerisinde kullanıldığı haliyle « dénoncer » fiilidir :

“...Bradley Manning avait rapidement été arrêté par la police militaire après avoir été dénoncé par une connaissance auprès de laquelle il s'était confié.”

ve

“...Le jeune homme a passé plus de douze cent jours en prison, dans des conditions largement dénoncées par ses défenseurs et par plusieurs organisations de défense des droits humains.” (Le Monde, 21.08.2013)

cümlelerinde “dénoncer” fiili farklı anlamlarda kullanılmıştır. Her iki cümle aynı metinden alınmış olsa da, tek bir yazarın elinden (gazeteci, muhabir) çıkmış olsa da, ilk cümlede “ihbar etmek, ihbar edilmek” anlamıyla kullanılan “dénoncer” fiilinin ikinci cümlede “eleştirilmek, kınanmak” anlamıyla kullanılması bağlama, duruma göre anlam değiştirmeye kayda değer bir örnektir.

Sayılan örnekler, çevirisi yapılacak metnin başından sonuna kadar iyice okunmasının, anlaşılmasının, konu hakkında mutlaka araştırma yapılmasının, sözcüklerin metne göre, duruma göre anlamlandırılmalarının gerekliliğini, metnin amacının göz önünde bulundurulmasının zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Hukuk Çevirisi Eğitiminde Alıştırma Teknikleri: Örnek Analizleri

Hukuk alanı, sürekli araştırma yapılan, değişen, gelişen, sınırlarının çizilmesinin neredeyse olanaksız olduğu bir alandır. Hukuki belgeler arasında, mahkeme kararları, karakollarda tutulan tutanaklar ya da kişiye belli bir hak sağlayan “diploma” gibi belgelerden başlayarak, alışveriş fişlerine kadar geniş bir yelpazede ele alınabilecek belgeler örnek olarak sayılabilir. Hukuki belgeler büyük bir çeşitlilik arzederler ve burada sayılan bir kaç örnekten başka, sayılamayan yüzlerce belgenin, kullanım alanlarına göre hukuki değeri vardır. Dışarıdan bakanlar için hukuk alanındaki bu karmaşık görünüm, işin içine yabancı dilden çeviri ya da ana dilden yabancı dile çeviri de katılınca daha da çetrefilli bir hale gelmektedir. Özette de belirtildiği gibi, çalışmamızın amacı ve sınırlılıkları doğrudan çeviri eğitimi ilgilendirdiğinden, Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinde, hukuk alanında Fransızca çeviri eğitimine yönelik olarak, öncelikle terim, kavram, tanım çalışmaları kapsamında aşağıdaki örnekler geliştirilmiş ve önerilmiştir. Bu alıştırma türünde “nafaka”, “hakim”, “masumiyet ilkesi”, “suçlu”, “hapis”, “savcı”, “davacı”, “davalı” gibi kavramlar işlenmektedir. Önerilen alıştırmalarda öne çıkan iki amaç, öğrenenin, cevap anahtarına bakmadan, tanımdan hareketle kavramı bulması ve hukuk terminolojisine duyarlı hale gelmesidir. Her tanımda ipuçları vardır, öğrenen, ipuçları yardımıyla, fikir yürüterek kavramı aramakta, karşılığını ister ana dilde ister yabancı dilde düşünmekte ve yerine koymaktadır:

Soutien financier procuré après une séparation ou divorce par le partenaire du couple avec la meilleure position économique à son ex-partenaire.	1	.....
1) Personne qui demande qqch., qui demande fréquemment. 2) Plaideur qui a l'initiative du procès.	2	.....
Magistrat chargé d'appliquer les lois et de rendre justice.	3	.....
Personne qui, régulièrement inscrite à un barreau, conseille en matière juridique ou contentieuse, assiste et représente ses clients en justice.	4	.....
Personne contre qui une demande en justice est formulée.	5	.....
Acte par lequel une personne qui s'estime victime d'une infraction en informe le Procureur de la République, directement ou par un service de police ou de gendarmerie.	6	.....
Personne qui certifie ou peut certifier qqch., qui peut témoigner. Personne en présence de qui s'est accompli un fait et qui est appelée à l'attester en justice.	7	.....
Transmission du patrimoine laissé par une personne décédée (l'auteur) à une ou plusieurs personnes vivantes (les ayants cause).	8	.....
Mandat, pouvoir, écrit constatant un mandat et en déterminant l'étendu.	9	.....
Celui qui a le pouvoir de gérer les affaires d'une autre personne ou de la représenter en justice.	10	.....
Représentant du ministère public et chef du parquet près la Cour de cassation, la Cour des comptes et les cours d'appel.	11	.....
Ce qui est attribué à quelqu'un en réparation d'un dommage, d'un préjudice. Compensation, dédommagement, dommage-intérêt, récompense.	12	.....

Corps militaire, chargé d'assumer la police administrative du territoire, la surveillance des armées de terre et de mer.	13	.....
Frapper d'une peine, faire subir une punition à (qqn), par un jugement.	14	.....
Violation d'un engagement, d'une loi, d'une convention, contravention, dérogation, faute, manquement, rupture, transgression.	15	.....

Yukarıda örneği verilen alıştırmalarda Petit Robert sözlüğünün tanımlaması temel alınmıştır, sayılan alıştırmalar kaynakçamızda belirttiğimiz “*Hukuk Alanında Fransızca-Türkçe Çeviri Kılavuzu*” adlı yayınlımızda yeterli miktarda çoğaltılarak işlenmişlerdir. (Arusoglu, 2016: 54-68) Alıntılanan bölümdeki örnekler sırasıyla; “1)pension alimentaire = nafaka, 2)demandeur, demanderesse = davacı, 3)juge = hakim, 4)avocat = avukat, 5)défendeur, défenderesse = davalı, 6)deposer plainte contre quqlqu’un = birisi hakkında şikayette bulunmak, 7)témoin = tanık, 8)succession = miras, 9)procuration = vekaletname, 10)procureur = vekil, dava vekili, savcı, 11)procureur général = başsavcı, 12)indemnité = tazminat, 13)gendarmerie = jandarma, 14)condamner = mahkum etmek, ve 15)infraction = suç” anlamlarına gelmektedirler.

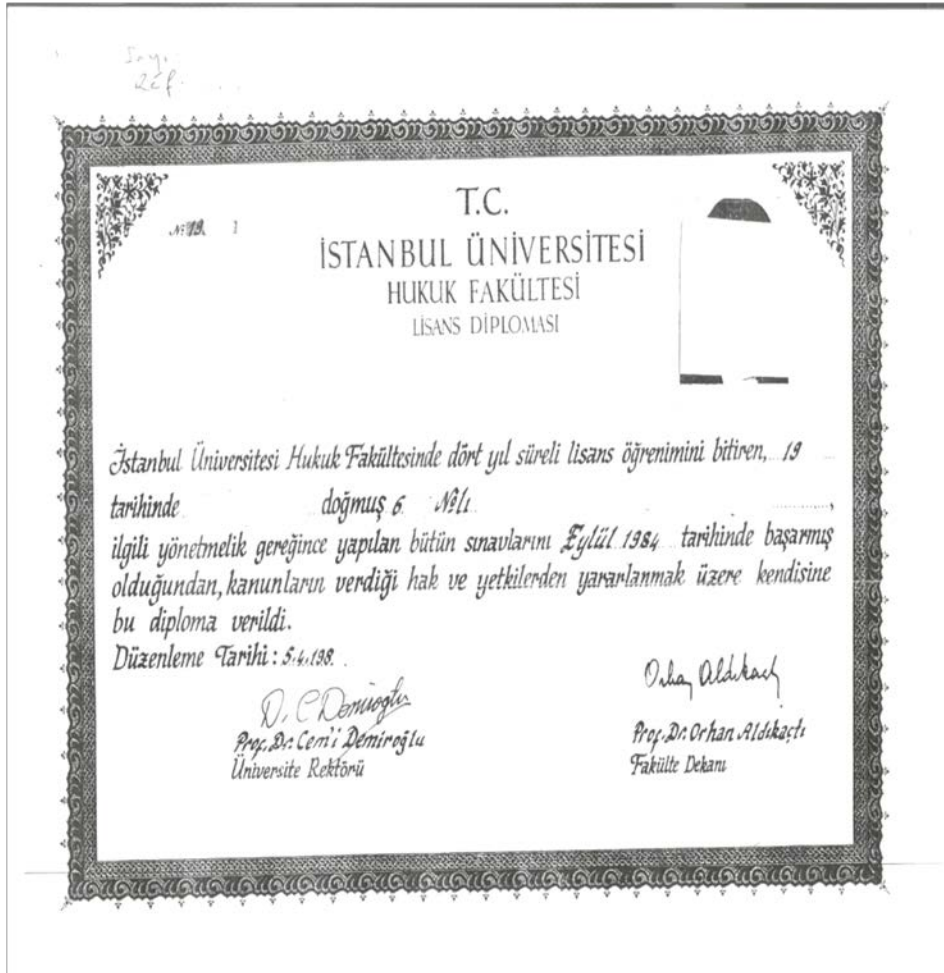
Bir diğer alıştırma türü, basından alınan metinlerle hukuk alanını tanıma ve terminoloji çalışması yapmaktır. Bir ülkede toplumsal yapı, hukuki yapı, ekonomik yapı, tıbbi gelişmeler ve bunların kitle iletişim organlarındaki yansımaları birbiriyle yakından ilişkilidir. Burada sözü edilen toplumsal büyük etkileşim hep dil aracılığıyla gerçekleşir. Basın da buna aracılık eder. Dil yalnızca aynı toplumda iletişimi sağlamakla kalmaz, çeviri aracılığıyla, farklı dilleri konuşan toplumlar arasında da iletişimin kurulmasına yardımcı olur. Örneğin hukuk ile tıp arasındaki bağı somutlaştırmak için “Adli tıp” örneğini vermek yeterlidir. Diğer örnekler sayılamayacak kadar çoktur; toplumca tanınan ünlülerin boşanma davalarının basında yer almasıyla, boşanma ile ilgili terimler, yolsuzluklarla ilgili haberlerden yola çıkarak yolsuzluk terimleri, uyuşturucu ve silah kaçakçılığıyla ilgili haberlerden, gazete metinlerinden bu konu ile ilgili terimler, televizyonlardaki dizilerden polislikle ilgili terimler, yeni çıkan yasalarla ilgili haberlerden yasal düzenlemelerle ilgili terimler, gündelik yaşamda tüketicilerle ilgili haberlerden tüketici haklarına ilişkin terimler çıkarılabilir, öğrenilebilir ve öğretilir. Terimler birleştiğinde sözlükçeleri, sözlükçeler birleştiğinde ise kapsamlı sözlükleri oluştururlar. Dil yaşayan, sosyal bir yapıdır, terimcilerin sürekli zenginleştirilmesi, yenilenmesi gerekir, bu açıdan çevirmenlerin kendi toplumlarına ve dillerine karşı görev ve sorumlulukları açısından “terimbilimci” olma vasıflarını ve zorunluluklarını da vurgulamak gerektiğine inanıyoruz.

Basından alınan haber metinlerinden hukuka ilişkin ilk örnek Hürriyet Gazetesinde, 12 Temmuz 2014 tarihinde yayınlanan “Her mektubunuzu kontrol edin” başlıklı haberdır. (www.hurriyet.com.tr, 12 Temmuz 2014) Devre tatilden, ikna odalarına götürülen tüketicilerden söz eden bu haberde, sözleşme = contrat, convention, accord, cayma bildirimini = avis de désistement, cayma hakkı = droit de désistement, Tüketiciler Derneği = Association des consommateurs, yazılı açıklama = déclaration écrite ve şikayet = plainte gibi kavramları bulmak, öğrenmek, kullanmak olasıdır. Fransızca ikinci örneğimiz, “Affaire des écoutes: pourquoi Sarkozy est placé en garde à vue” başlıklı, 01.07.2014 tarihli Le Monde Gazetesinde yer alan, Nicolas Sarkozy'nin gözaltı haberidir. (www.lemonde.fr, 01.07.2014) Bu haberde de; garde à vue = gözaltı, corruption = yolsuzluk, infractions financières = mali suçlar, cour de cassation = temyiz mahkemesi, enquête = soruşturma, violation du secret de l'instruction = tahkikatın gizliliğinin ihlali, ve Tribunal de grande instance de Paris = Paris Asliye Hukuk Mahkemesi gibi kavramları bulmak, Türkçe karşılıklarıyla öğrenmek, kullanmak olasıdır.

Hukuk Metinleri Çeviri Örnekleri

Hukuk metinlerinin büyük çeşitlilik gösterdiğini daha önce belirtmiştik. Yasalar, mahkeme kararları, pasaport, nüfus cüzdanı, ikametgah ilmuhaberi, sabıka kaydı, askerlik belgesi, ehliyet gibi belgeler, hukuk fakültelerinde okutulan ders kitaplarında boy gösteren metinler, kitle iletişim araçlarında yer alan metinler, genelgeler, yönetmelikler, tutanaklar, bilirkişi raporları hep hukuk dünyasında kullanılan, içerdikleri bilgilere başvuru belgeleridir. Bunların hepsinin ortak yönünün dil olduğunu, dili bir taşıma ve paylaşım aracı olarak kullandıklarını, çoğunlukla bildirici metin türüne dahil edilebileceklerini ve; en önemlisi, çeviri

hataları telafisi güç mağduriyetlere yol açabileceği için içerdikleri bilginin azami dikkatle çevrilmesi gerektiğini, örneğin sayılara, oranlara, (parasal meblağlara, varsa ceza sürelerine, müeyyidelere), hukuki işleme temel teşkil eden ana olgunun doğru bir şekilde aktarılmasına, yer kişi isimlerine, ulusal kimlik numarası, adres, erişim bilgileri gibi özel kişisel verilere ve bu verilerin gizliliğine, bunlarda en ufak bir hatanın olmamasına özel bir önem atfetmek gerektiğini ifade ederek, çalışmamızın sınırları dahilinde Fransızcadan Türkçeye bir "acte de naissance" (doğum belgesi), bir de Türkçeden Fransızcaya hukuk fakültesi diploması (Faculté de Droit, Diplôme de Licence) çeviri örnekleri önerilebilir.

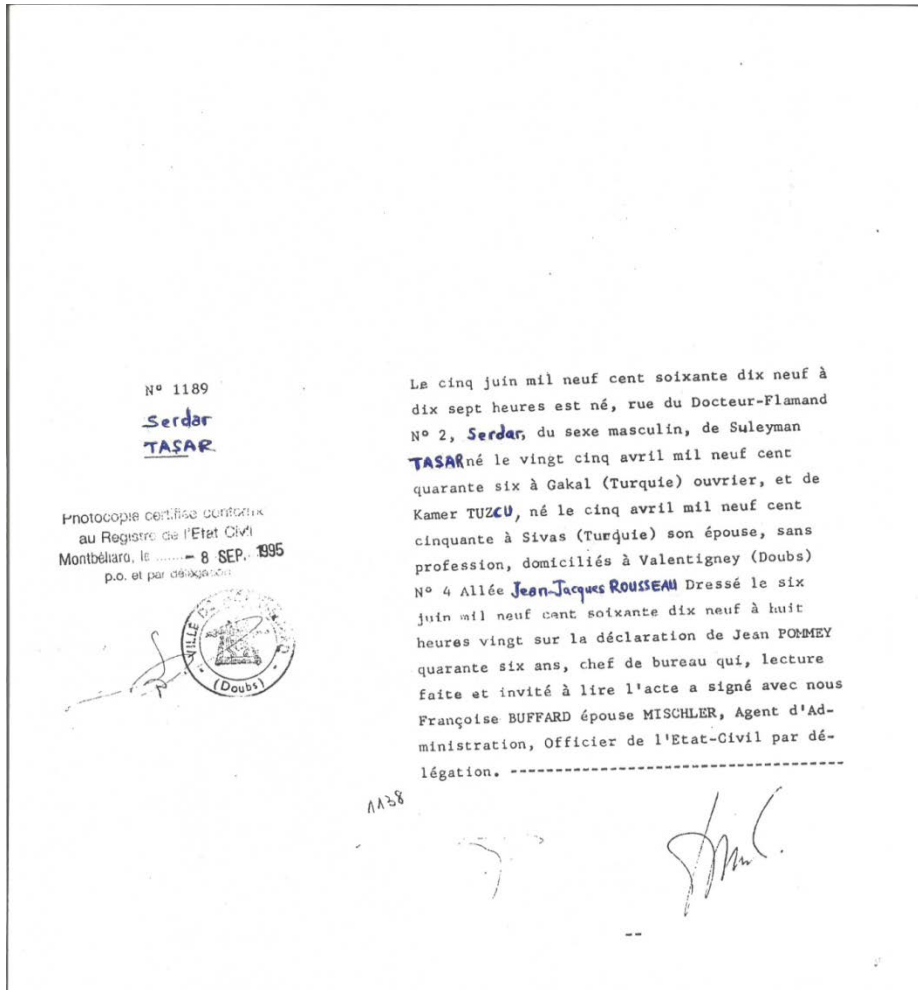

Photo
scellée

**RÉPUBLIQUE DE TURQUIE
UNIVERSITÉ D'ISTANBUL
FACULTÉ DE DROIT
DIPLÔME DE LICENCE**

Ce diplôme, sanctionnant quatre ans d'études de licence à la Faculté de Droit auprès de l'Université d'Istanbul, a été délivré à Mme ....., fille de ....., née à ....., en 19....., ayant satisfait, à la date de Septembre 1984, à toutes les épreuves organisées conformément aux règlements concernés. Le présent diplôme attribue à son titulaire tous les droits et pouvoirs que reconnaît la loi.

Fait le 5.4.1985
Signature
Prof. Dr. Cem'i Demiroğlu
Président de l'Université

Signature
Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı
Doyen de la Faculté

N° 1189
Serdar

Beş haziran bindokuzyüz yetmişdokuz
tarihinde saat on yedide, Docteur-Flamand

TAŞAR
Caddesi N° 2'de, her ikisi Valentigney (Doubs)
Allée Jean-Jacques ROUSSEAU, N° 4' te oturur,
yirmibeş Nisan bin dokuzyüz kırkaltı, Gakal
(Türkiye) doğumlu işçi Suleyman TASAR ve eşi
yirmi nisan bin dokuzyüz elli Sivas (Türkiye)
doğumlu, herhangi bir mesleği olmayan Kamer
TUZCU'dan Serdar adında bir oğlan çocuğu
dünyaya gelmiştir. İşbu belge, altı haziran bin
dokuzyüz yetmiş dokuz günü saat sekiz
yirmide, kırkaltı yaşında Büro şefi Jean
POMMEY'in beyanı üzerine, kendisine
okutulduktan sonra bizimle birlikte imzalayan,
idari görevli, Vekaleten Nüfus Kayıt Bürosu
yetkilisi Françoise BUFFARD MISCHLER
tarafından hazırlanmış ve imza altına
alınmıştır.-----

1138

Paraf   İmza

Sonuç

Fransızca-Türkçe Hukuk Metinleri Örnekleri Aracılığıyla Hukuk Çevirisi Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme başlıklı çalışmada hukuk metinleri örneklerine, alan terminolojisi konusuna, basından yararlanma olgusuna yer verilmiştir. Hukuk metinleri çevirisi eğitiminde öğrenenlerin olduğu kadar eğiticilerin de yapabilecekleri, ortaya koyabilecekleri pek çok çalışma vardır. Eğiticilerin öğrenenlerde mesleki nitelikleri ve Avrupa Birliği Hukuku, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları gibi konularda uzmanlaşmayı en üst düzeyde tutacak bir eğitimi amaçlamaları, hukuk metinleri çevirisinde azami dikkatin gösterilmesi yoluyla iletinin doğru bir şekilde aktarılmasını öğretmeleri, üzerinde önemle durulması gereken noktalardır. Kuşkusuz asıl uğraş alanı hukuk olan uzmanlara verilecek üst düzey dil eğitiminden söz edilebilir ancak bu ayrı bir çalışmanın konusu olacağından ve çalışmamızın kapsamı dahilinde görülmediğinden böylesi bir çalışma konuyla ilgilenecek diğer araştırmacılara önerilebilir. Sonuç olarak, asıl uğraş alanı çeviri ve dil olan öğrenenlerin de sürekli araştırma içerisinde olmaları, çeviri açısından hareket ve varış dillerini çok iyi bilmeleri, bilgi aktarımı yaptıkları toplumları, dilleri, kültürleri iyi tanımaları, kendilerine uygun hukuk bilgisiyle donanmaları, hukuk alanından uzmanlarla görüşmeleri ve onlarla yakın ilişki içinde olmaları büyük bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arusoğlu, Sezai, (2016), *Hukuk Alanında Fransızca-Türkçe Çeviri Kılavuzu*, Ankara : Seçkin Yay.
- Cabrillac, Rémy, (2013), *Introduction générale au droit*, 10 e éd. Paris : Dalloz
- Corlay, P.H., (2005), *Le Droit privé*, Paris : Nathan
- Dayınlarlı Kemal, (2004), *Fr-Tr, Tr-Fr Hukuk terimleri Sözlüğü*, Ankara : Dayınlarlı Yayınları
- Deliktaşlı, Nesrin, (2011), *Comment Traduire Les Textes Juridiques?*, I. Uluslararası Çeviribilim ve Terimbilim Kurultayına sunulan bildiri, Kırıkkale.
- Engez, Necati, (Bsm Tar. Yok), *Örneklİ Türkçe-Fransızca Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ankara : Elma Teknik Basım Matbaacılık
- Legrand, A., Wiener, C., (2014), *Le droit public*, Paris : La Documentation française
- Petit Robert, (1987), *Dictionnaire de la langue française*,
- Saraç, Tahsin, (1984), *Büyük Fransızca Türkçe Sözlük*
- Uzun, E., Atalay H. ve diğerleri, (2012), *Hukukun Temel Kavramları*, 2. bsk. Anadolu Üniv. Yay.
- Yelekçi, Memduh, (1976), *1475 Sayılı Yeni İş Kanunu*, 3. Bsk. Şafak Matb. Ankara
- www.hurriyet.com.tr
- www.legifrance.gouv.fr
- www.lemonde.fr
- www.wto.org/french

ÇEVİRİ BELLEĞİ SİSTEMLERİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇEVİRİLERDE ÇEVİRİNİN KALİTESİ VE ÇEVİRMENİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ/GÖRÜNMEZLİĞİ HUSUSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ceylan YILDIRIM

Dr., Hacettepe University, TURKEY, (ceylany@hacettepe.edu.tr)

Abstract

Evaluation of the visibility/invisibility of translator and the translation's quality in translations realized on translation memory systems

The technology era which affects almost every life's area requires the use and integration of technology also in the field of translation. Nowadays, in ministries, institutions and translations offices, the use of Computer-assisted translation (CAT) tools is widespread to meet the growing need for translation. Undoubtedly, the use of technological translation tools would shorten the translation process and increase the quality and consistency in technical translation. It is obvious that CAT tools which provide time saving, quality increase and financial profit, make great profits to translator and translation companies. These advantages and the concern about responding to the translation market needs and expectations push the translators to learn and use the translation memory systems. How do translation memory systems affect the quality factor in translation? However, how do the translation memory systems influence the visibility of the translator? Do the translation memory systems appear as an obstacle to the visibility of translator? The aim of this study is to reveal the effects of translation memory systems on the quality of translation and to evaluate the visibility/invisibility of translators in translation memory systems within the framework of the notion of translator's (in)visibility of Venuti. Especially in technical translation, the use of a consistent terminology and the use of previously approved translations may provide a better translation realized on translation memory systems. However, doesn't the use of previously approved translations appear as an obstacle to the translator's visibility by revealing the question of who's the real translator?

KEYWORDS: Computer-assisted translation (CAT), translation memory systems, quality factor in translation, Venuti, translator's visibility/invisibility

GİRİŞ

Çevirinin, en genel anlamıyla, 'faklı dilleri konuşan bireyler arasındaki iletişimi kolaylaştırmayı hedefleyen bir süreç' (Cabr , 1999: 47)¹ olduğu düşünüldüğünde, bilgisayar destekli  eviri araçlarının artan iletişim ihtiyacını en hızlı ve kolay şekilde karşılamaya yardımcı olmak üzere geliştirildiği söylenebilir. Bilgisayar destekli  eviri araçları (BD ),  eviri sürecinin en hızlı ve kolay şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı araçlar olarak çeviride önemi günden güne artan yerini almaktadır. Bilgisayar destekli  eviri araçları söz konusu olduğunda, bir bilgisayar, tablet ya da telefon aracılığıyla internet üzerinden ya da indirilebilen sözlük ve programlar için internete gerek kalmadan  eviri yapılması mümkündür. BD  araçları arasında, elektronik sözlükler, terim bankaları, terminoloji yönetim sistemleri, terminoloji çıkartma yazılımları, terminoloji denetim programları ve  eviri belleği sistemleri sayılabilir. Çeviri belleği sistemlerinin ( eviri yazılımları) -geliştirilen ara yüzleri sayesinde- tablet ya da telefonlarla uyumla hale getirilmesi,  eviri işi alımı, işe başlama ve işi tamamlama süreçlerini kolaylaştırmakta ve mek n kısıtlamasını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca çevirmenlerin, bu sistemler üzerinde  eviri sürecinden önce, sürece paralel ya da süreç sonrası terminoloji çalışması yapması mümkündür. Örneğin;  eviri sürecine paralel terminoloji çalışması yapan bir çevirmen,  eviri süreci sonucunda hem  eviri metin hem de  eviri yaptığı alana ait bir terminoloji üretmiş olacaktır.  rettiği terminoloji sözlüğü ve  eviri belleği sisteme kaydedilip sonraki çevirilerde kullanıldığında çevirmen, aynı ifadeleri çevirmek için harcadığı zamanı en aza indirgeyecek ve daha önce onaylanmış mevcut terminolojilerin sistemde karşısına çıkmasıyla ayrıca bir terim araştırma sürecine minimum düzeyde girecektir. Bu sistemler aslında, insan eliyle üretilen verileri, daha sonra kullanması için onun karşısına çıkaran ve bu verilerin kullanılmasındaki kararı yani yetkiyi insana bırakan bir yapay zek  olarak tanımlanabilir. Her ne kadar  eviri sürecinde karşımıza daha önce onayladığımız çeviriler çıksa

da bunların bir öneri olduğu, bağlama göre bazı durumlarda insan faktörü tarafından tekrar düzenlenmesi gerektiği ve bellekteki eski çevirilerin yeni çevirilerde ne oranda kullanılacağı kararının yine insan faktörüyle belirlenerek sürecin sonlandırılması gerektiği unutulmamalıdır. Bilgisayar destekli diğer çeviri araçlarından bir diğeri olan terminoloji yönetim sistemleri, çevirmenlere bir terminoloji projesi yürütme ya da terminoloji çalışması yapma olanağı sağlayarak çevirilerinde tutarlı ve doğru bir terminoloji kullanmalarına olanak sağlayan tutarlılık düzeyi yüksek terminolojiler üretmesine yardımcı olur. Terminoloji yönetim sistemleri, bağımsız olabileceği gibi bir çeviri belleği sisteminin bileşeni olarak da var olabilir. Ayrıca, terminoloji denetim sistemleri, çeviri belleği sistemlerinin bir bileşeni olarak çevirmenlerin, ürettikleri metinlerde terimleri sistemdeki mevcut terminolojiye göre çevirip çevirmediğini ya da yazım ve imla kuralları açısından doğru yazıp yazmadıklarını kontrol etmelerine olanak sağlar. Özellikle çok çevirmenli çeviri projelerinde, kontrol sistemleri (quality assurance), metindeki tutarlılığın kontrolünün sağlanması açısından önemlidir. Görüldüğü gibi, BDÇ araçları, çevirmenlerin, çeviri sürecini en kolay ve kısa bir sürede gerçekleştirmeleri için geliştirilmiş çeviriye yardımcı teknolojik araçlardır. Andy Way'ın de sınıflandırdığı üzere, BDÇ araçları şöyle sıralanabilir: "Bu araçlar, Çeviri Belleklerini (TM), (iki dilli) terminoloji yönetim yazılımlarını, tek dilli yazar araçlarını (yazım denetimi, dilbilgisi, biçim kontrolü), iş akışı yönetim araçlarını vs. kapsar."² (Way'den aktaran Daelemans & Hoste, 2010: 11)

Özellikle serbest çalışan çevirmenlerin, piyasada yer edinebilmeleri için en temel BDÇ araçlarından biri olan çeviri belleği sistemlerini kullanabilecek yeterliliğe sahip olmaları gerekmektedir. Temel hizmetler, kaynaklar ve deneyimlerin sunulduğu kapsamlı bir ağ olan Proz. Com'daki kullanıcı yorumlarının, çevirmenlerin çeviri teknolojilerine değin tavrı, tutum ve inançlarını yansıttığı göz önünde bulundurulduğunda, bir kullanıcı yorumu, profesyonel çevirmenler için bu gerekliliği göstermektedir:

"Çeviri bir iştir ve araçlara yatırım yapmanız gerekir. (...) Bana öyle geliyor ki bazılarımız geçmişe kenetlenmiş durumdayız. Çevirmek, artık bir "sanatçı" olmak anlamına gelmiyor (...). Müşterinin belirli bir araç isteme hakkı vardır; eğer bu durumu onaylamıyorsanız ya da bu aracı satın almak istemiyorsanız, işi kabul etmeyin. Çeviri, son birkaç yıldır çok büyük bir gelişim yaşadı ve eğer teknoloji karşısı yaklaşımınızdan memnunsanız, müşteriler başka bir yere gittiklerinde şikâyet etmeyiniz." (Mihalache, 2010: 162)³

Bu çalışmanın amacı, çeviri belleği sistemleri üzerinde gerçekleştirilen çevirilerde kalite faktörünü ve çevirmenin görünürlüğü/görünmezliği hususlarını değerlendirmektir. Çeviri belleği sistemlerinin kalite faktörü üzerindeki etkisi nasıldır? Bu sistemler üzerinde yapılan çeviriler, çevirmenin çeviri sürecindeki rolünü nasıl etkiler? Çevirmenin görünürlüğü ne ölçüde sağlanabilmektedir? Çevirmenin görünürlüğüne engel teşkil eden durumlar nelerdir? BDÇ araçlarından biri olan çeviri belleği sistemleri üzerinde gerçekleştirilen çevirilerde kalite faktörü konuya değin kuramsal bilgiler ışığında ve çeviri araçları dersinde uygulamalı olarak sistem üzerinden yapılan çeviriler göz önünde bulundurularak değerlendirilecek, çevirmenin görünürlüğü/görünmezliği hususu ise Venuti'nin çevirmenin rolünü ele aldığı *Translator's invisibility: A History of Translation* kitabında açıkladığı çevirmenin görünürlüğü/ görünmezliği ilkeleri çerçevesinde irdelenecektir.

Çeviri Belleği Sistemleri: Çeviride Kalite Faktörü

Çeviri Belleği Sistemleri (Çeviri Yazılımları) özellikle teknik çeviriyle ilgilenen çevirmenler için neredeyse kaçınılmaz olarak gerekli bir hale gelmiştir. Bu gereklilik piyasa koşulları ve beklentileriyle birlikte gelen bir gereklilik olmakla birlikte, temel etkeninin, teknolojik gelişmeler, Türkiye'nin 80'li yıllarla birlikte dışa açılma politikaları ile 2000'li yıllarda AB uyum çalışmaları neticesinde çeviri ihtiyacındaki artış olduğu söylenebilir. Günümüz piyasa koşulları ve beklentileri çevirmenler için bilgisayar destekli çeviri araçlarını kullanmayı neredeyse zorunlu hale getirmiştir zira günümüzde çeviri bürolarının çevirmen alımı ilanlarında Trados, Transit, Across, Memsources, MemeQ vb. çeviri belleği sistemlerinin kullanım yeterlik ve yetkinliğini şart koştukları sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Piyasa koşulları ve beklentileri ile

çevirmenlerin çeviri sektöründe iş bulma kaygıları göz önünde bulundurulduğunda, her çevirmen adayının çeviri belleği sistemlerini kullanabilir nitelikte yetişmesi çeviri eğitiminde özellikle son yıllarda büyük önem arz etmektedir. Günümüzde artık neredeyse her çevirmenin kullanma becerisine ve yeterliliğine sahip olması gerektiği çeviri belleği sistemi (çeviri yazılımı) nedir ve çevirmenlere sağladığı kazanımlar nelerdir?

Çeviri belleği sistemleri, içerisinde gerek çevirmenin kendisinin oluşturduğu gerek dışarıdan edindiği iki dilli çeviri dosyalarını barındıran ve terim veri tabanı aracılığıyla çeşitli terminolojileri depolayarak çevirmenin sonraki çevirilerinde hizmetine sunmak üzere çeviri sürecini daha kolay ve kısa yoldan gerçekleştirebilmesi için geliştirilen programlardır. Bu sistemlerin daha ziyade teknik çeviride çeşitli avantajlar sağladığı görülmektedir. Edebi çeviride ise tekdüzeliğe neden olması, üslup ve biçime değin hususlar nedeniyle kullanımının bazı yönlerden sakıncalı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bu sistemlerin sağladığı avantajlar teknik çeviri bağlamında ele alınacaktır.

Çeviri belleği sistemleri çevirmenlere çeviri sürecinde önemli avantajlar sağlamakla birlikte özellikle zaman ve kalite yönetimi açısından kolaylık sağlamaktadır. Daelemans ve Hoste bu durumu şöyle açıklar: "Metin tutarlılığı ve terminolojik tutarlılığın yanında, bu araçların temel avantajı, zaman tasarrufu sağlamaları ve böylelikle yerleştirme uzmanlarının üretkenliğini arttırmalarıdır." (Daelemans & Hoste, 2010: 11-12)⁴ Çeviri belleği sistemlerinin çeviride sağladığı temel avantajlar Zaman Yönetimi, Kalite Yönetimi, Kaynak Yönetimi, Müşteri Yönetimi, Muhasebe Yönetimi, Proje Yönetimi kategorileri altında incelenebilir. Bu sistemler, çeviri sürecinin daha kontrollü ve sistemli bir şekilde yürütülmesiyle sürece katkı sağlar. Bu durum genel olarak çeviri sürecinde ciddi bir zaman tasarrufuyla sonuçlanır. Çalışmanın bu bölümünün, çeviri belleği sistemlerinde kalite faktörünün değerlendirilmesini kapsamından dolayı bu sistemlerin çeviride kalite faktörünü nasıl etkilediği ele alınacaktır. Zaman yönetiminin etkin ve sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesinin çeviride kalite faktörünü olumlu yönde etkilemesi nedeniyle zaman yönetimi kalite faktörüyle ilişkilendirilecektir.

Çeviri belleği sistemlerinin en belirgin avantajlarından biri, zaman yönetiminin sistemli, pratik ve daha kolay bir şekilde yapılmasıdır. Zaman yönetiminin bu sistemler üzerinde daha kısa sürede ama etkin ve zamandan tasarruf sağlayarak yapılması, çeviride kalite faktörünü olumlu etkilemektedir. O halde, bu sistemlerde zaman yönetimi çeviribilimsel açıdan nasıl işlemektedir, neleri kapsamaktadır ve kalite faktörünü nasıl etkilemektedir. Çeviri belleği sistemlerinde zaman yönetimi temel olarak aşağıdaki süreçleri içerir ve bu süreçlerin çeviride kalite faktörüne sağladığı kazanımları kapsar:

-Terminoloji çalışmasının yürütülmesi: Çeviri belleği sistemleri üzerinde, çalışılan özel alanlara ait iki dilli ya da çok dilli terminolojiler hazırlanabilir; çevirmen, bu sistemler üzerinde yapacağı terminoloji çalışmasını, çeviriden önce, çeviriye paralel ve çeviriden sonra olmak üzere üç farklı şekilde yapabilir. Elde edilen terminolojiler çevirmenin, teknik çeviride tutarlı bir metin üretmesine ve doğru terim kullanımına bağlı olarak daha nitelikli metinler üretmesine olanak sağlamaktadır.

-Dışarıdan terminoloji sözlükleri aktarma (import) ya da dışarıya taşıma (export): Çeviri belleği sistemleri, terminolojilerin dışarıya aktarılıp dışarıdan sisteme alınmasıyla, çeviride zaman yönetimini kolaylaştırmaktadır. Çevirmen, sistemdeki hazır terminolojiler sayesinde, terminoloji araştırmasına ayıracağı zamanı çeviri süresine dâhil ederek çeviri eyleminin kendisine odaklanır ve bu da kalite faktörünü olumlu etkiler.

-Çeviri sürecinde terminoloji veri tabanının yönetilmesi: Çeviri düzenleme sayfasında terim veri tabanındaki terminolojilerin sunulmasıyla sayfalar ve ekranlar arasında gezinmekten kaçınılarak zaman kaybı engellenmektedir. Zaman kaybının, çevirmeni olumsuz yönde etkileyerek çeviri sürecinde aksamalara sebebiyet verebileceği bilinmektedir. Stres ve işten sıkılma özellikle teknik çeviride sık karşılaşılan bir durumdur. Diğer kaynaklardan sözcük ya da terim aramanın bu sistemler aracılığıyla en aza indirgenmesi ve teknik çeviri için daha önceki çevirilerin sunulması çevirmenleri bu stresten kurtarmaktadır. Çevirmen teknik alanda daha önce onayladığı çevirileri tekrar çevirmek zorunda kalmadan daha önce

kontrol edip onayladığı çeviriyi kullanabilmektedir. Genel olarak, üretkenliğin ve kalitenin artmasına olanak sağlamaktadır.

-Çeviri projesinin sistem üzerinden oluşturulup dağıtılması: Çeviri belleği sistemleri, çok çevirmenli çeviri projelerinde, çok kısa bir sürede çeviri işinin bölüştürülüp çevirmenlere projenin detaylarıyla birlikte - hangi tarihte teslim edileceği, belirli bir terminoloji ve çeviri belleği kullanılıp kullanılmayacağı, çeviride nelere dikkat edileceği- gönderilmesine olanak sağlar. Çeviri sürecinde, çevirmen, kafasına takılan bir hususu, diğer çevirmenlerle ya da proje yöneticisiyle sistem üzerinden görüşebilir. Eğer sorusu bir çeviri kesitini ilgilendiriyorsa, o kesitin yorum kısmından sorusunu ya da sorununu aktarabilir. Tüm çevirmenler birbirlerinin yaptığı çeviriyi gördüklerinden sistem üzerinden çeviriler ya da kullanılan terimler üzerinde tartışıp daha doğru ve nitelikli çeviriler üretebilirler.

Çeviri belleği sistemlerinde kalite yönetiminin yapılması metinde biçimsel, bağlamsal ve dilbilimsel tutarlılığın sağlanmasıyla teknik çeviride kalite faktörünü olumlu etkilemektedir. Kaliteli çevirinin özelliklerini açıklayan tek standart olan Alman DIN 2345 standardı kaliteli çeviriyi, 'tam, terminolojik olarak tutarlı, doğru gramer kurallarını kullanan, uygun bir tarzı benimseyen ve üzerinde mutabık kalınmış yazım kurallarına sadık kalan' bir metin olarak tanımlar. (Jiménez-Crespo, 2010: 216).⁵ Bu sistemler üzerinde kalite yönetiminin yapılabilmesi çeviriye aşağıda belirtilen temel avantajları sağlar:

- Tutarlılığın sağlanması.
- Terimlerin doğru kullanımının kontrolünün sağlanması.
- Kaynak metnin biçimsel özelliklerinin korunması.
- Sisteme kaydedilen çeviri belleklerinin ya da terminoloji veri tabanlarının her daim güncellenmesine olanak sağlayarak en güncel ya da doğru bilginin kullanılmasına olanak sağlaması.
- Yapılan çevirilerin çeviri belleği sistemi bileşeni olan "quality assurance" ile kontrolünün sağlanmasıyla eksik ve yanlış kullanımların açığa çıkarılması.
- Tutarlılık düzeyi yüksek nitelikli çevirilerle müşteri memnuniyetinin sağlanması.
- Müşteri şikâyetlerindeki azalmayla kar sağlanması.

Kalite yönetimi, özellikle çok çevirmenli çeviri projelerinde çevirmenlerin ortak çeviri belleği ve ortak terminolojiler kullanımıyla tutarlılık düzeyi yüksek kaliteli metinler üretmesine olanak sağlar. Aynı zamanda, çevirmenlerin ve proje yöneticisinin, yapılan çevirilerin seçilen çeviri belleği ve terminolojiyle paralel olup olmadığını kontrol etmelerine imkân tanıyarak kalite faktörünü olumlu etkiler. Iulia Mihalache'in, çeviri teknolojilerinin değerlendirilmesinde sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisini ayrıntılarıyla ele aldığı makalesinde alıntılıdığı üzere, 'kitle kaynaklı çeviri' -'crowdsourced translation'- çevirmenlik mesleği için bir tehdit oluşturmamakta, aksine hız faktörünü olumlu etkileyerek daha kısa sürede hedeflenen amaca ulaşılmasına yardımcı olabilmektedir:

"Çevirmenlerin tepkisine istinaden, bağımsız bir araştırma ve danışmanlık firması olan Common Sense Advisory,... çevirmenlerin algılarını organizasyonların bakış açılarıyla karşılaştırdı ve kitle kaynaklı çevirinin, çevirmenlik mesleği için tehdit oluşturmadığını savundu. Kitle kaynaklı çeviri, daha az kalite anlamına gelmez, ancak, daha hızlı, daha iyi bir son kullanıcı katılımı, kaliteyi, küresel erişimi ve toplum inşasını artırır." (Mihalache, 2010: 160)⁶

Teknik çeviride tutarlılık düzeyi yüksek bir metin üretimi, kalite faktörünü olumlu etkileyebilecekken, bu tutarlılık metin yapısı kültürel odaklı olan bir çeviri söz konusu olduğunda çeviride kalite faktörüne olumsuz yansımaktadır. Öyle ki bir edebi eserin çeviri boyunca aynı cümle kalıplarıyla çevirildiği göz önünde bulundurulduğunda, çeviri metnin orijinal metindeki üslubu ve kültürel yapıyı göz ardı etmesi nedeniyle, çevirinin kalitesinin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir:

“Bununla birlikte ve daha önce belirtildiği gibi, metinsel bölütleme işlemi, metnin kültüre özgü yapısını göz ardı ederek çevirmenin, kaynak metnin genel metinsel yapısını bilinçli ya da bilinçsiz olarak korumasına öncelik tanımaktadır. (Neubert&Shreve, 1992)...” (Neubert&Shreve’den aktaran Jiménez-Crespo, 2010: 216).⁷

Bowker’ın açıklaması da yine çevirideki tekdüzeliğin, metnin doğallığını ve çevirinin kalitesini olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir: “Erek metinde, kaynak metnindeki cümle düzeninin ve sayısının olduğu gibi korunması çevirinin doğallığını ve kalitesini etkileyebilir.” (Bowker, 2002: 117)⁸

Çalışma kapsamında, çeviri belleği sistemlerinde yapılan teknik çevirilerde kalite faktörü değerlendirildiği için, genel olarak bu sistemlerin teknik çeviride tutarlılık, dilbilimsel kurallara uygunluk, metnin biçimsel özelliklerinin korunması ve standart terimin kullanımına bağlı olarak kalite faktörünü olumlu yönde etkilediği ve daha kısa sürede kaliteli metin üretimine olanak sağladığı görülmektedir. Bu sistemler, teknik çeviri yapan bir çevirmeni, aynı terimleri ya da ifadeleri tekrar çevirmekten kurtararak kazandığı süreyi, çevirinin kontrolüne ayırmasına olanak sağlamaktadır. Böylece, çevirmen, daha doğru ve kaliteli çeviriler üretebilmektedir. Bu sistemler, her ne kadar kalite faktörünü olumlu etkilese de çevirilerin kim tarafından yapıldığı ve çevirmenin çeviri sürecinde görünür olup olmadığı sorununu gündeme getirir. Teknik çeviride tutarlılık düzeyi yüksek nitelikli metinlerin üretilmesine olanak sağlayan bu sistemlerde çevirmenin rolü nasıl değerlendirilebilir?

Çeviri Belleği Sistemlerinde Çevirmenin Rolünün Değerlendirilmesi: Venuti’nin Çevirmenin Görünürlüğü/Görünmezliği İlkeleri

Çevirinin basit bir dilsel aktarım olmadığı ve özellikle diller ve kültürler arası farklılıkların çevirinin en temel sorunlarından biri olduğu aşikârdır. Çok işlevli olan çevirinin iletişimi sağladığı doğrudur fakat çeviri sadece bundan ibaret değildir. Venuti’nin de belirttiği gibi, çevirinin temel işlevi iletişim olsa da çeviri sadece basit bir iletişimsel eylem değildir: “Hiç kimse, iletişimin, çevrilmiş bir metnin öncelikli amaç ve işlevi olduğunu inkâr etmese de, günümüzde, çevirinin, basit bir iletişimsel eylem olduğunu düşünmekten uzaktayız.” (Venuti, 2013: 11)⁹ Bir süreç gerektiren çeviride, dilsel, bağlamsal ve kültürel bildirilişimin en iyi şekilde sağlanması için çevirmenin çeviri sürecindeki rolünü bilmesi, benimsemesi ve uygulaması gerekir. Çevirmen, yaptığı çevirinin türüne, amacına ve işlevine göre bir rol takınmalı ve bu rolü en iyi şekilde oynayarak çeviride gerekli bildirilişimi sağlamalıdır. Çevirinin işlevi, amacı ve türü ne olursa olsun çevirmen aslında kendi kimliği ya da benliği olan görünürlüğünü korumalıdır. Aksi takdirde, çevirmen görünmez olmakta, çoğu kez de yok olmaktadır. Piyasa kaygılarıyla çeviride akıcılık, anlaşılabilirlik ve okunabilirliği ön planda tutan yayınevleri ya da şirketler için, çeviri yapının çok satması çevirmenin görünürlüğünden çok daha önemlidir. Fakat bu durum, çeviri yapının orijinal bir yapıt gibi algılanmasına yol açmakta ve çeviri eserin sahibini yani çevirmeni görünmez kılarak hiçe saymaktadır. Çevrilen eser, bir çeviri yapıttır ve çevirmenin, görünürlüğünü sağlayıp söz konusu ürünün bir çeviri olduğunu göstererek yaptığı işe yani kimliğinin önemine vurgu yapması gerekir. Bununla birlikte, çeviride akıcılık ve anlaşılabilirliğin ön planda tutulmasıyla çeviriler ve çevirmenler görünmez hale gelmektedirler. Venuti, bu durumu şöyle açıklar:

“Çeviride akıcılık rejimi altında, çevirmenler, eserlerini "görünmez" hale getirmeye çalışmaktadırlar; bu durum, aynı zamanda statüsünü bir yanılısama şeklinde maskeleyen şeffaflıkta yanılısama etkisi yaratmaktadır: Çeviri metin "doğal", yani çevrilmemiş, bir metin gibi görünür.” (Venuti, 1995: 5)¹⁰

Venuti’nin, kültürlerarası etkileşim kapsamında, daha ziyade yazınsal ve edebi çeviri bağlamında irdelediği çevirmen rolüne değin aktarımların aslında, çevirinin bir üretim ve yaratım olmasından ötürü tüm çeviri türlerini kapsadığı söylenebilir. Teknik metin çevirisi de okuma, anlama ve diğer bir dile aktarım süreçlerini kapsar ve anlama aşamasından sonra başka bir dilde bir metin oluşturma söz konusu olduğundan çevirmenin başka bir dilde bir metin

yarattığı gerçeği yadsınamaz. Özellikle son yıllarda, teknik çeviri dışında diğer çeviri türlerinin de çeviri belleği sistemlerinde çevrildiği görülmektedir. Haber metinleri, bilgi veren metinler, açıklayıcı metinler vb. metin türleri ve hatta makale, çeşitli kitaplar, roman, hikâye gibi yazınsal alana ait metinler de bu bellekler üzerinde çevrilmektedir. Bu durumda, eğer ki bu bir çeviri eserse, gerçek çevirmenin kim olduğu sorunu ya da çevirinin orijinal yapının üslup ve biçiminden uzak standart kalıplarla oluşturulmuş tekdüze bir metinle karşı karşıya kalma sorunu ortaya çıkmaktadır. Çeviri belleği sistemi üzerinde yapılan çevirilerde kültürel bağlam tam anlamıyla aktarılamadığı için kültürel farklılıkların tam aktarımı sağlanamamaktadır:

"Bilgi ve İletişim teknolojilerinin ve web tabanlı insan çevirisi tekniklerinin ortaya çıkışı, aslında çevirmen topluluğuna oldukça güçlük yaratmıştır. Ancak, çevirmeni olmayan bu web tabanlı teknikler, yanlış ve güvenilmez çeviriler sağlamaktadır çünkü kaynak kültür ile hedef kültür arasındaki 'farklılık' makine kavrayışının ötesindedir." (Sharma, 2015: 8)¹¹

Çeviri belleği sistemleri, her ne kadar teknik çeviride mevcut çeviri belleği sistemlerini kullanarak çeviriye kalite ya da zaman kazanımı hususlarında kolaylık sağlasa da bu sistemler üzerinde gerçekleşen çevirilerde çevirmenin görünürlüğüne gölge düştüğü söylenebilir. İlk olarak, çeviri belleği sistemi ortak bir sunucu üzerinde bir grup çevirmenin oluşturduğu bir belleğe sahipse, çeviri sürecinde karşınıza diğer çevirmenlerin çevirileri de çıkmakta ve mevcut çevirinin kullanılması durumunda çevirinin kimin çevirisi olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, çeviriyi yapan kişinin bir çevirmen olarak görünürlüğü olumsuz etkilemektedir. İkinci olarak, bir kitap çevirisi söz konusu olduğunda, çok çevirmenli bir çeviri projesi ise, çevirmen çoğu kez tutarlı bir metin üretilmesi için ortak terminoloji kullanmak durumundadır. Oysa söz konusu kitap özel alana ait bir yapıt bile olsa bir biçemi, üslubu ve bağlamı vardır. Çevirmenlerin tutarlılık faktörü kapsamında ortak çeviri belleği kullanmaları çevirmenin görünürlüğüne gölge düşürmektedir. Üçüncü olarak, daha tutarlı ve hızlı metin üretme gibi nedenlerden dolayı çevirmenden çoğu kez çeviriyi en kısa sürede sistemde mevcut bellekleri kullanarak tamamlaması beklenmektedir. Bu beklenti çevirmenin görünürlüğünü olumsuz yönde etkilemektedir çünkü çevirmen, sadece kendi ürettiği bir çeviri belleğini kullansa bile çeviriyi yetiştirme kaygısı ya da müşteri ve piyasa beklentileri nedeniyle kendi çeviri yöntemlerini kullanamamakta ve çevirmen rolünü gerektiği gibi gerçekleştirememektedir. Bu durum, çevirmenin görünürlüğüne gölge düşürmektedir. Özellikle yazınsal çeviri söz konusu olduğunda, kısa sürede akıcı ve anlaşılır bir metin üretmesi beklenen çevirmen, kültürel farklılıkları, kendisine dayatılan yöntem ve stratejiler nedeniyle verememekte ve okur ile yazar arasından çıkararak çoğu kez görünmez hale gelmektedir. Piyasa beklentilerine cevap vermek üzere geliştirilip yaygınlaştırıldığı düşünüldüğünde, bu sistemlerin çevirmenin rolünden ziyade, çeviride hız, zaman kazanımı, üretkenlik, tutarlılık ve anlaşılabilirlik gibi faktörleri göz önünde bulundurduğu ve yapılan çalışmaların büyük bir kısmının da bağlamda ele alındığı söylenebilir:

"Son yıllarda çeviri araçlarının kullanımı, çevirmenler için zorunlu hale geldi (Alcina, 2008; Bowker, 2002). Bu araçların büyük bir kısmı, üretkenlik, tutarlılık ve kalite yönünden teşvik edilse de, bu araçların, çevirmenlerin gerçekleştirdiği bilişsel ve metinsel süreçler üzerindeki kısıtlayıcı yönüne daha az dikkat edilmiştir. (Reinke, 2004; Neubert & Shreve, 1992; Lörcher, 1991) ..., Çeviri belleği araçlarının (TM) kullanımının, kolaylaştırmayı amaçladıkları görevin doğasını değiştirdiği (Bowker, 2002) ve dolayısıyla teknolojik kısıtlamaların etkisinin de dikkate alınması gerektiği iddia edildi." (Jiménez-Crespo, 2010: 213)¹²

Sonuç

Çevirmenin bir rolü vardır ve çevirmenin görevlerinden biri de kendini görünür kılarak çevirinin iletişimsel ve kültürel rolüne vurgu yapmaktır. Çevirmenin görünürlüğünün kaybolması, aslında bir meslek olarak çevirmenliğin önemini yitirilmesidir.

Bu çalışmada, çeviri belleği sistemleri üzerinde gerçekleştirilen çevirilerde kalite faktörü ve çevirmenin görünürlüğü/görünmezliği hususları, konuya değin kuramsal bilgiler ışığında ve çeviri araçları dersinde uygulamalı olarak sistem üzerinden yapılan çeviriler bu göz önünde bulundurularak değerlendirildi. Kullanımı gittikçe yaygınlaşan çeviri belleği sistemlerinin, özellikle teknik çeviride kısa sürede tutarlılık düzeyi yüksek metinler üretimine olanak tanıdığı için kalite faktörünü olumlu yönde etkilediği açığa çıkarıldı. Bu sistemler üzerinde kalite kontrolünün yapılması, çeviri sürecinde gözden kaçan hataların düzeltilmesine imkân tanımakta, böylece, teknik çeviride biçimsel ve anlamsal açılardan nitelikli çeviriler yapılmasına katkı sağlamaktadır. Çeviri belleği sistemlerinin yazınsal çeviride tekdüze bir metin yaratılması nedeniyle kalite faktörünü olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Öyle ki, edebi çeviride her eserin bir üslubu olmakla birlikte kültürel bir aktarım söz konusudur ve sistemlerdeki çeviri belleklerinin ve terminolojilerin kullanılması bu süreçte orijinal metnin biçimsel, kültürel ve bağlamsal boyutunu göz ardı ederek kalite faktörünü olumsuz etkilemektedir.

Çeviri belleği sistemlerinde çevirmenin görünürlüğü/görünmezliği hususu ise Venuti'nin çevirmenin rolünü ele aldığı *Translator's invisibility: A history of translation* kitabında açıkladığı çevirmenin görünürlüğü/ görünmezliği ilkeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu sistemler üzerinde yapılan çevirilerde, ortak çeviri belleğinin kullanılması ya da dışarıdan hazır çeviri belleklerinin sisteme aktarılarak kullanımı gerçek çevirmenin kim olduğu sorununu gündeme getirmektedir. Çevirmenin, çevirisini yaptıktan sonra kullanılmak üzere müşteriye ya da çeviri bürosuna göndermesi durumunda çeviri kendisine mal edilebilmektedir. Oysa çevirmen, bu çeviriyi başka bir çevirmenin belleğinden almış olabilir ya da ortak sunucu üzerinde diğer bir çeviriyi kullanarak geliştirmiş olabilir. Bu durumda, çevirmen, mesleğini görünmez kılarak aslında kendisini görünmez kılmaktadır. Diğer bir husus, yazınsal çeviride biçimsel, kültürel ve bağlamsal aktarımların bu sistemler üzerinde göz ardı edilebilmesi hususudur. Edebi çeviri söz konusu olduğunda, standart kalıplarla ve tutarlı bir terminolojiyle bir metin yaratımı kalitesiz çevirilere neden olmaktadır. Günümüzde kaliteli çeviri, her ne kadar anlaşılabilirlik ve akıcılık faktörüyle değerlendirilse de kaliteli çeviri, kaynak metnin kültürel, biçimsel ve bağlamsal aktarımını en doğru şekilde diğer bir dile aktaran çeviridir. Çevirmen daha kısa sürede daha hızlı çeviri yapma kaygısıyla kültürel bağlamı görmezden gelerek akıcı ve anlaşılır metin üretme yolunu seçmemelidir. Bu durum, çevirmenin görünürlüğüne ket vurmaktadır. Yazınsal çeviri söz konusu olduğunda, mevcut bellekler yerine kaynak metnin biçimini ve kültürel değerlerini koruyan bir metin üretmelidir. Aslında çevirmen, onu görünmez kılan sistem, piyasa ya da pazarın karşısındaki tek savaşıdır.

Günümüzde kullanımı nerdeyse bir zorunluluk haline gelen çeviri belleği sistemleri bilinçli ve doğru kullanıldıkları sürece çevirmenlere yardımcı olmaktadır. Bireysel çalışan ve çevirmen rolünün önemini bilincinde olan bir çevirmen, kendi oluşturduğu bir çeviri belleğini kullanıyor ve metnin türüne ve çevirinin amacına göre yöntem belirleyip uyguluyorsa, bu sistemler çeviri sürecine genel anlamda katkı sağlar. Unutulmamalıdır ki, çevirmenin rolünü gerektiği gibi oynaması kendi elindedir. Teknik çeviri kapsamında kendi oluşturduğu belleği sonraki çevirilerde kullanan bir çevirmen için bu sistemler avantaj sağlayacaktır. Önemli olan çevirmenin rolünü gerektiği şekilde oynayarak çevirmenin görünürlüğüne gölge düşürmemektir. Çeviri belleği sistemleri üzerinde yapılan çalışmalar, bu sistemlerin çeviri sürecine avantaj sağladığı ya da tam tersine avantajdan çok dezavantaj sağladığı yönünde olmuştur. Avantajlar arasında tutarlılığa bağlı kaliteli çeviri, zaman kazanımı ve doğru çeviri sayılırken dezavantaj olarak kalitesiz ve yanlış çeviriler sayılmıştır. Artan çeviri ihtiyacı ve piyasa gerekliliklerine bağlı olarak kullanımı kaçınılmaz olarak gerekli olan bu sistemlerin avantaja dönüşmesi aslında çevirmene bağlıdır. Çevirmen, belirli bir bilinç düzeyinde, sistemleri hangi durumlarda ve doğrultuda kullanacağını biliyorsa çevirmenin görünürlüğüne gölge düşürmeden kaliteli çeviriler yaparak bu sistemleri avantaj haline dönüştürebilir.

KAYNAKÇA

- Bowker, L. (2002). Computer-aided translation technology: A practical introduction. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Cabré, M. Teresa (1999). *Terminology, methods and applications*, PA, USA: John Benjamins Company.
- Daelemans, Walter & Hoste, Véronique (2010). *Evaluation of Translation Technology*, Bruxelles, BEL: UPA.
- Jiménez-Crespo, Miguel A. (2010). "The effect of Translation memory tools in translated Web texts: Evidence from a comparative product-based study", *Evaluation of Translation Technology*, Bruxelles, BEL: UPA.
- Mihalache, Iulia (2010). "Social and economic actors in the evaluation of translation technologies. Creating meaning and value when designing, developing and using translation Technologies", *Evaluation of Translation Technology*, Bruxelles, BEL: UPA.
- Drewer, Petra; Pulitano, Donatella & Schmitz, Klaus-Dirk, (2015). *Terminoloji Çalışması- En İyi Uygulamalar 2.0*, Türkçeye Uyarlayan: Ender Ateşman, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Venuti, Lawrence (1995). *Translator's Invisibility: A history of translation*, London and New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence (2013). *Translation Changes Everything: Theory and Practice*, London and New York: Routledge.
- Sharma, Vipin Kumar (2015). "The Relevance of Addition, Omission and Deletion (AOD) in Translation", *International Journal of Translation*, Vol. 27, No.1-2.
- INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSLATION
Vol. 27, No. 1-2, JAN-DEC, 2015
- INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSLATION
Vol. 27, No. 1-2, JAN-DEC, 2015
- INTERNATIONAL JOURNAL OF TRANSLATION
Vol. 27, No. 1-2, JAN-DEC, 201

NOTLAR

- ¹ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: "Translation is a process aimed at facilitating communication between speakers to different languages" (Cabré, 1999: 47, Çeviren: Ceylan Yıldırım).
- ² Türkçeye çevrilen İngilizce metin: "These tools include Translation Memories (TM) ,(bilingual) terminology management software, monolingual authoring tools (spelling, grammar, style checking), workflow management tools etc." (Daelemans & Hoste, 2010: 11, Çeviren: Ceylan Yıldırım).
- ³ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: "Translating is a business and you have to invest in tools. (...) It seems to me that some of us are still stuck in the past. Translating does not mean being an "artist" anymore (...). The client has every right to ask for a specific tool; if you don't like it or don't want to pay for it, just decline the job. Translating has evolved immensely in the last few years and if you are happy with your luddite approach, then don't complain when clients go somewhere else." (Mihalache, 2010: 162, Çeviren: Ceylan Yıldırım).
- ⁴ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: "Besides improving text consistency and terminological coherence, the main advantage is that these tools can save time, and thereby improve the productivity of localization experts." (Daelemans & Hoste, 2010, 11-12, Çeviren: Ceylan Yıldırım)
- ⁵ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: "This norm defines quality as the property of a translated text that is complete, terminologically coherent, uses correct grammar, appropriate style and adheres to an agreed-upon style guide" (Jiménez-Crespo, 2010: 216, Çeviren: Ceylan Yıldırım)
- ⁶ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: "Following Translators' reaction, Common Sense Advisory (an independent research and consulting firm)... compared translators' perceptions with organizations' viewpoints and argued that crowdsourced translation (CT3) is not a threat to the translation profession. CT3 does not mean less quality, but faster, better end-user involvement boosts quality, global reach and community building." (Mihalache: 2010: 160, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

⁷ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: “However, and as mentioned previously, the textual segmentation process primes the translator to consciously or subconsciously maintain the overall textual structure of the source document, ignoring that textual structure is culture-specific (Neubert&Shreve, 1992)...” (Jiménez-Crespo, 2010: 216, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

⁸ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: “The rigidity of maintaining the same order and number of sentences in the target text as are found in the source texts may affect the naturalness and quality of the translation” (Bowker, 2002: 117, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

⁹ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: “Even though no one seems likely to deny that communication is the primary aim and function of a translated text, today we are far from thinking that translating is a simple communicative act” (Venuti, 2013: 11, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

¹⁰ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: “Under the regime of fluent translating, the translators Works to make his or her work “invisible”, producing the illusory effect of transparency that simultaneously masks its status as an illusion: the translated text seems “natural”, i.e. , not translated.” (Venuti, 1995: 5, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

¹¹ Türkçeye çevrilen İngilizce metin: “The emergence of ICT and web-based human translation techniques, have indeed, posed a great challenge to the translator community. But these web-based techniques without a translator provide inaccurate and unreliable translations because the “gap” between the source culture and the target culture remains beyond machine comprehension.” (Sharma, 2015: 8, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

¹² Türkçeye çevrilen İngilizce metin: “In recent years the use of translation tools has become an imperative for translation professionals (Alcina, 2008; Bowker, 2002). While most tools are promoted in terms of their productivity, consistency and quality, less attention has been paid to the constraints they impose on the cognitive and textual process that the translators carries out (Reinke, 2004; Neubert & Shreve, 1992; Lörcher, 1991)..., it has been argued that the introduction of Translation Memory tools (TM) has changed the nature of the task they intended to facilitate (Bowker, 2002), and consequently, the impact of technological constraints should also be taken into consideration” (Jiménez-Crespo, 2010: 213, Çeviren: Ceylan Yıldırım)

MURAT MENTEŞ'İN *KORKMA BEN VARIM* ADLI ROMANINDA ÇOKSESLİ SÖYLEM**Gülşah ŞİŞMAN**Res. Assist., Recep Tayyip Erdogan University, TURKEY,
(gulsah.kopuzoglu@erdogan.edu.tr)**Abstract****Polyphonic Discourse in Don't Be Afraid, I am Here by Murat Menteş**

Polyphony is one of the most distinguishing features of postmodern literature. It leads different elements that are far from one another to get together. Thanks to polyphony, there are more than one narrator, episode, theme and text type in one piece of work. The novel named Don't Be Afraid, I am Here by Murat Menteş, which provides post-modern text samples, is structured in the same way. The novel is composed of four sections. Each section is built on one character and the incidents are narrated from first person's point of view. Besides them, there are 8 more narrators. With collage technique, anecdotes, stories, proverbs, memoirs and historical events can be involved in a novel to create polyphony. In addition, epigraphy, referents, and quotes, which Bahtin describe as the sentences that give life to polyphonic relationships, contribute to the polyphonic structure of a novel. In this context, Don't Be Afraid, I am Here draws attention as a successful example for polyphony since it includes statements evoking fiction, nearly 80 characters, independent unblended voices, and abundance of consciousness.

KEYWORDS: Murat Menteş, Don't Be Afraid I am Here, post modernism, polyphony

GİRİŞ

Murat Menteş'in *Korkma Ben Varım* adlı romanında çoksesliliği iki alt başlık altında incelemek mümkündür. Bunların ilki eserin yapısal özelliklerine dair çoksesli söylemdir. Olay örgüsündeki hareketlilik, bakış açısı ve anlatıcılardaki çeşitlilik, çok sayıdaki zaman katmanlarının bir araya getirilmesi ile oluşturulan zamansal kurgulama ve şahıs kadrosunun zenginliği, romanın yapı yönünden çoksesli bir hüviyet kazanmasına yol açar. Eserdeki çoksesli söylemin ikinci ayağını ise postmodern yazım tekniğinin önemli bir parçası olan metinlerarasılık oluşturur. Epigraf, gönderge, alıntı, montaj gibi bir metni diğer metinlerle ilişki içine sokan kullanımlar *Korkma Ben Varım*'ın çoğul yapısını besleyen diğer unsurlardır.

1. Romanın Yapısal Özelliklerinden Kaynaklanan Çokseslilik**1.1. Olay Örgüsü**

Korkma Ben Varım, "İki yarayı birleştiren yara" başlıklı giriş epizoduyla birlikte toplam yüz beş epizottan oluşur. Birinci bölümde yirmi altı, ikinci bölümde yirmi sekiz, üçüncü bölümde on dokuz ve son bölümde otuz bir epizot yer alır. Her bir epizot, o bölümün içeriğiyle ilişkili bir cümle ile adlandırılmıştır ve başlangıç sayfaları belirtmek suretiyle içindekiler tablosu şeklinde metnin başına konulmuştur. Romanın girişinde böyle bir tabloya yer verilmesi ile eserin çoksesli kimliği görünür kılınmakta, böylelikle okur romanın çoğul söylemiyle hemen başlangıçta karşı karşıya getirilmektedir.

Romanın birinci bölümü "Tabut filosu", "Telefonda nakavt", "Ejderi boyamak", "Yirmi yıl sonra doğan ikiz kardeş", "Kayboluş seferi", "Adamın kılına zarar vermeden kellesini uçurmak", "Kudurmuş yamyamların çiğköfte partisi", "Ankara'yı yüzerek geçmek", "Aptallar daima ömrünün baharındadır", "Kılıcını baston olarak kullanan Samuray", "Senin emsallerin cennette gezer", "Nafile filinta", "Korkma ben varım", "Kendini benim yerime kucakla", "Ceninin uçan tekmeleri", "İçimdeki hayvan, içimdeki çocuğu yiyor", "Canavar sakızı ağzımda", "Çiy tanesine çakılan jet uçağı", "Katiller cinayetten sonra derin bir uyku çeker", "İnançlarım gereği, bazı şeyleri tadında bırakıyorum", "Tam anlamıyla eh", "1970'lerde Allah bizimleydi", "Korkut'un Mübeccel'e faydası yok", "Sana dün Kocatepe'den bir baktım Aziz İstanbul", "Mortoları en iyi moruklar anlar" ve "Sensiz gecelerde hep tabancayla uyurum" başlıklı epizotlardan oluşmaktadır.

"Siperdeki zürafa", "II. Abdülhamid, Sherlock Holmes vartasını nasıl atlattı?", "Sahibini omzuna konduran kuş", "Erkeğin kalbine giden yola mayın döşemek", "Ecelin paratoneriyle toprağa iletilen yıldırım aşkı", "Onun etlerini kanına doğrayacağım!", "Gökyüzündeki bir kuşu

köşeye kıstıramazsın”, “Mezardan şartlı tahliye”, “Zorla denize sürüklenen kara kaplumbağası”, “Ben, Mehmet Ağa’yı sarı çizmesinden tanırım”, “İntikam ittifakı”, “Güzel kokmak sevaptır”, “Bütün bitkiler şifalıdır”, “Arşimet Kanunu’nu yazsam yeniden”, “Dünya benden saklanabileceğin kadar büyük değil!”, “Herkes hak ettiği cezayı bulsa dünya altüst olur”, “Gözyaşı tabancası”, “Resmî romantizm”, “Zamanda yolculuğa ömür yetmez”, “Sevgilisini düşmanlarının arasından seçmek”, “Laboratuardan kaçan virüs”, “Sır yalansa daha hızlı yayılır”, “Ecelin uçurtması yükseliyor”, “Kaderin elindeki ustura”, “Peygamber!in kedisi”, “Kanla gargara”, “Gözlem yapıp tahmin yumurtlayan robot” ve “Kafa kopunca tıraş biter” ikinci bölümün epizotlarıdır.

Üçüncü bölümün epizotları “Uzay gemisi şeklindeki bulutların altında”, “Kupon karşılığı aşk”, “Kurşungeçirmez yorgan”, “Sen cennete gidince, cennet daha güzel bir yer olacak”, “Tuhaf adamlar, acayip koşullarda lazım olabilir”, “Korkma ben varım – II”, “Öyle aptalca ki, kızların aklını başından alıyor”, “Siz hiç sabunluymken ağladınız mı?”, “Süpermen’le aynı berbere giden garsonlar”, “Kumruyla burun buruna gelen uskumru”, “Uyuşuklar yardımseverdir, asalaklar sıcakkanlı, dalkavuklar alingan”, “Azrail’in karşısında sakız çiğnenmez”, “Her polisin içinde, tutuklaması gereken bir suçlu vardır”, “Yeryüzüne serilen palto”dur. “EK: Müntekim Gıdırbey’in okunmamış mektuplarından birkaçı”, ise “Alevleri görmezden gelerek yangını söndüremeyiz”, “Aştan kaçış varsa bile kurtuluş yoktur”, “Kalbin darmadağın olunca, kafan da karışır”, “Rüyada başrolde değilsen, kabus görüyorsun demektir”, “Yalnızlık deliliğin hammaddesidir” başlıklı beş adet mektuptan oluşur.

Dördüncü bölümde yer alan epizot başlıkları ise şöyledir: “Bu dünyaya yaşamaya gelmedim”, “Kainat kestirmelerle doludur”, “Kardanadam katliamı”, “Sen cehenneme gidince, cehennem daha kötü bir yer olacak”, “Uzayda her namlu tetiğin emrinde”, “Atom Karınca Duası”, “Damadın son yolculuğu”, “Kabus görürken hayal kuramazsın”, “Gaipten gelen ıvır zıvır”, “İncele incele iltifata dönüşen hakaretler”, “Aptal gibi görünmeyi göze alırsan, mucizeleri ucuz atlatırsın”, “Bütün günahlar para kaybettirir”, “hayaletin kaza sonucu ölümü”, “Rodeo yapan terli cüce palyaço”, “Yalanlarla bir yerlere gidebilirsin fakat geri dönemezsin”, “Babam, havadaki uçurtmayı nasıl satın aldı?”, “Gökkuşağının üstünden geçen balon”, “Yılan ile oğlağın telefon konuşması”, “Bir şapkayı beğenince kafana çiviyle çakıyor musun?”, “Godzilla diyeti”, “İstikbal zamanın dışındadır”, “Hayvanat bahçesinde insan avı”, “Baharı müjdeleyen polis helikopteri”, “Fatıha ruhun gıdasıdır”, “Otuz yaşındaki bebek”, “Tamir edilirken buharlaşan gemi”, “Şampiyon Ninja’nın rekor denemesi”, “At, pirenin ayağına gitmez”, “İki sakızı birbirine değdirmeden çiğnemek”, “Kainatın derinliklerinde yankılanan silah sesleri”.

Romanın olay örgüsündeki çoksesli atmosfer hem aksiyon yüklü olmasından hem de bir olayın farklı epizotlarda farklı açılardan yeniden ele alınmasından kaynaklanır. Bunların tablo haline getirilmesiyle okur içerikle yüzleşmiş, okuma ediminin başlangıcında neyle karşı karşıya olduğu hakkında fikir edinmiş olur.

1.2. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Anlatma esasına bağlı metinlerin okura iletilmesinde birincil unsur konumundaki anlatıcı ve onun anlatıya ait olay örgüsü, zaman, mekân, kişiler dünyası gibi yapı özelliklerini şekillendiren bakış açısı, Mentesh’in eserinde çoksesli bir söylem içerisinde kurgulanır. Dört bölümden oluşan romanın her bir bölümünde ana karakterlerden biri anlatıcılık görevini üstlenir. Böylelikle birinci tekil anlatıcıların “içeriden bakış”ı (Çetişli, 2004: 85) ile ilerleyen eserde çoğulcu bakış açısı ve anlatıcı hakim kılınır.

Sırasıyla Fu, Gıdırbey, Şibumi ve Tehlike’nin ben-anlatıcı rolüne soyundukları romandaki bakış açısı ve anlatıcı çeşitliliği bununla sınırlı kalmaz. Geniş şahıs kadrosu içerisinde bazı kahramanlar da anlatıcılık görevini devralır. Birinci bölümde Lalita Lal, Ezel Zelzele, Reyhan Horanta, Turgut Rulet ve Korkut Üneli; ikinci bölümde Huduni, Kevser, Recai Gıdırbey, Ruhiye Ruhan, Balkan Balkır, Nefertiti ve Abdülcabbar Turabi; üçüncü bölümde Leyla Kalahari ve Şerif Şibumi; dördüncü ve son bölümde ise Atom Bombacıyan, Gerçek Tehlike, Neptün Petunya ve Abidin Dandini bir ya da birkaç epizotun anlatıcısıdır. Toplamda yirmi iki anlatıcı ve bakış açısıyla roman çoksesli bir orkestra görünümüne bürünür.

Anlatıcı ve bakış açısındaki bu değişkenlik, olay örgüsüne dair kurguların farklı nazarlardan okura iletilmesine katkıda bulunur. Ben-anlatıcının hakim olduğu eserlerde anlatı dünyası hem “anlatan” hem de “anlatılan” figür konumundaki kahramanın zihin ve bakış açısı ile

sınırlıdır (Tekin, 2008: 41). Aksiyonun öne çıktığı romanda birden çok kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcıya yer verilmesiyle kahramanlardan birinin bilme yetisi dışında kalan olay diğer kahraman ile aydınlığa çıkarılır.

Fu'nun anlatıcı olduğu ve başına gelen kaçırılma olayını anlattığı ilk birkaç epizotun ardından "Kayboluş seferi" adlı epizotta anlatıcılık görevini devralan Lalita Lal'a ait "Bay Fu'nun başına bu çorabı Bay Moyi ördü." (s.33)¹ cümlesi, Fu tarafından bilinmeyen olayları aydınlatır. Aynı bölümün bir diğer anlatıcısı Turgut Rulet, "Çiy tanesine takılan jet uçağı" başlıklı epizotta Gönül İşleri Bakanlık Heyeti'ni katleden ekip içerisinde kendisinin de bulunduğunu söyleyerek bu planın kim tarafından yapıldığına dair ipucu verir. Birinci bölümde üç farklı epizotun anlatıcısı olan Korkut Üneli ise 1970'li yıllarda Türkiye'de çekilen fantastik filmler, o dönemdeki sinema sektörü ve oyuncular hakkında bilgiler verir. Mister Spock olarak bilinen Korkut Üneli'nin de içinde yer aldığı ve Tom Braks, Tarzan, Kızılmaske, Dracula, Uçan Kız, Kedi Kadın, Örümcek Adam, Yarasa Adam, Mandrake, Süper Kız, Şimşek Hafise ve Kaptan Amerika gibi oynadıkları rollerle anılan bu roman kahramanlarının kurgu içerisindeki yeri ve diğer ilişkileri bu epizotlarda açığa çıkar.

Romanın ikinci bölümü Müntekim Gıdırbey etrafında şekillenir. Gıdırbey, bir gün eve geldiğinde komşusunun kızı Kevser'in cesediyle karşılaşır. Kendisi için bir sır olarak kalan bu olayın iç yüzü, cinayetin tek tanığı Gıdırbey'in papağanı Huduni tarafından aktarılan "Ecelin paratoneriyle toprağa iletilen yıldırım aşkı" başlıklı epizotla ortaya çıkar:

Hırsızlar, kapıyı dinliyorlar. Sürpriz misafirin gitmesini umuyorlar. Ben de öyle umuyorum. Kevser epey bekledikten sonra tekrar tıklattıyor. Kim bilir kızın aklından ne geçiyor? Galiba, Gıdırbey'in evde olduğundan emin, tuvalettedir, banyodadır, çıkar birazdan sanıyor. Uzun bir sessizlik daha. Vazgeçti zannettiğim bir anda yeniden çalınıyor kapı. (s.144)

Şebnem'i kendisine aşık etmek için türlü yollara başvuran Gıdırbey, sonunda çareyi komşusu Ruhiye Ruhan'ın da yönlendirmesiyle büyü yapmakta bulur. Bitkiler konusunda tam bir uzman olan Ruhiye Ruhan'ın anlatıcılığı ile ilerleyen "Bütün bitkiler şifalıdır" adlı epizot, bitkilerin faydaları ve iyi geldiği hastalıklar konusunda elkitabı gibidir.

Üçüncü bölümün ben-anlatıcılarından Leyla Karahani tarafından geriye dönüş tekniğiyle aktarılanlar, okurun, romanın şahıs kadrosunda yer alan Ganimet Granada ve Abidin Dandini hakkında daha detaylı bilgi edinmesini sağlar. Bununla birlikte kendisi ile Gerçek Tehlike, Neptün Petunya ve Şebnem Şibumi arasındaki ilişkiler ağı "Korkma Ben Varım-II" başlıklı bu epizotta netleşir. Kızı Şebnem'in sevgilisi olan Enver Paşa'nın kendisine oynadığı oyun ve onun nasıl biri olduğuna dair bazı detaylar ise "Her polisin içinde, tutuklaması gereken bir suçlu vardır" başlıklı epizotta Şerif Şibumi'nin bakış açısından verilir: "Zırtapozdan kimseye bahsetmedim. Kızım, başucumda bekleyen arkadaşından söz edince de, öyle birini maalesef hiç ama hiç hatırlamadığımı ısrarla vurguladım. Bu düdüklü çakalın ne mal olduğunu kendi yöntemlerimle çözecektim." (s.290)

Hayati Tehlike, romanın dördüncü bölümünün kahraman bakış açılı anlatıcısıdır. Fonemik parafazi ve agrafiye yakalanmış olup söylemek istediği kelime yerine ona ses itibarıyla benzeyen başka bir kelime telaffuz eden patronu Atom Bombacıyan ile arasında geçen konuşma hem kendisi hem okur için tek taraflı bir diyalog gibidir:

"Beni mi emrettiniz?"
"Hırçın dul beş gol atmadığında, hayali leşe bağlatır ipi."
"Benden özel bir isteğiniz mi var?"
"Dur, pasif cüceyi haşlama gecedem. Kuş bana sordu. Hem cenin de çediğin palet gibi vuruyor. Leş payı sorun olmaz."
"Bana bir görev mi vereceksiniz?"
"Artan bin senin!.. Çarpık mor kuklanın doğduğu barda bacın nasıl birinci seçildi?"
"Söylediklerinizi anlayamadığının farkında mısınız?"

¹ Çalışma boyunca yazar soyadına yer verilmeyip sadece sayfa numarası ile gösterilen alıntılar Murat Mentеш'in incelemeye konu olan *Korkma Ben Varım* adlı romanına aittir.

"Lobiye tozduğunda motor setine termit üşüşmüş!" (s.324-325)

Atom Bombacıyan'ın ben-anlatıcı olduğu "Atom Karınca Duası" adlı epizot, taraflardan birine muamma olan bu sohbeti okur için anlamlı kılar:

"Beni mi emrettiniz?"

"Bıktım bu 'he-yok' saçmalığından Hayati. Eşek şakası gibi."

"Benden özel bir isteğiniz mi var?"

"Şu basit cümlemi anlamak gerçekten bu kadar zor mu? Ben senin ne dediğini gayet iyi duyuyor ve anlıyorum oysa?"

"Bana bir görev mi vereceksiniz?"

"Allah kahretsin!.. Artık korkulası olduğu kadar acınası biriyim, değil mi?"

"Söylediklerinizi anlayamadığımın farkında mısınız?"

"O niye? Doğduğunda doktor seni yere mi düşürmüş?!" (s.329)

Aynı bölümün Abidin Dandini'nin ben-anlatıcı olduğu "At, pirenin ayağına gitmez" başlıklı epizotunda ise Gönül İşleri Bakanlığı Heyet üyelerinin Abidin Dandini'nin emriyle katledildiği ve bunun, Hayati Tehlike'nin işiymiş gibi gösterilmeye çalışıldığı ortaya çıkar: *"Hayati'yi ortadan kaldırmaya o anda karar verdim. Fakat bu işi dolambaçlı yoldan çözecektim. Zira, dan diye indirirsem, hem çetede huysuzluk ve çözülme baş gösterirdi, hem de varyetenin gazı kaçırdı. Domino etkisi doğuracak bir plan hazırlamalıyım."* (s.414) Dandini'nin bu açıklamalarıyla eser boyunca bir muamma olarak kalan Gönül Heyeti üyelerinin katliamının ardında yatan sır perdesi aralanmış, gerçekler açığa çıkmış olur.

Bu anlatıcı seslerine roman boyunca okuruyla söyleşen kurgusal yazarın sesi de eklenir. *"Elinizdeki kitabı okumaya devam etmeyin. Atın gitsin. Çok ciddiyim. Değerli vaktinizi daha fazla boşa harcamayın."* (s.43), *"Hâlâ okuyorsunuz demek. Sizin namınıza üzülüm. Benden günah gitti. Zaten birkaç paragraf sonra işim bitecek."* (s.44), *"Duş aldım. [Bunu zihninizde canlandırmaya kalkmayın.]"* (s.381), *"Hey, durun bir dakika! Akşam haberlerinde benden bahsedilecek!"* (s.390), *"Kafanız suyun içinde olmadığı için çok şanslısınız sayın okur."* (s.391), *"Öyle açım ki sayın okur seni bile yiyebilirim."* (s.395), *"Her okuduğunuza inanmayın sevgili okur."* (s.404) gibi anlatıcının direkt okura hitap ettiği ifadeler vasıtasıyla metnin kurmacadan oluşan dünyasına vurgu yapılırken "gerçek ve gerçek dışının sınırı ortadan kaldırılarak kargaşa bir evren oluşturul[ur]." (Ertem, 2000b: 63) Birbirinden bağımsız gözükmeyle birlikte esasında birbirini besleyen bütün bu bakış açısı ve anlatıcı çeşitliliği, *Korkma Ben Varım*'da "meşru seslerin sahici bir çoksesliliği"ne (Bahtin, 2004: 48) dönüşür.

1.3. Zaman

Korkma Ben Varım'da öykü zamanı yaklaşık sekiz aylık bir süreyi kapsar. Söz konusu bu zaman diliminin dört farklı anlatıcı tarafından anlatılıyor olması, geriye dönüşlere yer verilmesi ve tarih sahnesinde yer etmiş kimi olayların tarihlerine gönderme yapılması, romanın zaman kurgusundaki çok sesliliği sağlayan unsurlardır. Eser, başkişi Hayati Tehlike ile sevgilisi Şebnem Şibumi'nin hayvanat bahçesinde gezerlerken silahlı saldırıya uğramalarıyla başlar. Bu olaya ve zaman dilimine son bölümde tekrar dönülür. Romanın giriş niteliğindeki bu epizotu sırasıyla Fu'nun, Gırcıbey'in, Şibumi'nin ve Tehlike'nin anlatıcılık görevini devraldıkları bölümler izler. Birinci bölümün "Kudurmuş yamyamların çığköfte partisi" başlıklı epizotunda, 22 kişiden oluşan Gönül İşleri Bakanlık Heyeti katledilir. Bu olaya ise Şibumi'nin ben-anlatıcı olduğu üçüncü bölümde bir haber şeklinde tekrar değinilir. Her bölümde aynı zaman dilimi içindeki benzer ya da farklı olaylara yer verilmesi ve bu olayların her bir bölümde farklı bakış açılarından yansıtılıyor olması romanın öykü zamanında sıçramalara yol açar, böylece öykü zamanına ait sıradizimsel yapı bozulur.

Tarihi Şebnem Şibumi'nin anlatıcı olduğu üçüncü bölümde tarihteki zaman kesitleri öykü zamanına taşınır. Şebnem, Müntekim Gırcıbey'le tanışmalarından ayrılmalarına, ardından kendini Enver Paşa olarak tanıtan Hayati Tehlike ile sevgili olmalarına uzanan süreçte iki roman kahramanı ile geçirdiği her günün ve o günlerde tarih sahnesinde neler olup bittiğinin bilgisini verir:

Müntekim Gırcıbey'le 29 Mayıs günü tanıştım. Atını denize koşturan Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusu, gemileri karadan Haliç'e sürüklüyordu [1453]. Adolf Hitler, Propaganda Bakanı Joseph Goebbels'in

tavsiyesiyle, işgal altındaki Paris'te yaşayan tüm Yahudilerin sol göğüslerine sarı yıldız takmalarını emretmişti [1942]. Edmund Hillary ve Tenzing Norgay, Everest'in zirvesine [8 bin 850 m.] ulaşmışlardı [1953].
(...) (s.235)

Roman boyunca tarih sahnesinden anlatı içine taşınarak öykü zamanının genişlemesine katkıda bulunan önemli olaylar ve tarihleri şunlardır:

22 Kasım 1923: Kırk üç yaşındaki ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy'nin öldürülmesi. (s.198)

22 Kasım 1963: Yazar Aldous Huxley'in ölümü. (s.200)

29 Mayıs 1453: Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusunun gemileri karadan Haliç'e sürüklemesi. (s.235)

29 Mayıs 1953: Edmund Hillary ve Tenzing Norgay'ın Everest'in zirvesine ulaşmaları. (s.235)

29 Mayıs 1960: Askerî darbeden sonra tutuklanan İçişleri Bakanı Namık Gedik'in, Ankara Kara Harp Okulu binasındaki hüccresinin penceresinden atlayarak intihar etmesi. (s.235)

29 Mayıs 1963: Pakistan'ın doğusunda çıkan kasırgada ölen 10 bin kişinin cesetlerinin etrafa saçılması. (s.235)

29 Mayıs 1993: Almanya'nın Solingen kentinde Türklerin yaşadığı bir apartmanın Neonaziler tarafından kundaklanması ve üçü çocuk beş Türk'ün yanarak ölmesi. (s.235)

2 Kasım 1914: Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan etmesi. (s.237)

24 Kasım 1632: Hollandalı Filozof Baruch Spinoza'nın doğumu. (s.239)

1 Aralık 1906: Paris'te dünyanın ilk sinema salonunun açılması. (s.239)

27 Kasım 1940: Lee Jun Fan'ın (Bruce Lee) doğumu. (s.240)

5 Aralık 1791: Mozart'ın "mühim darı tanesi ateşi" hastalığından ölümü. (s.243)

5 Aralık 1904: Amiral Heihaçiro Togo komutasındaki Japon ordusu tarafından havaya uçurulan Rus donanmasının Port Arthur'da alev alev yanıışı. (s.243)

5 Aralık 1933: Amerika'da on dört yıldır devam eden içki yasağının kaldırılışı. (s.243)

5 Aralık 1945: Bermuda Şeytan Üçgeni'nde bir uçağın kayboluşu. (s.243)

5 Aralık 1946: Rıza Silahlıpoda'nın dünyaya gelişi. (s.243)

23 Ocak 1913: Babıali Baskını'nın gerçekleşmesi. (s.246)

9 Aralık 1893: Haliç sularının donması. (s.247)

9 Aralık 1917: İngilizlerin işgal ettiği Kudüs'ün, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkması. (s.247)

9 Aralık 1926: Darülelhan'da [konservatuar] Türk müziği eğitimine son verilmesi. (s.247)

9 Aralık 1928: Latin harfleriyle yazılmış ilk mezar taşının Avukat Ali Kemal Bey'in validesi Aliye Hanım'ın mezarına dikilmesi. (s.247)

9 Aralık 1951: İstanbul Şişli Camii'nde, gırtlak kanseri olan Maria Eva Duarte de Peron için, ölümünden yedi ay önce mevlit okutulması. (s.247)

17 Aralık 1903: Wright Kardeşler'in benzin motorlu uçakla ilk uçuşu gerçekleştirmeleri. (s.253)

28 Ocak 1517: Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı ordusunun Kahire'ye girmesi. (s.260)

28 Ocak 1881: Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin Saint Petersburg'daki evinde akciğerleri kanayarak can vermesi. (s.260)

28 Ocak 1986: Uzay mekiği Challenger'ın fırlatıldıktan 73 saniye sonra infilak etmesi. (s.260)

13 Şubat 1903: Ünlü polisiye yazarı Georges Simenon'un doğumu. (s.263)

13 Şubat 1633: Galileo Galilei'nin engizisyon mahkemesinde yargılanmak üzere Roma'ya gelmesi. (s.263)

13 Şubat 1945: İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne ait uçakların, Almanya'nın Dresden kentini bombalaması. (s.263)

14 Şubat 1779: Hawaiiili yerlilerin, "Filikamı siz mi çaldınız?" diyen Kaptan James Cook'u mızrakla öldürüp yemeleri. (s.264)

- 14 Şubat 1876: Alexander Graham Bell'in, Antonio Beucci'den arakladığı telefonu kendi adına tescil ettirmek için patent ofisine müracaat etmesi. (s.264)
- 14 Şubat 1929: Al Capone'un rakibi olan yedi gangsterin, Chicago'da ölü bulunması. (s.264)
- 27 Şubat 1936: Seksen yedi yaşındaki Ivan Petroviç Pavlov'un ölümü. (s.267)
- 27 Şubat 1964: Coca-Cola'nın dünya üzerindeki 1109'uncu fabrikasının İstanbul'da açılması. (s.267)
- 13 Aralık 1914: Çanakkale Boğazı'na girmek isteyen yabancı gemilere karşı sabit batarya olarak kullanılan Mesudiye Zırhlısı'nın, İngiliz B-11 denizaltısından atılan torpidoyla vurulup batması. (s.268)
- 13 Aralık 1977: *Türkiye'nin Ruhü* adlı bir roman yazmayı tasarlayan kırk üç yaşındaki Oğuz Atay'ın ölümü. (s.268)
- 18 Aralık 1996: Peru'da Tupac Amaru gerillalarının başkent Lima'daki Japon Büyükelçiliği'nin basılarak 500 kişiyi rehin alması. (s.269)
- 22 Aralık 1914: Sarıkamış'taki Türk askerlerinin donarak ölmesi. (s.270)
- 25 Aralık 1932: Çin'in Guangzhou şehrini yerle bir eden ve yaklaşık 1 dakika süren 7,6 şiddetindeki depremin her saniyesinde 2 bin kişinin ölmesi. (s.273)
- 25 Aralık 1989: Romanya Devlet Başkanı Nikolay Çavuşesku ile eşi Elena Çavuşesku'nun idam edilmesi. (s.273)
- 29 Aralık 1916: Grigori Yefimoviç Rasputin'in Neva nehrinin buzlu sularına fırlatılması. (s.274)
- 3 Ocak 1889: Polislerin, sokakta kargaşa çıkaran Friedrich Wilhelm Nietzsche'yi zorlukla zapt etmesi. (s.275)
- 7 Ocak 1943: Alacaklılarından kaçmak için sürekli adres değiştiren seksen altı yaşındaki Nikola Tesla'nın, New Yorker Oteli2ndeki güvercinlerle dolu odasında kalp yetmezliğinden ölmesi. (s.277)
- 17 Ocak 1909: Kadıköy'deki Papazın Çayırı denilen düzlükte Fenerbahçe ve Galatasaray futbol takımlarının ilk kez karşılaşması. (s.281)
- 20 Ocak 1916: Albert Einstein'ın İzafiyet Teorisi'nin yayımlanması. (s.293)
- 1783: Uçaktan yüz yıl önce paraşütün icat edilmesi. (s.295)
- 1007: Murasaki Shikibu adlı Japon soylusu bir kadının *Genji'nin Hikayesi* adlı ilk romanı yazması. (s.297)

Farklı yerlerde ve tarihlerde gerçekleşmiş birbirinden bağımsız bu olayların aynı metinde buluşmasıyla romanın anlatı zamanı genişletildiği gibi zamansal kurguda çoksesli bir söylem yaratılmış olur.

1.4. Kişiler Dünyası

Şahıs kadrosunda yer alan 150'nin üzerinde roman kişisi ile *Korkma Ben Varım*, mafya babalarından gangsterlere, kiralık katillerden şeyhlere, oyuncularından iş adamlarına varan geniş bir kahraman yelpazesine sahiptir. Dört bölüm şeklinde kurgulanan romanın kahraman bakış açılı dört anlatıcısı, ana karakterin olmadığı eserde, olayların okura iletilmesinde etkindirler: Gönül İşleri Bakanlığı basın müşaviri Fuat Atıf Tufa [Fu], başkalarının intikamını alarak geçimini sağlayan Müntekim Gıncırbey, tarih öğretmeni Şebnem Şibumi ve bir çocuk babası dul ganster Hayati Tehlike. Romanın geri kalan şahıs kadrosu, bu dört isimle ilişkileri çerçevesinde var olur.

Korkma Ben Varım, birbirine aşık insanların aşklarının devlet tarafından onaylanması amacıyla kurulmuş olan Gönül İşleri Bakanlığına mensup 22 kişilik heyetin toplu katliamıyla başlar ve olaylar, bu vaka halkası etrafında şekillenir. Romanın dramatik aksiyonu içinde önemli yere sahip bu olayda öldürülen heyet üyeleri şunlardır: Şazeliye Şeyhi Oruç Bey, Nakşibendiyye Şeyhi Ulvi Efendi, Bayramiyye Tarikatı'nın lideri Şeyh Musa, Eşrefiyye Şeyhi Allah Dostu Muhsin Efendi, Bektaşî Şeyhi Siyami Bey, Filozof Feridun Bey, Kadiriyye Tarikatı'nın Şeyhi Dalyan Efendi, Yeseviyye Şeyhi Mazhar Baba, Hafız Behzat Efendi, Üstat Şair Selman Elma, Müfessir Enes Efendi, Melami Şeyhi Ruşen Ali Bey, Müderris İdris Efendi, Hac Rekortmeni Seyyah Sadık Bey, Alevi Dedesi Saz Âşığı Reşat Bey, Mevlevi Yahya Efendi, Hatip Halilullah Efendi, İslam Tarihi Uzmanı İrfan Bey.

Fu'nun babası savcı Arif Tufa, annesi Reyhan Horanta ve ikinci eşi Orhan Horanta, babaannesi Fethiye Tufa, sevgilisi Nanda Moyi ve babası Gamaka Moyi, bakanlık heyeti katliamından şüphelendiği Ekrem Eşkinli, Tahir Fettah Çalapala, Volkan Revan, Menderes Kıya, Şahin Dehşet, Hikmet Mete Tetik, Barbaros Boratav ve Neşet Semi Neşter, bir zamanlar dövüş dersleri aldığı Rahip Moju Ming, Gönül İşleri bakanı Mithat Hattat, Gönül İşleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Ezel Zelzele; Müntekim'in babası Recai Gırcırbey, annesi Gülizar Gırcırbey, erkek kardeşi Cevher, komşusu Ruhiye Hanım ve torunu Kevser, bir diğer komşusu Kenan ve annesi Güllü Abla, apartman görevlisi Melikşah Sultan, patronu Gaffar Girift, lise aşkı Asya Maya, lisedeki felsefe hocası Piton, 'Afili Filintalar' adını verdikleri çete arkadaşları Nuh Tufan, İbrahim Kurban, Samet Samsa, Mithat Mitos, Sultan Yegah ve Muzaffer Firuze, kendisinden iş isteyip sonrasında en yakın arkadaşı olan Abdülcabbar Turabi, bir müşterisi için intikam aldığı Balkan Balkır, evine giren hırsızlar Radar Haydar, Şapırt Şadi, Jilet Atilla ve Kösele İskender; Şebnem'in babası Şerif Şibumi, büyük dedesi Beykozlu İdris oğlu İshak, en yakın arkadaşı Serap Sahra, eski sevgilisi Reha Veto, işten atılmasına sebep olan eski patronu Namık Mıknatıs, liseden hocaları Esat Bey ve Munise Hanım, lise arkadaşları Belma, Vahide, Fikriye, Engin, Asuman, Ülkü, Sinan, Murat ve Demet, lise yıllarında kendisine yakınlık gösteren Emre; Hayati Tehlike'nin vefat eden karısı Nadide Dide, oğlu Gerçek Tehlike, hiç tanımadığı annesi eski oyuncu Mübeccel Ecel [Uçan Kız] ve onun kendisi gibi eski oyuncu olan arkadaşları Korkut Üneli [Mister Spock] ile eşi Venüs Lüfer, Sabri Tomruk [Tom Braks], Ozan Taraz [Tarzan], Onat Kaplan [Kızılmaske], Durali Kuloğlu [Dracula] ve Hediye Hüthüt [Kedi Kadın], patronu Atom Bombacıyan ile oğlu Niko ve sağ kolu Abidin Dandini, arkadaşı Nevra Neretva, oğlunun doktoru Neptün Petunya, oğlunun refakatçisi ve aynı zamanda Atom Bombacıyan'ın sevgilisi Leyla Kalahari, oğlunun öğretmenleri Vildan Hanım ve Nasrettin Bey, sahte sekreteri Kader Güler ve eşi İsmail İnşallah bu dört isimle direkt ilişkileri çerçevesinde romanda yer bulan karakterlerdir.

Romanın dört ana karakteriyle ikincil düzeyde ilişki ağına sahip "dekoratif unsur durumundaki" (Aktaş, 2005: 142) fon karakterler ise şunlardır: Bay Moi'nin otelindeki resepsiyonist Lolita Lal, Performans ve Azim Partisi Başkanı Bekir G. Çekirge, yapımcı Bahri Buhara, bir zamanlar oynadıkları rollerle anılan Pertev Paker [Örümcek adam], Mikail Mika [Yarasa Adam], Vecdi Cıva [Mandrake], Rana Anar [Süper Kız], Hanifi Nahif [Şimşek Hafiyeye] ve Kerem Kerempe [Kapta Amerika], Korkut Üneli'nin gençlik aşkı Perihan Pirana, şirket çalışanı Selçuk Lulu, cami imamı İlyas Hoca, yazar Aziz İstanbul, polisiye roman yazarı Ramize Ramirez, kiralık katil Turgut Rulet ile ablası Cevriye ve yeğeni Cengiz Cingöz, Turgut Rulet'in öldürdüğü iki Japon Şiga Naguşi ve Kenji Ozu, Fu'nun seyahat ettiği uçaktaki İngiliz diplomatlar ve uçağı kaçıran Filistinli militanlar, Fu'yu Tel Aviv'e getiren kargo uçağı pilotu Dick ve pilotun Yahudi karısı, koleksiyoncu Zühtü Zubizaretta, Leyla Karahan'ın gözünü çıkaran Ganimet Granada, Kadıköy'de sahafılık yapan Lütfü Seymen, Atom Bombacıyan'ın uşağı Victor ile şoförü Hızır Hızlı ve adamı Vakur Avangart, mafya Nuri Torino, haydut Yedigöller Dragon, tetikçi Nazım İzbandut, tetikçi Masum Cici, tetikçi Kubilay Bukalemun, tetikçi Halil İbrahim Kalibre, kalpazan Lokman Kolpa, Hikmet Mete Tetik ve sağ kolu Ferdi Fedai, Abdülcabbar Turabi'nin amcası Hasan ve bir zamanlar sevdiği kız olan Lukana Lampon, Ruhiye Hanım'ın dedesinin dedesi Ali Alemdar, polis memuru Bora Oturanboğa ve karısı, ev sahibinden intikam almak isteyen Ercan Mercan, Um Bambuto adlı bir cüce ve kız kardeşi Nzoli Bambuto, Balkan Balkır'ın muhtemel düşmanları Batuhan, Ceyda, Mehtap, Orkun, Pelin ve Alaz Bey, Kurtuluş'ta kuyumculuk yapan Karekin Kuyumcuyan, Atom Bombacıyan'ın bu kuyumcudaca çalışırken aşık olduğu Dargın, elmas alıcısı Madam Gall, Firdevs adlı bir kadın, Neptün Petunya'nın hocası Yakup Kuru, Tırpan Ertan, Ferit Ferik, Şahin Şahmerdan ve Yunus Yumak adlı kişiler, Şebnem'in arkadaşı Serap'ın sevdiği çocuk Kaan, hayalet avcısı Kavalsky, Kongo'lu gerilla şefi Sese Soko.

Başkalarının intikamını almaya yönelik bir iş kuran ve hayatını bu işle idame ettiren Müntekim Gırcırbey'e intikam isteğiyle gelen kişileri de romanın fon karakterler kadrosuna eklemek gerekir: Duvağını arkaya atmış, sigara içen, deri montlu gelin; mavi eşofmanlı, spor çantalı, peruklu güreşçi; köpeğini kulübenin direğine bağlamış, takım elbiseli yakışıklı kör genç; telefon tuşlarının altındaki boşluğa kelebek bıçakla bir şeyler kazıyan lise formalı kız; kanlı önlüğü ve sıvanmış kollarıyla işlerinin tıklarında gittiği anlaşılın, tıknaz, tıknafes bir kasap; boğazına kadar inen ağır makyajıyla, başkasının kafasını takmış gibi görünen işkadını; bıyıklı

ilkokul öğrencileri; tekerlekli sandalyesinde, savaş meydanındaki general belagatiyle konuşan bir ihtiyar. Müntekim'in papağanı Huduni, Gerçek'in hayali köpeği Kuçuradi, Ruhiye Hanım'ın cini Jajha ve kedisi Nefertiti de romanın kişiler dünyası içindeki yerlerini alır.

Yarısından çoğunun yan karakter olduğu yüz elliye aşkın şahıs kadrosuyla *Korkma Ben Varım*, kişiler düzleminde de çoksesli bir özellik arz eder. Çok sayıda kahraman barındırmasına rağmen her birinin birbiriyle bağlantısının ustaca örüldüğü romanda kişiler arasındaki ilişkiler ağı kolaylıkla anlaşılabilir. Karakter isimlerinde yazarın betimleme gücü öne çıkarken ironik ton dikkat çeker.

2. Romanın Metinlerarası İlişkiler Yoluyla Kazandığı Çokseslilik

İki ya da daha çok metin arasındaki alışveriş olarak tanımlanan metinlerarasılıkta bir yazarın başka bir yazarın metninden parçaları kendi metnine taşıması söz konusudur. Bir metnin aslında kendisinden önce yazılmış metinlerle sıkı bir etkileşim içinde olduğu ve metnin anlamının büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kimi kesitlerin birbiri içine geçmeleriyle oluştuğu (Kolcu, 2008: 337) iddiasını taşıyan metinlerarasılık, Murat Mentem'in *Korkma Ben Varım* adlı romanında geniş yer tutar. Epigraf, alıntı, gönderge, kolaj/montaj gibi yöntemler yazarın, metnini çizgisellikten çıkarıp sonsuz anlamlar yumağına dönüştürmesine olanak tanır. "Metnin üreticisi ile okurun bulduğu bir üretimin oluşma alanı" (Rifat, 2008b: 51) şeklinde tanımlanabilecek olan bütün bu metinlerarası yöntemler ile yazar anlamı çoğaltıp yeni anlamlara ulaşmayı hedefler.

2.1. Epigraf

Epigraf, bir eserin ya da eserin bölümlerinin başına konularak o eserde ya da o bölümde iletilmek istenen düşünceleri sezdirme, özetleme işlevi görür. Genellikle başka metinlerden seçilen bir parça, atasözü, özlü söz, mısra ya da cümle şeklinde olan epigraflara *Korkma Ben Varım*'da sıklıkla yer verilir. Bu epigraflar sayesinde okurun metinle daha en baştan yüzleşmesi; "metin aracılığıyla iletilecek imge, konu, izlek gibi içeriğe dönük bir çağrı mekanizması ile" (Eliuz, 2016: 128) karşılaşması sağlanır. Romanın girişinde bulunup içerikle arasında bağ kurulmasına olanak tanıyan epigraf üç ayrı yazardan alıntılanarak oluşturulur:

Katmerli zakkumların üzerine tükürdükten sonra...

[Eduardo Mendoza]

... katillere özgü kendini beğenmişlikle çekti silahını

[Daniel Pennac]

ve şarjörü boşaltıncaya kadar ateş etti.

[Amelia Nothomb]

Sayfa başında yalnız başına yer alarak kitabı temsil eden, kitabı ve anlamı indirgeyip özetleyen (Aktulum, 2011: 475) bu epigraf ile kitapta cereyan eden olayların içeriğine vurgu yapılır. Mafya babası, gangster, tetikçi gibi kahramanların bol olduğu; silahlı soygun, yaralama, adam kaçırmaya, adam öldürme gibi olayların yer aldığı romanın aksiyon dolu içeriği, "anlatının çerçevesi"ni (Eliuz, 2016: 128) işaret eden bu epigraf vasıtasıyla romanın başından açık edilmiş olur. Yüz beş epizottan oluşan romanda kimi epizotların başına yerleştirilen epigraflar sırasıyla şunlardır:

□ Ölümünden korkuyorduk, çünkü insandık. [Jerzy Kasinski] (s.13)

□ Okyanus da nihayetinde balıkların çiši değil midir? [Wong Weihui, *Evensel Vesvese*] (s.21)

□ İyi seyyah, nereye gittiğini bilmeyendir; mükemmel seyyah, nereden geldiğini bilmeyendir.

[Lin Yutang] (s.31)

□ Turistler dünyayı ele geçirdi! [Kurush Kumar, *Cinai Kinayeler*] (s.33)

□ Katliam, bir şehri boyamanın en kötü yöntemidir. [Zhang Zai, *Ebediyetin Faydaları*] (s.37)

□ Herkesin üç kişiliği vardır: Ortaya çıkardığı, sahip olduğu ve sahip olduğunu sandığı. [Shang Shou] (s.40)

□ Bu satırları yazarken bir elimde tabanca, diğerinde kılıç tutuyorum. [Hong Hua Hui, *Dokuz Canlı Bitki*] (s.43)

□ Her şeyini paylaşıyor, dağıtıyor. Tebessümünü kimseden esirgemiyor. Ne var ki fikirleri tehlikeli. [*The Message – Çağrı* filminden] (s.52)

□ Bir insanın yetişme tarzına en iyi ışık tutan şey, kavga ederken sergilediği davranışlardır. [Gou Geng, *Görünmez Dünyaların Resimli Kitabı*] (s.54)

- Başına yalnızca harika şeyler gelmişse cesur olamazsınız. [Chen Cheng, *Ejder Jokeyi*] (s.56)
- Uzaklar hiç bu kadar yakından saldırmamıştı. [Cesar Vallejo] (s.60)
- Hayat, yalnızca ölümlerin cevaplayabileceği bilmecelerle doludur. [Don Vito Cascio Ferro] (s.69)
- İnsan, kaderinde olmayan şeylerden kaçınmalı. [Şeyh Abdüllatif Tufeyli, *Şiddetli Diriliş*] (s.73)
- En yavaş yaşlanma yaşlılarda görülür. [Jean Rostand] (s.79)
- Mazi ile bugünü birbirine karıştırma. [Elmore Leonard, *Beş Gölgeden Kaçış*] (s.81)
- Geçmiş, gelecekte daha çok istikbal vaat ediyor. [Pai Pu] (s.86)
- Elli yaşındaki bir adam kendini otuzunda hissediyorsa, yirmi yılını boşa harcamış demektir. [Muhammed Ali Clay] (s.101)
- Beyin harika bir organ; sabah kalktığımız anda çalışmaya başlıyor ve ofise gidinceye kadar da durmuyor! [Robert Frost] (s.119)
- Ruhunuzla yazı tura atmayın. [Will Ferguson] (s.155)
- Hayat zannettiğimizden de kolay; sadece imkansız kabullenmeli, kaçınılmaz olandan korunmalı ve dayanılmaz katlanmalıyız. [Franco Falcone] (s.158)
- Ancak, en üzgün çocuğun kadar mutlu olabilirsiniz. [Harlan Coben, *Başka Şansın Yok*] (s.163)
- Siz bir adam öldürmüştünüz de onunla ilgili olarak çekişip duruyordunuz. Oysa ki Allah, sizin sakladıklarınızı ortaya çıkaracaktı. [*Kur'an*, Bakara Suresi, 72. Ayet] (s.174)
- Obscurum per obscurius, ignotum per ignotus. [Karanlığı karanlıkla, bilinmeyenle bilinmeyenle açıklayın.] (s.178)
- Katiller, zannettiğimizin aksine temiz ruhlu ve gayet saftırlar. [F. M. Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler*] (s.186)
- İnsan, bu dünyaya ağlayarak gelir, yeterince ağladıktan sonra da ölüp gider. [William Shakespeare, *Kral Lear*] (s.196)
- Bizi yüzeysellikten alıkoyan kişi olarak düşmanımız, kurtarıcımızdır. [Hadik Andreas, *İkna Repertuarı*] (s.201)
- Telefonun çalmıyorsa, bil ki benim. [Jimmy Buffet] (s.204)
- Kedilerin bize iyi davranmaları normal; zira ataları, atalarımızı yiyordu. [Danzy Delgado, *Misafirperver Yamyam*] (s.216)
- Son tahlilde bütün aşklar karşılıksızdır. [Taha Bin Talha, *Kusursuz Hüsrân*] (s.220)
- Başka birinin sevgilisini öldürmek, kendi sevgilinizi öldürmekten çok daha kolaydır. [Stephen King] (s.228)
- Geçmiş, ölü değildir, geçmemiştir bile. [William Faulkner] (s.235)
- Hassasiyet pahalıya mal olur. [Mario Morante, *Uyurgezer Mevta*] (s.242)
- Aştan, zincirlerden ve çözemeyeceğimiz diğer şeylerden bahsetmeyelim artık. [Leonard Cohen] (s.281)
- İntiharı hariç tutarsak, hayatta en ciddi karar, çocuk sahibi olmaktır. [Thomas Szasz, *Vahşi Lisan*] (s.288)
- Deliler, kendilerine acı veren şeye teslim olmuşlardır. [Fernando Pessoa, *Huzursuzluğun Kitabı*] (s.294)
- Bir insanı anlamak istiyorsanız, öncelikle insanlar hakkında bildiğiniz her şeyi ama her şeyi unutmalısınız. [Carl Gustav Jung] (s.307)
- Gerçekler zaten mevcuttur, yalanların ise uydurulması gerekir. [Paolo Piccolo, *Şiirsel Blöf*] (s.309)
- Kabil'den bu yana 20 bin yıl geçti fakat cinayet işinde hâlâ acemiyiz. [Orson Welles, *Mr. Arkadin*] (s.315)
- Kahkaha yok olmaya mahkumdur. [Marcel Schwob, *Çifte Yürek*] (s.334)
- Onu öldürürken kibar davranman gerekiyor. [Sam Peckinpah, *Bana Onun Kellesini Getirin!*] (s.343)
- Akıllı kadınlara da rastladım, hattâ onlarla dans ettim. [Tim Trilling, *Geçici Diriliş*] (s.346)
- Aranızda telekinetik güçleri olan varsa, lütfen elimi kaldırsın. [Emo Philips] (s.362)
- Kim bilir, belki de sadece yanlış yollar vardır. Bununla birlikte, size uygun olan yanlış yolu bulmak gerekir yine de. [Samuel Beckett] (s.371)

- Servetimin yüzde 95'ini kadınlara ve alkole harcadım. Geri kalanını çarçur ettim. [George Best] (s.376)
- Etrafınıza bir bakın, sizce de kıyamet kopmuyor mu? [Murat Uyurkulak] (s.379)
- İstirabın bitişi, onu gayrimeşru kılar ve bu yüzden ıstırabın sonu yoktur. [Jonathan Safran Foer] (s.381)
- Tanrıdan gelen işaretlere bakılırsa, olabilecekler hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. [J. C. Friedrich Hölderlin] (s.384)
- An'ın tadını çıkarıyordum. Tıpkı paraşütü açılmayan bir paraşütçünün rüzgarın tadını çıkardığı gibi. [Calogero Cavataio, *Gülünmesi İmkansız Şakalar*] (s.389)
- Eğer kendimizi mahvetmekten vazgeçebilirsek, başkalarını mahvetmeden durabiliriz de. [Sylvester Spoilerone, *Allame Haydut*] (s.393)
- İnsan insanı yalnızca uzaktan tanır. [Dustin Distant, *Sessizlik Stoku*] (s.396)
- Belki de kaçınılabilecek tek acı, acıdan kaçınmaya çalışırken ortaya çıkan acıdır. [Ronald David Laing, *Normallik Hastalığı*] (s.404)
- Deliler akıllılardan en az iki kat daha kurnazdır. [Agatha Christie, *Maktulün Moronluğu*] (s.405)
- Kötüler, hiç kuşkusuz, iyilerin bilmediği bazı şeyleri anlamışlardır. [Woody Allen, *Deliliğin Defansı*] (s.411)
- Bir adam hakkında, öldüğünü bilmek yeterli olsa gerek. [Ambrose Bierce] (s.416)
- Aşkın tanımı yoktur, ancak kanıtları vardır. [Benedetto Buscetta, *Savaşmazsam Ayıp Olur*] (s.420)

Metinde yer alan epigraflar yazar, şair, filozof, din adamı, siyasetçi, bilim adamı, sporcu, mafya lideri, psikiyatrist, yönetmen, müzisyen, aktör gibi çok çeşitli alanlardan ve meslek gruplarından kimselerin sözlerinden ya da eserlerinden istifade ile oluşturulur. Başka metinlerden seçilen bir parça, özlü söz, film repliği ya da cümle şeklindeki bütün bu epigraflar, kullanıldıkları bölümün içeriğine konu ve izlek bakımından gönderme yapar, ilgili parçanın ana hatlarını çarpıcı bir biçimde aktarır, alıntılıandıkları metin ile ilişkili bölüm arasında bir "benzeşiklik ilişkisi" (Aktulum, 2011: 475) kurar. Bu kullanım ile okur, ilgili bölüm ya da kısmın içeriği hakkında fikir sahibi olurken farklı söylemlerin, seslerin ve düşüncelerin tanıdığı haline gelir.

2.2. Gönderge

Gönderge/atıf, romanda kullanılan bir diğer metinlerarası ilişki türüdür. Geniş anlamıyla bir metinden bir çağın, yazınsal olsun ya da olmasın herhangi bir türün, bir geleneğin, yan-metinsel göstergelerden biriyle olduğu kadar yalnızca yapıt başlıklarının, yazar adlarının ya da bir roman, trajedi, şiir kişinin, tarihi bir kahramanın, kutsal kitaplardan birinin adının açıkça anılması (Aktulum, 2007: 102) demek olan göndergeler *Korkma Ben Varım*'da geniş yer tutar. Romandaki göndergeleri ağırlıklı olarak tarihi kişilikler, kurgusal kahraman ve karakterler, sanatkarlar ve popüler isimler gibi başlıklar altında incelemek mümkündür. Eser üzerinden olanlar ise daha ziyade kitap, dergi, şarkı ve film adlarını içerir.

Korkma Ben Varım'da bu anlatım yöntemi içerisinde yer alan yazar ve şairler Kemal Tahir, Oğuz Atay, Stendhal, Aldous Huxley, Agatha Christie, Chuck Palahniuk, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, George Simenon, Beigbeder; Cemal Süreya, İsmet Özel, Attilâ İlhan, Niyazi Mısri, Yahya Kemal, Aiskhylos, Don Lafontaine, A. Cahit Zarifoğlu'dur. Bunlara Pir Sultan Abdal, Âşık Mahzuni, Köroğlu, Yunus Emre ve Karacaoğlan gibi halk şairlerini de eklemek gerekir. İdris Shah - Tales of Dervishes, Ömer Seyfettin - Yüksek Ökçeler, Luther Link - Şeytan-Yüzü Olmayan Maske, Edgar Allan Poe - Kara Kedi, Alper Canıgüz - Gizli Ajans, Mario Puzo - Baba, Murasaki Shikibu - Genji'nin Hikâyesi; Ahmet Muhip Dıranas - Hatıra, eserleriyle birlikte adı anılan yazar ve şairlerdir. Romanda adı geçen oyun yazarları ile onların eserleri ve eser kahramanlarına yönelik göndergeler ise şunlardır: Bernard Shaw, Eugene Ionesco, Harold Pinter, Max Frisch ve Shakespeare adlı oyun yazarlarının Pygmalion, Gelinlik Kız, Gitgel Dolap, Philipp Hotz'un Büyük Öfkesi, Hamlet, Romeo ve Juliet adlı oyunları ile Higgins, Bay, Gus, Philipp Hotz ve Horatio adlı oyun kahramanları. Katherina Blum'un Çiğnemen Onuru ve Yüzüklerin Efendisi adlı romanları; Sherlock Holmes, Mike Hammer ve Gollum adlı roman kahramanlarını; Pamuk Prenses, Cinderella ve Alaaddin adlı masal kahramanlarını da bu listeye eklemek gerekir.

Yönetmen, oyuncu, film/dizi ve film/dizi karakterlerine yapılan göndermelerde adı anılan kişi ve eser isimleri ise şunlardır: Angelina Jolie, Öztürk Serengil, Yılmaz Güney, Marlon Brando, Robert Blake, Bruce Lee, Charles Bronson, Clint Eastwood, Cüneyt Arkın, Müjde Ar, Jackie Chan, Nicole Kidman, Tom Cruise, Marcello Mastroianni, Humphrey Bogart, Ingrid Bergman, Brad Pitt, Josh Holloway, James Coburn, Dustin Hoffman ve Sezai Aydın adlı aktör ve aktrisler; Federico Fellini ile Akira Kurosawa adlı yönetmenler; In the Name of the Father [Babam İçin], Uzay Yolu [Star Trek], Uzay Yolu – Marslıların Bedduası, Astronot Niyazi Uzay Yolunda, Kızılmaske – Şeytanın Tekerlemesi, Dracula – Korkmak Bazen Günahtır, Tarzan – Gorilin Kariyeri, Uçan Kız – Kavalyem Azrail, Tom Braks – Kiralık Kefen, Kedi Kadın – Derdini Ecele Aç, Selvi Boylum Al Yazmalı, Phone Booth [Telefon Kulübesi], 8,5, Casablanca, Testere [Saw], Dreams, Dövüş Kulübü, Rocky IV, Scarface, Şeytanın Ölüsü [The Evil Dead], Bir Avuç Dinamit [Giu La Testa], Yaşayan Ölülerin Saldırısı, Geceyarısı Kovboyu [Midnight Cowboy], Hokkabaz ve Mission Impossible adlı filmler ile X Files ve Kara Şimşek [Knight Rider] adlı diziler; Tarzan, Jane, King Kong, Tony Montana, Frankenstein, Godzilla, Clark Kent, Ratsö Rizzo, İskender Tünaydın, Rocky Balboa ve Hulk adlı film karakterleri ile Fox Mulder, Dana Scully adlı dizi karakterleri; Roket Ali, Süpermen, Tazmanya Canavarı, Speddy Gonzales, Rin Tin Tin ve La Linea [Bay Meraklı] adlı çizgi karakterler.

Romanın şarkıcı, müzisyen, bestekâr, heykeltıraş, ressam ve bunların eserlerine yönelik göndermelerini şöyle sıralamak mümkündür: Louituma ile Ievan Polkka adlı şarkısı; Tom Waits ile Black Wings adlı şarkısı; Behiye Aksoy ile Yalan Dünya adlı şarkısı; Ambrosia Parsley ile Goodnight Moon adlı şarkısı; George Baker ile Little Gren Bag adlı şarkısı; Orhan Gencebay ile Dertler Benim Olsun adlı şarkısı; Nick Cave ile The Weeping Song adlı şarkısı; Leonard Cohen ile The Future adlı şarkısı; Modest Mussorgsky ile Night on the Bare Mountain adlı bestesi, Oğul Johann Strauss ile Mavi Tuna [An der schönen blauen Donau] adlı bestesi; Tomaso Albinoni ile Adagio adlı bestesi; Duman ile Çile Bülbülüm adlı şarkısı; Erkin Koray ile Fesuphanallah adlı şarkısı; Ümmü Gülsüm ile Ente Ömri adlı şarkısı; Bob Dylan ile What Was It You Wanted adlı şarkısı; Moğollar ile Yolum Seninle adlı şarkısı. Eserde Elvis, Pink Floyd, Tanju Okan, Neşet Ertaş, John Lennon, Ayten Alpman, Hamiyet Yüceses, Rıza Silahlıpoda adlı müzisyenler ile Wolfgang Amadeus Mozart adlı besteciye; Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu ve Rodin adlı heykeltıraşlara; Leonardo Da Vinci, Stanislaw Chelebowski ve Miodrog Djuric [Dado] adlı ressamlar ile onların Mona Lisa, Varna Savaşı ve Büyük Bitkisel Polis [La Grande Police Vegetale] adlı tablolarına göndermede bulunulur.

Eserde adı geçen siyasi, devlet adamı ve politikacılar ise şunlardır: Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill; Alman lider Adolf Hitler ile Alman politikacı Joseph Goebbels; Mısır Kraliçesi Nefertiti; ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy; Fransa kralları IV. Henry ile XIII. Louis; Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamit, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ile üçüncü karısı Gülfem Sultan, I. Ahmed, I. Mustafa, Genç Osman ve IV. Murad; Osmanlı sadrazamı Sokollu Mehmet Paşa; Türk denizci Barbaros Hayrettin Paşa, Osmanlı siyaset adamı Enver Paşa ile eşi Naciye Sultan; Türk lider Atatürk; Roma İmparatoru Romulus ile Romalı lider Julius Caesar; Babil Kralı Hammurabi; Rusya İmparatoru Çar II. Nikolay; Romanya devlet başkanı Nikolay Çavuşesku ile eşi Elena Çavuşesku; Juan Peron'un eşi Maria Eva Duarte; İranlı hükümdar Şah Abbas; Japon ordusu komutanı Amiral Heihaçiro Togo.

İçinde bilim adamı, mucit, alim ve filozofların bulunduğu göndermeler arasında Karl Marx, James Humes, Arşimet, Alexander von Humboldt, Baruch Spinoza, Pisagor, Galileo Galilei, Alexander Graham Bell, Antonio Beucci, Ivan Petroviç Pavlov, Demokritos, Friedrich Wilhelm Nietzsche, Nikola Tesla, Albert Einstein, Darwin, Wright kardeşler, Ferruh Arsunar ve Kadızade Mehmet Efendi yer alır. Muhammed Ali, Sonny Linston, Linghui Kong, Edmund Hillary, Tenzing Norgay adlı sporcuların ve Hz. Muhammed, Hz. Eyyub, Ebu Hureyre [Kediciklerin Babası] gibi dini kişiliklerin zikredildiği romanda mutasavvıf Şeyh İbrahim Tennuri, Rus mistik Grigori Yefimoviç Rasputin ve Budizmin kurucusu Siddharta Gautama Buddha da adı zikredilen kişilerdendir. Eserde ayrıca Newsweek, Normal, Time ve Cihannüma adlı dergiler ile Hürriyet, Fenomen, Daily Mirror, Tercüman-ı Hakikat ve New York World adlı gazetelere atıfta bulunulur.

Menteş'in eserinde günlük hayata ya da popüler kültüre ait unsurlar da gönderge sistemi içerisinde yerini alır: Diazem, Valium, Dolantin, Accuizide, Vastarel 20, Lasix, Proctolog,

Ketoral, Kwellada, Sanset 750, Furacin, Bactropan, Muconex, Gliserin-Kansuk, Meteospazmyl, Fucidin, Reparil, Dolorex, Topamax, Iecilline, Pen Os, Deposilin, Norcorun adlı ilaç adları; Ted Bundy adlı seri katil; Çakal Carlos adlı devrimci; Mandrake ve Jean-Pierre Vallarino adlı sihirbazlar; James Randi adlı illüzyonist; Al Capone adlı mafya lideri; Uri Geller ve Cem Yılmaz adlı şovmenler.

Korkma Ben Varım'da yer bulan bütün bu göndergeler ile çok sayıda kişi, eser, şarkı, dizi, film, karakter aynı metin içinde harmanlanmış olur. Romanın anlam dünyasını genişletmeye ve metnin kurgusal yapısında çoklu ilişkiler ağı kurmaya yardımcı olan bu göndergeler rastgele seçilmez. Romanın yapısına ait olay, kişi, zaman, mekân gibi unsurlar arasındaki bağları kuvvetlendiren bu kullanım ile okurun çağrışım dünyası zenginleştirilirken eser "çok biçimli, söz ve ses bakımından da çeşitlilik sergileyen" (Bakhtin, 2014: 36) bir yapıya bürünür.

2.3. Alıntı

Metinlerarası ilişkinin en belirgin biçimi olup iki ya da daha çok metin arasındaki alışverişe olanak tanıyan alıntılar, *Korkma Ben Varım*'da şiir ve tiyatro metinleri ile film replikleri ve ünlü sözler üzerinden gerçekleştirilir. Metinde tırnak içerisinde yer alan ya da italik yazılan bu ifadeler vasıtasıyla sözün başka bir bağlamda yeni metne eklenmesi ile "bilinçli ve istemli bir anımsama" (Aktulum, 2007: 94) sağlanmış olur. Bir nevi yeniden yazma işlevi taşıyan bu alıntılarla metinler konu, izlek, dil, üslup gibi anlam ve biçim olarak çeşitli yönlerden desteklenir.

Niyazi Mısri'den "*Burhan sorardım aslıma / Aslım bana burhan imiş.*" (s.95) mısrası; Ahmet Muhip Dıranas'ın "Hatıra" adlı şiirinden "*Ayakları kumda bırakmadan iz / Yanıma geldiği hep gecelerdi / Sanki bir lahitten kalkar ve sessiz / Uzak bir maziye dönüp giderdi.*" (s.166) mısraları; Yahya Kemal'den "*Nev-bahâr-ı vuslatın bassun deyû ilk âyına / Bûseden pâpûş giydirdim o nermin pâyına* (Kavuşmanın baharı bassın diye ilk ayına / Öpücükten pabuç giydirdim [yârin] o yumuşak ayağına) (s.166) mısraları ve Köroğlu'ndan "*Haber aldım ihvanından kulundan / Doyuk olduk akçasından pulundan / Hey ağalar akar kanın alından / Altımızda kır at kınalanmalı!*" (s.184) ile "*Durman hey ağalar gelin meydana / Boyansın kılıçlar al kızıl kana / Bende mürüvvet yok kıyarım cana / İçerimden gamım gitmez neyleyim. / Arap at altımda durmaz savaşı / Kılıcı çekersem gözler kamaşır / Benim ilen şimdi devler uğraşır / Sizin ile işim bitmez neyleyim. / Köroğlu'nu dersen bir genç arslandır / Demirc'oğlu yanında bir kahramandır / Dizdar der ki düşürecektir zamandır / Beşyüz atlı bana yetmez neyleyim.*" (s.184-185) dizeleri romandaki şiir alıntıları olarak dikkat çeker.

Roman kahramanlarından artık emekliye ayrılmış eski bir oyunu olan Korkut Üneli, ben-anlatıcı olduğu epizotlarda oynadığı rollerin etkisiyle tiyatro ve film repliklerinden alıntılar yapar. "*Bu bahsi kaybedeceksiniz efendimiz!*" (s.85) cümlesi, Shakespeare'nin *Hamlet*'inde canlandırdığı Horatio karakterine bir selam duruşudur. Mister Spock rolüyle ünlünen Korkut'un sokakta kendisini görüp "*Mister Spock! / Sivri kulak! / İşi gücü / Işınlanmak!*" (s.88) diye bağırarak çocuklara dizideki gibi "*İyi ama bu mantıklı değil.*" (s.88) demesi, yine rolünden bir esinlenme içerir. Sevdiği kadına bir türlü açılmayan Korkut, penceredeki Juliet'e seslenen Romeo gibi bütün aşk sözcüklerini bir kerede haykırmak ister: "*Gökyüzünde fezanın içersinden gözleri / Öyle parlak bir ışık yağmuru serpiyor ki / Kuşlar ötüyor, gece sona erdi sanarak / Yanağını eline ne güzel dayamış, bak! / Ne olur o yanağa deşebilmek için ben / Elinin üzerinde olsaydım bir eldiven.*" (s.92) Romanın bir diğer anlatıcısı Müntekim Gıdırbey, yazar Aldous Huxley'in öldüğü gün olan 22 Kasım 1963'ü onun "*Bu dünya, belki de bir başka gezegenin cehennemidir.*" (s.200) cümlesiyle anar.

Eserde geçen ve ünlü kişilerden yapılan alıntılar içerisinde Çinli bir bilgenin "*Nehrin kıyısında sabırla beklersen, tüm düşmanlarının cesetlerinin yüzdüğünü görürsün.*" (s.41) sözü, Çinli bir şairin "*İnsan boş bir tüfektir ama bakarsın bir gün patlar.*" (s.54) sözü, Sidarta'nın teyzesi Mahaprajapati'nin "*Gereğinden uzun süre çocuk kalırsan, insanlıktan çıkarsın.*" (s.60) sözü, Aiskhylos'un "*Savaşta ilk önce hakikatler ölür.*" (s.270) sözü, Demokritos'un "*Doğruyu asla bilemeyiz, çünkü o hakikatin ulaşılmaz derinliklerinde gizleniyor.*" (s.270) sözü ve Şeyh İbrahim Tennuri'nin "*Kahrın da hoş, lütfun da hoş.*" (s.394) sözü yer alır. Roman kahramanlarının kendilerini ve içinde buldukları durumu daha iyi yansıtabilmelerine olanak veren ve biçimsel olarak başka bir metne ait olduğu belli olan bu alıntılar ile okurun, ana metinle diğer metinler

arasında kolay yoldan ilişki kurması sağlanır. Bakhtin'in "çokseslilik ilişkilerini yaşatan tümceler" (Rifat, 2008a: 16) olarak tanımladığı alıntılar, romanın çoksesli söylemini zenginleştirmede araç vazifesi görür.

2.4. Montaj

Bir esere önceden yazılmış başka bir eserin yerleştirilmesi ile gerçekleştirilen montaj örnekleri *Korkma Ben Varım*'da eski Çin atasözleri, şarkılar, türküler, hikâyeler, fıkralar, mektuplar ve ayetlerden oluşur.

Söylemin çizgiselliğini ve sürekliliğini yarıda bırakan, metni açık yapıya dönüştürerek çok anlamlı özellik kazandıran (Eliuz, 2015: 140) yönüyle romana dahil olan bir kısmı Çin, bir kısmı Türk atasözleri ve ayetler şunlardır: "Kıyıya vuran ejderha, hamsilerin maskarası olur." (s.21), "Nefsinin terbiye etme kararındaysan, önce nefesini düzenle." (s.25), "İktidarsızların vicdanı, iradesizlerin şuuru yoktur." (s.27), "Ejderi boyasan da derisini boyarsın, kemikleri aynı kalır." (s.30), "Kartları kader karıştırır, sen de oynarsın." (s.31), "Yabancı topraklarda, taklit etmek özgünlüktür." (s.32), "Savaşta öldürülürseniz, cesedinizin düşmanın yüzüne bakmasına dikkat edin." (s.37), "Nehrin kıyısında sabırla beklersen, tüm düşmanlarının cesetlerinin yüzdüğünü görürsün." (s.41), "Fısıltı, haykırışlardan daha inandırıcıdır." (s.93), "Kafan kesilse bile, savaş çığlığını yarım bırakma; zaferde, çığlıkların payı büyüktür." (s.93), "Herkesin ikizi vardır." (s.110), "Yarım vaat, yarım tehdit sayılır." (s.113), "Kadın, intikam almayı kafaya koydu mu, iki mezar birden kazar." (s.371). "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz." (s.98), "Laf lafi açtı." (s.167), "Kervan ters dönünce uyuz eşek başa geçermiş." (s.399); "Allah kalplerde olanı bilir." (s.303), "Allah'tan daha iyi dost mu bulacaksınız?" (s.303), "Kalplerde olanı yalnızca Allah bilir." (s.372).

Şarkı sözleri, romanda en fazla yer tutan montaj örnekleri olarak dikkat çeker. İki defa geçen "Bir akşam gözünde aşk tüterse / Geçmiş günler aklından geçerse / Kalbin bomboş ümitler biterse / Sen üzülme ben varım. / Zaman durdu sanki beklerken seni / Ben bir tek sevgiye bağladım kalbimi... Ayrılmam istersen hiç yanından / Çağırarsan gelirim çok uzaklardan / Eskiden korkardım yalnızlıktan / Korkmam artık sen varsın..." (s.153, 257-258) şarkısı, son dizesi ile romanın adına vurgu yapar. Romana montaj yöntemiyle dahil edilen şarkıların dikkat çeken özelliği karakterlerin ruh hallerini yansıtmada ayna görevi görmesidir.

Gönül İşleri Bakanlık Heyeti'nin toplu katliamını gördükten sonra arabasıyla giderken radyoda çalan şarkı, Fuat Atıf Tufa'nın içindeki öfkenin ve intikam duygusunun söze dökülmüş halidir: "Göze göz alacaksın, dişe diş / Tam da Kitap'ta yazdığı gibi / Takipten asla cayma / Ve sakın ha unutma / Masadaki hiçbir herifin tipini..." (s.43) *Goodnight Moon* adlı şarkının "... And I always sleep with my guns / When you're gone..." (s.111) mısraları "Sensiz gecelerde hep tabancayla uyurum" başlıklı epizota adını verdiği gibi Fuat Atıf Tufa'ya, babasının ölümünden sonraki on sene boyunca annesinin yastığının altında tabancayla uyduğunu hatırlatır. Behiye Aksoy'un *Yalan Dünya* adlı şarkısının "Bir garip yolcuyum hayat yolunda / Yolunu kaybetmiş, perişanım ben / Mecnun misali gurbet ellerde / Ümitsiz sevginin kurbanıyım ben / Yalan dünya, her şey bomboş / Hancı sarhoş, yolcu sarhoş... / Bir gün gibi sanki geçti seneler / Ümidim kayboldu perişanım ben / Alın yazımmış, hayat yolunda / Ümitsiz sevginin kurbanıyım ben..." (s.83) şeklindeki sözleri ise Perihan Pirana'ya aşık olan Korkut Üneli'nin sevdiği kadınla ilgili hayallere dalmasına yol açar.

Babasının bir sevgilisi olduğunu öğrendikten sonra yaşadığı şok henüz yeniyken Orhan Gencebay'a ait *Mutluluk Senin Olsun* şarkısının sözleri Gıdırbey'de, kendisini bir cinayet şampiyonasına hazırlayan antrenörün hipnotik telkinleri etkisi yaratır: "Bir zamanlar benim sevgilimdin / Yanımdayken bile hasretimdin / Şimdi başka bir aşk buldun / Mutluluk senin olsun" (s.196) İsmail İnşallah'la evlendikten sonra Kader Güler İnşallah adına sahip olan gelinin düğününde çalınan *Fesuphanallah* şarkısı, "Bize de bir gün Kader Güler, Güler-İnşallah" (s.354) şeklindeki sözlerle roman kahramanının adına ironik bir göndermedir. Vurulup köprüden atıldıktan sonra yüzerek yüzeye çıkan ve arabasına binerek olay yerinden uzaklaşan Hayati Tehlike'nin araçtayken dinlediği *Yolum Seninle* adlı şarkı, dünya ile ahiret arasındaki tarafsız bölgede olduğunun işaretidir: "Beni çağırın uçurum oldu sevdan, kaçmam / Yok saklanmam başından sonundan korur bizi zaman / Kim söylemiş son diye, olmaz diye, kanar diye... / Anlatma, anlamam / Aşk varken sözlerinde, düşlerinde; yeniden doğmak gibi nefesinle, çoğalıp sevginle / İsteme, durdurmam... / Büyüt beni gözlerinde, ellerinde; yeniden ses oldun sözlerime, gücün saklı

içimde / Vursunlar, ağlamam / İster bahar, ister ayaz, yolum seninle / Duysun dünya, karşı dursun, düşsün peşime.” (s.392)

Romana montaj yöntemiyle eklenen türküler de, şarkılarla aynı işlevi görür. Müntekim'in ayakbabcılık yapan babası Recai Gıncırbey'in ben-anlatıcı olduğu epizotta dile getirdiği türküler, onun mesleğine olan bağlılığının ve işini ciddiye aldığına göstergesidir: *“Kundurama kum doldu / Atmaya kürek gerek / Nazlı yârin yanında / Yatmaya yürek gerek” (s.165), “Ayağında kundura / Yâr gelir dura dura / Genç ömrümü çürüttüm / Göğsüme vura vura” (s.165), “Geydim çarıklarımı / Gel bağla bağlarını / Terk ettim gidiyorum / Bayburt'un dağlarını” (s.165).* Sanatkârın, kuvvetini ve ustalığını göstermesi gerektiği düşüncesindeki Recai Bey'e göre farklı yörelerden olmakla birlikte ortak noktası kunduralar olan bu türkülerini bilmek mesleğinin gereğidir.

Pir Sultan Abdal'a ait olan bir türkü ise AŞKart almak için Gönül İşleri Bakanlığına başvuran Gıncırbey'e, heyet üyelerinden Alevi Dedesi Saz Âşığı Reşat Bey tarafından söylenir: *“Yârin bahçesine bir haydut girmiş / Geri dur hey şeker dilber geri dur! / Gülünü koklarken dalını kırmış / Kurutur şeker dilberi kurutur! / Hangi dinden isen ona tapayım / Yarın mahşer günü sana koşayım / Eğil bir yol ak boynundan öpeyim / Beri dur hey şeker dilber beri dur. / Bu meydana serilidir postumuz / Çok şükür Allah'a gördük yarımız / Birgün kara toprak bürür üstümüz / Çürütür ya şeker dilber çürütür. / Sevdanın karası alınmda yazar / Hilal kaşına Hak eylemiş nazar / Senin emsallerin cennette gezer / Huridir be şeker dilber huridir.” (s.50-51)* Gıncırbey'den türkünün devamını söylemesini isteyen Alevi Dedesi Reşat Bey'in amacı, başvuru sahibinin, türkünün son mısrasının ilk kıtasında geçen şairin adını bilip bilmediğini kontrol etmektir. Soruya karşılık olarak *“Müntekim Gıncırbey, kesilse başlar / Şebnem'i sever de gerisin boşlar / Bir Şebnem'den bin kovana bal işler / Pir'im anlarsın ya, gönlüm delidir.” (s.51)* dörtlüğünü okuyan Gıncırbey, böylece hem son mısradaki adını anmak suretiyle Pir Sultan'a hem de Reşat Bey'e özür beyanında bulunur ve AŞKart'ın sahibi olur.

Şazeliyye Şeyhi Oruç Bey'in Fu'ya anlattığı devesini kaybeden adamın hikayesi (s.73-75), Muhammed Ali'nin maçına giden bir Müslüman'la bir ateisti anlatan fıkra (s.104), bankta oturan bir ihtiyarın Gıncırbey'e anlattığı derviş ile balığın hikâyesi (s.123), Ömer Seyfettin'in “Yüksek Ökçeler” adlı öyküsü (s.165-166), bir gangster ile falcıya ilişkin fıkra (s.181), cellat ile idam mahkumu palyaço arasında geçen fıkra (s.286-287) ve saf bir adamın rüyasında hükümdarın cennete, şeyhinin ise cehenneme gittiğini gördüğü rüyaya dair fıkra (s.377) asıl anlatıya “derinlik [ve] çağrışım zenginliği” (Çetışli, 2004: 112) kazandırarak okuru metin üzerinde düşünmeye sevk eder. Müntekim Gıncırbey'in Şebnem'e yazdığı ve ona olan aşkını anlattığı beş adet okunmamış mektup, sevdiği kadın tarafından terk edilen roman kahramanının içinde bulunduğu duruma ışık tutup metne işlevsellik kattığı gibi (Tekin, 2008: 244) romanın yüklendiği anlam katmanlarını genişletip derinleştirir.

SONUÇ

Postmodern felsefenin özünü oluşturan çoğulculuk Murat Menteş'in *Korkma Ben Varım* adlı romanının en belirgin özelliğidir. Farklı bakış açıları ve söylemlere yer verilmesi, diğer metinlerle ilişkiler kurulması, bu ilişkilerin italik karakter kullanılarak belli edilmesi, yüzü aşkın epizot başlığının koyu punto ile vurgulanması sayesinde eser, üslup düzeyinde olduğu kadar görüntü düzeyinde de orkestraya dönüşür.

Çok sayıdaki epigraf, gönderge ve alıntı; montaj yoluyla metne eklenen atasözü, şarkı, türkü, hikâye ve fıkralar; zaman ve uzamın şaşırtıcı değişikliği; pek çok farklı zaman kesitinden olaylar ve anılar yoluyla zaman dilimleri arasında sağlanan geçişler ile karakter zenginliği romanın çoksesli söyleminin unsurlarıdır. Eserde reel zaman tarih sahnesinde yer bulan olaylar ve anılar yoluyla genişletilir ve zamansal boyuttaki bu sıçrayışlar ile metin sıradizimsel bir yapıdan uzaklaştırılır. Metin boyunca kimi zaman sesini duyuran kurgusal yazarın okura hitap eden cümleleri ise gerçek ile kurgunun iç içe geçmesine, yer değiştirmesine yol açar. Bütün bu unsurlar her ne kadar ayrışık ve tek başlarına farklı şeyler anlatıyormuş gibi gözükse de “yapılanmış sanatsal bir sistem biçimlendirmek üzere bileşir ve bir bütün olarak yapının daha yüksek biçimsel bütünlüğünün” (Bakhtin, 2014: 37) içinde erir. Böylece birçok farklı söylem metinde çoksesli bir bütünlük oluşturacak şekilde harmanlanır.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif (2005), *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 7. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AKTULUM, Kubilay (2007), *Metinlerarası İlişkiler*, 3. Baskı, Öteki Yayınevi, İstanbul.
- _____ (2011), *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*, Kanguru Yayınları, Ankara.
- BAHTIN, Mikhail (2004), *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, (Çev. Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014), *Karnavaladan Romana/Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*, 2. Baskı, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004), *Metin Tahlillerine Giriş/2*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ELİUZ, Ülkü (2016), *Oyunda Oyun: Postmodern Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- ERTEM, Cengiz (2000), "Türk Romanında Modern Arayışlar ve Postmodernizm-II", *Varlık*, Sayı 1115, s. 61-68.
- KOLCU, Ali İhsan (2008), *Edebiyat Kuramları*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara.
- MENTEŞ, Murat (2012), *Korkma Ben Varım*, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- RİFAT, Mehmet (2008a), *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2008b), *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, 2. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- TEKİN, Mehmet (2008), *Roman Sanatı 1: Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

TOPLUMSAL DEĞERLERİN GELECEK NESİLLERE AKTARIMI BAĞLAMINDA TÜRK ATASÖZLERİNİN ÖNEMİ

Burcu KAYA

Res. Assist., Uludağ University, TURKEY, (kayaburcu@uludag.edu.tr)

Abstract

The Importance Of Turkish Proverbs Transmission To Future Generations In The Context Of Social Values

There are values that form the national identity of each community and several values that the community makes the community. These values are located within the oral cultural heritage of the community. They should both orally transmitted to future generations through a variety of writing genres. Virtuous behavior of individuals in the community as a whole mentioned among the most important aspects of their relationship with each other that gains value, carries a guideline in terms of the future of society. The ancestors of fundamental justice embraced a nation formed as a result of the experience through a lengthy process as primitive as a general rule and in society by adopting traditional proverbs defined as words criticized mold protection within the social value and this value has a rich content in transmission to future generations. In this paper, love, respect, tolerance, brotherhood, solidarity, honesty, hospitality, humility, justice, equality, hard work, sacrifice, compassion, responsibility and so on. Turkish proverbs will be examined in the context of social values. Proverbs will be classified according to the social values that include social values and the forward will be determined in proverbs. Furthermore, the results obtained will be evaluated using tables and graphs.

KEYWORDS: Proverb, cultural heritage, value, social values.

GİRİŞ

Değerler, “Bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak, sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar” olarak ifade edilmektedir. (Özden 1998:167)

İnsanı değerli kılan sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlar olarak tanımlanan değerler; bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için bireyin belli başlı değerlerinin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekmektedir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine “değerler eğitimi” denilmektedir. (Yaman 2016: 18) Değerler eğitimi; manevi değerleri benimseyen, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe, karaktere sahip kişiler yetiştirmek (Ekşi 2003: 80) amacıyla olan toplumlar açısından son derece önemli bir süreçtir.

Eğitimin hedeflerinden biri toplumun ortak değerlerini yeni yetişen nesillere aktarmak ve öğretmektir. (Hökelekli 2013:288) Toplumsal kültürün oluşması, fertlerin değer yargılarının bir üst kimlik olarak toplumsal hayata yön vermesi ya da mevcut toplumsal değerlerin bireylere aktarılması ile gerçekleşmektedir. (Yazıcı 2006:499) Gerek sözlü olarak gerekse çeşitli edebi türler vasıtasıyla yazılı olarak gelecek nesillere aktarılan değerler, bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve toplumsal bütünlüğü sağlayan unsurların başında gelmektedirler. Bu yüzden değer aktarımına gereken önem verilmeli ve çeşitli unsurlar vasıtasıyla gelecek nesillere değerlerin aktarımı sağlanmalıdır.

Kültürü destekleyerek toplumun yapılanmasına yardım eden, toplumun gelişmişlik seviyesini ve insan ilişkilerini etkileyen değerler (Akbaş 2004: 80) üzerinde yapılacak araştırmalar hem bireylerin hem de toplumların ve kültürlerin anlaşılması açısından önemlidir. (Avcı 2007:3)

Değerler; kişiler arası etkileşimden, aileden ve diğer toplumsal etkilerden denenerek ve gözlem yoluyla öğrenilebileceği gibi (Yazıcı 2006:508) yeni nesillere, mensubu oldukları milletin felsefesini ve ideallerini öğretmek ve benimsetmekte son derece etkili olan edebi türler (Öğur-

Taş 2013:232) vasıtaıyla da öğrenilebilirler. Değer aktarımı sağlayan edebi türlerden bir de atasözleridir. Bir milletin atalarının uzun bir süreçteki deneyimlerinin sonucu oluşturdukları temel yargılarını genel geçer kural olarak ilkeleştiren, toplum tarafından da benimsenerek gelenekselleştirilen kalıp sözler olarak tanımlanan atasözleri (Aksoy 1995: 37) değerleri bünyesinde koruma ve bu değerleri gelecek nesillere aktarma konusunda oldukça zengin bir içeriğe sahiptirler.

Halktan türeyerek yine halka dönen, dilinden çıktığı milletin nasıl düşündüğünü, fikirlerinin ne mahiyette olduğunu anlatan atasözleri (Kurt 2012: 94) geleneklerin içerisinde zamanın seyri ve sosyal çevrenin içinde şekil ve muhtevasını kazanarak bugüne kadar gelmişlerdir. (Elçin 1981:684) Bir ulusun düşünce ve duygu dünyasında yer alan değerleri içinde barındıran atasözleri, ulusal hayatın sürekliliğinde kopmalara yer vermeksizin, milli kimliğin devamında da önemli rol oynarlar. (Yurtbaşı 2013: 19) Bir milletin yaşayan en canlı unsuru olan atasözleri, zengin kültürel mirasın bir parçasıdır. (Sönmez 2014:113)

Toplumun değerlerini yansıtan özlü sözler olarak kültür öğelerini geçmişten bugüne taşıması bakımından atasözleri, önemli bir işleve sahiptir. Bu nedenle genç kuşakların bu mirastan haberdar olmaları ve bu mirasa sahip çıkmaları sağlanmalıdır. Taşıdıkları toplumsal değerler göz önüne alındığında atasözleri, değer öğretiminin önemli bir ögesi olarak düşünülebilir. (Girmen 2013:119) Bu amaçla yapılan çalışmada çeşitli kaynaklar incelenerek Türk toplum yapısında yer alan değerler saptanmıştır. Ömer Asım Aksoy 'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II, Metin Yurtbaşı'nın Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü ve Necmi Akyalçın'ın Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz Tanıklı Sözlük kitabında yer alan atasözleri tek tek incelenerek tespit edilen 29 değere göre tablolar şeklinde sınıflandırılmış, konunun daha anlaşılır olması bakımından sonuç kısmına bir de grafik eklenmiştir. Atasözlerinde tespit edilen değerler şunlardır: adil olma, aile birliğine önem verme, alçakgönüllülük, azim ve kararlılık, bağımsızlık, barış, bilimsellik, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, hoşgörü, merhamet ve bağışlama, misafirperverlik, özgürlük, sabır ve şükür, sadakat ve vefa, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi sorumluluk, temizlik, tutumluluk, yardımseverlik, vatanseverlik, yeniliğe açık olma.

Tablo 1

DEĞER	ATASÖZLERİ
Adil olma	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ağlayanın malı gülene hayır etmez. ➤ Haklı söz haksız Bağdat'tan çevirir. ➤ Hak yerde kalmaz. ➤ Adalet mülkün temelidir. ➤ Beyler buyruğu yoksula kan ağlatır. ➤ Adaletle zulüm bir yerde durmaz. ➤ Adalet olmayınca bir yerde, insan düşer o yerde her derde. ➤ Dava için bir kadı, iki şahit lazımdır. ➤ Davacın kadı olursa yardımcın Allah olsun. ➤ Fetvayı anlatışa göre verirler. ➤ Hak değirmende olur. ➤ Haklı hakkından vazgeçmez. ➤ Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar. ➤ Şeriatın kestiği parmak acımaz. ➤ Böyle gerek danaya, buzağının hakkını yemeğe. ➤ Hak diyene akan sular durur. ➤ Yılan doğrulmayınca deliğine giremez.

Tablo 2

DEĞER	ATASÖZLERİ
Aile birliğine önem verme	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ana ile kız, helva ile koz. ➤ Ananın bastığı civciv ölmez. ➤ Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurar. ➤ Ana, yürekten yana. ➤ Ata dostu oğula mirastır. ➤ Et tırnaktan ayrılmaz. ➤ Kardeşim olsun da kanlım olsun. ➤ Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş. ➤ Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış. ➤ Ana yürekten yana. ➤ Ot kökü üstünde biter. ➤ Teyze ana yarısıdır. ➤ Yuvayı yapan dişi kuştur. ➤ Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar. ➤ Beş parmağın hangisini kessen acımaz? ➤ Burun yüzden düşmez. ➤ Dört atanın dördü de hak. ➤ Etle tırnak arasına girilmez. ➤ El ağlarsa gözünden, anam ağlarsa özünden ağlar. ➤ Ha anan ölmüş, öksüz kalmışsın, ha baban. ➤ Kardeşim olsun da kanlım olsun.

Tablo 3

DEĞER	ATASÖZLERİ
Alçakgönüllülük	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ağaç meyvesi olunca başını aşağıya salar. ➤ Başak büyüdükçe boynunu eğer. ➤ Kişi kendini herkesten aşağı tutmalıdır. ➤ Akıllı adam yüksekte uçmaz. ➤ Yüce uçan alçak konar. ➤ Alçak gönül yüce devlettir.

Tablo 4

DEĞER	ATASÖZLERİ
Azim ve kararlılık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aç köpek fırın damı deler. ➤ Ölmek var, dönmek yok. ➤ Herkes bildiğini okur. ➤ Kör, tuttuğu elden bırakmaz. ➤ Bir it ulumayla bir kervan geri dönmez. ➤ Atılan adım geri alınmaz. ➤ Su yatağını bulur.

Tablo 5

DEĞER	ATASÖZLERİ
Bağımsızlık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dünya bol olmuş neye yarar, pabuç dar olduktan sonra

Tablo 6

DEĞER	ATASÖZLERİ
Barış	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir söz ara bozar, bir söz ara düzer. ➤ Bir söz bin büyüye bedeldir. ➤ İp koştugu yerden ulanır. ➤ İtle dalaşmaktan çalılı dolaşmak yeğdir. ➤ Kazma kuyuyu kendin düşersin. ➤ Sana taşla vurana, sen aşla vur. ➤ Dirlik nerede, devlet orada. ➤ Dirlik olmayan yerde varlık olmaz. ➤ Bir söz yola getirir, bir söz yoldan çıkarır. ➤ Ekmeğimi al da dirliğimi alma.

Tablo 7

DEĞER	ATASÖZLERİ
Bilimsellik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Âlim unutmuş, kalem unutmamış. ➤ Araba ile tavşan avlanmaz. ➤ Arife bir söz yeter. ➤ Cahilin dostluğundan, âlimin düşmanlığı yeğdir. ➤ İnsan bilmediğini ayağının altına alsın, başı göğe değer. Sakalda fayda olsaydı, keçi şeyh olurdu. ➤ Uluların sözü Kur'an'a girmez illa yanında durur. ➤ Allah ilmi dileyene, malı dilediğine verir. ➤ Bilmemek ayıp değil, öğrenmemek ayıp. ➤ Cahile söz anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür. ➤ Bilmemek ayıp değil, sormamak ayıp.

Tablo 8

DEĞER	ATASÖZLERİ
Cesaret	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aç elini kora sokar. ➤ Aç adam kendini ateşe salar. ➤ Aç kendini aslana vurur. ➤ Aç kiminle olsa savaşır. ➤ Aç kurt aslana saldırır. ➤ Korkağı fazla sıkıştırma, cesur olur.

Tablo 9

DEĞER	ATASÖZLERİ
Çalışkanlık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Akan su yosun tutmaz. ➤ Paranın anası iştir. ➤ Eşek eve gelmiş, yorga yolda kalmış. ➤ Kul çalışır, Allah verir. ➤ Gölgeyi hoş gören tekneyi boş görür. ➤ İşleyen demir pas tutmaz. ➤ Çalışanı Allah sever. ➤ Kısmet gökten zembille inmez. ➤ Paça ıslanmadan balık tutulmaz. ➤ Yol gitmekle tükenir. ➤ Toprağı işleyen, ekmeği dişler. ➤ Yazın çalışan kışın rahat eder. ➤ Dokuz günlük ömre on günlük nafaka lazım. ➤ Doyuncaya kadar değil, ölünceye kadar çalış. ➤ Bugün çalışan yarın kazanır. ➤ Yatan aslandan gezen tilki iyidir. ➤ Yazın yanmayan kışın ısınmaz. ➤ Yuvarlanan taş yosun tutmaz. ➤ İş insanın aynasıdır. ➤ Hareket olmadıkça bereket olmaz.

Tablo 10

DEĞER	ATASÖZLERİ
Dayanışma	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Dünya dört kulplu tekne, ikisinden kadın tutar, ikisinden erkek. ➤ Adam adama gerektir, tobağaya hanesi. ➤ Adam adama gerekli olmasa dağ başında olurdu. ➤ Kurt bunalırsa ağıla varır, kul bunalırsa kula varır. ➤ Danışan dağı aşmış, danışmayan yolu şaşmış. ➤ Değirmen iki taştan, muhabbet iki baştan. ➤ Ağaç yaprağıyla gürler. ➤ Bin bilsen de bir bilene danış. ➤ Bir elin nesi var, iki elin sesi var. ➤ Can canın yoldaşdır. ➤ Danışan dağlar aşar. ➤ Tek kanatla kuş uçmaz. ➤ Taş taşa, başbaşa. ➤ Tencere kapağıyla kaynar. ➤ Yalnız kalanı kurt yer. ➤ Yalnız taş duvar olmaz.

Tablo 11

DEĞER	ATASÖZLERİ
Duyarlılık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Eşeğin kuvveti var diye iki kişi birden yüklenmemeli. ➤ Dost kazanırsan tut, düşman kazanırsan güt. ➤ "Ah!" deme ki düşmanın "Oh!" demesin. ➤ Aman diyene kılıç kalkmaz. ➤ Gönül alma bir elma. ➤ Hayır dile komşuna, hayır gele başına. ➤ İyilik eden iyilik bulur. ➤ Komşu hakkın Tanrı hakkıdır. ➤ Komşu komşunun külüne muhtaçtır. ➤ Körle alay edenin top sakalı kara gerek. ➤ Ölüm ile oç alınmaz. ➤ Dostun düşmanlarından çok olsun. ➤ Her bilinen söylenmez. ➤ Güzel söz demir kapıyı açar. ➤ Sana taş atana sen aşla dokun. ➤ Derdini söyleyen devasını bulur. ➤ Ekmeği aç ver, parayı muhtaca ver.

Tablo 12

DEĞER	ATASÖZLERİ
Dürüstlük	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Doğru söz yemin istemez. ➤ Kişinin sözü, özü bir olmalı. ➤ Edebi edepsizden öğren. ➤ Doğru yolda yürüyen yorulmaz. ➤ Eğri otur, doğru söyle. ➤ Doğru söz acıtır. ➤ Haramın temeli olmaz. ➤ Doğru insan dik durur. ➤ Hile ile iş gören mihnet ile can verir. ➤ Doğru söyleyenin tepesi delik olur. ➤ Yalancıyı kaçtığı yere kadar kovalamalı. ➤ Helal süt emmiş başkadır.

Tablo 13

DEĞER	ATASÖZLERİ
Estetik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Güzele köken yakışır, çirkine allar neylesin. ➤ Esmere al bağla, karşısına geç ağla. ➤ Güzele göz ağrısı da yakışır. ➤ Güzellerin talihi çirkin olur. ➤ Güzeli herkes sever. ➤ Çirkin bürünür, güzel görünür. ➤ Güzellerin başından çile eksik olmaz. ➤ Güzel her yerde hürmet görür.

Tablo 14

DEĞER	ATASÖZLERİ
Fedakârlık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Arı kahrın çekmeyen balın kahrın ne bilsin. ➤ Baş yarılır börtük içinde, kol kırılır yen içinde. ➤ Balık avlayan elbette ıslanır. ➤ Tavuk gelen yerden yumurta esirgenmez. ➤ Lokma çiğnemededen yutulmaz. ➤ Evvel zahmet çeken sonra rahat eder. ➤ Zahmetsiz kazanç olmaz.

Tablo 15

DEĞER	ATASÖZLERİ
Hoşgörü	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Buğday ekmeğin yoksa buğday dilin de mi yok? ➤ Ayıpsız dost isteyen, dostuz kalır. ➤ Bir pire için bir yorgan yakılmaz. ➤ Dikensiz gül olmaz. ➤ Hatasız kul olmaz. ➤ Kusursuz dost arayan dostuz kalır. ➤ İnsanın yüzü yumuşak olur. ➤ İyilik zayi olmaz. ➤ Şefkati olmayan şefkat bulmaz. ➤ Nezaket para ile satılmaz.

Tablo 16

DEĞER	ATASÖZLERİ
Merhamet ve bağışlama	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir suçla adam satılmaz. ➤ Bir başa iki yumruk vurulmaz. ➤ İnsaf dinin yarısıdır. ➤ Aman dileyene kılıç kalkmaz. ➤ Yaralı kuşa kurşun sıkılmaz. ➤ Merhamet imandan gelir. ➤ Her kabahat yüze vurulmaz. ➤ Eğik boynu kılıç kesmez. ➤ Katı yürekten merhamet umulmaz.

Tablo 17

DEĞER	ATASÖZLERİ
Misafirperverlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil. ➤ Misafirin ayağı uğurludur. ➤ Ev sahibi misafirin hizmetkârıdır. ➤ Eli dolu geleni buyur ederler. ➤ Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer. ➤ Gelene git denilmez. ➤ Misafir kısmeti ile gelir.

Tablo 18

DEĞER	ATASÖZLERİ
Özgürlük	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Az yaşa, azad yaşa ➤ Yaban kurdu ne kadar beslersen besle, o hep dağa ormana bakar.

Tablo 19

DEĞER	ATASÖZLERİ
Sabır ve şükür	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Sabır hayırlıdır, tahammülü güç olmasa. ➤ Bir şeyi murat etme, olduysa inat etme. ➤ Tanrı'ya dolu ellerle değil, temiz ellerle dua edilir. ➤ Belaya sabır gerek. ➤ Sabır cennetin anahtarındır. ➤ Sabır zordur, meyvesi tatlıdır. ➤ Tekkeyi bekleyen çorbayı içer. ➤ Sıçan sabırla tahtayı deler.

Tablo 20

DEĞER	ATASÖZLERİ
Sadakat ve vefa	Aç kurt komşusunun kuzusunu yemez. Şeytan kendi evini yıkmaz. Kuzgun, kuzgunun gözünü oymaz. Gül üstüne gül koklanmaz. Balta sapını kesmez. Deve, devenin ayağını çiğnemez. Aç kurt bile komşusunu dalamaz.

Tablo 21

DEĞER	ATASÖZLERİ
Sağlıklı olmaya önem verme	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ağrısız baş yastık istemez. ➤ Başın sağlığı, dünya varlığı. ➤ Sıhhat gibi insana sermaye olmaz. ➤ Can boğazdan gelir. ➤ Kendini kollayan hekimdir. ➤ Yazın taşa, kışın yaşa oturma. ➤ Başını serin tut, ayaklarını sıcakta. ➤ Cana gelecek zarar mala gelsin. ➤ Sağlam baş yatak istemez. ➤ Sağlık varlıktan yeğdir.

Tablo 22

DEĞER	ATASÖZLERİ
Saygı	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır. ➤ Duvarın beri yüzü beri, öte yüzü öte. ➤ İnsan kıymetini insan bilir. ➤ Köpek bile yal yediği kapıya pislemez. ➤ Say beni, sayayım seni. ➤ Saygı sayana, terbiye alana göredir. ➤ El uzatılan yere dil uzatılmaz. ➤ İti mindere çağırılmışlar da "Bura benim yerim değil" demiş. ➤ Bir selam bin hatır yapar. ➤ Köpek sahibini ısırmaz.

Tablo 23

DEĞER	ATASÖZLERİ
Sevgi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Acı dil insanı dininden çıkarır, tatlı söz yılanı ininden çıkarır. ➤ Dağların dumanı gider amma sevdalı başın dumanı gitmez. ➤ Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz. ➤ Er gönüllü ibrişim, dolaşırsa açılmaz. ➤ Çok sevilirse çok "ah" edilir. ➤ Aşkın var ise dağlara düş. ➤ Hayır dile komşuna, hayır gele başına. ➤ Vücut kocar, gönül kocamaz. ➤ Aşk olmanın imanı olmaz. ➤ Kişi sevdiğine naz eder. ➤ Gönül gönle köprüdür. ➤ Göz bir penceredir, gönle bakar.

Tablo 24

DEĞER	ATASÖZLERİ
Sorumluluk	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Herkes ne ederse kendine eder. ➤ Atına bakan ardına bakmaz. ➤ Herkes kendi çukurunu doldurur. ➤ Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır. ➤ Kendi düşen ağlamaz. ➤ Yalnız yiyen sofrasını kendi kaldırır. ➤ Ne dilersen eşine, o gelir başına. ➤ Kol kırılır, boyuna yük olur. ➤ Bugünkü işini yarına bırakma. ➤ Hamala semeri yük olmaz.

Tablo 25

DEĞER	ATASÖZLERİ
Temizlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ölüyü diriye temiz eden sudur. ➤ Paklık sağlığın yardımcısı. ➤ Temiz su akar, durgun su kokar. ➤ Temizlik imandan gelir. ➤ Pak kadın çamaşırlarından belli olur. ➤ Sabunda leke var, onda leke yok. ➤ Bulaşık kap kullananın bulaşık, hastalık mirasıdır.

Tablo 26

DEĞER	ATASÖZLERİ
Tutumluluk	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aba vakti aba, yaba vakti yaba alan yanılmamış. ➤ Göçerim diye eksigini dağıtma. ➤ İşten artmaz, dişten artar. ➤ Cömertle nekesin harcı birdir. ➤ Ekmeğini katığına denk eden muhtaç olmaz. ➤ Sakla samanı, gelir zamanı. ➤ Gerekmezi sakla, gereken güne kadar.

Tablo 27

DEĞER	ATASÖZLERİ
Vatanseverlik	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bülbülü altın kafese koymuşlar, "ah vatanım" demiş.

Tablo 28

DEĞER	ATASÖZLERİ
Yardımsızlık	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Bir elinin verdiği öbür elin görmesin. ➤ Kul kulun rızıkına sebep olur. ➤ Yardımcının yardımcısı olur. ➤ Ne verirsen elinle, o gider seninle. ➤ Veren eli herkes öper. ➤ İyilik eden iyilik bulur. ➤ İyilik et komşuna, iyilik gelsin başına.

Tablo 29

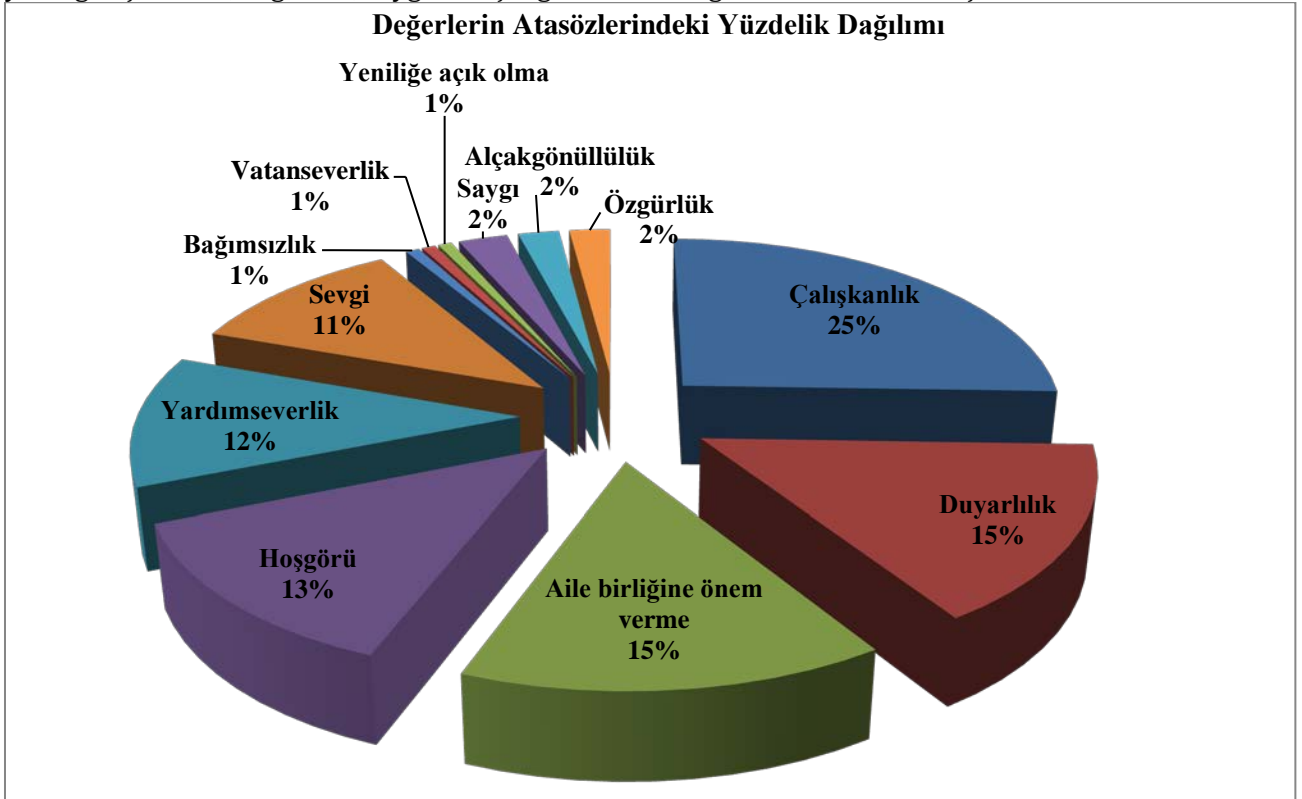
DEĞER	ATASÖZLERİ
Yeniliğe açık olma	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Taze bardağın suyu soğuk olur. ➤ Tebdil-i mekânda ferahlık var.

SONUÇ

Günümüzde gittikçe anlamını yitiren değerlerimizin yaşatılması, bu değerlerin devamlılığının sağlanması için gelecek nesillere aktarılması önem taşımaktadır. Atasözlerinin taşıdıkları toplumsal değerler göz önüne alındığında, atasözleri değer öğretiminin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Değerlerine bağlı sağlam bir toplum yapısı oluşturmak, millî ve evrensel değerlere sahip nesiller yetiştirmek için değerler eğitime ve bu değerleri fazlaca bünyesinde barındıran atasözlerinin öğretimine ve benimsetilmesine önem verilmesi gerekmektedir. Tespitler gösteriyor ki atasözleri, değerleri gelecek nesillere aktarmada önemli bir rol üstlenmişlerdir.

Çalışmamız sonucunda 29 değeri kapsayan toplam 1502 atasözü tespit edilmiştir. İncelenen atasözleri içinde en çok çalışkanlık, duyarlılık, aile birliğine önem verme, hoşgörü, yardımseverlik ve sevgi değerlerini içeren atasözlerine; en az ise bağımsızlık, vatanseverlik, yeniliğe açık olma, özgürlük, saygı ve alçakgönüllülük değerlerine rastlanılmıştır.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Oktay (2004), "Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi", *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara.

AKSOY, Ömer Asım (1995), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, İnkılap Kitapevi, İstanbul.

AKYALÇIN, Necmi (2012), *Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz Tanıklı Sözlük*, Eğiten Kitap, Ankara.

AVCI, Nazmi (2007), *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Siyasal Kitapevi, Ankara.

EKŞİ, Halil (2003), "Temel İnsani Değerlerin Kazanılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları", *Değerler Eğitimi dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.79-96.

ELÇİN, Şükrü (1981), *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GİRMEN, Pınar (2013), "Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 11, No 25, s. 117-142.

HÖKELEKLİ, Hayati (2013), *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitim*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

KURT, İhsan (2012), *Türk Atasözlerine Psikolojik Yaklaşımlar*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

OĞUR, Erol-TAŞ Hülya (2013) “Âşık Mevlüt İhsanî'nin Halk Hikâyelerinde Değerler”, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 14, Sayı 25, s.229-244

ÖZDEN, Yüksel (1998), *Eğitimde Yeni Değerler - Eğitimde Dönüşüm*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

SÖNMEZ, Ömer Faruk (2014), “Atasözlerinin Sosyal Bilgiler Programlarındaki Değerler Açısından İncelenmesi”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Vol.6, No.2, p. 101-115.

YAMAN, Ertuğrul (2016), *Değerler Eğitimi-Eğitimde Yeni Ufuklar*, Akçağ Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

YAZICI, Kubilay (2006), “Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış”, *TÜBAR*, XIX, s.499-521.

YURTBAŞI, Metin (2013), *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, Excellence Publishing, İstanbul.

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ**Funda KIZILER EMER**

Assoc. Prof.Dr., Sakarya University, TURKEY, (fkizileremer@gmail.com)

Abstract**An Overview Of Comparative Literature**

In the first part of this study dealing broadly with the origins and historical development of comparative literature, its institutionalization and its different schools of thought, we have attempted to define generally the concept of "Comparative Literature". Then, examining goals, functions and potentials of this discipline we have highlighted its role and importance in our postmodern World. Furthermore, we have comprehensively informed the departments in the United States of America and Turkey about comparative literature. As a result, we have concluded the necessity of founding and development of comparative literature departments, by reason that comparative studies provide the possibility to create a global culture based on cultural tolerance and communication.

KEYWORDS: Comparative Literature, Departments of Comparative Literature

GİRİŞ

Ünlü Belçikalı komparatist Hugo von Dyserinck, karşılaştırmalı edebiyatın kökeninin, aslında insanın edebiyatla uğraştığı ilk dönemlere kadar dayandırılabilirliğini savunur. Edebiyat hakkında konuşmaya başlandığı ilk anlardan itibaren, karşılaştırmalı değerlendirme yapmaya yönelik bir ilgi de doğmuştur. İlk izleri Antikite'de gözlemlenen bu ilgi, Rönesans'tan itibaren daha çok belirginlik kazanmıştır (Dyserinck 1981: 19). O' Sullivan ise yabancı ülkelere ve halklara dair imgelerin, özellikle yeniçağdan itibaren edebi eserlerde kullanılan önemli bir motif haline gelmeye başladığına dikkati çeker (O' Sullivan 2007: 128). Yani her ne kadar 20. yüzyılda popülerite kazanmış olsa da, karşılaştırmalı edebiyatın geçmişi, aslında Antikite'den günümüze kadar uzanan köklü bir geleneğe sahiptir.

Ancak gerçek anlamda bilimsel nitelik taşıyan ilk karşılaştırmalı çalışmaların, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransa'da yapıldığı gözlenir. Karşılaştırma ilk olarak biyoloji alanında, G. v. Cuvier'in verdiği "karşılaştırmalı anatomi" (1800-1805) ve Blanville'in "karşılaştırmalı fizyoloji" derslerinde bir araştırma yöntemi olarak kullanıldı. "Karşılaştırma yöntemi" ilk olarak Fransa'da tıp ve doğa bilimleri alanında kullanılıp bir paradigma haline geldikten sonra, başka Avrupa ülkelerinde de hızla yaygınlık kazanmaya başladı. Yöntem, kısa zaman sonra dilbilim, hukuk, siyaset ve edebiyat bilimlerine de uygulandı. Çünkü tüm bu bilimlerin hepsinin ortaklaşa paylaştığı temel sorunlar vardı. Bunlar şöyle özetlenebilir:

(a) tipolojik karşılaştırma; (b) genetik karşılaştırma; (c) yabancı bir kültür bağlamındaki alımlama sorunları; (d) yazınsal ya da uzmanlık dili gerektiren metinlerin çevrilmesindeki sorunlar; (e) dönemselleştirme (Almanya ve Fransa'da, yazınsal ve siyasal romantizmin simbiyotik birlikteliğinin yarattığı sorudaki gibi) sorunu; (f) tematolojik sorunlar (Nünning 2004: 127); (Baytekin 2006: 74-75).

Komparatistiğin ortaya çıkışında Fransa başrolü oynasa da, asıl öncüleri Almanya'dan çıkmıştır: Filozof, teolog, şair ve yazar Johann G. Herder (1744-1803), özellikle "Halk ruhu" ("*Volkseele/ Volksgeist*") kavramından ötürü "komparatistiğin asıl kurucusu olarak" kabul edilir (Dyserinck 1981: 19). Herder'in ortaya attığı bu kavram, - maalesef günümüzde, daha da uç noktalarda deneyimlediğimiz gibi - farklı din/ mezhep ya da dünya görüşünden dolayı kanlı savaşlarla yazılmış karanlık bir dünya tarihinin, düşünce ve sanattaki ortak dilsel ve kültürel bağların öne çıkarılmasıyla değişeceği umudunu taşır. *Volkseele*, insanlığın kökenindeki ortak bilincin harekete geçirilip uyandırılmasıyla, farklı halklar arasında uyumlu bir beraberlik yaratılabileceğini ve halkların birbirleriyle barış içinde yaşayabileceğini imleyen kozmopolit nitelikli bir kavramdır (Herder 1940: 235); (Lindner 2002: 27-28). Herder'in öğrencisi olan

Johann W. Goethe'nin (1749-1832), farklı edebiyatların özgün sesini koruyarak etkileşimsel bir üretime geçtiği bir tür orkestrasyonu andıran "Weltliteratur"* kavramı da komparatistliğe damgasını vurmuştur. (Birus 2004:12); (Corbineau-Hoffmann 2000: 17-20). Herder ve Goethe'nin yanısıra, Alman Romantikleri'nin, özellikle de Schlegel Kardeşler, Bopp ve Rückert'in çalışmaları komparatistliğin hazırlayıcısı sayılır. Komparatistliğin hazırlayıcılarının listesi, aslında dünya edebiyatının en seçkin şairlerini ve yazarlarını içine alan oldukça geniş bir listedir: Örneğin Hugo, Montesquie, Voltaire, Cousin, Quinet, Michelet, Renan, Lamartin, Chateaubriand, Nerval, Flaubert, Lord Byron, Andrew ve daha birçok tanınmış yazarın adı, bu alanın ortaya çıkmasına katkıda bulunup öncülük edenler listesine eklenilebilir. Ancak modern anlamdaki ilk ciddi karşılaştırmalı edebiyat incelemesini, 1800 ve 1810 yıllarında kalem aldığı *De la Littérature* ve *De'l Allemagne* adlı çalışmalarıyla, İsviçre kökenli Fransız bir yazar olan Madame de Staël'in (1766-1817) gerçekleştirdiği kabul edilir (Dyserinck 1981: 19-21); (Zima 2011: 21-30).

Doğa bilimlerinden edebiyat dünyasına adım atan karşılaştırma yöntemi, edebiyatbiliminin inceleme alanına girdiğinde, "karşılaştırmalı edebiyat" (*littérature comparée*) adını aldı ve bu kavram Fransa'da, Madame de Staël'in yaşadığı dönemlerde eğitim-öğretime dâhil edildi" (Dyserinck 1981: 21). Karşılaştırmalı edebiyatbiliminin akademik anlamda kurumsallaşması, aslında ilk olarak 19. yüzyılın başlarında Villetain'in 1827/28 yıllarında Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği dersler ve Jean J. Ampère'nin Marsilya'da 1830'da verdiği karşılaştırmalı edebiyat konferanslarıyla başlamıştı. 1830'da Fransa'da, Sorbonne Üniversitesi'nde bir "yabancı edebiyatı" kürsüsü açılmıştı gerçi, ama Hoffmann'ın dikkati çektiği gibi, dünyadaki ilk komparatistik kürsüsü 'kaderin bir cilvesi olarak' Fransa'da değil, 1861'de İtalya'da kurulmuştu. (Corbinau-Hoffmann 2000: 65). İtalya'dan sonra - Genf (1865) ve Zürih Üniversitesi'nde (1896) - İsviçre'de karşılaştırmalı edebiyatbilim bölümleri açıldı. İlk karşılaştırmalı bilimsel çalışmaların yapıldığı Fransa'daysa, ancak 1897'de bir karşılaştırmalı edebiyatbilim kürsüsü açılabilirdi. Bu süreçte Belçika, İspanya, İskandinavya ve daha birçok ülkede verilen edebiyat dersleri çok kültürlü bir nitelik kazanmaya başladı. Yaklaşık elli yıl kadar sonra Amerika'da, Harvard (1890) ve Kolombiya Üniversitesi'nde (1899) komparatistik bölümleri kuruldu (Corbinau-Hoffmann 2000: 65-74); (Dyserinck 1981: 21-30).

Karşılaştırmalı edebiyatbiliminin temellerinin atıldığı Fransa'da, ilk dönemlerde yapılan çalışmalar genel olarak 'ulusalci' bir siyasal çizgide, August Comte'un pozitivizmi ve Hippolyte Taine'in sosyoloji kuramları çerçevesinde yürütülüyordu. I. ve II. Dünya Savaşları dönemlerinde kesintili olarak sürdürülen karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının, Ferdinand Baldensprenger ve onun öğrencisi Jean Marie Carré, özellikle Paul Hazard und Paul Van Tieghem'in çalışmalarıyla gittikçe ulusalci sınırları aşmaya ve 'uluslar üstü' ya da 'uluslar ötesi' diye açıklanabilecek olan "supranational" bir kimlik kazanmaya başladığı gözlenir (Dyserinck 1981: 19-48); (Zima 2011: 21-45).

Aslında en önemli temsilcileri Almanya'dan çıkmış olsa da, komparatistik Almanya'da 20. yüzyılın ortalarına kadar akademik bir kimlik kazanamamıştır. Bu gecikmenin nedeni; Fransa'da komparatistik akademik olarak kurumsallaştığı sıralarda, Alman Dili ve Edebiyatı'nın (Germanistik) bir bilim dalı olarak daha yeni benimsenmeye başlamış olmasının yarattığı ulusalci yönelimle açıklanabilir. Gerçi 1877'de yayın hayatına başlayan *Acta Comparations Litterarum Universarum* adlı ilk karşılaştırmalı edebiyat dergisini, 1887'de *Zeitschrift für Vergleichende Literaturgeschichte* ve 1901'de *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte* adlı karşılaştırmalı edebiyat dergileri izlemiş ve bu dergilerde yayımlanan yazılar sayesinde, komparatistik adına çok önemli adımlar atılmıştır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında meyvelerini toplamaya başlayan bu girişimler, 20. yüzyılda Weimar Cumhuriyeti ve faşist Hitler iktidarı döneminde tam bir başarısızlığa uğramıştır (Dyserinck 1981: 22-31). Almanya'da ilk olarak 1927'de Leipzig Üniversitesi'nde ve 1934'te Tübingen Üniversitesi'nde karşılaştırmalı edebiyatbilim dersleri verilmeye başlanmıştır. İlk karşılaştırmalı edebiyatbilim enstitüsüyse, 1946 yılında Fransız işgal gücü tarafından Mainz Üniversitesi'nde kurulmuştur. 1949'da Saarbrücken Üniversitesi'nde bir komparatistik enstitüsü daha açılmış ve bunu daha birçokları izlemiştir

* Kavramı aslında ilk olarak Christoph Martin Wieland (1733- 1813) kullanmıştır. (Weitz, 1987: 206-208).

(Corbinau-Hoffmann 2000:71-75); (Emer-Kızıler 2014: 39-42). Günümüz Almanya'sında ise yaklaşık yirmi üniversitede bu alanda eğitim verilmektedir (Aytaç 2003: 59).

Karşılaştırmalı edebiyat zamanla Marxist, Fransız ve Amerikan ekolleri olmak üzere üç ana kola ayrılmıştır. Wellek ve Warren, akademik alanda bir kavram kargaşası yaratan 'karşılaştırma'nın, İngiltere'de, Fransa ve Almanya'daki görünümünü şöyle özetliyor:

Mathew Arnold, Ampère'in *histoire comparative* (Mukayeseli Tarih) tabirini tercüme ederek, bu tabiri ilk defa İngilizce'de kullandı (1848). Fransızlar, Cuvier'in aynı anlamdaki *Anatomie Comparée* (Mukayeseli Anatomi) tabirinden sonra (1800), Villemain'in *Litterature Comparée* (Mukayeseli Edebiyat) terimini tercih etmişlerdir. Almanlar bundan *Vergleichende Literaturgeschichte* (Mukayeseli Edebiyat Tarihi) diye bahsederler. Fakat değişik şekillerde kullanılan sıfatların hiçbirisi tam olarak aydınlatıcı değildir. Zira mukayese bütün tenkit çeşitleri ve bilim dallarında kullanılan bir metottur ve hiçbir şekilde edebi incelemenin kendisine mahsus usullerini açıklamada yeterli değildir (Wellek- Warren 1983: 55).

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra öne çıkan Amerikan komparatistiğinin öncülerinden olan Rene Wellek'in, Fransız komparatistiğinin öncüsü olan Jean-Marie Carré'nin *Fransız Yazarlar ve Alman Hayali (Les écrivains français et le mirage allemand, 1947)* adlı incelemesi üzerinden, aslında tüm Fransız komparatistik geleneğine yönelttiği eleştiriler, iki ayrı ekol yaratacak kadar büyük bir yankı yaratmıştır. Salt estetik ve sanatsal yönelimli bir edebiyat incelemesinin kısırlığına dikkat çeken Carré, komparatistiğin etki araştırmalarının dışına çıkarak, farklı uluslar-kültürler arası edebiyat ilişkilerini irdeleyen disiplinler arası yöntemle çalışması gerektiğini savunur. Aslında Carré'in bu önerisi, farklı ülke ve kültürler hakkındaki imgelerin araştırılmasını, yani "imgebilim"i resmen komparatistiğin çalışma alanına dâhil etme girişimi idi. Karşılaştırmalı edebiyatbilim çalışmalarının, yazarların tarihsel ve toplumsal koşullarını göz ardı edilerek yapılamayacağını, karşılaştırmanın bir "edebiyat karşılaştırmasına özdeş değil", öncelikli olarak "edebiyatların karşılaştırılmasıyla ilişkili bir şey olduğunu" (Dyserinck 1981: 51) savunan yazar, karşılaştırmalı edebiyatı şöyle tanımlar:

Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat tarihinin bir dalıdır. Uluslararası boyuttaki zihinsel ilişkileri, Byron'la Puşkin, Goethe ile Carlyle, Walter Scott ile Vigny arasında hakikaten var olan gerçek ilişkileri (*rappports de fait*) ya da onların eserlerindeki bağlantıları, ilham aldıkları şeyleri, hatta farklı edebiyatlara mensup olan yazarların hayat hikâyeleri arasındaki ilişkileri araştırır (Carré 1973).

Amerikan komparatistiğinin öncüsü olan Wellek ise, Rus formalizminin ve Yeni Eleştiri'nin (New Criticism) metne içkin (werkimmanent) edebiyat eleştirisi anlayışını benimsemiş olduğundan, başka ülkeler hakkındaki imgelerin araştırılmasının bu alana eklemelenemeyeceğini, bunun ancak "sosyolojinin ya da genel tarihin" ya da "halk psikolojisinin" (national psychology) alanına dâhil edilebileceğini savunur (Wellek 1953: 3-4). Fransızların, aslında tüm Avrupa komparatistiğinin, ulusalcı ideolojiye dayanan bakış açısını eleştiren Wellek, Fransa'nın dışında Almanya, İtalya gibi Kıta Avrupa'sının çoğu ülkesinde yapılan komparatistik çalışmalarında, kendi ulusunu öteki'ler karşısında daha üst bir konuma yerleştiren "yurtsever bir itki(nin)" başatlığına dikkati çeker. (Wellek 1958: 154); (Dysernick 1988: 22-23). Fransız komparatistiğinin estetik ve yazınsal unsurlar yerine, sosyolojiyi ve psikanalizi ön plana çıkaran edebiyat eleştirilerini sorgular. (Dyserinck 1981: 49-64); (Zima 2011: 36-41).

Zirmunskij ve Đurişin'in öncüsü olduğu Marxist ekol, karşılaştırmalı edebiyatbilim incelemelerinde, toplumsal "üst yapı"ya dâhil olan edebiyatı, "alt yapı"daki ekonomik koşulların belirleyip biçimlendirdiği şeklindeki klasik Marksist öncülenden hareket eder. Buna göre tipolojik benzerlikler ve analogiler, asla tesadüflerin değil, birbirine benzer tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulların bir sonucudur. Buna karşın genetik (oluşumsal) benzerliklerin kaynağı daha çok etkililerdir. Zirmunskij, çalışmalarında tipolojik benzerlikleri öne çıkararak iki karşılaştırma tipi belirlemiştir: "tarihsel-genetik karşılaştırma (etki ya da etkileşim araştırması

biçiminde) ve ideal olarak etkileşimden bağımsız bir tarihsel-tipolojik karşılaştırma.” (Zima 2011: 50-51); (Aytaç 2003: 71).

Bunlardan ilki olan “tarihsel-genetik karşılaştırma”, genel hatlarıyla incelenen yapıtların oluşum sürecindeki benzerlikleri inceler. Tarihsel-tipolojik karşılaştırma ise saptanan benzerliklerin nedenini, benzer siyasal, toplumsal ve üretimsel koşullarla açıklar. Đurişin, Zirmunskij’in geliştirdiği tarihsel-genetik karşılaştırma biçimini “içkin-doğrudan etki(leşim)ler” (interne-direkte Einflüsse), tarihsel-tipolojik karşılaştırma biçimini ise “dışsal-dolayimli etki(leşim)ler” (externe-indirekte Einflüsse) şeklinde tanımlayarak, yazınsal etki(leşim) ve alımlama ilişkilerini aydınlatmaya çalışır. (Đurişin 1976); (Corbinau-Hoffmann, 2000: 82-88). Karşılaştırmalı edebiyatbiliminin, edebiyattaki benzerlik ve analogilerin açıklanmasında kullandığı bu “tipolojik” ve “genetik” yöntemler şöyle açıklabilir: Örneğin Viyanalı yazar Arhur Schnitzler’in ve Triesteli yazar Italo Svevo’nun yapıtları arasındaki benzerlikler, yazarların yaşadığı Viyana ve Trieste’deki birbirine benzer tarihsel-toplumsal düzlemlerin varlığıyla, yani tipolojik yöntemle incelenebilir. Ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda oluşan dışavurumculuğun, Slovenya ve Hırvatistan’da varlık göstermesi ya da Fransa kökenli gerçeküstücülüğün, bir Sırp gerçeküstücülüğü yaratması, siyasal ve kültürel etkiyle (örn. Fransızların Sırbistan’daki etkisiyle) açıklanabilir, o halde burada “genetik” yöntem kullanılmalıdır (Zima 2011: 47-54); (Nünning 2004: 127); (Aytaç 2003: 95-96); (Baytekin 2006: 74-79).

Bu noktada, sunduğumuz tüm bu verileri toparlayarak, karşılaştırmalı edebiyat bilimini kabaca şu şekilde tanımlayabiliriz: ‘Karşılaştırmalı edebiyat’ (Komparatistik/ Vergleichende Literaturwissenschaft), ayrı ayrı eserlerdeki, yazarlardaki ya da edebiyat akımlarındaki benzerlik ve farklılıkları, bunların birbirleriyle etkileşimlerini, alımlanmaları ya da türleri konusundaki sorunları, genellikle “genetik” ve ya “tipolojik” karşılaştırma yöntemleriyle araştıran disiplinler arası nitelikteki bilim dalına verilen addır (Emer-Kızıler 2012: 8).

Karşılaştırmalı edebiyatbilimi çalışmalarının günümüzdeki önemine gelince: temelde, anamalin uluslarötesi bir nitelik kazanmasının (Jameson 1994: 22-32) etkilerinin üst yapıya yansımalarıyla, gittikçe daha çok küreselleşip, adeta “küçük bir köy” (Mc Luhan 1966) haline gelen günümüzün postmodern dünyasında; farklı dil, din, kültür ve ideolojilere mensup olan insanlar ve toplumlar arasında sağlıklı bir iletişimin kurulması, çağın en temel sorunu durumuna gelmiştir. “Kökten çoğulcu(lukla)” (Welsch 2002: 39) ırasallaşan postmodernizmin kültürlerarası* yaşam dinamiklerinin eğitim sektörüne yansımaları; iş, siyaset, eğitim-öğretim, kültür ve sanat dünyasında ve ya günlük yaşamda karşılaşılabilecek türlü multi-kültürel durumlarla başa çıkabilme konusunda ‘kültürler arasılık yetisi’ (Bolten 2012: 39-48) ileri derecede gelişmiş bireylerin yetiştirilmesi talebini getirmesi biçiminde olmuştur. Çağın bu gereksinimden dolayı, çeşitli kültürler mensup olan toplumların, bir arada karşılıklı saygı ve hoşgörü çerçevesinde, dostluk ve barış ortamı içinde yaşayabilmelerine katkıda bulunmayı amaçlayan kültürler ve disiplinler arası nitelikteki çalışmalar, bilimsel alanda gittikçe daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

Karşılaştırmalı edebiyatbilimi ve onun alt disiplini olarak görülen imgebilim (Imagologie) çalışmaları; özellikle Aydınlanma ideallerinin çöktüğü, Nazi ölüm kampları ve atom bombası gerçeğiyle tarihe silinmez bir karanlığın damgasını vurduğu II. Dünya Savaşı’ndan sonra, batının ben merkezliyetçiliğini ciddi ölçüde sorgulanmaya başladığı post modern dönemde dünya çapında büyük bir önem kazanmaya başladı. Bu süreçte Edward Said’in kaleme aldığı, batının doğuyu nasıl ötekileştirdiğinin uzun ve ayrıntılı betimlemelerini içeren *Şarkiyatçılık* adlı kült metin, sömürgecilik sonrası (postkolonyal) söyleme damgasını vurdu. Sonrasında özellikle Gayatri Spivak ve Homi Bhabba’nın bu doğrultuda yaptığı çalışmalardan, karşılaştırmalı edebiyat bilimi de etkilenecek, postkolonyal söylemle iç içe geçti (Said 2010: 354-355). Bu etkileşim sayesinde, karşılaştırmalı edebiyat bilimi önyargıları kırıp farkındalık yaratma konusunda daha eleştirel ve güçlü bir nitelik kazandı.

* Kültürlerarası(lık) kavramıyla, “Latince “arasında” anlamına gelen “inter” önekinin imlediği gibi, stabil bir “sosyal yapı değil, farklı yaşam dünyalarına mensup insanların birlikte yaşama dinamiğiyle, onların birbirleriyle olan ilişki ve etkileşimleriyle bağlantılı olan bir süreç kastedilmektedir” (Bolten 2012: 39).

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılan çalışmaların, oldukça hızlı bir ivme kazanarak dünya çapında ön plana çıkmasının temel nedeni de budur. Çünkü karşılaştırmalı edebiyat, çeşitli ulusların ve kültürlerin birbirlerini karşılıklı olarak daha iyi anlamalarına, barış ve hoşgörü ortamında yaşamalarına – hatta “dünya barışına” – katkıda bulunma potansiyeli açısından oldukça özel bir yere sahiptir (Emer-Kızıler 2012: 13-14). Aslında karşılaştırmalı edebiyatın akademik bir nitelik kazanmaya başladığı ilk dönemler olan 1896’da Betz, bu potansiyeli gerçekleştirmeye hizmet etmenin, karşılaştırmalı edebiyatın en temel ödevi olduğunu açıklamıştır: “Kültürü gelişmiş uluslar arasında süregelen ilişkilerin her bir yeni açılımı, yalnızca bilimin yeni bir fethi olmakla kalmaz, aynı zamanda dünya barışının gelecekteki binasına bir yapı taşı daha eklemek anlamına gelir” (Betz 1896: 155). Paul van Tieghem’de “Uluslararası İletişim Aracı Olarak Karşılaştırmalı Edebiyat” başlıklı bildirisinde, buna benzer bir açıklama yapmıştır:

XV. ve XVI. yüzyıl hümanizmasının ne olduğunu biliyoruz. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, öncekinden daha kapsamlı ve verimli, toplumları birbirlerine yaklaştırmaya çok daha elverişli yeni bir hümanizmaya zemin hazırlamaktadır. (...). Karşılaştırmalı edebiyat, kendisini uygulayanlara, ‘insan’ kardeşlerimize karşı hoşgörülü ve anlayışlı bir davranışı, bir aydın liberalizmi empoze etmektedir. Bunlar olmadan, toplumlar arasında hiçbir ortak eser meydana getirilemeyecektir (Aktaran: Aydın 2008: 22).

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi alanında yapılan çalışmalar genel hatlarıyla; farklı edebiyatların, dil ve kültürlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, aradaki benzerlik ve farklılıkların nesnel bir şekilde saptanması ve elde edilen verilerden hareket ederek, bunların birbirleriyle etkileşim ve ilişkilerinin, geçmişten bugüne açılımı çerçevesinde betimlenmesi esasına dayanır. Burada amaç, yalnızca farklı yazarlar, yazınsal metinler ya da yazın akımları arasındaki benzerlik veya farklılıkların araştırılıp tespit edilmesiyle sınırlı kalmaz; çünkü bu tür çalışmaların, okur kitlesi üzerinde yarattığı etki sonucu yaşam dinamiklerine de etkide bulunma potansiyeli yüksektir. Dolayısıyla bu alandaki çalışmalar; farklı dil, din, ahlak, yaşam ve eğitim biçimleri tarafından biçimlendirilmiş, farklı kültürlerin mensubu olan toplum ve ulusların, birbirleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olarak, birbirlerini daha iyi anlamasını, birbirlerine karşılıklı olarak saygı, duygudaşlık ve hoşgörüyle yaklaşmasını sağlamaya, kültürlerarası ilişkilerin daha olumlu bir rotada ilerlemesine ve uzun süreli, sağlam dostluk ilişkileri kurulabilmesine katkıda bulunmayı da hedefler.

Kuşkusuz edebiyat, “öteki”yle yüzleşmenin gerçekleştiği kültürler arası süreçte oldukça önemli bir rol oynar. Yabancı yaşam tarzlarını, dünya görüşlerini ve farklı inançları anlatan yazınsal metinler öteki’nin dünyasına açılan bir kapıya benzer. Bu bağlamda edebiyatın, kültürlerarası iletişim yeteneğini geliştirmede yadsınamayacak bir önemi vardır ve hatta onun, “önyargıları, imgeleri ve steroipleri yıkma, zihniyeti değiştirme ve bakış açısını kırma” (Becker 2007: 224) gücüne sahip olduğu bile iddia edilebilir. Bu nedenle özellikle 20. yüzyıldan itibaren, edebiyatın bu potansiyelini farklı kültürlerin birbirleriyle daha iyi iletişim kurması, karşılıklı duyarlılık ve hoşgörü duygularının uyandırılması yönünde değerlendirme kapasitesine sahip olan karşılaştırmalı edebiyatbilim (ve imgebilim) çalışmaları daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir önem kazanmıştır. (Emer-Kızıler 2012: 2-3).

Karşılaştırmalı edebiyatbilim alanındaki çalışmaların bir başka önemli cazibe noktası da, farklı bilimleri ve bilim insanlarını bir araya getirme potansiyelindedir; edebiyatı felsefe, dinbilim, toplumbilim, dilbilim, tarih, antropoloji, mitoloji, eğitim bilimleri vb. farklı uzmanlık alanlarıyla buluşturan disiplinlerarası bir nitelik taşımasıdır. Araştırmacılar bu sayede hem kendi ulusal edebiyatlarına, hem de karşılaştırma yaptıkları alanlara önemli katkılarda bulunabilmekte ve daha önce hiç açılmayan bambaşka pencerelerden bakıp farklı bakış açıları getirebilmektedir. Üstelik bu alan, araştırmacıları kendi ana dillerinin dışında, yabancı dillerde çalışmalar yapmaya sevk ederek, yapılan araştırmaların dünya çapında bir değer kazanması kolaylaşmaktadır. ‘Karşılaştırmalı’ olduğu için hemen her alana uygulanabilirliği olan ve içyapısı gereği zaten ‘disiplinlerarası’ olan bu çalışma alanı; farklı disiplinlerin bilgi birikiminden yararlanarak, elde ettiği verileri, çok daha geniş perspektifli bir bakış açısından değerlendirme

olanağı yakalamaktadır. Bu çok perspektiflilik sayesinde yapılan akademik çalışmaların bilimsel kalitesi artmakta, daha yetkin ve daha geniş kapsamlı sonuçlara ulaşılabilen ve aynı zamanda postmodern dünyanın çoğulcu yaşam dinamiklerini olumlu yönde etkileyecek bireşimsel ve yenilikçi seçenek ve çözümler sunulabilmektedir.

Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde elliden fazla, Avrupa'da hemen hemen her üniversitede Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümleri, lisans ve lisansüstü seviyelerde yoğun olarak eğitim vermektedir. Söz konusu akademik bölümler, "global bir köy"e dönüşen günümüzün postmodern dünyasında, insanların kendi toplumlarından farklı dünyaları daha doğru anlamasına ve onları öteki-leştirilmeden, daha sağlıklı ve barışçıl ilişkiler geliştirmesine yardımcı olmakta ve bu konuda yadsınamayacak derecede önemli katkılarda bulunmaktadır. Örnek olarak daha önce sözünü ettiğimiz Edward Said'in "sömürgecilik sonrası düşünce ve araştırmaların başlangıcını oluşturdu" (Parla 2012: 10) *Şarkiyatçılık* (1978) adlı çalışmasını verebiliriz. Dünya çapında büyük bir yankı uyandıran bu kitap, batı merkezli sömürgeci zihniyetin, doğuyu genel anlamda nasıl ötekileştirdiğini deşifre eden ilk ciddi ve geniş kapsamlı çalışmadır. Keskin ve tutarlı eleştirileriyle, batının tinsel açıdan kendini yeniden yapılandırma ve özdeşleşimsellik sürecine çok önemli bir katkıda bulunan bu kitabın yazarı olan Edward Said'in de, Kolombiya Üniversitesi'nin Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olması, bu alanda kurulan akademik bölümlerin önemini ortaya koyar.

21. yüzyılda ABD'nde ve Avrupa'da yapılan karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, artık ulusal edebiyat çalışmalarının kesin olarak önüne geçmiş durumdadır. Dünya çapında son derece yaygın ve revaçta olan bir disiplin olarak karşılaştırmalı dil ve edebiyat çalışmaları, ne yazık ki 21. yüzyılın Türkiye'sinde olması gereken düzeyin gerisinde kalmıştır. Ülkemizde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü sayısı, önceki yıllara oranla son on yıl içinde önemli ölçüde artmış olsa da, hala olması gereken düzeyin oldukça altındadır. Türkiye'de lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde karşılaştırmalı edebiyat dersleri veren devlet ve özel üniversitelerden bazıları şunlardır: Hacettepe Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, 9 Eylül Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Koç Üniversitesi, Yedi Tepe Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fatih Üniversitesi. Ülkemizde lisans düzeyinde açılan Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümlerinin sayısıysa, biri özel Bilgi Üniversitesi, diğerleri devlet üniversiteleri olan Dokuz Eylül Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde olmak üzere toplamda dört tane ile sınırlı kalmıştır. Bu üniversitelerde verilen karşılaştırmalı derslerin ve yapılan akademik çalışmaların, ağırlıklı olarak Batı Dilleri ve Türk Dili Edebiyatları Bölümlerinde yoğunlaştığı ve son yıllarda, özellikle son on beş yıl içinde, karşılaştırmalı dil ve edebiyat bilimleri alanında gittikçe artan sayıda lisans bitirme tezleri, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yayınlandığı gözlenmektedir. (Aytaç 2003: 64-70); (Gültekin-Üyümez 2008: 35-44).

Günümüzün hızla küreselleşen dünyasının güçlü ve lider konumdaki etkin bir üyesi olmak için; farklı kültürlerle, farklı alanlarda sağlıklı bir iletişim kurmak ve işbirliği içerisinde olmak zorunludur. Ayrıca Avrupa Birliği projesinin doğru bir şekilde yürütülüp gerçekleştirilmesi ve bu süreçte, ülkemizle Avrupa Birliği ülkeleri arasında ortaya çıkan iletişim sorunlarının acil çözümü konusunda da karşılaştırmalı bilim alanlarında yapılan çalışmaların oldukça önemli bir rolü vardır. Sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, çağın ihtiyaçlarını güçlü bir şekilde gerçekleştirme potansiyelini içinde barındırmaktadır. Özellikle farklı dil ve edebiyat alanlarında; eğitim, toplumbilim, felsefe, tarih ve dinbilim gibi farklı disiplinlerde uzmanlaşmış bilim insanlarını bir araya getirip disiplinlerarası akademik araştırmalar yaparak, uluslararası projeler geliştirme potansiyeli taşıyan karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları bu konuda çok özel bir yere sahiptir. Ayrıca Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümleri, ülkemizde ve dünyada ivedi olarak ihtiyaç duyulan disiplinler-kültürler-edebiyatlar arası çalışmalar yapabilme yetkinliğine sahip uzman ve araştırmacı açığına yanıt verecek nitelikte bir kaynağın oluşmasına da öncülük etmektedir.

Toparlamak gerekirse; hem sağlıklı bir kendilik portresinin çizilip (Selbstbild) başka kültürlerin ve toplumların daha iyi algılanabilmesi (Fremdbild), hem de küresel ölçekte sağlıklı bir karşılıklı iletişim, etkileşim ve işbirliğinin hayata geçirilmesi, hiç kuşkusuz özellikle dil,

edebiyat kültür, eğitim ve tarih gibi sosyal bilimler alanlarında yapılacak karşılaştırmalı bilimsel çalışmalara bağlıdır. Karşılaştırmalı dil ve edebiyat programlarının temel amacı da; çağın gerektirdiği dil, kültür ve bilgi donanımına sahip olan nitelikli araştırmacılar yetiştirmek, bu konuda yeterli altyapının oluşmasına katkıda bulunmak, hem kendi kültürümüzü içerdiği tüm farklı renklerle daha iyi tanıyıp dünyaya daha doğru tanıtmak, hem de dünyayı daha insancıl ve çoğulcu bir bakış açısıyla algılayıp tanımak ve bu şekilde dünyada karşılıklı iletişim ve hoşgörü kültürünün yayılmasına katkıda bulunmaktır.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Kamil (2008), *Karşılaştırmalı Edebiyat. Günümüz Postmodern Bağlamda Algılanışı*, Birey, İstanbul.
- AYTAÇ, Gürsel (2003), *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say, İstanbul.
- BAYTEKİN, Binnaz (2006), *Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Edebiyat Bilim*, Sakarya.
- BECKER, Irmgard H. (Hg.) (2007), *Dialoge zwischen den Kulturen, Interkulturelle Literatur und ihre Didaktik, Diskussionsforum Deutsch*, Band 24, Schneider Verlag, Hohengehren.
- BETZ, Louis P. (1896), "Kritische Betrachtungen über Wesen, Aufgabe und Bedeutung der vergleichenden Literaturgeschichte". İçinde: *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, Bd. 18, s. 141-156.
- BIRUS, Hendrik (1995), "Goethes Idee der Weltliteratur. Eine historische Vergegenwärtigung". http://www.goethezeitportal.de/db/wiss/goethe/birus_weltliteratur.pdf, 19.01.2004.
- BOLTEN, Jürgen (2012), *Interkulturelle Kompetenz*, 5. Aufl., Landeszentrale für politische Bildung Thüringen, Erfurt.
- CARRE, Jean M. (1973), "Vorwort zur vergleichenden Literaturwissenschaft". İçinde: H. N. Fügen (Hrsg.), *Vergleichende Literaturwissenschaft*, Econ Düsseldorf-Wien. (İçinde: Zima, Peter V. (2011). *Komparatistik*, 2. Aufl., A. Francke Ver., Tübingen und Basel, s. 30).
- CORBINEAU-HOFFMANN, Angelika (2000), *Einführung in die Komparatistik*, Erich-Schmidt Ver., Berlin.
- ĐURISIN, Dionyz (1976), *Vergleichende Literaturforschung. Versuch eines methodisch-theoretischen Grundrisses*, Berlin Akademie Ver., Berlin. (İçinde: Zima Peter V., *Komparatistik*, s. 51).
- DYSERINCK, Hugo von (1981), *Komparatistik. Eine Einführung, (Aachener Beiträge zur Komparatistik)*, Band 1, Bouvier, Bonn.
- DYSERINCK, Hugo von (1988), "Zur Entwicklung Der Komparatistischen Imagologie". İçinde: *Colloquium Helveticum Schweizerische Hefte für allgemeine und vergleichende Literaturwissenschaft*, Peter Lang Verlag, Bern, s. 19-42.
- EMER KIZILER, Funda (2014), *Duino Ağıtları (Rainer M. Rilke) ile Bir Meleğin Yakarışı/ Dualar (Hertha Kraeftner) Adlı Yapıtlarda Melek İmgesi*, Çizgi Yay., Konya.
- EMER KIZILER, Funda (2012), "Die Imagologie Als Arbeitsbereich Der Komparatistik," *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 8, s. 1-17.
- GÜLTEKİN, Ali - ÜYÜMEZ Betül (2008), "Türkiye'de Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmaları", *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, Nr. 20, s. 35-44.
- HERDER, Johann G. (1940), *Gesammelte Werke*, Bd. 18, Rütten-Loening, Postdam.
- MC LUHAN, Marshall (1966), *Understanding Media: The Extensions of Man*, New York: Signet. (İçinde: Best Steven, Kellner Douglas, *Postmodern Teori*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1998, s. 149).
- JAMESON, Fredric (1994), *Postmodernizm*, çev. Nuri Plümer, YKY, İstanbul.
- LINDNER, Doris (2002), "Schreiben für ein besseres Deutschland". *Nationenkonzepte in der deutschen Geschichte und ihre literarische Gestaltung in den Werken Stefan Heyms*, Königshausen-Neumann Ver., Würzburg.
- NÜNNING, Ansgar (Hg.) (2004), *Grundbegriffe der Literaturtheorie*, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart-Weimar.
- O'SULLIVAN, E. (2007), "Repraesentationen eigener und fremder Kulturen in der (Kinder)literatur", İçinde: Irmgard Honef Becker (Hrsg.), *Dialoge zwischen den Kulturen*,

Interkulturelle Literatur und ihre Didaktik, Diskussionsforum Deutsch, Band 24, Schneider Ver., Hohengehren, s. 127-144.

PARLA, Jale (2012), *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim Yay., İstanbul.

SAİD, Edward (2010), *Şarkiyatçılık. Batı'nın Şark Anlayışları*, 5. Baskı, çev. B. Ülner, Metis Yay., İstanbul.

WEITZ, H. J. (1987), "'Weltliteratur' zuerst bei Wieland", in: *Arcadia* 22, (206-208). (İçinde: Birus H. "Goethes Idee der Weltliteratur. Eine historische Vergegenwärtigung", http://www.goethezeitportal.de/db/wiss/goethe/birus_weltliteratur.pdf).

WELLEK, René- WARREN, Austin (1983), *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. A.E.Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

WELLEK, René (1953), "The concept of comparative literature", *Yearbook of Comparative and General Literature*, 2, s. 3-4. (İçinde: Dyserinck, Hugo. *Komparatistik. Eine Einführung*, s. 127).

WELLEK, René (1958), "The Crisis of Comparative Literature", *Comparative Literature*, s. 149-159. (İçinde: Dyserinck, Hugo. *Komparatistik. Eine Einführung*, s. 56).

WELSCH, Wolfgang (2002), *Unsere Postmoderne Moderne*, 6. Aufl., Akademie Ver., Berlin.

ZIMA Peter V. (2011), *Komparatistik*, 2. Aufl., A. Francke Ver., Tübingen und Basel.

DİVAN ŞİİRİNDE 'GİL Ü GÜL' MAZMUNU ÜZERİNE**Abdulkadir ERKAL**

Assist. Prof.Dr., Artvin Çoruh University, TURKEY, (abdulkadirerkal@gmail.com)

Abstract**On The 'Gil ü Gül' Metaphorus In Divan Poetry**

At the beginning of the features of Divan poetry, undoubtedly comes metaphor. In this poem that is a tradition poem, metaphor also forms the thickest ring of this tradition chain. This is why Divan poetry is called 'mazmun literature'. Metaphor, in general, at first glance reveals a meaning beyond the understanding of the poetry, reaching a hidden layer of amazement in the depths of the word ore. Divan poetry differs from other poetry by its witty and surprising new meanings behind the apparent meanings, thanks to the hidden meanings that words load over time. It is also a truth accepted among divan poets that metaphor emerged through the skill of speaking and saying. In poetry, which consists of meaning and speech, metaphor is considered together with the skill of speaking. The vocabulary of metaphors is based on the invisible, not the obvious but the indirect. The 'Gil ü Gül' is a small allegorical story, which first appeared in the introduction to Sadi's 'Bostan'. After Sadi, who tells the story of Gil's smell, which means "earth", he tried to establish a meaning relationship between the smell of rose and the smell of soil in his Divan poem. In this study, divans of divan poets will be scanned and the meaning of 'Gil ü Gül' metaphor used in Divan poetry will be tried to be revealed.

KEYWORDS: Divan Poetry, Gil ü Gül, Metaphor**GİRİŞ**

Divan şiiri, esas itibariyle teşbihten hareket eden bir mecaz sanatına dayanmaktadır. Divan şiirinin aşağı yukarı her bir beyti bir sanat ve esprinin üzerine bina edilmiştir. Burada her bir kelime ayrı bir mana ifade eder. Bu mana; *'ya hendesi bir tezahürdür, ananeye temastır, ya bir tevriye sanatı ile bize ikinci bir hayal ufku açar. Fakat bunlar birer kelime ile işarettir.'* (Tarlan 1999: 105). Belâgat kitaplarını incelediğimiz zaman, belâgatçiler şiirde manayı bir dilbere, edebi sanatları da onun giyinip kuşandıklarına, takındıklarına benzetmişlerdir. Divan şairleri için de asıl olan manayı bulmak, sonra bu manayı teşbih, istiare, tezaad, hüsn-i talil vb. sanatlarla süslemektir. Mehmet Çavuşoğlu'nun da belirttiği gibi mecaz sanatına dayanan Divan şiiri, bu yolla eşyaya ve olaylara yeni anlamlar kazandırmıştır. (Çavuşoğlu 1986:5).

Mazmun genel olarak okuyucuyu, ilk bakışta şiirden anladığı mananın ötesinde bir mana ortaya koyarak söz cevherinin derinlerinde gizli bir hayret katmanına ulaştırır. Divan şiirinin diğer şiirlerden farkı da kelimelerin zaman içerisinde yüklendikleri gizli manalar sayesinde, görünen anlamların ardında nükteli ve sürpriz yeni anlamlar bulundurmasıdır. (Pala 2004: 25)

Mazmuna konu olan düşünce ve hayaller genellikle dış dünyadan seçilir ve gelenek ile yakından ilişki kurulur. Gerçek hayattaki bir tecrübenin neticesi yahut toplumun bir inancı, öğrenilmiş bilgiler, kültür malzemesi veya herkesçe bilinen bir olay mazmun olarak kullanılabilir. Kolayca çözülebilen mazmunların yerini çağdan çağa daha kapalı ve daha derinlikli mazmunlar almıştır. Çünkü şairler için esas olan mazmunun orijinalliyetidir (bikri-mazmun).(Pala 2004: 25)

Mazmunun özünde şüphesiz ki edebî sanatların da yeri büyüktür. Özellikle istiare ve mecaz bunların başında gelmektedir. Şiirde çoğu zaman kelimenin ön planında görülen anlamlarının ardında gizlenmiş başka anlamlar bulunur. Bu bakımdan Divan şiirini Divan şiiri yapan kelimelerin zaman içerisinde yüklendikleri bu gizli anlamlardır. Bu anlayış sonucu divan şairi şiirini yoğururken çoğunlukla anılan hazır unsurları kullanmak zorunda kalmış ve bu kullanım kalıp sözün ya da anlatımın edebî dilde yerleştirmesi sonucunu doğurmuştur.

1-Gil: Farsça bir kelime olup, *"çamur, balçık, kil, toprak, yaratılış, tıynet, beden, vücut, ten"* (Kantar 2016: 1168) gibi anlamlara gelmektedir. Kelime Türkçe'ye *"ıslanmış zaman kolayca biçimlendirilen yumuşak ve yağlı toprak"* (TDK 2010:14399) anlamında "kil" şekliyle

geçmiştir. Kil aslında yeryüzünün birçok zenginliğini içinde barındıran, tarih boyunca insanoğluna sağlık ve güzellik kazandırmış bir doğa harikasıdır. Başka bir deyişle, Toprağın, kayaların, yanardağlardan çıkan tüf ve lavların toz haline gelen parçalarından oluşan, Demir, alüminyum, magnezyum, kalsiyum, silisyum, çinko gibi doğal mineraller içeren genellikle 0,002 mm'den daha küçük taneli malzemeye verilen isimdir. Ancak, toz haline gelmiş toprakla kil birbirinden farklıdır ve kil de çok daha yoğun şekilde mineraller vardır ve yapısal olarak toprağa göre çok daha küçük parçacıklardan oluşur. Kil, dünyanın farklı bölgelerinde farklı özelliklerde ve renklerde bulunur. Genellikle, sarımtırak, kırmızımtırak ve esmer renklindedir. Kile rengini veren bulunduğu çevredeki minerallerin yoğunluğudur. (Şahin 2016: 1)

Yüzeye çekme ve emme özellikleri sebebiyle vücudu toksik maddelerden arındırma özelliği bahsedilmiş olan kil, canlı çamur olarak adlandırılmıştır. Kilin yer altında uzun süre sıcak su basıncına maruz kalması kristalize olmasına ve negatif elektrik yüklenmesine sebep olur. Kristalleşen kil çok küçük parçalara ayrılır ve bu da kilin vücutta kolayca emilmesini sağlar. Negatif yükleri sayesinde ise kil pozitif yüklü toksik maddeleri cilt yüzeyine çeker ve daha sonra bunları emerek vücuttan uzaklaştırma vazifesini yerine getirir. (Şahin 2016: 1)

Kil bu özellikleriyle saç ve cilt bakımında kil kullanılırdı. Kilin saçları yumuşatırken aynı zamanda saçı ve deriyi besleyici özelliği vardır. Osmanlı'da hekimler yıkanmaya ve hamama çok önem verirlerdi. Saç temizliği içinde en çok kil ve sabunu tavsiye ederlerdi. Osmanlı döneminde sabun çok önemli bir tüketim maddesiydi. Osmanlı kadınları ve sultanları doğal yollarla elde ettikleri bitkisel karışımlarda bulmuştur. Her ne kadar zaman geçmiş, teknoloji ilerlemiş, kozmetik ürünler çoğalmış olsa da, yine de, doğal yollarla elde edilebilecek bir güzellik her zaman daha cezbedici olmuştur. Osmanlı kadınları *kıldanlık/gıldanlık* adını verdikleri özellikle bakır ya da gümüşten yapılmış kapların içinde, kil üzerine su koyup bekletir ve dibe çöken kil üzerindeki suyu süzerek saçlarına kullanırlarmış.

Resim 1: Kıldanlık

Sûdi-i Bosnevî, 16. Yüzyılda Rum tarafında hatunların kili (gil) sadece saçlarına değil bedenlerine de sürdüklerini ve kille yıkandıklarını belirttikten sonra Bosna sarayında ise kile (gil) gül karıştırılarak kullanıldığını şöyle anlatır: “*Biz Bosna sarayında müşâhede eylemişiz ki mezkûr balçığı (gil) bir küçük fıçıya, İstanbul'da bal fıçası gibi fıçıya korlar ve ana gülün yaprağını yolup dökerler. Ve niçe zaman ol fıçıda gülle amihte (karıştırıp) gili döker, andan sonra pâre pâre kurudurlar. Ve lazım oldukça hamamda hatunlar isti'mâl ederler (kullanırlar).*” (Sûdi-i Bosnevî:2012: 37)

Gil, Divan şiirinde âb (su) ile birlikte bir terkip halinde ‘âb u gil’ genellikle insanın yaratıldığı ‘balçık’ anlamında kullanılmıştır. İnanışa göre insan bedeninin hamuru balçık olduğundan, haddini aştığında kendine gelmesi ihtar edilirken sürekli ‘âb u gil’ kavramı ön plana çıkarılır.

Pes ana âkil olan inanmaya

Âb u gildür hiç ana tayanmaya (Ahmedî, İskendernâme 5833)

'Âb u gil' insanın maddi yönünü, bedenini, değersiz ve süfli tarafını temsil eder. İnsanın asıl özü ise ruhundadır. (Şentürk 2016: 27)

Fenâ bulur binâ-yı âb u gil hep

Ko âb u gil binâsın cân u dil yap (Kemalpaşâzâde, Mesnevi 5/61)

Henüz insan yaratılmadan önce bütün ruhların Allah'ın onlara cemalini göstermesi ile bu olağanüstü güzelliğe âşık olmaları inancından hareketle bu balçığın (gil) aşk mayasıyla yoğrulduğu öne sürülür:

Şûridesi olur mıyıldum her peri-ruhun

Rûz-ı ezelde aşk ile yoğrulmasa gilim (Sebzî, G 554/2)

.....

Aşk nice terk eyleyelim çünkü ezelden

Aşk ile muhammer olan âb ü gilimüzdür (Nâtiki, G 106/5)

2-Gül: Gül, gerek divan gerekse halk şairleri tarafından en çok söz edilen çiçeklerin başında gelir. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı bir münasebeti vardır. Hem koku hem de renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir (verd). Şairlerimizde özellikle bahar mevsiminin yeri apayrıdır. Bahar demek; neşe, canlılık, renklilik, dağlar, kırlar, yeşillikler, kısacası yaşama sevinci, sevgi ve aşk demektir. Bütün bu unsurlar dile getirilirken kullanılan temel mazmunlardan yegâne gül tercih edilmektedir. Bunların yanında ayrıca edebiyatımızda gül, bülbülün sevgilisi olarak da yer alır. Gül mazmunu bütün bunların yanında, mistik boyutu ile de kültürümüzde yerini almıştır. Tasavvufta gonca halindeki gül, birliği; açılmış gül ise birliğin çokluk halinde görünüşünü temsil eder. Bunların yanında gül, Hz. Muhammed'le de ilişkilendirilmiştir. Âşık Sümmânî, bir şiirinde aşkın ilahî boyutlarını açıklarken şöyle der:

Zemin-i cihânda gül mü biterdi

Eğer ki mübârek ter olmasaydı (Koşma 44/1)

Sümmânî'nin burada bahsini ettiği husus, gülün, Hz. Muhammed'in yere düşen terinin damlalarından vuku bulması olayıdır. Rivayete göre, Peygamber efendimiz Mi'rac'a çıkarken terinden birkaç damla yere düşmüş ve düşen bu damlalardan ilk kokulu gül meydana gelmiştir. Bu sebeple gül, edebi ve tasavvufi kültürümüzde kutsanmış bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Süleyman Çelebi de 'Mevlid'inde gülün bu özelliğine ayrıca vurgu yaparak Hz. Muhammed'in her bir terinden ayrı bir gülün bittiğini söyler:

Terlese güller olurdu her teri

Hoş direrlerdi terinden gülleri

Yunus Emre, meşhur 'Sarı Çiçek' ilahisinde, çiçeğe 'gül, sizin neniz olur' diye sorduğunda, çiçek; "Gül Muhammed deridür" diye cevap verir. Yine Yunus başka bir şiirinde de:

Gül Muhammed deridür bülbül onun yâridür

Ol gül ile ezeli cihâna bile geldüm (G 196/8)

Gül kokusu bakımından da ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Çünkü gülün kokusundan Hz. Muhammed'in kokusu tecrübe edilir: Halk arasında yaygın olan 'gül koklamak sevaptır' düşüncesi, şüphesiz bu çiçeğin ve kokusunun Hz. Muhammed'i sembolü ile ilgilidir.

Divan şiirinde, özellikle de tasavvufi şiirde, Hz. Muhammed güle, peygamberlik ise daima gül bahçesine (gülzâr) benzetilmiştir. Bu benzetmenin ayrıca Hz. İbrahim'in ateşe atılmasıyla ateşin gül bahçesine dönüşmesi olayıyla da sıkı bir bağlantısı vardır. Sultan I. Ahmed'in aşağıdaki meşhur dörtlüğü gül ve peygamber sevgisini birleştiren güzel örneklerden biridir:

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim

Kadem-i pâkini ol Hazret-i Şâh-ı Rûsûlün

Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir

Bahtiyâ durma yüzün sür kademine o gülün (Murabba 1)

(Ne olurdu, o Resuller sultanının temiz ayağını tacım gibi daime başımda taşısaydım. Peygamberlik gül bahçesinin gülü, o ayağın sahibidir. Ey Bahtî, durma, o gülün ayağına yüzünü sür.)

Divan şairleri de gül mazmununu, Hz. Muhammed'in terinden meydana gelmesi olayıyla ilgili olarak 'ter' ve 'katre' kelimeleriyle birlikte anarak daha çok 'gül-i ter' terkihi üzerinde yoğunlaşırlar. Burada 'ter'i tevriyeli olarak hem 'ter, damla' hem de 'taze' anlamında kullanırlar. Meselâ Bâki aşağıdaki beytinde, âşığın sevgilisinin yoluna döktüğü yaşları, sevgilinin yüzünde gülün açılmasına yorar:

Dökme yaşun katresin hercâyî dilber yoluna
Yüzü açılmış güzel gül gibi ter-dâmân olur (G 159/4)

Surûrî ise gülün Hz. Muhammed'in terinden meydana geldiği inancını, gözyaşı/gül ilişkisi şeklinde ifade eder. Buna göre âşığın gözyaşları toprağa düşünce bu gözyaşlarının düştüğü topraktan gül peyda olmuştur. Bu anlamla birlikte her acının tatlı bir meyvesi olduğu düşüncesini de aktarmak istemiştir:

Gül bitürdi gözümüñ yaşı mahalleñde gören
İtdi tahsîn senüñ kûyunuñ âb u giline (G 432/4)

Divan Şiirinde Gil ü Gül Mazmunu:

Gil ü Gül, ilk olarak İranlı Sâdî-i Şirâzî'nin (ö. 1292) *Gülistan* isimli mesnevisinin 'Dibâce' (Giriş) bölümünde küçük alegorik hikâye olarak yer almıştır. İlgili bölüm şöyledir:

Gilî hoş-bûy der-hamâm rûzî
Resîd ez-dest-i mahbûbî be-destem
Bedû güftem ki miskî yâ abîrî
Ki ez-bûy-ı dil-âviz-i tü mestem
Bigüftâ men gil-i nâçiz bûdem
Velîkin müddetî bâ-gül nişestem
Kemâl-i hem-nişîn ter men eser kerd
Vagerne men hemân hâkem ki hestem

(Bir gün bana hamamda mahbûb hoş kokulu bir kil (gil) verdi. Gil'e dedim ki: 'misk misin yoksa amber misin? Gönlü alıp giden kokundan sarhoş oldum' Gil; 'Ben dedi, değersiz bir gildim ama bir süre gülün yanında kaldım. Gülün olgunluğu (kokusu) bana işledi. Yoksa yine ben aynı toprağım.) (Sâdî 2011: 274)

Sâdî, bu hikâyeyi yukarıda bahsettiğimiz hamamlarda sabun yerine kullanılmak üzere balçık hale getirilmiş kilin güzel koku vermesi için kurutulmuş gül yapraklarını karıştırarak elde edilen gil/kil toprağı olayı üzerinden esinlenerek oluşturmuştur. Sâdî'nin gerek *Gülistan* ve gerek *Bostan* isimli eserleri Osmanlı Türkçesi'ne çevrilen ilk eserlerden olmuştur. Özellikle *Gülistan*, Osmanlı döneminden bu yana değişik edipler tarafından sayısız tercüme ve şerhi yapılmıştır.¹

Hasan-ı Halvetî, Sâdî'nin bu hikâyesini yorumlarken, *gil*'in insanı *gül*'ün ise insanın elde edebileceği kemâl mertebesine teşbih ettiğini söyler:

"Ehl-i irfân katında bu cümle temsilât vücûd-i insandadır demişler. Şol vücûd kim insân-ı kâmil olmuş ola ve hıfzıla kâmile tahsil idüp nef-i kâmile bulmuş ola. Andan sonra ol vücûda insân-ı kâmil dirler... O hûb kohulu gilün izzeti ten gibidür... Her hâkûn aslı bir olup ol gül ile hem-nişîn olan hâke ta'zîm idüp başlarına süründüklerine sebep budur kim gülün kohusundan ana eser itmişdür. Gilden dahi gül gibi râyiha gelür... Külliyye insanın vücûdî âb u gildür. Velîkin her insanda müsâvi değildür. Zîrâ kim bazı vücûdun gili muhabbet gülüne hem-nişîn olmuşdur bazısın

¹ Bu tercüme ve şerhlerden bazıları şunlardır: Seyf-i Sarâyî, *Kitab-ı Gülistân bi't-Türkî*; Kâdi-i Manyas, *Terceme-i Gülistân*; Zâifî, *Nigâristân*; Şeyhülislân Esad Mehmed, *Gül-i Handân Terceme-i Gülistân*; Osman Faik, *Zübde-i Gülistân*; Sürûrî Mustafâ, *Şerh-i Gülistân*; Sûdi-i Bosnevî, *Şerh-i Gülistân*; Şem'î, *Şerh-i Gülistân*; Lâmi'î Çelebi, *Şerh-i Dibâce-i Gülistân*; Rüşdî, *Şerh-i Dibâce-i Gülistân* vb.

değül. Pes râyiha şol muhabbetullahdandır. Kim onun eser-i mâsına râyiha-i Hak dirler. Ol muhabbet kohusu her kangı vücûddan görünürse ana evliyaullah dirler. Pes anun dahı ayağı tozını her gören başına ser-tâc idüp gözlerine tûtÿâ iderler ve anun cemâlini saf saf ziyâret iderler ve anun eşiğine yüz urup özlerin hâk iderler. Niçeler evliyâ eşiğinde ol muhabbet kohusundan mest ü hayrân olubanı kaldılar ve niceleri inleşüben zâr u giryân iderler ve niceler âh odıyla çiğerlerin biryân iderler ve niceler dahı ol muhabbet eşiğinde baş virüp cân teslim ider.” (Uygur 2016: 254-55)

Buna göre her insan aynı tıynetle yaratılmıştır (balçık/âb u gil) ve insan hayatta iken elde ettiği ilim, irfan ve tecrübeler ve kalbe inen mükâsefe ile olgunlaşır (kemal) ve muhabbeti yani aşkı keşfeder. Böylece Allah'ın velisi ve dostu olur. Bu insanlar da diğer insanlar tarafından el üstünde tutulur. Burada muhabbete kasıt ise gül kokusudur. Ve bu gül kokusu da herkese nasip olmaz. Antepi Aynî, Sezâyî-i Gülşenî'yi anlatırken, onun toprağının (gil) gül ile yoğrulduğunu ifade ederek yukarıdaki ifadeleri daha da güçlendirmektedir:

Bir gülistân-ı müferrihdır dil-i pür-feyzi kim
Cennetü'l-me'vâda a'lâ mahfil-i pür-feyzi kim
Ravza-i dârü's-sa'âdet şâmil-i pür-feyzi kim
Verd ile tahmîr olunmuşdur gil-i pür-feyzi kim
Anda rûh-ı Gülşenî'dir bâg-bân-ı ma'nevî (Tahmis 9)

Yeryüzünde çokça bulunması bakımından bir değersizlik sembolü olan topraktan Allah'ın insan gibi olağanüstü güzellikler yaratması sebebiyle, onun kudretinin anlaşılması için vazgeçilmez bir çıkış noktası olmuştur. (Şentürk 2016: 28) Bâkî'nin ifadesiyle, Allah o toprağa (çamura) bir rüzgâr estirerek o çamur bir anda misk ve gülsuyuna dönüşüverir:

Âb u gil müşg ü gül-âb ola çemen sahnında
Bûy-ı hulkiyla rüzgâr itse nesîm-i eshâr (K 18/30)

Divan şiirinde *gil ü gül* mazmunu Sâdî'nin hikâyesi ekseninde çeşitli benzetme şekilleri içerisinde değişik anlamlarda konu edilmiştir. Ahmed Paşa, aşağıdaki Kıt'asında hamamda gil ile saç yıkama olayını sevgili mazmunu üzerinden anlatmaktadır. Elinde gilden (kıldanlık) ile bir nazla hamama gelen sevgilinin bedenini gülden daha üstün tutan şair, onun gil ile başını yıkarken âşık da bu manzara karşısında gönülden elini yıkamıştır:

Soyundu nâz ile bir serv girdi hammâna
Hezâr yig teni gülden elinde bir *gilden*

Egildi havz kenârında *gül* budağı gibi
Çü zülfün *ol yudu gilden* ben el yudum dilden (Kıt'a 12)

Gil ü Gül Mazmunu İle İlgili Benzetme Unsurları:

a-Âşık/Sevgili

Divan şiiri ağırlıklı olarak aşk merkezi üzerine bina edilmiş bir edebiyattır. Divan şairleri aşk merkezli duygu, düşünce ve hayallerini dizelere dökerken çeşitli benzetme unsurları kılarak ifadeyi güçlü kılma eğiliminde olmuşlardır. Bu benzetme unsurlarından bir de 'gil ü gül' mazmunudur. Divan şairleri 'gil'in balçık anlamından hareketle, insanın yaratılış özelliğine göndermede bulunarak, sıradan bir insanın âşık olan insana dönüşmesini 'gül' ile münasebetine yorarlar. Bu durumda 'gül' de yâr'i (sevgili) simgelemektedir:

Bu dil-i hâkîde *gül-yüzi* hayâli dil-berüñ
Aña beñzer ki *gil ile gül* olalar hem-nefes (Me'âlî G 269/3)

”””
Gûyâ *gil* ile hem-nefes olur *gül-i ra'nâ*
Sürsem *gül-i ruhsârûña* geh geh hadüm ey dôst (Me'âlî G 276/3)

Divan şiirinin anlam dünyasında, sevgili âşıktan hep uzaktadır. Aynı mekân içinde bulunmazlar. Âşığın ıstırabını artıran da bu durumdur. Bu yüzden sürekli sevgiliye kavuşmayı (vuslat) istemekte ve onun özlemine çekmektedir:

Nazmiyâ vasl ol güzel lutf eyle gel
Bir yire gelmiş gibi *gül* birle *gil* (Nazmî G 4099/5)

....

Bir eyü bir yatlu gelse bir yire
Sanki bir yire gelür *gil* birle *gül* (Nazmî G 4100/4)

Âşğın bu özlemi karşısında sevgilinin tutumu daha acımasızdır. Âşığı en çok yaralayan, derdini artıran da sevgilinin bu zalim umursamaz tavrıdır. Mihrî Hatun'un deyimiyle de sevgililerin bu tavırları âşıkların varoluş amaçlarıdır. Onların hamuru bu çevrele yoğrulmuştur:

Bir nefes Mihrî vücûduñdan ırağ olmadı gam
Hûblaruñ cevri meger kim bile yogruldı *gile* (G 157/7)

Âşğın sevgiliye olan vuslat arzusu, âşığı çeşitli sıkıntı ve dertlere gark eder. Bu haliyle âşğın bulunduğu mekân dert ve gam mekânıdır. Gül yani sevgilinin yeri ise (kûy-ı yâr) refah, mutluluk ve neşe yeridir. Burası âşğın kolayca ulaşabileceği bir yer değildir. Sevgilinin mekânına gitmek isteyen âşğın yolu ancak dert ve ıstırap çölü olur ve ayakları toz toprak içinde kalır:

Gül umarken Ziyâ'î gibi kaldı ayağum *gilde*
Dirîgâ gitmedi kaldı belâ vü derd ü gam dilde (Mostarlı Ziyâ'î Mhms 1/5)

Aşağıdaki beyitte ise Muvakkıtzâde Pertev, aşkın ilahi yönüne göndermede bulunarak, Allah'ın insanda, güzelliklerde olan tecellisi görüşünden hareketle, Birlik düşüncesi ekseninde olayı ele almaktadır. Dünyada var olan bütün cisimler, nesnelere ve canlılar şekil ve yapı bakımından birbirinden farklı olsalar bile aslında onlar aynı özden (menba) çıkmış şeylerdir. Bu manada suret, yani görünüş bakımından *gil* ve *gül* birbirinden çok farklı olsalar bile, aslında pek de birbirinden farklı şeyler değildir:

Bahâruñ hâlet-i te'sîri çün hem-hâlet-i dildür
Dil ise dâ'imâ mahbûb ile yek-renge mâ'ildür
Bakılsa sûretâ farzâ biri *güldür* biri *gildür*
"Tarâvet şöyledür kim birbirinden farkı müşkildür
Nigâh itseñ bu demde sûret-i Mecnûn u Leylâ'nuñ" (Thms 22/7)

Rahimî de aşağıdaki beytinde bu birlik (vahdet) vurgusunu kelimelerin imla (yazılış) özelliği üzerinden vurgulamıştır. "Beni toprak içinde kalmış kuru bir diken gibi görme, lâkin *gil* ile *gül* imla olarak ayrı değil aynıdır" diyen şâir, *gil* (ك) ile *gül* (ك) 'ün yazılışlarının aynı olduğunu, yani ikisinin bir olduğu düşüncesini ifade etmiştir:

Görme bir ben hâksârı hâr-ı yâbis tab ile
Gil ile *gül* bir degül birdür velî imlâ-yı *gül* (K 1/59)

b.bûy (koku): Eskilerden beri insanlar güzel kokuya karşı büyük teveccüh göstermişlerdir. Etrafa güzel koku yaymak, insanların kalplerini okşamak, vs gibi duygularla erkekler sakallarına, kadınlar ise saçlarına ve örtülerine güzel kokular sürmeyi adet edinmişlerdir. Hatta yukarıda da bahsettiğimiz gibi kadınların saçlarını yıkamak için kullandıkları *gil*'in güzel kokması ve böylece saçlarının da güzel kokması için *gil*'e *gül* kokusu eklemişlerdir. Divan şiirinde de koku, değişik şekillerde benzetme unsurları içinde sıkça kullanılmıştır. Edirneli Nazmî, "Cahil kimse âlimin yanında kalırsa âlimden cahile bir şeyler nüfuz eder, aynı *gül*'ün yanında kalan *gilin* hoş kokması gibi" anlamındaki aşağıdaki beytinde *gil*/koku ilişkisini dile getirmektedir:

Gelür bir hem-dem-i dâna olan nâdâna bir ruh-cân
Olnca hem-dem-i *gül* pes olur *gil* lâ-cerem hoş-bü (G5320/7)

Mustafa Aşkî de aşağıdaki beytinde rûzgâra seslenerek "benim perişan sözlerimin kokusuyla yoğrulmuş olan toprağı sevgiliye götür de o da saçlarına sürerek saçını kokulandırın" anlamında, *gile* koku veren maddeyi âşğın yanık, perişan sesleri olarak görmektedir:

Mu'attar eylesün 'Aşkî perişân gofteler zülfi
Götür *gil* zülfi-yâra ey sabâ bü-yı beyânımdan (G 432/7)

Emrî de *gil* koku münasebetini amber kokusuyla ilişkilendirmiştir:

Teşbîh ideyin mi kademi hâkine kühli
Bir kara gili 'anbere beñzer diyeyin mi (G 544/3)

Gil/koku ilişkisi bağlamında Divan şâirleri bahar mevsiminin doğaya getirmiş olduğu canlılık ve tazelik özelliği ile anlam ilişkisi kurarlar. Bahar mevsimiyle birlikte ölü toprak yeniden canlanır ve üzerinde biten gül ve diğer çiçeklerin kokusu toprağa siner. Ahmedî aşağıdaki beytinde bu manzaradan yola çıkarak Hamel burcunda (bahar) dünya toprağının (merkez-i gil) gül kokusuyla kendine geldiğini söyler:

Çünkü hamel evini itdi âfitâb menzil
Zinde olup reyâhîn gül toldı *merkez-i gil* (G 53/1)

Sonuç:

Bugün kozmetik sanayi'inde hammadde olarak kullanılan kil (gil) eski zamanlardan beri özellikle saç temizliğinde kullanılmaktaydı. Öyle ki Osmanlı kadınları *kildanlık/gildanlık* adını verdikleri özellikle bakır ya da gümüşten yapılmış kapların içinde, kil üzerine su koyup bekletir ve dibe çöken kil üzerindeki suyu süzerek saçlarına kullanırlarken, saçın güzel kokması için de o kilin içine gül yaprağı karıştırırlardı. Böylece kil, gül gibi güzel koku salıyor ve bu koku saça siniyordu. İranlı Sâdî bu gelenekten hareketle gil ile gül'ü mazmunlaştırarak alegorik bir hikâye formunda dile getirdi. Sâdî'nin bu hikâyesinden esinlenen Divan şâirleri gil ü gül mazmununu ağırlıklı olarak âşık/sevgili ekseninde ele alarak aşk olgusunu ilahi boyutunu bu ilişki üzerinden anlatmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA:

a-Divanlar:

- Ahmedî Divanı (1979), (hzl. Yaşar Akdoğan), İstanbul Üniv. SBE Doktora Tezi, İstanbul.
Ahmed Paşa Divanı (2005), (hzl. Ali Nihad Tarlan), Milli Eğitim Bak. Yay., Ankara.
Antepli Aynî Divanı (2004), (hzl. Mehmet Arslan), Kitabevi Yay., İstanbul.
Âşık Sümmâni Divanı (2015), (hzl.: Abdulkadir Erkal), Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yay., Erzurum.
Aşkî Mustafa Divanı (207), (hzl. Melek B. Yapa), Marmara Üni., Türkiyat Araştırmaları Enst., Doktora Tezi, İstanbul.
Bâkî Divanı (2011), (hzl. Sebahattin Küçük), TDK Yay., Ankara.
Edirneli Nazmî Divanı (2011), (hzl. Sibel Üst), Atatürk Üniv., SBE Doktora Tezi, Erzurum.
Gelibolulu Surûrî Divanı (2010), (hzl. Niyazi Ünver), Gazi Üniv., SBE Doktora Tezi, Ankara.
Me'âlî Divanı (1982), (hzl. Esmâ Şahin), Berlin.
Mihri Hatun Divanı (1990), (hzl. Sabiha Gemici), Uludağ Üniv., SBE Doktora Tezi, Bursa.
Mostarlı Ziyâ'î Divanı (2002), (hzl. Müberra Gürgendereli), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
Muvakkıtzâde Pertev Divanı (2004), (hzl. Erkem Bektaş), Ankara Üniv. SBE Doktora Tezi, Ankara.
Rahimî Divanı (2004), (hzl. A. Mermer-N. Koç), Sahaflar Kitap, İstanbul.
Sebzî Divanı (2011), (hzl. Hakan Yekbaş), Cumhuriyet Üniv., SBE Doktora Tezi, Sivas.
Yunus Emre Divanı (2011), (hzl. Mustafa Tatçı), H Yay., İstanbul.

b-Diğer Kaynaklar:

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (1986), "*Divan Şiiri*", **Türk Dili Dergisi -Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**-, Sayı 415-417, Temmuz-Eylül,s.1-16.
KANAR, Mehmet (2016), **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük**, Say Yay., İstanbul.
KAYAALP, İsa (1999), **Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili**, Kitabevi Yay., İstanbul.
PALA, İskender (2004), "*Mazmun*", **Divane Güzeller**, Kapı Yay., İstanbul.
Sâdî-i Şirâzî (2011), **Bostan ve Gülistan**, (Türkçesi: Hikmet İlaydın), Hece Yay., Ankara
Sûdi-i Bosnevî (2012), **Gülistân Şerhi**, (hzl.: Ozan Yılmaz), Çamlıca Yay., İstanbul.
Süleyman Çelebi (2013), **Mevlid-i Şerif, Vesiletü'n-Necât**, (hzl.: Mehmet Akkuş-Uğur Derman), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.

- ŞAHİN, Neslihan (2016), “*Kil maskesi Osmanlı’dan Miras*”, milliyet.com.tr/kil-maskesi--osmanli-dan-miras/Blog/?BlogNo=537727
- ŞENTÜRK, A. Atilla (2016), **Osmanlı Şiiri Kılavuzu**, Odesam, İstanbul.
- TARLAN, Ali Nihad (1999) “*Divan Edebiyatında Sanat Telakkisi*”, (editör: Mehmet Kalpaklı), **Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler**, YKY, Yay, İstanbul.
- TDK (2010), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- UYĞUR, Sinan (2016), **Hasan Halveti’nin Sülûki’l-Âşıkîn’i**, Altınordu Yay., Ankara.

EĞİTİM BÖLGELERİ VE EĞİTİM KURULLARI UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (DÜZCE ÖRNEĞİ)

¹Süleyman GÖKSOY, ²Şeref KILDIRAN

¹Assoc. Prof.Dr., Düzce University, TURKEY, (suleymangoksoy@duzce.edu.tr)

² TURKEY, (serefkildiran@hotmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Evaluation Of Education Areas And Education Committees Applications (Düzce Sample)

As the study topic education area application, the general and special goal of educational institutions is to use the sources effectively and properly in the direction of general aim and basic principles of national education. to complete each other and make an entire, to determine the areas where the students will be chasen, to form central sthools the areas where the students will be chasen, to form central school around less populated and disorganized areas, to use education people, physical capacity, school materials in education institutions commanly, effectivel and efficiently, to supply the participation and assistance of internal and external elements of school and local administrations, private sector and voluntary organization agents, to organize basic principles, management and functions of education areas and education committee that will help to raise the quality and continuity of education. In this context, this is a study that includes problems and solutions of education areas application and shows how a cooperation has been made in tree education areas in city

Keywords : Education Areas, Education instituons

GİRİŞ

Yönetim, bir örgütte önceden belirlenmiş amaçları gerçekleştirecek işleri yapmak için bir araya getirilen insanları örgütleyip eşgüdümleyerek eyleme geçirme sürecidir (Başaran, 1989:14). Bir toplumun sahip olduğu insanı yeniden yaratan, geleceği kontrol etme girişimi olarak tanımlanan, (Aydın, 1994: 169) eğitimin, amaçlarını gerçekleştirmesi için yönetilmesi gerekir. Eğitim yönetimi, kamu yönetiminin özel bir alanını oluşturmaktadır, aynı zamanda kamu yönetimi ve genel yönetim alanlarındaki gelişmelerden etkilenmektedir (Taymaz, 2003:20). Her ülkede kamu yönetimi merkezden ve yerinden yönetim olmak üzere ülke şartlarına ve yönetim biçimine göre paylaşılmaktadır. Eğitim yönetimi de bu yönetimde yerini almaktadır. (Bucak, 2000:3; Türkoğlu, 2004).

Eğitim sistemin alt sistemini oluşturan okullar toplumsal açık sistemlerdir. Okullara bu niteliği kazandıran en önemli öge, girdisini içinde yaşadığı toplumdan alması ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere bu girdiyi işledikten sonra yine topluma çıktı olarak sunmasıdır. Sosyal sistem olan okulun geliştirilmesinde gösterilen çabalar genellikle bireyler olarak sadece müdür ve öğretmenleri etkilemekle kalmaz, aynı zamanda aralarındaki ilişkileri ve öğrenciler ile aileler arasındaki kolektif ilişkileri de etkiler (Taymaz, 2003:61). Geleneksel anlayışta okullar bir fabrika gibi düşünülmüş, girdileri bulunan bir işletme gibi algılanmıştır. Okulu bu şekilde algılamak okulların doğasına uygun değildir. Çünkü okullar sosyal sistemlerdir ve toplu yaşam alanlarıdır (Şişman ve Taşdemir, 2008:184). Kısacası, okulu sistem olarak algılamak demek okulu tek başına örgüt olarak değil, çevresindeki diğer sistemlerle birlikte, bütünde düşünmek demektir. (Açıkalın, 1998:30).

Eğitim sistemi ve okulun yönetimi demokratik ilkeler çerçevesinde işlemelidir. Kararlar alınırken, bu kararları uygulayacak ve karardan etkilenecek kişiler kararların alınması sürecine katılmalıdır (Karakütük, 2001:33). Karar vermeye katılma, verilen kararların anlaşılması, benimsenmesi ve uygulanmaya konulmasında yarar sağlamaktadır (Aydın, 1994:130) Eğitim örgütlerinin en önemli amaçlarından birisi hizmet ettiği çevrenin değişen istek ve ihtiyaçlarının olabildiğince kısa zamanda ve etkili cevap vermektir. Bunu gerçekleştirebilmek için de değişim ihtiyacının ve önceliklerinin belirlenmesi gerekir. Değişimden tüm paydaşların rolleri de etkilenmektedir. Yapısal yöndeki değişimlerin yanı sıra, örgütteki iş görenlerin yeni roller ve sorumluluklar alarak iç yapılarında da değişim gereklidir.

Güçlü okullar yaratmanın temelinde katılımcılık vardır. Okullar çevresi ile etkileşime girdiği oranda daha etkili yapılara dönüşür. Eğitim bölgesi kurullarında yer alan tüm kesimler; yöneticiler, öğretmenler, öğrenciler, yerel yönetim, gönüllü kuruluş ve özel sektör temsilcilerini eğitim sistemi içerisinde katılım fırsatı bulmuşlardır. Eğitim bölgeleri uygulamalarında yerel düzeyde katılım sağlamak amaçlanmış, Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Bölgesi ve Eğitim Kurulları Yönergesine dayanarak eğitim bölgesinde kurullar oluşturulmuştur. Bunlar; Eğitim Bölgesi Danışma Kurulu, Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulu ve Eğitim Bölgesi Zümre Başkanları Kuruludur.

Milli Eğitim Bakanlığı 1999 yılında çıkardığı yönerge ile eğitim kurumlarının, milli eğitimin genel amaç ve temel ilkeleri doğrultusunda işlevlerini yürütürken birbirlerini tamamlaması ve bir bütün oluşturması, bu kurumlara öğrenci alınacak çevrelerin belirlenmesi, nüfusu az ve dağınık olan yerlerde merkez okulların oluşturulması, eğitim kurumlarındaki eğitim personelinin, fiziki kapasitenin, ders araç ve gereçlerinin ortak, etkili ve verimli kullanılması, okulun iç ve dış öğeleri ile yerel yönetimler, özel sektör ve gönüllü kuruluş temsilcilerinin eğitim yönetimi ve karar süreçlerine katılımı ile katkılarının sağlanması, okulun çevre ile bütünleştirilerek çevrenin övünç kaynağı haline dönüştürülmesi ve akademik çevre ile okulun her alanda iş birliğine teşvik edilmesi, böylece eğitimde kalitenin yükseltilmesi ve sürekliliğinin sağlanmasına imkan verecek eğitim bölgeleri ve eğitim kurullarının oluşturulmasına ilişkin temel ilkeleri, yönetimi, işleyişi ve işlevlerini düzenlemeyi amaçlamıştır.

Mevcut araştırma Düzce ili merkezinde bulunan üç eğitim bölgesinde nitel bir araştırma tekniği kullanılacak ve Eğitim Bölgeleri müdürlerinin görüşmelerine başvurularak; Eğitim bölgeleri uygulamalarının nasıl gerçekleştiği, uygulamada karşılaşılan sorunlar ve sorunlara yönelik çözüm önerileri araştırılmıştır. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1) Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamaları nasıldır?
- 2) Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamalarında karşılaşılan sorunlar nelerdir?
- 3) Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamalarında karşılaşılan sorunların çözüm önerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmasında amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçlar ortaya koymaktır. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. Şöyle ki bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011; Yin, 2003). Bu araştırma eğitim bölgeleri uygulamaları, sorunları ve çözümlerine ilişkin çoklu durumların belirlenmesidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır (Karasar, 2009:166). Görüşme soruları hazırlanmadan önce araştırma konusu ile ilgili ulusal düzeyde alan yazın ve mevzuat taraması yapılmış, uzman görüşleri alınmış üç okul müdürüne uygulanmış ve son şekli verilen aşağıdaki sorular koordinatör müdürlere yöneltilmiştir. 1) Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? 2) Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamalarında karşılaşılan sorunlar nelerdir? 3) Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamalarında karşılaşılan sorunların çözüm önerileri nelerdir? Araştırmaya ilişkin veriler Kasım- Aralık 2016 aylarında görüşmeler yapılarak toplanılmıştır. Görüşme esnasında araştırmaya ilişkin herhangi bir etki yaratmamak için yönlendirici bilgi verilmemiştir. Görüşme samimi ve güvenilir bir havada geçmiş, katılımcılara görüşlerini içtenlikle açıklayabilecekleri bir görüşme ortamı sağlanmıştır.

Araştırma Verilerinin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırma nitel veri toplama yöntemlerinin görüşme ve doküman analizi yöntemleri kullanılarak, algıların gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir süreç izlenmiştir. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler doküman haline getirilerek betimsel analiz ve içerik analizi için çerçeve oluşturulmuştur. Verilerin çözümlemesi Wolcott'ın (Aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2008:221-222) Betimsel analiz ve içerik analizlerine dayandırılarak

tartışılmış ve yorumlanmıştır. Gereken yerlerde doğrudan alıntılar yapılmıştır. Koordinatör müdürlerin görüşlerinin analizinde ifadelerin benzerliğine göre gruplamalar yapılmıştır. Çözümlemelerde görüşüne başvuru okul müdürlerine birer kod numarası verilerek (M1,M2,..) şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Görüşme tekniği ile elde edilen veriler sayısallaştırılmıştır. Görüşleri alınan okul müdürleriyle tekrar görüşülmüş ve bulgular paylaşılarak teyit ettirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma amaçlı örneklem yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine uygun olarak Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürleri oluşturmuştur. Çalışma grubu üç eğitim bölgeleri koordinatör müdürlerinden ibarettir. Katılımcılara ait bilgiler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1 Katılımcılara ait bilgiler

	Cinsiyet	Yaşı	Mesleki kıdemi	Yöneticilik Kıdemi	Branşı	Eğitim Durumu
M1	Erkek	50	28	10	Makine Teknolojileri	Lisans
M2	Erkek	40	17	15	Büro Yönetimi	Lisans
M3	Erkek	42	17	14	Türk Dili Edebiyatı	Lisans

Görüşmeye katılan koordinatör müdürlerin yaş aralığı 40-50 olup meslekteki hizmet yılı 10-30 yıl arasında, yöneticilikteki hizmet yılı ise 10-20 yıl aralığında değişmektedir. Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürleri, farklı okul müdürlerinden oluşmuştur. 1. Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü Endüstri Meslek Lisesi ağırlıklı bir meslek lisesi müdürü, 2 Eğitim Bölgesi Koordinatör müdürü Ticaret Meslek Lisesi ağırlıklı bir meslek lisesi müdürü, 3 Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdür ise Anadolu türünde bir lise müdürüdür.

Bulgular ve Yorumlar

Elde edilen verilerin içerik analizi sonunda bazı temaların ön plana çıktığı görülmüştür. Görüşlerine başvuru Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlerinin eğitim bölgesi görev ve sorumlulukları doğrultusunda gerçekleşen iş ve işlemler sırasında, gözlemledikleri sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin öneriler kavramsallaştırılarak üst kavramlar altında toplanmıştır. Buna göre problem çözme davranışları açısından koordinatör müdürlerin görüşleri üç tema altında analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bunlar :

1. Eğitim Bölgesi Uygulamalarında hangi işleri yapıyorsunuz ?
2. Görevleri yerine getirirken mevzuat, planlama, uygulamadan kaynaklanan ne tür sorunlarınız var ?
3. Bu sorunların giderilmesi için önerileriniz nelerdir?

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

1. Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Uygulamalarının değerlendirilmesi

Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M1), her yıl eğitim öğretim yılı 1 ve 2 dönem başında Müdürler Kurulu Toplantıları, tüm branşlarda Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları yapıyoruz. Bu toplantılarda bölgemiz okullarında; eğitim ve öğretim, yönetim, planlama, ölçme değerlendirme, program geliştirme, eğitim teknolojileri, rehberlik konularında işbirliğini içeren planlar geliştiriyoruz. İşbirliğinin şeklini ve zamanını içeren görüşmeleri yaptıktan sonra bunları tutanak altına alıyoruz. Uygulamaların takibini okul müdürleri yapmaya çalışıyorlar. Zaman zaman ortaya çıkan sorunları mahallinde gidermeye çalışıyoruz. En etkin işbirliği yaptığımız konulardan biri öğretmen alışverişi konusudur. Bu şekilde bir okulun öğretmeni başka bir okulda boş geçen dersi doldurabilmektedir.

Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M2), kendi eğitim bölgesindeki bütün kaynakların bölgede verimli, etkili ve ortak kullanımını sağlamak üzere Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulu ile birlikte bir plân ve program yapan millî eğitim müdürünün teklifi ve mülkî amirin onayından sonra bu programı uygulayan kişidir. Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü bölgesindeki uygulamalarla ilgili olarak ders yılı sonunda Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulu ile birlikte bir faaliyet rapor hazırlar ve Millî Eğitim Müdürüne sunar.

Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M3), *Milli Eğitim Bakanlığımız nüfusu otuz binin üzerinde olan il merkez ilçe ve ilçe merkezlerinde eğitim-öğretim programlarının uygulanmasında eğitim kurumlarının bina ve tesisleri, araç gereç ve donatım malzemelerini ortak kullanmak; ayrıca, insan kaynağı tesis ve malzemelerden etkili ve verimli olarak yararlanabilmek amacıyla eğitim bölgelerini oluşturmuştur. Bakanlığımızın Eğitim Kurulları ve Bölgeleri Yönergesiyle ilgili uhdemize vermiş olduğu planlama ve koordinasyon görevlerini gerçekleştirmeye çalışıyoruz. Eğitim Bölgesinde bulunan okul tesis ve kaynakların kullanımı ile eğitim kurumlarına öğrenci alınacak çevrelerin belirlenmesini, okullar arası öğretmen alış-verişinin planlamasını yapıyoruz. Bu amaçla eğitim öğretim yılı başlamadan en az 1 hafta önce, yarıyıl tatilinde ve okullar kapandıktan en geç bir hafta sonra Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulu toplantısı yapıyoruz. Yaptığımız bu toplantılar ile eğitim bölgemizdeki öğretmen, bina, tesis ve kaynakları en etkili ve verimli şekilde kullanmaya çalışıyoruz. Her yıl yaptığımız çalışmaların raporlarını Milli Eğitim Müdürlüğümüze sunuyoruz.*

Eğitim Bölgeleri Koordinatör Müdürleri (M1,M2 ve M3);

- 1- Eğitim Bölgesi ve Eğitim Kurulları Yönergesinde belirtilen amaçlar ve ilkeler doğrultusunda her dönemin başında, sonunda ve yılın sonunda temel olmak üzere en az üç defa toplandığını
- 2- Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulunda öğretmen alışverişi başta olmak üzere yıl içinde ortak kullanılacak bina, tesis ve diğer alanların ve işbirliği yapılacak konuların planlandığını
- 3- Eğitim Bölgeleri Zümre Öğretmenler Kurullarında ise daha çok program geliştirme, derslerde kullanılacak eğitim teknolojileri ile ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kararlaştırıldığını belirtmişlerdir.
- 4- Yılın sonunda da İl Milli Eğitim Müdürlüğüne eğitim bölgesi çalışmaları ile ilgili rapor sunulduğunu belirtmişlerdir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

2. Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Uygulamalarında karşılaşılan sorunlar

- **Görevleri yerine getirirken mevzuat, planlama, uygulamadan kaynaklanan sorunlar**
- Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M1);
- ✓ *Eğitim bölgesi normları mayıs ayında bildiriliyor oysa kayıt döneminden sonra okulların normları değişiyor.*
- ✓ *Eğitim bölgelerinin okulların çeşitliliğine göre oluşturulmaması örneğin; ortaokullar ile liselerin aynı grupta olmasının işbirliğini azaltması*
- ✓ *Eğitim bölgesinde okul sayısının fazla olması*
- ✓ *Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlüğü okul müdürlüğüne ilaveten yürütülen bir görev sorumluluğunun olması ancak yetkisinin olmaması.*
- ✓ *Zümre kararlarının karşılığında uygulamasını takip edilmemesi.*
- ✓ *Liselerin alan tanıtımlarında yeterince rehberlik yapılmaması ve alan seçiminde yönlendirmenin öğrencinin ilgi ve isteğine göre değil de teog puanına göre yapılması.*
- ✓ *Ortaokulların müdürlerinin meslek liselerine önyargılı bakması.*
- Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M2);
- ✓ *Eğitim bölgelerinde sadece coğrafi yakınlık dikkate alınmaktadır.*
- ✓ *Farklı seviye ve farklı tür okulları aynı bölgede oluşması bir sorundur.*
- ✓ *Adrese dayalı ilköğretim 1. ve 2. Kademe kayıtları için yapılacak planlamalar, Eğitim Bölge Müdürler Kurulunda, tür çeşitliliğinden dolayı yapılamamaktadır.*
- Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M3);
- ✓ *Bence Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlüğü, okul müdürlüğünden farklı olarak planlanıp çalıştırılması gereken özel bir görevdir. Günlük rutin okul işlerimizin dışında bölge okullarımızın eksikleri, problemleri ve imkânsızlıklarıyla ilgilenmek ve onların bu problemlerine çözüm bulmaya çalışmak iş yükünü arttırdığı gibi bölge okullarının sorunlarına yeterince zaman ayıramamaya da sebep olmaktadır.*
- ✓ *Eğitim Bölgeleri Koordinatör Müdürlerine yönetmelik ve yönerge ile birçok görev ve sorumluluk verilmesine rağmen herhangi bir yetkileri yoktur. Bakanlığımızın bu konularda yapacağı çalışmalar koordinatör müdürlerin daha verimli çalışmalarını sağlayacaktır.*

Bu bölümde Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürleri, Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları uygulamaları esnasında karşılaştıkları sorunlar benzerlik teşkil etmektedir. Belirlenen ortak sorunlar şunlardır;

- 1- Okulların öğretmen normlarının mayıs ayında belirlenmekle birlikte kayıt döneminden sonra bu normların kesinlikle değiştiği,
- 2- Eğitim bölgelerinde işbirliğini güçleştiren okul çeşitliliği,
- 3- Eğitim bölgesindeki okul sayısını fazlalığı,
- 4- Koordinatör müdürlerin aynı zamanda kendi okullarının bürokrasisiyle ilgilendiği bu nedenle eğitim bölgesine zaman ayıramaması,
- 5- Alan tanıtımlarında yeterince rehberlik yapılamaması,
- 6- Ortaokul müdürlerinin meslek liselerine önyargılı bakması başlıklarıyla belirlenmiştir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Uygulamalarında karşılaşılan sorunların çözüm önerileri

• Eğitim bölgeleri ve eğitim kurulları sorunlarının çözümüne yönelik önerileri

Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M1):

- ✓ Eğitim bölgeleri toplantıları tarihi erken olmalı. Öğretmen dağılımlarının daha sağlıklı olması için dönem başlamadan önce normlar hesaplanmalı ve değerlendirmeler o bilgiler ışığında yapılmalı.
- ✓ Eğitim Bölgesi Kurulu kararlarının uygulamalarda dikkate alınması.
- ✓ Eğitim bölgelerinin okulların çeşitliliğine göre ayarlanması
- ✓ Ortaokullar ile liselerin ayrı ayrı gruplarda olması gerek.
- ✓ Eğitim bölge sayısı artırılarak gruplar azaltılarak verimliliğin artırılması gerek.
- ✓ Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlüğü ekstra bir yük getiriyor. Küçük okullara verilmesi daha sağlıklı.
- ✓ Zümre kararların karşılığında uygulamasının takibi olmalı.
- ✓ Ortaokul müdürleri ile lise müdürlerinin planlı şekilde bir alt grup olarak bir araya gelmeli.
- ✓ Liselerin alan tanıtımlarının yapılabilmesi alanlara öğrenci planlaması açısından fikir vereceği için çok önemlidir.
- ✓ Ortaokulların müdürleri meslek liselerine önyargılı bakmamalı.

Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M2):

Temel kuruluş amacı; personel, araç-gereç vb. kaynakların daha verimli olacak şekilde paylaşarak kullanılması ve eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerinde eşgüdümün sağlanması olan Eğitim Bölgesi Müdürler Kurulu, pratikte çeşitli nedenlerle istenilen verimi üretememektedir. Yine de müdürler kurulunda ve zümre öğretmenler kurulu çalışmalarında tüm konularda etkin kararlar alınmaya ve çabalar gösterilmeye çalışılmaktadır.

- ✓ Eğitim bölgelerinde sadece coğrafi yakınlık dikkate alınmaktadır. Ancak eğitimin kaynakları, öğretmen başta olmak üzere sadece aynı tür okullar arasında paylaşılabilir. Örnek; Düzce Merkez İlçe'de tüm anadolu liselerinin aynı bölgede olması, aynı tür meslek liselerinin aynı bölgede yer alması paylaşım imkân sağlayacak ve verimliliği arttıracaktır.
- ✓ Farklı seviye ve farklı tür okullarda, eğitim-öğretim faaliyetlerinde eşgüdüm sağlamakta zorlanmaktadır.

Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürü (M3):

- ✓ Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlüğü ayrı bir kadro ile belirlenmiş görev olmalıdır ve bu görevi yürüten kişinin işi eğitim bölgesi ile ilgilenmek olmalıdır.
- ✓ Eğitim Bölgeleri Koordinatör Müdürlerine yönetmelik ile düzenlenmiş yetkileri olmalıdır.

Eğitim Bölgeleri uygulamalarında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik olarak Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürleri (M1, M2 ve M3);

- 1) Eğitim bölgelerinde okul çeşitliliğine göre grupların aynı tür okullardan oluşturulması,
- 2) Eğitim bölgesi okul sayısının azaltılması,
- 3) Zümre kararlarının takibinin yapılması,
- 4) Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlüğünün öğrenci sayısı az olan daha küçük ölçekli bir okul müdürüne verilmesi gibi çözüm önerilerinde bulunmuşlardır.

Sonuç

Bu araştırmada Eğitim Bölgesi Koordinatör Müdürlerinin, Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Uygulamalarına ilişkin görüşleri incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır: Araştırmanın birinci alt probleminde Koordinatör Müdürleri Eğitim Bölgesinde gerçekleşen uygulamalarla ilgili olarak, "Eğitim Bölgesi Uygulamalarında hangi işleri yapıyorsunuz?" sorusu yöneltiymiş ve verilen cevaplardan yönerge doğrultusunda belirlenen takvimle dönem başında, sonunda ve yıl sonunda Eğitim Bölgesi Kurullarının toplantılarını gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Kurulların birbiriyle eşgüdümleri konusunda bir bulguya ulaşılmamıştır. Eğitim bölgelerinde gerçekleşen uygulamaların daha çok öğretmen alışverişi ve derslerle ilgili yöntem ve teknikler konusunda bilgi alışverişi şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Bu soruyla kuramsal çerçevenin sahadaki oluşumu gözlenmiştir.

Kaynakça

- Açıkalin, A. (1998). Okul Yöneticiliği. Ankara:Pegem Yayıncılık.
- Aydın, M. (1994). Eğitim Yönetimi.Malatya:HatiboğluYayıncılık.
- Başaran, İE. (1989). Yönetim.Ankara:Gül Yayınevi
- Bucak, E.B.(2000). Eğitimde Yerelleşme. Ankara:Detay Yayıncılık.
- elik, V. (2008). Yönetim ve Liderlik Kuramları. Vehbi elik (Ed). Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi içerisinde. Ankara: Pegem A Yayınları
- M.E.B. Eğitim Bölgeleri ve Eğitim Kurulları Yönergesi (1999) Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, 2506.
- Şişman, M. Ve Taşdemir, İ. (2008). Türk Eğitim sistemi ve Okul yönetimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Karasar.N. (2007). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karakütük, K. (2001). Demokratik Laik Eğitim. Ankara :Anı Yayıncılık
- Taymaz, H. (2003) Okul Yönetimi. Ankara: Pegema Yayıncılık
- Gedikoğlu, Tokay. "Avrupa Birlii Sürecinde Türk Eitim Sistemi: Sorunlar ve özüm Önerileri." *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1.1 (2005).
- Özdemir, S. Ve alık T. (2009). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Nobel Yayın Dağıtım,
- Türk, Ercan. (2002). "Türk eğitim sistemi ve yönetimi." Ankara. *Nobel Yayınları*:
- Yavuz, Y. (2010). Okul Yönetimi- Türkiye Eğitim Sistemi. İzmir: Dinazor Kitapevi.
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seckin Yayınları.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL VE DUYGUSAL YALNIZLIK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİ İNANÇLARININ İNCELENMESİ

Binnaz KIRAN ESEN

Assoc. Prof.Dr., Mersin University, TURKEY, (binkiran2002@yahoo.com)

Abstract

An Investigation of University Students' Social and Emotional Loneliness and Relationship Beliefs

In this study, it was investigated whether there is a relationship between the social and emotional loneliness (loneliness in family and romantic relationships) and the irrasyonel romantic relationship beliefs of university students. The data was collected from 769 (474 girls, 295 boys) students at Mersin University. "Emotional and Social Loneliness Scale" which was originally developed by DiTommaso, Brannen and Best (2004) and adapted by Turkish Çeçen (2007) was used to measure social and emotional loneliness levels of students. "Relationship Beliefs Scale" which was originally developed by Romans and DeBord (1995) and adapted to Turkish by Gizir (2012) was used to measure the irrasyonel romantic relationships beliefs. The relationship between the variables was analyzed by the Pearson Moments Correlation Coefficient. As a result of this research; it was found a significant relationship between loneliness in romantic relationships and total score of relationship beliefs. And also there was a significant relationship between loneliness in romantic relationships and all subscales of irrational romantic relationship beliefs which are "We must be completely open and honest with each other", "We should be able to read one's mind", "We must do everything together", "We must meet all of our needs", "We should be able to change each other" and "Romantic idealism". In addition, with the loneliness of family relations, we are found to be related to "We must be completely open and honest towards each other", "We should read our minds" and "Romantic idealism". There was a significant relationship between loneliness in social relations and only "We must be completely open and honest with each other" sub-dimension. When these results are evaluated, it is seen that as the loneliness in romantic relations increases, the irrasyonel romantic relationship beliefs increase. The findings were discussed in the light of literature and suggestions were presented.

KEYWORDS: University students, Emotional loneliness, Social Loneliness , Irrasyonel Relationship Beliefs

GİRİŞ

Yalnız olmak (etrafında kimsenin olmaması) mutlaka yalnızlık anlamına gelmemektedir. Yalnızlık coğrafik yalnızlığı ya da sosyal izolasyonu kapsayabilir fakat bundan daha çok ait olmamanın, diğerleriyle ilişkiye girememenin, ya da diğerlerinden değer görmemenin getirdiği istenmeyen ve acı veren deneyimdir. Yalnızlık, eğer planlanmışsa, istendik olabilir ya da hoş karşılanabilir. Ancak yalnızlık, genellikle istenmez, acı verir ve kişinin duygusal, fiziksel ve ruhsal sağlığını bozabilecek sonuçlara yol açabilir. Peplau ve Perlman (1982) yalnızlığı, kişilerin sahip olduğu sosyal ilişkileriyle ve sahip olmak istediği sosyal ilişkileri arasındaki tutarsızlık sonucunda meydana gelen, hoş gitmeyen kişisel bir psikolojik durum olarak tanımlamaktadırlar. Yalnızlığın temel noktalarını vurgulayan Jones ve Hebb (2003) sosyal ilişkilerdeki eksikliği, bireylerin beklenti ve algılamalarını yalnızlığın temel noktaları olarak belirlemişlerdir. Yalnızlığın, genellikle bağlılık ve ait olma ihtiyaçlarını doyuracak sosyal ilişki becerisinin olmamasından ortaya çıktığını belirten Reid ve Reid'e (2007) göre hiç temas olmamasından ziyade, yakın temas (ilişki) yokluğundan kaynaklandığını ifade etmektedirler. Alan yazın incelendiğinde yalnızlık ile bir çok psikolojik yapının birlikte çalışıldığı görülmüştür. Sosyal destek ile yalnızlık arasında ters yönde ilişki olduğu (Kozaklı, 2006; Segrin, 2003; Yeh, 2004), yakınlıktan kaçınma çarpıtma bilişsel çarpıtmasının cinsiyete ve yalnızlık düzeylerine göre farklılaştığı (Kılınç ve Sevim, 2005) görülmektedir. Ancak Eldeklioğlu (2008) çalışmasında duygusal birlikteliğin yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını bulmuştur.

İlişkilerin karmaşıklığı belirli davranışlar ve etkileşimlerle ilgili ilişki inançlarını ve buna bağlı olarak amaçlarını geniş bir şekilde değerlendirmeyi gerektirmektedir (Knee, Patrick ve Lonsbary 2003). İlişki inançları rasyonel olan ve olmayan şeklinde iki boyutta düşünülebilir. Rasyonel

olmayan ilişki inançlarına sahip bireyler, herhangi bir olay veya çatışmayı olumsuz bakış açılarıyla değerlendirerek sağlıklı, çekilmez ve mutsuz ilişkiler kurmaktadır. Rasyonel ilişki inançları hem romantik bir ilişkide aşk, bağlılık, memnuniyet gibi yaşananlar ile hem de olumlu duygularla ilişkilidir (Sprecher ve Metts,1999).

Eşlerin ilişki inançları arasındaki farkları ve rasyonel olmayan ilişki inançlarını belirlemek, ikili ilişkileri incelemede önemlidir (Abowitz ve diğerleri, 2009, Eidelson ve Epstein, 1982). Çünkü

romantik ilişkilerde çiftlerin ilişkileri, birlikte oldukları kişi ve kendileriyle ilgili beklentileri, algılama şekilleri, hayata bakış açıları ve gelecekte beklenen beklentileri romantik ilişkilere yönelik inançlarını da belirlemektedir. Bireylerin ilişkilere yönelik bilişsel yapılarıyla şekillenen inançları, romantik ilişki süreci üzerinde oldukça etkilidir (Knee, Patrick ve Lonsbary, 2003). Ayrıca kültürel farklılıklar ve bireylerin yetiştiği ailenin özellikleri ilişki inançlarını etkileyen önemli faktörlerdendir (Möller ve Van Zyl, 1991; Sprecher, Cate ve Levin, 1998; Sprecher and Toro-Morn, 2002). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaların, yalnızlık üzerinde olumsuz etkisi olduğu (Hamamcı ve Duy, 2007; Turan 2010) bulunurken, (Moore ve Leung (2001)'un yaptıkları çalışmada ilişki inançları ve ilişki tarzlarının ilişkinin belirleyicileri olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca yalnızlığın büyük oranda güvenli olmayan ilişki tarzları, düşük sosyal öz-yetersizlik puanları ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Gizir (2013) gençlerin, romantik ilişki yaşayıp yaşamamalarına ve cinsiyet göre romantik ilişkilere yönelik işlevsel olmayan inançların farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Erkeklerin kadınlara göre daha romantik ve daha az gerçekçi oldukları ve ilişki inançlarında kadınların erkeklere göre daha gerçekçi oldukları da görülmektedir (Knox, Sporakowski ve Sporakowski 1968, Sprecher ve Metts, 1999).

Özellikle ergenlik dönemindeki yalnızlık akranlarla sağlıklı ilişki kurulmasını olumsuz etkilemektedir. Farklı sosyometrik statüdeki öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin incelenmesine yönelik çalışmada Kaya (2005) ihmal edilen ve reddedilen öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin yüksek, benlik saygılarının düşük olduğunu belirtmektedir. Gelecekte sağlıklı yetişkin ilişkilerin gelişmesi ve sosyalleşme için akran ilişkileri kadar önemli olan bir şey de ergenlik sırasındaki romantik ilişkiler olarak gösterilmektedir (Cornelius ve Resseguie, 2007; Simon, Miller, Gorman-Smith, Orpinas, ve Sullivan, 2010). Romantik bir ilişkisi olmayan öğrencilerin ortalama yalnızlık puanlarının diğerlerinden daha yüksek olduğu (Deniz, Hamarta ve Arı, 2005) görülmektedir. Üniversite yıllarında gelişen rasyonel olmayan ilişki inançlarının yalnızlıkla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle yalnızlık düzeyi ile rasyonel olmayan ilişki inançları arasında bir ilişki olup olmadığı bu araştırma kapsamında incelenmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Rasyonel olmayan ilişki inançları ile duygusal yalnızlıktan aile ilişkilerindeki yalnızlık arasında ilişki var mıdır?

2. Rasyonel olmayan ilişki inançları ile duygusal yalnızlıktan romantik ilişkilerdeki yalnızlık arasında ilişki var mıdır?

3. Rasyonel olmayan ilişki inançları ile sosyal yalnızlık arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Çalışma Grubu

Mersin Üniversitesi'nde öğrenim gören 769 (474 kız, 295 erkek) öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur. Öğrencilerin yaşları 17 ile 25 (M=18,9; SD=1,9) arasındadır.

Veri Toplama Araçları

Duygusal ve Sosyal Yalnızlık Ölçeği: DiTommaso, Brannen ve Best (2004) tarafından geliştirilen ölçek, Çeçen (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarından, "duygusal yalnızlık", aile ve romantik ilişkilerdeki yalnızlık alt

ölçekleriyle, “sosyal yalnızlık” ise sosyal ilişkilerdeki yalnızlık alt ölçeğiyle belirlenmektedir. Ölçeğin geçerlik çalışmaları ölçeğin geçerliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Güvenirlik için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0,83 ile 0,74’arasında değişmektedir. Bu çalışmada elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0,86 ile 0,80 arasında değişmektedir.

İlişki İnançları Ölçeği: Türkçe’ye Gizir (2012) tarafından uyarlanan ölçek, Romans ve DeBord (1995) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal ölçek, toplam 71 madde ve 9 faktörden oluşmaktadır. Orijinal ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha değeri .95, diğer 9 faktör için ise .68 ile .91 arasında değişmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması sonucunda ölçek 37 madde ve 6 faktörden oluşmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı tamamı için .95, Alt ölçekler için .79 ile .85 arasında değişmektedir. Bu çalışma için de .80 ila .95 arasındadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi 769 Öğrenciden toplanan veriler üzerinde yapılmıştır. Veriler normal dağıldığı için değişkenler arasındaki ilişki Pearson Momentler Korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır.

Bulgular

Üniversite öğrencilerinin, rasyonel olmayan ilişki inançları ile duygusal (aile ve romantik ilişkilerdeki yalnızlık) ve sosyal yalnızlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular aşağıda verilmiştir.

1. Rasyonel Olmayan Romantik İlişki İnançları İle Duygusal Yalnızlıktan Romantik İlişkilerindeki Yalnızlık Arasında İlişkinin İncelenmesi:

Tablo. 1 “İlişki İnançları Ölçeği” ve “Romantik İlişkilerindeki Yalnızlık” Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, n Sayıları ve Korelasyon Değerleri

Puanlar	n	$\bar{x}$	ss	r	P
Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız P. (BKTADO)	769	26,650	7,32	-.20	0.000**
Romantik ilişkilerindeki Yalnızlık P.	769	18.47	8.78		
Birbirimizin zihnini okuyabilmeliyiz (BZO)	769	18,64	5,40	-.17	0.000**
Romantik ilişkilerindeki Yalnızlık P.	769	18.47	8.78		
Her şeyi birlikte yapmalıyız (HBY)	769	13,35	5,07	-.07	0.51
Romantik ilişkilerindeki Yalnızlık P.	769	18.47	8.78		
Birbirimizin bütün ihtiyaçlarını karşılamalıyız (BBİK)	769	22.02	6.50	-.12	0.001**
Romantik ilişkilerindeki Yalnızlık P.	769	18.47	8.78		
Birbirimizi değiştirebilmeliyiz (BD)	769	14.07	4.60	-.10	0.006**
Romantik ilişkilerindeki Yalnızlık P.	769	18.47	8.78		
& Romantik idealizm (Rİ)	769	19.06	5.80	-.23	0.000**
Romantik ilişkilerindeki Yalnızlık P.	769	18.47	8.78		

Tablo. 1 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin aile ilişkilerindeki yalnızlık düzeyleri ile “BKTADO” , “BZO”, “BBİK”, “BD” ve “Rİ” alt boyutları arasında ters yönde anlamlı ilişki olduğu

görülmektedir. Diğer bir deyişle romantik ilişkilerindeki yalnızlık azaldıkça “HBY” inancı dışındaki diğer rasyonel olmayan ilişki inançları artmaktadır.

2. Rasyonel Olmayan İlişki İnançları İle Duygusal Yalnızlıktan Aile İlişkilerindeki Yalnızlık Arasında İlişkinin İncelenmesi:

Tablo. 2 “İlişki İnançları Ölçeği” ve “Aile İlişkilerindeki Yalnızlık” Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, n Sayıları ve Korelasyon Değerleri

Puanlar	n	x	ss	r	P
Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız (BKTADO)	769	26,65	7,32	.10	0.009**
Aile İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	12,76	6,67		
Birbirimizin zihnini okuyabilmeliyiz (BZO)	769	18,64	5,40	.090	0.012*
Aile İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	12,76	6,67		
Her şeyi birlikte yapmalıyız (HBY)	769	13,34	5,070	.040	0.262.
Aile İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	12,76	6,67		
Birbirimizin bütün ihtiyaçlarını karşılamalıyız (BBİK)	769	22.02	6.51	.061	0.09
Aile İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	12,76	6,67		
Birbirimizi değiştirebilmeliyiz (BD)	769	14.07	4.60	.014	0.699
Aile İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	12,76	6,67		
Romantik idealizm (Rİ)	769	19.06	5.80	.13	0.000**
Aile İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	12,76	6,67		

Tablo. 2 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin aile ilişkilerindeki yalnızlık düzeyleri ile “BKTADO” , “BZO” ve “Rİ” alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle aile ilişkilerindeki yalnızlık arttıkça “BKTADO” , “BZO” ve “Rİ” rasyonel olmayan ilişki inançları artmaktadır.

3. Üniversite Öğrencilerinin Rasyonel Olmayan İlişki İnançları İle Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık Arasında İlişkinin İncelenmesi:

Tablo. 3 “İlişki İnançları Ölçeği” ve “Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık” Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, n Sayıları ve Korelasyon Değerleri

Puanlar	n	x	ss	r	P
Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız (BKTADO)	769	26,650	7,32	.08	0.029*
Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	14.85	7.10		
Birbirimizin zihnini okuyabilmeliyiz (BZO)	769	18,64	5,40	.04	0.240
Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	14.85	7.10		
Her şeyi birlikte yapmalıyız (HBY)	769	13,35	5,07	.05	0.138
Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	14.85	7.10		
Birbirimizin bütün ihtiyaçlarını karşılamalıyız (BBİK)	769	22.02	6.50	.03	0.437
Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	14.85	7.10		
Birbirimizi değiştirebilmeliyiz (BD)	769	14.07	4.60	.02	0.535
Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	14.85	7.10		
Romantik idealizm (Rİ)	769	19.06	5.80	.06	0.085
Sosyal İlişkilerindeki Yalnızlık P.	769	14.85	7.10		

Tablo. 3 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin sosyal ilişkilerdeki yalnızlık ile sadece “BKTADO” alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle sosyal ilişkilerindeki yalnızlık arttıkça “BKTADO” rasyonel olmayan ilişki inancı da artmaktadır.

Tartışma

Bu çalışmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, romantik ilişkilerdeki yalnızlık azaldıkça rasyonel olmayan romantik ilişki inançlarından “Her şeyi birlikte yapmalıyız (HBY)” alt ölçeği dışındaki bütün alt boyutlarına ait rasyonel olmayan ilişki inançlarının arttığı görülmüştür. Aslında burada doğrusal bir ilişki beklenmekteydi. Yani romantik ilişkilerdeki yalnızlık arttıkça rasyonel olmayan romantik ilişki inançlarının da artması beklenmekteydi. Elde edilen bu sonuç ölçeğin bu alt boyutunun ergenlere uygun olup olmadığını düşündürmektedir. Çünkü rasyonel olmayan ilişki inançlarının romantik ilişkilerde zorlanmalara yol açtığı ve üniversite öğrencileri arasında romantik ilişkilerin başlamasını ve gelişimini büyük oranda etkilediği bilinmektedir (Gizir, 2012). Küçükarslan (2011) romantik ilişkiyi ilk olarak yaşayan üniversite öğrencilerinde aşk bir yol bulur, ilk ve tek ile idealleştirme inançlarının diğer gruplardaki öğrencilere göre daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Bireylerin daha önce geliştirdikleri ilişki inançlarının genellikle ilişkilerin ilk dönemlerinde korunduğunu ve bu inançların güç değişen değer ve tutumları içerdiği görülmektedir (Sprecher ve Metts, 1999).

Araştırmanın bir diğer bulgusu ise, aile ilişkilerindeki yalnızlık ile “Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız”, “Birbirimizin zihnini okuyabilmeliyiz” ve “Romantik idealizm” alt boyutlarıyla ilişki olmasıdır. Kültürel farklılıklar ve bireylerin yetiştiği ailenin özellikleri romantik ilişki inançlarını etkileyen önemli faktörlerdendir (Möller ve Van Zyl,1991; Sprecher, Cate ve Levin ;1998; Sprecher and Toro-Morn, 2002). Ailedeki yakın ilişkiler üniversite öğrencilerinin kendi ailelerinde ve çevrelerindeki diğer ailelerde gözlemledikleri yakın ilişkilerin işleyişinde özellikle ilişkiyi sürdürmenin önemli olduğu algısını oluşturduğu düşünülmektedir. Aile içi iletişimin az olduğu durumlarda çocuklar sadece gözlem yapmakta ve istedikleri bilgi ve beceriye yeterince sahip olamamaktadırlar. Romantik ilişkilerinde yalnızlık yaşayanların sosyal ve aile ilişkilerinde yalnızlık yaşayanlardan daha fazla yalnız hissettikleri bulunmuştur (Lesch, Elmien, Casper, Rozanne, Van der Watt, & Alberta, 2016). Ayrıca sosyal ilişkilerdeki yalnızlık ile sadece “Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız” alt boyutu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Seepersad, Sean, Mi-Kyung Choi & Nana Shin (2008) Batı kültürlerinin romantik ilişkilerin önemine vurgu yapmasının, bireylerin yalnızlık düzeylerini gereğinden fazla yükseltebileceğini belirtmektedirler. Turan (2010) çalışmasında ilişkiler ile ilgili bilişsel çarpıtma düzeyinin, yalnızlık düzeyi düştükçe azaldığı sonucuna varmıştır. Daha önceki çalışmaların sonuçlarının bu çalışmanın sonuçlarını desteklediği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçları, özellikle romantik ilişkilerdeki yalnızlık ile rasyonel olmayan ilişki inançlarından “Her şeyi birlikte yapmalıyız” alt boyutu dışında diğerleriyle ters yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Aile ilişkilerindeki yalnızlık ile “Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız”, “Birbirimizin zihnini okuyabilmeliyiz” ve “Romantik idealizm” alt boyutları arasında anlamlı ilişki bulunurken, sosyal ilişkilerdeki yalnızlık ile sadece “Birbirimize karşı tamamen açık ve dürüst olmalıyız” alt boyutu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Sprecher ve Metts (1999), Şema terapisi uygulanan bireylerin rasyonel olmayan romantik inançlarında değişim olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle çeşitli psiko-eğitsel çalışmalarla bireylerin rasyonel olmayan düşünceleri değiştirilebilir. Psikolojik danışmanlar gerek bireysel gerekse grupla psikolojik danışma çalışmalarıyla rasyonel olmayan ilişki inançları üzerinde çalışabilirler.

Kaynakça

Abowitz, D.A., Knox, D., Zusman, M.,ve Mcneely, A. (2009). Beliefs about romantic relationships: Gender differences among undergraduates. *College Student Journal*, 01463934, Vol. 43, Issue 2.

Cornelius, T. L., & Resseguie, N. (2007). Primary and secondary prevention programs for dating violence: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 12, 364-375.

Çeçen, A. Rezan., (2007). Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyet ve Yaşam Doyumu Düzeylerine Göre Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss. 180-190

Deniz, M. Engin, Hamarta, Erdal, and Arı, Ramazan (2005). An investigation of social skills and loneliness levels of university students with respect to their attachment styles in a sample of Turkish students, social behavior and personality, 33(1), 19-32

Eidelson, R.J. ve Epstein, N. (1982). Cognition and relationship maladjustment: development of a measure of dysfunctional relationship beliefs. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 50, No. 5, 715-720

Eldeklioğlu, J. (2008). Yalnızlığın Belirleyicileri Olarak:Cinsiyet, Duygusal İlişki, İnternet Kullanımı Algılanan Sosyal Destek ve Sosyal Beceri, *EJER*, 2008 (Sonbahar) Sayı 33

Gizir, C. A. (2013). Üniversite öğrencilerinin ilişki inançlarının cinsiyet ve romantik ilişki yaşama durumlarına göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 170, 376-387.

Gizir, C. A. (2012). İlişki İnançları Ölçeği'nin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 37-45.

Jones, H.Warren; Hebb, Lauriann (2003) "The Experience Of Loneliness: Objective And Subjective Factors". *The International Scope Review*.5(9)41-62.

Kaya, A. (2005). Farklı sosyometrik statülerdeki ilköğretim II. kademe öğrencilerinin benlik kavramı ve yalnızlık düzeyleri, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (23), s 7-19

Kılınç Hicran ve Sevim, Seher A. (2005) Ergenlerde Yalnızlık ve Bilişsel Çarpıtmalar, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), s.67-89

Knee, R.C., Patrick, H. ve Lonsbary, C. (2003). İmplicit Theories of Relationship: Orientations Toward Evaluation and Cultivation. *Personality and Social Psychology Review*, Vol.7, No:1, 41-55.

Knox,D. H., Sporkowski, Jr. and Sporkowski, M.J.(1968). Attitudes of College Students toward Love. *Journal of Marriage and Family*. Vol. 30, No. 4, pp. 638-642 Published by: National Council on Family Relations Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/349508>.

Kozaklı, H. (2006). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık ve sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması, *Mersin Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi*, Mersin

Küçükarslan, M. (2011). *Mersin Üniversitesi öğrencilerinin romantik ilişkilere yönelik inançlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve romantik ilişki yaşama durumu değişkenlerine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Lesch, Elmien, Casper, Rozanne, van der Watt, & Alberta S. J., *South African Review of Sociology*. Nov2016, Vol. 47 Issue 4, p22-39. 18p.

Moore, S.M. ve Leung, C. (2001). Romantic beliefs, styles, and relationships among young people from Chinese, Southern European, and Anglo-Australian backgrounds. *Asian Journal of Social Psychology* Volume 4 Issue 1 pages 53-68, April 2001.

Möller, A.T. ve Van Zyl, P.D. (1991). Relationship Beliefs, İnterpersonal Perception and Marital Adjustment. *Journal of Clinical Psychology*, Vol.47, No.1.

Peplau L A. & Perlman D. (1982). "Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy." Perspectives on Loneliness Peplau, L.A. & Perlman, D. (Eds) içinde, 1 – 118. New York: Wiley.

Reid, Donna J. and Fraser J.M. Reid, (2007). Text or Talk? Social Anxiety, Loneliness, and Divergent Preferences for Cell Phone Use, *Cyberpsychology & Behavior* Volume 10 (3), DOI: 10.1089/cpb.2006.9936

Rokach, Ami., (2004). Loneliness Then and Now: Reflections on Social and Emotional Alienation in Everyday Life, *Current Psychology: Developmental • Learning • Personality • Social*, Vol. 23, No. 1, pp. 24– 40.

Seepersad, Sean, Mi-Kyung Choi & Nana Shin (2008). How Does Culture Influence the Degree of Romantic Loneliness and Closeness?, *Journal of Psychology*. Vol. 142 (2), p209-220. 12p. 2 Graphs.

Segrin, Chris (2003) "Age Moderates The Relationships Between Social Support And Psychosocial Problems" *Human Communication Research*. 29, 317-342.

Simon, T., Miller, S., Gorman-Smith, D., Orpinas, P., & Sullivan, T. (2010). Physical dating violence norms and behavior among sixth-grade students from four U.S. sites. *The Journal of Early Adolescence*, 30, 395-409.

Sprecher, S., & Metts, S. (1999). Romantic beliefs: Their influence on relationships and patterns of change over time. *Journal of Social and Personal Relationships*, 16, 834– 851

Sprecher, S., Cate, R. Levin, L. (1998). Parental Divorce and Young Adults' Beliefs About Love. *Journal of Divorce&Remarriage*, Vol. 28: 3, 107 — 120 To link to this Article:DOI:10.1300/J087v28n03_06. URL: http://dx.doi.org/10.1300/J087v28n03_06.

Sprecher, S. and Toro-Morn, M. (2002). A Study of Men and Women From Different Sides of Earth to Determine if Men are From Mars and Women are From Venus in Their Beliefs About Love and Romantic Relationships. *Sex Roles*, Vol. 46, No. 5/6.

Turan, A.F. (2010). *Üniversite öğrencilerinin ilişkilere yönelik bilişsel çarpıtmalarını yordamada yalnızlık, benlik saygısı, yaş, cinsiyet ve romantik ilişki yaşama durumunun rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yeh, Shu-Chuan Jennifer (2004) "Living Alone, Social Support And Feeling Lonely Among The Elderly". *Social Behavior And Personality*. 32(2) 129-139.

BİLGİSAYAR PROGRAMLAMA EĞİTİMİNDE SCRATCH PROGRAMI KULLANIMINA İLİŞKİN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

^{1*}Deniz Mertkan GEZGİN, ²Saniye Nur ÖZCAN, ³Kübra ERGÜN, ⁴Özge KÖSE,
⁵Neriman EMİR

¹Assist. Prof. Dr., Trakya University, TURKEY, (mertkan@trakya.edu.tr)

²Trakya University, TURKEY, (brsaniye@gmail.com)

³TURKEY, kubraergun41@hotmail.com

⁴TURKEY, ozge_kose_95@hotmail.com,

⁴TURKEY, nerimanemir1995@hotmail.com

* Corresponding author

Abstract

High School Students' Opinions regarding The Scratch Program Use in Computer Programming Course

Computer programming is a problem solving and production process where different skills are executed simultaneously. Programming teaching course is available in curriculums of different levels of universities and some high schools in our country. Students who take this course often have difficulty in classic programming instructional process. Therefore, several approaches and tools are used in programming teaching courses. One of them is called that Scratch program is an educational programming tool that can be downloaded or used online. Scratch programming language, especially developed for new learners, offers the programming instruction to create a visual learning environment and, facilitates learning of programming. Thus, programming course with the use of this new software could be able to make teaching of programming more effective. The aim of this study is to determine the opinions of high school students regarding the use of Scratch program in teaching of programming activities. This study consists of 45 students, study at the 10th grade level in different two state high schools and participate in programming teaching course supported by the Scratch program during the fall semester of 2016-2017. Descriptive analysis were used within the framework of qualitative methods. Semi-structured form consists of open-ended questions were used to collect data. The results of the study showed that students' opinions are positive in terms of using the scratch program in the programming teaching course considering the themes of motivation, usefulness and ease of use.

KEYWORDS: Computer programming, programming teaching, scratch, high school students

GİRİŞ

Son dönemlerde, dünyada öğrencilerin erken yaşlarda programlamayı öğrenmesi gerekliliği araştırmacılar tarafından dile getirilmekte ve bunun üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Bunun sebebi, 21.yüzyılda bireylerin; problem çözme, yaratıcılık, algoritmik düşünme gibi özelliklere sahip olmasının bilgisayar programlama ile kazandırılacağı düşüncesidir(Shin, Park ve Bae, 2013; Karabak ve Güneş, 2013; Monroy-Hernández ve Resnick, 2008). Alan yazına bakıldığında görülecektir ki farklı zamanlarda yürütülen araştırmaların bulguları, programlama eğitiminin öğrencilerin yaratıcılık, algoritmik ve sistematik düşünme, problem çözme gibi becerileri kazanılmasındaki payı araştırılmış ve programlama eğitiminin bireyler ve kazanımlar açısından önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak, son zamanlar da yazılımcılık mesleğinin popülerliğinin artması ve bireylerin ileriki zamanlarda yaşam kalitelerinin yüksek maaşlarla daha iyi olacağı düşüncesi ebeveynleri de bu konu da ilgisinin artmasını sağlamaktadır. Bilgisayar programlamaya yeni başlayan bireyler için programlama açısından sorunlardan en büyüğü, geleneksel programlama dillerinin yapısındaki karmaşıklıktan dolayı öğrenilmelerinin zor olması görülmektedir. Bu sorunu giderilmesi ve oluşabilecek ön yargıyı kırabilmek için öğrenilmesi kolay ve görselliği ön planda tutan kullanıcı dostu *AppInventor*, *Scratch*, *Code.org* gibi programlama ortamları geliştirilmiştir. Alan yazında bu programlama ortamlarının kodlama öğretimindeki etkisini anlamak ve belirlemek için çok sayıda çalışma bulunmaktadır(Shin ve Park, 2014; Gülbahar ve Kalelioğlu, 2014; Ozoran, Çağıltay ve Topallı, 2012; Wang, Huang ve Hwang, 2014; Nam, Kim ve Lee, 2010).

Scratch Programlama

Scratch programlama ortamı, 2003 yılında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) Medya Laboratuvarı'nda yer alan Lifelong Kindergarten grubunun bir projesidir. Özellikle 8-16 yaş grubu bireyler için tasarlanmış olsa da günümüzde hemen her yaşta insanların kullanabileceği görsel bir programlama ortamıdır. Her hangi bir kod yazmayı gerektirmeyen ara yüzü sayesinde, kullanıcılar kod bloğunu bir yerden bir yere sürükleyerek projeler oluşturabilmekte ve özellikle de algoritma öğreniminde zorlananlar ya da kodlamaya yeni başlayan kullanıcılar için büyük kolaylıklar sunmaktadır. Kullanıcı dostu ve basit ara yüzü sayesinde milyonlarca kişi evlerinden, okuldan, kütüphanelerden ya da sosyal merkezlerden Scratch projeleri oluşturabilmektedir.

Bireyler oluşturdukları projeleri dünyanın her tarafından Scratch kullanıcıları ile çevrimiçi olarak bir ortamda paylaşabilmektedirler. 40 üzerinde dil desteği ile 150'den fazla ülkedeki kullanıcılar birbirleriyle rahatlıkla iletişim kurabilmekte ve işbirlikçi projeler oluşturabilmektedir (Scratch About, 2015). Ayrıca Scratch programı, müzik, resim öğeleri, simülasyonlar, oyun, sunu, videolar, animasyonlar ve daha birçok multimedya öğesi ile projeler oluşturmaya imkân sunması bakımından, farklı derslerde de kullanılabilir.

Son yıllarda öğrenilmesi kolay, kullanıcı dostu ve görsel özelliklere sahip programlama dillerinin yaygınlaşması ve bunun sonucu olarak kodlama öğretiminin ilköğretim kurumlarında yaygınlaştırılabileceği fikri eğitimcileri ve araştırmacıları bu yöne yoğunlaşmaları sağlamıştır ve bu konu üzerinde çalışmalar günden güne artmaktadır. Çünkü genel kanı ve çalışmalar, bu programlama ortamları ile çocuk yaşlarda öğretilen bir programlama dili ve algoritma becerisi sayesinde ileri de ülke için rekabetçi, matematiksel zekâsı kuvvetli, problem çözebilen, analitik düşünebilen nesiller yetişmesine olanak sağlayacağı doğrultusundadır. Bu bağlamda çalışmada Scratch programının programlama eğitiminde kullanımı hakkında öğrenci görüşleri alınmıştır. Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Lise öğrencilerinin programlama eğitiminde Scratch kullanımına yönelik görüşleri nedir?
- Lise öğrencilerinin Scratch programı hakkında görüşleri nedir?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz ve betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Betimsel araştırmalar var olan bir olgu ya da olayı olduğu gibi ortaya koyup incelemeyi adeta bir resmiyi çekmeyi amaçlamaktadır (Punc, 2005). Betimsel analizde, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanmaktadır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilmektedir.

Çalışma Grubu

Çalışma Edirne ilinde bulunan iki devlet lisesi 10. Sınıfta öğrenim gören 45 lise öğrencisi ile yapılmıştır. Öğrenci grubunu 11 kız öğrenci, 34 erkek öğrenci oluşturmaktadır. Ayrıca öğrencilerden 2'si daha önce Scratch programını kullandıklarını, geriye kalan 43 öğrenci daha önce Scratch programını kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Tablo 1'de bu bilgiler verilmektedir.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

	N	%
Cinsiyet		
Kız	11	24.4
Erkek	34	75.6
Daha önce Scratch Kullanma Durumu		
Evet	2	4.5
Hayır	43	95.5
Toplam	45	100.0

Verilerin Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeni ile eğitim bilim araştırmalarında daha uygun bir teknik görünümü vermektedir. Bu görüşme, nitel araştırma içerisinde görülebilir (Ekiz, 2003). Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanma sürecinde, alan uzmanı 3 akademisyenden uzman görüşü alınmıştır. Araştırma formunda açık uçlu 5 soru bulunmaktadır. Araştırma formu öncelikle pilot olarak Bilgisayar ve Öğretim Teknoloji Öğretmenliği bölümü 1.sınıf kademesinde öğrenim gören 10 kadın 10 erkek olmak üzere toplam 20 öğrenciye uygulanmıştır. Daha sonra dönütler doğrultusunda formda son düzenlemeler yapılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Çalışmada verilerinin toplama sürecinden önce 10.sınıf öğrencilerine Programlama Temelleri dersi kapsamında 4 hafta boyunca Scratch programı anlatılmıştır. Bu süreç içerisinde öğrencilere algoritma ve programlama mantığı, scratch programının ara yüzü, blok paletleri anlatılarak örnek uygulamalar yapılmıştır. 4. hafta sonunda öğrencilere açık uçlu 5 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme formundaki sorulara alınan cevaplardan elde edilen veriler bulgular kısmında açıklanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bulgular kısmında, katılımcıların bilgisayar programlama eğitiminde scratch kullanımına ilişkin görüşlerine ait bulgular yer almaktadır. Araştırmanın amacına göre sırası ile belirlenen bulgular ve yorumlar maddeler halinde verilmiştir.

Scratch programı hakkında genel görüşler nelerdir?

10.sınıf öğrencilerine Programlama dersinde Scratch Programı kullanımına ilişkin görüşme formunda 2.soru olarak "Scratch Programı ile ilk karşılaştığında aklından neler geçti?" sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplardan elde edilen bulgular tablo 2'de verilmiştir. Bulgulara bakıldığında öğrencilerin yüksek oranda olumlu görüş (%82.2) bildirdikleri görülmektedir.

Tablo 2. Scratch programı hakkında genel görüşler

Görüşler	N	%
Olumlu	37	82.2
Olumsuz	6	13.3
Kararsız	2	4.5
Toplam	45	100.0

Scratch programının eğitiminde olumlu yönde düşünceye sahip öğrencilere ait ifadeler şu şekildedir:

*"İşlemlerimizi daha çok kolaylaştırdı ve programlama eğitimi kullanımında faydalı oluyor"*Ö1.

*"Scratch programı çok eğlenceli bizi sıkmayan aynı zamanda programlama mantığımızı geliştiren bir program."*Ö12

*"Eğlenceli olması ve iyi bir program."*Ö8

*"Pratik, kolay, eğlenceli, yaratıcı."*Ö16

“Çok eğlenceli bir program karakter ekleniyor, onlara kostüm ekleniyor ve onlara bazı komutlar vererek hareket etmeleri sağlanıyor.”Ö27

Scratch programının eğitiminde olumsuz yönde düşünceye sahip öğrencilere ait ifadeler şu şekildedir:

“Çok saçma bir program o sırada işlediğimiz ders çok daha iyiydi.”Ö5

“Hiç ilgimi çekmedi, çok sıkıcı daha kolay olmalıydı.”Ö45

Programlama dersinde Scratch programı ile yapılan çalışmalarda ilgini çeken durumlar nelerdir?

Öğrencilere Programlama dersinde Scratch Programı ile yapılan çalışmalarda ilgilerini çeken durumları sorulduğunda alınan cevaplardan elde edilen bulgular tablo 3'te verilmiştir. Bulgulara bakıldığında öğrencilerin Scratch Programının görsel tabanlı olduğu için ilgilerini çektiğini ve motive olduklarını(%20.0), kullanımının basit ve kolay bulduklarını(%66.7) genel olarak Scratch kullanımından hoşlandıklarını ifade etmektedirler.

Tablo 3. Scratch Programı İle Yapılan Çalışmalarda İlgi Çeken Durumlar

Temalar	N	%
Motivasyon (ilgi çekici, görsel)	9	20.0
Kullanışlılık	27	60.0
Kolay kullanım	3	6.7
Diğer	6	13.3
Toplam	45	100.0

Programlama dersinde Scratch programının kullanımına ilişkin öğrencilere ait ifadeler şu şekildedir:

“Karakterin hareket etmesi, soru sorması ve belli bir yerden sonra kostüm değiştirmesi hoşuma gitti.” Ö28

“Animasyon, kod satırlarının önceden hazır olması ve Türkçe olması.” Ö16

“Her türlü karakterin olması, insan ve hayvanların kodlar sayesinde hareket etmesi.” Ö42

Programlama dersinde Scratch programı ile yapılan çalışmalarda hoşlanılmayan durumlar nelerdir?

Öğrencilere Programlama dersinde Scratch Programı ile yapılan çalışmalarda hoşlanılmayan durumlar sorulduğunda alınan cevaplardan elde edilen bulgular tablo 4'te verilmiştir. Bulgular incelendiğinde öğrencilerin büyük bir çoğunluğu hoşlanılmayan durum olmadığını (%62.3) belirtmiştir. Bazı öğrenciler ise kullanım zorluğu(%22.2) yaşadığını, programın göz yorucu olması ve bazı kod bloklarının karışık olması açısından hoşlanmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Scratch İle Yapılan Çalışmalarda Hoşlanılmayan Durumlar

Temalar	N	%
Hoşlanılmayan durum yok	28	62.3
Kullanım zorluğu	10	22.2
Diğer	7	15.5
Toplam	45	100.0

Programlama dersinde Scratch programı ile yapılan çalışmalarda hoşlanılmayan durumlara ilişkin öğrencilere ait ifadeler şu şekildedir:

“Algoritmasının karışık olması.” Ö21

“Sahneyi düzenlemek zaman alıyor.” Ö27

“Göz yorucu olması.” Ö1

Programlama dersinde Scratch programı ile yapılan çalışmaların eğitimde sağlayacağı katkılar nelerdir?

Öğrencilere Programlama dersinde Scratch Programı ile yapılan çalışmaların eğitimde sağlayacağı katkılar sorulduğunda alınan cevaplardan elde edilen bulgular tablo 5'te verilmiştir. Bulgular incelendiğinde öğrencilerin %35.6'nın programlama öğrenmeye katkı sağlar, %28.9'un animasyon yapmaya katkı sağlar ve %15.5'in ise algoritmik düşünmeye katkı sağladığını belirtmiştir.

Tablo 5. Scratch Kullanımının Eğitimde Sağlayacağı Katkılar

Temalar	N	%
Programlama Öğrenmeye Katkı Sağlar	16	35.6
Animasyon Yapmaya Katkı Sağlar	13	28.9
Algoritmik Düşünmeyi sağlar	7	15.5
Olumsuz Görüş	4	8.8
Diğer	5	11.2
Toplam	45	100.0

Programlama dersinde Scratch programı ile yapılan çalışmalarda eğitime sağlayacağı katkılara ilişkin öğrencilere ait olumlu ifadeler şu şekildedir.

“Algoritmayı daha iyi anlamama katkısı oldu.” Ö32

“Programlamanın temel mantığını öğretiyor ve komutları öğreniyoruz.” Ö28

“Bizim adımları yaparken daha dikkatli olmamızı, odaklanmamızı gerektiren bir programdır. Bu yüzden yararlı olmuştur.” Ö12

Programlama dersinde Scratch programı ile yapılan çalışmalarda eğitime sağlayacağı katkılara ilişkin öğrencilere ait olumsuz ifadeler şu şekildedir:

“Gerçek hayatta karşılaşılabileceğimi sanmıyorum.” Ö30

TARTIŞMA

Programlama öğretimi öğrencinin problem çözme becerisi ile ilişkili olması ve programlama sürecinin programlama öğrenmeye yeni başlayan öğrenciler tarafından zor anlaşılmasından dolayı programlama dilleri dersinde öğrenci başarıları oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum programlamayı etkilerden, programlama dili derslerinde başarıyı etkileyen diğer unsurlardan bazıları motivasyon, tutum ve programlama dilinin karmaşıklığı olarak sıralanmaktadır. Programlama eğitimi sırasında düşük olan motivasyon, öğrencinin zamanla dersten soğumasına ve uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Buna ek olarak öğrencilerin çoğu bilgisayar programlamasını zor ve uzmanlık gerektiren, sadece ileri seviyede eğitim almış uzman kişilerin uğraşabileceği bir iş olarak da görmektedir. Gerçek olarak alanyazın da C, C++ gibi geleneksel programlama dillerini öğrencilerin öğrenmesi zor olduğu bilinmektedir (Gomes ve Mendes, 2007; Jenkins, 2002). Öğrencilerin programlama diline bu ön yargılarını kırmak ve

zorluğu ortadan kaldırmak için bazı BDE yazılımları, interaktif oyunlar, hikâyeler, animasyonlar, simülasyonlar ve diğer dinamik medya araçları kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan bir tanesi de Programlama Açısından kullanılan Scratch programlama dilidir. Scratch, bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldırabilecek özellikte ve temelinde farklı medya araçlarının hareketlerini ve birbirleri ile olan etkileşimini kontrol etmeyi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmış bir grafik programlama dilidir. Scratch ile kod yazmak daha doğrusu kod bloklarını bir araya getirerek anlamlı tasarım projeleri ortaya çıkarmak geleneksel programlama dillerinden daha kolay olduğu bilinmektedir.

Lise öğrencilerinin Programlama eğitiminde Scratch programının kullanılması hakkında görüşlerini almak için yapılan bu çalışma sonucunda, öğrencilerin Scratch programının kullanımına olumlu görüş bildirdikleri ve en çok animasyon kullanarak programlama eğitimine motive oldukları görülmüştür. Bu çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte; Genç ve Karakuş(2011) tarafından Fırat Üniversitesinde 109 öğrenci ile yapılan çalışmada, öğrencilerin çoğunun (%79.0) Scratch kullanımını *basit ve kolay* bulduklarını, Scratch 'in *eğlenceli, keyifli* bir ortam olduğunu ve genel olarak Scratch kullanımından hoşlandıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca programlama derslerinde grafiksel programlama dili olan Scratch Programı'nın kullanılması öğrencilerin programlamaya karşı tutumlarında pozitif değişime yol açtığı görülmektedir(Genç & Karakuş,2011).Yükseltürk ve Altıok (2015) tarafından Kırıkkale Üniversitesinde 159 öğretmen adayı ile yapılan bir başka çalışmada ise Scratch ile programlamaya ilişkin *motivasyon, kullanılabilirlik ve kullanım kolaylığına* ilişkin algılarının olumlu yönde olduğu rapor edilmiştir. Bursa ilinde Eşref Ergin Ortaokulu'ndaki 6 öğrenci ile yapılan çalışmada, scratch programı bu yaş grubundaki öğrenciler için *eğlenceli* bulunmakla birlikte, temel programlama becerilerini öğrencileri sıkmadan ve hatta ekstra *motivasyon* sağladığı üzerinde durulmuştur (Ersoy ve Aydın,2015). Çalışmanın bulguları sonucunda, Scratch Programının, özünde oyun olması sebebi ile dersleri eğlenceli bir formata dönüştürebileceğinden motivasyonu arttırabileceği, öğrencileri yaratıcı düşünme becerisi kazandırarak, üreten ve problem çözebilen bireyler olmaya teşvik edebileceği düşünülmektedir. Ayrıca, Scratch Programı; kullanımı kolay, hazır kod blokları sunduğu için öğrencilerin bilgisayar programlama eğitimine olan kötü ön yargıyı kırabileceği ve algoritma ve programlama gibi kavramlarla ilk kez tanışan öğrenciler ya da algoritmada güçlük çeken bireyler için Scratch Programı bir giriş dersi olarak programa dâhil edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

SINIRLILIKLAR

Çalışma sürecinde öğrencilerin derslere ve programlamaya karşı genel bir ilgisizliği olduğundan scratch programı anlatılmaya başlandığında öğrencilerin olumsuz bir önyargı içinde olması çalışmanın sınırlılıkları arasındadır. Ayrıca Scratch programının 4 hafta gibi bir sürede anlatılmasından dolayı hedeflenen bazı örnek uygulamaların yapılamaması ile okulun fiziksel bilgisayar ve internet alt yapısının yetersiz olması da çalışmanın diğer sınırlılıkları olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

ÇATLAK, Şenol - TEKDAL, Mehmet - BAZ, Fatih, Çağatay (2015). Scratch Yazılımı İle Programlama Öğretiminin Durumu: Bir Doküman İnceleme Çalışması. Journal of Instructional Technologies & Teacher Education, Vol 4 No 3 (2015),13-25

ERSOY, Hasan - AYDIN, Sema (2015). Ortaokul Öğrencilerine Programlama Becerileri Kazandırmada Scratch'in Etkililiği.

GENÇ, Zülfü - KARAKUŞ, Songül (2011). Tasarımla Öğrenme: Eğitsel Bilgisayar Oyunları Tasarımında Scratch Kullanımı. 5. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eylül 2010, Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ- TURKEY

GOMES, Anabela Jesus - MENDES, Antonio Jose Nunes (2007). Learning to program - difficulties and solutions, International Conference on Engineering Education –ICEE 2007, Coimbra, Portugal.

KALELİOĞLU, Filiz - GÜLBAHAR, Yasemin (2014). The effects of teaching programming via scratch on problem solving skills: A discussion from learners' perspective. Informatics in Education, 13 (1), 33–50, Vilnius University

KARABAK, Derya - GÜNEŞ, Ali (2013). Ortaokul Birinci Sınıf Öğrencileri İçin Yazılım Geliştirme Alanında Müfredat Önerisi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Ağustos 2013

KERT, Serhat Bahadır - UĞRAŞ, Tuba (2009). Programlama eğitiminde sadelik ve Eğlence: Scratch Örneği. The First International Congress of Educational Research, Çanakkale, Turkey.

KUKUL, Volkan - GÖKÇEARSLAN, Şahin (2014). Scratch ile Programlama Eğitimi Alan Öğrencilerin Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. 8. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Edirne.

MONROY, Hernández, Andres - RESNICK, Mitchel (2008). Empowering Kids to Create and Share Programmable Media. interactions 15,2, (pp. 50-53).

NAM, Dongsoo - KİM, Yungsik - LEE, Taewook (2010). The Effects of Scaffolding-Based Courseware for The Scratch Programming Learning on Student Problem Solving Skill.

PUNCH, Keith (2005). Sosyal araştırmalara giriş-Nitel ve nitel yaklaşımlar (çeviri: D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi

Scratch About (2015). [Çevrim-içi: <https://scratch.mit.edu/about/>, Erişim tarihi: 27.04.2017]

SHİN, Seungki - PARK, Phanwoo (2014). A Study on the Effect affecting Problem Solving Ability of Primary Students through the Scratch Programming

SHİN, Seungki - PARK, Phanwoo – BAE, Youngknow (2013). The Effects of an Information-Technology Gifted Program on Friendship Using Scratch Programming Language and Clutter. International Journal of Computer and Communication Engineering,2(3), 246.Mayıs 2013

OZORAN, Dinçer - ÇAĞILTAY, Nergiz - TOPALLI, Damla (2012). Using Scratch In Introduction to Programming Course for Engineering Students. In 2nd International Engineering Education Conference (IEEC2012) (pp. 125- 132)

YILDIRIM Ali - ŞİMŞEK Hasan (2009).Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri(Seçkin Yayıncılık)

YÜKSELTÜRK, Erman - ALTIOK, Serhat (2015). Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Programlama Öğretimine Yönelik Görüşleri, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1),50-65.

WANG Hsiu Ying - HUANG Iwen & HWANG Gwo Jen(2014). Effects of an Integrated Scratch and Project-Based Learning Approach on the Learning Achievements of Gifted Students in Computer Courses. In Advanced Applied Informatics (IIAIAAI), 2014 IIAI 3rd International Conference on (pp. 382-387). IEEE.

ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETİM YILI BAŞINDA VE SONUNDA DÜZENLENEN MESLEKİ ÇALIŞMALARLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Mehmet ŞAHİN

Assoc. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, TURKEY, (mehmetsahin_38@hotmail.com)

Abstract

Teachers' Views on Vocational Studies at the Beginning and the End of the Academic Year

Okulun başarısı birçok değişkene bağlı olmakla birlikte en önemli değişken öğretmenin başarısıdır. Çünkü okullarda verilen eğitimin niteliği, öğretmenlerin niteliğine bağlıdır. Öğretmenlerin hizmet öncesinde aldığı eğitim kısa zaman içinde geçerliğini ve güncelliğini kaybederek yeni eğitim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin var olan bilgileriyle mesleğini günün koşullarına uygun olarak yürütmeleri zorlaşmaktadır. Bu nedenle tüm meslek mensupları gibi öğretmenler de günün koşullarına uygun olarak kendilerini geliştirmek zorundadırlar. Mesleki çalışmalar genellikle seminerler biçiminde yürütülmektedir. Öğretmenlerin öğretim yılının başında sonunda ve yıl içerisinde bir plan çerçevesinde yapmaları zorunlu olan mesleki çalışmaların amacına uygun olarak yürütülmesi için yaşanan sorunların bilinmesi çözüm üretmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu araştırma, öğretmenlere yönelik olarak ders yılı başında ve ders yılı sonunda yapılan mesleki çalışmalarla ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 340 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerini toplama amacıyla üç bölümden oluşan veri toplama aracı kullanılmıştır. Birinci bölümde cinsiyet, branş, görev yeri, görev süresi ve kurum türü olmak üzere çoktan seçmeli 5 soru yer almaktadır. İkinci bölümde mesleki çalışmalarla ilgili 15 maddelik likert tipi ölçek yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise mesleki çalışmaların yararları, mesleki çalışmalarda yaşanan sorunlar ve mesleki çalışmalarla ilgili öneriler ile ilgili çoktan seçmeli 3 soru yer almaktadır. Araştırmanın raporlaştırılması için çalışmalar halen devam etmektedir.

KEYWORDS: Öğretmen eğitimi, hizmetiçi eğitim, seminer, mesleki çalışma

GİRİŞ

Okul toplumsal kalkınmanın temelidir. Okulu günün koşullarına uygun olarak geliştirmeden toplumsal gelişimi sağlamak zor ve imkânsızdır. Okulun başarısı birçok değişkene bağlı olmakla birlikte en önemli değişken öğretmenin başarısıdır. Çünkü okullarda verilen eğitimin niteliği, öğretmenlerin niteliğine bağlıdır. Bireysel ve toplumsal yaşamda gerçekleşen hızlı değişim yaşam boyu öğrenmeyi zorunlu kılmaktadır. Sosyal bir sistem olan eğitim bireylerin bu ihtiyacını karşılayarak, onların toplumun değişen koşullarına uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır. Özellikle çalışma yaşamında bireylerin mesleki gelişimleri için hazırlanan eğitimler çalışanlara mesleklerinde daha başarılı, üretici ve mutlu olmasını sağlayacak bilgi, beceri ve tutumlar kazandırmayı amaçlamaktadır (Ozan, Şener ve Polat, 2014). Bir toplum gelişebilmek için bireylerinin niteliklerini geliştirmek zorundadır (Karasolak, Tanrıseven ve Konakman, 2013).

Okullarda uygulanan eğitim programlarının başarılı olarak uygulanması nitelikli ve yeterli öğretmenlerle olanaklıdır. Çünkü öğretmenler, bir yandan öğrencilere topluma uyum sağlamaları için gerekli davranışları kazandırırken, diğer yandan da onları bir üst eğitim kurumuna hazırlamaktadır (Adıgüzel, 2009). Geleceğin teminatı olan yeni neslin yetiştirilmesi görevini üstlenen öğretmenlerin bu sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmeleri için sürekli olarak kendilerini geliştirmesi gerekir. Öğretmenlerin hizmet öncesinde aldığı eğitim kısa zaman içinde geçerliğini ve güncelliğini kaybederek yeni eğitim ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin var olan bilgileriyle mesleğini günün koşullarına uygun olarak yürütmeleri zorlaşmaktadır. Bu nedenle tüm meslek mensupları gibi öğretmenler de günün koşullarına uygun olarak kendilerini geliştirmek zorundadırlar (Şahin, 1996). Eğitimde istenilen sonuçlara ulaşmak için eğitimin temel ögesi olan öğretmenlere sürekli olarak yenileşme imkânının verilmesi gerekir (Önen, Mertoğlu, Saka ve Gürdal, 2009).

Öğretmen yetiştirme programları; yetiştirilecek adayların seçimi, hizmet öncesi eğitimleri, atanacak öğretmen adaylarının seçimi ve görev başındaki öğretmenlerin eğitimleri (hizmet içi eğitim) aşamalarından oluşmaktadır (Akdemir,2013). Bireylerin yetişmesinde önemli rol üstlenen öğretmenlerin her alanlarda yaşanan gelişmeler sonucunda görev, rol ve sorumlulukları sürekli değişmektedir (Yazıcı ve Gündüz, 2011). Öğretmenlerin bu değişime uyum sağlayabilmesi hizmet öncesi eğitimle birlikte hizmetiçi eğitimin niteliğine bağlıdır. Özellikle bilginin hızla değişmesi ve gelişmesi hizmetiçi öncesi eğitimi yetersiz kılmakta ve yaşam boyu eğitimi bir ihtiyaç haline getirmektedir. Çalışma hayatında işgörenlerin sahip olduğu mesleki bilgi, değişimin doğal sonucu olan ve sürekli güncellenen “yeni bilgi” nedeniyle geçerliliğini ve uygulanabilirliğini çabuk yitirmektedir. Bu durumun zorunlu bir gereği olarak toplumlar, değişime ve gelişmeye uyum sağlayabilme adına çalışanların faaliyetlerini en verimli şekilde yerine getirebilmeleri için hizmet öncesi eğitime verdikleri önem kadar hizmetiçi eğitime de önem vermek zorunda kalmışlardır (Serin ve Korkmaz, 2014).

Öğretmenlerin mesleki gelişimi yaygın bir biçimde eğitimin niteliğini etkileyen ve değişimin aracı olarak görülen bir süreçtir. Mesleki gelişim, yaşam boyu eğitim içinde yer alan bir alt süreçtir. Mesleki gelişim kavramı, hizmet içi eğitim, personel geliştirme, kariyer geliştirme, insan kaynakları geliştirme gibi kavramların evrimiyle gelişmiştir. Alanyazında kavram birliği çok sağlanamasa da, son yıllarda hizmetiçi eğitim kavramı mesleki eğitim kavramına dönüşmüştür (Bümen vd. 2012). Hizmet içi eğitim, herhangi bir meslek mensubunu mesleğe başladığı ilk günden mesleği bıraktığı güne kadar kendini mesleği için yetiştirmesi veya yetiştirilmesi sürecidir. Başka bir ifadeyle yaşam boyu eğitimin bir gereği olarak hizmet içi eğitim, çalışanlara mesleklerinde daha başarılı, üretici ve mutlu olmasını sağlayacak bilgi, beceri ve tutumlar kazandırmayı amaçlayan bir eğitimidir (Günbayı ve Taşdoğan, 2012).

Bir ülke için en önemli zenginlik, yetişmiş insan gücüdür. Kişilere işe başlamadan önce verilen hizmet öncesi eğitim yanında, işe başladıktan sonra verilen hizmet içi eğitimin önemini en iyi anlayan ve uygulayan ülkeler, günümüzün gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeleridir. Bu bağlamda, kişilere verilecek hizmet içi eğitim, hem verimliliği, motivasyonu artıracak, hem de işgörenlerin rahat ve sağlıklı bir ortamda çalışmalarına neden olacaktır (Öztürk ve Sancak, 2007). Hizmet içi eğitimle bir taraftan zamanla unutulmuş bilgiler tazelenirken, bir taraftan da hızla değişen mesleki bilgiler ışığında yeni uygulamaları öğrenmek mümkün olmaktadır (Karasolak, Tanrıseven ve Konakman, 2013). Hizmetiçi eğitim pek çok ülkede hizmetin kalitesini artırma stratejisi için anahtar öğedir (Vuran, Çolak ve Gurgur, 2003).

Öğretmen eğitiminde niteliği artırmak için düzenlenen mesleki eğitim çalışmalarının, öğretmenlerin eğitim ihtiyaçlarına dayalı olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Hizmetiçi eğitim etkinliklerinin kurs, seminer, panel, konferanslar vb. formal yolla gerçekleşmektedir. Ancak, birçok araştırma sonucu, hizmetiçi eğitim programlarının amaçlarının öğretmenlerin eğitim gereksinimlerine yönelik olmadığını, hizmetiçi eğitim programları hazırlanırken öğretmenlerin eğitim gereksinimlerini belirleme çalışmalarının yapılmadığı ya da öğretmenlerin eğitim gereksinimlerinin çok fazla dikkate alınmadığını ortaya koymaktadır (Gültekin, Çubukçu ve Dal, 2010). Milli Eğitim Bakanlığının uygulamaya koyduğu yeni öğretim programları ile birlikte hem okullar hem de öğretmenler açısından değişim kaçınılmaz hale gelmiştir (Yılmaz ve Kocasaraç, 2010). Diğer yandan teknolojik gelişmelerin çok hızlı yaşandığı ve eğitime yansımalarının olduğu günümüzde eğitimde teknoloji kullanımıyla ilgili olarak öğretmenlere mesleki gelişimleri konusunda destek sağlanması bir ihtiyaçtan öte zorunluluk haline gelmiştir (Yıldız, Sarıtepeci ve Seferoğlu, 2013).

Birçok ülkede eğitimin temel taşı olan öğretmenlere çeşitli mesleki gelişim imkânları sunulmaktadır. Genellikle hizmetiçi eğitim faaliyetleri; bakanlıklar, üniversiteler, enstitüler, okullar, sendikalar, siyasi partiler, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, dini kurumlar vb. kurumlar tarafından da düzenlenebilmektedir. Ayrıca alınan eğitimin zorunlu olup olmaması,

özlük haklarına yansımaları gibi hususlar da ülkelere göre farklılık göstermektedir (Arslan ve Şahin, 2013). Ülkemizde öğretmen eğitimine başta Milli Eğitim Temel Yasası olmak üzere birçok yasa yönetmelik, hükümet programı, kalkınma planı ve icra planlarında yer verilerek hizmetiçi eğitim öğretmenler için yasal ve mesleki yönden zorunlu görülmüştür. Ülkemizde öğretmenlere yönelik planlanan hizmetiçi eğitim etkinlikleri merkezi olarak Milli Eğitim Bakanlığınca, mahalli olarak il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerince planlanıp uygulanmaktadır (Şahin, 1996).

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda "Öğretmenlerin daha üst öğrenim görmelerini sağlamak üzere yaz ve akşam okulları açılır, hizmet içinde yetiştirilmeleri maksadıyla kurslar ve seminerler düzenlenir" hükmü yer almaktadır (METK, 1973). Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Yönetmeliği ile Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği gereğince öğretim yılı başında, sonunda ve yıl içerisinde mesleki çalışmalar yapılacağı öngörülmektedir. Bu çalışmaların amacı ilgili yönetmeliklerde okul öncesi ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında görevli yönetici ve öğretmenlerin genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon alanlarında bilgi ve görgülerini, yeni beceriler kazanmak, eğitim ve öğretimde karşılaşılan problemlere çözüm yolları bulmak, öğrencinin ve çevrenin ihtiyaçlarına göre plan ve programları hazırlamak ve uygulamak olarak belirtilmiştir (MEB, 2015). Öğretmenlerin eğitimin yürütücüsü oldukları göz önüne alındığında, onların eğitimindeki yerindelik ve bilgi çağıyla tutarlılık toplumun geleceğini etkileyebilir. Bu açıdan öğretmenlerin eğitim ihtiyaçlarının belirlenebilmesi eğitim kurumunun önemli bir görevi olarak algılanmalıdır (Budak ve Demirel, 2003).

Öğretmenlerin kendi alanlarında daima daha güçlü, gayretli ve gelişme sağlayan kişiler olarak görev yapabilmeleri, kendilerini hizmetiçi eğitimle destekleyerek mesleki gelişim sağlamları yoluyla mümkün olmaktadır (Saban, 2000). Bu bağlamda öğretmenler başta internet olmak üzere, bilimsel araştırma sonuçlarından, mesleki toplantılardan, zümre öğretmenler kurulundan, eğitimle ilgili yayınlardan, mesleki seminer çalışmalarından, hizmet içi eğitim etkinliklerinden vb. yöntemlerle, mesleği ile ilgili yenilikleri ve gelişmeleri takip etmesi, meslek hayatı boyunca bilgilerinin yenilemesi, kendini yetiştirmesi, çağın insanını hazırlaması açısından zorunludur. Blandford'a (2000) göre mesleki gelişim sayesinde çalışanların bireysel performansları artar, verimsiz uygulamalar düzelir, eğitim politikalarının uygulanması için zemin oluşturarak değişimin kolaylıkla gerçekleşmesi sağlanır (Akt. Arslan ve Şahin, 2013)

Mesleki çalışmaların düzenlenmesinde birçok yöntem bulunmasına karşın ülkemizdeki uygulama genellikle seminerler biçiminde yürütülmektedir. Seminer, çalışan kimselerce, meslekle ilgili gelişmeleri izlemek ve bilgilerini yenilemek amacıyla yapılan etkinliklerdir (Ateş, 2000). Seminer eğitimi hem semineri yöneten, hem de dinleyen açısından etkili bir eğitim ve geliştirme aracıdır. Mesleki çalışmaların amacı, eğitimin niteliğini geliştirmek, alan bilgisi ve öğretimi konusunda öğretmenlerin mesleki gelişimlerine katkı sağlamak, derslerin işlenişinde, öğretim yöntem ve teknikleri, öğretim materyalleri ile ölçme ve değerlendirme ile ilgili bilgi ve deneyim paylaşımı yapmaktır. Aynı zamanda derslerin işlenişinde karşılaşılan sorunları saptamak, bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek ve iyi örnekleri paylaşarak özgün çalışmaları geliştirmektir. Mesleki çalışmaların içeriği, öğretim programları ve öğrenci kazanımları, öğretim yöntem ve teknikleri, öğretim materyalleri, sosyal ve kültürel etkinlikler, sınıf yönetimi ve akademik başarı, ölçme ve değerlendirme ile mesleki gelişimden oluşmaktadır (Seferoğlu, 2003).

Öğretmenlik mesleğini geliştirme konusunda yapılan araştırmalarda, daha iyi öğretime ve daha iyi okullara sahip olabilmek için, mesleki eğitimin bir zorunluluk olduğu belirtilmektedir (Baştürk,2012). Mesleki açıdan iyi yetişen öğretmenler öğrencileri için olumlu öğrenme koşulları sağlayabilmektedir. Ancak öğretmenler sürekli olarak yaş grupları, öğrenme düzeyleri ve sosyo ekonomik düzey gibi farklı öğrenci gruplarıyla birlikte olabilmektedir. Öğretmenlerin bu farklı durumlarda, öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alabilmesi etkili öğrenme ve öğretme yaklaşımlarından yararlanması gerekir. Bu nedenle nitelikli bir öğretim için

öğretmenlerin mesleki gelişim konusunda eğitim görmesi ihtiyaç haline gelmektedir (Ersoy, 1996; Budak ve Demirel, 2003; Gültekin, Çubukçu ve Dal, 2010; Şahin, 2016). İlköğretimden üniversiteye kadar öğretimin her kademesinde eğitim-öğretim etkinliklerinin büyük çoğunluğu sınıf ortamında gerçekleşmektedir. Etkili bir öğrenme ortamı oluşturmak isteyen bir öğretmen, tüm imkân ve kaynaklarını nasıl kullanacağını bilmelidir. Öğrenme-öğretme sürecinde, dersin kazanımlarına ulaşmak için, konuların özelliklerine ve öğrencilerin beklentilerine uygun bir öğrenme ortamı hazırlanmalıdır (Orhan ve Akkoyunlu, 1999; Seferoğlu, 2004; Nargün, 2006)

Ayrıca öğretmenlerin hizmetiçi eğitimlerine yönelik düzenlenen mesleki çalışmalar, yaşam boyu eğitimin bir gereği olduğu kadar yasal yönden de bir zorunluluk haline getirilmiştir. Öğretmenlere yönelik öğretim yılının başında ve sonunda düzenlenen mesleki çalışmaların öğretmenlerin görüş ve önerileri doğrultusunda değerlendirilmesi bu çalışmaların amacına uygun olarak geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, öğretim yılı başında ve sonunda düzenlenen mesleki çalışmalarla ilgili öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1) Öğretmenlerin mesleki çalışmalarla ilgili görüşlere hangi düzeyde katılmaktadır?
- 2) Öğretmenlerin kişisel bilgileri ile mesleki çalışmalarla ilgili görüşleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- 3) Öğretmenlere göre mesleki çalışmalarda karşılaşılan sorunlar nelerdir?
- 4) Öğretmenlere göre mesleki çalışmaların yararları nelerdir?
- 5) Öğretmelere göre mesleki çalışmalarla ilgili öneriler nelerdir?

YÖNTEM

Tarama modelinde yapılan bu çalışmada nitel ve nicel verilerin aynı anda toplandığı zenginleştirilmiş desen (triangulation design) kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010). Bu kapsamda araştırmanın ilk iki alt amacına ilişkin veriler nicel veri toplama tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmanın son üç alt amacına ilişkin veriler ise ölçeğin sonunda açık uçlu sorular kullanılarak nitel veri toplama tekniğiyle elde edilmiştir. Dolayısıyla nitel ve nicel veriler eş zamanlı ve birlikte toplanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara ilindeki özel ve resmi okullarda görevli toplam 157 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ankara ilinden biri özel biri de resmi olmak üzere 2 ilkokul, 2 ortaokul ve 2 lise seçilmiştir. Çalışma grubu ile ilgili kişisel bilgilerin dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgilere Göre Dağılımları

Değişkenler	Alt gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	126	80,3
	Erkek	31	19,7
Okul türü	Resmi	61	38,9
	Özel	96	61,1
Hizmet yılı	1-10	99	63,1
	11 ve üstü	58	36,9
Görev yeri	İlkokul	54	34,4
	Ortaokul	37	23,6
	Lise	66	42,0
Alan	Sınıf	52	33,1
	Branş	105	66,9

Tablo 1'e göre çalışma grubunu oluşturan 157 öğretmenin kişisel bilgileri cinsiyet, okul türü, hizmet yılı, görev yeri ve alan olmak üzere 5 değişken yönünden analiz edilmiştir. Çalışma grubu cinsiyet yönünden incelendiğinde kadın öğretmenler %80,3 ünü, erkek öğretmenler ise %19,7'sini oluşturmaktadır. Çalışma grubu okul türü yönünden incelendiğinde, öğretmenlerin %38,9'u resmi liselerde, %61,1'i özel liselerde görev yapmaktadırlar. Öğretmenlerin hizmet yılı %63,1'i 1-10 yıl arasında, %36,9'unun ise 11 ve üstünde olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin %34,4'ü ilkokulda, %23,6'sı ortaokulda ve %42'side lisede görev yapmaktadırlar. Çalışma grubunun %33,1'i sınıf öğretmeni ve %66,9'u ise branş öğretmenidir. Çalışma grubu cinsiyet yönünden kadın öğretmenler, okul türü yönünden özel okul, hizmet yılı olarak 1-10 yıl arasında olanlar, görev yeri olarak lisede çalışanlar, alan olarak branş öğretmenleri çoğunluğu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verilerini toplama amacıyla üç bölümden oluşan veri toplama aracı kullanılmıştır. Birinci bölümde cinsiyet, okul türü, hizmet yılı, görev yeri ve alan ile ilgili çoktan seçmeli 5 soru yer almaktadır. İkinci bölümde mesleki çalışmalarla ilgili 15 maddelik likert tipi ölçek yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise mesleki çalışmalarla ilgili seminerlerde yaşanan sorunlar, mesleki çalışmalarla ilgili seminerlerin yararları ve mesleki çalışmalarla ilgili seminerlere yönelik önerilerle ilgili çoktan seçmeli 3 soru yer almaktadır. Veri toplama aracını geliştirmek için ilgili literatür taranmıştır. Ayrıca veri toplama aracının kapsam geçerliliğini belirlemek amacıyla eğitim bilimleri alanında öğretim üyesi olan ve uygulama çalışmasında görev alan beş uzmanın görüşü alınmıştır. Uzmanlardan alınan görüşler sonucunda sorular ve seçeneklerde gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Uzmanların tamamı veri toplama aracındaki tüm sorulara / maddelere "uygun/geçerli" görüşünü verdikten sonra veri toplama aracına son şekli verilmiştir. Veri toplama aracı çalışma grubunu oluşturan öğrencilere isteğe bağlı olarak cevaplanması sağlanmıştır. Veri toplama aracının ikinci bölümünde yer alan öğretmenlerin mesleki çalışmalarlarıyla ilgili ölçek için güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılmıştır. Veri toplama aracının geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı, Bartlett küresellik testi (BKT), maddelerin faktör yükleri (MFY), açıklanan kümülatif varyans (AKV), maddelerin ayırt edicilik indeksleri (MAİ) ve Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı (CAK) değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Veri Toplama Aracının Geçerlik ve Güvenirlik Değerleri

BÖLÜM 2	KMO	BKT	AKV	MFY	MAİ	CAK
Mesleki Seminerler	0,92	2422,64	49,46	0,47 0,67	0,61 0,80	0,97

Tablo 2 incelendiğinde veri toplama aracının tek faktörden oluştuğu görülmektedir. Toplam varyansı açıklama düzeyinin %49,46 olduğu görülmektedir. Kline (2005), tek faktörlü ölçeklerde toplam varyansı açıklama düzeyinin %30'un üzerinde olmasını, yapı geçerliği için önemli göstergelerden biri olarak kabul etmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının 0,97 olduğu görülmektedir. Bu değerler ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Tablodaki sonuçlardan yola çıkarak veri toplama aracının araştırmanın amacı yönünde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğuna karar verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel ve nitel verileri aynı araçla eş zamanlı olarak elde edilmiştir. Araştırmanın nicel verilerini toplamaya yönelik aracı 157 öğretmen cevaplarken, araştırmanın nitel verilerini toplamaya yönelik açık uçlu soruları 78 öğretmen cevaplamıştır. Kişisel bilgilere ilişkin verilerin

analizinde frekans (f) ve yüzde (%) işlemlerinden yararlanılmıştır. Mesleki seminerlere ilişkin görüşlere katılma düzeyinin belirlenmesinde hiç (1), çok az (2), kısmen (3) genellikle (4) ve tamamen (5) seçenekleri kullanılmıştır. Seçeneklere göre her bir maddenin ağırlıklı ortalaması hesaplanırken $(5-1=4 \quad 4/5 = 0.8)$ formülü uygulanmış her bir seçeneğin puan aralığı 0,8 olarak bulunmuştur. Böylece “hiç” seçeneğinin puan aralığı 1.00-1.80, “çok az” seçeneğinin puan aralığı 1.81-2.60, “kısmen” seçeneğinin puan aralığı 2.61-3.40, “genellikle” seçeneğinin puan aralığı 3.41-4.20, “tamamen” seçeneğinin puan aralığı ise 4.21-5.00 olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin seminerle ilişkin görüşlerin kişisel bilgilere göre analizinde verilerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle cinsiyet, okul, türü, hizmet yılı ve alan ile ilgili bilgilerde Mann Whitney-U Testi, görev yeri ile ilgili bilgilerde Kruskal Wallis-H testi kullanılmıştır. Mesleki seminerlerle ilgili açık uçlu sorularla elde edilen verilerde içerik analizi yapılmış frekanslara göre yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulgularında öğretmenlerin öğretim yılı başında ve sonunda düzenlenen mesleki çalışmalarla ilgili görüşlerinin ortalaması, öğretmenlerin mesleki seminerlere ilişkin görüşlerinin kişisel bilgilere göre farklılık gösterip göstermediği, mesleki seminerlerde yaşanan sorunlar, mesleki seminerlerin yararları ve öğretmenlerin mesleki seminerlere ilişkin önerileri analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur. Öğretmenlerin öğretim yılı başında ve sonunda düzenlenen mesleki çalışmalarla ilgili görüşlere katılma düzeylerinin ortalaması Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Mesleki Çalışmalarla İlgili Görüşlere Katılma Düzeyleri

Mesleki Çalışmalarla İlgili Görüşler	ORT	
Okul yönetimi ile öğretmenler arasında işbirliği sağlandı	3.78	Genellikle
Alanında uzman personelden yeterince yararlanıldı	3.62	
Öğretmenler seminere gönüllü olarak katıldı	3.60	
Öğrenme ortamı seminerin amacına göre düzenlendi	3.57	
Öğretmenler arasında mesleki dayanışma sağlandı	3.56	
Çalışma süresi ve zamanı amaca uygun olarak seçildi	3.51	
Öğretim teknolojileri etkin olarak kullanıldı	3.50	
Öğretmenlerin mesleki yeterlikleri geliştirildi	3.46	
Öğretmenlerin eğitim ihtiyacı dikkate alındı	3.44	
Öğretmenlerin öz değerlendirme yapmasına fırsat verildi	3.42	
Bilimsel ve teknolojik gelişmeler takip edildi	3.35	Kısmen
Çalışmanın sonunda değerlendirme etkinliklerine yer verildi	3.35	
Öğretmenlerin mesleki doyum düzeyi yükseldi	3.24	
Öğretim sürecinde yaşanan sorunlara çözüm üretildi	3.01	
İçerik öğretmenlerin görüşlerine göre hazırlandı	2.87	

Tablo 3’e göre öğretmenlerin öğretim yılı başında ve sonunda düzenlenen mesleki çalışmalarla ilişkin görüşlere katılma düzeylerinin aritmetik ortalaması 2,87 ile 3,78 arasında değişmektedir. Öğretmenlerin mesleki çalışmalarla ilişkin 15 maddeden oluşan görüşlere katılma düzeyinin aritmetik ortalaması ise 3,41 (genellikle katılıyorum) olarak saptanmıştır. Öğretmenler mesleki çalışmalarla ilgili 10 maddeye genellikle katıldıkları, diğer 5 maddeye ise kısmen katıldıkları görülmektedir. Öğretmenler “okul yönetimi ile öğretmenler arasında işbirliği sağlandı” görüşüne en yüksek oranda (3,78) katılmakta, “içerik öğretmenlerin görüşüne göre hazırlandı” görüşüne ise kısmen katılmaktadırlar. Öğretmenlerin tamamen katıldıkları ya da katılmadıkları hiçbir madde bulunmamaktadır. Bu bulgulara göre, öğretmenlerin öğretim yılı başında ve sonunda uygulanan mesleki çalışmalarla ilgili görüşlere genellikle katıldıkları ortaya çıkmaktadır. Başka

bir ifadeyle öğretmenler mesleki çalışmalarla ilgili görüşlerinin genellikle olumlu olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin mesleki çalışmalarla ilgili görüşlerinin kişisel bilgilere (cinsiyet, hizmet yılı, alan ve okul türü) göre karşılaştırılması tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin Mesleki Çalışmalarla İlgili Görüşlerinin Kişisel Bilgilere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Alt grup	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
Cinsiyet	Kadın	126	76,02	9579,00	1578	-1,65	0,10
	Erkek	31	91,10	2824,00			
Hizmet yılı	1-11 yıl	99	77,18	7641,00	2691,00	-0,65	0,51
	11 ve üstü	58	82,10	4762,00			
Alan	Temel	52	72,79	3785,00	2407,00	-1,20	0,23
	Mesleki	105	82,08	8618,00			
Okul türü	Resmi	61	49,61	3026,00	1135,00	-6,46	0,00*
	Özel	96	97,68	9377,00			

*P<0,05

Öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşlerinin kişisel bilgilere göre (cinsiyet, hizmet yılı, alan ve okul türü) göre farklılık gösterip göstermediği veriler normal dağılım göstermediği için Mann Whitney-U Testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşleri cinsiyete, hizmet yılına ve alana göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. (p>0.05). Ancak öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşleri görev yaptığı okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. (P<0,05). Özel okulda görevli öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşlere katılma düzeyi resmi okullarda görevli öğretmenlerden daha yüksektir. Bu bulgulara göre, öğretmenlerin görev yaptığı okul türü mesleki çalışmalara ilişkin görüşlerini etkilediği söylenebilir. Öğretmenlerin mesleki çalışmalarla ilgili görüşlerinin görev yerlerine göre karşılaştırılması tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerin Mesleki Çalışmalarla İlgili Görüşlerinin Görev Yerlerine Göre Karşılaştırılması

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	χ^2	sd	P Anlamlı fark
Görev yeri	İlkokul	54	63,30	13,979	2	0,00 L-İ; L-O
	Ortaokul	37	75,05			
	Lise	66	94,06			

*P<0,05 İ:ilkokul; O:ortaokul; L: lise

Öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşlerinin görev yerlerine göre farklılık gösterip göstermediği veriler normal dağılım göstermediği için Kruskal Wallis-H Testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşleri görev yerlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. (P<0,05). Liselerde görevli öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşlere katılma düzeyi ilkokul ve ortaokullarda görevli öğretmenlere oranla daha yüksektir. Bu bulgulara göre, öğretmenlerin görev yerleri mesleki çalışmalara ilişkin görüşlerini etkilediği söylenebilir. Öğretmenlerin mesleki çalışmalarda yaşanan sorunlarla ilgili görüşleri tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin Mesleki Çalışmalarda Yaşanan Sorunlarla İlgili Görüşleri

	Mesleki Seminerlerin Sorunlarına İlişkin Görüşler	f
1	Eğitim ihtiyacının dikkate alınmaması	17
2	Etkili bir planlamanın yapılmaması	12
3	Öğretmenlerin görüşünün alınmaması	10
4	Aktif katılımın sağlanamaması	9
5	Etkili ve verimli olmaması	7
6	Uygulamalara yer verilmemesi	6
7	Okula dayalı sorunlara çözüm üretilmemesi	6
8	İçerik hakkında önceden bilgi verilmemesi	5
9	Eğitmcilerin alanında uzman olmaması	5
10	Öğretim yöntem ve materyallerinin etkili olmaması	5

Veri toplama aracı 157 öğretmene uygulanmış ancak açık uçlu sorulara 78 öğretmen cevap vermiştir. Bunların analizi sonucunda 17 öğretmen mesleki çalışmalarda eğitim ihtiyacının dikkate alınmamasını en önemli sorun olarak görmekteyiz. Bu sorunu sırayla etkili bir planın yapılmaması, öğretmenlerin görüşlerinin dikkate alınmaması, aktif katılımın sağlanmaması, etkili ve verimli olmaması, uygulamalara yer verilmemesi, okula dayalı sorunlara çözüm üretilmemesi, içerik hakkında önceden bilgi verilmemesi, eğitimcilerin uzman olmaması, öğretim yöntem ve materyallerinin etkili kullanılmaması takip etmektedir. Görüldüğü gibi açık uçlu sorulara öğretmenlerin çok az düzeyde katıldıkları görülmektedir. Bu bulgular mesleki çalışmalarda yaşanan sorunları saptamak için önemli olmakla birlikte bu sorunların frekansının düşük olması genelleme yapılmasını zorlaştırdığı söylenebilir. Öğretmenlerin mesleki çalışmaların yararlarına ilişkin görüşleri tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin Mesleki Çalışmaların Yararlarına İlişkin Görüşleri

	Mesleki Seminerin Yararlarına İlişkin Görüşler	f
1	Mesleki yeterliklerin geliştirilmesi	24
2	İş motivasyonu sağlama	17
3	Öğretmenler arası iletişim ve etkileşim	16
4	Eğitim öğretime ön hazırlık yapılması	13
5	Güncel ve bilimsel gelişmelerden haberdar olunması	13
6	Kişisel gelişime katkı sağlama	9
7	Öz değerlendirme yapılması	7
8	Mesleki deneyimi paylaşma ve işbirliği yapma	7
9	Üst beceriler kazandırması	2
10	Öğretim planı hazırlanması	2

Öğretmenler “mesleki yeterliklerin geliştirilmesini” mesleki seminerlerin en önemli yararı olarak görmekteyiz. Bunu sırasıyla iş motivasyonunu sağlama, öğretmenler arası iletişim ve etkileşim, eğitim-öğretime ön hazırlık yapılması, güncel ve bilimsel gelişmelerden haberdar olunması, kişisel gelişime katkı sağlama, öz değerlendirme yapılması, mesleki deneyimi paylaşma ve işbirliği yapma, üst becerilerin kazandırılması ve öğretim planı hazırlanması takip etmektedir. Öğretmenlerin mesleki çalışmaların yararlarına ilişkin görüşlerine göre öğretim yılı başında ve sonunda düzenlenen seminerlerin yararına ilişkin farkındalık düzeyinin önemli ölçüde varlığından söz edilebilir. Öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin önerileri 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin Mesleki Çalışmalara İlişkin Önerileri

Mesleki Seminare Yönelik Önerilere İlişkin Görüşler		f
1	Uygulamaya ağırlık verilmesi	12
2	Zamanın etkili ve verimli kullanılması	11
3	Aktif katılım sağlanması	10
4	Programla ilgili önceden bilgi verilmesi	9
5	İçeriğin zenginleştirilmesi	8
6	İhtiyaca yönelik olması	8
7	Öğretmenlerin görüşünün alınması	7
8	Eğiticilerin alanında uzman olması	6
9	Öğrenme ortamının geliştirilmesi	4
10	Öğrenilen bilgilerin paylaşımı	4

Öğretmenler mesleki çalışmalara ilişkin öneriler arasında “uygulamaya ağırlık verilmesini” ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla zamanın etkili ve verimli kullanılması, aktif katılımın sağlanması, programla ilgili önceden bilgi verilmesi, içeriğin zenginleştirilmesi, ihtiyaca yönelik olması, öğretmenlerin görüşlerinin alınması, eğiticilerin alanında uzman olması, öğrenme ortamının geliştirilmesi ve öğrenilen bilgilerin paylaşılması takip etmektedir. Öğretmenlerin mesleki seminerlere ilişkin önerileri incelendiğinde mesleki çalışmalarda yaşanan sorunların giderilmesine yönelik önerilen ön planda olduğu görülmektedir. Bu da öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin sorunlarla ilgili görüşleriyle önerilere ilişkin görüşleri arasında tutarlılık olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma, öğretmenlerin öğretim yılı başında ve sonunda katıldıkları mesleki çalışmalara ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre öğretmenler mesleki çalışmaların “okul yönetimi ile öğretmenler arasında işbirliği sağlanması, alanında uzman personelden yararlanılması ve öğretmenlerin seminerlere gönüllü olarak katılması görüşüne en çok düzeyde katılmaktadırlar. Bunları sırayla öğrenme ortamının seminerin amacına uygun olarak düzenlendiği, öğretmenler arasında mesleki dayanışmanın sağlandığı, çalışma süresi ve zamanının amaca uygun olarak seçildiği, öğretim teknolojisinin etkin olarak kullanıldığı, öğretmenlerin mesleki yeterliklerini geliştirdiği, öğretmenlerin eğitim ihtiyacının dikkate alındığı ve öğretmenlerin öz değerlendirme yapmalarına fırsat verildiği görüşü takip etmektedir. Bu sonuç öğretmenlere yönelik mesleki çalışmaların önemli bir işlevi yerine getirdiğini ve öğretmenlerin bunun farkında olduğunu göstermektedir. Ülkemizde öğretim yılı başında ve sonunda yapılan mesleki çalışmalar yasal bir zorunluluk olarak yapılmaktadır. Buna rağmen öğretmenlerin gönüllü olarak bu seminerlere katıldıklarını beyan etmeleri öğretmenlerin eğitime bakış açısını yönünden olumlu bir işarettir.

Arslan ve Şahin (2013) yaptıkları benzer bir çalışmada, BT öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim kurslarını seçerken en çok önem verdiği konular; kurs içeriği, mesleki gelişime etkisi ve kursun verildiği yer olarak belirlenmiştir. Ayrıca kursiyerlerin, hizmetiçi eğitimin öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişime yönelik algıları ise çoğunlukla yeni bilgi öğrenme, mesleki deneyim, sosyal etkileşim ve yeni arkadaşlar edinme olarak belirlenmiştir. Özen (2006) yaptığı bir çalışmada katılımcıların hizmetiçi eğitim programlarını yararlı ve gerekli buldukları ancak öğreticilerin uzman olmamaları, uygulamanın gayri ciddi olması, anlatılanların kuramsal olması, uygulamanın olmaması ya da az olması, programın zamanlamanın uygun olmaması, fiziki ve teknolojik imkânların yetersizliği gibi sorunların olduğunu belirtmişlerdir. Nartgün’ün (2006) yaptığı bir çalışmada ise ilköğretim okulu öğretmenleri, hizmetiçi eğitim programlarının yararlı ve gerekli olduğunu ancak uygulamada materyal eksikliği ve zamanlama gibi bazı sorunlarla

karşılaştıklarını, programın bitiminde kendilerini gelişmiş hissettiklerini, ancak sınıf içi faaliyetlerde edindiklerini uygularken bazı sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Yıldız, Sarıtepeci ve Seferoğlu'nun (2013) yaptıkları bir araştırmada ise öğretmenlerin hizmetiçi eğitimlerinde ciddi eksiklikleri olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlik mesleğine, yönetime, eğitim programına, özel eğitime, eğitim teknolojilerine ve özel öğretime ilişkin temel konularda daha önce hizmetiçi eğitime katılmış ve katılmamış olan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun hizmetiçi eğitime gereksinim duyduğu söylenebilir (Budak ve Demirel, 2013). Görüldüğü gibi birçok araştırmalarda benzer sonuçlar görüldüğü gibi çelişkili sonuçlara da görülmektedir. Bu durum öğretmenlere yönelik mesleki çalışmalarda illere, okullara, katılımcı ve bazı değişkenlere göre farklı uygulamaların yapıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenler mesleki çalışmalarda eğitim ihtiyacının dikkate alınmamasını, etkili bir planlama yapılmamasını ve öğretmenlerin görüşlerinden yararlanılmamasını en önemli sorun olarak görmektedirler. Eğitim ihtiyacı belirlenmeden etkili bir planlama yapılması beklenemez. Eğitim ihtiyacı belirleme hizmetiçi eğitim sürecinin ilk aşamasıdır. Bu aşamanın etkili olmaması sonraki aşamaları olumsuz etkileme olasılığı yüksektir. Yalın'ın (2001) çalışmasında MEB personelinin katıldıkları programların amaçları, eğitim ihtiyaçları ve öğretim faaliyetleri arasında hiç tutarlılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fizik öğretmenlerine yönelik hizmetiçi eğitim programlarının etkinliğini saptamayı amaçlayan bir başka araştırmada Kanlı ve Yağbasan (2002), programların öğretmen ve alanda uzman kişilerin görüşleri alınarak ve gerçek ihtiyaçlar belirlenerek düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Mesleki çalışmaların en önemli yararları arasında ise mesleki yeterliklerin geliştirilmesi, iş motivasyonunun sağlanması, öğretmenler arası iletişim ve etkileşimin geliştirilmesi yer almaktadır. Hizmetiçi eğitim sürecinin akademik işlevi arasında mesleki yeterliklerin geliştirilmesi yer almaktadır. Öğretmenlerin mesleki çalışmalara yönelik en önemli önerileri ise uygulamaya ağırlık verilmesi, zamanın etkili ve verimli kullanılması ve aktif katılımın sağlanmasıdır. Bu sonuçlar alanyazındaki sonuçlarla tutarlı olduğu söylenebilir. Önen, Mertoğlu, Saka ve Gürdal (2009) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin sınıflarında en çok soru-cevap, düz anlatım ve deney yöntemlerini kullandıkları belirlenmiş; kıdemlerine ve alanlarına bağlı olarak her hangi bir farklılık bulunmamıştır.

Öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşleri cinsiyete, hizmet yılına ve alana göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşleri görev yerine ve okul türüne göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu bulguya göre öğretmenlerin mesleki çalışmalara ilişkin görüşlerinin ilkökul, ortaokul ve lisede çalışması ile çalıştığı okulun özel veya resmi olması görüşlerini etkilemektedir. Akar (2006) yaptığı bir araştırmada çalışmaya katılan öğretmenlerin mesleki gelişim, deneyim ve ihtiyaçları arasında okul düzeyinde anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna varmıştır. Öğretmenlerin çalıştığı kurumların düzeyi ve niteliğinin mesleki çalışmalarla ilgili görüşleri etkilemesi eğitim örgütünün kültürü ile örgütün eğitime bakış açısıyla ilgili olabileceği söylenebilir. Öğretmenlerin hizmetiçi eğitim gereksinimi çeşitli değişkenlere göre farklılık göstermektedir. Kuşkusuz, mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin hizmet içi eğitim gereksinimi deneyimli öğretmenlerden farklıdır. Yeni öğretmenler sıkça sınıfın ve dersin organizasyonu, öğrenci motivasyonu, öğrencilerin bireysel gereksinimlerini karşılama, sınıf yönetimi ve disiplin gibi çeşitli durumlarda zor deneyimler yaşamaktadır.(Gültekin, Çubukçu ve Dal, 2010). Adıgüzel'in (2009) yaptığı bir araştırmada, müfettişler tüm alanlarda sınıf öğretmenlerini her zaman yetersiz bulurken, yöneticiler; öğretmenlerin öğretim etkinliklerini planlama, öğrenme materyali hazırlama, öğretimi çeşitlendirme ve zaman yönetimi alanlarında her zaman, öğrenme ortamını düzenleme çabalarında ise kısmen yetersiz bulmuşlardır. Öğretmenler zaman yönetimi alanında kendilerini her zaman yetersiz, diğer alanlarda ise kısmen yetersiz görmüşlerdir.

Benzer araştırmalarda da öğretmenlerin kişisel bilgileri mesleki çalışmalarla ya da hizmetiçi eğitimle ilgili görüşlerini etkilemiştir. Şahin (2016) yaptığı bir araştırmada öğretmenlerin hizmetiçi eğitim ihtiyacı ile ilgili görüşleri cinsiyet, hizmet süresi ile katıldıkları hizmetiçi eğitim etkinlikleri sayısına göre yönünden anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ancak öğretmenlerin

hizmetiçi eğitim etkinlikleri ile ilgili görüşleri çalıştığı kurumlara (özel veya resmi okul), görev yaptığı illere (küçük il veya büyük il) ve çalıştığı okula ((ilkokul, ortaokul ve lise) göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Özel okulda çalışan öğretmenler resmi okulda çalışan öğretmenlere göre, büyük illerde çalışan öğretmenler de küçük illerde çalışan öğretmenlere göre daha çok hizmetiçi eğitime ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır. Gültekin, Çubukçu ve Dal'ın (2010) yaptıkları bir araştırmada ilköğretim öğretmenlerinin kimi yeterlik alanlarına yönelik hizmetiçi eğitim gereksinimlerinin cinsiyet, branş, yönetim görevine sahip olma ve daha önce hizmetiçi eğitim alma değişkenine göre farklılık göstermediği; kıdem değişkenine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. (Karasolak, Tanrıseven ve Konakman'ın (2013) yaptıkları bir araştırmada öğretmenlerin hizmetiçi eğitim etkinliklerine ilişkin olumsuz tutuma sahip oldukları ve tutumların cinsiyete, branşa ve kıdeme göre anlamlı farklılıklar göstermediği saptanmıştır. Araştırma sonuçlarından da anlaşılacağı gibi öğretmenlerin cinsiyeti, hizmet yılı, yaşı gibi değişkenler mesleki çalışmalarla ilgili görüşlerini daha az etkilemekte, buna karşın görev yeri veya okul türü daha çok etkilemektedir.

Öğretmenlerin mesleki çalışmalarını etkili bir şekilde değerlendirebilmek için kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin mesleki çalışmalarına yönelik farklı değişkenleri içeren geniş kitleler üzerinde araştırmalar yapılarak öneriler geliştirilmelidir. Bu süreçte nicel çalışmalarla birlikte nitel araştırmalara da yer verilmeli özellikle gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ebru Öztürk (2006). Farklı Türde Okullarda Çalışan Biyoloji Öğretmenlerinin Mesleki Gelişim Deneyim ve İhtiyaçları. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 174-183
- ADIGÜZEL, Abdullah (2009). Sınıf Öğretmenlerinin Öğrenme Etkinliklerini Düzenleme ve Gerçekleştirme Çabalarında Zorlanma Düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 89-110
- AVCI, Ümmühan ve SEFEROĞLU, Sadi Süleyman (2011). Bilgi Toplumunda Öğretmenin Tükenmişliği: Teknoloji Kullanımı ve Tükenmişliği Önlemeye Yönelik Alınabilecek Önlemler. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9,13-26
- AKDEMİR, Ahmet Selçuk (2013). Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Programlarının Tarihçesi ve Sorunları. *TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 15-28
- ARSLAN, Halit ve ŞAHİN, İsmail (2013). Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim Kurslarına Yönelik Görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 56-66
- ATEŞ, Temel (2000). *Temel Okul Sözlüğü*, Ankara, Esen Yayınları
- BUDAK, Yusuf ve DEMİREL, Özcan (2013). Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim İhtiyacı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 33,62-81
- BAŞTÜRK, Ramazan (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitime Yönelik Algı ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 96-107
- BÜMEN, Nilay, T. vd. (2012). Türkiye Bağlamında Öğretmenlerin Mesleki Gelişimi: Sorunlar ve Öneriler. *Milli Eğitim Dergisi*, 192, 31-49
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, vd. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem A Akademi.
- ERSOY Yaşar, (1996). Hizmetiçi Eğitim Yetiştirme Kursunu Geliştirme-I Amaçlar ve Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 151-160
- GÜLTEKİN, Mehmet, ÇUBUKÇU, Zuhul ve DAL, Sibel (2010). İlköğretim Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretimle İlgili Hizmetiçi Eğitim Gereksinimleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29,131-152.
- GÜNBAI, İlhan, TAŞDÖĞEN, Bilge, (2012). "İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Programları Üzerine Görüşleri: Bir Durum Çalışması", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi III*, 87-117
- KANLI, Uygur ve YAĞBASAN, Rahmi. (2002). 2000 Yılında Ankara'da Fizik Öğretmenleri İçin Düzenlenen Hizmetiçi Eğitim Yaz Kursunun Etkinliği. *Milli Eğitim Dergisi*, 153, 37-47

- KARASOLAK, Kürşat vd. (2013). Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Etkinliklerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3) 997-1010
- KLİNE, R.B. (2005). Principles And Practice Of Structural Equation Modeling (2.Edition). New York: The Guilford Press.
- MEB. (2015). *Mesleki Çalışma*. Öğretmen Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün 26.08.2015 tarih ve 43501582-774.01.02-E.8421723 sayılı yazısı
- Milli Eğitim Temel Kanunu (1973), "1739 Sayılı Kanun". *Resmi Gazete*, 14574, 24 Haziran, 1973
- NARTGÜN, Şenay Sezgin (2006). "İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim Programlarının Etkileri Üzerine Düşünceleri (Bolu İli Örneği)". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 157-178
- ORHAN, Feza, AKKOYUNLU, Buket (1999). Uzaktan Eğitim Yaklaşımında Temel Eğitim I. Kademe Öğretmenlerinin Video Destekli Hizmetiçi Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16-17, 134 - 141
- OZAN, M. Boydak, ŞENER, Gönül ve POLAT, Hakan (2014). Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Gelişim Eğitimlerine İlişkin Genel Görüşlerinin İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 167 -180
- ÖNEN, Fatma vd. (2009). Hizmetiçi Eğitimin Öğretmenlerin Öğretim Yöntem ve Tekniklerine İlişkin Bilgilerine Etkisi: Öpyep Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 9-23
- ÖZEN, Raşit (2006). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim Programlarının Etkilerine İlişkin Görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 141-160
- ÖZCAN, Şafak ve BAKİOĞLU, Ayşen (2010). Bir Meta Analitik Etki Analizi: Okul Yöneticilerinin Hizmetiçi Eğitim Almalarının Göreve Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 201-212
- ÖZTÜRK, Mustafa ve SANCAK, Süleyman (2007). Hizmetiçi Eğitim Uygulamalarının çalışma Hayatına Etkileri. *Journal of Yasar University*, 2(7), 761-794
- SABAN Ahmet. (2000). Hizmetiçi Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 145, 25-27
- SEFEROĞLU, Sadi Süleyman (2003). Öğretmenlerin Hizmet-İçi Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar. Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu, Eğitimde Yansımalar: VII, 149-167.
- SEFEROĞLU, Sadi Süleyman (2004). Öğretmen Yeterlilikleri ve Mesleki Gelişim. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 58, 40-45.
- SERİN, M. Koray ve KORKMAZ, İsa (2014). Sınıf Öğretmenlerinin Hizmetiçi Eğitim İhtiyaçlarının Analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 15(1) 155-169
- ŞAHİN Mehmet (1996). Öğretmen Eğitiminde Hizmetiçi Eğitimin Yeri ve Önemi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 226, 17-19
- ŞAHİN Mehmet. (2016). Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim İhtiyacına İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. International Conference On New Horizons In Education. 13-15 Temmuz, Viyana, Avusturya. Proceedings Book. 619-629
- VURAN, Sezgin, ÇOLAK, Aysun ve GURGUR, Hasan (2003). Davranış Kontrolü ve Beceri Öğretimi Konusunda Hizmetiçi Eğitime Katılanların Programa İlişkin Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1), 1-17
- YALIN, Halil İbrahim (2001). Hizmetiçi Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 150
- YAZICI, Öznur ve GÜNDÜZ, Yüksel (2011). Gelişmiş Bazı Ülkeler ile Türkiye'deki Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitimlerinin Karşılaştırılması. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (2), 1-15
- YILDIZ, Hatice, SARITEPECİ, Mustafa ve SEFEROĞLU, Sadi Süleyman (2013). Fatih Projesi Kapsamında Düzenlenen Hizmet-İçi Eğitim Etkinliklerinin Öğretmenlerin Mesleki Gelişimine Katkılarının İSTE Öğretmen Standartları Açısından İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı (1), 375-392

YILMAZ, Harun ve KOCASARAÇ, Hüseyin (2010). Hizmetiçi Öğretmen Eğitiminde Yeni Bir Yaklaşım: Yenilikçi Öğretmenler Programı ve Değerlendirmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 51-64

YÜKSEKÖĞRETİM BAKIŞ AÇISIYLA ŞİRKET AKADEMİLERİ: ULUSLARARASI UYGULAMALAR

¹*Recep Onur UZUN, ²Süleyman ÜSTÜN

¹Dr., Manisa Celal Bayar University, TURKEY, (receponur@gmail.com)

²Assist. Prof. Dr., Manisa Celal Bayar University, TURKEY, (s.ustun68@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Corporate Academies from the Perspective of Higher Education: International Practices

The training units within the departments of the enterprises operate with inadequate technical infrastructure and traditional trainings. The efforts exhibited from a distance perspective from the academic approaches can not reach the aim in search of the qualified staff. Because of economic difficulties in general and technical inadequacies in education, enterprises are far from the concept of institutional universities. For this reason, enterprises have great problems in terms of human resources management and training of the employees of the organization during the technological breakthroughs. At this point, providing an academic perspective on the design of the training system that businesses need is an important step to take. Businesses that combine the technical experience and the infrastructure and the academic viewpoint have a new dimension in vocational and technical education with the concept of company academies. According to this, in the lifelong learning model, enterprises that deal with problem-solving based education systems with concepts such as e-learning as an academic approach have a successful system in vocational and technical education. Thus, with the concept of corporate academics, the budgets allocated to training in enterprises do not adversely affect economic and technical opportunities and provide a great benefit to the sustainability and productivity of the business with the development of qualified labor force. In this study, international examples of corporate academies and institutional universities that they created with a view of higher education from their own self-sufficiency in the provision of qualified workforce needed for sustainable production were discussed and their mission, vision and strategies were examined.

KEYWORDS: Higher education, vocational and technical education, corporate academies

GİRİŞ

Günümüzde, Dünya nüfusundaki başdöndüren artış ve ihtiyaç hiyerarşisinde buna paralel olarak oluşan yenilik ve icadlar işletmelerin yoğun ve artan ivmeli faaliyetlerini beraberinde getirmektedir. İnsanların temel fizyolojik ihtiyaçlarını mütakip elde etmek istedikleri diğer sosyal ihtiyaçlar işletme faaliyetlerini sürekli artan ivmeyle gerçekleştirmeye zorlanmaktadır. Artan insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla işletmeler endüstriyel yaklaşım sergilemektedir. Aslında, insan nüfusundaki artış 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi ile hızlanmıştır. Artık günümüzde çeşitliliği artan insan ihtiyaçlarının karşılanması ise yalnızca endüstriyel yaklaşımlarla mümkündür. İşte bu döngünün gerektirdiği sürekli rekabete uyum sağlayamayan işletmeler kendi yaşamlarının sonlanması tehidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Nihayetinde işletmeler, mal ve hizmet üretiminde sahip olduğu üretim faktörlerini insanlığın ve kendilerinin sürekliliği açısından verimli ve etkin olarak kullanmak zorundadır.

İş gücü, başlıca bir üretim faktörüdür. İş gücünün niteliklerini ise üretimin kalitesi belirlemektedir. İşletmeler, kaliteli eğitimin kaliteli mal ve hizmet üretimini sağladığının farkındadır (Uzun ve Üstün, 2016a). O halde, eğitim iş gücünün niteliğini belirleyen önemli bir faktördür. Mesleki ve teknik eğitim, nitelikli bilgi ve iş gücü vasıtasıyla insan ihtiyaçlarını karşılayan işletmeler için büyük önem taşımaktadır. Nitelikli iş gücünü yetiştiren kurumların başında üniversiteler, mesleki ve teknik eğitimlerin verildiği Fakülteler ve Meslek Yüksekokulları gelmektedir (Er, 2016). Bunun yanı sıra, belirli konularda uzmanlaşan eğitim kurumları da işletmelerin sahip olduğu iş gücüne nitelik kazandırma misyonlarını yerine getirmektedir. Buna göre, işletmelerin kaliteli mal ve hizmet üretiminde ihtiyaç duydukları nitelikli iş gücü eğitim kurumları ve üniversiteler aracılığıyla oluşturulmaktadır.

Günümüzde, yükseköğretim çatısı altında faaliyet gösteren üniversiteler amaç ve hedeflerinden uzaklaşmış ve birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır (Çelik, 1994; Ortaş, 2002; Şenses, 2007; Çınar, 2008; Bilgin, 2009; Benek, 2011; Şen, 2012, Karahan, 2012). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de üniversitelere yöneltilen eleştiriler genel olarak, toplumun talep ve ihtiyaçlarına yeteri kadar duyarlı olmamaları ve yeterli nitelik ve nicelikte ürün ve hizmet vermemeleri şeklinde ifade edilebilir (Doğan, 2013). Üniversiteler, genel eğitim ihtiyaçlarını karşılarken işletme bünyesinde faaliyet gösteren geleneksel eğitim ve geliştirme departmanları operasyonel ihtiyaçları karşılamaktadır. İşletme kültürü ve ihtiyaçlarına yönelik eğitim veren şirket üniversiteleri ise genellikle ekonomik yetersizliklerden dolayı her işletme için planlanması ve işletilmesi mümkün olmayan geniş bir kapsama sahiptir.

Yalnızca bireyler üzerine odaklanan geleneksel eğitim departmanlarının çalışanların performansını işe özel olarak arttırmak gibi dar kapsamlı bir amaçları bulunmaktadır. Genellikle işletmelerdeki insan kaynakları departmanlarınca yürütülen eğitim çalışmaları akademik bakış açısından yoksun olarak sade yaklaşımlar ile gerçekleştirilmektedir. Bu noktada, işletmelerin ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücünün eğitiminde mesleki ve teknik açıdan akademik yaklaşımla donanmış yükseköğretim bakış açısıyla kurgulanan şirket akademileri büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, işletmelerin sürdürülebilir üretim amacıyla ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücünün temininde kendi öz yeterliliklerini kullanarak yükseköğretim bakış açısıyla oluşturdukları şirket akademileri ile kurum üniversitelerinin uluslararası örnekleri ele alınmış olup sahip oldukları misyon, vizyon ve stratejiler incelenmiştir.

YÜKSEKÖĞRETİM ÇATISI ALTINDA ÜNİVERSİTELER

Üniversiteler; gerçeğin özgür bir şekilde arandığı, tartışmanın, sorgulamanın ve eleştirel düşünmenin öğretildiği, bilimsel düşünmenin üstünlüğünün ortaya konduğu eğitim kurumlarıdır (Çınar, 2008). Üniversite bünyesinde farklı seviyelerde eğitim veren fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokulu gibi kurumlar tüm Dünya'da yükseköğretim çatısı altında faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra, yükseköğretim bir ülkenin gerek duyduğu nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde, bilginin üretilmesinde ve topluma hizmette önemli bir unsurdur (Erdem, 2006).

Üniversiteleri verdikleri hizmetler yönünden şu kategoriler altında ele almak mümkündür (Aktan, 2007):

- Eğitim-öğretim üzerine yoğunlaşan üniversiteler
- Araştırma faaliyetlerinde aktif üniversiteler
- Kitleli eğitim veren üniversiteler
- Kısa süreli mesleki eğitim veren üniversiteler
- Uzaktan eğitim veren üniversiteler

Üniversiteleri bu yönden sınıflandırılmasının yanısıra kâr elde etme olgusuna göre gruplandırmak da mümkündür. Buna göre, kâr amacı gütmeyen devletler, vakıflar ve sivil toplum kurumları bünyesinde faaliyet gösteren üniversiteler ile birlikte kâr amacı güden özel üniversiteler, kurum üniversiteleri ve ticari amaçla uzaktan eğitim yapan kurumlar günümüzde faaliyetlerine devam etmektedir. Ayrıca, çalışma alanları ve kullandıkları mekanlara bağlı olarak üniversiteleri ulusal ve uluslararası üniversiteler olarak nitelendirmek de mümkündür (Aktan, 2007).

Küreselleşme ve teknoloji alanındaki gelişmeler, sürekli olarak yoğun rekabet yaşayan işletmelerin artan nitelikli iş gücü ihtiyacının karşılanmasında birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Genel eğitim misyonunu gerçekleştiren üniversiteler sanayileşmeye devam eden Dünya'da bu hıza ayak uyduramamaktadır. Bir takım sosyolojik, politik ve ekonomik sebepler

nedeniyle üniversitelerin niceliğinde yaşanan artışlar niteliklerinde yaşanan eksiklikleri beraberinde getirmektedir. Özellikle köklü faaliyetlere sahip olmayan üniversiteler, yeterince kurumsallaşamama, fiziksel yetersizlikler, nitelikli öğretim elemanları gibi sorunları nedeniyle işletmelerin nitelikli iş gücü ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır (Doğan, 2013). Mülkiyet ayrımı yapmaksızın gerek kamu gerekse özel üniversitelerin de aslında birer işletme olduklarını unutmamak gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, eğitim hizmetleri ile iş gücüne nitelik kazandırma gayreti içinde bulunan üniversitelerin bu misyonlarını yerine getirmede ihtiyaç duyduğu kendi nitelikli iş gücünde de bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Dolayısıyla, işletmeler açısından bu durum dikkate alındığında, genel eğitim çıktılarını edinen çalışanların herhangi bir mal ve hizmet üretimine göre tam yetkin olması mümkün görünmemektedir.

Günümüzde, yükseköğretim çatısı altında faaliyet gösteren üniversiteler amaç ve hedeflerinden uzaklaşmış ve birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır (Çelik, 1994; Ortaş, 2002; Şenses, 2007; Çınar, 2008; Bilgin, 2009; Benek, 2011; Şen, 2012, Karahan, 2012). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de üniversitelere yöneltilen eleştiriler genel olarak, toplumun talep ve ihtiyaçlarına yeteri kadar duyarlı olmamaları ve yeterli nitelik ve nicelikte ürün ve hizmet vermemeleri şeklinde ifade edilebilir. İş bulmakta zorlanan mezunların yaşadıkları sorunlar, problemlerinin çözümünde yeterli destek bulamayan sanayi işletmelerinin şikâyetleri ve toplumun öncelikli gündem maddeleriyle ilgili olarak daha fazla inisiyatif ve katkı bekleyen kamuoyunun istekleri, üniversitelere yönelik eleştirilere neden olmaktadır (Doğan, 2013).

Yükseköğretim Sisteminin en büyük eksikliklerinden biri, sistemin işgücü piyasalarıyla ilişkilendirilmemiş olması ve yükseköğretimin bu bağlamdaki hedefinin ağırlıkla ve çok soyut bir biçimde bilgi toplumunun gerektirdiği insan gücünü yetiştirmekle sınırlandırılmış olmasıdır (Şenses, 2007). Yükseköğretim kurumlarında teknolojik yetersizlikler ile dolu atölye ve laboratuvarların kamu imkanları ile sağlanması ekonomik bakımdan eksiklikleri beraberinde getirmektedir (Uzun ve Üstün, 2016b). Yeni kurulan üniversitelerin yaşadığı ekonomik problemler, tüm yükseköğretim kurumlarında faaliyet gösteren akademisyenlerin ders yükü fazlalıkları, eğitilen adayların süreç sonunda sahip olduğu yabancı dil seviyelerindeki yetersizlikler, eğitimin gerçekleşmesi sırasında kullanılan araç gereçlerin eksiklikleri gibi sorunlar genel anlamda yükseköğretim kalitesini olumsuz etkileyen faktörler arasındadır. Bununla birlikte, yeni kurulan üniversitelerdeki kütüphane, laboratuvar, spor salonu gibi fiziki altyapı eksiklikleri ile kafeterya, sinema, alışveriş merkezi gibi sosyal ihtiyaçları karşılayan tesislerin yetersizliği henüz daha eğitim konusundaki noksanlıkları düşünmeye fırsat tanımayan öncelikli problemlerden birkaçıdır (Doğan, 2013). Bunun yanı sıra, Mevcut durum içerisinde üniversite-sanayi işbirliğinin işleyişi arzu edilen amaçlardan oldukça uzaktır. Yükseköğretim kurumları ile işletmeler arasında yaşanan diyalog ve işbirliği eksikliği, nitelik bakımından mezunların sanayi işletmelerinin beklentilerini karşılamada yetersiz kalması, akademisyenlerin işbirliğine konu olan problemi sadece akademik açıdan ele almaları, fikri ve sınai haklar alanı ile mevzuatlara ilişkin yaşanan sıkıntılar üniversite-sanayi işbirliği olumsuz etkileyen faktörlerden bazılarıdır (Uzun ve Üstün, 2016b).

İçerik ve yöntem olarak eğitim sisteminin birbirini tekrar eden uygulamalar olarak gerçekleştiği, yalnızca bilgi aktarımının sağlandığı ve uygulamada eksikliklerin yaşandığı bir metodoloji olduğu görülmektedir. Bilgileri uygulama tekniklerinin eğitim sisteminde sınırlı kalması, mesleki ve teknik eğitim kalitesinin giderek azalması ve ilgi görmemesi yaşanan büyük olumsuzluklardan biridir. Performans esaslı ölçme sisteminin yerine ezber dayalı ölçme yöntemleri bu olumsuzlukları giderek artırmaktadır. Problemlerin çözülmesi ancak ve ancak eğitim sisteminin yenilenmesi ile mümkündür (Uzun ve Üstün, 2016a).

Yükseköğretim çatısı altında faaliyet gösteren üniversitelerde yaşanan bu ve benzeri problemler, üniversite-sanayi işbirliklerinde yaşanan aksaklıklar, işletme büyesinde faaliyet gösteren geleneksel eğitim departmanlarının akademik açıdan yetersizlikleri işletmeleri şirket akademileri kavramına yöneltmektedir. Şirket akademileri modeli, geleneksel eğitim

departmanlarının faaliyetlerine akademik bakış açısı kazandırılarak işletmelerin sahip olduğu iş gücünün eğitimine daha profesyonel bir nitelik kazandırmaktadır.

YÜKSEKÖĞRETİMİN TİCARİLEŞMESİ VE ŞİRKET ÜNİVERSİTELERİ

Üretim faktörleri açısından bakıldığında, teorik bilgi bireysel nitelikteki uygulamalardan ve yargulamalardan uzak, rasyonel ve güvenilir, aynı zamanda anlamlı ve stratejik bir kaynaktır (Erkan, 1998; Drucker, 1994; Dolgun, 2010). Enformasyon ise istatistikler, raporlar, kurul kararları, cetveller, haberler gibi uygulamalar neticesinde elde edilen veriler şeklinde nitelendirilebilir (Bell, 1985; Toffler, 1992). İşletme çalışanlarına verilmek istenen eğitimin niteliği bilgi ve enformasyonun harmanlanmasıyla ulaşılan eğitimin çıktılarıyla ilişkilidir. Günümüzde teorik bilginin kaynağını üniversiteler oluştururken verilere dayalı enformasyonun kaynağı ise işletmelerde saklıdır.

Rakipler karşısında üstün konumda olmak ve pazardan büyük pay almak amacıyla işletmeler ürün farklılaşmaları ve yüksek teknolojiye dayalı ürün gelişimine ihtiyaç duymaktadır (Zack, 1999). İşletmelerin araştırma geliştirme faaliyetleri ile yakından ilişkili olan bu durum, işletmelerin kendi bünyelerinde kurdukları Ar-Ge departmanlarının yanı sıra üniversitelerden aldıkları destek ile önem kazanmaktadır (Dolgun, 2010). Geleneksel eğitim modelinde üniversiteler bilgiyi aktarmak yerine üretmek peşindedirler (Pines, 2003). Tüm bu çerçevede içerisinde bugün geçerli olan başlıca sorun üniversitelerin işletmelerce ihtiyaç duyulan teknolojik gelişmelere yönelmesi ile ticarileşmeleri yönünde faaliyet göstermeleridir (Dolgun, 2010). Rekabet ortamında işletmelerin ihtiyaç duyduğu eğitim anlayışı elit nitelikteki entelektüel içerikli eğitim yerine, teknoloji temelli eğitim şeklindedir (Tekeli, 2003).

Günümüzde, şirketleşme aşamasında olan üniversitelere yönelik olarak sanayi işletmelerinin üniversitelere ne yapmaları gerektiğini dikte ettirmeleri ile oluşan bir eleştirinin varlığı söz konusudur (Evans, 2007). Bu bağlamda, şirket üniversiteleri bünyesinde görev yapan akademisyenler bilgi ve enformasyon aktarımından ziyade işletmelere teknolojik yenilikleri araştırıp üreten Ar-Ge çalışanları gibi davranmaktadır (Dolgun, 2010). Bunun yanı sıra, Ar-Ge konularının neler olacağına karar veren işletmeler tarafından akademisyenlere direkt olarak teorik bilginin yerini uygulamaya yönelik araştırma projeleri almaktadır (Greenwood ve Levin, 2003). Bu noktada şirket üniversiteleri, teknolojik gelişmelerin temelini disiplinler arası entelektüel bakış açısıyla araştıran kuruluşlardan ziyade piyasa şartlarının gerektirdiği araştırmaları yapan hizmet şirketlerine dönüşmektedir. Bunun yanı sıra, şirket üniversiteleri, değişimlere ayak uydurma, eğitim faaliyetlerinin tek bir noktadan yürütülmesini sonucunda standart bir çıktı sağlama, farklı çalışan kültürlerini işletme kültürü ile harmanlama ve tüm çalışanların işletme amaçlarına odaklanmasını sağlayacak öğrenme programları düzenleme gibi işletmenin sürekliliğine oldukça katkı sağlamaktadır (Jansink, 2005).

İşletme kültürlerinin etkisi altında eğitim veren şirket üniversiteleri özel sektörün gizlilik ilkesi nedeniyle çoğu zaman bilgi alışverişi ve teknoloji transferi açısından diğer yükseköğretim kurumlarına kapalı bir tavır sergilemektedir. Bu durum, paylaşıldıkça niteliği ve değeri artan bilginin harmanlanması sürecini oldukça olumsuz etkilemektedir. Gerek kuruluş ve işleyiş sürecinde gerekse mesleki ve teknik altyapılarındaki eksikliklerin tamamlanması açısından şirket üniversiteleri geleneksel eğitim departmanlarının karşısında işletmelere oldukça ağır ekonomik yükler taşımaktadır. Şirket üniversitelerinin gelişimi dört aşamada izlenmektedir. Birinci aşamada yalnızca eğitim veren bu kurumlar, ikinci aşamada eğitime ek olarak yönetici gelişim programları sağlamaya başlamıştır. Üçüncü aşamada akademik kurs ve sertifika vermeye başlayan şirket üniversiteleri son aşamada akademik unvan sunarak bugünkü kurumsal yapılarına ulaşmıştır (Allen, 2002).

ŞİRKET AKADEMİLERİ ve ULUSLARARASI UYGULAMALAR

Şirket akademileri, işletmelerin geleneksel eğitim departmanlarının akademik bakış açısıyla yeniden düzenlenerek uygulanan daha gelişmiş bir eğitim modelidir. Çoğu zaman şirket üniversitesi olarak da karşımıza çıkan akademiler, işletme kültürü çatısı altında ihtiyaç duyulan nitelikli iş gücünün temininde etkili sonuçlar doğurmaktadır. Geleneksel eğitim departmanları bireyler üzerinde spesifik performans problemlerine odaklanırken şirket akademileri örgüt üzerinde işletme stratejilerine ulaşmaya yardım etmeyi amaçlayan bütünsel ve sürekli bir çabaya odaklanmaktadır. Geleneksel eğitim departmanlarından yalnızca çalışanlar yararlanırken şirket akademilerinden çalışanların yanı sıra tedarikçiler ve müşteriler de faydalanmaktadır. Geleneksel eğitim departmanlarında işe özel yetkinlikler kazandırılırken şirket akademilerinde örgütsel gelişim ve değişimi destekleyen yetkinliklere ağırlık verilmektedir. Geleneksel eğitim departmanlarının sorumluluğu dar kapsamlı ike şirket akademilerinin sorumluluğu en üst düzey yönetici ve ekibi tarafından üstlenilmektedir. Sade yaklaşımlar ve formal ders yoluyla yapılan geleneksel eğitimlere karşın şirket akademilerinde farklılaştırılmış yaklaşımla düzenlenen eğitim faaliyetleri ve diğer aktif metotlar yer almaktadır. Ve son olarak geleneksel eğitim departmanlarında eğiticiler konunu içsel ve dışsal uzmanlarından oluşurken şirket akademilerinde eğiticiler içsel yönetim ekibi ve dışsal uzmanlardan oluşmaktadır. Ayrıca şirket akademilerinin eğitim sürecinde formal kolej ve üniversitelerle sağlanan işbirlikleri oldukça yaygındır (Morin ve Renaud, 2004).

Dünya’da şirket akademileri ilk olarak 1914-1950 yılları arasında faaliyet göstermeye başlamıştır. General Electric ve General Motors şirketlerinin eğitim departmanları ilk örneklerdendir. 1950-1990 yılları arasında ise şirket üniversiteleri ortaya çıkmıştır. Motorola University ve Disney University bunlara örnektir. Bu üniversiteler bugün yalnızca akademi olarak faaliyet göstermektedirler. 2000’li yıllarda ise uluslararası arenada şirket akademileri kurulmaya başlanmıştır. Savunma ve havacılık sanayide faaliyet gösteren British Aerospace ve Northern Orient Lines firmaları örnek olarak gösterilebilir (Özveren ve Yıldız, 2008).

Günümüzde uluslararası düzeyde halen aktif olarak eğitim veren şirket üniversitelerinden biri Hamburger Üniversitesi’dir. Şirket üniversitesi olarak hazır gıda, fast-food sektöründe faaliyet gösteren uluslararası bir firma bünyesinde bulunan Hamburger Üniversitesi, 1961 yılında restoranlarının birinin bodrum katında kurulmuştur. 1983’ten itibaren 80 dönüm üzerinde 40.000 metrekare kapalı alanlı kampüste eğitim veren bu akademi her yıl 7.500 öğrenci eğitimine devam etmektedir. Ayrıca, bu kampüste 13 öğretim odası, 300 kişilik oditoryum, 12 interaktif eğitim odası, 3 mutfak laboratuvarı ve en son teknoloji ile donatılmış hizmet eğitim laboratuvarları bulunmaktadır. Bugüne dek 80.000’den fazla restoran yöneticisi, orta sınıf yönetici ve işletme sahibi bu üniversiteden mezun olmuştur. Hamburger Üniversitesi kurulduğu günden beri tutarlı restoran operasyon prosedürleri, servis, kalite ve temizlik üzerinde eğitimler vermektedir. Bu şirket akademisi, operasyon eğitimleri ve liderlik gelişimi için bağlı olduğu firmanın küresel mükemmellik merkezi haline gelmiştir. Firmanın eğitim misyonu Dünyadaki kalite, hizmet, temizlik ve değer alanlarında en kararlı bireylerin yeteneklerinin en iyi geliştiricisi olmaktır. İşletme kurucusunun sağladığı "Her yere gideceksek, yeteneğimiz olmalı ve paramı yeteneğe harcayacağım" vizyonu eğitim faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Hamburger Üniversitesi, mesleki ve teknik eğitim kapsamında öğrencilerine kendi kendine çalışma, e-öğrenme de dahil olmak üzere çeşitli öğrenme teknikleri kullanarak çekirdek müfredatı sağlamakta ve uygulamaktadır. Uygulanan ekip geliştirme müfredatı, Hamburger Üniversitesi’ndeki uzmanlar tarafından geliştirilmekte ve desteklenmekte ve restoranlarda uygulanmaktadır. Bu müfredat, çalışanların yönetim ve destek personeli kariyerlerinde yol gösterici bir temel oluşturmaktadır. Bu dersler tamamlandıktan sonra, yöneticiler milyonlarca dolarlık bir restoran çalıştırmak için ihtiyaç duydukları ek bilgi ve becerileri öğrenmektedirler. Ayrıca, bireyler bir işletmeyi nasıl etkili bir şekilde yönetebileceklerini öğrenmekte ve harika restoranlar işletmek için başkalarına nasıl koçluk ve danışmanlık yapmayı öğretmektedir. Bugün, Dünya çapında toplam yedi adet Hamburger Üniversitesi kampüsü bulunmaktadır.

Bunlar, Oak Brook, Sydney, Mönih, Londra, Tokyo, São Paulo ve Şangay'da yer almaktadır. Tüm bu kampüsler, eğitim materyalleri ve araçlarının farklı dil ve kültürlerle entegre olmasını sağlayan Hamburger Üniversitesi'nin Küresel Öğrenme Yaklaşımı'nı uygulamaktadır (http://corporate.mcdonalds.com/mcd/corporate_careers/training_and_development/hamburger_university.html, 25.04.2017 tarihinde erişildi).

Şirket akademilerinin uluslararası örneklerinden bir diğeri Apple Üniversitesi'dir. İletişim teknolojilerinde faaliyet gösteren lider bir işletme tarafından kurulan Apple Üniversitesi oldukça gizli bir yapıya sahiptir. Rekabet açısından yapmış olduğu faaliyetler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinin Kaliforniya eyaletinde 2008 yılından bugüne faaliyetlerine devam eden üniversitenin akademik kadrosu Yale, Harvard, California-Berkeley, Stanford gibi Dünya'da ünlü üniversitelerde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Üniversite bünyesinde okutulan dersler çalışanlar açısından zorunlu değildir. Eğitim almak isteyen şirket çalışanları yalnızca kendi erişimlerinin mümkün olduğu bilişim ortamında derslere kendi istekleri ile kaydolarak kendilerini geliştirmektedir. Çin'de 2014 yılında aynı isim altında kurduğu yeni kampüste çalışanların eğitimine devam eden işletme uluslararası alanda şirket akademisi modelini etkin şekilde uygulayan önemli örneklerden biridir (<http://www.bestcollegereviews.org/apple-university/>, 25.04.2017 tarihinde erişildi).

Disney Üniversitesi, dünyaca ünlü çok uluslu bir medya ve eğlence şirketinin mesleki gelişim ve dışsal eğitim kurumudur. İşletme çalışanları işletmeye ait gelenekler ile kişisel ve mesleki gelişim gibi bir dizi eğitimden faydalanmaktadır. Disney Üniversitesi, akredite bir kurum olmasa da, buradaki dersler deneyimli yöneticiler tarafından tasarlanmakta, geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bununla birlikte, eğitime kayıt olabilmek için, Disney Üniversitesi'nde ders almaya veya işletme bünyesinde çalışmaya izin verecek akredite bir kolejden kayıtlı olma zorunluluğu vardır. Orlando, Florida, Paris, İngiltere gibi dünyaca tanınmış lokasyonlarda Disney Üniversitesine ait farklı birimler mevcuttur. Üniversitenin Orlando kampüsünde tüm yeni çalışanlara ilk iş gününde işletme kültürünü aktaran dersler verilmektedir (<https://disneyinstitute.com/about/our-story/>, 25.04.2017 tarihinde erişildi).

Amerika Birleşik Devletleri kökenli uluslararası bir teknoloji şirketine ait olan Xerox Araştırma Merkezi tanınmış üniversiteler ve enstitülerle yaptığı işbirlikleri ile eğitim misyonunu yerine getirmektedir. İşletme, Kaliforniya'da Ashford Üniversitesi ve Hindistan'daki köklü üniversitelerle yürütülen eğitim programları kapsamında kendi çalışanlarını eğitmektedir. Ayrıca, şirket, 1974 yılında Virginia eyaletinde Xerox Konferans Merkezi olarak kurduğu yerleşkede Xerox Doküman Üniversitesi adı altında faaliyet göstermiştir. 1994 yılında kampüs imkanlarını diğeri eğitim kurumlarına da açan üniversite 2000 yılında Oxford Yatırım Ortaklığına dönüşerek eğitim faaliyetlerini araştırma merkezi bünyesine taşımıştır (<http://www.xrci.xerox.com/xrci-collaborations>, 25.04.2017 tarihinde erişildi).

Ülkemizde ise uluslararası alanda ticari faaliyetlerde bulunan holdinglerce kurulmuş önemli şirket üniversiteleri mevcuttur. Bunlardan en önemlileri Koç Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi'dir. Bunun yanı sıra, Gedik Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, Acıbadem Üniversitesi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi gibi teknik anlamda desteklendiği işletmelerin uğraş alanları çerçevesinde eğitim veren diğeri başlıca kurumlardandır. Ayrıca, uluslararası alanda faaliyet gösteren bazı işletmelerin bünyesinde yerel bazda faaliyetlerde bulunan şirket akademilerine de rastlamak mümkündür. Bunlar, Samsung Akademi, Bosch Akademi gibi eğitim departmanlarıdır. Bununla birlikte, ulusal çerçevede yer alan Temsa Akademi, Türk Telekom Akademi gibi eğitim birimleri Türkiye'de faaliyetlerine devam etmektedirler (<http://samsungakademi.net/>, <http://www.boschtermoteknikakademi.com/>, <http://temsaakademi.com>, <https://www.turktelekomakademi.com.tr>, 25.04.2017 tarihinde erişildi).

SONUÇ

Bu çalışmada, işletmelerin sürdürülebilir üretim amacıyla ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücünün temininde kendi öz yeterliliklerini kullanarak yükseköğretim bakış açısıyla oluşturdukları şirket akademileri ile kurum üniversitelerinin önemi ve uluslararası uygulamaları ele alınmıştır. Buna göre,

Yükseköğretim çatısı altında faaliyet gösteren üniversitelerde yaşanan problemler, üniversite-sanayi işbirliklerinde yaşanan aksaklıklar, işletme büyesinde faaliyet gösteren geleneksel eğitim departmanlarının akademik açıdan yetersizlikleri işletmeleri şirket akademileri kavramına yöneltmektedir. Şirket akademileri modeli, geleneksel eğitim departmanlarının faaliyetlerine akademik bakış açısı kazandırılarak işletmelerin sahip olduğu iş gücünün eğitimine daha profesyonel bir nitelik kazandırmaktadır.

Günümüzde, Hamburger Üniversitesi, Apple Üniversitesi gibi uluslararası düzeyde aktif olarak eğitim veren şirket üniversiteleri mevcuttur. Bunun yanı sıra, Motorola Üniversitesi, Xerox Doküman Üniversitesi gibi yakın geçmişte aktif olan şirket üniversiteleri bugün yalnızca akademi olarak faaliyet göstermektedir. General Electric, General Motors, British Aerospace, Northern Orient Lines gibi firmaların akademileri de geçmişten gelen faaliyetleriyle bilinmektedir.

Ülkemizde ise uluslararası alanda ticari faaliyetlerde bulunan holdinglerce kurulmuş şirket üniversitelerinin başlıcaları Koç Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi'dir. Bunun yanı sıra, Gedik Üniversitesi, Yaşar Üniversitesi, Acıbadem Üniversitesi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi gibi diğer şirket üniversiteleri de faaliyetlerine devam etmektedir. Ayrıca, uluslararası alanda faaliyet gösteren bazı işletmelerin bünyesinde yerel bazda eğitimlerde bulunan şirket akademilerinden bazıları Samsung Akademi ve Bosch Akademi'dir. Bununla birlikte, ulusal çerçevede yer alan Temsa Akademi, Türk Telekom Akademi gibi eğitim birimleri Türkiye'de faaliyetlerine devam etmektedirler.

İşletmelerin ihtiyaç duyduğu eğitim sisteminin tasarımına akademik bir bakış açısı kazandırmak atılması gereken önemli bir adımdır. Sahip oldukları teknik tecrübe ve altyapı ile akademik bakış açısını birleştiren işletmeler, şirket akademileri kavramıyla mesleki ve teknik eğitimde yeni bir boyuta kavuşmaktadır. Şirket akademileri kavramı, aynı zamanda, işletmenin sürekliliği ve verimliliğine yüksek ölçüde fayda sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2007). Yüksek öğretimde değişim: global trendler ve yeni paradigmlar. Değişim Çağında Yükseköğretim, 1-43.
- Allen, M., (2002). The Corporate University Handbook. American Management Association, New York, 256s.
- Bell, D., (1985). Gutenberg and the Computer - On Information, Knowledge and Other Distinctions, Encounter, Vol. 64, May., pp.15-20.
- Benek, İ., (2011). Yükseköğretimde inovasyon. Yeni yönelişler ve sorunlar. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi, 814-821.
- Bilgin, V., Erdem, T., Çetinkutsi, Ş., Kartal, F., Arslan, H. S., Yıldız, E., Arıkan, M., Evren, Ü., Erkanat, E., Sever, E., Maviş, O. (2009). Türkiye'de Üniversite Sorunu ve Üniversite Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. Eğitim-Sen.
- Çelik, A. (1994). Yeni üniversitelerde kütüphane sorunu. Türk Kütüphaneciliği, 8(4), s.266-271.
- Çınar, İ., (2008). Üniversite ve bazı sorunları. Eğitim Dergisi, 18.
- Doğan, D. (2013). Yeni kurulan üniversitelerin sorunları ve çözüm önerileri. Yükseköğretim ve Bilim

- Dergisi, 3(2), 108-116.
- Dolgun, U., (2010). Yirmi birinci yüzyılda Yüksek Öğretimin Yeni Misyonu. Sosyoloji Konferansları, (42), 15-39.
- Drucker, P.F., (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, Çev: Belkis Çorakçı, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Er, H., Akbaşak, H., Tunç, G., (2016), "Mesleki Teknik Eğitimin Gerçeği, Üniversite Sanayi İşbirliği", 5. Uluslararası Meslek Yüksekokulları Sempozyumu Bildiri Kitabı, s.40-45.
- Erdem, A.R., (2006). Dünyadaki yükseköğretimin değişimi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 299-314.
- Erkan, H., (1998). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Evans, G.R., (2007). Akademisyenler ve Gerçek Dünya. Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Greenwood, D.J. ve Levin, M., (2003). Üniversite-Toplum İlişkilerinin Yeniden Yaratılması:Eylem-Araştırma/Akademik Taylorizm. Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
- Jansink, F., Kwakman, K., Streumer, J., (2005). □The Knowledge- Productive Corporate University, Journal of European Industrial Training, 29 (1), ss.40-57.
- Karahan, Ö., (2012). Üniversitelerin meseleleri. Yükseköğretim Dergisi, 2(2), 80-84.
- Morin, L. ve Renaud, S., (2004). □Participation in Corporate University Training: Its Effect on Individual Job Performance□. Canadian Journal of Administrative Sciences, 21 (4), ss.295-306.
- Ortaş, İ. (2002). Üniversitelerin sorunları-1. Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, 2(4), 1-3.
- Özevren, M., ve Yıldız, S., (2008). Türkiye'□de Şirket Üniversitelerinin Durumuna Yönelik Bir Araştırma. Marmara Üniversitesi BF Dergisi, 2008, C.XXV. S.2. s.445-463.
- Pines, D., (2003). Binyıl İçin Yeni Bir Üniversite Tasarlamak: Santa Fe Enstitü Perspektifi, Eğitimin Geleceği: Üniversiteleri ve Eğitimin Değişen Paradigması, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Şen, Z. (2012). Türkiye'de Yükseköğretim Sistemi Eleştirileri ve Öneriler. Yükseköğretim Dergisi, 2(1), 1-9.
- Şenses, F. (2007). Uluslararası Gelişmeler Işığında Türkiye Yükseköğretim Sistemi: Temel Eğilimler, Sorunlar, Çelişkiler ve Öneriler. Economic Research Center Working Papers in Economics 07, 5.
- Tekeli, İ., (2003). Üniversiteye dair konuşmak. Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 97
- Toffler, A., (1992). Yeni Güçler Yeni Şoklar, Çev: Belkis Çorakçı, Altın Yayınları, İstanbul.
- Uzun, R.O. ve Üstün, S., (2016), a. Yükseköğretimde kaliteyi tamamlayan etkin bir unsur: şirket akademileri. Uluslararası Yükseköğretimde Kalite Konferansı Bildiri Kitapçığı, s.1114-1119, 24-25.Kasım.2016, Sakarya.
- Uzun, R.O. ve Üstün, S., (2016), b. Meslek Yüksekokullarında Uygulanan Etkin Bir Üniversite Sanayi İşbirliği: Trisömestr Eğitim Sistemi. II. Eğitim Kongresi, 24-25.Ekim.2016, Antalya.
- Zack, M.H., (1999). Developing a Knowledge Strategy. California Management Review, Vol: 41, 3.

MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA, SEKTÖR BEKLENTİLERİ VE MESLEKİ YETERLİLİKLER ÇERÇEVESİNDE ESNEK ÖĞRENME ORTAMLARININ KURGULANMASI

¹Süleyman ÜSTÜN, ²Recep Onur UZUN

¹Assist. Prof.Dr., Celal Bayar University, TURKEY, (s.ustun68@gmail.com)

²Assist. Prof.Dr., Celal Bayar University, TURKEY, (recepnur@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Investigation of Flexible Learning Environments in the Framework of Sector Expectations and Professional Qualifications in Vocational High Schools

In order to be able to survive and develop in the competitive environment of the global arena, the qualified labor force trained in national and international vocational qualifications is of great importance. Today, there are eight reference levels of education at Vocational Schools, European Qualifications Framework and National Qualifications Framework. Graduates in class. A large majority of our students graduated from this level either work in their own profession in the sector or in a different business sector, while others are continuing their undergraduate studies at the 6th level under vertical transfer. The sector has to keep its technical and hardware capacities up to date in a competitive approach. This is a rule of global business world. Qualified workforce expectations in the sector are increasing day by day. Students who are studying at Vocational Training Centers within the scope of lifelong learning and who have graduated from diploma, vocational high school and vocational high school and graduated from the Vocational Higher Education Institutions (Voc-Test) which are accredited by the Vocational Qualifications Authority And a test that clearly demonstrates their competence. In the case of the sector, it is a legal obligation to employ graduates who are certified by these examination centers. Lifelong learning graduates and 4th and 5th level graduates are required to make their learning environments flexible in line with sector expectations so that they can demonstrate success in the Examination and Documentation Centers. The success rate of graduate students in these exams will also show the quality performance of Vocational Schools. In this study, the situation of Vocational High School graduates meeting the sector needs, graduation-employment rates, post graduate student analysis, occupational standards of sector needs and the construction of flexible learning environments within the framework of Vocational Qualifications were searched and charted and the results were examined.

KEYWORDS: Sector needs, Vocational Qualifications, Flexible Learning Environments

1. GİRİŞ

Küreselleşen ekonomi, bilgi toplumu çağının gerektirdiği nitelikte işgücünün yetişmesini gerekli kılmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini artırmanın yanında işgücü piyasasında aktif rol almalarını sağlamak adına mesleki ve teknik eğitimin önemini ön plana çıkarmıştır. Türkiye’nin genç nüfusu ile birlikte düşünüldüğünde nitelikli insan gücü yetiştirme potansiyelinde eğitimin rolü oldukça fazladır. Dolayısıyla, nitelikli insan ve güçlü toplum hedefinde insan odaklı kalkınmanın sağlanması için planlanmış bir mesleki ve teknik eğitimin sağlanması başlıca önceliklerdendir. Bu çerçevede, meslekî ve teknik eğitimin uluslararası standartlar ve kriterler çerçevesinde planlanması ve uygulanması eğitim sisteminin temel hedeflerinden birisidir. Meslekî ve teknik eğitimi yerel, ulusal ve uluslararası iş piyasalarının beklentilerine uygun yapılandırarak genç nüfusumuzun gerekli bilgi, beceri ve yetkinliği kazanmasını sağlamak temel hedef haline gelmiştir. Bu kapsamda, ihtiyaç duyan herkesin erişimine açık bir mesleki ve teknik eğitimin çağın gerektirdiği çerçevede ve işgücü piyasasının talepleri doğrultusunda kalitesinin arttırılmasına yönelik olarak geliştirilen stratejiler ve politikalar büyük öneme sahiptir. Bireylerin değişen sosyal ve ekonomik koşullara uyum sağlayabilen becerilerle donatıldığı ulusal ve uluslararası alanda tanınırlığı ve hareketliliğinin artırıldığı bir mesleki eğitim sisteminin kurulması için çalışmalar yürütülmektedir. Toplumun tüm kesinlerinin ihtiyaçlarına uygun öğrenme fırsatları ile bulunduğu, sektörle işbirliği içinde hareket eden esnek ve geçirgen bir mesleki eğitim sisteminin kurulması için politika öncelikleri göz önünde bulundurulmuştur (Kalkınma rapor,2014).

Eğitim, çağın baskın paradigmasına göre şekillenir ve kendi sistemini ona göre yapılandırır. Her ülkenin eğitim sistemi de o ülkenin geleceğini belirler. Günümüzde çağdaş bilgi ve teknolojiye sahip olmayan bir ülkenin ekonomik bağımsızlığını, siyasal bağımsızlığını koruyabilmesi, sürdürebilmesi olanaksız olduğu gibi, 21.yüzyılda, evrensel değerleri olmayan bir eğitim sisteminin ulusal idealler gerçekleştirilmesi de oldukça zordur. Çağdaş toplumlar sürekli değişim halinde bir yandan yenileşirken, bir yandan da kendi mekanizmalarını yeni durumlara uygulamaktadır. Son beş yıldır, eğitime olan etkilerin uygulamaya dönüşmesi için hemen hemen bütün ülkelerde bir yeniden yapılanma arayışı ve çabası olduğu gözlenmektedir. Eğitim politikaları belirleme çalışmalarında, bir yandan o politikanın olduğu çevre, ülke koşulları ve bağlamın girdileri göz önüne alınırken, bir yandan da uluslar arası ölçütler ve standartlardan yararlanılarak bir sentezlemeye gidildiği anlaşılmaktadır (Akinoğlu, 2005).

Ülkemizde yetişmiş insan gücünün önemi her geçen gün artmaktadır. Uluslararası rekabet ortamlarının her geçen gün arttığı günümüzde mesleki ve teknik eğitim kurum ve kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları bu farkındalığı her zaman üst seviyelerde tutmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasında yükseköğretim, sadece meslekî formasyon kazandırmak hususunda değil, aynı zamanda evrensel insanlık birikiminden beslenen ve bu birikimin zenginleşmesine katkı sunan bireyler yetiştirmek hususunda da merkezi bir rol üstlenmiş durumdadır. Yükseköğretim, dünya yüzeyindeki mekânsal-yatay hareketliliğe olduğu kadar, toplumsal-dikey hareketliliğe de katkı sağlayan en önemli dinamik durumundadır. Ülkelerin eğitimli insan kaynağı, ülkelerarası rekabette olduğu kadar, demokratik bir kurumsal ve sosyal düzenin geliştirilmesinde ve beşeri refahın artırılmasında da tayin edici konumdadır. Yükseköğretim, genç kuşaklara çağın gerektirdiği akademik donanımları kazandırma, entelektüel rehberlik yapma ve yeteneklerini keşfedip geliştirme fırsatı sunmaktadır (YÖK, 2014/2).

Mesleki ve teknik eğitim ülkelerin gelişmesi ve rekabet edilebilirliğinin sağlanması açısından son derece önemli olup, bu açıdan mesleki ve teknik eğitimin algısının değiştirilmesi ve özel sektörün mesleki eğitime katılımının artırılması vurgusu her zaman ön plana çıkan bir olgu olmuştur. Bilgi toplumuna geçiş süreci işgücünden beklenen becerilerin de farklılaşmasına neden olmuş ve mesleki eğitim de bu doğrultuda yapılandırılmaya çalışılmıştır. Günümüzde meslekler ve iş piyasasında beklenen beceriler sürekli değiştiğinden bireylere öğrenmenin öğretilmesi ve bilginin sentezlenmesi hususu sürekli vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, mesleki eğitimin sisteminin daha özgürlükçü, esnek ve geçişlere imkân veren bir yapıya dönüştürülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Genel ve mesleki teknik eğitim sistemi muhakeme yapabilen, temel becerilere haiz, bilgiyi günlük hayatında kullanabilen ve gözlem yapabilen bir insan yetiştirmeyi hedef almalıdır. Dolayısıyla, insan odaklı kalkınmanın sağlanmasında planlanmış bir mesleki ve teknik eğitim sisteminin oluşturulması ve bu planlama yapılırken uluslararası standartlar ve kriterler çerçevesinde hareket edilmesi, yerel ve uluslararası iş piyasalarının beklentileri göz önünde bulundurulması temel hedeflerdendir. Sektör bazında nitelikli ara insan gücünün önemi tartışılmazdır, (Kalkınma Raporu,2014).

2. Nitelikli İnsan Kaynağı ve İstihdam Ekseni Kapsamı

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik ve sosyal hayatın her alanında artan kullanımı, bu teknolojilere dayalı ürün ve hizmetlerin üretilmesini ve etkin şekilde kullanılmasını sağlayacak insan kaynağına olan ihtiyacı da artırmıştır. Söz konusu insan kaynağının yetiştirilmesi hem yerli bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün hem de bu teknolojileri girdi olarak kullanan diğer sektörlerin geliştirilmesi, ekonominin rekabet gücünün ve istihdamın artırılması açısından kritik önemdedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında ihtiyaç duyulan insan kaynağının yetiştirilmesi açısından bu alanda verilen ortaöğretim seviyesindeki mesleki eğitim programları ile ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim programları özellikle önem arz etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu eğitim programlarının, içeriğinin ve eğitim kadrosunun değer zincirinin farklı katmanlarında (bakım-onarım, teknik destek, üretim, tasarım ve Ar-Ge, danışmanlık, vb.) görev üstlenebilecek yetkinliklere sahip insan kaynağının yetiştirilmesini sağlayacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Ayrıca, söz konusu eğitim programlarına ilişkin olarak, gelişen teknolojinin insan

kaynağının niteliği açısından ortaya çıkardığı yeni ihtiyaçları belirleyecek ve bu ihtiyaçları karşılamak üzere hem eğitim içeriğini hem de eğitim kadrosunu bu yeni ihtiyaçları hızla karşılayacak şekilde iyileştirecek mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda, eğitim programlarının tasarlanması sürecinde açık kaynak kodlu yazılım projelerine katılımın yaygınlaştırılması konusu ayrıca değerlendirilmelidir. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün değişen yapısı, bulut bilişim gibi teknolojilerin öne çıkması, mobil teknolojiler ve platformlardaki hızlı değişim, ihtiyaç duyulan insan kaynağının nitelik ve niceliğini etkilemektedir. Bu kapsamda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi, gerek orta öğretim ve yükseköğretimde alınan eğitim gerekse bu alanda çalışmak suretiyle kazanılan yetkinliklerin bir süre sonra ihtiyaçları karşılayamaması sonucunu doğurabilmekte ve bu alanda çalışan insan kaynağının yetkinliklerinin yaşam boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde sürekli olarak güncellenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojileriyle ilgili uzmanlık alanlarında çalışanların okuldan mezun olduktan veya iş hayatına girdikten sonra da niteliklerini geliştirmelerine imkân sağlayacak mekanizmaların (meslek içi eğitimler, sertifika programları, vb.) oluşturulması bu alanda çalışan insan kaynağının ve dolayısıyla bunların istihdam edildikleri sektörlerin rekabet gücünün korunması açısından önem arz etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine ilişkin tedbirlerin etkin şekilde hayata geçirilebilmesi öncelikle bu alandaki insan gücü ihtiyacının orta ve uzun vadede nitelik ve nicelik açısından ortaya konmasını ve mevcut insan kaynağının bu ihtiyaçlara ne ölçüde cevap verdiğinin analiz edilmesini gerektirmektedir. Bu alanda çalışacak başta genç nüfus olmak üzere nitelikli insan kaynağını yetiştirmeye ve küresel insan kaynağını cezbetmeye yönelik olarak kamu ve özel sektör işbirliğiyle hayata geçirilecek politika, strateji ve uygulamaların bu analizler doğrultusunda şekillendirilmesi önem arz etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte giderek yoğunluk kazanan uluslararası rekabet ve yaşanan hızlı teknolojik gelişmeler nitelikli insan kaynağını en önemli rekabet avantajlarından biri haline getirmekte ve çalışma hayatı üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Hızla gelişen ve yaygınlaşan bilgi ve iletişim teknolojileri, hem bu sektör bünyesinde yaratılan yeni istihdam olanakları hem de bu teknolojilerin diğer sektörlerde de yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla iş yapış şekillerinde ortaya çıkan değişimler dolayısıyla iş gücü piyasası üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Daha önceleri insan gücüne dayalı olarak yapılan pek çok iş artık bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak ve sayıca daha az fakat daha nitelikli insan gücüne gereksinim duyularak yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra bilgi ve iletişim teknolojilerinde sağlanan gelişmeler bazı geleneksel iş kollarının kaybolmasına ve bir takım yeni mesleklerin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü dinamik, hızla büyüyen ve yenilikçiliğe müsait yapısı sebebiyle kayda değer oranda istihdam yaratma potansiyeline sahiptir. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yapılan Ar-Ge, yenilikçilik ve girişimcilik faaliyetleri önemli ekonomik sonuçlar doğurabilmekte ve pek çok insana yeni iş olanağı sunabilmektedir. OECD ülkeleri dikkate alındığında bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki istihdam, toplam istihdam içerisinde önemli ve giderek artan bir paya sahiptir. Dünya genelinde ve Türkiye’de bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmetlerine olan talep ciddi boyutlara ulaşmış olup, her geçen gün daha da artmaktadır. Küreselleşme olgusu ve sağlanan teknolojik ilerlemeler sayesinde özellikle bilgi teknolojileri hizmetlerinin sunumunda ülkeler arasındaki sınırlar önemini yitirmiştir. En önemli girdilerinden biri nitelikli insan kaynağı olan bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü, bu alanda yeterli sayıda yetişmiş insan gücüne sahip olan ülkeler için istihdam fırsatları doğurabilmektedir. Ayrıca, gerek uluslararası firmaların doğrudan yatırımları gerekse yerli işletmelerin teşebbüsleri vasıtasıyla bilgi ve iletişim teknolojileri ürünlerinin üretim hacminin artırılması bu sektördeki istihdam olanaklarını da genişletecektir. Etkin kamu politikaları vasıtasıyla bilgi ve iletişim teknolojileri ürün ve hizmetleri sektöründe hem yurtiçi talebi karşılama oranı hem de uluslararası pazarlardan alınan pay artırılarak yeni iş olanaklarının ortaya çıkması sağlanabilir. Bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü bünyesinde oluşturduğu yeni istihdam olanaklarının yanında, iş gücü piyasaları üzerinde bir takım dolaylı etkilere de sahiptir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonominin genelinde daha çok kullanılmasıyla birlikte bu teknolojileri çeşitli yetkinlik seviyelerinde kullanma becerisine sahip kişilerin istihdamına olan talep artmaktadır. Öte yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin

getirdiği işgücü verimliliği artışları özellikle emek yoğun sektörlerde önemli işsizlik sorunlarına sebep olmaktadır. İş bulamayan insanlara piyasanın ihtiyaç duyduğu bilgi ve iletişim teknolojileri yetkinlikleri kazandırılmak suretiyle hem işsizlik sorununun çözümüne katkı sağlanması hem de iş dünyasının nitelikli insan gücü ihtiyacının karşılanması mümkündür. Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı ve ağ etkisi, ekonominin işleyiş dinamiklerini dönüştürerek, özellikle iş yapma tarzlarında yeni modellerin geliştirilmesini sağlamış, yeni pazarlar, yeni ürünler, yeni iş alanları ve yeni organizasyon yapıları ortaya çıkarmıştır. İş dünyasındaki bu dönüşüm sayesinde işin fiziksel mekândan tamamen veya kısmen ayrıldığı evden çalışma, telemerkezlerde çalışma gibi çalışma türleri gelişmekte, başta kadınlar ve gençler olmak üzere farklı nedenlerle çalışma hayatının dışında kalmış kişilerin işgücü piyasasına çekilmesi bakımından önemli katkılar sağlanmaktadır. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte farklı toplumsal kesimler ve coğrafi alanlar arasındaki bilgi asimetrisi azalmış, böylece yeni ekonomik fırsatların yaratılması ve mevcut piyasaların daha iyi işlemesi mümkün olmuştur. Bu bağlamda, daha önce sadece yakın çevresinde bulunan kısıtlı sayıdaki aktörlerle ekonomik ilişkiler yürütebilen bireyler ve şirketler çok daha geniş bir ekonomik faaliyet alanına sahip hale gelmiştir. İş arayanlarla işverenlerin internet üzerindeki platformlarda buluşabilmeleri kişinin niteliklerine uygun işin ve pozisyonun gerekliliklerini haiz elemanın en hızlı ve etkin şekilde bulunabilmesi açısından önemli faydalar sağlamaktadır. Bu alanda yapılacak çalışmalarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin dolaylı ve dolaysız etkilerinden istifade edilerek yeni istihdam olanaklarının yaratılması, mevcut insan kaynağının yeni yetkinliklerle donatılması, iş gücü piyasasının daha etkin çalışmasının sağlanması gibi konularda hayata geçirilecek politika, strateji ve uygulamaların ortaya konması gerekmektedir (<http://www.bilgitoplumstratejisi.org/tr>, erişim tarihi:16.04.2017).

3. SEKİZ REFERANS SEVİYELİ EĞİTİM VE MESLEKİ YETERLİLİKLER

3.1. Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ)

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi tarafından 23 Nisan 2008 tarihinde resmi olarak kabul edilen 2008/C111/01 sayılı “Hayat Boyu Öğrenme için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi” Tavsiye kararıdır. AYÇ Tavsiye Kararı, ülkelere ulusal yeterlilik çerçevelerini oluşturmalarını, AYÇ ile referanslamalarını (ilişkilendirmelerini), AYÇ ile referanslama sürecinde ilgili tüm tarafların birlikte çalışmalarını ve bu süreci kaliteyi ve şeffaflığı teşvik edecek bir yaklaşımla yönlendirmek amacıyla Ulusal Koordinasyon Noktası belirlemelerini tavsiye etmektedir.

Tavsiye Kararı doğrultusunda Mesleki Yeterlilik Kurumu, 2008 yılı Aralık ayında “AYÇ Ulusal Koordinasyon Noktası” olarak belirlenmiş olup AYÇ Danışma Grubunda ülkemizi temsil etmektedir.

Hayat Boyu Öğrenme için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi Tavsiye Kararında; ulusal mevzuat ve uygulamalarla uyumlu ulusal yeterlilik çerçevelerinin geliştirilmesi ve yeterlilik seviyelerinin AYÇ seviyeleri ile şeffaf bir yaklaşım içerisinde referanslanmasıyla ulusal yeterlilik sistemlerinin AYÇ ile ilişkilendirilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca, sorumlu kurumlar tarafından düzenlenen tüm yeni yeterlilik belgesi, sertifika, diploma ve Europass dokümanlarının ulusal yeterlilik sistemleri aracılığıyla uygun AYÇ seviyesine açık bir referans içermesine yönelik önlemlerin alınması önerilmektedir. Tavsiye Kararında belirtilen öneriler doğrultusunda ülkelerin UYÇ’lerini geliştirmesi ve çerçeve seviyelerini AYÇ seviyeleri ile şeffaf bir yaklaşım içinde referanslaması sonucunda farklı ülke ve sistemlerde düzenlenen yeterlilik belgesi, sertifika, diploma ve Europass dokümanları gibi yeterliliklerin kıyaslanabilmesi mümkün olmaktadır (<http://myk.gov.tr/index.php/tr/avrupa-yeterlilikler-cercevesi>, Erişim Tarihi:16.04.2017).

Hayat Boyu Öğrenme için Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ), yeterliliklerin anlaşılması ve karşılaştırılması için geliştirilen hayat boyu öğrenme politika aracıdır. AYÇ, yeterliliklerin işverenler, bireyler ve kurumlar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlayarak, çalışanların ve öğrenenlerin yeterliliklerini diğer bir ülkede kullanabilmesinin yolunu açmakta, ülkelerin yeterlilik sistemlerinin birbirleriyle bağlantısını sağlayan ortak karşılaştırma aracı işlevi görmektedir.

AYÇ'nin iki temel prensibi vardır:

1. Bireylerin ülkeler arasında hareketliliğini teşvik etmek
2. Hayat boyu öğrenmelerine yardımcı olmak

AYÇ, kıyaslama ve işbirliğini mümkün kılmak amacıyla oluşturulmuş bir üst çerçeve olup farklı ülkelerin ulusal yeterlilik sistemlerini ve çerçevelerini sekiz ortak Avrupa referans seviyesi aracılığıyla ilişkilendirmeyi hedefleyen bölgesel bir yeterlilik çerçevesidir.

AYÇ, hayat boyu öğrenmeyi geliştirmeye yönelik bir araç olarak; örgün, yaygın ve serbest öğrenme ortamlarında gerçekleşen öğrenmeleri kapsamaktadır. AYÇ'nin temelini, her seviyede sahip olunması gereken asgari ortak bilgi, beceri ve yetkinliklerin tanımlandığı sekiz seviye oluşturmaktadır. Bu seviyeler, seviye tanımlayıcısı olarak adlandırılan bilgi, beceri ve yetkinlikten oluşan öğrenme kazanımı ifadeleriyle tanımlanmaktadır. (<http://myk.gov.tr/index.php/tr/avrupa-yeterlilikler-cercevesi>, Erişim Tarihi:16.04.2017).

Bologna Süreci, kapsamında "Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ)" oluşturulmuş, yükseköğretim sistemi içerisinde yer alan yükseköğretim ile mesleki eğitim alanlarında "Alana Özgü Yeterlilikler" tanımlanmıştır. Böylece ilgili alan yeterlilikleri doğrultusunda yükseköğretim kurumlarının eğitim öğretim programlarının yapılandırılması ve sürekli güncellenmesine başlanmıştır. Ardından Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi Yönetmelik taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak yönetmelikte, beceri ve yetkinlik kavramları aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Beceri: Bilgiyi uygulayabilme, problemleri çözebilme ve görevleri tamamlayabilme yeteneğidir. TYYÇ kapsamında beceriler, bilişsel (mantıksal, sezgisel ve yaratıcı düşünce) ve/ veya uygulamalı (el becerisi ve yöntem, materyal, araç gereç kullanabilme) olarak tanımlanmaktadır."

Yetkinlik: Bilgiyi, kişisel, sosyal ve/veya metodolojik becerileri iş ve çalışma ortamları ile mesleki ve kişisel gelişim konusunda kullanabilme yeteneğidir. TYYÇ kapsamında "yetkinlik", bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliği, öğrenme yetkinliği, iletişim ve sosyal yetkinlik, alana özgü ve mesleki yetkinlik kavramları ile tanımlanır." Bu tanımlar, yükseköğretim öğrencilerine kazandırılacak bilgi, beceri ve yetkinliklerin;

- Bilgi (kuramsal ve uygulamalı),
- Beceri (kavramsal/bilişsel ve uygulamalı),
- Kişisel ve mesleki yetkinlikler: - Bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliği - Öğrenme yetkinliği - İletişim ve sosyal yetkinlik - Alana özgü ve mesleki yetkinlik, olarak belirlendiğini göstermektedir. Bu durum yükseköğretimde çeşitli beceri ve yetkinliklerin öğretimi ile beceri yaklaşımının ön plana alındığını ortaya çıkarmaktadır (Güneş, F. 2012).

3.2. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi(TYÇ)

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ); Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile uyumlu olacak şekilde tasarlanan; ilk, orta ve yükseköğretim dâhil, meslekî, genel ve akademik eğitim ve öğretim programları ve diğer öğrenme yollarıyla kazanılan tüm yeterlilik esaslarını gösteren ulusal yeterlilikler çerçevesini ifade etmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşları, işçi ve işveren sendikaları, meslek örgütleri ve ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde, ulusal ve uluslararası uzmanlar ile akademisyenlerin katılımıyla hazırlanan "Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" Bakanlar Kurulunun 2015/8213 sayılı Kararıyla 19 Kasım 2015 tarihli ve 29537 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin amacı; tüm öğrenme ortamlarında kazanılmış ve kalite güvencesi sağlanmış yeterliliklerin tanımlandığı, sınıflandırıldığı, yeterlilikler arasında geçiş ilişkilerinin belirlendiği ve hayat boyu öğrenmenin desteklendiği bütünlük bir yapı sunmaktır.

Yönetmelikte tanımlanan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin temel esasları ise:

a) Kalite güvencesi sağlanmış tüm yeterlilikleri, öğrenme kazanımlarına dayalı olarak tanımlanmış

seviyeler aracılığıyla ulusal düzeyde sınıflandırmak.

b) Yeterliliklerin şeffaflığını ve tanınırlığını sağlamak.

- c) Yeterliliklerin kazanılması süreçlerine erişimi kolaylaştırmak.
- ç) Yeterliliklerin kredilendirilmesi, kredilerin birleştirilmesi ve yeterlilikler arasında geçiş yapılmasına imkân sağlamak.
- d) Yeni yeterliliklerin tasarlanmasına imkân sağlamak.
- e) Yeterliliklerin öğrenme kazanımlarına dayalı olarak hazırlanmasını sağlamak.
- f) Önceki öğrenmelerin tanınmasını sağlamak.
- g) Hayat boyu öğrenmeyi desteklemek.
- ğ) Eğitim ile istihdam arasındaki ilişkiyi güçlendirmek.
- h) Paydaşların katılım ve katkılarını sağlamak ve sorumlu kurumlar arasında etkili işbirliğini gerçekleştirmek.
- ı) Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ile uyumlu olmak.
- i) Yeterliliklerin uluslararası kıyaslanabilirliğini sağlamak amacıyla ortak kavramlar oluşturmak.
- j) Meslek kuruluşları ile diğer kurum ve kuruluşlar tarafından geliştirilmiş ve kalite güvencesi sağlanmış yeterliliklerin tanınmasını sağlamak.

Söz konusu Yönetmelik gereğince hazırlanan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesine Dair Tebliğ ve eki Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, 2/1/2016 tarih ve 29581 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik doğrultusunda ülkemizdeki mevcut yeterliliklerin kapsamlı bir şekilde bir araya getirilmesi, yeterliliklerin kalitesinin artırılması, hayat boyu öğrenmenin yaygınlaştırılması ve sistemli bir şekilde desteklenmesi, ulusal ve uluslararası şeffaflığın ve tanınabilirliğin en üst düzeyde karşılanması ve toplumun tüm bireyleri için eğitim ve istihdam fırsatları yaratılması hedeflenmektedir. (Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ), <http://myk.gov.tr/index.php/tr/tuerkiye-yeterlilikler-cercevesi>, Erişim Tarihi:16.04.2017).

3.3. Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (YYT)

Türkiye'de yükseköğretimde Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi (UYÇ) oluşturulmasına yönelik ilk çalışmalar, Bologna Sürecinde 2005 yılında Bergen'de gerçekleştirilen ve ulusal yeterlilikler çerçevelerinin oluşturulmasını karara bağlayan Bakanlar Zirvesi sonrasında Yükseköğretim Kurulu tarafından başlatılmıştır. Yükseköğretim Kurulu tarafından 28.04.2006 tarih ve 2006/8 sayılı Yükseköğretim Kurulu Başkanlık Kararı ile kurulan ilk Yükseköğretim Yeterlilikler Komisyonu (YYK) üyeleri Yükseköğretim Kurulu ve Yükseköğretim Kurumları temsilcilerinden oluşturulmuş ve çalışmalarını 04.02.2008 tarihine kadar sürdürmüştür. Komisyon bu tarihler arasında sürdürdüğü çalışmalar sonucunda ağırlıklı olarak Avrupa Yükseköğretim Alanı için Yeterlilikler Çerçevesi (QF-EHEA Qualifications Framework for European Higher Education Area) düzey tanımlayıcılarını kullanarak UYÇ'yi yükseköğretimin her düzeyi (ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora) sonunda asgari olarak kazanılması gereken bilgi, beceri ve yetkinliklere göre tanımlamıştır.

Yükseköğretim alanında yeterlilik, herhangi bir yükseköğretim derecesini başarı ile tamamlayan bir kişinin neleri bilebileceği, neleri yapabileceği ve nelere yetkin olacağını ifade eder.

Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi ise, ulusal düzeyde bir eğitim sistemindeki yeterlilikleri ve bunların birbirleriyle ilişkilerini açıklar. Diğer bir deyişle, Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi, ulusal ve uluslararası paydaşlarca tanınan ve ilişkilendirilebilen yeterliliklerin belirli bir düzen içerisinde yapılandırıldığı bir sistemdir. Bu sistem aracılığıyla, yükseköğretimde tüm yeterlilikler ve diğer öğrenme kazanımları açıklanabilir ve tutarlı bir şekilde birbiri ile ilişkilendirilebilir.

Yeterliliklerin kazanılma derecesi, her ders/modül esnasında ve sonunda uygun ve nesnel yöntemlerle "öğrenme çıktıları" olarak ölçülür. (Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi, <http://tyyc.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi:16.04.2017).

TYÇ'nin Yükseköğretim için Önemi

- Düzeyler arasında öğrenme çıktılarına dayalı açık tanımlamalar sunar;

- Yeterliliklerin amaç ve çıktılarını açık hale getirir;
- Farklı yeterliliklerin bir bütün sistem içerisinde birbirleri ile ilişkilendirilebilmelerini sağlar;
- Bu sayede düzeyler arasında ilerlemeyi ve geçişi sağlar;
- Paydaşların katılımı ile kabul edilmiş, eğitime rehberlik eden ulusal çağdaş bir çerçeve sunar;
- Mevcut yeterliliklerin anlaşılması, düzenlenmesi ve geliştirilmesine olanak sağlar;
- Yeni yeterliliklerin tasarlanabilmesi için bir içerik sunar;
- Yeterliliklerin reformunu kolaylaştırır;
- Değişen toplumsal ihtiyaçlara uygun yeni yeterliliklerin geliştirilmesine yardımcı olur;
- Yeterliliklerin vatandaşlar, işverenler ve toplumun bütün üyeleri için rollerini ve yararlarını gösterir;
- Yeterlilikler ve tanınma ve hareketlilik arasındaki farklı ulusal roller ve ilişkileri açıklar;
- Ulusal ve uluslararası düzeyde vatandaşların ve işverenlerin bilincini yükseltir;
- Ülke dışında yükseköğretimin tanınmasını ve cazibesini artırır.

TYYÇ'nin Öğrenciler İçin Önemi

- Öğrencilerin eğitim programlarını ve derslerini bilinçli seçmelerine yardımcı olur;
- Öğrenciler bu dersleri başarı ile tamamladıklarında hangi yeterliliklere sahip olacaklarını önceden bilirler;
- Öğrencilerin öğrenim programları dışındaki aktivitelerinde öğreneceklerinin anlaşılır olmasına yardım eder;
- Öğrenci hareketliliği için engelleri azaltır ve yaşam boyu öğrenimi teşvik eder;
- Eğitim-öğretim düzeyleri arasında yatay ve dikey geçişleri anlaşılabilir hale getirir;
- Ara yeterlilikler dâhil bütün yükseköğretim yeterliliklerinin ve kredi aralıklarının kapsamlı bir listesini sağlar;
- Böylece öğrenenlere yardım eder, onları destekler ve onlara yönelik bütün eğitim fırsatlarını açıklar.

TYYÇ'nin İşverenler İçin Önemi

- İstihdam edecekleri öğrencilerin mezuniyetleri sonunda neleri bileceğini, bunları hangi ölçüde uygulamaya aktarabileceğini, bilgi ve becerilerinden ne bekleyeceklerini anlamalarına yardım eder;
- Eğitim kademeleri arasındaki yeterliliklere dayalı farkı ve bunların ihtiyaçlara göre istihdamına yönelik daha bilinçli tercih yapmalarına yardımcı olur;
- İlgili oldukları alanlarda eğitim-öğretim programlarının geliştirilmesine paydaş olarak katılmalarını ve beklentilerini aktarmalarını kolaylaştırır.

3.3.1. TYYÇ'de yer alacak düzeyler

Türk Yükseköğretim Sisteminin mevcut yapısı Bologna sürecinde öngörülen 3 düzeyli (lisans, yüksek lisans ve doktora) sisteme uyumludur. Ayrıca, her iki Avrupa Üst Yeterlilikler Çerçevelerinde öngörülen ve ara yeterlilikler olarak nitelendirilen "kısa düzey (Kısa Düzey -QF-EHEA ve 5. Düzey-EQF-LLL) Türk Yükseköğretim Sisteminde "önlisans" derecesi olarak verilmektedir. Bu nedenle, TYYÇ'nin mevcut hali ile önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerini kapsayacak şekilde 4 (dört) düzey ile tanımlanmasının uygun olacağı görülmüştür. Tablo 1' de Türkiye Yükseköğretim Sistemi Düzeyleri ve Her Bir Düzeyde Farklı Öğrenme Çıktıları Olan Yeterlilikleri görülmektedir. Tablo 2' de ise TYYÇ Düzeyleri için Toplam Kredi (AKTS) ve Öğrenci Çalışma Yüğü Aralıkları* görülmektedir. (Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi, <http://tyyc.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi:16.04.2017).

Tablo 1 Türkiye Yükseköğretim Sistemi Düzeyleri ve Her Bir Düzeyde Farklı Öğrenme Çıktıları Olan Yeterlilikleri

YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYLERİ	VERİLEN DERECELER/YETERLİLİKLER		
Doktora QF-EHEA: 3. Düzey EQF-LLL : 8. Düzey 180-240 AKTS	Doktora	Tıpta Uzmanlık	Sanatta Yeterlilik
Yüksek lisans QF-EHEA: 2. Düzey EQF-LLL : 7. Düzey 90-120 AKTS	Tezli Yüksek Lisans		Tezsiz Yüksek Lisans
Lisans QF-EHEA: 1.Düzey EQF-LLL : 6. Düzey 240 AKTS	Lisans (Fakülte programları)	Lisans (Yüksekokul ve Konservatuar programları)	
Önlisans QF-EHEA: Kısa Düzey EQF-LLL : 5. Düzey 120 AKTS	Önlisans (Fakülte lisans programları içerisinde)	Önlisans (Meslek Yüksekokulları)	

Tablo 2 TYÇ Düzeyleri için Toplam Kredi (AKTS) ve Öğrenci Çalışma Yüğü Aralıkları*

TYÇ DÜZEYLERİ	SÜRE (Yıl)	TOPLAM AKTS KREDİSİ (Yıl x 60 AKTS)	TOPLAM ÖĞRENCİ ÇALIŞMA YÜĞÜ (Saat) (1 AKTS= 25- 30 saat)
8. DÜZEY (DOKTORA)	3 - 4	180 - 240	4.500 - 5.400 6000 - 7.200
7. DÜZEY (YÜKSEK LİSANS)	1,5 - 2	90 - 120	2.250 - 2.700 3.000 - 3.600
6. DÜZEY (LİSANS)	4	240	6.000 - 7.200
5. DÜZEY (ÖN LİSANS)	2	120	3.000 - 3.600

* Bir akademik eğitim-öğretim yılı 60 AKTS ve 1500-1800 saat iş yüğü

3. STANDART DONATIMLAR VE ESNEK ÖĞRENME ORTAMLARI

3.1 Meslek Yüksek Okullarının Durumu ve Altyapı Sorunları

2016 yılı istatistiklerine bakıldığında Yükseköğretim Kurumlarında 109 devlet, 76 vakıf ve 8 Vakıf Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 193 üniversite mevcuttur. Bu üniversitelerde toplam 156.168 akademik personel görev yapmakta ve 2015-2016 Eğitim öğretim yılı istatistiklerine göre açık öğretim fakültesi öğrencileri hariç üniversitelerde 6.689.185 öğrenci öğrenim görmektedir. Yükseköğretim kurumlarında Meslek Yüksek Okullarının sayısı 851 devlet, 96 vakıf, 6 vakıf Meslek Yüksekokulu olmak üzere toplam 953' tür. Bu Meslek Yüksekokullarında toplam 1.037.791 öğrenci öğrenim görmektedir. Bu sayı Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören toplam öğrenci sayısının %16 sına karşılık gelmektedir. Bu öğrenciler 26.158 mesleki programda eğitim görmektedirler. 2014-2015 öğretim yılı istatistiki bilgilerine göre ön lisanstan mezun olan öğrenci sayısı 294.029' tür. Yeni kaydolan öğrenci sayıları 344.059 ' tur. MYO'larda kayıt olan ve mezun olan 37 öğrenci sayıları arasında büyük fark bulunmasının sebebi bu okullarda yüksek terk oranı ve öğrencilerin başarısızlığıdır. (2015-2016 yılı Yüksek Öğretim Kurumu İstatistikleri, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 16.04.2017).

MYO açılma kriterlerinin sağlıklı belirlenmemesi ve/veya uygulanmaması nedeniyle mevcut MYO'ların büyük kısmı etkin şekilde hizmet sunamamaktadır. MYO'ların açılmış oldukları alana uygun bölgelerde açılmamaları, staj imkânlarının yeterince oluşturul(a)maması, fiziki ve teknik alt-yapı ve donanım eksikliği yanında eğitici ve materyal eksiklikleriyle MYO'lar ve MYO'lardaki bu eksikliğin farkında olan YÖK, söz konusu kurumlara ilişkin köklü bir reform hazırlığı içindedir. Bu çalışmanın MYO'ların mevcut birçok sorunlarına çözüm getireceğine

inanılmaktadır., (Kalkınma Rapor, 2014) . MYO'ların altyapı sorunlarının giderilmesi amacıyla AB destekli İKMEP (İnsan Kaynaklarının Mesleki Eğitim Yolu ile Güçlendirilmesi Projesi) hazırlanmış, proje Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da seçilen sekiz pilot ilde sekiz sektörde ve 13 alanda yürütülmüş, 2006 yılında başlamıştır ve süresi iki yıldır. Projede işgücü piyasası ile meslek yüksekokulları ve mesleki teknik ortaöğretim kurumları arasında istihdam amaçlı birlikteliğin sağlanarak hayat boyu öğrenme yaklaşımıyla, mesleki eğitimin modernizasyonu ve kalitesinin artırılması yoluyla insan kaynakları gelişiminin teşvik edilmesi amaçlanmıştır. İKMEP projesi kapsamında MYO'larda program bütünlüğü hedeflenmiş, iş piyasası analizleri yapılmış, Türkiye'de ilk defa 5. seviyede yeterlilikler belirlenmiş, bu yeterlilikleri kazandıracak modüler müfredat programı hazırlanmış, proje kapsamında pilot illerdeki MYO'lara malzeme desteği sağlanmıştır. İKMEP kapsamında hazırlanan modüler müfredatın kapsamı proje aşamasında genişletilmiş, hazırlanan programlar YÖK'ün web sayfasına konulmuş ve 2010-2011 yılından itibaren uygulanması zorunlu hale getirilmiştir. İKMEP projesi kapsamında pilot okullarla pilot alanlar için çok sınırlı donanım desteği yapılmış, diğer bölgelerde bulunan MYO'lar bu projeden ekipman olarak faydalanamamıştır. Dolayısıyla yetersiz olan ekipman ve alt yapı sorunları halen devam etmektedir. MYO'ların çoğunun altyapı ve donanım olarak önümüzdeki dönemde desteklenmesi gerekmektedir. Mevcut altyapı ile modüler programın yürütülmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Sınavsız geçiş ile birlikte mesleki eğitime ilginin artacağı yönünde farklı görüşler ortaya konulmuştur. MYO'larda görev yapan öğretim elemanları ile yapılan bir çalışmada ankete katılan öğretim elemanlarının % 91,4'ünün, Sınavsız Geçiş Projesi ile gelen öğrencilerin temel bilimlerdeki seviyelerinin düşük olduğunu, % 74,14'ü Sınavsız Geçiş Projesi'nin eğitim kalitesini düşürdüğünü, % 48,28'i meslek yüksekokulların mali kaynaklar bakımından yetersiz olduğunu, % 46,55'i kendilerini geliştirme olanaklarının olmadığını, % 37,93'ü okulun fiziki altyapısının yetersiz olduğunu, % 36,21'i yeterli hizmet içi eğitim verilmediğini, % 32,76'sı kaynak kitap bulma ve edinmede zorluk yaşadıklarını, % 29,31'i sınıf mevcutlarının fazlalığını ve son olarak % 22,41'i sınırsız internet erişimi olanağının sağlanamamasını en önemli sorunlar olarak ifade etmişlerdir (Eker, 2003). Aslanoğlu (2006) tarafından 9 MYO'da öğretim elemanı ve öğrenciler ile yapılan çalışmada, sınavsız geçişin meslek yüksekokullarının kalitesini düşürdüğü, sınavsız geçiş sisteminin etkili bir uygulama olmadığı, sınavsız geçiş yerine merkezi bir sınavla yerleştirmenin kaliteyi arttırabileceği sonucuna ulaşılmıştır. MYO'larda istihdam edilen öğretim elemanlarından bir kısmının alanlarının gerektirdiği mesleki yeterliliği taşımadığı, bazı MYO' larda ise yeterli sayıda öğretim elemanı istihdam edilmediği yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. MYO'lar, üniversitelerde fakülte ve enstitülerin gerisinde kalmakta ve beklenen ilgiyi görmemektedir. Özellikle de MYO'lar fakültelerin gerisinde kalmakta ve üniversite kaynaklarından çok az pay almaktadır. Bu sebeple MYO' larda altyapı imkânları, üniversite içerisindeki diğer kurumların oldukça gerisinde kalmaktadır.

3.2. Esnek Öğrenme Ortamlarının Endüstri 4.0 ile Entegrasyonu

Gerek Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi, gerekse Ulusal Yeterlilikler Çerçevesi kapsamında beceri ve yetkinliğin şeffaf hale gelerek öğrenme çıktılarının ortaya konulması sektör ve mezun/istihdam açısından büyük önem taşımaktadır. Meslek Yüksek Okullarının standart donatımlarının sektör ihtiyaçlarına göre esneklik sağlayamaması karşımıza büyük sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle 4. Seviyeden (Meslek Lisesi) günümüz şartlarında sınavlı/ sınavsız olarak meslek yüksek okullarına gelen öğrenciler standart donatım eksikliklerinden dolayı bir çok dersi teorik olarak işlenilmekte bu durum ise okullardaki terk oranlarını tetiklemektedir. Günümüzde endüstri 4.0 sanayi devriminin geçiş hazırlıklarında olan Ülkemizin nitelikli işgücü ihtiyacının çeşitli mesleki yeterlilik seviyelerinde küresel iş dünyasının beklentilerine göre Avrupa Yeterlilikler ve Ulusal Yeterlilikler Çerçevesinde hazırlamak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 2014-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı büyüme ve istihdamı odak noktası olarak almakta ve 8 ekseninde 73 eyleme yer vermektedir.

Strateji ve Eylem Planı aşağıdaki sekiz ana ekseninde yürütülmüştür:

1. Bilgi Teknolojileri Sektörü

2. Geniş bant Altyapısı ve Sektörel Rekabet
3. Nitelikli İnsan Kaynağı ve İstihdam
4. Toplumsal Dönüşüm
5. Bilgi Güvenliği, Kişisel Bilgilerin Korunması ve Güvenli İnternet
6. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Destekli Yenilikçi Çözümler
7. İnternet Girişimciliği ve e-Ticaret
8. Kamu Hizmetlerinde Kullanıcı Odaklılık ve Etkinlik

Ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümü çeşitli seviyelerde takip edilmektedir. Başta bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ve etkileri olmak üzere, iş dünyası, ticaret, kamu yönetimi gibi alanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin oluşturduğu değişim, eğitim, beceriler ve istihdam konusunda yaşanan gelişmeler, bilişim sektörünün gelişimi vb. dönüşüm alanları farklı göstergelerle takip edilmektedir.

YPK'nın 06.05.2014 tarihli ve 2014/5 sayılı kararı ile yürürlüğe girmiş olan Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018)'ninde mesleki ve teknik eğitim sistemini oluşturan üç ana politika ekseninde kurgulanmıştır. Mesleki ve teknik eğitime erişim eksenini, mesleki ve teknik eğitimin önemi ve erişim imkânları konusunda farkındalık, mesleki ve teknik eğitim kurumlarının tür ve kademeleri arasında yatay-dikey geçişlerde esnek ve geçirgen bir yapı, özel politika gerektiren grupların erişim fırsatlarının artırılması ve Ar-Ge faaliyetlerinde iş birliğinin geliştirilmesi konularını kapsamaktadır. Mesleki ve teknik eğitimde kapasite ekseninde, mesleki ve teknik eğitimde yeterlilik sistemi, ulusal meslek standartları ve yeterliliklere göre öğretim programları, eğitim ortamları, mesleki rehberlik ve kariyer sistemi, yönetim ve finans yönetimi ve kalite güvence sistemi geliştirilmesi konuları yer almaktadır. Mesleki ve teknik eğitim ile istihdam eksenini, özel politika gerektiren gruplar dahil olmak üzere MTE öğrenci, kursiyer ve mezunlarına anahtar beceriler kazandırılması, iş yeri tabanlı eğitim, yaratıcılık, yenilikçilik ve girişimcilik, iş sağlığı ve güvenliği, ulusal ve uluslararası hareketlilik konularını kapsamaktadır.

Türkiye'de eğitim sisteminin en önemli eksikliği ekonominin ihtiyacına uygun insan gücü yetiştirememesidir. Eğitim sisteminin öğrenci ve öğretmen kalitesinden makine ve teçhizat eksikliğine kadar uzanan pek çok sorunu vardır. Bu kapsamda özellikle öğrencilerin iş dünyası ile temasının başlıca aracı olan stajların etkin bir şekilde uygulanamaması önemli bir eksikliklerdir. 6111 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile staj yapılabilecek işyerlerinin kapsamı genişletilmiş, staj esnasında ödenen ücretler işyeri büyüklüğü ile ilişkilendirilmiş ve staj yapmak isteyen yükseköğretim öğrencileri 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu kapsamına alınmıştır.

Endüstri 4.0 başlangıcı Nisan 2014 tarihinde Almanya tarafından deklere edilerek tüm dünyaya ilan edilmiştir. IT teknolojilerinin kullanılarak otomasyon üretimleri tamamen müşteri beklentilerine yönelik dizayn edilmektedir. Endüstri 4.0 ' ın ülkemizde uygulanması için ciddi adımlar atılmış ve çalışmalar hızla devam etmektedir. Gerek 4. Seviye meslek liseleri, gerekse ön lisans Meslek Yüksekokulları endüstri 4.0 altyapı oluşturacak şekilde müfredat güncellemeleri yapılarak esnek öğrenme sistemine geçmelidirler.

3.3. Mesleki Eğitim Yeniden Yapılandırılmalıdır

Lisans ve ön lisans kontenjanları ve üniversite mezunu işsizlerin mezun oldukları bölümlerle ilgili yapılan analizler; yeni üniversite, fakülte ve bölüm açılmasına karar veren ve bölüm kontenjanlarını belirleyen karar alıcıların (başta YÖK olmak üzere), doğru ve güvenilir istatistiklere ve gelecek projeksiyonuna vakıf olmadan ve bir stratejiden yoksun olarak karar verdiklerini göstermektedir, Sahipkiran, (2015).

Karar alıcılar, hangi seviyeden (lise, ön lisans, lisans vb.) ve hangi bölümden kaç mezun olduğunu, bunların kaçının işsiz olduğunu, kaçının hangi sektörlerde ve unvanlarda çalıştığını ve işgücü piyasasında açık işler için hangi seviye ve bölüm mezunlarına ihtiyaç duyulduğunu, sürekli takip edebilmelidirler. Örneğin önüne bir bölümün kontenjanının artırılması talebi gelen YÖK Yönetim Kurulu; o bölümden (eğer varsa) kaç kişinin işsiz olduğunu, kaç kişinin özel

sektörde veya kamu kurumlarında hangi unvanlarda çalıştığını, eğer o bölüm mezunlarına ihtiyaç duyuluyorsa, hangi unvanlarda ve hangi miktarda ihtiyaç duyulduğunu ve orta vadede bu istatistiklerin hangi seviyelerde olacağına ilişkin projeksiyonları, anlık olarak görebilmelidir. Bunu temin edebilecek sağlıklı bir istatistik tutulabilmesi için;

a- Her bir eğitim seviyesi (ilk – orta – lise - ön lisans - lisans vb.) ile meslek lisesi, ön lisans ve lisans

bölümüne birer kod verilmeli ve ortaöğretim kurumları ile yükseköğretim kurumları, her yıl mezun

ettikleri öğrenci sayılarını, bu kodlara göre MEB'e ve YÖK'e bildirmelidir.

b-Türkiye İş Kurumu, iş için müracaat edenleri kaydederken, eğitim seviyeleri ve mezun oldukları

bölümler için bu kodları kullanmalı ve yukarıda b ahsedilen hata ve eksikliklerin yaşanması

ihtimalini ortadan kaldırmalıdır. Yine İŞKUR, personel talep eden işletmelerin ve kurumların

taleplerini, talep edilen eğitim seviyesi ve bölümlere göre mezkur kodları kullanarak kaydetmeli,

ayrıca orta vadede ihtiyaç duyulacak unvanlar a/ mesleklere ve bölümlere ilişkin araştırmalar

yaparak, ihtiyaçları yine bu kodlara göre kayda geçirmelidir.

c- Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK), kamu kurumları da dâhil olmak üzere, iş piyasasında kullanılan

tüm unvanları belirlemeli ve bu unvanların her biri için tanımlamalar yaparak (üstlendikleri

fonksiyonları belirleyerek), bu unvanların her birine kod vermelidir.

d-Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), kamu kurumları da dâhil olmak üzere tüm işverenlere,

çalışanlarının mezun oldukları eğitim seviyesini ve bölümlerini, çalıştıkları unvanlarla birlikte

belirlenecek bu kodlara göre bildirmelerini mecbur kılmalıdır.

e- YÖK, MEB, Türkiye İş Kurumu ve SGK' da toplanan veriler, Türkiye İstatistik Kurumu' nda

derlenmeli ve hangi seviyeden ve bölümden kaç mezun olduğu, bunların kaçının işsiz olduğu,

kaçının hangi unvanda çalıştığı, işletmelerin ve kurumların açık işler için hangi unvanlardan ve

bölüm mezunlarından personele ihtiyaç duydukları ve orta vadede hangi bölüm mezunlarına

/mesleklere ihtiyaç duyulacağı sürekli takip edilerek, istenilmesi durumunda karar alıcılarla,

paylaşılmalıdır. Bu verilere ilave olarak, uygulanan politikalarda bir değişiklik olmadığı takdirde,

gelecek 5-10 yıla ait projeksiyonlar da, TÜİK tarafından karar alıcılara sunulabilmelidir.

Bir mesleğe ilişkin uzmanlık bilgi ve becerilerini kazandırmak yerine; çeşitli meslekleri icra edebilecek yeterlilikler kazandırılmalıdır. Yetişmiş fakat seçim yapmamış insan (temel hayat becerilerini kazanmış, birden çok alanda uzmanlaşmaya açık) anlayışını esas alan mesleki eğitim anlayışı ikame edilmeli; böylece bireyler, farklı meslekleri icra edebilecek donanımlara hazır ve farklı mesleki alanlarda uzmanlaşıp istihdam edilebilecek bir şekilde meslek hayatına hazırlanmalıdır. Bu anlayış çerçevesinde mevcut mesleki ve teknik eğitimin gözden geçirilerek iş hayatıyla uyumlu ve yeni gelişmelere uygun, esnek ve her türlü yatay ve dikey geçişlere imkân verebilecek şekilde yeniden tasarlanması gerekir. İlköğretim ikinci kademedan başlayarak öğrencilere meslekleri tanımaları ve tecrübe etmeleri için fırsatlar oluşturulmalıdır. Her ilde bulunan ticaret, sanayi odaları ve benzeri meslek kuruluşlarının bu okulları, finansal açıdan

destekleyecekleri ve öğrencilere burs verecekleri yapı kurulmalıdır. Belirli bir mesleği icra eden meslek erbabının, mesleki yeterliliklerini geliştirme ya da mesleki rotasyon konusundaki talepleri öncelikle karşılanmalıdır. Farklı alanlara geçiş yapmak isteyen bireylerin gerekli yeterlilikleri sağladıktan sonra istedikleri yükseköğretim kurumuna her türlü geçişine fırsat verilmelidir. Bu geçişlerde, ilgili alanda yeterliliğe sahip olma esas alınmalıdır.

MYO'ların eğitimci kadroları güçlendirilmeli, öğretim elemanları nicelik, nitelik ve pedagojik açıdan geliştirilmeli. Özellikle yeni teknoloji ve pedagojik gelişmeler karşısında öğretmen eğitimi düzenli hale getirilmelidir. http://www.egitimbirsen.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/104-egitimbirsen.org.tr-104.pdf, Erişim tarihi: 16.04.2017.

Mesleki yeterliliklerin ölçülmesi meslek standartları ve yeterliliklere göre yapılacağından ivedilikle meslek standart ve yeterliliklerin sonuçlandırılması gerekmektedir. Meslek Yüksekokul akademisyenleri meslek standart ve yeterlilikleri hazırlama konusunda MYK ve YÖK tarafından özendirici faaliyetler yapılmalıdır (ÜSTÜN, Süleyman 2016).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yayımlanan Avrupa Yeterlilikler ve Ulusal Yeterlilikler çerçevesi kapsamında öğrenme çıktılarına göre Meslek Yüksekokulları'nda standart donatımlarındaki eksiklikler giderilmelidir, Meslek Yüksekokulu öğrenme ortamları sektör ihtiyaçlarına göre esnek öğrenme ortamlarına dönüştürülerek dinamik bir yapıya kavuşturulmalıdır,

Meslek Yüksekokullarında intörn eğitimi yaygınlaştırılmalıdır,

Meslek Yüksekokullarında atıl ve arz fazlası bölümler kapatılarak "Endüstri 4.0" entegrasyonuna uygun bölüm ve programlar güncellenmelidir.

Meslek Yüksekokulları bölüm ve programları meslek standartları ve yeterlilikler çerçevesinde güncellenmeli ve öğrenme ortamlarının laboratuvar akreditasyonları yapılmalıdır,

Meslek Yüksekokullarında ülke ve dünya gelecek projeksiyonlarının ihtiyaçları doğrultusunda bölüm ve programlar açılmalıdır,

Meslek Yüksekokullarında görev yapan yönetici ve akademisyenlerin sektör ile etkili bir dialog süreci kurabilmelerini destekleyici faaliyetler geliştirilmelidir,

Sektöre yönelik meslek standartları ve yeterlilik hazırlama konusunda özendirici ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır,

Meslek Yüksekokullarında kalite ve kalite güvence sistemi etkin bir şekilde iş dünyası ile bağlantılı şekilde kurgulanmalıdır,

KAYNAKÇA

1. Orhan AKINOĞLU, (2005), "Türkiye'de Uygulanan Ve Değişen Eğitim Programlarının Psikolojik Temelleri", M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl : 2005, Sayı 22, Sayfa : 31-46,
2. Süleyman ÜSTÜN, Ahmet ÇETİN, R. Onur UZUN, Vahit ÇORUMLU, (2016), "Türkiye' de Mesleki Yeterlilikler ve 5. Seviye (Ön Lisans) Ulusal Meslek Standartları ve Yeterliliklerin İncelenmesi" 5th International Vocational Schools Symposium – Prizren, 18-20 May 2016, Volume 2, Page , 1122-1131, ISBN 978-9944-0637-2-2
3. YÖK, (2014/2), Yükseköğretim Kurulu Yayın No: 2014/2, Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma,
4. Kalkınma Rapor, (2014), "Mesleki Eğitimin Yeniden yapılandırılması Çalışma Grubu Raporu" T.C.Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 2014, Ankara
5. Sahipkıran Stratejik Araştırmalar Merkezi , Türkiye İnsan Kaynakları Raporu, , 06.04.2015,
6. Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023), 4.İzleme ve Değerlendirme Kurulu Toplantısı, Taslak Mevcut Durum Raporu, 28 Haziran 2016, ANKARA
7. Firdevs GÜNEŞ,, (2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 2(1), 1-9.

8. Bayram ARSLANOGLU, “Meslek Yüksekokullarında Sınavsız Geçişle Birlikte Ortaya Çıkan Sorunlar”,
Yüksek Lisans Tezi, Makine Eğitimi, Gazi Üniversitesi, FEN Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2006.
9. EKER Sevda, “Meslek Yüksekokullarına Sınavsız Geçişin Öğrenci Başarılarına Etkileri”,
Mevzuat Dergisi,
Sayı 72, 2003.

İSLAMÎ MODERNİTE MÜMKÜN MÜDÜR?**Neşet TOKU**

Prof.Dr., Yıldız Teknik University, TURKEY, (nesettoku@gmail.com)

Abstract**Is Islamic Modernity Possible?**

Since the beginning year 1699 when the Ottoman Empire as the last representative of Islamic civilization lost great fields in the face of the Western world, one of the great concerns of the Muslims or Muslims thinkers has been the revival movement, meaning to return to the “golden age”. However a concrete solution to the loss has, unfortunately not been found yet because revival is not an easy task to be carried out. One of the projects proposed as a solution is the construction of “Islamic Modernity”. In this study, arguments regarding “Islamic Modernity” are aimed to be discussed.

KEYWORDS: Islam, Modernity, Rationality

GİRİŞ

İslam medeniyetinin son temsilcisi **Osmanlı Devleti'nin**, **Batı** karşısındaki mağlubiyetinin ve büyük toprak kaybının başlangıç tarihi 1699'dan beri, Müslümanların ya da Müslüman düşünürlerin en önemli meşgalelerinden biri, hiç şüphe yok ki **“altın çağ”**a dönüş anlamında yeniden ihya hareketidir. Ancak ihya, kolay gerçekleştirilebilir bir iş olmadığı için mağlubiyete çare de ne yazık ki halâ bulunamamıştır. Çare diye ileri sürülen projelerden biri de **“İslamî modernite”**nin inşasıdır. **“İslamî modernite”** tezi, Pakistan asıllı düşünür **Fazlur Rahman'a** aittir. Fazlur Rahman; 1919'da Pakistan'da doğmuş, doktora eğitimini 1946-1949 yıllarında İngiltere'de Oxford'da tamamlamış ve 1969'dan itibaren de 26 Temmuz 1988 tarihindeki ölümüne kadar Amerika'da yaşamış ve fikri tekâmülünü de daha ziyade Amerika'da gerçekleştirmiş olan bir düşünür.

Türkiye'de, **ilahiyat çevrelerinde** sıklıkla gündeme getirilen **“İslamî modernite”** tezinin ana teması şöyledir: *“Temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet'e dayandırıldığı, bu kaynaklar ve onların ışığında oluşan topyekûn tarihî miras, ilmî ve rasyonel bir süzgeçten geçirilerek anlaşıldığı ve yorumlandığı takdirde İslam; tarihî, içtimaî gelişme sürecinin ortaya çıkardığı değişme hadisesinin doğurduğu problemleri çözmeye, o sürecin altında ezilmeye değil ona yön vermeye kadir bir inanç sistemidir. İşte, “Müslüman modernist” diye adlandırılan kişi bu tezle iki yönlü bir ilişki içindedir: Onun ilmen ve mantıken geçerli olduğunu kanıtlamak ve ulaşılan çözümleri Müslümanın ameli hayatının her safhasına intikal ettirmek...”*¹ Biraz daha açacak olursak: **Fazlur Rahman'ın** İslamî modernite dediği şey aslında İslam'ın {“purely rational” - “tamamen aklı” olmasa da} rasyonalizasyonunu talepten farklı bir anlam içermemektedir. Ona göre; *“Gerçekçi ve gelecek vadeden bir İslam hukuku ve ona istinaden İslam kurumları tesis etmek istiyorsak, iki yönlü bir hareket yapmak zorundayız: Birincisi, “ayetler”in nazil olduğu zamanın konu ile ilgili mevcut toplumsal şartlarını göz önünde tutarak, Kur'an'ın somut olayları ele alışından, bir bütün olarak hedeflediği genel ilkelere doğru hareket etmektir. İkincisi, bu genelleme düzeyinden, günümüzde geçerli olan, konu ile ilgili mevcut toplumsal şartları göz önünde tutarak şu anda uygulanmak istenen özel yaşamaya doğru hareket etmektir.”* Bir başka ifadeyle içtihatı yeni metot, Kur'an'ın ve Peygamber'in faaliyetlerinin sosyal-tarihî arka planını ve özellikle “Ayetler”in iniş sebeplerini tespit edip, Kur'an'ın genel gayesini de dikkate alarak, onu bugünün şartlarına uyarlamaktır. Ancak bir yorum genel kabul gördüğünde bu, aynı yorumun daima geçerli olacağı anlamına gelmez, yeni yorumlara her zaman ihtiyaç olabileceği de aşikârdır. Yeni yöntem, Kur'an'ı kendi bütünlüğü ve ona mahsus şartları çerçevesinde ele almaktan ibaret olup, hayattan kopuk, soyut ve spekülâtif değildir. Zira toplumsal değişmeyi görmezlikten gelip, Kur'an'ın kurallarını lafzî manası ile uygulamakta ısrar etmek, Kur'an'ın toplumsal ve ahlakî gayelerini kasten yok etmek demektir. **Mesela;** kadınların zihnî yetenekleri ne kadar gelişirse gelişsin, onların mahkemedeki

¹ Mehmet Aydın, “Fazlur Rahman ve İslam Modernizmi”, İslamî Araştırmalar, C., 4., S., 4., 1990.

şahadeti erkeğinkinden değersizdir demek, Kur'an'ın toplumsal değişimdeki hedeflerine insafsız bir hakarettir. Böylesi görüşler, Kur'an'ın bizzat ana hedefine öldürücü bir darbe vurmakta ve dinin, kitlelerin afyonu olduğunu ileri süren komünist sloganına en büyük desteği sağlamaktadır...

Fazlur Rahman'ın misal verdiği "**Ayet**" **Bakara Suresi 282**. Ayettir. Ayette şöyle denmektedir: *"Ey iman edenler! Belirli bir süre için birbirinize borç verdiğinizde onu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borç altına giren kişi de onu kayda geçirsin ve Rabbinden korksun da borcundan hiçbir şey eksiltmesin. Borç altına giren, akli ermez yahut zayıf-çaresiz biri ise yahut yazdırmaya gücü yetmiyorsa, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa rızanızla kabul edeceğiniz bir erkek ve iki kadın gerekir. Bu kadınlardan biri şaşırırsa/unutursa ötekisi ona hatırlatsın. Şahitler, çağırıldıklarında çekimser davranmasınlar. Küçük veya büyük, borcu, süresine kadar yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında adaletle daha yakın, tanıklık için daha sağlam, kuşkuya düşmemeniz için daha elverişlidir. Ancak aranızda döndürüp durduğunuz tamamen peşin bir ticaret söz konusu ise onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Karşılıklı alış-veriş yaptığınızda da şahit bulundurun. Yazıcıya da şahide de zarar verilmesin. Böyle bir şey yaparsanız bu, kendinize kötülük olur. Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor. Allah, her şeyi en iyi biçimde bilendir."* Açıktır ki Ayette, "Kadının mahkemedeki şahadeti erkeğinkinden değersizdir." gibi bir ifade kullanılmamaktadır. Konu; o gün itibarıyla kadınların pek de ilgi alanına girmeyen alış-verişle, ticaretle ilgili olup, aynı özeldurumlar bugün için de pekâlâ geçerlidir. İlgili ayetten kadınların şahadetinin erkeğinkinden değersiz olduğu yönünde bir hüküm çıkarmak yanlış bir akıl yürütmedir. Böyle bir hükmün çıkarılmayacağını **Nur Suresi 6-9**. **Ayetler** net bir biçimde ortaya koymaktadır: *"Eşlerini zina ile suçlayıp kendilerinden başka şahitleri bulunmayan erkeklere gelince: Onlardan her birinin şahitliği, kendisinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna dair, dört defa Allah'a yemin etmesidir. Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın la'netinin kendi üzerine olmasını diler. Kadının da dört defa sözüne Allah'ı şahit tutup kocasının, mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna yemin etmesi, kendisinden cezayı kaldırır. Beşinci defa da: Eğer kocası doğrulardan ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler."* Besbelli ki Fazlur Rahman, Kur'an'a bütüncül yaklaşmamakta; **Sünnet** dediği rivayetlerle yorum yapıp yanlış bir hükme varmakta ve kendisi de dinin kitlelerin afyonu olduğunu ileri süren sloganlara destek sağlamaktadır...

Fazlur Rahman, İslam dünyasındaki rasyonalizasyon sürecinin tarihini iki evrede değerlendirir: Birincisi; **Cemaleddin Afganî**, **Muhammed Abduh** ve **Namık Kemal**'ler kuşağının temsil ettiği on dokuzuncu yüzyıl **Klasik Modernizm (Classic Modernism)** evresi olup, daha ziyade teorik çerçevede İslam'ın savunusunu ve Batılı eleştirmenlere verilen cevapları içerir. Bu yaklaşıma göre; Ortaçağ sonlarında ilmin ve ilmî zihniyetin inkıtaa uğraması sebebiyle "**geri kalan**" İslam dünyasının yeniden ihyası için, geleneksel-dinî değersel yapı tahrip edilmeden modern teknoloji Batı'dan ithal edilmeli ve mevcut toplumsal-siyasal kurumlar da modern teknolojiye mutabık bir şekilde yenilenmelidir. Klasik modernistler; İslam toplumunun çözümüne ihtiyaç duyduğu sorunları kendilerince çözmek istemişlerse de Batı ile temaslar sonucu onlardan azami derecede etkilenecek şekilde mecbur kaldıklarından, bunun nasıl yapılacağına dair bir yöntem geliştirememişlerdir. Mesela; **Fazlur Rahman**'a göre; Türkiye'de laik, Batıcı **Mustafa Kemal Atatürk** gibi modernist liderler modernleşmek için seküler olan lehine dini ortadan kaldırırlarken; gelenekle modernliği uzlaştırmaya çalışan modernist Müslümanlar da her ikisini birlikte yaşatmak istemekle aynı anda bir ülkede iki millet ya da bir fertte iki zihniyet oluşturmuşlardır.

İkincisi evre ise yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla başlayan **Çağdaş Modernizm (Contemporary Modernism)** evresi olup, bu evrede cevabı aranan en önemli soru; İslam'ın dünya görüşünün bugün için ortaya nasıl konulacağı ve bu hususta Müslümanların yeterince şuurlu olup olmadığıdır. Dolayısıyla asıl hedef, eskinin özünü, yeninin kavramlarıyla açıklayabilecek ve yeniye, eskinin ideallerine hizmet edecek istikamette yön vererek, din-dünya ikilemelerine düşmeden, "**bilginin İslamileştirilmesini sağlamak**" ve toplumu temelden ve doğrudan revize edip, onun inşasını yeniden gerçekleştirmektir. Bu hususta atılması gereken ilk

adım, “**tarihî İslam**” ile “**normatif İslam**” arasında kesin bir ayırım yapmaktır. Bu da Kur’an’ın toplumsal tebliğini ve hukukî ilkelerini, bir yönden onun genel ahlakî prensipleri ve özellikle ana gayesi ışığında, diğer yönden de onun toplumsal-tarihî ortamının arka planını göz önüne alarak incelemekle gerçekleşecektir. Çağdaş modernizmi (**Contemporary Modernism**) benimseyenler de Müslümanların, İslam’ın ilk ve aslî formuna dönmeleri gerektiğini, Müslümanların İslam’ın aslî ve kesin kaynaklarına dönerek bu temellere dayalı içtihat yapmalarını istemektedirler ancak onlar, içtihadı savunan fundamentalistler ve konservatistlerin İslamî olarak görmedikleri ve hatta Batılı olarak değerlendirdikleri için reddettikleri bir takım görüşleri de benimsemektedirler. Zira çağdaş modernistler, tarihî İslam’ın bugüne aynen aktarılamayacağı gerçeğini kabul ederler. Kendisini çağdaş modernizmi (**Contemporary Modernism**) benimsemiş biri olarak nitelendiren **Fazlur Rahman** için İslam’ın modern temellendirmesi ne **obscurantist** (gerici) ne de **apologist** (savunmacı) ne de **orientalist**’lerin (müsteşrikler) yaptığı gibi objektif veya tarihsel yaklaşım adı altındaki renksiz bir halde olmalıdır. Çağdaş İslamî temellendirme, çağdaşlığın gerektirdiği biçimde, esas itibarıyla rasyonel ve bilimsel bir çerçevede olmalıdır.²

Fazlur Rahman; “İslamî modernite” tezini ileri sürerken kuvvetle muhtemeldir ki iyi niyetliydi. Ne var ki bu gibi tezler İslam dünyasının problemlerine bir türlü çare olamamaktadır. Kendi ülkesi Pakistan’da da **Cemaleddin Afganî**’nin ülkesi Afganistan’da da **Muhammed Abduh**’un ülkesi Mısır’da da ve hatta **Namık Kemal**’in ülkesi Türkiye’de de halâ “**altın çağ**”a dönülemediği... Belki de çarenin bulunamayışının ve ihyanın gerçekleştirilemeyeceğinin asıl sebebi, “**Stockholm Sendromu**”na yakalanılmış olduğunun fark edilemeyeşidir. Hikâye bu ya: “**İsveç**’in başkenti **Stockholm**’de meydana gelen bir banka soygununda, altı gün boyunca rehin tutulan bir kadın, soyguncu-mütecavizine duygusal olarak bağlanır. Öyle ki soyguncu-mütecaviz yakalanıp, hapse atıldığında, serbest kalan aynı kadın, soyguncu-mütecavizi savunmakla kalmaz, nişanlısını da terk ederek onun hapisten çıkmasını bekler”... Türkiye’nin modernist Müslümanlarının seslendirdiği; “**Müslüman kalarak çağdaşlaşmalıyız.**”, “**Özümüze zarar vermeyen değişim ve yenilik isteriz.**”, “**Bizim kendimize özgü modernitemiz olmalı.**”, “**Modern metropoller, modern Türkiye’yi biz inşa ediyoruz.**”, “**İslam’a uyan demokrasi kurulmalıdır.**” şeklindeki cümleler, psikolojik bir sendrom değildir de acaba nedir? **Fazlur Rahman**’ın **İslam & Modernity** başlıklı kitabını, **İslam ve Çağdaşlık** diye çeviren “ilahiyatçı” zevat böyle bir sendroma müptela olmasa **Modernity** kavramını **Çağdaşlık** olarak çevirir mi? **Modernity**; zamandaşlıkla aynı çağda birlikte var olmakla alakalıysa, aynı anda var olan iki şeyin birinin diğerine dönüşmesi ya da diğerine benzemesi niçin istensin, ikisi de “hem-zaman” değil mi? Açık ki mesele zamandaşlıkla, aynı anda birlikte var olmakla alakalı değildir. Mesele; aynı çağda birlikte var olan iki şeyin, birinde bulunup da diğerinde bulunmayan niteliklerin, onun için de temin edilmesini taleptir. Yani; zamandaş olan “**İslam**” ve “**Modernity**”nin farklı olan niteliklerini, daha doğrusu “İslam”da bulunmayıp da “Modernity”de bulunduğu kabul edilen üstün nitelikleri, “İslam”a da kazandırmayı taleptir... **İslam & Modernity**’nin karşılığı **İslam ve Çağdaşlık** oluyorsa, Fazlur Rahman’ın aynı kitapta **Contemporary Modernity** dediği şeyin karşılığı ne acaba? Herhalde mütercim zevata göre o da “**Çağdaş Çağdaşlık**” olmalı... Sosyal bilimlerle uzak-yakın alakası olmayan zavallı “ilahiyatçı” mütercimler, “hasbelkader” milletin-devletin sağladığı imkânlarla yurt dışında uzun süre kalıp, İngilizce konuşmayı öğrenince, otomatikman her türlü bilgiye de muttali olduklarını zannediyorlar... Türkiye’de bu kurnazlıkla işleri kotarmak da nasılsa mümkün... Her türlü bilgiye ıttılayı olan zevat, belki de iyi niyetle İslam’a hizmet ettiklerini sanıyorlardır(!?) Öyle bir hizmet ki bu zevata ait düşüncelerle yetişen “modernist Müslüman” mütesettir genç kızlar, üniversite mezuniyet törenlerinde, kendileri gibi “modernist Müslüman” genç delikanlıların boyunlarına (omuzlarına) bacaklarını sarkıtıp oturarak eğleniyor, dünyanın nimetlerinden istifade ediyorlar... Belki de tesettür “**tarihî İslam**”a ait bir “**aksesuar**” olduğu için, İslamî modernistler tarafından “**normatif İslam**”a dâhil edilmiyordur, dolayısıyla da boyunlara-omuzlara tırmanarak eğlenmeye mani de değildir(!?)

² Fazlur Rahman, *İslam ve Çağdaşlık (İslam & Modernity)*, Çev., A. Açıkgenç - H. Kırbaşoğlu, Ankara Okulu Y., Ankara, 1996.

Tafsilata girilecekse; moderniteye yönelik üç temel yaklaşımı ve üç tür tanımı ayırt edebiliriz. İlkine göre modernite; toplumsal yapının ve toplumsal sürecin **rasyonalizm, individüalizm, sekülerizm, utilitarizm** ve benzeri nitelikleri, değersel eylem biçimlerini ifade eder. Bu nitelikleri taşıdıkları ölçüde toplumlar modern ve bu nitelikleri kazanmaya çalıştıkları takdirde de modernleşen toplumlar olarak tanımlanırlar. Dolayısıyla da modernleşme bir toplumsal değişme süreci olup, toplumun geleneksellikten modernliğe doğru **“ilerleme”**sidir. Modernite kavramının ikinci karşılığıysa tarihseldir. Burada kavram, farklılaşmaların yaşandığı belirli bir zaman dilimine yöneliktir. Avrupa’da **Rönesans** ve **Reformasyon** hareketlerine kadar gerilere giden söz konusu dönem, **Protestanlığın** ve **Kapitalizmin** ortaya çıkışıyla ayırt edilir. Bu bağlamda **Endüstri** ve **Fransız Devrimleri** önceki ve sonraki dönemler arasında önemli bir ayırım noktasıdır. Üçüncü yaklaşım açınsındansa modernite; Batılı olmayan, ancak Batılılaşmış olan ülkelerin liderleri veya elitlerince izlenen politikalara verilen isimdir. Ülkelerinin, Batılılaşmasını isteyen iktidar kadroları, kendilerini **“çağdaşlar, ilericiler”** olarak nitelendirirler ve modernlik de bu kadrolarca algılanan ve duruma göre içeriği de değişen Batılılaşma isteklerinin hedefidir.³ Esasen üç yaklaşımın da işaret ettiği husus aynıdır. O da modernitenin din-dışı bir toplumsal pratik olduğudur. Sosyolog **Anthony Giddens**’ın ifadeleriyle modernite, kendisini herhangi bir kutsal öğretiye endeksli olarak örgütlemeyen sosyal yapı anlamında, Avrupa’da **Aydınlanma Çağı** ile başlayan ve sonraları bütün dünyayı etkisi altına alan Batı’ya özgü yaşam biçiminin adıdır.⁴ Sosyolog **Max Weber** de **Protestan** etik kaynaklı modern toplumsal eylem biçimlerini Avrupa uygarlığının ürünleri olarak şöyle detaylandırır: Rasyonel-pozitif bilgi, seküler hukuk ve kitlesel denetim, duygulardan arındırılmış kişisel olmayan yönetim, çıkarıcı ekonomik davranış ve hedeflenmiş teknolojik yenilik modernliğin temel yansımalarıdır... Modern pratik, karizmatik ve geleneksel davranış türlerini meşru davranış türleri olarak kabul etmediğinden onları sosyal hayatın dışına iter ve netice de dünyanın büyüsunün bozulması (dinin yok olması) demektir.⁵

Görünen o ki **“İslamî modernite”** reçeteleri, zıt kutupları birleştirme gayretkeşliğinden ibarettir ve İslam dünyasının problemlerine çare olmasının imkânı da yoktur. Dolayısıyla İslamiyet’in günümüzde ihtiyaç duyulan izahı, müdafaası ve ihyası, modernist düşünürlerin tarzında olamaz. Çünkü Batı felsefesinin ya da Avrupa değerlerinin düsturlarını, müspet ilim-bilim suretinde kabul edip, onların silâhlarıyla İslam’ı savunmaya çalışmak, şöyle ya da böyle onların doğruluğunu tasdik etmek olduğundan istenilen hedefe ulaşılamaz. Kökleri çok derin zannedilen Batı felsefesinin dallarıyla Kur’an’a ait hikmeti aşılıyarak, İslam’ı takviye etmeye çalışan modernist düşünürler, İslam’ın hakikî kıymetini gösteremezler. Haddizatında, böyle bir usulle rakibe galebe mümkün de değildir. Bu usul vesilesiyle İslâmiyet’in kıymeti tenzil edilmiş ve neticede başarısız da olunmuştur. Hâlbuki Kur’an’ın esasları o kadar ulvi, o kadar yüksektir ki Batı felsefesinin ya da Avrupa değerlerinin düsturları ona yetişemez, aksine sathî kalır. Ahkâm-ı Kur’aniye’yi zahirî addederek, Batı felsefesinin ya da Avrupa değerlerinin derinlikli dallarıyla onu bağlayıp, sağlamaştırmak ve böylelikle onu muhafazaya çalışmak, İslamiyet’in ulvi düsturlarının değerini bilmemektir.⁶ İslam medeniyeti tekrar ihya edilmek isteniyorsa ihya hareketinin usulleri de ilkeleri de yine Kur’an’dan istihraç edilmelidir. **Allah’a ve ahirete inanıp, salih amel işleyen Müslümanların yapmaları icabeden şeylerse; Kur’an’ın emrettiği gibi “akletmek”, “eşyanın kanunlarına uygun davranmak” ve “çalışmak”tır** {“Allah’a ve ahiret gününe inanan ve salih amel işleyenler için Rab’leri katında mükâfat vardır, onlar korkuya uğramayacak, mahzun da olmayacaklardır.” Kur’an-2/62}; (“Allah, akıllarını kullanmayanlara azab eder.” Kur’an-10/100); (“Aklınızı kullanmayacak mısınız?” Kur’an-23/80); (“Allah’ın kanununda asla bir değişme bulamazsınız” Kur’an-35/43); (“İnsanlar için ancak çalışmalarının karşılığını vardır.” Kur’an-53/39)}...

Şüphesiz yok ki üst seviyeden bir hayat tarzı olarak muayyen bir medeniyetin inşasının ya da yeniden ihyasının şartları vardır... Modernite, üst seviyeden bir hayat tarzı ise de Batıya

³ Anthony D. Smith, Toplumsal Değişme Anlayışı, Çev., Ü. Oskay, Ege Üni. Ed. F. Yay., İzmir, 1988.

⁴ Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, Çev., E.Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.

⁵ Max; Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, İletişim Yay., İstanbul 2006.

⁶ Bediüzzaman, Mektubat, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016.

mahsus medeniyetin adı olup, elbette ki ne bütün bütün iyi ne de bütün bütün kötüdür... Ancak; modernleşme medenileşmenin ne gerek şartı ne de yeter şartıdır... Şöyle ya da böyle zihinleri Batıya asimile edilmiş olan Müslüman ya da değil, modernist simaların karıştırdıkları husus esasta budur... Ortaçağ İslam düşüncesinin yüz akı simalarından **İbni Haldun**; medenileşmemiş insan ve toplumların, medeniyet karşısındaki şaşkınlıklarını beş yüz yılı aşkın bir süre önce şu şekilde izah etmektedir: Medeni olmayan **Mağrip**'ten, **Şark İslam** dünyasının merkezi medeni **Bağdat**'a seyahat eden Müslim ya da Gayrimüslim insanlar, şöyle bir zanna kapılmışlardır: Şark insanının aklı, Mağrip insanının aklına nispetle daha üstündür. Mağriplilerle Şarklı Müslümanlar arasında insanlığın mahiyeti ve hakikati açısından fark vardır. Onlar, yaratılışlarına uygun olarak daha uyanık ve daha zekidirler. Tabiatları sayesinde onların nefsi natıklar, Mağrip ahalisinden daha mükemmeldir... Hâlbuki vaziyet hiç de öyle değildir. Şark ve Garp bölgelerinde aynı olan insanî hakikati farklı kılacak herhangi bir tabii unsur yoktur. Şarktaki halkın, Garptaki halktan üstün olmasına esas teşkil eden yegâne husus, akıl ve zekâ ürünü nev'inden olmak üzere hadaretten, medeniyetten gelen eserlerin, sanatların nefislerdeki, tabiatlardaki tesirleridir... İlimleri talim ve sanatları tahsil neticesinde husule gelen güzel melekeler, insandaki aklı daha keskin ve zihni daha parlak bir hale getirir ve onları üst seviyeden bir hayat tarzını yaratıcı kılar... İnsanlar arasında üstünlüğü ve farklılığı sağlayan şey işte budur... Bahis mevzuu ictimâî hususu göz önünde tutamayan bazı gafiller ve dikkatsiz nazarlar ilk bakışta bu durumun, Mağrip halkında bulunmayıp, sadece Şark halkına mahsus insanî hakikatte mevcut bir kemalden ileri geldiğini sanmışlardır fakat bu hiç de doğru değildir.⁷ Üstünlük, yalnızca ve yalnızca aklın kullanımı sayesinde...

KAYNAKLAR

- AYDIN Mehmet, "Fazlur Rahman ve İslam Modernizmi", İslamî Araştırmalar, C., 4., S., 4., 1990.
- BEDİÜZZAMAN, Mektubat, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016.
- GİDDENS Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev., E.Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994.
- İBNİ HALDUN, Mukaddime II., Çev., S. Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1983.
- RAHMAN Fazlur, İslam ve Çağdaşlık (İslam & Modernity), Çev., A. Açıkgeç - H. Kırbaşoğlu, Ankara Okulu Y., Ankara, 1996.
- SMİTH Anthony D., Toplumsal Değişme Anlayışı, Çev., Ü. Oskay, Ege Üni. Ed. F. Yay., İzmir, 1988.
- WEBER Max; Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, İletişim Yay., İstanbul 2006.

⁷ İbni Haldun, Mukaddime II., Çev., S. Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1983.

DEVLET VE ÖZEL BANKA ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ANALİZİ

^{1*}Melis YALÇIN, ²Selin ÇAVUŞOĞLU

Lec. Manisa Celal Bayar University, TURKEY, (melis.yalciin@gmail.com)

Dr., Manisa Celal Bayar University, TURKEY (selingocmen@yahoo.com)

* Corresponding author

Abstract

Comparative Analysis of Psychological Resilience Levels of State and Private Bank Employees

Psychological resilience is an ability to bounce back from adversities, setbacks or difficulties in face of stressful life events. Psychological resilience has developed with individual's experiences, has given power of cope with new problems more easily after overcoming problems. The purpose of this research psychological resilience levels of employees working in private and public banks is examined in terms of their gender, marital status, seniority, working and learning situations. Because of reducing stress's negative effects of psychological resilience in organizations such as bank that employees work under intense stress it is important to determine which demographic factors are associated with it. Personal information form and Psychological Hardiness Scale were used in collecting research data. In this research sampling is not done. It was struggled to reach all of the main audience. Data obtained were analyzed with SPSS 21 statistics package programme. In results of research it is seen a significant correlation between psychological resilience and demographic factors. Ultimately the probable results that stated relations may bring are discussed in the organizational context.

KEYWORDS: Psychological Resilience, Demographic Factors, Bank Employees

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında yaşanan gelişmeler, rekabet üstünlüğü sağlayan kaynaklarda da bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşümler sonucunda, geleneksel rekabet araçları olarak kabul edilen finansal, fiziksel ve teknolojik sermaye türlerinin sürdürülebilir rekabet için tek başına yeterli olmadığı aşikardır (Biçkes vd., 2014: 101). Bu koşullarında sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmenin en önemli aracı olarak çalışanların kabul (Erkuş ve Afacan Fındıklı, 2013: 315) edildiğini söylemek mümkündür. Bu kabulün altında yatan nedenlerin başında çalışanların örgüte karşı sergiledikleri davranışların, öncelikle örgütsel verimlilik, performans ve başarı ile yakın ilişki içinde olması yatmaktadır (Çetin vd., 2013a: 32).

Son yıllarda işyerlerinde performans artışı için ölçülebilen, geliştirilebilen ve etkin olarak yönlendirilebilen insan kaynağı potansiyelinin ve psikolojik kapasitesinin incelenmesine ilişkin uygulamalar olarak tanımlanan "psikolojik sermaye" kavramının çalışanların tutum ve davranışları üzerinde ne derece etkili olduğu pek çok çalışmaya konu olmaktadır (Keleş, 2011: 343). Psikolojik sermaye kavramı, 2004 yılında Fred Luthans ve arkadaşları tarafından ortaya konulmuştur. Umut, iyimserlik, öz-yeterlilik ve dayanıklılık boyutları ile açıklanan ve bireylerin pozitif güçlerine odaklanan (Yetiş, 2016: 61) psikolojik sermaye konusu, ülkemizde örgütsel davranış alanında yeni yeni araştırmalara konu yapılan bir alandır.

Psikolojik sermaye kavramı, geçmişte üzerinde önemle durulan ekonomik, sosyal ve beşeri sermaye türlerinden farklı özelliklere sahip olması sebebiyle örgütler için önemi her geçen gün artmaya devam etmektedir. Psikolojik sermayenin örgütsel bağlamdaki en önemli alt boyutu olarak kabul edilen psikolojik dayanıklılık, zorlu olaylardan sonra yeniden toparlanabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada psikolojik dayanıklılığı yüksek bireylerin özgüvenleri yüksek, gelecekte umutlu ve iyimserliklerini asla kaybetmeyen bir yapıya sahip olacakları; bu sayede de iş yaşantılarında daha başarılı olacakları kabul edilmektedir (Genç, 2014).

Çalışanlar yaşadıkları stres ve zorlanmalar karşısında kendini koruyacak düzeyde olmadıklarında, kendilerini güçsüz hissedebilmekte, ayrıca psikolojik ve fiziksel açıdan birtakım rahatsızlıklar yaşayabilmektedirler. Stres verici yaşam olayları karşısında çalışanların kendisini çabuk toparlanmasını sağlayan en önemli özelliklerinden birisi psikolojik dayanıklılıktır (Güngörmüş vd., 2015: 9). Yoğun ve sürekli olarak strese maruz kalınması ise öncelikle bireyler üzerinde, ardından genişleyerek aile ve iş yaşantısında olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Ocak ve Güler, 2013, 136).

Gerek kamu gerekse özel sektör banka çalışanlarının yoğun stres altında çalıştığı düşünülecek olursa banka çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olması hem bireysel hem de kurum performansına olumlu katkı yapacağı söylenilebilir. Psikolojik dayanıklılığın stresin olumsuz etkilerini azaltabilmesi sebebiyle banka gibi çalışanların yoğun stres altında çalıştığı örgütlerde hangi demografik faktörler ile ilişkisinin olduğunun tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde psikolojik dayanıklılık kavramı tanımlanmış ve literatür kaynaklarından yararlanılarak açıklanmıştır. Alan araştırması bölümünde ise bankacılık sektöründe çalışan personele yönelik yapılan anket sonuçlarından yararlanılarak psikolojik dayanıklılık ve demografik faktörler arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuç ve öneriler kısmında ise, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara ve önerilere yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bireysel ve toplumsal bir bütün olan insan, kimi zaman mevcut düzen dahilinde, bütünlüğünün ve uyumu sekteye uğratan güç durumlarla karşılaşabilmektedir (Ülker Tümlü ve Receptoğlu, 2013: 206). Pozitif örgütsel davranış alanı, çalışanların pozitif psikolojik sermayelerini ölçmeyi, geliştirmeyi ve örgütsel çıktılara dönüştürmede etkin bir şekilde yönetebilmeyi amaçlamaktadır (Topaloğlu ve Süral Özer, 2014: 158). Pozitif psikolojinin olumlu davranışlar üzerindeki vurgusunun örgüt seviyesine yansımaları, örgütsel davranış yazınına pozitif örgütsel davranış ve buradan hareketle psikolojik sermaye yaklaşımını kazandırmıştır (Yaşın, 2016: 43).

Pozitif psikolojik sermaye, bireylerin psikolojik olarak pozitif gelişme durumunu ifade etmektedir. Bu gelişmeler sonucunda bireyler zorlu görevlerin üstesinden gelebilecek donanıma sahip olacaklardır. Zorlu görevleri başarabilmek için gereken çabayı sarf edebilmeyi sağlayacak güven (öz- yeterlilik), mevcut durumlarda ve gelecekte başarılı olabilmek konusunda pozitif düşünme (iyimserlik), başarılı olabilmek için belirlenen hedeflere ulaşabilmek için yeterli çaba sarf etmek ve gerektiğinde hedeflere giden yolları yeniden gözden geçirebilmek (umut), sorun ve sıkıntılarla karşılaşıldığında da başarıya ulaşabilmek kendini toparlamak ve devam etmek (psikolojik dayanıklılık) (Luthans vd., 2007: 542) gibi donanımlara sahip olmak psikolojik sermayenin konusunu oluşturmaktadır.

Bireyler, yaşamlarının çeşitli dönemlerinde farklı durumlar ve olaylar ile yüz yüze gelmektedir. Bu durum ve olaylar her zaman olumlu olamayabilir. Özellikle olumsuz durumlarda kendini gösteren psikolojik dayanıklılık, her bireyde farklı düzeylerde kendini göstermektedir.

Psikolojik dayanıklılık, Latince “resilire” kökünden türemiş olup; esnek ya da elastik olma manasında kullanılmaktadır (Öz ve Bahadır Yılmaz, 2009: 84). Dayanıklılık, karşılaşılan travmatik durumların ardından, bireyin kendini toparlama ve yeni duruma uyum gösterme kabiliyetidir. Aynı travmatik olayla karşılaşan bireylerin, olay sonrasında psikolojik sıkıntıları ve bu sıkıntılarının yoğunluğu farklılık gösterebilmektedir (Çam vd., 2014: 160). Kavram, iş hayatı açısından ele alındığında, “zorluklar, çatışmalar ve hatta ilerleme ve artan sorumluluklar gibi olumlu olaylar karşısında bireyin kendini toplayabilmesini sağlayan geliştirilebilir bir kapasite” olarak tanımlanabilir (Luthans, 2002: 702). Örgüt alanında psikolojik dayanıklılık, hem olumsuzluk, çatışma, başarısızlık, terslik, anlaşmazlık (Luthans, 2002: 702) sonucu ortaya

çıkabilecek bir gelişme karşısında hem de pozitif anlamda artan sorumluluk sonrası kişinin tekrar kendini toparlayarak bu durumla baş etme kapasitesini göstermektedir. Bu sebeple kavram sadece olumsuz anlamda değil olumlu olaylar karşısında da baş etme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Luthans vd., 2007: 79).

Psikolojik dayanıklılığın ağırlıklı olarak negatif durumlarda kendisini gösterdiği düşünülse de, psikolojik dayanıklılığın iş hayatına has negatif koşul ve süreçlerde kişinin stres ile başa çıkmasını sağlayan bir kabiliyet olduğu söylenebilir (Dağcı ve Kartopu, 2014: 367). Dolayısıyla dayanıklılık; risk veya zorluklarla yüz yüze gelindiğinde, bunlara pozitif tepki gösterme ve uyum sağlamadır (Norman vd., 2010: 381). Başka bir deyişle psikolojik dayanıklılık; dikkate değer sıkıntı ve risk durumlarında olumlu uyum sağlayabilme yöntemleri geliştirilmesidir (Masten ve Reed, 2002: 75).

Literatürde psikolojik dayanıklılık ile ilgili yapılan tanımlamalara bakıldığında farklı özelliklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Masten vd., yaptıkları literatür taraması ile tanımların ortak noktalarını ele alarak psikolojik dayanıklılık kavramını üç temel özellik ile ele almışlardır (Masten vd., 1990' den aktaran Ülker Tümlü ve Receptoğlu, 2013: 206):

- Birinci temel psikolojik dayanıklılık özelliği, olumsuzluklara rağmen mevcut zorlukları aşabilen ve beklenenden daha iyi gelişim gösteren bireylerin ayakta kalmalarını sağlayan özellik veya kişisel bir yeteneğe sahip oldukları inancını tanımlamak için kullanılmıştır.

- İkinci temel psikolojik dayanıklılık özelliği, stresli yaşam deneyimleri karşısında bireyin çabuk uyum sağlayabilme yeteneğine işaret eder.

- Üçüncü psikolojik dayanıklılık özelliği ise, doğal felâket yaşama, çok sevilen yakını kaybetme, kazalara maruz kalma gibi travma durumlarını atlatmayı ifade eder.

Psikolojik dayanıklılık “kendilik algısı”, “gelecek algısı”, “yapısal stil”, “sosyal yeterlilik”, “aile uyumu” ve “sosyal kaynaklar” olmak üzere toplam altı faktörlü bir yapıyı ifade etmektedir (Fribog vd., 2005: 35).

Kendilik algısı, öz farkındalık ile ilişkili bir kavram olup, temelde kişinin kendisine ve kim olduğuna yönelik düşünceleri ifade etmektedir. Gelecek algısı, olumlu bakış açısı çerçevesinde kişinin geleceğe yönelik algılarını kapsamaktadır. Yapısal stil, kişinin bir bakıma kendine güveni, güçlü tarafları ve öz disiplini gibi bireysel özelliklerinden oluşmaktadır. Sosyal yeterlilik, kişilerin çevreden destek görüp görmediğiyle ilişkili bir faktördür. Aile uyumu, kişinin ailesinden aldığı desteğe veya ailesi ile olan uyumuna işaret etmektedir. Son olarak sosyal kaynaklar ise kişinin sosyal ilişkilerinin gücünü göstermektedir (Çetin vd., 2015: 83).

Just (1999), psikolojik dayanıklılığı yüksek kişileri kolay pes etmeyen, görevlerini her şartta devam ettiren ve işlerini bitirmeye odaklanan kişiler olarak tanımlamıştır (Bar; 2016: 55). Dayanıklılık düzeyi yüksek olan bireyler, stresli bir çevrede stressiz olabilme ve çevrenin stresini özümsemeden kendi içinde iyi hissedebilme özelliğini devam ettirirler (Yetiş, 2016: 16). Ayrıca bu bireylerin yaratıcı, değişime uyum sağlayan, terslikler ve engeller karşısında mücadeleci olmalarının performansları üzerinde olumlu etki yaptığı düşünülmektedir (Çetin ve Basım, 2012). Bu bağlamda psikolojik olarak dayanıklı bireylerin sosyal yetenekleri, problem çözme becerileri, iyimserlikleri, öz kontrol kabiliyetleri ve sorumluluk duygularının yüksek olacağı değerlendirilmektedir (Luthans vd., 2004).

Psikolojik dayanıklılığı yüksek bir iş görenin stres eşiğinin daha yüksek olabileceği ve bu sayede çatışma, kriz, değişim ve diğer kritik koşullarda daha yüksek motivasyonla performans göstermesi beklenmektedir. Psikolojik dayanıklılığı yüksek iş görenler, daha düşük oranda tükenmişlik duygusuna sahipken örgütsel amaçlara etkin ve verimli bir şekilde ulaşılmasına katkı sağlarlar. Bu bağlamda psikolojik dayanıklılığı yüksek, kendini örgütü ile özdeşleştirmiş ve

tükenmişlik düzeyi düşük iş görenler rekabetçi piyasalarda yer alan örgütler için vazgeçilmez birer sermaye olarak görülmektedir (Bitmiş vd., 2013).

Örgütsel bağlamda, inisiyatif kullanma, proaktif olma, sorumluluk üstlenme veya yüksek performansla çalışma gibi çeşitli beklentiler yanında, ailesel ve sosyal talepler veya teknolojik ilerlemeler gibi çeşitli çevresel faktörler, kişilerin çeşitli baskılar altında kalmasına ve daha fazla stres yaşamasına neden olmaktadır. Hem örgütsel hem de çevresel olarak uzun dönemli ve yoğun biçimde stres yaşayan kişilerin (Çetin vd., 2013b: 95) çalışma yaşamının kalitesi için psikolojik dayanıklılıklarının artırılması gerekmektedir.

Banka çalışanlarının yaşadıkları yoğun stres ortamı sebebiyle psikolojik açıdan dayanıklı olmaları ve stres verici etkenlerden aşırı derecede etkilenmeden işlerini etkili şekilde yapmaları gerekmektedir. Bu sebeple de, banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılığının artırılması, mesleğin stresli yönleriyle baş etme konusunda etkili bir yöntem olabilecektir.

Çalışanların iş yerlerindeki verim ve performansları ile çok yakından ilişkili olan psikolojik dayanıklılığın ele alınması ve dayanıklılık düzeyleri düşük olan çalışanların bu dayanıklılık düzeylerinin artırılmasına yönelik yöntemlerin araştırılması, örgütler için hayati bir önem taşımaktadır. Psikolojik dayanıklılık kavramı, bu çerçevede her türlü örgütsel yapılanmada örgütsel davranış açısından ölçülmesi ve yönetilmesi gereken bir kavramdır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, banka sektöründe çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerine yönelik algılarını ölçmek ve devlet ile özel banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, kıdem, çalışılan kurum türü ve eğitim durumu gibi demografik faktörler açısından incelenmesidir. Bununla birlikte psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarının (kendilik algısı, gelecek algısı, yapısal stil, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar) devlet ve özel sektör açısından karşılaştırılması, çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın ana kitlesi, Manisa / Kula İlçesinde faaliyet gösteren devlet ve özel bankalarında çalışan personeli kapsamaktadır. Ana kitlenin toplam büyüklüğü 72 kişi'dir. Araştırmacılara bir kolaylık olması bakımından 0,95 güvenlik düzeyi ve farklı evren büyüklükleri için kabul edilebilir örneklem büyüklüklerine ilişkin Sekaran, 1992'den aktaran Altunışık vd., 2010, s.135'nin tablosundan faydalanılmıştır. Adı geçen tabloda 70 büyüklüğündeki ana kitle için yeterli örneklem büyüklüğü 59 olarak bulunmuştur. İlçede faaliyet gösteren devlet ve özel bankalarındaki çalışanların tamamına ulaşmak hedeflenmiştir. Bu amaçla gerekli izinler alınarak hazırlanmış 72 adet anket formu birimlere ulaştırılmıştır. 72 adet anket formundan 68 adedi (% 94, 44) geri dönmüştür. Geri dönen anketlerin 1'i eksik veriler nedeniyle değerlendirilememiştir. Sonuç olarak geçerli olan 67 anket formu SPSS 21 yazılımına kodlanarak girilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu ve psikolojik dayanıklılık ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikleri; frekans analizi, Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis H testi yer almıştır. Psikolojik dayanıklılık ölçeği, 2005 yılında Friborg ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup Basım ve Çetin tarafından 2011 yılında Türkçe'ye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır (Basım ve Çetin; 2011). Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için ise alfa (α) katsayısı elde edilmiştir. Orijinal ölçeğin toplam Cronbach Alfa katsayısı 0,86'dır. Bu çalışmada ise yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha değeri 0,97'dir. Aynı zamanda ölçeğin her bir faktörüne yönelik yapılan güvenilirlik analizi sonucunda güvenilirlik oldukça yeterli bulunmaktadır.

Tablo 1. Psikolojik Dayanıklılık Ölçek Faktörlerinin Güvenilirlik Analizleri

Psikolojik Dayanıklılık Ölçek Faktörleri	Soru Sayısı	Cronbach's Alpha Değeri
1. Kendilik Algısı	6	,87
2. Gelecek Algısı	4	,84
3. Yapısal Stil	4	,79
4. Sosyal Yeterlilik	6	,86
5. Aile Uyumu	6	,87
6. Sosyal Kaynaklar	7	,87

3.3. Araştırma Kısıtlılığı

Araştırmanın Manisa'nın Kula ilçesinde 67 çalışana yapılması, çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Diğer yandan ulaşım ve zaman kısıtlılığı nedeniyle Manisa'nın sadece bir ilçesinde araştırmanın gerçekleştirilmesi ve örneklemin sadece banka çalışanlarından seçilmesi, ayrı bir kısıtlılık olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

“Demografik özelliklerin psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisi var mı?” sorusu ile “kamu ve özel sektördeki banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında farklılık var mı?” sorusu, araştırmanın temel sorularını teşkil etmektedir. Bu kapsamda demografik faktörlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri üzerindeki etkisine yönelik 4 alt hipotez kurulmuştur. *Hipotez 1:* Yaş ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez 2:* Medeni durum ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez 3:* Cinsiyet ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez 4:* Deneyim ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. *Hipotez 5:* Sektör deneyimi ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı fark bulunmaktadır. Kamu ve özel sektördeki banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında farka yönelik ise bir hipotez kurulmuştur. *Hipotez 6:* Kamu ve özel sektördeki banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

3.5. Araştırma Bulguları

Tablo 2. Örneklemin Demografik Özellikleri

	Toplam Sayı	Kamu Sermayeli	Özel Sermayeli
Erkek	45	16	27
Kadın	22	8	14
Evli	52	19	33
Bekar	15	5	10
Lise	2	2	0
Önlisans	5	1	4
Lisans	57	18	39
Yüksek Lisans	3	3	0
	Toplam Sayı	24	43

Ankete katılanların 45'ini erkek, 22'sini ise kadın çalışan oluşturmaktadır. Katılımcıların 52'si evli, 15'i bekarıdır. Çalışanların 24'ü kamu sermayeli, 43'ü ise özel sermayeli bankada çalışmaktadır. Lisans mezunu çalışan sayısı (57); lise mezunu (2), ön lisans mezunu (5) ve yüksek lisans mezunu (3) sayısından fazladır. Araştırmaya katılanların %32'sinin 26-30 yaş aralığında olduğu, %25'inin ise 31-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda banka çalışanlarının yarısından fazlasının genç çalışanlardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3. Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarına İlişkin Deneyim Dağılımı

Statü/Deneyim	0-3	4-7	8-11	12-15	16-19	20 ve üzeri
Kamu	% 16	% 40	% 20	% 4	% 16	% 4
Özel	% 19	% 17	% 31	% 21	% 10	% 2
Toplam	% 35	% 57	% 51	% 25	% 26	% 6

Özel sektörde 8-11 yıl deneyime sahip olan çalışanların oranı yüksek görülürken, kamu sektöründe 4-7 yıl ve 8-11 yıl deneyim oranı daha yüksek görülmektedir. Ayrıca genel toplam açısından değerlendirildiğinde çalışanların % 57 sinin 4-7 yıl, %51' inin 8 -11 yıl deneyime sahip oldukları söylenilebilir.

Tablo 4. Yaş ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık İçin Kruskal Wallis H Testi

	Yaş	N	MeanRank	χ^2	SD	p
PD	21-25	3	53,50	9,675	4	,046
	26-30	22	28,30			
	31-35	17	29,47			
	36-40	13	34,92			
	41-50	12	45,00			
	Total	67				

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değerinin 0,05 seviyesinin altında olduğu görülmektedir. "Hipotez 1: Yaş ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu sebeple yaş ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunduğu söylenebilir. Ortalamalar arasında anlamlı farklılık vardır. Bu anlamlı farklılık 21-25, 26-30 ve 31-35 yaş grupları arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca 21-25 yaş aralığındaki çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Medeni Durum ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık İçin Mann Whitney U Testi

	Medeni Durum	N	MeanRank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	P (2-uçlu)
PD	Evli	52	34,96	340,000	460,000	-,753	,452
	Bekar	15	30,67				
	Total	67					

Bütün sorularda p değerinin 0,05 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. Bu sebeple evli ve bekarlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur. Evli çalışanların psikolojik dayanıklılık puanları bekarlara kıyasla yüksek bulunmuştur. "Hipotez 2: Medeni durum ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır" hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet ile Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık İçin Mann Whitney U Testi

	Cinsiyet	N	MeanRank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	P (2- uçlu)
PD	Kadın	22	33,09	475,000	728,000	-267	,789
	Erkek	45	34,44				
	Total	67					

Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda p değeri 0, 05'ten büyük olduğu için cinsiyet ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmadığı görülmektedir. "Hipotez 3: Cinsiyet ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır" hipotezi

reddedilmiştir. Diğer yandan erkek çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 7. Deneyim ile Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık için Kruskal Wallis H Testi

	Deneyim	N	Mean Rank	χ^2	SD	p
PD	0-3	12	34,92	6,835	5	,233
	4-7	17	29,00			
	8-11	18	32,47			
	12-15	10	30,35			
	16-19	8	49,19			
	20 ve üzeri	2	42,25			
	Total	67				

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için deneyim ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. "Hipotez 4: Deneyim ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır" hipotezi reddedilmiştir. 16-19 ile 20 ve üzeri deneyime sahip çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Sektör Deneyimi ile Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık için Kruskal Wallis H Testi

	Sektör Deneyimi	N	Mean Rank	χ^2	SD	p
PD	0-3	10	36,75	5,707	5	,336
	4-7	17	25,53			
	8-11	21	35,76			
	12-15	9	32,94			
	16-19	8	43,06			
	20 ve üzeri	2	42,25			
	Total	67				

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için bankacılık sektöründeki deneyim ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. "Hipotez 5: Sektör deneyimi ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı fark bulunmaktadır" hipotezi reddedilmiştir. 16-19 ile 20 ve üzeri sektör deneyimine sahip çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Kamu ve Özel Sektörde Çalışanlarının Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki Farklılık İçin Mann-Witney U Testi

	Kurum Türü	N	Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	P (2 -uçlu)
PD	Kamu	25	36,76	456,000	1359,000	-,895	,371
	Özel	42	32,36				
	Total	67					

Yapılan Mann-Witney U testinde p değerinin 0,05 seviyesinin üstünde olduğu görülmektedir. Genel anlamda kamu ve özel sektör çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır. "Hipotez 6: Kamu ve özel sektördeki banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık

bulunmaktadır” hipotezi reddedilmiştir. Ancak yapılan testte cevapların ortalamalarına bakıldığında kamu çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin özel sektör çalışanlarına göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 10. Psikolojik Dayanıklılık Boyutlarının Kamu ve Özel Sektör Karşılaştırması İçin Crosstab ve Frekans Analizi

	Kamu Sektörü	Özel Sektör
Kendilik Algısı	% 84	% 78,1
Gelecek Algısı	% 82	% 72,5
Yapısal Stil	% 84	% 72
Sosyal Yeterlilik	% 75,3	% 79,5
Aile Uyumu	% 90	% 85,1
Sosyal Kaynaklar	% 83,4	% 82
Ortalama	% 83,1	% 78,2

Psikolojik dayanıklılığın alt boyutları, kamu ve özel sektör açısından karşılaştırıldığında kamu çalışanlarının kendilerine ilişkin farkındalıklarının ve geleceğe dönük ümitlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca kamu çalışanlarının aile uyum düzeyinin daha yüksek olduğu, aile ilişkilerine daha fazla önem verdiği, daha planlı ve kuralcı bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan özel sektör çalışanlarının sosyal yeterlilik düzeylerinin kamu çalışanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle özel sektör çalışanlarının sosyal ortamlarda daha esnek olduğu, daha kolay bir şekilde yeni arkadaş edindiği ve diğer insanlarla bir arada bulunmaktan hoşlandığı belirtilebilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal, kültürel ve ekonomik amaçlı tüm örgütlerde yönetimin başarısı, örgütü amaçlara ulaştırma derecesi olarak tanımlanan yönetsel etkinlikle ölçülmektedir. Yönetsel etkinliğin artırılabilmesinin temel koşulu ise, insan gücünü amaçlar doğrultusunda harekete geçirebilme ve ondan iyi bir verim alabilmeyi gerekli kılmaktadır (Eren, 2004: 46). Verimlilik ve performans ile yakından ilişkili olan psikolojik dayanıklılık konusunun araştırılması, günümüz rekabet koşullarında stratejik rekabet avantajı elde etmek adına önemli sayılabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, banka sektöründe çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerine yönelik algılarını ölçmek ve kamu ile özel banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, kıdem ve çalışılan kurum türü gibi demografik faktörler açısından incelenmesidir. Bununla birlikte psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarının (kendilik algısı, gelecek algısı, yapısal stil, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar) kamu ve özel sektör açısından karşılaştırılması, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla hazırlanan anket formu Manisa / Kula ilçesinde faaliyette bulunan kamu ve özel bankalarda çalışan 67 kişiye uygulanmıştır.

Araştırma bulgularına göre zaman içerisinde geliştirilebilen bir özellik olarak da görülen psikolojik dayanıklılık ile demografik faktörlerden yaş haricinde medeni durum, cinsiyet, deneyim, sektör deneyimi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Yaş değişkeni ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bu anlamlı farklılık 21-25, 26-30 ve 31-35 yaş grupları arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca 21-25 yaş aralığındaki çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

Yapılan analizlerde cevapların ortalamalarına bakıldığında evli çalışanların bekarlara oranla ve erkek çalışanların kadın çalışanlara oranla psikolojik dayanıklılık puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aile uyumunun ve desteğinin önemine değinilen psikolojik dayanıklılık düzeyinin evli çalışanlarda daha yüksek çıkması muhtemel bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Çalışma hayatında Cam Tavan sendromu olarak bilinen kadın çalışanların

yükselmelerinin bir şekilde engellenmesinden dolayı, erkek çalışanlara fırsatların görece olarak daha fazla sunulması ile kendilerine daha çok güvenmeleri ile birlikte kadın çalışanların evlerinde daha fazla sorumluluk alma eğilimleri, dayanıklılık düzeylerinde bir düşüşe neden olabilir mi sorusunu da akıllara getirmektedir.

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için deneyim ile psikolojik dayanıklılık arasında ve Sektör deneyimi ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Bu sebeple hipotez 4 ve hipotez 5 reddedilmiştir. Ancak çok anlamlı olmasa da çalıştıkları kurumlarda 16-19 ile 20 ve üzeri deneyime sahip çalışanların ve bankacılık sektöründe genel olarak 16-19 ile 20 ve üzeri sektör deneyimine sahip çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Psikolojik dayanıklılık boyutları ile sektörler arası farklılıklara bakıldığında; kamu sektöründe çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Alt boyutlar açısından incelendiğinde Kamu sektöründeki çalışanların kendilik algısı, gelecek algısı, yapısal stil, aile uyumu ve sosyal kaynaklar boyutlarında özel sektör çalışanlarından daha yüksek frekanslara sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öz farkındalıkla ilişkilendirilen kendilik algısı boyutunun kamu sektörü çalışanlarında yüksek çıkmasının, çalışanların işe alım sürecinde merkezi bir sınava tabi tutulmaları ve bu sebeple işlerinde kendilerini yeterli hissetmeleri durumuyla açıklanabilmektedir. Bireyin güçlü yanları ve öz disiplini ifade eden yapısal stil boyutunun kamu sektörü çalışanlarında yüksek çıkması, kamu kurumlarında formalizasyon düzeyinin daha yüksek olması sebebiyle ilişkilendirilebilmektedir. Kamu sektörü çalışanlarının, bireylerin geleceğine daha pozitif ve umutla bakması olarak ifade edilen gelecek algısı boyutu özel sektör çalışanları ile kıyaslandığında daha yüksek frekansa sahip olduğu görülmüştür. Bunun altında yatan en önemli sebebin çalışanlar tarafından iş garantisinin fazlaca hissedildiği tahmin edilmektedir.

Ayrıca anket yapılmadan önce gerekli izinler alınma aşamasında banka yöneticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde şaşırtıcı bir şekilde devlet bankası yöneticilerinin özel sektör banka yöneticilerinden daha esnek, yenilikçi, proaktif, vizyoner, çalışan odaklı, gelişime ve öğrenmeye açık niteliklere sahip olduğu gözlenmiştir. Buna bağlı olarak devlet bankası yöneticilerinin; çalışanların güçlü özelliklerini ortaya çıkartmaya yardımcı olan, kararlara katılım konusunda çalışanlarını destekleyen ve kendilerini geliştirmelerine uygun bir ortam sağlayan özellikleri sebebiyle çalışanların psikolojik dayanıklılık düzeylerine olumlu anlamda katkı sunduğu söylenebilmektedir.

Mevcut çalışma, uygulama güclüğü, zaman ve ekonomik kısıtlılıklar nedeniyle sadece tek bir ilçede ve zaman diliminde gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıca, çalışanların sosyal beğenilirlik etkisinde ifadeleri değerlendirme ihtimalleri de söz konusudur. Konu ile ilgili farklı il ve bölgelerde, farklı zaman aralıklarında yapılacak yeni çalışmalar konuya ilişkin yeni bulguların ve bakış açılarının ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

ALTUNIŞIK Remzi, Coşkun Recai, Bayraktaroğlu Serkan, ve Yıldırım Engin (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Sakarya Yayıncılık: Sakarya.

BASIM H. Nejat ve Çetin Fatih (2011), "Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22 (2), s. 104-114.

BAR Mustafa (2016), "Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Akademik Ertelemeye Etkisi", Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Yönetmeliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

BİÇKES Durdu Mehmet, Yılmaz Celal, Demirtaş Özgür ve Uğur Ayşegül (2014), "Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü: Bir Alan Çalışması", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(2), s. 97-121.

BİTMİŞ M. Gökhan, Sökmen Alptekin ve Turgut Hakan (2013), "Psikolojik Dayanıklılığın Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(2), s. 27-40.

ÇAM Mahire Olcay, Turgut Emel ve Büyükbayram Ayşe, (2014). "Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliğinde Dayanıklılık ve Yaratıcılık", Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 5(3), s.160-163.

ÇETİN Fatih ve Basım H. Nejat (2012) "Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması" Amme İdaresi Dergisi, 45(1), s.121-137.

ÇETİN Fatih, Hazır Köksal ve Basım H. Nejat (2013a), "Destekleyici Örgüt Kültürü ile Örgütsel Psikolojik Sermaye Etkileşimi: Kontrol Odağının Aracılık Rolü", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 31, Sayı 1, s. 31-52.

ÇETİN Fatih, Şeşen Harun ve Basım H. Nejat (2013b), "Örgütsel Psikolojik Sermayenin Tükenmişlik Sürecine Etkileri: Kamu Sektöründe Bir Araştırma", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (3), s. 95-108.

ÇETİN Fatih, Yeloğlu Hakkı Okan ve Basım H. Nejat (2015), "Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kronik İlişki Analizi", Türk Psikoloji Dergisi, 30 (75), s.81-92.

DAĞCI Abdullah ve Kartopu Saffet (2014), "Mesleki Tükenmişlik ile Dindarlık Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9(8), s.365-383.

EREN Erol (2004), *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Basım Yayım: İstanbul.

ERKUŞ, Ahmet, Afacan Fındıklı, Mine (2013), "Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma", İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 42(2), s. 302-318.

FRIBORG Oddgeir, Barlaug Dag, Martinussen Monica, Rosenvinge Jan H. ve Hjemdal Odin (2005), "Resilience in Relation to Personality and Intelligence", International Journal of Methods in Psychiatric Research, 14(1), s. 29-42.

GENÇ Alper (2014), "Psikolojik Dayanıklılığın Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Görgül Bir Araştırma", Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

GÜNGÖRMÜŞ Kübra, Okanlı Ayşe ve Kocabeyoğlu Tuğçe (2015), "Hemşirelik Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Etkileyen Faktörler", Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 6(1): s. 9-14.

LUTHANS Fred (2002), "The Need for and Meaning of Positive Organizational Behavior", Journal of Organizational Behavior, 23, s. 695-706.

LUTHANS Fred, Luthans Kyle W. ve Luthans Brett C. (2004), "Positive Psychological Capital: Beyond Human and Social Capital", Business Horizons, 47 (1), s. 45-50.

LUTHANS Fred, Youssef, Carolyn M., ve Avolio Bruce J. (2007), Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge, Oxford University Press.: New York.

KELEŞ Hatice Necla (2011), "Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri ve Örgüt Yönetimine Etkileri", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi Cilt 3, Sayı 2, ISSN: 1309 -8039 (Online), s.343 – 350.

MASTEN, Ann S., Morison, P., Pellegrini, D. ve Teliegen, A. (1990). Competence Under Stress: Risk and Protective Factors, In J. Rolf, A. S. Masten, D. Cicchetti, K. H. Nuechterlein, ve S. Weintraub (Eds.). Risk and Protective Factors in the Development of Psychopathology (236-256), Cambridge University Press. New York' den aktaran Ülker Tümlü Gamze ve Receptoğlu Ergün (2013).

MASTEN Ann S., ve Reed Marie Gabrielle J. (2002). Resilience in Development. C. R. Snyder ve Shane J. Lopez (Eds.), Handbook of Positive Psychology içinde (ss. 74-88). Oxford University Press, Inc.: New York.

NORMAN Steven M., Avey James B., Nimnicht, James L. ve Pigeon Nancy Graber (2010), "The Interactive Effects of Psychological Capital and Organizational Identity on Employee Organizational Citizenship and Deviance Behaviors", Journal of Leadership and Organizational Studies, 17, (4), s. 380-391.

OCAK Metin ve Güler Murat (2013), "A Tipi Kişilik ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Stresle İlişkisi: Türk ve Bosnalı Öğrenciler Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(8), s. 135-147.

ÖZ Fatma ve Bahadır Yılmaz Emel (2009). "Ruh Sağlığının Korunmasında Önemli Bir Kavram: Psikolojik Sağlamlık", Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi, 16 (3), s. 82- 89.

TOPALOĞLU Tayfun ve Süral Özer Pınar (2014), "Psikolojik Sermaye ile İş Performansı Arasındaki İlişkiye Otantik Liderliğin Düzenleyici Etkisi", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, ISSN: 1309 -8039 (Online), s. 156-171.

ÜLKER TÜMLÜ Gamze ve Receptoğlu Ergün, (2013). "Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3(3), s. 205-213.

YAŞİN Tuğba (2016), "Kişilik Özellikleri ve Psikolojik Sermayenin Psikolojik İyi Oluş, Akış Deneyimi, İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkileri", Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Yönetim ve Organizasyon Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

YETİŞ Emirhan (2016), "Psikolojik Sermaye ve Etkileri: Bankacılık Sektöründe Bir Alan Araştırması", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.

TÜRK HUKUKUNDA SİGORTA UYUŞMAZLIKLARINDA ARABULUCULUK VE TAHKİM KURUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Tuğba ÇİFTÇİ

Dr., Erzincan University, TURKEY, (tugbaciftci2013@gmail.com)

Abstract

Comparison between the institution of mediation and the institution of arbitration in insurance disputes in Turkish law

The mediation which becomes a current issue with The Mediation in Legal Disputes Code including articles about resolution of disputes by mediation is a method of dispute resolution that applies systematic technics, puts people together for meeting and negotiation, brings out communicate for making them understanding each other and providing producing of resolutions by themselves, is carried out voluntarily and with participation of a neutral and independent third person who is specialised in the field at hand. A mediator is a neutral, independent, real person carrying out the doing of mediation and registered in the register of mediator arranged by the Minister of Justice. It is possible that the institution of mediation can apply to insurance disputes. Moreover, definition of mediator, right of application to the mediation of insurer and holder of right besides to arbitration comission of holder of right are regulated in General Conditions of Compulsory Liability Insunce of Carriage by Road. In addition, Insurance Act and Regulation Related to Arbitration in Insurance are applied to solving disputes with way of arbitration. The dispote is resolved by arbitrator through the arbitration. The arbitrator is a person who resolves disputes between policheolder or people having interest from insurance contract and the party undertaking a risk in insurance law. Mediation and arbitration cover difference procedures and methods. However, mediation is more friendly way of resolution, that requires less procedure and the decision is in accordance with wills of parties. Both of these ways are more advantageous than a case brought before courts.

KEYWORDS: mediation in insurance disputes, arbitration in insurance disputes, mediation, arbitration

1. GİRİŞ

Özel olarak sigorta uyuşmazlıklarının çözümü için ihtisas mahkemeleri bulunmamaktadır; asliye ticaret mahkemelerinde (asliye ticaret mahkemelerinin olmadığı yerde asliye hukuk mahkemelerinde) (Türk Ticaret Kanunu m. 4/1/a, m. 5), çok farklı nitelikte ve türde davaya bakılması ve iş yükü fazlalığından dolayı yargılama uzun zaman almaktadır¹. Dolayısıyla sigorta uyuşmazlıklarının çözümünde tahkim ve arabuluculuk kurumları önemlidir.

“*Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu*” na (HUAK)² göre arabuluculuk; sistematik teknikler uygulayarak, görüşmek ve müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları bir araya getiren, onların birbirlerini anlamalarını ve böylece çözümlerini kendilerinin üretmesini sağlamak için aralarında iletişim sürecinin kurulmasını gerçekleştiren, uzmanlık eğitimi almış olan tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişinin (arabulucunun) katılımıyla ve ihtiyarî olarak yürütülen uyuşmazlık çözüm yöntemidir (m. 2/b). Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu, yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, ancak tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri iş veya işlemlerden doğan özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümlenmesinde uygulanır (HUAK m. 1/2). Özel hukuka ilişkin olması ve tarafların üzerinde tasarruf edebilecekleri işlerden olmasından dolayı sigorta sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar arabuluculuk yolu ile çözümlenmeye uygundur. Sigorta sözleşmesinden doğan uyuşmazlıkların arabuluculuk yolu ile çözümünde, Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu ve “*Hukuk*

* Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, tugbaciftci2013@gmail.com

¹ Nesibe Kurt Konca, “Sigorta Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü”, Prof. Dr. Fırat Öztan’a Armağan, Cilt 1, Ankara, 2010, s. 1343; Pekcanitez vd., *Medeni Usûl Hukuku*, Yetkin Basımevi, Ankara 2013, s. 1067. Ayrıca bu nedenlerden dolayı uğradığı zararın kısa zamanda tazminini isteyen sigortalı yargı yolundan ziyade sigorta şirketi ile ilgili uyuşmazlığını bazen kendi zararına da olacak şekilde sigorta şirketi ile uzlaşarak halletme yolunu tercih etmektedir. Bu durum da sigortacılık sektörüne duyulan güveni sarsmakta ve sigortayı amacından uzaklaştırmaktadır (Zekeriya Yılmaz, “Sigortacılık Kanununa Göre Sigortacılıkta Tahkim”, *Terazi Hukuk Dergisi*, Ocak 2008, Sayı 17, s. 38).

² Kanun No: 6325, Resmi Gazete; Tarih: 22/6/2012, Sayı 28331 (Çalışmada “HUAK” olarak kısaltılacaktır.).

Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği” (HUAKY)³ hükümlerine dayanılır. Ayrıca “*Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları*”⁴nda da “ARABULUCUYA BAŞVURU VE YETKİLİ MAHKEME” başlığı altında (C.7) arabuluculuk yoluna başvuru hususu ayrıca düzenlenmiştir.

Tahkim; kanunun tahkim yolu ile çözümlenmesine izin verdiği konular kapsamında olmak koşuluyla, taraflar arasında doğmuş veya doğabilecek uyuşmazlıkların devlet yargısı yerine hakem adı verilen üçüncü kişiler ile çözümlenmesi hususunda tarafların anlaşmasıdır⁵. Tahkim kurumunda hukuki uyuşmazlık ya bir kuruma bağlı olarak ya da bir kuruma tabi olmaksızın çözüme kavuşturulur. Bu açıdan tahkim, “*kurumsal tahkim*” ve “*ad hoc tahkimi*” olmak üzere ikiye ayrılır⁶. Kurumsal tahkim, uyuşmazlığın çözümünde tahkim usulüne uygulanacak kuralları içeren düzenlemeleri olan kurumsal tahkim merkezleri tarafından yapılan tahkimdir; bu tür tahkime Milletlerarası Ticaret Odası (ICC), American Arbitration Association (AAA), Stockholm Ticaret Odası, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, İstanbul Ticaret Odası örnekleri verilebilir⁷. Ad hoc tahkimi ise, herhangi bir tahkim kurumuna tabi olmaksızın, tarafların anlaşmasına ya da örneğin UNCITRAL Tahkim Kuralları’na göre yapılan tahkimdir⁸. Bu tür tahkim ayrıca, sadece tahkim yerinin belirtilmesi yoluyla tahkim yeri hukukuna göre de yapılabilir⁹. Sigorta uyuşmazlıklarının çözümü açısından tahkim hususunda öncelikle “*Sigortacılık Kanunu*” (SK)¹⁰ m. 30; daha sonra “*Sigortacılıkta Tahkime İlişkin Yönetmelik*” (STİY)¹¹ düzenlenmiştir¹² ¹³. Bu düzenlemeler kapsamında sigorta uyuşmazlıklarının çözümünde tahkim yolunun kullanılmasının yolu çizilmiştir.

Sigorta ettiren veya sigorta sözleşmesinden menfaat sağlayan kişiler ile riski üstlenen taraf arasında sigorta sözleşmesinden veya güvence hesabından faydalanacak kişiler ile güvence hesabı arasında doğan uyuşmazlıkların çözümü amacıyla Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği nezdinde Sigorta Tahkim Komisyonu oluşturulur. Sigorta Tahkim Komisyonu’nun Kanunda ve mezkûr Yönetmelikte belirlenmiş bir yapısı ve görevleri bulunmaktadır¹⁴. Sigorta

³ Resmi Gazete; Tarih: 26.01.2013, Sayı: 28540 (Çalışmada “HUAKY” olarak kısaltılacaktır).

⁴ Bu Genel Şartlar ile, 13/10/1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu uyarınca motorlu araç işletenlerine yüklenen hukuki sorumluluk için düzenlenen Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortasına yönelik ilgililerinin hak ve yükümlülüklerine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir (Mezkûr Genel Şartlar, A.1).

⁵ Ziya Akıncı, *Milletlerarası Tahkim*, Vedat Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 3; Baki Kuru, *İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku*, Legal Yayınevi, İstanbul 2016, s. 928; Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Değiştirilmiş 2. Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara, 2013, s. 1713; Yavuz Alangoya vd., *Medenî Usul Hukuku Esasları*, 7. Baskı, Yetkin Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 595; İbrahim Özbay, *6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Neler Getirdi?*, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2012, s. 438; Selçuk Öztekin, “Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Yönünden Sigortacılıkta Tahkime Bakış”, *Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi*, 2009/2, s. 221-222; Hakan Pekcanitez vd., s. 1064.

⁶ Tahkimin “*zorunlu-ihiyari tahkim*”, “*ulusal-uluslararası tahkim*” şeklinde ayrımları hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Karadaş, *6100 Sayılı HMK’nda Düzenlenen Ulusal (İç Tahkim)*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 35 vd; Kuru, a.g.e., s. 929 vd.; Ergin Nomer vd., *Milletlerarası Tahkim Hukuku*, Cilt 1, 4. Bası, İstanbul, 2013, s. 3 vd; Akıncı, a.g.e., s. 5; Öztekin, a.g.m., s. 222 vd.; Ramazan Arslan vd., *Medenî Usul Hukuku*, 2. Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara, 2016, s. 762-763; Fatih Aydemir, “Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış doktora tezi, Kocaeli, 2016, s. 5 vd; Pekcanitez Usûl, *Medenî Usûl Hukuku*, XII Levha Yayıncılık, Yazar: Hakan Pekcanitez - Ali Yeşilirmak, C. III, İstanbul 2017, s. 2604 vd.

⁷ Akıncı, a.g.e., s. 4; Nomer vd., a.g.e., s. 3; Ali Yeşilirmak, *Türkiye’de Ticari Hayatın ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi İçin Uyuşmazlıkların Etkin Çözümünde Doğrudan Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 76; Karadaş, a.g.e., s. 38.

⁸ Akıncı, a.g.e., s. 5; Yeşilirmak, a.g.e., s. 76, Karadaş, a.g.e., s. 38.

⁹ Yeşilirmak, a.g.e., s. 76.

¹⁰ Kanun Numarası: 5684, Resmi Gazete; Tarih: 14.6.2007, Sayı: 26552 (Çalışmada “SK” olarak kısaltılacaktır).

¹¹ Resmi Gazete; 17.08.2007 Tarih, 26616 Sayı (Çalışmada “STİY” olarak kısaltılacaktır).

Bu Yönetmelik, sigorta ettiren veya sigorta sözleşmesinden menfaat sağlayan kişiler ile riski üstlenen taraf arasında sigorta sözleşmesinden doğan uyuşmazlıkların çözümü amacıyla SK’da öngörülen tahkim sistemine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacı ile getirilmiştir (m. 1).

¹² Sigortacılık Kanunu’nda hüküm bulunmayan hâllerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nun hükümleri, sigortacılıktaki tahkim hakkında da kıyasen uygulanır (SK m. 30/23). Ancak mülga olan bu Kanunun tahkime ilişkin hükümleri ile yürürlükte bulunan Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun tahkime ilişkin hükümleri arasında önemli farklar vardır (bu durumun eleştirisi için bkz. Nuray Ekşi, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda Tahkim*, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 58).

¹³ Ayrıca bakınız Sigorta Tahkim Usulü ve Sigorta Hakemlerine İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2009/1).

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. SK m. 30; STİY m. 5.

uyuşmazlıklarının çözümü hususunda tabi olunan Sigorta Tahkim Komisyonu, kurumsal tahkimdir ve yaptığı faaliyet kurumsaldır.

Bazı sigorta genel şartlarında tahkime başvuruya ilişkin hüküm (tahkim şartı) bulunmaktadır¹⁵. Yukarıdaki gibi Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları'nda da tahkim yoluna başvuru ayrıca düzenlenmiştir. Sigorta genel şartlarında hüküm bulunmasa da taraflar sigorta sözleşmelerinde, sigorta sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar için tahkim yoluna başvuruyu kararlaştırılabilirler. Bu hususta SK'da özel bir düzenleme bulunmaktadır: Sigortacılık yapan kuruluşlardan, sigorta tahkim sistemine üye olmak isteyenler, durumu yazılı olarak Komisyona bildirmek zorundadır. Sigorta tahkim sistemine üye olan kuruluşlarla uyuşmazlığa düşen kişi, uyuşmazlık konusu sözleşmede özel bir hüküm olmasa bile tahkim usûlünden faydalanabilir¹⁶. Bununla birlikte ilgili mevzuat ile zorunlu tutulan sigortalardan kaynaklanan SK m. 30/1 kapsamındaki uyuşmazlıklar için ilgili kuruluş sigorta tahkim sistemine üye olmasa dahi hak sahipleri tahkime ilişkin bölüm hükümlerine göre tahkim usulünden faydalanabilir. Sigorta tahkim sistemine üye olmayan kuruluşlar bakımından Sigorta Tahkim Komisyonu giderlerine katılım Hazine Müsteşarlığı'nca ayrıca belirlenir (SK m. 30/1).

2. SİGORTA UYUŞMAZLIKLARINDA ARABULUCULUK VE TAHKİM YOLLARINDA SÜRECİN BAŞLAMASI

2.1. Arabuluculuk Yolunda

Sigorta uyuşmazlıklarında arabuluculuk sürecinin başlaması tarafların iradesine bağlıdır. Taraflar, dava açılmadan önce veya davanın görülmesi sırasında arabulucuya başvurma konusunda anlaşabilirler. Mahkeme de tarafları arabulucuya başvurmak konusunda; arabuluculuğun esasları, süreci ve hukuki sonuçları hakkında aydınlatıp, arabuluculuk yoluyla uyuşmazlığın çözülmesinin sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan faydalarının olabileceğini hatırlatarak onları teşvik edebilir¹⁷. Aksi kararlaştırılmadıkça taraflardan birinin arabulucuya başvuru teklifine 30 gün içinde olumlu cevap verilmez ise bu teklif reddedilmiş sayılır (HUAK m. 13; HUAKY m. 17).

Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları'nda arabulucuya başvuru hususunda öncelikle zarar görenin, zorunlu mali sorumluluk sigortasında öngörülen sınırlar içinde dava yoluna gitmeden önce ilgili sigortacıya yazılı başvuruda bulunması gerektiği düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre sigortacı başvuru tarihinden itibaren en geç 15 gün içinde tazminat tutarında anlaşma sağlayamadığı durumda, anlaşma sağlayamadığı tutar için arabulucuya başvurabilir; anlaşma sağladığı tutarı ise bu Genel Şartların tazminat ve giderlerin ödenmesine ilişkin hükmü çerçevesinde hak sahibine öder. Hak sahibi de arabulucuya başvurabilir. Sigortacıya karşı dava açılmış olması arabulucuya müracaata engel değildir (C.7).

Arabuluculuk süreci, dava açılmadan önce arabulucuya başvuru hâlinde, tarafların ilk toplantıya davet edilmeleri ve taraflarla arabulucu arasında sürecin devam ettirilmesi konusunda anlaşmaya varılıp bu durumun bir tutanakla belgelendirildiği tarihten itibaren işlemeye başlar. Dava açılmasından sonra arabulucuya başvuru hâlinde ise bu süreç, mahkemenin tarafları arabuluculuğa davetinin taraflarca kabul edilmesi veya tarafların

¹⁵ Örnek olarak bkz. Maden Çalışanları Zorunlu Ferdi Kaza Sigortası Genel Şartları, Kara Araçları Kasko Sigortası Genel Şartları.

¹⁶ Sigortacılık yapan kuruluşlardan, sigorta tahkim sistemine üye olmak isteyenler, durumu yazılı olarak Komisyona bildirir. Sisteme üyelik sabit katılım payının ödenmesiyle başlar. Sisteme üye olunmadan önce sigorta ettirenlerle STİY çerçevesinde tahkim anlaşması yapılamaz (STİY m. 15/1).

Komisyona üye olmayan sigorta şirketi ile sigorta ettiren ya da sigorta sözleşmesinden menfaat sağlayan kişiler HMK kapsamındaki tahkim sistemi ile uyuşmazlıklarını çözebilirler (Serdar Kale - Müjgan Tunç Yücel, "Sigortacılık Kanununda Tahkim", *Halûk Konuralp Anısına Armağan*, Ankara, 2009, s. 464). SK m. 30/24'e göre, Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu çerçevesinde yapılacak tahkim için seçilecek hakemlerin de bu maddede sigorta hakemleri için aranılan nitelikleri taşıması gerekir. Burada da mezkûr Kanunu, yürürlükte olan Hukuk Muhakemeleri Kanunu olarak anlamak gereklidir.

¹⁷ Bu hususta HMK m. 137/1'de bu yönde şu şekilde bir düzenleme bulunmaktadır: "Dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra ön inceleme yapılır. Mahkeme ön incelemede; dava şartlarını ve ilk itirazları inceler, uyuşmazlık konularını tam olarak belirler, hazırlık işlemleri ile tarafların delillerini sunmaları ve delillerin toplanması için gereken işlemleri yapar, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda onları sulhe veya arabuluculuğa teşvik eder ve bu hususları tutanağa geçirir." (Ayrıca bkz. HMK m. 140, 320).

arabulucuya başvurma konusunda anlaşmaya vardıklarını duruşma dışında mahkemeye yazılı olarak beyan ettikleri ya da duruşmada bu beyanlarının tutanağa geçirildiği tarihten itibaren işlemeye başlar (HUAK m. 16/1).

2.2. Tahkim Yolunda

Sigorta Tahkim Komisyonu'na gidilebilmesi için, sigortacılık yapan kuruluşla uyuşmazlığa düşen kişinin, uyuşmazlığa konu teşkil eden olay ile ilgili olarak sigortacılık yapan kuruluşa gerekli başvuruları yapmış ve talebinin kısmen ya da tamamen olumsuz sonuçlandığını belgelemiş olması gerekir. Sigortacılık yapan kuruluşun, başvuru tarihinden itibaren 15 iş günü içinde yazılı olarak cevap vermemesi de Komisyona başvuru için yeterlidir (SK m. 30/13). Bu husus Karayolları Motorlu Araçlar Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları'nda ayrıca düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre tahkim kurumunda, zarar görenin, zorunlu mali sorumluluk sigortasında öngörülen sınırlar içinde dava yoluna gitmeden önce ilgili sigortacıya yazılı başvuruda bulunması gerekir. Sigortacının başvuru tarihinden itibaren en geç 15 gün içinde başvuruyu yazılı olarak cevaplamaması veya verilen cevabın talebi karşılamadığına ilişkin uyuşmazlık olması hâlinde, hak sahibi uyuşmazlığın çözümü için Sigorta Tahkim Komisyonu'na da başvurabilir (C.7).

Tahkim için, Sigorta Tahkim Komisyonu'nun merkezine ya da başvuru yapan kişinin ikametgâhının bulunduğu ya da rizikonun gerçekleştiği yerdeki büroya başvurulabilir. Komisyona başvuru, posta ile ya da şahsen yapılabilir¹⁸. Uyuşmazlık başvurularında; başvuru formu, uyuşmazlığa ilişkin bilgi ve belgeler ile başvuru ücretinin yatırıldığına dair belge gereklidir. Uyuşmazlığın hayat veya hayat dışı sigortalardan hangisine girdiğine karar verilerek dosya, bu konudaki uzmanlığına göre ilgili raportöre havale edilir. Sigortacılık yapan kuruluşla uyuşmazlığa düşen kişinin Komisyona başvurusunda öncelikle raportörler ön inceleme yapar. Başvurunun büroya yapılması durumunda ön inceleme, büro raportörlerince gerçekleştirilir. Raportör tarafından yapılacak bu ön inceleme dosya üzerinde yapılır. Ancak raportör uyuşmazlığın esasına dair karar veremez. Raportör dosyaya ilişkin incelemesini 15 gün içinde tamamlamak zorundadır. Yapılan ön inceleme sonucunda, dosyanın Komisyon tarafından değerlendirmeye alınamayacağı anlaşılırsa durum ilgiliye derhal bildirilir ve başvuru ücretinin yüzde doksanı iade edilir. Raportör incelemeye başlamadan önce başvurunun geri çekilmesi halinde de başvuru ücretinin iadesine ilişkin de aynı durum geçerlidir. Ön incelemeyi tamamlayan raportör dosyayı, uyuşmazlığın çözümü için gerekli olan bilgi ve belge eksikliği açısından inceler. Uyuşmazlığın bilgi ve belge eksikliğinden kaynaklandığının anlaşılması halinde raportör durumu taraflara bildirir ve taraflara bilgi vermek kaydıyla dosyayı kapatır. Bu durumda, başvuru ücretinin yüzde ellisi başvuru sahibine iade edilir (STİY m.8/3; 16/1-5).

3. SİGORTA UYUŞMAZLIKLARINDA ARABULUCULUK VE TAHKİM YOLLARININ BAZI AÇILardan KARŞILAŞTIRILMASI

3.1. İradilik ve Gönüllülük Açısından

Arabuluculuk kurumunda taraflar; arabulucuya başvurmak, süreci devam ettirmek, sonuçlandırmak veya bu süreçten vazgeçmek konusunda serbesttirler (HUAK m. 3/1). Bu hüküm HUAKY'de genişletilerek düzenlenmiştir. Buna göre; taraflar, arabulucuya başvurmak, süreci devam ettirmek, sonuçlandırmak veya bu süreçten vazgeçmek konusunda tamamen serbest olup, öncelikle uyuşmazlığı arabuluculuk yoluyla sonuçlandırma konusunda anlaşılırlar. Taraflar, hiçbir şekilde zorla bu sürecin içine dahil edilemeyecekleri gibi her aşamada uyuşmazlığı arabuluculuk yoluyla çözmekten de vazgeçebilirler (HUAKY m. 5/1). Görüldüğü gibi arabuluculuk kurumu, olması gerektiği gibi tarafların tam iradelerine ve isteklerine bağlıdır. Hem arabuluculuğun başında hem devamında hem de sona erdirilmesinde iradilik ve gönüllülük esastır. Dolayısıyla tarafları arabuluculuk yoluna başvuru hususunda zorlamak mümkün değildir. Arabuluculuk sürecinin devamındaki, sonuçlandırılmasındaki ve bu süreçten vazgeçilmesindeki bu serbestlik; tarafları yargılamanın baskısı ile stresinden ve mahkeme ya da

¹⁸ Erkan Özcan, *Sigorta Tahkim Komisyonu Nezdinde Tahkim Uygulaması*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2014, s. 17.

tahkim gibi bir karar mekanizmasını da içermediğinden kesin olarak verilecek sonucun ne olacağı tedirginliğinden uzak tutacaktır.

Tahkim sürecinin başlaması, yukarıda açıklandığı gibi sigortacılık yapan kuruluşla uyuşmazlığa düşen kişinin uyuşmazlığın tahkim yolu ile çözülmesi yönündeki iradesiyledir; bu kişinin yetkili mahkemeye, arabuluculuğa veya tahkime başvurması kendi talebine bağlıdır.

3.2. Arabuluculuk ve Tahkim Yollarına Başvuru Hakkına Sahip Olanlar Yönünden

Arabuluculuk, hem sigortacılık yapan kuruluşa hem de sigortacılık yapan kuruluş ile uyuşmazlığa düşen kişiye başvuru hakkı tanımaktadır. Aynı durum tahkim yolu için geçerli değildir. Ancak sigortacılık yapan kuruluşun bu yola başvuru hakkı, SK ve STİY kapsamında düzenlenmemiştir, başvuru hakkı sadece sigortacılık yapan kuruluş ile uyuşmazlığa düşen kişiye tanınmıştır. Sigortacılık yapan kuruluşun Sigorta Tahkim Komisyonu'na üye olup olmamasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla ilgili düzenlemenin tek tarafa tahkime başvurma, yani tahkim sözleşmesi kurma iradesi vermesi nedeniyle asimetrik bir tahkim ortaya çıkmaktadır¹⁹.

3.3. Arabulucu-Sigorta Hakemi ve Bunların Seçilmesi Açısından

Arabuluculuk faaliyeti, arabulucu tarafından yerine getirilir. Arabulucu, iletişim tekniklerini kullanarak taraflar arasında iletişim ortaya çıkaran, böylelikle tarafların birbirlerini anlamasını ve uyuşmazlığı çözmelerini sağlamaya çalışan, görevini özenle ve şahsen yerine getirmekle yükümlü tarafsız ve uzmanlık eğitimi almış; Adalet Bakanlığı'nca düzenlenen "Arabulucular Sicili"ne kayıtlı gerçek kişidir (HUAK m. 2/b; 9/1, HUAK m. 2/a). Arabulucu, müzakereler sonucunda tarafların anlaşması hususunda yardımcı olmakla görevlidir²⁰. Başkaca bir usul kararlaştırılmadıkça arabulucu veya arabulucular taraflarca seçilir (HUAK m. 14; HUAKY m. 18).

Sigorta hakemi, sigorta ettiren veya sigorta sözleşmesinden menfaat sağlayan kişiler ile riski üstlenen taraf arasında sigorta sözleşmesinden doğan uyuşmazlıkları çözen kişidir (SK m. 2/o). Sigorta hakemi olabilmek için gerekli şartlar, SK m. 30/8 ve STİY m. 13'de ele alınmıştır²¹. Hakemlik başvurusu kabul edilenlerden Hazine Müsteşarlığı'nca uygun görülenlerin kaydedilmesi amacıyla, sigorta hakemleri için ayrı, itiraz hakem heyetinde yer alacak sigorta hakemleri için ayrı olmak üzere "Sigorta Hakemleri Listeleri" tutulur. Bir hakem, birden fazla listede yer alamaz (STİY m. 14/1). Dosya, konusuna göre hayat veya hayat dışı sigorta grubuna göre sınıflandırıldıktan sonra hakem seçimi, STİY m. 14/3 hükmü saklı kalmak kaydıyla²², genel listeden sıra usulüne göre yapılır. Sıra usulünde sigorta hakemlerinin uzmanlık alanları esas alınır. Listenin başındaki sigorta hakeminin uzmanlık alanı, uyuşmazlığın çözümü için uygun değilse, sıradaki uzmanlık alanı uyan ilk hakem atanır²³. Komisyon Müdürü, Hazine Müsteşarlığı'nın belirlediği esaslar çerçevesinde, uzmanlık alanı, üstlendiği görevler, coğrafi kriterler ve hakemin iş yükü gibi hususları göz önünde bulundurarak hakem atanmasına ilişkin ilkeleri belirlemeye yetkilidir (STİY m. 16/8). Atanan hakem veya hakemler, uyuşmazlığın taraflarına derhal bildirilir (STİY m. 16/9).

Arabulucu, belirli kriterleri sağlayarak ve eğitim alıp Adalet Bakanlığı'nca yapılan sınavlarda başarılı olarak Arabulucular Siciline kaydedilir. Ancak arabulucu, uyuşmazlığa hukuki

¹⁹ Aydemir, s. 139.

²⁰ Akıncı, a.g.e., s. 9.

²¹ Ayrıca bkz. Sigorta Tahkim Usulü ve Sigorta Hakemlerine İlişkin Tebliğ m. 3, m. 5.

2009/1 Sayılı Sigorta Tahkim Usulü ve Sigorta Hakemlerine İlişkin Tebliğ Uyarınca Sigorta Hakemlerinde Aranacak Mesleki Deneyime İlişkin Genelge (2009/8).

²² Bu hükmeye göre dosya üstlenmesinde hukuki ve fiili engeller bulunan hakemler, bu amaçla tutulan ayrı bir listede yer alır. Buna göre;

a) Mücbir nedenler ve umulmayan hâller nedeniyle fiili hakemlik yapması dört aydan daha uzun bir süre mümkün olmayan kişiler,

b) SK m. 30/9 hükmü uyarınca sigorta hakemliği yapması yasaklanmış kişiler,

c) Tahkim davalarında kanuni temsilcilik dışında tarafları temsil edebilmesi mümkün kişiler

fiilen sigorta hakemliği yapamaz ve bu listede izlenir. Sigorta hakemlerinde, belirtilen listede bulunma haline sebep olan durumların sona ermesi halinde, Listede ilgili değişikliğin yapılabilmesini teminen keyfiyet, ilgili hakem tarafından derhâl Komisyona bildirilir.

²³ Sigorta hakemi, mücbir nedenler ve umulmayan hâller haricinde görevi reddedemez (SK m. 30/15).

sonuç bağlama ya da çözüm bulma hususunda değil de iletişim teknikleri ile tarafların çözüm bulmasını sağlama alanında uzmandır²⁴. Ayrıca henüz belirli uyuşmazlıklar üzerinde uzman arabuluculuk kurumu mevzuat olarak düzenlenmemiştir. Hakemin de belirli kriterleri sağlaması ve yapılan sınavdan da başarılı olarak Hakem Listesine dâhil olması söz konusudur²⁵. Hakem, uzman olmalıdır. Taraflar aralarındaki uyuşmazlığın çözümünü için tekniğini bilen kişilere bırakmak amacıyla tahkime başvurur²⁶ 27. Ancak hakem, uyuşmazlık hususunda hukuki alanda uzmandır. Bu yönde sigorta uyuşmazlıklarının çözümünde hakemlerin Hakemler Listesine kaydolma şartları belirlenirken “*Sigorta hukukunda en az 5 yıl veya sigortacılıkta en az 10 yıl deneyimi olması*” şartı ve sigorta hakemliği başvurularının sigortacılık alanındaki uzmanlıkları belirtmek suretiyle yapılması (STİY m. 13/2) gibi bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Sigorta Tahkim Komisyonu merkezinde, öncelikle uyuşmazlığın çözümü için heyet oluşturulmasının gerekliliği incelenir. Ancak, uyuşmazlık konusu miktar 15.000 Türk Lirası ve üzerinde olduğu durumlarda heyet oluşturulması zorunludur. Listede hukukçu bulunması halinde, en az biri hukukçu olacak şekilde, en az 3 kişiden oluşan heyet, kararını çoğunlukla verir (SK m. 30/15; STİY m. 16/7). Arabuluculukta heyet oluşturma zorunluluğu bulunmamaktadır. Ancak taraflar bir uyuşmazlık için birden fazla arabulucu seçebilir.

Son olarak belirtmek gerekir ki arabulucu ve sigorta hakemleri (ve raportörler) tarafsız olmak zorundadır (SK m. 30/19; HUAK m. 2/b; STİY m. 8). Bu husus, ikisinin de ortak noktasını teşkil etmektedir.

3.4. Yargılamanın Usulü ve Süresi Açısından

Arabuluculuk sürecinde arabulucu/arabulucular, başka bir usul kararlaştırılmadıkça taraflarca seçilir (HUAK m. 14). Arabulucu seçildikten sonra tarafları en kısa sürede ilk toplantıya davet eder. Taraflar, emredici hukuk kurallarına aykırı olmamak kaydıyla arabuluculuk usulünü serbestçe kararlaştırabilirler (HUAK m. 15/1, 2). Görüldüğü gibi arabuluculuk, kararlaştırıldığı sürece tarafların istedikleri usul çerçevesinde, onların iş birliği ile yürütülür. Arabuluculuk usulü taraflarca kararlaştırılmamışsa arabulucu; uyuşmazlığın niteliğini, tarafların isteklerini ve uyuşmazlığın hızlı bir şekilde çözülmesi için gereken usul ve esasları göz önüne alarak arabuluculuk faaliyetini yürütür (HUAK m. 15/3).

Tahkim yargılama usulü hususunda, SK ve STİY’de bir açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak SK m. 30/20’de Komisyonun yapısı ve görevleri ile Komisyon müdürü ve Komisyon müdür yardımcılarının nitelikleri, çalışma usul ve esasları, raportörlerin, sigorta hakemlerinin çalışma usul ve esasları, kararların ne şekilde düzenleneceği, Komisyona başvuru esasları, Liste tutulmasına ve bütçeye ilişkin esaslar ile katılım ücreti gibi hususların yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir. Bu hüküm dava dilekçesi, cevap lahiyası ve gerekirse diğer dilekçelerin hangi süre içinde nereye verilmesi gerektiği gibi yargılama ve inceleme usulü hakkında yönetmelik ile hüküm getirilmesine imkân vermekte iken, STİY sigorta tahkiminde hakemlerin uygulayacakları yargılama usulü hakkında bir düzenleme yapmamıştır²⁸. Dolayısıyla Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’na yapılan atıf nedeni ile (SK m. 30/23) “*Hukuk Muhakemeleri Kanunu*” (HMK)²⁹ hükümlerinin uygulanması yerinde olacaktır³⁰. HMK m. 424’e

²⁴ Gerçi arabulucu olabilmek için “*Mesleğinde en az beş yıllık kıdeme sahip hukuk fakültesi mezunu olmak*” şartı aransa da (HUAK m. 20/2/b; HUAKY m. 24/2/b), bu şart uyuşmazlığın HUAK/HUAKY hükümleri kapsamında arabuluculuk yoluna uygun olup olmadığı hususunun tespit edilmesi ile ilgilidir.

²⁵ Sigortacılık Kanunu m. 30/8’de belirtilen niteliklere sahip olan ve sigorta hakemi olmak isteyen kişilerden; STİY m. 13/3’de öngörülen sınavdan muaf olanlar gerekli şartları taşıdığını gösterir belgelerle birlikte Listeye kaydolmak için Komisyona, sınava tabi olanlar ise sınavı yapacak kuruluşa başvurur. Hakem olmak isteyen kişinin ikametgâhı bir büronun görev alanı içinde kalıyorsa, Komisyona başvuru, büro aracılığıyla olur. Hazine Müsteşarlığı’nca yapılacak veya yaptırılacak sınavda başarılı olanlar sigorta hakemliği için Komisyona başvurabilir. Sınav, itiraz hakem heyetinde yer almak isteyenler ile diğer hakem adayları için ayrı ayrı yapılır. Hazine Müsteşarlığı, gerek görülen hâllerde sigorta hakemleri için sınav mecburiyetini kaldırabilir. İtiraz hakem heyetinde yer alacaklarda aranacak deneyim süresi sigorta hukuku için en az 10 yıl sigortacılık için en az 12 yıl olarak uygulanır (STİY m. 13/1; 3).

²⁶ Alangoya vd., a.g.e., s. 596; Yeşilirmak, a.g.e., s. 73.

²⁷ Mahkeme önünde uyuşmazlığın çözülmesinde hakim, uyuşmazlıkla ilgili özel ve teknik bilgiyi gerektiren hâllerde bilirkişiye başvurur, bu durum da hem zaman kaybına hem de masrafa neden olur (Pekcanitez vd., a.g.e., s. 1067).

²⁸ Öztekin, a.g.m., s. 220-230.

²⁹ Kanun no: 6100, Resmi Gazete: 4/2/2011, Sayı: 27836 (Çalışmada “HMK” olarak kısaltılacaktır.).

göre taraflar, hakem veya hakem kurulunun uygulayacağı yargılama usulüne ilişkin kuralları, bu Kısımın (Tahkim) emredici hükümleri saklı kalmak kaydıyla, serbestçe kararlaştırabilirler ya da tahkim kurallarına yollama yaparak belirleyebilirler. Taraflar arasında böyle bir sözleşme yoksa hakem veya hakem kurulu, tahkim yargılamasını, bu Kısımın hükümlerini gözeterek uygun bulunduğu bir şekilde yürütür. Durum böyle olmakla birlikte bu tahkimin Sigorta Tahkim Komisyonu kapsamında SK ve STİY (ve HMK) uyarınca bazı hususları bakımından belirlenmiş bir işleyişi vardır ve önceden de ifade edildiği gibi bu tahkim kurumsal bir tahkimdir. Dolayısıyla tarafların HMK m. 424 çerçevesinde tam bir serbest yargılama usulünü kararlaştıramayacakları söylenebilir. Bu açıklanan nedenlerden dolayı da tahkimde arabuluculuk kadar serbest bir yargılama usulü söz konusu değildir.

Hakemlerin uyuşmazlığı hangi kurallara göre çözeceği hususunda, SK ve STİY’de açık bir düzenleme yapılmamıştır. Atıf dolayısıyla uygulanacak olan HMK m. 433/3’e göre, hakem veya hakem kurulu, ancak tarafların açıkça yetkili kılmış olmaları şartıyla hakkaniyet ve nasafet kurallarına göre veya dostane çözüm yoluyla karar verebilir. Kanaatimizce uygun görülen bir görüşe göre sigorta tahkiminde bu hususta Kanunda bir açıklık yoktur. Ancak sigorta hakemlerinin maddi sigorta hukukuna göre karar verecekleri izlenimi söz konusudur³¹. Kanaatimizce ilgili mevzuat kapsamında hakemlerin sigorta hukuku alanında uzman olması gerekliliği düzenlenmiş olması da bu görüşü desteklemektedir.

Arabuluculukta süre, tarafların iletişimine ve uyuşmazlığın çözümü hususunda anlaşmasına bağlıdır. Dolayısıyla tarafların iletişim ve anlaşma süresi ile, belki de birkaç saat içinde bir uyuşmazlık çözülebilir. Zaten taraflara danışıldıktan sonra arabuluculuk için daha fazla çaba sarf edilmesinin gereksiz olduğunun, yani arabuluculuk yolunun uyuşmazlığı çözmeye yardımcı olamayacağı arabulucu tarafından tespit edilirse arabuluculuk faaliyeti sona erdirilir (HUAK m. 17/b; HUAKY m. 21/b). Tahkimde ise hakemler, görevlendirildikleri tarihten itibaren en geç 4 ay içinde karar vermeye mecburdur. Aksi halde, uyuşmazlık yetkili mahkemece halledilir. Ancak, bu süre tarafların açık ve yazılı muvafakatleriyle uzatılabilir (SK m. 30/16; STİY m. 16/10). Tahkimde sonuca çabuk varılmaktadır; milli tahkim yaklaşık 6 ay ilâ 1 yıl, milletlerarası tahkim ise, ortalama 1 ilâ 2 yıl arasında sürmektedir³². Ancak her ne kadar tahkim, mahkemelerdeki yargılamaya göre kısa olsa da iş yükü fazla olan veya yetenekli olmayan hakemler tarafından uyuşmazlığın süresi uzayabilir³³. Ancak görüldüğü gibi her durumda arabuluculuk süre açısından daha avantajlıdır.

3.5. Gizlilik ile Beyan ve Belgelerin Kullanılmaması Açısından

Gizlilik ilkesi, bazen tarafların alternatif uyuşmazlık yoluna gidilmesi açısından en önemli etken olabilir; mahkeme önünde yapılan yargılamada gizlilik istisnadır³⁴, özellikle duruşmaların aleni olması Anayasa’da düzenlenmiş bir kuraldır³⁵. Bu durum özellikle ticari ilişkilerde yaşanan uyuşmazlığın üçüncü kişileri ve dolayısıyla ticari itibari etkilemesi nedeniyle önem arz edebilmektedir³⁶. Böylelikle iş hayatındaki rakiplerin ve gazetecilerin uyuşmazlıktan uzak

³⁰ Öztekin, a.g.m., s. 230.

³¹ Öztekin, a.g.m., s. 243.

³² Yeşilirmak, a.g.e., s. 73.

³³ Pekcanitez vd., a.g.e., s. 1067.

³⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 28’e göre, duruşma ve kararların bildirilmesi alenidir. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının gizli olarak yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, taraflardan birinin talebi üzerine yahut resen mahkemece karar verilebilir. Tarafların gizlilik talebi ön sorunlar hakkındaki hükümler çerçevesinde gizli duruşmada incelenir ve karara bağlanır. Hâkim, bu kararının gerekçelerini, esas hakkındaki kararı ile birlikte açıklar. Hâkim, gizli yargılama işlemleri sırasında hazır bulunanları o yargılamayla ilgili edindikleri bilgileri açıklamamaları hususunda uyarır ve 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun gizliliğin ihlâline ilişkin hükmünün uygulanacağını ihtar ederek bu hususu tutanağa geçirir.

³⁵ HUAK madde gerekçesi, m. 4. Anayasa m. 141’e göre mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde karar verilebilir. Ancak mahkemelerdeki duruşmalar gizli yapılırsa da, uyuşmazlığa ilişkin dosyalar özel bir şekilde saklanmadığından, daha sonra bu dosya bilgilerine ulaşmak mümkün olabilmektedir (Pekcanitez vd., a.g.e., s. 1068).

³⁶ HUAK madde gerekçesi, m. 4.

tutulması sağlanmaktadır³⁷. Gizlilik ilkesi, tarafların arabuluculuk yöntemine güven duymasına aracılık eder³⁸.

Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça arabulucu, arabuluculuk faaliyeti çerçevesinde kendisine sunulan veya diğer bir şekilde elde ettiği bilgi ve belgeler ile diğer kayıtları gizli tutmakla yükümlüdür (HUAK m. 4/1). Arabuluculuk faaliyeti sırasında fotoğraf çekilemez, ses ve görüntü kaydı yapılamaz (HUAKY m. 6/2). Gizlilik kuralına aykırı hareket eden arabulucunun; hukuki ve cezai sorumluluğu saklı olup, sicilden silinmesine de karar verilebilir (HUAKY m. 6/3). Gizlilik kuralına uyma yükümlülüğü, arabulucunun yanında çalışan kişiler ile denetim ve gözetiminde ilgili mevzuatı çerçevesinde staj yapanları da kapsar. Aksi kararlaştırılmamışsa, taraflar ve varsa vekilleri de HUAKY m. 6/1'de belirtilen gizlilik kuralına uymakla yükümlüdür. Aynı şekilde, Adalet Bakanlığı ve Arabuluculuk Kurulu görevlileri yönünden de bu yükümlülük geçerlidir (HUAKY m. 6/4; 5; HUAK m. 4/2).

Taraflar, arabulucu veya arabuluculuğa katılanlar da dâhil üçüncü bir kişi, uyuşmazlıkla ilgili olarak hukuk davası açıldığında yahut tahkim yoluna başvurulduğunda, şu beyan veya belgeleri delil olarak ileri süremez ve bunlar hakkında tanıklık yapamaz: Taraflarca yapılan arabuluculuk daveti veya bir tarafın arabuluculuk faaliyetine katılma isteği; uyuşmazlığın arabuluculuk yolu ile sona erdirilmesi için taraflarca ileri sürülen görüşler ve teklifler; arabuluculuk faaliyeti esnasında, taraflarca ileri sürülen öneriler veya herhangi bir vakıya veya iddianın kabulü; sadece arabuluculuk faaliyeti dolayısıyla hazırlanan belgeler (HUAK m. 5/1; HUAKY m. 7/1). Burada beyan veya belgenin şekline bakılmaz (HUAK m. 5/2; HUAKY m. 7/2). Yukarıdaki bilgilerin açıklanması mahkeme, hakem veya herhangi bir idari makam tarafından istenemez. Bu beyan veya belgeler, yukarıda öngörülenin aksine, delil olarak sunulmuş olsa dahi hükme esas alınmaz. Ancak, söz konusu bilgiler bir kanun hükmü tarafından emredildiği veya arabuluculuk süreci sonunda varılan anlaşmanın uygulanması ve icrası için gerekli olduğu ölçüde açıklanabilir (HUAK m. 5/3; HUAKY m. 7/3). Buradaki açıklamalar arabuluculuğun konusuyla ilgili olup olmadığına bakılmaksızın, hukuk davası ve tahkimde uygulanır (HUAK m. 5/4; HUAKY m. 7/4). HUAK m. 5/1/HUAKY m. 7/1'de belirtilen sınırlamalar saklı kalmak koşuluyla, hukuk davası ve tahkimde ileri sürülebilir deliller, sadece arabuluculukta sunulmaları sebebiyle kabul edilemeyecek deliller haline gelmez (HUAK m. 5/5; HUAKY m. 7/5).

Tahkim sürecinde de gizlilik ilkesi hakimdir; dolayısıyla özellikle ticari sırların (şirketin mali durumu, ticari defterleri ve sırları gibi) aleniyetinden uzak kalmak için tahkim yolu tercih edilmektedir³⁹. Komisyonda görev alanlar, hakemler ve raportörler, işleri dolayısıyla öğrendikleri bilgi ve sırları ilgililerin izni olmaksızın açıklayamaz. Ancak, suç teşkil eden hallerin yetkili mercilere duyurulması zorunludur (SK m. 30/20). Komisyon tarafından yapılan yayımlarda yer alan istatistikî bilgiler ya da örnek teşkil edecek olaylara ilişkin kamuya aktarılan görüşler ile Hakem Karar Dergisi'nde yer alan kararlarda gizlilik ilkesi uyarınca özel bilgilere yer verilmez (STİY m. 21).

3.6. Yargılama Masrafları Açısından

Arabuluculuk kurumunda, arabulucu yapmış olduğu faaliyet karşılığı ücret ve masrafları isteme hakkına sahiptir. Arabulucu, ücret ve masraflar için avans da talep edebilir. Aksi kararlaştırılmadıkça arabulucunun ücreti, faaliyetin sona erdiği tarihte yürürlükte bulunan Arabulucu Asgari Ücret Tarifesine⁴⁰ göre belirlenir ve ücret ile masraf taraflarca eşit olarak karşılanır (HUAK m. 7).

Tahkim sistemine üye olmak isteyenlerden katılma payı, uyuşmazlık çözümü için Komisyona başvuranlardan ise başvuru ücreti alınır (SK m. 30/12). Hakemlik ücreti, Komisyona başvuru ücreti ve üyeliğe katılma payı, Komisyonun görüşü alınarak Hazine Müsteşarlığı'nca belirlenir; hakem ücreti Komisyon tarafından ödenir (SK m. 30/18). Tarafların avukat ile temsil

³⁷ Mustafa Serdar Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Genişletilmiş 2. Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara, 2009, s. 495.

³⁸ Çiğdem Yazıcı Tıktık, *Arabuluculukta Gizliliğin Korunması*, XII Levha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 34.

³⁹ Nevhis Deren Yıldırım, "Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri", *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl: 2002, Sayı: 4, s. 41; Pekantez vd., a.g.e., s. 1068; Kurt Konca, a.g.m., s. 1355.

⁴⁰ Adalet Bakanlığı'ndan 2017 yılı Arabuluculuk Asgari Ücret Tarifesi'ne ilişkin Tebliğ, Resmi Gazete: 27.12.2016, Sayı: 29931.

edildiği hallerde, taraflar aleyhine hükmedilecek vekâlet ücreti, her iki taraf için de Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesinde yer alan asliye mahkemelerinde görülen işler için hesaplanan vekâlet ücretinin beşte biridir (STİY m. 16/13). Talebi kısmen ya da tamamen reddedilenler aleyhine hükümlenilecek vekalet ücreti, Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesinde belirlenen vekalet ücretinin beşte biridir (SK m. 30/17).

Yargılama giderleri, tahkimde uyuşmazlığın konusuna ve hakemin kısa sürede karar vermesine göre değişmektedir; ancak, tahkimde yargılama giderleri mahkemeye oranla daha yüksek olabileceği de, uyuşmazlık uzman bir kişi tarafından kısa sürede sonuçlanacağından masraf yönünden dolayı olarak daha avantajlı olacaktır⁴¹.

3.7. Yargılama Sonucunda Verilen Kararın Hukuki Niteliği ve Tarafların Karara Etkisi Açısından

Tahkimde hakem, çekişmeli olayı inceleyerek kanaati çerçevesinde tarafları bağlayıcı bir karar vermektedir. Arabulucu bağlayıcı nitelikte karar veremez, arabulucu karar mercii değildir⁴². Hatta arabulucu taraflara çözüm önerisinde dahi bulunamaz⁴³. Bunlarla birlikte hukuki tavsiye de veremez.

Arabuluculuk faaliyeti sonunda varılan anlaşmanın kapsamı taraflarca belirlenir; anlaşma belgesi düzenlenmesi hâlinde bu belge taraflar ve arabulucu tarafından imzalanır. Taraflar arabuluculuk faaliyeti sonunda bir anlaşmaya varırlarsa, bu anlaşma belgesinin icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesini talep edebilirler. Dava açılmadan önce arabuluculuğa başvurulmuşsa, anlaşmanın icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesi, asıl uyuşmazlık hakkındaki görev ve yetki kurallarına göre belirlenecek olan mahkemeden talep edilebilir. Davanın görülmesi sırasında arabuluculuğa başvurulması durumunda ise anlaşmanın icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesi, davanın görüldüğü mahkemeden talep edilebilir. Bu şerhi içeren anlaşma, ilam niteliğinde belge sayılır (HUAK m. 18/1, 2; HUAKY m. 22/1, 2)⁴⁴.

Tahkimde hakem, kararını Komisyon müdürüne tevdi eder. Komisyon Müdürünce karar en geç 3 iş günü içinde taraflara bildirilir; ayrıca kararın aslı dosya ile birlikte Komisyonun bulunduğu yerdeki görevli mahkemeye gönderilir ve mahkemece saklanır (SK m. 30/16). 5.000 Türk Lirasının altındaki uyuşmazlıklar hakkında verilen hakem kararları kesindir. 5.000 Türk Lirası ve daha üzerindeki uyuşmazlıklar hakkında verilen hakem kararlarına karşı kararın Komisyonca ilgiliye bildiriminden itibaren 10 gün içinde bir defaya mahsus olmak üzere Komisyon nezdinde itiraz edilebilir. İtiraz talebinde bulunmak için bu madde uyarınca belirlenen başvuru ücretinin Komisyona yatırılması şarttır. İtiraz üzerine hakem kararının icrası durur. İtiraz talebi münhasıran bu talepleri incelemek üzere Komisyon tarafından teşkil edilen hakem heyetlerince incelenir. İtiraz talebi hakkında işin heyete intikalinden itibaren iki ay içinde karar verilir. 5.000 Türk Lirası ve daha üzerindeki uyuşmazlıklar hakkında verilen hakem kararları bu madde uyarınca süresinde itiraz başvurusunda bulunulmaması hâlinde kesinleşir. Bu uyuşmazlıklar hakkında bu madde uyarınca yapılan itiraz üzerine verilen karar kesindir. 40.000 Türk Lirasının üzerindeki uyuşmazlıklar hakkında itiraz üzerine verilen kararlar için temyize gidilebilir. Ancak, tahkim süresinin sona ermesinden sonra karar verilmiş olması, talep edilmemiş bir şey hakkında karar verilmiş olması, hakemlerin yetkileri dahilinde olmayan konularda karar vermesi ve hakemlerin, tarafların iddiaları hakkında karar vermemesi

⁴¹ Pekcanitez - Yeşilirmak, a.g.e., s. 2603; Yeşilirmak, a.g.e., s. 74.

⁴² Pekcanitez vd., a.g.e., s. 1094; Özbek, a.g.e., s. 500.

⁴³ HUAK madde gerekçesi, 2.

⁴⁴ İcra edilebilirlik şerhinin verilmesi, çekişmesiz yargı işidir ve buna ilişkin inceleme dosya üzerinden de yapılabilir. Ancak arabuluculuğa elverişli olan aile hukukuna ilişkin uyuşmazlıklarda inceleme duruşmalı olarak yapılır. Bu incelemenin kapsamı anlaşmanın içeriğinin arabuluculuğa ve cebri icraya elverişli olup olmadığı hususlarıyla sınırlıdır. Anlaşma belgesine icra edilebilirlik şerhi verilmesi için mahkemeye yapılacak olan başvuru ile bunun üzerine verilecek kararlara karşı ilgili taraftan istinaf yoluna gidilmesi hâlinde, maktu harç alınır. Taraflar anlaşma belgesini icra edilebilirlik şerhi verdirmeden başka bir resmî işlemde kullanmak isterlerse, damga vergisi de maktu olarak alınır (HUAK m. 18/3; HUAKY m. 22/3).

Ancak belirtmek gerekir ki incelenmekte olan davanın görülmesi sırasında arabuluculuğa başvurulmasında, tarafların arabuluculuk faaliyeti sonunda bir anlaşmaya varmalarını davayı sona erdireceğinden dolayı anlaşma belgesinin icra edilebilirliğine ilişkin şerh verilmesi çekişmeli yargı işidir (Kuru, a.g.e., s. 566).

durumlarında her hâlıkarda temyiz yolu açıktır. Temyize ilişkin usûl ve esaslar hakkında Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu uygulanır (SK m. 30/12). Buradaki Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nu da HMK olarak algılamak yerinde olacaktır⁴⁵.

Hakem tarafından verilen karar, tarafları (tek taraf ya da iki tarafı) yeterli derecede tatmin etmeyebilir, hatta istenmeyen bir sonuç ortaya çıkabilir. Bununla birlikte arabuluculukta tarafların menfaatlerine ve ilişkilerine yoğunlaşılır⁴⁶. Arabulucu, uyuşmazlık hususunda tarafların birbirlerini tanımasını sağlar. Arabuluculukta karar; tarafların iradeleri, istekleri ve menfaatleri doğrultusunda, iletişimleriyle iş birliği içinde, gönüllü olarak verilir. Tarafların uzlaştıkları nokta çerçevesinde çözüm aranır. Arabulucunun bu süreçte kullandığı araç, iletişim teknikleridir.

3.8. Yargılama Sürecinin Sonunda Tarafların İletişimi Açısından

Arabuluculuk dostane bir çözüm yoludur. Bu süreçten sonra hasım taraflar, dava sürecinden sonra devam edecek bir ilişki içinde bulunabilir; dolayısıyla dava yolunun içinde bulunulan mücadelecilik usulden sakınılmış olmaktadır⁴⁷. Taraflar, arabulucu ile kendilerini daha iyi ifade etme imkânına kavuşur; arabuluculuk tarafların bastırdıkları duyguların ortaya çıkmasını, bu duyguların kontrol altına alınmasını ve aralarındaki düşmanlıkların azaltılmasını sağlar⁴⁸. Bu süreçte uyuşmazlık çözümlenirken tarafların iletişimi, karşılıklı ilişkilerinin korunması ve geliştirilmesi dikkate alınır⁴⁹. Ancak aynı durum tahkim için geçerli değildir. Tahkimde üçüncü bir kişinin vereceği karar bir tarafı mutlu edebilir ya da iki tarafı da mutlu etmeyebilir. Bu durum da tarafların yargılama sonundaki ilişkisini etkilemektedir.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada gösterilen bilgiler kapsamında, arabuluculuk yolunun her açıdan daha avantajlı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte sigorta uyuşmazlıkları açısından istisnai olarak şu durumu da belirtmek gereklidir. Sigortacılık yapan kuruluş karşı taraftan yapı ve mali güç açısından genelde daha güçlüdür. Sigorta ettiren ya da hak sahibinin maddi yönden çok zayıf ya da hakları yönünden çok bilgisiz olması hâllerinde, bu kişilerin karşı tarafın isteklerini çabuk kabullenmesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla bir kurumsal alternatif çözüm yolu ve mevzuat açısından daha güçlü olan tahkim yolu ve sigorta alanında uzman bir hakemin uyuşmazlığı çözmesi, arabuluculuk yolundan ve arabulucunun sadece iletişim tekniklerini kullanarak tarafları çözüme kavuşturmasından bazen daha da elverişli olabilir. Ancak bir mahkeme kararı ya da bir hakem kararı tarafların sorunlarına uygun bir çözüm olmayabilir ve tarafların ihtiyaçlarını karşılayacak tek çare, arabuluculuk yolunun kullanılması olabilir⁵⁰. Çünkü tarafların istekleri yönünde alınan bir karar, her zaman olmasa da taraflar için en ideal olacaktır. Ancak her açıdan sigorta uyuşmazlıklarında mahkeme yoluna değil de tahkime veya arabuluculuğa başvurmak daha avantajlı olacaktır.

⁴⁵ Bakınız HMK m. 361/1.

⁴⁶ Pekcanitez vd., a.g.e., s. 1095; Özbek, a.g.e., s. 493.

⁴⁷ Özbek, a.g.e., s. 495. Uygulamada tarafların uyuşmazlıktan kaynaklanan mutsuzluğa rağmen bağlantılarını devam ettirmek istedikleri görülmektedir (Pınar Akan, *Arabuluculuk ve Deniz Hukuku'na İlişkin İhtilaflarda Uygulanması*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 37).

⁴⁸ Elif Kısmet Kekeç, *Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler*, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 87.

⁴⁹ Pekcanitez vd., a.g.e., s. 1095; Süha Tanrıver, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Arabuluculuk Kurumuna Hukukî ve Sosyolojik Bakış", *Prof. Dr. Fikret EREN'e Armağan*, Ankara 2006, s. 837; Özbek, a.g.e., s. 495; Christopher W. Moore, *Arabuluculuk Süreci The Mediation Process – Anlaşmazlık Çözümünde Pratik Stratejiler Practical Strategies For Resolving Conflict*, Çeviri editörleri Tarkan Kaçmaz – Abbas Türnüklü, Çevirmenler Tarkan Kaçmaz – Mustafa Tercan, Dördüncü Basımdan Çeviri, Nobel Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 39.

⁵⁰ Özbek, a.g.e., s. 494.

KAYNAKÇA

- AKAN, Pınar (2013), Arabuluculuk ve Deniz Hukuku'na İlişkin İhtilaflarda Uygulanması, Adalet Yayınevi, Ankara.
- AKINCI, Ziya (2013), Milletlerarası Tahkim, Vedat Yayınevi, İstanbul.
- ALANGOYA, Yavuz vd. (2009), Medenî Usul Hukuku Esasları, 7. Baskı, Yetkin Yayınevi, İstanbul.
- ARSLAN, Ramazan vd., Medenî Usul Hukuku, 2. Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara, 2016.
- AYDEMİR, Fatih (2016), "Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Kocaeli.
- EKŞİ, Nuray (2013), Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Tahkim, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- KALE, Serdar - Müjgan Tunç Yücel (2009), "Sigortacılık Kanununda Tahkim", Halûk Konuralp Anısına Armağan, Ankara.
- KARADAŞ, İzzet (2013), 6100 Sayılı HMK'nda Düzenlenen Ulusal (İç Tahkim), Adalet Yayınevi, Ankara.
- KEKEÇ, Elif Kısmet (2011), Arabuluculuk Yoluyla Uyuşmazlık Çözümünde Temel Aşamalar ve Taktikler, Adalet Yayınevi, Ankara.
- KURT KONCA, Nesibe (2010), "Sigorta Uyuşmazlıklarının Tahkim Yoluyla Çözümü", Prof. Dr. Fırat Öztan'a Armağan, Cilt 1, Ankara.
- KURU, Baki (2016), İstinaf Sistemine Göre Yazılmış Medenî Usul Hukuku, Legal Yayınevi, İstanbul.
- MOORE, Christopher W. (2016), Arabuluculuk Süreci The Mediation Process – Anlaşmazlık Çözümünde Pratik Stratejiler Practical Strategies For Resolving Conflict, Çeviri editörleri Tarkan Kaçmaz – Abbas Türnüklü, Çevirmenler Tarkan Kaçmaz – Mustafa Tercan, Dördüncü Basımdan Çeviri, Nobel, İstanbul.
- NOMER, Ergin vd. (2013), Milletlerarası Tahkim Hukuku, Cilt 1, Beta, 4. Bası, İstanbul.
- ÖZBAY, İbrahim (2012), 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu Neler Getirdi?, Seçkin Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- ÖZBEK, Mustafa Serdar (2009) Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Genişletilmiş 2. Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara.
- ÖZCAN, Erkan (2014), Sigorta Tahkim Komisyonu Nezdinde Tahkim Uygulaması, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- ÖZTEK, Selçuk (2009), "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Yönünden Sigortacılıkta Tahkime Bakış", Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi, Sayı: 2.
- PEKCANİTEZ Hakan vd. (2013), Medeni Usûl Hukuku, Yetkin Basımevi, Ankara.
- PEKCANİTEZ Usûl (2017), Medenî Usûl Hukuku, XII Levha Yayıncılık, Yazar: Hakan Pekcanitez - Ali Yeşilirmak, Cilt III, İstanbul.
- TANRIVER, Süha (2006), "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları: Arabuluculuk Kurumuna Hukukî ve Sosyolojik Bakış", Prof. Dr. Fikret EREN'e Armağan, Ankara.
- TIKTIK, Çiğdem Yazıcı (2013), Arabuluculukta Gizliliğin Korunması, XII Levha Yayıncılık, İstanbul.
- YEŞİLİRMAK, Ali (2011), Türkiye'de Ticari Hayatın ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi İçin Uyuşmazlıkların Etkin Çözümünde Doğrudan Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, XII Levha Yayıncılık, İstanbul.
- YILDIRIM, Nevhis Deren (2002) "Tahkimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 4.
- YILMAZ, Ejder (2013), Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, Değiştirilmiş 2. Baskı, Yetkin Basımevi, Ankara.
- YILMAZ, Zekeriya (2008), "Sigortacılık Kanununa Göre Sigortacılıkta Tahkim", Terazi Hukuk Dergisi, Ocak, Sayı 17.

HAKSIZ REKABET HUKUKU AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI REKLAMLARIN UNSURLARI VE TÜRLERİ

Hediye BAHAR SAYIN

Assist. Prof. Dr., Anadolu University, TURKEY, (hediye@anadolu.edu.tr)

Abstract

Elements of Compatible Advertisements in Terms of Unfair Competition

In Turkish Commercial Code, "to compare himself, goods, business products, activities, prices in dishonest, misleading or unnecessarily or aiming to get benefit from their reputation with other, their goods, business products or prices" has been defined as one of the phases of unfair competition (Turkish Commercial Code 55/I/a, 5). In practice, comparison of products and services is widely used phenomenon and advertisements are one of the most important platforms subject to such comparison. In contemporary economic order in which direct connection between manufacturers and consumers no longer exists, the advertisements bear the mission of building bridges between manufacturers and consumers. Managements do not only praise their products in their commercial advertisements but either directly or in covered way, they make some evaluations on their rivals' goods, products or services. Comparative advertisement is a method of advertisement in which characteristics of more than two goods, products or services are directly or indirectly compared. Comparative advertisement itself, is not illegal. But misleading and outrageous and exaggerated comparative advertisements are considered illegal. Within the scope of this study, subject to framework of Turkish Commercial Code, "making comparison" section of unfair competition will be evaluated considering advertisement dimension and elements of comparative advertisements will be subject to examination

KEYWORDS: Unfair Competition, Advertisements ,Compatible

GİRİŞ

Türk Ticaret Kanunu'nda m. 54'de "Rakipler arasında veya tedarik edenlerle müşteriler arasındaki ilişkileri etkileyen aldatıcı veya dürüstlük kuralına diğer şekillerdeki aykırı davranışlar ile ticari uygulamalar haksız ve hukuka aykırıdır" ifadesi ile haksız rekabet tanımlanmıştır. TTK m. 55'de ise "Dürüstlük kuralına aykırı reklamlar ve satış yöntemleri ile diğer hukuka aykırı davranışlar ve özellikle"; ifadesinden sonra örnek kabilinden bu kategori altında yer alan haksız rekabet hallerinden biri olarak "kendisini, mallarını, iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını, gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde; başkaları, malları, iş ürünleri veya fiyatlarıyla karşılaştırmak ya da üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmek" ifadesine yer verilerek bir haksız rekabet hali düzenlenmiştir (TTK m. 55/ I/ a, 5).Bu bağlamda karşılaştırmalı reklamların belirli hallerde hukuka aykırı olduğu tespit edilmiştir. Uygulamada ürün ve hizmetlerin birbiriyle karşılaştırılması sıkça görülen bir durumdur ve reklamlar karşılaştırmının yapıldığı önemli platformlardan biridir. Reklamlar, serbest rekabetin en önemli araçlarındandır. Üretici ile tüketici arasındaki doğrudan ilişkinin ortadan kalktığı çağdaş ekonomik düzende, üretici ile tüketici arasında köprü işlevi reklamlar aracılığı ile sağlanır. İşletmeler yaptıkları ticari reklâmlarda sadece kendi ürün ve hizmetlerini övmeyiz aynı zamanda açık veya örtülü olarak rakiplerinin malları, ürünleri ve hizmetleri hakkında da bir takım değerlendirmelerde bulunurlar. Karşılaştırmalı reklam, iki veya daha fazla marka, ürün veya hizmetin özelliklerinin birbirleri ile doğrudan veya dolaylı olarak mukayese edildiği reklam türüdür. Karşılaştırmalı reklamın bizatihi kendisi hukuka aykırı değildir. Nesnel yönden gerçek dışı ve ölçüyü asan abartılı karşılaştırmalı reklamlar hukuka aykırıdır. Bu çalışma kapsamında, Türk Ticaret Kanunu kapsamında yer alan haksız rekabet hallerinden "karşılaştırma yapmak" reklam boyutu ile ele alınacak ve karşılaştırmalı reklamların unsurları ve hukuka aykırı karşılaştırmalı reklamın türleri inceleme konusu yapılacaktır.

1. Reklam ve Karşılaştırmalı Reklam Kavramı

Günümüz dünya ekonomisinin büyük bir kısmını serbest piyasa ekonomisi oluşturmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin temelini ise rekabet özgürlüğü teşkil eder. Serbest rekabetin en önemli araçlarından biri reklamlardır. Reklam, tüketici ve üretici arasında köprü işlevi görerek, üretilen mal ve hizmetlerin tüketiciye tanıtılması fonksiyonu yerine getirir. Reklam kavramına ilişkin çeşitli düzenlemeler olmakla birlikte reklam; bir malın veya hizmetin sürümünü artırmak maksadı ile yapılan herhangi bir tanıtımı olup, bu tanıtım reklam verenin kendi işletmesini, mallarını veya hizmetlerini övmek şeklinde olabileceği gibi rakibin mal ve hizmetlerini yermek şeklinde de olabilir¹. Dolayısı ile reklam bir kimsenin kendi mal ve hizmetlerinin üstün, ayırıcı niteliklerini vurgulaması tarzında olabileceği gibi; rakibin mal ve hizmetleri ile açık veya örtülü bağlantı kurmak yolu ile kendi mal ve hizmetlerinin rakiplerinkilerden daha üstün veya rakibinkilerle eşit düzeyde olduğunun belirtilmesi şeklinde de yapılabilir. Bu son durumda karşılaştırmalı reklam söz konusu olur. Tüketiciyi aydınlatma işlevi gören veya toplumda güven duyulan kurumlarca karşılaştırma yapılması suretiyle icra edilen bu reklam türü diğer reklamlara oranla daha etkindir². Şöyleki, önceleri karşılaştırma yapmanın rakip ürünlerin reklamının yapılması olarak algılandığından, karşılaştırmalı reklam yapmaktan kaçınılmakta idi. Fakat karşılaştırma yapmak sureti ile yapılan reklamların reklam sahiplerine büyük başarılar kazandırması bu tarz reklamların tercih edilmesine sebep oldu³. Dolayısı ile karşılaştırma sureti ile mal veya hizmetin reklamına yapmak sıkça başvurulan bir ticari pazarlama yöntemi olarak kabul gördü.

2. Karşılaştırmalı Reklam ve Türleri

Karşılaştırmalı reklam yapılması sırasında dikkat edilmesi gereken en önemli konu karşılaştırması yapılan mal veya hizmetlerin birbirinin aynı olmasıdır. Farklı amaçlara veya tüketici kesimine hitap eden mal veya hizmetlerin karşılaştırılması çoğu zaman aldatıcılık unsuru içermektedir. Ayrıca karşılaştırmalı reklam ancak üretici veya satıcının kendi mal veya hizmeti ile aynı nitelikte bir başka mal veya hizmetin karşılaştırılması halinde söz konusu olmaktadır. Karşılaştırmalı reklamın mutlaka ilgili ürünlerin önemli ve esaslı noktalarında yapılması gerekir. Aksi takdirde reklamların aldatıcı olma olasılığı artmaktadır⁴.

Karşılaştırmalı reklamların genel olarak karşılaştırma yapılan ürünün kime ait olduğunun belirtildiği veya belirtilmediği reklamlar şeklinde ikiye ayrılması mümkündür. Karşılaştırmalı reklamda, karşılaştırması yapılan mal veya hizmetin kim tarafından piyasaya sürüldüğünün veya mal veya hizmetle ilgili tanıtma işaretinin belirtilmediği haller söz konusu olabilir. Bu hallerde yapılan karşılaştırma doğru ve dürüst ise hukuka aykırılık söz konusu değildir. Karşılaştırmalı reklamlarda, karşılaştırması yapılan mal veya hizmetin kim tarafından piyasaya sürüldüğü veya ürünün tanıtma işaretinin açıkça belirtildiği hallerde ise reklamın haksız rekabete yol açıp açmadığının değerlendirilmesi gerekir⁵.

3. Karşılaştırmalı Reklamlara İlişkin Düzenlemeler

Karşılaştırmalı reklam, bir mal veya hizmetin tanıtımı esnasında rakip mal ve hizmetlere ilişkin unsurların doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldığı reklamlar olduğunu vurguladık. TTK m.

¹ Hayrünsisa Özdemir (2004). "Aldatıcı reklamlara karşı tüketicilerin korunması". *AÜHFD*, C. 53, S. 3, s. 67 vd. 03.07.2014 tarihinde 29049 sayılı Resmi Gazetede "Reklam Kurulu Yönetmeliği" yayımlanmıştır.

² Erdoğan Moroğlu (2010). "Karşılaştırmalı Reklam Ve Yargıtay Kararları". *Makaleler*. İstanbul: Onikilevha, s. 207; Savaş Bozbel (2010). "Adwords Reklamlar Karşılaştırmalı Reklam Teşkil Eder Mi? Avrupa Adalet Divanı'nın Verdiği Kararlar Işığında Bir Değerlendirme". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 9, S. 18, s. 99.

³ Celal Göle (1983). *Ticaret Hukuku açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, s. 80.

⁴ Göle, a.g.e., s. 82.

⁵ Göle, a.g.e., s. 83

55/I,a-5'de haksız rekabet teşkil eden karşılaştırmalar "Kendisini, mallarını, iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını, gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde; başkaları, malları, iş ürünleri veya fiyatlarıyla karşılaştırmak ya da üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmek" ifadesine yer verilmek sureti ile düzenlenmiştir. Madde genel olarak haksız rekabet teşkil eden reklamlar ve satış yöntemleri ile diğer hukuka aykırı davranışları düzenlemektedir. Bu bağlamda, karşılaştırmalı reklamlar belirli hallerde haksız rekabet teşkil edecektir. Maddenin gerekçesinden, düzenlemenin amacının karşılaştırma yolu ile haksız rekabet yapılmasının önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu haksız rekabet hali, reklam ve diğer yollarla rakiplerin mallarını iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibi gereksiz yere kötüleyici veya onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde karşılaştırarak rekabeti engelleme, doğru dürüst rekabeti sağlama hedefi barındırmaktadır⁶.

"Karşılaştırmalı reklam" kavramına başkaca kanunlarda da rastlanır. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un (TKHK) 4 ve 61. maddesinde konuya ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Kanun'un *Tanımlar* başlıklı 4. maddesinde "Karşılaştırmalı reklam: Bir mal veya hizmetin tanıtımı esnasında, rakip mal veya hizmetlere ilişkin unsurların doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldığı reklamları" ifade ettiği belirtildikten sonra "Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamaları" içeren altıncı kısım 61. madde de "*Ticari reklam; ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak; bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyurular*" şeklinde tanımlandıktan sonra "*aynı ihtiyaçları karşılayan ya da aynı amaca yönelik rakip mal veya hizmetlerin karşılaştırmalı reklamının yapılabileceği*" vurgulanmıştır. Dolayısı ile tüketici hukuku açısından karşılaştırmalı reklamlar yasal olarak kabul edilmiştir. Fakat ticari reklamlar gibi karşılaştırmalı reklamların da kanunlara Reklam Kurulunca⁷ belirlenen ilkelere, genel ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına uygun, dürüst ve doğru olması gerekir (TKHK m. 61/2)⁸. Tüketicieye yönelik yapılan her türlü ticari reklam ve haksız uygulamaları kapsamak üzere yürürlüğe sokulan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği m. 9'da karşılaştırmalı reklamın; "bir mal veya hizmetin tanıtımı esnasında, rakip mal veya hizmetlere ilişkin unsurların doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldığı reklamları" ifade ettiği vurgulandıktan sonra 8. maddede karşılaştırmalı reklamların;

"a) Aldatıcı ve yanıltıcı olmaması,

b) Haksız rekabete yol açmaması,

c) Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin aynı nitelikte olması ve aynı istek ya da ihtiyaca cevap vermesi,

ç) Tüketicieye fayda sağlayacak bir hususun karşılaştırılması,

d) Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin, fiyatı da dahil, bir ya da daha fazla maddi, esasl, doğrulanabilir ve tipik özelliğinin objektif olarak karşılaştırılması,

e) Nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanan iddiaların; bilimsel test, rapor veya belgelerle ispatlanması,

f) Rakiplerin fikri ve sınai mülkiyet haklarını, ticaret unvanını, işletme adını, diğer ayırt edici işaretlerini, mallarını, hizmetlerini, faaliyetlerini veya diğer özelliklerini kötülememesi veya itibarsızlaştırmaması,

⁶ Rıza Ayhan vd. (2016). *Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar* (8. Baskı). Ankara: Yetkin, s. 385.

⁷ Ticari reklamlarda uyulması gereken ilkeleri belirleme ve haksız ticari uygulamalara karşı tüketiciyi korumaya yönelik düzenlemeleri yapma, bu hususlar çerçevesinde inceleme ve gerektiğinde denetim yapma, inceleme ve denetim sonucuna göre durdurma veya aynı yöntemle düzeltme veya idari para cezası veya gerekli görülen hâllerde de üç aya kadar tedbiren durdurma cezası verme hususlarında görevli bir Reklam Kurulu oluşturulur (TKHK m. 63/1).

⁸ Ergun Özsunay ve Murat R. Özsunay (Ed. H. Tokbaş ve Ö. Tüzüner)(2016). *Milli Şerh (Md. 61)* (6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi). İstanbul: Aristo, s. 981.

⁹ 29232 sayılı ve 10 Ocak 2015 tarihli RG.

g) Menşei belirtilmiş mal veya hizmete ilişkin karşılaştırmada, mal veya hizmetlerin aynı coğrafi yerden olması,

ğ) Reklam veren ile rakibinin markası, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer bir ayırt edici işareti ya da mal veya hizmetleri ile ilgili karışıklığa yol açmaması, koşullarıyla yapılmasına müsaade edilmiştir.

Bu bağlamda, aldatıcı ve yanıltıcı olmayan, haksız rekabete yol açmayan, rakiplerin fikri ve sınai mülkiyet haklarını, ticaret unvanını, işletme adını, diğer ayırt edici işaretlerini, mallarını, hizmetlerini, faaliyetlerini veya diğer özelliklerini kötülemeyen veya itibarsızlaştırmayan, reklam veren ile rakibinin markası, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer bir ayırt edici işareti ya da mal veya hizmetleri ile ilgili karışıklığa yol açmayan reklamlar hukuka uygun sayılmıştır. Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin aynı nitelikte olması ve aynı istek ya da ihtiyaca cevap vermesi, tüketiciye fayda sağlayacak bir hususun karşılaştırılması gerekir. Kanunda nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanan iddiaların bilimsel test, rapor veya belgelerle ispatlanmasının mümkün olduğuna yer verilerek de, karşılaştırmanın unsur ve özellikleri açık şekilde tespit edilmiştir.

İsviçre hukukunda da UWG Art 3 (Bundesgesetz gegen den unlauteren Wettbewerb) gereğince “kendi ürün, eser, hizmet veya bunların fiyatlarını başkalarının ürün, eser, hizmet veya bunların fiyatları ile yanlış, yanıltıcı, lüzumsuz yere aşağılayıcı veya istismar edici şekilde karşılaştıran veya benzer şekilde üçüncü kişileri rekabette üstün tutan haksız hareket etmiş olur” ifadesi ile ticari uygulamalarda karşılaştırmanın sınırları belirlenmiştir. UWG üçüncü kişilerin sahip olduğu itibarın sömürülmesini engellemek istemektedir. Bu sömürü genellikle rakip ürünlerin imajlarının aktararak, yabancı ürünlerin kendi reklamında kullanılması sureti ile gerçekleşir¹⁰.

4. Karşılaştırmalı Reklamın Unsurları

Karşılaştırmalı reklamın “karşılaştırma ve rakiplerle ilişki kurulması” şeklinde iki unsuru mevcuttur. Aşağıda bu unsurlar incelenmiştir:

4.1. Karşılaştırma

Karşılaştırmalı reklâm, tüketicinin bir malı veya hizmeti satın alma kararını etkileyecek tarzda bir takım unsurların, niteliklerin ve uygulamaların birbirleri ile karşılaştırılması halinde gündeme gelir. Bu karşılaştırmada, reklâm sahibinin ürünlerinin mezziyetleri ve üstünlüklerinin rakip ürünlerden fazla olduğunun veyahut da reklâmı yapılan ürünün rakip ürünle aynı olduğunun ima edilmesi mümkündür¹¹.

Karşılaştırmalı reklamın sözle, yazıyla, çizgiyle, resimle, fotoğraf veya karikatürle veya karşılaştırmaya imkân veren bir şekilde yapılması ise mümkündür¹². Karşılaştırmanın söz konusu olması için, rakibin şahsı, malı, ürünleri, faaliyetleri ile bağlantılı bir değerlendirmenin yapılması gerekir. Bu bağlantının, doğrudan veya dolaylı şekilde gerçekleştirilmesi önemli değildir¹³.

Karşılaştırma, reklamı yapanın kendisi veya rekabette avantajlı duruma getirmek istediği kişi ile rakip veya rakipler arasında olmalıdır¹⁴. Haksız rekabet teşkil edecek karşılaştırmanın mutlaka rakip tarafından ve karşılaştırmayı yapan kişi lehine yapılması şart değildir. Karşılaştırma üçüncü bir kişi lehine de olabilir. Üçüncü bir kişiyi rekabette öne geçirmek amacı ile yapılan karşılaştırmalar şartlar mevcut ise haksız rekabet hali oluşturabilir. Sadece ticari amaçlı karşılaştırmaların haksız rekabete sebebiyet vereceğini düşünmek hatalı olur. Bazı hallerde ideal amaçlı karşılaştırmalar da haksız rekabete sebebiyet verebilir¹⁵. Yine karşılaştırmadan

¹⁰ Simone Dobler (2015). *Der lauterkeitsrechtliche Schutz von Produktausstattungen*. Bern: Stampfli Verlag, s. 148.

¹¹ Fusun Nomer Ertan (2016). *Haksız Rekabet Hukuku*. İstanbul: Onikilevha, s. 215; Bozbel, a.g.m., s. 99;

¹² Moroğlu, a.g.m.,s. 201.

¹³ Nomer Ertan, a.g.e., s. 215.

¹⁴ Hamdi Pınar (2012). “Reklam Ve Satış Yöntemlerine İlişkin Haksız Rekabet Halleri”. *MÜHF-HAD* C. 18, S. 2, s. 148.

¹⁵ Nomer Ertan, a.g.e., s. 216.

bahsedebilmek için reklam sahibinin kendi ürününü diğer ürünün alternatifi olarak göstermesi gerekir¹⁶.

Karşılaştırmada rakibin ismen zikredilmesi şart değildir. Önemli olan reklâmın hitap ettiği çevrenin küçümsenmeyecek bir kısmı tarafından somut olayın özellikleri çerçevesinde rakibin yeterli derecede belirlenebilir olmasıdır. Reklâmın hitap ettiği kesimce anlaşılabilir şekilde rakip ürünün ima edilmesi suretiyle, rakibin pazarda hâkim durumda bulunması yoluyla ya da piyasanın duo-veya oligopolitik yapısından karşılaştırılan tespit edilebiliyor ise bu unsur mevcut kabul edilir. Reklâmın hitap ettiği çevrede bu tür bir çağrışımın oluşmasını ve reklamda çağrışımın amaçlanmasını bu anlamda kâfi görmek gerekir¹⁷. Reklamlarda karşılaştırmaların haksız rekabet teşkil etmesinde piyasaya hâkim markaların olması da etkili olmaktadır. Çünkü yapılan genel bir karşılaştırma ve vurgulama, piyasada çok sayıda rakip olmadığında diğer markaları çağrıştırabilmektedir¹⁸.

Haksız rekabet teşkil eden karşılaştırmalar açısından bir diğer önemli husus, karşılaştırmaların konusudur. Karşılaştırma kişinin kendisi, malları, iş ürünleri, faaliyet ve fiyatları konusunda olabilir. Fakat karşılaştırma konuları sayılanlarla sınırlı değildir. Örneğin, cironun, şube sayısının, alınan reklam sayısının karşılaştırma konusu yapılması mümkündür¹⁹.

Karşılaştırmaların aynı ihtiyacı karşılayan ya da aynı amaca yönelen ürünler arasında gerçekleşmesi gerekir. Yani karşılaştırma konularında karşılaştırılabilirlik olmalıdır. Karşılaştırılabilir özelliklerin olmamasına rağmen bir karşılaştırmaların gerçekleştirilmesi çoğu zaman reklamın aldatıcı olmasına sebebiyet verir²⁰.

Reklam sahibinin kendi işletmesi veya ürünleri ile mukayese yapmadan rakibin durumuna ilişkin beyanlar zikretmesi karşılaştırma teşkil etmez. Burada şartlar mevcut ise kötüleme söz konusu olabilir. Bir kimsenin kendi ürün veya hizmetini övmesinde kural olarak karşılaştırma yoktur. Fakat zirvede tek başına reklamlarda somut olayın özellikleri bazı hallerde karşılaştırma olarak algılanabilir. Reklam sahibinin sadece kendi ürünleri arasında mukayese yapması da rakiplerle bir ilişkilendirme söz konusu olmadığından karşılaştırmaya mahal vermez²¹.

Reklamlarda bazen ürünü tanıtırken komperatif ifadelerle yer verilmektedir (ör: Daha ucuz, daha dayanıklı vb.). Bunlar yapısı gereği bir karşılaştırma içerir ve hitap ettiği tüketici kesimince rakip ile bir ilişkilendirme olarak algılanabilir. Reklam sahibinin kendi ürününü komperatif ifadelerle övmesinin yanında rakiplerin bu nitelikleri taşıyamayacağına vurgu yapması halinde açık bir haksız rekabet söz konusudur²².

Bazı hallerde reklamlarda sistem karşılaştırmalarına yer verildiği görülür. Bu reklamlarda teknik ve iktisadi özelliklere vurgu yapılmaktadır. Söz konusu reklamlar kural olarak bir rakiple ilişki içermemektedir. Bu sistem karşılaştırmalarının doğru ve objektif olması halinde hukuka aykırılık söz konusu olmamaktadır²³.

Ancak reklâm sahibi tarafından reklâmı yapılan ürünün fiyat veya kalitesinin, tüketicilerin bizzat kendileri tarafından karşılaştırılması çağrışımını hukuki anlamda bir karşılaştırma olarak görmemek gerekir, zira burada reklâm sahibinin kendisi tarafından herhangi bir karşılaştırma yapılmamaktadır. İnternet ortamında, işletmenin internet sitesinde rakip ürünlerle karşılaştırma yapma çağrışımının, rakip ürünlere (ya da markaya) link verme suretiyle gerçekleştirilmesi halinde bir karşılaştırmalı reklamdan söz etmek mümkündür²⁴. Yine bir

¹⁶ Bozbel, a.g.m., s. 103.

¹⁷ Savaş Bozbel (2006). *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Karşılaştırmalı Reklam Hukuku*. Ankara: Seçkin, s. 100.

¹⁸ Bozbel, a.g.e., s. 109.

¹⁹ Nomer Ertan, a.g.e., s. 216.

²⁰ Emrehan İnal ve Başak Baysal (2008). *Reklam Hukuku ve Uygulaması*. İstanbul: Oniki Levha, s. 60.

²¹ Nomer Ertan, a.g.e., s. 215; Bozbel, a.g.e., s. 103.

²² Bozbel, a.g.e., s. 109.

²³ Bozbel, a.g.e., s. 108.

²⁴ Bozbel, a.g.m., s. 99-100.

ürünün başka bir ürünün tamamlayıcısı olduğu hususunu içeren reklamlarda da karşılaştırma unsuru mevcut değildir²⁵.

4.2. Rakiple ilişki kurma

“Bağlantı” karşılaştırmalı reklamın varlığı için bir diğer temel unsurdur. Reklamda rakiple bir bağlantının kurulmuş olması gerekir. Bu bağlantı rakibin şahsı, malı, hizmeti, fiyatı veya diğer özelliklere ilişkin olabilir²⁶. Yapılan reklamda, doğrudan veya dolaylı olarak ima edilen rakibin ilgili tüketiciler tarafından anlaşılabilir, belirlenebilir olması gerekir. Burada önemli olan tüketicinin bunu tespit edebilmesidir²⁷. Dolayısı ile karşılaştırmalı reklamdan söz edebilmek için rakibin teşhis edilebildiği bir bağlantının mevcut olması gerekir. Rakibin ismen zikredilmesi şart değildir. Önemli olan reklâmın hitap ettiği çevrenin küçümsenmeyecek bir kısmı tarafından somut olayın özellikleri çerçevesinde rakibin yeterli derecede belirlenebilir olmasıdır²⁸. Bağlantı açık şekilde olabileceği gibi (rakibin mal ve ya hizmetlerini yazılı, sözlü, resimle tanımlamak), kullanılan ifadeler veya görüntülerle ilgili müşteri çevresinde belli rakiplerin mal veya hizmetlerini düşündürecek şekilde (birinci, daha ucuz, en iyi, tek) kapalı da olabilir²⁹. Örneğin, bazı reklamlarda belli bir rakip hedef alınmaz, reklamın içeriği genel olarak tüm veya belirli bir kısım rakipleri konu alır. Bu durumda da eğer reklamın hitap ettiği kesim bunu tespit edebilir ise karşılaştırmanın söz konusu olduğu belirtilmelidir.

Son dönemde rakibin reklamı ile irtibat kuran reklamlara sık rastlanmaktadır. Örneğin, TNet vitamin reklamına atfen başka bir internet erişim hizmet sunucusunun öğrencilere protein de lazım şeklinde ki reklamı, rakibin reklamına atıfta bulunarak karşılaştırma yapmaktadır³⁰.

5. Hukuka Aykırı Karşılaştırmalı Reklamlar

Karşılaştırmalı reklam kural olarak hukuka aykırı ve yasak değildir. Çünkü bu tarz reklamlar, tüketici çıkarlarına hizmet etmektedir. Şöyleki, bu reklam tarzı, tüketicilerin zaman ve para harcamadan piyasaya sunulan mal ve hizmetlerin özellikleri hakkında akılcı kararlar almalarını sağlayacak şekilde bilgi edinmelerini sağlar. Daha açık ifade ile tüketicilerin bilinçli tercih yapmalarına sebep olur. Bu bağlamda, karşılaştırmalı reklam, rekabet ortamının düzgün işlenmesinde ve sonuçta kamu menfaatlerinin korunmasında pozitif etkide bulunur³¹.

Dolayısıyla rakiple ilişki kurularak bir karşılaştırmanın yapıldığı her reklam hukuka aykırı değildir³². Bu noktada hangi karşılaştırmalı reklamların hukuka aykırı olduğunun tespit edilmesi gerekir. TTK bu konuda bir belirleme yapmıştır. TTK Gereğesinde, karşılaştırmalı reklamlarda karşılaştırmada beyanların, açıklamaların, ele alınan karşılaştırma unsurlarının doğru olmaması, yani yanlış veya yanıltıcı olması ya da rakibin ününü veya ürünlerinin sömürmesi, yanlış takdim edilmesi, tanıtılması, üstün yanlarının saklanması dürüstlük kurallarına aykırı olduğu vurgulanmıştır. Buna göre, TTK m. 55/5 hükmünün üç karşılaştırmalı reklamı içerdiği görülür:

²⁵ Nomer Ertan, a.g.e., s. 215

²⁶ Moroğlu, a.g.m.,s. 207.

²⁷ Bozbel, a.g.e., s. 103.

²⁸ Bozbel, a.g.m., s. 100.

²⁹ Moroğlu, a.g.m.,s. 207.

³⁰ Bozbel, a.g.m., s. 105.

³¹ Oruç Hami Şener (2016). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Seçkin, s. 627; Dobler, a.g.e. s. 271; Göle, a.g.e., s. 83.

³² Mahkemece iddia, savunma ve tüm dosya kapsamına göre; her iki tarafın da tescilli markalarının var olduğu ve markaların birbirine iltibashı olmadığı, davalının piyasa yeni çıkan "... " adlı meşrubatın tanıtımı amacıyla basılan katalogda piyasada bulunan belli başlı gazoz markalarına yer verildiği, ...'un genç neslin yeni içeceği olduğunun ifade edildiği ve meşrubatın değişik olan şişesine de yer verilerek farkının vurgulandığı, katalogda her hangi bir karalama ve kötüleme ibaresine rastlanmadığı, aksine davalının kendi ayırt ediciliğini vurguladığı, davanın çözümünde esas alınması gereken ilkelerin TTK'nın 54 ve 55. maddeleri olduğu, haksız rekabet hükümlerine göre engellenebilecek eylemler söz konusu olmadığı sürece karşılaştırmalı reklamın hukuka aykırı sayılamayacağı, gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir. Y. 11. HD. 20.01.2016 T. 2015/6501E ve 2016/655K. <http://www.kanunum.com> (Erişim Tarihi: 28.03.2017).

Yanlış, yanıltıcı ve rakibi sömürücü karşılaştırmalı reklam (TTK m. 55/5 Gerekçe). Doktrinde ayrıca gereksiz yere kötüleyici karşılaştırmalı reklamların da haksız rekabet teşkil ettiği kabul edilmektedir³³.

5.1. Yanlış karşılaştırmalı reklam

Yanlış karşılaştırmalı reklam, dayandığı veriler yanlış olan, gerçeğe uygun olmayan, gerçek ortaya konulduğunda yanlışlığı tespit edilen reklamlardır³⁴. Örneğin tepede yalnız reklamlar gerçeği yansıtmıyor ise gerçeğe uygun değil ise haksız rekabet teşkil eder. Fakat gerçeği yansıtıyor ise haksız rekabet teşkil etmez³⁵. İsviçre Federal Mahkemesine göre, "İsviçre'nin en büyük uzaktan eğitim veren okulu" şeklindeki reklamın, objektif olarak doğru olması halinde haksız rekabet teşkil etmeyeceği, "en çok kar eden okul olmak" "İsviçre'nin en büyük okulu" olduğunu söylemek için yeterli olmadığını, bunun gerçeğe aykırı ve yanıltıcı olduğuna hükmetmiştir³⁶. Ancak "Tepede yalnız" reklamlarında bazen doğru veya yanlış sonucuna varmak pek kolay olmayabilir. Somut olayda takdir mahkemeye ait olacaktır. Yargıtay'da konuya ilişkin bir kararında "...S.gazetesinin başlığındaki "Türkiye'nin en çok satan gazetesi" şeklindeki sunum metninin, yine aynı yerde üzeri "nazar boncuklu 1" rakamını mavi logo'nun gerçeği yansıtmadığı, böylece TTK 57/3 maddesinde yazılı olduğu biçimde yanlış ve yanıltıcı bilgilerle davacı rakip gazeteyle nazaran kendini üstün duruma getirerek, haksız rekabette bulunduğu" hükmetmiştir³⁷.

Uygulamada market reklamlarında sıklıkla fiyat karşılaştırmalarına rastlanmaktadır. Reklam verem tüm rakiplere oranla daha ucuz olduğu hususunda tek olduğunu iddia ediyor ise üstünlük (superlativ) bildiren reklam söz konusudur. Eğer reklam veren böyle bir iddia ortaya atmadan tüm rakipleri ile karşılaştıracak şekilde (komperativ) reklam yapıyor ise karşılaştırmalı reklam söz konusu olur. Bu tarz karşılaştırmalar kural olarak yasak değildir. Reklamlarda kullanılan "en iyi fiyat, sürekli en düşük fiyat, düşük fiyat garantisi" ibareleri eğer gerçekten reklamı yapılan ürün ucuz ise hukuka uygun sayılır. Fakat sadece rakiple eşit düzeyde ucuzluk söz konusu ise hukuka uygunluk mevcut değildir³⁸.

5.2. Yanıltıcı karşılaştırmalı reklam

Yanıltıcı karşılaştırmalı reklam ise, reklama konu ürün veya hizmetin hedefi olan tüketicide yanlış anlamaya veya değerlendirmeye yol açacak reklamlardır³⁹. Reklam konusu ürünün, malın, faaliyetin vs. hedefi (muhatap) olan ortalama tüketicide yanlış anlamalara, zanlara, algılamalara, düşüncelere yol açan (sebeplere) açıklamalar, değerlendirmeler, yargılar vs. içeren reklamlar yanıltıcıdır. Yanıltıcı istatistikî bilgiler, temelleri farklı fiyatlar, önemli ve etkili olanın atlanması, karşılaştırmaların ilgisiz ve önemsiz hususlar arasında yapılmasıyla gerçekleştirilir (TTK m. 55/5 Gerekçe). İstatistik ve test araştırma sonuçları ile gerçekleştirilen karşılaştırmalı reklamlar, tarafsızlık, nesnellik, ön yargısızlık ve şeffaflık ilkelerini dikkate almadığında ve

³³ Pınar, a.g.m., s. 149.

³⁴ Yargıtay öncelikle gazetelerin tirajlarının, açık bir şekilde liste haline getirilmesi ve bu karşılaştırmalı listenin reklam verenler ile reklam ajanslarına internet üzerinden gönderilmesini *per se* (bizatihi) haksız rekabet olarak değerlendirmemistir. Ancak bu listede yer alan bir gazetenin tirajının yanlış olarak düşük gösterilmesinin, karşılaştırmalı reklam kapsamında isabetli bir şekilde bir aldatıcılık olduğuna hükmetmiştir. 11 HD., E. 2010/14255, K. 2011/3709, T. 01.04.2011 (yayımlanmamıştır). (Pınar, 2012: 147).

³⁵ Sabih Arkan (2016). Ticari İşletme Hukuku (22. Baskı). Banka ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü: Ankara, s. 331; Pınar, a.g.m., s. 149. Yargıtay'ın "DYO Boyada Birinci" kararında ise, "ne bakımından olduğu anlaşılmayan genel bir birincilik iddiasının yanıltıcı özellik taşıdığı" nedeniyle karşılaştırmalı reklamda TTK 56 ve 57/3 [yeni 54/2 ve 55/a/b.2] gereği haksız rekabetin söz konusu olduğuna karar vermiştir. 11. HD, E. 1991/4992, K. 1992/11613, T. 22.12.1992 (Pınar, 2012: 147).

³⁶ Nomer Ertan, a.g.e., s. 220

³⁷ Y. 11. HD. 20.02.1998 T., 1997/9233 E., 1998/1026 K. <http://www.kanunum.com> (Erişim Tarihi: 27.12.2016).

³⁸ Simon Roth und Michael Zeller (2016). Vergleichende Werbung mit Preisen. *SIC! (Zeitschrift für Immaterialgüter-Infomations und Wettbewerbsrecht)*, s. 444 vd.

³⁹ Şener, a.g.e., s. 628.

bununla beraber güvenilir bilgiler uydurduğunda yanıltıcı olur⁴⁰. Örneğin, bilimsel araştırma sonuçlarının yanlış algılamalara sebep olacak şekilde açıklanması yanıltıcı reklam teşkil eder⁴¹. Ayrıca, farklı tür mal ve hizmetlerin karşılaştırılması da tüketice de hatalı algılar yarabileceğinden doktrinde haksız rekabet teşkil edeceği kabul edilmiştir⁴². Fiyatlar da karşılaştırmalı reklamın özellikle konusunu oluşturur. Karşılaştırma ucuzluk temelindedir. Reklamın konusunun fiyat karşılaştırılması olması halinde, fiyatların aynı tür mal ve hizmetler üzerinden yapılması yeterli olmayıp, reklamın haksız rekabet teşkil etmemesi için karşılaştırmaların aynı kalite, aynı miktar üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir⁴³. Ayrıca, farklı hesaplama matrahlarının esas alınması ve bunun açıkça ortaya konmaması halinde, indirme ilişkin karşılaştırma beyanlarında yanıltıcılık mevcut olacaktır. Buna karşı, tek bir kriterle sınırlandırılan ve bu hususun açık şekilde yayında vurgulandığı karşılaştırmalar caiz kabul edilir⁴⁴.

Reklamda bir miktar abartı ve ürünü övme reklamın doğası gereğidir. Bu reklamlar gerçeği yansıttığı, tüketiciyi yanıltmadığı sürece hukuka uygun kabul edilmelidir. Örneğin “Kokusuz Gaz; Kokulu Otogaz Kalitesizdir, Kokulu ve Kalitesiz Otogazlarla, Bir Milli Servet Olan Otomobillerinizin Ömrünü Kısaltmayın” ifadelerin haksız rekabet teşkil ettiği iddiası ile açılan bir davada, LPG satıcılarının da Yönetmelik ve TSE kurallarına göre tüm otogazların kokulandırılması zorunlu olmasına rağmen davalı tarafın kullandığı metninde “TSE kurallarına uygun şekilde kokusu bulunduğu” yada “bu kurallarda belirtilen koku dışında koku bulunmadığı” şeklinde bir ibare bulunmamakta olup, kullanılan metinde “davalı tarafın ürününün hiç kokusu bulunmadığı” kastedildiği anlaşılmaktadır. TTK.nun 57/3.maddesi gereğince, kendi şahsi durumu, emtiası, iş mahsulleri, ticari faaliyeti veya ticari işleri hakkında yanlış veya yanıltıcı malumat vermek veyahut; üçüncü şahıslar hakkında aynı şekilde hareket etmek suretiyle rakiplerine nazaran onları üstün duruma getirmek eylemi” hüsnüniyet kaidelerine aykırı hareket olup, davalı tarafın metninde kullandığı ifadelerin haksız rekabet teşkil edeceği gözetilmesi gerektiği” vurgulanmıştır (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 12/06/2007 tarih 2007/11-839 E., 2007/825 K) <http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/GelismisDokumanAraServlet> (Erişim tarihi: 18.11.2016)⁴⁵.

⁴⁰ Lorenza Ferrari Hofer und David Vasella (2012). *Wirtschaftsrechtliche Nebenerlasse: KKG, FusG, UWG und PauRG*. Zurich: Schulthess Juristische Medien AG, s. 518.

⁴¹ Arkan, a.g.e., s. 331; Pinar, a.g.m., s. 149. Yargıtay yerel mahkemenin konuya ilişkin bir red kararını “Davacı üniversite tarafından hazırlanmış 26.02.2010 tarihli teknik raporda, cihazın enerji tasarrufu sağladığına ilişkin herhangi bir tespit mevcut değildir. Bazı internet sitelerinde, davalı şirketin üretmiş olduğu cihazın %40 'a varan oranlarda enerji tasarrufu sağladığı, Rexaktif adlı ürünün sahip olduğu belgeler arasında Yıldız Teknik Üniversitesi Test raporunun da bulunduğu reklamları yayınlamıştır. Yargılama aşamasında her ne kadar davalı şirket, söz konusu internet sitelerinin kendilerine ait olmadığını savunmuşsa da Savcılık aşamasında davalı şirket yetkilisinin ifadesinde “Yıldız Teknik Üniversitesinin bu hususta ihtarda bulunması üzerine bu ibareleri kaldırdıklarını” beyan ederek aslında bu internet sitelerinin kendi kontrollerinde ve şirket menfaatine reklam yayınladıklarını kabul etmiş bulunmaktadır. Ayrıca, davalı şirket aleyhine ...Bakanlığı Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü tarafından, davalının ürün reklamlarının, 4077 sayılı Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Hakkında Kanunda düzenlenen, “...tüketiciyi aldatıcı, yanıltıcı veya onun tecrübe ve bilgi noksanlıklarını istismar edici... reklam yapılamaz, reklam verenler bu madde hükümlerine uymakla yükümlüdürler” hükmüne aykırı olduğu belirlendiğinden aynı kanunun 17 ve 25/8. maddeleri dahilinde idari para cezası ve anılan reklamları durdurma cezaları verildiği görülmektedir. Teknik bilgi ve tecrübesi sınırlı olan tüketicilerin, toplumda saygın bir yeri olan üniversitelerin isimlerinin ve bilimsel çalışmalarının kullanılarak aldatılması durumunda, birileri haksız kazanç sağlarken üniversitenin prestiji sarsılmakta, güvenilirliği sorgulanmakta ve manevi şahsiyeti zarara uğramaktadır” gerekçeleri ile bozmuştur. Y. 13. HD. 31.03.2015T. 2014/19731E ve 2015/10039K. <http://www.kanunum.com> (Erişim Tarihi:28.03.2017).

⁴²Moroğlu, a.g.m., s. 209-210; Arkan, a.g.e., s. 330; Nomer Ertan, a.g.e., s. 220.

⁴³ Nomer Ertan, a.g.e., s. 220.

⁴⁴ Hofer und Vasella, a.g.e., s. 518.

⁴⁵ Bozbel, a.g.e., s. 103.

5.3. Sömürücü karşılaştırmalı reklamlar

Sömürücü karşılaştırmalı reklamlar ise, rakibin emeğini ve faaliyetini sömürücü, onun tanınmışlığından haksız surette yararlanan reklamlardır⁴⁶. Bu halde, rakibin ürününü, markasını, hizmetlerini belirterek, kendi reklamını gerçekleştirme ve rakibin ürünü ile karşılaştırma yapma söz konusudur⁴⁷. Bu bağlamda, mal veya hizmet üreticisi, başka bir mal veya hizmetin ne kadar iyi olduğu hususunda reklam yapamaz. Örneğin “Persil değil ama en az onun kadar iyi” şeklindeki reklamda, adı geçen ürünü piyasaya süren işletmenin uzun çalışmalar sonucu elde ettiği başarı ve tanınmışlıktan herhangi bir emek sarf etmeden, ücret ödemediği yararlanması söz konusudur⁴⁸. İsviçre Federal Mahkemesi’nin kararına konu olan olayda, bir yatağın (döşegin, şiltenin) reklamı bir rakibin yatağı ile karşılaştırılarak yapılmıştı. Rakibin ürünü "Lattoflex" diye biliniyordu. Reklamda "Lattoflex'e karşı bir ürün olarak yeni sansasyonel bir şilte geliştirdik, bizimki yeni bico-flex şilte" denildi. Görüldüğü gibi burada rakibin ürünü ad verilerek reklama konulmuş, karşılaştırmada onun tanınmışlığından, güvenilirliğinden yararlanılmıştır. Burada karşılaştırma, kötüleme ve avantajlı duruma getirme sömürü bağlamında yapılmaktadır (TTK m. 55/5 Gerekeç).

Söz konusu karşılaştırmalarda reklam veren kendi ürününün yabancı ürün kadar iyi olduğu unsuruna dayanır. Burada karşılaştırma rekabetin gerektirdiği gibi değil, rakibin ürününü, ününü sömürmek sureti ile gerçekleştirilmektedir. Reklamda dolaylı şekilde ürünün ikame edilebilirliği ifade edilerek, orijinal ürünün elde ettiği müşteri kitlesi hukuka aykırı şekilde istismar edilmektedir⁴⁹.

Rakip işletmenin ticari itibardan yararlanma sureti ile gerçekleşen sömürücü nitelikteki karşılaştırmalı reklamlarda bu hususun gerekli olup olmadığı hususu değerlendirilerek bunun haksız rekabet teşkil edip etmediği belirlenmelidir. Piyasaya çıkan yeni ürünün tanıtılmasında tüketicinin aydınlatılması için rakip belirtilerek karşılaştırma yapılması gerekli ise burada itibardan gereksiz şekilde yararlanma söz konusu olmayacaktır. Fakat rakip belirtilerek karşılaştırma yapılması tüketici açısından bir fonksiyon arz etmiyorsa, karşılaştırmada ticari itibardan gereksiz yararlanma söz konusu olur⁵⁰.

5.4. Gereksiz yere kötüleyici karşılaştırmalı reklam

Üstünlük belirten reklamlar açıkça kötüleme içermese bile “ben daha iyiyim” demek sureti ile diğer işletmelerin ürün ve hizmetlerinin “daha kötü” olduğu algısı yaratmaktadır. Bu durumun haksız rekabet teşkil ettiğinin kabul edilmesi, karşılaştırmalı reklam yapma olanağını ortadan kaldırır⁵¹. Dolayısı ile her karşılaştırmalı reklam, rakibi veya onun ürününü, reklamı yapana nazaran bir kötülemeyi içerir⁵². Bu reklamın doğasında vardır. Bundan dolayı her kötüleyici (veya eleştirel nitelikli) karşılaştırmalı reklam değil; karşılaştırmalı reklamlarda gereksiz yere

⁴⁶ Şener, a.g.e., s. 628.

⁴⁷ Nomer Ertan, a.g.e., s. 222; Reklam Yönetmeliği md. 8/II’de “Karşılaştırmalı reklamlarda, rakiplere ait isim, marka, logo veya diğer ayırt edici şekil veya ifadeler ile ticaret unvanı veya işletme adlarına, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen hükümlere uygun olması koşuluyla yer verilebilir” şeklinde düzenleme mevcuttur. Dolayısı ile reklamda karşılaştırılan mal veya hizmetin adına yer verilmesi ancak kanunda belirtilen düzenlemelere uyulması koşulu ile mümkündür.

⁴⁸ Şener, a.g.e., s. 628 ; ABAD bir kararında imitasyon olan parfümler ile orijinalerin bulunduğu markalı parfümlerin aynı listede karşılaştırılmasını, rakibin ününden haksız yararlanma olarak görerek bu tür karşılaştırmalı reklamı yasaklamıştır. ABAD’ın L’Oreal kararı, C-487/07, T. 18.6.2009 (<http://curia.europa.eu>). Pınar, a.g.m., s. 148.

⁴⁹ Dobler, a.g.e., s. 148.

⁵⁰ İnal ve Baysal, a.g.e., s. 62.

⁵¹ İnal ve Baysal, a.g.e., s. 61.

⁵² Yerel mahkemece, davalı tarafından hazırlanıp televizyonlarda yayınlanan reklam filminde A.’nın avantajlı bir tarifesiyle söz edilerek karşılaştırma yapıldığı, bu karşılaştırma yapılırken reklamda rol alan “teknik direktörün “5-3-2 olmuyor, o zaman A.’ya geçeceğiz” sözleriyle “T.’den A.’ya geçişi” ifade ettiği, bu şekilde davalının kendi hizmetini tanıtırken rakibini somutlaştırmış bir şekilde kötüleyerek pahalı hizmet veren firma olarak gösterdiği, bu reklam filmiyle haksız rekabet yaratıldığına karar verilmiş, karar Yargıtayca onanmıştır. Y. 11. HD. 14.01. 2014T. 2012/8581E ve 2014/726K sayılı kararı. <http://www.kanunum.com> (Erişim Tarihi: 28.03.2017).

kötüleyici olma özelliği kanunen yasaklanmıştır. Eğer bir karşılaştırma, ürünle ilişkisiz veya ölçüsüz ise gereksiz yere kötüleme içeren karşılaştırmalı reklam gerçekleşmiş olur⁵³.

Kötülemenin gereksiz olup olmadığı, kötülemenin objektiflik, ölçülülük ve gereklilik kriterlerini taşımasına bağlıdır: Reklamın objektif temellere dayanması gerekmez. Ama rakip işletmenin mal ve hizmetlerinin eleştirilmesinde objektif olunması gerekir. Aksi halde kötüleme gereksizdir. Ölçülülük ise, eleştirinin objektif ve gerekli olmasına rağmen bu gerekliliğin haklı gösterdiği şiddet ve sertlikte olması halidir. Bunun aşılması halinde kötüleme gereksizdir. Gereklilik ise üstün nitelikte özel veya kamu yararına hizmet edip etmediğine göre tespit edilmelidir. Rakip işletme ürünlerinin sağlığa zararlı olduğu somut olayda tüketici menfaatine hizmet ediyor ise gereksiz kötüleme olarak değerlendirilmemelidir⁵⁴.

Bu halde, kötülemeye yönelik açıklamaların sözlü ya da yazılı olması önemli olmadığı gibi, kötülemenin somut bir işletmeyi değerlendirmek yetki ve görevine sahip olan veya olmayan biri tarafından gerçekleştirilmesi de önem arz etmez. Bunun gibi kötüleme beyanının haksız rekabet teşkil etmesi için mutlaka yanlış olması gerekmez, gereksiz yere incitici olması yeterlidir. Yargıtay likitgaz satan işletmenin yazılı ve sözlü reklamlarda diğer işletmelerin ürünlerine "taklit" korsan" diye isimlendirmesi, "bunlara inanıp elinizdeki altın kıymetindeki tüpleri kaybetmeyiniz" şeklindeki beyanlar "incitici ve kötüleyici olarak kabul etmiş bu ifadelerin tüketiciyi uyarmanın ötesine geçer anlam taşıdığına karar vermiştir⁵⁵.

Karşılaştırmalı reklam, içerdiği bilginin doğruluğundan bağımsız olarak, gereksiz yere aşağılayıcı olabilir. Muhatabın ne gibi bilgilere ihtiyaç duyduğunu ve bu bilgileri nasıl elde ettiğini aşar şekilde karşılaştırmanın derecesi ve üslubu orantısız ise yapılan karşılaştırma haksızdır. Gereksiz agresif, kindar isim lekelemeler haksız olup sadece ilgili hak sahibin müdafaada ve açıklamada yararı olması halinde mümkündür⁵⁶.

Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği m. 10'da Kötüleme başlığı altında "Reklamlar; hiçbir kişi, kurum veya kuruluşu, ticari ya da mesleki faaliyeti, malı ya da hizmeti, reklamı veya markayı aşağılayamaz, açıkça alay konusu edemez ve benzeri bir biçimde kötüleyemez" ifadelerine yer verilmiştir. Burada ifade edilen kötüleme yasağının "gereksiz kötüleme" olarak anlaşılması gerekir⁵⁷. Bu yönetmelik gereği alenen rakip göstermek sureti ile yapılan karşılaştırmalı reklamlarda kötüleme yoluna gidilemez⁵⁸.

6. Sonuç

Reklam; bir malın veya hizmetin sürümünü artırmak maksadı ile yapılan herhangi bir tanıtımı olup serbest piyasa ekonomisinin en önemli aktörlerindedir. Karşılaştırmalı reklam ise bir mal veya hizmetin tanıtımı esnasında rakip mal ve hizmetlere ilişkin unsurların doğrudan veya dolaylı olarak kullanıldığı reklamlardır. Karşılaştırmalı reklamın söz konusu olabilmesi için karşılaştırma ve rakiple ilişki kurulması şeklinde iki unsurun olması gerekir.

Karşılaştırmalı reklamlara ilişkin pek çok düzenleme hukuk sistemimizde mevcuttur. TTK m. 55/I,a-5'de haksız rekabet teşkil eden karşılaştırmalar "Kendisini, mallarını, iş ürünlerini, faaliyetlerini, fiyatlarını, gerçeğe aykırı, yanıltıcı, rakibini gereksiz yere kötüleyici veya gereksiz yere onun tanınmışlığından yararlanacak şekilde; başkaları, malları, iş ürünleri veya fiyatlarıyla karşılaştırmak ya da üçüncü kişiyi benzer yollardan öne geçirmek" ifadesine yer verilmek sureti ile düzenlenmiştir. Bu bağlamda haksız karşılaştırmalı reklamlar; yanlış, yanıltıcı ve rakibi

⁵³ Pınar, a.g.m., s. 149.

⁵⁴ İnal ve Baysal, a.g.e., s. 62.

⁵⁵ Ömer Teoman (2008). "Reklamlara İlişkin Haksız Rekabet Uyuşmazlıkları". *Uluslararası Reklam Hukuku Sempozyumu (8-9 Mayıs 2008)*. İstanbul: XII Levha, s. 61; Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 20.04.1994 1993/11-965E. ve 1994/252K.YKD C. 28, S. 5, s. 693-696.

⁵⁶ Hofer und Vasella, a.g.e., s. 519.

⁵⁷ İnal ve Baysal, a.g.e., s. 61.

⁵⁸ Ahmet Karakocalı (2015). *Tüketici Hukuku*. İstanbul: Aristo, s. 210.

sömürücü karşılaştırmalı reklam şeklinde sıralanabilir. Doktrinde ayrıca gereksiz yere kötileyici karşılaştırmalı reklamların da haksız rekabet teşkil ettiği kabul edilmektedir.

Mevcut düzenlemeler karşılaştırmalı reklamlara izin vermekte ve hukuka uygun olan ve olmayan karşılaştırmalı reklamlar arasındaki sınırı çeşitli ölçütlerle belirlemeye çalışmaktadır. Verilen ölçü ve kriterler her somut olayda reklamın hukuka uygun olup olmadığını kolayca tespitini sağlamada yol gösterici olmaktadır. Ve bu bağlamda rakiplerin dürüst karşılaştırmalı reklam yapmalarına zemin hazırlayarak rekabet ortamının düzgün işlenmesine ve sonuçta kamu menfaatlerinin korunmasında pozitif etkide bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARKAN, Sabih (2016). Ticari İşletme Hukuku (22. Baskı). Banka ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- AYHAN, Rıza vd. (2016). *Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar* (8. Baskı). Ankara: Yetkin.
- BOZBEL, Savaş (2006). *Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Karşılaştırmalı Reklam Hukuku*. Ankara: Seçkin.
- BOZBEL, Savaş (2010). "Adwords Reklamlar Karşılaştırmalı Reklam Teşkil Eder Mi? Avrupa Adalet Divanı'nın Verdiği Kararlar Işığında Bir Değerlendirme". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 9, S. 18, 97-113.
- DOBLER, Simone (2015). *Der lauterkeitsrechtliche Schutz von Produktausstattungen*. Bern: Stampfli Verlag.
- <http://www.kanunum.com>
- GÖLE, Celal (1983). *Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması*. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- HOFER, Lorenza Ferrari und VASELLA, David (2012). *Wirtschaftsrechtliche Nebenerlasse: KKG, FusG, UWG und PauRG*. Zurich: Schulthess Juristische Medien AG
- İNAL, Emrehan ve BAYSAL, Başak (2008). *Reklam Hukuku ve Uygulaması*. İstanbul: Oniki Levha.
- KARAKOCALI, Ahmet (2015). *Tüketici Hukuku*. İstanbul: Aristo.
- MOROĞLU, Erdoğan (2010). "Karşılaştırmalı Reklam Ve Yargıtay Kararları". *Makaleler*. İstanbul: Onikilevha, 205-226.
- NOMER ERTAN, Fusun (2016). *Haksız Rekabet Hukuku*. İstanbul: Onikilevha.
- ÖZDEMİR, H. (2004). "Aldatıcı reklamlara karşı tüketicilerin korunması". *AÜHFD*, C. 53, S. 3, 61-90.
- ÖZSUNAY, Ergun ve ÖZSUNAY, Murat R. (Ed. H. Tokbaş ve Ö. Tüzüner)(2016). *Milli Şerh (Md. 61) (6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Şerhi)*. İstanbul: Aristo.
- PINAR, Hamdi (2012). "Reklam Ve Satış Yöntemlerine İlişkin Haksız Rekabet Halleri". *MÜHF-HAD* C. 18, S. 2, 129-156.
- ROTH, Simon und ZELLER, Michael (2016). *Vergleichende Werbung mit Preisen. SIC! (Zeitschrift für Immaterialgüter-Informations und Wettbewerbsrecht)* 2016, s. 442-445.
- ŞENER, Oruç Hami (2016). *Ticari İşletme Hukuku*. Ankara: Seçkin.
- TEOMAN, Ömer (2008). "Reklamlara İlişkin Haksız Rekabet Uyuşmazlıkları". *Uluslararası Reklam Hukuku Sempozyumu (8-9 Mayıs 2008)*. İstanbul: XII Levha.

OLAĞANÜSTÜ HALLERDE İNSAN HAKLARI İLE İLGİLİ YÜKÜMLÜLÜKLERİN ASKIYA ALINMASI VE TÜRKİYE

Süleyman DOST

Assist. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, TURKEY, (suleyman.dost@hotmail.com)

Abstract

Derogation of Obligations Related to Human Rights in Time of Emergency and Turkey

As a rule, states have to fulfill their obligations originating from international law. In this context, States are obliged to secure human rights and ensure their fulfillment. However, in the case of war, intimidation, or some other reason threatening the existence of the nation, it may be possible to suspend these obligations. The European Convention on Human Rights also regulated this in article 15 entitled "Derogation in time of emergency". According to the article "1. In time of war or other public emergency threatening the life of the nation any High Contracting Party may take measures derogating from its obligations under this Convention to the extent strictly required by the exigencies of the situation, provided that such measures are not inconsistent with its other obligations under international law. 2. No derogation from Article 2, except in respect of deaths resulting from lawful acts of war, or from Articles 3, 4 (paragraph 1) and 7 shall be made under this provision. 3. Any High Contracting Party availing itself of this right of derogation shall keep the Secretary General of the Council of Europe fully informed of the measures which it has taken and the reasons therefor. It shall also inform the Secretary General of the Council of Europe when such measures have ceased to operate and the provisions of the Convention are again being fully executed." As it is known, on July 15, 2016, a military coup attempt was made against the constitutional institutions in Turkey. This attempt was inconclusive with the sacrifice of the Turkish people. After this attempt, a state of emergency was declared in Turkey and operations were organized to people, institutions or organizations related to the coup attempt. Turkey reported that the ECHR had been suspended during the state of emergency according to the article 15. In this work, system of derogation of obligations under ECHR in time of emergency and Turkish case will be handled.

KEYWORDS: State of emergency, human rights, derogation, Turkey, coup

I-GİRİŞ

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 gecesi, devlet yönetimi ve yasal hükümete karşı, devlet yönetimi içinde yapılanmış kamu görevlileri tarafından yapılan bir darbe girişimi yaşanmıştır. Şükür ki o gece Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısı ve kararlı duruşu sayesinde Türk milleti ve sağduyulu güvenlik güçleri tarafından darbe girişimi önlenmiştir. Darbe gecesi ve sonrasında 249 vatandaşımız şehit olmuş 1535 kişi de yaralanmıştır. Bu darbe girişiminin hukuki, sosyal, kültürel, ekonomik açılardan pek çok sonuçları doğmuş ve doğmaktadır. Bunlardan birisi de uluslararası insan hakları hukuku açısından doğan sonuçtur.

Türkiye Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, 21 Temmuz 2016 tarihinde Olağanüstü Hal (OHAL) nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 15. maddesine dayanarak, Sözleşme'nin OHAL süresince askıya alındığını açıklamış ve Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne gerekli bildirim yapılmıştır¹. Açıklamanın satır başları şu şekildedir: "Millete karşı hiçbir şey olmayacağını sözünü veriyoruz. AİHS'nin 15. maddesi çerçevesinde Sözleşme askıya alınacak, bu üç ayda (OHAL süresince) Sözleşme işlemeyecek. Sokağa çıkma yasağı olmayacak, temel haklardan ödün verilmeyecek. Serbest piyasa kurallarının işleyişinde en ufak bir aksama olmayacak. Anayasa 120. maddesine göre bir OHAL'dir, darbeye teşebbüs edenlerle ilgili işlemlerin süratle yapılmasına yöneliktir. Başka konularda OHAL uygulamalarına gidilmeyecek. Diğer partilerden, farklı hayat tarzlarından hiç kimsenin rahatsız olmayacağını söylüyoruz. Türkiye bu kadar büyük bir ihaneti daha önce görmedi, ancak bu badireyi atlattı. Türkiye'yi dağıtacak bir darbe hazırladıkları ortada, devletin kurumları bakımından ciddi eksiklikler olduğu aşikârdır. İlk iş FETÖ'cülerin (darbeciler) tasfiyesini sağlamak, sonra da eksiklikleri

¹ Press release - DC132(2016) / 21 July 2016, <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/press-releases>; Genel Sekreterlik, bu bildirim 25 Temmuz 2016 tarihli mektupla cevap vermiştir. Bakınız: <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/letters>

gidermektir. Amacımız OHAL'i mümkün olduğunca kısa tutmak, inşallah 1-1,5 ay içinde işlerimizi tamamlar kaldırır ve normale döneriz."

Bu açıklama ile Türkiye AİHS'nin 15.maddesine dayanarak OHAL süresince, belirli şartlarla Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alma hakkını kullanmıştır. Bu bildiride, öncelikle olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alan (15.madde istisnasına dayanan) diğer devletler ifade edildikten sonra, AİHS'nin 15.maddesinde düzenlenmiş olan şartların AİHM kararları çerçevesinde içeriği ve uygulanması ele alınacaktır. Son olarak da uluslararası insan hakları hukuku açısından Türkiye'nin durumu değerlendirilecektir.

II-YÜKÜMLÜLÜKLERİ ASKIYA ALAN DİĞER DEVLETLER

AİHS yürürlüğe girdiği günden bugüne kadar çok sayıda taraf devlet, 15.maddeye dayanarak Sözleşme'den doğan yükümlülükleri askıya aldığı / azalttığını bildirmiştir. Bildirim yapan bu devletlerle ilgili AİHM önünde davalar görülmüştür². AİHM'nin kararlarında da belirtildiği gibi savaş veya ulusun varlığın tehdit eden genel tehlikenin varlığı süresince normal zamanlardaki hukuki düzenleme ve uygulamalar, tehlikenin bertaraf edilmesi için yeterli gelmemekte ve daha ağır tedbirlerin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum da devletlerin insan hakları ile ilgili yükümlülüklerini askıya alması / azaltması sonucunu doğurmaktadır.

Geçmişte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf bazı devletler (Arnavutluk, Ermenistan, Fransa, Gürcistan, Yunanistan, İrlanda, Türkiye ve Birleşik Krallık) Sözleşme yükümlülüklerini askıya alma /azaltma hakkını kullanmışlardır.

Son zamanlarda ise *Ukrayna* yetkili makamları, 5 Haziran 2015 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterine, ülkedeki acil durum nedeniyle Sözleşme'de öngörülen belirli hakları askıya almak amacıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesini uygulamaya karar verdiklerini bildirmiştir³.

Fransa yetkili makamları, 24 Kasım 2015 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterine, Paris'te meydana gelen geniş çaplı terör saldırılarının ardından alınan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle güvence altına alınan belirli hakların askıya alınmasını da kapsayan birtakım acil durum tedbiri hakkında bilgi vermiştir⁴.

Ve nihayet 21 Temmuz 2016 tarihinde de *Türkiye*, AİHS'nin 15.maddesine dayanarak Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini askıya aldığı bildirmiştir.

III-AİHS'NİN 15.MADDE DÜZENLEMESİ

AİHS'nin *olağanüstü hallerde yükümlülüklerin askıya alınması* başlıklı 15.maddesi şu şekildedir:

1.Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, ancak durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 15.madde ile ilgili ele aldığı önemli bazı davalar şunlardır: 1-Lawless-İrlanda, 1 Temmuz 1961. Dava, Kuzey İrlanda ile bağlantılı bir terör eylemi sonrasında 1957 yılında İrlanda tarafından getirilen bir istisnaya ilişkindir. IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) üyesi olduğundan şüphelenilen başvuran, 1957 yılının Temmuz ile Aralık ayları arasında, İrlanda Cumhuriyeti topraklarında bir askeri tutukevinde mahkeme önüne çıkarılmaksızın tutulduğunu iddia etmiştir. 2-İrlanda-Birleşik Krallık, 18 Ocak 1978. Dava, Birleşik Krallık'ın, Kuzey İrlanda üzerindeki hâkimiyetine ilişkin olarak 1970'lerin başında getirdiği ve sonrasında birkaç kez yenilenen istisnaya ilişkindir. 3-Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık, 26 Mayıs 1993. Dava, Birleşik Krallık'ın Kuzey İrlanda ile ilgili olarak 1989'da getirdiği başka bir istisnaya ilişkindir. 4-Aksoy-Türkiye, No:21987/93, 18 Aralık 1996. Dava, Türk Hükümetinin, ülkenin güneydoğusunda güvenlik güçleri ile terör örgütü PKK arasındaki çatışmalar bağlamında getirdiği istisnalara ilişkindir. 5-A. ve Diğerleri-Birleşik Krallık Büyük Daire Kararı, No:3455/05, 19 Şubat 2009. Dava, Birleşik Krallık'ın, ABD'de meydana gelen 11 Eylül terör saldırıları sonrasında 2001 yılında getirdiği istisnaya ilişkindir.

³ Basın açıklamaları için bakınız: <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/press-releases>

⁴ Basın açıklamaları için bakınız: <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/press-releases>

2.Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında, 2. madde ile 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ve 7. maddeyi hiçbir suretle ihlale mezu kılmaz.

3.Bu maddeye göre aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir.

15.madde metnine bakıldığında üç maddi, bir de şekli şartın bulunduğu görülmektedir⁵. Maddi şartlar şunlardır:

- a-Savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden genel tehlikenin varlığı
- b-Alınan tedbirlerin durumun gerektirdiği ölçüde olması
- c-Uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle ters düşmemek

Şekli şart ise, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verilmesidir. Aşağıda, bu şartların AİHM kararları çerçevesinde içeriği ve uygulaması ele alınacaktır.

Şartların açıklamasına geçmeden önce şunu da vurgulamak gerekir ki, 15.madde kapsamında alınacak bu tedbirler hiçbir zaman Sözleşme'de öngörülen belirli hakları ihlale izin vermez. Bu bağlamda, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında, 2. madde ile 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ve 7. madde ihlal edilemez. Bu maddeler, yaşam hakkını, işkence yasağını, kölelik ve zorla çalıştırma yasağını ve kanunsuz ceza olmaz kuralını düzenlemektedir.

IV-AİHM KARARLARINDA 15.MADDE UYGULAMASI

AİHM, çeşitli davalarda olağanüstü hallerde yükümlülüklerin askıya alınması konusunu incelemiştir. Taraf devletler, AİHS'nin 15.maddesine dayanarak ülkelerindeki belirli bazı olaylar sebebiyle insan hakları ile ilgili yükümlülükleri askıya alma / azaltma yönünde bildirimde bulunmuşlardır. Bildirim yapılan bu durumlarla ilgili olaylar daha sonra AİHM önüne geldiği zaman, Mahkeme, bu durumun 15.madde kapsamına girip girmediğini inceleme konusu yapmıştır. AİHS'nin 15.madde metninden ve AİHM kararlarından, olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma şartları ve içeriği ile ilgili oluşan ilke ve içtihatları şu şekilde belirtmek mümkündür:

1-Savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden başka genel bir tehlikenin varlığı şartı

Sözleşmeyi askıya alma hakkına yalnızca savaş zamanında veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde başvurulabilir. Bu şart ile ilgili oluşan ilke ve içtihatlar aşağıdaki gibidir:

a-Genel tehlikenin varlığının tespitinde, taraf devletlerin takdir yetkisi bulunmaktadır.

Aksoy-Türkiye kararında AİHM, şu hususları dile getirmiştir: Mahkeme, *ulusun varlığının bir genel tehlike tehdidi altında olup olmadığının* ve bir tehlikeyi ortadan kaldırmak için müdahale ederken ne kadar ileri gidilebileceğinin belirlenmesinin, ulusunun varlığından sorumlu olan her bir taraf devletin görevi olduğunu göz önüne almaktadır. İlke olarak ulusal merciler, mevcut acil ihtiyaçları birinci elden ve anında tespit edebilmeleri nedeniyle, hem böyle bir tehlikenin varlığı, hem de bunu devre dışı bırakmak için gerek duyulan istisnaların özellik ve kapsamı hakkında karar verme konusunda bir uluslararası yargıçtan daha iyi bir konumdadırlar. Dolayısıyla, bu meselede ulusal makamlara geniş bir takdir hakkı bırakılmalıdır⁶.

⁵ DUTERTRE, Gilles, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2007, s.428 vd.

⁶ Aksoy-Türkiye, No:21987/93, 18 Aralık 1996, Karar No:622, p.68-70. Dava konusu olay şu şekildedir: Başvurucu Zeki Aksoy, olayların geçtiği tarihte Türkiye'nin Güneydoğu bölgesindeki Mardin'in Kızıltepe ilçesinde yaşayan, Türk vatandaşı bir demir işçisidir. 1992 yılında 14 gün gözaltında tutulmuş, 2 yıl sonra da vurularak öldürülmüştür. Aksoy, gözaltında işkence gördüğünü iddia ederek dava açmıştır. Mahkeme'nin davayı incelediği zamanda, Türkiye'nin bu bölgesinde yer alan on bir ilden onunda, 1987 yılından itibaren olağanüstü hal ilan edilmiştir. Başvuran özellikle, PKK teröristlerine yardım ve yataklık ettiği şüphesiyle 1992 yılında kanuna aykırı olarak tutulduğunu ileri sürmüştür. Türk Hükümeti, Türkiye'nin Sözleşme'nin 15. maddesi doğrultusunda 1990 yılında yükümlülüklerini askıya alma hususunda bildirimde bulunduğunu dikkate alarak, Sözleşme'nin 5. maddesinin (özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal edilmediğini ifade etmiştir.

A. ve Diğerleri-Birleşik Krallık kararında da taraf devletlerin genel tehlikenin varlığının tespitindeki geniş takdir yetkisine işaret edilmiştir: AİHM, ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlikenin mevcut olduğunu kabul etmiştir. Dışişleri Bakanı, Birleşik Krallığa karşı yapılması planlanan ciddi terör saldırıları tehdidinin söz konusu olduğunu göstermek amacıyla yerel mahkemeler önünde delil sunmuştur. Ek olarak, Özel Göçmen Temyiz Komisyonuna gizli deliller sunulmuştur. Ulusal yargıçlardan biri hariç hepsi, tehlikenin mevcut olduğunu kabul etmiştir. Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirlerin alındığı zamanda Birleşik Krallıkta herhangi bir El-Kaide saldırısının meydana gelmemiş olmasına rağmen, Mahkeme, ulusal yetkili makamların, yakında böylesi bir saldırının meydana gelebileceği konusundaki korkularının normal olduğunu kabul etmiştir. Devlet, bir felakete ilişkin tedbir almak için felaketin meydana gelmesini beklememelidir. Ulusal yetkili makamlar, tehdidi mevcut bilgiler ışığında değerlendirme konusunda geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Bu hususta, yürütme organı ve Parlamente’nin kararına ağırlık verilmelidir. Mahkeme’ye göre ayrıca, tehlikeli bir durumun mevcut olduğuna dair delillerinin incelenmesi konusunda daha donanımlı olan ulusal mahkemelerin görüşleri de dikkate alınmalıdır⁷. Görüldüğü üzere AİHM, açık ve yakın bir tehlikenin varlığı halinde 15.maddenin uygulanabileceğini kabul etmiştir.

b-Taraf devletlerin genel tehlikenin varlığının tespitindeki yetkisi sınırsız değildir.

Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık kararında, AİHM, diğer hususların yanında, taraf devletlerin genel tehlikenin varlığının tespitinde yetkili olduğunu ancak bu yetkinin sınırsız olmadığını, devletlerin *krizin gerektirdiği ölçünün* dışına çıkıp çıkmadıklarına, AİHM’nin karar vereceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, taraf devletlerin tehlikenin varlığını tespit konusundaki takdir hakkının sınırsız olmadığı, Avrupa Konseyi kapsamında bir denetimin yapılacağı vurgulanmıştır. Mahkeme bu denetimi yaparken uygulanan istisnadan etkilenen hakların niteliği, bu istisnaya neden olan koşullar ve olağanüstü hal uygulamasının süresi gibi konuyla ilgili unsurlara gerekli ağırlığı vermelidir⁸.

Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda-Yunanistan Raporunda Komisyon, Yunanistan’ın ileri sürdüğü, askeri cuntanın yönetimi ele geçirmesi halinin, ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlike kapsamında görmemiştir. Bu bakımdan bu konudaki devletin takdir yetkisinin sınırlı olduğunu, bu takdir yetkisinin AİHM’nin denetimine tabi olduğunu belirtmiştir⁹.

c-Ulusun varlığını tehdit eden başka genel tehlike, halkın tamamını etkileyen ve Devlet’in de bir parçası olduğu toplumun örgütlü yaşamına karşı bir tehdit oluşturan istisnai bir kriz veya olağanüstü hal durumu demektir.

⁷ A. ve Diğerleri/Birleşik Krallık Büyük Daire Kararı, No:3455/05, 19 Şubat 2009, Karar No:10871. Dava konusu olay şu şekildedir: ABD’deki 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarının ardından, İngiliz Hükümeti, Birleşik Krallıktaki bazı yabancı ülke vatandaşlarını, El-Kaideye bağlı İslami terör operasyonlarına bir destek ağı sağladıkları ve dolayısıyla Birleşik Krallık için bir tehdit oluşturdukları gerekçesiyle uluslararası terörist ilan etmiş ve tutuklamıştır. Hükümet, 2001 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele, Suç ve Güvenlik Kanunu’nun 4. maddesini öne sürerek, Sözleşme’nin 15. maddesi uyarınca, yükümlülüklerini askıya alma bildiriminde bulunmuştur. 11 başvuran, söz konusu zamanda ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlikenin söz konusu olmadığını ileri sürmüşlerdir. Başvuranlar iddialarını desteklemek adına üç temel noktaya değinmişlerdir: birincisi, olağanüstü hal mevcut değildi ve yakında olacağına dair belirti yoktu; ikincisi, tutuklulukları geçici değildi ve üçüncü olarak da, Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerini askıya almayan diğer Devletlerin uygulamaları ve diğer ulusal ve uluslararası organların görüşleri, genel bir tehlikenin mevcut olmadığını göstermişti.

⁸ Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık Kararı, No:14553/89, 26 Mayıs 1993, Karar No:409, p.43. Dava konusu olay şu şekildedir: IRA üyesi olduklarından şüphelenilen iki başvuran, Kuzey İrlanda’da polis tarafından yakalanarak gözaltına alınmıştır. Her iki başvuran da, kısa sürede hâkim karşısına çıkarılmadıklarından şikâyetçi olmuşlardır. (Biris 6 gün 14 saat, diğeri 4 gün 6 saat) İngiliz Hükümeti, Birleşik Krallığın 23 Aralık 1988 tarihinde Sözleşme’nin 15. maddesi uyarınca yükümlülüklerini askıya alma hakkından faydalandığını beyan ederek, Mahkemedeki, Birleşik Krallığın Sözleşme’nin 5. maddesini (özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal etmediği yönünde karar vermesini talep etmiştir.

⁹ Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda-Yunanistan Komisyon Kararı, 5 Kasım 1969. Rapor, 1967 yılında “Albaylar cuntası” zamanında Yunan Hükümeti tarafından Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı olarak alınan tedbirlere ilişkindir. Dava konusu olayda askeri bir cunta, darbe ile 21 Nisan 1967 tarihinde Yunanistan’daki yönetimi devirmiştir. Darbe sonrası kurulan yeni hükümet sonraki ay Avrupa Konseyi Genel Sekreterine, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 15. maddesi uyarınca, Yunan Anayasası kapsamında belirli hakları askıya aldıklarını bildirmiştir. Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda Hükümetleri yapmış oldukları başvuruda, Yunan hükümetinin birtakım Sözleşme hükümlerini ihlal ettiğini ve askıya alma tedbirlerine ilişkin 15. maddede öngörülen koşulların yerine getirilmediğini iddia etmişlerdir. Yunanistan, ise yeni yönetimin 15.madde kapsamında tedbirler alabileceğini savunmuştur.

AIHM, *Lawless-İrlanda kararında* ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike kavramını şu şekilde açıklamıştır: Sözleşme'nin 15.maddesi bağlamında, *savaş veya ulusun varlığını tehdit eden haller* ifadesinin doğal ve alışılmış anlamı yeterince açıktır. Bu ifade, halkın tamamını etkileyen ve Devlet'in de bir parçası olduğu toplumun örgütlü yaşamına karşı bir tehdit oluşturan olağanüstü bir kriz ya da tehlike durumuna işaret etmektedir. Bu kavramın doğal ve alışılmış anlamını tespit eden Mahkeme, İrlanda Hükümetinin 5 Temmuz 1957'de özel tutuklama beyannamesi yayımlamasına yol açan olay ve koşulların bu kavrama dâhil edilip edilemeyeceğini belirlemelidir. Mahkeme, yaptığı inceleme sonucunda bu olay ve koşulların söz konusu kavrama dahil olduğunu ve İrlanda Hükümeti'nin ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü bir durumun varlığı şeklindeki bir sonuca çeşitli etkenlerin bir arada bulunması neticesinde makul olarak ulaştığını tespit etmiştir: Bu etkenlerin ilki, İrlanda Cumhuriyeti toprakları üzerinde anayasaya aykırı faaliyetlerde bulunan ve şiddet kullanarak amaçlarına ulaşmak isteyen gizli bir ordunun bulunması; ikincisi bu ordunun Devlet'in toprakları dışında da faaliyet göstermesi nedeniyle İrlanda Cumhuriyeti'nin komşusuyla olan ilişkilerini ciddi biçimde tehlikeye sokması; üçüncüsü de 1956 sonbaharından itibaren 1957 yılının ortalarına kadar terör eylemlerinde sürekli ve korku verici bir artış gözlenmiş olmasıdır¹⁰.

d-Genel tehlikenin varlığından söz edebilmek için aşağıda sayılan ön şartların bulunması gerekir.

AIHS'nin 15.maddesi anlamında genel bir tehlikenin söz konusu olması için aşağıdaki ön şartların birlikte bulunması gerekir: 1.Tehlike fiili açık ya da yakın olmalıdır. 2.Ulusun tamamına yönelik olmalıdır. 3.Toplumun örgütlü yaşamının sürdürülmesi tehdit altında olmalıdır. 4.Kriz ya da tehlike kamu güvenliği, halk sağlığı ve asayişin sağlanması için Sözleşme'de izin verilen normal tedbir ya da kısıtlamaların yetersiz kalacağı derecede istisnai olmalıdır¹¹.

2-Tedbirlerin durumun gerektirdiği ölçüde olması şartı

AIHS'nin 15.madde kapsam ve uygulama şartların ikincisi, genel tehlikenin varlığı halinde, AIHS'ye istisna teşkil eden her türlü işlem veya tedbirin *durumun gerektirdiği ölçüde* olmasıdır. Bu konudaki AIHM'nin kararlarında ortaya çıkan ilke ve içtihatlar şu şekildedir:

a-Alınacak tedbirin, türü, özelliği ve ağırlığı konusunda taraf devletlerin takdir yetkisi vardır.

İrlanda-Birleşik Krallık kararında AIHM, konu ile ilgili şu hususları ifade etmektedir: Ulusun varlığının *olağanüstü bir tehlike* altında olup olmadığını, bu tür bir tehdit varsa bunu gidermek için hangi tedbirleri almak gerektiğini tespit etmek, öncelikle her bir Sözleşmeciler Devlet'in sorumluluk alanına girer. Ulusal makamlar, mevcut âcil ihtiyaçları birinci elden ve anında tespit edebilmeleri nedeniyle, hem bu tür bir âcil durumun mevcudiyetini hem de bu tehlikeyi bertaraf etmek için gereken istisnaî tedbirlerin özellik ve kapsamını belirleme bakımından, uluslararası bir mahkemede görevli bir yargıca kıyasla daha iyi bir konumdadırlar. Sözleşme'nin 15. madde 1. fıkrası bu konuda ulusal makamlara geniş bir takdir yetkisi bırakmaktadır¹².

¹⁰ Lawless-İrlanda Kararı, No:332/57, 1 Temmuz 1961, p.19-28. Karar, IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) ve muhalif gruplarının faaliyetleriyle başa çıkmak amacıyla 1957 yılında İrlanda tarafından Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı olarak alınan tedbirlere ilişkindir. Dava konusu olayda, IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) üyesi olduğundan şüphelenilen başvuran, hâkim karşısına çıkarılmadan, 1957 yılında Temmuz ayından Aralık ayına kadar İrlanda'da askeri tevkif kampında tutulduğunu ileri sürmüştür. (13 Temmuz-11 Aralık arası)

¹¹ Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda-Yunanistan Kararı, 5 Kasım 1969.

¹² İrlanda-Birleşik Krallık Kararı, No:5310/71, 18 Ocak 1978, p.207. Karar, 1970'lerin başında Kuzey İrlanda'daki duruma ilişkin terörist eylemlerinin ardından Birleşik Krallık tarafından Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı olarak alınan tedbirlere ilişkindir. Davalı Hükümetin *İrlanda adasının her iki tarafında da meydana gelen en uzun ve en şiddetli terör kampanyası* şeklinde nitelendirdiği durumla mücadele etmek amacıyla, Kuzey İrlanda yetkili makamları, 1971 yılının Ağustos ayından 1975 yılının Aralık ayına kadar, birtakım hukuk dışı yakalama, tutuklama ve enterne eylemi gerçekleştirmiştir. Birleşik Krallık Hükümeti, olay zamanındaki söz konusu yetkiler hususunda, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine altı defa, Sözleşme'ye aykırı tedbir alma bildiriminde bulunmuştur. İrlanda Hükümeti özellikle, özgürlükten yoksun bırakmaya yönelik hukuk dışı tedbirlerin Sözleşme'nin 15. maddesiyle tam olarak bağdaşmadığını ve Sözleşme'nin 5. maddesini (özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal ettiğini öne sürmüştür.

b-Alınan tedbirlerin türü, özelliği ve ağırlığının tespitinde taraf devletlerin takdir yetkisi sınırsız değildir. AİHM'nin, bu tedbirleri denetlemeye yetkisi vardır.

Alınan tedbirlerin türü, özelliği ve ağırlığının tespitinde taraf devletlerin takdir yetkisi sınırsız değildir. Taraf devletlerin taahhütlerini yerine getirmelerini sağlamakla sorumlu olan (Komisyon ve) Mahkeme, devletlerin bu tür istisnaî tedbirleri alırken durumun şartlarının kesin olarak gerektirdiği ölçütünün ötesine geçip geçmediklerini denetleme yetkisine sahiptir¹³. Dolayısıyla, taraf devletlere sağlanan takdir hakkı, AİHM'nin denetimine tâbidir.

Lawless-İrlanda kararında, AİHM, bu denetim işlevi ile ilgili olarak şu hususları dile getirmiştir: Mahkeme'ye göre, 1957 yılında yürürlükte olan yasalar, İrlanda Cumhuriyeti'ni tehdit eden ve giderek büyüyen tehlikeyi kontrol altına almakta yeterli olmamıştır. Ceza mahkemeleri, hatta özel ceza mahkemeleri ve askeri mahkemeler dahi, barış ve asayiş teminde yetersiz kalmıştır. Özellikle IRA ve ayrılıkçı grupların askeri, gizli ve terörist karakterde olması ve bunların halk arasında korku doğurması nedeniyle bu grupların faaliyetlerine katılan kişilerin mahkûm edilmeleri için gerekli delillerin toplanmasında büyük güçlüklerle karşılaşılmaktaydı. Esas olarak Kuzey İrlanda'da faaliyet gösteren bu grupların İrlanda Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerinin, sınırın karşı tarafına silahlı baskın hazırlığıyla sınırlı olması, yeterli delilin toplanmasında bir diğer engeldi. Sınırın kapatılması, olağanüstü halin gerektirdiği ölçünün ötesinde, genel olarak halk üzerinde son derece olumsuz bir etkiye yol açacaktı. Tüm bu unsurlardan anlaşılabilceği gibi, yukarıda belirtilen imkânlardan hiçbiri 1957'de İrlanda'da var olan durumla mücadeleyi mümkün kılmayacaktı. Bu nedenle, terörist faaliyetlerde bulunma niyetinden kuşkulanan kişileri, 1940 tarihli (Değişiklik) Kanunu uyarınca idari gözetim altında tutma, ağır bir önlem olmakla birlikte, koşulların gerektirdiği bir önlem olarak değerlendirilmiştir¹⁴.

c-Alınan tedbirlerin türü, özelliği ve ağırlığının tespitinde orantılılık dikkate alınması gerekir.

Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık davasında başvurucular, terör tehdidine karşı hükümetin yetkilerinin genişlemesiyle sonuçlanan istisnaî tedbirin, herhangi bir yeni gelişme ya da durum değişikliğinin gerektirdiği bir tedbir olmayıp, hükümetin *Brogan ve Diğerleri-Birleşik Krallık*¹⁵ davasında verilen karara tepkisi olduğunu ve salt bu kararın sonuçlarını bertaraf etmek amacıyla alındığını iddia etmişlerdir. Başvurucular, Devlet'in gelecekte AİHM hükümlerine uymakta daha titiz davranılacağı şeklindeki niyet beyanına atıfta bulunarak, bu istisnanın 15.madde kapsamında değerlendirilemeyeceğini ve bu sebeple, bu tür bir tedbire henüz gerekli şartların olgunlaşmadığı bir anda başvurulduğunu ileri sürmüşlerdir¹⁶.

Ancak AİHM, orantılılık kapsamında başvurucunun, bu tür bir tedbire henüz gerekli şartların olgunlaşmadığı bir anda başvurulduğu şeklindeki iddiasını kabul etmemiştir. Mahkeme'ye göre bu askıya alma tedbirinin geçerliliği, yalnızca, Hükümetin gelecekte Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülüklerine daha titizlikle riayet edilmesini sağlamaya yönelik yolları araştırmaya karar vermiş olması sebebine istinaden sorgulanamaz. Esasen bu tür bir sürekli değerlendirme süreci yalnızca olağanüstü tedbirlere duyulan ihtiyacın gözden geçirilmesini öngören 15.madde 3. fıkraya uygun olmakla kalmaz, *aynı zamanda orantılılık kavramı içinde de zımnen yer alır*. Kuzey İrlanda'daki terör tehdidinin niteliği, istisnanın sınırlı kapsamı ve bu istisnayı desteklemek için ortaya konan nedenler ile uygulamanın istismar edilmesini önleme amaçlı temel tedbirlerin varlığı göz önüne alındığında Mahkeme, Hükümetin, koşulların söz konusu istisnayı gerektirdiğini düşündüğünden takdir hakkını aşmadığı kanaatinde¹⁷.

Diğer yandan AİHM, *Aksoy-Türkiye kararında* alınan tedbirleri, ulaşılmak istenen amaç ile orantılı görmemiştir. Mahkeme konu ile ilgili şu hususları ifade etmiştir: Brannigan ve McBride kararında Mahkeme, terör suçu işlediklerinden şüphelenilen kişilerin hukukilik incelemesi

¹³ Lawless-İrlanda Kararı, No:332/57, 1 Temmuz 1961, p.22, 36-38.

¹⁴ Lawless-İrlanda Kararı, No:332/57, 1 Temmuz 1961, p.36.

¹⁵ Bilgi için bakınız: Brogan ve Diğerleri Kararı, No:11209/84, 29 Kasım 1988, Karar No:178.

¹⁶ Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık Kararı, 26 Mayıs 1993, p.49, 51-54 ve 66.

¹⁷ Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık kararı, 26 Mayıs 1993, p.49, 51-54 ve 66.

olmaksızın yedi güne kadar gözaltında tutulmasını öngörerek Sözleşme'nin 5.maddesi'nde belirtilen yükümlülüklerine istisna getirmiş olan Birleşik Krallık Hükümeti'nin, bu uygulamayla takdir yetkisini aşmamış olduğu sonucuna varmıştı. Ancak Mahkeme, Türkiye'nin güneydoğusunda şüphe götürmez biçimde ciddi boyutlara ulaşan terör sorununu ve teröre karşı etkili tedbirler alınmasında Devlet'in karşı karşıya olduğu güçlükleri dikkate almaktadır. Ancak Mahkeme, başvurusunun terör suçuna karıştığına dair şüphe bulunduğu gerekçesiyle hiç kimseyle görüştürülmeden ve bir yargıç ya da adli görevli huzuruna çıkarılmadan *ondört* gün ya da daha uzun bir süre gözaltında tutulmasının, durumun gerektirdiği ölçünün dışında olduğunu belirtmiştir¹⁸.

3-Uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle ters düşmemek

İnsan hakları ile ilgili yükümlülüklerin askıya alınması ile ilgili üçüncü şart ise AİHS'e istisna teşkil eden tedbirlerin taraf devletin uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine ters düşmemesidir. Bu konudaki AİHM kararlarındaki temel ilke ve içtihatlar şu şekildedir:

a-Alman tedbirlerin taraf devletin uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düştüğü AİHM'de ileri sürülmelidir.

Lawless-İrlanda kararında AİHM şunları belirtmiştir: Sözleşme'deki yükümlülüklerine istisna getiren Devlet tarafından alınan önlemlerin, bu Devlet'in uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düştüğüne dair karar verilmesine yol açacak bir unsur Mahkeme'nin bilgisine sunulmamıştır¹⁹. Görüldüğü gibi Mahkeme başvuruların bu konuda iddialarını Mahkeme önünde ileri sürmeleri gerektiğini benimsemiştir.

b-Taraf devletin uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düştüğü ileri sürülen tedbiri, ilgili sözleşme hükmü açısından ayrıca değerlendirilmelidir.

Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık davasında ise uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülükler konusunda, başvuruçular 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 4.maddesinde öngörülen genel bir tehlikenin mevcudiyetinin *resmi olarak ilân edilmediği* iddiasında bulunmuşlardır. AİHM şunları ifade etmiştir: Mahkeme, BM Sözleşmesi'nin 4.maddesi'nde geçen *resmi olarak ilân etme* ifadesinin anlamını tanımlamaya çalışmanın kendi görev ve yetkisi kapsamında olmadığı görüşündedir. Yine de başvuruçunun bu konudaki iddiasını incelemiştir. İçişlerinden sorumlu Devlet Bakanı, 22 Aralık 1988'de Avam Kamarası'na hitaben, Hükümet'in istisnaî tedbir kararına ilişkin gerekçeler ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15.maddesi ve BM Sözleşmesi'nin 4.maddesinden kaynaklanan yükümlülüklerine getirilecek istisnaların açıklanması doğrultusunda adım atıldığını beyan etmiştir. Bakan, Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık'ta gerçekleştirdiği faaliyetlerin terörle bağlantısı itibarıyla, ilgili sözleşme hükümleri çerçevesinde bir genel tehlikenin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme'nin görüşüne göre, resmî bir nitelik taşıyan yukarıdaki açıklama, Hükümet'in uygulanacak istisnaya ilişkin niyetini kamuoyuna duyurulmasını sağlamış ve bu şekilde resmi duyuru ihtiyacını da karşılamıştır. Bu durumda Mahkeme, başvuruçunun bu konudaki iddiasının mesnetsiz olduğu görüşündedir²⁰. Görüldüğü gibi hükümet yetkililerinin Meclis'te veya kamuoyu nezdinde yapılan açıklamayı, BM Sözleşmesi'nin 4.maddesi'nde geçen resmi olarak ilân etme anlamında kabul etmiştir.

4-15. Madde'nin askıya alınmasına ilişkin şekil şartı: Tam bildirim

Yükümlülüklerin askıya alınması ile ilgili son şart ise şekli olup alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verilmesidir. Bu konudaki AİHM'nin kararlarına yansımış temel ilkeler şu şekildedir:

a-AİHM, bu konuda ele aldığı davada, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verilip verilmediğini inceleme yetkisine sahiptir.

¹⁸ Aksoy-Türkiye Kararı, No:21987/93, 18 Aralık 1996, p.77-84.

¹⁹ Lawless-İrlanda Kararı, No:332/57, 1 Temmuz 1961, p.41.

²⁰ Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık Kararı, 26 Mayıs 1993, p.68, 72, 73 ve 30.

Lawless-İrlanda kararında AİHM, bu şartların yerine getirilip getirilmediğini incelemiş ve şu hususları dile getirmiştir: Mahkeme öncelikle, Sözleşme'nin 15. Madde 3. fıkrası gereğince, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin hem alınan tedbirlerden, hem de bu tedbirlerin nedenlerinden gerekli şekilde haberdar edilip edilmediğini incelemek durumundadır. Mahkeme, İrlanda Hükümeti'nin 1940 tarihli Devlete Karşı Suçlar Yasası ile bu yasanın II.Bölümü'nü yürürlüğe koyan ve 8 Temmuz 1957 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5 Temmuz 1957 tarihli Tebliğ'in bir nüshasını 20 Temmuz tarihli yazıya eklemiş olduğunu; 20 Temmuz tarihli yazıda söz konusu tedbirlerin asayiş ve kamu düzenine karşı suçların işlenmesini ve Anayasa ile yetkilendirilmiş olan askeri ve silahlı güçlerden başka bir askeri ve silâhlı gücün varlığını önlemek için alındığının açıklanmış olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle AİHM, İrlanda Hükümeti'nin Genel Sekreter'e alınan tedbirlerle ve bunların nedenleriyle ilgili yeterli bilgi vermiş olduğunu; ikinci olarak da İrlanda Hükümeti'nin bu bilgileri Genel Sekreter'e Sözleşme'den doğan yükümlülüklerine istisna getiren tedbirlerin yürürlüğe girmesinden *oniki gün sonra* iletmış olduğunu ve bu bilginin gecikmeksizin iletilmiş olduğunu tespit etmiştir. Sonuç olarak, ilgili Sözleşmeciler Devlet'in, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ilettiği istisna uygulamasına ilişkin olarak kendi topraklarında da bu tür bir duyuruda bulunması gerektiğine dair Sözleşme'de bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla Mahkeme, bu davada İrlanda Hükümeti'nin, Sözleşme'ye taraf olarak, Sözleşme'nin 15.madde 3. fıkrasında öngörülen yükümlülüklerini yerine getirdiğini tespit etmiştir²¹.

b-Alman tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne, yer, zaman ve kişiler konusunda tam bilgi verilmelidir.

Bu ölçüt ile ilgili 26 Kasım 1997 tarihli *Sakık ve Diğerleri-Türkiye davası* kararında AİHM şu tespitte bulunmuştur: Mahkeme, 6 Ağustos 1990 tarihli istisnanın ve 3 Ocak 1991 tarihli yazının dayandırıldığı 424, 425 ve 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin, içeriklerini ortaya koyan özetlerden anlaşıldığı üzere, yalnızca olağanüstü hal ilan edilmiş olan bölge için geçerli olduklarını, uygulanan yükümlülük istisnası bağlamında Ankara şehrinin bu bölge içinde yer almadığını tespit etmiştir. Ancak başvurucunun yakalanması ve gözaltına alınması, öncelikle Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Savcısı'nın, daha sonra da bu mahkemenin yargıçlarının talimatlarıyla Ankara'da olmuştur. Hükümet, bunun ilgili istisnanın uygulanabilirliği açısından bir engel teşkil etmediğini savunmuştur. Davanın maddi unsurları yalnızca, olağanüstü hal uygulamasının başlatıldığı bölge olan Türkiye'nin güneydoğusundan yönlendirilmekte olan terörist faaliyetlerin devam ettirilmesini içermektedir. Ancak, 15.madde'nin Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklere ancak durumun gerektirdiği ölçüde istisnalar getirilmesine izin verdiği unutulmamalıdır. Mevcut davada söz konusu yükümlülük istisnasının coğrafi kapsamını değerlendirirken, bu istisnanın etki alanının, Türkiye'nin bu istisnaya ilgili duyuru metninde yer alan bölgenin dışını da kapsadığı sonucunu çıkarması halinde Mahkeme, yukarıda sözü geçen hükmün amaç ve hedefine aykırı davranmış olur. Bu sebeple, söz konusu istisna, yer itibarıyla (*ratione loci*) davanın maddi unsurlarıyla bağdaşmamaktadır²². Görüldüğü gibi AİHM, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne yapılan bildirimde belirtilen coğrafi sınırın dışındaki tedbirleri 15.madde kapsamında görmemiştir. Bu durum özellikle terör faaliyetlerinin ülkenin her yerinde olabileceği ihtimalini dikkate almaması sebebiyle isabetli bir görüş değildir.

Kıbrıs-Türkiye Komisyon Raporunda da Türkiye'nin yükümlülükleri *askıya alma tedbirini resmi ve aleni olarak bildirmemesi nedeniyle*, Kuzey Kıbrıs'taki kişiler ve taşınmazlar ile ilgili olarak Türkiye'nin almış olduğu tedbirler bakımından Sözleşme'nin 15. maddesi uygulanamaz bulunmuştur. Komisyon, mevcut olayda Sözleşme'nin 15. maddesinin uygulanamayacağını

²¹ Lawless-İrlanda Kararı, No:332/57, 1 Temmuz 1961, p.47.

²² Sakık ve Diğerleri-Türkiye Kararı, No:23878/94, 26 Kasım 1997. Mevcut davaya konu olay, altı TBMM üyesinin Ankara'da yakalanarak polis tarafından gözaltına alınması ve ulusal güvenlik mahkemesi huzuruna çıkarılması ile ilgilidir. Türk Hükümeti, Sözleşme'nin 15. maddesi uyarınca aykırı tedbirler alma hakkını kullandığını belirterek, mevcut davada Türkiye'nin Sözleşme'nin 5. maddesini (özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal etmediğini ileri sürmüştür. Başvuranlar, olağanüstü halin uygulandığı yerin dışında olduğundan söz konusu yükümlülükleri askıya alma hakkının, kendileri ile ilgili olarak uygulanan tedbirler bakımından geçerli olmadığını ileri sürmüşlerdir.

belirterek, Türkiye'nin Sözleşme'nin 5. maddesini (özgürlük ve güvenlik hakkı) ve Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi (mülkiyet hakkı) ile birlikte, Sözleşme'nin 8. maddesini (özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı) ihlal ettiği sonucuna varmıştır²³.

c-Alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında gecikmeden bildirim yapılmalıdır.

Yine benzer şekilde *Yunanistan-Birleşik Krallık Komisyon Raporunda* Komisyon, Devletlerin söz konusu tedbirleri, Diğer Taraf Devletlerin de tedbir bağlamında askıya alınan yükümlülükleri nitelik ve derece bakımından değerlendirebilecekleri yeterli bilgilerle birlikte, herhangi bir gecikmeye mahal vermeksizin bildirmeleri gerektiğini kaydetmiştir. Mahkeme'ye göre mevcut davada, yükümlülükleri askıya alma tedbirinin uygulanması ve bildirilmesi arasında geçen *üç aylık süre aşırı uzun olup*, iddia konusu olağanüstü durumdan kaynaklı idari gecikmeler sürenin uzunluğunu için haklı bir gerekçe oluşturmamıştır.²⁴

V-UYGULANMASI ASKIYA ALINAMAYAN HAKLAR

AİHS'nin taraf devletlere bazı şartlar altında Sözleşme'den doğan yükümlülükleri askıya alma / azaltma yetkisi vermiş ancak buna iki istisna getirmiştir. *İlk sınırlama*, yukarıda ele alınan tedbirlerin uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle aykırı olmamasıdır. *İkinci sınırlama* ise 15.maddenin 2.fıkrasında düzenlenen bazı hakları ihlal eden tedbirlerin alınamayacağıdır. Bu istisna kapsamında, alınacak tedbirler hiçbir zaman 15.maddenin 2.fıkrasında sayılan hakları ihlale izin vermez. Bu bağlamda, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında, 2. madde ile 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ve 7. madde ihlal edilemez. Bu maddeler, yaşam hakkını, işkence yasağını, kölelik ve zorla çalıştırma yasağını ve kanunsuz ceza olmaz kuralını düzenlemektedir. Böylece, taraf devletlerin yükümlülükleri askıya alma / azaltma süresince aldığı tedbirler yaşam hakkına, işkence yasağına, kölelik ve zorla çalıştırma yasağına ve kanunsuz ceza olmaz kuralına aykırı olamayacaktır.

AİHS'nin yaşam hakkını düzenleyen 2.maddesinin olağanüstü hallerde bile ihlal edilemeyeceği konusu, *Mc Cann ve Diğerleri-Birleşik Krallık* davasında ele alınmıştır. Dava konusu olaylar şu şekildedir: Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusunun üç üyesi, bomba patlatmak için kumanda aygıtı bulundurdukları şüphesiyle, SAS komandolarınca Cebelitarık'ta bir caddede vurularak öldürülmüşlerdir. Maktullerin mirasçıları olan başvuranlar, güvenlik güçlerince ölümcül güç kullanılması sonucu Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. AİHM, söz konusu operasyonun, şüphelilerin öldürülmesine gerek olmaksızın kontrol edilebileceğini belirterek, Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, Sözleşme'nin 2. maddesinin ..yalnızca yaşam hakkını güvence altına almadığına, aynı zamanda yaşamdan yoksun bırakmanın gerekçelendirilebileceği koşulları belirlediğine ve bu yönüyle de, Sözleşme'nin en temel hükümlerinden biri olduğuna... ve *barış zamanında, Sözleşme'nin 15. maddesi kapsamında bu maddeye aykırı hareket edilemeyeceğine* karar vermiştir²⁵.

AİHS'nin işkence yasağını düzenleyen 3.maddesinin olağanüstü hallerde bile ihlal edilemeyeceği konusu, *Aksoy-Türkiye* davasında ele alınmıştır. Dava konusu olay şu şekildedir: Başvuran, PKK'ya yardım ve yataklık ettiği şüphesiyle yakalanarak gözaltına alınmıştır. Başvuran, ifadesi alınırken gözlerinin bağlı olması, kolları vücudunun arkasında birleştirilerek

²³ Kıbrıs-Türkiye Komisyon Raporu, 4 Ekim 1983. İlgili dava, 1974 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Türkiye tarafından Kuzey Kıbrıs'ta gerçekleştirilen askeri operasyonlar sonrasında bölgedeki mevcut durumu konu almıştır. Kıbrıs Hükümeti, Türkiye'nin, Kıbrıs Cumhuriyeti topraklarının %40'ını işgal etmeye devam ettiğini ve Sözleşme hükümlerinden bazılarını ihlal ettiğini ileri sürmüştür.

²⁴ Yunanistan-Birleşik Krallık Komisyon Raporu, 26 Eylül 1958. İlgili zamanda bir İngiliz kolonisi olan Kıbrıs Adası, 1955 ve 1957 seneleri arasında gerilimli bir süreç yaşamış olup, bu dönemde özellikle bağımsızlık protestoları gerçekleştirilmiş ve aynı zamanda Rum topluluğu ve Türk azınlıklar arasındaki ilişkiler kötüye gitmeye başlamıştır. Bu bağlamda İngiliz Hükümeti 1955 yılında, Sözleşme'nin 15. maddesi uyarınca, yükümlülüklerini askıya almak suretiyle birtakım tedbirler almıştır. Hükümet 1955 yılının Ekim ayında, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine bildirimde bulunmuş, ancak tedbirler hakkında ne bilgi sunmuş ne de gerekçe belirtmiştir.

²⁵ McCann ve Diğerleri-Birleşik Krallık, No:18984/91, 27 Eylül 1995, p.147.

bu şekilde asılı tutulması (Filistin askısı), elektrik akımına maruz bırakılması gibi çeşitli şekillerde kötü muameleye maruz bırakıldığını iddia ederek şikâyetçi olmuştur. AİHM, sayılan davranışların işkenceden başka bir şey olmadığını belirterek, Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Mahkeme'nin birçok davada gözlemediği üzere, Sözleşme'nin 3. maddesi, demokratik toplumun en temel değerlerinden birini barındırmaktadır. Sözleşme, organize terör ve suçlarla mücadele gibi en zor koşullarda bile, işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezayı mutlak surette yasaklamaktadır. Sözleşme'nin maddi hükümlerinin çoğunun aksine, Sözleşme'nin 3.maddesi istisna içermemekte olup, Sözleşme'nin 15. maddesi uyarınca, ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü hallerde bile ilgili maddeye aykırı hareket etmeye izin verilemez*²⁶.

AİHS'nin kölelik ve zorla çalıştırma yasağını düzenleyen 4.maddesinin olağanüstü hallerde bile ihlal edilemeyeceği konusu, *Rantsev-Kıbrıs ve Rusya* davasında ele alınmıştır. Dava konuş olaylar şu şekildedir: Başvuran, 2001 yılının Mart ayında Kıbrıs'a çalışmaya giden ve orada yaşamını yitiren genç bir kadının babasıdır. Başvuran, kızı hayattayken, Kıbrıs polisinin onu insan kaçakçılığından korumak ve ölümünden sorumlu olanları cezalandırmak adına görevini yapmadığını ileri sürmüştür. Başvuran ayrıca, Rus yetkili makamlarının, kızının kaçakçılığa maruz kaldığı iddiasına ve ölümüne ilişkin soruşturma yapmadıklarından ve kızını kaçakçılık riskinden korumak adına herhangi bir girişimde bulunmadıklarından şikâyetçi olmuştur. AİHM, Kıbrıs'ın Sözleşme'nin 4. maddesi kapsamındaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediğini ve ayrıca, Rusya'nın da, başvuranın nasıl ve nerede çalıştırıldığı ve özellikle de bu eylemde parmağı olanların tespiti konularında girişimde bulunmayarak, bu maddeyi ihlal ettiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle şuna vurgu yapmıştır: *...Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleri ile birlikte, Sözleşme'nin 4. maddesi de, Avrupa Konseyini oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birini kapsamaktadır... Sözleşme'nin maddi hükümlerinin çoğunun aksine, Sözleşme'nin 4. maddesi istisna içermemekte olup, Sözleşme'nin 15/2 maddesi uyarınca, ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü hallerde bile ilgili maddeye aykırı hareket etmeye izin verilemez*²⁷.

AİHS'nin kanunsuz suç ve ceza olmaz kuralını düzenleyen 7.maddesinin olağanüstü hallerde bile ihlal edilemeyeceği konusu, *Del Río Prada-İspanya* davasında ele alınmıştır. Dava konusu olaylar şu şekildedir: Mevcut dava, terör suçları nedeniyle mahkûm edilen bir kişinin serbest bırakılacağı tarihin, mahkûmiyetine hükmedilmesinin ardından Yüksek Mahkeme tarafından kabul edilen yeni bir yaklaşım - "Parot doktrini" olarak bilinen içtihadı dayalı-neticesinde ertelenmesini konu almaktadır. Başvuran özellikle, Yüksek Mahkemenin, mahkûmiyetinin ardından ceza indiriminin geriye yürür uygulanmasına ilişkin içtihadı aykırı hareket ettiğinden ve bunun neticesinde de tutukluluk süresinin yaklaşık dokuz yıl uzatıldığından şikâyetçi olmuştur. AİHM, başvuranın mahkûmiyetine hükmedildiği zamanda yürürlükte olan İspanyol kanununda öngörülenden daha uzun süre hapiste kalması nedeniyle, Sözleşme'nin 7. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle şu değerlendirmede bulunmuştur: *Sözleşme'nin 7. maddesi kapsamına giren ve hukukun üstünlüğünün temel unsurlarından biri olan ilgili güvence, Sözleşme'de önemli bir yere sahiptir ve Sözleşme'nin 15. maddesi uyarınca, ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü hallerde bile söz konusu maddeye aykırı hareket etmeye izin verilemez*²⁸.

VI-TÜRKİYE İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

AİHS, insan haklarını uluslararası güvence altına alan bir Sözleşme'dir. Sözleşme'nin 15.maddesi olağanüstü hallerde, yükümlülüklerin belirli bazı şartlarla askıya alınabileceğini düzenlemiştir. Bu şartlar üçü maddi, biri şekli olmak üzere dört tanedir. Maddi şartlar şunlardır: a-Savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden genel tehlikenin varlığı, b-Alınan tedbirlerin durumun gerektirdiği ölçüde olması, c-Uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle ters düşmemektir. Şekli şart ise, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa

²⁶ Aksoy-Türkiye Kararı, No:21987/93, 18 Aralık 1996, p.62

²⁷ Rantsev-Kıbrıs ve Rusya Kararı, No:25965/04, 7 Ocak 2010, p.283.

²⁸ Del Río Prada-İspanya Büyük Daire Kararı, No:42750/09, 21 Ekim 2013, p.77

Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verilmesidir. Ayrıca 15.maddeye dayanarak ilan edilen olağanüstü hallerde bile ihlal edilemeyecek bazı haklar vardır. Bunlar, AİHS'nin yaşam hakkını, işkence yasağını, kölelik ve zorla çalıştırma yasağını ve kanunsuz ceza olmaz kuralını düzenleyen 2. 3. ve 4/1. ve 7.maddeleridir.

Yukarıda ele alınan kararlar ışığında Türkiye ile ilgili değerlendirme yapılacak olursa şunları söylemek mümkündür:

1-15 Temmuz darbe girişimi sonrası ilan edilen OHAL kapsamında hükümet tarafından alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verilmiş ve verilmektedir. Üstelik ilk bildirim darbe tarihinden *altı gün* sonradır. Bu açıdan bildirim konusunda gecikme yaşanmamıştır.

2-Maddi şartlardan birisi olan ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlikenin varlığı Türkiye açısından aşikârdır. OHAL'in ilan edilmesi yerindedir. Ancak Türkiye, açılması kuvvetle muhtemel dava / davalarda OHAL'in uzatılması konusunda makul gerekçe sunmak zorunda kalabilir.

3-OHAL süresince alınan tedbirlerin durumun gerektirdiği ölçüde olması şartı bakımından durumu ikiye ayırmak gerekir: *Askıya alınabilen haklar açısından* Türkiye'yi uluslararası toplumda zora sokacak bir durum gözükmemektedir. Ancak OHAL süresince yapılmış olan gözaltı ve tutuklamalarla ilgili, diğer uluslararası yükümlülüklerin yanında *özgürlük ve güvenlik hakkını* düzenleyen 5.madde bağlamında alınan tedbirlerin durumun gerektirdiği ölçüye uygunluğu inceleme konusu yapılabilecektir. Ayrıca, Sözleşme'ye aykırı tedbirler kapsamında yapılan yargılamalarda 6.maddede düzenlenmiş olan *adil yargılama hakkının* ihlal edilip edilmediği gündeme gelebilecektir. Türkiye'nin AİHM önünde herhangi bir mahkûmiyet yaşamaması için özellikle gözaltı, tutuklama ve yargılama süre ve şartlarına dikkat etmesi gerekir.

4-Ancak 15.madde kapsamında *olağanüstü hallerde bile askıya alınamayan haklar açısından* dikkatli olunması gerekir. Türkiye, yaşam hakkını düzenleyen 2.madde, kölelik yasağını düzenleyen 4.madde açısından herhangi bir mahkûmiyet yaşamaması ihtimali zayıftır. Çünkü bu süreçte yaşam hakkının ihlali veya 4.madde ihlali ilgili bir iddia gündeme gelmemiştir. Ancak bazı gözaltı veya tutuklulukta az da olsa işkence iddiaları dile getirilmiştir. Türkiye, işkence iddialarını izlemekle görevli bazı uluslararası kuruluş temsilcilerini göreve çağırarak söz konusu bu iddiaları çürütebilecektir. Son olarak kanunsuz suç ve ceza olmaz kuralını düzenleyen 7.madde iddiaları konusunda da dikkatli olunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA²⁹

A. ve Diğerleri-Birleşik Krallık Büyük Daire Kararı, No:3455/05, 19 Şubat 2009, Karar No:10871.

Aksoy-Türkiye, No:21987/93, 18 Aralık 1996, Karar No:622.

Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği Mektupları için bakınız: <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/letters>

Avrupa Konseyi'nin Basın Açıklamaları için bakınız: <http://www.coe.int/en/web/secretary-general/press-releases>

Brannigan ve McBride-Birleşik Krallık Kararı, No:14553/89, 26 Mayıs 1993, Karar No:409.

Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda-Yunanistan Komisyon Kararı, 5 Kasım 1969.

Brogan ve Diğerleri Kararı, No:11209/84, 29 Kasım 1988, Karar No:178.

Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda-Yunanistan Kararı, 5 Kasım 1969.

Del Río Prada-İspanya Büyük Daire Kararı, No:42750/09, 21 Ekim 2013, Karar No:16634.

DUTERTRE, Gilles, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler, Avrupa Konseyi Yayınları, Ankara, 2007.

İrlanda-Birleşik Krallık Kararı, No:5310/71, 18 Ocak 1978, Karar No:27.

²⁹ AİHM Karar metinleri için bakınız: <http://hudoc.echr.coe.int/tur#>; Türkçe metinleri için bakınız. <http://aihmedu.edu.tr/>

Kıbrıs-Türkiye Komisyon Raporu, 4 Ekim 1983.
Lawless-İrlanda Kararı, No:332/57, 1 Temmuz 1961, Karar No:3.
McCann ve Diğerleri-Birleşik Krallık, No:18984/91, 27 Eylül 1995, Karar No:528.
Rantsev-Kıbrıs ve Rusya Kararı, No:25965/04, 7 Ocak 2010, Karar No:12220.
Sakık ve Diğerleri-Türkiye Kararı, No:23878/94, 26 Kasım 1997. Karar No:721.
Yunanistan-Birleşik Krallık Komisyon Raporu, 26 Eylül 1958.

HZ. MUHAMMED HAKKINDA YAZILAN MANZUM HİLYELERİN SEBEB-İ TELİF BÖLÜMLERİNİN MUKAYESESİ

Duygu KAYALIK ŞAHİN

Res. Assist., Marmara University, TURKEY, (kayalik_duygu@hotmail.com)

Abstract

Comparison of Verse Hilye's Sebeb-i Telif Parts written about Prophet Muhammed

Hilye, arose from Arabian Literature's şimal and hadith, aroused great intereset in Turkish Literature. Beside Prophet Muhammed, It is also written about other prophets, four khalifs, Aşere-i Mübeşşire and great people of Islam. In Turkish Literature, prose, verse and plate types of Hilye-i Nebi appeared in XVI. century. This paper aims to compare verse Hilye's sebeb-i telif parts. Thus, reasons of author's writing literal works in this genre is tried to be explained through the common motifs.

KEYWORDS: Hilye, Hilye-i Nebî, Hilye-i Şerîf, Hz. Muhammed, Hadis-i Şerîf

GİRİŞ

Kelime anlamı olarak “süs, zinet, cevher, yüz güzelliği, güzel sıfatlar” gibi anlamlara gelen hilye¹, edebî bir terim olarak “İslamî Türk Edebiyatında Hz. Muhammed, dört halife, diğer peygamberler, Allah dostları veliler ve tarihe iz bırakmış İslam büyüklerinin fizikî ve ruhî (iç ve dış) yapılarını ve bunların özelliklerini anlatan manzum ve mensur eserlere verilen isimdir.”² Osmanlı kültüründe hilye terimi, Hz. Muhammed'in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifâde etmek maksadıyla kullanılmıştır.³

Hilyeler, ilk başlarda sadece Hz. Muhammed hakkında yazılmış ve “Hilye-i Sa'âdet”, “Hilye-i Şerîf”, “Hilye-i Nebeviye” gibi çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. Zamanla, diğer peygamberler, dört halife, din ve tasavvuf büyükleri ve Hz. Hasan- Hz. Hüseyin için de hilyeler yazılmışlardır. Bu hilyeler, “Hilye-i Enbiyâ”, “Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn”, “Hilye-i Aşere-i Mübeşşere”, “Hilye-i Hasaneyn”, “Hilye-i Evliyâ” ve “Hilye-i Mevlânâ” şeklinde ifade edilmişlerdir.

Hz. Peygamber'in hilyesi hakkındaki rivayetler hadis kitaplarında Sıfatü'n-nebi” ve “Fezâil” gibi başlıklar altında verilmiştir. Bu rivayetleri hadis kaynakları yanında çeşitli eserlerden derleyip bir arada değerlendiren ve “şemail” adıyla bir ilim haline getiren Tirmizi, Kâdî İyâz gibi müellifler ise hilye konusunu şemail kitaplarının Resûlullah'ın vücut yapısıyla ilgili özelliklerinin anlatıldığı “Hasâisü'n-nebî” adlı ilk bölümünde incelemişlerdir.⁴ Hilye konusunda müstakil eserler yazılmadan önce Arap Edebiyatı'nda olduğu gibi, bizde de konuyla ilgili bilgiler Siyer-i Nebîler, Mevlid-i Nebîler, Şemâiller ve bazı dinî mesnevilerde rastlamaktayız.⁵

Hilyelerin büyük faziletine inan Osmanlılar hattatlarına çok titiz bir şekilde hilye-i saâdet levhaları yazdırarak evlerine asmışlar, onu huzur ve bereket kaynağı olarak görmüşlerdir.⁶ Hilye-i Şerife'ye bilhassa Türk kültüründe büyük değer verilmiş; hilye metnini ezberleyen hem dünyada hem ahirette büyük mükâfata nail olacağına, nimete ve saâdete erişeceğine inanıla gelmiştir. Hilye-i saâdetin evde veya işyerinde bulundurulduğu takdirde o mekânın yangın, hırsızlık vb. âfetlerden korunacağı, yanında taşıyanların kaza ve musibetlerden muhafaza edileceği, seyahatlerde işlerinin âsân olunacağı kabul edilmiştir. Ayrıca meskenlerinde bu mübarek levhaya yer verenler, sanki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rûhaniyetlerini misafir ettiklerine inanmaktadırlar.⁷

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*; Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, C.II, s. 563.

² Ömer Kara, “Neşatî'nin ‘Hilye-i Enbiya’sının Dinî Kaynakları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2002, S. 13, s. 1-48.

³ Zülfikar, Güngör, “Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevi Türünün Doğuşu ve Gelişimi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, S.10, Ocak-Haziran 2003, s.185-199.

⁴ Mustafa Uzun, “Hilye”, *İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, İstanbul 1998, s. 44-47.

⁵ Zülfikar, Güngör, a.g.m., s.187.

⁶ Veli Aras, “Hilye ve Hilyeler” *TDEA*, IV, s. 237.

⁷ Numan Külekcî, *Hilye*, Atatürk Üniversitesi K.K.E. Fakültesi Yayını, No: 2, Erzurum 1988, s. 13-14.

Hilyeler, manzum, mensur veya manzum-mensur karışık olarak yazılabilirler. Hz. Muhammed hakkında yazılmış olan hilyeler de manzum, mensur veya manzum-mensur karışık şekilde kaleme alınmışlardır. Çalışmamızda, Hz. Muhammed için yazılmış olan manzum hilyeleri inceledik. Bu hilyeler şunlardır:

1. *Risâle-i Hilyeti'r-Resûl/ Şerîfî.*
2. *Hilye-i Sa'âdet/ Hâkânî Mehmed Bey.*
3. *Gülistân-ı Şemâil/ Nesîmî Mehmed Efendi.*
4. *Hilye-i Resûlullah/ Aziz Mahmud Hüdâyî.*
5. *Riyâzü'l-Hilye/ Mustafa b. Muhammed Nüvâzî.*
6. *Hilye-i Nebî/ Selimî Dede.*
7. *Hilyetü'l-Envâr/ Süleyman Nahîfî.*
8. *Hilye-i Şerîf/ Hayrullah Hayrî Efendi.*
9. *Hilye-i Hâkimâ/ Hâkim Seyyid Mehmed Efendi.*
10. *Hilye-i Nebî/ Ârif Süleyman Bey.*
11. *Nazîre-i Hâkânî/ Mehmed Necip Efendi.*
12. *Hilye-i Şerîf/ Âşık Kadrî.*
13. *Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî/ Bosnalı Mustafa.*
14. *Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye/ Ruscuklu Fethi Ali.*
15. *Nazmu'n-Nûr fi Silki's-Sürûr/ Tırhalalı Murad Oğlu Ali.*
16. *Hilye-i Şerife/ Abdülvahab Dursun.*
17. *Hilye/ Hızrî.*
18. *Hilye-i Manzume-i Rasûlullah/ Cenâb-ı Nurî.*
19. *Hilye-i Fahr-i Âlem/ Mustafa Fehmi Gerçeker.*⁸

Manzum hilye metinleri incelendiğinde, müelliflerin bu türde bir eser telîf etme sebeplerinin, genellikle eserin baş tarafında ifade edildiği görülmektedir. Eserin hangi amaçla kaleme alındığının ifade edildiği ve müellifi eser yazmaya yönelten sebebin açıklandığı genellikle eserin başında bulunan bu bölüm “sebeb -i telîf” olarak adlandırılmaktadır. Bu başlıkların yanı sıra sebeb-i telîf-i kitâb, sebeb-i nazm-ı kitâb, sebeb-i tertîb, sebeb-i tahrîr, tasnif-i kitap gibi adlandırmaların yanında özellikle Farsça'dan yapılan çevirilerde, sebeb-i terceme adlandırmasının tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte sebeb-i telîf bölümleri bu başlıklarla sunulduğu gibi, bazen başlıksız olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁹ Çalışmamıza konu edindiğimiz manzum hilyelerin bir kısmında sebeb-i telîf bölümü bir başlık halinde bulunuyorken bir kısmında sebeb-i telîf bölümü anlamdan yola çıkarak belirlenebilmektedir.

Manzum hilyelerin, sebeb-i telîf bölümlerini inceleyip mukayese ettiğimizde, bu metinlerin, birbirleriyle benzer veya farklı sebeplerlerden dolayı telîf edildiğini görmekteyiz. Çalışmamızın asıl konusu olan Hz. Muhammed hakkında yazılan manzum hilye metinlerindeki benzer ve farklı sebepleri genel bir tasnife tabi tutarak şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

1- Müellifin, Hz. Ali'den nakledilen bir hadîs sebebiyle hilye yazmaya karar vermesi.

Hilyeler, hadis kaynaklarındaki Fezâil ve Sıfatü'n-nebî başlığı altındaki Hz. Peygamber'in sîret ve sûreti hakkında bilgi veren hadislerle dayanır. Şemâil ve Hilyelerin esasını, çoğu Hz. Ali, Hz. Âişe, Hz. Hasan, Ebî Hâle, Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre, Ebû Tufeyl....gibi tanınmış ve güvenilir hadis râvilerinden nakledilen hadisler teşkil eder.¹⁰ Bu hadislerden, en yaygın olanı Hz. Ali'den nakledilendir: “*Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur. Benden sonra hilyemi gören beni görmüş gibidir. Kim bana olan sevgi ve özlem ile hilyeme bakarsa Allah ona cehennemini haram kılar. O kişi kabir fitnesinden emin olur, mahşer günü çıplak olarak haşredilmez.*” İncelediğimiz hilye metinlerinde müellifler, Hz. Ali'den nakledilen bu hadise yer vermekte ardından bu hadise dayalı beyitler yazmaktadırlar.

⁸ Zülfikar, Güngör, “Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevi Türünün Doğuşu ve Gelişimi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, S.10, Ocak-Haziran 2003, s.191-192.

⁹ Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi*, (XV. yy'a kadar), Kitapevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 162.

¹⁰ H. İbrahim, Şener, “Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâsı”, *D.E.Ü..Fak. Dergisi*, I, s.286.

Şerîfî, Hilyetü'r-Resûl¹¹ adlı eserinin “Der-Beyân-ı Vasiyyet'r-Resûl bâ 'Alî Kerremellahü Vecheh” bölümünde, Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'den evsâfını yazmasını istediği hadisi şu şekilde aktarmaktadır: “ Hz. Peygamber, Allah'ın aslanına dedi ki: Ey mert olan insanlardan ayrılmış olan! Benim vasıflarımın hepsini yaz. Muhakkak ki müminler benim vasıflarımı görünce beni görmüş gibi olacaklar. Hilyemi, dillerinden düşürmeyenler cehennemden uzak olacaklardır.”

'Aliyyü'l- Murtazâ şîr-i Hudâ'ya
Mürüvvet ma'deni kân-ı sehâya

Didi ey zümre-i merdânda mümtâz
Benüm evsâfumı ser-tâ-kadem yaz

Göricek mü'minin evsâfum el-hak
Beni görmüş gibi olur muhakkak

İdenler hilyemi dillerde evrâd
Cehennemden olurlar anlar âzâd¹²

Hakânî Mehmed Bey, Hilye-i Hâkanî¹³ adlı eserinin sebep-i telif kısmında Hz. Ali'den bizzat böyle naklolduğunu belirterek, bu hadisi beyitlerle şöyle süslemiştir; “Âlemlerin en şerefli dedi ki: Benden sonra hilyemi kim görse benim güzel yüzümü görmüş olur. Kim ki hilyemi gördüğü için mutlu olsa ve güzelliğime âşık olsa, yüzümü görmeyi dahi çok arzulasa, Hak, onun kalbine neşe verir. O kişiye cehennem ateşi uzak olur. O kişi mahşer gününe dek emniyette olur ve Allah onu mahşer günü çıplak olarak diriltmez. O kişi Allah'ın affediciliğine nail olur. Eğer sefere çıkan biri hilyeyi muhafaza ederse, ona hiçbir zarar gelmez.”

Bu hadîs içre budur kavli-i ehem
Ya'ni Allâhu Te'âlâ a'lem

Nice pâkîze sühandan sonra
Fahr-ı âlem didi benden sonra

Hilye-i pâkimi kim görse benim
Ola görmüş gibi vech-i hasenim

Gördüğince müteşevvik olsa
Hâsılı hüsnüme 'âşık olsa

Ârzû itse yüzüm görmege ol
Kalbine neş'e-i .hak itse hulûl

Âteş-i dûzah olur ana harâm
Eyler ikrâm ile firdevse hırâm

Fitne-i kabrden ol merd-i Hudâ
Yevm-i mîzâna dek emn üzre ola

Dahi haşr itmeye 'uryân anı Hak
Ola gufrânına Hakk'ın mülhak

¹¹ Risâle-i Hilyetü'r-Resûl, Şerîfî mahlasını kullanan, muhtemelen, Zeyniyye mesâyihinden Eğirdirli Seyyid Burhaneddin Efendi'nin oğlu, Şerîfî tarafından yazılmıştır. Yazılış tarihi tespit edilemeyen eser, methiye bölümünden anlaşıldığına göre Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Beyazıt'a sunulmuş olmalıdır. Aruzun “Mefâilün mefâilün feulün” kalıbıyla yazılmış olup, 253 beyittir.

¹² Sadık Yazar, *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s.385-386.

¹³ Hilye-i Hâkanî, Hakânî Mehmed Bey'in 1007 (1598–1599) de kaleme alıp, Çagalzâde Sinan Paşa'ya sunduğu hilyedir. Aruzun “ Feilâtün feilâtün feilün” kalıbıyla yazılmış olup toplam 712 beyitten müteşekkil bir mesnevidir. İlki İstanbul'da 1264/1848'de olmak üzere çeşitli baskıları bulunmaktadır.

Anı hırz eylese bir ehl-i sefer
Zarar irmez ana dir peygamber

Bu rivâyât-ı kesîrû'l-berekât
Böyle nakl oldu 'Alî'den bizzât¹⁴

Nahîfî, Hilyetü'l- Envâr¹⁵ adlı eserinin sebab-i telif kısmında bu hadisin dayanağının Hz. Ali olduğunu söyledikten sonra şöyle devam etmektedir; “Resûlullah dedi ki: kim benim hilyemi görürse benim yüzüme bakmış gibi olur ve o kişi ki benim hilyemi gördüğünde ona büyük bir arzuyla yüzünü sürüp beni görmek dilerse, bu arzu onun kalbini daha da coştursun. Allah ona cehennem ateşini haram eylesin, cennet bahçelerinde makam eylesin. O kişi hem kabir fitnesinden emin olsun hem de Allah onu mahşer günü çıplak olarak diriltmesin.”

Naklen olup mesned-i zât-ı 'Alî
Oldı rivâyat bu hadîs-i celî

Didi sa'âdetle resûl-i güzîn
Sıdk- hulûs ile bir ehl-i yakîn

Görse benim hilye-i pâkim eger
Sanki benim yüzime kıldı nazar

Ol ki benim hilye-i pâkim göre
Bana teşevvuklar idüp yüz süre

Rü'yet-i dîdârım idüp ârzû
Şevkim anın kalbine itse gulû

Ana Hudâ nârı harâm eyleye
Ravza-i cennetde makâm eyleye

Hem fiten-i kabrden olup emîn
Bîm-i azâb itmeye anı hazîn

Hem dahi haşr itmeye 'uryân anı
Yevm-i kıyâmetde Hudâ-yı ganî¹⁶

Mehmed Necîb Efendi, Nazîre-i Hâkânî¹⁷ adlı eserinin sebab-i telif kısmında bu hadisin Hz. Ali'den naklolduğunu belirttikten sonra şöyle devam etmiştir; “Resûller sultanı dedi ki: Benim vasıflarımı gören, bu dünyada beni görmüş gibidir. O kişi yüzümün aşığı olursa, her zaman lutf ve ihsana layık olur. Allah onun sevgisini artırır ve o kişiyi cehennem ateşinden korur. O kişi cennet elbisesi giyer ve baştan ayağa nurlara bürünür.”

Hazret-i Şâh-ı 'Alî'den menkûl
Bir hadîs itdi rivâyat makbûl

Vasf-ı zâtını edâdan sonra
Didi sultân-ı rûsûl benden sonra

¹⁴ İskender Pala, *Hilye-i Saadet*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1991, s.12.

¹⁵ Hilyetü'l-envâr, Süleyman Nahîfî tarafından 1100(1689) yılında Hâkâniye nazîre olarak yazılmış olup 2871 beyittir. Aruzun “Müfteilün müfteilün fâilün” kalıbındadır. Ayrıca Nahîfî'nin, Hicretnâme adlı eserinde Ümmü Ma'bed rivayetine dayanarak 154 beyitlik bir hilyesi daha vardır. Müellifin Ravzâtü's-safâ fî sîreti'l- Mustafa adlı siyerinin içinde manzum-mensur kısa bir hilyesi daha vardır.

¹⁶ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.681.

¹⁷ Necip Efendi'nin hilyesinin bilinen tek nüshası vardır. “Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün” kalıbıyla yazılmış olan hilye, 702 beyittir.

*Na't-ı vasfımı gören imlâda
Beni görmüş gibidir dünyâda*

*Dem-be-dem 'âşık-ı dîdâr olsa
Lutfu ihsâna sezâ-vâr olsa*

*Rü'yet ü şevkini müzdâd eyler
Nârdan cismini âzâd eyler*

*Lâyık-ı vuslat-ı cânân eyler
Ravza-i hulda hırâmân eyler*

*'Âlem-i berzah olan kabri cinân
Menzil-i huld-ı berîn emn ü emân*

*Cismine hulle-i cennet dîbâ
Nûra müstagrak olur ser-tâ-pâ*

*Hırz-ı cân eylese bir mü'min-i pâk
Havfdan ana dü-'âlemde çi bâk*

*Bu ehâdîs nebîden mervî
Oldı makbûl 'Ali'dir râvî¹⁸*

Âşık Kadri, "Hilye-i Şerîf"¹⁹ adlı eserinin sebab-i telif kısmında yukarıda sıraladığımız hilye metinlerinden farklı bir sıralama yolunu benimsemiş, halk edebiyatında kullanılan hece ölçüsüyle yazdığı 5 mısradan oluşan 3 bentlik bir girişte Hz. Ali'den naklolunan hadise yer verdikten sonra aruz ölçüsüne dönerek, bu hadisi şöyle açıklamıştır; "Âlemin en şerefli buyurdu ki: Benden sonra hilyemi gören kişi aynen beni görmüş gibidir. Kim ki hilyeme şevk ile bakıp ona hürmet gösterirse, cehennem ateşi ondan uzak olur ve Allah onu mahşer günü çıplak haşretmez. Her şeyin yaratıcısı Allah böyle buyurdu ki, o kişi kabir fitnesinden emin olur."

*Buyurdu şevk ile ol fahr-i 'âlem
Ki benden sonra pâk-i hilyemi hem*

*Gören 'aynen beni görmüş gibidir
Hadîsinde bu resme kıldı takrîr*

*Dahi şevk ile baksa kılta ta'zîm
Hâram olur ana dir nâr-ı cahîm*

*Ve hem 'uryân haşr itmez anı Hak
Bu vech ile buyurdu nur-ı Hallâk*

*Emîn olur o kabrin fitnesinden
Deyü takrîr ider ol hulk-ı Ahsen²⁰*

Bosnalı Mustafa, "Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî"²¹ adlı eserinin sebab-i telif kısmında Hz. Ali'den naklolunan hadisi şöyle aktarmaktadır; "Dünyadan ahrete geçme vakti yaklaşıncâ,

¹⁸ Mehtap Erdoğan, a.g.t., 1096-1097.

¹⁹ Âşık Kadri'nin hilyesi 1997 yılında Fatmanur Uysal tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bitirme tezi olarak hazırlanmıştır. Tek nüshadır. Daha fazla bilgi için bkz. Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.1187.

²⁰ Erdoğan, a.g.t. 554.

²¹ Zülüflü saray baltacılarından Bosnalı Mustafa tarafından 1064(1654)'te yazılan bu eser, IV. Mehmed'e takdim edilmiştir. Bu eser üzerine bir tez çalışması yapılmıştır. Sahibe Şıra, *Bosnalı Teberdâr Mustafa Efendi ve ona izâfe olunan mecmuadaki eserler*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Peygamberin dört dostu ve ashâbı ağlayıp 'Ya Allah'ın Resûlü, halimiz perişan oldu, senin o mübarek yüzünden mahrum kalacağız, bize bir çare buyurun' dediler. O vakit Hz. Peygamber dedi ki: Ölüm Allah'ın emridir, çare yoktur ve her nefes ölümü tadacaktır. Kimse ölüm karşısında yok diyemez. Ama benim sözlerimi iyi işitin, benim vasıflarımı yalansız yazın, hem benden sonra gelen ümmetlerime güzel bir hatıra kalır. Ona hoşça bakın. Kim ki ona yüzünü sürüp hürmet ederse, o beni görmüş gibi olur, baht ve saadet o kişiyle olur, kabirde sorgu meleklerine emin olur, böylece onlara güzel cevaplar verir."

*Şöyle gelmişdür haberde cân kulağınla işit
Ol Muhammed Mustafâ'dur çünkü tâc-ı enbiyâ*

*Bu fenâdan ol bekâyâ göçmege oldı karîb
Çâr-yâr u âl ü ashâb cümlesi kıldı bükâ*

*Ağlayup cümle didiler yâ resûl-i Zü'l-celâl
Hâlimiz oldı mükedder ey Muhammed Mustafâ*

*Ol mübârek zâtunuzdan cümle mahrûm kaluruz
Bize bir çâre buyurun didi ashâbı ana*

*Ol dem anlara buyurdı ey benüm yârânlarum
Emr-i Hak'dur çâre yokdur nideyin ehl-i safâ*

*Her nefes mevtîde ter ol cümle mahlûk ne ki vâr
Ol hitâb-ı müstetâba diyemez hiç kimse lâ*

*Lik pendüm gûş idün hoş anlara didi resûl
Ol şemâ'il ya'ni vafum cümle yazun bî-riyâ*

*Sonra gelen ümmetüme hem kala hoş yâd-gâr
Hoş nazar idün buyurdı dâ'imÂ subh u mesâ*

*Kim yüzine sürüp ana rağbet ü hürmet ide
Ol beni görmüş gibidür çok sa'âdetdür ana*

*Mü'minînden ger olursa ol kişiyedür sözüm
Baht u devlet ol kesedür kim buna hoş inana*

*Hazret-i münker nekîrden ol kişi olur emîn
Hüsn-i vech ile cevâblar vire ol dem anlara²²*

Mustafa Fevzî B. Nu'mân, hilyesinde²³, Hz. Ali'den naklolunan bu hadisi şöyle belirtmiştir; "Nakledilen çok fazla hadis var ama hepsi aynı kasıtlı söylenmiş. Ben de bu hadislerden birini seçtim. Seçtiğim bu hadis hepsini kapsayıcı idi. Ben onu, hayr-ı İlâhiye hissedâr olmak için yazdım."

*Çok hadîsler var ki râvîler kesîr
Kasdımız bir 'âkıbet mefhûm da bir*

*Ben de itdim bir hadîsi intihâb
Pek şümûlli o hadîs-i müstetâb*

Çok hadîsden eyledim ahz-ı me'âl

²² Sahibe Şıra, *Bosnalı Teberdâr Mustafa Efendi ve ona izâfe olunan mecmuadaki eserler*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.97-98.

²³ Şümûsü's- Safâ fî evsâfi'l- Mustafa isimli eserdir. Hz. Peygamberin doğumu, hicreti, bazı hususiyetleri, şemâil ve hilyesine dair bilgiler veren eser, yaklaşık 900 beyitten oluşmaktadır.

Bu hadîs itdi anı hep iştîmâl

*Ben teberrük vech ile yazdım anı
Evvêl âhir söyledim mefhûmını²⁴*

Nüvâzî, *Riyâzû'l-Hilye*'sinde²⁵ bu hadise şöyle telmihte bulunur: "Hz. Muhammed'in kim ki mübarek hilyesine bakarsa, onlar onu görmüş gibi olur."

*Mübârek hilyesin idüp temâşâ
Olalar anı görmüş gibi farzâ*

*Ki bir kez hilye-i fahr-i cihâna
Nigâh eylerse her kim 'âsitâne*

*Tahayyül idicek şekl-i celîlin
Ola görmüş gibi vech-i cemîlin²⁶*

Merâmî, *İcmâl-i Hilye-i Nebî*'sinin ilk beytinde, bu hadise, şöyle telmihte bulunmuştur:

*Ey Merâmî görmek istersen Cenâb-ı Hazreti
Hilye-i pâkin dilinde ezber it subh u mesâ²⁷*

2- Hilye müellifine, bir başka şahıs tarafından hilye yazması söylenmesi ve hilye müellifinin bu sebeple hilye yazmaya karar vermesi.

Edebî meclislerde, şairlerin, birbirleriyle görüş ve isteklerini paylaştıkları, birbirlerini bir konu hakkında yazmaya teşvik ettikleri bilinmektedir. Şerîfî, *Hilyetü'r-Resûl* adlı hilyesinde bu durumu şöyle belirir: "Hak yolunda, tasavvuf ehli kâmil bir kişi vardı. Bu kişi 'Habîbin çok hoş olan vasıflarını yazıp hilyesini oluştur çünkü sen Resûlün soyundansın' dedi."

*Var idi bir kişi gâyetde 'âkil
Tasavvufda tarîk-i Hak'da kâmil*

*Didi nazm it Habîbün hilyesini
Yazup evsâf-ı pâk-i nâzenîni*

*Çü sen âl-i Resûl-i bâ-safâsın
Gerek evsâf-ı ceddüni yazasın²⁸*

3- Hilye müellifinin kendi isteği ve arzusuyla hilye yazmaya karar vermesi.

Hilye müellifleri, kendi istekleri ve arzuları doğrultusunda hilye yazdıklarını sebep-i telif kısımlarında beyan ederler.

Âşık Kadri, *Hilye-i Şerîf*'inde içine doğan hilye yazma isteğini şöyle dile getirir: "Bir gün gönlüme bir ilham geldi, bu ilham Resûlün bir himmetidir. Gel ey gönül, Habîbin hilyesini yaz. Bu sebeple sen mükâfat kazanmış olursun ve günahların afvı için sebeplenmiş olursun."

*Ki bir gün gönlüme oldı tulû'at
Resûlün himmetidir bu sünûhat*

*Habîbin hilye-i pâkin gel ey dil
Anı nazma getür yaz eyle tebcîl*

*Bu yüzden nâ'il-i me'cûr olursun
Ki elbet bâ'is-i magfûr olursun²⁹*

²⁴ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.1152.

²⁵ Serpil Soydan, *Niyâzî-yi Mısri'nin Hilye-i Şerîf Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma* (İnceleme-Metin Sözlük), Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2002. Bu tezde çalışılan eser aslında Nüvâzî'nin hilyesidir. Yanlışlıkla Niyâzî-i Mısri'ye ait olduğu sanılmıştır.

²⁶ Serpil Soydan, a.g.t., s.161.

²⁷ Bu hilye altı beyitlik küçük bir hilyedir. Bkz. Mehtap Erdoğan, a.g.t., 261.

²⁸ Sadık Yazar, *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, Fatih Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2006, s.387.

²⁹ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.1185.

4- Hilye müellifinin bir rüya görmesi sonucu hilye yazmaya karar vermesi.

Eserlerin sebab-i telif kısımlarında, şairlerin rüyadan uyanmasıyla birlikte hayırlı olacağına inandığı yeni bir işe başladığını veya rüyada eğer bir kişigörölmüşse, görülen bu kişilerden şairin etkilenmesi gibi motiflerle karşılaşırız. Rüyada görülen eğer bir şahıssa, bu şahıs genellikle şair için önemli kabul edilen bir insan, din veyahut tarikat ehlinde bir fert olarak kendisini gösterir.

Nüvâzî, *Riyâzü'l-Hilye* adlı eserinde rüyasını ve bu rüya sebebiyle hilye yazmasını şöyle belirtir; “Geceleyin, Hz. Muhammed’in cemalini görmeyi arzularken rüyamda birdenbire Hz. Muhammed’in aydın yüzünü seyrettim, çaresiz gönlüm şeydâ oldu, pare pare oldu. Onun yüzünü seyretmek nasip olunca, içim onun nuruyla aydınlandı. O an aşüfte olan gönlüme bu sevda düştü ve hemen O’nun vasıflarını yazmak istedim.”

*Bu ‘abd-i nâtüvâna bir şebân-geh
Cemâlin ‘arz idiüp rü’yâda nâ-geh*

*Münevver tal’atın itdim temâşâ
Dil-i nâ-çârım oldu zâr u şeydâ*

*Çün oldu seyr-i dîdârı müyesser
Derûnum oldu nûryla münevver*

*Dil-i âşüfeme düşdi bu sevda
Yazam evsâfını anın kemâ-hî*

*Mübârek hilyesin manzûm u mevzûn
Rivâyet eyleyem hûb u hümâyûn³⁰*

5- Hâtiften, hilye yazmasına dair bir istek duyan müellifin hilye yazmaya karar vermesi

Sözlükte “uzatarak bağırarak, çağırarak ve seslenmek” anlamına gelen heft (hûtâf) mastarından türemiş olan hâtif, bağırarak, çağırarak ve seslenen demektir. İslam’dan önce Araplar çölde dolaşırken bazen kaynağı belli olmayan bir ses işittiklerini söyler, göremedikleri bu sesin sahibine sâih, dâi, münâdi ve hâtif derlerdi. Bu tür görüntülere hitaben şiir söyledikleri, hatta bu görüntülerin de şiir söylediğine inandıkları olurdu.³¹ Bir nevi iç ses olarak tanımlayabileceğimiz hâtif kavramı, şairlerinin eserlerini yazarken başvurdukları bir motif olmuştur.

Nüvâzî, *Riyâzü'l-Hilye* adlı eserinde hâtifin dediklerini şöyle ifade eder: “Hâtif bana dedi ki: ‘O Sultanın vasıflarını yazarsan, din ehlinde olanların dedikleri hadisi de yazdıkların arasında söylersen ve hilyeni bunlar üzerine inşa edersen, eserin, eserler içindeki en güzellerinden biri olur ve senin canını korur’ ben de bu duyduklarımın dolayısı tevekkül eyleyip, hilyeyi yazmaya başladım.”

*Hutûr itdikde tab’a işbu ma’nâ
Didi hâtif bana ey rind-i şeydâ*

*Zihî âsâr- izz-i sermedî kim
Olupdur tab’ı pâkîn ana ‘âzim*

*O sultânın alup vasfın makâle
İdersen çünki bir zîbâ-risâle*

*Münâsibdir ki ashâb-ı ‘izâmı
Didikleri ehâdis-i kirâmı*

³⁰ Serpil Soydan, *Niyâzî-yi Mısırî’nin Hilye-i Şerif Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma (İnceleme-Metin Sözlük)*, Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.161.

³¹ Süleyman, Uludağ, “Hâtif”, *DİA*, 16/467, İstanbul 1997, s.467.

*İdüp îrâd nazmında ser-â-pâ
Sened kılsan makâlâtında zîra*

*O nazm-ı pâkini ey merd- üstâd
İdersen işbu üslûb üzre inşâd*

*Olur 'âlemde ol âsâr-ı zibâ
Hemişe hırz-ı cân-ı pîr ü bernâ*

...

*Tevekkül eyleyüp lutf-ı Hudâ'ya
Şürû' itdim o nazm-ı dil-güşâyâ³²*

6- Müellifin, Allah katında yükselmek ve Allah'ın sevdiği kullardan olmak arzusuyla hilye yazmaya karar vermesi

Klasik edebiyatta şair, Allah'a yalvararak günahlarının bağışlanmasını ister ve her zaman O'na yakın olabilmeyi arzular. Hilye yazarlarından Nahîfî, *Hilyetü'l- Envâr*'da salih kullardan olma arzusunu ve bu sebeple hilye yazdığını şöyle dile getiriyor;

*Himmat ile katrede deryâ bulam
Hilye-i pâk ile şeref-yâb olam*

...

*Meymenet-i na't-ı Resûl-i güzîn
İde beni lutf-ı hudâ'ya karîn³³*

7- Müellifin, Hz. Peygamber'in şefaatine vasıl olma isteğiyle hilye yazmaya karar vermesi.

Hâkânî, hilye yazarak Hz. peygamberin şefaatine nail olmak istediğini ve söyledikleriyle gönül ehli insanlardan bir dua alma arzusunda olduğunu su beyitlerle dile getirmektedir:

*Bâ'is-i mağfiret-i hasret ola
Sebeb-i pâye-i ümniyyet ola*

*Bunı ey cümle-i mahlûka mutâ'
Eylerim vâsita-i istişfâ'*

*Umarım ide beni ehl-i cinân
Yümn-i evsâf-ı nebiyy-i 'adnân*

*Hem necâtıma berât ola benim
Seyyi'âtım hasenât ola benim*

Âşık Kadri, şefaate arzusuyla şu mısraları söylemiştir:

*Ma'nevî, bir lezzet alayım dirsən
Mest-i hayrân olup kalayım dirsən
Şefâ'ate nâ'il oalyım dirsən
Gel hilye-i pâk-i habîb-i dinle
Şekl-i şemâ'il-i şerîfi dinle³⁴*

8- Müellifin, hilye yazma ve hilyeye sahip olmanın faziletlerini öğrenmesi ve bundan sebeple hilye yazmaya karar vermesi

Dinî bir dayanağı olmamasına rağmen hilye bulunan eve bir musîbet gelmeyeceği, hilyeyi üzerinde taşıyanın kötülükten uzak olacağına inanılması Osmanlı Türk'üne has bir sanat mahsulü olan levha tarzı Hilye-i Şerif, Hilye-i Saadet ve Hilye-i Nebevî terkipleriyle adlandırılan bir sanat anlayışının da gelişmesine sebep oldu.³⁵

³² Serpil Soydan, *Niyâzî-yi Mısri'nin Hilye-i Şerif Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma* (İnceleme-Metin Sözlük), Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.159.

³³ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.666.

³⁴ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.1187.

³⁵ H. İbrahim Şener, "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâsı", *D.E.Ü.Fak. Dergisi*, S. I, 1983, s.287.

Şerîfî, hilyenin faziletlerini şu şekilde aktarmaktadır: “ Allah hilyeye sahip olanı suda boğmaz, durduğu evi ateşte yakmaz, o kişinin olduğu yere veba uğramaz, evinde bolluk bereket olur, izzet yolunda hiçbir vakit düşmez.”

Suya gark itmeye hıfz ide Mevlâ
Ve oda yanmayup turduğı me'vâ

Ve tâ'ûn irmeyüp olduğı yire
Ola mazhar 'atâ-yı dest-gîre

Olur ni'metleri her gün ziyâde
Reh-i 'izzetde olmaya fütâde³⁶

Hâkânî, hilyenin faziletlerini şu şekilde dile getirir:

Meş'al-i kâfile-i ehl-i yakîn
Hazret-i şeyh-i cihân SAdrü'ddîn

Didi bu hilye-i 'âlî-câhı
Kim ki yazup nazaritse gâhi

İde Hak cümle belâlardan emîn
Pür-belâ olsa eger rûy-ı Zemîn

Füc'eden vesveseden hâtimedden
Anı hıfz eyleye Zül-Fazl u Minen

Olduğı hanede fark u gam u bîm
Olmaya girmeye şeytân-ı racîm

Hacc u i'tâk sevâbın her ân
Ana ihsân ide DÂdâr-ı cihân

Mübtelâ olmaya emrâza teni
Rahne-dâr olmaya burc-ı bedeni

Kadem urunca diyâr-ı 'ademe
Olmaya ana musallat zaleme

Şerr-i dünyâ vü 'azâb-ı 'ukbâ
Ana yaklaşmaya dir icmâlâ³⁷

Nüvâzî ise hilyenin faziletlerini şöyle açıklar; “ Bazı şeyhler rivayet eylemişlerdir ki, her kim ki bir kez cihanın en şereflişinin hilyesine aşk ile bir kez bakarsa, O'nun şeklini hayal ederse O'nun(Hz. Muhammed'in) yüzünü görmüş gibi olur. Kim O'nun vasfını olduğu gibi yazıp ona bakarsa ve de her şeyin Resûlüne salavat getirirse iki cihanda da sevaba nail olur. Allah onu her türlü beladan korur. Sefer ehli eğer yanında bir hilye taşırsa, Allah onu korur ve o kişiyi o seferde me'mûn eyler. Eğer bir evde hilye varsa ev halkını Allah korur. Şeytan onlara asla yakın olamaz ve veba, hile, düşmanlık gibi kötülükler onlardan uzak olur. O eve fakirlik uğramaz ve ev halkı hep mutlu olur. Neticede ona kim rağbet etse, Allah onu saadet ehlinden eyler.”

Rivayet eyleyüb ba'zı meşâyih
Dimişlerdir olup bu fende râsih

Ki bir kez hilye-i fahr-i cihâna

³⁶ Sadık Yazar, Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi, Fatih Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 2006, s.388.

³⁷ İskender Pala, Hilye-i Saadet, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1991, s.26.

Nigâh eylerse her kim 'âşıkâne

*Tahayyül idicek şekl-i celîlîn
Ola görmüş gibi vech-i cemîlin*

*Dahi her kim anın vasfın kemâ-hî
Yazup ana nazar eylerse gâhî*

*Salât idüp resûl-i ins ü câna
Olur nâ'il sevâb-ı dü-cihâna*

*Hudâ hıfz eyleyüb dâ'im hatâdan
Masun eyler vücûdın her belâdan*

*Anı mevt-i müfâcâdan husûsâ
Hemîşe eyleye mahfûz Mevlâ*

*Dahi âhir nefesde ana îman
Refîk ide kemâl-i lutf-ı Yezdân*

*Yahod ehl-i sefer bir merd-i âgâh
Anı ger hırz- cân eylerse nâ-gâh*

*Kazâyâdan anı bahr ile bedre
Hudâ me'mûn eyler o seferde*

*Eger bir hâne içre hilye mevcûd
Bulunsa ey celîlü'l-kadr u mes'ûd*

*Hafîz olub ana Mevlâ-yı bî-çûn
Olur âfâtdan ol hâne me'mûn*

*Karîb olmaya hergiz ana şeytân
Dahi tâ'ûn u şerr-i mekr-i 'udvân*

*Ebed ol hâneye fakr irmeye hem
Ola sükkâmı hep şâdân u hurrem*

*Muhassal her kim itse ana rağbet
İde Mevlâ anı ehl-i sa'âdet³⁸*

Bosnalı Mustafa, hilyesinde hilyenin faziletleri hakkında şöyle açıklamalarda bulunur: "Eğer bir evde Hz. Muhammed'in hilyesi bulunuyorsa, o eve hiç bela gelmez. Eğer bir kişi de hilye bulunuyor ve o kişi ona hoşça bakıyorsa o kişi türlü fenalıklardan korunur. Eğer kişi kendisi bir hilye yazarsa, o kişi Allah katında yükselir. Halk arasında sevilen bir kişi olur ve iki cihanda da sefa içinde yaşar. Eğer sefer ehlinde olursa, her sabah ve her akşam büyük bir hisle ona bakıp her baktığında da Hz. Muhammed'e salavat eylerse, o kişi asla bir sıkıntı görmez, ebedi saadete ulaşır"

*Ger bir evde bulunursa bu Muhammed hilyesi
Hürmeti-çün yanmaya ol beyte gelmez hiç belâ*

*Bir kişide bulunup hoş i'tikâd itse ana
Sıhr ü mekr ü hem perîden münci-i hâlis ola*

³⁸ Serpil Soydan, *Niyâzî-yi Mısırî'nin Hilye-i Şerif Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma* (İnceleme-Metin Sözlük), Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.161-162.

*İns ü cin düşmânı olsa görmeye aslâ zarâr
Hilye-i pâk-i nebiyi hfz iden merd-i Hudâ*

*Bir mu'azzam ni'met oldı hilye-i pâk-i resûl
Cümle ümmet hilyesiyle fahri derler dâ'imâ*

*Yazsa bir kes kendüde bile götürse hilyesin
Lutf-ı Hak'un mazharında olur ol merd-i Hudâ*

*Halk-ı 'âlem arasında dâ'imâ mahbûb olur
İ'tibâr üzre olur dü-cihânda pür-safâ*

*Hilyesini şehriyâra eyle sen hüsn-i nazar
Rehberün Hızr u refkûn ola fahr-i enbiyâ*

*Ger sefer ehlinde olsa bu mübârek hilyesi
Her sabâh u her mesâda hoi-nazar itse ana*

*Hem nazar kıldıkça on kez kılsa bir kimse salât
Ol kişi görmez mazarrat devlet anundur şehâ*

*Ger dilersen iki 'âlemde murâdun alasın
Ulu gör sen hilyesini hem nazar kıl dâ'imâ³⁹*

Nahifi, hilyenin faziletleri hakkındaki düşüncelerini şu beyitlerle dile getirir; “Şevk ile kim hilye yazarsa ve hilyeye bakıp Hz. Muhammed’e salavat eyleserse dünya ve ahrette hep sefa içinde olur. Sefer ehli onu yanında bulundurursa, ona hiçbir zarar uğramaz. Allah onu, sabah akşam zarardan beladan korur. Eğer bir evde hilye varsa o eve fakirlik ve hüzn gelmez, şeytan o eve giremez.”

*Şevk ile her kim bunu tahrîr ide
Sıdk ile ihle ihlâs ile tevkîr ide*

*Hem nazar itdikçe idüp ihtirâm
İtse resûle salavât u selâm*

*Dünye vü 'ukbâda olup ber-murâd
Eyleye eltâf-ı Hudâ anı şâd*

*Cân gibi hırz itse bir ehl-i sefer
Eylemeye ana isâbet zarar*

*Sâlim olub renc ü zarardan müdâm
Hıfz-ı İlâhîde ola subh u şâm*

*Hem dahi bir evdeki bu nûr-ı pâk
Eyleye dîvâr u derin tâb-nâk*

*Olmaya anda eser-i fakr u gam
Girmeye ol hâneye şeytân hem⁴⁰*

Mehmed Necîb Efendi, hilyesinde, hilye yazmanın faziletlerini şöyle vurgular;

³⁹ Sahibe Şıra, *Bosnalı Teberdâr Mustafa Efendi ve ona izâfe olunan mecmuadaki eserler*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.98-99.

⁴⁰ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.683.

*Mâlik-i sırr- velâyât-ı 'Alî
Vâsıl-ı kenz-i hafıyyât-ı velî*

*A'ni sultân-ı meşâyîh Sadrû'd-dîn
İbni Şeyhü'l-'Arabî Muhyi'd-dîn*

*Didi bu hilye-i vâlâ-güheri
'Ayn-ı 'ibretle kim itse nazarı*

*Bîm ü havf görmeye dâ'im handân
Ola dâreynde ana emn ü emân*

*Def'aten fecc'e olan hâtimededen
Ola mahfûz-ı Hudâ fâtihadan*

*Oldığı hâne belâlardan emîn
Ni'met-i yümn ildedir dest-i yemîn*

*Hac sevâbı virilür hem i'tâk
Zü'l-kerem'den olur i'tâ-yı Burâk*

*Cümle dâ'dan ola hâlî cesedi
Bula her demde Hdâ'dan mededi*

*'Azm idince sefer-i uhrâya
Gelmeye kimse zulüm icrâya*

*Cümle âlâm u kudûrât-ı cihân
Görmeye dünya vü 'ukbâda hemân⁴¹*

Âşık Kadri, hilyenin insana sağladığı faydaları şu şekilde dile getirir;

*Bir hânedede olsa hilye-i resûl
Okunsa dinlense ber-vech-i usûl
Nûr yagar bereket itmekle nüzûl
Gel hilye-i pâk-i habîb-i dinle
Şekl-i şemâ'il-i şerîfi dinle⁴²*

9- Müellifin, başka hilye müelliflerinden etkilenererek hilye yazmaya karar vermesi.

Edebiyatta, şair ve yazarların birbirlerinin eserlerinden etkilenererek eser yazdığı görülür. Hilye türünün en sevilen örneklerinden birini veren Hâkânî Mehmed Bey'in *Hilye-i Sa'âdet'i* çok beğenilmiş ve kendisine bir çok nazire yazılmıştır. Kimi hilyelerde Hâkânî'nin adı anılarak kendisine övgüler sıralanırken kimi hilyelerde de Hâkânî'ye bazı eleştiriler yöneltilir.

Nahifî, hilyesini yazarken Hâkânî'yi örnek aldığını şöyle ifade eder:

*Yazdım o ahbârı dahi bî-gümân
Yazmaya Hâkânî-i şîrîn-beyân⁴³*

Âşık Kadrî'nin Hâkânî ile ilgili görüşlerine yer verdiği beyitler şunlardır:

*Kısa bir bahr ile gerçi o ma'lûm
Anı yazmış idi Hâkânî merhûm*

Güzel idi ve lâkin ol güzel hân

⁴¹ Mehtap Erdoğan, a.g.t., s.1097-1098.

⁴² Mehtap Erdoğan, a.g.t., s.1188

⁴³ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas 2011, s.668.

Nice mübhem lugatlar yazmış ey cân

*Her âdem anlamaz bilmez me'âlin
Be-gâyet hoş ser-â-pâ gerçi rengîn*

*Okunsa bir makâma girmez ey cân
Mütâla'aya mahsusdur kıl iz'ân*

*Anı tanzîr idüp hoş nazma çekdim
Halâvetden ana büber tuz ekdim⁴⁴*

Yaptığımız bu tasnif ve örneklendirmelerden hareketle, hilyelerin sebab-i telîf bölümlerinde, eserin yazılış sebeplerine dair pek çok bilgi bulunduğunu söyleyebiliriz. Şairlerin hilye türünde bir eser kaleme alma hususundaki istek ve niyetlerini, dokuz başlıkta sınırlamaya çalıştık. Hilye metinlerinin yazılmasında ortak ve farklı bir çok sebebin bulunması, bu türün gelişmesine ve bu türde bir çok eser telîfine olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- ARAS, Veli, "Hilye ve Hilyeler", *TDEA*, IV, s. 235-238.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi*, (XV. yy'a kadar), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2013), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- ERDOĞAN, Mehtap (2011), "*Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*", Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Sivas.
- GÜNGÖR, Zülfikar (2003), "Türk Edebiyatında Hilye-i Nebevi Türünün Doğuşu ve Gelişimi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4 S.10, s.185-199.
- Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, C.II, s. 563.
- KARA, Ömer (2002), "Neşâtî'nin 'Hilye-i Enbiya'sının Dînî Kaynakları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.13, s. 1-48.
- KÜLEKÇİ, Numan (1988), *Hilye*, Atatürk Üniversitesi K.K.E. Fakültesi Yayını, No: 2, Erzurum.
- PALA, İskender (1991), *Hilye-i Saadet*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- SOYDAN, Serpil (2002), "*Niyâzî-yi Mısırî'nin Hilye-i Şerif Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma (İnceleme-Metin Sözlük)*", Niğde Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- ŞENER, H. İbrahim (1983), "Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâsı", *D.E.Ü..Fak. Dergisi*, I, s.285-301.
- ŞIRA, Sahibe (2008), *Bosnalı Teberdâr Mustafa Efendi ve ona izâfe olunan mecmuadaki eserler*, Marmara Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Hâtif", *İslâm Ansiklopedisi*, XVI, s. 467.
- UZUN, Mustafa, "Hilye", *İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, s. 44-47
- YAZAR, Sadık (2006), "*Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*", Fatih Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

⁴⁴ Mehtap Erdoğan, a.g.t., 1185-1186

İSTILAH/KAVRAM RİSALELERİNİN İSLAM HUKUKU METİNLERİNİ ANLAMADA ÖNEMİ: KINALİZÂDE ALİ ÇELEBİ ÖRNEĞİ

¹Ömer KORKMAZ, ²Hasan KAYAPINAR

Res. Assist., Çukurova University, TURKEY, (omerkorkmaz111@gmail.com)
Res. Assist., Çukurova University, TURKEY, (hasankayapinar03@hotmail.com)

* Corresponding author

Abstract

The Importance of Leaflets of Istilah (Term) in Understanding The Islamic Law Texts: The Sample of Kinalizâde Ali Çelebi

Each science has its own terminology. First, it is necessary to have the information of terms of any science in order to be able to understand the books written about that science. Knowing relevant terms is compulsory for understanding the books written in the related field and it also helps the readers to understand the book more accurately and easily. The verses of ıstılah (term) written for Islamic law also have the same importance and function. These works emerged and developed together with the process started with the codification of fiqh (Islamic law) books and formed as a result of compilation of concepts (terms) generate the literature of ıstılâhât-ı fıkhiyye (reformation of Islamic Law). Although the verse that is the subject of our study does not have the identity of “glossary of terms” in this way, it gives information regarding some important concepts and sect leaders until it gets this identity. In this study, first of all, some information and assessments regarding the writing of terms of fiqh are cited and then the introduction of Arabic risale (leaflet) named “Risâle fî beyâni'l-ıstılâhâti'l-mütedâvile fî kütübi'l-fıkh” written by Kınalı-zâde Ali Çelebi in the mids of XVI. Century.

KEYWORDS: Kınalı-zâde, Ali Çelebi, Hayalî-zâde, İstılâhât-ı Fıkhiyye.

GİRİŞ

Her ilim dalının kendine özgü kavramları/ıstılahları olduğu için herhangi bir ilim dalıyla ilgilenen kimse o alanla ilgili kavramları, kelimenin ilmi disiplin içerisinde kazandığı anlamları ve ıstılahları bilmek zorundadır. Zira bir ilmin ıstılahları o ilmin dili demektir. Bununla birlikte söz konusu ıstılahları bilmek ilgili alanda yazılmış kitapları anlamak için zorunlu olduğu kadar okuyucunun kitabı daha doğru ve kolay anlamasına da yardımcı olmaktadır. Ali Himmet Berki de durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Bir alanın tanımlarına aşinalığın, ilgili eserleri anlamaya destek olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim tanımlar hangi ilme aitse o ilmin lisanı demektir. İnsanın lisanını bilmediği bir şahısla anlaşması mümkün olmadığı gibi, ıstılah ve hususi tabirlerini bilmediği bir ilmi anlaması da mümkün değildir”.¹

Aynı durum fıkıh kavramları için de geçerlidir. Fıkıh da diğer ilimler gibi müstakil bir ilim olarak ortaya çıkmasının ardından kendi kavram hazinesini oluşturmuş ve geliştirmiştir. Fıkıh kitaplarının tedviniyle başlayan süreçle birlikte ortaya çıkıp gelişen ve daha sonra ilgili kitapların içinde dağınık halde bulunan bu kavramların derlenmesi neticesinde oluşan eserler *ıstılâhât-ı fıkhiyye* literatürünü oluşturmuştur.

Bu çalışmamızda da ıstılâhât-ı fıkhiyye literatürünün bir örneği olan XVI. yüzyılın ortalarında Kınalizâde Ali Çelebi tarafından kaleme alınmış “*Risâle fî beyâni'l-ıstılâhâti'l-mütedâvile fî kütübi'l-fıkh*” adlı Arapça risale tanıtılmaya çalışacaktır.

Kınalizâde Ali Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri

1510 (h. 916) yılında² Isparta'da doğan Kınalizâde Ali Çelebi, ulema bir aileye mensuptur. Babası çeşitli kadılıklarda bulunan Mîrî mahlaslı Emrullah Efendi, dedesi ise şehzadeligi döneminde

¹ Ali Himmet Berki, *Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen ıstılah ve tabirler*, Doğu Matbaacılık, Ankara 1996, s. XV.

² Ömer Rıza Kehhâle, 1512 (h. 918) tarihinde Isparta'da doğduğundan bahsetmekte ve isminin Ali b. İsrâfil olduğunu söylemektedir. Bkz. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993/1414, II, 404.

Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından olan³ Mevlana Abdülkadir Hamîdî'dir.⁴ Abdülkadir Efendi kına kullandığından dolayı ahfadı da Kınalızâde lakabıyla tanınmıştır.

Kınalızâde'nin asıl adı Alâaddin Ali b. Emrullah'tır. Ancak bazı kaynaklarda değişik isimlerle de anılmaktadır. Mesela oğlu Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuarâ isimli eserinde babasının adını Kınalızâde adıyla meşhur Ali Çelebi bin Emrullah olarak vermektedir. Bazen dedesinin ismiyle beraber Ali Çelebi b. Emrullah b. Abdülkadir Hamîdî⁵ olarak, bazen de Kınalızâde Alâaddin Ali Çelebi adıyla⁶ zikredilmektedir. Fakat genellikle Kınalızâde Ali Çelebi, Kınalızâde Ali Efendi veya sadece Kınalızâde olarak tanınmaktadır.⁷

İlk tahsilini Isparta'da gören Ali Çelebi, daha sonra İstanbul'a giderek akrabası olan Kazasker Kadri Efendi'nin nezaretinde eğitimine devam etti. Mahmud Paşa Medresesi müderrisi Mâlûl Emir Efendi'den, Dâvud Paşa Medresesi müderrisi Sinan Efendi'den, Ali Paşa Medresesi müderrisi Merhaba Efendi'den ders aldı. Daha sonra Fâtih Medresesi'ne girip orada Kara Sâlih Efendi'den ve devrin meşhur âlimi dönemin Anadolu Kazaskeri olan Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'den istifade etti ve ardından da ona muîd⁸ oldu.⁹

Kınalızâde eğitimini tamamlayıp icazet aldıktan sonra adet olduğu üzere "Rûznâmçe-i hümâyûn"a adını yazdırıp müderris veya kadı olmak için "nevbet" denilen sırayı beklemeye başlamıştır.¹⁰ Ancak o sırada Rumeli kazaskeri olan ve müderris tayinlerini yapan Ebüssuûd Efendi şeyhülislâm Çivizâde'yi beğenmediği ve araları açık olduğu için onun muîdi Kınalızâde'nin tayinini ağırdan alıyordu.¹¹ Bunun üzerine istinsah ettiği kitapları yanına alarak Ebüssuûd Efendi'nin huzuruna çıkmış ve bunları göstererek kendisine müderrislik verilmesini talep etmiştir. Kınalızâde'nin bu tavrından son derece hoşlanan Ebüssuûd Efendi onu Edirne'deki Hüsâmüddin medresesine yirmi akçe ile tayin etmiştir.¹² Bu hadise Uzunçarşılı tarafından şu şekilde nakledilir:

"...Kınalızâde ise uzun zaman bir medreseye tayinini beklemiş ve o müddet zarfında bazı kitaplar istinsah etmiş nihayet beklemekten usanarak yazdıklarını toplayıp o sırada kazasker bulunan Ebüssuûd Efendi'ye gidip "arkadaşlar kapı kapı dolaşırken bu fakir eser yazdım, bu eserlerden başka şeffim yoktur, eğer zamanınızda buna ehemmiyet verilmezse başka bir kapıya müracaat edelim" deyince Ebüssuûd Efendi kitapları telmih edip:

Böyle dilsiz şeffilerin şefaati ile mansıb almak gerek, bu harem-i sultânî [ağalarının] şefaatinde yüz kere daha müracaattır diyerek Kınalızâde'ye yirmi akçe ile Edirne'de Hüsâmüddin medresesini vermiştir".¹³

Bundan sonra Bursa'da Hamza Bey ve Veliyyüddinoğlu Ahmed Paşa, Kütahya'da Rüstem Paşa, İstanbul'da ise Rüstem Paşa, Haseki, Sahn-ı Semân ve Süleymaniye Medresesine tayin edildi.

³ Bazı araştırmacılar ise Kanuni döneminde 929/1523 tarihinde İstanbul kadısı olduğunu, bundan dolayı da Fatih'in hocası olmasını imkânsız görmekteyler. Bkz. Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara 1989 I, 8; Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 17.

⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1314, V, 3696; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, I, 400.

⁵ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3696.

⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 400.

⁷ Bkz. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311, III, 501; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 675; Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi, s. 18.

⁸ Sözlükte "tekrarlayan" anlamına gelen muîd kelimesi, medreselerde müderrisin verdiği dersi arkadaşlarına tekrar eden ve müderrise yardımcı olan öğretimin elemanıdır. (Sâmî es-Sakkâr, "Muîd", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 86). Ayrıca bkz. Cahid Baltacı, *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., I, 113.

⁹ Nev'izâde Atâullah Efendi Atâî, *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Hadâikü'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yay., İstanbul 1989, II, 164-165; Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 417.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, s. 45, 261-262; Cahid Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 117.

¹¹ Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA*, VIII, 348-349; Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, s. 21; Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", s. 417;

¹² Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, s. 21.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 676. Ayrıca bkz. Atâî, *Hadâikü'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*, II, 165.

Ardından Şam, Kahire, Halep, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Son olarak Abdülkadir Şeyhî Efendi yerine Anadolu kazaskeri oldu.¹⁴

Kınalızâde'nin bundan sonra gelebileceği muhtemel görevlere ömrü yetmemiş ve Anadolu Kazaskeri iken Padişah II. Selim'le beraber gittiği Edirne'de daha önce yakalandığı nikris hastalığı kış sebebiyle şiddetlenince 63 yaşındayken vefat etmiştir. Kaynaklarda vefat tarihi ile ilgili farklı rivayetler bulunsa da¹⁵ mezar taşında 5 Ramazan 979/21 Ocak 1572 yazdığı tespit edilmiştir.¹⁶

Eserleri

Kınalızâde Ali Çelebi'nin başta ahlak felsefesi olmak üzere tarih, siyer, fıkıh, tefsir, kelam, gramer vs. alanlarda Türkçe ve Arapça birçok eser telif ettiği muhtelif kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁷ Kınalızâde'nin ilmi kariyerine ve çok yönlü kişiliğine uygun olarak değişik konularda pek çok eser yazdığı görülmektedir. Ancak bunların birçoğu üzerine maalesef çalışma yapılmamıştır. Bu eserler üzerinde yeterince inceleme yapıldığında Kınalızâde'nin ilmi değerinin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz. Kınalızâde'nin çeşitli kaynaklarda geçen eserlerini topluca şöyle sıralayabiliriz:¹⁸

Türkçe Eserleri

Ahlâk-ı Alâî, Divan, Münşeât-ı Kınalızâde, Muammeyât, Tarih-i Kınalızâde, Nüzhetnâme, Kaside fi medhi'n-nebî, İnşaa-i atik, Risâle-i vücud, Siyer-i nebi ve tarih-i hulefa.

Arapça Eserleri

el-Es'âf fi ahkâmi'l-evkâf, Risâle fi vakfi'n-nukûd, Hâşiye-i Dürer ve Gurer (ilâ nısfihî), Risâletü's-seyfiyye, Risâletü'l-kalemiyye, Ta'likât alâ Hâşiye Hasan Çelebi li-şerhi'l-mevâkıf, Hâşiye ale'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî, Hâşiye alâ Envârî't-tenzîl li'l-Beyzâvî, Şerhu Kasîdetü'l-bürde, Tehzîbü's-Şekâik fi takrîbi'l-hakâik, Hâşiye şerhu'l-Kâfiye li'l-mevlâ Abdurrahman el-Câmî, Tabakâtü'l-hanefiyye, Tabakâtü'l-müctehidîn.

Risâle fi beyâni'l-ıstılâhâti'l-mütedâvile fi kütübi'l-fıkh Adlı Eserin Tanıtımı

Kınalızâde, kaynaklarda ve yazma eser kataloglarında ismi *Risâle fi tabakâti'l-mesâ'il* şeklinde de geçen risalesinde usûl/zâhiru'l-rivâye, nevâdir, imla, fetâvâ/vâkı'ât, ashâbü't-tahrîc, ashâbü't-tercih kavramlarını ele aldıktan sonra Hanefî mezhebinin bazı önemli eserlerini zikrederek söz konusu eserlerle ilgili bilgiler de vermektedir.

Hanefî ashâbının meselelerinin üç tabaka olduğunu söyleyen müellif bunları usul, nevadir ve fetâvâ meseleleri şeklinde isimlendirmektedir. Usul meselelerinin bir diğer isminin zâhiru'r-rivâye olduğunu söylemekte ve bunların mezhebin ashâbı denilen Ebu Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'den rivayet edilen meseleler olduğunu belirtmektedir. Zâhiru'r-rivâye ve asıl rivayet (rivâyetü'l-asl) olarak isimlendirilen bu meseleler İmam Muhammed'in *Mebûsât, Ziyâdât, el-Câmî'u's-Sağîr, el-Câmî'u'l-Kebîr* ve *Siyer* kitaplarında bulunan meselelerdir. Bu meselelerin zâhiru'r-rivâye olarak isimlendirilmesinin sebebi İmam Muhammed'den sika/güvenilir raviler tarafından rivayet edilmesidir. Çünkü bu meseleler İmam Muhammed'den ya tevatür yoluyla ya da meşhur olarak nakledilmiştir.

Nevadir şeklinde isimlendirilen meseleler ise adı geçen mezhep ashâbından rivayet edilmekle birlikte mezkûr kitaplarda değil de ya İmam Muhammed'in *Keysâniyât, Hârûniyât, Cürçâniyât* ve *Rukiyyât* gibi diğer kitaplarında zikredilen meselelerdir. Bu meseleler önceki kitaplarda olduğu

¹⁴ Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", s. 417; bkz. Atâî, *Hadâikü'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*, II, 165.

¹⁵ Ölüm yeri ve tarihiyle ilgili farklı bilgiler için bkz. Şemseddin Sâmî, *Kâmüsü'l-a'lâm*, V, 3696; İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 234.

¹⁶ Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, s. 22.

¹⁷ Atâî, *Şakâyık*, II, 166; Ş. Sami, *Kâmüsü'l-a'lâm*, V, 3696; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 400; M. Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 501; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut ts, I, 748.

¹⁸ Diğer eserler için bkz. Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, s. 22; Hasan Aksoy, Kınalızâde Ali Çelebi ve Mülemma' Na'tı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1993, sy.: 5-6, s. 129-130.

gibi sahih, sağlam ve açık bir şekilde İmam Muhammed'den rivayet edilmediği için zâhiru'r-rivâye olmayanlar diye de isimlendirilir. Ya da bu meseleler Hasan b. Ziyad'ın *el-Mücerred* kitabı ve İmam Ebu Yusuf'un *el-Emâlî* kitabı gibi İmam Muhammed'in dışındaki âlimlerin kitaplarında mevcuttur. Veyahut bu meseleler İbn-i Semâ'a ve İbni Mansûr'un muayyen konulardaki rivayetlerinde olduğu gibi tek rivayetle rivayet edilir.

Vâkı'ât olarak da isimlendirilen fetâvâ ise daha sonra gelen (müteehhirûn) müctehidlerin kendilerine sorulan ve mezhebin önceki (mütekaddimûn) ashabından rivayet bulamadıkları konularla ilgili istinbat ettikleri meselelerdir. Bu ashab da Ebu Yusuf ve Muhammed'in ashabı ve onların ashabının ashabıdır. İctihad ehli yok oluncaya kadar böyle devam eder. İctihad ehli çoktur ve bunlar da ashabımıza ait tabakat kitaplarında kayıt altına alınmışlardır. Ebu Yusuf ve Muhammed'in ashabından olup kendisinden meseleler nakledilenlere Muhammed bin Seleme ve Nasr bin Yahya ve Ebu'l-kâsım es-Sıgâr, sadece Ebu Yusuf'un ashabından olanlara İsam bin Yusuf ve İbn Rüstem, sadece Muhammed'in ashabından olana ise Ebu Hafs el-Buhari örnek gösterilebilir. Ancak bu âlimler bir takım yeni deliller veyahut daha sonra edindikleri dostlar (âlimler) sebebiyle mezheb âlimlerine muhalefet de edebilirler.

Fetava literatüründe bir araya getirilen ilk kitap fakih Ebu'l-leys es-Semerkindî'nin *Nevâzil* kitabıdır. O, gerek yetiştiği gerek yetişmediği birçok âlimlerden "Ebu'l-kâsım falanca adam hakkında kendisine soru sorulunca şöyle cevap verdi" şeklinde fetva sûretlerini kitabında bir araya getirmiştir. Daha sonra âlimler fetava alanında birçok kitaplar cem etmişlerdir. Nâtıkî'nin *Mecmû'u'n-nevâzil ve'l-vâkı'ât* kitabı ile Sadru's-şehîd'in *Vâkı'ât* kitabı gibi.

Müellife göre müteehhirûn alimler bu meseleleri (usul, nevâdir ve fetâvâ) Kadîhân'ın *Câmi'i* ve *Hulâsa* kitaplarında olduğu gibi eserlerinde karışık ve dağınık olarak, Radiyyüddîn Serahsî gibi bazıları ise belirli bir sistematik içerisinde ele almışlardır. Örneğin Serahsî kitabında önce usul sonra nevâdir daha sonra ise fetâvâ meselelerini sırasıyla eserinde kaleme almıştır. Müteehhirûnun kitaplarında yaptıklarını amelîyenin ya ichtihad veya tahricta bulunmak yahut da mütekaddimûnun görüşleri arasından tercihte bulunmak olduğunu söylemektedir. Tahrir mütekaddimûndan nakledilen ve birden çok anlama muhtemel olan sözün bu anlamlar çerçevesinde yorumlanmasından ibarettir. Tercih ise mütekaddimûndan nakledilen görüşlerinden birisini tercih etmektir. Müellif, hicri 200 ile 400 yılları arasında ashab-ı tahrir, hicri 400 yılından sonra ise ashab-ı tercihin çoğunlukta olduğunu söylemektedir.

Usul meselelerine dair yazılmış kitaplardan birisi Hâkim eş-Şehîd'in *Kâff* isimli eseridir. Bu kitap mezhebin görüşlerini nakletme konusunda güvenilir bir kaynaktır. Bu kitabı birçok âlim şerh etmiştir. Bunlardan en önemlisi Serahsî'nin *Mebûsût* isimli eseridir.

İmam Muhammed'den rivayet edilen *Mebûsût* kitabının birçok nüshası bulunduğunu söyleyen müellif, en önemli nüshasının Ebu Süleyman el-Cürcânî'ye ait olan nüsha olduğunu belirtmektedir. Bu nüshanın da Hâherzâde, Sadru's-şehîd gibi birçok âlim tarafından şerh edildiğini söylemektedir. Müellif İmam Muhammed'in *Mebûsût* kitabını yazarken izlediği yöntemi de şöyle izah etmektedir. İmam Muhammed kitabını oluştururken baştan sonra tek kitap olarak yazmamıştır. Örneğin önce namaz ile ilgili konuları yazmış ve buna Kitabü's-salât ismini vermiştir. Daha sonra alışveriş konuları yazmış buna da Kitabü'l-büyû' ismini vermiştir. Bütün konuları böyle ayrı ayrı kitap halinde ele alan İmam Muhammed sonradan bunları bir araya getirerek *Mebûsût* kitabını oluşturmuştur. Dolayısıyla fıkıh kitaplarında "İmam Muhammed Kitabü'l-ikrar'da şöyle dedi, Kitabü'd-dava'da böyle dedi" şeklinde yapılan nakillerin bu şekilde anlaşılması daha doğru olacaktır.

Sonuç

Kınalızâde Ali Çelebi'nin Osmanlı'nın en ihtişamlı zamanlarında Şam, Kahire, Halep, Bursa, Edirne ve İstanbul gibi dönemin önemli ilim ve kültür havzalarında müderrislik ve kadılık yapmış olması onun bir ilim adamı olarak yetkinliğini göstermektedir. Kadılık mesleğinin yanı sıra Anadolu Kazaskerliği görevinde de bulunan müellifin fıkıh ve fıkıh tarihi alanına da -ilgili alana dair yazdığı eserler de dikkate alındığında- son derece vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Ahlâk alanında yazmış olduğu *Ahlâk-ı Alâf* eseriyle meşhur olan Kınalızâde'nin diğer konularda yazmış olduğu eserlerin incelenmesi ve tanıtılması neticesinde ilmi değerinin daha iyi anlaşılacağı muhakkaktır. Çalışmamıza konu aldığımız risalesinde müellif, Hanefi mezhebinin önemli bazı

kavramlarını tanıtmakta, mezhebi oluşturan görüşleri ihtiva eden eserleri gruplandırarak alanda yazılmış önemli eserler hakkında bilgi vermektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Hasan (1993), "Kınalızâde Ali Çelebi ve Mülemma' Na'tı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.: 5-6, İstanbul.
- ....., (2002), "Kınalızâde Ali Efendi", *DİA*, Ankara.
- Atâî, Nev'izâde Atâullah Efendi (1989), *eş-Şekâiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Hadâikü'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yay., İstanbul.
- Bağdatlı İsmail Paşa (ts), *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Baltacı, Cahid (2005), *XV - XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.
- Berki, Ali Himmet (1996), *Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen ıstılah ve tabirler*, Doğu Matbaacılık, Ankara.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333), *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- İpşirli, Mehmet (1993), "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul.
- Kehhâle, Ömer Rıza (1993/1414), *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- Kınalızâde Ali Çelebi (ts), *Risâle fî beyâni'l-ıstılahâti'l-mütedâvile fî kütübi'l-fikh*, yazma, yy. (Konya İl Halk Kütüphanesi, 1276/18; 3263/5; 3853/6; Ankara Milli Kütüphane 4455/4; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 1512/1; Manisa İl Halk Kütüphanesi 2226/1).
- Kınalızâde Hasan Çelebi (1989), *Tezkiretü's-şuarâ*, (haz. İbrahim Kutluk), Ankara.
- Mehmed Süreyyâ (1311), *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Oktaç, Ayşe Sıdıka (1998), Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İstanbul.
- Sâmî es-Sakkâr (2006), "Muîd", *DİA*, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1314), *Kâmûsü'l-a'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- ....., (1988), *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

İSLAM HUKUK FELSEFESİNDE HÜKMÜN GEREKÇESİ: ÂLİM MUHAMMED B.HAMZA EL-GÜZELHİSÂRÎ EL-AYDÎNÎ ÖRNEĞİ

¹Hasan KAYAPINAR, ²Ömer KORKMAZ

Res. Assist., Çukurova University, TURKEY, (hasankayapinar03@hotmail.com)

Res. Assist., Çukurova University, TURKEY, (omerkorkmaz111@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

The reason of judgment in Philosophy of Islamic Law: The sample of Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydînî

Law has an important place in the life of the human who is a social being. The law has the abstract nature concrete its presence with provisions. The most fundamental element of the said provisions is justice and objectivity. Therefore, the law is closed to arbitrariness. Thus, the judge should be based upon an essential while adjudging and he/she should hand down all decisions upon that essential. Otherwise, inconsistency and arbitrariness arise. Besides, the judicial system is open to change and development as a living body. Therefore, it is inevitable to have changes in rules of law by changing time and circumstances. However, it is essential to avoid arbitrariness in this change and it should be carried out within the framework of certain rules. Because an uncontrolled and irregular change will ruin the structure of mentioned legal system. Islamic law philosophy also prescribed to act free from arbitrariness within a certain discipline during judgment and maintained that the change in the system can only be possible in some framework of rules. In this study also, the reason of judgment and bases of change will be approached, however, the subject is very long and that's why it will be examined in the framework of work of the scholar of the law named Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydînî.

KEYWORDS: Güzelhisârî, Aydinî, Law, Provision, Change

GİRİŞ

Hakimin veya müctehidin hüküm verirken hangi hususlara dikkat etmesi gerektiği tartışmalıdır. Osmanlı müelliflerinden Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydînî'nin (v. 1204/1789) konu ile ilgili kısa bir risalesi bulunmaktadır. Biz de hükmün verilmesini veya mevcut hükmün değişmesi sağlayan unsurları ele alacak, Güzelhisârî'nin bu konudaki görüşleri ve verdikleri örnekleri değerlendirmeye çalışacağız. Müellif hakkında kısaca bilgi verdikten sonra konuyu öz bir şekilde ele alıp, müellifin bu konudaki görüşlerini değerlendirmeyi düşünüyoruz.

Hayatı ve Eserleri

Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydînî, 18.asırda yaşamış Osmanlı müellifidir. Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Doğum tarihinin bilinmemesinin yanında ölüm tarihi ile ilgili de farklı tarihler verilmektedir. Ancak onunla ilgili yapılan bazı çalışmalar 1204/1789 yılında vefat etmiş olma ihtimalinin yüksek olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹ Güzelhisârî memleketi Aydın'da müftülük yapmıştır. Tefsir ve fıkıh alanın bazı çalışmaları mevcuttur.² Bazı İslam hukukçularının kabul ettiği faiz şüphesi olan ve Osmanlı'da da çok yaygın olan muamelelere karşı çıkmıştır. Söz konusu risalesinde açıkça görüleceği üzere fıkhi konulara hakimdir.³

¹ Eyüp Yaka, "Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydînî", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, İlim Yayma Vakfı, t.z. s. 230.

² Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2008, II, 732.

³ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Kaya, "17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydînî'nin Bey'u'l-İne Risalesi", *Divan Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, 14/26, ss. 97-112, 2009.

Hüküm ve İlet

Hüküm mantık ilminde iki şey arasında olumlu ya da olumsuz bağ kurmak demektir. Fıkıh ilminde ise kaynağı gerek nas olsun, gerek rey olsun, bir konudaki hukuki niteliği, söz konusu fiil ile ilişkilendirmektir. İslam Hukukçuları hükmün mahiyeti konusunda iki temel görüşe ayrılmışlardır. Bu ayrımın pratikte bir sonucu olamayıp, sadece teorik bakış açısı ile ilgilidir. Şöyle ki mütekellimin denilen kalamcı bakış açısına sahip fıkıh usulcülerinin hükmü, Şâri'nin, mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabı olarak tanımlarken, Hanefi usulcüler ise, Şâri'nin, mükelleflerin fiillerin ilişkin hitabının sonucu, eseri olarak tanımlamışlardır. Bu durumda hüküm fiillerin vasfı olmaktadır.⁴

Hüküm, mahiyeti dikkate alınarak farklı ayrımlara tabi tutulmuştur. Hükmün kaynaklarından olan asli delillerde ittifak vardır. Ancak fer'î delillerin bir kısmında ihtilaf söz konusudur. Ancak bu çalışmanın hacmi yetersiz olduğu için bu tartışmalara giremeyeceğiz. Hüküm verilecek fiillerde bulunan ve söz konusu hükmü vermemizde etkili temel unsurlar hakkında bilgi verilecektir.

Bir hukuk sisteminin en önemli vasıflarından birisi de tutarlılık olmalıdır. Zira aynı şartlara sahip farklı kişilere aynı hüküm verilmediği takdirde hukuk sistemi kendinden beklenen fonksiyonu yerine getirememiş demektir. Bu durumda ise söz konusu hukuk sisteminin uygulandığı toplumda adalete karşı güvensizlik oluşmaya başlar ve bu durum kaosa sebebiyet verebilir.

Zamanın ve şartların değişmesiyle, söz konusu zamana ve şartlara bağlı hükümlerin de değişeceği hemen hemen bütün İslam hukukçularının üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Ancak gerek aynı, gerek de farklı zaman ve şartlar altında, verilen hükümlerde tutarlılığın yakalanabilmesi için bazı kurallar konulmuştur. Hükümlerin ortaya çıkmasında etkili temel unsur illettir. İlet teorisi İslam Hukukunda en çok üzerinde durulan bir konuların başında gelir. Zira illet, hukukun meyvesi ve dış dünya ile iletişim kurduğu alan olan hükümlerin vasıflarını belirleyecektir. Dolayısıyla İslam Hukuku değişimi reddetmez, ancak gelişimi güzel ve kontrolsüz bir değişimi de kabul etmez. Bunun yerine eski ve yeni hüküm arasında tutarlık sağlayacak bağın kurulmasını emreder. Bu tutarlılık da İslam Hukukunda illet teorisi ile sağlanmaya çalışılmıştır.

İlet içerisinde bulunduğu şeyi değiştiren şey anlamındadır. Hastalığa da illet denilmesinin sebebi insanın bünyesini değiştirmesidir. İstilahta ise hükme konu olacak fiilde yer aldığı düşünülen ve fiile ilgili hükmün verilmesine yol açan vasıftır.⁵ İslam Hukukunda illetle ilgili en çok kullanılan örnek şaraptaki sarhoş etme özelliğidir. Bu illet sebebiyle şarap haram kılınmıştır. Dolayısıyla aynı özelliğe sahip bütün maddeler şarap hükmünde olacak ve haram hükmü verilecektir.

Hikmet

Hükümlere tesir eden başka bir unsurun da hikmet olduğu söylenmiştir. Ancak genel kabul aksi yönde yani hükümler hikmet üzere bina edilemeyeceğini, kişiye göre değişmeyen, istikrarlı vasıf olan illete binaen hükümlerin verilebileceği söylenmiştir. Hükümleri hikmetle talil yapılmakta ve bunun neticesinde bazı yanlış sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunun için hikmetle talil yapmak konusunda kısaca bilgi veriyoruz.

İslam Hukukçuları hikmet kavramını farklı açılardan ele almışlardır. Hikmet kavramı etrafında sözlükler başta olmak üzere tefsir kitaplarının uzun açıklamalar bulunmaktadır. Buna göre hüküm vermek, muhkem kurallar koymak gibi anlamlara gelmektedir.⁶ Zemahşerî de hikmetli kişinin Allah katında amel eden alim şeklinde

⁴ Muhammed Ebu'l-Feth El-Beyanuni, "Hüküm", *DİA*, XVIII, 466, İstanbul 1998.

⁵ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsi, *Usulü's-Serahsi*, Ebu'l-Vefa el-Afgani, Daru'Fikr, Beyrut 1426/2005), 345.

⁶ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, tahk. Ahmed Abdulfatur Attar, Kahire 1979, V, s. 1901; Ebü'l-Kâsım Hüseyin Muhammed b. Muhammed b. Mufaddal Râgib İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylani, y.y. s. 127.

açıklamıştır.⁷ Elmalılı Hamdi Yazır da, hikmetin çok geniş anlamı olduğunu söyler ve bunu maslahata göre hareket etmek, zarardan, mefsedetten de uzak durmak, kaçınmak şeklinde açıklar.

İslam hukukunda da kurallar vaz edilirken, bu kuralların rastgele değil de belli sebeplere binaen vaz edildiği, bir takım amaçların gözetildiği kabul edilmiştir. Serahsi'ye göre "o heva ve hevesinden konuşmaz, onun konuştuğu ancak kendisine vahyedilen vahiydir." (Necm, 52/3, 4) Ayeti gereği Hz. Peygamber'in fiillerinin ilahi boyutu bulunmaktadır. Öte yandan pek çok ayette kendisine insanlara indirilmiş şeyleri insanlara emretmekle görevlidir. Serahsi gönderilen yeni emirlerin belli bir hikmete mebni olmasının da ötesinde, mevcut hükümlerin neshedilmesinde ve yerine yeni ahkâmın bina edilmesinde de bir takım hikmetler gizlidir. Serahsi hikmete uygun olmayan bir şeyin Şeriat tarafından emredilmeyeceğini ve yasaklanmayacağını söylemektedir.⁸

Razi, hikmeti illetin, illet olarak tespit edilme sebebi olarak açıklamakta ve hikmetin hükümlerde aranan en üst gaye olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Razi, ahkâmı, hikmet ve ihtiyaç ile talil etmenin imkanını tartışmıştır. İhtiyacı da 'fayda ve yarara uygun hareket etme ve zarardan uzaklaşma' şeklinde açıklar. Bu mana pek çok fıkıhçı tarafında hikmet diye isimlendirilmiştir.

Razi de pek çok islam hukukçusu gibi ihtiyacın bazı çeşitleri ile talile karşı çıkmıştır. Bunun sebebi olarak da farklı gerekçeler ileri sürmüştür. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: Eğer hikmet illet olarak kabul edilirse bütün ihtiyaçlar maslahatlar muteber hale gelecektir. Bu durum ise hukuk açısından istikrarsızlığa yol açacaktır. İhtiyaçlar gizli ve kişiye göre değişebilen manalar olduğu için bunlar illet olmaya müsait değildir, bunlar üzerine hüküm bina edilemez. Çünkü zahiren bunların bilinip üzerine hukuki kaidelerin bina edilmesi mümkün değildir. Bu durumda kişilerin zahiri şartlarına göre hareket edilmesi gerektiği aksi takdirde kişiler adedince hukuk kuralı doğacaktır. Bu durumda hukuk kurallarının fonksiyonlarını icra edemeyeceği apaçaktır.

Eğer hükümler hikmet ile talil olunsaydı hikmeti bulması vacip olurdu. Ancak eşyanın, şeriatın hikmetini bilmek insanlar için mümkün değildir. Bu durumda hikmetle talilin caiz olmadığını anlıyoruz.

Razi yukarıda ifade edilen görüşleri aktardıktan sonra bazılarına yönelik eleştirileri de aktarmıştır. Bunun neticesinde kendisi açık ve zahir hikmet diye isimlendirdiği hikmeti kabul etmektedir.⁹

Cessas da şer'i emirlerin güzel sonuçlara, maslahata yönelik olduğunu kabul eder. Bunu da Şarî'in hikmetinin bir gereği olduğunu söyler. Hikmetli bir kişi ile sefih arasındaki farkın hikmet sahibi kişinin yaptığı işleri maslahata uygun olduğunu, sefihin ise uygun olmadığını söyler. Allah'ın Hakîm olmasının anlamının da maslahata uygun emirler verdiğini, aksinin Allah'ın abes iş yapması anlamına geldiğini, Allah'ın bundan münezzeh olduğunu belirtir. Bununla birlikte nasların hikmetle talil edilmesini kabul etmez. Hikmet gereği hüküm vermenin tevkîfi olduğunu kabul eder. Bu iddiasına delil olarak da Hz. Musa'nın yolculuğu esnasında yol arkadaşının yaptığı işlerin zahirine bakarak anlayamadığını, arkadaşının açıklaması ve bunları kendiliğinden yapmadığını, bunların hikmetlerinin Allah tarafından bildirilmesi neticesinde yaptığını ifade etmesini zikretmektedir.

Cessas illet ile hikmetin ayırımına gider ve bunu şöyle belirler: Hikmet söz konusu hükümle ilişkilidir. Ancak illet ise kullar ile ilgilidir. İleti tespit edilmiş bir

⁷ Ebü'l- Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Tefsîrü'l-Keşşâf an Hakâiku't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, nşr. Adil Ahmet Abdülmevcut, Ali Muhammed Muavvîd, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad, 1417/1997, I, 500.

⁸ Serahsi, *Usulü's-Serahsi*, 345.

⁹ Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin Râzî, *el-Mahsul fi İlmi Usulî'l-Fıkh*, nşr. Taha Câbir Feyyaz el-Alvânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1412/1992, V, 286-93.

hüküm kullar tarafından yerine getirilmezse söz konusu hikmet elde edilemez. Bunu da şöyle örneklendirmektedir. Altın ve gümüş için para olma illeti insanların kabulü ile ortaya çıkmıştır. Ancak bu illete binaen verilen hükümlere bağlı hikmet ise, söz konusu hükümler uygulandığı zaman ortaya çıkacak maslahat ve mefsedetten kaçınmadır. Dolayısıyla illet kulları tarafında bilinir, tespit edilebilir ancak hikmet ise tevkifi olduğunu, sadece Şârî tarafından verilen hükümlere müterettip olduğunu söyler.¹⁰

İllet ve hikmet arasındaki farkı örnekler üzerinde şöyle ele alınmıştır: Kısasın illeti, öldürme fiilidir. Bu hükme terttüb eden maslahat ise canın korunmasıdır. Namazın kısaltılması ve orucun tutulmaması gibi hükümlerin illeti yolculuk fiilidir. Bu hükümlere terttüb eden maslahat ise kolaylığın sağlanmasıdır.

İllet ile hikmet arasındaki farkı gösterme adına şöyle bir örnek verilmiştir. Kısas hükmü öldürülen kişi hakkında “neden öldürülüyor?” sorusunun cevabı “o, bir insanı haksız yere kasden öldürmüştür” şeklindedir. İşte bu cevap kısas hükmünün illeti sayılmıştır. Ancak “kısas neden ölüm sebebidir?” sorusunun cevabı ise “kısas yolu ile öldürmeyi engelleme, böylece insanların yaşamasına yol açmak” şeklinde olacaktır. Bu cevap da kısas hükmünün hikmeti olarak tanımlanabilir.¹¹

Kıyas

Hükümlerin verilmesinde etkili temel unsurlardan birisi de kıyastır. Kıyas genel olarak bir şeyi başka bir şey ile ölçme ve buna göre hüküm vermek anlamındadır. Ancak biz burada aynı illet ekseninde oluşmuş yerleşik hukuk kuralları, külli kaideler anlamındaki kıyası ele almaktayız.

Kıyas bir müçtehidin bir alanda verdiği hükmün dayandığı genel kaideler olduğunu söyledik. Şimdi kıyas konusuna birkaç örnek mesele zikretmek istiyoruz. Hanefi mezhebinde teyemmüm abdestin mutlak bedelidir. Ancak Şafii mezhebine göre ise teyemmüm mutlak bedel değil, zaruri bedeldir. Bu kurallar mezheplere göre teyemmüm temizliğinin oturduğu zemindir, yani kıyastır. Buradan hareketle her iki mezhebin de teyemmüm ile ilgili vardıkları sonuç kendi içinde tutarlı olmaktadır. Şöyle ki Hanefi mezhebine göre teyemmüm tam anlamıyla abdest yerine geçer. Abdesti bozan bir durum meydana gelmedikçe ve ya su bulunmadığı sürece pek çok vakit namaz kılınabilir, abdestli yapılması gereken bütün fiiller yerine getirilebilir. Ancak Şafii mezhebinde ise teyemmüm zaruri bedel olduğu için sadece o vaktin namazı kılınabilir. Yeni giren vakit için ayrıca teyemmüm yapılması gerekmektedir.¹²

İşte burada olduğu gibi İslam Hukukunda hükümler bir asla yani kıyasa dayanmalıdır. Bu kıyas neticesinde verilen hükümlerde tutarlılık sağlanmış olmaktadır. Bununla ilgili hacimli fıkıh kitaplarında pek çok hüküm bulunabilir. Ancak konuyu uzatmamak adına başka örnek zikretmeyeceğiz.

Modern Hukuk ve İlet

Modern hukukta illet kavramı yoktur. Bundan dolayı aynı konuda farklı hükümler ortaya çıkmakta, kurallar arasında uygunluk, insicam bulunmamaktadır. Medeni Kanunumuzun bazı kurallarını İslam Hukukunda yer alan illet-kıyas teorisine göre değerlendirmek istiyoruz. Örneğin kadın boşandığı zaman erkeğin mali gücüne göre nafaka almaktadır. Bu hükmün kaynağı ise Medeni Kanunun 175. maddesidir. İlgili madde nafaka sebebi olarak boşanma sebebiyle yoksulluğa düşme durumu zikretmiştir. Kanunda kadının ihtiyaçların karşılayacak kadar erkekten nafaka alması gerektiği belirtilir. Burada kadının nafaka alma sebebi kadının yoksulluğu düşme korkusu, eski kocasından alacağı paraya olan ihtiyacıdır. Ancak uygulamalarda erkeğin maddi imkanları dikkate alınmaktadır. Hâlbuki eğer erkeğin nafaka borçlusu olma sebebi,

¹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, *Fusul fi'l-Usul*, nşr. Uceyl Casim en-Neşemi, Vizaretü'l-Evkaf ve Şuuni'l-İslamiyye, Kuveyt 1994/1414, IV, 139-41.

¹¹ İbrahim Özdemir, *Usûl-i Fıkıhta Talil Tartışmaları (Hicri IV-VIII. Asırlar)*, (yayınlanmamış doktora tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2013, s. 310.

¹² Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedaii's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai'*, nşr. Muhammed Muhammed Tamir, Dar'ul-Hadîs, Kahire 1426/2005), I, 203, 204.

kadının yoksulluğa düşmesine engellemek ise sadece kadının ihtiyacı dikkate alınmalıdır. Maddi imkanları iyi olan bir iş adamından Türkiye şartlarında ihtiyaç duyabileceği miktardan çok daha fazlasını almaktadır.

Diğer taraftan erkek ile kadın evlilik hayatı kurumunda her alanda eşit haklara sahip ise eğer kadının maddi imkanları müsaitse erkeğin de kadından nafaka alması gerekir. Zira erkek de ihtiyaç sahibi olabilir. Biz bu görüşümüzle erkeğin de nafaka almasının gerekli olduğunu söylemek istemiyoruz, kanunun kabulleri kıyasa yani hukuk mantığına göre bunu gerekli kıldığını söylemek istiyoruz.

Medeni Hukuka göre ise kadın eski kocası öldüğünde mirasından her hangi bir hakka sahip değildir. Bu durumun sebebi olarak da ölen kişi, kadından daha önce boşandığı için aralarında evlilik bağı yoktur. Bundan dolayı da kadın eski kocasının mirasından pay sahibi olamaz.¹³

Yukarıda ifade edilen madde ile bu madde arasında tutarsızlık vardır. Şöyle ki kanunun 175. maddesine göre kadına nafaka verilmesinin -İslam Hukuk metodolojisi literatürüne göre- illet kadının yoksulluğa düşmesidir. Ancak miras hukukunda ise kadının eski kocasına mirasçı olamama illeti olarak kadın ile ölen eski kocasının arasındaki evlilik bağının bitmesi olarak tespit edilmiştir. Boşanma durumundaki kadının ihtiyacı kocanın ölümüyle ortadan kalkmayacaktır. Bu iki hüküm arasında tutarlılığın sağlanabilmesi için eğer ihtiyaç varsa mirastan da pay alması gerekir. Mirastan pay almaması söz konusu kitaplarda evlilik bağının ortadan kalktığı için pay alamadığı açıklanmıştır. Ancak eğer evlilik bağının ortadan kalkması mirastan pay almamasının illeti olarak sunuluyorsa aynı illet ayrılıkta da vardır. Ancak burada nafakaya hükmedilmektedir. Eğer miras hukukundaki illet, kadın ile erkeğin arasındaki nikah bağının yok olması olarak tespit ediliyorsa, aynı şekilde tutarlılığın sağlanması adına nafakaya da hükmedilmemesi gerekmektedir. Boşanmadan sonra erkek uzun süre yaşasa, ölene kadar kadına nafaka ödemek zorundadır. Ancak boşanmadan sonra hemen ölürse kadına hiçbir para ödenmemiş olacaktır. İslam Hukuku İşte tüm bu tutarsızlıklara karşı çözüm önerisi olarak illet teorisin sunmaktadır.

Güzelhisarî'nin Görüşleri

Müellif ilgili risalesinde çok kısa olarak illetle ilgili bilgiler vermektedir. Biz de burada bu görüşleri aktaracağız.

Güzelhisarî de İslam Hukukunda yer aldığı üzere hükmün varlığını illete bağlamaktadır. Buna örnek olarak da normal zamanlarda kadınların mescide gitmesinin caiz olduğunu ifade eder. Bunun kaynağı olarak da *"Allah'ın kadın kullarını mescitlere gelmelerini engellemeyin"*¹⁴ hadisini zikretmektedir. Ancak kargaşa dönemlerinde, kadınların mescide gelmelerinin yasaklanabileceğini söylemektedir. Bu hükmün sebebi olarak da kadınların kargaşa zamanlarında zarar görmesi olarak ifade edilmiştir.

Kadınların da dışarıda yabancı erkeklerin dikkatini celbedecek, onları kendileri ile meşgul edecek davranışlarda bulduklarını gören bazı sahabeler de bu yönde sözler söylemişlerdir. Hz. Aişe kadınların mescide gidip gelirken koku süründüklerini, tesettüre dikkat etmediklerini görmüş ve *"Eğer Rasûlullah (s.a.s.), kadınların bu hallerini görseydi İsrailoğullarının kadınlarının (mescidden) men edildikleri gibi onların mescide gitmelerine engel olurdu"*¹⁵ demiştir. İslam Hukukunda bazı şartlarda bir hüküm verilmişse söz konusu şartların ve adetlerin değişmesi ile hükmün de değişeceği kabul edilen bir gerçektir.

Güzelhisarî illetin söz konusu hükmün başlangıcında bulunması gerektiği, daha sonra bu illetin kalkması durumunda da hükmün geçerli olacağını da söylemiştir. Bununla ilgili şöyle bir örnek vermiştir. Savaşta ele geçirilen esirlerin köle yapılmasının illeti küfürdür. Söz konusu esirin kafir olmasına binaen köle yapılabilmektedir. Ancak bu

¹³ Şebnem Akipek Öcal, *Medeni Hukuk-I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2016, s. 129.

¹⁴ Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri Müslim b. el-Haccac en-Nisaburi, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Müessesetü'l-Muhtar, Kahire 1431/2010), 'Salat', 136.

¹⁵ Müslim, 'Salat', 144.

köle daha sonra müslüman olsa kölelik devam etmektedir. Buradan hareketle illetin, bir hükmün başında bulunmasının yeterli olduğunu ve devamında ihtiyacın olmadığını söylemiştir.¹⁶

İslam Hukukunda bazı görüşlere göre sebep ile illet aynı anlamdadır. Güzelhisarî'nin de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Zira illetin değişmesi ile hüküm de değişecektir. Zaten ilgilere risalesinin başında bu durumu kendisi belirtmektedir. Ancak sebebin başlangıçta vukua gelmesi hükmün verilmesi için yeterli olup, sebebin devamına ihtiyaç yoktur. Örneğin güneşin hareketleri ile namaz vakitleri belirlenmiştir. Fecrin doğması ile sabah namazı farz olur. Sabah namazının farz olarak kalması fecrin devamına bağlı değildir. Vakit ilerlese ve güneş doğsa da o sabah namazı kulun zimmetinde borç olarak devam edecektir. Buradan anlaşıldığı üzere hükmün devamı için sebeplerin devamına ihtiyaç olmayıp, bir kere vuku bulması yeterlidir. Dolayısıyla Güzelhisarî burada illet kavramını sebep anlamında kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Beyanuni, Muhammed Ebu'l-Feth, (1998), "Hüküm", *DİA*, XVIII, 466, İstanbul.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, (2008) *Büyük Tefsir Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, (1994), *Fusul fi'l-Usul*, nşr. Uceyl Casim en-Neşemi, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Kuveyt.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, (1979), *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, tahk. Ahmed Abdulfafur Attar, Kahire.
- Güzelhisârî, Âlim Muhammed b. Hamza el- el-Aydîni, (tz.) *Risale fi ma yedümü'l-hükmü me bakiyet illetühü*, yazma, yy, ts, (Ankara Milli Kütüphane, 6919/12),vr. 27b.
- İbrahim Özdemir, (2013), *Usül-i Fıkıhta Talil Tartışmaları (Hicri IV-VIII. Asırlar)*, (yayınlanmamış doktora tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin Muhammed b. Muhammed b. Mufaddal Râğb, (tz.) *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylani.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî, (2005), *Bedaiü's-Sanai' fi Tertibi's-Şerai'*, nşr. Muhammed Muhammed Tamir, Dar'ul-Hadîs, Kahire.
- Kaya, Süleyman, 2009 "17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydîni'nin Bey'u'l-İne Risalesi", *Divan Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, 14/26, ss. 97-112.
- Nisaburi, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri Müslim b. el-Haccac, (2010), *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki, Müessesetü'l-Muhtar, Kahire.
- Öcal, Şebnem Akipek, (2016), *Medeni Hukuk-I*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 129.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, (1992) *el-Mahsul fi İlmi Usuli'l-Fıkıh*, nşr. Taha Câbir Feyyaz el-Alvâni, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- Serahsi, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, (2005), *Usulü's-Serahsi*, Ebu'l-Vefa el-Afgani, Daru'Fikr, Beyrut.
- www.youtube.com/watch?v=82oMArihR8g, erişim tarihi: 19 Nisan 2017.
- Yaka, Eyüp, (tz.) "Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydîni", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, İlim Yayma Vakfı.
- Zemahşerî, Ebü'l- Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, (1997), *Tefsîrül-Keşşâf an Hakâiku't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, nşr. Adil Ahmet Abdülmevcut, Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad.

¹⁶ Âlim Muhammed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydîni, *Risale fi ma yedümü'l-hükmü me bakiyet illetühü*, yazma, yy, ts, (Ankara Milli Kütüphane, 6919/12),vr. 27b.

ASHÂBU'L HADİS VE TEOLOJİK TAVRI¹

İsmail ŞİK

Assoc. Prof.Dr., Çukurova University, TURKEY, (ismail_kelam@hotmail.com)

Abstract

Ashabu'l-Hadith and Theological Attitude

Ashâbu'l-Hadith, the name given to scholars and supporters dedicated to the science of hadith, who believed that it was possible to construct and reveal religion of Islam. Ashâbu'l-Hadiths was used to describe those who engaged in the tradition of hadith in the early period, especially the narrators. Later on, those who base their religious ideas on the hadith in mind. Those who do not accept a mental thought and comparison in the religion, do not but to let use mind only for transplanting primary fields. This thought was based on the Sunnah, which was regarded as the second main source of religious thought andpredominantly after the Qur'an. This attitude, which takes a serious place among the Muslims of today and forms the basis of especially the salafi thinker that at the basis of some discussions in the understanding and living of the religion in the modern world. This study to define Ashâbu'l-Hadith what one of the two main reflexes of early period understanding of religion. We do not only portray the theological perspective of Ashâbu'l-Hadith in terms of its own principles but also we will consider their some ideas, in particular in terms of consistency with their own thought system in the context of critical thinking.

KEYWORDS: Ashabu'l-Hadith, Theology, İslamic Beliefs

GİRİŞ

1. Ashâbu'l-Hadis Kavramının Tanımlanması

Hadis ilmine adanmış âlimlerle, hadis rivayetiyle meşgul olan ravilere verilen bu isim, dini bir anlayış olarak da tarif edilmiştir. Bu anlamı çağrıştırmak için “Ehlü'l-Hadîs” ve “Ehlü'l-Eser” tabirleri de kullanılmaktadır.

Bu anlayışı benimseyenlerin ortak tavrı dinin öncelikle sünnet üzerinden anlaşılmasının gerektiğidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in sözlerinden, davranış ve hareketlerinden, takriren huzurunda veyahut gıyabında başkaları tarafından yapılan işleri kabul etmesinden oluşan sünnet, bu anlayışa göre bazen Kur'an'dan sonra ikinci ana kaynak bazen de Kur'an'la beraber iki ana kaynaktan biri olarak değerlendirilir. Onlara göre Sünnet, Kur'an'da var olan hükümleri detaylandırır, açıklar ve uygulama şekillerini gösterir. Bazen de Kur'an'da olmayan hükümler koyar. Onlara göre eğer bir konu hakkında Kur'an'da ve Sünnet'te açık bir bilgi yok ise, o konuda müslümana düşen kendinden önceki topluluklara tâbi olup, onlar ne yaptıysa onu yapmaktır. Kendince heva hevese kayabilecek akli rehber edinip kendisine göre yeni hükümler inşa etmemesidir.

Akla mesafeli duran bu tavır, Ehl-i hadisin en belirgin özelliğidir. Onlar dini bilginin elde edilmesinde ve uygulanmasında kıyasa ve teville (yorum) başvurmadan sadece nakil yoluyla gelen bilgileri (hadis ve âsar) esas alınmasını doğru bulurlar.

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra müslümanlar arasında siyasî ve itikadî sahada oluşan fırkaların her biri kendi görüşlerini yayabilme ve taraftar toplama gayreti içinde var olan rivayetleri amaçları doğrultusunda yorumladıkları gibi görüşlerine uygun hadisler uydurmaktan da geri kalmamışlardır. Hicri ilk üç asırda hadis külliyatına “Hz. Peygamber'e isnad edilen uydurma sözler” dâhil olmaya başlayıp ciddi bir yekün oluşturunca sadece sünni külliyatı kapsayan rivayetlerden oluşan eserlere büyük önem veren Ashabu'l-Hâdis içerisinde yer alan ve nakillerin sıhhatinin irdelenmesi fikrinde olan ulemanın gayretleri ile problemleri rivayetler ayıklanmaya çalışılmıştır.

¹ Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi .SBA-2017-8383 nolu “Necmeddin Tarsusi'nin Urcuze'sinde Eş'ari-Hanefi Teolojik Farklılaşmalar” isimli proje kapsamında Çukurova Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenmiştir.

Ancak bütün bu çabalara rağmen sıkıntılı nakiller ve rivayetler tamamıyla temizlenememiştir. Problemleri ayıklamak için sarf edilen yoğun çabanın önemli bir sonucu olarak Hz. Peygamber'e ait İslâmiyet'in özünü aksettiren sahih hadisler belirlenip toplumun istifadesine sunulmaya çalışılmış, böylelikle bozguncu fikirlerin yayılmasına az da olsa mani olunmuştur.

Naklin ne olduğu ve etkinliği için belirlenen vasıflar meselesi de tartışmalıdır. Çünkü nakil, sadece Kur'ân'ın veyahut Sünnetin sözlü aktarımı olarak değerlendirilemez. Bazen naklin bir parçası olarak görünen sünnet Mâlik b. Enes (ö. 179/795) örneğinde olduğu gibi söz değil bir toplumun "yaşayan sünnet" olarak görülen hayat tarzlarının örnek alınmasıdır. Nitekim onun âhad haberleri ancak Medînelilerin amelîne ters düşmemesi şartıyla kabul etmesi dikkat çeken bir yaklaşımdır. O, Medînelilerin dinî işlerle ilgili uygulamalarını asli bir delil görmüştür. Bu toplulutan gelen bir nakli bilgiyi Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar bin kişinin bin kişiden rivâyeti gibi kabul etmiş ve bunu "meşhûr hadîs" derecesinde saymıştır.

İslâm düşünce tarihinde aklın kullanılması hususunda farklı görüşler ve tutumlar arasında önemli mücadeleler ve münakaşalar olmuştur. Kelâmcılar, hadisçilerin bazı rivayetleri kullanmalarından dolayı itiraz ederek onları "yalan ve çelişkili rivayetler nakletmekle, dolayısıyla da ihtilafların ve firkaların doğmasına, müslümanların birbirlerine düşman kesilip küfürle itham etmeye varacak ifadeler kullanmasına sebep olmakla" suçlamışlardır.

Kelâmcılara göre onların doğrusunu eğrisinden ayırt etmeden topladıkları bütün rivayetleri nakletmeleri sebebiyle her fırka kendi görüşüne hizmet edecek hadisleri çok kolay bulabilmiştir. Hicaz ve Iraklı fakihlerin fikhın pek çok bölümünde ihtilafa düşmeleri de bu yüzdendir.

2-Ashabu'l-Hadis Anlayışının Özellikleri:

- 1- Hicaz bölgesi merkezlidir.
- 2- Metni esas alan lafızcı bir anlayıştır.
- 3- Ağırıklı olarak Arap asıllı müslümanlardan oluşmuştur.
- 4- Geleneksel yaşantı, kültürel değerler ve o kültürel dünyada oluşan din algısı, İslâm dininin evrensel mesajı yerine geçmiştir.
- 5- Katı ve kuralcı bir din anlayışıdır. Yasaklar ve emirler en ince ayrıntılarına kadar rivayetler üzerinden aktarılmaktadır.
- 6- Dini bilgi, akıl yürütme ile üretilmez, mutlaka nakle dayanmalıdır.
- 7- Kıyas asla kabul edilmez.
- 8- Kendileri gibi düşünmeyenler, Ehl-i Sünnet dairesinden sayılmaz, bidatçı olarak isimlendirilir.
- 9- "Bidat", "küfür", "şirk", "iman", "sünnet-i seniyye" gibi kavramlar sıklıkla kullanılır.
- 10- "Kutsal Dönem (Asrı Saadet/Altın çağ) ve özel insanlar" anlayışı hâkimdir. Sahabe, Tabiûn ve Etba-ı Tabiîn nesli mükemmeldir. Müslümanlar için değişmez örnekler içerir. Din onlar döneminde en iyi şekilde anlaşılmış ve yaşanmıştır. Onları taklit etmek dinin yaşanması için yeterlidir.

Sonuç:

İslam düşüncesinde dinin anlaşılması açısından sergilenen iki ana tavırdan biri olan Ashâbu'l-Hadis yaklaşımı nassa dayanan literal bir tavır olmanın yanında geleneği, bir dönemin din algısını sıkıca takip etmeyi dinin yaşanması için zorunlu görmektedir. Yerel kültürün yorumlarıyla evrensel değerler üretilse de söz konusu yorumlarda bu çeşit genel geçer kuralların bütününü yansıtmamaktadır. İlkeler düzleminde nassta ve Hz Peygamberin Sünnetinde bulunan veriler bize yol gösterebilir.

Aklın nassta ve gelenekte bulunan değerlerin hem kendini hem de illetini anlama hususundaki gayreti önemlidir ve ehemmiyeti göz ardı edilemez. Gelenekselci tavır olarak Ashabu'l-Hadis'in nassın anlaşılmasında bir dönem hâkim olan din yorumunu merkeze alıp benimsemesi ve sadece bunu mutlak doğru olarak görmesi bazı problemleri beraberinde getirecektir. Çünkü nass tarihin bir zaman diliminde sınırlı konulara matuf, esbabı nüzul

çerçevesinde değerlendirilen veya değerlendirilemeyen ayetler ile gayesi açık olan veya olmayan Hz Peygambere ait söz ve fiillere dayanmaktadır.

Dolayısıyla vazgeçilmez olan bu kaynaklar üzerinde yapılacak çalışmaların sadece nakledilenlerle sınırlı tutulması aklın bir yerde devre dışı bırakılması, geleneğin bu anlamda mutlak esas alınması “zamanın değişmesi ilkeleri değil ama ahkâmı değiştirir” genel hükmü çerçevesinde gayenin keşfini engellemektedir.

Sonuç itibarıyla gaye ve illet merkezinde metnin ve uygulamaların değerlendirilmemesi bir yerde amacın hiç anlaşılmasa, metnin mana yoluyla tahrif edilmesi olarak da değerlendirilebilir.

MAHMUD B. ZEYD EL-LÂMIŞÎ'DE ÂLEMİN HUDUSU PROBLEMİ**İsmail ŞİK**

Assoc. Prof.Dr., Çukurova University, TURKEY, (ismail_kelam@hotmail.com)

Abstract**Mahmud b Zayd al-Lamsihi And The Problem of Universe's Creation**

Mahmud b. Zeyd el-Lâmishi has incaming from Hanefisim-Maturidisim tradition, about him not at all or little information in bibliography sourcess for İslamic History. Approximately he was living under domination of Seljuk State just before Mongol occupation in period in Semerkand and its araound, interested theology and law. Lamishi's date of death is different at sources. One of them 534 is the most right. We founded tree work of Lamishi. First of them is "et-Temhid li Kavaidi't-Tevhid", other is "Usulü'l-Fıkh" andı the last is "Kefül-Elfâz". Manuscripts all of them are in our libraries. His ideas in Hanefisim-Maturidisim tradition, answered that problems encountered evidence of mentally and literally. This his work about creation of universe and its creator is uncreation.

KEYWORDS: universe, time, Fineness,creative

GİRİŞ**1.Mahmud b. Zeyd el-Lâmişî**

Mahmud b. Zeyd el-Lâmişî ile ilgili tabakât kaynaklarında bilgi ya hiç yoktur ya da oldukça azdır. el-Lâmişî, tahminen, Selçuklu hâkimiyeti altında, Moğol istilasından hemen önceki bir dönemde Semerkand ve civarında yaşamış, kelâm ve fıkıh ilimleri ile uğraşmış bir Hanefi-Mâturidî âlimdir. Lâmişî'nin vefat tarihi bazı kaynaklarda hicri 534 olarak verilse de bu yılda hayatta olduğu, daha sonra vefat ettiğini söylemek eldeki bilgiler ışığında mümkündür.

Lâmişî'nin elimizde üç eseri vardır. Bunlardan ilki, *et-Temhid li Kavâidi't-Tevhid/ Usulü'd-Din/ Akâidu'l-Lâmişî/ Akâidetü fî Usûli'd-Dîn* 'dir. Bu akaid eserine ilaveten *Usulü'l-Fıkh* adlı Fıkıh Usulü sahasında bir eseri ve bir takım kelami, felsefi ve fıkhi kavramları açıkladığı "*Keşfü'l-Elfâz*" adlı sözlük tarzı bir risalesi vardır. Lâmişî'nin bu eserlerinin ülkemiz kütüphanelerinde çokça nüshaları mevcuttur.

2. Et-Temhid' de İlgili Bölüm**"Âlemin Hudusunun İspatı; Yaratıcının Varlığı Ve Kıdemi Fashı"**

16- Büyük üstat (müellif Lâmişî) şöyle dedi: Bil ki... Âlem Allah'ın dışında (var olan) yer, gök ve her ikisinin içindekilerin ismidir. Bunların hepsi Allah'ın var etmesiyle sonradan yaratılmıştır. Sonra kelimcilerin geneline göre o (bu âlem) iki kısma ayrılır: arazlar ve ayân.

Ayân da cevherler ve cisimler olmak üzere iki kısımdır.

17) Arazın açıklamasına gelince araz; lügatte devamlılığı ve sürekliliği olmayan şeyin ismidir. Bundan dolayı arazın tanımında şöyle denmiştir: "Araz, bekası mümkün olmayandır." Yine (diğer bir tanıma göre) "Araz cevherle var olan ve bizatihi kâim olmayan şeydir". Bu (tanım) en doğrusudur, birinci tanımda bir çeşit zayıflık vardır. Çünkü arazların bekasını söyleyenlere göre (birinci tanımla) arazın sınırları tarif edilmiş olmaz.

Kelimcilerin geleneğinde o (araz), oluşlar, renkler, tatlar, kokular, sıcaklık, soğukluk, hayat, ölüm, kudret, acizlik ve benzerleri yaratılanlar için var olan sıfatların ismidir. Renklerle kast edilen siyahlık, beyazlık, kırmızılık ve sarılık; oluşlarla kast edilen hareket, sükûn, toplanma, ayrılma, yakınlık ve uzaklıktır.

18) Cevher; hariçte ya da zihinde parçalara ayrılmayan bir cüzdür. Cevherin tanımı: hareket-sükûn, siyahlık-beyazlık vb gibi bedel yolu ile (karşılıklı olarak) birbirine zıt olan sıfatları kabul eden, bizzat kaim olandır.

Hareket iki mekânda iki oluş, sükûn ise bir mekânda iki oluştur.

19) Cisim ise; iki, üç veya daha fazla cüzden meydana gelen, mürekkep ayandır. Zikretmiş olduğumuz (bu tanım), kelimcilerin genelinin görüşüdür.

Dehriyye ve Seneviye den birçok grup, arazın varlığını inkâr edip âlemin cevherler ve cisimler olmak üzere iki kısımdan ibaret olduğunu iddia etmişlerdir. Mutezileden Ebu Bekir Esamm da bu konuda onlara uymuştur.

20) (Bunlara cevap olarak) deriz ki; bir cismi (önce) beyaz sonra siyah, yine (önce) hareketli sonra sakin olarak görmemizden dolayı arazları inkâr etmeye imkân yoktur. Ya zatıyla ya da kaim olduğu mana yolu ile (gerçekleşiyorsa) beyazdır. Birinci kısım muhaldir. Çünkü zatından dolayı beyaz olsaydı, beyaz olarak kalmaması düşünülemezdi. Beyaz olmakla vasıflanmasının illeti mevcuttur, kaimdir. O (illet) ise beyazlığı gerektiren zattır. Böyle olunca (birinci kısım olamayacağından dolayı) ikinci kısım zaruretten belirlenmiş olur.

21) Mutezileden Hişam bin Hakem ve Nazzam ile Hussabtan (matematikçilerin) birçoğu parçalara ayrılmayan cevherin varlığını inkâr etmiştir.

(Bunlara cevap olarak) deriz ki: Bu görüş fasittir. Çünkü akıl sahipleri ve ilim adamları filin sivrisinekten büyük, dağın da hardal tanesinden çok olduğuna ittifak etmişlerdir. Cisimlerde büyüklük sadece cüzlerin çokluğu anlamına gelmez. Onların görüşlerinin gerektirdiği üzere filin parçaları sivrisineğin parçalarından, dağın parçaları da hardal tanesinin parçalarından fazla olmaz. Çünkü (onlara göre) bunlardan her birinin cüzleri sonsuza kadar parçalara ayrılabilir. Bu görüşte ayrıca sivrisinek ve hardal tanesi parçalarının sonsuz olduğuna hükmetmek te vardır. Âlemdeki her şeyin parçası da böyle sonsuzdur. Bu görüşün fasit olduğu gizli değildir (aşikârdır).

22) Âlemin tefsiri ve kısımlarını beyandan ayrılınca âlemin hâdis olduğuna delil getirmeye geliriz. Deriz ki; âlem, bütün kısımları ile beraber sonradan yaratılmıştır. Çünkü âlem, arazlar ve ayan (olarak ikiye) ayrılır.

Arazlar hâdistir ve hâdis olmasında şüphe yoktur. Çünkü biz siyahlık-beyazlık, hareket-sükûn gibi zıtların bir zatta birbirlerini terâdüf ettiğini (çağrıştırdıklarını) görürüz. Aralarındaki zıtlıktan dolayı bunların ikisinin aynı anda bir mahalde olduğuna hükmetmek imkânsızdır. Bir mahalde beyaz olduktan sonra siyahlığı, sükûndan sonra hareketi gördüğümüzde onların zorunlu olarak sonradan var edildiklerini biliriz.

23) Lügatçiler ve kelamcıların geleneğinde araz; yok iken (var) olan (her) şeyin ismidir. Yine araz bekası ve devamlılığı imkânsız olan (her) şeyin ismidir. Bundan dolayı bulut, “âriz” diye isimlendirildi. Çünkü o, önce var olur sonra görülmez. Bu yüzden “filanca kimseye bir iş oldu” denir. Bununla ise devamlılığı olmayan bir şeyin hâdis olduğu kastedilir. Bu şekilde arazın muhdes olduğu kesinleşmiştir.

24) Arazların muhdes olduğu (yaratıldığı) kesinleşince ayanın da muhdes olduğu kesinleşir. Çünkü ayanın, bütün arazlardan soyutlanması imkânsızdır. Zira bir cismin ve cevherin ne hareketsiz ve sükûnsuz ne de bir renk ile renklenmeden varlığı düşünülemez. Ayanın arazlardan hâli (uzak) olması imkânsız olunca ayanın arazlar üzerine sebkati (zamansal önceliği) de imkânsız olur. Çünkü (böyle bir durumda) öne geçişte (arazlardan) soyutlanmak vardır. (Arazlardan) soyutlanmak ise muhaldir. Dolayısıyla sebkati (zamansal öne geçişi) de muhaldir. Ayanın arazlar üzerine sebkati muhal olunca zorunlu olarak ayan muhdes olur. Çünkü var oluşta ve zamanında muhdes ortak olunca, ortak olduğu şeylerin hudûsundan dolayı onlarda hadis olurlar. Bu da onun varlığının bir başlangıcı olması (dolayısıyla)dır.

25) Âlemin muhdes olduğu kesinleşince onu meydana getiren bir yaratıcının varlığı da kesinleşir. Her muhdes (yaratılan) için bir muhdis (yaratıcı) gereklidir ve onun (yaratılan) muhdisi ise; ondan başka (biri) olması zorunludur. Onun hudusu ya kendisinin var etmesi ya da başkasının onu var etmesiyle olur. Onun kendini var etmesi muhaldir. Çünkü onun varlığından önce (o) yoktur. Yok olan için bir eylem söz konusu da değildir. Onun varlığını kendisinin var ettiği düşünülemez. Ayrıca muhdes, var olduktan sonra nefsinde değişikliği ortadan kaldıracak bir kudrete sahip de değildir. Varlığından sonra kendisindeki değişiklikleri ortadan kaldırmaya gücü yetmeyen, var olmadan önce kendisini var etmesi (doğal olarak) mustahildir.

26) Âlem için bir yaratıcının varlığı kabul edildiğinde onun zorunlu olarak kadim (ezeli) bir yaratıcı olması gerekir. Kadim olmamış olsaydı aralarında başka bir sınıflama olmadığı için muhdes olurdu. Çünkü kadim, varlığının başlangıcı olmayan; hâdis ise varlığının başlangıcı olandır.

Selb (olumsuzlama) ile icab (zorunlu kılma) arasında yani inkâr ile ispat arasında bir sınıflama yoktur. Her muhdes (yaratılan) için bir muhdis (yaratıcı) gereklidir, bu durum ikinci ve

üçüncü için de geçerli olup sonsuza kadar götürülebilir. Âlemin varlığı, varlığı düşünülmeyen bir şeyin varlığına bağlı kılınırsa: varlığı, varlığı düşünülmeyen bir şeyin varlığına bağlı kılınanın varlığı da düşünülemez ve yokluk üzere kalır. Âlem, görünebilir olarak vardır. Onun hudüsü kadim bir yaratıcının varlığına bağlantılı olarak kesinleşmiştir.

Tevfik Allah'tandır. Bunların hepsi Ehl-i Hakk'ın tuttuğu yoldur (görüşüdür).

27) Dehriilerin – Allah, onlara lanet etsin - Âlemin kıdemi ve hudüsü hakkında çeşitli görüşleri vardır.

Onlardan bazıları şöyle der: “O (âlem) aslı ve yaratılışı itibariyle kadimdir. Yani aslı (âlemin oluştuğu şeyler) ve (onlardan) mürekkep şeyler de kadimdir. Cüzlerinden hiçbirinin başlangıcı ve sonu yoktur, ezeli ve ebedidir.” Bunlar ona (âleme) ezeli ismini veriyorlar. Onların şüphesi şöyledir; âlem muhdes olsaydı onun hâdis oluşu anlattığımız gerekçelerden dolayı başka biri sebebiyle olurdu. Onun hâdis oluşu başka bir şey sebebiyle olunca anlattıklarımızdan dolayı onu var edenin kadim olması gerekir. Onun var edicisi kadim ise âlemin kadim olmasını gerektirir. Çünkü varlığı zatına ve var etmesine bağlıdır. Kadim zatı ve sıfatlarıyla beraber kadimdir. Böyle olup onun kıdemi kesinleşince âlemin kıdemini gerektirir. Âlemin kadim olduğu sabit olunca onun için bir yaratıcının var olmadığı da kesinleşmiş olur. Çünkü kadim, varlığında başkasına muhtaç olmaktan müstağnidir.

28) Bazıları da şöyle dedi: âlemin bir yaratıcısı vardır lakin kadimdir. Çünkü onun da yaratıcısı kadimdir. Onun varlığını gerektiren şey ya yaratıcısının zatı ya da onun var ettiği. (Sonuçta) her ikisi de kadimdir.

Onların çoğunluğu şöyle dedi: âlem muhdestir lakin onun aslı kadimdir. Yani kadim olan bir asıldandır.

Biz (cevap olarak) deriz ki: Yaratıcının kıdemi âlemin kıdemini gerektirmez. Ancak onun icadının kıdemini gerektirir. Böyle olunca icadın kadim oluşuyla âlemin muhdes oluşu arasında bir zıtlık yoktur.

29) Onlar kadim olan bu asıl hakkında ihtilaf ettiler. Bazıları dedi ki “Bu heyuladır ve (onun) aslı da birinci heyedir”. Onlara göre heyula; sonradan olma alametlerinden münezzeh olan kadim bir asıldır (özdür). Sonra onda Allah'ın var etmesiyle arazlar ve terkipler oluşmuştur. İşte bunlar “heyula taraftarları” diye isimlendirilirler.

Onların şüphesi şöyledir: Aslı (öz) olmadan bir şeyi var etmek imkânsız olduğundan yaratıcı için kendisinden varlıkları yaratacağı bir asıl (öz) gerekir. Nitekim bu dış âlemde de böyledir.

30) Bazıları da şöyle dedi: O, dört ana unsurdur. Bunlar; su, ateş, toprak ve havadır. Âlem bu dört kadim unsurun birbirine karışmasından meydana gelmiştir.

Bazıları şöyle der: bu kadim asıl (ancak) sıcaklık, soğukluk, yaşlılık ve kuruluştur.

Hepsinin şüphesi, zikretmiş olduğumuz üzere Ehl-i Hakk'ın âlemin hudüsü, Yaratıcının varlığı ve kıdemine dair getirmiş olduğu deliller üzerinedir.

Her türlü ayak kayması (yoldan çıkma) ve dalaletten (şaşırmaktan) korunma ancak Allah'ın yardımıyla olur.

3. Değerlendirme

Âlem İslam Düşüncesinde, Allah'tan başka her şeyi içine alan ve tüm mahlûkat için kullanılan ortak bir isim olarak tanımlanır. Âlem yeryüzü, gökyüzü ve arasındakilerin tamamını kapsar. Bütün bunların hepsi Allah'ın yaratması ile var olmuştur. Allah dışında aklımıza gelen ne varsa hepsi âlem kavramının içerisindedir.

İslam kelâmcıları, âlemin hâdis olduğunun ortaya konmasını önemsemişlerdir. Lâmişî de âlem ve onun bütün kısımlarının muhdes ve sonradan yaratılmış olduğu düşünür. Kalam geleneğinde âlemin hâdisliği onu var eden yaratıcının varlığının en büyük delili olarak görülmüştür. Eğer âlem hâdis ise onu var edenin ondan farklı olması gerekmektedir. Bu düşünce yapısında bir şeyin hâdis olması, onu var eden bir muhdisin olmasını gerektirir. Bir hâdisin muhdisi yine bir hâdis olabileceği gibi hâdis olmayan kadim bir varlık da olabilir. Her hâdisin bir muhdisi ihtiyaç duyması silsile şeklinde devam eder ve ilk hâdiste son bulur.

Bu şekilde silsilenin başındaki ilk hâdisin kim tarafından var edildiği sorusu ortaya çıkar. Eğer hâdisler silsilesi bir yerde böylece tıkanıyorsa, onları var eden yaratıcının onlardan farklı

olup kadîm olması gereklidir. Şayet o muhdîs kadîm değilse, o zaman hâdis olmak durumundadır. Böyle bir durumda her hâdis gibi onun da bir muhdise ihtiyacı vardır. Çünkü varlıklar için hâdis veya kadîm olmanın dışında başka bir konum söz konusu değildir. Görüldüğü üzere kelâmcıların varlık alanındaki düşünceleri âlemin hudusuna zemin hazırlayacak şekilde işlenmiştir. Bu yüzden varlık teorileri ve bu teorilerde kullanılan cevher, âraz, cisim gibi kavramlar ilahiyat bahsinin giriş kısmında yer almıştır.

İlk muhdîs olma, yani ilk hâdisi var etme işi hâdisin yapamayacağı bir şey olduğundan ilk hâdisin muhdîsi ancak kadîm olan bir varlık olmalıdır. Bu kadîm varlık ise Tanrı'dır. Bu bağlamda âlemin varlığı her var olan gibi ya kendisinin ya da başka birinin onu var etmesiyle mümkündür. Kendi nefsinin kendinin var etmesi seçeneği imkânsızdır. Çünkü o, varlığından önce yoktur ve yok olan da hiçbir fiile muktedir değildir. Bu yüzden hâdisin yok iken nefsinin icad etmesi, böyle bir irade ve kuvvete sahip olması imkânsızdır.

Lâmişî'ye göre ârazın hudusu kesin olunca, âyanın da hudusu kesinleşmiş olur. Çünkü âyanların ârazlardan hâli olması muhaldir. Cismin veya cevherin varlığı, hareket, sukun halinde ya da renklerle bezenmiş bir şekil dışında tasavvur edilemez. Onların ârazdan hâli olması bu açıdan mustahildir. Cisimlerin ârazlardan hâli olmaması, yani bunlarla vasıflanmaları cisimlerin değişmeyen bir özelliğidir. Bu şekilde tüm cisim ve cevherler ârazlara mahal olurlar. Cisim ve cevherlerin ârazlara mahal olmamaları yani onlardan hâli olmaları ise muhaldir. Ârazların hâdis olduğunu ortaya koyduktan sonra, ârazlardan hâli olamayan âyanların da hâdis olduğu tabii olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü ârazlardan hâli olamayanlar, ârazlar hâdis olduğundan dolayı, her halukarda hâdistir. Bu yüzden onların varlığının bir başlangıcı ve sonu vardır. Hâdis mahlûklar var olmaları kadar, varlıklarını devam ettirmekte de âciz olup, kendileri dışında bir varlığa muhtaçtırlar. Bu bağlamda bir varlığın hâdis olmadığına vurgulanması yani kîdeminden bahsedilmesi başkasına muhtaç olmaması anlamına gelmektedir.

Âlemin yaratıcısı âraz değildir, çünkü âraz hâdistir ve bekası imkânsızdır. Beka sıfatı ancak Tanrı'ya has bir sıfattır. Âlemin yaratıcısı aynı zamanda cevher de değildir, çünkü cevherin aslı terkipten oluşur. Ancak, âlemin yaratıcısı tektir, parçalardan oluşmaz. Eğer o cevher olsaydı birbirine zıt ârazları kabul edebilecek özellikte olurdu. O'nun birbirine zıt ârazları kabul edip aynı zamanda yaratıcı olması ise mustahildir. Cevherlerde bazı terkipler olur, onlar bu şekilde hâdis, zıt veya zıt olmayan ârazlara mekân olur. Bundan dolayı ilahın cevher olması muhaldir.

GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI VE NEDEN OLDUKLARI BAZI PSİKOLOJİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Cüneyd AYDIN

Assist. Prof. Dr., Bartın University, TURKEY, (caydin@bartin.edu.tr)

Abstract

An Analysis on Some Psychological Problems and Solution Proposals for Immigrant Comparisons and Reasons

People migrate from one place to another for reasons such as socio-economic and security concerns. This situation, on the one hand, influences the socio-psychological structures of those who leave the place; on the other hand, it is affecting the people on the ground and the socio-psychological structures of them. Indeed, the fact that people have migrated from one place to another does not mean they have neither the problems they are leaving behind nor the possible problems they will face in the future. They are primarily trying to protect their lives and maintain their basic needs. However, the problems of a person who has a socio-psychological structure do not end up just to maintain their basic needs. The problems that come with migration and the problems that negatively affect the psychological structure of a person are at least as important as meeting basic needs. Because at the same time a person who can maintain his or her basic needs at a minimum level will be able to maintain his psychological needs and will help him to stay alive and integrate with the new society. The same applies to the socio-psychological state of the people in the migrated population. In this declaration, firstly the socio-psychological problems experienced by immigrants will be emphasized. Secondly, the possible socio-psychological problems encountered by immigrants will be addressed by people in the society accepting immigrants. Finally, some solution proposals will be presented for these two-party problems.

KEYWORDS: Belonging, Integration, Migration, Psychology, Integration.

GİRİŞ

Göç olgusu, tarih boyunca çeşitli nedenlerle insanın yaşamında var olagelmıştır. Göçebe olsun yerleşik olsun tüm yaşam biçimlerinde, insanlar zaman zaman bir yerden başka bir yere gitmek durumunda kalmışlardır. Bakıldığında bu olgu, karşımıza daha çok ya siyasi ya da sosyolojik boyutuyla çıkmaktadır. Özellikle ülkeleri yönetenler bu olguya daha çok, sosyo-politik açıdan bakmaktalar. Bu yüzden göçmenlerin veya göçmenleri kabul edenlerin psikolojik hallerinden çok göçmenlerin nerede nasıl yerleşecekleri, ülke ekonomisine nasıl etki edecekleri, yerel halkı nasıl etkileyecekleri, siyasi açıdan kullanılıp kullanıl(a)mayacakları vb. yönleri üzerinde dikkatler toplanmaktadır.

Ancak ne var ki, göç eden ve göç edenleri kabul eden bireyler sadece siyasi, sosyal ve ekonomik yönden etki altında olan varlıklar değildir. Bu insanların bir de psikolojik yapıları söz konusudur. Her nedense göç olgusu, gerek siyasi gerekse akademik olarak ele alınırken olgunun bu yönüne pek dikkat çekilmemektedir. Oysa göç ettiği için fiziksel ve sosyal dünyası değişen bireylerin ruhsal dünyalarının etkilenmemiş olması pek de mümkün değildir.

Ruh sağlığı yerinde olan ve olmayan insanların topluma katılımlarının farklı sonuçları olacağı gerçeği göz önüne alındığında, konunun önemi biraz daha kavranmış olacaktır. Göç eden bireyler her zaman isteyerek göç etmediklerinden giderken içlerinde taşıdıkları duygu bozuklukları, gittikleri yerdeki yerel halkın bazı yönlerden olumsuz etkilenmesine yol açabilecekken; yerel halkta oluşacak duygu bozuklukları da göçmenlerin zaten bozuk olan duygusal dünyalarının daha da kötüleşmesine yol açabilecektir.

İşte bu çalışmada, göç olgusunun siyasi ve ekonomik boyutundan çok sosyo-psikolojik boyutu üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, öncelikle göç olgusunun tanımı ve sebepleri ele alınacaktır. İkinci olarak, göç olgusunun yol açabileceği psikolojik problemler göç eden bireyler ve göç alan yerdeki bireyler açısından incelenecektir. Üçüncü olarak, her iki taraf için de bazı çözüm önerileri sunulacaktır. Sonuç bölümünde ise, ileri sürülen fikirler özetlenecektir.

1. Göç Olgusunun Tanımı ve Sebepleri

Göç; ekonomik, toplumsal ve siyasi nedenlerle insanların yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Bu yer değiştirme iç göç ya da dış göç biçiminde olabilir. Ayrıca göçler zorunlu ya da kişilerin kendi iradesiyle serbestçe gerçekleştirdikleri gönüllü göç şeklinde de olabilir.¹

Burada belirtmek gerekir ki, göç eden insanlar/gruplar her zaman aynı şekilde isimlendirilmemektedir. Bir yerden bir yere bir şekilde göç edenler siyasi literatürde farklı isimlerle (göçmen, mülteci, sığınmacı, misafir, azınlık vb.)² anılsalar da sonuç itibarıyla ne sebeple olursa olsun bir mekân değişikliği yaşamış olduklarından ruhsal dünyaları az veya çok bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu bakımdan, yer değiştiren bu insanların literatürde nasıl adlandırıldığından çok bu değişimden nasıl etkilendikleri üzerinde durulacaktır.

Elbette ki bu isimlendirmeler arasında bazı farklılıklar vardır ve biri diğerine göre göç eden bireylere bazı avantaj veya dezavantaj getirebilir. Söz gelimi, göçmen, daha çok ekonomik amaçla göç eden kişilere; mülteci, iltica hakkını kazananlara; sığınmacı ise, henüz mülteci olma hakkını elde edememiş bireylere denir. Bu bakımdan, mülteci olma hakkını kazanan bir birey, sığınmacıya göre biraz daha avantajlıdır. Çünkü sığınmacı henüz mülteci olma hakkını elde edememiştir ve dolayısıyla getirilerinden de henüz yararlanamamaktadır.³ Aslında buradaki temel fark, yaşanan sorunun derecesindedir; değilse sorun olup olmamasında değil. Hangi tür göç olursa olsun, bazı avantajları olsa da, göç eden birey için bu her şeyin düzeldiği anlamına gelmemektedir. Bu durum özellikle zorunlu göçler için geçerlidir. Bu sebeple, göç edenlerin hukuk literatüründe hangi kavramla adlandırıldıklarından çok bu durumdan nasıl ve ne derece etkilenmiş olabilecekleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca çalışmada, göçmen kavramı göç ile ilgili diğer tüm isimlendirmeleri de kapsayacak şekilde işlenmiştir.

Göçlerin muhtemel sebepleri hususuna gelince, insanlar yaşadıkları mekânları çeşitli nedenlerle terk etmek durumunda kalmışlardır. Bu nedenler, siyasi, dini, ekonomik, eğitim, savaş/terör, doğa olayları veya doğal afetler şeklinde sınıflandırılabilir.⁴ Buna göre;

a) *Doğal Afetler*: Deprem, sel gibi doğal afetler sonrası meydana gelen göçler buna örnek olarak verilebilir. Söz gelimi; Van depreminden sonra farklı illere göçmek zorunda kalan insanlar, bu tür bir göç hareketi ortaya koymuşlardır.

b) *Ekonomik sebepler*: Özellikle sanayi devrimi sonrasında göçün en önemli nedenlerinden biri haline gelmiştir.⁵ İnsanların daha iyi bir hayat sürme istekleri bu tür göçlerde etkili olmuştur.⁶ Özellikle güneyden kuzeye ve doğudan batıya doğru göçler yaşanmıştır.

c) *Siyasi sebepler*: Dünyada ve Türkiye’de mübadele şeklinde yaptırılan göçler bu guruba girebilir. Yine, asimilasyondan kaçış veya ülkeden kovulma da siyasi neden olarak sayılabilir.⁷

e) *Eğitim*: Bazen insanlar, daha iyi bir eğitim almak için veya eğitimine başka bir yerde veya bir üst seviyede devam etmek için göç etmek durumunda kalabilir. Yurtdışına giden veya yurtdışından gelen öğrenciler buna örnek olarak verilebilir.

f) *Terör*: Bazen insanlar yaşadıkları yerde bulunan terör olayları dolayısıyla yaşadıkları yerleri canlarını korumak amaçlı terk etmiş olabilir. Türkiye’nin güneyindeki PKK teröründen kaçıp başka illere göç eden insanlar buna bir örnektir.

¹ Cengiz Şahin, “Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, 2001, s. 59; geniş bilgi için ayrıca bkz. Servet Örnek, “Göç ve Din”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya, 2011, s. 7-15; Serdar Ünal, “Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye’deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın, 2008, s. 26-35.

² Söz konusu kavramlarla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Dalar, Nazlı Ayhan Algan ve Ümit Algan, “Bolu’daki Iraklı Sığınmacıların Sosyal ve Ekonomik Sorunları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz”, *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 3, 2013, s. 343; Aysel Ekşi, “Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, Sayı 13 (3), 2002, s. 216.

³ İbrahim Kaya - Esra Yılmaz Eren, *Türkiye’deki Suriyelilerin Hukuki Durumu*, SETA Yayınları, İstanbul, 2015, s. 17-18; Ahmet Korkmaz, “Suriyeli Sığınmacılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, Sayı 6, 2016, s. 85-86.

⁴ Şahin, *a.g.m.*, s. 58.

⁵ Süleyman Ekici - Gökhan Tuncel, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 9, 2015, s. 13.

⁶ Yaşar Sencer, *Türkiye’de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 28’den aktaran Ekici -Tuncel, “Göç ve İnsan”, s. 13.

⁷ Ekici - Tuncel, “Göç ve İnsan”, *Birey ve Toplum*, Cilt: 5, Sayı: 9, Yıl: 2015, s. 14.

g) *Din*: İnsanların yer değiştirmelerinin diğer bir nedeni ise, inanılan dini daha rahat yaşayabilecek bir yer bulma ihtiyacıdır. Söz gelimi, Amerika'ya gerçekleşen özellikle ilk dönem göçlerin temel nedenleri arasında, kendi ülkelerinde dini hayatlarını rahatça yaşama imkânı bulamayan dini grupların, bu tür bir göçü gerçekleştirdiği ifade edilebilir.⁸

2. Göç Olgusunun İnsan Psikolojisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Göç olgusu, özellikle zorunlu olanlar, insanın psikolojik yapısında az veya çok olumsuz etkilere yol açmaktadır. Araştırmalar, diğer insanlara göre göçmenlerin daha çok ruhsal rahatsızlıklara yakalandığını göstermektedir.⁹ Aslında bu olumsuzluklar sadece göç edenlerin psikolojik yapısında değil; belki onlar kadar olmasa da, yerel toplum bireylerinin ruhsal durumları üzerinde de kendini gösterebilmektedir. Bu sebeple, göç olgusunun insanın psikolojik yapısı üzerindeki olumsuz etkileri incelenirken iki yönlü ele alınacaktır. Birincisi, göçmen bireylerin psikolojik yapısı üzerindeki olumsuz etkileri; ikincisi ise, göç alan yerde yaşayan bireylerin psikolojik yapısı üzerindeki olumsuz etkileri.

2.1. Göçmenler üzerindeki olumsuz etkiler

Mekânsal değişikliğe karşılık gelen göç, bireyin psikolojik durumunu etkileyen bir olgudur. Bu olgu, bireyin gerilim, stres ve psikolojik travma yaşamasına yol açmaktadır.¹⁰ Özellikle zorunlu olarak yapılan göçün birey üzerindeki etkisi gönüllü göçten temelde hem daha farklı hem de daha travmatik olmaktadır.¹¹

Diğer yandan; sosyal ve kültürel değişme, kentleşme, modernleşme, kültürleşme, asimilasyon, adaptasyon ve yaşam stresi gibi faktörler üzerinde yapılan çalışmalar, göç yaşantısı ile insanın psikolojik yapısı/ruhsal bozuklukları arasında önemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır.¹² Yine göç ederken insanın geride bıraktığı şeyler de onun psikolojik yaşantısı üzerinde bazı olumsuz etkilere yol açabilmektedir.¹³ Örneğin Avrupa'da yaşayan Türk kökenli bireylerin psikolojik sağlıklarının genel nüfusa göre düşük olduğu ve ruhsal problemler için daha fazla risk taşıdıkları bilinmektedir.¹⁴

Özellikle kayıt dışı göçmenler ve yahut sığınmacılar, mültecilerin sahip olduğu bazı yasal haklara sahip değildirler. Bu sebeple sıklıkla onlardan daha çok psikolojik istismara uğrayabilmektedirler. Bu hususta çeşitli yayınlar yapılmış ve bu yayınlarda göçmen ve sığınmacılardaki ruhsal belirtileri karşılaştıran araştırmalar ele alınmıştır. Buna göre, sığınmacılarda hem travma sonrası stres bozukluğunun hem de depresyonun göçmen

⁸ Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", s. 58; ayrıca bkz. Banu Güner, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Din ve Devlet İlişkisi Bağlamında Din Eğitimi", *Route Educational and Social Science Journal*, Sayı 2(2), 2015, s. 468; Jale Balaban Salı - Fatme Fevzi Mehmed, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği", *Selçuk İletişim*, Sayı 8 (3), 2014, s. 14, 15.

⁹ M. Ersin Kuşdil, "Göçün İncelenmesinde Sosyal Psikolojik Bakışın Önemi: Bulgaristan Göçmenleri Örneği", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 12, Sayı 48, 2014, s. 153-154.

¹⁰ Ekici - Tuncel, "Göç ve İnsan", s. 11, 19; ayrıca bkz. Yılmaz Can, "Göç ve Kent: 1989'dan Günümüze Göç Eden İnsanların Kent Adaptasyonu Diyarbakır Örneği", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisan tezi, Konya, 2011, s. 27, 74; Mehmet Zeydin Yıldız- Faruk Alaeddinoğlu, "Göç ve Yoksulluk: Hakkâri Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10 (1), 2011, s. 456.

¹¹ Rüstem Erkan - M. Yüksel Erdoğan, "Göç ve Çocuk Suçluluğu", *Aile ve Toplum*, Cilt 3, Sayı 9, 2006, s. 82.

¹² Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", s. 61-62; ayrıca bkz. Hatice Demirbaş - Ece Bekaroğlu, "Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler", *Kriz Dergisi*, Sayı 21 (1-2-3), 2013, s. 12; Zubeyit Gün, "Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri", *Türk Psikoloji Bülteni*, Sayı 38, 2006, s. 28.

¹³ Salı - Mehmed, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği", s. 15; ayrıca bkz. Ayşe A. vd., "Ev İşçiliği, Toplumsal Cinsiyet ve Örgütlenme" *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2012, s. 37.

¹⁴ Selda Koydemir - Astrid Schütz, "Almanya'daki Türk Göçmenlerde Yaşam Doyumu: Kültürel Kimlik ve Benlik Kurgularının Rolü", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Sayı 5 (42), 2014, s. 211; ayrıca bkz. Derya İren Akbıyık vd., "Almanya'da Yaşayan Türkler'de "Göçmen Olma"nın Depresyon ve Somatik Semptomlar Üzerine Etkisi", *Kriz Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 1999, s. 27; Orhan Deniz - Mehmet Z. Yıldız, "2011 Depreminin Van Kentindeki Sığınmacılar Üzerine Etkisi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 35, Yıl 2016, s. 72; Hakan Olgun, "Asurî Göçleri ve Kimlik Arayışı", *MİLEL ve NİHAL*, Cilt 5, Sayı 3, 2008, s. 286.

gruplardan çok daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.¹⁵ Yani göç kararı alan bireyler, göç etmeden önce yaşadıkları sorunların yanı sıra, göç sonrasında da yeni sorun alanlarıyla karşılaşmaktadırlar ve bu da onları yeni becerilerle donanarak bu sorunlarla mücadele etmek zorunda bırakmaktadır.¹⁶ Aslına bakılırsa, bu durum yetişkinlerde olduğu gibi çocukların ruhsal yapılarını da önemli derecede ve olumsuz yönde etkilemektedir. Bu konuda yapılan araştırmalardan bazıları, iç/dış göç yaşayan çocuklarda daha fazla davranış ve duygusal problemler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu problemler arasında daha ziyade yüksek düzeyde depresyon, travma sonrası stres bozukluğu ve düşük benlik saygısı yer almaktadır.¹⁷

Yukarıda konuyla ilgili örnek verilen bilimsel çalışmalar ve yapılan gözlemler dikkate alındığında, göç olgusunun göç eden bireylerin psikolojik yapısı üzerinde bazı olumsuz etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu olumsuz etkiler, temel olarak birkaç maddede aşağıdaki şekilde sıralanabilir. Buna göre;

a) *Korku ve kaygı*: Özellikle zorunluluktan kaynaklanan göç olgusunun insanın psikolojik yapısı üzerindeki en önemli olumsuz etkisi, yaşadığı korku duygusu olsa gerektir. Kendisi ve ailesinin başına geleceklerden korkmak, bu durumu yaşayan bireylerin ruh dünyasında büyük zedelenmelere yol açabilmektedir. Çünkü gidilen yerde başlarına neler gelebileceği hakkındaki kaygılar oldukça yüksek düzeydedir.¹⁸ Şu halde, bilinçaltında sürekli olarak yaşanan üzüntü ruhsal veya bedensel birçok rahatsızlığı tetiklemektedir. Psikologların ve sosyologların çalışmalarında bu etkiler uzun uzun anlatılmaktadır.¹⁹

b) *Uyum sorunu*: Göç olgusunun insan psikolojisi üzerindeki bir diğer olumsuz etki ise, *uyum sorunu* yaşanmasıdır.²⁰ Fiziksel ve psikolojik açıdan belli bir hazırlık yapmadan göç eden insanlar önemli uyum sorunları yaşamaktadır.²¹ Çünkü göçmenin ayrıldığı vatani ile yeni geldiği yerdeki kültürel farklar, bireyin uyum sorunu yaşamasına yol açmaktadır. Eğer yeni çevre, göçmenin eski kültürüne benziyorsa daha az, benzemiyorsa daha çok uyum sorunu ile karşılaşması yüksek bir olasılıktır.²² Bu soruna bağlı olarak yaşanan önemli yan bir sorun da, kişilerin belli bir süre sonra memleketlerine dönüp dönmeme hususunda yaşadıkları tereddütler ve kararsızlık duygularıdır.²³

Bakıldığında neredeyse tüm göçmenler ve onların çocukları (ırkı ve dini fark etmeksizin) yeni yerde uyum yönünden zorluklar içerisindeydiler.²⁴ Örneğin konuyla ilgili yapılan bir çalışmada, göç yaşayan ve yaşamayan grubun psikolojik durumları karşılaştırılmış, uyumsuzluk gösterenlerin göç eden çocukların grubunda neredeyse iki kat daha çok olduğu görülmüştür.²⁵ Bu bireyler, bir nevi "kültür şoku"²⁶ yaşadıklarından bu tür bir uyum sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Sonuç olarak, göç olgusu, az veya çok bireyin uyum sorunu yaşamasına dolayısıyla ruhsal dengesinin bozulmasına yol açmaktadır. Üstelik bu durum sadece bireyin kendisini değil, birlikte yaşadığı kimseleri de olumsuz etkilemektedir.

c) *Aitlik sorunu*: Göçmenlerin yaşadığı bir diğer psikolojik sorundur. Çünkü göçmenler bir yere ait hissetmeme duygusunu yaşarlar. Onlar artık ait olduğu toplum ve onun verdiği

¹⁵ Aysel Ekşi, "Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Sayı 13(3), 2002, s. 216; Buket Akıncı vd., "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Yıl 2015, s. 75.

¹⁶ Dilara Şeker - Gülten Uçan, "Göç Sürecinde Kadın", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 2016, s. 203.

¹⁷ Bkz. Gonca Polat, "İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 18, Sayı 1, 2007, s. 91-92; Demirbaş - Bekaroğlu, "Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler", s. 14.

¹⁸ Bkz. Salı - Mehmed, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri Eskişehir Örneği", s. 15.

¹⁹ Cengiz Gökşen, "Göç ve Matem", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu* içinde, (ed. Ali Duymaz), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Mayıs 2010, s. 390; Ekşi, "Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji", s. 218.

²⁰ Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", s. 62.

²¹ Can, "Göç ve Kent: 1989'dan Günümüze Göç Eden İnsanların Kent Adaptasyonu Diyarbakır Örneği", s. 93.

²² Şahin, *a.g.m.*, s. 62.

²³ Şahin, *a.g.m.*, s. 63.

²⁴ Neda Armaner, "Batı Almanya'da Türk İşçi Çocuklarının Psiko-Sosyal Sorunları", *Eğitim ve Bilim*, Cilt 7, Sayı 37, 1982, s. 22.

²⁵ Polat, "İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi", s. 94.

²⁶ *Kültür Şoku*: "Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkiler" anlamına gelmektedir. Bkz. Göksel Göker - Gülümser Meşe, "Türk Göçmenlerin İtalyanlara Bakış Açısı: Bir Kültürlerarası İletişim Araştırması", *Selçuk İletişim*, Sayı 7 (1), 2011, s. 69

güvenden mahrumdurlar. Bazen yeni topluma uyum sağlamak için eski toplumlarının değer yargılarını aşağılamaya bile yeltenebilirler. Bu durum, göçmenin iç dünyasında ve aile yaşamında psikolojik duygu çatışmalarına neden olur.²⁷ Bu durumdaki insanlar zamanla ait olma ihtiyaçlarını gidermek için kendi içlerinde azınlık bir grup oluşturma gayreti içine girebilirler.²⁸

d) *Yabancılık duygusu*: Göçmenlerin psikolojik dünyasını olumsuz yönde etkileyen bir diğer faktör olarak kendini göstermektedir. Aslında tüm göçmenler, göç ettikleri şehirde veya ülkede birer yabancıdırlar. Göçmenin dünyasındaki her şey artık farklıdır. Bu durum, onun iç dünyasına da yansır²⁹ ve zamanla ait olma sorununun da ortaya çıkmasına yol açabilir.³⁰

e) *Boşluk hissi*: Boşluk duygusu da, önemli bir psikolojik sorun olarak göçmenlerin karşısına çıkmaktadır. Çünkü göçmen kişiler, zaman zaman, bilinçli ya da bilinçsizce geçmişte bıraktığı şeylerin ve kişilerin yokluğunu hissedebilmektedirler. Ayrıca boşluk duygusuyla bağlantılı olarak yaşanan özlem duygusu da burada zikredilebilir. Çünkü göçmenler bilinçsiz olarak kişileri, doğayı, yeni geldikleri yerde olmayan ve geride bıraktıkları yerde olan her şeyi özlerler.³¹

f) *Kişilik-kimlik sorunu*: Göçmenin eski memleketinde sahip olduğu kişilik ile yeni ülkedeki kişilik yapısı çatışabilir. İki ayrı kültürün kişinin benliğinde çatışması, göçmenin giderek yeni toplumun bir parçası olması ile daha da derinleşebilir.³² Bu da öncelikle hâkim kültür ile kendi kültürü arasında oluşan sancılı bir sürecin yaşanmasına yol açabilmektedir.³³ Yani kişi, bir önceki yerin kültürüne bağlı olursa yerel halkın kültürüyle çatışmakta, yerel halka bağlı kalsa eski kültürel kodlarıyla çatışmaktadır. Her halükarda bireyin iç dünyasında bu durum bir gerilim yaratmaktadır. İşte bu durum, göçmenlerin yaşaması muhtemel kişilik veya kimlik sorununa bir örnek olarak verilebilir.

g) *Aşağılanmışlık duygusu*: Göçmen bireyler, geldikleri yeni yerde yaşamlarının tüm alanlarının artık eski anlamını taşımadığını ve aynı değerde sayılmadığını fark eder. Bu yüzden kendini yetersiz veya yeteneksiz görmeye başlayabilir. Dil yetersizliği ise, bu duyguyu daha da güçlendirmektedir. Elbette hemen tüm insanlar aşağılanmış olma duygusunu kendi yaşamlarında zaman zaman hissetmiş olabilirler. Ancak buradaki temel fark, bireyin bu duyguyu uzun zaman hissedecek olması ve çözümünün de daha zor olmasıdır. Çünkü hemen her insan yaşamında bu duyguyu, belki de, çok kısa bir süre için hissetmiş olabilir ancak göçmenler bunu kaldıkları ülkede sık sık yaşayabilmektedir.³⁴

h) *Kuşkuculuk*: Yine, kuşkuculuk da yeni bir ülkede, sık sık bilinmeyenle karşı karşıya kalan göçmenin yaşadığı psikolojik bir sorundur. Özellikle bu duygu, bir davranış biçimi halini almaya başladığında tehlikeli olmaktadır. Çünkü giderek nevroz ve psikoz durumlarına yol açabilmektedir.³⁵

i) *Suçluluk duygusu*: Göç, geride kalanlara ve değerlere karşı kişilerin suçluluk hissetmesine sebep olabilir. Çünkü geldiği yerde mutlu olamamıştır. Onu var eden şeyler; aile, ahlâk, dürüstlük gibi değerler de yıpranmış hatta kaybolmuştur.³⁶

j) *Güvensizlik duygusu*: Güvensizlik ve yabancıya inanmamak, göçmen kişilerin kendi iç dünyalarında ilk başlarda yaşadıkları bir duygu sürecidir ve bu da hemen her yerde ve koşulda temkinli davranmak zorunluluğu hissetmelerine yol açmaktadır.³⁷ Göçmenin güvensizliğini, "bilinmeyenle" karşılaşma kaygısı belirler. Bu durum onu, uygun fırsatları dahi etkili şekilde

²⁷ Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", s. 64.

²⁸ Salı - Mehmed, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği", s. 7.

²⁹ Şahin, *a.g.m.*, s. 64.

³⁰ Ruhi İnan, "Bir Göç Masalı ve Bir Göç Paradoksu: Berci Kristin Çöp Masalları", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu* içinde, (ed. Ali Duymaz), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Mayıs 2010, s. 480.

³¹ Şahin, *a.g.m.*, s. 64.

³² Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", s. 64.

³³ Erdal Aksoy, "Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, 2010, s. 25.

³⁴ Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", s. 65.

³⁵ Şahin, *a.g.m.*, s. 65.

³⁶ İnan, "Bir Göç Masalı ve Bir Göç Paradoksu: Berci Kristin Çöp Masalları", s. 481; Şahin, *a.g.m.*, s. 65.

³⁷ Bkz. Salı - Mehmed, "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği", s. 21.

kullanılmaktan alıkoymalıdır.³⁸ Burada göçmen, yeni olanın ne olduğunu bilmemesinden kaynaklanan bir güven eksikliği yaşamaktadır.

k) *Ötekileşme sorunu*: Yeni gelenin yerinde kendisini yabancı gören göçmenlerin toplumsal dışlanmaya maruz kalması veya dışlanma duygusuna sahip olması kaçınılmaz bir psikolojik sorundur. Göçmenlerin özellikle asimilasyon politikaları aracılığıyla eritilerek kendisi olmaktan çıkartılması ve kendisi için değerli olana değer verilmemesi durumu da onların iç dünyalarında tamiri zor psikolojik zararlara yol açması da muhtemeldir.³⁹ Bu bağlamda, ötekilerin dünyası bilinmezlikler ve kaygılarla dolu bir hal almaktadır.⁴⁰ Dışlanma, göçmenlerde önemli psikolojik etkiler yaratırken kendilerini sürekli yerel halka göre eksik ve yetersiz olarak görmelerine neden olmaktadır. Onlar gibi yaşayamamak bu sorunu daha da derinleştirmektedir.⁴¹ Örneğin bazı Bulgar göçmenleri üzerinde yapılan araştırmalar, göçmenlerin kendilerine karşı sergilenen bazı ötekileştirici, ayırıcı tavırlardan yakındıklarını ortaya koymuştur. Bu tür deneyimler, göçmenlerin bir "göçmen" kimliği etrafında gruplaşmasını da beraberinde getirmekte, ev sahibi kültür ile ilişkilerin sınırlanmasına yol açabilmektedir.⁴²

l) *Şizofreni ve benzeri psikozlar*: Göç ile psikoloji arasındaki ilişki, genel olarak kişinin gerçeklikle bağlantısının kopması biçiminde kendini gösteren bir psikoz türü olan şizofreni hastalığı açısından oldukça güçlüdür. Örneğin, konuyla ilgili yapılan bir araştırmada, ABD'deki Norveçli göçmenler arasında şizofreni hastalığına yakalanma oranının, Norveç nüfusunda görülen oranın daha üstünde olduğunu ortaya koyulmuştur. Bu ve benzeri araştırmalar, göç ve psikozlar arasındaki ilişkinin nedenlerinin mercek altına alınmasının yolunu açmıştır. Yine göçmen olmanın depresyon ve kaygı bozukluğu gibi nevrotik türden ruhsal rahatsızlıklara yakalanma olasılığını artırıp artırmadığına yönelik yapılan bir çalışmada, göçmenlerin yerlilere göre daha yüksek oranlarda bu tür hastalıklara yakalandıklarını belirtmiştir.⁴³ Göçmenlerde şizofreni riskinin 3-4 misli daha fazla olduğu İngiltere'de Hintli, Afrikalı ve Asyalı göçmenler arasında yapılan çalışmalarda paranoide bozukluğun yaygın olduğu ve bu ülkede doğan ikinci nesil göçmenlerde şizofreni oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur.⁴⁴

m) *Stres ve depresyon*: Yeni kültüre uyum sağlayamayan göçmenlerde anksiyete ve stres düzeyinin yüksek olduğu ve bunun sonucunda yüksek düzeyde depresyon görülmektedir. Örneğin göçmen işçiler ile yapılan ve 125 göçmenin katıldığı bir çalışmada katılımcıların %38'inin yasal sorunlar, sosyal izolasyon ve çalışma koşulları ile ilişkili ciddi düzeyde stres yaşadıkları belirtilirken % 18.4'ünde anksiyete, % 41.6'sında depresyon saptanmıştır.⁴⁵

2.2. Yerel halk üzerindeki olumsuz etkiler

Göç olgusunun, göç eden bireyler üzerinde psikolojik yönden olumsuz etkileri olduğu gibi yerel halk üzerinde de bazı olumsuz etkileri olabilmektedir. Bu olumsuz etkileri birkaç maddede toplamak mümkündür. Buna göre;

a) *Korku ve kaygı duygusu*: Hiç kuşkusuz göç olgusunun göçmen bireylerde olduğu gibi, yerel halk üzerindeki en önemli olumsuz etkisi, yeni gelen insanların beraberlerinde neler getirmiş olabileceklerine dair belirsizlikten kaynaklanan korku ve kaygı duygusudur. Çünkü yeni gelenlerin hangi özellikleriyle geldikleri neredeyse tam bir muammadır. Buradaki korku veya kaygının temel nedeni ise, yeni gelenler hakkındaki belirsizliktir. Yani ileri de onlarla ilgili ne gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşacaklarına dair gelecek korkularıdır.

b) *Ön yargı*: Göç olgusunun yerel halk üzerindeki olumsuz etkilerinden birisi de, ülkelerine gelen kişilere karşı ön yargılı olma durumudur. Her ne kadar bu sorun, direk

³⁸ Ekşi, "Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji", s. 218; Mustafa Bilici - Mahir Yeşildal, "Göç ve Ruh Sağlığı", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, Sayı 31, 2014'ten alıntılanmıştır, <http://www.sdplatform.com/Dergi/801/Goc-ve-ruh-sagligi.aspx>, 9 Şubat 2017.

³⁹ Ekici - Tuncel, "Göç ve İnsan", s. 18.

⁴⁰ Serdar Ünal, "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi", *ZFWT*, Cilt 6, Sayı 3, 2014, s. 78.

⁴¹ Can, "Göç ve Kent: 1989'dan Günümüze Göç Eden İnsanların Kent Adaptasyonu Diyarbakır Örneği", s. 120.

⁴² Kuşdil, "Göçün İncelenmesinde Sosyal Psikolojik Bakışın Önemi: Bulgaristan Göçmenleri Örneği", s. 163.

⁴³ Kuşdil, *a.g.m.*, s. 153-154.

⁴⁴ Levent Sevinçok, "Şizofreni Etiyolojisinde Psikososyal Nedenler", *Şizofreni Dizisi*, Sayı 1, 2000, s. 7.

⁴⁵ Ayla Tuzcu - Kerime Bademli, "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Sayı 6 (1), 2014, s. 62.

psikolojik olmasa da zamanla insanların ruhsal yapılarını olumsuz yönde etkilemekte ve bu da göçmenlere olumsuz olarak yansımaktadır. Elbette bunda her zaman yerel halkın nedensiz olarak olumsuz düşünceleri yoktur. Bazen göçmenlerin bazı davranışları da bu ön yargıda etkili olmaktadır. Söz gelimi; Almanlarda Türklere karşı dışlayıcı önyargıların zaman içerisinde giderek artışı gösteren emareler bulunmaktadır. Nitekim kişisel olarak Alman komşularıyla iyi ilişkilere ve onların olumlu özelliklerine vurgu yapılmakla birlikte, Türkler hakkındaki genel algılama ve kanaatlerinin olumsuzluğu konusunda hemfikir oldukları bile söylenebilir. Bu tutumlarının önemli bir sebebi, Türk göçmenlerin yanlış ve rahatsız edici tutumlarının yanı sıra, uyum güçlükleri, eğitimsel ve kültürel donanımsızlıkları olduğu ileri sürülebilir.⁴⁶ Benzer şekilde, Amerikan toplumunda Müslüman kimliğine karşı tutumların önyargılı olması ve bu anlayışın medyanın da etkisiyle geniş halk kesiminde artarak devam etmesi, sadece Türklerin değil bütün Müslümanların Amerika toplumuna doğru kanallarla uyumlarını zorlaştırır görünmektedir. Sonuç olarak, göç olgusu yerel halk üzerinde yeni gelenlere karşı bir ön yargı oluşturmakta bu da göçmenlerin uyumunu dolayısıyla topluma katılımı azaltmaktadır.⁴⁷ Başka bir çalışmada, önyargı ve nefret motivasyonu ile işlenen suçlara maruz kalmış kişilere kıyasla benzer bir suçtan herhangi bir ön yargı kaynaklı olmayan suçun mağdurları arasında bir çalışma yapılmış ve nefret suçuna maruz kalmış bireylerde diğer mağdurlara göre çok uzun süren psikolojik rahatsızlık, depresyon, endişe ve kaygıların meydana geldiği görülmüştür.⁴⁸ Benzer durum Türkiye'deki Suriyeli göçmenlere karşı da zaman zaman ortaya çıkmaktadır. İş yaşamında daha düşük fiyata çalışmaları veya çalıştırılmaları, sokaklarda bazen kontrolsüzce gezmeleri, Türk kültürüne uymayan bazı davranışlarda bulunmaları, ülkelerinde savaş devam ederken özellikle erkek ve genç olanların burada rahat bir yaşam sürüyor görünmeleri vb. gibi durumlar Türk halkının en azından bir kesiminde bu kimselere karşı olumsuz bir tutum ve önyargı oluşmasına yol açabilmektedir. Elbette bu durum, yerel halkın göçmenlere karşı yapılan davranışlarına yansımaktadır.

c) *Kendini güvende hissetmeme*: Yerel halkın yaşadığı bir diğer olumsuz duygu ise, yeni gelenlere karşı hissedilen güvensizlik duygusudur. Çünkü yeni gelenlere karşı kaygılanan yerel halk, hem kendini yeterince güvende hissetmemekte hem de onlara güvenip samimi ilişkiler kuramamaktadır.

Nitekim 2000'li yıllarda, uluslararası göçün her türü daha çok güvenlik bakımından dikkate alınmıştır. Bu yıllarda hızla artan göçler, yasadışı sayılarak çağın güvenlik sorunu olarak lanse edilmiştir.⁴⁹ Özellikle düzensiz göçlere, bir tür güvenlik tehdidi olarak yaklaşıldığı görülmektedir. Çünkü bu bakış açısına göre göçmen, sığınmacı, mülteci ya da düzensiz göçmenler, toplumun temel yapısında yaratacakları olası değişiklikler nedeniyle tehdit unsurları olarak algılanmaktadırlar.⁵⁰

3. Göç Olgusunun İnsan Psikolojisi Üzerindeki Olumsuz Etkilerini Ortadan Kaldırmaya Yönelik Bazı Çözüm Önerileri

Göçün, gerek göç eden gerekse göç edenleri ağırlayan yerel insanların psikolojik yapısı üzerindeki olumsuz etkilerini, tamamen olmasa da, ortadan kaldırmak için bazı çözümler mümkündür. Bu çözüm önerilerini oluştururken özellikle göçmenlerin ve yerel halkın yaşadığı sosyo-psikolojik sorunların kaynağını teşkil eden faktörleri dikkate alarak işe koyulmak önem arz etmektedir. Buradan hareketle, gerek göçmenlerin gerekse yerel halkın psikolojik sorunlarının önüne geçilmesi veya bu sorunların asgari düzeye indirilmesi için bazı çözüm önerileri sunulabilir: Buna göre;

⁴⁶ Celaleddin Çelik, "Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılaşma, Kültürel Çatışma ve Din", *Milel ve Nihal*, Cilt 5, Sayı 3, 2008, s. 116.

⁴⁷ Özcan Güngör, "Amerika'da Türkler ve Türklerin Dini Kurumsallaşmaları Açısından Camiler", *EKEV AKADEMİ DERGİSİ*, Sayı 47, 2011, s. 97.

⁴⁸ Bekir Çakar, "Avrupa ve ABD'de Artan Salgın: Nefret Suçu", *The GLOBAL*, Cilt 1, Sayı 2, 2015, s. 100.

⁴⁹ Özlem Kahya - Songül Sallan Gül, "Bir Uydu Kent Örneği Olarak Isparta'dan Sığınmacılık Sorunun Görünümleri", *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi* içinde, (ed. Muammer Tuna), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Ekim 2013, s. 144.

⁵⁰ N. Ela Gökalp Aras, "Biyopolitik Bir Nüfus Politikası Olarak Avrupa Birliği'nin Düzensiz Göç Rejimi ve Sınırlarda Ölüm Siyaseti", *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, Sayı 36, 2014, s. 71, 72.

a) *Özel rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmeti:* Her ne sebeple olursa olsun göçmenlere yönelik verilecek bu tür bir hizmet, hem göçten sonraki yaşam refahının artmasına hem de herhangi bir psikiyatrik durumun gelişip gelişmediğini gözlemleme ve gerekli desteği sağlayabilir.⁵¹ Ayrıca danışanların bu tür yaşantılara sahip olup olmamaları durumu, danışmanlarca danışma sürecinde duyarlı olunması gereken önemli bir değişkendir.⁵² Diğer bir ifadeyle danışmanlar, psikologlar, psikiyatristler, rehber öğretmenler vb. danışanların göçmen olup olmama durumlarını dikkate alarak da danışma hizmetini yerine getirmeleri hem sorunun doğru tespiti hem de çözümünü adına göçmen bireyler için faydalı olacaktır.

b) *Sığınmacı statüsünün kabul edilmesi:* Sığınılan ülke yönetiminin göç edenler için bu tür bir çalışmayı ön plana alması, göç eden insanlarda güvenlik duygusunu ve sosyal desteği artırmaktadır. Çünkü sosyal destek, göçmenlerin psikolojik olarak kendilerini iyi ve güvende hissetmesinde direkt etkili olabilmektedir. Ayrıca göçmenlerin kimlikleri ile ilgili yasal belirsizliklerin daha kısa sürede giderilebilmesi de kendilerini iyi hissetmelerine yardımcı olacaktır.⁵³ Yine göçmenlerle ilgili siyaset çevresinde ayrımcılığa yol verilmemeli, aksine onlara göç ettikleri ülkenin bir parçası oldukları hissettirilmelidir. Yani onlara kendilerini ikinci sınıf vatandaş oldukları gibi bir duygu yaşatılmamalıdır. Devlet de, göçmenlerin yerli topluma sağlıklı bir şekilde adapte olabilmeleri için çalışmalar yapmalıdır.⁵⁴

c) *Farkındalık oluşturmak:* Bu konuyla ilgili olarak yerel halkta farkındalık oluşturmak, hem yerel halkın konunun önemini anlaması ve ona göre davranışlarda bulunmasına hem de göçmenlerin psikolojik yapısında olumlu etkilerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Böylece yabancılaşma, yalnızlık, boşluk, özlem duygularının yanı sıra; kişilik sorunları, bir yere ait olmama şeklinde açıklanabilecek köksüzlük, kuşkuculuk, suçluluk gibi psikolojik sorunlarla mücadele etmelerinde göçmen insanlara destek sağlanmış olacaktır.⁵⁵

d) *Empati duygusu:* Yerel halka yönelik olarak, gelen göçmenlerin yaşadıkları olumsuzluklarla ilgili ayrıntılı ve nesnel bilginin aktarılması, empati duygusunun ortaya çıkmasında katkı sağlayacaktır. Yerel halkın kendini, göçmenlerin yerine koyup onların duygularını anlamaya çalışması elbette ki, iki tarafın kaynaşması ve birbirine güvenmesi açısından önemli katkılar sunacaktır. Bu da, göçmenlerin kendilerini iyi hissetmelerine ve aidiyet duygularını olumlu yönde geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.

e) *Sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerin düzenlenmesi ve kalıcı hale getirilmesi:* Göçmenlere yönelik yapılacak bu çalışmalarla, farklı kültürlerin kaynaşması ve insani ilişkilerin olumlu yönde geliştirilmesi sağlanarak göçmenlerin kendilerini iyi hissetmelerine katkıda bulunmak mümkündür.⁵⁶

f) *Olumlu tutum geliştirmek:* Yerel halkta göçmenlere karşı olumlu tutum geliştirmeyi sağlamak da her iki kesim için olumlu psikolojik sonuçlara katkı sunacaktır. Bunun için, yerel halkın göçmenlerle ilgili olumsuz duygu, düşünce ve davranışlarının önüne geçilmesinin yolları belirlenmelidir. Böylece hem göçmenler hem de yerel halk kendilerini daha iyi ve güvende hissedebilecektir.

g) *Sosyal ve siyasi destek hizmeti sunmak:* Siyasilerin, yerel halkın ve yerel yönetimin göçmenlere sosyal ve siyasi destek vermesi onların ruhsal uyum durumunu olumlu yönde etkileyen bir diğer çözüm yolu olabilir. Çünkü bu yöndeki desteklemeler, insanın stresli bir olaya hâkim olmasını ve onunla başa çıkmasını kolaylaştıran, sosyal çevreden gelen önemli bir

⁵¹ Kahya - Gül, "Bir Uydu Kent Örneği Olarak Isparta'dan Sığınmacılık Sorunun Görünümleri", s. 146.

⁵² Zihni Koç, "Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma Yaklaşımı: Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, 2003, s. 8.

⁵³ Demirbaş - Bekaroğlu, "Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler", s. 17, 21-22.

⁵⁴ Bilici-Yeşildal, "Göç ve Ruh Sağlığı", <http://www.sdplatform.com/Dergi/801/Goc-ve-ruh-sagligi.aspx>, (erişim tarihi: 09.02.2017).

⁵⁵ Ayşe Aslı Sezgin - Tuğba Yolcu, "Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci", *Humanitas*, Sayı 4 (7), 2016, s. 432.

⁵⁶ Sezgin - Yolcu, *a.g.m.*, s. 433.

etkendir. Literatürde de sosyal desteğin göçmenler ve risk altındaki bireyler için en önemli koruyucu faktörlerden olduğu aktarılmıştır.⁵⁷

h) Korku ve kaygı duygularının giderilmesi: Hem göçmenlerin hem de yerel halkın yaşadığı korku ve kaygı duygularının giderilmesi için özellikle siyasiler ve yerel yönetimler bu konuda bilimsel ve akılcı tedbirler almalıdır. Bunun için göçmenlerin olası hizmetleri görülürken yanlış ve güven sarsıcı hareketlerini olabildiğince kontrol altında tutma çalışmaları yapılmalıdır.

i) Sosyal birliktelik alanlarının oluşturulması: Yerel halk ile göçmenlerin birlikte olabilecekleri bu alanlar, yaşanması muhtemel güvensizlik duygusunu azaltmada etkili olacaktır. Sonuç olarak göçmenlerin geldikleri topluma uyumları ne kadar çabuk olursa, göçün yarattığı psikolojik olumsuzlukların etkisi azalacaktır.⁵⁸

j) Diyalogun güçlendirilmesi: Bölge halkı ile göçmenler arasında daha huzurlu bir yaşamın oluşması için, birbirini anlama ekseninde bütün diyalog yollarının açık tutulması gerekmektedir. Sağlıklı bir diyalog için gereken en önemli unsur, sağlıklı iletişim niyeti ve bu niyetle oluşturulmuş iletişim kanallarıdır. Bu anlamda, gerek kurumsal gerek kişisel bazda göçmenler ve ev sahibi halk arasında birbirini anlamaya dönük bir iletişim faaliyeti öncelik taşınmalı, yargılama ve dışlamayı reddeden hoşgörülü bir tutum benimsenmelidir.⁵⁹

k) Bilimsel araştırma yapmak: Göçmenlerin nüfus olarak fazla olduğu yerlerin üniversitelerinde özellikle siyasi, sosyal ve güvenlik birimlerine yardımcı olmak üzere araştırma merkezleri kurulmalı ve araştırmalar yapılmalıdır. Yaşanan sosyolojik ve psikolojik temel problemlerin çözümüne yönelik bilimsel stratejiler geliştirilmeli ve bu stratejiler uygulamaya koyulmalıdır.⁶⁰

l) Yaşama umudu vermek: Gerek siyasi aktörler gerekse yerel halk bu insanlara yaşama umudu vermeli. Bu hususta sözlü ve uygulamalı çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü hemen her insan başına ne kadar kötü olay gelirse gelsin gelecekte işlerin daha iyi olacağını umut eder. Ancak bunun ne kadar uzun süreceği bilinemez. O yüzden, göçmenler yaşama umutlarını tamamen kaybetmeden onlara umutlu olmaları için devlet ve millet eliyle destek sunulmalıdır. Bu, hem onların hem de yerel halkın gelecek yaşamı için oldukça önemli bir husustur.

m) Ülke ve yerel yönetimlerin yerel halkın tüm yaşam alanlarını garanti altına alması: Burada asıl olan yerel halkın sosyal, siyasi, ekonomik, dini yaşamlarının olumsuz etkilenmemesi için gerekli tedbirlerin alındığına dair insanların güvende olması ve bunun onlara da hissettirilmesidir. Eğer yerel halk, bu hususlarda zarar görmeyeceğine ikna edilebilirse kendini psikolojik olarak daha iyi hissedecektir. Söz gelimi, göçmenlerin daha ucuza çalıştırılması yerel toplum bireyleri üzerinde işini kaybetme veya daha ucuza çalıştırılma korkusu oluşmasına neden olabilir. Bu da, o kişinin ve işini kaybetme korkusu yaşamasına ve strese girmesine neden olacaktır. İşte bu ve benzeri sorunların yaşanmaması için ülke yönetimi gerekli tedbirleri almalıdır. Yani bir taraftan göçmen bireylerin sosyal, siyasi, dini ve psikolojik şartlarını iyileştirmeye çalışırken; diğer yandan kendi halkının aynı haklarını ihmal etmemelidir.

n) Bunların yanı sıra; barınma olanaklarının artırılması, dil öğretiminin sağlanması ve ulaşılabilir olması, sosyal etkinliklerin gerçekleştirilmesi, yardım gruplarının oluşturulması, sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması, gelir getirici olanakların artırılması, aynı etnik gruptan yardımcı meslek elemanlarının yetiştirilmesi, çevirmenlik hizmetinin sağlanması ve yeterli hale getirilmesi, aile bütünlüğünün sağlanması politikası doğrultusunda yakınlarının gelmesine izin verilmesi ve halk eğitimi programları gibi çok geniş yelpazede sunulabilecek hizmetler de, göçmen bireylerin psikolojik yapıları üzerinde olumlu etkilerin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.⁶¹

⁵⁷ Polat, "İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi", s. 101, 102; Rana Özen Kutanis - Seher Ulu, "İşgücü Piyasalarında Ayrımcılığın Kaynakları", *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, Sayı 35, 2016, s. 365.

⁵⁸ Bilici - Yeşildal, "Göç ve Ruh Sağlığı", 9 Şubat 2017.

⁵⁹ Bilici - Yeşildal, *a.g.m.*, <http://www.sdplatform.com/Dergi/801/Goc-ve-ruh-sagligi.aspx>; Ebulfez Süleymanov, "Zorunlu Göç ve Psikolojik Etkileri", *Nöropsikiyatri Portalı*, 2013, <http://www.e-psikiyatri.com/zorunlu-goc-ve-psikolojik-etkileri-39211>, 7 Şubat 2017.

⁶⁰ Bilici - Yeşildal, *a.g.m.*, <http://www.sdplatform.com/Dergi/801/Goc-ve-ruh-sagligi.aspx>, 10 Şubat 2017.

⁶¹ Sema Buz, "Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu", *TBB Dergisi*, Sayı 76, 2008, s. 129; ayrıca bkz. Güngör, "1,5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 53: 2, 2012, s. 94.

SONUÇ

İnsanoğlu tarih boyunca değişik nedenlerle yer değiştirmek durumunda kalmıştır. Bu yer değiştirme sonucunda sosyal, siyasi, dini ve ekonomik yaşamında bazı problemlerle karşılaştığı gibi psikolojik/ruhsal dünyasında da bazı problemlerle karşılaşmıştır ve karşılaşmaktadır. Çünkü insan sadece fiziksel değil; aynı zamanda ruhsal bir yapıya da sahiptir. Fiziksel yapısının etkilenip de ruhsal yapısının etkilenmemesi söz konusu olmaz.

Bakıldığında ülkeler ve onların yönetimleri göç olgusunu daha ziyade siyasi ve ekonomik olarak ele almıştır belki biraz da sosyal açıdan. Ancak işin psikolojik yönü neredeyse hep arka planlarda kalmıştır. Bu bildiride, işin biraz da bu yönü üzerinde durularak aslında ruhsal dünyası bozulan insanın ne kendine ne de bulunduğu topluma kayda değer bir katkı sunamayacağı aksine zarar verebileceği işlenmeye çalışılmıştır.

Göç olgusuna dayalı olarak yaşanan güvensizlik duygusu, korku, kaygı, stres, şizofreni ve psikozlar, uyum sağlayamama, kuşkuculuk, boşluk hissi, aşağılanmışlık duygusu, yabancılık duygusu, kişilik sorunu, suçluluk ve ötekileşme gibi psikolojik olumsuzluklar her göç eden kişi ve grupta aynı derecede olmamakla birlikte az veya çok, tamamı veya birkaçı yaşanabilmektedir. Çünkü insanoğlu, psikolojik yapısı gereği, isteğe bağlı olsa bile, bir yerden bir yere göç ettiğinde gelecekte ve kendini ait hissetmediği yerlerde karşılaşacağını düşündüğü veya inandığı bilinmezlikten-bilinmeyenden olumsuz etkilenmekte, kaygılanmakta dolayısıyla bu durum onu değişik psikolojik rahatsızlıklara sürüklemektedir. Bu olumsuzlukların artıp azalması elbette yeni geldiği yerde karşılaştığı durumlarla da değişmektedir. Göç eden insanların geldiği yerde yaşayan yerel halk da bu durumdan gelenlerin sosyo-kültürel, ekonomik, dini, siyasi ve psikolojik durum ve yapılarına bağlı olarak etkilenebilmektedir ve bu daha çok olumsuz yönde meydana gelmektedir.

Buradan hareketle, göç eden veya etmek durumunda kalan insanlar ile göç edenleri ağırlamak durumunda kalan insanların psikolojik yapılarındaki rahatsızlıkları anlamak ve bunların sebeplerini iyi tespit edip olası çözüm önerilerini ortaya koymak önemli bir uğraştır. Elbette ki, psikolojik olumsuzlukların ortaya çıkmasında sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik, dini sebepler etkili olabilmektedir. Dolayısıyla çözüm önerileri, bu alanlar dikkate alınarak ortaya koyulmalı ve ilgili birimler de uygulamada iş başına geçmelidir. Çünkü sorunların tespit edilmesi kadar çözüm önerilerinin oluşturulması ve uygulamaya koyularak en fazla işe yarar olanlarının devam ettirilmesi, sorunların bertaraf edilmesinde çok önemlidir. Bu bağlamda, özel rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri, sığınmacı statüsünün kabul edilmesi, farkındalık oluşturmak, empati duygusunun geliştirilmesi, Sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerin düzenlenmesi ve kalıcı hale getirilmesi, olumlu tutum geliştirmek, sosyal ve siyasi destek hizmeti sunmak, her iki kesimin korku ve kaygı duygularının giderilmesi, sosyal birliktelik alanlarının oluşturulması, diyalogun güçlendirilmesi ve konuyla ilgili bilimsel araştırma yapmak gibi çözüm önerileri ileri sürülüp uygulamaya koyulabilir.

Bunların yanı sıra, bu bilgilere sahip olmak, hem ülkeye gelen göçmenlerin ruh dünyalarını anlayıp ona göre davranış belirlemede hem de her hangi bir nedenle bir yere göç etmek durumunda kalındığında yaşanabilecek muhtemel psikolojik problemler hakkında önceden bilgi sahibi olup bu sorunlara daha hızlı çözümler üretmeye yardımcı olabilecektir. Yine eğer zorunlu değilse göç etme gibi bir karar verilecekse, gidilecek yerde (özellikle yurtdışı için) karşılaşılabilecek siyasi, sosyal, ekonomik sorunların yanı sıra, hayat kalitesini epey düşürebilecek psikolojik sorunlarla da baş edilmesi gerektiğini, buna hazır olup olunmadığını da düşünmede fayda vardır.

KAYNAKÇA

- A., Ayşe vd. (2012), "Ev İşçiliği, Toplumsal Cinsiyet ve Örgütlenme "Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, s. 32-40.
- AKBIYIK, Derya İren vd. (1999), "Almanya'da Yaşayan Türkler'de "Göçmen Olma"nın Depresyon ve Somatik Semptomlar Üzerine Etkisi", *Kriz Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, s. 25-29.
- AKINCI, Buket vd. (2015), "Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 58-83.
- AKSOY, Erdal (2010), "Almanya'da Yaşayan Üçüncü Kuşak Türk Öğrencilerin Kimlik Algılamaları Ve Buna Bağlı Olarak Karşılaştıkları Ayrımcılık Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 12, s. 7-38.
- ARAS, N. Ela Gökalp (2014), "Biyopolitik Bir Nüfus Politikası Olarak Avrupa Birliği'nin Düzensiz Göç Rejimi ve Sınırlarda Ölüm Siyaseti", *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, Sayı 36, s. 67-102.
- ARMANER, Neda (1982), "Batı Almanya'da Türk İşçi Çocuklarının Psiko-Sosyal Sorunları", *Eğitim ve Bilim*, Cilt 7, Sayı 37, s. 21-26.
- BİLİCİ, Mustafa - Yeşildal, Mahir (2014), "Göç ve Ruh Sağlığı", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, Sayı 31, 7 Şubat 2017, <http://www.sdplatform.com/Dergi/801/Goc-ve-ruh-sagligi.aspx>.
- BUZ, Sema (2008), "Türkiye Sığınma Sisteminin Sosyal Boyutu", *TBB Dergisi*, Sayı: 76, s. 120-130.
- CAN, Yılmaz (2011), "Göç ve Kent: 1989'dan Günümüze Göç Eden İnsanların Kent Adaptasyonu Diyarbakır Örneği", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisan tezi, Konya.
- ÇAKAR, Bekir (2015), "Avrupa ve ABD'de Artan Salgın: Nefret Suçu", *The GLOBAL*, Cilt 1, Sayı 2, s. 91-113.
- ÇELİK, Celaleddin (2008), "Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılaşma, Kültürel Çatışma ve Din", *Milel ve Nihal*, Cilt 5, Sayı 3, s. 105-142.
- DALAR, Mehmet vd. (2013), "Bolu'daki Iraklı Sığınmacıların Sosyal ve Ekonomik Sorunları: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Analiz", *Alternatif Politika*, Cilt 5, Sayı 3, s. 341-359.
- DEMİRBAŞ, Hatice - Bekaroğlu, Ece (2013), "Evden Uzakta Olmak: Sığınmacıların/Mültecilerin Psikolojik Sorunları ve Alınacak Önlemler", *Kriz Dergisi*, Sayı 21 (1-2-3), s. 11-24.
- DENİZ, Orhan - Yıldız, Mehmet Z. (2106), "2011 Depreminin Van Kentindeki Sığınmacılar Üzerine Etkisi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 35, s. 63-74.
- EKİCİ, Süleyman - Tuncel, Gökhan (2015), "Göç ve İnsan", *Birey ve Toplum*, Cilt 5, Sayı 9, s. 9-22.
- EKŞİ, Aysel (2002), "Sığınmacı ve Göçmenlerde Psikopatoloji", *Türk Psikiyatri Dergisi*, Sayı 13 (3), s. 215-221.
- ERKAN, Rüstem - Erdoğan, M. Yüksel (2006), "Göç ve Çocuk Suçluluğu", *Aile ve Toplum*, Cilt 3, Sayı 9, s. 79-90.
- GÖKER, Göksel - Meşe, Gülümser (2011), "Türk Göçmenlerin İtalyanlara Bakış Açısı: Bir Kültürlerarası İletişim Araştırması", *Selçuk İletişim*, Sayı 7 (1), s. 65-82.
- GÖKŞEN, Cengiz (2010), "Göç ve Matem", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu* içinde, (ed. Ali Duymaz), s. 381-417, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- GÜN, Zubeyit (2006), "Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri", *Türk Psikoloji Bülteni*, Sayı 38, s. 27-41.
- GÜNGÖR, Özcan (2011), "Amerika'da Türkler ve Türklerin Dini Kurumsallaşmaları Açısından Camiler", *EKEVAKADEMİ DERGİSİ*, Sayı 47, s. 85-101.
- , Özcan (2012), "1,5 ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 53: 2, s. 85-119.
- GÜRER, Banu (2015), "Amerika Birleşik Devletleri'nde Din ve Devlet İlişkisi Bağlamında Din Eğitimi", *Route Educational and Social Science Journal*, Sayı 2 (2), s. 465-494.
- İNAN, Ruhi (2010), "Bir Göç Masalı ve Bir Göç Paradoksu: Berci Kristin Çöp Masalları", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu* içinde, s. 475-496, (ed. Ali Duymaz) Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

- KAHYA, Özlem - Gül, Songül Sallan (2013), "Bir Uydu Kent Örneği Olarak Isparta'dan Sığınmacılık Sorunun Görünümleri", *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi* içinde, s. 141-157. (ed. Muammer Tuna), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- KAYA, İbrahim - Eren, Esra Yılmaz (2105), *Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu*, SETA Yayınları, İstanbul.
- KOÇ, Zihni (2003), "Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışma Yaklaşımı: Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 12, s. 1-17.
- KORKMAZ, Ahmet (2016), "Suriyeli Sığınmacılardan Kaynaklanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, Sayı 6, s. 83-116.
- KOYDEMİR, Selda - Schütz, Astrid (2014), "Almanya'daki Türk Göçmenlerde Yaşam Doymu: Kültürel Kimlik ve Benlik Kurgularının Rolü", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Sayı 5 (42), s. 208-220.
- KUŞDİL, M. Ersin (2014), "Göçün İncelenmesinde Sosyal Psikolojik Bakışın Önemi: Bulgaristan Göçmenleri Örneği", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 12, Sayı 48, s. 149-168.
- KUTANIS, Rana Özen - Ulu, Seher (2016), "İşgücü Piyasalarında Ayrımcılığın Kaynakları", *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*, Sayı 35, s. 359-372.
- OLGUN, Hakan (2008), "Asurî Göçleri ve Kimlik Arayışı", *MİLEL ve NİHAL*, Cilt 5, Sayı 3, s. 268-301.
- ÖRNEK, Servet (2011), "Göç ve Din", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.
- POLAT, Gonca (2007), "İç Göçün Çocuk Ruh Sağlığına Etkisi ve Sosyal Hizmet Müdahalesi", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 18, Sayı 1, s. 89-106.
- SALI, Jale Balaban - Mehmed, Fatme Fevzi (2014), "1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği", *Selçuk İletişim*, Sayı 8 (3), s. 5-34.
- SEVİNÇOK, Levent (2000), "Şizofreni Etiyolojisinde Psikososyal Nedenler", *Şizofreni Dizisi*, Sayı 1, s. 5-10.
- SEZGİN, Ayşe Aslı - Yolcu, Tuğba (2016), "Göç ile Gelen Uluslararası Öğrencilerin Sosyal Uyum ve Toplumsal Kabul Süreci", *Humanitas*, Sayı: 4 (7), s. 417-436.
- SÜLEYMANOV, Ebulfaz (2013), "Zorunlu Göç ve Psikolojik Etkileri", *Nöropsikiyatri Portalı*, 07.02.2017, <http://www.e-psikiyatri.com/zorunlu-goc-ve-psikolojik-etkileri-39211>.
- ŞAHİN, Cengiz (2001), "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, s. 57-67.
- ŞEKER, Dilara - Uçan, Gülten (2016), "Göç Sürecinde Kadın", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, s. 199-214.
- TUZCU, Ayla - Bademli, Kerime (2014), "Göçün Psikososyal Boyutu", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Sayı 6 (1), s. 56-66.
- ÜNAL, Serdar (2014), "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi", *ZFWT*, Cilt 6, Sayı 3, s. 65-89.
- , Serdar (2008), "Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye'deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın.
- YILDIZ, Mehmet Zeydin - Alaeddinoğlu, Faruk (2011), "Göç ve Yoksulluk: Hakkâri Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10 (1), s. 437-462.

TASAVVUF KAVRAMLARININ İSTİNBÂTI BAĞLAMINDA İŞÂRET İLMİ**Mahmud Esad ERKAYA**

Assist. Prof. Dr., Çukurova University, TURKEY, (eerkaya@cu.edu.tr)

Abstract**Ilm al-Isharah in The Context of The Derivation (Istinbat) of Sufism Concepts**

In discussions around the origins of Sufism, the general opinion of the Sufis is that the main source of Sufism is the Qur'an. In order to prove these judgments, the Sufis have dealt with the concepts of mysticism by bringing the proofs from the verses of Qur'an. In this context, in order to reveal the understanding of Sufism in accordance with the Qur'an, it is seen that the Sufis such as Serrâc, Kelâbâzî, Abû Talib al-Makkî, Hücûrî, Kuşeyrî, Herevî and Gazzâlî considered a significant part of the concepts of Sufism related to Qur'an. Thus, they aimed not only to the acceptance of basic ideas and claims in front of the opponents but also to make Sufis satisfied among themselves. While the Sufis prove the concepts of mysticism, they have also tended to some ishâri meanings as well as apparent (zâhir) meanings of the verses and they called it ilm al-isharah. According to Sufis, Allah Teâlâ teaches the person things he/she doesn't know if he/she practices what he/she knows. Therefore, ilm al-isharah has taken place in the Sufi epistemology as a consequence of the good worship. In this study, we will deal with the Sufism concepts were deduced from the ishâri meaning/mystical interpretations of the verses. Thus, the effect and consequences of ilm al-isharah on the understanding and interpretation of the Qur'an will be determined.

KEYWORDS: Sufism Concepts, Ilm Al-Isharah, Sufism Concepts, Qur'an, Istinbat

GİRİŞ¹

İslâmî ilimlerde temel kavramların istidlâinde Kur'an'ın otoritesine sığınma faaliyeti diğer disiplinlerde olduğu gibi tasavvufta da yaygın bir şekilde görülen bir uygulamadır. Gerek temel düşünce ve iddialarının muhalifler nezdinde kabul görmesi gerekse sûfîlerin kendi aralarında itmi'nâna ulaşmaları gayesiyle mutasavvıflar kendi öğretilerini âyetlerle temellendirme ihtiyacı hissetmişlerdir. Sûfîler, bu uygulama ile genel anlamda tasavvufu meşrû bir zemine oturtma çabası içerisinde olmuşlardır. Kur'an'a uygun tasavvuf anlayışını ortaya koymak adına Serrâc (ö. 378/988), Kelâbâzî (ö. 380/990), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996), Hücûrî (ö. 465/1072), Kuşeyrî (ö. 465/1072), Herevî (ö. 481/1089) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi sûfîlerin telif ettikleri eserlerde tasavvuf kavramlarının önemli bir bölümünün Kur'an ile ilişkili olarak ele alındığı görülmektedir. Bildiride mutasavvıfların işâri yorumlarla Kur'an'a dayandırdıkları kavramlardan yola çıkılarak işâret ilminin mutasavvıfların Kur'an'ı anlama ve yorumlamalarına olan etkisi ve neticeleri tespit edilecektir. Bunun için öncelikle işâret ilmi bir metot olarak değerlendirilecek, ardından örneklere geçilecektir.

a. Tasavvufta İstinbât ve İşâret İlimi

Esas itibarıyla bir fıkıh usulü terimi olan istinbât, Serrâc tarafından mutasavvıfların Kur'an ve Sünnetten hüküm çıkartmaları bağlamında da kullanılmış bir kavramdır.² Kelime olarak "bulmak, peşine düşmek, çıkarmak, araştırmak, sonuca varmak ve suyu kaynağından çıkartmak" gibi mânâlara gelen *istinbât* (الاستنباط) terim olarak icthad, sezgi ve kavrayış yoluyla naslardan mânâ/hüküm çıkarmayı ifade etmektedir.³ Tasavvufta ise özel olarak işâret ilmi vasıtasıyla yapılan hüküm çıkarma ameliyesi anlaşılmaktadır. İşâret, kelime olarak "bir anlamı üstü kapalı bir şekilde ifade

¹ Bu çalışma Çukurova Üniversitesi BAP birimi tarafından SBA-2017-8229 kodlu proje kapsamında desteklenmiştir.

² Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî Serrâc, *el-Lüma' fî târîhi't-Tasavvufi'l-İslâmî*, haz. el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), s. 100.

³ Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, haz. el-Münşâvî (Kahire: Muhammed Sıddîk el-Münşâvî, ty.), s. 22; Ferhat Koca, "İstinbat", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, s. 368.

etme, dolaylı ve kinâyeli bir sözle anlatma ve bir nesneyi gösterme” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf terimi olarak işâret, ibare ile anlatılamayan, yalnızca ilham ve keşf gibi yollarla elde edilmiş bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılabilir kadar gizli olan mânâyı ifâde etmektedir.⁴ Kur’ân özelinde düşündüğümüzde ise işâri yorum; Kur’ân’ın esrârı ve incelikleri konusunda uzmanlık sahibi olmuş tasavvuf erbabının ilâhî ilham ile kalplerinde doğan işâretlere dayanarak yaptıkları yorumlamalardır.⁵ İşâret ilmi ise mutasavvıfların hüküm istinbâtında esas aldıkları bilginin adıdır.

İşâret ilminden istinbâtın temel kaynağı olarak bahseden sûfilerin başında Serrâc gelmektedir. Serrâc tasavvufta hüküm çıkarmanın, Allah’ın kitabı ve Resûlullah’ın sünnetinin zâhirine ve bâtınına tam anlamıyla ittiba eden anlayış sahibi kimseler tarafından Kur’ân’ın zâhirinin ve bâtınının üzerinde derinlemesine düşünmek suretiyle yapıldığını belirtir. Bu kimseler bildikleri ile amel ettikleri müddetçe, Allah onlara bilmediklerini öğretir. Nitekim Peygamber (sas) şöyle buyurmaktadır: (مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلَّمَ وَرَتَّهُ) (الله تَعَالَى عَلَّمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ يَغْتَمُ) “*Allahu Teâlâ bildikleri ile amel eden kimseye bilmediklerine dair ilmi öğretir.*”⁶ Serrâc, bildiklerini uygulayan kimselere ihsân olunan bu ilmin işâret ilmi olduğunu belirtir. Halleri ve zikirlerinin sâflığı vesilesi ile işâret ilmine vâkıf olan âriflere Allah, âyet ve hadislerin mânâ, hikmet ve inceliklerini keşfettirir. Böylece kendilerine has istinbâtlarda bulunurlar. Tabiatı itibarıyla bu işâret ilmi herkesin elde edebileceği bir ilim değildir. Nitekim Serrâc’a göre, günahların çokluğu, hevâyâ tâbi olma, dünya sevgisi, gafilik, hırs, rahatlığa düşkünlük, şöhret arzusu gibi gaflet dolu haller kalpte paslanmaya sebep olur ve kalbi âdetâ kilitler. Allah’ın ihsân ettiği keşf ve işâret ilmi ise ancak tevbe ve pişmanlık neticesinde kalpteki kilitlerin açılması ile hâsıl olur. Böylece gaybın hazineleri açılır, dil vâsıtasıyla da ilim ve hikmete dönüşür. Serrâc’a göre işâret ilmi, Kur’ân âyetleri üzerinde ince ince düşünmeden elde edilecek bir ilim değildir. Bu ilme ancak “*Hâlâ Kur’ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.*” ayeti uyarınca Kur’ân üzerinde uzun uzun düşünmek suretiyle ulaşmak mümkündür.⁷ Dolayısıyla tasavvufî istinbâtlara ancak hata ve günahlarından tevbe etmiş, bildikleri ile amel eden ve Kur’ân üzerinde uzun mesailer harcamış idrâk sâhibi müminler ulaşabilir.

Öte yandan Kelâbâzî, bu ilmin ilm-i işâret şeklinde adlandırılmasını, kalbin müşâhede ve keşfinin sözle ifâdesinin mümkün olmamasına bağlamaktadır. Ona göre tasavvuf yolunda belirli makamları kat etmemiş çeşitli halleri yaşamamış kimseler tasavvufî meseleleri idrak edemez. Müşâhede ve keşif halleri gerçek anlamda ifâde edilemeyeceği için ancak işârette bulunulabilir. Bundan dolayı bu ilme işâret ilmi adı verilmiştir.⁸

Serrâc başta olmak üzere sûfilerin yaptığı açıklamalara göre tasavvufun temel kavramlarının istinbâtı ve Kur’ân âyetlerinin tasavvufî bağlamda yorumlanması mutasavvıfların işâret ilmi adını verdiği bu metot ile gerçekleşmiştir.

b. Tasavvuf Kavramlarının İstinbâtı

Sûfilerin işâret ilmi ile gerçekleştirdiklerini belirttikleri istinbâtlar, tasavvuf kavramları ile ilişkilendirilen âyetler ve müfessirlerin yorumları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde sûfilerin istinbâtlarına dair şunları söylemek mümkündür:

İşâret ilmi vasıtasıyla tasavvuf kavramlarının âyetlerden istinbâtları genel olarak iki şekilde gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki âyetlerin ilk bakışta akla gelen ve âyet metinlerinin lafızlarından doğrudan anlaşılabilen zâhir anlamlarla uyum arz eden

⁴ Süleyman Uludağ, “İşâri Tefsir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIII, s. 424.

⁵ Süleyman Ateş, *İşâri Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), s. 19; Yunus Emre Gördük, *Tarihsel ve Metodolojik Açından İşâri Tefsir Mâhiyeti, Meşrûiyeti, Bâtını Yorumdan Farkı* (İnsan Yay., 2013), s. 38.

⁶ Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), X, 15.

⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 100.

⁸ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî Kelâbâzî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, haz. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993), s. 100.

mânâlar ile yapılan istinbâtlardır. Zâhir, varlık ve olayların görünen yüzü, nasların/dinî metinlerin literal anlamı için kullanılan genel bir kavramdır.⁹ Zâhirin zıddı ise bâtındır. Genel anlamıyla zâhir, Kur'ân'ın metnini okumak sûretiyle doğrudan anlaşılan mânâyı ifade ederken, bâtın ise Allah'ın muradını kavrama ameliyesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Kur'ân'ı anlama konusunda zâhir mânânın esas teşkil etmesi, bazı şîî-bâtinî fırkalar dışında, İslâm mezheplerinin genel prensibidir.¹¹ Bu bağlamda mutasavvıflar da çoğunlukla âyetlerin işârî/bâtinî anlamlarını öne çıkartma eğiliminde olmalarına karşın zâhir mânâları da göz ardı etmemişler, kavramlarının önemli bir kısmını âyetlerin zâhir anlamlarından istinbât etmişlerdir. Böylece kendi kavram ve öğretilerini zâhir ulemasına karşı daha etkili bir şekilde savunma imkânı bulmuşlardır. Tasavvuf klasiklerinde yer alan kavramların büyük bir bölümünün de Kur'ân âyetlerinin zâhir anlamları ile uyumlu bir şekilde istinbât edildiği görülmektedir.¹²

Tasavvufta istinbâtın ikincisi çeşidi ise sûflerin kalbine doğan işâret ilmüne dayalı bâtinî mânâlar ile gerçekleşmektedir. Nitekim mutasavvıflar, Kur'ân'ın zâhirinin yanında bir de bâtın anlamının bulunduğunu, bunun da ancak bildikleri ile amel eden kimselere Allah'ın keşf ve ilham yoluyla ihsân edebileceğini belirtmektedirler. Buradan hareketle mutasavvıfların, tasavvuf kavramlarının bazılarını âyetlerin işârî yorumları ile Kur'ân'a dayandırma eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Tasavvuf klasiklerindeki kavramlar incelendiğinde kavram istinbâtının temel özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

1. Mânâyı Genelleştirme

Tasavvuf kavramlarının istinbât edildiği âyetler incelendiğinde mutasavvıfların âyetleri yorumlarken çoğu zaman siyak-sibak ilişkisi ve dış bağlamları ile kendilerini sınırlandırmamış oldukları görülmektedir. Özel bir soru yahut belirli bir olay neticesinde nazil olan bir âyet mutasavvıflarca genele teşmil edilerek ilişki kurulabilecek her hal ve durum için rahatlıkla genel bir argüman haline getirilebilmektedir. Esas itibarıyla benzer bir uygulamaya fıkıh usulünde de rastlamak mümkündür. Zira usulcülerin büyük bir bölümüne göre âmm lafzın özel bir sebepten ötürü gelmiş olması onu umumundan çıkartıp bu özel sebebe tahsis etmez. Kur'ân'daki nasların büyük bölümü özel bir sebebe binâen gelmiş, sahabe de bunları nüzul sebeplerine has kılmamış, genel anlamı ile amel etmiştir. Bundan dolayıdır ki bu uygulama fıkıhta (إِنَّ (الْعَبْرَةَ بِعُمومِ اللَّفْظِ لَا بِخُصُوصِ السَّبَبِ) “Sebebin husûsiliği (özel oluşu) değil, lafzın umûmiliği (genel anlamı) dikkate alınır.” şeklinde temel bir ilke haline gelmiş, bu hususta icmânın hâsıl olduğu ifade edilmiştir.¹³ Bu açıdan bakıldığında mutasavvıfların bu uygulamada yalnız olmadıkları anlaşılmaktadır. Fakat mutasavvıfların genel hüküm verme konusunda fukahaya nazaran daha rahat bir tavır sergiledikleri de burada ifade edilmelidir.

Bu bağlamda mutasavvıfların *makam* (مقام) kavramı ile ilişkilendirdikleri âyetler anlamın nasıl genelleştirdiği meselesi için örnek teşkil etmektedir. Serrâc ve Hücûvîrî'nin makam kavramı ile ilgili olarak verdikleri âyette (وَمَا مَنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ.) “Her birimizin Allah katında belli bir yeri vardır.” buyurulmaktadır.¹⁴ Serrâc ve Hücûvîrî, bu âyetteki *makam* kelimesini tasavvuftaki makam kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Makam, sözlükte “ayaküstü durulacak yer, menzil, mevzi, merhale, ikâmetgâh, konak, mertebe ve

⁹ İbrâhim Kafi Dönmez, “Zâhir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIV, s. 85.

¹⁰ Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati Şâtübî, *el-Muvâfakât*, haz. Ebû Ubeyde Âli Selmân (Kahire: Dâru İbn Affân, 1997), IV, 208.

¹¹ Yunus Apaydın, “Zâhiriyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIV, s. 93.

¹² Bkz. Mahmud Esad Erkaya, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları* (Ankara: Otto, 2017).

¹³ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah Zerkeşi, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*, haz. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1957), s. 269; Zekiyyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, çev. Dönmez, (Ankara: TDV, 2004), s. 357.

¹⁴ es-Sâffât 37/164; Serrâc, *el-Lîma'*, s. 40; Ebû'l-Hasen Hücûvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev. Uludağ, (İstanbul: Dergâh, 2010), s. 244.

mevki” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵ Tasavvuf kavramı olarak ise sâlikin kendi iradesi ile çalışıp ulaştığı kalıcı dereceyi ifade etmektedir.¹⁶ Serrâc’a göre, makam, kişinin ibadet, mücâhede, riyâzet ve uzlet gibi hususlarda Allah’ın indindeki değeridir.¹⁷ Diğer bir ifadesine göre ise makam, sabır ve tevekkül gibi her vakit kul ile beraber bulunan, zâhiri ve bâtınıyla kulun irade, mücâhede ve muâmelelerinde içinde bulunduğu mevkidir.¹⁸

Tefsirlerde ise bu âyetin melekler ile ilgili olduğu kanaati yaygın bir şekilde ifade edilmektedir.¹⁹ Müfessirlerin yorumlarından anlaşıldığı kadarıyla âyetteki makam, meleklerin Allah katındaki yerlerini ifade etmektedir. Dolayısıyla tasavvuftaki makam kavramı ile doğrudan ilişkili değildir. Âyet genel anlamı ile yorumlanarak “herkesin Allah katında bir yeri vardır” anlamı verilse dahi bu makamın tasavvuftaki makama yorumlanması ancak tasavvufî bir tevil ile mümkün olacaktır. Nitekim tasavvufî mânâda sistemleşmiş bir makam anlayışı ve taksiminin âyetin zâhir anlamından çıkartılması mümkün gözükmemektedir.

Benzer bir durum *riayet* (الرعاية) kavramının istinbât edildiği âyetlerde de görülmektedir. Sözlükte “himaye etme, hayvanı besleme/koruma, kanatları altına alma, gözetme, koruma ve gütmme” anlamlarına gelen²⁰ riayet, Herevî’ye göre, Allah’ın yardımı ile amelleri, halleri ve vakitleri korumaktır. Ona göre Amellerin riayeti onları küçük görerek yeterli olmadıkları kanısıyla çoğaltmakla gerçekleşir. Ayrıca ilimle amel etmeyi gösteriş amacı gütmeksizin yerine getirmek amellerin riayeti kapsamında ele alınabilir. Hallerdeki riayet sâlikin tüm gayretini yalnızca bir gösterişten ibaret olduğunu düşünmesi, nefsinin aşırı doymuş, içinde bulunduğu halini ise ancak bir iddiadan ibaret görüp bulunduğu hale değer vermemesi ile gerçekleşir. Vakitlere riayet ise sâlikin her adımında durup kendisini sorgulaması, sonra attığı adımlardan soyutlanması, son olarak da arınmışlığını görmekten uzaklaşması suretiyle gerçekleşir.²¹

Herevî’nin bu taksiminden riayet kavramını sâlikin amel, hal ve vaktini hakkı verilememiş, yetersiz ve değersiz görmek sûretiyle her zaman daha iyiyi yapma gayretinde olmak suretiyle korumak anlamında kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda Herevî riayet kavramı ile ilgili olarak (فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَائِهَا.) “Ona gerektiği gibi riayet etmediler.” âyetini vermektedir.²² Âyet siyak-sibak ilişkisi içinde okunduğunda buradaki riayetin Hz. İsa’dan sonra ortaya çıkmış olan ruhbanlık ile alâkalı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. İsa’dan sonra birtakım din adamları kendi kendilerine ruhbanlık adı verilen bir uygulama icat etmişler, fakat onun gereklerine kendileri dahi riayet edememişlerdir. Bu husus âyette şöyle açıklanmaktadır: “... Onların ardından da Meryem oğlu İsa’yı gönderdik ve ona İncil’i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhameti yerleştirdik. Ruhbanlığa gelince, biz onlara böyle bir şey emretmedik. Ruhbanlığı Allah’ın rızâsını kazanmak adına kendileri icat ettiler. Fakat ona da gerektiği gibi riayet etmediler.”²³ Âyetteki riayet, ruhbanlığı icat eden bu kimselerin ruhbanliğin gereğini yerine getiremediklerine dair kullanılmış bir ifadedir. Bu açıdan bakıldığında âyetin zâhir anlamı itibariyle tasavvuftaki riayet kavramı ile kelime anlamının ötesinde bir irtibatın söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁵ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, haz. ed-Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), s. 417; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, haz. Abdullah Ali Kebir, v.dğr. (Kahire: Dâru'l-maârif, ty.), s. 3781.

¹⁶ Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rîfât*, s. 191.

¹⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 40.

¹⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 287.

¹⁹ Örneğin bkz. Ebü Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî, *Tefsirü't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, haz. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Daru Hicr, 2001), XIX, 650.

²⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, haz. Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), II, 132; Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, haz. Harun (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), III, 89; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 198.

²¹ Ebü İsmâil Pîr-i Herat Hâce Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî Herevî, *Kitâbu Menâzili's-sâirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), s. 37, 38.

²² el-Hadîd 57/27; Herevî, *Kitâbu Menâzili's-sâirîn*, s. 37.

²³ el-Hadîd 57/27.

2. Zâhir Anlamdan Uzaklaşma

Tasavvuf kavramlarının istinbâtında mutasavvıfların bazen de zâhir anlamla doğrudan bağlantı kurulamayacak bazı mânâlara ulaştıkları görülmektedir. Söz gelimi sâlikin yaşamış olduğu iki mânevî hali ifade eden *sekr* (السكر) ve *sahv* (الصحو) kavramları ile ilgili tasavvuf kaynaklarında örnek gösterilen âyetler, zâhir anlamdan uzaklaşmanın nasıl gerçekleştiğini gösterecektir. Sekr sözlükte “kişi ile akli arasına giren engel ve sarhoş olmak”²⁴ gibi anlamlara gelirken tam zıt bir anlama sahip olan sahv ise “kendine gelmek, iyileşmek ve uyanmak” mânâlarına gelmektedir.²⁵ Tasavvufta ise sekr, sâlikin yaşadığı mânevî sarhoşluk, sahv ise bu sarhoşluğun etkisinden kurtulmasını ifade etmektedir. Nitekim Kuşeyrî’ye göre sekr güçlü bir vâridin gelmesi ile gaybet haline geçiştir. Sahv ise gaybet halinden sonra sâlikin kendine gelip mahlûkatı görüp hisseder hale gelmesidir.²⁶ Bu mânâlardan yola çıkarak mutasavvıflar sekr ve sahv kavramlarını bazı âyetlerle ilişkilendirmişlerdir. Hücvîrî’ye göre Hz. Davud, Câlût’u öldürmesi hadisesinde sahv halindedir. Nitekim Kur’ân’da (وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ) “Davud Câlût’u öldürdü.” buyurulmaktadır.²⁷ Âyetteki fiilin Hz. Davud’a nisbet edilmesi onun sahv halinde olduğunu gösterir. Buna mukabil (وَمَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى) “Attığın zaman sen atmadın Allah attı.”²⁸ âyeti Hz. Muhammed’in sekr haline bir işârettir. Nitekim bu âyette fiil Hz. Muhammed’e nisbet edilmemiş, doğrudan Allah’a isnad edilmiştir. Bu durum Peygamber’in (sas) sekr halinde olmasına bağlanmaktadır.²⁹

Tams (الطمس) kavramı ile ilgili âyetler de bu kapsamda değerlendirilebilir. Sözlükte “bir şeyin yok olması, mahvolmak, sönmek, silinmek ve belirsiz olmak” anlamlarına gelen tams,³⁰ terim olarak sâlikin bu yolda kat edeceği karanlık ve belirsiz yol ve aşamaları ifade etmektedir. Serrâc’a göre tams, ayan beyan görünen bir şeyin görüntüsünün yok olmasıdır. Amr b. Osman el-Mekkî (ö. 297/910) bu bağlamda söylediği “Karanlık/belirsiz yollarda sülûk etmedikçe Hakk’ın hakikatine erişemezsin.” sözü ile daha önce kimsenin uğramadığı karanlık ve gizli menzillere ulaşmadıkça hakikate erilemeyeceğini belirtmektedir.³¹ Nitekim Serrâc tams kavramı ile ilgili olarak şu âyeti örnek vermiştir: (فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ.) “Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman...”³² Âyette ifade edilen tams kavramının kelime anlamından yola çıkılarak yıldızların sönmesiyle oluşmuş olan karanlık ortam seyrü sülûkte kat edilen yolları anlatmak için kullanılmıştır. Kur’ân’daki bu kelime mutasavvıfların işârî tevilleri ile kendi anlayışları için bir delil kabul edilmiştir. Âyetin zâhir anlamına bakıldığında ise tasavvuftaki tams kavramı ile doğrudan bir ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim siyak-sibak ilişkisi içerisinde bakıldığında âyetin kıyâmet günü yaşanacak hadiseler ile ilgili olduğu açıkça görülmektedir. Zira diğer âyetlerle birlikte ele alındığında şöyle buyurulmaktadır: “Tehdit edildiğiniz kıyâmet mutlaka gelip çatacak! İşte o zaman, yıldızlar sönecek, gök yarılacak, dağlar darmadağın olup savrulacak. Peygamberler de kendi ümmetleri hakkında şahidlik için toplanacak. Peki, bütün bunlar hangi gün gerçekleşecek? Yargı ve hüküm gününde!”³³

Bu âyetlerden de anlaşılmaktadır ki Serrâc’ın tams kavramı ile ilgili olarak eserine aldığı bu âyet kıyâmet günü cereyan edecek hadiselerle ilgilidir. Tams kavramı ile olan irtibatı ise ancak işârî bir tevilden ibaret olmalıdır. Öte yandan bu âyetin,

²⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, II, 259; İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luga*, III, 89; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, s. 236.

²⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, II, 381; İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luga*, III, 335.

²⁶ Ebü’l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, haz. el-Mansûr (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422/2001), s. 106.

²⁷ el-Bakara 2/251. Bkz. Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 249.

²⁸ el-Enfâl 8/17; Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 249.

²⁹ Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 249.

³⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, III, 60; İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luga*, III, 424; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, s. 307.

³¹ Serrâc, *el-Lüma’*, s. 305.

³² el-Mürselât 77/8; Serrâc, *el-Lüma’*, s. 35.

³³ el-Mürselât 77/7-13.

tasavvuf yolundaki zorluk ve belirsizliği kıyâmet günündeki o vahim durum ile kıyaslanarak tams kavramı ile ilişkilendirilmiş olması da mümkündür.

3. Kelimelere Derin Anlamlar Yükleme

Kur'ân'da yalnızca kelime anlamı ile yer alan bazı sözcükler mutasavvıflarca geniş anlamlar içeren bir kavram olarak ele alınmıştır. Vücûd kavramı ile ilişkilendirilen âyetler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Tasavvufta, sâlikin rabbini bulma sürecinde birtakım menziller bulunmaktadır. *Tevâcüd* (التواجد), *vecd* (الوجد) ve *vücûd* (الوجود) gibi kavramlar bu menzilleri ifade eden terimlerdir. Her üç kavram da sözlükte "bulma, rastlama, var olma, hâsıl olma, buluş, istediğine kavuşma, aşk ve yüksek heyecan duyma" anlamlarına gelen (وجد) kökünden türemiştir.³⁴ *Tevâcüd* yolun başlangıcı, vücûd ise nihâyetidir. Bunların ortasında *vecd* bulunmaktadır.³⁵ *Vecd* halinin başlangıcı *tevâcüd* ile olur.³⁶ *Tevâcüd* *vecdi* zayıf olan kimselerde görülen bir haldir.³⁷ *Tevâcüd*, *vecd* konusunda olgunluğa erişmemiş olan sâlikin kendi iradesiyle *vecdi* davet etmesi ameliyesidir. Nitekim Arapça'da *tefâül* (تفاعل) kalıbı gerçekte olmayan bir sıfatı, varmış gibi göstermek için kullanılır.³⁸ *Vecd* ise kalbin, korkuyu, gamı, âhîret halleri ile ilgili bir mânâyı yahut Allah ile kulu arasındaki bir hali keşfetmesidir.³⁹ *Vecd*, sâlikin gönlüne zorlama ve kasıt olmaksızın gelen bir ihsân olarak mütalaa edilir. Umumiyetle sâlikin yapmış olduğu evradın bir neticesi olarak hâsıl olur. Mürid vazifelerini yerine getirdikçe Allah tarafından kendisine birtakım lütuf ve ikramlar sunulur.⁴⁰ *Vecd*den daha üstün olan mertebe ise vücûddur. Vücûd Hakkı bulmaktır. Bu da ancak sâlikin beşerî arzu ve heveslerini söndürmesi ile mümkün olabilir. Allah'ın tevbeleri kabul edici olarak bulunması, mutasavvıflarca vücûd kavramı kapsamında mütalaa edilmiştir. Zira âyette şöyle buyrulmaktadır: (لَوْجِدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا.) "... Allah'ı tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulurlardı."⁴¹ Her iki âyet de Allah'ın çok bağışlayıcı ve tevbeleri kabul edici yönünü vurgulayan âyetlerdir. Bu anlamda zâhiri itibariyle *vecd* kavramı ile doğrudan ilişkilendirilebilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Zâhir anlamı ile yalnızca bulmayı ifade eden bu âyetin, işârî tevillle vücûd kavramıyla ilişkilendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer bir durum *zevk* (الذوق) kavramı için de geçerlidir. Sözlükte "tat, zevk, hoşlanma, haz ve lezzet" anlamlarına gelen *zevk*,⁴² Tasavvufta tecellî, keşf ve vâridât neticesinde elde edilen duyguları anlatmak için kullanılmaktadır.⁴³ Hücvîrî'nin eserine aldığı bir âyette Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır. (ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ.) "Şimdi tat bakalım (bu azabı)! Hani sen çok güçlü, çok değerli biriydin ya!"⁴⁴ Bu âyette cehennemlik kâfir bir kimsenin çekeceği azaptan bahsedilirken azabı tatması alaylı/istihzâî bir dille ifade edilmektedir. Burada üzerinde durulan *zevk*/tatmak ifadesinin tasavvuftaki *zevk* kavramı ile doğrudan bir ilgisinin olmadığı açıkça görülmektedir. Nitekim *zevk* kavramı tasavvufta olumlu bir mânâ içerirken burada cehennem azabını tatma anlamında olumsuz bir bağlamda kullanılmaktadır. Aynı durum Hücvîrî'nin eserine aldığı diğer bir âyette de söz konusudur: (يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ تُوفُّوا مَسًّا سَقَرًا.) "O gün, yüzükoyun sürüklenerek cehenneme atıldıklarında onlara şöyle söylenecek: 'Şimdi tadın bakalım cehennemden yakıp kavuran ateşini!'"⁴⁵ Bu âyette de yine cehenneme giren kâfir/müşrik

³⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, IV, 348; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, VI, 86; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 512.

³⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 98.

³⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 97.

³⁷ Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 132.

³⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 96.

³⁹ Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 132.

⁴⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 97.

⁴¹ en-Nisâ 4/64. Bkz. Herevî, *Kitâbu Menâzili's-sâirîn*, s. 131.

⁴² Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, II, 79; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, V, 364; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 182.

⁴³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 108.

⁴⁴ ed-Duhân 44/49; Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 447. .

⁴⁵ el-Kamer 54/48; Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, 447.

kimselere karşı söylenen bir sözden bahsedilmektedir. Her iki âyet de incelendiğinde inkârcılar ve âhiretteki azap ile ilgili oldukları, zevk kavramını kelime anlamı itibariyle içermekte olsalar bile tasavvuftaki özel anlamını muhtevi olmadıkları anlaşılmaktadır.

4. Öznellik

Tasavvuf kavramlarının istinbâtında sûflerin çıkarımlarının öznellik içerdiğini söylemek mümkündür. Nitekim sûflerin yorumları incelendiğinde, aynı âyetin farklı sûfler tarafından muhtelif kavramlarla ilişkilendirilmiş olduğu görülmektedir. Söz gelimi (فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ) “Çıkar ayağındaki çarıkları!”⁴⁶ âyeti temkin (التمكين) ve tecrîd (التجريد) kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Temkin sözlükte “karar kılmak, yerleşmek ve sabit olmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁷ Tasavvufta ise sâlikin seyrü sülûkunu tamamlayıp en yüksek makamda yer edinmesini ifade etmektedir.⁴⁸ Hücvîrî’ye göre Hz. Musa da menzilleri kat edip makamları geçerek temkin mahalline ulaştığında Allahu Teâlâ ona “Çıkar ayağındaki çarıkları!” buyurmuştur.⁴⁹ Hücvîrî çarık ve asa gibi aletlerin mesafe ile ilgili olduğunu belirtir. Vuslatta ise mesafe için gereken aletlerin yeri yoktur. Bundan dolayı çarıkları çıkartması emredilmiştir.⁵⁰ Âyete mutasavvıflar tarafından getirilmiş bu yorumun işârî bir tevil olduğu açıktır. Tefsirlerde ise çarıkların yahut ayakkabıların çıkartılması öncelikli olarak maddî anlamda yorumlanmıştır. Hz. Musa’nın çarıklarının, ölmüş eşek derisinden mamul olduğu dolayısıyla mukaddes vadiyi koruma amacıyla yahut ayaklarının o kutsal vadiye teberrüken temas etmesinin sağlanması gibi sebeplerle çıkartmasının istendiği öne sürülmüştür.⁵¹

Aynı âyet tecrîd kavramı ile de ilişkilendirilmiştir. Sözlükte “soyutlama, sıyırma, yalnızlaştırma, ayrı tutma ve temizleme” anlamlarına gelen⁵² tecrîd, tasavvufta mâsivâ ile her türlü alakayı kesmeyi ifade etmektedir. Herevî’nin tecrîd kavramı için eserine aldığı âyette Hz. Musa’ya yöneltilen “Çıkar ayağındaki çarıkları” emrinde⁵³ Hz. Musa’nın ayakkabılarını çıkartması, mutasavvıflarca mâsivâ ile her türlü bağı kopartma anlamına yorumlanmış ve bu bağlamda tecrîd kavramı kapsamında mütalaa edilmiştir. Özellikle çarığın iki adet olmasından hareketle buraya “dünya ve âhireti gönülden çıkart” ve “dünya ve âhiret sevgisinden soyutlan” anlamları verilmiştir.⁵⁴ Nitekim sûflere göre tasavvuf yoluna giren müridin Allah’a ulaşmak için öncelikle kalbindeki birtakım duygu ve düşünceleri tıpkı Hz. Musa’nın mukaddes vadiye girerken yaptığı gibi bir kenara bırakması gerekmektedir. Bu bakış açısıyla âyetin tecrîd kavramına sûfler veçhesinden kaynaklık teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Âyet, her iki kavram ile ilgili olarak zâhir anlamından ziyâde bâtınî bir tevil ile yorumlanmıştır. İşârî tevil söz konusu olduğunda âyetin farklı bakış açıları ve yorumlar ile her iki kavram için de kaynaklık teşkil etmesi mümkün görülmektedir.

Bunun dışında da farklı kavramlara irtibatlandırılan pek çok âyet bulunmaktadır. Söz gelimi sûflere göre Allahu Teâlâ’nın dağa tecellî ettiği esnada Hz. Musa’nın kendinden geçip bayılmasını anlatan âyetler fenâ, sekr ve telvîn kavramlarına, Hz. Yusuf’u gören kadınların içine düştükleri durum dehşet, fenâ ve gaybet kavramlarına, “Yalnız sana kulluk ederiz” şeriat ve fark kavramlarına, “yalnız senden yardım dileriz.” ise hakikat ve cem’ kavramına işaret etmektedir.⁵⁵

⁴⁶ Tâhâ 20/12; Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, 431.

⁴⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, IV, 161; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, s. 471.

⁴⁸ Bkz. Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 430; Cürcânî, *Mu’cemü’t-ta’rîfât*, s. 59-60.

⁴⁹ Tâhâ 20/12; Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 431.

⁵⁰ Bkz. Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, 431.

⁵¹ Taberî, *Tefsirü’t-Taberî Câmîu’l-beyân an te’vili âyi’l-Kur’ân*, s. 23, 24; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzi, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzi el-meşhûr bi’t-tefsîri’l-kebir ve mefâtihî’l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî), XXII, 18.

⁵² Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, I, 229; İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luga*, I, 452; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, s. 557.

⁵³ Tâhâ 20/12; Herevî, *Kitâbu Menâzili’s-sâirîn*, s. 132. Hücvîrî bu âyeti temkin makamı için vermektedir. Bkz. Hücvîrî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 431.

⁵⁴ Ebû Hamid Huccetüslâm Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *Mişkâtü’l-envâr*, haz. Afîfî (Kahire: Dâru’l-Kavmiyye, ty.), s. 19.

⁵⁵ Bkz. Erkaya, *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, s. 245 v.dğr.

Âyetlerin yorumlanmasındaki farklılıkların, ilâhî hakikatler değişmese de bu hakikatlere vakıf olma oranının sabit olmaması sebebiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim her sūffnin içinde bulunduğu hal ve makam farklı farklıdır. Dolayısıyla herkes ancak içinde bulunduğu hal ve makam ve keşfi ölçüsünce hakikate ulaşmaktadır. Bundan dolayı âyetlerle ilgili yapmış oldukları yorumlama ve istinbâtların da değişkenlik arz etmesi normal karşılanmalıdır.

5. Anlamı Kapalı İfâdelere Dair Teviller

Kur'ân'da yer alan bazı ifâdelerin tevil edilmeksizin sırf zâhir anlamları ile anlaşılması mümkün olmamaktadır. Bundan dolayı bir taraftan müfessirler kendi bakış açılarıyla bu âyetleri tevil ederlerken diğer taraftan sūffler de kendi ilimleri ölçüsünce söz konusu ifâdeleri yorumlamışlardır. *Mahv* (المحو) ve *isbat* (الإثبات) kavramlarının ilişkilendirildiği âyetler bu kapsamda mütalaa edilebilir.

Mahv sözlükte, "silmek, geçersiz kılmak, bir şeyin izi kalmayacak şekilde kaybolması ve yok etmek" gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁶ Serrâc'a göre de mahv, bir şeyin kendisinden eser kalmayacak şekilde ortadan kalkmasıdır.⁵⁷ İsbat ise sözlükte mahv ile tam anlamıyla zıt bir mânâyâ sahip olup "geçerli ve sabit kılmak" demektir.⁵⁸ Tasavvufta mahv ve isbat kavramları sâlikin kötü huy ve alışkanlıklarını terk edip iyi huy ve itiyatlar edinmesini ifade eden terimlerdir.

Kuşeyrî mahv ve isbât kavramlarını (يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ) "Allah dilediğini mahv ve isbat eder." âyeti ile ilişkilendirmekte⁵⁹ ve âyeti açıklarken, Allah'ın âriflerin kalbinden Allah'tan gayrısının zikrini çıkartıp müridlerin dillerine Allah'ın zikrini yerleştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Allah'ın her bir kulu için mahv ve isbâtı kulun haline uygun şekilde gerçekleştireceğini de belirtmektedir.⁶⁰ Aynı şekilde Serrâc da mahv kavramını anlatırken bu âyet ile istidlal etmekte ve âyetin "Allah, onları huzurunda toplar ve onların nefislerini yok eder. Yani onlar artık yaptıkları fiil ve hareketlerin failinin, nefisleri değil Allah olduğunu görürler." şeklinde anlamlandırılabilirliğini belirtmektedir.⁶¹

Tefsirlere bakıldığında ise bu âyet ile ilgili çeşitli yorumlar yapıldığı görülmektedir. Bazı müfessirler lafzın umumi olması hasebiyle herhangi bir şey ile tahsis edilmeksizin her şeyin bu âyet kapsamına girebileceğini belirtmişlerdir.⁶² Diğer bazı müfessirler ise Allah'ın kulunun tüm işlerini düzenlediği, bunu yaparken de bazılarını iptal ettiği, bazılarını ise aynen uyguladığı fakat şakî yahut saîd bir kimse olacağı ya da ne zaman öleceği konularının müstesna olduğu, bu konularda değişiklik yapmayacağı yönünde yorumlar yapmışlardır.⁶³ Fakat bu kanaatin tersine Hz. Ömer, Abdullah b. Mesud ve Katâde gibi bazı kimselerin ecel, şekavet, saadet, rızık gibi konularda da Allah'ın bazı değişikliklere gidebileceği kanaatinde oldukları, bunun için de "Allah'ım ben şakîlerden isem beni saîdler arasına dâhil eyle" şeklinde dualar ettikleri rivayet edilmektedir.⁶⁴ Ayrıca âyette kast olunanın ecel olduğu yönünde de bazı yorumlar bulunmaktadır. Bu bağlamda âyetin mânâsının "eceli geleni öldürür, gelmeyen ise eceli gelene kadar hayatta bırakır." şeklinde olması gerektiği ifade

⁵⁶ Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 464; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XLVI, 4150.

⁵⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 303.

⁵⁸ Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 78; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 467.

⁵⁹ er-Ra'd 13/39; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 109; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 303.

⁶⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 109.

⁶¹ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 303.

⁶² Fahreddin er-Râzi, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzi el-meşhûr bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, XIX, 51; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmî li-ahkâmi'l-Kur'ân*, haz. v.dğr. (Kahire.: Daru'l-kütübi'l-misriyye), IX, 329.

⁶³ Taberî, *Tefsîrü't-Taberî Câmîu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XIII, 559-564; Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, haz. Dâvûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1995), s. 575.

⁶⁴ Bkz. Taberî, *Tefsîrü't-Taberî Câmîu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XIII, 566; Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, haz. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), III, 19.

edilmektedir.⁶⁵ Bazı müfessirler bu âyetin doğrudan Kur'ân ile ilgili olduğunu düşünmektedir. Buna göre, Allah dilediği âyetleri nesh eder ve dilediği âyetin ise hükmünü bâkî kılar anlamı verilmektedir.⁶⁶ Bazıları ise bu âyetin insanoğlunun amelleri ile ilgili olduğunu söyleyerek Allahu Teâlâ'nın, hafaza meleklerinin kayıtlarında yer alan hayır veya şer kabilinden olmayan amelleri sileceği yorumunu yapmışlardır.⁶⁷

Âyet ile ilgili daha farklı yorumlar da mevcut olmakla birlikte yapılan bu tevillerin her birinin aslında âyetin zâhir anlamı çatısı altında mütalaa edilebileceği anlaşılmaktadır. Nitekim Kurtubî'nin de işaret ettiği gibi⁶⁸ âyetteki ifade geneldir ve buradan neyin kastedildiği tam olarak anlaşılamayacağından dolayı bu âyeti sınırlamak yerine umumî anlamı ile almak daha uygun olacaktır. Bu açıdan bakıldığında mutasavvıfların âyete verdiği mânâların da âyet kapsamında ele alınabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Kuşeyrî mahv ve isbâtın Allah'ın fiillerinin vasıflarından olduğunu, söz gelimi mahvın ademe (yokluğa), isbâtın ise ihdâsa (ortaya çıkartmaya) delalet ettiğini, Allah'ın zâhidlerin gönlünden dünya sevgisini yok edip yerine zühdü yerleştirmesinin de bu kapsamda ele alınacağını belirtir. Aynı şekilde âriflerin gönlünden hazları çıkartıp Allah'ın hukukunu yerleştireceği yorumu da yapılabilir. Yine ona göre, tevhid ehlinin gönlünden Allah'tan gayrısını çıkartarak Allah'ı müşâhedeyle tesis edeceği de söylenebilir.⁶⁹ Fakat bu yorumların âyetin umumi mânâsından yola çıkarak tasavvufî teviller ile ulaşılan çıkarımlar olduğunu söylemek daha uygun olacaktır.

Aynı durum *kabz* (القَبْضُ) ve *bast* (البَسْطُ) kavramları içinde geçerlidir. (وَاللَّهُ يَبْضُ) وَيَبْسُطُ. "Allah kabz eder ve bast eder."⁷⁰ âyeti mutasavvıflar tarafından tasavvuftaki kabz ve bast kavramları ile ilişkili olarak yorumlanmıştır. Kabz, sözlükte "bir şeyi avucun tümüyle almak, tutmak, daraltmak, baskı yapmak, sıkıştırmak, büzmek ve sıkmak" gibi anlamlara gelir.⁷¹ Kabzın zıddı ise basttır. Bast, sözlükte "bir şeyi yaymak, genişletmek, sermek, açmak ve uzatmak" gibi anlamlara gelmektedir.⁷² Tasavvuf ıstılâhı olarak kabz, sâlikin bir anda kalbine gelen mânevî sıkıntı nedeniyle hissettiği tutukluk halini ifade eder. Bu halin tam tersi yani sâlikin kendisini rahat, ferah ve huzurlu hissetmesi ise bast olarak adlandırılır. Kuşeyrî'ye göre kabz ve bast, sâlikin havf ve recâyı geçip yükseldiği iki haldir. Diğer bir deyişle tasavvufa yeni intisap etmiş bir mürid için havf ve recâ hali, seyrü sülûkta ilerlemiş ârif için ise kabz ve bast halleri söz konusudur. Havf, sevilen ve istenilen bir şeyin elden kaçma ihtimali yahut sakınılan bir duruma gelecekte maruz kalma kaygısından kaynaklanır. Recâ da aynı şekilde arzulanan bir şeyin gelecekte elde edilmesi ümidi yahut korkulan tehlikeli bir durumun ortadan kalkması temennisidir. Buna mukabil kabz ve bastta istikbale dair kaygı ve ümit söz konusu olmayıp, tam aksine hâlihazırda yaşanan durumu ifade etmektedir.⁷³

Serrâc, kabz ve bastın mârifet ehline ait iki hal olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu hale sahip olan kimseler, yeme, içme, konuşma gibi bazı mubahlara karşı çekingen bir tavır sergilerler. Bast halinde ise bu mubahlara karşı oluşan bu durum normale döner ve Allah bu kimselerin velîsi olur.⁷⁴ Hücvîrî'ye göre kabz, hicap halindeki kalplerin tutulması, bast ise keşf halindeki kalplerin çözülmesidir. Bunların her ikisi de

⁶⁵ Taberî, *Tefsîrî't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XIII, 568.

⁶⁶ Bkz. Taberî, *Tefsîrî't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XIII, 566; Fahreddin er-Râzi, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzi el-meşhûr bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, XIX, 51.

⁶⁷ Bkz. Fahreddin er-Râzi, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzi el-meşhûr bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, XIX, 51.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 329.

⁶⁹ Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, haz. Zâyid (Mısır: Dâru'l-Ğad el-Cedîd, 2013), III, 201.

⁷⁰ el-Bakara 2/245; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 294; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 94; Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 433.

⁷¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 652; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXIX, 3512.

⁷² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 122; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV, 283.

⁷³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 93; Cürcânî, *Mu'cemü't-ta'rifât*, s. 144.

⁷⁴ Serrâc, *el-Lüma'*, s. 294.

kişinin tekellüfö olmaksızın Hak'tan gelmektedir.⁷⁵ Öte yandan Herevî ise kabzın Allah'ın kendisi için seçtiği, sakındığı ve koruduğu kimselerin makamı olduğunu belirtir.⁷⁶ Ona göre bast ise kulun zâhirini ilim ve kulluğun gereklerini yerine getirmesi, bununla birlikte bânını da mârifet ile meşgul etmesidir.⁷⁷

Kabz ve bastı "Allah kabz eder ve bast eder."⁷⁸ âyeti ile istidlâl eden mutasavvıflardan Kuşeyrî, burada her iki halin de Allah'tan geldiğini vurgulamaktadır. Bundan dolayı sıkıntılı bir hal olan kabzdan kurtuluşun ancak Allah'ın izni ile olacağı, bunun için müridin tam bir teslimiyet içerisinde olması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁹

Siyak-sibak ilişkisi içerisinde bakıldığında âyetin kişinin Allah yolunda cihad için mal-mülk harcaması ile ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim bir önceki âyette "Allah yolunda savaşın. Bilin ki Allah her şeyi iştir, her şeyi bilir."⁸⁰ buyurulmaktadır. Bu bağlamda okunduğunda âyetin, "Mal, Allah yolunda harcandığında⁸¹ Allahu Teâlâ tarafından kabz edilmiş, alınmış olabilir ama gerek bereketlendirmek gerekse sevap yazmak suretiyle bast yani bir ferahlama sağlamış olur." şeklinde anlaşılabilirliğini burada belirtmeliyiz. Bununla birlikte âyette geçen kabz ve bast ifadelerine müfessirlerin çeşitli anlamlar verdikleri de bilinmektedir. Bunların en yaygın "rızkın genişlemesi yahut daralması" anlamıdır.⁸² Bunun haricinde "Bir topluluktan zorla çekip alır ve başka bir topluluğa verir.", "Birinde bir araya toplarken diğerinde ise dağıtır." ve "öldürür ve diriltir" şeklinde anlaşılabileceği belirtilmiştir.⁸³ Bu açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla mutasavvıfların kabz ve bast kavramlarına yükledikleri mânânın müfessirlerinkinden daha genel bir anlam olduğu anlaşılmaktadır. Mutasavvıfların Kur'an'daki özel bir olay yahut anlam ifade eden bu iki kelimeyi kendi tasavvufi tevilleriyle yeni bir anlam alanı içerisinde kavramlaştırmış oldukları görülmektedir.

Sonuç

Tasavvuf kavramlarının istinbâtında, işâret ilmi olarak adlandırılan keşf ve ilhama dayalı metodun etkin bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Sûfiler işâret ilmi ile tasavvuf kavramlarını istinbât ederken kimi zaman zâhir anlamı muhafaza ederken kimi zaman ise zâhir anlamdan uzaklaşarak işârî tevillere yönelmişlerdir. Böylece âyetin bağlamı ve siyak-sibak ilişkisinin ötesinde genellemelere gitmişler ve lafızların dar anlamına derin bir muhteva yükleyerek âyetlerin kapsamını genişletmişlerdir. Yapısı itibarıyla kişinin içinde bulunduğu hal ve makam ile doğrudan ilişkili olan bu istinbâtların, öznellik arz etmekle birlikte, Kur'an ve sünnetin genel ilkeleri ile çatışmadığı sürece Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında bir zenginlik olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Apaydın, Yunus, "Zâhiriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2013, XLIV, 93-100.
Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *Mu'cemü't-ta'rifât*, haz. Muhammed Sıddîk el-Münşâvî, Kahire: Muhammed Sıddîk el-Münşâvî, ty.

⁷⁵ Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 433.

⁷⁶ Herevî, *Kitâbu Menâzili's-sâirîn*, s. 118.

⁷⁷ Herevî, *Kitâbu Menâzili's-sâirîn*, s. 119.

⁷⁸ el-Bakara 2/245; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 294; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 94; Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, s. 433.

⁷⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 94.

⁸⁰ el-Bakara 2/244.

⁸¹ Taberî buradaki harcamanın cihad için olabileceği gibi genel anlamda Allah rızası için harcama yahut Allah rızası için borç verme şeklinde de anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Bkz. Taberî, *Tefsîrü't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, IV, 428.

⁸² Bkz. Taberî, *Tefsîrü't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, IV, 433; Vâhidî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecid*, I, 356.

⁸³ Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, s. 652.

- Dönmez, İbrâhim Kafi, "Zâhir", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2013, XLIV, 85-87.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, I-X, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Erkaya, Mahmud Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Ankara: Otto, 2017.
- Fahreddin er-Râzi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzi el-meşhûr bi't-tefsîri'l-kebir ve mefâtihi'l-gayb*, I-XXXII, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Hucetülislâm Muhammed b. Muhammed, *Mişkâtü'l-envâr*, haz. Ebû'l-ulâ Affî, I-V, Kahire: Dâru'l-Kavmiyye, ty.
- Gördük, Yunus Emre, *Tarihsel ve Metodolojik Açından İşârî Tefsir Mâhiyeti, Meşrûiyeti, Bâtınî Yorumdan Farkı: İnsan Yay.*, 2013.
- Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, haz. Abdülhamid Hindâvî, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Herevî, Ebû İsmâil Pîr-i Herat Hâce Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Ensârî, *Kitâbu Menâzili's-sâirîn*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Hücvîrî, Ebû'l-Hasen, *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh, 2010.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, haz. Abdüsselam Muhammed Harun, I-VI, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, haz. Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah – Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, I-VI, Kahire: Dâru'l-maârif, ty.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, haz. Ahmed Şemsüddin, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiiyye, 1993.
- Koca, Ferhat, "İstinbat", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2003, XXIII, 368-369.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, haz. Ahmed Berdûnî v.dğr., I-X, Kahire.: Daru'l-kütübi'l-mısriyye.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, haz. Halil el-Mansûr, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- , *Letâifü'l-işârât*, haz. Seyyid Abdülganî Zâyid, I-III, Mısır: Dâru'l-Ğad el-Cedîd, 2013.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, haz. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lüma' fî târihi't-Tasavvufi'l-İslâmî*, haz. Kamil Mustafa el-Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, çev. İbrâhim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV, 2004.
- Şâtübî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati, *el-Muvâfakât*, haz. Ebû Ubeyde Âli Selmân, I-VII, Kahire: Dâru İbn Affân, 1997.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Tefsîrü't-Taberî Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, haz. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXVI, Kahire: Daru Hicr, 2001.
- Uludağ, Süleyman, "İşârî Tefsîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 2001, XXIII, 424-428.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, haz. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr., I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- , *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, haz. Safvân Adnân Dâvûdî, I-IV, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1995.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân*, haz. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, I-IV, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.

YAHUDİLİK MENŞELİ BİRTAKIM KAVRAMLARIN TEFSİRLERDEKİ KARŞILIĞI VE MEALLERDE ANLAM BUNALIMI

Ertuğrul DÖNER

Assist. Prof. Dr., Çukurova University, TURKEY, (ertugruldoner@hotmail.com)

Abstract

Corresponding of Some Notions of Hebrew Origin in the Exegeses and Semantic Confusion in the Translations of Qur'ân

Kur'an'ı Kerim'de Hz. Musa'ya kitap, furkan, sultan, dokuz ayet, elvâh (levhalar) ve suhuf verildiği bildirilmiştir. Fakat Yahudilik ve onların kutsal metinlerinde Hz. Musa'ya verilen elvâh, on emir ve suhufun ne olduğuna ve muhtevasına dair tam anlamıyla açık bir beyan bulunmadığından olsa gerek, müfessirler bu kavramlar ve onların anlam dünyalarına dair birbirinden farklı birtakım görüşlerde bulunmuşlardır. Araştırmamız Yahudilerin, Hz. Musa'ya Tevrat, Elvâh/Levhalar, On Emir, Mişna ve Gemara'nın (Talmud) nerede, nasıl verildiğine ve bunların kim tarafından yazıldığına dair birbirinden farklı görüşlere sahip olunması sebebiyle, bu durumun müfessirlerin Tevrat, On Emir, Elvâh hakkındaki görüşlerine yansımaları ve mevcut Kur'an'ı Kerim meallerine tesirlerini inceleme üzerine olacaktır.

KEYWORDS: Tevrat, Kur'an'ı Kerim, Yahudilik, İslam, Meal.

GİRİŞ

Kur'an'ı Kerim'de on altı yerde zikredilen Tevrat kelimesinin anlamı ve kapsamı oldukça müphem olup, kelimenin Mushaf'ta *tevriye* şeklinde yazılıp *tevrât* diye okunması ile de ayrı bir belirsizlik doğmaktadır. Bu iki kelime arasında belirgin bir fark olup, tevriye gizlemek; tevrât ise bir telakkiye göre ziya, nur ve aydınlık anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da tevriye şeklinde yazılması sebebiyle Arap dilleri bu kelimenin v-r-y/verâ kökünden türediği konusunda ittifak etmiş olmalarına rağmen, hangi vezinden olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.¹ Kelimenin kökeninin Arapça olduğu fikrini savunanların yanı sıra, Fahreddin er-Râzî ve Zemahşerî gibi bazı müfessirler Tevrat ve İncil kelimelerinin köken itibarıyla Arapça olmadıklarını, birinin İbranca diğeri ise Süryanca kökene dayandıklarını ve insanların bu kelimelere Arapça köken uydurma çabasıyla meşgul olmalarını anlamsız bulduklarını belirtmişlerdir.² Son dönem dillere göre bu lafız İbranca Torah kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu yönündedir. Çünkü Tevrat kelimesi Yahudilerin *Torah* dedikleri kutsal kitabı tanımlamakta kullanılmaktadır.³ Kelime olarak öğreti, hüküm, yasa/şeriat⁴ gibi manalar taşıyan ve daha ziyade bu anlamlarıyla Tevrat kitabında sıkça kullanılan "Tevrat" terimi -ki diğer kullanımıyla "Torah"- geniş anlamıyla Musa peygambere Sina'da Allah tarafından verildiği kabul edilen tüm yazılı ve sözlü öğretileri (*Tevrat* ve *Talmud*),⁵ *Eski Ahid* olarak bilinen yazılı Yahudi kutsal kitap literatürünün tamamını (*Tanah*) ve her bir dönemin ihtiyaçları doğrultusunda gelişerek bugüne kadar gelen tüm Yahudi hukukunu ayrıca *Şifahi Torah* da dâhil edilerek, yazılı ve şifahi *halakik* (hukuki) ve *aggadik* (hukuki olmayan) külliyyatın tümü ile Tanah'tan rabbilerin responsa ve yorumlarına kadar bütün külliyyat da Torah'ı/Tevrat'ı ifade etmek için kullanılmaktadır.⁶

¹ Ebû Muhammed Abdülhak İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, Beyrut 2001, III. 488; Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Kahire 2000, III. 66; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmud Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî*, Beyrut 2005, VIII. 172.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut 2004, VII. 138-139; Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut 2003, I. 411; Muhammed Hüseyin et-Tabatabaî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1983, III. 9.

³ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, İstanbul 2010, s. 65; Hikmet Tanyu, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi", *AÜİFD*, cilt: 14 (1966), s. 97.

⁴ Torah kelimesinin Yunanca'ya kanun, şeriat anlamında "nomos" diye çevrildiği ifade edilmektedir.

⁵ Yeşu 1/7; Ezra 3/2, 7/10; Nehemya 8/8; Malaki 3/22.

⁶ B. J. Schwartz, "Torah", *The Oxford Dictionary of The Jewish Religion (ODJR)*, New York 1997, s. 696; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2008, s. 64.

Kur'an'ı Kerim'de Tevrat lafzının geçtiği ayetlerden, Tevrat'ın İsrailoğullarına indirilmiş bir kitap olduğu anlaşılmalı birlikte, hangi peygamber vasıtasıyla verildiği meselesi muğlaktır. İncil'in Hz. İsa'ya, Zebur'un Hz. Davud'a verildiği açıkça belirtilmekteyken, Tevrat'ın hangi peygambere verildiğine dair bir isim belirtilmemiştir. Ayrıca Kur'an ayetlerinde Tevrat kelimesiyle Hz. Musa'ya verilen kitabın mı yoksa Eski Ahid'in mi kastedildiğini anlamak zordur. Muhteva ve kapsamı hakkında detaylı bilgi bulunmaması, bugün Yahudilerin elinde bulunan Eski Ahid'le karşılaştırılıp, onun hangi bölümüne karşılık geldiği noktasında fikir beyan etmeyi de güçleştirmektedir.⁷ Fakat günümüzde Tevrat genellikle Eski Ahid'in ilk ve en önemli kısmını oluşturan ve Musa'nın Kitabı (*Sefer Torat Moşe*) diye de adlandırılan *Torah* ya da *Pentateuch* (Yunanca'dan Fransızca'ya geçmiş haliyle) (Beş kitap) olarak anlaşılmaktadır.⁸ Bu anlayış Müslümanlar arasında da yaygın olmakla birlikte, Kur'an'da zikri geçen Tevrat'ın Hz. Musa'ya Allah tarafından inzal edilmiş bir kitap olduğuna ve bu kitabın kısmen muharref olsa bile Eski Ahid'in Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye'den oluşan ilk beş kitabına tekabül ettiğine inanılmaktadır.⁹ Ayrıca Kur'an'da Hz. Musa'ya verildiği belirtilen *el-Kitab* ile Tevrat arasındaki münasebet hususunda önem arz eden bir başka konu Tevrat lafzını Hz. Peygamber dönemi Yahudilerinin Eski Ahid'in tamamını kapsayan bir isim olarak kullandıklarını ve dolayısıyla bu kullanımın Medine Yahudileriyle münazarada bulunan Kur'an'ı Kerim'e yansıdığını söylemek mümkündür. Yahudilerin ellerinde mevcut olan Tevrat Hz. Musa'ya verilmiş vahyin bizzat kendisi olmayıp, onun da içinde bulunduğu ve tarih içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiş ve sonraki dönemlerde şekillenmiş bir kitaptır. Zira konuyla ilgili ayetler incelendiğinde burada muhatap alınanların Yahudiler olduğu görülecektir. Dolayısıyla İsrailoğulları kültürüne ait olmayan bu kelime, tarihin derinliklerinden gelse de, yaşayan bir topluluk olan Hicaz Yahudilerinin kültürel bir ögesidir. Bu nedenle de Kur'an'da Hz. Musa ve kadim İsrailoğulları ile birlikte kullanılmamıştır.¹⁰

Kur'an'da Hz. Musa'ya *kitap*,¹¹ *furkan*,¹² *sultan*,¹³ *dokuz ayet*,¹⁴ *elvâh* (levhalar)¹⁵ ve *suhuf*¹⁶ verildiği bildirilmiştir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere Hz. Musa'ya verilen kitaptan maksat Tevrat'tır. Hatta bazı müfessirlere göre bu konuda hiçbir ihtilaf dahi yoktur.¹⁷ Fakat Hz. Musa'ya verilen elvâh (levhalar), on emir ve suhufun ne olduğuna ve muhtevasına dair açık bir beyan bulunmadığından olsa gerek, müfessirler bu kavramlar ve onların anlam dünyalarına dair birbirinden farklı birtakım görüşlerde bulunmuşlardır. Ayrıca kanaatimizce Yahudilerin, Hz. Musa'ya *Tevrat*, *Elvâh/Levhalar*, *On Emir*, *Mişna* ve *Gemara'nın* (*Talmud*) nerede, nasıl verildiğine ve bunların kim tarafından yazıldığına dair birbirinden farklı görüşlere sahip olması, açıkçası müfessirlerin de Tevrat, On Emir, Elvâh hakkındaki görüşlerine yansımasıdır. Bu sebeple müfessirlerin görüşlerine yer vermeden önce Yahudilerin Tevrat, On Emir ve Levhalar hakkındaki görüşlerine değinmenin konunun anlaşılmasına katkısı açısından önemli olduğu kanaatini taşımaktayız.¹⁸

⁷ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 66.

⁸ Maurice Bucaille, *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, trc. Mehmet Ali Sönmez, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara 1998, s. 35.

⁹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1991, II. 144; Baki Adam, "Kur'an'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmî Araştırmalar*, cilt: 9, sayı: 1-4 (1996), s. 167-168; Gürkan, *Yahudilik*, s. 63.

¹⁰ Necmettin Gökçür, "Kur'an Dilinde Ehl-i Kitap Kültürünün İzleri", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İstanbul 2010, s. 107.

¹¹ Bakara 2/53, 87; En'âm 6/91, 153, 154; Hûd 11/110; İsrâ 17/2; Müminûn 23/49; Furkân 25/35; Kasas 28/43; Secde 32/23; Fussilet 41/45.

¹² Bakara 2/53; Enbiyâ 21/48.

¹³ Nisa 4/153; Mü'minûn 23/45; Mü'min 40/23; Zâriyât 51/38.

¹⁴ İsrâ 17/101; Neml 27/12.

¹⁵ A'râf 7/145.

¹⁶ Necm 53/36 A'lâ 87/19.

¹⁷ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, I. 144; Ebû Abdillâh Muhammed Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut 2006, I. 271.

¹⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

Tevrat, Yahudi dininin temelini teşkil etmekte dolayısıyla Yahudilik'te Musa en büyük peygamber olarak kabul edilmekte ve dinin yegâne kaynak ve otoritesini Tevrat oluşturmaktadır. Yahudiler, Allah'ın Tevrat'ı milletlere teklif ettiğini fakat bu yükü sadece İsrailoğullarının üstlendiğini anlatan kıssa ve buna benzer birtakım farklı anlatılarla konunun önemine dikkat çekmeye çalışmışlardır. İsrailoğullarının, Tevrat'ı kabul edeceklerine dair söz vermeleri üzerine Allah, Hz. Musa'yı dağa çağırması ve onunla konuşmuştur. Daha sonra Allah, dağdan İsrailoğulları'na hitap etmiş ve *On Emir* olarak bilinen *Asarat Divarîm*'i (On Söz/Emir) açıktan onlara söylemeye başlamıştır. Ayrıca Rabbanî gelenekte Tevrat, Mişna ve Gemara (Talmud) ile birlikte bir defada,¹⁹ kırk gün içerisinde Sina dağında Hz. Musa'ya verilmiş, hatta ileride din adına vâki olacak bütün meselelerin çözümleri dahi burada Hz. Musa'ya öğretilmiştir.²⁰ Bazı Rabbiler ise bu anlayışa muhalefet ederek, bütün bir Tevrat'ın kırk gün içinde Hz. Musa'ya öğretilmesinin tutarlı olmadığını savunarak, Allah'ın Hz. Musa'ya sadece genel kuralları öğrettiğini belirterek, bunun da On Emir olduğu şeklinde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca Rabbî Eleazar On Söz içerisinde bütün bir Tevrat'ın yer aldığı görüşünü savunmuştur.²¹

Rabbiler arasında Tevrat'ın vahiy şekli de tartışma konusu olmuştur. Bir grup Rabbî, aggadacıların tasvirine uyararak, Tevrat'ın bir defada; diğer bir grup ise çeşitli zamanlarda, parça parça vahyedildiğini ileri sürmüşlerdir. Rabbi Akiba'ya göre Tevrat Sina dağında bir defada bütünüyle verilmiştir. Rabbî Akiba'nın çağdaşı Rabbî Yişmael ise Tevrat'ın iki defada vahyedildiğini; genel prensiplerinin Sina dağında, detaylarının ise toplanma çadırında vahyedildiğini iddia etmiştir.²² Fakat bu her iki görüş, bütün Rabbîler arasında genel bir kabul olarak yer bulmamıştır.²³ Tevrat'taki ifadelerle göre²⁴ Tevrat, bizzat Hz. Musa tarafından yazılmış ve korunması için ahit sandığını taşıyan Levioğulları Kohenlerine ve İsrail'in ihtiyarlarına verilmiştir. Rabbinik literatüre göre ise Tevrat, Tanrı tarafından dünyadan önce yaratılmıştır. Bu bağlamda Süleyman'ın Meselleri 8/22-30 da geçen "Rab yaratma işine başladığında ilk beni yarattı. Dünya var olmadan önce tâ başlangıçta, öncesizlikte yerimi aldım." ifadeleriyle Tevrat'ın kastedildiği ifade edilmiştir. Yahudi inancına göre ezeli olan Tevrat, aynı zamanda ebedidir.²⁵

Hz. Musa'nın Sina dağına çıkışını aktaran Tevrat'ın Çıkış kitabının 19. babında anlatılanlara göre Hz. Musa'nın dağa çıkışı sonrası müphemdir. Hz. Musa'ya neler söylendiğini ve hangi emirlerin verildiğini Tevrat'ın anlatım üslubundan çıkarmak zordur. Çıkış kitabının 20. babının 1-14. cümlelerinde zikredilen On Emir'in üslubuna dikkat edildiğinde burada Allah'ın, Hz. Musa aracılığı olmaksızın doğrudan İsrailoğullarına seslendiği görülmektedir. Ayrıca bu bölümde Allah'ın Hz. Musa'ya On Emir'in dışında birtakım emir ve yasaklar verdiği de anlatılmaktadır. Hz. Musa, bu birinci Sina görüşmesi bittikten sonra olup biteni kavmine anlatmıştır. Daha sonra Allah, Hz. Musa'yı ikinci vahiy buluşması için çağırması ve ona *Taş Levhaları* (*Luhot Ha-Evenim*), *Torah* (Tevrat) ve *Mitzva*'yı vermiştir.²⁶ Çıkış kitabının 31. babının son cümlesinde ifade edildiği üzere "Allah, Sina dağında, Hz. Musa ile konuşmasını bitirince, şehadetin iki levhasını, Allah'ın parmağıyla yazılmış Taş Levhaları ona vermiştir."²⁷ Çıkış kitabının genel muhtevası içerisinde, 31. babın bu cümlesiyle 24. babın 12. cümlesi bir çelişki arz etmektedir. 24. babın 12. cümlesinde Hz. Musa'nın Sina dağına Taş Levhaları, Torah'ı ve Mitzva'yı almak için çağrıldığı, fakat 31. babın son cümlesinde Hz. Musa'ya sadece iki Taş Levhanın verildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu cümlede "Şehadetin İki Levhası" ve "Allah'ın parmağı ile yazılmış Taş Levhalar" ibareleri yer almaktadır. Genel anlam itibarıyla ilk bakışta "Şehadetin İki Levhası" ile her bir levhaya beşer emrin yazılı olduğu On Emir; çoğul bir

¹⁹ Bkz. Tanyu, "Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi", s. 108.

²⁰ Baki Adam, "Tevrat", *DİA*, İstanbul 2012, XLI. 41.

²¹ Daha geniş bilgi için bkz. Zafer İslâm Han, "Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri", trc. Mehmet Aydın, *AÜİFD*, cilt: 25 (1981), s. 140-141.

²² Adam, "Tevrat", *DİA*, XLI. 41.

²³ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 88.

²⁴ Sayılar 33/2; Tesniye 31/9, 24-26.

²⁵ Ömer Faruk Harman, "Tevrat'ın Yahudilikteki Yeri ve Tevrat'a Yönelik Tenkit Faaliyetleri", *Bütün Yönleriyle Yahudilik*, Ankara 2012, s. 28.

²⁶ Çıkış 24/13-18.

²⁷ Çıkış 31/18.

kullanımla gelen “Allah’ın parmağı ile yazılmış Taş Levhalar” ile de Torah ve Mitzva’nın kastedilmiş olduğu şeklindeki bir anlayışa sürüklenmek mümkündür. Fakat “Ve Musa döndü ve Şehadetin İki Levhası elinde olarak dağdan indi. Levhaların iki yüzü yazılı idi; bir yüzü ve öbür yüzü yazılı idi” şeklinde aktarılan 32. babın 15. cümlesi bu şüpheyi ortadan kaldıran bir anlam ifade etmektedir. Buradaki ifade ile Hz. Musa’nın Sina dağından sadece Şehadetin İki Levhası ile döndüğü açıkça ortaya konulmaktadır. Ayrıca 31. babın 18. cümlesindeki “Allah’ın parmağı ile yazılmış Taş Levhalar” ibaresinin önceki “Şehadetin İki Levhası” ibaresinin açıklaması olduğu anlaşılmaktadır. Yine 34. babın 28. cümlesine göre Hz. Musa’nın kırk gün kırk gece, yemeden içmeden, dağda kaldığı ve On Emir’i levhalar üzerine yazdığı ifade edilmektedir. Ayrıca, Hz. Musa’ya verileceği vaad edilen Taş Levhalar’ın muhtevasının Çıkış 34: 28. cümlede On Emir olduğu ifade edilmiş; fakat bu cümlelerin ne öncesinde ne de sonrasında On Emir’in nelerden ibaret olduğu açıklanmamıştır. Buna karşılık, On Emir’in maddeler halinde zikredildiği Çıkış 20: 2-17’de Taş Levhalardan söz edilmemiştir. Bununla birlikte, Çıkış 34: 28. cümlelerin muhtevasında kesin olarak On Emir’in Taş Levhalar’da yazılı olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu durumu Tesniye 5: 19. cümle daha açık bir ifadelendirme ile teyit etmektedir.²⁸

Levhalarda kayıtlı olan vahyin muhtevası hakkında açık bir beyanda bulunulmaması sebebiyle müfessirlerin büyük bir kısmı levhalarla kastolunan şeyin Tevrat olduğu şeklinde bir görüşe meyletmiş, levhaların ana maddesi, uzunluğu, genişliği, nasıl ve kim tarafından yazıldığı, yazılma biçimi hakkında birbirinden oldukça farklı ve faydasız nakillerde bulunmuşlardır.²⁹ Hatta Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr* adlı eserinde efsanevi karakterdeki birtakım rivayetleri büyük boy altı sayfada özetlemiştir.³⁰ Bununla birlikte Taberî, İbn Kesîr, Fahreddîn er-Râzî gibi müfessirler levhalarla ilgili yukarıda saydığımız birtakım özellikleri aktardıktan sonra, levhaların keyfiyetine delalet eden herhangi bir nass bulunmadığı için bu görüşlerden herhangi birini tercih etmenin mümkün olamayacağı, kendilerine itibar edilebilmesi için bu görüşlerin sahil olmaları gerektiği, susmanın, konuşmaktan daha faydalı olacağı şeklinde görüş bildirmişlerdir.³¹ Ayrıca tefsirlerde yer alan levhaların sayısı için iki, yedi, on gibi sayısal değer atfeden birtakım rivayetlere dilciler tarafından farklı yorumlar getirilmiş, Zeccâc gibi bazı ilim adamları -dil açısından- levhalar ifadesinin iki levhaya karşılık geldiği yönünde görüş bildirmişlerdir.³²

Reşid Rızâ, bazı müfessirlere göre levhaların Tevrat’ı ihtiva ettiğini, bazı müfessirlerin levhaların Tevrat’tan önce de var olduğu fikrini savunduklarını ifade ettikten sonra, teşriî bağlamda levhaların Hz. Musa’ya verilen ilk vahiyler olduğu kanaatini taşıdığını söylemiştir. Dolayısıyla levhalar, Tevrat’ın -icmali olarak- aslı olmuş olup, ibadetlere, askeri ve sivil muamelâta ve cezalara dair diğer tafsilî ahkâmın Hz. Musa’ya nazil olduğunu ve Allah’ın Kur’an’ı Kerim’de olduğu gibi, ihtiyaç belirlediği zamanlarda Tevrat’la Hz. Musa’ya hitap ettiğini belirtmektedir. Levhaların özüne, miktarına, uzunluğuna, genişliğine, yazılma biçimine ve içinde nelerin yazılı olduğuna dair rivayetler hususunda Reşid Rızâ, bütün bunların İsrâiliyyât’tan olduklarını belirtmiş, bu tür haberlerin Kâ’b el-Ahbâr ve Vehb b. Münebbih gibi kimseler tarafından yayıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Reşid Rızâ, bu kimseler tarafından rivayet edilen haberlere, bazı sahâbî ve tâbiûn âlimlerinin gerçekmiş gibi kabul ederek aldanmış olmalarını garip karşılamıştır. Reşid Rızâ, tefsirinde Tevrat’ta levhalarla ilgili geçen pasajları vererek, onlar hakkında kısa tahlillerde bulunmuştur.³³

²⁸ “Ve onları “İki Levha” üzerine yazdı ve onları bana verdi.”

²⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, Dâri’l-Fikr, Beyrut 1995, VI. 57-58; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIV. 193; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz*, III. 488; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III. 66; Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, VIII. 172.

³⁰ Ebü’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, Beyrut 1983, III. 548-562; Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-Menâr)*, Beyrut 1999, IX. 163.

³¹ Taberî, *Câmiü’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, VI. 57-58; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIV. 193; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-Vecîz*, III. 488; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, III. 66.

³² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II. 246; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, VII. 179; Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, IX. 163.

³³ Reşid Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, IX. 163.

İbn Kesîr, levhaların Hz. Musa'ya Tevrat verilmeden önce, Tevrat'ın içeriği hakkında birtakım ifadeleri barındıran vahiyler olabileceği yönünde bir görüşe yer vermiştir.³⁴ Taberî ise bazı âlimlere göre levhaların, Tevrat'ın bazı hükümlerini taşıyan belgeler oldukları yönünde fikir beyan ettikten sonra, bazı âlimlerin ise levhaların, Tevrat gönderilmeden önce içerisinde Tevrat'ın haricinde bazı hükümlerin bulunduğu birtakım belgeler olduğu kanaatini taşıdıklarını belirtmiştir.³⁵

Levhaların sayısı, hacmi ve içinde yazanların muhtevası hakkındaki görüşleri özellikle "Sonra levhaları kızgınlıkla yere attı ve kardeşi Harun'un yakasına yapışıp kendine doğru çekti" ifadelerinin yer aldığı A'râf 7/150. ayeti tefsirlerinde görmek mümkündür. Tefsirlerde birbirinden farklı içerikle anlatılan Hz. Musa'nın Sina dağından iniş hikâyesi,³⁶ -bir rivayete göre- kavminin Allah'a şirk koşmasına duyduğu üzüntünün şiddetiyle, Hz. Musa kardeşi Hz. Harun'un başını tutmak üzere elindeki levhaları yere attığı şeklinde anlatılmıştır. O, kardeşinin, kavmini buzağıya tapmaktan alıkoymamasına sinirlenmiş ve tefsirlerin bazısında anlatıldığı üzere Hz. Musa'nın yere attığı levhalardan bir kısmı kırılmıştır.³⁷ Bazı müfessirler, levhaların yere atılmasının ve -rivayetlere göre- içlerinden bazılarının kırılmasının Allah kelamına karşı işlenmiş bir kusur olup olmadığı ve bu bağlamda levhaların nasıl bir değer içerdiği konusunda farklı görüşler serd etmiş, *ilka* mastarının dil açısından barındırdığı anlam dünyası hakkında yorumlarda bulunmuşlardır.³⁸

İbn Kesîr, İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber'in "Rabbi, Musa'ya kavminin kendisinden sonra yapmış oldukları fitneyi haber verdiğinde, onun levhaları yere atmadığını, kavmini görüp yaptıklarını müşahede edince onları yere attığını ve levhalardan kırılanların olduğu" sözünü nakletmiş; ayrıca Hz. Musa'nın levhaları attığında yedisinden altısının kaldırıldığını haber vermiştir.³⁹ Fahreddîn er-Râzî ise tefsirinde, atılan levhaların Tevrat olduğu ve onun da yedi bölümden oluştuğuna dair bir rivayetten hareketle, Hz. Musa'nın içinde Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları atınca onun altı bölümünün yok olduğunu, geriye bir bölümün kaldığını, bu bölümün sadece hidayet ve rahmet konularını içerdiğini ifade etmiştir.⁴⁰

Taberî, Kur'an'ı Kerim'de Hz. Musa'nın levhaları yere attığı hususu bulunmasına rağmen, onları attığında levhaların kırılmış olduğuna dair herhangi bir beyanın bulunmadığını belirtmiştir.⁴¹ Bununla birlikte A'râf 7/154. ayette geçen *nüşatihâ* kelimesi bağlamında bazı müfessirlerin ikinci nüshanın kendisinden yazıldığı asla, ondan yapılan kopyaya nüsha denileceği düşüncesiyle, levhaların kırılması fikri merkezinde, Hz. Musa'nın kırk gün oruç tuttuğu ve Allah'ın levhaları Hz. Musa'ya tekrar gönderdiği ve önceki levhalarda var olan hükümlerin aynı şekilde bu levhalarda da bulunduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir.⁴²

Kanaatimizce bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak Hz. Musa'ya verilen levhaların muhtevasının bugünkü yaygın anlamıyla Tevrat'a değil, On Emir'e veya kesin bir bilgi ile ispatlayamayacak olsak da Tevrat gelmeden önce içerisinde birtakım hükümler taşıyan belgeler ya da Tevrat'tan birtakım ayetler barındıran hükümlere tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Yahudi kültüründe bizzat Hz. Musa tarafından yazıldığına ve bir tek harfinin bile değişmediğine inanılan Torah'ın, yani Eski Ahit'in ilk ve en önemli kısmını oluşturan ve Müslümanlar tarafından da Tevrat olarak anılan ilk beş kitabının (Pentatök)⁴³ ikincisinde (Çıkış)

³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II. 246.

³⁵ Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, VI. 57-58.

³⁶ Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, VI. 65-66; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV. 9-10; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II. 248.

³⁷ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV. 11; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II. 248; III. 66; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII. 184.

³⁸ Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, VI. 65-66; Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV. 9-10; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II. 248, III. 66; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII. 183-184; Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, IX. 163.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, III. 66.

⁴⁰ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV. 9-10.

⁴¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, VI. 65-66.

⁴² Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XV. 9-10.

⁴³ Ömer Faruk Harman, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, İstanbul 1988, s. 41-42.

yer alan bazı ifadeler de bu fikri teyit eder niteliktedir. Ayrıca bugünkü Tevrat'ta geçen bütün emir ve yasakların, ahlakî ve hukukî kuralların yazılı olduğu Taş Levhalar'ı Sina'dan inen Hz. Musa'nın taşıması olağanüstü bir gücü gerektirmektedir.⁴⁴

Necm 53/36. ve A'lâ 87/19. ayetlerde ise Hz. Musa'ya izafe edilen suhufu ile ilgili olarak müfessirler bu kavramın mahiyeti üzerinde pek durmamışlardır. Bununla birlikte İbn Kesîr suhuf ile kastedilenin Tevrat olduğu yönünde görüş bildirmiş; ayrıca Hz. İbrahim ve Hz. Musa'ya verilen sahifelerdeki birtakım hükümleri maddeler halinde zikretmiştir.⁴⁵ Buna ilaveten, başta İbn Kesîr olmak üzere, sahifelerdeki hükümlerin içeriği hakkında bilgiler veren diğer müfessirlerin tefsirlerinde, sahifelerde yazılı olan hükümlerle On Emir'in muhtevası arasında benzerliklerin olmadığı da görülmektedir.⁴⁶ Açıkçası burada levhalarla kastedilen anlam ile suhufa yüklenen benzerlik, sahifelerin ne olduğuna dair ciddi bir önem taşımaktadır. Levhalarla On Emir'in kastedildiği gibi bir yaklaşımı benimsemekle, sahifeler ile levhaların aynı şeye tekabül ettiğini kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Kurtubî (ö. 671/1273) ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi bazı müfessirler, A'lâ 87/19. ayetin tefsirinde Abd b. Humeyd (ö. 249/864), Ebû Bekr el-Âcurrî (ö. 360/970) ve İbn Merdeveyh (ö. 410/1020) gibi hadis âlimlerince de nakledilen bir rivayete yer vermişlerdir. Ebû Zer el-Ğifârî'den gelen bu rivayette Hz. Peygamber, Hz. Musa'ya ait suhufun muhtevasının dinî-ahlakî öğüt ve nasihatlerden oluştuğunu söylemiştir.⁴⁷ Nitekim *Suhuf-i Musa* terkinin geçtiği Necm 53/36. ve A'lâ 87/19. ayetlerin bağlamı da bu rivayeti doğrulamaktadır. Böylelikle Hz. Musa'ya ait suhufun levhalardan farklı bir muhtevaya sahip olduğu ihtimali daha da güçlenmiş olmaktadır. Lakin yine A'lâ 87/19. ayetin tefsirinde Ebû Zerr el-Ğifârî yoluyla nakledilen bir rivayette Allah'ın bütün bir tarih boyunca 100 sahife, 4 kitap inzal ettiği; bunlardan 10 sahifenin Âdem'e, 50 sahifenin Şit'e, 30 sahifenin İdris'e, 10 sahifenin de İbrahim'e verildiği; bütün bunların dışında Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an'ın vahyedildiği bilgisine yer verilmiştir.⁴⁸ Buna göre Hz. Musa'ya ait suhuf levhalara veya Tevrat'a karşılık gelmektedir. Ancak biz suhufun hem levhalardan hem de Tevrat'tan farklı bir şey olarak *el-kitâb* kavramına tekabül ettiği fikrinin daha makul olduğunu düşünüyoruz.⁴⁹ Söz konusu ayette geçen *el-kitab* kelimesi muhtemelen genel manada vahye, Tevrat ve İncil de bu vahyin spesifik şekline işaret etmektedir.⁵⁰ Bununla birlikte, gerek Allah'ın peygamberlere, gerekse peygamberlerin kendi ümmetlerine kitap ve hikmeti öğretmesinden söz

⁴⁴ Araf suresi 145 ve 150. ayetlerde Hz. Musa'ya verilen levhalarla kast olunan şeyin mahiyeti hakkında meallerde birbirinden farklı görüşlere yer verilmiştir. Bazı meallerde levhalara karşılık olarak "Tevrat/Tevrat levhaları/levihleri" manalandırmaları yapılırken, bazı meallerde levhalar yerine "kutsal kitap sayfaları", "taş tabletler" şeklinde bir kullanım tercih edilmiş, bununla birlikte çoğu meallerde ilgili kelimenin mahiyetine dair herhangi bir açıklama yapılmaksızın sadece literal kullanımı olan "levhalar/elvah/levihler" ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca Araf suresi 150. ayette -kısmen de olsa- Hz. Musa'ya verilen levhaların mahiyetine dair bir karmaşa yaşandığı; ayrıca levhaların sayısı, hacmi ve muhtevası bağlamında kelâmî birtakım tartışmalara neden olacak meallendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bazı meallerde Hz. Musa'nın "(öfkesinden) levhaları/levihleri/kutsal kitap sayfaları olan levhaları, taş tabletleri attı/atıp" bazı meallerde ise "levhaları bırakıverdi/bırakıverip/bıraktı/bırakıp" şeklindeki birtakım kullanımlara yer verilmiştir. Bunlara ilaveten aynı surenin 154. ayetindeki "levhalarda", "taş tabletlerde", "onların yazısında/onlardaki yazıda/onda", "Tevrat'ın yazılı olduğu levhalarda/levihlerde", "onun (bir) nüshasında" şeklindeki kullanımlarda ise Araf suresi 150. ayette levhaların atılmasının/bırakılmasının farklı yorumlanmasının bir karşılığına dönüşmüştür. Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul 1980; Ahmet Tekin, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru: Tefsiri Meal*, Kalam Yayınları, İstanbul 2003; Abdülbaki Gölpınarlı, *Kur'an'ı Kerim ve Meali*, Elif Kitabevi, İstanbul 2007; Komisyon, *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999; Süleyman Ateş, *Kur'an'ı Kerim Meali*, Yücel Batbaası, İstanbul 1974; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ı Kerim Meali*, İstanbul 1984; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul 1971; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, İstanbul 2004; Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an: Gerekçeli Meal-Tefsir*, İstanbul 2008; Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu, Mustafa Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, Ankara 2009; A. Fikri Yavuz, *Kur'an'ı Kerim ve İzahlı Meali Alisi*, İstanbul trs., konu bağlamında bu ve diğer birçok meallere bakılabilir.

⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 257-258.

⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 257-258.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XX. 18; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VIII. 489.

⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, IV. 245; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI. 136; Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî*, XV. 323.

⁴⁹ Mustafa Öztürk, "Tefsir Geleneğinde Ehl-i Kitapla İlgili Bazı Telakkilerin Bilgi Değeri", ÇÜİFD, cilt: 3, sayı: 1, 2003, s. 28.

⁵⁰ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2013, s. 230-235.

eden ayetlerdeki “kitâb”ı vahyin ne dediğini, yani lafzını, metnini öğretmek, “hikmet”i de vahyin ne demek istediğini, yani mana ve maksudunu öğretmek şeklinde anlayıp yorumlamak da mümkündür.⁵¹

KAYNAKÇA

- Adam, Baki (1996), “Kur’an’ın Anlaşılmasında Tevrat’ın Rolü”, *İslâmî Araştırmalar*, cilt: 9, sayı: 1-4.
- Adam, Baki (2010), *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Âlûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmud (2005), *Rûhu’l-Me’ânî*, Beyrut.
- Ateş, Süleyman (1974), *Kur’an’ı Kerim Meali*, Yücel Batbaası, İstanbul.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1971), *Kur’an’ı Kerim’in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul.
- Bucaille, Maurice (1998), *Müspet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur’an*, trc. Mehmet Ali Sönmez, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara.
- Çantay, Hasan Basri (1980), *Kur’ân-ı Hakim ve Meâli Kerim*, İstanbul.
- Döner, Ertuğrul (2015), *Tefsirde İsrâiliyyât’ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Esed, Muhammed (2004), *Kur’an Mesajı: Meal-Tefsir*, İstanbul.
- et-Tabatabaî, Muhammed Hüseyin (1983), *el-Mîzân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Beyrut.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (2004), *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Beyrut.
- Gökkır, Necmettin (2010), “Kur’an Dilinde Ehl-i Kitap Kültürünün İzleri”, *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar*, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2007), *Kur’an’ı Kerim ve Meali*, Elif Kitabevi, İstanbul.
- Gürkan, Salime Leyla (2008), *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul.
- Han, Zafer İslâm (1981), “Talmud’un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Tesiri”, trc. Mehmet Aydın, *AÜİFD*, cilt: 25.
- Harman, Ömer Faruk (1988), *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, İstanbul.
- Harman, Ömer Faruk (2012), “Tevrat’ın Yahudilikteki Yeri ve Tevrat’a Yönelik Tenkit Faaliyetleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik*, Ankara.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak (2001), *el-Muharrerü’l-Vecîz*, Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (2000), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Kahire.
- İslamoğlu, Mustafa (2008), *Hayat Kitabı Kur’an: Gerekçeli Meal-Tefsir*, İstanbul.
- Komisyon (1999), *Kur’an’ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed (2006), *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut.
- Öztürk, Mustafa (2003), “Tefsir Geleneğinde Ehl-i Kitapla İlgili Bazı Telakkilerin Bilgi Değeri”, *ÇÜİFD*, cilt: 3, sayı: 1.
- Öztürk, Mustafa (2011), *Kur’an-ı Kerim Meali*, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- Öztürk, Mustafa (2013), *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Yaşar Nuri (1984), *Kur’an’ı Kerim Meali*, İstanbul.
- Reşid Rıza (1999), *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm (Tefsîru’l-Menâr)*, Beyrut.
- Schwartz, B. J. (1997), “Torah”, *The Oxford Dictionary of The Jewish Religion (ODJR)*, New York.
- Suyûtî, Ebû’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân (1983), *ed-Dürrü’l-Mensûr*, Beyrut.
- Şener, Abdulkadir-Sofuoğlu, Cemal-Yıldırım, Mustafa (2009), *Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meali*, Ankara.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr (1995), *Câmiü’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Dârü’l-Fıkr, Beyrut.
- Tanyu, Hikmet (1966), “Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları, İlmî İnceleme ve Tenkidi”, *AÜİFD*, cilt: 14.
- Tekin, Ahmet (2003), *Kur’ân’ın Anlaşılmasına Doğru: Tefsiri Meal*, Kelam Yayınları, İstanbul.

⁵¹ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, IV. 61, 130 [Bakara 2/129 ve 151. ayetlerin tefsiri].

Yavuz, A. Fikri (trs.), *Kur'an'ı Kerim ve İzahlı Meali Alisi*, İstanbul.
Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer (2003), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut.
Zuhaylî, Vehbe (1991), *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk.

KARARLARI IŞIĞINDA RADYO TELEVİZYON ÜST KURULUNUN TELEVİZYON YAYINCILIĞINA YAKLAŞIMI; ULUSAL YAYIN YAPAN TELEVİZYON KURULUŞLARI ÖRNEKLEMİNDE BİR İÇERİK ANALİZİ

Ayhan Oğuz ÜNLÜER

Assoc. Prof.Dr., Anadolu University, TURKEY, (aounluer@anadolu.edu.tr)

Abstract

Approach of Radio and Television Supreme Council to Television Broadcasting in the Light of Its Decisions; A Content Analysis in the Case of National Television Broadcasting Organizations

The regulation of radio and television broadcasting and control issues is one of the major subject of discussions in the broadcasting field. In today's internationally scaled broadcasting that is being performed in various mediums, discussions about broadcasting further expanded and grew because of diversified viewer expectations and increasingly scrutinized rules of supervision. The tendency to deregulate the radio and television broadcasting system is trending and the necessity of new arrangements towards this goal is defended on various grounds. Conditions for private radio and television broadcasting in Turkey is also the same. However, the government's certain habits coming from the past is still continued even though the general views on regulations regarding radio and television broadcasting follows the same trend in developed countries. The section that regulates the broadcasting principles of radio and television of the 6112 law in force is full of examples demonstrating the governments outdated approach. The selection procedures of members of the Supreme Council of Radio and Television is also another indication of the government's desire to carry on state control on broadcasting. This study is designed as a research to identify and check the validity of these and similar views with data. For this purpose, decisions issued by the Supreme Council of Radio and Television regarding the 6112 law are compiled and analyzed. The compiled data which is bounded to ten national television broadcaster organizations have been tabulated and analyzed.

KEYWORDS: Radio, television, regulation, broadcasting

GİRİŞ

Radyo televizyon yayınlarının düzenleyici/denetleyici organizasyonlar gözetiminde yapılması, yayıncılıkla ilgili bitmez tükenmez tartışmaların gündemini önemli ölçüde meşgul eden konular arasında yer alır. Geçmişte ulusal yayıncılık çemberine kadar genişleyebilen geleneksel yayıncılık konseptinin günümüzde küresel ölçekte yayıncılık uygulamalarına evrilmesi ile bu tartışmalar daha da büyümüş ve şiddetlenmiştir. Zira farklı yayıncılık yaklaşımları, küresel yayınlara ulaşılabilen toplumlarda yeni talep ve beklentileri doğururken yayıncılığı denetim ve düzen altında tutmakla görevlendirilmiş kamusal otoritelerin kural ve sınırlamalarını da çok daha fazla sorgulanır hale getirmektedir. Radyo televizyon yayıncılığının çeşitli yönlerini ilgilendiren bu konuları özelliklerine göre ayırıştırıp incelemeyen önce düzenleme ve denetim ile kast edilenin ne olduğunu tanımlamakta fayda vardır.

Radyo televizyon yayıncılığını düzenleme ve denetimi ile kast edilen; siyasal iktidarların yönettikleri toplumlarda, yayın yapmalarına izin verdikleri yayıncı kuruluşların faaliyetlerini oluşturup görevlendirdikleri kurumlar eliyle gözetim altında tutma ve yönlendirmeleridir. Bakış açıları ve bağlı olarak uygulamalardaki farklılıklara karşılık bütün sistemlerde üzerinde uzlaşılan nokta yayıncılığın düzenlenmesi ve denetiminin gerekliliğidir. Başka deyişle "düzenlemeye ne gerek var" şeklinde bir sorunun hiçbir yayıncılık sisteminde olumlu karşılığı bulunmamaktadır. Aksine, düzenleme ve denetim gerekliliğini haklı kılan pek çok değişik gerekçe ileri sürülmektedir. Bu bağlamda her yayıncılık sisteminde üzerinde uzlaşılan gerekçelerden birisi düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanması ve korunmasıdır. Bu özgürlük bilgi ve düşüncelerin yayılabilmesi yanında alıcı bireyler tarafından ulaşılabilmesini de kapsayacak biçimde iki yönlü olarak anlaşılıp benimsenmektedir. Öte yandan bu özgürlük yayıncılığın gerekçesini oluşturmaktan daha geniş bir çerçevede, evrensel insan hakları arasında kabul edilmekte ve uluslararası sözleşmelerde yer almaktadır. Bu noktada yayıncılık hizmeti

kamusal bir görünüme de kavuşmakta, kamusalına dayanılarak yayın kuruluşlarının bir takım sorumlulukları yerine getirmekle görevlendirilmeleri de anlaşılır olmaktadır. Bu yüzden, uydu yayın teknolojisinin radyo televizyon yayıncılığını küresel çapta, anında ve düzenli işleyebilen bir sistem haline dönüştürmesine kadar yayıncılık pek çok ülkede kamusal nitelikli tekeller olarak işletilmiştir.

Radyo televizyon yayıncılığının küresel yayıncılık düzeyine ulaşmasında teknolojinin belirleyiciliği başat unsur olarak görülebilirse de asıl belirleyici etkenin ekonomi olduğunu vurgulamak gerekir. Özellikle televizyonun küresel pazarı genişletme ve büyütmede etkin bir pazarlama aracı olarak kullanılması düşüncesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde yerleşik ticari yayıncılığın diğer ülkelere de dayatılması ile yayıncılığın küresel çapta özelleşmesi ve ticarileşmesine sebep olmuştur. Yeni durum kamusal nitelikli yayıncılık anlayışının hüküm sürdüğü ülkelerde kamusal yayıncılığın yanı sıra özel radyo televizyon yayıncılığının da yer aldığı ikili yayıncılık sistemlerinin oluşmasına yol açmıştır. Yayıncılığın düzenlenmesi ve denetimine ilişkin yaklaşım farklılıkları ise yukarıda ilk cümlede dile getirilen çatışmaların esasını oluşturmaktadırlar. Bir çalışmada bu tartışmaların temeli oldukça özlü biçimde şöyle açıklanmaktadır.

“Fikirler Pazarı” metaforu demokratik ve ekonomik kuramsal perspektiflerden tanımlanır. Bu farklı tanımlayıcı yaklaşımlar düzenleme felsefesine ilişkin farklı politik önelere vurgu yaparlar. Ekonomik temelli “fikirler pazarı” tanımlama girişimleri etkililik, müşteri tatmini ve rekabet gibi niteliklere vurgu yaparken demokratik temelli tanımlama girişimleri yurttaş bilgilendirmesi, bilgi temelli karar süreçleri, özyönetim-özerklik gibi nitelikler üzerinde durur. Bu çerçevede ekonomik temelli yaklaşımlar iktidarların düzenlemelerine karşı iddialar kullanırlarken demokratik kurallar açısından konuya yaklaşanlar yönetimlerin düzenleme görev ve sorumluluklarından dem vururlar. (Napoli, 1999, 151)

ABD kökenli ticari yayıncılık yaklaşımı yayın içeriklerini tıpkı diğer ticari metalar gibi kabul ederek edimlerin bu eksen üzerinde yapılandırılması ve işletilmesini talep eder. Bu çerçevede radyo televizyon yayıncılığının düzenlenmesinde ticari kaygılara ilişkin düzenlemelerin dışında kurallar konulmasına karşı çıkılırken mevcut kuralların da olabildiğince azaltılması savunulur. Literatürde deregülasyon (kuralların kaldırılması) ifadesiyle tanınan bu anlayış artık yalnız ABD yayıncılık sisteminin değil, özel yayıncılığın yapıldığı pek çok ülkenin düsturu haline dönüşme yolunda hayli mesafe kat etmiştir. ABD yayıncılık düzenlemelerinin tarihine bakıldığında yayıncılığın kamu yararı, uygunluk ve gereklilik gibi üç temel ölçüte sadık kalınarak yapılmasını öneren Fairness Doktrini'nin 1987 yılında kaldırılması sırasında öne sürülen gerekçeler sözü edilen deregülasyon savunusuna ilişkin yaklaşımların düşünsel kökenini açıklıkla ortaya koymaktadır.

— *Fairness Doktrini bürokratlara yayınlar üzerinde yayıncıların kendilerinden sonra ikinci bir yargılama olanağı sağlamaktadır ki basılı medyada editöryal yargıyı denetleyecek böyle bir yapı bulunmamaktadır.*

— *Yayıncılar eşitlik ilkesi gereği farklı görüşlere yer vermek zorunda kalmamak için çatışmalı konuların üzerine gitmek yerine bu tür konulardan kaçınmayı yeğlemektedirler.*

— *Frekans kıtlığı sorunu yeni teknolojilerle aşıldığından artık yönetimin düzenleme yapmasının (frekans tahsisleri) haklı gerekçesi kalmamıştır.* (Overbeck,1998:394)

Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi ve ekleri ile ülkemizin de bağlı bulunduğu Avrupa ülkeleri yayıncılık sistemleri ise yukarıda da sözü edilen kamusal ve özel yayıncılığın birlikte işletildiği ikili yayıncılık sistemlerini benimsemişlerdir. Kamusal yayın kuruluşları toplumsal yapı ve kültürel değerlerin yayıcısı, sürdürücüsü, koruyucusu gibi gösterilerek özel radyo televizyon yayıncılığını düzenleyici kuruluşların denetiminden uzak tutulmaktadırlar. Bunlar birer neden olarak kabul edilebilirse de esas nedenlerin siyasal iktidarların kendi propagandalarını yapabilmek, iktidara yöneltilen eleştirilere yanıt verebilmek için kamu yayın kuruluşlarını kontrollerinde tutma eğilimleri olduğu bilinir. Öte yandan çoğunlukla Avrupa Birliği ülkelerinin katıldığı Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi ve eklerinin -ekonomik nedenler fazla öne çıkarılmadan- ortak bir Avrupa kültürü oluşturma yönünde bazı düzenleme ve sınırlamalar içerdiğini hatırd tutmak gerekir.

Türkiye’de Özel Radyo Televizyon Yayıncılığı ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de radyo ve ardından televizyon yayınlarının yapılandırılması ve işleyişi de gelişmiş Avrupa ülkelerindeki gelişime benzer bir seyir izlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet denetiminde başlatılan radyo yayınları 1968 yılında televizyon yayınlarının da eklenmesi ile bir devlet tekeli olan TRT eliyle 1990 yılına kadar sürmüştür. Özel radyo ve televizyonların yaklaşık dört yıl süren korsan yayıncılık dönemleri 1994 yılında çıkarılan 3984 sayılı kanunla sona erdirilmiştir. Böylece Türkiye’de kamu ve özel olmak üzere ikili radyo televizyon yayıncılık sistemine geçilmiştir. Özel radyo televizyon yayıncılığını düzenleyen ilk kanun olan 3984 sayılı kanunun ikinci bölümünde yayıncı kuruluşların uymaları gereken yayın ilkeleri yer almaktadır. Yayın ilkeleri incelendiğinde Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin 7. Maddesinde yer alan Yayıncının Sorumluluklarına ilişkin hükümlerin bu kanunda da yer bulduğu görülmektedir. Oldukça ayrıntılı ve çok sayıda düzenlenen yayın ilkelerinin kamu tekeli döneminde TRT için geliştirilen görev tanımlarından özel yayıncı kuruluşları düzenleyen 3984 sayılı yasaya devşirilenlerle birlikte Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesinin önerdiklerinden çok daha geniş kapsam ve çeşitlilikte olduğu gözlenmektedir. Aynı yaklaşım ve düzenleme anlayışının yürürlükteki 6112 sayılı kanunda da sürdürüldüğü yayın ilkelerinin bu çalışma açısından önemi, uygulamada dikkatin ve tartışmaların yoğunlaştığı alanlardan birisi olmasıdır. Zira içerik denetimine yönelik bu düzenlemenin bazı hükümleri muğlak ifadeler içermektedir. Nitekim 2001 yılında 4676 sayılı kanun eliyle 3984 sayılı radyo televizyon kanununda yapılan değişikliklerin yayın ilkeleriyle ilgili bazı maddeleri tam da bu gerekçe ile Cumhurbaşkanlığınca geri çevrilmiş, ardından iptali istemiyle Anayasa mahkemesine götürülmüş ve iptal edilmişlerdir. İlerleyen dönem içinde bu tür tartışmalı hükümler yasadaki önemli ölçüde temizlenmişse de son düzenlemede hâlâ bu tür belirsizlikler taşıyan yayın ilkeleri bulunmaktadır.(Kurban ve Sözeri,2012:39 vd.)

Özel radyo televizyon yayıncılığını düzenleyici ve denetleyici kurum olarak oluşturulan Radyo Televizyon Üst Kurulu üyelerinin seçim şekli özel yayıncılıkla ilgili tartışmaların odaklandığı bir başka alandır. Özel yayıncılığı düzenleyen 3984 sayılı ilk kanun ve günümüzde yürürlükte olan 6112 sayılı kanunun ilgili hükümlerine göre Radyo Televizyon Üst Kurulu üyeleri dokuz kişiden oluşmaktadır. Kurul üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) grubu bulunan siyasi partilerin milletvekili sayılarına göre belirlenecek kontenjanlar doğrultusunda partilerin göstereceği adaylar arasından TBMM genel kurulunca seçilirler. Bu durumda Üst Kurulda çoğunluk iktidardaki siyasi parti veya partiler kontenjanından seçilen üyelerden oluşmaktadır. Bu yüzden Üst Kurulun yayıncı kuruluşlarla ilgili aldığı kararların pek çoğunun siyasi iktidarın istek ve beklentileri yönünde alındığı iddiaları ve itirazlar ortaya çıkmaktadır. Bir cümle ile özetlenirse, siyasal iktidarların RTÜK aracılığı ile özel radyo televizyon kuruluşları üzerinde bir vesayet sistemi oluşturduğu, medyanın belki de en önemli ayağı olarak kabul edilebilecek radyo ve televizyon kuruluşlarının toplum yararına kendilerinden beklenen kamu gözcülüğü görevini yapmaktan alıkonuldukları ileri sürülmektedir.

Aslında gelişmiş ülkelerdeki benzer kurumlara bakıldığında düzenleyici denetleyici kuruluşların hemen hepsinde üyelerin siyasi kimlik ve makamlarca atandığı görülmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde bu görevi üstlenen Federal İletişim Komisyonunun (FCC) beş üyesinin tamamı Senato onayı ile ABD Başkanı tarafından atanmaktadır. Avrupa ülkelerinden İngiltere’de OFCOM adıyla kurulu düzenleyici denetleyici kuruluşun dokuz kişiden oluşan üyeleri hükümet tarafından; Fransa’da CSA adlı düzenleyici denetleyici kuruluşun dokuz kişiden oluşan üyelerinin üçü Cumhurbaşkanı, üçü Meclis Başkanı, üçü Senato Başkanı tarafından seçilmektedirler. İtalya’da AGCOM adını alan düzenleyici denetleyici kuruluş üyeleri Cumhurbaşkanı, senato ve meclis işbirliğine dayalı oluşturulmuş bir işleyişle yine siyasi otoriteler tarafından seçilmektedirler. (Ünlüer,2005:37-76)

Türkiye’de gelişmiş dünya ülkeleri örneklerine benzer yöntemle yapılan seçime itirazların asıl nedeni, üst kurul üyeliğine seçilenlerin kendilerini kontenjanından seçtikleri siyasi partinin üst kuruldaki temsilcileri gibi gördükleri ve kararlarını bu doğrultuda verdikleri yönündeki yerleşik sayılabilecek inançtır.(AB İlerleme Raporu,2012:54) Cumhurbaşkanlığının 2001 yılında 3984 sayılı radyo televizyon kanununda yapılan değişikliklerin bir kısmını meclise iadesindeki gerekçelerde de dile getirilen bu düşünce, üyelerin bazılarının görevleri öncesinde veya

sonrasındaki milletvekili kimlikleri ve siyasi parti yönetim organlarında üstlendikleri çeşitli görevler gibi nedenlerle mesnetsiz sayılamayacak bir değerlendirmedir. Öte yandan üst kuruldaki görevleri sırasında, özellikle muhalefet partileri kontenjanından seçilen üyelerin basına yansıttıkları itirazlar, suç duyuruları gibi eylemler üst kurul kararlarında kurul üyelerinin siyasi aidiyet eğilimlerinin kararlara da yansıyan izdüşümleri olarak değerlendirilebilirler.

Yürürlükteki 6112 sayılı kanunda altıncı bölümde yer alan yayıncı özel kuruluşların niteliklerine ilişkin hükümler Türkiye’de radyo televizyon yayıncılığının yapı ve işleyişine ilişkin önemli sonuçlar doğuran düzenlemelerdir. Kanunun birinci maddesinde amaç başlığı altında sunulan “ifade ve haber alma özgürlüğünün sağlanması” şeklindeki düzenleme gerekçesi, yayın yapabilecek kişi ve kuruluşları düzenleyen on dokuzuncu madde ile ciddi biçimde örselenmektedir. Bu maddeye göre Türkiye’de özel radyo televizyon yayıncılığı yalnızca ticari faaliyet alanı olarak düşünülmemekte ve sınırlandırılmaktadır. Yayıncılık sektörüne giren ticari kuruluşların başka alanlarda da önemli ticari faaliyetlerinin bulunması ve belki daha da önemli olarak kamu kurumlarıyla yakın ticari ilişkileri, sahibi buldukları yayın kuruluşlarının kamusal yarar doğrultusunda yayın politikaları izlemelerine ciddi engel oluşturmaktadır. Ticari yayıncılık alanında yoğunlaşma ve tekelleşmeyi önlemeye yönelik sahiplikle ilgili düzenlemelerin ise gerektiğinde çeşitli yol ve yöntemlerle aşılması ticari yayıncılığın ilk dönemlerinden günümüze değin bilinen bir olgudur.

6112 sayılı kanunda yer bulan diğer düzenlemeler yayın hizmetlerinde ticari iletişim, önemli olaylara kamunun erişimi, cevap hakkı gibi düzenlemelerdir. Bu konuda kanunda yer alan hükümlerin geniş ölçüde Avrupa Sınır Ötesi Televizyon sözleşmesinin eki olarak 1998 yılında imzalanan Avrupa Konseyi Değiştirilmiş Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu’ndan alındığı görülmektedir.

Sorun

Demokratik toplumlarda kamu gücünü kullananların kamu adına gözetimi görevini medyanın üstlendiği düşüncesi yaygın kabul gören bir yaklaşımdır. Bu yüzden medyaya dördüncü kuvvet yakıştırması yapılır. Çeşitli mecralar üzerinden farklı tekniklerle topluma ulaşan medyada radyo televizyonun, özellikle televizyonun oldukça farklı bir pozisyonu bulunur. Bu aracın diğer medya türlerine göre daha güçlü biçimde gündem oluşturduğu, yönlendirdiği, topluma daha fazla etki ettiği düşünülür. Bu yüzden de radyo televizyon yayınlarının denetim ve düzenlemesi diğer medya mecralarında olduğundan farklı, daha ayrıntılı ve yakın kontrolü gösteren özellikler taşırlar. İlgili düzenleme ve denetim kuralları siyasi otorite tarafından oluşturulduğu gibi düzenleme denetim kuruluşunun yönetimi de ağırlıklı olarak siyasal otorite tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle radyo ve televizyon kuruluşlarının özgür, tarafsız ve kamu yararını gözetten bir yayıncılık yapması gerek anılan siyasal otorite ile yakın bağları, gerekse muhalif pozisyondaki siyasal partiler ve yayın içeriklerine duyarlı sivil toplum kuruluşlarının yakın markajı gibi unsurlara bağlı olarak güçleşmektedir. Bu durum anlaşılır olmakla birlikte tarafsız kamu gözcüsü niteliğini hak eden, kamusal yararı gözetten bir yayıncılık algısının oluşturulup sürdürülebilmesinde düzenleyici denetleyici kuruluşlara da önemli sorumluluklar düştüğü ileri sürülebilir.

Ülkemizde bu görevi yerine getirmek üzere kurulmuş bulunan Radyo Televizyon Üst Kurulunun, yukarıda kısaca gelişimi ve sorunlu alanlarına değinilmeye çalışılan yayıncılık düzenlemeleri ve ortamında yayıncılığa yaklaşım biçiminin üst kurul kararları hakkında bir araştırma yoluyla tespit edilmesi bu çalışmanın problemini oluşturmaktadır.

Amaç

Bu çalışmada Radyo Televizyon Üst Kurulunun görevlerini tanımlayan ve görev alanını belirleyen 6112 sayılı kanunun hükümleri çerçevesinde radyo televizyon yayıncılığına yaklaşımını kurulun aldığı kararlar üzerinde yapılan bir araştırma verileri ile ortaya koyarak konuyla ilgili çevrelerin değerlendirmelerine katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışmanın yayıncıların ve politika üreticilerin sorunlu konulara objektif yaklaşabilmelerine ve çözüm üretimine, radyo televizyon yayıncılığı ile ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalara ışık tutma gibi yararlar sağlaması umulmaktadır.

Yöntem

Türkiye’de karasal, uydu, kablolu yayıncılık tekniklerini kullanarak yayın yapmakta olan yaklaşık 1400 radyo televizyon kuruluşu bulunmaktadır. Bunların 250’si televizyon, diğerleri radyo yayıncılığı yapmaktadırlar. Uydudan yayın lisansına sahip televizyon yayın kuruluşlarının sayısı 310, radyoların sayısı 96’dır. Kablo platformunda yayın yapan televizyon sayısı 140, radyo sayısı 4’tür. (Dursun,2015) Bu kuruluşların önemli bir bölümü her üç mecrada birden yayın yapmak üzere lisans sahibidirler. Radyo televizyon Üst Kurulunun kararlarını incelemek üzere bir örneklem oluşturulması aşamasında bu nedenle karasal, uydu veya kablo yayıncılıkla ilgili bir sınırlamanın anlamlı olmayacağı düşünülmüştür. Öte yandan yaklaşık bin dört yüz yayıncı kuruluşun bulunduğu yayıncılık ortamında oluşturulacak örneklemin türdeşliğinin sağlanması açısından radyo veya televizyon araçlarından birisinin seçilmesinin gerekli olduğu sonucuna varılmıştır. Daha önce belirtildiği gibi toplumdaki önemsenme önceliğine bakılarak televizyon yayın kuruluşlarına yönelmiş, radyo yayıncılığı araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Televizyon yayıncı kuruluşları içinde bir örneklem oluşturulması aşamasında ulusal yayın yapan televizyon yayın kuruluşları ile araştırmayı sınırlamak, bu statüdeki televizyonlardan alanı temsil edebileceği düşünülen bir seçimle örneklem grubunu oluşturmak yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede Radyo Televizyon Üst Kurulu tarafından yaptırılmış Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması ve 2014 yılı Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporundan (RTÜK,2013;RTÜK,2014) yararlanılmıştır. En çok izlenen kanallar sıralamasında istikrarlı biçimde önde görülen Kanal D, Show TV, Star TV ve ATV ana akım medya temsilcileri olarak örnekleme alınmışlardır. Kamusal yayıncılık temsilcisi olarak TRT televizyonu, Uluslararası bir televizyon ağının Türkiye’deki temsilcisi Fox TV Radyo Televizyon Üst Kurulu kararlarının dağılımında farklılıklar gösterebilecekleri olasılığı düşünülerek örnekleme alınmışlardır. Yaklaşık on dört yıldır iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisinin politik duruş ve hassasiyetlerine yakın bir bakış açısına ve yayın politikalarına sahip oldukları düşünülerek Kanal 7 ve araştırmanın kapsadığı zaman aralığında yayında olan Samanyolu televizyonları örnekleme dâhil edilmiş, böylece on yayıncı kuruluşla araştırmanın örneklem grubu oluşturulmuştur.

6112 sayılı radyo televizyon kanununda Üst Kurulun çalışma esasları, toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen kırkıncı maddenin yedinci fıkrası gereğince Üst kurul web sayfasında yayınlanan Üst Kurul kararları bu araştırma için hazırlanmış bir yazılım programı ile yukarıda isimleri verilen televizyon yayın kuruluşları ile sınırlı olarak taranmıştır. Tarama sırasında kılavuz olarak kararların başlangıcında bulunan; Toplantı tarihi, Toplantı no, Karar no, Konu, Değerlendirme, Gerekçe, Karar başlıklarını içeren başlıklar kullanılmıştır. Alınan kararların yıllara göre dağılımını inceleyebilmek için araştırma kararlarına ulaşılan tam yıllarla sınırlanmış, böylece araştırmanın zaman aralığı 2012-2015 arasındaki dört yılı kapsamıştır. Bu zaman diliminde alınan kararlar içinde seçili televizyon yayın kuruluşlarından adı geçenler alınmış, diğer kararlar elenmiştir. Sonuç olarak örnekleme yer alan on televizyon yayın kuruluşuna ilişkin toplam 1825 adet karara ulaşılmıştır. Karar metni içerisinde birden fazla yayın kuruluşunun adı geçen kararlar da elenmiş, böylece kararlar sayısı 1793’e düşmüştür.

Araştırmada değerlendirilen 1793 kararda, adı geçen her bir yayın kuruluşu hakkında verilen kararlar Üst Kurulun bir yaptırım uygulayıp uygulamadığı karar metinlerinde standart olarak geçen “idari yaptırım uygulanmasına” veya “idari yaptırım uygulanmasına yer olmadığına” ifadelerinden ayırt edilmiştir. Verilen kararların oybirliği ile mi oy çokluğu ile mi verildiği yine karar metninde standart olarak geçen “oybirliği” ya da “oyçokluğu” ifadelerinden saptanmıştır. Bu standartlara uygun yazılmayan 32 kararın oybirliği ile mi oyçokluğu ile mi alındığı anlaşılamamıştır.

Bilindiği gibi yayın kuruluşlarının yayınları ile ilgili olarak izleyicilerin şikâyetlerini bildirmeleri için Üst Kurul tarafından oluşturulmuş “Alo RTÜK Şikâyet Hattı” bulunmakta ve bu merkeze 178 numaralı telefonla doğrudan ulaşılabilir. Bu telefon hattından yapılan şikâyetler Radyo Televizyon Üst Kurulunun ilgili birimlerinde değerlendirilmekte, şikâyet yerinde bulunursa bir karar verilmek üzere üst kurulun toplantı gündemine alınmaktadır. Bundan başka yayınların izlenmesi de dahil olmak üzere tüm yayıncı kuruluşlar Üst Kurulun ilgili birimlerinde denetlenmekte, kanuna ve yönetmeliklere aykırı bir durumun tespiti halinde kurum uzmanları

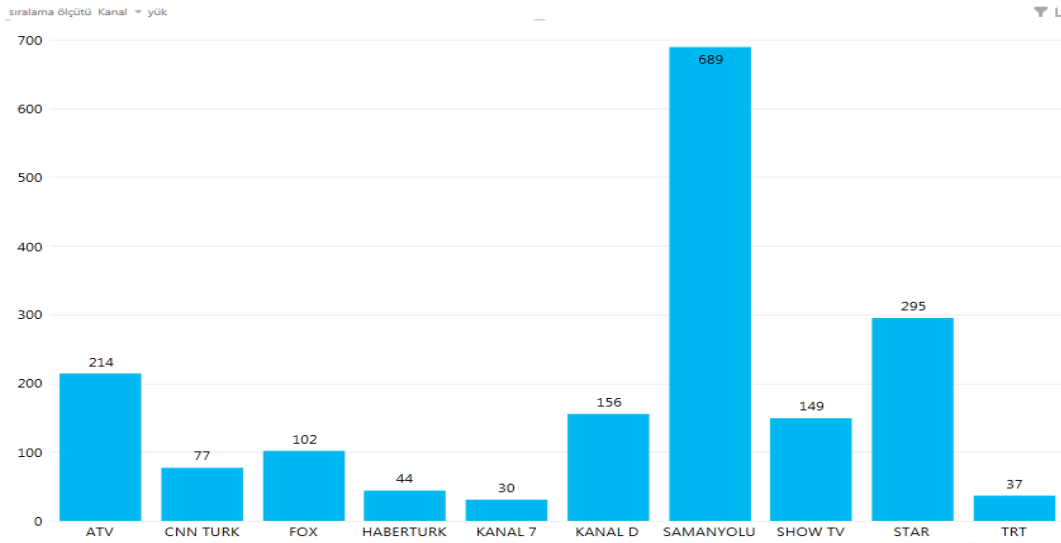
aracılığıyla konu üst kurul gündemine taşınmaktadır. Böylece dışarıdan her hangi bir uyarın olmadan kurum kendiliğinden harekete geçmektedir. İnceleme ve üst kurul kararlarında bu durum karar metinlerinin değerlendirme bölümlerinde “resen” ya da “şikayet” olarak belirtilmektedir. Bu çalışmada üst kurulun inceleme gerekçesi de ele alınmış, yapılan incelemelerin şikayet üzerine mi resen mi başlatıldığı bilgisine karar metinlerinin değerlendirme bölümündeki “şikayet” ifadesinin bulunma durumundan erişilmiştir. Şikayet ifadesinin yer almadığı değerlendirmelerde incelemenin resen başlatıldığı kabul edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırma yönteminde açıklanan yönelim ve sınırlamalar çerçevesinde elde edilen veriler tablolar haline getirilerek Radyo Televizyon Üst Kurulunun televizyon yayıncılığıyla ilgili yaklaşım ve önceliklerinin bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Aşağıda sözü edilen tablolar yorumlarıyla birlikte yer almaktadır.

Tablo: 1

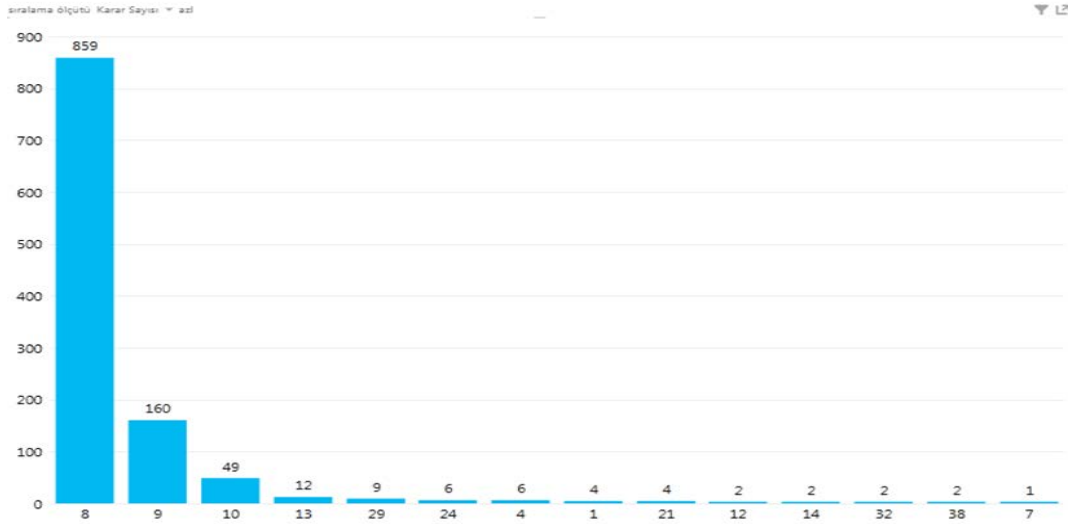
Kanallara Göre Karar Sayıları

2012-2015 yılları aralığında örnekleme yer alan yayın kuruluşları ile ilgili Üst Kurulda yapılan görüşme ve alınan kararların yayıncı kuruluşlara dağılımı Tablo 1’de görülmektedir. Tabloya göre Samanyolu televizyonu üst kurul gündemini en fazla meşgul eden yayın kuruluşu olmuştur. Bu kuruluşun en yakın takipçisinin Star televizyonu olduğu; Üst Kurul gündeminde en az yer alan yayıncı kuruluşların sırasıyla Kanal 7, kamusal yayın kuruluşu TRT ve Haber Türk olduğu görülmektedir.

Tablo: 2

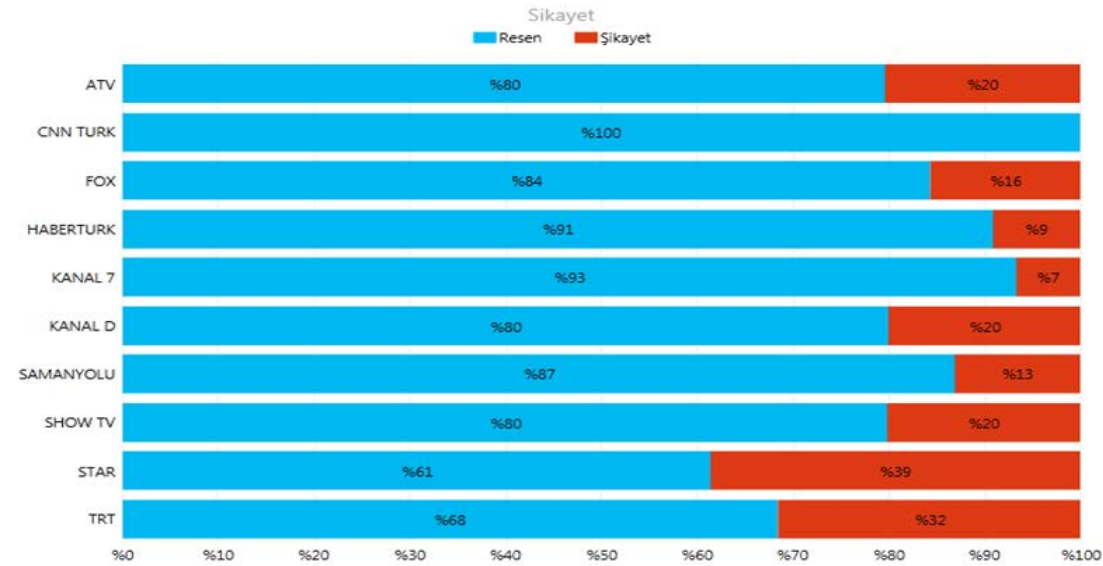
Kararların 6112 Sayılı Kanun Maddelerine Göre Dağılımı

Üst Kurulun gündemine gelen ve karara bağlanan konuların 6112 sayılı kanunun hükümleriyle ilgisinin yer aldığı Tablo 2'ye göre Üst Kurulu en fazla meşgul eden konu, kanunda sekizinci maddede yer alan yayın ilkeleriyle ilgili ihlal iddialarıdır. Yüzde olarak ifade edilirse örnekteki yayıncı kuruluşlarla ilgili Üst Kurulun aldığı kararların yaklaşık %77'si yayın ilkeleri hakkındadır. Diğer kararların yaklaşık %20'si ticari iletişimle ilgili dokuz, on ve on üçüncü maddeler kapsamına girmektedir. Kanunun diğer maddelerine ilişkin kararların genele oranı ise yaklaşık %3'tür.

Tablo: 3

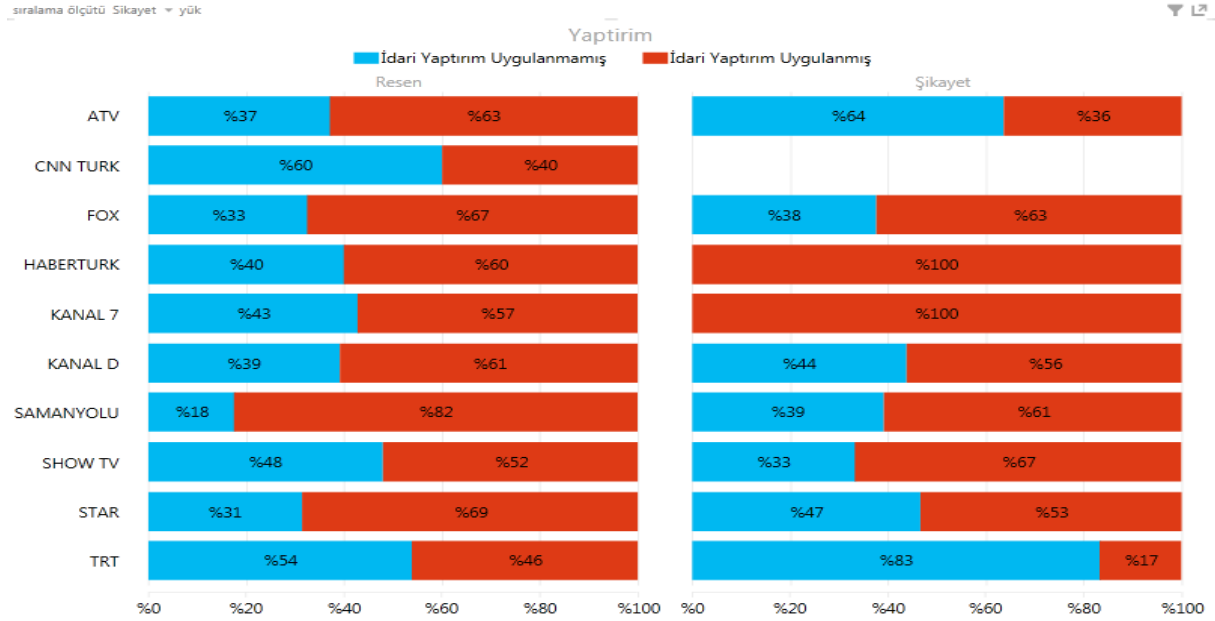
Kanallara Göre İnceleme Başlama Sebebi

Tablo: 4

Kanallara Göre Yaptırım Uygulamaları Dağılımı

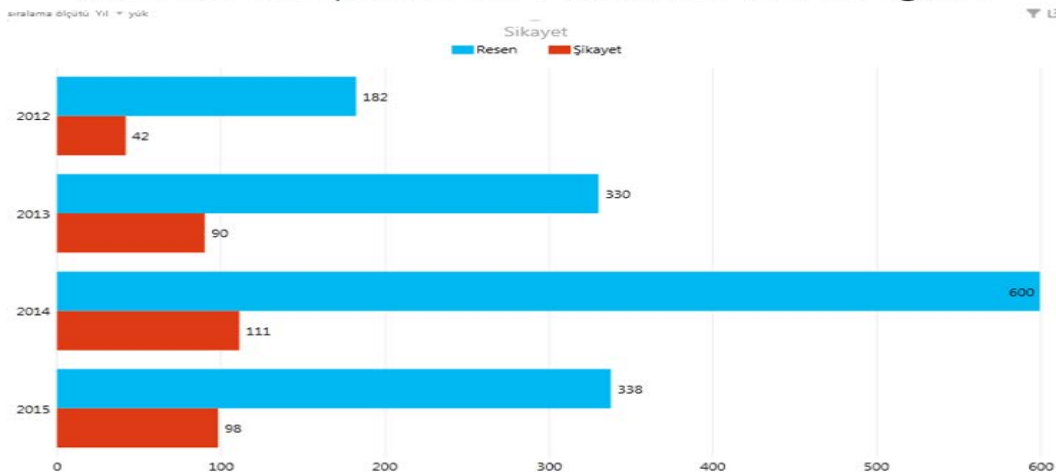

Tablo: 3'de yayıncı kuruluşların üst kurul kararlarına konu olan eylemlerine ilişkin olarak üst kurulca başlatılan incelemelerin kaynağı, Tablo 4'de Üst Kurulun verdiği kararların yaptırım oranları yüzdelik değerlerle aktarılmaktadır. Elde edilen verilere göre araştırmaya konu olan dönemde CNN Türk televizyonu için üst kurulda değerlendirmeye alınmaya değer bulunan hiçbir şikâyet olmamış, CNN Türk'le ilgili incelemelerin tamamı Üst Kurul tarafından resen gündeme alınmış konulardan oluşmuştur. Tablo 4' incelendiğinde resen incelenen konularla ilgili olarak CNN Türk televizyonuna % 40 oranında yaptırım uygulanması kararı verilirken %60 oranında yaptırım uygulanmasına gerek olmadığı kararı verilmiştir.

Tablo: 3 verilerine göre üst kurula haklarında daha fazla şikâyet gelen ve kurulca incelenmeye değer görülen yayın kuruluşları Star ve TRT televizyonlarıdır. Buna karşılık haklarında üst kurul kararlarına konu olan şikâyet oranı oldukça düşük kanal 7 ve Haber Türk kanallarının gündeme alınan her şikâyetle ilgili yaptırımla karşılaşmaları oldukça çarpıcı görülmektedir. Yine Tablo 3 verilerine göre Üst kurulun resen inceleme kararlarının oran olarak yüksek görüldüğü Samanyolu televizyonu için yaptırım uygulanma oranlarının %82 gibi yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo: 5

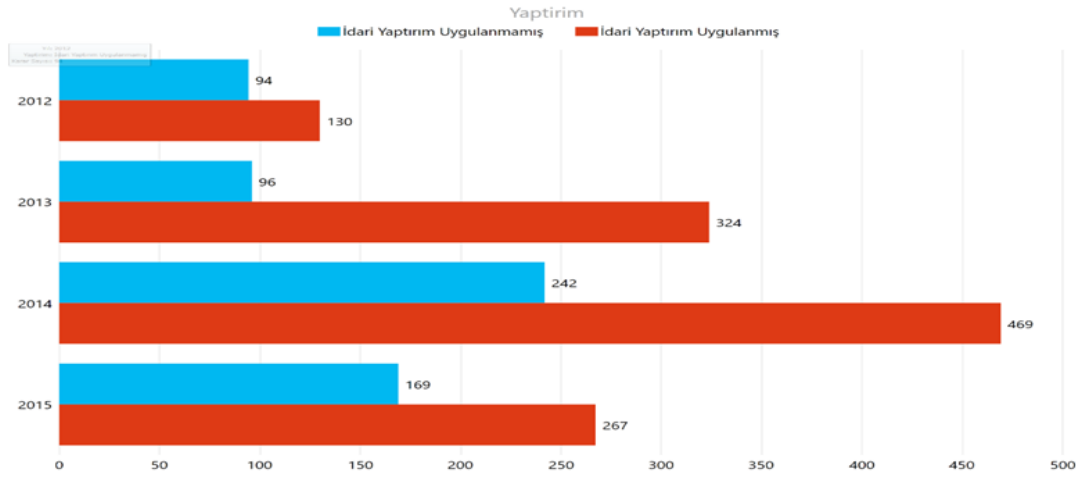
İnceleme Sebeplerine Göre Kararların Yıllara Dağılımı

Araştırmanın kapsadığı zaman dilimi içerisinde Üst Kurul kararlarının konusunu oluşturan incelemelerin yıllara göre sayısal dağılımı ve incelemelerin şikâyete mi bağlı, resen mi başlatıldığı tablo 5'de gösterilmektedir. Tablodaki sayısal verilere göre gerek şikâyet sayılarının gerek resen inceleme başlatılması kararlarının en yüksek olduğu yıl 2014 olmuştur. 2014 yılı aynı zamanda Üst kurulun resen inceleme başlatılmasının diğer yıllara oranla daha yüksek gerçekleştiği (%85) yıldır.

Tablo: 6

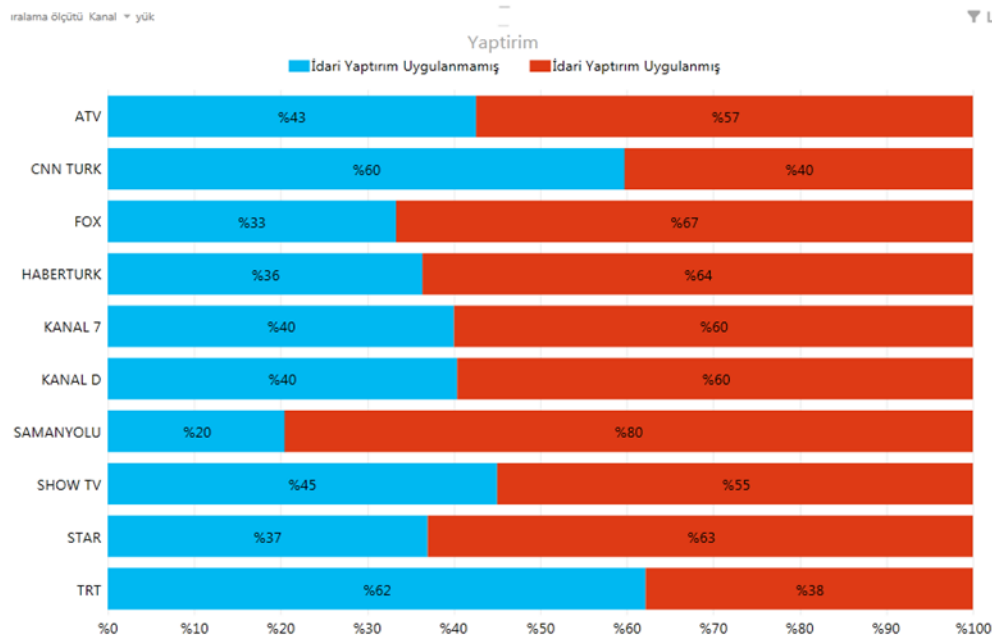
Kararların Yıl ve Yaptırımlara Göre Dağılımı

Tablo 5 de gösterilen yıllara göre incelemeye konu olan konuların yaptırım uygulanma ya da uygulanmama dağılımı sayısal olarak tablo 6'da gösterilmektedir. Üst Kurulun incelemesine değer görülerek toplantı gündemine giren konularda Üst Kurulun yaptırım uygulanması eğilimi açık olarak kendisini göstermektedir. Oransal olarak en yüksek yaptırım kararlarının verildiği yıl %77 ile 2013 olurken yılların ortalaması alındığında bu oran yaklaşık %65 olarak tespit edilmiştir.

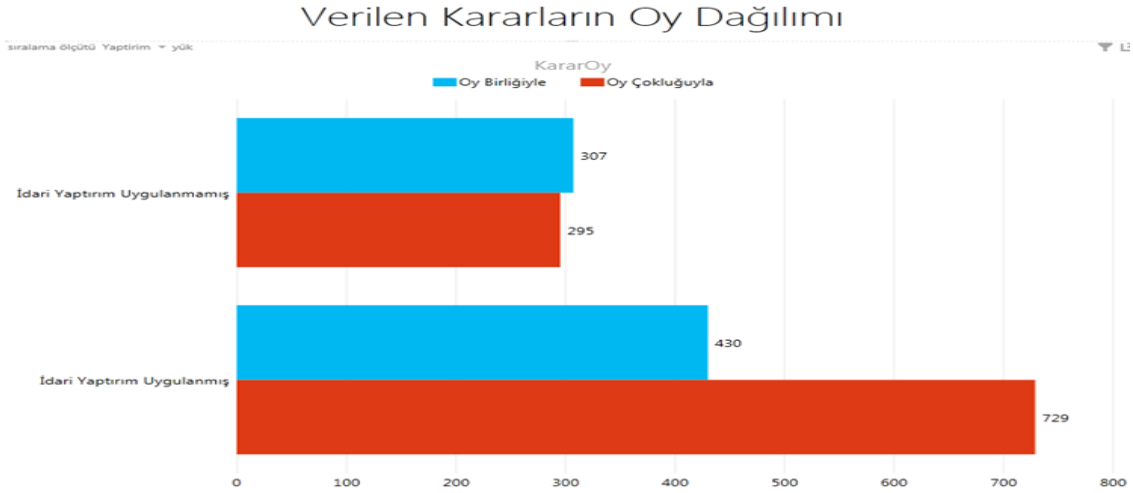
Tablo: 7

Kanallara Göre İdari Yaptırım Oranları

Üst Kurulun tablo 6'da gösterilen yıllara göre yaptırım uygulama veya uygulamama kararlarının yayıncı kuruluşlara göre dağılımı tablo 7'de yer almaktadır. Tabloya göre en az yaptırım uygulanması kararı ile karşılaşan yayıncı kuruluş TRT olurken onu CNN Türk izlemektedir. Üst kurulun toplantı gündeminde en fazla sayı ile yer alan Samanyolu televizyonu en fazla yaptırımla da karşılaşan televizyon olmuştur. Samanyolundan sonra en fazla yaptırımla karşılaşan yayıncı kuruluş Fox televizyonudur.

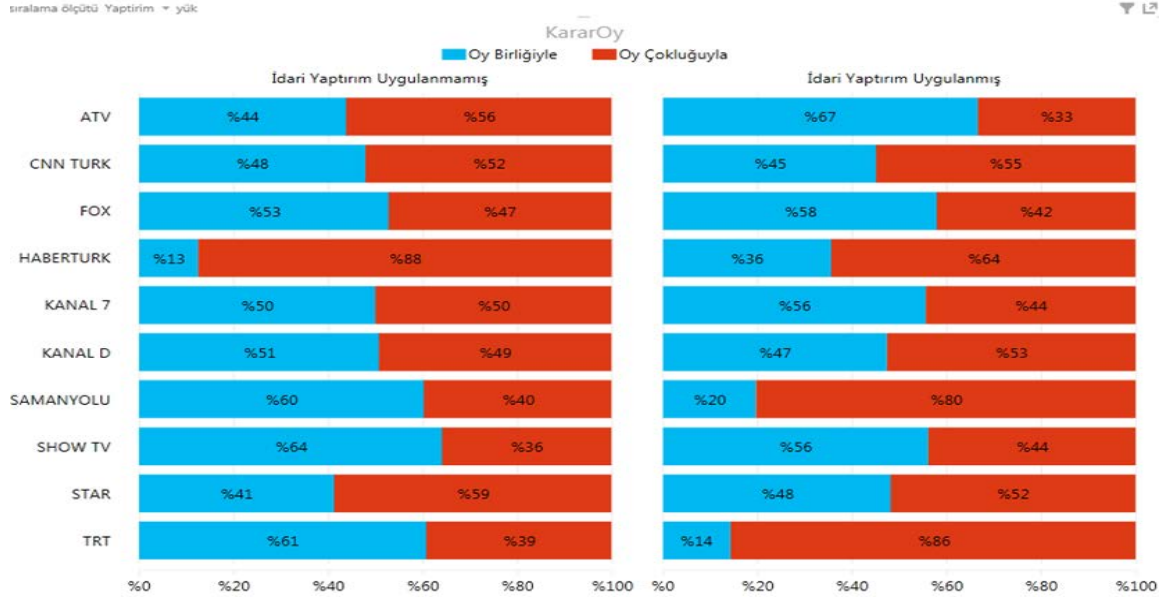
Tablo: 8

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi Radyo Televizyon Üst Kurulu üyelerinin seçim şekli radyo televizyon yayıncılığı alanındaki tartışmalarda önemli bir yer edinmiştir. Bilindiği gibi Üst Kurul üyelerinin kontenjanından seçildikleri siyasal partilerin politik yaklaşımlarına uygun kararlar verdikleri iddiaları çokça dile getirilmektedir. Anılan sebeple bu araştırmada Üst Kurul üyelerinin kurul gündemine alınan konularda oy verme eğilimlerine de yer verilmiştir. Tablo 8'de görüldüğü gibi idari yaptırım uygulanmasına yer olmadığı kararının verildiği durumlardaki oy verme eğilimi hemen hemen yarı yarıyadır. Üst kurul üyeleri bu yönde aldıkları kararların yaklaşık %51'inde oybirliği ile bir karara varırken %49'unda kararlar oy çokluğu ile alınmıştır. İdari yaptırım uygulanmasına karar verildiği durumlarda Üst Kurul üyelerinin fikir ayrılıklarının daha da belirginleştiği görülmektedir. Yaptırım uygulanması yönündeki kararların yaklaşık %63'ü oy çokluğu ile alınırken oybirliği ile alınan yaptırım uygulanması kararları ancak % 37 oranına ulaşabilmiştir. Bu duruma yukarıda dile getirilen aidiyet duygularının etkisi göz ardı edilmeden yine daha önce değinilen 6112 sayılı kanunun sınırları belirsiz muğlak ifadelerle düzenlenmiş hükümlerinin etkisinin olabileceği de düşünülmelidir.

Tablo: 9

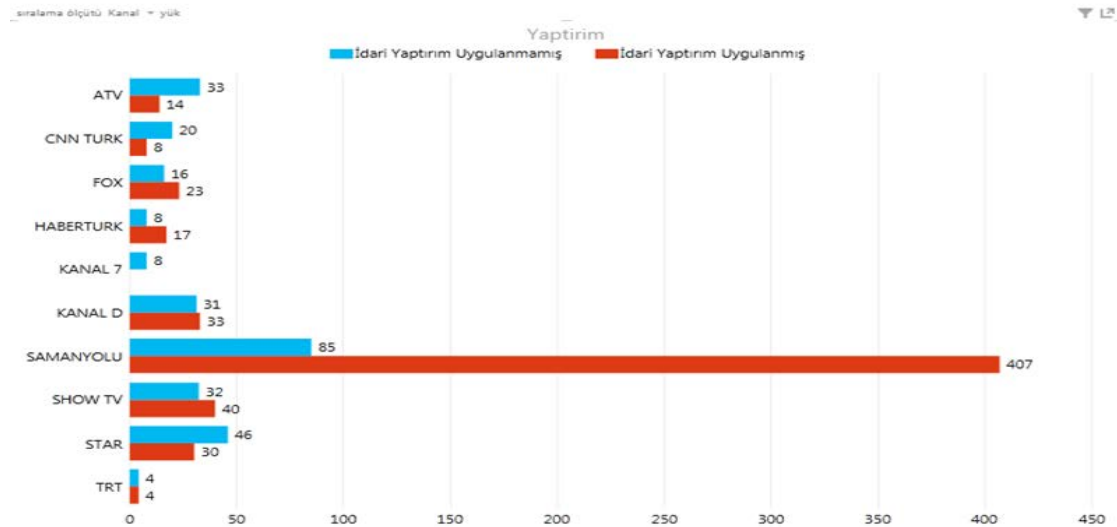
Kanallara Göre Verilen Kararların Oy Dağılımı

Tablo 8'de Üst Kurul üyelerinin toplamda oy verme eğilimleri yansıtılırken tek tek yayıncı kuruluşlarla ilgili kararların oylanmasında anlamlı bir eğilimin olup olmadığı da araştırılmıştır. Bu amaçla yapılan sayımın yüzdelik oranlarla gösterilen sonuçları tablo 9'da yer almaktadır. Tabloda izlenen verilere göre üst kurul üyelerinin kurul içindeki kontenjan dengelerine paralel bir karar alma eğiliminin varlığından söz edilebilir. Ortalamadan sapma olarak değerlendirilebilecek karar eğilimleri, idari yaptırım uygulanmaması kararlarında Haber Türk televizyonu için verilen kararlarda görülen %88 oranındaki oy çokluğu kararları ile yaptırım uygulanması kararlarında Samanyolu Televizyonu ve TRT için %80 ve üzerine ulaşan oyçokluğu kararlarıdır. TRT'nin siyasal iktidarlara sıkı ilişkileri nedeniyle Üst Kurulda iktidar partisi kontenjanından seçilen üyelerin TRT'yi koruyucu bir tutum içine girerek yaptırım uygulanmasına istikrarlı karşı duruşları olasılığı değerlendirilirken Samanyolu Televizyonuna ilişkin yaptırım uygulanması kararlarında bu durumun tam tersi bir eğilimin varlığı düşünülebilmektedir.

Tablo: 10

6112 Sayılı Kanun'un 8. Maddesi İle İlgili Kararların Kanallara Dağılımı

Üst Kurulun gündemine karar alınmak üzere gelen konuların ezici çoğunluğunun 8. maddede yer alan yayın ilkeleri ile ilgili olduğu tablo:2 verilerinden anımsanacaktır. Tablo 10'da 8. maddeyle ilişkin kararların kanallara dağılımı yer almaktadır. Görüldüğü gibi anılan maddeyle ilgili kararların toplamda yarısından fazlası Samanyolu televizyonu hakkında alınmıştır. Üstelik alınan kararların yaklaşık %83'ü Samanyolu televizyonuna yaptırım uygulanması yönünde gerçekleşmiştir. Bu sıra dışı durumu tartışma bölümünde değerlendirmeye bırakarak yalnızca sağlıklı bir sonuca ulaşmak açısından araştırmanın veri tabanına yaptırım uygulanmalarında etkisi olduğu vurgusu yapmakla yetinmek yerinde olacaktır.

Tartışma

Günümüz çoklu medya ortamı ve yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu etkileşimli iletişim olanakları dikkate alındığında, artık geleneksel olarak nitelenebilecek radyo televizyon yayıncılık biçiminin kitle iletişim alanının başat aktörleri oldukları inanç ve algısının bir yanlısamaya dönüştüğünü ileri sürenler olabilecektir. Bu tür değerlendirmelerle de çokça karşılaşılmaktadır. Ancak radyo televizyon yayıncılığının toplumsal yaşam içindeki güç ve etkisine inanç halen sürdüğü gibi (Yılmaz,2005:47) Türkiye'de medya reklam gelirlerinin toplamının yarısından fazlasının ulusal yayıncılık yapan televizyon kuruluşları arasında paylaşılması (Sönmez,2012) reklamcılarının medyadaki ağırlığı nedeniyle televizyona yöneldiklerinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özetle mevcut koşullarda Televizyon Türk toplumunun halen en fazla ilgi gösterdiği kitle iletişim aracı konumunu koruyor görünmektedir.

Radyo televizyon yayıncılığının özel girişime açıldığı ülkelerin hemen hepsinin alanı düzenleyen kanunlarında belirgin konu başlıkları bulunur. (Ronning,2007:10) Ülkede geçerli olacak yayıncılığın kapsamını belirlemek, yayın kural ve ilkelerini tanımlamak, düzenleyici denetleyici kuruluşları oluşturmak gibi bazıları doğrudan yasamanın görev alanındadır. İlgili kanunun çizdiği sınırlar içinde ve direktifler doğrultusunda; yayın frekans spektrumunun amaca uygun kullanımı için düzenlemek ve tahsisler yapmak, yayıncı kuruluşlara yayın lisansı vermek, yayınlanacak programların tür ve vasıflarını belirlemek, belirlenmiş yayın kuralları ve ilkelerine uyulmasını izlemek ve sağlamak gibi görevler ise düzenleyici denetleyici üst kurullar tarafından yapılır.

Üst kurulların bu görevlerinin icrası sırasında kılavuzları ilgili kanun olduğu kadar kendilerini göreve getiren iradenin eğilim ve beklentileri, ülkedeki siyasal atmosfer, demokrasi algısının çok seslilik ve tolerans düzeyi, yetki kullanan üyelerin kişisel moral değer ve beklentileri gibi ölçülmesi güç ancak etkililiği reddedilemeyecek faktörlerden söz edilebilir. Araştırma verilerinin yer aldığı tablolara genel bir bakış dahi bu çerçevede anlamlı sayılabilir bir görüntü sunmaktadır. 8. ve 9. tablolarda yer alan oy verme eğilimleri incelendiğinde, iktidar ve muhalefet kontenjanlarından seçilen üst kurul üyelerinin kuruldaki oranlarına benzer bir oy dağılımı görülebilmektedir. Ülkenin siyasi atmosferinin Üst Kurul kararlarında bir yansımasını görebilmek ise araştırmanın başlangıcında beklenecek bir sonuç olamazdı. Ancak veriler analiz edilip tablolaştırıldığında böyle yorumlanabilecek bir sonuçla karşılaşmıştır. Bunun araştırma açısından bir yönüyle siyasal etkileri göstermesi açısından talih olarak yorumlanması mümkün olabilir. Ancak diğer yandan olağan yayıncılık akışını bozması ve Üst Kurulun Karar sürecindeki olası etkileri açısından da bir talihsizlik örneği olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Yıllara göre Üst Kurulun gündemine taşınan yayın uygulamalarının sayısı tablo 5'te görüldüğü gibi 2012- 2014 yılları arasında üç kattan fazla artış göstermiştir. Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimine kadar yükselen siyasal gerilimin başlangıcı bilindiği gibi 2012 yılının Şubat ayına kadar uzanmaktadır. Üst Kurul karar sayısındaki kayda değer artışın bu ortamla yakın ilgisi olduğu öne sürülebilir. Yalnızca Üst Kurulun gündemine giren konu sayısıyla yapılamayacak bu değerlendirmeye imkân sağlayan bir başka veri tablo 1'de görülen Samanyolu adlı yayın kuruluşunun Üst Kurul gündemine giren ihlal iddialarına ilişkin sayıdır. Çalışmada yer alan tablo 10'da görüldüğü gibi adı geçen yayın kuruluşu ilgilendirildiği bu konuyla ilgili alınan kararların pek çoğunda yaptırıma uğramıştır. Darbe girişiminin sorumlusu olarak gösterilen Gülen yapılanmasının televizyon yayın kuruluşu olarak da tanımlanan Samanyolu televizyonu 2015 yılı Ekim ayında yayın platformlarından çıkartılmış, karasal ortamda sürdürdüğü yayınına 30 Nisan 2016 tarihinde son vermiştir. Üst Kurulun gündeminde -yukarıda dile getirilen sıra dışı durumdan ayrı olarak- yayın ilkelerinin

düzenlendiği 8. maddenin ulunmasının önemli nedenlerinden birisinin de ilkelerin tanımladığı yasak kavramlarının muğlaklığı ve sınırlarının belirsizliğinin bulunduğu ileri sürülebilir. Nitekim kanunda bulunan yayın ilkeleri Avrupa Birliği ilerleme raporlarında (2014) neredeyse hiç atlanmadan Türkiye'ye yöneltilen basın özgürlüğüyle ilgili eksikliklerin içinde yer bulan bir eleştiri konusudur.

Sonuç

Radyo Televizyon Üst Kurulunun araştırmaya konu olan kararları arasında yer almayan ancak Üst Kurulun işleyiş ve kararlarına doğrudan etkisi olduğu düşünülen hususlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, önceki düzenlemede olduğu gibi 6112 sayılı kanunda da Üst Kurulun kullanabileceği yalnızca sınırlar, yasaklar vardır. Kanunda Üst Kurul açısından pozitif eylem olarak nitelenebilecek edimlerde bulunmaya fırsat tanıyan düzenleme ve ilkeler bulunmamaktadır. İkincisi Türkiye'de özel televizyon yayıncılığı çoğulcu değildir ve bu eksiklik Üst Kurulun sorumluluğunda değildir. Siyasal iktidarın yakın kontrolünde bir kamu yayın kuruluşu ve karşısında yalnızca ticari kurullarla oluşturulabilen, üstelik yayın ilkeleri adı verilmiş yasaklar manzumesi ile kamu adına Üst Kurul tarafından denetlenmesi istenen bir yayıncılık yapısı içinde Üst Kurulun fazla hareket alanı kalmamaktadır.

Mevcut yapı ve işleyiş içinde radikal çözümlerin üretilmesi mümkün görünmemekle birlikte, yine de Üst Kurulun işleyişinin iyileştirilmesi adına alınabilecek bazı önlemler bulunmaktadır. Mevcutlardan yola çıkılırsa; öncelikle Radyo Televizyon Üst Kurulu üyelerinin seçiminde siyaset kurumunun tekelinin kaldırılması ve toplumun geniş kesimlerinin katılım ve temsilinin sağlandığı bir yol bulunması gerekmektedir. Yayın ilkelerinin Avrupa ülkeleri örneklerinde olduğu gibi kısaltılıp sadeleştirilmesi ve tanımların belirsizliklerden kurtarılması yönetim ve denetimi kolaylaştırıcı bir rol oynayacaktır. Ayrıca Üst Kurulun bir idari yapı olarak yaptırım uygulama yetkisi ortadan kaldırılıp gözlemci konumuna dönüştürülmesi, kamu adına yaptırım için yargıya başvuruyla sınırlandırılması yerinde bir önlem olacaktır. Son olarak, Üst Kurul Üyelerinin kuruldaki görevleri sona erdikten sonra makul bir süre kamu kurum ve kuruluşlarında görevlendirilememeleri üyelerin bir takım beklentilerle yanlış davranmalarını önleyici bir katkı sunabilecektir.

KAYNAKÇA

- AB İlerleme Raporları, (2012) <http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlari>, Erişim: 07.04.2015
- AB İlerleme Raporu (2014) <http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlari> Erişim: 04.04.2015
- Kurban Dilek ve Sözeri Ceren (2012) İktidarın Çarkında Medya, Tesev Yayınları, İstanbul.
- Napoli, Philip M. (1999) "The Marketplace of ideas metaphor in communications regulation" Journal of Communication, doi/10.1111, Autumn 1999, 49 (4), p.151-169 <http://onlinelibrary.wiley.com>, Erişim: 11.03.2016
- Overbeck, Wayne. (1998) Major Principles Of Media Law, Harcourt Brace and Company, Forth Worth.
- Ronning, Helge (2007) Broadcasting Regulation vs. Freedom of Expression and Editorial Independence A Contradictory Relationship? Nordicom Review, Jubilee Issue, pp.9-19, <http://www.nordicom.gu.se>, Erişim:09.03.2010
- RTÜK (2013) Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması 3, <http://www.rtuk.org.tr>, Erişim:08.09.2014
- RTÜK (2014) 2014 yılı Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu, <http://www.rtuk.org.tr>, Erişim:08.09.2014
- RTÜK (2016) Üst Kurul Kararları, <http://www.rtuk.org.tr>, Erişim:05.02.2016
- Sönmez, Mustafa (2012) Media Landscape Under AKP Rule, <http://mustafasonmez.net> Erişim: 21.05.2012
- Ünlüer, Ayhan O. (2005) Ekranın Öte Yüzü: Radyo Televizyon Yayıncılığının Dünü, Bugünü ve Yarınlarına İlişkin Bir Perspektif, Tablet Kitapevi, Konya.
- Yılmaz, Halit (2005) İdarenin Görsel-İşitsel İletişim Alanındaki İşlevi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SİBER ZORBALIK HAKKINDA GÖRÜŞLERİ

Ömür ALYAKUT

Lec., Kocaeli University, TURKEY, (oalyakut@hotmail.com)

Abstract

Opinions of University Students about Cyber-Bullying

Advances in technology has led to some of the negativity as relief in many areas of our lives. Especially mobile phones and the internet are the most widely used means of communication today, and their widespread use among young people can lead to very risky behaviors. Due to cyber-bullying, which is among the risky behaviors, hatred and threats in the cyber world also increase. Cyber-bullying, one of the subtypes of cyber violence, continues to be a growing problem all over the world, it is common for these young people to be exposed to and as well as behaviors they exhibit against their peers. From this point of view, this study is aimed to reveal the opinions of university students about cyber-bully behaviors and their exposure status and to determine the situation. For this purpose, the qualitative research technique will be applied and the views of the university students will be examined in depth. The universe of the research will be organized by Kocaeli University, and the sample will be composed of 10 students including 5 girls and 5 boys who are studying at Kartepe Tourism Vocational School. Students who are thought to have rich knowledge about the subject will be selected by the objective sampling method and taken into the scope of the sample. A semi-structured interview form will be used to obtain the opinions of the university students and the obtained data will be evaluated by the descriptive analysis method of qualitative analysis methods. In this study, it is not intended to generalize the data obtained from the nature of qualitative researches. However, it is desirable to present in-depth and multidimensional qualitative information through students' face-to-face interviews in the natural environment, inductive approach and interview format. As a result, it is hoped that it will contribute to the identification of the cyber-bullying that was experienced during the university period.

KEYWORDS: New Media, Cyber-Bullying, Cyber Victim, Qualitative Research

GİRİŞ

Teknolojideki gelişmeler, hayatımızı birçok alanda rahatlattığı gibi kimi olumsuzluklara da neden olmaktadır. Cep telefonları ve internetin günümüzde en yaygın kullanılan iletişim araçları olması ve bu araçların okullara girmesi siber alemdeki nefreti ve tehditleri de arttırmaktadır (Bayram ve Saylı,2013:107). Özellikle "internet nesli" ya da "dijital yerli" olarak adlandırılan günümüz gençleri bu durumdan olumsuz etkilenmektedir(Akça vd.,2015:71). İnternet kullanımının artmasıyla sanal ortamlar, gençler arasında sadece olumlu sosyal etkileşimin gerçekleştiği bir mecra olmakla kalmayıp siber zorbalığın da yaşandığı bir mekân haline gelmektedir. Özellikle modern teknolojiye risk ve fırsatlar arasındaki denge "siber zorbalık" olarak bilinen, toplumsal sorun olarak kendini göstermektedir. Bu sorunla birlikte siber zorbalık kelimesi de son yıllarda literatüre girerek yaygın halde kullanılmaktadır (Notar vd.,2013:1).

Siber zorba için hız ve gücün önemli olmadığı sadece cep telefonu veya bilgisayara erişim ya da terörize etme arzusunun yeterli olduğu ifade edilmektedir. Herkes siber zorba olabilmekte ve böyle kişiler genellikle kurbanlarıyla yüz yüze gelmeleri konusunda endişelenmektedir. Bu yüzden siber zorbalık genellikle gizlenmekte ve bu durum özellikle öğrenciler arasında oldukça yaygın olarak görülmektedir (Notar vd.,2013:1).

Gençler, teknolojinin çok gelişmiş kullanıcıları olarak yeni teknolojilerin uyum sürecine öncülük etmektedir. Ancak gençlerin teknolojik açıdan online olmaları beraberinde pornografi, uyuşturucu, şiddet ve siber zorbalık gibi tehditleri de kapsamaktadır(Agatston vd.,2007:59). Siber şiddetin alt türlerinden biri olan siber zorbalık (Hanewald, 2008), tüm dünyada büyüyerek artan bir sorun olmaya devam etmekte ve gençler arasında hem maruz kalınan hem de maruz bırakılan davranışlar olarak yaygın şekilde görülmektedir. Bu noktadan hareketle planlanan bu çalışmada; üniversite öğrencilerinin siber zorba davranışlarda bulunma, maruz kalma ve siber

zorbalığa karşı duygu ve düşüncelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçtan hareketle nitel araştırma yöntemi kullanılarak üniversite öğrencilerinin görüşleri alınmıştır. Nitel araştırmaların doğası gereği, araştırmada elde edilen verilerin genellenmesi amaçlanmamıştır. Bu araştırmada doğal ortamında, tümevarımcı yaklaşımla ve görüşme formu eşliğinde öğrencilerle yüz yüze görüşmeler yoluyla, derinlemesine ve çok boyutlu nitel bilgi sunulmuştur.

1. Teorik Altyapı

1.1. Yeni Medya ve Özellikleri

Günümüzde iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler yeni iletişim teknolojileri, yeni medya, internet, sosyal medya, sosyal ağlar gibi pek çok yeni kavramı medya literatürüne sokmaktadır. Bu yeni oluşumlar birçok değişime yol açmakta (Başlar,2012), zaman ve mekan kavramlarından bağımsız bir şekilde "her zaman ve her yerde" sloganı ile hayatın içine girmektedir.

Gündelik yaşamın her alanında yaygın kullanım pratikleri bulan, gündelik yaşam pratiklerini - farkında olmasak da - köklü bir şekilde dönüştüren, toplumsal yaşamın birtakım gerekleri nedeniyle kullanım yoğunluğu giderek artan, beden bir uzantısı/parçası haline gelen bilgisayar, internet ortamı, cep telefonları, oyun konsolları, İpod veya avuçiçi veri bankası kayıtlayıcıları ve iletişimcileri, diğer bir deyişle tüm bu dijital teknolojiler yeni medya başlığı altında toplanabilir. Yeni medyanın, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ayırt edici temel özellikleri etkileşimli ve multimedya biçimine sahip olmasıdır. Dijital kodlama sistemine temellendikleri için, çok fazla miktarda enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcının geri dönüşümde bulunabilmesi olanağına sahiptirler. Dolayısıyla enformasyonun düzçizgisel iletiminden hipermetinselliğe geçilmiştir. Yeni medyanın etkileşimsellik özelliği, iletişim sürecine iletişim uzamında karşılıklılık veya çok katmanlı iletişim olanağını kazandırmıştır. Etkileşimsellik özelliğinin iletişim sürecine ilişkin bir diğer dönüştürücü etkisi de, iletişimin zamanında eş anlı olma derecesine ilişkin yaptığı açıldır. Yeni medyanın bu özelliği, geleneksel medyaya göre kullanıcının iletişim sürecindeki rolünü ve katılımını da çeşitli şekillerde etkilemektedir. Yeni medyanın sahip olduğu multimedya biçimselliği göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim çeşitlerinin, farklı veri türlerinin tek bir araçta toplanmasıdır (Binark, 2007:21).

Çağımızın en önemli buluşu olarak nitelenen ve yeni medya teknolojilerinin gelişmesinin önünü açan İnternet, teknik olarak birçok bilgisayarın veya bilgisayar sistemlerinin birbirine bağlı olduğu, dünya çapında yaygın olan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağıdır (Bulunmaz,2014:24). İnternet'e erişerek, e-posta dolayımıyla iletişim kurmak, MSN'de sohbet etmek, web sitelerinde enformasyon aramak, e-alışveriş yapmak, çevrimiçi veya çevrimdışı dijital oyun oynamak, ogo mobile messenger, İ-pod kullanmak vb. sanal uzamda gerçekleşen edimler gündelik yaşamımızda geleneksel medyanın kapladığı yeri ve zamanı almakta ve yaşamın akışının doğal bir parçası haline gelmektedir (Binark,2007:5).

İnternetin en hassas özelliği, hiç şüphe yok ki sansürden uzak bir kitle iletişim ortamı olarak insanlığın kullanımında olmasıdır. Ancak bu özelliği, hiçbir zaman internetin bir anarşi ortamı ve hukuk dışı bir kullanım aracı olmasına dayanak oluşturacak şekilde yorumlanmamalıdır. İnternet, her biri kendi içinde bağımsız yönetilen ve denetlenen; yani otonom olan ağların bütününden oluşmuştur. Bu anlamda bakıldığında: bireysel olarak denetlenebilmekte ancak global bağlamda denetimi ve yönetimi tam anlamıyla mümkün olmayan bir yapıyı ifade etmektedir. Böyle bir gücün kötüye kullanılması durumunda, suç içeriğinin aynı hız ve etkiyle tüm dünyaya yayılması gibi son derece ciddi ve tehlikeli bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durum, suç işleyenlerin interneti kullanma sıklığını ve yaygınlığını da arttırmaktadır. (Koç ve Kaynak, 2010:71-72).

1.2.Siber Zorbalık Kavramı ve Davranışları

Son yıllarda elektronik ve bilgisayara dayalı iletişim ve bilgi paylaşımının giderek artması bireyin sosyal iletişimini, öğrenme yöntemlerini ve eğlence biçimini oldukça değiştirmiştir. Elektronik posta, web siteleri, mesajlar, web kameralar, sohbet odaları, sosyal iletişim siteleri gibi elektronik iletişim araçları internet üzerinden yapılan sosyal iletişimin hızla artmasına neden olmuştur. Gençliğin büyük bir kısmı bu tür elektronik iletişim araçlarını sosyal

yaşamlarında çok önemli araçlar olarak görmektedirler. İnternet çocuklara ve gençlere sayısız imkanlar sunmaktadır. Gençler interneti daha çok oyun oynama, bilgi arama ve arkadaşlarıyla sohbet için kullanmaktadır. İnternetin sosyal destek, kimliğin keşfi, kişilerarası ilişkiler ve kritik düşünme becerisinin gelişimi yanında bilgiye kolay ve çabuk yoldan ulaşma ve akademik destek gibi eğitsel faydaları da vardır. İnternet birçok yönden olumlu görülse de son yıllarda dikkatler sanal ortamda karşılaşılan bazı riskler ve giderek internette daha çok zaman geçirme gibi potansiyel bağımlılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Aksaray,2011:406). Bu bağımlılıklar gençlerin en fazla vakit geçirdikleri okullarda da devam etmekte ve akran yaş grupları birbirilerine zorbalık adı altında riskli davranışlar sergilemektedir.

Zorbalık, bir birey veya grubun kendisini savunamayacak durumdaki bireylere yönelik olarak tekrarlayıcı biçimde gerçekleştirdiği saldırganlık içeren davranışlar olarak adlandırılmaktadır. Bir eylemin zorbalık olarak adlandırılabilmesi için kasıtlı biçimde zarar vermeyi amaçlaması, süreklilik özelliği göstermesi, zorba ve mağdur arasında fiziksel veya psikolojik açıdan güç dengesizliğinin bulunması gerekmektedir(Hinduja ve Patchin,2014; Akbaba ve Eroğlu,2013:106).

Özellikle okullarda yaygın olarak bilinen ve okul bazlı bir problem olan akran zorbalığı bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve sınıfların içine kadar girmesi sonucu yeni bir biçime dönüşmüştür. Sanal zorbalık, elektronik zorbalık, siber zorbalık da denilen bu zorbalık türü dünyada son yıllarda tanınmaya başlanmış bir konudur (Aksaray,2011:409).

Siber zorbalık; tehdit etmek, utanç vermek veya taciz etmek amacıyla dijital/online ortamda yapılan kasıtlı davranışlar olarak tanımlanmaktadır(Mark ve Ratliffe,2011:92). Shariff (2008, aktaran Bayram ve Saylı,2013:107) siber zorbalığı, web siteleri, anlık mesajlaşma, bloglar, sohbet odaları, cep telefonları, elektronik posta ve kişisel çevrimiçi profiller aracılığıyla diğer bireylerin tehdit edilmesi, aşağılanması veya onlara cinsel içerikli resimler ve mesajlar gönderilmesi olarak tanımlamaktadır (Aksaray,2011:409).

Siber zorbalığı klasik zorbalıktan ayıran ve daha da güçlendiren özellikler; gizlilik, yer ve zaman sınırlamasının olmaması, fiziksel güce ihtiyaç duyulmaması, mağdura kolay ulaşılabilir olması, etki alanının geniş olması ve teknolojinin imkânlarını kullanarak mağduru kolay bir şekilde baskısı altına alması, siber zorbalığın okul sınırları içinde kalmayıp günün yirmi dört saatinde yapılmasıdır(Yaman ve Sönmez, 2015:20). Bu etkileşimde eziyet gören kişiye kurban, kurban eziyet eden kişiye siber zorba denilmektedir. Bazen de kişi hem kurban, hem zorba rollerinde olabilmektedir. Bunun yanında bir de zorbalık olayına şahitlik eden kişiler vardır, bunlara da seyirciler denilmektedir (Aksaray,2011:409).

Siber zorbalar, genel olarak mağduru korkutmak, üzme ve onun zarar görmesini istemektedirler. Ayrıca sanal ortamda kimliklerini gizleyebildikleri ve yakalanmayacaklarını düşündükleri için gerçek dünyadan çok daha agresif bir şekilde davranabilmektedirler(Horzum ve Ayas,2011:141).

Sanal zorbalığa maruz kalanlar ise düşük öz saygı, üzüntü, hayal kırıklığı, psikosomatik belirtiler, okul devamsızlığı, toplumsal uyum bozukluğu, okul korkusu, akademik başarısızlık, sosyal kaygı, yalnızlık, anksiyete, yoğun duygusal stres, depresyon ve intihar gibi ciddi sorunlar yaşamaktadır (Horzum ve Ayas,2011:141-142). Avustralya hükümeti (2004), siber zorbalığa uğramış çocuklardaki belirtileri bir liste halinde yayınlamıştır. Bunlar şöyle sıralanmaktadır (Keith-Martin, 2005, s. 224, aktaran Korkmaz, 2016:78): Bilgisayarda çok zaman harcama, uyku sorunu ya da kâbus görme, depresif hissetmek ya da nedensiz ağlama, git-gel ruh hali, kendini iyi hissetmemek, anti-sosyal olmak, ödevlerinde geri kalmak.

Siber zorbalık davranışlarını inceleyen Willard (2007:1) bu davranışları “sanal takip, sanal taciz, aşağılama, kimliğine bürünme, özel bilgileri paylaşma, sahtekârlık ve dışlama” olmak üzere yedi grupta ele almıştır.

- *Sanal takip*: Tekrar eden bir şekilde tehdit ve korkutma amaçlı istenmeyen mesajların gönderimidir.
- *Sanal taciz*: Saldırganca bir tutumla önceden hedeflenmiş kimselere tekrar eden mesaj gönderimidir.

- *Aşağılama*: Kurban hakkında, doğru olmayan, ona zarar veren, itibarını zedeleyen, acımasızca yapılan konuşmalardır. Sanal ortamlarda başkalarını küçük düşürecek ve utandıracak şekilde ad takma da aşağılamanın bir boyutu olarak düşünülmektedir.
- *Kimliğine bürünme*: Zorbanın kurbanın hesabını ele geçirerek, başkalarına olumsuz, saldırgan ve uygunsuz mesajlar göndererek veya konuşmalar yaparak onun ilişkilerine müdahale etmesidir.
- *Dışlama*: Elektronik ortamlarda belirli bir grup tarafından istenmeyen bir kişinin etkinliklere katılımının engellenmesi veya kısıtlanmasıdır.
- *Özel bilgileri paylaşma ve sahtekârlık*: Kişiler arası olan özel konuşma veya utandırıcı olabilecek görüntülerin sanal ortamlarda başkalarına gönderilmesi ya da yönlendirilmesidir.

Öğrenciler arasında yaşanan siber zorbalığın nedenleri arasında bozulan arkadaşlık ilişkilerinin etkili olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle duygusal ilişki yaşayan gençlerden bir bölümünün, ilişkinin bitmesi sonrasında intikam almak, kıskançlık, bazılarının ise farklı alt kimliklere yönelik sahip oldukları olumsuz önyargılar nedeniyle siber zorbalığa yöneldikleri ifade edilmektedir. (Özdemir ve Akar,2011:609-610).

2.Araştırmanın Metodolojisi

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmada detaylı bir inceleme yapmak için, nitel araştırma tekniği uygulanmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Nitel araştırma; araştırmacının araştırılacak konu ya da olayı doğal ortamında incelediği, araştırılan bireyin bu durumlar hakkında zihninde yapılandığı anlamları belirlemek ve bunları yorumlama gayreti içerisinde olduğu bir araştırma türüdür(Denzin ve Lincoln, 1998). Bu kapsamda araştırmalarda veri toplamak üzere yarı yapılandırılmış görüşmelerden faydalanılır. Görüşmeler yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkilerin belirlenebilmesi mümkün olmaktadır (Çepni, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2005). Yarı yapılandırılmış görüşmede görüşme soruları önceden belirlenir ve bu sorularla veriler toplanmaya çalışılır. Bu tür görüşmeler “hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir” (Yaşar,2014:868).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmada Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu'nda eğitim gören 5 kız, 5 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenci örneklem kapsamına alınmıştır. Öğrencilerin yaş ortalaması 21.1 yıl, en küçük yaş 19, en büyük yaş 23 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin tamamı bekar, tümü önlisans eğitimi görmektedir.

Öğrencilerin seçiminde amaçsal örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örneklem yöntemi, tam anlamıyla nitel araştırma süreci içinde ortaya çıkmıştır. Amaçsal örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Böylece seçim için önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlenmekte ve bu ölçütlere göre seçilen örneklemin, araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil edebildiği düşünülmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bu örneklemin seçilmesiyle araştırmada ilgilenilen alt grupların özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırmalara olanak sağlamak, tanımak amaçlanmıştır. Bu yaklaşımın avantajı, deneklerin seçimi ile araştırmacının önceki bilgi ve becerilerini kullanmasıdır (Büyüköztürk vd., 2012:90).

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmada öğrenci görüşlerinin alınmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda Şahin ve arkadaşlarının (2010:261), lise öğrencileri ile yaptıkları odak grup görüşmesi sonucu oluşturdukları ve içerik geçerliliği sağladıkları sorulardan yararlanılmış ve ilave sorular sorulmuştur. Pilot görüşmeler 5-10 Ekim 2016 tarihleri arasında Kocaeli Üniversitesi Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu'ndan seçilen 3 öğrenciye uygulanmıştır. Görüşme formunda yer alan toplam sekiz (8) soru ise 15-30 Ekim 2016 tarihleri arasında

öğrenciler ile yüz yüze görüşülerek yapılmış ve bu görüşmeler ortalama 50 dakika sürmüştür. Görüşme formunda yer alan ve öğrencilere yöneltilen sorular şunlardır:

- * İnternete ne sıklıkla giriyorsunuz ve günde ne kadar süre kalıyorsunuz?
- * İnternet kullanmanızdaki amacınız nedir?
- * Siber zorbalık hakkında bildikleriniz nelerdir?
- * Siber zorbalık davranışları /sergilediniz/sergiliyor musunuz?
- * Sizin maruz kaldığınız siber zorbalık davranışları nelerdir?
- *Teknolojinin hangi türüyle en çok siber zorbalıkla karşılaştınız?
- * Siber zorbalık davranışlarına karşı duygu ve düşünceleriniz nelerdir?
- *Siber zorbalığın önlenmesi ya da azaltılması konusunda önerileriniz nelerdir? Sizce eğitimciler, aileler ve bireyler neler yapabilirler?

2.4. Veri Analizi ve Yorumlanması

Araştırma verilerinin analizinde nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz kullanılmıştır. Bu yaklaşımla öğrencilerin siber zorbalık hakkındaki görüşlerine yönelik derinlemesine bilgi elde edilmiş ve öğrencilerin sergilediği ve maruz kaldığı siber zorba davranışların ortaya çıkarılmasında etkili olmuştur.

Araştırmada, öncelikle siber zorbalık hakkında daha ayrıntılı bilgi öğrenmek amacıyla, öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme formu eşliğinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sırasında öğrencilerin ses kaydı alınmış ve bu kayıtlar transkript haline dönüştürülmüştür. Transkriptler oluşturulurken, öğrencilerin mülakatta sorulan sorulara verdikleri cevapların bire bir yazımına özen gösterilmiştir. Ayrıca her bir transkript yazıldıktan sonra, eşdeğer ses kaydıyla aynı olup olmadığı karşılaştırılmıştır. Ardından bu transkriptlere betimsel analiz uygulanmıştır.

Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren nitel veri analiz türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmektedir:

- * Araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşme ve gözlemlerde yer alan boyutlardan hareket ederek veri analizi için bir çerçeve oluşturur. Böylece verilerin hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiş olur.
- * Araştırmacı daha önce oluşturmuş olduğu çerçeveye dayalı olarak verileri okur ve düzenler. Bu süreçte verilerin anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmesi önem taşımaktadır.
- * Araştırmacı düzenlemiş olduğu verileri tanımlar. Bunun için gerekli yerlerde doğrudan alıntılara da başvurmak zorunda kalabilir.
- * Araştırmacı tanımlamış olduğu bulguları açıklar, ilişkilendirir ve anlamlandırır. Araştırmacı bu aşamada ayrıca yapmış olduğu yorumları daha da güçlendirmek için bulgular arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklar ve ihtiyaç duyulması durumunda farklı olgular arasında karşılaştırma yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Bu çalışmada oluşturulan temaların güvenilirliğini artırmak için uzman görüşüne başvurulmuştur. Analizler kapsamında sekiz (8) tema belirlenmiştir.

Bu temalar aşağıda verilmiştir.

Tema 1: Öğrencilerin interneti kullanma sıklığı ve süresi

Tema 2: Öğrencilerin interneti kullanım amacı

Tema 3: Öğrencilerin siber zorbalık hakkında bilgisi

Tema 4: Öğrencilerin uyguladığı siber zorbalık davranışları ve çeşidi

Tema 5: Öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma durumu ve çeşidi

Tema 6: Öğrencilere siber zorbalık uygulanan teknoloji türü

Tema 7: Öğrencilerin siber zorbalık davranışlarına yönelik duygu ve düşünceleri

Tema 8: Siber zorbalık davranışları konusunda alınacak önlemler

Öğrencilerin sergilediği ve maruz kaldığı siber zorba davranışların belirlenmesinde literatürde Willard'ın (2007:1) belirttiği "Siber Davranış Çeşitleri" başlığı temel alınmıştır. Betimsel

analizde, öğrencilerin her bir soruya verdiği cevaplar, benzerlikleri bakımından gruplandırılarak yorumlanmış, ayrıca her soruya verilen bir- iki farklı cevap da aynen sunulma yoluna gidilmiştir. Üniversite öğrencilerinden kız olanlar K1, K2, K3, K4, K5 olarak, erkek olanlar ise E1, E2, E3, E4 ve E5 olarak kodlanmıştır.

3.Araştırma Bulguları

3.1. Temalar ve Temalara Ait Bulgular

Tema 1: Öğrencilerin İnterneti Kullanma Sıklığı Ve Süresi

Öğrencilerin tamamı, buldukları hemen her ortamda internet olduğunu ve öncelikle cep telefonu daha sonra ev, okul vb. yerlerden rahat bir şekilde internete ulaştıklarını belirtmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin çoğu günde 7-8 kez internete girdiğini ve toplam süre olarak 4-6 saat internette kaldıklarını ifade etmiştir. Bazı öğrenciler ise, günde 10-15 kez internete girdiklerini ancak kaldıkları toplam sürenin yine 4-6 saati geçmediğini bildirmiştir.

E 3 farklı olarak şu bilgiyi aktarmıştır:

'Gideceğim yerde internet var mı diye soruyorum, yoksa gitmem... günde aklıma estikçe (15-30 kez) internete girerim ve 12 saat boyunca kaldığım vardır. Uyumadan okula geliyorum, sınavlara çalışmıyorum...okul uzayabilir...

Tema 2: Öğrencilerin İnterneti Kullanım Amacı

Öğrencilerin tamamı, interneti öncelikle haberleşme amaçlı kullandığını ifade etmiştir. Öğrenciler aile üyeleri, eski ve yeni arkadaşlarla haberleşme ve onları takip etmenin kendileri için önemli olduğunu ve çevrelerinde gelişen her olaydan haberdar olmak istediklerini ifade etmiştir. Bu amaçla öğrencilerin tamamı, sosyal medyada aktif olduklarını ve bu mecralardan fotoğraf- video paylaştıklarını belirtmiştir. Ayrıca buldukları yeri bildirmenin de (check in) arkadaşları arasında prestij sebebi olduğunu ifade etmişlerdir.

İnternetin başka bir kullanım sebebi, bilgi aramak olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin tamamı ödevlerini araştırmak ve okuma yapmak için internete girdiğini belirtirken, öğrencilerin bazıları da hobileri (yemek tarifleri, mutfak bilgileri, spor ve müzik türleri vb.) ve siyasi gelişmeler hakkında bilgi almak amacıyla interneti kullandığını ifade etmiştir.

İnternetin diğer kullanım sebebi, eğlence amaçlı olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin tamamı, internette dizi -film izlediğini ve müzik dinlediğini belirtirken, bazı öğrenciler yarışma takip ettiklerini ve uygulama indirdiklerini dile getirmiştir. Öğrencilerin daha azı ise, oyun oynadığını ve internet ortamında ürünlerin daha ucuz olduğunu ifade ederek, iletişim araçları (telefon-laptop vb.), kıyafet, not satma/alma gibi konularda e-alışveriş yaptıklarını belirtmiştir. Ödev ve notların internet ortamında satılması dikkat çekicidir.

E3 internete girme nedenini farklı bir şekilde aktarmıştır:

" Ben oyun bağımlıyım...bundan vazgeçemiyorum, biraz kendimi tutuyorum arada, ama yine de tamamen bırakamıyorum..."

K3'ün düşünceleri ise farklı olarak şöyledir:

"Blog yazıyorum. Bu yüzden kişisel gelişime yönelik her türlü bilgi, deneyim ve düşüncelerimi herkesle paylaşmak, onları yönlendirmek için interneti kullanıyorum...Yani kendi reklamımı yapıyorum aslında..."

Tema 3: Öğrencilerin Siber Zorbalık Hakkında Bilgisi

Öğrencilerin çoğunun "siber zorbalık" hakkında bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Öğrenciler siber zorbalığı, "sanal ortamdaki kişilerin, uygun olmayan davranışlarda bulunarak, başka kişilere rahatsızlık vermesi" olarak tanımlamıştır. Siber zorbalık kavramına yönelik verilen ortak cevaplarda; alay etme, taciz etme, dedikodu yayma, aşağılama, sahte hesaplar açma, hesap ele geçirme, tehdit etme kavramları sıkça kullanılmıştır.

Tema 4: Öğrencilerin Sergilediği Siber Zorbalık Davranışları Ve Çeşitleri

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre en fazla sergilediği siber zorba davranış "özel bilgileri paylaşma ve sahtekarlık" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin çoğu sahte hesap açtıklarını ve

bu hesaplar üzerinden mağdurlara ait özel konuşmaları ve utandırıcı olabilecek video ve fotoğrafları sanal ortamda paylaştıklarını belirtmiştir.

E 2 konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Bir arkadaşımı işletmek için, kız ismiyle sahte bir hesap açtım ve güzel bir fotoğraf ta ekledim... Baktım işler karışıyor sonra vazgeçtim...hesabı kapattım..."

İkinci olarak sergilenen siber zorba davranışın, "kimliğine bürünme" olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin bazıları, mağdurların hesaplarını ele geçirdiğini, onların ağzından başkaları hakkında dedikodu yaydıklarını, dalga geçtiklerini ve onları zor durumda bıraktıklarını ancak bu durumun çabuk fark edildiğini ve şikayet edilerek engellendiklerini bildirmişlerdir. K 3 konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Hem erkek hem de kız arkadaşlarımın hesaplarını hackledim. Onlarla ilgili yalan yanlış bilgiler yaydım, arkadaşları ile konuştum, dalga geçtim..."

Erkek öğrencilerin bazıları tanımadığı kişilerce hesaplarına el koyulduğunu ve hesaplarından siyasi amaçlı mesajlar atıldığını kendilerinin de onlarla tartıştıklarını ve benzer davranışlarda bulduklarını ifade etmiştir.

Sergilenen diğer siber zorba davranış, "sanal takip" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin bazıları, tanıdıkları arkadaşlarına (özellikle karşı cins) cinsel içerikli mesajlar, tehdit, küfür vb. davranışlar sergilediğini bildirmiştir. Cinsel tacizde, özellikle erkek öğrencilerin bazıları kızlara mesaj atarak uygunsuz tekliflerde bulduklarını, olumsuz cevap aldıklarında ise kızları tehdit ettiklerini bildirmiştir. Bu konuda kızların daha azı ise, özellikle erkek arkadaşlarını denemek amacıyla cinsel içerikli çeşitli mesajlar attıklarını ifade etmiştir.

E 3'ün konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

"Kız arkadaşımın farkında olmadığı bir sırada uygunsuz fotoğrafını çektim. Belli bir süre sonra kendisinden bir talebim oldu, olumsuz cevap alınca bu fotoğrafı herkese yayarım diye tehdit ettim ve sonuçta istediğimi yaptım..."

K 2'nin görüşü şu yöndedir:

"Erkek arkadaşımı denemek amacıyla sahte hesap açarak onu takip ettim. Cinsel içerikli başka kadın fotoğrafları gönderdim, mesajlar yazdım ve tepkisine baktım...masumane, her kadın yapabilir..."

Sanal tacizi, "sanal taciz" izlemiş ve daha az öğrenci bu olumsuz davranışları sürekli, vazgeçmeden bir süre devam ettirdiğini ifade etmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, erkek öğrencilerin siber zorba davranışları daha fazla sergiledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca kız öğrenciler arasında "sanal takip" daha fazla sergilenirken, erkek öğrenciler arasında "özel bilgileri yayma ve sahtekarlık" davranışının daha fazla sergilendiği belirlenmiştir.

Tema 5: Öğrencilerin Siber Zorbalığa Maruz Kalma Durumu Ve Çeşitleri

Öğrencilerin tamamı, siber zorba davranışlara maruz kaldığını ifade etmiştir. En fazla maruz kalınan siber zorba davranışın "Sanal takip" olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda cinsiyet ayrımı olmaksızın öğrenciler, cinsel içerikli küfürler ve tehditler edildiğini ve uygunsuz teklifler yapıldığını ifade etmiştir.

Öğrencilere cinsel içerikli mesajların yanı sıra özellikle erkek öğrenciler tarafından farklı siyasi görüşlerden kişilerin, arkadaş hesapları veya çeşitli grup üyeliklerinden kendilerine ulaştıklarını bu kapsamda siyasi videolar gönderdiklerini, tehdit amaçlı söylemlerde bulduklarını belirtmiştir. Bu söylemler; "ayağını denk al, söylediklerini geri çek yoksa kötü olur" gibi sözlerle ifade edilmiştir.

E 2 konuyla ilgili şu bilgiyi vermiştir.

"Siyasi düşüncelerine ters düşen kişiler hesaplarımızı hackleyip, kendi düşüncelerine, siyasi kimliklerine yönelik simgeler yerleştiriyorlar...Farklı siyasi partilere üye öğrenci grupları arasında oldukça sık yapılıyor. Klavye delikanlılığı..."

E 1'in farklı paylaşımı şöyledir:

"Bana aşık olan bir kız vardı, beni elde etmek için, bana sosyal medyadan çıplak fotoğraflarını atıyordu, sürekli beni taciz ediyordu..."

Maruz kalınan ikinci siber zorba davranış çeşidi ise vazgeçmeden sürekli ve düzenli yapılan "Sanal Taciz" olmuştur. Maruz kalınan siber zorbalığın uzun süre devam ettiği ve yapanların kim olduğu bilinmediği belirtilmiştir.

K 4 şunları paylaşmıştır:

"Erkekler tarafından sosyal medyadan çok fazla cinsel içerikli mesajlar geliyor. Seni çok beğendim diye başlıyor ve uygunsuz sözler, küfürler, teklifler...ve en sıkıcı olanı da takip etmeyi bırakmıyor..."

Öğrencilerin maruz kaldığı diğer siber zorba davranış; "özel bilgileri paylaşmak- sahtekârlık" olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda bazı öğrenciler, sahte hesaplar üzerinden kendilerinin sır olabilecek sözlerinin paylaşıldığını, uygunsuz çekilmiş fotoğraflarının herkese yayıldığını ve rezil olduklarını düşündüklerini ifade etmiştir.

K 5 konuyla ilgili şunları söylemiştir.

"Sahte hesaplar üzerinden benimle ilgili çok özel bir bilgi paylaşıldı...İnanamadım, bu yüzden erkek arkadaşım ile aram bozuldu ve ayrıldık...Bu gibi şeyler çok oluyor..."

Öğrencilerin daha azının ise maruz kaldığı siber zorba davranışın "kimliğine bürünme ve aşığılama" olduğu ifade edilmiştir. Öğrenciler, hesaplarının ele geçirildiğini ve sadece arkadaşlarının görebileceği paylaşımların açıldığını, fotoshopla fotoğraflarının değiştirildiğini ve zor durumda kaldıklarını belirtmiştir. Kız öğrencilerden biri, bu yüzden akademik hayatına ara verdiğini ifade etmiştir.

K3'ün konuyla ilgili paylaştıkları şunlardır:

"Sayfam hacklenmişti, oradan benim bedenimmiş gibi çıplak fotoğraflar paylaştılar. Benimle iyi vakit geçirmek ister misin, numaram şu" diyerek uzun bir süre cinsel içerikli mesajlar gönderdiler ve beni aşığıladılar..."

E 5 konuyla ilgili şunları söylemiştir:

"Hesabımı ele geçirdiler. Benim uygunsuz bir fotoğrafımı bulmuşlar, yayınlarız diye tehdit ettiler...Sonradan bu kişilerin arkadaşlar olduğunu öğrendim..."

Maruz kalınan siber zorba davranışlar cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla siber zorba davranışlara maruz kaldığı belirlenmiştir.

Tema 6: Öğrencilere Siber Zorbalık Uygulanan Teknoloji Türü Ve Sosyal Ağlar

Öğrencilerin tamamı, hem sergiledikleri hem de maruz kaldıkları siber zorba davranışlara öncelikle cep telefonu ile eriştiklerini belirtirken, bazı öğrenciler ise, bilgisayar (masaüstü-laptop-tablet vb.) aracılığıyla eriştiklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin çoğu teknolojiyle arasının iyi olduğunu ve bu tür araçları iyi derecede kullandıklarını da belirtmiştir. Öğrencilerin tamamı en fazla sosyal ağlar yoluyla bu davranışlarla karşılaştıklarını bunu sohbet odalarının izlediğini belirtmiştir. Özellikle sosyal ağlar yoluyla video ve fotoğraflarının paylaşıldığı da belirtilmiştir. Öğrencilerin öncelik sırasına göre kullandığı sosyal ağlar; Facebook, Instagram, Twitter, Whatsapp, Snapchat, Scorb (video), Spotify (müzik) ve Letgo (2.el ürün) olarak belirlenmiştir. Özellikle Fcebook'un gençlerin tamamında en fazla kullanılan sosyal ağ olduğu tespit edilmiştir.

Tema 7: Öğrencilerin Siber Zorbalık Davranışlarına Yönelik Duygu Ve Düşünceleri

Duygu ve düşünceler teması cinsiyete göre değerlendirildiğinde, öğrencilerin tamamının ortak duygu ve düşüncesi "sinirlenmek" olarak belirlenmiştir. Sinirlenmenin erkeklerde daha fazla hissedildiği utanma, mahcup olma ve acıma duygularının ise, kız öğrencilerde daha fazla hissedildiği belirlenmiştir. Öğrenciler arasında en az hissedilen duygu ise, pişman olma ve intiharı düşünme olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sergiledikleri davranışlar sonrası duygu ve düşünceleri genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin çoğu en sık olarak, sinirlenip karşı tarafa haddini bildirdiğini belirtirken, daha azı mutlu olduklarını, rahatladıklarını belirtmiştir.

Öğrenciler maruz kaldıkları siber zorba davranışlarda ise, oldukça sinirlendiklerini hatta yapanları parçalamak istediklerini ifade etmişlerdir. Duygu ve düşünceler genel olarak değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin belirlenen tüm duygu ve düşünceleri daha fazla yaşadıkları tespit edilmiştir.

K 3'ün konuyla ilgili farklı düşünceleri şöyledir:

"Ben bu yüzden hastalandım. Küçük bir yerde yaşadığım için, herkes yapılanları duydu. İntihara kalkıştım...Okula 1 yıl ara verdim, yaşadığım yeri terk ettim, hastanede yattım ve psikolojik tedavi gördüm. Bu durum epilepsi hastalığımı tetikledi ve ben şu an epilepsi hastasıyım, tedavi görüyorum..."

Tema 8: Siber zorbalık davranışları konusunda alınacak önlemler

Öğrencilerin siber zorbalığın önlenmesi ya da azaltılması konusundaki görüşleri doğrultusunda verilen cevaplar dört (4) alt tema altında toplanmıştır. Bu kapsamda öğrenciler; bireylere, ailelere, eğitmenlere ve devlet kurumlarına birtakım sorumluluklar yüklemiş ve neler yapabileceklerine ilişkin önerilerde bulunmuştur.

a- Bireysel Alınacak Önlemler:

Öğrencilerin tamamı, internet ortamında dikkatli ve bilinçli olmanın önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin genel görüşleri; *"hesapların herkese açılmaması, olumsuz davranışta bulunan kişilerin şikayet edilmesi, engellenmesi ve herkese güvenilmemesinin yanı sıra kullanılan sayfaların gerçek amacını öğrenerek yakın çevreyle paylaşılması böylece çeşitli sakıncalardan korunmanın mümkün olabileceği* şeklinde özetlenebilir.

E4 ve K5 farklı olarak konuyla ilgili orta şunları söylemiştir:

"Sorunların temelinde bastırılmış duygular var. Etik ve ahlaki değerlere önem verilmesi ve kişinin kendi oto kontrolünü sağlaması gerekir...Herkes olumsuz durumlarda annesini, kardeşini veya özel arkadaşını düşünsün"

b- Ailelerin Alacağı Önlemler

Öğrenciler, ailelerin alabileceği önlemler için 20'li yaşların çok geç olduğunu, bu konuda daha küçük yaşlarda önlem alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Alınacak önlemler ise; *küçük yaşlardan itibaren çocukların eline telefon ve tabletlerin verilmemesi, bu konuda çocukların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi, doğru ve yanlışın öğretilmesi, interneti engelleyen şifreler konulması* olarak özetlenebilir. Bunların yanı sıra öğrencilerin çoğu, ailelerin üniversiteye giden çocukları ile sürekli iletişim halinde olmasının önemli olduğunu ve aileden ayrılan gençlerin, o psikolojiyle biraz daha sorumsuzca hareket edebildiklerini, uygun olmayan sitelere girebildiklerini ve olumsuz davranışlarda bulunabildiklerini bildirmişlerdir. Bazı öğrenciler ise; ailelerinin kendilerine karışmadıklarını, doğru ve yanlış ayırt edebilecek yaşta olduklarını ve olumsuz davranışlarının sorumluluğunu alabileceklerini ifade etmişlerdir.

c- Eğitmenlerin Alacağı Önlemler

Öğrencilerin çoğunun görüşleri, *üniversite hocaları tarafından çeşitli eğitim ve seminerler verilerek bilgilendirme yapılmasının veya medya ile ilgili dersler konulmasının etkili olabileceği* olarak özetlenebilir. Bazı öğrenciler ise farklı görüş belirterek, *üniversitelerde hocalar ya da yönetimin yapacağı bir şeyin olmadığını çünkü öğrencilerin kendi internetlerini kullanarak her türlü davranışı sergileyebileceklerini* ifade etmiştir.

d- Devlet Kurumlarının Alacağı Önlemler

Öğrencilerin tamamı konuyla ilgili yasal mevzuatı bilmediklerini fakat siber zorba davranış sergileyenler için gerekli düzenlemeler ve yaptırımların olması gerekliliğinin altını çizmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bilgi ve iletişim teknolojileri olumlu gelişmelerin ve fırsatların yanı sıra bazı riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu risklerin başında, geleneksel akran zorbalığının okul ortamından siber uzama taşınmasıyla ortaya çıkan siber zorbalık olgusu gelmektedir (Akça vd., 2015:72). Günümüzde yaygın olarak kullanılan ve gençler arasında risk oluşturmaya başlayan siber zorbalık olgusu dikkat çekmiş ve araştırmanın konusunu oluşturmuş, üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve maruz kalma durumları ise araştırmanın amacını oluşturmuştur. Bu amaçla Kocaeli Üniversitesi evreninde Kartepe Turizm Meslek Yüksekokulu örneğinde öğrenci görüşleri alınmış ve sonuçlar betimsel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Öğrencilerin internet erişimlerini öncelikle cep telefonu, daha sonra ev, okul, yurt vb. yerlerden sağladığı tespit edilmiştir. Yapılan benzer çalışmalarda (<http://azdavay.meb.gov.tr>;Kavuk ve

Keser,2015:11; Küçükali, 2016:541), özellikle ergen yaş grubu öğrencilerin ev, okul, kantin vb. yerlerden internet erişimi sağlarken, yaşı büyük olan öğrencilerin cep telefonlarından internet erişimi sağladığı, bunu sıklıkla ev ve kaldıkları yurtların izlediği belirlenmiştir. Bu benzer sonuçlar bilgi ve iletişim teknolojilerinin günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu gösterdiği gibi zaman ve mekan sınırlaması olmadan "her an her yerde" sloganıyla da uyumlu sonuç ortaya koymuştur.

Öğrencilerin çoğunun internete giriş sıklığı günde 7-8 kez, kalış süresi yaklaşık 4-6 saat olarak tespit edilmiştir. Amerika'da yapılan benzer bir çalışmada gençlerin internette kalma süresi günde yaklaşık 8 saat olarak, başka çalışmalarda ise günde 4-5 saat ve üzeri olarak tespit edilmiştir (Tsuyakama,2015; Çetinkaya, 2013:88; Dursun, 2004:4). Tüm sonuçlar öğrencilerin tamamının interneti günlük belli bir süre için kullandığını göstermiştir. Bu yoğun kullanım genç nüfusun "dijital yerli" tanımlamasıyla uyumlu bulunmuş ve yeni iletişim teknolojilerinin kazandığı önemi bir kez daha ortaya koymuştur.

Öğrencilerin interneti ilk kullanım amacı, yakın çevresi ve arkadaşlarıyla iletişim kurma isteği olarak belirlenmiş bu amacı, ödev ve araştırmalarını yapmak için bilgi arama ve eğlence amaçlı kullanım takip etmiştir. Aydın'ın (2016:384) yaptığı çalışmada, öğrencilerin iletişim kurmak ve bilgi edinmek üzere interneti kullandığı, yapılan diğer çalışmalarda, sıralama farkı olsa da öğrencilerin dersleri için bilgi arama- eğlenme- iletişim ve bir kaçış olarak interneti kullandığına yönelik benzer sonuçlar bulunmuştur (Dursun, 2004:5; Polat ve Güzel,2011:1076; Papacharissi ve Rubin, 2000: 186; Balcı ve Ayhan,2007:184). Çalışmalar, öğrencilerin internet kaynaklarından özgürce yararlandıklarını göstermiştir.

Öğrencilerin tamamının siber zorbalık hakkında bilgi sahibi olduğu ve siber zorba davranışlar sergiledikleri belirlenmiştir. Ancak bazı öğrencilerin, sergilediği bu davranışları siber zorbalık olarak nitelemediği saptanmıştır. Öğrencilerin çoğu sergiledikleri bu davranışlardan kimsenin zarar görmediğini, eğlenmek ya da istediklerini elde etmek amacıyla bu davranışlarda bulduklarını belirtirken, konunun ne kadar üzücü sonuçlara gidebileceğinin farkında olmadıkları gözlenmiştir. Smith ve arkadaşlarının (2008:380), yaptığı çalışmada benzer sonuçlar bulunmuş ve öğrencilerin daha fazla eğlenmek için bu tür davranışlar sergiledikleri belirtilmiştir. Öğrencilerin en sık sergilediği siber zorbalık davranışının "özel bilgileri paylaşma ve sahtekarlık" olduğu ve bu kapsamda sahte hesap açarak istedikleri kişiler hakkında dedikodu yaydıkları, fotoğraf paylaştıkları ve dalga geçtikleri belirlenmiştir. Bu veriler, literatürde belirtilen Vandebosch&Van Cleemput (2008:502) ve Willard'ın (2007:1) bulguları ile benzerlikler göstermiştir. Vandebosch ve Van Cleemput, 10-18 yaş arası ergenlerle yaptığı odak grup çalışmasında, gençlerin intikam almak veya incitme amacı olmadan can sıkıntısını gidermek, eğlenmek; korkutmak ve tehdit etmek ve ayrıca doğrudan bir kişiyi hedef almak gibi etmenlerin sanal zorbalığın tanımında ayırt edici olacağını bildirmişlerdir.

Çalışmada öğrencilerin tamamının siber zorba davranışlara maruz kaldığı tespit edilmiştir. En sık maruz kalınan siber zorba davranışın "sanal takip" olduğu ve bunu "sanal tacizin" izlediği saptanmıştır. Maruz kalınan bu davranışlar kapsamında tüm öğrencilere devamlı, cinsel ve siyasi içerikli mesajlarla tacizin ve takibin yapıldığı ifade edilmiştir. Siyasal takibe yönelik bulgu, çalışmanın yapıldığı dönemde Türkiye'de gündemde olan referandumdan dolayı siyasi atmosferden özellikle erkek öğrencilerin etkilendiğini göstermiş ve bu kapsamda erkek öğrencilerin siber zorbalığa varan davranışlara maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bu bulgu ergenlerin aksine üniversite öğrencileri için ayırt edici bir sonuç olarak öne çıkmıştır. Ayrıca siyasi taciz ve takiplerin, yurt dışında yaygın görülen siyasi partilerin sanal ortamlarda örgütlenmesinin Türkiye'de de aktif şekilde kullanıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Gençler arasında cinsel takip ve tacizin yapıldığı ve olumsuz sonuçlara yol açtığı benzer araştırmalar ile desteklenmiştir (Yetim, 2015, Akça vd.,2015:79). Sanal ortamda cinsel takip ve taciz, bireye istemediği halde cinsel içerikli yazı ve resimler yollamak, kişiye ait cinsel içerikli görüntü veya ifadelerin kendi iradesi dışında başka insanlara yollanması, kişiden sanal ortamda istenip de gerçek hayatta gerçekleştirilmesi beklenen cinsel taleplerde bulunulması veya bireyin cinsel kimliğine ilişkin rahatsız edici ve istenmeyen söylemlerde bulunulması şeklinde tanımlanmıştır (<http://tip.baskent.edu.tr>).

Öğrencilerin siber zorbalık sergileme ve siber zorbalığa maruz kalma durumları cinsiyete göre değerlendirildiğinde, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber zorba oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu benzer çalışmaların bulgularını desteklemiştir. Smith ve arkadaşlarının (2006:147), 11-16 yaş grubunda siber zorbalık ve cinsiyet/yaş arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında; siber zorbalık ile sadece yaş arasında belirgin bir fark olmadığını ancak cinsiyet ile önemli bir fark olduğunu tespit etmişlerdir. Buna göre kızların erkeklerden daha fazla ve en çok cep telefonu ile siber zorbalığa uğradıkları belirlenmiştir. Peker ve arkadaşlarının (2012:205) boyun eğici davranışların siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkili olduğunu ve boyun eğici davranışlar ile siber zorbalık arasındaki ilişkiye cinsiyetin tam aracılık ettiğini göstermiştir. Buna karşın boyun eğici davranışlar ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide ise cinsiyetin aracılık etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Cinsiyet ve siber zorbalık ilişkisine yönelik başka bir araştırmada, kızlar arasında daha düşük veya daha yüksek bilişsel empati farklılıkları olmasına rağmen, siber zorbalık davranışlarının benzer olduğu tespit edilmiştir (Rebecca vd.,2010:387).

Cinsiyete göre maruz kalınan siber zorba davranışlar değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla siber zorba davranışlara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin çoğunun hem siber zorba oldukları hem de siber zorbalığa maruz kaldıkları belirlenmiştir. Peker ve arkadaşları (2012:188), üniversite öğrencilerinin %23'ünün en az bir kere siber zorbalık yaptığını, %55'inin ise hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Birçok araştırma sonuçları bulgularımızla paralellik göstermiştir (Bayram ve Sayılı,2013:1707; Akça vd.,2015:71; Yaman ve Sönmez, 2015:18; Li, 2006; Kowalski & Limber,2007). Dünyada siber zorbalığın yaygınlığı; Kanada'da %69 tanık olma, %21 maruz kalma, İngiltere'de %20 ve üzeri maruz kalma ve Türkiye'de %20 maruz kalma olarak belirtilmektedir (<http://www.tedkarabuk.k12.tr>).

Öğrencilerin siber zorba davranış sergilediği ve maruz kaldığı öncelikli teknolojik araç, cep telefonu olarak tespit edilmiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte cep telefonlarının daha akıllı sistemler haline dönüşmesi özellikle gençler arasında en çok tercih edilen ve başat iletişim ortamı olarak görülen bu araçların kullanımını artırmıştır. Öğrencilerin cep telefonlarının yanı sıra sosyal ağlar yoluyla bu davranışları sergiledikleri veya maruz kaldıkları da belirlenmiş, en fazla resim-video paylaşımı ve dedikodu yayma ile kendilerini kötü hissettikleri dile getirilmiştir. En fazla kullanılan sosyal ağın Facebook olduğu saptanmıştır. Bu yoğunluk içinde sürekli online olan gençlerin, sürekli siber zorba davranışlar sergileyebileceği veya maruz kalabileceği fikri kuvvetlenmiştir. Bu durumda öğrenciler bu araçlarla zaman ve mekan sınırlaması olmadan rahatsız edici mesajlar gönderebilir/alabilir ve herkese açık ortamlarda görülmesini sağlayabilir. Slonje ve Peter (2008:147), 12-20 yaş arası gençlerde normal ve sıradışı zorbalık davranışlarını araştırmış ve sonuçları dört kategoride toplamıştır. Bunlar; metin mesajları, e-mail, cep telefonu, video veya resim göndermedir. Özellikle siber zorbalık davranışlarından video ve resim göndermenin öğrenciler arasında en fazla negatif etkiye neden olduğu ve yetişkinlerin bu davranışları fark edemedikleri bildirilmiş, bu bulgu çalışmamızı desteklemiştir.

Öğrencilerin cinsiyetine göre hissettikleri duygu ve düşünceler değerlendirildiğinde, erkek öğrencilerin öncelikle "sinirlenmek", kız öğrencilerin "acımak, utanmak ve üzülme" duygularını daha fazla hissettikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin siber zorba olma veya maruz kalma durumunda hissettikleri ortak duygunun ise, "sinirlenmek" olduğu tespit edilmiş, bunu "mutlu olmak ve rahatlamak" duygusu takip etmiştir. Bu duygular öğrencilerin karşı tarafa haddini bildirdikten sonra rahatlayıp mutlu oldukları yönünde değerlendirilmiş ve siber zorba davranışlara devam edebilecekleri yönünde kanaat oluşturmuştur. Özellikle kız öğrencilerin tüm duygu ve düşünceleri erkek öğrencilere göre daha fazla yaşadığı belirlenmiştir. Örneklem içindeki kız öğrencinin yaşadığı bu tür olumsuz deneyimler onun intihara kalkışmasına neden olmuş, bunun sonucu olarak hastanede uzun süre psikolojik tedavi görmüş, yaşadığı yeri terk etmiş ve hala tedavi gördüğü belirlenmiştir. Bu bulgu yapılan benzer çalışmalar ile paralellik göstermiştir. Hinduja ve arkadaşları (2010:206), 10-19 yaş grubunda intihar nedenlerinin en önemli etkenlerinden birinin siber zorbalık olduğunu ifade etmiş ve bu davranışlara maruz kalan gençlerin hayatlarının her evresinde duygusal ve sosyal sorunlarının devam ettiğini

bildirmişlerdir. Ayrıca siber zorbalığa maruz kalanların yaklaşık iki kez intihara teşebbüs ettiği de ifade edilmiştir. Çetin ve arkadaşları (2011:1064) bilişsel rahatsızlıklar ve siber zorbalık ilişkisini inceledikleri araştırmada sosyal ilişkilerinden yeterli doyum elde edemeyen bireylerin bu doyumunu sanal ortamdaki ilişkileri aracılığıyla sağlamaya çalıştığını bildirmiş ve bilişsel bozuklukların siber zorbalıkla direkt ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Öğrenciler siber zorbalığı önlemek veya tedbir almak için bireysel olarak; *özel bilgilerin paylaşılmaması, tanımadıkları kişilere engel koyulması ve bireylerin bilinçli ve kontrollü hareket etmelerinin önemli olduğu* yönünde ortak görüş belirtmiştir. Öğrencilerin çoğu tarafından ailelerinin kendilerini kontrol altında tutmalarına gerek olmadığı ancak *iletişimi de koparmamaları* gerektiği ifade edilirken, üniversite yönetimlerinin internette bazı sitelere zaten sınırlama getirdiği ancak bireysel internetleri olduğundan *alınabilecek bir önlemin olmadığı* belirtilmiştir. Devlet kurumlarının ise konuyla ilgili yaptığı yasal düzenlemeler konusunda bilgi sahibi olmadıkları ancak *caydırıcı önlemlerin alınmasının gerekli olduğu* ifade edilmiştir. Campbell (2005:68), öğrencilerin okul içinde internet kullanmasıyla ilgili geniş önlemlere yönelik politikalar alınması gerektiğinin altını çizmiş, Willard ise (2006) alınacak politikalara aile, okul, hukuk sisteminin dahil edilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Sonuç olarak, üniversite öğrencileri arasında siber zorbalığın yaşandığı ve bu yaşantılardan olumsuz etkilendikleri görülmüştür. Üniversite gençliğinin yaşadığı bu deneyimlerle psikolojik sağlık, kimlik ve sosyalleşme süreçlerinin olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Özellikle siber zorbalık davranışlarına maruz kalan bu gençlerde sosyal ilişkilerde bozulma, okuldan uzaklaşma, öfke, akademik başarısızlık, depresyon ve intihar etme gibi ciddi sorunlar görüldüğü saptanmıştır. Bu amaçla şu öneriler getirilmiştir:

- Siber zorbalık, çok yönlü bir problem olduğundan bu problemin disiplinler arası bir anlayışla ele alınması gereklidir.
- Üniversite öğrencilerinin yeni medyayı etkili ve faydalı şekilde kullanabilmeleri amacıyla yol gösterici olabilecek çeşitli çalışmalar/uygulamalar yapılmalıdır.
- Üniversitelerde tüm bölümlerin ders müfredatlarına medya okuryazarlığı, medya etiği gibi seçmeli dersler konulmalı ve öğrencilerin farkındalıkları artırılarak, kendilerini korumaları sağlanmalıdır.
- Üniversitelerde öğrencilere kişisel gelişim (öfke kontrolü, çatışma yönetimi vb.) konularında psiko-sosyal destek verici eğitim seminerleri düzenlenerek öğrencilerin daha uygun davranışlar kazanmaları sağlanmalıdır.
- Türkiye’de siber zorbalık davranışlarını önleme ve siber mağdur öğrencilerin yaşadıkları problemlerin giderilmesine yönelik henüz müdahale programlarının geliştirilmediği bilinmektedir(<http://www.egitimtercihi.com>). Bu tür müdahale programlarının geliştirilmesi siber zorbalık davranışlarının önlenmesine ve siber zorbalık mağdurlarının yaşamış oldukları problemlerin azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada nitel araştırmaların doğası gereği elde edilen verilerin genellenmesi amaçlanmamaktadır. Ancak öğrencilerin doğal ortamında, tümevarımcı yaklaşımla derinlemesine ve çok boyutlu nitel bilgi sunulmak istenmektedir. Çalışmanın üniversite döneminde yaşanan siber zorbalığın tanımlanmasına katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Agatston, W. Patricia; Kowalski, Robin Ve Limber, Susan(2007). Students’ Perspectives on Cyber Bullying, *Journal of Adolescent Healthy*, Volume 41, Issue 6, December 2007, Pages S59–S60

Akbaba, Sırrı ve Eroğlu Yüksel(2013). İlköğretim Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Yordayıcıları, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 2013, 105-121

Akça, Emel; Saymer, İdil ve Ergül, Seda(2015). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Ve Siber Zorbalık Deneyimleri: Ankara Örneği, *Global Media Journal TR Edition*, 5 (10), s:71-86

Aksaray, Semra (2011). Siber Zorbalık, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 20, Sayı 2, 2011, Sayfa 405-432

- Aydın Erdem, İrem(2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi*. (35): 373-386
- Balç, Şükrü ve Ayhan, Bünyamin (2007). Üniversite Öğrencilerinin İnternet Kullanım Ve Doyumları Üzerine Bir Saha Araştırması, *Selçuk İletişim*, 5, 1, s.174-197
- Başlar, Gülşah (2012). Yeni Medyanın Gelişimi ve Dijitalleşen Kapitalizm, Akademik Bilişim Konferansı, Bildiri, Uşak Üniversitesi, Uşak
- Bayram, Nuran ve Saylı, Müslüm (2013). Üniversite Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık Davranışı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, cilt:71, sayı:1:107-116
- Binark, Mutlu(2007). Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular Ve Yöntem Sorunu, *Yeni Medya Çalışmaları*, Dipnot Yayınları 37, 1.Baskı, Ankara
- Brown, Karen, Jackson, Margaret ve Cassidy, Wanda (2006). Cyber-Bullying: Developing Policy to Direct Responses that are Equitable and Effective in Addressing this Special Form of Bullying, *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, Issue 57, December 18, 2006.
- Bulunmaz, Barış(2014).Yeni Medya Eski Medyaya Karşı: Savaşı Kim Kazandı Ya Da Kim Kazanacak?, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, Yıl.4, Sayı.7
- Büyüköztürk, Şener; Çakmak Kılıç, Ebru; Akgün, E. Özcan; Karadeniz, Şirin ve Demirel, Funda (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, (11. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Campbell, A. Marilyn (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise?, *Australian Journal of Guidance and Counselling*. 15(1), pp. 68-76.
- Çepni, Salih(2005). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, 2.Baskı, Trabzon, Üçyol Kültür Merkezi
- Çetin, Bayram; Peker, Adem; Eroğlu, Yüksel ve Çitemel, Nihan(2011). Interpersonal Cognitive Distortions as a Predictor of Cyber Victimization and Bullying: A Preliminary Report in Adolescents, *International Online Journal of Educational Sciences*, 2011, 3(3), 1064-1080
- Çetinkaya, Musa (2013). İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının İncelenmesi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Programı, İzmir
- Denzin, K. Norman ve Lincoln, S. Yvonna (1998). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*, London:Sage Publication.
- Dursun, Nevzat (2004). Üniversite Öğrencilerinin İnterneti Kullanma Amaçları, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/49.pdf>
- Hanewald, Ria (2008). Confronting the pedagogical challenge of cyber safety, *Australian Journal of Teacher Education*, 33 (3).1, DOI:10.14221/ajte.2008v33n3.1
- Hinduja, Sameer ve Patchin, W. Justin (2014). Cyberbullying: Identification, Prevention, & Response, Cyberbullying Research Center, October 2014 <http://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response.pdf>
- Hinduja, Sameer ve Patchin, W. Justin (2010). Bullying, Cyberbullying, and Suicide, *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Horzum, M. Barış ve Ayas Tuncay(2011). Ortaöğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba Ve Mağdur Olma Düzeylerinin Okul Türü Ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 10 (20), 139-159
- Kavuk, Melike ve Keser, Hafize (2015). Okulda siber zorbalık farkındalık anketinin geliştirilmesi, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), s.17-30.
- Koç, Serhat ve Kaynak, Selva(2010). Bilişim Suçları Bağlamında Yeni Medya Olarak İnternet Ve Kişisel Güvenlik, XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 10-12 Şubat 2010, Muğla Üniversitesi, Muğla <http://ab.org.tr/ab10/kitap/AB10-guncel.pdf> Erişim tarihi:18.02.2017
- Korkmaz, Ali(2016). Siber Zorbalık: Fizikselden Sanala Yeni Şiddet, *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, cilt:24, sayı:2, s:74-85
- Kowalski, Robin M. & Limber, Susan P (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students, *Journal of Adolescent Health*, Volume 41, Issue 6, Supplement, Pages S22-S30

Küçükali, Adnan(2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımı: Atatürk Üniversitesi Örneği, Bartın Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı:13, s:531-546

Li, Quing, (2006). Cyberbullying In Schools: A Research Of Gender Differences. School Psychology International, Vol. 27, No.2, pp: 157–170.

Mark, Lauren ve Ratliffe, T. Katherine (2011). Cyber Worlds: New Playgrounds for Bullying, *Computers in the Schools*, 28:92–116, ISSN: 0738-0569 print / 1528-7033 online DOI: 10.1080/07380569.2011.575753

Notar, E. Charles; Padgett, Sharon and Roden, Jessica (2013). Cyberbullying: A Review of the Literature, *Universal Journal of Educational Research* 1(1): 1-9, 2013

Özdemir, Murat ve Akar, Filiz (2011). Lise Öğrencilerinin Siber-Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Cilt 17, Sayı 4, ss: 605-626

Papacharissi Z and Rubin A M (2000) Predictors of Internet Use, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 44 (2), 175-196.

Peker, Adem; Eroğlu, Yüksel ve Çitemel, Nihan (2012).Ergenlerde Siber Zorbalığın Ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi, *International Journal of Human Sciences* :1064-1080

Polat, Hakan ve Güzel, Esat (2011). Üniversite Öğrencilerinin Bilgisayar Ve İnternet Kullanımına Yönelik Tutumları, *5th International Computer& Instructional Technologies Symposium*, 22-24 Eylül 2011, Fırat Üniversitesi, Elazığ

Rebecca, P. Ang; Kit-Aun, Tan; Abu Talip, Mansor (2010). Normative Beliefs About Aggression as a Mediator of Narcissistic Exploitativeness and Cyberbullying, *Journal of Interpersonal Violence*, vol. 26, 13: pp. 2619-2634. , First Published December 13, 2010.

Slonje, Robert ve Smith, K. Peter(2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154

Smith, K. Peter; Mahdavi, Jess; Carvalho, Manel; Fisher, Sonja; Russell, Shanette ve Tippett, Neil (2008). Cyberbullying, its nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385

Smith, Peter; Mahdavi, Jess; Carvalho, Manel and Tippett, Neil(2006). An Investigation Into Cyberbullying, Its Forms, Awareness And Impact, And The Relationship Between Age And Gender In Cyberbullying, *Research*, Research Brief, Brief No: RBX03-06 July 2006

Şahin, Mustafa; Sarı, V. Serkan; Özer, Ömer ve Er, S. Hatip(2010), Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarda Bulunma ve Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Görüşleri, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2010*, Sayı:21, ss.257-270

Tavşancıl, Ezel ve Aslan, Esra(2001). *İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Tsukayama, Hayley(2015). Teens Spend Nearly Nine Hours Every Day Consuming Media, 3 November 2015, The Washington Post

https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2015/11/03/teens-spend-nearly-nine-hours-every-day-consuming-media/?utm_term=.6a99fce11fbb

Vandebosch, Hedi. ve Van Cleemput, Katrien (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters, *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 499-503

Willard, Nancy(2006). *Electronic Bullying and Cyber threats: Responding to the Challenge of Online Social Cruelty*, Threats, and Distress. London: Center for Safe and Responsible Internet Use.

Willard, Nancy(2007). Educator's Guide to Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress, Center for Safe and Responsible Use of the Internet

<https://education.ohio.gov/getattachment/Topics/Other-Resources/School-Safety/Safe-and-Supportive-Learning/Anti-Harassment-Intimidation-and-Bullying-Resource/Educator-s-Guide-Cyber-Safety.pdf.aspx>

Yaman, Erkan ve Sönmez, Zuhul (2015). Ergenlerin Siber Zorbalık Eğilimleri, *Online Journal Of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(1), 18-31.

- Yaman, Erkan ve Peker, Adem (2012). Ergenlerin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyete İlişkin Algıları, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3):819 -833
- Yaşar Öрге, Funda(2014). Nitel Bir Araştırma: Türkçe Dersinde Beceri Eğitimi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/6 Spring 2014, p. 865-886, Ankara-Turkey
- Yetim, Servet (2015). Siber Zorbalık, Türkiye Ve Abd Karşılaştırması (Abd V. Drew Dosyası), TBB Dergisi 2015 (120)
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Öğrencilerin İnternet Kullanımıyla İlgili Anket Sonuçları Hakkındaki Rapor,
http://azdavay.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_01/22041328_3internetkullanimianketrapo ruveyapilablecekalimalar.pdf Erişim tarihi:23.03.2016
- Siber Zorbalık, Ocak 2011
<http://www.tedkarabuk.k12.tr/Eklenti/59,siberzorbalikpdf.pdf?0> Erişim tarihi:29.03.2017
- <http://www.egitimtercihi.com/egitimteknolojileri/3744-gen%C3%A7lerin-yeni-tehdidi-siber-zorbalik.html> Erişim tarihi:31.03.2017
- Ece Ünalın; Adil Uğur Yavuz; Gözde Gümüş ve Özgür Akman: Üniversite Öğrencilerinin Elektronik İletişim Araçları Üzerinden Karşılaşmış Oldukları Şiddet Olguları: Bir Ön Çalışma
<http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/600/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm14/14.S8.pdf>
Erişim tarihi:04.04.2017

KAMU KURUM VE KURULUŞLARININ HALKLA İLİŞKİLER FAALİYELERİNDE WEBSİTESİ VE TWITTER KULLANIMLARI: KKTC CUMHURBAŞKANLIĞI ÖRNEĞİ

Sevilay ARSLAN

Dr., Cyprus International University, CYPRUS soren@ciu.edu.tr

Abstract

Website and Twitter Usage in Public Relations Activities of Public Institutions: The Case of Trnc Presidency

The methods and tools used in public relations activities are changing in parallel with the development of communication technologies. Today, with the emergence of new communication technologies that enable users to exchange information and views, public relations activities have shifted to especially online tools and websites. Within this scope, digital marketing, online public relations, viral communication become very important activities of public relations specially for crisis management, corporate image, corporate identity, promotion, information, etc. The aim of this study is to examine the usage of websites and twitter as mediums of public relations activities carried by public institutions in the case of TRNC Presidency. In addition, this study aims to reveal the shortcomings of the public institutions usage of the websites and twitter for informing the public and obtaining information about their wishes and opinions. Furthermore, proposals will be made to make the website and twitter usage in public relations activities more effective. In the direction of the goals of our study, firstly a literature review will be conducted and basic concepts will be defined. Then, the conceptual framework of the study will be established on the direction of data gathered from examining the usage of internet, websites and twitter in public relations and especially the applications of public institutions in this field. In this study, content analysis will be conducted to official website and twitter accounts of the TRNC Presidency, and written, audiovisual and visual materials will be systematically analyzed. The official website and twitter account will be analyzed by considering "accessibility to the site", "overview", "ease of use", "recognition", "introduction", "contact information", "contents of messages" and "time distribution of messages". At the end of the study, the data obtained as a result of literature review and content analysis will be analyzed and interpreted in a systemic way.

KEYWORDS: Public institutions, public relations, internet, website, twitter

GİRİŞ

Önceleri yazılı, basılı ve elektronik ortamlarda yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri, belirtilen ortamların yanı sıra günümüzde; sanal mecralar olan internet ve sosyal medya üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. Kurumların internet sitelerinin oluşturulması ile başlayan bu süreç, yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu olanakların gelişimine paralel olarak devam etmiştir. Sonuç olarak, internet tabanlı uygulamalar ve özellikle sosyal medya araçları hızlı, kolay ve masrafsız birer iletişim ortamı olma özellikleri ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından halkla ilişkiler faaliyetlerinde tercih edilen araçlar haline gelmiştir.

Bu noktadan hareketle, çalışmamızda, KKTC Cumhurbaşkanlığı örneğinde, kamu kurum ve kuruluşlarının halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında kurumsal web siteleri ve en popüler sosyal medya araçlarından biri olan twitter kullanımlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarının özellikle tanıma ve tanıtma amacıyla kurumsal web siteleri ve twitter üzerinden yürüttükleri halkla ilişkiler faaliyetlerindeki mevcut eksikliklerin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bunların yanı sıra, tespit edilen mevcut eksikliklerin giderilmesine ilişkin öneriler sunulması da çalışmanın hedefleri arasındadır.

Belirtilen hedefler doğrultusunda, KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesi ile twitter hesaplarında yer alan yazılı, işitsel ve görsel materyaller içerik analizi yöntemi kullanılarak

sistemantik bir şekilde analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, çalışma kapsamına alınan kurumsal web sitesi ile twitter hesabının; “siteye erişilebilirlik”, “genel görünüm”, “kullanım kolaylığı”, “tanıma”, “tanıtma”, “iletişim bilgileri”, “içerik”, “mesajların zaman dağılımı”, “mesajların gün dağılımı” ve “mesajların içeriği” bağlamında nasıl bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir.

1. İNTERNET TABANLI UYGULAMALAR VE HALKLA İLİŞKİLER

1.1 İnternet Tabanlı Uygulamalar ve Sosyal Medya

Benzeri görülmemiş bir hızla gelişen iletişim teknolojileri önceki dönemlerden oldukça farklı niteliklere sahip yeni iletişim mecralarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu iletişim ortamlarından en önemlileri arasında internet ve sosyal medya yer almaktadır.

Bilgisayar sistemlerini birbirine bağlayan elektronik iletişim ağı şeklinde tanımlanan (<https://www.merriam-webster.com>) internet, binlerce akademik ve ticari ağ ile devlet ve serbest bilgisayar ağının birbirine bağlanmasıyla oluşmuştur (<https://tr.wikipedia.org>). 1960’lı yıllardan itibaren gelişmeye başlayan internet teknolojisinin iletişim alanında yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması, bilginin toplanmasını, işlenmesini, saklanmasını ve dolaşımını sağlayan bilgi iletişim teknolojilerinde köklü değişimlere neden olmuştur. Bu süreçte, verilerin dijital olarak işlendiği; zaman, uzam farkı gözetmeksizin çok miktardaki bilginin çeşitli iletim yolları vasıtasıyla çok hızlı bir şekilde aktarılabilirdiği etkileşimli teknolojiler (İspir, 2013: 9) ve uygulamalar geliştirilmeye başlanmıştır.

Pek çok alanda yeni olanaklar sunan internetin, dünya çapında yaygın bir biçimde kullanılması, internet bağlantısının çok daha ucuz hale geldiği 2000’li yılların başında gerçekleşmiştir (Coleman, 2012:109).

Yeni iletişim ortamları ile görüntüler, sesler, grafikler vb. metinler paylaşılabilen, çok daha fazla yazılı ve görsel-işitsel bilgi insanların erişimine sunulabilmektedir. Rogers, yeni iletişim araçlarının en önemli üstünlüklerini, karşılıklı iletişime olanak tanıma; tek tek bireylere özel mesajlar iletilme ya da alma şeklinde mesaj değişimi sağlama; kullanıcılarına iletişimi istedikleri zaman başlatılabilen, dondurabilen ya da bitirebilme imkanı verme şeklinde sıralamıştır. (Rogers’dan aktaran Karaçor, 2009: 125).

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler içerisinde, kullanıcılarına kamuya açık ya da yarı açık profil oluşturma, bağlantı paylaşılan diğer kullanıcıların listesini görebilme ve ağ içerisinde diğer kullanıcıların paylaştığı bağlantılara erişebilme olanağı sunan web tabanlı platformlar olan sosyal medya platformlarının ortaya çıkması oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Sosyal medyayı, Web 2.0’nin teknolojik ve ideolojik temellerine dayanan ve içeriğin oluşturulmasında ve değiştirilmesinde kullanıcının aktif görev almasına olanak tanıyan internet tabanlı uygulamalar olarak tanımlamak mümkündür (Kaplan, Haenlein, 2010: 61; Kietzmann vd, 2011: 241). Safko ve Brake’e (2009: 6) göre sosyal medya, yazılı, görsel-işitsel iletilerin yaratılmasına ve kolaylıkla iletilmesine olanak sağlayan web tabanlı uygulamaları kullanarak bilgi ve görüş paylaşmak üzere online olarak bir araya gelen kişiler arasındaki faaliyetleri, uygulamaları ve davranışları ifade etmektedir. Sosyal medya, enformasyonun, farklı görüşlerin ve deneyimlerin kamu oluşumlu web sitelerince paylaşımına imkan veren bir mecra (Weinberg, 2009: 1). Sosyal medya, kullanıcılarına içeriklere erişebilme, bunları paylaşabilme ve etkileşime girebilme olanağı sunan birçok uygulamayı içinde barındırmaktadır. Facebook gibi popüler sosyal ağ sitelerinden,

Flickr gibi fotoğraf paylaşım sitelerine, Digg gibi sosyal işaretleme sitelerinden, Twitter gibi micro blog sitelerine kadar çok sayıda sosyal medya uygulaması bulunmaktadır.

1.2 HALKLA İLİŞKİLERDE İNTERNET TABANLI UYGULAMALARIN KULLANIMI

İnternet tabanlı uygulamalar ve özellikle sosyal medya uygulamaları, kullanıcılarını oylama, yorum ve bilgi paylaşımı gibi konularda cesaretlendirerek geri bildirim teşvik eden, geleneksel medyadan farklı olarak iki yönlü iletişime olanak tanıyan, topluluklara çabuk ve etkili bir oluşum için izin vererek fotoğraf, politik değerler, favori televizyon şovları gibi ilgili oldukları şeyleri paylaşma imkanı sağlayan, bağlantılı işlemlere ve kullanıcıların herhangi bir konuda link verilmesine imkan veren (Mayfield, 2010: 6) yapısıyla örgüt ve kamularının iletişiminin yönetimi olarak tanımlanabilecek olan halkla ilişkiler (Yağmurlu, 2011: 7) faaliyetleri çerçevesinde son yıllarda gündeme gelen bir iletişim ortamı haline gelmiştir. Belirtilen özellikleri ise sosyal medyanın, halkla ilişkilerin normatif modeli olan iki yönlü simetrik model bakış açısına en yakın uygulamalara olanak tanıyan kitle iletişim ortamı olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

İnternet tabanlı uygulamalar ve bu uygulamalar arasında yer alan sosyal medya, halkla ilişkilerin tanıma ve tanıtma işlevini yerine getirmek ve özellikle tanıma işlevi açısından halkla ilişkiler uygulamalarını geliştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Halkla ilişkilerin en eski ve temel faaliyet grubunu oluşturan tanıtma işlevi, tek-yönlü iletişim faaliyetlerini içermekte ve örgütü, mal ve hizmetlerini kamulara tanıtma amacıyla gerçekleştirilmektedir. İnternet üzerinden iletilen haber bültenleri, kamuya yönelik yapılan duyurular tanıtma faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir. Halkla ilişkilerin ikinci işlevi ise tanıma işlevidir. Tanıma, örgütün kamularını tanımasını, onların istek ve görüşleri hakkında bilgi edinmesini hedefleyen faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin iletişim etkinliğine geribildirim katarak iletişimi iki yönlü hale getirdiğini söylemek mümkündür. Bilgi edinme başvuruları, anketler, şikayet ve istek hatları tanıma işlevine örnek oluşturabilecek uygulamalardır.

Özetlemek gerekirse; internet tabanlı uygulamalar ve özellikle sosyal medya sadece özel sektör tarafından ya da eğlence amaçlı olarak kullanılan bir platform olmanın çok ötesine geçmiş, kamu kurum ve kuruluşlarının halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında yürütülen tanıtma ve tanıma faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir mecra haline gelmiştir.

1.3 KAMU KURUM VE KURULUŞLARININ HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNDE İNTERNET TABANLI UYGULAMALARIN ÖNEMİ

Kamu kurum ve kuruluşları kurumsal internet siteleri, web servis, telekonferans ve benzer diğer uygulamalar üzerinden; e-anketler, e-reklam, e-gazeteler yayınlamak gibi giderek artan sayıda halkla ilişkiler faaliyetini bu mecralarda yürütmektedir. Bunların yanı sıra; kurumla ilgili bilgileri paylaşma, kurumla ilgili haberleri duyurma, çeşitli konular üzerinde kurumun görüşlerini bildirme, kurumun görünürlük elde etmesine yardımcı olma, kullanıcılar ve diğer örgütlerle iletişim ağı kurma, imza, eylem veya yardım amaçlı kampanyalar yürütme ve destek sağlama (Onat, 2010: 117-118), vatandaşların istek ve şikayetlerinden haberdar olma (Köksal, Özdemir, 2013: 332), krizleri daha etkin bir biçimde yönetme (Aydınalp, 2013: 9) faaliyetleri de bu mecralar üzerinden ve giderek artan sıklıkla gerçekleştirilmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, bu mecraların, araştırma, çevreyi tanıma ve konu yönetimi açısından halkla ilişkiler uzmanlarına yeni olanaklar sunma işlevi de görebilmesidir. Bu sayede kamu kurum ve kuruluşları, kamulara yönelik yürüttükleri faaliyet, mesaj ve işlemleriyle ilgili eş zamanlı olarak tepkiler alabilmektedir (Kent, 2008: 35).

Kamu kurum ve kuruluşlarının halkla ilişkiler faaliyetlerinde internet tabanlı uygulamaların önemine ilişkin olarak yapılan çalışmalarda, internet tabanlı uygulamalar ve özellikle sosyal medyanın, kurum haberlerini ve düzenlenen faaliyetleri geleneksel medyaya nazaran çok daha hızlı ve ucuz biçimde toplumun önemli bir kesimine ulaştırabilme özelliği ön plana çıkmaktadır. İnternet tabanlı uygulamalarda kullanılan kişisel, samimi dilin ise kurumların kamularla duygusal bağ kurması ve bu bağlamda kuruma yönelik kurumsal kimliği güçlendirmesine katkı sağladığı belirtilmektedir (Tekvar, 2012: 362).

Erkek (2016: 143), sosyal medya araçlarının katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi yönetim ilkelerinin artırılmasına nasıl katkı sağlayabileceğini inceleyen araştırmasında, bu araçlar sayesinde yönetişimin katılım, saydamlık, etkinlik, hesap verebilirlik gibi ilkelerinin, kamu idare ve kuruluşları tarafından daha etkili bir biçimde yürütüleceği sonucuna ulaşmıştır.

Vatandaşların internet tabanlı uygulamaları gerek bilgi edinerek kurumu daha yakından tanımak, gerekse kendi istek ve görüşlerini paylaşarak kurumlara bunu duyurmak amacıyla kullanmaya başlamış da, bu mecraların önemini arttıran bir husustur. Zira böylelikle, belirtilen uygulama ve ortamlar, vatandaşların ihtiyaçlarını öğrenmek ve politika ile projeler hakkındaki tavrını ölçmek için yöneticilere önemli fırsatlar sunar hale gelmiştir. Yüksel (2005; 254-257) yaptığı çalışmada, bu durumun, kamu ihtiyaçlarının doğru tespitini sağlayarak sınırlı kaynakların daha verimli kullanılmasına katkıda bulunduğunu belirtmiş; böylelikle kırtasiyeciliğin azaltılması ve yerel ihtiyaçların zamanında giderilmesi ile birlikte hizmet kalitesinin de yükseltileceğini vurgulamıştır. Tarhan (2012; 85) ise, sosyal medya üzerinden yürütülen halkla ilişkiler faaliyetlerinin önemine ilişkin olarak, bu iletişim ortamı aracılığı ile yöneticilerin halkın nabzını daha kolay tutulabildiğini; sonuç olarak ise vatandaşlar ile yöneticilerin iletişim ve işbirliği sağlamalarının daha kolay bir hale geldiğini ifade etmiştir.

Zerfass ve arkadaşları ise, sosyal medya uygulamalarının halkla ilişkiler uzmanları açısından önemini şu şekilde sıralamıştır (Zerfass vd, 2009: 60):

- Yenilik ve samimiyeti gösterir.
- Özel kamulara yönelik tanıtım faaliyeti gerçekleştirir.
- Düşünceleri ortaya çıkarır. Sosyal medyayı takiple insanların, bir kişi, ürün veya kurumla ilgili ne düşündüğü anlaşılabilir.
- Kamularla diyalog yaratır.
- Yeni ilişkiler ortaya çıkarır. Sektör, kurum veya ürünle ilgili blog yazarı, moderatör gibi yeni kamuoyu önderleriyle ilişkiler oluşturur.

2. KAMU KURUM VE KURULUŞLARININ HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNDE WEBSİTESİ VE TWITTER KULLANIMLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA: KKTC CUMHURBAŞKANLIĞI ÖRNEĞİ

2.1 ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, KKTC Cumhurbaşkanlığı örneğinde, kamu kurum ve kuruluşlarının halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında kurumsal web siteleri ve twitter kullanımlarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, 8 adet araştırma sorusu oluşturulmuştur.

Çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

- KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesi görsel olarak nasıl bir yapıya sahiptir?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesi kullanım olarak nasıl bir yapıya sahiptir?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde tanıtma amaçlı olarak neler sunulmaktadır?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde tanıma amaçlı olarak neler sunulmaktadır?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde paylaşılan bilgilerin içerikleri nasıldır?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı resmi twitter hesabının genel görünümü nasıldır?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı resmi twitter hesabındaki mesajların zamana ve günlere göre dağılımı nasıldır?
- KKTC Cumhurbaşkanlığı resmi twitter hesabındaki mesajların konulara göre dağılımı nasıldır?

Belirtilen amaç ve araştırma soruları doğrultusunda; incelemeye alınan KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesi ile twitter hesaplarına yönelik içerik analizi yapılmıştır. Bu süreçte, yazılı, işitsel ve görsel materyaller sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, çalışma kapsamına alınan kurumsal web sitesi ile twitter hesabının; “siteye erişilebilirlik”, “genel görünüm”, “kullanım kolaylığı”, “tanıma”, “tanıtma”, “iletişim bilgileri”, “içerik”, mesajların zaman dağılımı”, “mesajların gün dağılımı” ve “mesajların içeriği” bağlamında nasıl bir yapıya sahip olduğuna ilişkin veriler tablolar halinde sunulmuştur.

2.2 KKTC CUMHURBAŞKANLIĞI KURUMSAL WEB SİTESİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında, KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinin biçimsel özelliklerinin belirlenmesine yönelik analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitelerindeki verileri analiz edebilmek için belirlenen kriterler ve değerler doğrultusunda kodlama cetvelleri; Morkoç ve Doğan (2014: 59-60), Tanyıldızı ve Karatepe (2011: 528-532) ve Tarhan'ın (2007: 86-88) araştırmalarında yararlandıkları kodlama cetvellerinin içerikleri, kamu kurumu ve kuruluşlarının web sitesinde genel olarak bulunan ve bulunması gereken bilgiler incelenerek oluşturulmuştur.

2.2.1 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesine Erişim

Cumhurbaşkanlığı web sitesini değerlendirirken ilk olarak biçimsel özellikler ele alınmıştır. Tablo 1’de sunulan biçimsel özellikler kapsamında ise öncelikle, arama motorlarında Cumhurbaşkanlığının kurumsal web sitesinin yer alması ve sitenin arama sonuçları içerisinde kaçınıcı sırada yer aldığı incelenmiştir.

Tablo 1: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesine Erişim

SİTEYE ERİŞİM	
Arama motorunda site bulunabiliyor mu?	√
Aramada site kaçınıcı sırada yer alıyor?	1.

2.2.2 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Genel Görünümü

Cumhurbaşkanlığı web sitesinin biçimsel özelliklerine yönelik ikinci değerlendirme, siteye girildiğinde karşılaşılan görünüme yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Burada; Cumhurbaşkanlığının ana sayfasının açık ve anlaşılır olması, sayfalarda renk kullanımının bulunması, sayfaların yapısı, fotoğraf kullanımı, butonların işlerliği, sitenin güncellenme durumuna ilişkin bilgiler ve sosyal medya araçlarının kullanımıyla ilgili değerlerden oluşan kriterler incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Genel Görünümü

GÖRÜNÜM	
Ana sayfa sade, açık ve anlaşılır mı?	√
Sayfalarda renk kullanımı uygun mu?	√
Fon müziği var mı?	-
Sayfalar arası görsel uyum var mı?	√
Sayfa uzunluğu nasıl? (kısa/normal/uzun)	Normal
Sayfa kenar boşlukları var mı?	√
Fotoğraf kullanımı etkili mi?	√
Butonların işlerliği iyi mi?	√
Sayfalarda ikon yoğunluğu uygun mu?	√
Yazılar okunabilir mi?	√
Ana sayfada görsel uyum var mı?	√
Yazıların okunmasına engel desenler kullanılmış mı?	-
Son güncelleme tarihi belirtilmiş mi?	-
Eski siteye erişim olanağı sağlanmış mı?	-
Sosyal medya araçlarına link verilmiş mi?	√
Toplam	12/15

2.2.3 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Kullanım Kolaylığı

KKTC Cumhurbaşkanlığı web sitesine yönelik üçüncü değerlendirme, siteye girdikten sonra sitenin kullanımına ilişkin oluşturulan kodlama cetvelinde ele alınmıştır. Bu kapsamda; sitede yer alan linklere ulaşmada sorun yaşanması, arşive ulaşma imkânı, arama aracının bulunması, sayfa içerisinden çıktı alma olanağı, dil seçim olanağı, site haritası ve engelli vatandaşlar için kullanılan özelliklerle ilgili kriterler incelenmiş ve sonuçlara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi Kullanım Kolaylığı

KULLANIM KOLAYLIĞI	
Linklere ulaşmada sıkıntı var mı?	-
Sayfalar arası geçişte sorunlar var mı?	-
Arşiv / Arşive ulaşma imkanı var mı?	√
Kelime, tarih, olarak arama yapılabilir mi?	√
Sayfadan çıktı alma imkanı var mı?	-
Dil seçim olanağı var mı?	√
Font kullanımı uygun mu?	√
Site haritası var mı?	-
A-Z listesi var mı?	-
Başa dönme butonu var mı?	-
Görme engelli web sayfası var mı?	-
Dinletme aracı var mı?	-
Toplam	6/12

2.2.4 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Tanıma Faaliyetlerinde Kullanımı

Daha önce de belirtildiği üzere, tanıma faaliyetleri içerisinde, hedef kitlenin görüşlerini almayı ve öğrenmeyi sağlayan temel değerler yer almaktadır. Bu çerçevede sitede, Tablo 4'te de görüldüğü üzere, anket araştırmalarının bulunması, şikâyet ve istek hattının var olması, bilgi edinme imkanının sunulması, ziyaretçi sayısı ve ziyaretçi defteri uygulamasına yer verilmesine ilişkin değerler irdelenmiştir.

Tablo 4: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Tanıma Faaliyetlerinde Kullanımı

TANIMA	
Anket araştırmaları var mı?	-
Şikâyet ve istek hattı var mı?	-
Cumhurbaşkanına mesaj gönderme olanağı var mı?	√
Bilgi edinme olanağı sağlanmış mı?	√
Ziyaretçi sayısı veriliyor mu?	-
Ziyaretçi defteri uygulaması var mı?	-
Toplam	2/6

2.2.5 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Tanıtma Faaliyetlerinde Kullanımı

KKTC Cumhurbaşkanlığı web sitesinin tanıtma amaçlı kullanımına yönelik analizde; Cumhurbaşkanlığı hakkında sunulan bilgilerin (tarihçe, logo, değerler, mevzuat, hizmetler, adres, yapılanma vb.) varlığı, ulaşım haritasının bulunması, sıklıkla sorulan sorular sayfalarının varlığı, basında çıkan haberler ile çalışanlara yönelik bilgilerin bulunması, duyurular, vb. ile ilgili kriterler incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesinin Tanıtma Faaliyetlerinde Kullanımı

TANITMA	
Cumhurbaşkanlığı tarihçesi ile ilgili bilgi var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı logosu var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı değerleri ile ilgili bilgi var mı?	√
Cumhurbaşkanlığının adresi verilmiş mi?	√
Cumhurbaşkanlığı ulaşım haritası var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı yapılanması ile ilgili bilgi var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı birimleri ile ilgili bilgi var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı ile alakalı mevzuat var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı hizmetleri ile ilgili bilgi var mı?	√
Sıklıkla sorulan sorular sayfası var mı?	-
Cumhurbaşkanlığı hakkında basında çıkan haberlere/haber arşivine yer verilmiş mi?	√
Çalışanların iletişim bilgileri var mı?	√
Duyurular kısmı var mı?	√
Etkinlik takvimi var mı?	√
Ülkeye ilişkin kültürel ve da turistik bilgiler ve uygulamalar var mı?	√
İhaleler ile ilgili bilgiler var mı?	√
Cumhurbaşkanlığının aldığı kararlar var mı?	√
Toplam	16/17

2.2.6 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi İletişim Bilgileri

İletişim bilgileri analizi kapsamında, Cumhurbaşkanlığının posta adresi, e-posta adresleri, telefon ve fax numaralarının mevcut olup olmadığı ile ilgili değerler incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir. Cumhurbaşkanlığının hem tanıma hem de tanıtma araçları arasında yer alan

iletişim bilgilerinin web sitesinde paylaşılması kurum ile vatandaş arasındaki iletişimi ve kurumun imajını daha da güçlendirmesine olanak tanınması itibariyle önem arz etmektedir.

Tablo 6: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesi İletişim Araçları

İLETİŞİM	
Posta adresi var mı?	√
Telefon numarası var mı?	√
Fax numarası var mı?	√
E-posta adresi var mı?	√
Toplam	4/4

2.2.7 KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesindeki Paylaşımların İçeriği

Tablo 7’de görüldüğü üzere, içerik başlığı altında; Cumhurbaşkanlığı web sitesinde yer verilen bilgilerin, mesajların, paylaşımların genel olarak neler olduğunu incelenmiştir.

Tablo 7: KKTC Cumhurbaşkanlığı Web Sitesindeki Paylaşımların İçeriği

İÇERİK	
Halkla ilişkiler, iletişim birimi ile ilgili bilgi var mı?	√
Vatandaşlar için işlemler var mı?	√
Vatandaş sosyal faaliyetleri ile ilgili bilgi var mı?	√
Cumhurbaşkanlığı Birimleri ile ilgili bilgi var mı?	√
E-hizmetler var mı?	-
Gerekli görülen linkler var mı?	√
Toplam	5/6

2.3 KKTC CUMHURBAŞKANLIĞI RESMİ TWİTTER HESABININ ANALİZİ

KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinin ardından ele alınan Twitter hesabına dönük araştırmadaki kodlama cetvelleri; Tarhan (2012: 89-94)’nın kullandığı kodlama cetvelleri ve örneklem kapsamındaki Cumhurbaşkanlığı Twitter hesabında karşılaşılan unsurlar dahilinde oluşturulmuştur.

2.3.1 KKTC Cumhurbaşkanlığı Twitter Hesabının Genel Görünümü

Çalışmanın bu bölümünde, KKTC Cumhurbaşkanlığı resmi Twitter hesabında karşılaşılan görsel ve sayısal değerler irdelenmiştir. Bu kapsamda ele alınan, Cumhurbaşkanlığı tarafından paylaşılan toplam tweet sayısı, takip edilen ve takipçi toplam sayısı, favori ve listelerdeki tweet sayıları,

kurumsal logo ve kurumsal web sayfalarına ilişkin bilgilerin paylaşımı ile ilgili bilgilerin analiz sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8: KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabının Genel Görünümü

Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Twitter Hesabı (https://twitter.com/KKTCCB) (15 Nisan 2017 tarihine kadarki veriler)	
Tweetler	2.230
Takip edilen	1
Takipçiler	6.473
Favoriler	-
Listeler	-
Kurumsal logo	√
WEB sayfası ile ilgili bilgi	√
Twitter’a katilim tarihi	Mayıs, 2013

2.3.2 KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabındaki Mesajların Zamana Göre Dağılımı

Mesajların zaman dağılımına yönelik analiz kapsamında, Cumhurbaşkanlığının 15 Şubat-15 Nisan 2017 tarihleri arasında, aylara göre paylaştığı tweetlerin sayısı ve bunları paylaşma sıklıkları incelenmiştir. Bu kapsamda ilk olarak, Cumhurbaşkanlığı Twitter hesabında mesai saatleri içerisinde ve mesai saatleri dışında gönderilen mesaj sayısı belirlenmiştir. Sonrasında ise, Cumhurbaşkanlığı Twitter hesaplarında hafta içi ve hafta sonu gönderilen mesaj sayısı hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabındaki Mesajların Zamana Göre Dağılımı

MESAI SAATLERİ İÇİNDE (08.00-16.00)			
PAYLAŞILAN TWEET SAYISI	15 Şubat-15 Mart	16 Mart-15 Nisan	Toplam
	69	32	101
MESAI SAATLERİ DIŞINDA			
PAYLAŞILAN TWEET SAYISI	15 Şubat-15 Mart	16 Mart-15 Nisan	Toplam
	55	23	78

Tablo 10: KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabındaki Mesajların Günlere Göre Dağılımı

HAFTA İÇİ			
PAYLAŞILAN TWEET SAYISI	15 Şubat-15 Mart		Toplam
	97	44	
HAFTA SONU			
PAYLAŞILAN TWEET SAYISI	15 Şubat-15 Mart		Toplam
	27	11	

2.3.3 KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabındaki Paylaşımların İçeriği

Tablo 11’de görüldüğü üzere, KKTC Cumhurbaşkanlığı tarafından paylaşılan tweetlerin içeriğini oluşturan kodlama cetveli, mesajların hangi sıklıkla paylaşıldığını ve konu içeriklerinin neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla oluşturulmuştur.

Tablo 11: KKTC Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabındaki Mesajların Konulara Göre Dağılımı

PAYLAŞIMLARIN İÇERİĞİ	PAYLAŞIM SAYISI
Etkinlik	14
Duyuru	8
Bilgilendirme/Açıklama	99
Toplantılar/Görüşmeler	10
Kültür/Sanat	4
Davet/Ziyaret	30
Dilek/İstek	5
Taziye/Anma	6
Açılış ve Temel Atma Törenleri	-
TV/Radyo Programı	3
Toplam	179

SONUÇ

Benzeri görülmemiş bir hızla gelişen iletişim teknolojileri önceki dönemlerden oldukça farklı niteliklere sahip yeni iletişim mecralarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu iletişim ortamlarından en önemlileri arasında, web siteleri ve sosyal medya ortamlarını da içeren internet tabanlı uygulamalar yer almaktadır. Yeni iletişim teknolojileri, diğer pek çok alanı olduğu gibi halkla ilişkiler alanını da etkilemiş ve bu alanda yürütülen faaliyetlerin içeriğinin, aktörlerinin, yöntem ve tekniklerinin de değişmesine neden olmuştur. İnternet ve sosyal medya araçları hızlı, kolay ve masrafsız iletişim ortamları olma özellikleri ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen, tanıtma ve tanıma amaçlarına da içeren halkla ilişkiler faaliyetleri için öncelikli olarak tercih edilen iletişim ortamları haline gelmiştir. Bu çerçevede kurumlar internet siteleri ve sosyal medya hesaplarını belirtilen değişiklikleri dikkate alarak yeniden biçimlendirilmek için çalışmalar başlatmışlardır. Zira, Yeşilorman ve Koç'un (2012; 772) da belirttiği üzere, bilgi üretiminin öneminin arttığı bu çağda merkezi ve yerel idarelerin de kendi yapılarını bu yönde dönüştürmeleri, bilişim teknolojilerinin özellikle hizmet sunumuna olan katkılarından azami ölçüde yararlanmaları bir zorunluluk haline gelmiştir.

KKTC Cumhurbaşkanlığının halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında kurumsal websitesi ve twitter kullanımının incelendiği bu çalışmada, ilk olarak Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinin görsel olarak nasıl bir yapıya sahip olduğu incelenmiştir. Sonuç olarak; kurumsal web sitesinde görünüm açısından büyük eksikliklerin bulunmadığı belirlenmiştir. Sitenin sade, açık ve anlaşılır bir şekilde kullanıcılara sunulması, kullanıcıların sitede karşılaşacağı karmaşıklığın önüne geçmiştir. Web sitesi kenar boşluğu, site uzunluğu, zemin rengi, renk kullanımı gibi unsurlar standartlar ölçüsünde bulunmaktadır. Ancak, Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde fon müziğine, sitenin son güncellenme tarihine ve eski siteye erişim olanağına yer verilmediği belirlenmiştir. Sitede belirtilen unsurlara yer verilmek suretiyle belirtilen eksikliklerin giderilmesi uygun olacaktır.

KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinin kullanım olarak nasıl bir yapıya sahip olduğu incelendiğinde ise, web sitesinde bulunan araç butonlarının işlerliğinde herhangi bir sorun bulunmadığı görülmüştür. Web sitesinde sosyal medya araçlarına ait erişim butonlarına yer verilmiştir. Bu durum, Cumhurbaşkanlığının internet tabanlı uygulamaların vatandaşlara ulaşımı sağlayan bir mecra olarak ne kadar önemli olduğunun farkında olduğunu göstermektedir. Bunlarla beraber, Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinin kullanımı konusunda bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Web sitesinin site haritası, A-Z listesi ve başa dönme butonu bulunmamaktadır. Bu eksiklikler sitenin kullanım kolaylığı düzeyinin arttırılması açısından giderilmelidir. Belirlenen diğer eksiklikler ise, web sitesinde kullanım açısından özellikle görme bozukluğu yaşayan kullanıcılar için kolaylık sunan, görme engellileri web sitesi ve dinleme butonu gibi kolaylıklara yer verilmemesidir. Bu noktada, Cumhurbaşkanlığının görme engelli vatandaşlar için sesli, işitme engelli vatandaşlar için ise; videolar ya da haberlerin içeriklerindeki konuşmalarını altyazı olarak sunması önerilmektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda, KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde tanıtma amaçlı olarak neler sunulduğuna bakıldığında, web sitesinde tanıtma ölçeklerinin, "sıklıkla sorulan sorular" dışında kalan tümüne yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu eksikliğin giderilerek tanıtma faaliyetleri kapsamında siteye sıklıkla sorulan sorular sayfasının eklenmesi gerekmektedir. Böylelikle kullanıcılar, merak ettikleri konulara ilişkin bilgilere daha kolay ve hızlı erişerek kurumu daha yakından ve etkili biçimde tanıma olanağı bulacaktır.

KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde tanıma amaçlı olarak neler sunulduğu inceleme sonuçları ise, web sitesinde anket uygulamaları, şikâyet ve istek hattı, ziyaretçi sayısı gibi uygulamaların bulunmadığını göstermiştir. Bu eksikliğin giderilebilmesi için, tanıma faaliyetlerine yönelik olarak, Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde, kullanıcıların görüşlerini almak amacıyla anketler düzenlenmeli, kamuoyu araştırmaları yapılmalı, şikâyet-istek hatlarından yararlanılmalıdır. Unutulmamalıdır ki; internet tabanlı uygulamaların halkla ilişkilerin tanıma faaliyetlerinde etkili biçimde kullanılması karşılıklı iletişimde edinilen geri bildirimler ile sağlanabilmektedir. Bu doğrultuda belirtilen uygulamaların geribildirim kanalı olarak etkin biçimde kullanılmasının sağlanması gerekmektedir. Bunların yanı sıra, vatandaşlardan gelen istek, şikâyet, öneri vb. geri bildirimlerin doğru şekilde raporlanması, ilgili yöneticilere düzenli olarak iletilmesi ve analizlerinin yapılması da oldukça önemli bir konudur.

KKTC Cumhurbaşkanlığı kurumsal web sitesinde paylaşılan bilgilerin içerikleri irdelendiğinde ise, e-hizmetler dışında kalan tüm ölçütlere yer verildiği belirlenmiştir. E-hizmetler içeriğinin de siteye eklenerek, kurumun verdiği elektronik hizmetlerden vatandaşların tek bir noktadan yararlanmasının sağlanması ve böylelikle tespit edilen eksikliğin giderilmesi gerekmektedir. Bunlara ek olarak, kurumun internet tabanlı uygulamalar ve özellikle sosyal medyada doğru bir biçimde yer almasının en önemli koşullarından birinin de kurumun paylaşımlarının açık ve dürüst olması, yeni ve farklı şeyler söyleyerek, somut önerilerde bulunması, vatandaşın istek ve ihtiyaçlarına yanıt veren içerikler üretmesi olduğu da dikkate alınmalıdır.

KKTC Cumhurbaşkanlığı resmi twitter hesabının analizine ilişkin ilk olarak, genel görünüm ve bu bağlamda da takipçi sayısı incelenmiştir. Takipçi sayısı twitter hesapları için oldukça önemli bir unsurdur. Bu sayı ne kadar yüksek olursa, hitap edilen kesim o kadar geniş olmaktadır. Cumhurbaşkanlığı resmi twitter hesabının takipçi sayısının 15 Nisan 2017 tarihi itibarı ile 6.473 olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda, KKTC nüfusunun yaklaşık 300 bin olduğu öngörüldüğünde, Cumhurbaşkanlığı resmi twitter hesabını nüfusun yaklaşık 2.2'sinin takip ettiği görülmektedir. Bu oranın yükseltilerek vatandaşlara bu mecradan ulaşılabilme oranının artırılması için çalışmaların yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Yapılan incelemede, Cumhurbaşkanlığı twitter hesabında sadece KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın takip edildiği görülmüştür. Bu sonuç, Cumhurbaşkanlığının diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel veya sivil kurumlara ilişkin bilgi ve iletişim kanalı olarak bu mecradan yararlanmadığını ortaya koymuştur. Cumhurbaşkanlığı herhangi bir tweeti beğenme ya da daha sonra okumak amacıyla favorilere hiç ekleme yapmayarak bu noktada da eksiklik oluşturmaktadır. Diğer bir eksiklik ise, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir tweeti beğenme ya da daha sonra okumak amacıyla favorilere hiç ekleme yapmamasıdır. Belirtilen eksikliklerin de giderilmesi faydalı olacaktır.

KKTC Cumhurbaşkanlığı twitter hesabındaki mesajların zamana ve günlere göre dağılımı irdelendiğinde ise, 15 Şubat-15 Nisan tarihleri arasında, yoğun olarak hafta içinde ve mesai saatlerinde paylaşım yapıldığı görülmektedir. Bu durum Cumhurbaşkanlığının sosyal medyanın en önemli avantajlarından olan hedef kitle ile zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın, kesintisiz bir şekilde iletişim kurarak halkla ilişkiler faaliyetlerinin sürdürülebilir olanağını yeterli biçimde kullanmadığını göstermektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığının hafta sonları ve mesai saatleri dışındaki paylaşımlarını arttırmaları gerekmektedir.

Cumhurbaşkanlığı resmi Twitter hesabındaki mesajların konulara göre dağılımına bakıldığında, araştırma dönemlerini kapsayan süre zarfında Cumhurbaşkanlığının en fazla bilgilendirmelere/açıklama, davet/ziyaret ve etkinliklere ilişkin mesaj paylaşımında bulunduğu görülmektedir. Bu sonuç, Cumhurbaşkanlığının kullanıcılarını açıklama yaparak siyasal konulara ve özellikle Kıbrıs Müzakerelerine ilişkin bilgilendirmek amacıyla twitter'ı etkin bir şekilde

kullandığını ortaya koymaktadır. Ancak, belirtilen konular dışında kalan diğer konularda da vatandaşların beklentilerini karşılayabilecek içerikteki mesajların paylaşım sıklığının artırılması önerilmektedir. Bu çerçevede, resmi twitter hesabındaki içeriklerin vatandaşların beklentilerini karşılayabilecek şekilde yeniden güncellenmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

AYDINALP, ILICAK, Güzin (2013). *Halkla İlişkiler Ekseninde Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, Nobel, Ankara.

COLEMAN, Gabriella (2012). "Phreaks, Hackers, and Trolls: The Politics of Transgression and Spectacle", MANDIBERG, Michael. (Ed.), *The Social Media Reader*, New York, New York University Press, 99-117.

ERKEK, Seyida (2016). "Kamu Kurumlarında Sosyal Medya Kullanımı: Sağlık Bakanlığı Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 35, s. 141-150.

<https://tr.wikipedia.org>, 02 Nisan 2017.

İSPİR, Betül (2013). "Yeni İletişim Teknolojilerinin Gelişimi", ÖZTÜRK, Mesude Canan. (ed.) *Dijital İletişim ve Yeni Medya*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s. 2-25.

KARAÇOR, Süleyman (2009). "Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 16, Sayı 2, s.121-131.

KENT, L., Michael (2008). "Critical Analysis of Blogging in Public Relations", *Public Relations Review*, Sayı 34, s. 32-40.

KIETZMANN, H., Jan-Kristopher Hermkens-Ian, P. McCarthy-Bruno, S. Silvestre (2011). "Social Media? Get Serious! Understanding the Functional Building Blocks of Social Media", *Business Horizons*, Sayı 54, s. 241-251.

KÖKSAL, Yüksel – Şuayıp Özdemir (2013). "Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, s.323-337.

MAYFIELD, Antony. *What is Social Media, iCrossing*, URL: http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf, 10 Nisan 2014.

<https://www.merriam-webster.com/>, 01 Nisan 2017.

MORKOÇ KEKEÇ Dilek-Mustafa Doğan (2014). "Üniversite Web Sitelerinin Tanıtım Amaçlı Kullanımı: Üniversitelerin Turizm Bölümleri Üzerine Bir Araştırma", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Sayı 4, Cilt 1, s.56-66.

ONAT, Ferah (2010). "Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 31, s.103-121.

ROGERS, M., Everett (2004). "Theoretical Diversity in Political Communication", KAID, Lynda, Lee, (Ed.), *Handbook of Political Communication Research*, s.3-16.

SAFKO, Lon-Brake, K., David (2009). *The Social Media Bible: Tactics, Tools, and Strategies for Business Success*, Hoboken, John Wiley & Sons, New Jersey.

TANYILDIZI, İMİK, Nural-Selma Karatepe. (2011). "Belediyelerin Halkla İlişkiler Çalışmalarında Web Siteleri: İki Farklı Ülke Ve İki Farklı Belediye Analizi", *E-Journal of New World Sciences Academy*, Cilt 3, Sayı 6, s. 520-538.

TARHAN, Ahmet (2007). "Halkla İlişkilerde Tanıma ve Tanıtma Aracı Olarak İnternet: Belediyelerin Web Sayfaları Üzerine Bir Analiz", *Selçuk İletişim*, Cilt 4, Sayı 4, s.75-95.
95.

TARHAN, Ahmet (2012). "Büyükşehir Belediyelerinin Sosyal Medya Uygulamalarına Halkla İlişkiler Modellerinden Bakmak", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 35, s.79-101.

TEKVAR, Sırma, Oya (2012). "Yeni Medya ve Halkla İlişkilerde Dönüşüm: Farklı Kurumsal Yapılarda Halkla İlişkiler Algısı ve Sosyal Paylaşım Ağları", *T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara.

WEINBERG, Tamar (2009). *The New Community Rules: Marketing on the Social Rules*, O'Reilly Media, USA.

YAĞMURLU, Aslı (2011). "Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya", *Selçuk İletişim*, Cilt 1, Sayı 7, s. 5-15.

YEŞİLORMAN, Mehtap-Firdevs Koç (2012), "Yerel Yönetimlerde E-Devlet Uygulamaları ve Yerel Demokrasiye Katkıları", *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II, İnönü Üniversitesi, Malatya*, s.769-783.

YÜKSEL, Fatih (2005). "Bilgi Teknolojileri ve Yerel Yönetimler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, s.247-259.

ZERFASS Ansgar-Angeles Moreno-Ralph Tench-Dejan, Verčič-Piet Verhoeven (2009). "Trends in Communication Management and Public Relations - Results of a Survey in 34 Countries", *European Communication Monitor 2009*, EACD, Brussels. (www.communicationmonitor.eu), 04 Nisan 2017.

DESTİNASYON MARKALAMA BAĞLAMINDA YAVAŞ ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Çağatay AKDOĞAN

Res. Assist., Trakya University, TURKEY, (cagatayakdogan@trakya.edu.tr)

Abstract

A General Evaluation of the Slow City (Cittaslow) Movement in the context of Destination Branding

At the present day, the brand is used not only for goods and services, but also as an important tool for marketing of people, ideas, even cities and destinations. It seems that having a title of slow city (cittaslow) has started to take an important place in the process of branding destinations. The cities with environmental and cultural riches have become more recognized and attract more tourists thanks to the cittaslow title. However, the increase in the number of tourists brought problems such as infrastructure, accommodation, cultural change. In this study, the possible advantages and disadvantages of the especially environmental and cultural values of these title cities will be assessed on the basis of the studies on the slow city (cittaslow) movement.

KEYWORDS: Branding, Destination Branding, Cittaslow Movement.

GİRİŞ

Pazarlama, mal ya da hizmetlerin üretimi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtımı ile ilgili hedef kitlelere ulaşması faaliyetlerinin temeli olmasıyla birlikte, şahısları, şirketleri, kurumları ve hatta devletleri birer taraf konumuna getirerek kar elde etmeyi sağlayan önemli araçlardan birisidir. Mal ve hizmetlerin hedef kitlelerine uygun mesajların ulaştırılarak hedef kitlede mal ve hizmet lehine tutum ve davranış göstermeleri istenmektedir. Bu durum yalnızca mal veya hizmetler için değil aynı zamanda kişiler, olaylar, yerler, mülkler, organizasyonlar, enformasyon ve düşünceler olarak hayatın her bir noktasında görülmektedir. Devletler de pazarlamayla ilgilenmekte; pazarlama ile ilgili eylemleri düzenlemekte, tüketicilerin çıkarlarını korumakta ve ülkenin kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla çeşitli yasalar çıkartıp önlemler almaktadırlar. Devletler de olduğu gibi şehirlerde kendi kaynaklarını daha etkili kullanarak, daha yaşanabilir mekanlar meydana getirmek, kendi bölgelerini daha çekici hale getirmek amacıyla pazarlamadan yararlanmaktadırlar. Burada amaç daha fazla satılabilir olmaktır yani şehre gelen ziyaretçi sayısını artırmak, şehre yapılacak yatırımları teşvik etmek ve şehirde oturanların sorunlarını anında çözümlenerek değer ifade etmektir (Altunbaş, 2007:156).

Rekabetin yoğunlaşmasıyla birlikte kaynakların paylaşımının zorlaştığı bu süreçte, destinasyonların turizmin sürdürülebilirliğini sağlayarak turizm gelirlerini artırmaları, güçlü bir marka kimliği yaratarak küresel ölçekte rekabet gücü elde etme gerekliliği ile birlikte yeni pazarlama teknik ve yöntemlerinden faydalanma becerileri de oldukça önem kazanmaktadır. (Çerçi, 2013:13).

Bir destinasyon yalnızca pazarlama faaliyeti aracılığıyla meydana gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında bir "yerleşim yeri" turizm tanıtım malzemeleri vasıtasıyla anlatıldığında ve görüntüleri paylaşıldığında "destinasyon" haline gelebilmektedir (Morgan vd., 2011:4). Bu bağlamda markalama, düzensiz bir pazarlama faaliyetinden ziyade yerleşim yerinin tamamını etkileyen bütüncül bir süreci ifade etmektedir (Çerçi, 2013:21). Bu kapsamda destinasyon markalamasının uygulanması için, marka stratejisinin bütün pazarlama faaliyetlerinin merkezinde yer alarak ve bir destinasyonu turizm açısından geliştirilmesi, turizm vasıtasıyla hem ekonomik hem de sosyal kalkınmasının desteklenmesi ve mevcut destinasyonun diğerlerinden farklılaştırılması hedeflerine yoğunlaşmak gerekmektedir (Blain vd., 2005:331). Küresel sermayenin, hızlı ve tüketime dayalı bir yaşam felsefesinin hüküm sürmesi, şehirlerin homojenleşmesi endişelerine karşın endüstrileşmeye karşı bir takım eğilimler yaygınlaşmaktadır. Bu eğilimlerden biri olan "Yavaş Şehir" (Cittaslow) hareketi, özellikle yerel bazda bölge dinamikleri ile uyumlu sürdürülebilir bir kalkınma fırsatı sağlamaktadır. Bu hareket ekonomik, politik ve kamusal dinamikleri barındırmakla birlikte yerel özgünlüğe de

odaklanmakta ve bölgenin sahip olduğu yerel zenginlikler vasıtasıyla sürdürülebilir bir kalkınma modeli ortaya koymaktadır (Üstündağlı vd., 2013:343). Önceleri bölgesel bir hareket olarak ortaya çıkan bu hareket daha sonra dünyanın pek çok farklı bölgesinden pek çok farklı şehrin katılımıyla endüstrileşme karşısı küresel bir ağ haline gelmiştir. Bu bağlamda “Yavaş Şehir” (Cittaslow) hareketi üzerine ulusal ve uluslararası alanda yapılmış olan araştırmalar incelenerek, bu unvana sahip şehirlerin/bölgelerin çevresel ve kültürel değerleri üzerinde meydana getirebileceği değişikliklerin irdelenmesi hedeflenmiştir.

1. Destinasyon Markalama

Günümüzün küreselleşen dünyasında bir şehrin, bölgenin ya da ülkenin sürekli bir ekonomik büyüme sağlayabilmesi için söz konusu bölgelerin sürdürülebilir bir rekabet gücüne sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda ülkeler, bölgeler, şehirler hatta küçük kentler bile kaynak arayışında bulunurken uluslararası bir ölçekte yoğun bir rekabetle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu bölgeler daha fazla turisti, daha fazla yeteneği (öğrenci ve geçici çalışanlar), daha fazla yatırımı ve ticari imkanları kendi bölgelerine çekebilmek için yoğun bir çaba göstermektedirler (Govers ve Go, 2009:5).

Turizm destinasyonu ve markalaşma ile ilgili olarak literatürde çok fazla tanım bulunmaktadır. Coltman (1989) turizm destinasyonunu “ içinde turistler için cazip kabul edilecek farklı doğal çekicilikleri ve özellikleri barındıran yerler”, Fisk (1999) ise “ turist toplumunun yerel toplum içinde bulunduğu coğrafi yer ya da bölge” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlara göre turizm destinasyonu, sahip olunan çeşitli turizm kaynakları ile turistleri cezbeden ve yoğun olarak turistlerin ziyaretine ev sahipliği yapan, birçok kurum ve kuruluşun doğrudan veya dolaylı olarak sağladığı turizm hizmetlerinin bütününden oluşan karmaşık bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan vd., 2014: 4). Bununla birlikte destinasyon markalama “tüketicinin destinasyon seçimini olumlu şekilde etkileyecek bir destinasyon imajı yaratmak amacıyla yapılan tüm pazarlama faaliyetleridir” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda görüldüğü gibi destinasyon markalamanın temel amacının tüketicilerin destinasyon seçimini olumlu yönde etkileyecek bir destinasyon imajının yaratılmasıdır (Blain vd., 2005:337).

Turistik bir bölge için marka oluşturmak, o bölgenin diğer benzer turistik bölgelerden ayırt edecek belli başlı özelliklerinin ön plana çıkartılarak kendine özgü bir kimlik oluşturma sürecidir (Aslan, 2014: 4).

Marka unsurları olan isim, logo, slogan, işaret vb. aslında bir destinasyon markasının oluşması için gerekli ilkelerden olmakla birlikte destinasyon markası bunların yanında alt ve üst yapı çalışmaları, güven, ulaşım, doğal çevrenin korunması, bölge halkının tutum ve davranışlarından oluşmaktadır. Görüldüğü gibi bir destinasyondaki her türlü faktörün markalaşmaya bir katkı yaptığı aşikârdır. Günümüzdeki en popüler kavramlardan olan sürdürülebilirliğin de markalaşmaya katkısı oldukça büyüktür. Çünkü doğal çevreye önem vermeyen bir destinasyon, ziyaretçileri üzerinde olumlu/olumsuz bir algıya yol açacaktır (Kavacık vd., 2012:177-178).

Destinasyon markası oluşturma faaliyetleri genellikle ülkelerin turizm bakanlıkları ile bağlantılı oldukları görülmektedir. Fakat gerek yerel yönetimler gerekse STK’lar ya da özel girişimler de bu konuda faaliyet gösterebilmektedirler. Temel olarak “bir yerin özelliklerine uygun olarak oluşturulan bir destinasyon kimliğinin o destinasyonu tercih etmesi beklenen seçili hedef kitlelere yönelik hale getirilmesini amaçlayan faaliyetler” (Yavuz, 2007:40) olarak tanımlayabileceğimiz destinasyon markası kavramı, ilk başta sadece turist çekmek amaçlı bir aktivite olarak görülse de, farklı kitleler için de son derece önemli bir süreçtir. Bu bağlamda bir destinasyon markalaşması bölgede ki turistik ziyaretlerin sayısı artmasına, bununla birlikte destinasyon bölgesinde yaşayan yerel halkın gelir ve istihdam imkanlarının gelişmesine ve, bunun yanı sıra bölgenin alt yapı ve üst yapısının da gelişimine katkı sağlanmaktadır.

Bu nedenle hem sürdürülebilirliği sağlamak hem de bir destinasyonun markalanması için kullanılacak bir araç olan Yavaş Şehir (Cittaslow) hareketine üye olmak, destinasyonların diğer destinasyonlardan farklılaşmasına ve böylece markalaşma sürecine önemli bir katkı sağlamaktadır.

2. Yavaş Şehir (Cittaslow) Hareketi

Dünyada hızlı bir şekilde artan kentleşme hareketi ile birlikte insanların büyük bir çoğunluğu kentlerde yaşamaya başlamıştır. Kentleşmenin artmasıyla birlikte kentlerdeki yaşam kalitesi küreselleşme sürecinde önemli ve güncel bir problem haline gelmektedir (Coşar, 2014: 228). Hızlı ve tüketime dayalı bir hayat felsefesinin hâkim olduğu bu küreselleşme sürecinde çeşitli alternatiflerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu gereklilik neticesinde günümüz dünyasının pek çok “aynılaşmış” kentlerinden ayrı kalabilme noktasında söz konusu şehirlerin hangi alanlarda önemli, farklı ve özel olduklarının saptanması ve bu özelliklerinin korunması için gerekli stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunların sağlanabilmesi için de söz konusu şehirlerin kendine özgü değerlerine sahip çıkılması, korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Sırım, 2012: 120).

Günümüzün hızlı, tüketim odaklı ve doğadan kopmuş bir yaşam tarzının meydana getirebileceği olumsuzluklardan kurtulabilmek adına, eleştirel bir bakış açısıyla çağdaş kalıpları değiştirme amacı güden toplumsal bir hareket olan Yavaş (slow) hareketi ilk olarak İtalya’da ortaya çıkmış ve kısa bir sürede küresel bir hareket haline gelmiştir (Ünal ve Zavalı, 2016: 894).

1986 yılında İtalya’nın başkenti Roma’nın en işlek ve tarihi meydanlarından olan Piazza di Spagna’da açılan bir McDonald’s’a karşı tepki olarak ortaya çıkan Slow Food, yavaşlık hareketinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Meydanın estetiğinin bozulacağını ve yemek yemenin Fast Food atıştırarak doymak olmadığını anlatabilmek için Carlo Petrini öncülüğündeki bir grup meydana makarna fırlatarak Amerikan tarzı Fast Food zincirine karşı tepki göstermiştir. Eylemciler küreselleşmenin ve hızın göstergesi olarak görülen McDonald’s’a karşı yerelliği, yavaşlığı ve sofradaki sağlıklı iletişimi simgeleyen Slow Food’u desteklemekteydi. Bu eylemden sonra 1989 yılında İtalya’nın Barolo kentinde Carlo Petrini öncülüğündeki göstericiler Slow Food (yavaş yemek) Birliği’ni kurmuşlardır (<http://cittaslowturkiye.org>).

İlerleyen süreçte Slow Food hareketini temel alarak yeni yavaş hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerden biri olan Yavaş Şehir (Cittaslow) hareketi 1999 yılında Greve in Chianti’nin eski belediye başkanı Paolo Saturni’nin vizyonu doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Paolo Saturnini yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla kentlerin kendilerini değerlendirmelerini ve farklı bir kalkınma modeli ortaya koymaları fikrini ulusal boyuta taşımıştır. İdealleri kısa zamanda Bra (Francesco Guida), Orvieto (Stefano Cimicchi) ve Positano (Domenico Marrone) belediye başkanları ve Slow Food başkanı Carlo Petrini tarafından benimsenmiştir. Günümüzde 30 ülkede 208 üyeye yayılan Cittaslow hareketinin amacı Slow Food felsefesini kentsel boyuta taşımaktır. Türkiye’de ise Cittaslow üyesi belediyeler ise 14 tane olup şu şekilde sıralanmaktadır (<http://cittaslowturkiye.org>):

- Seferihisar (İzmir),
- Taraklı (Sakarya),
- Akyaka (Muğla),
- Gerze (Sinop),
- Halfeti (Şanlıurfa),
- Şavşat (Artvin),
- Yenipazar (Aydın),
- Gökçeada (Çanakkale),
- Göynük (Bolu),
- Eğirdir (Isparta),
- Yalvaç (Isparta),
- Perşembe (Ordu),
- Vize (Kırklareli),
- Uzundere (Erzurum)

Yavaş Şehir hareketinin temel amacının bölge sakinleri için şehri daha yaşanılabilir bir yere çevirmek olduğu, turizmin birincil motivasyon kaynağı olmadığı düşünülmektedir. Yavaş Şehir hareketinin ilham kaynağını Slow Food hareketinden almasına ve yöresel yemeklerin Yavaş Şehir felsefesinin merkezinde yer almasına rağmen yemek tüm denklemin yalnızca bir parçasıdır. Kirlilik, trafik, gürültü ve diğer kriterlere yöneltilen tedbirler vasıtasıyla şehirlerin daha yüksek bir yaşam kalitesi için gerekli standartlara sahip olmalarına imkan verilmektedir (Radstrom, 2011: 100). Kentsel yaşam kalitesi, toplumsal, ekonomik ve mekânsal öğeler bakımından kent tanımına giren yerlerde, kentin altyapısı, iletişimi, ulaşımı, konutların yapısı, hava kirliliği, kentin güvenliği, çevre temizliği gibi olanaklar bakımından, çeşitli kuruluşlar tarafından belirlenmiş olan standartların sağlanması ya da bu standartların üzerine çıkmasını belirtmektedir (Coşar, 2014: 228). Bu bağlamda Yavaş Şehir hareketinin amaçlarının; teknolojiyi kullanarak yaşanılabilirliği ve yaşam kalitesini arttırmak, bölgeye ait değerlerin kullanılarak

sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak, yerel ekonomik hayata katkı sağlayarak gelir adaletini sağlamak ve doğal çevreyi ve tarihi değerleri korumak olarak sıralanabilmektedir (Yurtseven vd., 2010: 6). Benzer hedefler ve politikalar daha büyük bir şehirde başarıyla uygulanabilse de bu tür politikaların daha küçük ölçekte uygulanması daha etkili olmaktadır (Radstrom, 2011: 101).

Öncelikle şehirlerin Cittaslow olabilmek için şehir nüfusunun 50.000'in altında olması gerekmektedir. Şehirlerin Cittaslow hareketine üye olabilmeleri için bir değerlendirmeden geçmeleri ve Cittaslow hedefleri için yapılan öz değerlendirmeden en az 50 puan alması gerekmektedir. Cittaslow'a üye olmak isteyen şehirler aşağıda belirtilen 7 başlık altında bulunan 70 ana ölçütü gerçekleştirmeyi kendilerine hedef olarak koyması gerekmektedir (<http://cittaslowturkiye.org>, 2017). Bu ölçütlerin sınıflandırıldığı 7 ana başlık şunlardır:

- 1.Çevre politikaları
- 2.Altyapı politikaları
- 3.Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları
- 4.Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar
- 5.Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar
- 6.Sosyal Uyum
- 7.Ortaklıklar

Yavaş şehir hareketinin üzerinde önemli durduğu ilkelere bakıldığında; geri dönüşüm tekniklerine değer verilmesi gerektiği, söz konusu destinasyonun sahip olduğu karakteristik özelliklerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik uygulanan bir çevre politikasının sahip olması; söz konusu destinasyonu bozmayacak bir altyapı politikasına sahip olması; çevrenin ve şehir dokusunun kalitesini arttırmaya yönelik teknoloji kullanımının gerekliliği, genetikleri ile oynanmış gıdalar yerine destinasyonun kendine özgü doğal teknikleri ile üretilen ve doğaya uyumlu gıdaların üretimi ve tüketiminin sağlanmasının gerekli olduğu görülmektedir. (Coşar, 2014: 229). Bir Yavaş Şehrin yaşamına yön veren prensiplere bakıldığında söz konusu şehrin insanların ve ziyaretçilerinin yaşam kalitesinin yükseltilmesi, bunların birlikte bu harekete dahil olan şehirlerin birbirleriyle ulusal ve uluslararası boyutta bilgilerini, fikir ve deneyimlerini paylaşması üzerine kuruludur. Yavaş Şehir hareketi toplumun "McDonalddlaşması"na karşı bir duruşu temsil etmekte, hayatın artan hızına ve karmaşasına karşı bir direnişi ve "mekansızlığı" ifade etmektedir (Sungur, 2013:642).

Yavaş Şehir hareketine yönelik yapılan eleştirilere bakıldığında ise bu hareketin soyutlanmış ve geriye dönük topluluklar ortaya çıkartabilme ihtimali üzerinde durulmaktadır. Yavaşlığın öngördüğü tehlikelerin de farkına varılarak bu yavaş şehirlerde hareketli çiftçi pazarları, festivallerin organize edilmesi ve cazibe sahibi kamusal alanların oluşturulmasıyla bir canlılık meydana getirmesi hedeflenmektedir (Knox, 2005:7).

3. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Bu araştırma yürütülürken Cittaslow hareketine atıfta bulunan kaynaklar içerikleri ve nitelikleri itibarıyla incelenerek kantitatif bir metod seçilerek Cittaslow ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçlarına yer verilmektedir. Söz konusu ikincil veri kaynaklarını ise kamuya açık internet bilgileri, bağımsız raporlar, akademik yayınlar, tezler, Cittaslow hareketine atıfta bulunan kurumsal raporlar ve çoğunluğunu ulusal veya uluslararası dergilerde basılmış makaleler ve kitaplar oluşturmaktadır.

Yapılan bu araştırmada, Yavaş Şehir hareketi üzerine yapılan araştırmalar çerçevesinde söz konusu hareket hem çevresel hem kültürel hem de ekonomik yönleriyle ele alınarak "sosyal bir hareket" çerçevesinde meydana getirebileceği değişikliklerin neler olabileceği, bu değişikliklerin olası avantaj ve dezavantajlarının ortaya çıkartılması amaçlanmıştır.

Yürütülen araştırmada zaman ve maliyet imkanlarının sınırlı olması nedeniyle Yavaş Şehir hareketi ile ilgili bütün araştırmalara ulaşılamaması, ayrıca ulaşılan bazı yayınların ise araştırma konumuzla bağdaşmaması nedeniyle çalışmaya dahil edilmemesi araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

4. Araştırma Konusu ile İlgili Çalışmalar

İtalya'dan başlayıp kısa bir sürede tüm dünyaya yayılan Yavaş Şehir hareketi alternatif bir şehir ve yaşam tarzı olarak kendini göstermektedir. Hareketin kısa sürede yayılması ve

benimsenmesi nedeniyle farklı alanlarda ki uzmanlar tarafından farklı açılardan ele alınmıştır (Sırım, 2012:128).

Örneğin bazı uzmanlar, Yavaş Şehirleri tüketici kültürünün değerlendirilmesi ve sürdürülebilir gelişme biçiminin desteklenmesi yönüyle incelerken (Knox, 2005: 1-11), bazı uzmanlar bu hareketi beş temel duyuya hitap edecek kriterler öngörmesi açısından incelemiştir. Bunun yanında yavaş şehirlerin yaşam kalitesinden ziyade mimariyi ve şehir tasarımını etkilediği ve alternatif “duyu mekânlarının” meydana gelmesine yardımcı olduğu ifade edilmektedir (Pink, 2007: 59-77).

Çıtak (2016)’ın yapmış olduğu araştırmada Türkiye’nin dokuz yavaş şehrine giderek katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat yöntemleriyle söz konusu şehirlerin belediye başkanları, cittaslow temsilcileri, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile görüşerek verileri toplamış ve sakin şehirlerdeki hızlı turizmin Cittaslow markası ile olan ilgisini ve sonuçlarını ortaya koymuştur. Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’de sakin şehir olgusunun yavaş kavramıyla özdeşleştirilmesinden dolayı halk tarafından zaman zaman dirençle karşılaştığı görülmüştür. Bununla birlikte ekonomik gelirlerini turizmden sağlayan destinasyonların Cittaslow’u kabullenmelerinin daha kolay olduğu görülmekle birlikte bu sakin kentlerin vahşi turizme teslim olma tehlikesini de doğurmaktadır. Halfeti’deki (Şanlıurfa’nın ilçesi) görüşmelerde yüksek sesli ve popüler müzik yayınlarının yapılması, yeni otel binalarının yapılmasının kentin kültürel mirasına ve yörenin yapısına uygun düşmediği düşünülmektedir. Muğla’nın Akyaka ilçesindeki görüşmelerde ise trafiğin yoğunlaşması, motorlu tekneler ile gezilerin yapılmasının bölgenin doğal ekolojik dengesine zarar verdiği belirtilmektedir. Genel olarak bakıldığında ise Türkiye’de Cittaslow markasını taşıyan yavaş kentlerin çoğu genellikle günü birlik turistleri ağırlamakta ve söz konusu turistler günlük yiyecek ve diğer diğer ihtiyaçlarını yanlarında getirdiği için bölgeye ekonomik anlamda çok fazla katkı sağlamadığı görülmektedir.

Özmen vd., (2016)’nin Cittaslow üyesi şehir ile ilgili yapmış oldukları katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat sonucunda yerel yönetim ve işletmelerinde Yavaş Şehir kriterlerine uygun projeler gerçekleştirdiğini dile getirmektedir. Bu çerçevede Taraklı’da (Sakarya’nın ilçesi) TOKİ tarafından yapılacak konutlar içi şehrin silüetini bozmayacak şekilde kat sınırlaması getirilmiş ve yine aynı şekilde konutların dış cephe kaplamalarının Taraklı’nın mimarisine uygun şekilde yapılması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Bunun yanında Seferihisar Belediyesi ve PTT arasında yapılan anlaşma gereğince Seferihisar’dan giden postalarda Cittaslow logosu kullanılmaya başlanmıştır. Akyaka’da (Muğla’nın ilçesi) ise Nail Çakıran mimarisi olarak adlandırılan ahşap saçak ve pervazlardan oluşan kente kendine has doku kazandıran mimari stili bir zorunluluk olarak tüm kente uygulanmaktadır. Bu mimari stil dışında başka mimari tarza rastlanmamaktadır. Tarım dışında yerel ürünlerin de üretilmesi ve desteklenmesi somut olmayan kültürel varlığın sürdürülmesi için önem arz etmektedir. Bu konuda özellikle Yalvaç’ta (Isparta’nın ilçesi) keçe ustası, at arabası ustası, semerci ustası gibi hâlihazırda birer ustası bulunan ve kaybolmaya yüz tutan mesleklerin sürdürülmesi ve desteklenmesi söz konusudur. Taraklı’da da ağaç işçiliği özellikle kentin adıyla özdeşleyen tahta tarak, bıçak, kaşık ve süs malzemelerinin yapımı desteklenmektedir. Kaybolmaya yüz tutan Taraklı bezi Halk Eğitim’de açılan kurslarla desteklenmiştir. Taraklı’da bunun yanı sıra gerek ağaç işçiliği gerekse yöreye özgü diğer ürünlerin satılması özellikle Uhad tatlısının satışı için bölge mimarisiyle uyum içinde dükkânlar yapılmıştır.

Erdoğan (2016)’ın örneğini Gökçeada’da (Çanakkale’nin ilçesi) yaşayan 13 kişinin oluşturduğu ve görüşme yöntemi ile yapmış olduğu araştırma sonucunda Yavaş Şehir hareketi sonucunda meydana gelen bir takım olumlu ve olumsuz düşünce ve davranışların geliştiğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda katılımcıların çoğunun Yavaş Şehir hareketinin kişilerin yaşam kalitesini olumlu etkilediğini ifade etmektedirler. Olumlu görüş bildirenler; ticaretin artması, turizmin gelişmesi, yerel ürünlerin ve tarımın gelişmesini örnek göstermekteyken olumsuz görüş bildirenler ise nüfusun ve yapılaşmanın artmasından rahatsızlık duymakta olduklarını belirtmektedirler.

Özür (2016)’ün yapmış olduğu araştırmada sakin şehir uygulamalarının ev pansiyonculuğunu, halıcılığı, lokantacılığı, çay ve kahvaltılık salon işletmeciliğini, geleneksel

lezzetleri bünyesinde barındıran mekan işletmeciliğini, konserve domates, tarhana, reçel, kurutulmuş sebze vb. üretimi, organik tarım ve hayvancılık gibi işlerin büyük bir çoğunluğunun kadınlar tarafından sahip oldukları ev içi rollerinin veya becerilerinin devamı niteliğinde sürdürdükleri görülmektedir. Yavaş Şehir hareketi ile kadınların iş hayatına katılmasının son derece anlamlı olduğu, böylece kadın emeğinin daha görünür hale geleceği, kadının ekonomik ve sosyal gelişmesine katkıda bulunacağı dile getirmektedir.

Park ve Kim (2016)'e göre Cittaslow hareketi, yalnızca topluluğun sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğini teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda yerel yöneticilere ölçütlerin kendi kendine değerlendirilmesi ve yaşam kalitelerinin kontrol edilmesine katılım fırsatlarını da sunmaktadır. Ayrıca Cittaslow hareketi yalnızca özel bilgi ve yetenekleri sunmamakta, küçük yerel işletmeleri ekonomik sürdürülebilirliğe teşvik etmektedir.

Matta ve Caballero (2016)'nın araştırmasına göre Roma'da şehrin varoş alanlarında Yavaş Şehir "vahaları" kurulması planlanmaktadır. Roma, Cittaslow ilkeleri ile bu alanları yeniden kurmayı, böylece yerel yiyecek, şarap ve diğer zanaat ürünleri üretimini teşvik edip bu teşvik ile bu bölgeleri şehre bağlamayı hedeflemektedir. Buna ek olarak marjinal bölgelerdeki ulaşım sistemini geliştirerek bu bölgelerde yaşayan kişilerin bisiklet veya yürüyüş gibi yavaş ulaşım araçlarını düşünmeye teşvik edilmesiyle gürültü ve hava kirliliğinin yanı sıra trafik ve enerji kullanımının azaltılması hedeflenmektedir. Avusturya Cittaslow Birliği daha sürdürülebilir bir ulaşımı destekleyecek elektrikli bisikletler ve bisiklet yolları, şehir içi ücretsiz otobüsler gibi çeşitli önlemler almaktadır. Ayrıca Avusturya'daki tüm Cittaslow şehirleri yerel gıda üreticilerinin mallarını çiftçi pazarları şeklinde haftalık pazarlar satma olanağı sağlayan uygulamalar geliştirmiştir (Arıkan vd., 2015: 23-24).

Değirmenci ve Sarıbyık (2015)'in araştırmasına göre Yavaş Şehir hareketinin bir üyesi olan Taraklı'da bu unvanı aldıktan sonra doğallık ve çevreyi koruma, tarihi silüete sahip çıkma, farkındalık oluşturma gibi çalışmalara daha da önem verilmeye başlanmış ve bu neticede restorasyon atölyeleri açılarak pek çok sayıda ahşap ve kerpiç ustası yetiştirilmiştir. Kentin değişen çehresi, restore edilen yapıları, kentin "Cittaslow" markası olması ile birlikte ilçede reklam ve film çekimleri artmış ve bu da gittikçe ünlenen ilçeye gelen turist sayısında ciddi artışlar meydana getirmiştir. Bu nedenle turistler için konaklama mekanlarının gerekli olmasından dolayı eski evler ve konaklar restore edilerek hizmete sunulmuştur. Bununla birlikte yöresel ürünlerin ön plana çıkartılmasıyla sürdürülebilir kalkınma da yerellik ön plana çıkartılmıştır.

Prezenza vd., (2015)'nin yapmış oldukları araştırmada, Cittaslow üyesi 186 üyenin belediye başkanlarına veya turizm bürolarına yollanmış oldukları anketler sonucunda farklı ülkelerden olmak üzere tamamlanmış 71 adet anket geri dönüşü sağlanmıştır. Yapılan araştırmanın sonucunda; kentleri bu birliğe çeken motive edici faktörün şehrin görünümünde yaşanacak iyileşme ve çekicilik olduğu, birliğe katılmanın en iyi uygulama ve projelerden, kültür ve deneyim değişimlerinden yararlanma yolu olduğu dile getirilmektedir.

Coşar (2014)'in Seferihisar (İzmir'in ilçesi) çerçevesinde; örneklemini yerel halkın, yerel tüccar ve yöneticiler ile belediye başkanının oluşturduğu yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yaptığı araştırma sonucunda Yavaş Şehir hareketi hakkında bir takım olumlu ve olumsuz düşünce ve davranışların varlığını ortaya çıkartmıştır. Araştırmaya göre yöre halkı Yavaş Şehir üyeliğinin kabul edilmesiyle birlikte beraberinde getirdiği değişimin olumlu yönlerini; el emeğinin değer kazanması, organik üretim ve pazarların teşvik edilmesi ile yeni istihdam alanlarının artması ve ev hanımlarının çalışmaya başlaması, yörede çekilen dizi-film sayısında artış olması, şehir dışından daha fazla insanın gelmesi ve yerel halkın gelirinin artması ve buna ek olarak yörede düzenlenen sosyal ve kültürel faaliyetlerdeki artış şeklinde belirtilmiştir. Yavaş şehir üyeliğinden sonra meydana gelen değişimin olumsuz yönlerini ise; diğer şehirlerden göç eden ve gelen ziyaretçilerin sayısında ki artış ve bununla birlikte gürültü ve trafik sorununun meydana gelmesi, aşırı ve beldenin doğasına uymayan yapılaşmanın ortaya çıkması, tabela isimlerinde yabancı kelimelerin kullanılmasındaki ve yöre dışından gelen girişimci sayısındaki artış, insanlar arasındaki güven bunalımı, sahip olunan kültürel değerlerin kaybolma endişesi şeklinde ifade etmektedirler.

Karadeniz (2014)'in Yavaş Şehir üyesi olan Ordu'nun Perşembe ilçesi ile ilgili yapmış olduğu araştırmada ilçenin karşılaşılabileceği problemlerden söz etmiştir. Yavaş Şehirlerde yaşayan genç insanlar ile yerel özelliklere ilişkin bağın zayıflayabilmiş olabileceği ve bu nedenle tat ve beslenme eğitimine önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yavaş Şehir olunması ile birlikte talebin karşılanamaması, kontrol edilememesi ve yönlendirilememesi vb. sorunların ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte orta ve uzun vadede ilçenin özgün kimliğinin tehlikeye girebileceği, yörede yaşayan ve çalışan halkın kendilerine has kültür ve kimliğinin, yerel değerlerin değişebileceği ve kaybedilebileceği gibi risklerle karşı karşıya kalılabileceği düşünülmektedir.

Çakıcı vd. (2014), Seferihisar halkının Yavaş Şehir hareketine ilişkin tutumları, algıları ve yaşam doyumlarını belirlemek için örneklemin 416 kişiden oluştuğu ve anket yöntemiyle verilerin toplandığı bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucuna göre Yavaş Şehir hareketinin göreceli olarak en çok kültürel yaşamı etkilediği daha sonra ise ekonomik yaşamı etkilediği görülmektedir. Ayrıca Seferihisar halkı Yavaş Şehir olmanın bölgeye yararlı olduğunu, bu konuda verilen uğraşın boşa olmadığını düşünmekte ve Yavaş Şehir niteliğinin daha da geliştirilmesini arzu ettiği görülmektedir. Bunun yanında araştırma sonucuna göre araştırmaya katılanların ideallere yakın bir yaşam sürdüğü ve hayatlarından memnun oldukları, Seferihisar'ın Yavaş Şehir olmasının halkın yaşam doyumuna (refah seviyesi ve doğal çevre üzerindeki etkisi bakımından) olumlu yönde katkıda bulunduğu görülmektedir.

Yıldırım ve Karaahmet (2013)'in Yavaş Şehir hareketinin kent imajı üzerindeki katkısını ölçmek amacıyla yapmış olduğu yerel basın üzerindeki araştırmaya göre; gazetelerde çıkan örnek manşetler incelendiğinde Perşembe ilçesinin Cittaslow üyesi ilan edildikten sonra bu konu ile ilgili sıkça haber yapıldığı belirlenmiştir. Önceleri daha çok rutin haberlerle yerel basında yer alan ilçe, Cittaslow unvanı ile birlikte; turizm, kalkınma, üniversite işbirliği, girişimcilik gibi konularda haber olmaya başlamış ve bu durum ilçenin zamanla markalaşması yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir.

Çerçi (2013)'nin Seferihisar üzerinde yapmış olduğu araştırmaya göre Uluslararası Cittaslow Ağı üyeliği nedeniyle, Cittaslow ilkelerinin benimsenmesi ve hayata geçirilmesi, bir defaya mahsus faaliyet ve uygulamalardan ziyade Cittaslow ilkelerine bağlılık konusunda sürekli bir taahhüdü içerdiği için etkili olmaktadır. Cittaslow ilkelerinin bir politika kılavuzu olarak yalnızca turizm açısından değil, bütüncül bir yaklaşımla kentin tamamını etkilediği ve destinasyon markalamasının inandırıcı ve sürdürülebilir olmasına katkıda bulunduğu görülmektedir.

Keskin (2012)'e göre sürdürülebilir kentleşmeye farklı bir bakış olarak incelediğinde Cittaslow (yavaş şehir) yaklaşımının, üye olmak isteyen ve üyesi olan kentlerde gerçekleştirilmesinin şart koşulduğu kriterler, sürdürülebilir kentleşme ilke ve göstergeleriyle paralellik göstermektedir. Yalçın ve Yalçın (2013)'a göre küreselleşmenin yarattığı birbirinin aynısı mekânlardan biri olmak istemeyen, çevresel kalitenin korunması/geliştirilmesi ve yerel ölçekte gelir ve istihdam yaratılmasına dönük uygulamalar ile yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kasabaların ve kentlerin oluşturduğu bir birlik olması nedeniyle Cittaslow hareketi; BM, OECD ve AB'nin "Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri"nin çoğunu sağlaması, hatta bazı üstün taraflarının olmasının da dikkate alındığında sürdürülebilir yerel kalkınmanın başarılı bir uygulaması olduğu ifade edilebilmektedir.

Ergüven (2011)'in Kırklareli'nin Vize ilçesi için yapmış olduğu değerlendirmede; Vize'nin Cittaslowlaşma sürecinde yapacağı çalışmalarla yaşam kalitesini daha da arttırarak İstanbullular için bir "yaşam kent"e dönüşebileceği ve insanların iş yerlerine yakın yaşam kalitesi yüksek yerlerde yaşamak isteği doğurabileceğini belirtmektedir. Bu durum beraberinde Vize'yi Cittaslow olmaktan çıkartabileceği ve "Vize İstanbullaşma" tehlikesiyle karşılaşılabileceğini ileri sürmektedir.

Grzelak-Kostulska vd., (2011)'nin araştırmasına göre küresel ağa dahil olan şehirlerin her birinin belirtilen kriterleri kendilerine en uygun şekilde uyguladıkları görülmektedir. Örneğin İtalyan'ın Chiavenna şehri kaybolmaya yüz tutmuş sanatları geliştirmeye odaklanmakta iken Orvieto, alternatif ulaşımın uygulanmasında bir öncü olarak karşımıza çıkmakta,

Almanya'daki Hersbruck ve Waldkirch şehirleri ise yerel çiftçiler ve restoran sahipleri arasındaki işbirliği için inovatif programlar geliştirmektedir. Sakin Kentlerin üye kentteki yurttaşlar arasındaki bilinirliği de hareketin geleceğinde önemli bir yer edinmektedir. Örneğin Polonya'dan birliğe ilk katılan dört Yavaş Şehir üzerinde yapılan bir araştırmada; kentte yaşayanların %46'sının Yavaş şehir ile kendilerini özdeşleştirdikleri, %15 kadarının Yavaş Şehir fikrini kabul ettiği fakat kendilerini bu fikirle özdeşleştirmedikleri, %30 kadarının ise tarafsız bir konumda olduğu ve genelde bilgi sahibi olmadığı, yaklaşık %10 kadarının ise Yavaş Şehir hareketine karşı çıktığı görülmüştür. Ayrıca araştırmada gençlerin ve eğitim düzeyi yüksek kişilerin Yavaş Şehir hareketini desteklemeye daha yatkın oldukları görülmektedir.

Semmens ve Freeman (2011), Yeni Zelanda üzerinde yaptığı çalışmada bu ülkeden seçmiş olduğu üç kent (Matakana, Raglan ve Morrinsville) ile ilgili olarak halkın Cittaslow hareketine karşı düşüncelerini incelemiştir. Araştırma sonucuna göre Matakana şehrinde yaşayan halkın büyük bir çoğunluğu ilk etapta Cittaslow hareketini olumlu şekilde algılamakta daha sonraları bu hareket hakkında olumsuz bir düşünce geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Bununla birlikte aynı şekilde Raglan ve Morrinsville şehirlerinde yaşayan halk da bu hareket karşısında olumsuz bir düşünceye sahiptirler. Genel olarak söz konusu üç kentteki halk ise şehirlerinin hali hazırda Cittaslow kriterlerini karşıladığı ve bunun için birliğe girmenin gerekli olmadığı, girildiği takdirde bir takım yaptırımlara maruz kalınacağı ve zorlanıyormuş hissi oluşturacağını düşünmektedirler.

Pink (2008)'e göre Cittaslow üyesi İngiliz kasabalarında ki sürdürülebilirlik "duyuların eğitimi" düşüncesinde gizlidir. Bu durum insanların yerel çevresindeki insanlarla yalnızca ekonomik olarak değil aynı zamanda sosyal ve duygusal olarak da bağ kurarak yerel üretimi içinde barındırmaktadır.

Tablo 1'de Cittaslow ile ilgili yapılan araştırmaların yazarları, yayın türü ve yayınlanma yılları, araştırmaların adları ve sonuçlarının özeti görülebilmektedir.

Tablo 1. Yavaş Şehir (Cittaslow) Hareketi İle İlgili Yapılmış Araştırmalar

No	Yazarlar	Yayın Türü-Yıl	Yayın Adı	Sonuç
1	Şerife Özgün ÇITAK	İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (2016), Cilt 5, Sayı 8, s. 2692-2706.	Sakin Şehirler Hızlı Turistler	Türkiye'de sakin şehir olgusu yavaş kavramıyla özdeşleştirilebilmekte, ekonomik gelirlerini turizmden sağlayan destinasyonların Cittaslow'u kabullenmelerinin daha kolay olduğu görülmekte.
2	Şule Yüksel ÖZMEN, Özgül BİRSEN, Haluk BİRSEN	Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi (2016), Cilt 24, Sayı 2, s. 9-22.	Kentleşme Dinamiklerine Cittaslow Kentler Üzerinden Bakmak: Türkiye'deki Cittaslow Şehirler Üzerine Bir Araştırma	Yerel yönetim ve işletmelerinde Yavaş Şehir kriterlerine uygun projeler gerçekleştirdiği görülmektedir. Yerel ürünlerin de üretilmesi ve desteklenmesi için çalışmaların yapıldığı görülmektedir.
3	Melike ERDOĞAN	Asian Social Science (2016), Vol 12, No 5, p. 241-246.	Local Community Perception towards Slow City: Gokceada Sample	Yavaş Şehir hareketinin kişilerin yaşam kalitesini olumlu etkilediği ifade edilmektedir. Olumlu görüş bildirenler; ticaretin artması, turizmin gelişmesi, yerel ürünlerin ve tarımın gelişmesini örnek göstermekten ziyade olumsuz görüş bildirenler ise nüfusun ve yapılaşmanın artmasından rahatsızlık duymakta olduklarını belirtmektedirler.
4	Nazan Karakaş ÖZÜR	SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (2016), Sayı 37, s. 151-179.	Sakin Şehir/Cittaslow Hareketi ve Yerleşme Coğrafyası	Yavaş Şehir hareketi ile kadınların iş hayatına katılmasının son derece anlamlı olduğu, böylece kadın emeğinin daha görünür hale geleceği, kadının ekonomik ve sosyal gelişmesine katkıda bulunacağı dile getirilmektedir.
5	Eeerang PARK, Sangkyun KİM	Tourism Planning-Development (2016), Vol 13, No 3, p. 351-369.	The potential of Cittaslow for Sustainable Tourism Development: Enhancing Local Community's Empowerment	Cittaslow hareketi, yalnızca topluluğun sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğini teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda yerel yöneticilere ölçütlerin kendi kendine değerlendirilmesi ve yaşam kalitelerinin kontrol edilmesine katılım fırsatlarını da sunmaktadır.
6	Ellyn MATTA,	International	Possible	Roma'da Cittaslow marjinal bölgelerdeki ulaşım

	Gabriel CABALLERO	Federation of Landscape Architects (IFLA) (2016), p. 1-8.	Implementation of Cittaslow to Urban Centres of the World	sistemini geliştirerek bu bölgelerde yaşayan kişilerin bisiklet veya yürüyüş gibi yavaş ulaşım araçlarını düşünmeye teşvik edilmesiyle gürültü ve hava kirliliğinin yanı sıra trafik ve enerji kullanımının azaltılması hedeflenmektedir. Avusturya Cittaslow Birliği daha sürdürülebilir bir ulaşımı destekleyecek elektrikli bisikletler ve bisiklet yolları, şehir içi ücretsiz otobüsler gibi çeşitli önlemler almaktadır.
7	İzzet DEĞİRMENCI, Mehmet SARIBIYIK	2. International Sustainable Buildings Symposium, 28-30 Mayıs, Ankara (2015), s. 612-620.	Tarihi Mekanlarda Sürdürülebilirlik Bağlamında Cittaslow Hareketi: Taraklı Örneği	Cittaslow üyesi olan Taraklı'da bu unvanı aldıktan sonra doğallık ve çevreyi koruma, tarihi silüete sahip çıkma, farkındalık oluşturma gibi çalışmalara daha da önem verilmeye başlandığı ve bu neticede restorasyon atölyeleri açılarak pek çok sayıda ahşap ve kerpiç ustası yetiştirilmeye başlandığı, reklam ve film çekimlerinin artmasıyla turist sayısında da artışın meydana geldiği görülmektedir.
8	Angelo PRESENZA, Tindara ABBATE, Mirko PERANO	Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal (2015), Vol 5, No 1, p. 40-64.	The Cittaslow Certification and Its Effects on Sustainable Tourism Governance	Yapılan araştırmanın sonucunda; kentleri bu birliğe çeken motive edici faktörün şehrin görünümünde yaşanacak iyileşme ve çekicilik olduğu, birliğe katılmanın en iyi uygulama ve projelerden, kültür ve deneyim değişimlerinden yararlanma yolu olduğu dile getirilmektedir.
9	Yeşim COŞAR	Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi (2014), Cilt 25, Sayı 2, s.226-240.	Yavaş Şehir Olgusunun Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Algılanan Etkisi	Seferihisar halkı Yavaş Şehir üyeliğinin kabul edilmesiyle birlikte olumlu anlamda; el emeğinin değer kazanacağını, yeni istihdam alanlarının artacağını ve ev hanımlarının çalışmaya başlayacağını, yerel halkın gelirin artacağını düşünmektedir. Yavaş şehir üyeliğinden sonra meydana gelen değişimin olumsuz yönlerini ise; diğer şehirlerden göç eden ve gelen ziyaretçilerin sayısında ki artış ve bununla birlikte gürültü ve trafik sorununun meydana gelmesi, aşırı ve beldenin doğasına uymayan yapılaşmanın ortaya çıkması, insanlar arasındaki güven bunalımı, sahip olunan kültürel değerlerin kaybolma endişesi şeklinde ifade etmektedirler
10	Cemile Bahtiyar KARADENİZ	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (2014), Cilt 7, Sayı 29, s. 84-107.	Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Sakin Şehirler Perşembe	Yavaş Şehir üyesi olan Ordu'nun Perşembe ilçesi ile ilgili yapmış olduğu araştırmada Yavaş Şehirlerde yaşayan genç insanlar ile yerel özelliklere ilişkin bağını zayıflayabileceği, ilçenin özgün kimliğinin tehlikeye girebileceği, yörede yaşayan ve çalışan halkın kendilerine has kültür ve kimliğinin, yerel değerlerin değişebileceği ve kaybedilebileceği gibi risklerle karşı karşıya kalınabileceği düşünülmektedir.
11	A. Celil ÇAKICI, Uysal YENİPİNAR, Sercan BENLİ	Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi (2014) Cilt 11, Sayı 3, s. 26-41.	Yavaş Şehir Hareketi: Seferihisar Halkının Tutum ve Algıları İle Yaşam Doyumları	Yavaş Şehir hareketinin göreceli olarak çok kültürel yaşamı etkilediği daha sonra ise ekonomik yaşamı etkilediği görülmektedir. Ayrıca Seferihisar halkı Yavaş Şehir olmanın bölgeye yararlı olduğunu, bu konuda verilen uğraşın boşa olmadığını düşünmekte ve Yavaş Şehir niteliğinin daha da geliştirilmesini arzu ettiği görülmektedir
12	Akın YILDIRIM, Aysun KARAAHMET	Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi (2013), Cilt 5, Sayı 1, s. 11-20.	Yavaş Şehir Hareketinin Kent İmajına Katkısı: Ordu - Perşembe Örneğinin Yerel Basın Üzerinden Analizi	Perşembe ilçesinin Cittaslow üyesi ilan edildikten sonra bu konu ile ilgili sıkça haber yapıldığı belirlenmiştir. Önceleri daha çok rutin haberlerle yerel basında yer alan ilçe, Cittaslow unvanı ile birlikte; turizm, kalkınma, üniversite işbirliği, girişimcilik gibi konularda haber olmaya başlamış ve bu durum ilçenin zamanla markalaşması yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir.
13	Ayşegül ÇERÇİ	Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.	Destinasyon Markalama ve Yavaş Şehir Seferihisar'ın Destinasyon Marka İmajı	Seferihisar üzerinde yapılan araştırmaya göre Uluslararası Cittaslow Ağı üyeliği nedeniyle, Cittaslow ilkelerine bağlılık konusunda sürekli bir taahhüdü içerdiği için etkili olmaktadır. Cittaslow ilkelerinin bir politika kılavuzu olarak yalnızca turizm açısından değil, bütüncül bir yaklaşımla kentin tamamını etkilediği ve destinasyon markalamının inandırıcı ve sürdürülebilir olmasına katkıda bulunduğu görülmektedir.
14	Enes Battal KESKİN	Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi (2012), Cilt 8, Sayı 1, s. 81-99.	Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow)	Cittaslow hareketi; BM, OECD ve AB'nin "Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri"nin çoğunu sağlaması, hatta bazı üstün taraflarının olmasının da dikkate alındığında sürdürülebilir yerel kalkınmanın başarılı bir uygulaması olduğu ifade

				edilebilmektedir.
15	Mehmet Han ERGÜVEN	Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi (2011) Cilt 3, Sayı 2, s. 201-210.	Cittaslow – Yaşamaya Değer Şehirlerin Uluslararası Birliği: Vize Örneği	Vize'nin Cittaslowlaşma sürecinde yapacağı çalışmalarla yaşam kalitesini daha da arttırarak İstanbullular için bir "yaşam kent"e dönüşebileceği ve insanların iş yerlerine yakın, yaşam kalitesi yüksek yerlerde yaşamak isteği doğurabileceğini belirtmektedir. Bu durum beraberinde Vize'yi Cittaslow olmaktan çıkartabileceği ve "Vize İstanbullaşma" tehlikesiyle karşılaşabileceğini ileri sürmektedir
16	Elzbiata GRZELAK KOSTULSA, Beata, HOLOWIECKA, Grzegorz KWIATKOWSKI	In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century (2011), Ostrava, s. 186-192.	Cittaslow International Network: An Example of a Globalization Idea?	Küresel ağa dahil olan şehirlerin her birinin belirtilen kriterleri kendilerine en uygun şekilde uyguladıkları görülmektedir. Ayrıca araştırmada gençlerin ve eğitim düzeyi yüksek kişilerin Yavaş Şehir hareketini desteklemeye daha yatkın oldukları görülmektedir.
17	Jaimee SEMMENS, Claire FREEMAN	International Planning Studies (2011), Vol 17, No 4, p. 353-375.	The Value of Cittaslow as an Approach to Local Sustainable Development: A New Zealand Perspective	Yeni Zelanda yapılan çalışmada belirlenen üç şehirdeki halkın düşüncesi, şehirlerin hali hazırda Cittaslow kriterlerini karşıladığı ve bunun için birliğe girmenin gerekli olmadığı, girildiği takdirde bir takım yaptırımlara maruz kalınacağı ve zorlanıyormuş hissi oluşturacağını şeklinde dir.
18	Sarah PINK	Local Environment (2008), Vol 13, No 2, P. 95-106	Sense and Sustainability: The case of the Slow City Movement	Cittaslow üyesi İngiliz kasabalarında ki sürdürülebilirlik "duyuların eğitimi" düşüncesinde gizlidir. Bu durum insanların yerel çevresindeki insanlarla yalnızca ekonomik olarak değil aynı zamanda sosyal ve duyuşsal olarak da bağ kurarak yerel üretimi içinde barındırdığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Yavaş Şehir hareketi il ilgili yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde, kentlerin Yavaş Şehir hareketi ile bölgesel kalkınmalarında hızlı bir ilerleyiş sağlayabildikleri fakat bunu yaparken de Yavaş Şehir kriterlerine uymaları gerektiği görülmektedir. Araştırma sonucunda en dikkat çeken nokta ise Cittaslow hareketinin Türkiye'de yerel bir kalkınma modeli olarak görülmekte, hareketin asıl amacı olan yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmek düşüncesi ikinci plana atılmaktadır. Türkiye'de durum bu şekilde iken dünyanın farklı bölgelerinde farklı amaçların ön planda olduğu görülmektedir. Bölgelerin kendine has ihtiyaçları ve şartları çerçevesinde bazı bölgelerde Yavaş Şehir hareketi yerel üretimi destekleyici bir rol almaktayken başka bir bölgede turizm artışı ön plana çıkmaktadır. Örneğin Yavaş Şehir hareketi Seferihisar'da kadınların da kooperatif kurarak üretim tesislerinin kurulması olarak karşımıza çıkmaktayken, Kanada'da bölgede yaşayan halka yemek yapmayı öğretmek olarak karşımıza çıkabilmektedir. Yavaş Şehir hareketi İtalya'da binlerce yıllık tarihi bir kentin Cittaslow sertifikasıyla taçlandırılması anlamına gelmekteyken; Hollanda'da bir bölge için ışık kirliliği ve karbon salınımı ile mücadele edilmesi; Kolombiya'nın bir bölgesinde ise devletin yatırım yapması için bir araç olarak görülebilmektedir.

Araştırma sonucunda, küreselleşmeye karşı yerel değerleri korumaya çalışan Yavaş Şehir hareketi çerçevesinde nüfus artışı ve turizmin geliştirilmesi hedefinin, hareket için bir dezavantaj olarak görülebileceği ve hareketin kendi içinde bir çelişki yaratabileceği söylenebilmektedir. Turizmin geliştiği yerlerde, turist sayısı ile birlikte nüfusun da artması sonucu meydana gelebilmekte ve Yavaş Şehir Birliği'ne üyelik için aranan ilk şart olan aday belediyenin nüfusunun 50.000'i geçmemesi kriteri için bir tehdit söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte turist ya da yerleşme amacı ile bireyleri şehre çeken bu şehirler bir süre sonra sakin olmaktan çıkıp yaşamın pahalılaştığı, gürültü ve çevre kirliliğinin artmaya başladığı mekanlar haline gelebilecekleri düşünülmektedir.

Yavaş şehirler yapıları gereği sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunmalı ve mevcut taşıma kapasitelerini aşmadan devam etmesi gerekmektedir. Bu nedenle bölgenin tanıtımı yapılırken maksimum satışa ve pazarlamaya yönelik değil bu ilkelerin bilinmesine yönelik yapılması gerekmektedir. Burada esas olan, var olan yavaş şehirler hakkında farkındalık yaratılmasıdır. Hareketin felsefesinin sürdürülebilmesi için bölgeye alabileceğinden fazla

turistin girişinin engellenmesi gerekmektedir. Bir yavaş şehrin markalaşması, aynı zamanda o bölgenin hizmetlerinin sınırlarının da bir göstergesi anlamına gelmektedir. Destinasyonların tanıtımında gerçek hedef o bölgenin cazibesinin arttırmak iken bu cazibenin yaratabileceği yoğun talep doğurma riski de göz ardı edilmemelidir. Oluşabilecek, karşılanması güç talep uzun vadede yavaş şehirlere zarar verebilecek koşulları da beraberinde getirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, yavaş şehirlerle ilgili tanıtım çalışmaları büyük bir titizlik ile ele alınarak bu alanların koruma-kullanım dengeleri göz önünde bulundurulacak şekilde planlanmalıdır.

Türkiye’de Yavaş Şehirler üzerine yapılan çalışmaların çoğunlukla üye kentlerin turizmi, sürdürülebilirliği gibi konular üzerinde durmaktadır. Seferihisar’ın ilk Yavaş Şehir olması nedeniyle ülkemizdeki diğer Yavaş Şehirlere nazaran daha fazla araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu ağa üye olmuş diğer Yavaş Şehirler kültürel değişim, yaşam kalitesi gibi farklı açılardan incelenmesine ihtiyaç vardır.

Bu araştırma ile özellikle Türkiye’deki Yavaş Şehir üyeleri ile yurtdışındaki Yavaş Şehir üyelerinin Yavaş Şehir felsefesine bakış açıları ortaya koyulmuş ve Cittaslow ağına dahil olmak isteyen belediyelerin karşılaşılabileceği olumlu ve olumsuz durumlar belirlenerek onlara rehberlik edebileceği ve bir bakış açısı kazandırabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTUNBAŞ, Hüseyin (2007), “Pazarlama İletişimi ve Şehir Pazarlaması “Şehirlerin Markalaşması”, *Selçuk İletişim*, Cilt 4, No 4, s. 156-162.
- ARIKAN, İrfan – Alev DüNDAR – Laura Sophie Edlinger (2015), “Is Cittaslow an Effective Model in Destination Development for Sustainable Tourism? A Case Study in Austria”, *Proceedings of the International Conference “SCience in TEchnology – ScinTE*, November 5-7, Athens, Greece, p. 22-25.
- ASLAN, Zeynep – Ebru Güneren – Gamze Çoban (2014), “Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, Vol 2, No 4, p. 3-13.
- BAYRAKTAR, Eylül – Kübra Öztürk – Mustafa Kocaoğlu (2016), “Küreselleşmeye Karşı Yereli Koruma Çabası: Sakin Şehirler”, *Paradok Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt 11, s. 66-84.
- BLAIN, Carmen - Stuart E. Levy – J. R. Brent Ritchie (2005), “Destination Branding: Insights and Practices from Destination Management Organizations”, *Journal of Travel Research*, Vol 43, No 4, p. 328-338.
- COŞAR, Yeşim (2014), “Yavaş Şehir Olgusunun Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerindeki Algılanan Etkisi”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, s.226-240.
- ÇAKICI, A. Celil – Uysal Yenipınar – Sercan Benli (2014), “Yavaş Şehir Hareketi: Seferihisar Halkının Tutum ve Algıları İle Yaşam Doyumları”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, s. 26-41.
- ÇERÇİ, Ayşegül (2013), “Destinasyon Markalama ve Yavaş Şehir Seferihisar’ın Destinasyon Marka İmajı”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇITAK, Şerife Özgün (2016), “Sakin Şehirler Hızlı Turistler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, s. 2692-2706.
- DEĞİRMENCİ, İzzet – Mehmet Sarıbiyik (2015), “Tarihi Mekanlarda Sürdürülebilirlik Bağlamında Cittaslow Hareketi: Taraklı Örneği”, *2. International Sustainable Buildings Symposium*, 28-30 Mayıs, Ankara, s. 612-620.
- ERDOĞAN, Melike (2016), “Local Community Perception towards Slow City: Gokceada Sample”, *Asian Social Science*, Vol 12, No 5, p. 241-246.
- ERGÜVEN, Mehmet Han (2011), “Cittaslow – Yaşamaya Değer Şehirlerin Uluslararası Birliği: Vize Örneği”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s. 201-210.
- GRZELAK-KOSTULSKA, Elzbiata – Beata Holowiecka - Grzegorz Kwiatkowski (2011), “Cittaslow International Network: An Example of a Globalization Idea?”, *In The Scale of Globalization. Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*, Ostrava, s. 186-192.

- KAVACIK, Mustafa – Saadet Zafer – Mehmet Emin İnal (2012), “Turizmde Destinasyon Markalaması: Alanya Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 39, s. 169-192.
- KARADENİZ, Cemile Bahtiyar (2014), “Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Sakin Şehirler Perşembe”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 29, s. 84-107.
- KESKİN, Enes Battal (2012), “Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow)”, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s. 81-99.
- KNOX, Paul L. (2005), “Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World,” *Journal of Urban Design*, Vol 10, No 1, p. 1-11.
- MATTA, Ellyn – Gabriel Caballero (2016), “Possible Implementation of Cittaslow to Urban Centres of the World”, *International Federation of Landscape Architects (IFLA)*, p. 1-8.
- MORGAN, Nigel J. - Annette Pritchard – Roger Pride (2011), *Tourism Places, Brands, and Reputation Management*, Elsevier Ltd., Oxford.
- ÖZMEN, Şule Yüksel – Özgül Birsen – Haluk Birsen (2016), “Kentleşme Dinamiklerine Cittaslow Kentler Üzerinden Bakmak: Türkiye’deki Cittaslow Şehirler Üzerine Bir Araştırma”, *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, Cilt 24, Sayı 2, s. 9-22.
- ÖZÜR, Nazan Karakaş (2016), “Sakin Şehir/Cittaslow Hareketi ve Yerleşme Coğrafyası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, s. 151-179.
- PARK, Ee-rang – Sangkyun Kim (2016), “The potential of Cittaslow for Sustainable Tourism Development: Enhancing Local Community’s Empowerment”, *Tourism Planning-Development*, Vol 13, No 3, p. 351-369.
- PINK, Sarah (2007), “Sensing Cittaslow: Slow Living and the Constitution of the Sensory City,” *The Senses and Society*, Vol 2, No 1, p. 59-77.
- PINK, Sarah (2008), “Sense and Sustainability: The case of the Slow City Movement”, *Local Environment*, Vol 13, No 2, P. 95-106
- PRESENZA, Angelo – Tindara Abbate – Mirko Perano (2015), “The Cittaslow Certification and Its Effects on Sustainable Tourism Governance”, *Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal*, Vol 5, No 1, p. 40-64.
- RADSTORM, Susan (2011), “A Place Sustainin Framework for Local Urban Identity: an Introduction and History of Cittaslow”, *Italian Journal of Planning Practice*, Vol 1, No 1, p. 90-113.
- SEMMENS, Jaimee – Claire Freeman (2011), “The Value of Cittaslow as an Approach to Local Sustainable Development: A New Zealand Perspective”, *International Planning Studies*, Vol 17, No 4, p. 353-375.
- SIRIM, Veli (2012), “Çevreyle Bütünleşmiş Bir Yerel Yönetim Örneği Olarak “Sakin Şehir” Hareketi Ve Türkiye’nin Potansiyeli”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, s. 119-131.
- SUNGUR, Zerrin (2013), “Türkiye’nin Sakin Şehirlerindeki Kadın Girişimciliğine Sosyolojik Bir Bakış”, *International Conference On Eurasian Economies*, 17-18 September, St. Petersburg, Russia, s. 641-648.
- ÜNAL, Murat – Y. Sinan Zavalısız (2016), “Küreselleşme Karşıtı Bir Hareket: Yavaş Hareketi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, s. 889-912.
- ÜSTÜNDAĞLI, Elif - Miray Baybars – Ebru Güzeloğlu (2013), “Küreselden Yerele - Yerelden Küreselle Sakin Şehir: Türkiye’nin Cittaslow Başkenti Seferihisar”, *18. Ulusal Pazarlama Kongresi Yerel Ekonomilerin Uluslararasılaşmasında Küresel Pazarlamanın Katkısı*, 19-22 Haziran, s. 342-352.
- YALÇIN, Alper – Sevda Yalçın (2013), “Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir mi?”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No 1, s. 32-41.
- YILDIRIM, Akın - Aysun Karaahmet (2013), “Yavaş Şehir Hareketinin Kent İmajına Katkısı: Ordu – Perşembe Örneğinin Yerel Basın Üzerinden Analizi”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s. 11-20.
- YURTSEVEN, H. Rıdvan – Ozan Kaya – Serhat Harman (2010), *Yavaş Hareketi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- <http://cittaslowturkiye.org>, erişim tarihi 13.04.2017.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİNİN ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

^{1*}Zeynep ÖZGÜNER, ²Mert ÖZGÜNER, ³Aydın ÖZDEMİR

¹Hasan Kalyoncu University, TURKEY, (ozgunerzeynep@gmail.com)

²Lec., Adiyaman University, TURKEY, (mertozguner@gmail.com)

³Lec., Adiyaman University, TURKEY, (aydinozdemir17@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Assessment of Entrepreneurship Tendencies of University Students in the Context of Various Demographic Variables

Entrepreneurship the ability to be interpreted in various ways by different social scientists. Some of the social scientists argue that entrepreneurship is related to personality traits, while others are related to factors such as education and the environment. Taking into account the contribution of the universities which provide the greatest contribution to the level of development of the countries, it is very important to determine the entrepreneurship tendency of the university students and to encourage them to enter the entrepreneurship and to increase the number of entrepreneurs. With this in mind, the aim of this study is to determine the entrepreneurial tendencies of university students. In order to measure the entrepreneurial tendencies of university students at the point of determining these potentials; İşcan (2011) retrieved from Entrepreneurship Tendency Scale was used. In the scale; self-confidence, innovation, need to achieve, control focus, risk tolerance and tolerance to uncertainty. The study in this direction was applied to 242 university students studying at Adiyaman University Besni Vocational School. Students' demographic characteristics with entrepreneurship trends in order to identify the differences between the test of difference (Independent T-Tests, One-way Anova test) was used. Findings revealed that there are divergences between the demographic characteristics of students and entrepreneurial tendencies.

KEYWORDS: Entrepreneurship, Entrepreneurship Aptitude, University Students.

1. GİRİŞ

Girişimciler ülkelerin refahı ve kalkınmışlığı noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Girişimciler, özellikle çevrenin sunduğu fırsatlardan yararlanarak açacakları işyerlerinde oluşturacakları istihdam sayesinde buldukları ülkelerin ekonomisine olumlu katkılar sunacaklardır. Gelişen teknolojinin ve küreleşmenin gerek tüketici beklentilerinde gerekse rekabette oluşturduğu değişim nedeniyle artan fırsatlar, özellikle küçük işletmelerin güç kazanmasına ve hükümet politikalarının bu işletmeleri destekleme eğilimine girmesine zemin hazırlamış ve bu gelişmeler girişimciliğin önemini artmasına yardımcı olmuştur. Girişimcilik sayesinde gerek işletmeler gerekse ülkeler ekonomik açıdan zenginleşmekte, inovatif anlayış temelinde daima yeniliklerin öncüsü konumuna geçmekte ve böylelikle işletmeler arası ve ülkeler arası rekabette avantaj sağlamaktadır. Bu denli büyük bir öneme sahip olan girişimcilik olayının baş aktörlerinin yani girişimci adaylarının girişimcilik noktasındaki eğilimlerinin belirlenmesi oldukça mühimdir. Bu açıdan girişimcilik faaliyetinin bireylerin sahip oldukları eğilim sonucunda, planlı bir şekilde yerine getirilen bir davranış olduğu söylemek mümkündür (Çelik vd., 2014: 114).

Girişimcilik ve girişimci günümüzde yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik tüm alanlarda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Fırsat ve yenilikleri kovalayan, bulduklarında ise risk alıp üretim faktörlerini bir araya getiren dinamik bireyler bir toplumda ne kadar fazla ise o toplumun gelişmişlik düzeyi de o denli yüksek olacaktır. Bu doğrultuda başarılı girişimcileri bulmak ve bunları diğer bireylerden ayırmak önemli hale gelmiştir. Bunun için kişisel farklılıklar üzerinde odaklanılması, kişinin önceki iş tecrübeleri, başarıma arzusu, üstün sosyal becerileri ve kararlılıkları gibi kişisel ve psikolojik faktörlerin üzerinde durulması gerekmektedir (Özdemir ve Özgüner, 2016).

Bir toplumda girişimciliğin önünün açılması ve başarılı girişimcilerin sayısının artırılması girişimci olma arzusu taşıyan, girişimci olma potansiyeli yüksek insanların belirlenmesi ile mümkün olacaktır. Bu noktada yaşları itibari ile daha dinamik, risk alabilen, eğitim düzeyi yüksek gençlerin girişimcilik eğilimlerinin ortaya çıkarılması büyük önem arz etmektedir.

Bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin girişimcilik ile ilgili tutumlarını öğrenmek, girişimcilik konusundaki eğilimlerini ortaya koymak ve geleceğe dair hedefleri içerisinde girişimciliğin yerini belirlemek amaçlanmaktadır. Öğrencilerin girişimcilik eğilimleri başarıma ihtiyacı, kontrol odağı, risk alma eğilimi, belirsizliğe karşı tolerans, kendine güven ve yenilikçilik şeklinde altı alt boyut yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların girişimcilik eğilimleri çeşitli demografik değişkenler açısından incelenecek ve böylelikle girişimcilik eğilimi noktasında etkili olan demografik değişkenler belirlenmeye çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Girişimcilik; geri kalmış ekonomilerde yapılanmanın, gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın, gelişmiş ekonomilerde ise dinamizmin, yeni zenginlik ve refah yaratmanın en önemli unsurudur. Bu nedenle girişimcilik günümüzde toplumların gelişmişliğine etki eden ve ekonomik durumunu gösteren bir kavramdır ve bu özelliği ile oldukça büyük öneme sahiptir (İşcan ve Kaygın, 2011: 277).

Genel olarak girişimcilik, çevresel etkilerin oluşturduğu fırsatlardan yararlanmak veya yeni fırsatlar yaratmak amacıyla ekonomik ürün ve hizmet üretmek için üretim faktörlerine sahip olma, bunları örgütleme ve risk alma yeteneği ile ilişkilidir (Şimşek, 2007: 24). Girişimcilik; yaşadığımız çevrenin yarattığı fırsatları sezme, o sezgilerden düşler üretme, düşleri projelere dönüştürme, projeleri yaşama taşıma ve zenginlik üretmek insan yaşamını kolaylaştırma becerisine sahip olmaktır (Yüksel vd., 2015: 145). Girişimcilik; birey ve toplum için değer yaratan, ekonomik fırsatlara cevap veren veya ekonomik fırsatlar yaratan bireyler tarafından ortaya konulan, getirdiği yeniliklerle ekonomik sistemde değişikliklere neden olan bir süreçtir (Yılmaz ve Sünbül, 2009: 196).

Toplumun refahının artması, istihdam olanaklarının sağlanması, ekonomik gelişmişliğin sağlanması gibi birçok alanda önem arz eden girişimciliğin sağlayacağı diğer katkılar şunlardır (Çatır vd., 2015: 108):

- Kaynakların etkin ve verimli biçimde kullanılmasına imkân sunar.
- Mevcut teknolojilerin etkin kullanımını mümkün kılar.
- Çıktıların aynı girdi kullanımı ile farklılaşmasına olanak tanır.
- Yeni endüstri alanlarının oluşmasını sağlar.
- Yeni fikirlerin ortaya çıkmasını, yayılmasını ve uygulanmasını sağlar.
- Toplum çıkarlarını gözetir.

Girişimcilik sürecinin ilk adımını karar verme aşaması oluşturmaktadır. Bu noktada bireylerin girişimcilik karşı tutumları ve eğilimleri önemli hale gelmektedir. İnsanları girişimcilik hamlelerinde bulunmaya sevk eden girişimcilik eğilimi; bireylerin tüm kariyer seçeneklerini bir kenara bırakıp, çevrenin kendilerine sunduğu fırsatları değerlendirip, üretim faktörlerini bir araya getirip, tüm riskleri üstlenerek bir işletme açma ve girişim faaliyetine başlama arzusunu yansıtmaktadır (Çelik vd., 2014: 114).

Girişimcilik temelde fırsatları keşfetme, seçme, yorumlama ve daha sonra belirsiz bir ortamda yenilik yapma yeteneğidir (Bozkurt ve Erdurur, 2013: 59). Koh (1996)'a göre bu yeteneğinin anlaşılmasında bazı faktörler etkindir. Bunlar; başarıma ihtiyacı duyma, kontrol odağı, risk alma eğilimi, belirsizliğe tolerans, kendine güven ve yenilikçiliktir. Çalışmanın bu aşamasında girişimcilik eğiliminin ölçülmesinde kullanılan bu faktörler kısaca açıklanacaktır.

Başarıma İhtiyacı; McClelland (1961) tarafından ortaya konulan bu teori kişilerin girişimcilik davranışında bulunmalarına etki eden bir faktördür. Bu teoriye göre; yüksek başarıma ihtiyacına sahip kişilerin girişimcilik eğilimleri diğer kişilere göre daha yüksek olmaktadır (Solmaz vd., 2014: 43). Yüksek başarı ihtiyacına sahip bireyler davranışlarının sonuçlarına katlanma, sorunları çözme, durumları analiz etme, başarı olasılıklarını araştırma, zorlukları aşma ve risk alma sorumluluk ve arzusuna sahiptirler (Özgüner, 2015: 153).

Risk Alma Eğilimi; sonuçların ne olacağını bilmeden, bilinmeyen bir bölgede ya da bilinmeyen koşullarda karar vermeyi içermektedir (Özdemir vd., 2016: 126). Girişimcilik eğilimi yüksek

bireylerin daha fazla risk alma eğilimi taşıdıklarını söylemek mümkündür. Çünkü girişimcilik tanımlarında da görüleceği üzere, girişimcilerin en temel özelliği risk almalarıdır. Girişimciler açısından önemli olan bu riskleri iyi yönetip kendi lehlerine çevirebilmektir (Korkmaz, 2012: 213).

Kontrol Odağı; bireylerin olayların sonuçlarının kendi kontrolünün dışında veya kendi kontrolünde olduğuna olan inancıdır. Dışsal kontrol odağına sahip insanlar karşılaştıkları olayların nedenlerini hep dış faktörlere bağlarlar. İçsel kontrol odağına sahip insanlar ise karşılaştıkları olayların kendi üstünlüklerinden veya eksikliklerinden kaynaklandığına inanırlar ve sahip oldukları eksikleri gidermenin yollarını ararlar. Yapılan araştırmalar içsel kontrol odağı yüksek bireylerin girişimcilik eğilimlerinin de yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Luthans ve Ibrayeva, 2006).

Belirsizliğe Karşı Tolerans; belirsizliğe karşı olumlu cevap verebilmektir (Bozkurt ve Erdurur, 2013: 60). Shane vd., (2003: 265-266) belirsizliğe karşı toleransın önemli bir girişimcilik özelliği olduğu belirtmişlerdir. Özellikle yüksek başarıma ihtiyacı nedeniyle girişimcilik eğilimi yüksek bireylerin belirsizliğe karşı tahammül güçleri vardır. Bu sayede çevrenin sunduğu belirsizlik ve tehditlerden çok cazip sonuçlar çıkarmak mümkün olacaktır. Bu kapsamda belirsizliğe karşı tolerans sahibi insanların girişimcilik eğilimlerinin yüksek olacağını söylemek doğru olacaktır.

Kendine Güven; düzeyi yüksek bireylerin gelecekte karşılaşılması muhtemel sorunların üstesinden gelebileceklerine olan inançları tamdır (Kauppila vd. 2010:4). Bu sayede bireylerin kendi yeteneklerine olan inançları artacak ve hedefleri doğrultusunda daha güçlü adımlar atacaklardır. Girişimcilik eğilimleri yüksek bireylerin kendilerine olan güvenlerinin de aynı doğrultuda olduğu söylenebilir.

Yenilikçilik; girişimciliğin temel unsuru olan bu kavram fırsatları değerlendirmenin, mevcut olanı geliştirmenin yoludur. Yenilikçilik bireylerin yeniliklere adanmışlığının bir göstergesidir. Yenilikçilik sayesinde girişimciler problem ve ihtiyaçlara yaratıcı, sıra dışı ve orijinal çözümler getirirler ve bu sayede yenilik yoluyla değişimi ortaya çıkarır, farkındalık yaratır ve bunun sonucunda da başarıya ulaşır (Solmaz, 2014: 43; Fiş ve Wasti, 2009: 131).

Literatürde girişimcilik eğilimi ile ilgili yapılmış birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Özellikle üniversite öğrencileri örnekleminde yapılan girişimcilik eğilimi araştırmalarının amacı girişimcilik potansiyeline sahip gençlerin bu eğilimlerini ortaya çıkarmak ve kariyerlerinin henüz başında bu bireyleri girişimciliğe kanalize etmektir.

Çatır vd (2015)'nin ön lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin yüksek olduğu ve yaş, okunulan bölüm değişkenleri ile bu eğilimin farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gurel vd. (2010) tarafından Türkiye ve İngiltere'de 409 turizm öğrencisi üzerinde girişimcilik niyetini, risk alma sorumluluğunu, yenilikçiliklerini, belirsizliği tolere etme becerisini, özdenetim ve sosyo-kültürel faktörleri araştırmak amacıyla yapılan araştırma sonucunda yenilikçilik, risk alma sorumluluğu ve girişimci aile ile girişimcilik arasında önemli ilişkilerin olduğu ve eğitimin girişimci tutumlar ve niyetler üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Güreşçi (2014)'nin Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu'nda yapmış olduğu çalışma sonucunda Büro Yönetimi 2.Sınıf öğrencilerinin yüksek girişimcilik eğilimine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

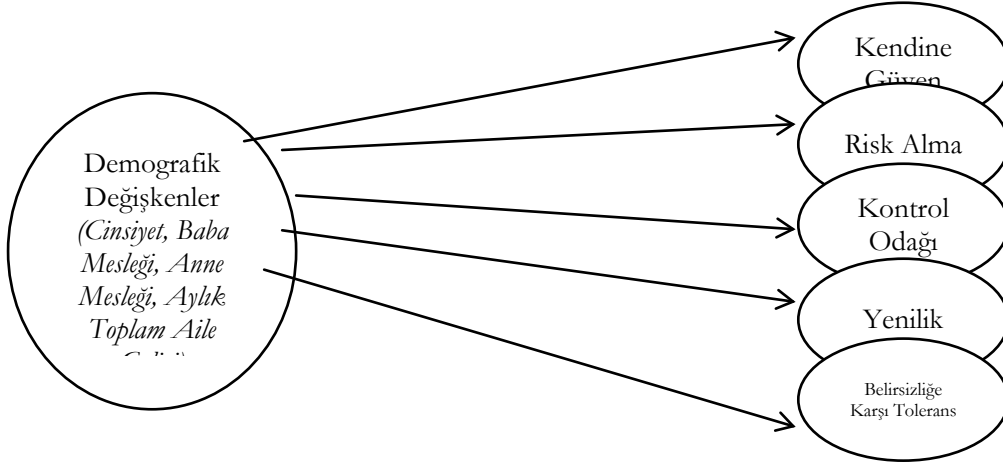
İşcan ve Kaygın (2011)'in Kafkas Üniversitesi ve Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yaptıkları araştırma sonucunda; üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Arslan (2002)'in Haliç Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla yaptığı araştırma bulgularına göre; öğrencilerin büyük bir bölümünün kendi işini kurmak, bağımsızlık gibi nedenlerle girişimcilik eğilimine sahip oldukları, ayrıca gelir seviyesi, ailedeki çocuk sayısı gibi değişkenlerin de girişimcilik eğilimine anlamlı etki yaptığı gözlemlenmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini çeşitli demografik değişkenler bağlamında belirlemeye yönelik olan bu araştırmada; bir devlet üniversitesinde Bilgi Yönetimi, İşletme

Yönetimi ile Bankacılık ve Sigortacılık bölümlerinde önlisans düzeylerinde öğrenim gören ve Girişimcilik dersi alıp derse fiiline devam eden öğrencilerden elde edilen veriler (n:242) ışığında oluşturulan ve Şekil 1’de sunulan Araştırma Modeline ilişkin analizler yapılmıştır. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ifadeler, öncelikle Keşfedici Faktör Analizine (KFA) tabi tutulmuştur. Sonraki aşamada, KFA neticesinde elde edilen boyutların araştırma verilerine uygunluğunu test etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış, ardından boyutlar arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi ve OneWay Anova Testi) yapılmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin frekans dağılımları ile soru/ifadelerin frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablolar halinde sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini bir devlet üniversitesinde Bilgi Yönetimi, İşletme Yönetimi ile Bankacılık ve Sigortacılık bölümlerinde önlisans düzeylerinde öğrenim gören ve Girişimcilik dersi alıp derse fiiline devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Söz konusu üniversitenin bahsi geçen önlisans bölümlerinde 2016-2017 Akademik Yılında Girişimcilik dersi alan ve fiilen derse devam eden öğrenci sayısı 275 kişidir. Evrende %95 güvenilirlik düzeyinde ve %5’lik hata payı dikkate alınarak en uygun örneklem büyüklüğü 161 kişi olarak belirlenmiştir (Sekaran, 1992: 253). Evrenin tamamına ulaşmak amacıyla dağıtılan 275 anket formundan 242 tanesinin geri dönüşü sağlanmış ve bu sayının tamamı analiz yapmak için uygun görülmüştür. Araştırmaya katılanlar ile ilgili demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

3.2. Araştırmanın Ölçeği

Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini çeşitli demografik değişkenler bağlamında belirlemeye yönelik olan bu araştırmaya ilişkin bilgiler aşağıda verilmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin uyum iyiliği değerleri Tablo 3’te sunulmuştur. Araştırmada oluşturulan modeli test etmek amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi ve OneWay Anova Testi) yapılmıştır. Gizli değişkenlerle analiz için araştırmadaki tüm değişkenlerin ölçülmesinde kullanılan bütün ölçüm araçlarının geçerli ve güvenilir olması gerekmektedir (Şimşek, 2007: 19). Bu amaçla araştırmada kullanılan ölçeğe ilişkin yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarına dair sonuçlar ölçekle ilgili bölümün sonunda sunulmuştur. Ölçekte KMO ve Barlett testleri kabul edilen standartlardadır. Ayrıca ölçekte çoklu bağlantı testleri yapılmış olup bağlantı problemi bulunmamaktadır.

Girişimcilik Eğilimi Ölçeği (GEÖ)

Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini ölçmek için; İşcan ve Kaygın (2011)’den alınan 28 ifadeli “Girişimcilik Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçekte kendine güven (4 ifade), yenilik (6 ifade), başarıma ihtiyacı (5 ifade), kontrol odağı (6 ifade), risk almak (5 ifade) ve belirsizliğe karşı tolerans (2 ifade) olmak üzere altı boyut bulunmaktadır. Araştırmada, ölçeğin İşcan ve Kaygın (2011) tarafından kullanılan Türkçe hali tarafımızca örnekleme göre uyarlanarak kullanılmıştır. Ölçek 5’li Likert tipi ifadelerden oluşmaktadır (1=Hiç Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini ölçmek için; İşcan ve Kaygın (2011)’den alınan 28 ifadeli “Girişimcilik Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğe uygulanan Keşfedici Faktör Analizi

(KFA) neticesinde; kendine güven (3 ifade), risk alma (4 ifade), kontrol odağı (6 ifade), yenilik (5 ifade), ve belirsizliğe karşı tolerans (2 ifade) olmak üzere beş boyut bulunmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi ifadelerden oluşmaktadır (1=Hiç Katılmıyorum, ... 5= Tamamen Katılıyorum).

3.3. Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Değişkenleri Frekans Dağılımı

Demografik Değişken	n	%
Cinsiyet		
Erkek	96	39,7
Kadın	146	60,3
Toplam	242	100,0
Baba Mesleği		
İşçi	79	32,6
Memur	21	8,7
Esnaf	43	17,8
Çiftçi	47	19,4
Emekli	52	21,5
Toplam	242	100,0
Anne Mesleği		
İşçi	2	0,8
Memur	8	3,3
Esnaf	2	0,8
Çiftçi	3	1,2
Emekli	5	2,1
Ev Hanımı	222	91,7
Toplam	242	100,0
Aylık Toplam Aile Geliri (TL)		
500'den Az	35	14,5
500 - 999 Arası	77	31,8
1000 - 2000 Arası	92	38,0
2001 - 3000 Arası	21	8,7
3001 ve Üzeri	17	7,0
Toplam	242	100,0

Tablo 1'e göre; ankete katılan öğrencilerin, %60,3'ü kadın (n=146) ve %32,6'sının (n=79) babası işçi olup %91,7'sinin (n=221) annesinin ev hanımıdır. Ayrıca katılımcıların %38'inin aylık aile geliri 1000 - 2000 TL arasındadır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Girişimcilik Eğilimlerine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Girişimcilik Eğilimine Dair İfadeler	Ort.	SS	Faktör Yükleri	Öz Değer (%)	Kümülatif Varyans (%)
Kendine Güven				12,708	12,708
GE1. Kendimi büyük hedeflere ulaşma konusunda azimli buluyorum.	3,77	1,057	,825		
GE2. Başarabilme yeteneğim konusunda kendime güvenirim.	3,91	,988	,786		
GE3. Zekâm ve kapasitem sayesinde karşılaştığım zorluklarla baş edebilirim	3,90	,882	,761		
Risk Alma				12,238	24,946
GE24. Yaptığım işte yükselmek için büyük risk almaya gönüllüyüm.	3,63	1,109	,783		
GE22. Kendimi risk alabilen biri olarak görüyorum	3,55	1,239	,727		
GE23. Hisselerinin kar getirebileceğini hesaplayabildiğim bir ortaklığa paramı yatırmaktan çekinmem.	3,67	1,169	,629		
GE21. Yaşamımdaki olayların sonuçlarını şans ve kötü kader değil ben etkilerim	3,55	1,208	,475		
Kontrol Odağı				12,232	37,178
GE15. Başarılı olduğumu hissetmezsem yüksek ücretli de olsa o işi yapmaktan hoşlanmam	3,64	1,285	,681		

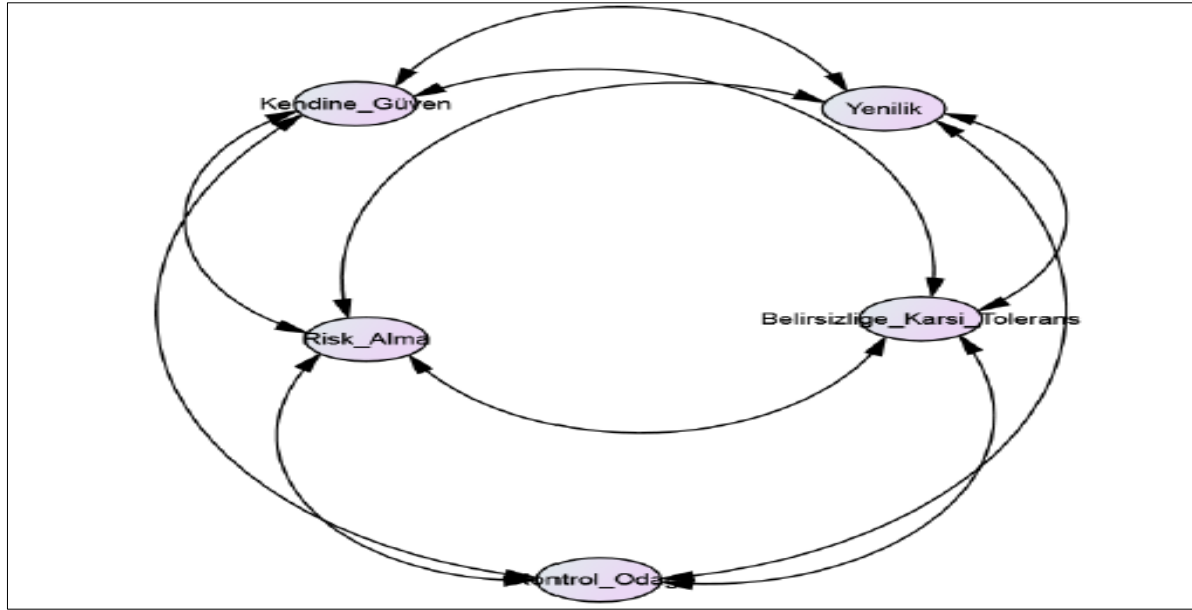
GE16. Bir şeylerin olmasını beklemek ya da seyretmek yerine ben kendim bir şeyler yapmayı tercih ederim	4,08	,916	,658
GE18. Kendi hareketlerimi kendim kontrol ederim.	4,05	1,039	,613
GE19. Başkasının gözetimi olmadığı zamanlarda daha başarılı olurum.	4,01	1,095	,535
GE14. Hayatta hiçbir şey büyük başarıların yerini tutamaz	4,04	1,146	,493
GE17. Yaptığım işlerle ilgili karşılaştığım her türlü gelişme kontrolüm altındadır.	3,63	1,031	,430

<i>Yenilik</i>		<i>10,681</i>	<i>47,859</i>
GE9. İşlerin yapılma şeklini değiştirmekten kaçınmam.	3,84	,948	,732
GE10. İnsanlar girişimcilerden etkilenirler	4,02	1,070	,614
GE8. Yeni, ilginç, hatta çılgın fikirleri üretme yeteneğine sahibim.	3,60	1,127	,591
GE13. İlerleyen yıllarda kendi işimi kurmak istiyorum	4,14	1,056	,484
GE5. Diğer insanlar çevrede olağan dışı bir şeyler görmediği halde ben iş ile ilgili fırsatları algılayabilirim	3,59	,974	,405
<i>Belirsizliğe Karşı Tolerans</i>		<i>8,957</i>	<i>56,817</i>
GE28. Düzensiz şartlarda çalışmaktan zevk alırım.	2,12	1,438	,866
GE27. İşin sürekli ve güvenli olması benim için önemli değildir.	2,36	1,399	,834

KMO: 0,858 - Barlett's Test: 1721,179 - Öz Değer: 1'den fazla - Anlamlılık (Significiance): 0,000 - Cronbach's Alpha: 0,857

Faktör analizi sırasında, faktörlerin isimlendirilmesinde ve yorumlanmasında tanıdığı kolaylık sebebiyle yaygın olarak tercih edilmesi (Altunışık vd. 2010:277) nedeniyle kullanılan varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi tekniği sonucunda; 5 ayrı faktör elde edilmiştir. Tabloda görülen analiz sonuçlarına göre bir devlet üniversitesinde Bilgi Yönetimi, İşletme Yönetimi ile Bankacılık ve Sigortacılık bölümlerinde önlisans düzeylerinde öğrenim gören ve Girişimcilik dersi alıp derse fiiline devam eden öğrencilerin girişimcilik eğilimlerini açıklayan 5 temel faktör vardır. Bu beş faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 56,817'dir. Faktörlere ait varyansın toplamının %60 dolaylarında çıkmasını önerilmektedir (Nakip, 2013:521).

Araştırma kapsamında kullanılan ve Keşfedici Faktör Analizi (KFA) neticesinde 5 boyut halinde açıklanan *Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)* yapı geçerliliğini test etmek amacıyla paket program ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin beş boyutlu yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin 0.41 - 0.87 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 3'te, DFA Modeli ise Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: DFA Modeli

Tablo 3: Ölçeğin Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek	χ^2	df	CMIN/ DF ≤ 5	GFI $\geq .90$	AGFI $\geq .90$	CFI $\geq .90$	NFI $\geq .90$	TLI $\geq .90$	RMSEA $\leq .08$
GEÖ	313.258	160	1.958	.87	.85	.90	.82	.88	.06

Not: Uyum iyiliği değer aralıkları “**kabul edilebilir**” standartlara göre düzenlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016:337).

Araştırma neticesinde elde edilen verilere paket programlar kullanılarak analizler yapılmıştır. Bu bağlamda araştırma modeline dayanılarak demografik değişkenler (cinsiyet, baba mesleği, anne mesleği ve aylık toplam aile geliri) ile *Girişimcilik Eğilim (GEÖ)* boyutları (kendine güven, risk alma, kontrol odağı, yenilik ve belirsizliğe karşı tolerans) arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi, One-Way Anova Testi) uygulanmıştır.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	P
Kendine Güven	Erkek	96	3,95	,823	0,190
	Kadın	146	3,80	,842	
Risk Alma	Erkek	96	3,76	,814	0,021
	Kadın	146	3,50	,852	
Kontrol Odağı	Erkek	96	3,85	,771	0,613
	Kadın	146	3,90	,736	
Yenilik	Erkek	96	3,85	,736	0,869
	Kadın	146	3,83	,666	
Belirsizliğe Karşı Tolerans	Erkek	96	2,45	1,369	0,041
	Kadın	146	2,10	1,209	

Katılımcı öğrencilerin, “*Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)*” boyutlarına ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Independent T Testi yapılmıştır. Buna göre cinsiyet değişkeni ile *Risk Alma* alt boyutu ($p=0,021<0,05$) ve *Belirsizliğe Karşı Tolerans* alt boyutu ($p=0,041<0,05$) arasında anlamlı farklılıklar tespit

edilmiştir. Farklılığın nedenine bakıldığında her iki alt boyutta da erkek öğrencilerin eğilim düzeylerinin kadın öğrencilerin eğilim düzeylerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5: Baba Mesleği Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Baba Mesleği	N	Mean	Std. Deviation	P
Kendine Güven	İşçi	79	3,81	,870	0,896
	Memur	21	3,98	,654	
	Esnaf	43	3,88	,978	
	Çiftçi	47	3,82	,761	
	Emekli	52	3,91	,806	
	Total	242	3,86	,836	
Risk Alma	İşçi	79	3,44	,940	0,313
	Memur	21	3,67	,896	
	Esnaf	43	3,65	,742	
	Çiftçi	47	3,73	,839	
	Emekli	52	3,68	,742	
	Total	242	3,60	,845	
Kontrol Odağı	İşçi	79	3,84	,912	0,387
	Memur	21	3,68	,739	
	Esnaf	43	3,94	,578	
	Çiftçi	47	3,84	,783	
	Emekli	52	4,03	,537	
	Total	242	3,88	,749	
Yenilik	İşçi	79	3,75	,738	0,586
	Memur	21	3,84	,779	
	Esnaf	43	3,88	,619	
	Çiftçi	47	3,83	,746	
	Emekli	52	3,95	,598	
	Total	242	3,84	,693	
Belirsizliğe Karşı Tolerans	İşçi	79	2,12	1,233	0,604
	Memur	21	2,62	1,322	
	Esnaf	43	2,20	1,287	
	Çiftçi	47	2,32	1,304	
	Emekli	52	2,23	1,337	
	Total	242	2,24	1,284	

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)” boyutlarına ilişkin algılarının baba mesleği değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmıştır. Buna göre baba mesleği değişkeni ile alt boyutlar arasında herhangi bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 6. Anne Mesleği Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Baba Mesleği	N	Mean	Std. Deviation	P
Kendine Güven	İşçi	2	2,17	,236	0,048
	Memur	8	4,13	,502	
	Esnaf	2	4,67	,471	
	Çiftçi	3	3,67	,333	
	Emekli	5	3,80	,837	
	Ev Hanımı	222	3,86	,839	
Risk Alma	Total	242	3,86	,836	
	İşçi	2	3,25	1,768	0,121
	Memur	8	4,09	,566	
	Esnaf	2	4,63	,177	
	Çiftçi	3	4,33	,144	

	Emekli	5	3,70	,891	
	Ev Hanımı	222	3,57	,843	
	Total	242	3,60	,845	
Kontrol Odağı	İşçi	2	3,40	1,131	
	Memur	8	4,02	,518	
	Esnaf	2	4,70	,141	
	Çiftçi	3	4,60	,400	0,267
	Emekli	5	3,96	,654	
	Ev Hanımı	222	3,86	,756	
	Total	242	3,88	,749	
Yenilik	İşçi	2	3,70	,141	
	Memur	8	4,25	,366	
	Esnaf	2	4,50	,141	
	Çiftçi	3	4,27	,577	0,290
	Emekli	5	3,76	,555	
	Ev Hanımı	222	3,82	,705	
	Total	242	3,84	,693	
Belirsizliğe Karşı Tolerans	İşçi	2	2,25	1,768	
	Memur	8	3,13	1,553	
	Esnaf	2	2,75	2,475	
	Çiftçi	3	3,67	2,309	0,135
	Emekli	5	2,40	1,475	
	Ev Hanımı	222	2,18	1,236	
	Total	242	2,24	1,284	

Araştırmaya katılan öğrencilerin, "Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)" boyutlarına ilişkin algılarının anne mesleği değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup anne mesleği değişkeni ile *Kendine Güven* ($p=0,048<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında anne mesleği değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla LSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre;

Annesinin mesleği işçi öğrencilerin *Kendine Güven* düzeyinin, annesinin mesleği memur, esnaf, çiftçi, emekli ve ev hanımı olan öğrencilere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7. Aylık Toplam Aile Geliri Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Aylık Toplam Aile Geliri (TL)	N	Mean	Std. Deviation	P
Kendine Güven	500'den Az	35	3,60	,722	
	500 - 999 Arası	77	3,95	,831	
	1000 - 2000 Arası	92	3,83	,890	
	2001 - 3000 Arası	21	4,11	,644	0,182
	3001 ve Üzeri	17	3,84	,914	
	Total	242	3,86	,836	
	Risk Alma	500'den Az	35	3,56	1,017
500 - 999 Arası		77	3,61	,763	
1000 - 2000 Arası		92	3,53	,853	
2001 - 3000 Arası		21	3,74	,831	0,528
3001 ve Üzeri		17	3,88	,801	
Total		242	3,60	,845	
Kontrol Odağı		500'den Az	35	3,49	,839
	500 - 999 Arası	77	4,01	,658	
	1000 - 2000 Arası	92	3,89	,828	0,012
	2001 - 3000 Arası	21	4,05	,464	
	3001 ve Üzeri	17	3,89	,530	

	Total	242	3,88	,749	
Yenilik	500'den Az	35	3,72	,803	0,463
	500 – 999 Arası	77	3,85	,664	
	1000 – 2000 Arası	92	3,83	,714	
	2001 – 3000 Arası	21	3,82	,540	
	3001 ve Üzeri	17	4,11	,637	
	Total	242	3,84	,693	
Belirsizliğe Karşı Tolerans	500'den Az	35	2,10	1,187	0,086
	500 – 999 Arası	77	2,31	1,209	
	1000 – 2000 Arası	92	2,30	1,387	
	2001 – 3000 Arası	21	1,60	,861	
	3001 ve Üzeri	17	2,68	1,478	
	Total	242	2,24	1,284	

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)” boyutlarına ilişkin algılarının aylık toplam aile geliri değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup aylık toplam aile geliri değişkeni ile *Kontrol Odağı* ($p=0,012<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında aylık toplam aile geliri değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla LSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre;

Aylık toplam aile geliri 500 TL'den az olan öğrencilerin *Kontrol Odağı* düzeyinin, aylık toplam aile geliri 500-999 arası, 1000 – 2000 arası ve 2001 – 3000 arasında olan öğrencilere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bir devlet üniversitesinde Bilgi Yönetimi, İşletme Yönetimi ile Bankacılık ve Sigortacılık bölümlerinde önlisans düzeylerinde öğrenim gören ve Girişimcilik dersi alıp derse fiiline devam eden üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini çeşitli demografik değişkenler bağlamında belirlemeye yönelik olan bu araştırmada; katılımcıların genel olarak girişimcilik eğilimlerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Bunun yanı sıra öğrencilerin cinsiyetleri ile “*Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)*” alt boyutları arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla yapılan Independent T Testi sonucunda; cinsiyet ile *Risk Alma* ($p=0,021<0,05$) ve *Belirsizliğe Karşı Tolerans* ($p=0,041<0,05$) alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın kaynağına bakıldığında her iki alt boyut için de erkek öğrencilerin eğilim düzeyinin kadın öğrencilerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Çatır (2015) ve Gurel (2010)'in de içinde yer aldığı literatürü destekler niteliktedir.

Bu noktada kadın girişimcilerin/girişimci adaylarının girişimciliğin temel niteliklerinden olan risk alma ve belirsizliğe karşı tolerans noktasındaki eğilimlerinin erkek girişimci/girişimci adaylarından düşük olmasının nedenlerini psiko-sosyal faktörleri de dâhil edecekleri bir model ile araştırmaları araştırmacılara önerilirken; Ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınların ekonomik yaşam içerisine daha fazla çekilerek ekonomik büyüme ve istihdam sorunun etkilerini azaltılmasına katkı sağlayacak kadın girişimciliği enstrümanlarının türetilmesi de yerel yönetimlere, sivil toplum kuruluşlarına ve girişimcilikle ilgili kamu kurumlarına tavsiye edilmektedir.

Çalışmaya katılan öğrenciler özelinde “Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)” boyutlarına ilişkin algılarının anne mesleği değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup anne mesleği değişkeni ile *Kendine Güven* ($p=0,048<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın kaynağı incelendiğinde; annesinin mesleği işçi olan öğrencilerin *Kendine Güven* düzeyinin, annesinin mesleği memur, esnaf, çiftçi, emekli ve ev hanımı olan öğrencilere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Kendine güveni yüksek bireylerin, gelecekte karşılaşılması muhtemel sorunların üstesinden gelebileceklerine olan inançları tamdır (Kauppila vd. 2010:4). Girişimciliğin ilk adımı olan kendine güven boyutunun annesi işçi olan öğrencilerde annesi memur, esnaf, çiftçi, emekli ve ev hanımı olan öğrencilere nazaran düşük olmasını; işçi olan annenin düşük gelire sahip

olması, büyük bir ihtimalle mevsimlik tarım işçisi olması vb. sosyo-ekonomik nedenlerle açıklamak mümkündür.

Ayrıca annesi esnaf olan öğrencilerin girişimcilikle iç içe yaşamaları ve kuvvetle muhtemel rol model aldıkları annelerinin kendi ayakları üzerinde durduğunu görmeleri, kendilerine güven vermesi, annesi çiftçi olan öğrencilerin büyük ihtimalle kendi tarlalarının olmasından dolayı bir bakıma tarım işletmesinin içinde yaşamaları, annesi emekli olan öğrencilerin nispeten de olsa düzenli geliri olan bir ailede yaşamasından ötürü geleceğe güvenle bakması gibi nedenler de ortaya çıkan sonucu anlamlandırmak için kullanılabilir.

Öğrencilerin, "Girişimcilik Eğilimi Ölçeğinin (GEÖ)" boyutlarına ilişkin algılarının aylık toplam aile geliri değişkenine göre farklılıklarını tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup aylık toplam aile geliri değişkeni ile *Kontrol Odağı* ($p=0,012<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu farklılığın ise; aylık toplam aile geliri 500 TL'den az olan öğrencilerin *Kontrol Odağı* düzeyinin, aylık toplam aile geliri 500-999 arası, 1000 – 2000 arası ve 2001 – 3000 arasında olan öğrencilere göre daha düşük olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Katılımcılar düşük gelir (500 TL'den az), orta gelir (500 – 999 TL arası, 1000 – 2000 TL arası ve 2001 – 3000 TL arası) ve yüksek gelir (3001 TL ve üzeri) olarak üç gruba ayrıldığında düşük gelir grubunda yer alan öğrencilerin; Luthans ve Ibrayeva (2006) tarafından bireylerin olayların sonucunu kendi kontrolünün dışında veya kendi kontrolünde olduğuna olan inancı olarak tanımlanan ve yüksek olması durumunda girişimcilik eğiliminin de yüksek olacağı öne sürülen kontrol odağı düzeylerinin orta gelir grubunda yer alanlara göre düşük olması yetersiz sosyo-ekonomik durumun bireyleri olumsuz yönde etkilediği ve akabinde onları hayatlarının kontrolünü önemli ölçüde ellerinde tutacakları girişimcilik olgusunda uzaklaştırdığı görülmektedir.

Anne mesleği ile girişimcilik eğilimi arasındaki anlamlı farklılığı ortaya koyan yukarıdaki sonuçun gelir ile girişimcilik eğilimi arasındaki farklılık ile birlikte düşünüldüğünde birbirini tamamladığı görülmektedir. Şöyle ki; aylık geliri 500 TL'den az olan bireyin ebeveynleri büyük bir ihtimalle geçici veya mevsimlik çalışmaktadır. Annesi geçici işçi olduğu için yukarıda sayılan sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenlerle kendine güven düzeyi düşük olan birey aynı zamanda 500 TL'den az geliri olan bir ailede yetiştiği için; kendi kendini kontrol edeceği bir meslek yerine emir alacağı, programlı yaşayacağı, hayatını ve davranışlarını başkalarının yönlendireceği ancak bununla beraber her ayın belirli bir gününde maaşının hesabında olacağından zerre kadar şüphesi olmayacağı bir meslek tercih edecektir.

Kadın öğrencilerin risk alma ve belirsizliğe karşı tolerans düzeyinin erkek öğrencilerden düşük çıkması ve anne mesleği ile kendine güven düzeyi arasında anlamlı bir farklılığın çıkması sonuçlarının ortak paydasının kadın unsuru olduğu görülmektedir. Girişimcilik, sosyoloji, kadın çalışmaları, toplum çalışmaları vb. alanlarda çalışan araştırmacılara ortaya çıkan bu durumu çeşitli boyutlarla ortaya koyacak araştırmalar yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Altunışık, Remzi, Coşkun, Recai., Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 6.Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Arslan, Kahraman, "Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler ve Girişimcilik Eğilimleri", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı 6, 2002, 1-11.

Bozkurt, Öznur ve Erdurur, Kutbettin, "Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 2013, 57-78.

Çatır, Ozan, Şimşek, Ali ve Ölekli, Nilay, "Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2015, 105-114.

Çelik, Adnan, İnce, Mehmet ve Bozyiğit, Sezen, "Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetini Etkileyen Ailesel Faktörleri Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma", *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(3), 2014, 113-124.

Fiş, A. Murat ve Wasti, S. Arzu, "Örgüt Kültürü ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 35, 2009, 127-164.

Gurel, Eda, Altınay, Levent ve Daniele, Roberto, "Tourism Students' Entrepreneurial Intentions", *Annals of Tourism Research*, 37(3), 2010, 646-669.

Gürbüz, Sait ve Şahin, Faruk (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Güreşçi, Ertuğrul, "Girişimcilik Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: İspir Hamza Polat MYO Örneği", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 23-38.

İşcan, Ö. Faruk ve Kaygın, Erdoğan, "Potansiyel Girişimciler Olarak Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 2011, 275-286.

Kauppila, O.P, Rajala, R. ve Jyrama, A., " Antecedents of Salespeople's Reluctance to Sell Radically New Products", *Industrial Marketing Management*, No 39, 2010, 308-316.

Koh, Chye Hian, "Testing Hypotheses Of Entrepreneurial Characteristics A Study Of Hong Kong Mba Students", *Journal of Managerial Psychology*, 11(3), 1996, 12-25.

Korkmaz, Oya, "Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 2012, 209-226.

Luthans, F. ve Ibrayeva, E. S. "Entrepreneurial Self-Efficacy İn Central Asian Transition Economies: Quantitative And Qualitative Analyses", *Journal Of International Business Studies*, No 37, 2006, 92-110.

Nakip, Mahir (2013). *Pazarlamada Araştırma Teknikleri*, 3.Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Özdemir, Aydın ve Özgüner, Mert, "Psikolojik Sermayenin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *Journal of Human Science*, 13(3), 2016, 5107-5121.

Özdemir, Aydın, Saygılı, Metin ve Yıldırım, Kadir, "Risk Alma Eğilimi Ve Başarma İhtiyacının Girişimcilik Potansiyeline Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", *İşletme Bilimi Dergisi*, 4(2), 2016, 121-140.

Özgüner, Mert, "Girişimcilik Tipleri Ve Kişilik Tipleri İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *Route Educational and Social Science Journal*, 2(1), 2015, 148-160.

Sekaran, Uma (1992). *Research Methods for Business: A Skill Building Approach*, Second Edition, John Wiley & Sons, 450.

Shane, Scott, Locke, A. Edwin ve Collins, J. Christopher, "Entrepreneurial Motivation," *Human Resource Management Review*, 13, 2003, 257-279.

Solmaz, S. Ahmet, Aksoy, Özlem, Şengül, Serkan ve Sarıışık, Mehmet, "Üniversite Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Turizm Lisans Ve Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26), 2014, 41-55.

Şimşek, M. Ş. *İşletme Bilimlerine Giriş*, Adım Ofset ve Matbaacılık, Konya, 2007.

Şimşek, Ömer Faruk (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve Lisrel Uygulamaları*, Ankara: Ekinoks.

Yılmaz, Ercan ve Sünbül, A. Murat, "Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 2009, 195-203.

Yüksel, Hasan, Cevher, Ezgi ve Yüksel, Mesude, "Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 2015, 143-156

BANKA ÇALIŞANLARININ PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK DÜZEYLERİ İLE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

¹*Selin ÇAVUŞOĞLU, ²Melis YALÇIN

¹Dr., Manisa Celal Bayar University, TURKEY, (selingocmen@yahoo.com)

²Lec. Manisa Celal Bayar University, TURKEY, (melis.yalciin@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Correlation Between Psychological Resilience Levels and Personality Features of Bank Employees

In times of stress and crises people's styles of perception events, attitudes and methods people prefer in struggle with adverse conditions are different. Psychological resilience is defined as a personality feature meaning that individual's performance, health and moods in stressful situations remain positive. In this study it is identified which personality features play an effective role in explanation of psychological resilience because of reducing negative effects, in organizations where employees work under intense stress such as bank. Data used in the research was collected with the help of survey method. In this research sampling is not done. It was struggled to reach all of the main audience. Five factor personality scale and psychological resilience survey are used as measuring instruments. Data obtained were analyzed with SPSS 21 statistics package programme. Correlation and a series of regression analysis were applied to test research hypotheses. Ultimately all results proposed that big five personality explain significant variance in resilience structure. The results were discussed in the light of the literature.

KEYWORDS: Psychological Resilience, Big Five Personality Model, Bank Employees

1. GİRİŞ

Mal ve/veya hizmet üretmek üzere oluşturulmuş bir tasarım olan örgütlerin belirledikleri amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmeleri, insan unsurunun fiziksel veya düşünsel düzeyde katılımını gerektirmektedir. İnsanlar tarafından meydana getirilen ve insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan başka bir deyişle varlık nedeni insan olan örgütler, rekabet güçlerini artırmak için çalışanlarına daha fazla önem vermeye, buldukları ortamı iyileştirmek için pek çok iyileştirme yöntemi uygulamaya başlamışlardır. Çalışma yaşamının insan için ifade ettiği önem arttıkça genel yaşamdan beklentiler iş yaşamına da taşınmış olup, iş insanlar için kendini geliştirme ve gerçekleştirme için önemli bir sosyal çevre olarak algılanmaktadır (Keleş, 2011: 345).

Dünyanın hızla değişen kültürel, ekonomik ve siyasi yapısı insanların yaşamdan ve işlerinden beklentilerini büyük oranda etkilemiş ve pozitifliğe duyulan gereksinimi büyük oranda artırmıştır. Geleneksel psikolojinin yanıt vermekte zorlandığı bu hızlı değişim, pozitif psikoloji akımının oluşmasında etkili olmuştur (Süral Özer vd., 2013: 437). Birçok teori ve araştırma, psikolojik sermayeyi geliştirmekte olan bir konu olmasının yanı sıra, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde pozitif sonuçlarla olan ilişkisi olması sebepleriyle desteklemektedir (Luthans vd., 2010: 41).

Psikolojik sermaye, insanın güçlü, olumlu yönlerini anlamaya ve geliştirmeye çalışarak insanların nasıl daha mutlu, daha başarılı ve daha iyi olabileceklerini öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu kavram, iş verimi ve performansı arttırmada iş dünyasının dikkatini çekmektedir (Met, 2010: 889).

Psikolojik sermayenin örgütsel bağlamdaki en önemli alt boyutu olarak kabul edilen psikolojik dayanıklılık, zorlu olaylardan sonra yeniden toparlanabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada psikolojik dayanıklılığı yüksek bireylerin özgüvenleri yüksek, gelecekte umutlu ve iyimserliklerini asla kaybetmeyen bir yapıya sahip olacakları; bu sayede de iş yaşantılarında daha başarılı olacakları kabul edilmektedir (Genç, 2014).

Örgütlerine her türlü destek ve katkı sunacak olan çalışanların, çalışma ortamlarındaki davranışlarının altında pek çok sebep yatmaktadır. Söz konusu sebeplerin başında; onların kişilik özellikleri ve örgütün çalışma usul ve yöntemlerinin yanında, çalışma ortamında yaşanan duygusal olaylar da etkili olabilmektedir (Uğurlu Kara ve Begenirbaş, 2016: 51).

Kişilik, bir kişinin bütün özelliklerini yansıtan bir kavramdır. Ancak, bazı özellikler vardır ki, kimi insanlarda bunlar birbirlerine benzerler, kimi özellikler de yalnızca ilgili ferde aittirler. İnsanlar arası birtakım benzerlikler olsa bile, kişilik kavramı, insanlar arası farklılıklar üzerine kurulmuş bir olgudur. Buna göre, kişilik farklılığından söz etmek, temelde insanların taşıdığı özelliklerin farklılığından söz etmektir (Eroğlu, 1996: 139). Kişilik psikolojisinin bireylerin farklılıklarını ortaya koyan boyutları ele alması, örgütsel alanda da kişilik psikolojisine olan ilgiyi arttırmıştır. Örgütsel alanda araştırma yapanlar, uzun dönemden beri kişilik psikolojisinden faydalanarak bireylerin arasındaki farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar (Yaşın, 2016: 32).

Mevcut çalışmada, bankacılık sektöründe çalışanların performanslarına etki eden psikolojik dayanıklılık faktörlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede psikolojik dayanıklılık ve kişilik kavramları açıklanarak aralarındaki ilişkiler kurgulanmış, daha sonra ise bankacılık sektöründen seçilen uygun bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen görgül bir araştırma ile faktörler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Bu amaca yönelik olarak, öncelikle psikolojik dayanıklılık süreçlerinde genel olarak kişilik özelliklerinin bir rolü olup olmadığı test edilmiş ve analiz sonucunda bağımsız değişken olan beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerinde önemli derecede açıklayıcı bir rol oynadığı belirlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Rekabet derecesinin bir hayli yüksek ve önemli olduğu günümüz iş ortamında, işletmelerin rekabet üstünlüğünü sürdürmesi bakımından pozitif psikolojik sermaye, stratejik bir unsur olma özelliğini taşır. Bu nedenden dolayı stratejik unsur olan pozitif psikolojik sermayenin temelinde, işletmeler açısından insan faktörünün sahip olduğu önem yer almaktadır (Akçay, 2011: 3). Psikolojik sermaye; öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve dayanıklılık olmak üzere dört boyutta incelenmektedir (Luthans vd, 2008: 221).

Psikolojinin sermaye kavramının boyutlarından olan psikolojik dayanıklılık olgusu bireyin engel, belirsizlik gibi birçok negatif olay ve durumlar ile karşılaştığında baş etmesi ve negatif olay ve durumların üstesinden gelme kabiliyetidir (Çetin ve Basım, 2011: 83; Araz, 2013: 6). Ayrıca psikolojik dayanıklılık; zorluklar, başarısızlıklar ve hatta bunaltıcı görünen olumlu değişimler karşısında kendini toparlayabilme kapasitesi, olarak da tanımlanmaktadır (Luthans ve Youssef, 2004: 152). Psikolojik dayanıklılığın ağırlıklı olarak negatif durumlarda kendisini gösterdiği düşünülür ise, psikolojik dayanıklılığın iş hayatına has negatif koşul ve süreçlerde kişinin stres ile başa çıkmasını sağlayan bir kabiliyet olduğu söylenebilir (Dağcı ve Kartopu, 2014: 367).

Psikolojik dayanıklılık, bireyin stres oluşturan olay sırasında veya sarsıntılı bir hayat vakası ile karşılaştığında, bu olaylarla ilgili stres ve problem oluşumunun etkinliğinin düzeyini azaltan ve yaşamına, ailesine, işine bağlanmasını kolaylaştıran, hayatına ait kendisinin söz sahibi olduğu inancı sağlayan, yaşam şartlarına ve çevreye uyumlu olmaya yardım eden bir kişilik özelliğidir (Bar, 2016: 55). Psikolojik dayanıklılık kavramı, hissedilen stresi azaltarak stresli olaylarla mücadele etme becerisini destekleyen bir kişilik tipi (Maddi, 2006: 228; Judkins ve Rind, 2005; Klag ve Bradley, 2004; Maddi vd., 2006; Morrissey ve Hannah, 1986) ve uyum sağlama sürecini ifade etmektedir (Hunter, 2001; Tusaie ve Dyer, 2004). Buna göre, psikolojik

dayanıklılığı yüksek bireyler; günlük etkinliklere ve işlerine daha fazla bağlanırlar, her türlü amaçlarına daha fazla bağlılık gösterirler, yaşamlarını denetim altında tutarlar, beklenmedik değişiklikleri ve muhtemel durumları olumsuzluktan öte gelişme için bir fırsat olarak görürler (Sezgin, 2012: 491; Sezgin Nartgün ve Mor, 2015: 273).

Bireyler yaşamlarının çeşitli dönemlerinde farklı durumlar ve olaylar ile yüz yüze gelmektedir. Bu durum ve olaylar her zaman olumlu olamayabilir. Özellikle olumsuz durumlarda kendini gösteren psikolojik dayanıklılık her bireyde farklı düzeylerde kendini göstermektedir.

İnsanların, stres ve kriz dönemlerinde olayları algılama şekilleri, tutumları ve olumsuz şartlarla mücadelede tercih ettikleri yollar farklılık göstermektedir. Psikolojik dayanıklılık, stresli durumlarda bireyin performans, sağlık ve ruh hallerinin olumlu kalmasını ifade eden kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır (Maddi, 1998).

Her birey karmaşık bir sistemdir. Bu nedenle bir insanı tam anlamıyla anlamak ve tanımak oldukça zor ve uzun bir süreci kapsamaktadır. Bir bireye ait olan tüm özellikler o bireyi anlamaya yardımcı olmaktadır. Kişilik kavramı ve kişilik özellikleri bu noktada önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bireyler fiziksel özelliklerinde olduğu kadar, davranışları, algılamaları, karar vermeleri, alışkanlıkları, düşünce yapıları ve istekleri gibi özellikleriyle de birbirlerinden farklıdır. Gözlenen bu bireysel farklılıkların tümü kişilik konusu içinde ele alınmaktadır (Günel, 2010: 44).

Kişilik, bireyin bütün özellikleri ile ilgili olup, bireylerin iç ve dış çevreleriyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Cüceloğlu, 1991: 19). Yine kişilik, bireyi diğer bireylerden farklılaştıran özellikler bütünü olarak insanın bütün yaşantısına etki etmektedir. Bu nedenle, bireylerin aynı olaylar karşısında farklı algılamalar veya çözümler geliştirmesinin temel sebeplerinden birisinin de sahip olduğu kişilik özellikleri olduğu söylenebilir. Kültür kavramı nasıl toplumun yaşama biçimini gösteriyor ise, kişilik kavramı da bireyin yaşama biçimini ifade etmektedir (Erkuş ve Tabak, 2009: 216). Barlı'ya göre ise kişilik, bireyin, kalıtsal, biyolojik ve kişisel özellikleri, bedensel görünümü, ilgi ve eğilimleri, insanlarla ilişkileri ve zihinsel zekâsını da içeren bir yaşam biçimidir (Barlı, 2008).

Kişilik ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Konu üzerinde tam bir uyum olmasa da araştırmacılar, çalışmalarında tutarlı bulgulara ulaşmışlardır. Araştırmacılar, farklı kişilik verilerini kullanarak kişiliğin beş boyutuna yönelik sonuçlara ulaşmışlardır (Costa, McCrae ve Dye, 1991; Digman, 1990; Goldberg, 1990; McCrae ve Costa, 1987; McCrae ve John, 1992). Farklı boyutları ölçtüğü iddia edilen çeşitli kişilik testleri içerisinde, akademik ve iş dünyasında geniş çapta kabul gören ve en fazla kullanılanlardan birisi Beş Faktör kişilik modelidir (Sığı ve Gürbüz, 2011: 31).

Bu araştırmada beş faktör kişilik modelinin kullanılmasının temel sebebi; modelin kişiliği geniş bir yelpazede açıklama yeterliliğine sahip olmasıdır (Sandy vd., 2000). Ayrıca yapılan çalışmalarda kişiliği genel anlamda açıklayabilen beş faktörlü bir yapının ortaya konduğu görülmektedir. Araştırmacılar arasında adlandırma açısından farklı görüşler bulunmasına rağmen yapılan birçok çalışma, bu yapının kişilerarası farklılıkları ortaya çıkarma anlamında genel kabul gördüğünü göstermektedir (Goldberg, 1990; McCrae ve John, 1992; Mount vd., 2005; Costa ve McCrae, 1995). Beş faktör kişilik modelinde yer alan boyutlar; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve gelişime açıklıktır.

Dışadönüklük boyutunun temelinde heyecanlı, neşeli, konuşkan, girişken, pozitif, enerjik, sempatik olma, sosyal olma ve diğer insanlara karşı ilgili ve duyarlı olma gibi özellikler bulunmaktadır. Dışadönüklükler; olumlu, topluluk içine girmeyi seven, kendine güvenen, sosyal ve girişken bireylerdir. Buna karşın içedönüklükler; kapalı, yalnız kalmayı seven, mesafeli, çekingen, sessiz kimselerdir (Costa vd., 1986: 641; Bono vd., 2002; McShane ve Von Glinow, 2005: 58-59).

Uyumluluk düzeyi yüksek kişilik özelliklerine sahip olan bireyler, diğer bireylere göre yardımsever, merhametli, kolay aldanan, empatik, saygılı, anlayışlı, dürüst, işbirliğine açık ve sıcakkanlı kişileri iken uyumluluk düzeyi düşük olan bireyler; sinirli, huysuz, geçimsiz, kaba, şüpheli, rekabetçi, soğuk, kavgacı ve işbirliği yapmayan kişiler olarak bilinmektedir (Costa vd., 1986: 641; McShane ve Von Glinow, 2005: 58-59).

Sorumluluk ise itaatkarlık, düzenlilik, öz disiplin, başarı yönelimlilik gibi özellikleri içinde barındıran bir kişilik boyutunu ifade etmektedir. Sorumluluğu yüksek olan kişiler disiplinli, dikkatli, başarma duygusu yüksek, düzenli, kararlı, hırslı, başarı yönelimli iken; sorumluluk düzeyi düşük olan kişiler plansız, dikkatsiz, düzensiz, sorumsuz, dağınık ve tembel olarak değerlendirilmektedir (Costa ve McCrae, 1995; McShane ve Von Glinow, 2005: 58-59).

Yüksek *duygusal dengeye* sahip bireyler güven verici, sakin, sabırlı, anlayışlı, dengeli vb. kişilik özellikleri gösterirler. Düşük duygusal dengeye sahip olan bireyler ise; karamsal, endişeli, gergin, sıkıntılı, güvensiz, içine kapanık ve sinirlilik gibi özellikler göstermektedir (Costa ve McCrae, 1995; McShane ve Von Glinow, 2005: 59).

Gelişime açıklık boyutu kişinin yeniliklere açık olması, güçlü bir hayal gücüne sahip olması, yeni görüşleri kabul etmesi ve çok yönlü düşünebilmesi gibi özelliklerle ilgilidir. Açıklık özelliğine sahip olanlar esnek, yeni fikirlere açık, zeki, meraklı, maceracı, yaratıcı, alışılmışın dışında, orijinal, kendi düşünce ve duygularına yönelen ve bağımsız düşünceleriyle bilinirler. Buna karşılık gelişime açık olmayanlar ise geleneksel, tutucu, sıradan ve sabit fikirlidirler (Robbins ve Judge, 2007: 110; Bono vd., 2002; Costa ve McCrae, 1995; Barrick ve Mount, 1991: 19).

Psikolojik dayanıklılık konusunun örgütlerde incelenmesindeki temel amaç; liderler, çalışanlar ve örgütlerde var olan güçlü kapasiteyi ortaya çıkarabilmektir (Luthans vd., 2007: 112). Bu kapasitenin ortaya çıkarılmasında etkili olabileceği düşünülen hangi/leri kişilik boyutunun/larının psikolojik dayanıklılık üzerinde etkili olduğunu tespit etmek örgüt yöneticilerinin ellerine kullanabilecekleri yeni araçlar verebilecektir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmada banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kişilik özelliklerinin arasında ilişki olup olmadığını öğrenerek, çalışma dünyasına bilimsel olarak katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Bu amaca yönelik öncelikle psikolojik dayanıklılık süreçlerinde genel olarak kişilik özelliklerinin bir rolü olup olmadığı test edilmiş ve analiz sonucunda bağımsız değişken olan beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerinde önemli derecede açıklayıcı bir rol oynadığı belirlenmiştir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın ana kitlesi, Manisa / Kula İlçesinde faaliyet gösteren 67 banka çalışanını kapsamaktadır. Ana kitlenin toplam büyüklüğü 72 kişi'dir. Araştırmacılara bir kolaylık olması bakımından 0,95 güvenlik düzeyi ve farklı evren büyüklükleri için kabul edilebilir örneklem büyüklüklerine ilişkin Sekaran, 1992'den aktaran Altunışık vd., 2010, s.135'nin tablosundan faydalanılmıştır. Adı geçen tabloda 70 büyüklüğündeki ana kitle için yeterli örneklem büyüklüğü 59 olarak bulunmuştur. İlçede faaliyet gösteren devlet ve özel bankalarındaki çalışanların tamamına ulaşmak hedeflenmiştir. Bu amaçla gerekli izinler alınarak hazırlanmış 72 adet anket formu birimlere ulaştırılmıştır. 72 adet anket formundan 68 adedi (% 94, 44) geri dönmüştür. Geri dönen anketlerin 1'i eksik veriler nedeniyle değerlendirilememiştir. Sonuç olarak geçerli olan 67 anket formu SPSS 21 yazılımına kodlanarak girilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu, psikolojik dayanıklılık ölçeği ve kişilik ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı analiz, Pearson korelasyon analizi ve kategorik regresyon analizi yer almıştır. Psikolojik dayanıklılık ölçeği, 2005 yılında Friborg ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup Basım ve Çetin tarafından 2011 yılında Türkçe'ye çevrilerek geçerlilik ve güvenilirliği yapılmıştır (Basım ve Çetin; 2011). Orijinal ölçeğin toplam Cronbach Alfa katsayısı 0,86'dır. Bu çalışmada ise yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha değeri 0,972'dir. Araştırmada kişilik özellikleri, Goldberg tarafından Uluslararası Kişilik Envanter Havuzu (International Personality Item Pool-IPIP) projesi kapsamında geliştirilen, güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yapılmış Uluslararası Kişilik Envanteri kullanılarak ölçülmüştür. Kişilik özelliklerini ölçmek için Beş Faktör Modeli'nin 50 ifadeden oluşan kısa versiyonu kullanılmıştır. Bu ölçekte, her bir kişilik boyutu için 10 ifade bulunmaktadır (Girgin, 2007). Araştırmada kullanılan ölçekler 5'li likert tipi ölçeklerdir ve ölçek yapısı 1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3= ne katılıyorum ne de katılmıyorum, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir. Yüksek puanlar kişilerin yüksek seviyede dışadönük, uyumlu, sorumlu, duygusal olarak dengeli ve gelişime açık olduklarını göstermektedir.

3.3. Araştırmanın Kısıtlılığı

Mevcut çalışma, uygulama gücü ile zaman ve ekonomik kısıtlılıklar nedeniyle sadece tek bir ilçede ve zaman diliminde gerçekleştirilebilmiştir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel soruları "kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisi ve aralarında anlamlı ilişki var mıdır" sorusudur. Bu sorulara cevap aramak için 5 kişilik faktörünün psikolojik dayanıklılık düzeylerine etkisi ve aralarında anlamlı ilişki olduğuna yönelik 6 hipotez kurulmuştur. *Hipotez 1:* Dışa dönüklük faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir. *Hipotez 2:* Uyumluluk faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir. *Hipotez 3:* Sorumluluk faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir. *Hipotez 4:* Duygusal denge faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir. *Hipotez 5:* Gelişime açıklık faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir. *Hipotez 6:* Psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

3.5. Araştırma Bulguları

Tablo 1. Kişilik Boyutlarının Ortalamaları

	N	Minimum	Maximum	Ortalama
1.Dışa dönüklük	67	1,00	5,00	3,5426
2.Uyumluluk	67	1,00	5,00	3,6462
3.Sorumluluk	67	1,00	5,00	3,7104
4.Duygusal Denge	67	1,00	5,00	3,3731
5.Gelişime Açıklık	67	1,00	5,00	3,6776
Genel Ortalama				3,5898

Tablo 1'de katılımcıların dışa dönüklük (3,5426), uyumluluk (3,6462), sorumluluk (3,7104) ve gelişime açıklığın (3,6776) yüksek seviyede olduğu, duygusal dengenin (3,3731) ise orta seviyede olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların kendilerine ilişkin tanımlamalarında en yüksek değer, kişilik boyutlarından sorumlulukta görülmektedir. En düşük değer ise duygusal denge boyutunda gösterilmektedir. Kişiliğin genel ortalamasına bakıldığında orta seviyenin üstünde (3,5898) olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Psikolojik Dayanıklılık Boyutlarının Ortalamaları

	N	Minimum	Maximum	Ortalama
1.Kendilik Algısı	67	1,00	5,00	4,0597
2.Gelecek Algısı	67	1,00	5,00	4,0299
3.Yapısal Stil	67	1,00	5,00	4,1045
4.Sosyal Yeterlilik	67	1,00	5,00	4,0299
5.Aile Uyumu	67	1,00	5,00	4,2687
6.Sosyal Kaynaklar	67	1,00	5,00	4,1642
Genel ortalama				4,0928

Tablo 2’de katılımcıların kendilik algısı (4,0597), gelecek algısı (4,0299), yapısal stil (4,1045), sosyal yeterlilik (4,0299), aile uyumu (4,2687) ve sosyal kaynakların (4,1642) yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Katılımcıların psikolojik dayanıklılık boyutlarından aile uyumu boyutunun en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin genel ortalamasına bakıldığında (4,0928) yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri ile Kişilik Boyutları Arasındaki İlişki için Yapılan Korelasyon Analizi

		Psikolojik Dayanıklılık	1.Dışa Dönüklük	2.Uyumluluk	3.Sorumluluk	4.Duygusal Denge
1.Dışa Dönüklük	Korelasyon	,619**				
2.Uyumluluk	Korelasyon	,554**	,798**			
3.Sorumluluk	Korelasyon	,594**	,809**	,836**		
4.Duygusal Denge	Korelasyon	,409**	,703**	,690**	,724**	
5.Gelişime Açıklık	Korelasyon	,678**	,782**	,786**	,789**	,720**

** : Korelasyonlar 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3’te katılımcıların psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kişilik boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmek için yapılan Pearson Korelasyon analizinde p değerleri 0,01’ ten küçük olduğu için psikolojik dayanıklılık ve kişilik boyutları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Dışa dönüklük ile psikolojik dayanıklılık arasında güçlü bir ilişki (0,619) ve gelişime açıklık ile psikolojik dayanıklılık arasında güçlü bir ilişki (0,678) bulunmaktadır. Uyumluluk ile psikolojik dayanıklılık arasında orta düzeyde (0,554), sorumluluk ile psikolojik dayanıklılık arasında orta düzeyde (0,594) ve duygusal denge ve psikolojik dayanıklılık arasında orta düzeyde (0,409) bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla “*Hipotez 6: Psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır*” kabul edilmiştir.

Tablo 4. Psikolojik Dayanıklılık Düzeyini Etkileyen Kişilik Özelliklerini Belirlemek İçin Yapılan Kategorik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	F	P	Düzeltilmiş R ²
	B	Std. Hatanın Tahmini	Beta			
Dışadönüklük	43,743	12,348		3,542	,001	,476
Uyumluluk	,927	,570	,282	1,625	,109	
Sorumluluk	-,304	,609	-,091	-,499	,619	
Duygusal Denge	,710	,747	,181	,950	,346	
Gelişime Açıklık	-,882	,440	-,281	-2,004	,050	
	2,207	,633	,589	3,484	,001	

R^2 değerine bakıldığında düzeltilmiş R^2 'nin 0,476 olduğu görülmektedir. Bu durumda ele alınan değişkenler (kişilik boyutları), toplam varyansın %47,6' sını açıklayabilmektedir. Ayrıca Anova testi sonuçlarının da anlamlı ($p \leq 0,05$) olduğu görüldüğünden modelin doğrulandığını söyleyebiliriz.

Tablo 4'te görüldüğü gibi psikolojik dayanıklılık düzeyini duygusal denge ve gelişime açıklık boyutları açıklamaktadır. Duygusal denge ve gelişime açıklık kişilik özelliklerine ait p değerleri 0,05' den küçük olduğu için psikolojik dayanıklılık düzeyini istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde etkilemektedir. Diğer değişkenler olan dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk boyutlarının psikolojik dayanıklılık üzerinde anlamlı bir etkisi söz konusu değildir. Bu boyutların p değerleri 0,05' den büyük olduğu için psikolojik dayanıklılık düzeyini anlamlı ölçüde etkilememektedir.

Bu durumda tabloda kişilik boyutlarından gelişime açıklığın psikolojik dayanıklılık düzeyini pozitif yönde ve duygusal dengenin psikolojik dayanıklılık düzeyini negatif yönde etkilediği söylenebilmektedir. Bununla birlikte anlamlı düzeyde olmasa bile uyumluluğun psikolojik dayanıklılığı negatif düzeyde etkilediği, dışa dönüklük ve sorumluluğun ise pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Kategorik Regresyon Analizi sonuçlarına göre; "*Hipotez 4: Duygusal denge faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir*" ve "*Hipotez 5: Gelişime açıklık faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir*" hipotezleri tamamen kabul edilmiştir. "*Hipotez 1: Dışa dönüklük faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir*", "*Hipotez 2: Uyumluluk faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir*" ve "*Hipotez 3: Sorumluluk faktörü psikolojik dayanıklılık düzeyini etkilemektedir*" hipotezleri ise kısmen kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle artan rekabet ortamında uzun dönemli ve sürdürülebilir bir büyüme elde etme sürecinde örgütler, etkinliğini ve verimliliğini artırabilmek için farklı ve yeni uygulamalar denemektedirler. Bu uygulamaların temelinde, örgütler için önemli bir kaynak olan insan faktörünün bilinmeyenlerinin keşfedilmesi ve bunların örgütsel davranış süreci içerisinde duygusal ve psikolojik yönleriyle bireysel ve örgütsel performans kapsamında değerlendirmeye alınması gerekmektedir (Erdem vd, 2015: 39; Biçkes vd., 2014: 97). Bu doğrultuda hızla değişen iş dünyasında, psikolojik dayanıklılığı yüksek seviyede olanların, yaratıcı, değişime uyum sağlayan, terslikler ve engeller karşısında daha mücadeleci olmalarıyla performanslarının da artabileceği ortaya çıkmakta (Çetin ve Basım, 2012: 126) ve bunun da örgüte büyük katkı yaratacağı tahmin edilmektedir.

Çalışmada banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile kişilik özelliklerinin arasında ilişki olup olmadığını araştırmak üzere yapılmıştır. Bu amaca yönelik öncelikle psikolojik dayanıklılık süreçlerinde genel olarak kişilik özelliklerinin bir rolü olup olmadığı test edilmiş ve analiz sonucunda bağımsız değişken olan beş faktör kişilik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık üzerinde önemli derecede açıklayıcı bir rol oynadığı belirlenmiştir.

Çalışanların kişilik sorularına verdikleri cevapların ortalamalarına bakıldığında genellikle yüksek düzeyde olumlu özelliklere sahip oldukları söylenebilir. Kişiliğin genel ortalamasına bakıldığında orta seviyenin üstünde olduğu (3,5898) görülmektedir. Ayrıca kişiliğin alt boyutlarından olan sorumluluk düzeyi diğer boyutlar ile kıyaslandığında en yüksek skora (3,7104) sahiptir.

Psikolojik dayanıklılığın genel ortalamasına bakıldığında çalışanların yüksek seviyede (4,0928) dayanıklı olduğu söylenebilir. Psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarından olan aile uyumu boyutu diğer boyutlar ile kıyaslandığında en yüksek skora (4,2687) sahiptir.

Psikolojik dayanıklılık ve kişilik boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Dışa dönüklük ile psikolojik dayanıklılık arasında güçlü bir ilişki (0,619) ve gelişime açıklık ile psikolojik dayanıklılık arasında güçlü bir ilişki (0,678) bulunmaktadır. Uyumluluk ile psikolojik dayanıklılık arasında orta düzeyde (0,554), sorumluluk ile psikolojik dayanıklılık arasında orta düzeyde (0,594) ve duygusal denge ve psikolojik dayanıklılık arasında orta düzeyde (0,409) bir ilişki bulunmaktadır.

Olumlu, topluluk içine girmeyi seven, kendine güvenen, sosyal ve girişken olan dışadönük bireyleri; sosyal ve aile çevrelerinden aldıkları destekle dayanıklılık düzeylerinin yüksek çıkması muhtemeldir. Esnek, yeni fikirlere açık, zeki, meraklı, maceracı, yaratıcı, alışılmışın dışında, orijinal, kendi düşünce ve duygularına yönelen ve bağımsız düşüncelere sahip olan gelişime açık bireylerin de dayanıklılık düzeylerinin yüksek çıkması, beklenen bir sonuçtur.

Psikolojik dayanıklılık düzeyini duygusal denge ve gelişime açıklık boyutları açıklamaktadır. Diğer değişkenler olan dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk boyutlarının psikolojik dayanıklılık üzerinde anlamlı bir etkisi söz konusu değildir. Kişilik boyutlarından gelişime açıklığın psikolojik dayanıklılık düzeyini pozitif yönde ve duygusal dengenin psikolojik dayanıklılık düzeyini negatif yönde etkilediği söylenebilmektedir. Bununla birlikte anlamlı düzeyde olmasa bile uyumluluğun psikolojik dayanıklılığı negatif düzeyde etkilediği, dışa dönüklük ve sorumluluğun ise pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Çalışma hayatının içinde yer alan bireylerin stresle karşılaşması kaçınılmazdır ve stres her zaman sıkıntı veren bir olgu değildir. Ancak bireyi zorlayarak, bedenen ve ruhen zarar verecek kadar yoğun olan stres kaynakları ile bunlara karşı bireyin gösterdiği tepkiler arasında bir dizi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Psikolojik dayanıklılık, stresli yaşam durumları ile karşılaşıldığında kendini toparlama gücünün en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Psikolojik dayanıklılığı fazla olan kişiler, stresli yaşam olaylarıyla daha kolay baş edebildiği gibi, hayatın değişen akışına da daha kolay uyum sağlayabilmekte (Küçüktahtlıdil, 2006: 3-4) ve kendilerini değiştirmek durumunda kaldıklarında da duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak kendilerini gerçekleştirmeye çabalamaktadırlar (Terzi, 2008: 2-3). Bu sebeple yoğun stres altında çalışan banka çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin artırılması kurum performansının ve veriminin artırılması için gerekmektedir. Araştırma sonuçlarına göre R^2 değerine bakıldığında düzeltilmiş R^2 'nin 0,476 olduğu görülmektedir. Ele alınan değişkenler (kişilik boyutları) toplam varyansın %47,6' sını açıklayabilmektedir. Bu durumda psikolojik dayanıklılık üzerinde etkili olan farklı örgütsel değişkenlerin de olabileceği (Örgütsel adalet, mobbing, yöneticiye güven vs..) tahmin edilmektedir. Gelecek araştırmalarda bu konu da dikkate alınarak yeni çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

AKÇAY, Vildan H. (2011), "Pozitif Psikolojik Sermayenin Kişisel Değerler Bakımından İş Tatminine Etkisi ve Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

ARAZ Yasin (2013), "Pozitif Psikolojik Sermayenin İş Yaşamına Etkisi Üzerine Yapılmış Çalışmaların İçeriksel Analizi", *T.C. Zirve Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı*, Gaziantep.

BASIM H. Nejat ve Çetin Fatih (2011), "Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması", *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22 (2), s. 104-114.

BAR Mustafa (2016), "Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin Psikolojik Dayanıklılık ve Akademik Ertelemeye Etkisi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Sakarya Üniversitesi*, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Yönetmeliği Anabilim Dalı, Sakarya.

BARLI Önder (2008), *Davranış Bilimleri ve Örgütlerde Davranış*, Bakanlar Medya: İstanbul.

BARRICK Murray R. ve Mount Michael K., (1991), "The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis", *Personnel Psychology*, 44(1), s. 1-26.

BONO Joyce E., Boles Terry L., Judge Timothy A., ve Lauver Kristy J. (2002), "The Role of Personality in Task and Relationship Conflict", *Journal of Personality*, 70(3), s. 311-344.

BİÇKES Durdu Mehmet, Yılmaz Celal, Demirtaş Özgür ve Uğur Ayşegül (2014), "Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü: Bir Alan Çalışması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ağustos 2014, 9(2), s. 97- 121.

COSTA Paul T., Catherine M. Busch, Alan B. Zonderman ve Robert R. McCrae (1986), "Correlations of MMPI Factor Scales with Measures of the Five Factor Model of Personality", *Journal of Personality Assessment*, 50 (4), s. 640-650.

COSTA Paul T., McCrae Robert R., ve Dye David A. (1991), "Facet Scales for Agreeableness and Conscientiousness: A Revision of the NEO Personality Inventory", *Personality and Individual Differences*, 12, s. 887-898.

COSTA Paul T. ve McCrae, Robert R. (1995), "Domains and Facets: Hiyerarşik Personality Assessment Using the Revised Neo Personality Inventory", *Journal of Personality Assessment*, 64 (1), s. 21-50.

CÜCELOĞLU Doğan (1991), *İnsan ve Davranış Psikolojisinin Temel Kavramları*, Remzi Yayıncılık, Ankara.

ÇETİN Fatih ve Basım H. Nejat (2011), "Psikolojik Dayanıklılığın İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarındaki Rolü", *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(3), s.79-94.

ÇETİN Fatih ve Basım H. Nejat (2012) "Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması" *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), s.121-137.

DAĞCI Abdullah ve Kartopu Saffet (2014), "Mesleki Tükenmişlik ile Dindarlık Eğilimi Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(8), s.365-383.

DIGMAN John M. (1990), "Personality Structure: Emergence of the Five-factor Model", *Annual Review of Psychology*, 41, s. 417-440.

ERDEM Haluk, Gökmen Yunus ve Türen Ufuk (2015), "Psikolojik Sermayenin Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisinde Algılanan Örgütsel Desteğin Aracılık Rolü", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7/2, s. 38-62.

ERKUŞ Ahmet ve Tabak Arif (2009), "Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çalışanların Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), s. 213-242.

EROĞLU Feyzullah (1996), *Davranış Bilimleri*, Beta Basım Yayınları: İstanbul.

GENÇ Alper (2014), "Psikolojik Dayanıklılığın Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Görgül Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı*, Ankara.

GİRGIN Birsen (2007), "Beş Faktör Kişilik Modelinin İşyerinde Duygusal Tacize (Mobbing) Etkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi, SBE, İşletme ABD., Kütahya*.

GOLDBERG Lewis. R. (1990), "An Alternative Description of Personality: The Big-Five Factor Structure", *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, s. 1216-1229.

GÜNEL Ö. Devrim (2010), "İşletmelerde Yıldırma Olgusu ve Yıldırma Mağdurlarının Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 3, Yıl: 2010, s. 37-65.

HUNTER Anita J. (2001), "A Cross-cultural Comparison of Resilience in Adolescents", *Journal of Pediatric Nursing*, 16(3), s. 172-179.

JUDKINS Sharon K. ve Rind Raedel (2005), "Hardiness, Job Satisfaction and Stress among Home Health Nurses", *Home Health Care Management and Practice*, 17(2), s. 113-118.

KELEŞ Hatice Necla (2011), "Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri ve Örgüt Yönetimine Etkileri", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* Cilt 3, Sayı 2, ISSN: 1309 -8039 (Online), s.343 - 350.

KLAG Stefanie ve Bradley Graham (2004), "The Role of Hardiness in Stress and Illness: An Exploration of the Effect of Negative Affectivity and Gender", *British Journal of Health Psychology*, (9), s.137-161.

KÜÇÜKTATLIDİL Sevgül (2006). "Sigorta Sektöründe Çalışan Kişilerin Psikolojik Dayanıklılık ve Stresle Başetme Stratejilerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *T.C. Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

LUTHANS Fred ve Youssef, Carolyn M. (2004), "Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage", *Organizational Dynamics*, 33, s. 143-160.

LUTHANS Fred, Youssef, Carolyn M., ve Avolio Bruce J. (2007), *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*, Oxford University Press.: New York,

LUTHANS Fred., Norman Steven M. , Avolio Bruce J. ve Avey James B. (2008), "The Mediating Role of Psychological Capital in The Supportive Organizational Climate-Employee Performance Relationship", *Journal of Organizational Behavior*, 29(2), s. 219-238.

LUTHANS Fred, Avey James B., Avolio Bruce J. ve Peterson, Suzanne J. (2010), "The Development and Resulting Performance Impact of Positive Psychological Capital", *Human Resource Development Quarterly*, 21 (1), s. 41-67.

MADDI Salvatore R (1998), *Dispositional Hardiness in Health and Effectiveness*, In H. S. Friedman (Ed.). *Encyclopedia of Mental Health*, CA: Academic Press: San Diego.

MADDI Salvatore R. (2006), "Building and Integrated Positive Psychology", *The Journal of Positive Psychology: Dedicated to Furthering Research and Promoting Good Practise*, 1(4), s. 226-229.

MADDI Salvatore R., Harvey Richard H., Khoshaba Deborah M., Lu, John L., Persico Michele ve Brow Marnie (2006), "The Personality Construct of Hardiness, III: Relationships with Repression, Innovativeness, Authoritarianism, and Performance", *Journal of Personality*, 74(2), s. 575-598.

MCCRAE Robert R. ve Costa Paul T. (1987). "Validation of the Five-factor Model of Personality Across Instruments and Observers", *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (1), s. 81-90.

MCCRAE Robert R. ve John Oliver P. (1992), "An Introduction to the Five-Factor and Its Applications", *Journal of Personality*, 60 (2), s. 175-215.

MCSHANE Steven L. ve Von Glinow, Mary Ann (2005), "Organizational Behavior: Emerging Realities For The Workplace Revolution", McGraw Hill Companies, Inc., New York.

MET Ömer L. (2010), "Pozitif Psikolojinin Örgütsel Davranışın Gelişmesi Üzerinde Etkileri ve "Psikolojik Sermaye" Kavramı", 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Çukurova Üniversitesi, Adana, s. 889-895.

MORRISEY Craig ve Hannah, T. Edward (1986), "Measurement of Psychological Hardiness in Adolescents", *Journal of Genetic Psychology*, 148(3), s.393-397.

MOUNT Michael K., Barrick Murray R., Scullen Steven M. ve Rounds James (2005), "Higher-Order Dimensions of the Big Five Personality Traits and the Big Six Vocational Interest Types", *Personal Psychology*, 58, s. 447-478.

ROBBINS Stephen P. ve Judge Timothy A., (2007), *Organizational Behavior*, Pearson Prentice Hall: New Jersey.

SANDY, Sandra V., Boardman, Susan K., Deutsch Morton (2000), *Personality and Conflict*, M. Deutsch, ve P.T. Coleman (Ed.), *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco.

SEZGİN Feridun (2012), "İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:20 No: 2, s. 489-502.

SEZGİN NARTGÜN Şenay ve MOR Kumru Dilan (2015), "Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Etik Liderlik Ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:15, Yıl:15, Sayı:2, 15, s. 269-290.

SIĞRI Ünsal ve Gürbüz Sait (2011), "Akademik Başarı ve Kişilik İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma", *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 10, sayı 1, Mayıs, s.30-48.

SÜRAL ÖZER Pınar, Topaloğlu Tayfun, Timurcanday Özmen Ömür N. (2013), "Destekleyici Örgüt İkliminin, Psikolojik Sermaye ile İş Doyumu İlişkisinde Düzenleyici Etkisi", *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 13, Sayı: 4, s.437-447.

TERZİ ŞERİFE (2008), "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3, 29, s. 1-11.

TUSAIE Kathleen ve Dyer Janyce (2004) "Resilience: A Historical Review of the Construct", *Holistic Nursing Practice*, 18(1), s. 3-8.

UĞURLU KARA Arzu ve Begenirbaş Memduh (2016), “Çalışanların Psikolojik Sermaye Algıları Onların Duygusal Rol Davranışlarını Etkiler Mi?: Turizm Sektöründe Bir Araştırma”, *EUL Journal of Social Sciences, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*; VII(I), s. 50-66.

YAŞİN Tuğba (2016), “Kişilik Özellikleri ve Psikolojik Sermayenin Psikolojik İyi Oluş, Akış Deneyimi, İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkileri”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Yönetim ve Organizasyon Doktora Programı*, Ankara.

YÖNETİCİLERİN KULLANDIĞI MİZAH TARZININ ARAŞTIRILMASI VE MİZAH KULLANIMININ ÖRGÜT ÜZERİNDEKİ NEGATİF VE POZİTİF ETKİLERİ: TÜRKİYE'DE ÖRNEK BİR ÇALIŞMA

¹Yasin BARUT, ²Meltem ONAY

¹Dr., NATO-LANDCOM, TURKEY (yascartes@hotmail.com)

²Prof.Dr., Celal Bayar University, TURKEY, (meltemonay@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Investigation of Humor Styles using by Managers and Negative and Positive Effects on the Organization Use of Humor: A Case Study in Turkey

When humor is used correctly by the leader, it positively affects employees; its misuse has a negative effect. "Humor Theory" was developed for the purpose of bringing a perspective of laughing action into the management literature. Humor with sociological, psychological, recreational and communication functions, are an important administrative argument for the accomplishment of important tasks in organizations. According to the literature, humor used correctly and on time creates trust, provides a fast way to reach audiences about the desired subject, has significance for softening of the environment before talking about important issues, and helps leaders by offering topics to keep in mind. Researchers have focused on the use of humor as an effective tool in leader-employee communication. To identify negative and positive effects of such communication, "Humor Styles Questionnaire" developed by Martin et.al. (2003) that includes 32 subjects has been applied on managers (top-middle-lower) working in a factory operating in Manisa Province. Four primary determinants of this scale, which are divided into two as compatible and incompatible senses of humor are; self-enhancing humor, affiliative humor, self-defeating humor and aggressive humor reveals different results in various researches. When general results are examined it has been found that "humor" used by leaders creates a negative or positive environment within the business climate. As a result, humor is important because it acts as a conductor to solving life's problems and even more in reaching secrets, interpreting world issues from different perspectives, learning from one's past and as an indicator of critical thinking. When viewed from this aspect, results of the research conducted on business operating electronic sector clarifies that, not only how a humor style, used by managers in an enterprise will affect organizational climate, but also if an administrator develops his "humor ability", what advantages does he have overall in the organization's tasks.

KEYWORDS: Humor, Leadership, Communication.

1.GİRİŞ

Mizah şüphesiz, bir kurumun dizayn edilmesinde, liderliğin ayırt edici en önemli unsurlarından biri olarak düşünülür, cesarete, karara ve zekaya ek olarak, liderler için vazgeçilmez olarak tanımlanmaktadır. Bu iddia, mizahın liderler için üretken bir beceri olarak adlandırıldığı birçok araştırma tarafından doğrulanmıştır; sık sık mizah kullanan liderler için mizah duygusuna sahibi olma sadece astlarla güçlü bağlar kurmak için değil, aynı zamanda liderlerin zafer kazanmasına katkıda bulunan motiflerden biri olarak görülmektedir (Tourish ve Jackson, 2008).

Mizah, hem kötü hem iyi özellikleri olan iki tarafı keskin bir kılıca benzer, tıpkı Çinlilerin söylediği gibi "Su çölde bir nimet ama boğulan adam onu lanetlemekte" (Malone, 1980). Hem kötü hemde iyi etkilere sahip olabilmesi nedeniyle, farklı mizah stilleri arasından bazıları fiziksel ve zihinsel sağlık için iyi olmayabilir ve hatta kendisi veya başkaları için tehlikeli veya zararlı olabilir. Mizah tarzı, mizahın sosyal etkileşimlerde genellikle "hem pozitif hem de negatif olarak" ifade edilen yollarla ilgilidir.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, liderlerin benimsediği mizah tarzlarının, Martin ve ark.(2003) tarafından kurulan dört mizah biçimini temel alarak astların perspektifinden mizahın pozitif ve negatif tarafları keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan çalışanlar mizahın küçük düşürücü ve kişileri başkalarının önünde mahçup edici şekilde kullanıldığı taktirde bu

durumun tepki ile karşılaştığını “sessiz çılgılık” attıklarını, moral ve motivasyonlarının düştüğünü ve lidere olan güvenlerinin zedelendiği ifade etmişlerdir. İşletmede mizah genel anlamıyla gerginliği azaltmak ve gidermek için kullanılmalıdır. Lider-çalışan ilişkisinde buzları eriten bir yoldur. Doğru kullanan çeşitli kademedeki yöneticiler pozitif bir etki yaratarak çalışanları ile uyum içerisinde bir iş ortamı yaratmışlardır.

Araştırmanın ilk bölümünde mizah kavramı ve liderlik ile olan ilişkisi açıklanmış, ilerleyen bölümde ise; Martin ve ark. (2003) tarafından tanımlanan, ikisinin (katılımcı ve kendini geliştirici mizah) ilişkilere ve duygusal mutluluğa potansiyel olarak faydalı olduğu, diğer ikisinin ise potansiyel olarak zararlı olduğu (saldırgan ve kendini yıkıcı mizah) değerlendirilen dört mizah tarzının işletmede ne şekilde kullanıldığı araştırılmıştır. Bunu, mizahın pozitif ve negatif etkilerine işaret eden araştırmayı gözden geçirip tartışılan bir bölüm izlemektedir. Son bölümde ise mizahın organizasyon davranışındaki rolüne ilişkin çıkan sonuçlar ve gelecek araştırmalar için bazı öneriler sunulmaktadır.

2.Mizah

Literatür incelendiğinde, mizah ile ilgili binlerce tanımlama bulunduğu görülmektedir. İlk kez mizah kavramı Aristoteles, Platon, Darwin, Descartes, Kant, Hobbes, Freud ve Twain gibi büyük düşünürler tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Latince de “humere” olan mizah, nemli anlamına gelmektedir. İsim hali “humor”, nemli ya da sıvı anlamındadır. Bu iki kelime, akıcı ve ıslaklık anlamında olan Yunancada hygros kelimesinden türemiştir” (Cavanaugh, 2002: 14). Platona göre mizah, “şaka kılıfı altında gerçeği söylemedir. Olaylar ve durumların eğlenceli yönünü görebilme becerisidir. Arapçadan dilimize geçen mizah kelimesinin aslı ‘müzah’tır. Mizah sözcüğüyle birlikte günümüzde gülmece sözcüğü de kullanılmaktadır. Gülmece ise eğlendirmek, güldürmek ve ince alay olarak tanımlanmaktadır (Usta, 2009: 32).

Mizah, gülmeyi sağlayan birçok malzemeden biri olmaktadır. Onun içinde gülünçlük vardır. Mizahın ne olduğu üzerinde araştırmalar yapan bilim adamları ve filozoflar, gülmenin sanatlı şeklinin mizah olduğu sonucuna varmışlardır (Eşigül, 2002:2). Mizah, sürekli ciddi olma yerine olaylar ve durumların eğlenceli yönünü görebilme becerisi olup, düşünce ve kültürel değerleri şaka ve takılmalarla anlatan espri ya da gülmecelerdir. Bir başka deyişle mizah duygusu, bir kimsenin gülünç olan bir şeyi görebilme, algılayabilme ya da anlatma yeteneğidir (Alan ve Tiryaki, 2016:153).

Hem düşünürler, hem de sözlük ve ansiklopediler tarafından birbirine yakın kelimelerle karşılanan “mizah” terimi, günümüzde “gülmece” sözüyle de karşılanmaktadır. Genel olarak gülmece veya mizahı, “tıpkı ağlama gibi, insanın içini boşaltan, kendi kendisiyle hesaplaşmasını sağlayan, özeleştiriyeye giden yolları açan bir yöntem” olarak tarif etmek mümkündür (Eşigül, 2002:16).

Genel olarak mizah, komik bir dürtüyle başlayan, gülme veya gülümseme gibi bir tavırla biten, genelde hoşnutluk veren bir deneyim olarak görülmektedir (Susa, 2002: 45). Mizah zekâ ve algılama ile ilgilidir. Toplumsal bir olgu olmakla beraber her ulusun kendine özgü bir mizah anlayışı vardır. Bu farklılığın nedeni toplumların farklı kültür yapılarına sahip olmalarıdır. Toplumun yaşadığı coğrafya, iklim, din, dil ve adetlerin farklılığına göre mizah anlayışı da tamamen değişir. Toplumsal yaşamın değişimiyle beraber mizah anlayışı da gelişmektedir.

Mizah kötü organizasyonel davranışlar veya stres ve diğer kötü sonuçlardan kaynaklanan olumsuz davranışlar ile başa çıkma yoludur. Mizahın kişiye eşitsizleştirdiği, kendine güveni düşürdüğü veya strese neden olduğu durumlarda organizasyonda olumsuz sonuçlar ve davranışlar ortaya çıkmaktadır (Eşigül, 2002:16).

Crawford (1994:57) mizahı, dinleyicilerden pozitif bilişsel ya da duygusal tepki üreten herhangi bir iletişim aracı olarak tanımlamaktadır. Romero ve Cruthirds (2006: 59) ise “Birey, grup ya da organizasyonda olumlu duygular ve kavrama üreten eğlenceli iletişimler” olarak tanımlamaktadır. Tıpkı mizahın tanımında olduğu gibi, evrensel olarak kabul edilmiş, bir mizah teorisi tanımlaması da yoktur. Mizah ile ilgili literatürde üzerinde önemle durulan ve tartışılan dört başlıca teori bulunmaktadır. Rahatlama, üstünlük, uyumsuzluk ve ayrıntıları anlama teorileridir.

2.1. Rahatlama Teorisi

İlk olarak Sigmund Freud tarafından ortaya çıkarılan rahatlama teorisi, “zihnimizin bilinçaltına dayanan bir mizahi olaydan veya konuşmadan elde edilen zevk” olarak tanımlanmaktadır. Mizah süreci, egonun parçası olan ve gerçekliği atlatan ve kendisini olumsuz gerçek yaşam durumlarının duygusal sonuçlarından koruyan bir savunma mekanizmasıdır (Cooper, 2008). Meyer (2000), paralel olarak mizahın insanların arzularında veya korkularında ortaya çıkan gerilimlerden kurtulma vasıtası olduğunu önermektedir. Bu kuram özünde, olumsuz tüm durumlardan kurtularak rahatlamaya önem vermiştir.

2.2. Üstünlük Teorisi

En eski teorilerden birisi olan üstünlük teorisi; mizahın kişiye, başkalarından ve hatta kendi önceki durumundan bile üstünlük hissi vermesinin bir göstergesi olduğuna işaret eder (Berger 1987, Cooper 2008). İnsanlar birinin düştüğü komik duruma gülerken, kendilerini o durumun dışında tutarak üstünlük duygusuyla hareket ederler. Diğer bir deyişle, mizahi bir konuşma, kişinin başka bir şahsa "üstünlük" kurduğunu gösteren bir işaret olabilir. İnsanların zayıflığını, kusurunu ortaya çıkarmaya çalışan şakalar bu türden şakalardır.

2.3. Uyuşmazlık Teorisi

En çok bilinen teoristleri Emmanuel Kant ve Arthur Schopenhauer'dir. Kant'ın teorisi uyumsuzluk ve rahatlama teorilerinin birleşimlerinden oluşan, duygusal olarak ilk defa sunulan bir teoridir. Az sayıda insan, uygunsuzluklarla eğlenir ve güler. Cinsiyet farklılıklarının ön plana çıkması, saldırganlık, abartma ve yineleme gibi öğeler, komikliği en üst düzeye çıkarmaktadır. Birçok araştırmacı uygunsuzluğun önemi konusunda tartışmakta, uygunsuzluğun mizahla olan reaksiyonunun tutarsız olabileceğini savunmaktadır (Yardımcı, 2010:22).

Cooper (2008)'e göre uyumsuzluk teorisi, belirli koşulların insanlardaki mizahı nasıl motive ettiği açıklanmaya çalışılırken diğer teorilerden farklılık gösterir, mizahın kaynağı olan nesne üzerine odaklanır (şaka, karikatür vb.). Daha spesifik olarak, bu teori, bir nesnenin mizahi bir etkiye sahip olması için kendi içinde bir çeşit uyumsuzluk barındırması gerektiğini ileri sürmektedir. Uyuşmazlık, bir bireyin beklediği ile gerçekte olanın arasında olabilir (Veale, 2004).

2.4. Ayrıntıları Anlama Teorisi

Cooper (2008)'e göre, bireylerin hangi koşullarda mizahi bir olay bulacaklarını belirlemeye çalıştıkları yeni bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teoriye göre; birinin mizah girişiminde bulunma derecesi, mizahın ne kadar zor anlaşılacağı ve ayrıca mizah alıcısı mizah girişimini kavradıktan sonra yaptığı bilişsel analiz miktarıyla belirlenir. Anlama sonrası bilişsel analiz, mizahın koşullar altında toplumsal açıdan kabul edilebilir olup olmadığı veya mizah belirli bir kişi veya grup için rahatsız edici olup olmadığı gibi hususları içerir (Sen, 2012:2).

3.Liderlik ve Mizah

ABD'nin 34. Başkanı, II. Dünya Savaşı'nda başkomutanlık yapmış ve NATO'nun ilk başkomutanı olan Eisenhower, "Mizah anlayışı, insanları idare etmek ve işlerin yapılmasını sağlamak için liderlik sanatının bir parçasıdır" demiştir. Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türk siyasetçilerinin büyük çoğunluğu mizahı yönetmenin bir aracı olarak görmüş ve kullanmışlardır. Liderler tarafından, mizah üreten liderlerin sözlerinin akılda kalıcılığının yüksek olması nedeniyle kullanılmak istenmektedir. Stresli ve gerilimli bir ortamda espri üretebilen bir kişi durumu kontrol altına almış olur yani böyle bir durumda ortamın lideri olmayı başarır. Zor bir durumda, hele ki herkes gerginken mizah aracını kullanmak ciddi bir güven gerektirir. McCann Erickson'un başkanlarından Nina DiSesa bir röportajında şöyle der: "İnsanları kendi tarafınıza çekmek için mizah işe yarar ama bunun için kendinize güveninizin tam olması gerekir."

Melendez (2002) liderliğin özelliklerini; vizyon sahibi olan, çeşitlilikten yararlanan, tutkulu, nezaketli, dürüst ve doğruluk sahibi, sürekli yenilenmeye açık, iyi bir koç, mizah anlayışı yüksek olan ve kendini ve çalışanlarını iyi tanıyan olarak belirtmektedir. Depree ise liderin sahip olması gereken temel özellikler arasında dürüstlüğü, başkalarına değer vermeyi, anlayışlı olmayı, insan ruhunu tanımayı, ilişkilerde cesaretli olmayı, mizah duygusunun olmasını, enerji ve merak duygusunu, tutarlı olmayı, her an hazırda bulunmayı, geçmişini anlamayı, bugüne bakıp geleceğe saygı duymayı belirtmiştir. Tanımlarda da belirtildiği gibi yönetici ve liderlerin mizah anlayışı yüksek bireyler olmaları gerekmektedir. Yöneticinin yönetimde mizah yeteneğini kullanması hizmette verimi ve etkinliği artıran bir husustur (Doğan, 2007).

İş yerindeki liderler için liderlikte mizah kullanımı iş başarısı için birincil kriter olmayabilir, ama yüksek performanslı etkili bir ekip oluşturmak için çok önemlidir. Conger (1989), işyerinde liderlerin mizahı sıklıkla kullanmalarının morali düzeltmek veya canlandırmak için etkili bir yol olduğundan bahsetmektedir. Davis ve Kleiner (1989), liderlerin mizah kullanarak üç önemli sonuç elde edebileceğini söylemektedirler; 1) iş yerindeki stresi düşürür, 2) astlar ile aralarında iletişim kurarak liderlerin yönetim modellerini anlamalarına yardımcı olur, 3) astlara veya takipçilere ilham verir. Benzer bir şekilde, Craumer (2002) liderler mizah uygulayarak astları ile iyi geçinebilir ve aralarındaki gerginliği hafifletmelerine yardımcı olabilirler demiştir. Bu, mizahın işyeri iletişiminde oynadığı köprü vazifesinin önemini gösterir. Farklı görüşlerden kaynaklanan rahatsızlığın çözülmesinin yanı sıra, ekip üyeleri arasında karşılıklı iyi ilişkilerin sürdürülmesini (McIlheran, 2006) ve meslektaş sevgisini artırır (Vaill, 1989). Ayrıca, liderler için mizah, yenilmeden güçlüklerle baş etmelerine yardımcı olan olumlu bir tutumu da temsil eder (Svebak, 1996). Aslında mizahi liderlik, işletmelerin ve kuruluşların daha proaktif ve pozitif bir kültür kurmalarına yardımcı olabilir (Clouse ve Spurgeon, 1995).

Mizah ve liderlik davranışı arasındaki ilişkiler üzerine yapılan araştırmalar, pozitif ve negatif mizahın (kendine ve başkalarına yöneltilen) örgütsel davranış üzerinde farklı etkilere sahip olduğu argümanını desteklemektedir. Pozitif mizah kullanımı ya da benzer şekilde 'sıcak mizahi davranış' (Priest ve Swain, 2002) ve mizahın "hedonik tonusu" (Cooper, 2003), liderlerin davranış ve etkinliği astlar tarafından liderin değerlendirilmesi ve lider-çalışan ilişkileri ile ilgilidir. Pozitif (fonksiyonel) mizahın, astların lider etkinliğinin (Priest ve Swain) ve lider-üye etkileşim kalitesinin değerlendirmesi ile pozitif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Cooper, 2003). Bir lider tarafından kullanılan agresif ve gaddar mizah içeren negatif (işlevsiz) mizah miktarı, liderin görevdeki ve astları ile ilişkisindeki davranışlarının zayıflığı ile ilgilidir (Decker ve Rotondo, 2001).

Oldukça az sayıda çalışma mizahi liderliğin bireylerin ve takımların performansı üzerinde doğrudan veya dolaylı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Mizah karşılıklı sevgiyi güçlendirir ve buna göre astlardan gelen memnuniyeti artırır (Decker, 1987), aynı zamanda ekip moralini güçlendirir (Gruner, 1997). Organizasyonda iyi bir atmosfer, bireylere ve ekiplere,

yenilikleri ve yaratıcılıkları için ilham verir (Csikszentmihalyi, 1996; Murdock ve Ganim, 1993; Edgar ve Pryor, 2003) ve daha çok üretkenlik getirir (Avolio ve diğ., 1999; Clouse ve Spurgeon, 1995; Duncan ve Feisal, 1989). Başka bir deyişle mizahi liderlik, yalnızca liderlik etkinliğini arttırmaz (Decker ve Rotondo, 2001), aynı zamanda işletmelerin ve organizasyonların kuruluşlarının genel performansını artırmak için büyümelerine ve devrim yapmalarına yardımcı olur (Meyer, 1997). Ancak, çalışmalar, mizahi liderliğin genel organizasyonel performansı tamamen etkileyemediğini de göstermektedir. Bu, liderlerin mizahı başarılı bir şekilde uygulayıp uygulamadıklarına ve uyguladıkları mizahın takım içindeki ve örgüt içindeki bireylerin özelliklerine uyup uymadığına bağlıdır. Açıkça söylenebilir ki, bunların hepsinin mizahın etkililiği ile ilgisi vardır (Duncan, 1982; Romero ve Pearson, 2004).

4.Mizah Türleri

Mizah literatürde iki şekilde incelenmiştir. Bunlardan birincisi; “uyumlu mizah”, diğeri ise “uyumsuz mizah”. Her iki mizah türünde kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Uyumlu mizah; kendini geliştiren ve katılımcı mizah olarak, Uyumsuz mizah da; kendini yıkıcı ve saldırgan mizah olarak çeşitlendirmektedir.

4.1.Uyumlu Mizah

4.1.1. Kendini Geliştirici Mizah

Kendini geliştirici mizah, olumlu bir mizah tarzıdır. Bu tarz insanların hayatlarına karşı mizahi bir tutumları vardır. Stres veya zorlukla uğraştıklarında, mizah ile ilham alırlar ve olumlu farkındalıklarını sürdürürler. Duyguları kontrol eden veya duyarlı bir savunma mekanizmasıdır. Kendini geliştirici mizah, genellikle benlik saygısı, iyimserlik ve iyi ruh hali ile pozitif bir korelasyon gösterirken; sinirlilik ve kaygı ile negatif korelasyona sahiptir (Martin ve ark., 2003). Bu mizah türü kişinin kendine güvenini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

4.1.2.Katılımcı Mizah

Katılımcı mizah diğerlerine kıyasla olumlu bir mizah tarzıdır. Kendiliğinden komik olan ve aynı zamanda düşmanca olmayan bir espri türüdür. Katılımcı mizah sosyal etkileşime odaklanır. Kişiler arası tuhafıkları ve sinir halin kolayca giderebilen ve sosyal olaylarda coşku uyandıran bir yardımcı gibidir. Benzer şekilde, bu tip mizahta, benlik saygısı, iyimserlik ve iyi bir ruh hali ile pozitif bir korelasyon içerirken; sinirlilik ve kaygı ile negatif korelasyona sahiptir. Bu mizah türüne sahip insanlar, toplumsal olarak dışa yönelik, mutlu, duygusal, istikrarlı ve şefkatli görünmektedir (Martin ve ark., 2003). Bir organizasyonda katılımcı mizah uygulamak genellikle astları ile olumsuz hisleri en aza indirmeyi, karşılıklı mesafeyi azaltmayı, üyeleri bir araya getirmeyi, takımın ortak hedeflere yönelik olarak çalışması için dayanışmayı ve olumlu bir ortam yaratmayı besler.

4.2. Uyumsuz Mizah

4.2.1.Kendini Yıkıcı Mizah

Kendini yıkıcı mizah, kendine zararlı olumsuz bir mizah tarzıdır. Martin ve ark. (2003), bunun sağlıksız bir mizah olduğundan bahsetmiştir. Konuşmacı başkalarını etkilemek için kendini küçümser. Bu, olumsuz duyguları mizah aracılığıyla sorunlardan uzak tutma eğiliminde olan kendini yalanlayan bir savunma mekanizmasıdır. Bu mizah türü sıklıkla depresyon ve kaygı ile pozitif yönde ilişkili iken, benlik saygısı, mutluluk ve sosyal destek memnuniyetiyle negatif olarak ilişkilidir (Martin ve ark., 2003). Bir organizasyonda kendini yıkıcı mizah uygulamak herkesle birlikte hareket etmek ve başkalarından onay almak istenildiğianlamına gelmektedir. Ancak, liderler bu tür mizahları kullandıklarında, astların liderlere duydukları güveni azaltabilirler (Zillmann ve Stocking, 1976). Fakat, farklı bir bakış açısı ile, liderlerin, kendi örgütleri içindeki güç mesafelerini kısaltmaya çalıştıkları zaman kendini yıkıcı mizah uygulamaya başlamaları da mümkündür. Daha yakın bir ilişki kurarlarken, üyeler görüşlerini özgürce ifade edebilsin ve paylaşabilsin diye, ekip üyelerinin benlik saygısı ve iletişim frekansını

arttırlar. Bu argüman, geçmişteki çalışmalardan biraz farklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2.2.Saldırgan Mizah

Saldırgan mizah, başkaları için zararlı olumsuz bir mizah tarzıdır. Bu, temelinde konuşmacının diğerlerinden daha iyi olduğu üstünlük teorisine dayanan sağlıklı bir mizah tarzıdır. Dalga geçen, iğneleyen, alay eden ve dinleyicileri aşağılayan bir mizah tarzıdır. Konuşmacı mizah uygulayarak bir üstünlük hissi yakalar. Dinleyicilere ne kadar zarar verilirse, konuşmacı o kadar çok memnun kalır. Bir başka deyişle, konuşmacı mutluluğunu başkalarının acıları üzerine inşa eder. Martin ve ark.'nın çalışmasına göre saldırgan mizah, düşmanlık, saldırganlık ve sinirlilik ile pozitif yönde etkilidir, ancak bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerinde olumsuz bir etkisi olup olmadığı halen araştırılmaktadır (Martin ve ark. 2003). Bir organizasyonda saldırgan mizah uygulamak, kişinin üstünlüğünü kullanarak ekip üyelerini manipüle etmek veya düzene sokmak istediği anlamına gelir. Ancak, bu mizah tarzından yana olanlar sıklıkla ekip üyeleri üzerindeki potansiyel etkilerini fark etmekte başarısız olurlar.

5.Araştırmanın Değerlendirilmesi

5.1.Araştırmanın Amacı

Yöneticilerin kullandığı mizah tarzının, örgüt içindeki ortama/iklime negatif yada pozitif etkisini tespit edebilmektir.

5.2.Araştırmanın Metodu

Manisa İli'nde faaliyet gösteren işletme yöneticilerine (üst-orta-alt), Martin ve ark. (2003) tarafından geliştirilen 32 maddelik Mizah Tarzları Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek, orijinalinde olduğu gibi 32 maddeden oluşmaktadır ve dört farklı mizah tarzını ölçmektedir. 1, 7, 9, 15, 16, 17, 22, 23, 25, 29 ve 31 numaralı maddeler ters puanlanmaktadır. Alt ölçekler; ikisi uyumlu ve ikisi uyumsuz mizah olmak üzere "Kendini Geliştirici Mizah, Katılımcı Mizah, Kendini Yıkıcı Mizah ve Saldırgan Mizah" Ölçek 7'li Likert tipinde ve 1 (kesinlikle katılmıyorum) ile 7 (tamamıyla katılıyorum) arasında puanlanmaktadır.

5.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Manisa'da elektronik sektöründe faaliyet gösteren işletme çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllülük esasına göre 91 kişi katılım göstermiştir. Bu kişilerden %25,3'ü kadın, %74,7'si erkek olup, %18,7'si bekar, %81,3'ü evlidir.

Yönetim basamaklarındaki durumlarına bakıldığında; araştırmaya katılan ekipbaşı, vardiya amiri, sorumlu şef, müdür ve diğer diye tanımlanan gruplar içinde en büyük oranı önce sorumlu şefler (%32,1), sonra da müdürler (%23,8) oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yapılan araştırmada özellikle yöneticilerin işletme iklimi üzerine etkisini araştırırken, bu grubun daha çoğunlukta olması araştırmanın doğruluğu konusunda da bizlere ip uçları verecektir.

Katılanların büyük çoğunluğu üniversite mezunu (%42) ve lisansüstü mezunu (%23) olup, ortalama göre genç bir gruptur (20-29 yaş %30, 30-39 yaş %53). Bu sonuçlar da mizah anlayışına sahip kişilerin bu gruptan oluşmasının, işletme iklimi açısından ne ölçüde farklılık gösterip-göstermeyeceğini de bizlere sunacaktır.

5.4.Verilerin Analizi

5.4.1.Kendini Geliştirici Mizah

Kişinin kendisini güçlendirmesini ve güvenini artırmasını hedefleyen bu mizah türünde; kişinin kendini motive etmeye çalışması, sorunlar ile baş etmeye çalışması, kendi başına bile vakit geçirmekten mutluluk duyması önemli bir özelliktir. Bu ruh haline uygun kişilerin, sorunlar ile daha kolay baş edebilen kişiler oldukları düşünülebilir. Yapılan araştırmada

yöneticilere bu mizah türünü ne ölçüde benimsedikleri sorulduğunda, bu alt ölçeğe ait 8 soruya genellikle “4” yani “orta düzeyde” bir yanıt verdikleri görülmüştür.

Örnek vermek gerekirse: Moralim bozuk olduğunda kendimi mizahla eğlendiririm; yaşama karşı takındığım mizahi bakış açısı, benim olaylar karşısında aşırı derece üzelmemi yada kederlenmemi önler; tecrübelerime göre bir durumun eğlendirici yanlarını düşünmek, sorunlar ile başa çıkmamda etkili bir yoldur. Belirtilen ifadelere göre bir yorumda bulunmak gerekirse, yapılan işletmede çalışan kişilerin büyük çoğunluğu bu sorulara katıldıklarını ancak tam da kendi duygularını yansıtmadığını belirtmişlerdir. Bu kişiler için, yaşamlarında mizahı çok etkin kullanmadıkları konusunda bir yargıda bulunmak mümkün olabilir. Bir diğer açıdan bakıldığında da, bu kişilerin bu bakış açısına sahip olmaları nedeniyle de, çevrelerinde çalışan kişilere de aynı şekilde baktıkları ve kendilerini ve yönetim becerilerini güçlendirmeye yönelik turum ve davranışlarda bulunmadıkları düşünülebilir.

5.4.2.Katılımcı Mizah

Bir yöneticinin “Katılımcı mizah” şeklini kabul etmesi durumunda, o işletmede olumsuz duygular daha az yaşanmakta, çalışanlar daha sık bir araya gelmekte, ortak hedeflere bir takım olarak ulaşmaya yönelik bir duygu sergilenmektedir. Yapılan araştırmada yöneticilerin katılımcı mizah türünü ne kadar benimsediklerine yönelik sorulan 8 soruya, oldukça olumlu yanıtlar vermişlerdir.

Örneğin; Başımdan geçen komik şeyleri anlatarak insanları güldürürüm; insanları güldürmekten hoşlanırım; arkadaşlarım ile çok sık şakalaşırım gibi ifadeler bu işletmede yöneticilerin “katılımcı mizah”ı çok etkin bir şekilde kullandıklarını göstermektedir. Bu da grubun işletme içinde “pozitif bir iklimde” çalışıyor olabilecekleri duygusunu hissettirmektedir.

5.4.3.Kendini Yıkıcı Mizah

Kendine zarar veren bir mizah türüdür. Astların genellikle liderlerine güven duymazlar, düşüncelerini özgürce dile getirmezler. Yapılan araştırmada yöneticiler bu tür bir mizah tarzını benimsememiş olduklarını açık bir şekilde göstermişlerdir. Yanıtların büyük çoğunluğuna “2” yanıtını vermişlerdir.

Örneğin; İnsanların benimle dalga geçmesine yada bana gülmelerine izin veriyorum; espriler yaparken yada komik olmaya çalışırken çoğunlukla kendimi gereğinden fazla eleştiririm; başkalarının bana gülmelerine izin vermek, benim, ailemi ve arkadaşlarımı neşelendirme tarzımdır. Dikkat edilirse bu ve benzeri sorulara yöneticilerin “katılmadıklarını” ifade etmeleri, bu işletmede yöneticilerin olumsuz mizah şeklini çok kullanmadıklarını bize göstermektedir.

5.4.4.Saldırgan Mizah

Bu tür mizah türünü benimseyen bir yönetici kendi üstün vasıflarını kullanarak ekip üyelerini manipüle edebilir ve onları belli bir düzene sokmaya çalışabilir. Yapılan araştırmada yöneticiler bu tür mizah tarzını kullanmadıklarını çok açık ve kesin olarak tanımlamışlardır.

Örneğin; Birisi hata yaptığında çoğunlukla dalga geçerim; insanların mizahı başkalarını eleştirmek yada aşağılamak için kullanmalarından hoşlanmam; bütün arkadaşlarım yapıyor diye, bir başkasıyla alay edip ona gülenlere asla eşlik etmem gibi ifadeler bu işletmede yöneticilerin astlarına karşı “saldırgan” bir tavır göstermemelerinin bir sonucudur. Sonuç olarak, ele alınan 4 liderlik tipinden, özellikle yöneticilerin “katılımcı mizah” türünü benimsedikleri görülmektedir.

6.Sonuç ve Tartışma

Mizah konusu aslında yıllar boyunca nedendir bilinmez her zaman farklı şekillerde yorumlanmıştır. Genel bir tanımlama yapmak gerekirse “Mizah, nedir diye sorulsa?” pek çok kişi gülme, eğlenme anlamında kullanacaktır. “Liderlik ve mizah” konusu başlı başına bir fenomendir. Çünkü bir liderin neden mizahı etkin olarak kullanması gerektiği yada hangi durum ve şartlarda kullandıkları ve bu konuda başarılı oldukları bilinmesi gereken ciddi bir konudur.

İki nedenden dolayı “mizah” hayatın bir parçasıdır. Birincisi, günümüzde örgütsel yaşamın monoton ve aşırı ciddi yapısı bunu gerekli kılmaktadır. İkincisi; yöneticilerin sürekli olarak karar verme, sorunları çözmeye, diğer işgörenleri tatmin etme durumunda olmaları, stresli ve gergin ortamların yumuşatılmasında “mizah”, yöneticilerin kullanabileceği en güçlü araçlardan biridir.

Mizah’ın etkin ve olumlu bir şekilde işletmelerde kullanılması, pozitif bir örgüt ikliminin de yaratılması açısından önemlidir. Bireylerarası ilişkilerde iletişimi kolaylaştıran, çatışmaları ve gerilimleri azaltan, diğer işgörenlerin yaşadıkları olumlu duyguları zenginleştirerek, sorun çözmekten çok fırsat yaratmaya yönelik çabalarıyla da, bir “başa çıkma stratejisi” olarak da değerlendirilebilir.

Mizah duygusuna sahip yöneticiler, astlarıyla bu tür ilişki içinde olmaları durumunda; ele alınan konuya dikkat çekerek, her bireyin düşüncelerini harekete geçirmekte ve onların yaratıcı becerilerini ortaya çıkarmaktadırlar. Diğer taraftan, arkadaş edinilmesine yardımcı olarak, güç anları yatıştırabilmekte, kültürlerarası etkileşimi özendirilmekte, olumlu bakış kazandırmakta, güdülemeyi arttırmakta ve enerji vererek, istenilen davranışların güçlenmesine yardımcı olmaktadır.

“Mizah”, bireyler arasında köprü görevi görerek ilişkilerde doyum sağlar. Mizah olumlu duygular yaşatarak, sağlıklı bir benliğin gelişimine yardım eder. Sağlıklı ruh haline sahip olan çalışanlar da kendi aralarında daha uyumlu çalışırlar. Sorunlar ile karşı karşıya gelseler bile, işin sonlanacağına ve çözüm bulunacağına yönelik düşünceleri daha kuvvetli olabileceği için, farklı yorumlar, düşünceler ve fikirler ortaya sunarak tahmin bile edilmeyen sonuçlara ulaşılmasında etkili olabilirler.

Bir elektronik firmasında “pilot” çalışma niteliğindeki bu araştırma dikkat çekici bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Araştırmada demografik olarak genç ve işin başında olan (sorumlu şef ve yönetici) kişilerden oluşan örneklem grubun, “mizah” olgusuna nasıl baktıklarını açıklama fırsatı bulunmuştur. İşletmede kişilerin tercih ettiği iki mizah türünden “uyumlu ve uyumsuz mizah”tan sevindirici bir şekilde büyük bir çoğunluğu “uyumlu mizah”ı tercih etmişlerdir. Ayrıca araştırmada, bu mizah türü içinde “katılımcı mizah” türü seçilmektedir. İşletmede, yöneticilerin astları ile olumsuz hislerini en aza indirdikleri, karşılıklı hiyerarşik mesafeyi azalttıkları ve üyeler bir araya geldiklerinde birlikte olmaktan mutluluk duydukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, stresli bir iş temposu yaşanan günümüzde, yöneticiler-liderler katılımcı mizah tarzını kendi yönetim özelliklerine ilave ederek kullanıp, saldırgan mizah tarzından kaçınarak sürekli değişen ve rekabetçi çevre ile uğraşmalıdır. Örgütler de yönetici-lider seçimlerinde ileriye dönük olarak bu özelliklere sahip kişileri yönetim kademelerine getirme konusunda çalışmalıdırlar. Ayrıca araştırmanın gelecekte farklı sektörlerde ve farklı yerlerde karşılaştırmalı olarak yapılması mizahi liderliğin gelişmesi için önemli bir referans olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alan, H., Tiryaki H., (2016), Yöneticilerin Kördüğümü: Mizah, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi,7(3):152-156
- Aslan, H., (2006), Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve cinsiyetlerine göre mizah tarzlarının in- celenmesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü;[SEP]
- Tourish, ve Jackson, (2008), An open invitation to engage' (Guest editorial), Leadership, 4, 3: 219- 225.[SEP]
- Malone P.B., (1980), Humor: A double-edged tool for today's managers? Acad. Manage. Rev., 5(3): 357-360.[SEP]
- Martin RA, Patricia PD, Gwen L, Jeanette G, Kelly W., (2003), Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. J. Res. Pers., 37: 48-75.
- Sevil G. (2013), Cerrahi kliniklerde çalışan hemşirelerin mizah tarzları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin saptanması. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ankara: Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Cavanaugh, R., (2002), "An Analysis Of The Relationship Between" Humor Styles And Perceived, Unpublished Doctoral Dissertation, Quality Of Life Among University Faculty, UMI Dissertation Information Service.
- Eşiğül, E., (2002), Cumhuriyet Dönemi Mizahı Üzerinde Değerlendirmeli Bir Bibliyografya Çalışması, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir:, s. 2-16
- Crawford, C.B. (1994). 'Theory and implications regarding the utilization of strategic humour by leaders.' The Journal of Leadership Studies, 1 (4), 53-67
- Romero, E. J. and Cruthirds. K. W. (2006). 'The Use of Humour in the Workplace.'Academy of Management Perspectives, 20 (2), 58-69.
- Cooper, C., (2008), 'Elucidating the bondsof workplace humour: A relationalprocess model.' Human Relations, 61,1087-1115.
- Meyer, J. C., (2000), 'Humour as a double-edged sword: Four functions of humour in communication.' Communication Theory, 10, 310-331.
- Conger, JA., (1989), The charismatic leader: Beyond the mystique of exceptional leadership. San Francisco, CA: Jossey-Bass.[SEP]
- Clouse, RW, Spurgeon KL., (1995), Corporate analysis of humor.Psychology : Quart. J. Hum. Beha., 32(3-4): 1-24.
- Craumer, M., (2002), Getting serious about workplace humor. Harv. Manage. Com. News., pp. 3-4.[SEP]
- Davis A, Kleiner B (1989).The value of humor in effective leadership. Leadership Org. Dev., 10(1): 1-3.
- Decker, WH., ve Rotondo, DM., (2001).Relationships among gender, type of humor, and perceived leader effectiveness. J. Manage. Is., 13(4): 450-465.[SEP]
- Doğan S. Vizyonaya Dayalı Liderlik. Kare Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul; 2007.[SEP]
- Duncan, WJ., (1982), Humor in management: Prospects for administrative practice and research. Acad. Manage. Rev., 7: 136-142.
- Melendez, SE., (2002), Dışarıdan bir kimsenin liderliğe bakışı. (Çev: H. Tok). Geleceğin lideri (Edt: F. Hesselbein, M. Goldsmith ve R. Beckhard). İstanbul: Form Yayıncılık;376-9.
- Mcllheran J (2006). The use of humor in corporate communication. Corp. Com. Int. J., 11(3): 267- 274.
- Priest, R.F., and Swain, J.E., (2002), 'Humor and its implications for leadership effectiveness', Humor: International Journal of Humor Research, 15(2), 169-89.
- Gruner, CR., (1997). The game of humor: A comprehensive theory of why we laugh. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Meyer, JC., (1997). Humor in member narratives: Uniting and dividing at work. W. J. Com., 61: 188- 208.

- Sen, A., (2012), Humour Analysis and Qualitative Research, Northern Illinois University, USA, Social research Update (ISSN: 1360-7898) is published by the Department of Sociology, University of Surrey, Issue.63, p.1-4.
- Svebak, S., (1996). The development of the sense of humor questionnaire: From SHQ to SHQ-6. *Int. J. Hum. Res.*, 9: 341-361.
- Vaill, PB., (1989), Lou Pondy and the organizational funny bone. *J. Org.Change Manage.*, 2(2): 22-25.
- Veale, T., (2004), 'Incongruity in humour: Root cause or epiphenomenon?' *Humour: International Journal of Humour Research*, 17 (4), 419-428
- Yardımcı, İ., (2010), Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 1-41.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜKETİCİ TİPLERİ ENVANTERİNİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

¹Mert ÖZGÜNER, ²Zeynep ÖZGÜNER, ³Aydın ÖZDEMİR

¹Lec., Adıyaman University, TURKEY, (mertozguner@gmail.com)

²Hasan Kalyoncu University, TURKEY, (ozgunerzeynep@gmail.com)

³Lec., Adıyaman University, TURKEY, (aydinozdemir17@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

A Research on the Formation of the Consumer Type Inventory of University Students

Everyone's attitude and behaviors as consumers are different from each other in meeting their needs. In this case we are faced with a wide variety of consumer types. Consumers behaviors that are exhibited in the context of efforts towards the causes of buying in which the customer/consumer what they have to the determination of typology is very important. Therefore, consumers make purchase decisions and how they contribute to the understanding of the marketing process. "Consumer Styles Inventory" that was developed for this purpose and based on the assumption that consumers make purchasing decision according to certain styles has been accepted as a strong measurement instrument. In this study, it was aimed to determine the consumer type behavior of the consumers at the purchasing point by reducing the students decision making behavior. In this direction, 172 student survey were applied in Adıyaman University Besni Vocational School. According to the data obtained from the students in order to identify the demographic characteristics of the difference was used to test differences between types of consumer (Independent T-Tests, One-Way Anova Test). Obtained findings were interpreted.

KEYWORDS: Consumer Types, Consumer Types Inventory, Consumer Behavior.

GİRİŞ

Küresel pazar anlayışında odak noktayı oluşturan tüketicilerin her zaman için tatmin edilecek bir ihtiyacı, harcamaya niyetlendiği belli bir bütçesi ve harcama isteği hiç bitmeyen bir kişiliği olduğu düşüncesi yaygın olarak bilinmektedir. Tüketiciler, gereksinimlerini karşılamak için çeşitli kararlar almakta ve bu kararlara uygun davranışlar seçerek satın alma amaçlarına uygun davranışlar geliştirmektedirler. Kişiden kişiye farklılık gösteren tutum ve davranış farklılıkları çeşitli tüketici tiplerini de beraberinde getirmektedir. Pazarlama sürecine de önemli katkısı bulunan ve satın alma faaliyeti öncesinde gerçekleşen karar alma anı, tüketicilerin satın almayı gerçekleştirirken yaşamış olduğu durumun anlaşılması açısından da önemsenmektedir. Dolayısıyla tüketicilerin satın alma noktasına varıncaya kadar yaşadığı sürecin güdüleyicisi olan tüketici tipleri karşımıza çıkmaktadır.

Tüketicilerin, pazarda bulunan sonsuz çeşitlilik içerisinde neden belirli ürünlere yöneldikleri süregelen bir araştırma konusu olmuştur. Tüketicilerin kararlarını verirken hangi kıstasları önemseydiği, bunun yanı sıra algıladığı veya beklediği bilgilerin ne kadarını kullandığı, bu bilgileri edindiği çevrelerce etkisi altında kaldığı mesaj ve dürtüler ile ne derece ilintili olduğu araştırılmıştır. Çünkü günümüz tüketicilerinin karar vermesi eskiye göre daha zor olmaktadır. Tüketiciler e-mail, sms, el ilanları veya çeşitli medya bültenleri içeriğinde gizli/açık reklamlar ile karışık mesajlara maruz kalmaktadırlar. Sürekli artan ürün çeşitliliği, beraberinde tüketicilerin seçim yapma sürecini de iyice zorlaştırmaktadır. Bu yüzden tüketici davranışlarının analiz edilmesi ve hangi tüketici tipolojisine sahip olduklarının tanımlanması pazarlama açısından da önemlidir. Davranışlarının çok iyi analiz edilmesi gereken tüketici gruplarından biri de üniversite öğrencileridir. Üniversite öğrencilerinin oluşturduğu hedef kitle, tüketimin gerçekleştiği ortamı şekillendiren önemli bir pazar dinamiği olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla bu gurubu etkileyen her türlü sosyal, kültürel, kişisel veya psikolojik faktörün çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bu noktadan hareketle Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin satın alma noktasında göstermiş oldukları tüketici tipi davranışını belirlemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

I.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Lysonski vd., (1996) yapmış oldukları ve ABD, Yeni Zelanda, Hindistan ve Yunanistan'da üniversite öğrencilerine uyguladıkları çalışma sonucunda elde ettikleri bulgular ışığında ölçeğin, gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi uyum gösterdiğini, ancak 'markaya duyarlı olma, moda odaklı olma, alışkanlık sahibi' boyutlarının çalışmada yer alan dört ülkede benzer sonuçlar ürettiğini, farklı çıkan boyutların ise Hindistan ve Yunanistan'daki perakende çevresindeki farklılıklardan kaynaklanabileceğini ve ayrıca 'fiyata duyarlı olma' boyutunun ise güvenilirliğinin düşük çıktığını ifade etmişlerdir.

Siu vd. (2001) Çin'de bulunan öğrenci ve bazı yetişkin bireylere uyguladıkları çalışmada, Lysonski vd., (1996) elde ettiği bulgular ile uyumlu olarak "fiyata duyarlı olma, markaya duyarlı olma, moda odaklı olma, alışkanlık sahibi" boyutlarının her iki çalışma gurubunda da görece olarak daha yüksek güvenilir olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat bunun yanı sıra ölçeğin ölçüm gücünü artırmak amacıyla bu faktörler için yeni maddelerin geliştirilmesi gerektiğini de vurgulamışlardır.

Dursun ve Yener (2014) hazır giyim sektöründe yapmış oldukları çalışmada içgüdüsel satın almaya yol açan etkenlerin belirlenmesi üzerinde durmuşlardır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda içgüdüsel satın alımların planlı satın alımlar kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmış ve bu tespitler çerçevesinde tüketicilerin içgüdüsel satın alımlarına etki eden etmenlerin tespit edilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Çakır (2007) çalışmasında, tüketici ilgilenimi kavramına değinerek, tüketicinin satın alma ve karar verme davranışının daha iyi anlaşılabilmesi için ilgilenim ölçme konusunda literatüre katkılar sağlamış, yüksek ilgilenime sahip olan tüketicilerin alternatifler hakkında bilgi aramaya, alternatifleri değerlendirirken elde edilen bilgiyi kullanmaya ve nispeten kompleks bir karar verme süreci yaşamaya eğilimli olduklarını ifade etmiştir.

Sağlam (2010) çalışmasında ilköğretim öğrencilerinin bilinçli tüketicilik düzeylerini ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmiştir. Bu sayede hazırlanan ölçek ile ilköğretim 4. sınıf öğrencileri başta olmak üzere üst sınıflarda da uygulanarak öğrencilerin bilinçli tüketicilik düzeylerinin tespit edilebileceği böylece öğrencilerin bilinçli tüketici olmalarının önündeki engellerin belirlenerek önlemlerin alınabileceği ifade edilmiştir.

Sproles (1985), tüketicilerin alışveriş yönelimlerine dönük bir ölçek geliştirmiştir. Çalışmasında mükemmeliyetçi, paraya bilinçli değer veren, marka bilinci gelişmiş, moda bilincine sahip, alışveriş önleyici zaman tasarrufunu önemseyen, destek arayan kafası karışık olmak üzere tüketiciler için altı faktörün önemine değinmiştir.

Ünal ve Erciş (2007) çalışmalarında gençlerin satın alma tarzlarını belirlemek üzere Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencilerine uyguladıkları ölçek sonucunda gençlerin satın alma tarzlarının altı faktörden oluştuğunu belirlenmişlerdir. Bunlar; marka bilinci, mükemmeliyetçilik, son moda odaklılık, fiyat bilinci, çeşit karmaşası ve alışkın olmak şeklinde ifade edilmiştir.

Ruhlusaraç ve Nakip (2016) akademisyenlerin otomobil satın alım tercihlerini etkileyen faktörler üzerinde durdukları çalışmalarında, akademisyenlerin cinsiyetleri ile aylık gelirleri itibarıyla çekici buldukları otomobil markası tercihleri arasında fark olduğu ve aylık gelirleri ile yaşları itibarıyla otomobil satın alım sıklıkları arasında fark olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda otomobil satın alım tercihlerini etkileyen demografik faktörlerden aylık gelir çok etkili, yaş ve cinsiyet ise diğer etkili etmenler arasında yer almıştır.

Nayeem, (2012) bireysel ve kolektivist otomobil tüketicilerinin karar alma tarzları üzerine yaptığı çalışmada, açıklayıcı faktör analizi sonucunda orijinal ölçeğin 'Dikkatsiz-İlgisiz' ve 'Yenilik-Moda Odaklı' boyutları dışındaki boyutlarını elde etmiş, daha sonra bu boyutlara uyguladığı doğrulayıcı faktör analizi sonucunda hepsinin yeterli uyum iyiliği değerlerine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Nas (2010) çalışmasında karar verme sürecinde tüketicilerin bireysel ve çevresel faktörler doğrultusunda belirli alışkanlıklar kazandığını savunmuş, karar verme stilleri konusunda birbirinden farklı alanlarda yapılan araştırmaların belirli bir sistematik sınıflandırma içerisinde genel bir özetini yaparak, karar verme tarzlarının tüketicileri anlama noktasında ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Bayrakdaroğlu ve Çakır (2016) tüketicilerin online alışverişlerine ilişkin karar alma tarzlarının incelenmesine yönelik yapmış oldukları çalışmalarının bulgularına göre; medeni durum, gelir seviyesi, alışveriş süresi ve alışveriş bütçesi açısından karar alma tarzlarında farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Semiz (2015) çalışmasının bulgularına göre, mükemmeliyetçilik- yüksek kalite odaklılık satın alma tarzı ve marka odaklılık satın alma tarzlarının, A tipi ve B tipi kişiliklere göre farklılaştığını tespit etmiştir.

Durmaz vd. (2011) çalışmalarında kişisel faktörlerin (yaş ve yaşam dönemi aşamaları, meslek, yaşam stili ve kişilik) tüketicilerin satın almaya yönelik karar ve eylemlerini etkileyen unsurlar olduğunu belirtmişlerdir.

Alnaçık (2011) çalışmasının bulgularına göre, farklı satın alma tarzlarına sahip genç tüketicilerin SMS reklamlarına yönelik tutumları, SMS reklamları kabul etme niyetleri ve satın alma kararlarında bu reklamlardan yararlanma niyetleri arasında anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı (2012)'na göre piyasada dört özel tüketici tipi ortaya çıkmaktadır. Bunlar; markasını aldatmayanlar, promosyon peşinde koşanlar, 'bir deneyelim'ciler, anında karar verenler (rastgele satın alıcılar) şeklinde sıralanmaktadır (MEB, 2012: 6-7).

Ceylan (2013) çalışmasında Sproles ve Kendall (1986) tarafından geliştirilen Tüketici Tipleri Envanterinin Türk kültüründe uygulanabilirliğini araştırmış ve tüketicilerin karar almada gösterdikleri bilişsel ve duygusal sekiz tüketici karakteristiğinden oluşan Tüketici Tipleri Envanteri ölçeğini, tüketici karar tarzlarını ölçmede oldukça güçlü ve açıklayıcı bir ölçüm aracı olarak kabul etmiştir. ABD menşeli araştırmalarda Tüketici Tipleri Envanteri'nin sekiz faktörlü yapısının ufak farklılıklara rağmen güçlü şekilde desteklenmiş ve daha ileri düzeyde genellenebilirlik sağlanması için ölçek bir çok ülkede test edilmiştir (Dursun vd., 2013: 295).

Tüketici tiplerini ve aynı zamanda çalışmanın boyutlarını oluşturan sekiz karakteristik şu şekilde ifade edilmektedir (Ünal ve Erciş, 2007: 324); mükemmeliyetçilik veya yüksek kalite odaklılık, marka bilinci, yenilik ve son moda odaklılık, eğlence odaklılık, fiyat odaklılık, dikkatsizlik, çeşit karmaşası ve alışkın olmak.

Mükemmeliyetçilik veya yüksek kalite odaklılık, ürünlerde yüksek kalite aranması olarak tanımlanan bu tipolojiye sahip tüketicilerin titizlikle karşılaştırmalar yaparak satın alma eylemini gerçekleştirdiği görülmektedir.

Marka bilinci, marka odaklı olan tüketicilerin bilinen ve pahalı markaları tercih ettiğini göstermekte olan bir faktördür. Bu tipteki tüketici yüksek fiyatın en iyi kaliteyle doğru orantılı olduğuna inanmaktadır.

Yenilik ve son moda odaklılık, yenilikleri, son modayı sürekli takip eden tüketici tipi olarak tanımlanmaktadır. Son moda ürünlerin denenmesi noktasında istekli olan bu tüketici tipi, fazla karşılaştırma yapmaya açık olmamakla birlikte ani satın alma kararına varabilmektedir.

Eğlence odaklılık, tüketici tipine göre satın alma davranışı bir eğlenceden, boş vakit geçirmekten ibarettir. Alışveriş yapmak hoş vakit geçirmek, satın alma sürecini zevk için yaşamak anlamını taşımaktadır.

Fiyat odaklılık; indirimli fiyatlara, promosyonlu ürünlere ilginin fazlaca olduğu bir tüketici tipi olarak değerlendirilmektedir. Bu tipe sahip tüketicilerin uzun uzun karşılaştırmalar yaparak ve fiyatları inceleyerek satın alma yaptıkları görülmektedir.

Dikkatsizlik; ani yapılan satın alımları ifade etmek için kullanılmaktadır. Fiyatına dikkat edilmeksizin harcama yapmak için yapılan, dikkatsizce tüketim yapan tüketici tipini tanımlamaktadır.

Çeşit karmaşası, yaşayan tüketicilerin her bir ürüne ait çeşitli özellikleri öğrenmeyi reddettiği görülmektedir. Fiyatlarının kalitelerinin kafa karıştırıcı olarak değerlendirilerek, karşılaştırma yapmaktan kaçınıldığı, çeşit karmaşası yaşandığı ve dolayısıyla satın alma kararının zorlaştığı bir tüketici tipidir.

Markaya duyarlı/Alışkın olmak, bu tüketici tipinde marka sadakati gözlenmektedir. Marka olarak bilinen ve tercih edilen ürünün sürekli bir şekilde satın alınmasını ifade etmektedir. Tüketicide alışkanlık oluşturmuş olan bu markalar, diğer ürünlere veya markalara da ilgisizliği meydana getirmektedir.

Yapılan literatür değerlendirmesi sonucunda üniversite öğrencilerinin yoğun olduğu ülkemizde, tüketici kalıplarının kabuk değiştirmesinde ve onların yön vermedeki potansiyel gücünden dolayı araştırma evreni olarak üniversite öğrencileri belirlenmiştir. Özet olarak üniversite gençliğinin satın alma noktasındaki tüketici tipolojisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde konu hakkında teorik bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde ise Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilere yönelik araştırmanın verileri, analizleri, bulgular ve yorumlar yer almaktadır.

II. YÖNTEM

Üniversite öğrencilerinin tüketici tiplerinin belirlenmesi ve demografik değişkenlerin öğrencilerin tüketici tipleri envanterinin oluşturulması noktasındaki etkilerinin belirlenmesi maksadıyla yapılan çalışmada; Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören ve fiilen derslere devam eden 2.sınıf öğrencilerinden elde edilen veriler (n=195) doğrultusunda tanzim edilen araştırma modeline (Şekil 1) ilişkin analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda çalışmada kullanılan ifadeler öncelikle Keşfedici Faktör Analizine (KFA) tabi tutulmuştur. Sonraki aşamada, kullanılan ölçeğin araştırma bağlamında toplanan verilerle uyumluluk düzeyini tespit etmek maksadıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Daha sonra boyutlar arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi ve OneWay Anova Testi) yapılmış ve ortalama aylık gelir ile ortalama aylık harcama değişkenlerinin öğrencilerin tüketim tipleri üzerindeki etkilerinin belirlemek amacıyla regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin frekans dağılımları ile soru/ifadelerin frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablolar halinde sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Evreni

Çalışmanın evrenini Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören ve fiilen derslere devam eden 2.Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Söz konusu Yüksekokul'da 2016-2017 Akademik Yılında 2. Sınıfa geçmiş ve fiilen derse devam eden öğrenci sayısı 395 kişidir. Ana kütlede %95 güvenilirlik düzeyinde ve %5'lik hata payı göz önünde bulundurularak en uygun örneklem büyüklüğü 195 kişi olarak belirlenmiştir (Sekaran, 1992:253). Öncelikle evrenin tamamına ulaşmak amacıyla tüm öğrencilere anket formu dağıtılmıştır. Ancak dağıtılan anket formları bazı öğrenciler tarafından doldurulmak istenilmemiş, bazıları tarafından da eksik doldurulmuştur. Tüm bu olumsuzluklar neticesinde dağıtılan 395 anket formundan 198 tanesinin geri dönüşü sağlanmış, fakat 3 adet anket formunun analize uygun olmadığı tespit edilmiş ve bunun sonucunda toplam 195 adet anket analize dâhil edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Ölçekleri

Üniversite öğrencilerinin tüketici tipleri envanterinin belirlenmesi maksadıyla yapılan bu çalışmada kullanılan ölçekle ilgili açıklamalar aşağıda verilmektedir. Araştırmada kullanılan ölçeğe ait Keşfedici Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu ulaşılan uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2016)'e göre araştırma değişkenlerinin ölçülmesinde kullanılan ölçeklerin istatistikî açıdan geçerli olması ve yine istatistikî açıdan güvenilir olması gerekmektedir. Bu saikle çalışmada kullanılan ölçeklere geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur. Ölçeğe ait KMO ve Barlett testleri kabul edilen sınırlar içerisinde. Ayrıca ölçeklerde çoklu bağlantı testleri yapılmış olup, bağlantı probleminin olmadığı görülmüştür.

2.2.1. Tüketici Tipleri Ölçeği (TTÖ)

Üniversite öğrencilerinin tüketici tiplerini belirlemek için; Ceylan (2013) tarafından geliştirilen Tüketici Tipleri Envanteri kullanılmıştır. Ölçek tek boyut ve 26 ifadeden oluşmaktadır. İfadelerin ölçümünde 5'li Likert (1=Hiç Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum) kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek için öncelikle Keşfedici Faktör Analizi yapılmıştır. Yapılan keşfedici faktör analizi (KFA) neticesinde düşük faktör değeri nedeniyle V11 (Giyim ürünü satın alırken genellikle çok düşünmem), V17 (Modaya uygun, çekici giyim ürünleri benim için çok önemlidir), V26 (Giyim alışverişinde harcadığım para miktarına dikkat ederim), V15 (Çeşitliliği artırmak için farklı mağazalardan ve farklı markaları satın alırım) ve V25 (Yapacağım giyim alışverişlerini daha iyi planlamam gerekir) önermeleri ölçekten teker teker çıkarılarak KFA tekrarlanmıştır.

Kalan 21 önermeye tekrar faktör analizi uygulanmış ve özdeğeri 1'den büyük olan 5 faktör elde edilmiştir. Bu beş faktör toplam varyansın %55,94'ünü açıklamaktadır. Elde edilen bu oran çok yüksek bir değerdir. Çünkü faktör analizi neticesinde elde edilen varyans oranları ne kadar yüksekse, ölçeğin faktör yapısı o ölçüde güçlü olarak değerlendirilir. Sosyal bilimlerde yapılan analizlerde açıklanan varyans oranının en az %50 olması önerilmektedir. (Gürbüz ve Şahin, 2016)

Tablo 1'de her bir önermenin faktör yükleri verilmiştir. Bu değerlere göre faktör analizi sonucunda tespit edilen beş boyuta önermeler dağıtılmış ve önermelerin birbiriyle olan bağlantısına bakılarak boyutlar isimlendirilmiştir.

Bu göre; Mükemmeliyetçi-Kalite Odaklı, Eğlence-Haz Odaklı, Çeşit Karmaşası, Marka Bağımlısı ve Yenilik-Moda Odaklı boyutlar oluşmuştur.

Örneklem büyüklüğünün korelasyonun güvenilirliğini sağlayacak kadar büyük olması önem arz etmektedir. Örneklemde elde edilen verilerin yeterliliğinin tespit edilmesi için *KMO and Bartlett's Testi* yapılmaktadır. Bu testten elde edilecek değerlerin 1'e yaklaştıkça mükemmel 0,50'in altında ise kabul edilemez olduğu görüşü hâkimdir (Tavşancıl, 2010: 50). Araştırmanın *KMO and Bartlett's Test* değeri 0,778 ile mükemmel yakın bir değer aldığı görülmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemede Cronbach's Alpha testinden faydalanılmıştır. İçsel tutarlılığın ölçümünde en yaygın kullanılan yöntem Cronbach's Alpha olarak da adlandırılan Alpha sayısıdır. Alfa değeri 0-1 arası değerler alır ve kabul edilebilir bir değer 0,7 olması gerekir. (Altunışık vd., 2010:124). Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği 0,808 olarak bulunmuştur. Bu değer oldukça yüksek güvenilirlikte bir çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır

Tablo 1: Tüketici Tipleri Envanteri Ölçeğine Ait Keşfedici Faktör Analizi ve İfadelere Ait Ortalama Değerler

ÖNERMELER	Ort.	St.Sap.	Faktör Yükleri	Öz Değer (%)	Kümülatif Varyans (%)
Faktör 1: Mükemmeliyetçi-Yüksek Kalite Odaklı	3,51			15,884	15,884
Giyim alışverişinde en iyisini almaya gayret ederim	3,81	1,18	,746		
Bir giyim ürünü satın alırken beklentilerim ve standartlarım çok yüksektir	3,52	1,10	,714		
Genel olarak, en kaliteli giyim ürünleri almaya gayret ederim	3,66	1,14	,796		
Bir giyim alışverişinde iyi bilinen markalar arasından seçim yaparım	3,04	1,16	,560		
Satın alacağım giyim ürünlerinin kaliteli olması benim için çok önemlidir	3,82	1,07	,759		
En kaliteli giyim ürünleri seçmek için özel çaba harcarım	3,19	1,16	,609		
Faktör 2: Eğlence-Haz Odaklı	3,15			12,334	28,218
Giyim alışverişi benim için eğlenceli bir uğraş değildir	3,61	1,40	,696		
Giyim alışverişine gitmek hayatımın eğlenceli uğraşlarından biridir	3,39	1,45	,701		
Giyim alışverişi için mağazaları dolaşmak benim için zaman kaybıdır	3,32	1,38	,664		
Giyim alışverişimi genellikle hızlı şekilde tamamlarım	2,58	1,31	,652		
En iyi giyim ürünü satın almak için alışverişe uzun zaman ayırıyorum	2,85	1,36	,695		
Faktör 3: Çeşit Karmaşası	3,07			9,921	38,139
Genellikle en yeni giyim ürünlerinden en az bir tanesine sahibimdir	3,11	1,30	,405		
Giyim ürünleri hakkında bilgim artıkça seçim yapmak zorlaşıyor	3,25	1,23	,764		
Giyim ürünleri hakkında edindiğim bilgiler artıkça kafam karıştıyor	3,05	1,26	,817		
Bazen alışveriş yapacağım giyim mağazasını seçmekte zorlanıyorum	2,86	1,29	,659		
Faktör 4: Markaya Bağımlı	2,31			9,146	47,285
Bir giyim ürününün fiyatı ne kadar yüksek ise kalitesi o kadar iyidir	2,24	1,31	,584		

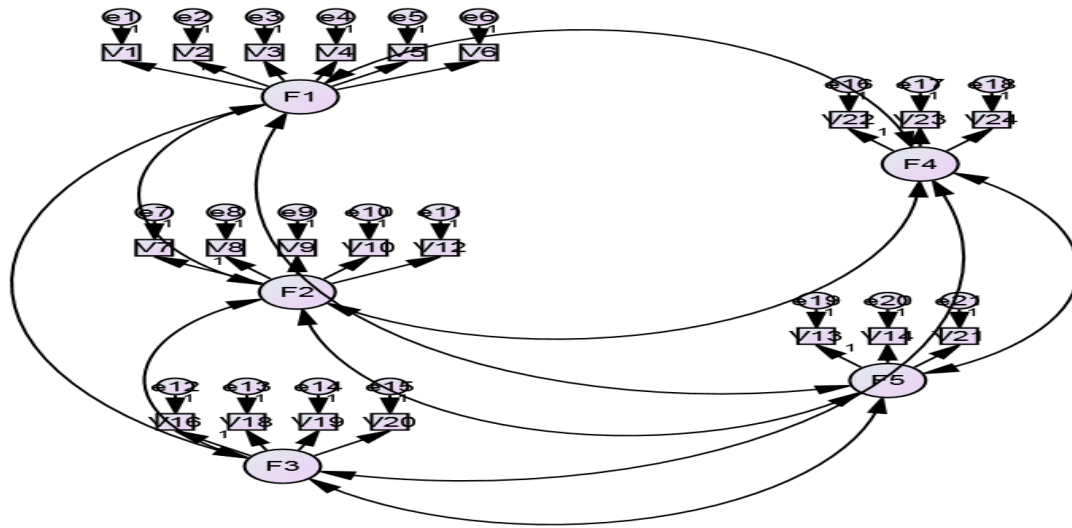

En çok satılan giyim markalarını satın almayı tercih ederim	2,57	1,24	,559		
Bir giyim ürününü en çok reklamı yapılanlardan seçerim	2,22	1,11	,584		
Faktör 5: Yenilik-Moda Odaklı	2,71			8,653	55,939
Satın aldığım giyim markalarını düzenli olarak değiştiririm	2,56	1,18	,406		
Değişen moda uygun olarak gardırobumu güncel tutarım	2,51	1,30	,590		
Şık düzenlenmiş giyim mağazaları bana en iyi ürünleri sunar	3,07	1,31	,727		
KMO: 0,778 Barlett Test: 1168,804 Öz Değer: 1'den fazla Anlamlılık: 0.000					
Cronbach Alpha: 0,808					

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda ölçeğin tek bileşenli yapıya uyum sağladığı ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir standartlara yakın olduğu tespit edilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizine ait grafik Şekil 1'de, ölçeğe ait uyum iyiliği değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Şekil 1: Ölçeğe Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 2: Ölçeğe Ait Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek	χ^2	df	CMIN/ DF ≤ 5	GFI ≥ 0.85	AGFI ≥ 0.80	CFI ≥ 0.90	NFI ≥ 0.90	TLI ≥ 0.90	RMSEA ≤ 0.08
Tüketici Tipleri Envanteri	293,607	176	1,67	.88	.84	.89	.76	.86	.06

Uyum iyiliği değer aralıkları "kabul edilebilir" standartlara göre düzenlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2015:337)

Özellikle *CMIN/df*, *CFI* ve *RMSEA* değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde veya bu değerlere yakın değerler almış olması ölçeğin uyumlu olduğunun söylenebilmesi için yeterli sayılabilir (Gürbüz ve Şahin, 2016).

III. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların %67,7'si kadın (n=132) ve %36,9'unun (n=72) babası işçi olup, %93,8'inin (n=183) annesi ev hanımıdır. Katılımcıların %32,8'inin (n=64) ailesi ilçelerde, %46,6'sının ailesi ise şehir ve büyükşehir merkezlerinde yaşamaktadır. Ayrıca katılımcıların aylık aile geliri ortalaması 1990,92 TL olup aylık kişisel harcama ortalaması ise 409,28 TL'dir.

3.2. Ölçekte Yer Alan İfadelere Ait Ortalama Değerler

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin en yaygın satın alma şeklinin mükemmeliyetçi-yüksek kalite odaklı olduğu görülmektedir (3,51). Bu kapsamda öğrencilerin

en yüksek katılım gösterdiği ifadeler “Giyim alışverişinde en iyisini almaya gayret ederim (3,81)” ve “Satın alacağım giyim ürünlerinin kaliteli olması benim için çok önemlidir (3,82)” olmuştur. Buna karşın, katılımcıların markaya bağımlı tüketim davranışlarının (2,31) ve yenilik-moda odaklı tüketim davranışlarının (2,71) oldukça düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda öğrencilerin en düşük katılımı gösterdikleri ifadeler “Bir giyim ürününün fiyatı ne kadar yüksek ise kalitesi o kadar iyidir” ve “Bir giyim ürününün fiyatı ne kadar yüksek ise kalitesi o kadar iyidir” ifadeleri olmuştur. Ortaya çıkan bu durum katılımcıların yüksek kaliteye sahip ürünleri alma eğiliminde olduklarını, yüksek kaliteyi fiyatla ölçmediklerini ve yüksek fiyatlar ödemedi de kaliteyi alabileceklerine inandıkları sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca katılımcıların moda göre tüketim alışkanlıklarının olmadığı sonucu da ortaya çıkmaktadır. Özellikle katılımcıların ailelerinin gelir düzeyleri ve ortalama harcamalarının düşük sayılabilecek düzeyde olması bu sonucu ortaya çıkarmış olabileceği düşünülmektedir. Yine Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların satın alma davranışı esnasında çeşit karmaşası yaşamadıkları sonucuna ortaya çıkmaktadır (3,07).

3.3. Farklılık Testleri

Araştırma neticesinde elde edilen verilere paket programlar vasıtasıyla analizler yapılmıştır. Bu çerçevede araştırma modeline dayanılarak demografik değişkenler (cinsiyet, baba ve anne mesleği, ailenin yaşadığı yer, ailenin ortalama aylık geliri ve aylık ortalama harcama tutarı) ile *Tüketici Tipleri Envanteri Ölçeğinin (TTEÖ)* boyutları (mükemmeliyetçi-yüksek kalite odaklı, eğlence ve haz odaklı, çeşit karmaşası, markaya bağımlı ve yenilik-moda odaklı) arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (İndependent T Testi, One-Way Anova Testi) uygulanmıştır.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	P
Mükemmeliyetçi-Yüksek Kalite Odaklı	Erkek	63	3,47	,876	0,72
	Kadın	132	3,53	,796	
Eğlence ve Haz Odaklı	Erkek	63	2,52	,769	0,00
	Kadın	132	3,45	,936	
Çeşit Karmaşası	Erkek	63	2,89	,840	0,44
	Kadın	132	3,15	,905	
Markaya Bağımlı	Erkek	63	2,34	,912	0,57
	Kadın	132	2,34	,979	
Yenilik ve Moda Odaklı	Erkek	63	2,56	,898	0,28
	Kadın	132	2,79	,906	

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin tüketici tiplerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Independent T Testi yapılmıştır. Buna göre cinsiyet değişkeni ile eğlence ve haz odaklı tüketici tipi alt boyutu ($p=0,000<0,05$) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere göre yüksek düzeyde eğlence ve haz odaklı davranışlar sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin tüketici tipleri ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemek maksadıyla yapılan One-Way ANOVA testi sonucunda herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanılmamıştır.

Tablo 4: Anne Mesleği Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	P
Mükemmeliyetçi-Yüksek Kalite Odaklı	İşçi	4	3,67	,118	0,02
	Esnaf	4	4,00	,226	
	Emekli	3	2,17	,577	
	Ev Hanımı	184	3,51	,060	
Eğlence ve Haz Odaklı	İşçi	4	2,85	,544	0,20
	Esnaf	4	2,15	,395	
	Emekli	3	3,07	,742	
	Ev Hanımı	184	3,18	,072	
Çeşit Karmaşası	İşçi	4	2,94	,344	0,28
	Esnaf	4	3,00	,270	
	Emekli	3	2,08	,741	
	Ev Hanımı	184	3,09	,066	
Markaya Bağımlı	İşçi	4	1,75	,285	0,39
	Esnaf	4	2,25	,417	
	Emekli	3	3,00	1,15	
	Ev Hanımı	184	2,35	,070	
Yenilik ve Moda Odaklı	İşçi	4	2,75	,370	0,51
	Esnaf	4	2,42	,083	
	Emekli	3	2,00	,839	
	Ev Hanımı	184	2,73	,067	

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin, tüketici tiplerinin anne mesleği değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmıştır. Buna göre; anne mesleği değişkeni ile mükemmeliyetçi-yüksek kalite odaklı tüketici tipi alt boyutu ($p=0,02<0,05$) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Hangi gruplar arasında farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey ve LSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; annesi esnaf ve işçi olan öğrencilerin, annesi emekli ve ev hanımı olan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde mükemmeliyetçi-yüksek kalite odaklı satın alma davranışı gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin tüketici tipleri ile ailelerinin yaşadığı yerleşim birimi değişkeni arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan One-Way ANOVA testi sonucunda herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanılmamıştır.

3.4. Regresyon Analizleri

Çalışmanın bu aşamasında katılımcıların ailelerinin aylık ortalama gelirleri ile öğrencilerin aylık ortalama harcamaları değişkenlerinin tüketici tipleri envanteri üzerinde etkisi yapılan regresyon analizleri ile ortaya konulacaktır.

Tablo 5. Ailenin Ortalama Aylık Gelirinin Tüketici Tipleri Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	β	T	p	R^2	Düzeltilmiş R^2	F
Ailenin Ortalama Aylık Gelir	,146	2,052	,04	,021	,016	4,209

Bağımsız değişken olan katılımcıların ailelerinin ortalama aylık gelirlerinin, bağımlı değişken olan tüketici tipleri üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda ortalama aylık gelirin tüketici tipleri envanterini pozitif ve anlamlı etkilediği tespit edilmiştir ($F=4,209$, $p=0,04 < 0,05$). Analiz sonucunda düzeltilmiş R^2 değeri 0,016'tür. Bu değere göre tüketici tiplerindeki %1,6'lık varyansın aile gelirine bağlı olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin Aylık Ortalama Harcamalarının Tüketici Tipleri Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	β	T	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Ortalama Aylık Harcama	,153	2,153	,03	,023	,018	4,635

Bağımsız değişken olan katılımcıların aylık ortalama harcamalarının, bağımlı değişken olan tüketici tipleri üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda öğrencilerin aylık ortalama harcama miktarının tüketici tipleri envanterini pozitif ve anlamlı etkilediği tespit edilmiştir (F=4,635, p= 0.03 < 0.05). Analiz sonucunda düzeltilmiş R² değeri 0,018'dir. Bu değere göre, tüketici tiplerindeki %1,8'lik varyansın öğrencilerin aylık ortalama harcamalarına bağlı olduğu görülmektedir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin tüketici tipleri envanterini oluşturmak amacıyla Ceylan (2013) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılarak veriler toplanmış ve SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek için keşfedici faktör analizi (KFA) yapılmıştır. Yapılan keşfedici faktör analizi neticesinde verilerin beş boyut altında toplandığı görülmüş ve hemen akabinde ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan DFA neticesinde ölçeğe ait uyum iyiliği değerlerinin uygun sınır değerlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında kendilerine anket uygulanan katılımcıların büyük çoğunluğu kadın (%67,7) ve %36,9'unun babası işçidir. Ayrıca katılımcıların %93,8'inin annesi ev hanımıdır. Katılımcıların %32,8'inin (n=64) ailesi ilçelerde, %46,6'sının ailesi ise şehir ve büyükşehir merkezlerinde yaşamaktadır. Ayrıca katılımcıların aylık aile geliri ortalaması 1990,92 TL olup aylık kişisel harcama ortalaması ise 409,28 TL'dir.

Araştırma sonucunda, katılımcıların genellikle mükemmeliyetçi-yüksek kalite odaklı tüketici tipine sahip oldukları görülmüştür. Buna karşın markaya bağlı tüketim şekli ve yenilikçi-moda odaklı tüketim şekline eğilimlerinin oldukça düşük olduğu; satın alma esnasında ise çeşit karmaşası yaşamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan farklılık testleri neticesinde kadınların satın alma davranışı sergilerken erkeklere göre daha çok eğlence ve haz alma amacı taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle üniversite çağındaki kadınların boş zamanlarını değerlendirirken sıkça başvurdukları alış-veriş etkinlikleri ve bu kulvarda dünyadaki hacmin %85'ini (www.reitix.com) oluşturuyor olmaları bu sonucun ortaya çıkmasındaki önemli etkidir. Ayrıca yapılan araştırmalar kadınların erkeklerin aksine alış-verişte aceleci olmadıklarını ve bunun sonucunda satın alma olayından daha fazla mutluluk ve eğlence duydukları belirtilmiştir (www.reitix.com). Katılımcıların annelerinin mesleklerine göre tüketici tipleri arasında farklılıklar test edilmiştir. Buna göre; annesi esnaf ve işçi olan öğrenciler, annesi emekli ve ev hanımı olan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde mükemmeliyetçi-yüksek kalite odaklı satın alma davranışı gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışan annelerin hane gelirine yaptığı olumlu katkının, o hane çocuklarının tüketim tipleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Çalışmada da elde edilen bulgular hane gelirinin tüketici tipleri üzerinde etkili olacağını göstermektedir. Aile gelir düzeyi ve katılımcıların ortalama harcama tutarlarının tüketici tipleri üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğu yapılan regresyon analizleri ile ortaya konmuştur. Aile gelirinde artış ve öğrencilerin aylık ortalama harcamaları arttıkça tüketici tiplerinin değişiklik göstereceği sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüzde teknolojinin sürekli gelişimi, bilgi ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler tüketicilerin beklentilerinin sürekli değişmesine ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Özellikle ürün yaşam döngüsünün oldukça kısalması işletmeleri tüketici beklentilerini karşılama noktasında zor durumlara düşürebilmektedir. Bu gelişmelere ek olarak işletme sayısının artması ve rekabetin oldukça zor bir hal alması işletmelerde tüketici beklentilerini karşılamanın da ötesinde bu beklentileri mümkün olduğunca hızlı ve kaliteli karşılama mecburiyeti getirmiştir. Zorlu rekabet ortamında başarılı olmak isteyen işletmeler tüketicilerinin yakından tanımalı ve

onların satın alma tarzlarını, tüketim alışkanlıklarını iyi analiz etmelidir. Yapılan bu çalışma işletmelerin tüketicilerin satın alma davranışlarının hangi demografik faktörlere göre, nasıl değişiklik gösterdiğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Bu sayede işletmeler tüketicilerin satın alma tiplerini belirleyip, ona göre ürün ve pazarlama stratejileri geliştirerek zorlu rekabet ortamında başarılı olmanın yollarını arayacaklardır.

Bundan sonraki çalışmalarda konunun çok daha büyük örneklerde ve çok geniş demografik değişkenler bağlamında ele alınmasının elde edilecek sonuçlar itibariyle önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alnaçık, Ü. "Satın Alma Tarzları ve Sms Reklamlarına Yönelik Tutumlar: Genç Tüketiciler Üzerinde Bir Araştırma", *16. Ulusal Pazarlama Kongresi*, 2011, 53-69.
- Altunışık, Remzi, Coşkun, Recai, Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Yayıncılık, 6. Baskı, 2010.
- Bayraktaroğlu, F. ve Çakır, H., "Tüketicilerin Online Alışverişlerine İlişkin Karar Alma Tarzlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 2016, 266-284.
- Ceylan, H. H. "Tüketici Tipleri Envanterinin Türk Kültürüne Uyarlanması", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 2013, 41-58.
- Çakır, V. "Tüketici İlgilenimini Ölçmek", *Selçuk İletişim*, 4 (4), 2007, 163-180.
- Durmaz, Y., Bahar, R. ve Kurtlar, M., "Kişisel Faktörlerin Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2 (1), 2011, 114-133.
- Dursun, İ., Alnaçık, Ü ve Kabadayı, E. T., "Tüketici Karar Verme Tarzları Ölçeği: Yapısı ve Boyutları", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9 (19), 2013, 293-304.
- Dursun, T. ve Yener, D., "İçgüdüsel Satınalma Ölçeklerinin Türk Tüketiciler İçin Uyarlanmasına Yönelik Hazır Giyim Sektöründe Bir Uygulama", *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 2014, Mayıs, 22-31.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, 3.Baskı, Ankara, 2016.
- Lysonski, S., Durvasula, S. ve Zotos, Y., "Consumer Decision-Making Styles: A Multi-Country Investigation", *European Journal of Marketing*, 30 (12), 1996, s. 10.
- MEB, *Aile ve Tüketici Hizmetleri, Tüketici Tipleri*, Ankara, 2012.
- Nas, S., "Karar Verme Stillerine Bilimsel Yaklaşımlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 2010, 43-65.
- Nayeem, T., "Decision-Making Styles of Individualist and Collectivist Automobile Consumers in Australia", *International Journal of Business & Management*, 7 (16), 2012, 44-55.
- Nisan 2017, <http://www.reitix.com/Makaleler/Kadinlarin-Satin-Alma-Davranislari/ID=4584>
- Ruhlusaraç, M. ve Nakip, M., "Akademisyenlerin Otomobil Satın Alım Tercihlerini Etkileyen Faktörler", *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 2016, 100-111.
- Sağlam, H. İ., "Bilinçli Tüketici Düzeyi Ölçeği Çalışması", *International Journal of Human Sciences*, 7 (1), 2010, 1190-1200.
- Sekaran, U., *Research Methods for Business: A Skill Building Approach*, Second Edition, John Wiley & Sons, 1992, 450.
- Semiz, B. B., "Tüketicilerin Kişilik Tiplerinin Satın Alma Tarzlarına Etkisinin İncelenmesi", *20. Ulusal Pazarlama Kongresi*, 2015, 639-651.
- Siu, Noel Y. M., Wang, Charlie C. L., Chang, Ludwig M. K., ve Alice S. Y., "Adapting Consumer Style Inventory to Chinese Consumers: A Confirmatory Factor Analysis Approach", *Journal of International Consumer Marketing*, 13(2), 2001, 29-48.
- Sproles, G., "From Perfectionism to Fadism: Measuring Consumers' Decision-Making Styles Proceedings, *American Council on Consumer Interests*, 1985, 79-85.
- Tavşancıl, Ezel, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayınevi, 4.Baskı, Ankara, 2010.
- Ünal, S. ve Erciş, A. Genç, "Pazarın Satın Alma Tarzlarının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 2007, 321-336.

SOSYAL ZEKÂNIN İLETİŞİM BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

¹Vasfi KAHYA, ²Esin CEYLAN

¹Assist. Prof.Dr., Dumlupınar University, TURKEY, (vasfikahya@gmail.com)

²Lec., Selçuk University, TURKEY, (esinceylan@selcuk.edu.tr)

* Corresponding author

Abstract

The Effect of Interpersonal Intelligence on Communication Skills: A Research on University Students

In this study, the relationship between the level of the university students' interpersonal intelligence and communication skills is analyzed. The main expectation is that the individuals who have interpersonal intelligence may have high communication skills. Interpersonal intelligence is divided into 3 sub-dimensions in itself. These dimensions are social information process, social skills and social awareness. It is expected that the three sub-dimensions will show a correlation with the communication skills. The study includes the students having education in vocational high schools connected to Dumlupınar University. The face to face survey method was applied to university students in pursuance of the study. In obtaining research data , Assessment Scale of Communication Skills (ASCS) developed by Korkut (1996), Tromso Interpersonal Intelligence Scale (TIIS) developed by Silvera, Martinussen ve Dahl (2001) and "Personal Information Form" prepared by researchers in order to determine the demographic characteristics of the participants were used. Descriptive statistics, correlation and regression analyses were used to evaluate the results. In the model established for regression analysis, it has been identified that independent factors are interpersonal quotient aspects and dependent factor is communication skill.

KEYWORDS: Interpersonal Intelligence, Communication Skills, Student

1.GİRİŞ

İnsanların anlama, algılama, düşünme ve öğrenme yöntemleri birbirinden farklılık göstermekte olup bu farklılığın temel nedeninin ise bireylerin sahip oldukları zekâ ile ilgili olduğu söylenebilmektedir.

Zekâ " bir ya da birden fazla kültürde değer bulan bir ürün ortaya koyma kapasitesi; gerçek hayatta karşılaştığı problemlere etkili ve verimli çözümler üretebilme becerisi; çözüme kavuşturulması gereken yeni ve karmaşık yapıları keşfetme yeteneğidir" (Gardner, 1993:15). Gardner tarafından 1983 yılında, zekânın yalnızca bir boyuttan oluşmayıp bireylerin farklı seviyelerde, çeşitli zekâlara sahip olduğunu ileri süren çoklu zekâ teorisi ortaya atılmıştır (Vural, 2004:232 ve Çakır, 2004 Akt: Yılmaz, 2008: 240). Çoklu zekâ kuramında; sözel / dilsel zekâ, mantıksal / matematiksel zekâ, görsel / uzamsal zekâ, bedensel / kinestetik zekâ, müziksel / ritmik zekâ, kişilerarası/sosyal zekâ, içsel/özedönük zekâ ve doğa zekâsı olmak üzere 8 farklı zekâdan söz edilmektedir (Gardner, 1993 ve Gardner, 1999). Buna göre bireylerarası / sosyal zekâ; bireyin bir grupta işbirliği içerisinde çalışabilme, diğer bireylerle sözel veya sözel olmayan iletişim kurma yeteneğini kapsamaktadır (Gardner, 1993:22). Sosyal zekâ; insan ilişkileri, diğer bireylerle birlikte çalışma, insanları tanıma ve onlardan bilgi edinme konularıyla ilgilidir. İnsanlar zamanlarının büyük bir bölümünü başka bireylerle birlikte çalışarak ve iletişim kurarak geçirdikleri düşünüldüğünde sosyal zekânın diğer zekâ türleri arasında anlaşılmasının en kolay olduğu ifade edilmektedir (Bellanca, 1997). Sosyal zekâyâ sahip olan bireyler toplumdaki diğer bireylerin moral, motivasyon, mizaç ve eğilimlerini ayırt edebildikleri iddia edilmektedir (Başaran, 2004:11). Sosyal zekâsı yüksek olan bireyler başka bireylerle iletişim kurarken sahip oldukları iletişim becerileri sayesinde onları etkileyebilmektedirler.

Bireyler için diğer insanların kendilerine olumlu tepkiler vermesine neden olabilecek ve olumsuz tepkileri engelleyebilecek becerilere sahip olmak önemli olmaktadır. İnsanlar başka

bireylerle etkileşim sağlayabilecek sosyal açıdan kabul görebilir davranış biçimlerine sahip olmak istemekte ve bu beceriler de günlük hayatta iletişim becerisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Erözkan, 2007:60). Bu yüzden bireyler arasında etkili ve verimli bir iletişimin gerçekleşebilmesi için bireylerin sahip olduğu iletişim becerisi önem kazanmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Thorndike zekâyı; sosyal, mekanik ve soyut zeka olarak tanımlamasıyla sosyal zeka ilk kez 1920 yılında gündeme gelmiştir (Doğan ve Çetin, 2009:693). Thorndike (1920) sosyal zekâyı, insanları anlama ve yönetme yeteneği-insan ilişkilerinde akıllıca hareket etmek olarak tanımlanmaktadır (Thorndike, 1920: 228).Daha sonraki çalışmalarda ise Thorndike'nin sosyal zekâ tanımı esas alınarak farklı tanımlar yapıldığı görülmektedir (Kosmitzki ve John, 1993). Sosyal zekâyı Walker ve Foley; insanlarla ilgilenme, duygu, düşünce, niyetlerini anlama ve bireylerin duygu, mizaç ve motivasyonlarına yönelik doğru bir şekilde çıkarımda bulunma yeteneği olarak tanımlamıştır. Marlowe 'ye göre sosyal zekâ, "sosyal zekâ ya da sosyal yeterli, kişiler arası durumlarda kişinin kendisi dahil, insanların duygu, düşünce ve davranışlarını anlama ve o anlayışa uygun davranma yeteneğidir." (Walker ve Foley, 1973 ve Marlowe, 1986 Akt: Doğan ve Çetin, 2009: 693). Silvera vd., ise sosyal zekâ; "*diğer insanları ve her bir değişik sosyal duruma nasıl tepki vereceklerini anlama yeteneği*" olarak tanımlayarak sosyal zekâyı üç boyut belirlemişlerdir. Bu üç boyutu ölçen Tromso Sosyal Zekâ ölçeğini geliştirmişlerdir.

Bu boyutlar ise şunlardır (Silvera vd., 2001);

- (i) Sosyal Bilgi Süreci
- (ii) Sosyal Beceriler
- (iii) Sosyal Farkındalık

İlk yıllarda yapılan çalışmalarda sosyal zekâ, bilişsel (insanları anlama) ve davranışsal (insanları idare etme) olmak üzere iki boyutlu olarak açıklanmıştır. Ancak sonra ki yıllarda yapılan çalışmalarda çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir (Doğan ve Çetin, 2009: 694). Kozmitzki ve John (1993) sosyal zekânın yedi boyuttan oluştuğunu ifade etmektedirler

- (i) Diğer insanların içsel durumlarını ve ruh hallerini algılama,
- (ii) insanlarla ilişki kurmada genel beceri,
- (iii) sosyal kurallar ve yaşam hakkında bilgi,
- (iv) karmaşık sosyal durumlarda sosyal sezgi ve duyarlılık,
- (v) başkalarını idare etmek için gerekli sosyal teknikleri kullanım,
- (vi) empati ve
- (vii) sosyal uyum.

Silberman (2000) sosyal zekâyı ve sosyal zekâyâ sahip bireylerde bulunan özellikleri sekiz boyutta açıklamıştır.

- (i) İnsanları anlama,
- (ii) duygu ve düşüncelerini açık bir biçimde ifade edebilme,
- (iii) ihtiyaçlarını dile getirme (atılganlık),
- (iv) iletişimde olduğu kişiye geribildirim verme ve ondan geri bildirim alma,
- (v) başkalarını etkileme, motive etme ve ikna etme,
- (vi) karmaşık durumlara yaratıcı çözümler getirmek,
- (vii) bireysel olarak çalışmak yerine işbirliği içinde çalışmak, iyi bir takım üyesi olmak,
- (viii) ilişkiler çıkmaza girdiğinde uygun tutumu sergilemek.

Sosyal zekânın sosyal bilgi süreci, sosyal beceri ve sosyal farkındalık olmak üzere 3 boyuttan oluştuğunu belirtmişlerdir; (Silvera vd., 2000).

(i) sosyal bilgi süreci, bireyin kendisinin ve diğer bireylerin duygu ve düşüncelerini anlayabilmesi, beden dillerini okuyabilmesi, ilişkilerde başka bireylerin istek ve beklentilerini anlayabilmesi gibi yeterlilikleri içermektedir.

(ii) Sosyal beceri, sosyal zekânın performans boyutu ile ilgili olmaktadır. Bireyin diğer bireylerle ilişkilerinde uzman gibi davranmasıdır. Sosyal beceri düzeyi yüksek birey sosyal

ortamlara rahatlıkla girebilir, başka insanlarla anlaşmakta zorluk çekmez ve sosyal ortamlara kolaylıkla adapte olabilir.

(iii) Sosyal farkındalık ise, bireyin sosyal çevreye ve şartlara uygun davranma becerisini açıklamaktadır. Sosyal farkındalığı yüksek olan bireyler sosyal ortamlarda duruma uygun davranışlar sergileme, kendine karşı davranışlara uygun tepkiler vermede ve geri bildirimde bulunmada başarılıdır.

Yüksek sosyal zekâya sahip olan bireyler diğer bireylerin ruhsal durumlarını, arzularını, isteklerini, sevinçlerini, kızgınlıklarını, dürtülerini anlayabilme ve bu durumlara göre davranışlarını belirleyebilme, başka bireylerle iyi anlaşabilme, iyi iletişim kurma becerisine sahiptirler (Kızıltepe, 2004). Bununla birlikte sosyal zekâsı yüksek olan bireyler diğer bireyleri anlamak ve iletişim kurmak için tüm bedenlerini en iyi bir şekilde kullanmaktadırlar. Ayrıca böyle bireyler farklı yaş, kültür, ırk ve toplumdan bireylerle kolaylıkla bir ilişki kurabilir ve onların rahat hissetmesini sağlayabilirler (Buzan, 2002:4). İnsanlar arasında ilişki kurabilmek ise temel de karşılıklı iletişime dayanmaktadır.

İletişim en basit şekliyle bireyler arasında karşılıklı bilgi verme olarak açıklanmaktadır. Daha kapsamlı bir şekilde ise iki veya daha birey/grup arasında fikir, bilgi, duygu, düşünce, kanı, anlam ve tutumlara ilişkin belli bir sonuca varmak ya da davranışları etkilemek için sembollere dönüştürerek belli araç veya araçlar yoluyla aktarılması, iletilmesi, anlaşılması ve davranışa dönüştürülmesi süreci olarak ifade edilmektedir (Bakan, 2011:132).

İletişimin etkinliği, gönderilen mesajın alıcıda oluşturduğu davranış değişikliği ile ilgilidir. Hedeflenen amacın mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Mesajlar alıcıda herhangi bir davranış değişikliğine sebep olmuşsa etkin bir iletişim gerçekleşmiştir (Tutar ve Yılmaz, 2008: 97). Buna bağlı olarak alıcının sahip olduğu iletişim becerisi gönderilen mesajın doğru algılanıp algılanmasında etkili olduğu söylenilebilir.

İletişim becerisi, sonradan kazanılan ve geliştirilebilen bir beceridir. İletişim becerisinin kazanılabilmesi için ilk olarak bireyin sahip olduğu beceri düzeyinin saptanması gerekmektedir (Ersanlı ve Balcı, 1988:9). Ayrıca birçok beceri için temel oluşturan iletişim becerisi sözel olan ve olamayan mesajlara duyarlı olma, etkili dinleme ve buna bağlı olarak tepki verme olarak da özetlenebilmektedir (Korkut, 2004:12).

İletişim becerilerini etkili bir şekilde kullanabilen bireyler kendi hayatlarını kontrol altında tutabileceğini, başka bireyler tarafından kontrol edilmeye çalışıldığında ise buna engel olabileceğini, bireylere ve olaylara karşı güçlü bir etkide bulunabileceğini, kendi güvenliği, mutluluğu ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için uygun davranışlarda bulunabileceğini ve hayatlarıyla ilgili olumlu değişiklikler yapabilmektedirler (Nielsan, 2008:21).

3. SOSYAL ZEKA İLE İLETİŞİM BECERİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada, sosyal zekâ düzeyleri yüksek olan bireylerin iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Sosyal zekâsı yüksek her bireyin iletişim becerisinin de yüksek olup olmadığı çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Yapılan literatür taramasında az sayıda konu ile ilgili çalışmanın bulunması yapılan bilimsel çalışmanın literatüre olumlu katkı sağlayacağı yönünde düşünce oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır. Yapılan literatür taramaları sonucunda üç bölümlü bir anket oluşturulmuştur. Birinci bölümde demografik değişkenler, ikinci bölümde sosyal zeka boyutlarını ele alan sorular ve üçüncü bölümde ise iletişim beceri ile ilgili sorulara yer verilmiştir. Sosyal zekâ boyutlarını ele almak için Tromso Sosyal Zeka Ölçeği (TSZÖ) (Tromso Social Intelligence Scale) olarak bilinen ve Silvera ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen sorulardan faydalanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Doğan ve Çetin (2008) tarafından

yapılmış ve bu haliyle kullanılmıştır. Ölçekte sosyal bilgi süreci, sosyal farkındalık ve sosyal beceri olmak üzere üç alt boyutta 21 sorudan oluşmaktadır.

İletişim becerileri ölçeği olarak; Korkut (1996) tarafından geliştirilen İletişim becerileri değerlendirme ölçeği (İBDÖ) 5'li Likert tipi bir ölçek olup 25 maddeden oluşmaktadır. Çalışmanın güvenilirliği için yapılan analiz neticesinde. Cronbach alpha değeri 0,814 olarak bulunmuştur. Güvenilirlik katsayısının 0,70'den daha yüksek oluşu sosyal zeka ve iletişim becerileri ölçeklerinin oldukça güvenilir olarak nitelemek için yeterli bir değerdir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı, Sınırlılıkları

Araştırmanın evreni Dumlupınar Üniversitesine bağlı meslek yüksekokullarında okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilere 450 adet anket dağıtılmış ve eş zamanlı olarak doldurmaları istenmiştir. 432 adet anket ise değerlendirmeye tabi tutulmuş geriye kalan 18 adet anketin ise tutarsızlığı sebebi ile değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın en önemli sınırlılığı ise tek bir üniversiteye bağlı meslek yüksekokullarında yapılmış olması ve başka bir üniversitede uygulanmamış olmasıdır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırma Dumlupınar Üniversitesine bağlı meslek yüksekokullarında okuyan 450 öğrencisi üzerinde uygulanmıştır. Verilerin analizi sırasında oluşabilecek uç değerlerin arındırılması sağlanmış aynı zamanda kayıp değerler yerine ortalama değerlerin atanması yapılmıştır. Bu düzeltmelerden sonra analize tabi olacak anket sayısı 432'ye düşmüş bunlardan 226'sı kız öğrenciler, 206'sı ise erkek öğrencilerden oluşmuştur.

Araştırmada, bağımlı değişken olarak ele alınan iletişim becerisi ile bağımsız değişken olarak ele alınan sosyal zeka düzeyleri arasındaki bağıntıyı ortaya koyma amaçlanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi iletişim becerileri için İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ) ve sosyal zeka için de Tromso Sosyal Zeka Ölçeği (TSZÖ) kullanılmıştır. Elde edilen veriler istatistiki bir program yardımı ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Yapılan çalışmada elde edilen verilerin normal dağılıma uyup uymadığı hipotezlerin testi açısından önem taşımaktadır. Bu uygunluk için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Her iki değişkeninde bu test sonucunda normal dağılıma uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılacak olan korelasyon ve regresyon analizleri bu sayede sağlıklı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Değişkenler arasındaki ilişkilerin büyüklüğünü, yönünü ve önemini açıklamak amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de gösterilmektedir. Korelasyon katsayısı % 0 ise ilişki olmadığı, 01-20 arasında ise ilişki çok zayıf, 21-50 arasında ise zayıf ilişki 51-70 arasında nispeten güçlü 71-90 arasında ise güçlü ilişki ve 91-100 arasında ise çok güçlü ilişki olduğu anlamına gelmektedir (Nakip, 2003: 322). Korelasyon analizi için sosyal zekanın üç alt boyutu ile iletişim arasındaki ilişki Tablo 1'de incelenmektedir.

Tablo 1: Sosyal Zeka düzeyleri ile İletişim Becerileri arasındaki ilişki

Korelasyon					
	Sosyal Bilgi Süreci	Sosyal Farkındalık	Sosyal Beceri	Sosyal Zeka	İletişim
Sosyal Bilgi Süreci	1				
Sosyal Farkındalık	,320**	1			
Sosyal Beceri	,480**	,410**	1		
Sosyal Zeka	,692**	,610**	,760**	1	
İletişim	,423**	,416**	,590**	,656**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 1'de görüldüğü üzere yapılan korelasyon analizinde sosyal zekanın alat boyutları ile iletişim becerileri arasında $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde ilişkiler saptanmıştır. Tablo 1'deki

bulgulara göre, öğrencilerin iletişim becerileri ile sosyal bilgi süreci boyutu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=0,423$) tespit edilmiştir.

Sosyal zeka boyutları arasından sosyal farkındalık ile iletişim becerileri arasında ise pozitif yönlü anlamlı bir başka ilişki ($r=0,416$) bulunmaktadır. Sosyal beceri boyutu ile iletişim boyutu arasında ise pozitif yönlü ve diğerlerine göre nispeten daha güçlü ($r=0,590$) ilişki elde edilmiştir.

Genel sosyal zeka ölçeğinin doğrudan iletişim becerisi ile olan ilişkisine baktığımızda pozitif yönlü nispeten güçlü ($r=0,656$) bir ilişkinin olduğunu görmekteyiz. Sosyal zeka değişkenlerine genel olarak bakıldığında iletişim becerisi ile pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre araştırma yapılan öğrenciler üzerinde sosyal zeka seviyeleri ile iletişim becerileri arasında pozitif yönde ilişkinin olduğu ve buna bağlı olarak sosyal zekası artan bireyin iletişim kabiliyetinin de arttığını ifade etmek mümkündür.

Çalışmada bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında ilişkiyi incelemek için kullanılan diğer bir yöntem ise regresyon analizidir. Regresyon, bir bağımlı değişken ile bir veya daha fazla sayıda bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Altunışık vd. 2005: 233). Sosyal zekânın bağımlı değişken iletişim becerilerinin bağımsız değişken olarak ele alındığı Tablo 2'ye bakıldığında araştırmada yer alan bağımsız değişkenin standart Beta katsayıları ile t ve p değerleri verilmiştir. Kurulan regresyon modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($F= 46,300$; $p<0.05$).

Tablo 2: Sosyal Zeka düzeylerinin İletişim Becerisine etkisi

Model	$R^2= 0,667$		Ayarlanmış $R^2= 0,520$		
	$F= 46,300$		P değeri= ,000		
	B	Std. Hata	Beta	t	P. Değeri
Sabit	-,554	,331		-1,674	,097
Sosyal bilgi süreci	,324	,118	,299	2,743	,007
Sosyal farkındalık	,172	,113	,147	1,522	,013
Sosyal beceri	,286	,119	,253	2,397	,018

Bağımlı Değişken: İletişim Becerisi

Sosyal zeka düzeylerinin iletişim becerisi üzerindeki etkisinin araştırıldığı modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri açıklama oranı için ayarlanmış R^2 değeri 0,520 olarak bulunmuştur. Bağımsız değişkenlerden *sosyal bilgi süreci* için $\beta= -.029$, $p= .000$ değerine, *sosyal farkındalık* için $\beta= .147$, $p= .001$, *sosyal beceri* için $\beta= .253$, $p= .000$, değerlerine ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre sosyal zeka boyutlarının iletişim becerisini pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin istatistiksel olarak güçlü anlamlılığa sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, üniversitelerde eğitim gören öğrencilerin iletişim becerileri üzerine yapılan bir araştırmayla sosyal zeka düzeylerinin iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmada Dumlupınar Üniversitesine bağlı meslek yüksekokulları öğrencilerinin sosyal zeka düzeylerinin iletişim becerileri ile olan ilişkileri incelenmiştir. Sosyal zeka ve sosyal zekânın alt boyutları olan sosyal bilgi süreci, sosyal farkındalık ve sosyal beceri düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Meslek yüksekokulu öğrencilerinin sosyal zekâ seviyeleri ile iletişim becerileri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bir bireyin sosyal zekâsının gelişimi ne kadar çok desteklenirse iletişim becerisinin de o denli artacağı ifade etmek mümkündür.

Yapılan çalışmada demografik değişkenlerden cinsiyetle ilgili herhangi bir analiz yapılmamıştır. Literatür tarandığında çeşitli çalışmalarda kız ve erkek arasında anlamlı farklılıkların bulunmadığı sonucuna varılmıştır (Balat ve Akman, 2004; Baybek ve Yavuz, 2005; Doğan, 2006; Çevik ve Atıcı, 2009; Razi ve ark., 2009). Doğan vd., (2009) yapmış oldukları

çalışmada ise üniversite öğrencilerinin okudukları bölümler arasında sosyal zeka alt boyutları açısından herhangi bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre sosyal zeka düzeyleri ile iletişim becerileri arasında pozitif yönlü ($r=0,656$) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi sonucuna bakıldığında, sosyal zeka düzeylerinin sosyal bilgi süreci, sosyal farkındalık ve sosyal beceri boyutları ile iletişim becerileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur. Sosyal zekası yüksek olan kişilerin özellikle sosyal zekâsının performans boyutu olan sosyal beceri konusunda kendilerine güvenlerinin yüksek olduğu, insan ilişkileri konusunda daha girişken oldukları (Doğan, 2006) dikkate alınır ise yapılmış olan çalışmanın sonuçlarının literatüre uygun sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür.

Regresyon analizi sonuçlarına göre sosyal zekâ düzeyleri, iletişim becerilerini %52'lik bir oranda etkilemektedir. Sosyal zekâ düzeylerinin iletişim becerilerini pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin istatistiki olarak güçlü anlamlılığa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre sosyal zekâ alt boyutları olan sosyal bilgi süreci, sosyal farkındalık ve sosyal beceri, iletişim becerisini olumlu yönde etkilemektedir. Sonuç olarak sosyal zekâ alt boyutlarına sahip bireylerin iletişim becerilerini artırma konusunda istekli ve kararlı olabilecekleri ve bu doğrultuda daha etkili iletişim kurabilecekleri söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ALTUNIŞIK, Remzi; Coşkun, Recai, BAYRAKTAROĞLU, Serkan ve YILDIRIM, Engin, (2005), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Dördüncü Baskı, Sakarya Kitabevi, Adapazarı.
- BAKAN, İsmail (2011), *Örgütsel Stratejilerin Temeli Örgütsel Bağlılık: Kavram, Kuram, Sebep ve Sonuçlar*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- BAŞARAN, Iğın (2004), "Etkili Öğrenme ve Çoklu Zekâ Kuramı: Bir İnceleme", *Ege Eğitim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s.7-15.
- BELLANCA, James (1997). *Active Learning Handbook for Multiple Intelligence Classrooms*, IRI/Skylight Training and Publishing Inc, USA.
- BUZAN, Tony (2002), *The Power of Social Intelligence*, Perfect Pound Publisher, New York.
- Çakır, İsmail (2004), "Eğitimde yeni bir yaklaşım: Çoklu zekâ kuramı", *Eğitim Bilim*, Sayı 73. <http://www.egitimbilim.com/makaleler1.htm>
- DOĞAN, Tayfun ve ÇETİN, Bayram (2009), "Tromso Sosyal Zekâ Ölçeği Türkçe Formunun Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s. 691-720.
- ERÖZKAN, Atılğan (2007), "Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerini Etkileyen Faktörler", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 26, Sayı 26, s. 59-72.
- ERSANLI, Kurtman ve BALCI, Seher (1988), "İletişim Becerileri Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 10, s.7-12.
- GARDNER, Howard (1993), *Multiple Intelligences: The Theory In Practise*, Published by Basic Books, New York.
- GARDNER, Howard (1999), *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences For The 21st Century*. New York: Basic Books.
- KIZILTEPE, Zeynep (2004), *Öğretim: Eğitim Psikolojisine Çağdaş Bir Yaklaşım*, Ofset Yayınevi, İstanbul.
- KORKUT, Fidan (1996), "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışmaları" *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, s. 18-23.
- KORKUT, Fidan (2004), *Okul Temelli Önleyici Rehberlik Ve Psikolojik Danışma*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KOSMITZKI, C. ve JOHN, O. P, (1993). "The Implict Use of Explicit Conceptions of Social Intelligence", *Personality and Individual Differences*, Cilt, 15, Sayı,1, s. 15, 11-23.

- MARLOWE, Herbert. A. (1986). "Social intelligence: Evidence for multidimensionality and construct independence", *Journal of Educational Psychology*, Cilt 78, Sayı 1, s.52-58
- NAKİP, Mahir, (2003), Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve SPSS Destekli Uygulamalar, Seçkin Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- NIELSEN, John (2008), *Effective Communication Skills*. Xlibris Corporation, USA.
- SİLBERMAN, Mel. (2000), *Peoplesmart: Developing Your Interpersonal Intelligence*, CA: Berrett-Koehler Publishers Inc, San Francisco.
- SILVERA, David. H., MARTINUSSEN, Monica, ve DAHL, Tove. I. (2001). "The Tromso Social Intelligence Scale, A Self-Report Measure of Social Intelligence", *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, s.313-331.
- THORNDIKE, Edward Lee (1920), "Intelligence and its use", *Harpers Magazine*, s. 227-235.
- TUTAR, Hasan ve YILMAZ, M. Kemal (2008). *Genel İletişim Kavramlar ve Modeller* (6. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- WALKER, Ronald. E. ve FOLEY, Jeanne. M. (1973), "Social intelligence: Its history and measurement", *Psychological Reports*, Sayı, 33, s. 451-495.
- VURAL, Birol (2004), *Öğrenci Merkezli Eğitim ve Çoklu Zekâ*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, Ali (2008), "Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Çoklu Zekâ Kuramının Göre İşlenişi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, s. 238-252.

BİR PİYASAYA BAŞARISIZLIĞI NEDENİ OLARAK ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİ

Serkan ERCOŞKUN

Lec., Manisa Celal Bayar University, TURKEY, (ercoskunserkan@hotmail.com)

Abstract

Asymmetric Information Problem, As a Cause of Market Failure

Serbest piyasa ekonomisi sisteminin temelinde rekabetçi bir ortamda bireylerin ve firmaların özgürce verecekleri kararlara duyulan güven yatmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi sisteminin işleyişinde ekonomik karar birimlerinin fayda/maliyet ve kar/maliyet analizlerine bağlı olarak açıkladığı üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf kararları ekonomik etkinliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Tam bilgi durumunun olmadığı bir durumu yansıtan ve çok genel bir şekilde piyasada alıcı ve satıcı arasındaki işlemlerde taraflar arasında farklı bilgi düzeylerinin var olmasına bağlı olarak ortaya çıkan asimetrik bilgi sorunu piyasaların rekabetçi niteliğine zarar veren, tercih ve kararlarda sapmalara neden olan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankacılık, sigorta, sağlık ve ikinci el otomobil piyasası başta olmak üzere ekonominin bir çok alanında var olduğu görülen asimetrik bilgi problemi ters seçim ve ahlaki riziko sorunlarına yol açarak piyasaların işleyişini bozmakta, refah kayıplarına yol açmaktadır. Bu çalışmanın amacı mal ve hizmet piyasalarının yanısıra finans piyasalarında da var olduğu gözlemlenen asimetrik bilgi teorisini açıklamak, asimetrik bilgi ortamlarının ekonomide hangi sorunlara ve etkinlik kayıplarına yol açtığını inceleyerek asimetrik bilgi probleminin ortadan kaldırılmasında uygulamaya konulacak kamusal müdahalelerinin neler olabileceğini ortaya koymaktır.

KEYWORDS: Asimetrik Bilgi, Piyasa Başarısızlığı, Ters Seçim, Ahlaki Riziko

GİRİŞ

Benimsenen farklı ekonomik yaklaşımlara göre devletin potansiyel faaliyet alanı da değişmektedir. Bu bağlamda günümüzde hakim olan ekonomik yaklaşıma göre kamu ekonomisi piyasa başarısızlıklarının olduğu durumlarda piyasanın bir tamamlayıcısı olarak ele alınmakta ve işlevleri toplumsal refahın maksimize edilmesine yönelik olmaktadır (DURMUŞ,2008:1).Toplumsal refah maksimizasyonunun sağlanması amacıyla yönelik olarak devlet ekonomi içerisinde maliye ve para politikası araçlarını kullanmakta, üretici, yönlendirici ve düzenleyici görev ve sorumluluklar üstlenmektedir. Piyasalarda mal ve hizmetlerin maliyetleri, kar marjları ve nitelikleri gibi unsurlarda alıcı ve satıcıların bilgi düzeylerinin farklı seviyelerde olmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir durum olarak asimetrik bilgi kaynak dağılımında etkinliği bozan ve dolayısıyla piyasa başarısızlığına yol açan bir problemdir.

I- PİYASA BAŞARISIZLIKLARININ TEORİK ÇERÇEVESİ

Klasik teorinin kapsadığı dönemin genel kaniya göre 1750-1870 dönemi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu dönemde klasik teorinin dışında kalan teorilerde öne sürülmüş olduğu için Klasik teoriyi iktisadi düşünce tarihinde yer alan bir dönemin adı olmaktan çok "ekonomik sorunlara yönelik bir yaklaşım" olarak görmek gerekmektedir (SAVAŞ,2008:78) Klasik makro iktisat teorisinin temel varsayımlarına göre ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdam seviyesinde dengededir. Ekonominin tam istihdam seviyesindeki dengesi kararlı bir dengedir. Yani, ekonominin tam istihdam seviyesindeki dengesi, dışsal bir arz veya talep şoku ile bozulduğunda, ekonomiyi kendiliğinden tam istihdam seviyesine döndürecek bir piyasa mekanizması mevcuttur. Firmalar ve tüketiciler rasyonel, yani akılcı davranmaktadırlar. Firmalar karlarını tüketiciler ise faydalarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Eksik rekabet piyasaları kabul edilmemekte firmaların ve tüketicilerin piyasa şartları ile ilgili olarak tam bilgiye sahip oldukları varsayılmaktadır.(BOCUTOĞLU, 2005:3-5)

Klasik iktisadi düşünceye önemli bir katkı olarak kabul edilen Neo Klasik iktisadi düşünce, piyasa ekonomisinin tek başına optimum sağlamaktan uzak olduğunu ve bu nedenle kamu ekonomisine gerek olduğunu belirtmektedir. Neo Klasik iktisatçıların, bir diğer deyişle teorik refah iktisatçıların görüşleri iktisat literatüründe "piyasa başarısızlığı teorisi" olarak

bilinmektedir(AKTAN,DİLEYİCİ,VURAL,2006:10).Neo-klasik piyasa başarısızlığı yaklaşımı kamusal müdahalelerin ekonomik olarak gerekliliğini açıklayan ve yaygın olarak kabul edilen bir yaklaşımdır. Yani, Neo-Klasik İktisat, kamu sektörünün varlık nedenini etkin kaynak tahsisini sağlayamayan piyasaların başarısızlığı olarak görür ve bu bağlamda kamuya bu başarısızlıkları giderici, böylece de piyasayı tamamlayıcı bir rol verir. Neo-klasik piyasa başarısızlığı yaklaşımı altında kamusal müdahalelerin sınırı, ekonomik etkinliğin yeniden sağlanması ile çizilmektedir. Dar anlamda kamusal müdahale, piyasaların etkin kaynak tahsisini gerçekleştirememesi durumunda gündeme gelecektir. Ancak bu açıdan da kamusal müdahalelerin haklılığı için piyasa başarısızlıklarının varlığı yeterli değildir. Müdahale ile eğer başarısızlık (etkinsizlik) azaltılabiliyorsa müdahale savunulur(DURMUŞ,2008:53-64). Aksak rekabet, dışsallıklar, doğal tekeller, asimetrik bilgi, tam ve yarı kamusal mallar piyasa başarısızlığına yol açan önemli konulardır. Sözkonusu piyasa başarısızlıklarının ortaya çıktığı durumlar aynı zamanda piyasaya yönelik kamusal müdahalelerin de gerekçesini oluşturmaktadır.

Aksak rekabetçi oluşumların engellenmesinde devletin rolü bulunmaktadır. Devlet rekabeti teşvik etmek ve tüketicileri aksak rekabetçi oluşumlara karşı korumak amacıyla çeşitli önlemler almaktadır. Firmaların kendi aralarında anlaşarak kartel ve tröst oluşturmaları, piyasada hakim bir pozisyon elde etmek için kendi aralarında tekelleşme yönelik girişimlerini önlemek amacıyla hükümet tarafından yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Anti-tröst hukuku olarak da adlandırılan rekabet yasalarının temel hedefi, rekabetçi piyasalar yaratmaktır. Siyasal iktidarlar tarafından çıkarılan yasalarla düzenlenen rekabet hukuku etkin bir rekabet politikasının en önemli unsurudur(ÖZTÜRK,2011:342).

Özellikle çevresel sorunlara yol açan, üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan *dışsallıklar* kamu müdahalesini gerekli kılan önemli dışsallık türleridir. Piyasa başarısızlığına yol açan negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla yönelik kamusal müdahaleler içerisinde pigouvian vergiler önemli politika aracı olarak görülmektedir. Dışsallık bir ekonomik aktivite veya işlem ile doğrudan doğruya ilgili olmayan üçüncü bir şahıs üzerine fayda veya maliyet yüklenildiği zaman ortaya çıkan bir piyasa başarısızlığıdır. Diğer bir deyişle, dışsallıklar mal ve hizmetlerin üretimi ve tüketiminin diğer kişilere fiyatlara yansımaya malîyetler yüklediği ya da yararlar sağladığı durumlar ile ilgili bir kavramdır (DEPARTMENT NATIONAL TREASURY REPUBLIC OF SOUTH AFRICA,2010: 20)

Bireyler kendi refahlarını en iyi gözeten aktörler olsalar da, tam rekabet piyasası mükemmel olarak çalışsa da, dışsallıkların varlığı bireylerin kararlarını etkilemek yoluyla aşırı ya da eksik üretim ve tüketim biçiminde etkinlik ve refah kaybına neden olmaktadır(ACAR,2008:195).Nüfus artışı ve hızlı sanayileşme gibi nedenlerden dolayı, günümüzde birçok bölgede yer altı suyu, göller ve ırmaklardaki su ve temiz hava kıt kaynaklar haline gelmiştir. Çevre kirletici atıkların arıtmadan su kaynaklarına boşaltımı, emisyonların da havaya salınımı su ve hava kalitesinin her birini ayrı olarak daha da kötüleştirmiştir.Negatif zamanlararası dışsallıklar yenilenemez kaynakların tüketilmesiyle ve yenilenebilir kaynakların yenilenme hızından daha büyük ölçüde kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. (SANKAR, 2005 :2) Toplumların ve ekonomistlerin çevresel konulara yönelik ilgisi zaman içerisinde farklılık göstermesine rağmen, çevresel politikaların her zaman güçlü bir rasyonalitesi olmuştur. Kirlilik ve doğal kaynakların sömürülmesi sonucu ortaya çıkan dışsallıklar müdahaleyi gerektirir. Bu tür dışsallıkların büyük olduğu yaygın bir şekilde kabul görülmektedir. Uygun bir çevresel politika olmaksızın, çevre, çok hızlı ve büyük oranda, kolayca aşırı sömürülmeye maruz kalabilir, tüketilebilir ve zarar görebilir. Bu açıdan bakıldığında; mevcut üretim seviyesi ve ekonomik büyüme oranları ekolojik açıdan sürdürülebilir bir kalkınma ile uyumlu olmak açısından oldukça yüksek görünmektedir. Bununla birlikte beklenen maliyetlerinin yüksekliğinden dolayı çevresel politikaları uygulamaya koymak zor bir hal almaktadır. Bu noktada; çevre politikalarının ekonomiye katlanamayacağı kadar yüksek bir maliyet getirdikleri iddiası mantıkdışı olarak kabul edilmektedir. Her şeyden önce, uygun çevresel politikalar üretimin (hatta yaşamın) sürdürülebilirliğini sağlamak açısından gereklidir. Esasında, eğer dışsallıklardan dolayı çevresel kalite yetersiz ise çevresel kaliteyi arttıran uygun politika refah artışını sağlar(SMULDERS,1995:1).Çevresel zarar sözkonusu olduğunda, üretim üzerine üretimin neden olduğu çevresel zarara denk ölçüde bir vergi koyması dışsallığın içselleştirilmesini

sağlayabilecektir. Böyle bir durumda karar verici marjinal sosyal maliyeti yansıtan vergi dolayısıyla marjinal bir maliyet ile yüzleşmiş olacaktır(DEARDORFF,2000:6-7). Devlet kirliliğin azaltılması için vergi ve sübvansiyonları kullanabileceği gibi kirletmeye bir sınır koyup, bu sınırdaki kirletme hakkını firmalara dağıtabilir. Emisyon permileri adı verilen bu hakların mevcut emisyon düzeyinin altında belirlenmesi gerekmektedir. Kirletme haklarını elinde tutan firmalarla bunlara ihtiyacı olan firmalar arasında permi ticaretinin yolunun açılması ile kirlilik amaçlanan ölçüde azaltılabilir ve bu azaltım piyasada firmaların kendi maliyetlerine göre karar verecekleri alım-satımla sağlandığından maliyet-etkin çözüme ulaşılmış olunur(SAVAŞAN,2013:223). Gelişmiş Ülkelerde enerji vergisi, karbon vergisi, sülfür vergisi, su kirlilik vergisi, katı atık vergisi gürültü kirliliği vergisi gibi isimlerle uygulanan çevresel vergiler sürdürülebilir kalkınma hedefinin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar(CHEN,2013:370).

Doğal tekel durumunda ise, ya devlet üretimi özel sektöre bırakarak düzenleme ve denetleme faaliyetleri ile müdahale eder ya da üretimi bizzat üstlenir(SAVAŞAN,2013:284). Ölçek ekonomilerinin varlığı piyasada rekabetin oluşmasına engel teşkil etmektedir. Bu şekilde ölçeğe göre artan getirilerin yüksek olduğu ve bunun da sadece bir firmanın yüksek giriş sermaye maliyetleriyle bir sanayi ya da sektörde faaliyet gösterebildiği sanayilere doğal tekel adı verilmektedir. Bir başka ifade ile bu sanayilerin kapasitelerinin büyüklüğü önemli ölçek ekonomilerinde faaliyeti gerektirmektedir, bu da uzun dönemde ortalama maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Bu tekellerin bir diğer özelliği faaliyetleri için çok büyük miktarda, özellikle başlangıçta sabit sermaye yatırımı gerektirmeleridir. Ancak böyle bir yatırımın yapılmasıyla birlikte hasıla arttıkça ortalama maliyetler de düştüğünden dolayı rekabet ortadan kalkmakta ve küçük firmalar sektörden çekilmektedir. Doğal tekeller su, elektrik, telefon ve doğalgaz üretim ve dağıtım şeklinde görülmektedir. İçme suyu dağıtımı konu ile ilgili iyi bir örnektir. Su dağıtımının esas maliyeti başlangıçta yapılan büyük çaplı şebeke altyapısı şeklindeki sermaye maliyetidir. Bir kez böyle bir altyapı kurulduğunda ilave bir kullanıcı için ortaya çıkacak son birim maliyeti çok önemsiz boyutlarda kalacaktır. İki ayrı şebekenin kurulması ise anlamsızdır. Aynı gerekçe doğal gaz ve elektrik gibi sanayiler için de geçerli olmaktadır (ACAR,2008:71-72).

II-BİR PİYASA BAŞARISIZLIĞI NEDENİ OLARAK ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİ

İnsanların sahip oldukları bilgi düzeyi onların davranışlarını etkilemektedir. (AURONEN,2003:4). Konuya ekonomik açıdan bakacak olursak, piyasada ekonomik karar birimlerinin verdikleri yatırım, tüketim, üretim ve tasarruf kararları sözkonusu karar birimlerinin sahip oldukları bilgi düzeyine göre şekillenmektedir. Gereksinimler ve kaynaklar arasındaki dengesizlik en uygun tercihlerin yapılmasını, bir başka ifade ile en uygun kararın alınmasını gerektirmektedir. Ekonomik karar birimlerinin farkında olarak veya olmayarak yaptıkları kar/maliyet ve fayda/maliyet analizlerine dayanan üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf kararlarının alternatif seçenekler içerisinde en uygun karar veya tercih olabilmesi için sözkonusu karar birimlerinin sahip oldukları bilgi düzeyleri büyük önem taşımaktadır.

Piyasa taraflardan biri bilgiye sahip, diğeri sahip değil iken yani asimetrik bilgi sözkonusu iken etkinlikten uzaklaşabilmektedir(GÖCEN,2015:401). Asimetrik bilgi kavramı ilk kez George A. Akerlof's 1970 yılında yayınladığı Limonlar için piyasa: Nitelik belirsizliği ve Piyasa Mekanizması” adlı çalışması ile kullanılmıştır. Çalışmada, Akerlof otomobil piyasası örneğini kullanarak asimetrik bilgi kavramını açıklamıştır(AURONEN,2003:7). Akerlof ticarete konu olan malların alıcıları ve satıcıları arasında varolan malın niteliğine ilişkin belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan asimetrik bilgi probleminin piyasanın yozlaşmasına neden olduğunu ve bu durumun piyasada daha düşük kaliteli malların kalmasına yol açtığını belirtmiştir. Alıcı ve satıcıların piyasadaki malların maliyet, kar getirileri ve kalite unsurları gibi hususlarda aynı ve gerekli bilgiye ulaşma imkanının olmaması potansiyel olarak piyasanın etkin işlemesine engel olabilmektedir(HUFFMAN,2009:2).

III- ASİMETRİK BİLGİ PROBLEMİNİN EKONOMİDE YOL AÇTIĞI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Alıcı ve satıcıların piyasa hakkında tam bilgiye sahip olması tam rekabet piyasalarının varsayımlarından birisidir. Ancak bütün mübadelelerde bu varsayımın gerçekleşmediği görülmektedir. Üreticiler genellikle mübadeleye konu olan malın nitelikleri hakkında tüketicilerden daha kapsamlı bilgiye sahip olabilmektedirler. Bunun yanı sıra, bazı durumlarda üretici veya satıcının malın nitelikleri hakkından sahip olduğu bilgileri gizleme isteği olabilir. Bu nedenden dolayı, alıcı ve satıcıların malın nitelikleri hakkında bilgilerinin farklı olması, yani bilgi asimetrisi satıcıya pazar gücü sağlayarak piyasa başarısızlığına neden olur. Özellikle teknik yapısı karmaşık mallarda tüketicinin malın niteliklerini tam olarak değerlendirebilme olanağının olmaması tüketicinin bilgilendirilme ihtiyacını arttırmaktadır. Bilgi asimetrisinin olduğu piyasalarda devletin tüketiciyi düşük kaliteli mallara karşı korumaya yönelik standartlar oluşturması, üreticileri mal ve hizmetin nitelikleri ve tüketimden doğabilecek riskler hakkında tüketiciyi bilgilendirmekle yükümlü kılması gerekmektedir. Bu gibi durumlarda devletin müdahalesi bilgi akımını arttıracığından piyasada belirsizlik ortadan kalkmakta ve tarafların faydasını arttırıcı mübadeleler yapılabilmektedir(ÇAKAL,1996:9).Genel bir değerlendirme yapıldığında, asimetrik bilgi probleminin daha çok sağlık ile ilgili piyasalarda, teknik yapısı karmaşık ürünlerde, finans piyasalarında ve mobil iletişim piyasalarında var olduğu görülmektedir.

Finansal yapının ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini inceleyen asimetrik bilgi literatürü finansal sözleşmelerde farklı tarafların sahip oldukları farklı bilgiler üzerine odaklanmıştır. Borç alanlar yatırım projeleriyle ilgili borç verenlere kıyasla daha fazla bilgi sahibidirler. Bilgi açısından sahip olunan bu avantaj ters seçime ve Akerloff tarafından tanımlanan klasik limon problemine yol açmaktadır (MISHKIN,1990:2).Bankacılık sektörü asimetrik bilgi probleminin en çok görüldüğü sektörlerden birisidir. Bankalar genelde kredi verecekleri müşterileri hakkında tam bir bilgiye sahip olmadan kredilerini kullandırdıkları için sonuçta sağlam olmayan müşteriler tarafından geri ödenmeyen kredilerle karşı karşıya kalabilmektedirler(BEKMEZ, ÇALIŞ,2011:80). Finansal sistem içerisinde ters seçim sorununa örnek olarak, alacağı krediyi geri ödeme olasılığının çok düşük olduğunu bilen bir banka müşterisinin, bu nedenden dolayı alacağı krediye karşılık bankaya çok yüksek faiz oranını ödemeyi kabul etmesi ve dolayısıyla, krediyi ilk sırada alabilmesi gösterilebilir. Bu durumda asimetrik bilgi sorunu nedeniyle kredinin bu müşteriye verilmesi ters seçim duruma yol açmaktadır. Ters seçim sorununu çözmek için kreditorler geri ödenmeme riskine karşı, kredi riski değerlendirmesi ve müşterileri hakkında araştırma yapmaktadırlar(ŞAHİN,2012:3).

Belirtilmesi gerekir ki finansal piyasalarda finansal bilgi kullanıcılarına karar vermelerinde faydalı ve güvenilir bilgiler sağlanmasında ve asimetrik bilgi sorununun çözümünde muhasebe önemli bir unsurdur. Açık ve şeffaf olmayan uygulamalar ve hazırlanan yanıltıcı raporlar asimetrik bilgi ortamını beslemekte ve krizlere neden olabilmektedir(CAN,2010:44).

Sağlık sigortası piyasasında görülen ters seçime ise, hastalar ve sigortacılar arasındaki asimetrik bilginin neden olduğu görülmektedir. Ters seçim, hastaların kendi sağlık durumları ve risk düzeyleri hakkında sigorta şirketinden daha fazla bilgiye sahip olmaları ve bunu sigorta şirketinden gizlemeleriyle ortaya çıkmaktadır. Sağlık sigortası kuruluşları, potansiyel müşterilerinin risk düzeylerini bilemediklerinden ortalama bir sigorta primi belirlemektedirler. Bu durumda risk grubunda yer alan hastalarla risk grubunda yer almayan hastalar aynı primi ödemektedirler. Riske bağlı prim ödenmediği durumlarda, düşük risk grubunda yer alanlar için prim yüksek olacak ve piyasadan çıkmak durumunda kalabileceklerdir(BİLGİLİ, ECEVİT,2009:210).

Piyasalarda asimetrik bilgi sorunun çözümünde hem arz yönlü hem de talep yönlü düzenlemeler için doğru bilgi özellikle telekomünikasyon düzenlemelerinde önem taşımaktadır. Sürekli gelişen teknoloji ve düzenlemelerin karmaşıklığı nedeniyle düzenleyici kurumun faaliyetlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi için detaylı bir bilgiye gereksinim duyulmaktadır. Düzenleyici kurumun birçok tarafı etkileyen kararlarını gerekçelendirmek, hakim konumda olan işletmeciler ve alternatif işletmeler için teşvik unsurları oluşturmak, rekabetin gelişiminin sektöre ugramamasını sağlamak, alternatifler arasından tüketicilerin

makul seçimleri yapmasına olanak sağlayacak yeterli miktarda bilgiye erişimlerini sağlamak ve toplumun tüm taraflarınca anlaşılır olmak ve desteklenmek için veriye ihtiyaç duymaktadır(GÜNGÖR, TÖZER, EVREN,2014:2).

SONUÇ

Devletin ekonomiye müdahale gerekçeleri tarihsel süreç içerisinde farklı iktisadi yaklaşımlar tarafından analiz edilmiş ve buna bağlı olarak sözkonusu konu ile ilgili literatüre çok önemli ve değerli katkılar sağlayan farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Günümüzde, ekonomide kaynak kullanımında etkinliğin ve ekonomik istikrarın sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma hedefinin gerçekleştirilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması hedeflerinin devletin piyasa ekonomisine müdahalede bulunmasının temel gerekçeleri olduğu görülmektedir. Piyasa ekonomisi sisteminin temelinde özgürlükçü ve rekabetçi bir ortamda bireylerin ve firmaların verecekleri kararlara duyulan güven yatmaktadır. Ancak, piyasada verilen kararların ve yapılan tercihlerin asimetrik bilgi probleminin varlığı durumunda çarpıklık gösterdiği ve ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara neden olabileceği görülmektedir. Ters seçim, ahlaki riziko, arzın talep yaratması, temsilcilik sorunu ve kaynak dağılımında etkinsizlik gibi sorunlara yol açan asimetrik bilgi probleminin çözümü ekonomik ve sosyal etkinliğin sağlanabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Asimetrik bilgi sorunun çözümünde piyasada üretilen ve satılan mal ve hizmetler için standartlar oluşturulması, üreticilerin ürettikleri mal ve hizmetlerin nitelikleri hakkında tüketicileri bilgilendirmekle yükümlü kılınması, düzenleyici ve denetleyici kurumların oluşturulması, finansal piyasalarda açık, şeffaf ve doğru bilginin oluşturulmasına ve bu bilgilere erişimin kolaylıkla sağlanabilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması asimetrik bilgi sorununun çözümüne katkılar sağlayacağı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Mustafa, (2008), **Kamu Ekonomisi**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKTAN, Coşkun, CAN, DİLEYİCİ, Dilek, VURAL, İstiklal Yaşar, (2006), "Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli ", Kamu Ekonomisi ve Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikası, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- AURONEN, Lauri, (2003), "Asymmetric Information: Theory and Applications", Seminar in Strategy and International Business, May.
- BEKMEZ, Selahattin, ÇALIŞ, Filiz, (2011), "Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, Cilt:16, Sayı:2.
- BİLGİLİ, Emine, ECEVİT, Eyup, (2009), " Sağlık Hizmetleri Piyasasında Asimetrik Bilgiye Bağlı Problemler ve Çözüm Önerileri", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi,Cilt:11,Sayı:2.
- BOCUTOĞLU, Ercan, (2005), **Karşılaştırmalı Makro İktisat** (Teori ve Politikalar),Derya Kitabevi, Trabzon, İkinci Baskı.
- CAN, Ahmet, Vecdi, (2010)," Krizin Muhasebesi ve Muhasebenin Krizi", Mali Çözüm Dergisi, Sayı:97.
- CHEN, Shiyi, (2013), "What is the potential impact of a taxation system reform on carbon abatement and industrial growth China?", Economic Systems, Volume:37, September,2013,37.
- ÇAKAL, Recep, **Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon**, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: DPT:2455, İktisadi Sektörlerde ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Sektör Programları Dairesi. <<http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/Recep-Cakal_Doga_Tekellerde_Regulasyon.pdf>>, (Erişim Tarihi:12.02.2017).
- DEARDORFF, Alan, (2000),"The Economics of Government Market Intervention, and Its InternationalDimension",<<<https://pdfs.semanticscholar.org/68eb/57ddbf98ce5fc2254509cee7f685a0c08798.pdf>>>, (Erişim Tarihi: 11.04.2016).
- DURMUŞ, Mustafa, (2008), Kamu Ekonomisi, Gazi Kitabevi,Ankara.
- Department National Treasury,Republic of South Africa, (2010) " Reducing Greenhouse Gas Emissions: The Carbon Tax Option", Discussion Paper For Public Comment, December.

- <<<http://www.treasury.gov.za/public%20comments/Discussion%20Paper%20Carbon%20Taxes%2081210.pdf>>>, (Erişim Tarihi:27.03.2010).
- GÖCEN, Serdar, (2015), "F.A HAYEK'in Bilgisizlik Teorisi Çerçevesinde Piyasa, Denge ve Planlama", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2015, Cilt:20,Sayı:3.
- GÜNGÖR, Müberra, TÖZER, Ayhan, EVREN, Gökhan, (2014), "Bilgi Toplumunda Enformasyon Asimetrisi Kavramı ve Düzenleyici Kurumların Rolü, Türkiye İncelemesi",<<<http://inet-tr.org.tr/inetconf16/bildiri/2.pdf>>>, (Erişim Tarihi:21.03.2016).
- HUFFMAN, Wallace, E., (2009), " Does Information Change Behaviour?", OECD World Forum on " Statistics, Knowledge and Policy", Buson,Korea, October 27-30.
- MISHKIN, Frederic, S., (1990), " Asymmetric Information and Financial Crises: A Historical Perspective", NBER Working Papers Series, No:3400.
- ÖZTÜRK, Nazım, (2011), **Kamu Ekonomisi**, Ekin Basım Yayım Dağıtım.
- SANKAR, Ulaganathan, (2005), "Environmental Externalities", <<<http://coe.mse.ac.in/dp/envt-ext-sankar.pdf>>>, Madras School of Economics, (Erişim Tarihi:28.03.2011)
- ŞAHİN, İlhan, (2012), "Türk Bankacılık Sisteminde Asimetrik Bilgi Sorununun Giderilmesine Yönelik Müşteri Tanınmasını Sağlayıcı Ortak Veritabanı Uygulamaları", Akademik Bakış Dergisi, Kasım-Aralık 2012,Sayı:33.
- SAVAŞ, Fuat, Vural, (2008), **İktisat ve İdeoloji**, İlke Yayınevi, Mayıs.
- SAVAŞAN, Fatih, (2013), **Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Şubat.
- SMULDERS, Sjak, (1995), "Environmental Policy and Sustainable Economic Growth, and endogenous growth perspective",<<https://pure.uvt.nl/portal/files/653481/26949_7279.pdf>> January,(Erişim Tarihi:27.03.2011).

DİABET HASTALIĞININ SİTOKİNLERLE İLİŞKİSİ

¹Zeki YALÇINKAYA, ²Hakan TURAN, ³Halit DEMİR

¹Assist. Prof. Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY, (zeki@yyu.edu.tr)

²Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY (hakan_kimya@hotmail.com)

³Prof. Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY, (halitdemir@yyu.edu.tr)

* Corresponding author

Abstract

Relationship with cytokine of patients diabetes

In this study, the relationship of diabetes mellitus with cytokines was revealed. Diabetes is the rising of blood sugar level in the body. The Diabetes occurs when the blood sugar level rises above 120 and generally known as hyperglycemia. Diabetes mellitus has a close relationship with obesity. Obesity is a low gradient inflammatory disease. In obesity, there are studies in which resistin, adiponectin, ghrelin, leptin, C-reactive protein, interleukin-6, TNF- α and fibrinogen-like some biochemical parameters have been correlated with the insulin resistance and cardiovascular risk factors. Cytokine production and the insulin resistance relating the obesity have a relationship that explained as increased secretion by fat adipose tissue. There is an enormous relationship between plasma IL-6 level and insulin sensitivity and there is a clear inverse ratio between them. Generally, CRP is produced as a result of IL-6, IL-1 and TNF- α balance in humans. Some studies indicate the proportional relationship between CRP levels and fat tissues in the body. In a literature study, it's indicated that IL-6, CRP and fibrinogen levels in type-2 diabetes patients particularly IL-6 and fibrinogen level have been increased. In another study, plasma fibrinogen and d-dimer levels of patients with fasting sugar were higher than type-2 diabetes and normal groups. Also, studies have suggested that there may be an indirect relationship between CRP levels and an increase in the serum concentrations of cytokines such as IL-6 and TNF- α . As a result, cytokines can affect the pathogenesis of patient diabetes.

KEYWORDS: Diabetes, cytokine, CRP

GİRİŞ

Diabet, vücuttaki kan şeker düzeyinin artmasıdır. Diabeteki kan şeker düzeyi 120 nin üstüne hiperglisemiye yol açar ve diabet hastalığı oluşur. Bununla beraber kan glukoz seviyesi 80'nin altına inerse hipoglisemi oluşur. Pankreasta insülin hormonu pankreasda üretilir ve şeker metabolizmasında insülin kanda yükselen şekeri düşürür. Diabetes mellitus hastalığı iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Tip-1 ve Tip-2 şeklindedir. Tip 1 diyabet, hastaların çoğunda çok küçük yaşından itibaren ortaya çıkmakta ve yaşamın devam sürdürebilmeleri için mutlaka insüline bağımlılık olmaktadır. Genetik yatkınlıkla beraber 5-15 yaşları arasında hastalık hızla gelişmektedir (Erdoğan, 2005). Tip-2 diyabet heterojen bir hastalıktır. Başta karaciğer, kas ve adipaz dokuda insülin duyarlılığının azalması ve pankreatik beta hücre fonksiyonunun bozukluğu ile ortaya çıkmaktadır (Tierney ve ark., 2007).

Sitokinler, hücreler arası iletişimde görev alan aynı zamanda hormon benzeri protein ya da glikoproteinlerdir. Yapılan çalışmalarda, hem doğal, hem de spesifik inflamatuvar yanıtta immün sistem hücrelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, hematopoesis, yara iyileşmesi gibi bir çok biyolojik olayda önemli görevler üstlenen moleküllerdir. Yine yapılan çalışmalarda 100'ün üzerinde sitokin çeşidi saptanmıştır (Douglas, 2003; Reşitoğlu, 2007).

Tartışma

Yapılan çalışmalarda mikrovasküler diyabetik hastalıkların gelişiminde proinflamatuvar faktörlerin ortaya çıkması önem kazanmıştır. Deneysel rat modelleri ve klinik çalışmalarda diyabetik nefropatinin birçok inflamasyon sonuçları gösterdiği bulunmuştur. Sitokinler üzerindeki bir çalışmada büyüme faktörlerinin diyabetik böbrek hastalığı ile ilişkisi olduğu bulunmuştur (Schrijvers ve ark., 2004; Juan ve ark., 2005; Reşitoğlu, 2007). IL-1, IL-6 ve TNF- α nın santral inflamatuvar sitokinler olduğu ve diyabetik hastalarda bu düzeylerin arttığı bildirilmiştir (Senatorski et al., 2002). Diyabetik nefropati üzerinde yapılan bir çalışmada

sitokinlerin doğrudan etkisi kesin olmamakla beraber yapılan bazı deneysel rat modellerinde önemli etkilerinin olduğuna dair bulgular belirtilmiştir (Douglas, 2003). TNF-alfa immün, metabolik ve inflamatuvar olaylara sebep olan bir sitokindir. Kanser, endotoksemi, travma veya TNF'nin yükseldiği an periferik insülin rezistansı genellikle meydana gelir ve böylece karaciğerde lipogenezi ve VLDL gibi bazı şilomikronların yapımını yükselttilerek ve hipertrigliseridemiye yol açar (Bristow, 1998; Vendrel., 2005).

Makrofaj hücreleri tarafından üretilen İL-1 aynı zamanda nöroendokrin ve metabolik fonksiyonları üzerinde ciddi etkileri vardır İL-1 alfa ve İL-1 beta olmak üzere iki şekilde bulunmaktadır. İL-1 in bunun yayında; ateş, nötrofillerin salınımının artışı, hipotansiyon, hepatik akut faz reaktanı olarak, aynı zamanda insülin miktarında artışa yol açar (Douglas, 2003; Reşitoğlu, 2007). Yapılan bir çalışmada, İL-1 intraglomerüler mikrosirkülatur anormalliklerin gelişiminde rol aldığı fakat aynı zamanda mezengial matriks ve hücre proliferasyonuna girerek ve vasküler permabiliteyi yükseltmektedir (Schrijvers ve ark., 2004). Yapılan başka bir araştırmada İL-1 hücrelerde araşidonik asit metabolitlerinde keskin bir yükselme göstererek prostoglandin E2 sentezinde artmasına yol açmıştır (Douglas, 2003).

İL-6 immünün sistemin dışındaki çoğu hücrede bulunan ve immünregulasyonda kilit bir öneme sahip pleotropik bir sitokindir. İL-6; İL-11, oncostatin M, lösemi inhibitör faktör, cardiotrophin-1 ve cardiotrophin -like sitokinleri içeren İL-6 sitokin grubuna sahiptir. İL-6 nın gp130 ve İL-6R alfa isminde iki adet a iki reseptörü bulunur (Hirano,1992; John ve ark., 2000). Yapılan çalışmalarda endotelial hücreler, iskelet ve düz kas hücreleri, yağ hücreleri, beta adacık hücreleri, hepatositler, mikroglial hücreler ve astrositler gibi hücrelerde de İL-6 üretilmektedir (Hirano,1992; Reşitoğlu, 2007). İL-10, genellikle, immün sistemin düzenlenmesinde önemli bir role sahip anti inflamatuvar bir sitokindir. İL-6 ve TNF-alfa gibi inflamatuvar sitokinlerin üretimini güçlü bir şekilde inhibe edererek makrofaj ve lenfositler aracılığı ile oluşan güçlü inflamatuvar yanıtı çalıştırmaz duruma getirme potansiyeli vardır (Shulman ve ark., 1996).

Yapılan bir çalışmada tip 2 diabet hastalarında, azalan İL-10 üretimi arasında ilişki olduğu bildirilmiştir. Aynı çalışmada serum LDL, trigliserid, total kolesterol, glukoz ve HbA1c değerlerinde azalmaya meydan gelmiş, buna karşılık İL-10 üretiminde yükselme görülmüştür (Exel ve ark., 2002). Yapılan bir çalışmada Tip 2 diyabetik nefropatili hastalarda CRP, serum amiloid A, fibrinojen ve İL-6 gibi akut faz belirteçlerin serum seviyelerinin arttığı bulunmuştur (Dalla Vestra ve ark., 2005). Yapılan başka bir araştırmada ise TNF- α , İL-1 ve İL-6 ile üriner albümin arasında anlamlı bir korelasyon saptanmış ve hastalara verilen enalapril ve pentoksifilin ilaç gibi ilaçlardan sonra üriner sitokin düzeylerinin ve üriner albümin düzeyinin düştüğü bildirilmiştir (Navarro ve ark., 2005). Yapılan bir çalışmada diyabetik hastalarda normoalbuminürik serum TNF düzeylerinde anlamlı artış düzeyde bir artış olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada İL-1' in anlamlı düzeyde arttığı saptanırken, mikroalbuminürik ve makroalbuminürik grupta hs-CRP değerleri yüksek seviyede olduğu bildirilmiştir (Reşitoğlu, 2007). Literatürdeki bir çalışmada, TNF- α mRNA seviyelerinin diyabet gelişiminden uzun dönem sonra (örneğin 24 ve 52. haftalar) diyabetik ratlarda kontrol grubuna göre artış olduğu bildirilmiştir (Hasegawa ve ark., 1991).

Sonuç

Sonuç olarak, C-reaktif protein (CRP), İnterlökin-1, İnterlökin-6, İnterlökin-10, TNF- α ve fibrinojen gibi bazı biyokimyasal parametrelerin, insülin direnci ve diabetes mellitus hastalığı ilişkisi vardır. Sitokinler diabet hastalığının patogenezi etkileyebilir. IL-6, TNF- α , CRP ve fibrinojen düzeylerinin Tip-1 ve Tip-2 diyabetik hastalarda düzeyinin arması durumu takip edilmelidir ve klinik olarak yeni yaklaşımlar sergilenmelidir.

KAYNAKÇA

Bristow MR. Tumor necrosis factor-alpha and cardiomyopathy. Circulation, 1998; 97: 1340-1341.

T. Hirano. The biology of interleukin-6. Chem Immunol, 1992; 51, 153-80.

- Dalla Vestra M, Mussap M, Gallina P, Bruseghin M, Cernigoi AM et al. Acute-phase markers of inflammation and glomerular structure in patients with type 2 diabetes. *J Am Soc Nephrol*, 2005; 16: S78-S82.
- Douglas D. Inflammatory Cytokines Tied to Risk of Type 2. *Diabetes*, 2003;52:812-817.
- Erdoğan G . Koloğlu, *Endokrinoloji Temel ve Klinik*, 2. Baskı. Ankara, MN Medikal ve Nobel Tıp Kitap Sarayı, 2005.
- Hasegawa G, Nakano K, Manabu S et al. Possible role of tumor necrosis factor and interleukin-1 in the development of diabetic nephropathy. *Kidney Int*, 1991; 40: 1007-1012.
- J. Vendrell, M. Broch, J. M. Fernandez-Real et al. Tumour necrosis factor receptors (TNFRs) in Type2 diabetes. Analysis of soluble plasma fractions and genetic variations of TNFR2 gene in a case-control study, 2005; *Diabet. Med.* 22, 387-392.
- John C. Pickup, Gary D. Chusney, Stephen M. Plasma interleukin-6, tumour necrosis factor a and blood cytokine production in type 2. *Diabetes*. J.C. Pickup et al. / *Life Sciences* 67 (2000) 291-300.
- Juan F. Navarro, Carmen Mora. Role of inflammation in diabetic complications. *Nephrol Dial Transplant* (2005) 20 (12): 2601-2604.
- Navarro JF, Milena FJ, Mora C, Leon C, Claverie F et al. Tumor necrosis factor-a gene express on in diabetic nephropathy: relationship with urinary albumin excretion and effect of angioter sin-converting enzyme inhibition. *Kidney Int Suppl*, 2005; (99):S98-102.
- Reşitoğlu E. *Tip 2 Diyabetes Mellitusta Serum Vegf Düzeyleri İle Kan Basıncı, Albüminüri, Sitokinler ve Serum Kreatinin Arasındaki İlişki*. T.C Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, 2007, Adana.
- Schrijvers BF, De Vriese AS, Flyvbjerg AA. From Hyperglycemia to Diabetic Kidney Disease: The Role of Metabolic, Hemodynamic, Intracellular Factors and Growth Factors/Cytokines. *Endocrine Reviews*, 2004; 25(6):971-1010.
- Senatorski G, Paczec L, Kropiewnicka E et al. Cytokines in noninvasive diagnostics of diabetic nephropathy progression. *Pol merkuriusz Lek*, 2002; 13(supply 1) :28-32.
- Shulman K, Rosen S, Tognazzi K, Manseau EJ, Brown LF. Expression of vascular permeability factor (VPF/VEGF) is altered in many glomerular diseases. *J Am Soc Nephrol* 1996; 7: 661-666.
- Tierney LM, McPhee SJ, Papadakis MA. *Current Medical Diagnos and Treatment 44th*. Lange Medical Books/McGraw -Hill, 2007.
- van Exel E, Gussekloo J, de Craen AJM et al. Low production capacity of interleukin-10 associates with the metabolic syndrome and type 2 diabetes: the Leiden 85-Plus Study. *Diabetes*, 2002; 51:1088.

IMPORTANCE IN HEALTH ENZYMES OF IMMOBILIZED

¹Zeki YALÇINKAYA, ²Hakan TURAN, ³Halit DEMİR

¹Assist. Prof. Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY, (zeki@yyu.edu.tr)

²Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY (hakan_kimya@hotmail.com)

³Prof. Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY, (halitdemir@yyu.edu.tr)

* Corresponding author

Abstract

In this study, we aimed to explain the importance in health of immobilized enzymes. The immobilized enzymes bind to a specific region physically by using enzymes repeatedly and continuously without losing their catalytic activities. In other words, enzyme immobilization is the trapping or binding of the insoluble form of the enzyme or the carrier agent to itself. Some immobilized enzymes are also used in various industries. Immobilization techniques are generally used in industrial processes, diagnostics, bioaffinity chromatography and biosensors applications. Recently, immobilized enzymes have begun to be used in dissolving blood clots and clearing wounds. In this study, we aimed to explain the importance in health of immobilized enzymes.

KEYWORDS: Enzymes of immobilized, health, chemical reaction.

INTRODUCTION

Enzymes are biocatalysts that provide a great efficiency by hiding chemical reactions in living organisms. Enzymes are biochemical catalysts that perform the transformation of chemical reactions in living organisms (Stryer, 1995). Immobilized enzymes are made water insoluble by the help of insoluble support materials. The first industrial use of immobilized enzymes has reported by Chibata and co-workers in 1967 (Tosa et al., 1996). Immobilized enzymes are not only used for enzymes, but can also be used in cells such as microbial cells, plant and animal cells. In studies conducted, enzyme immobilization is frequently used in diagnostic, bioaffinity chromatography and biosensor procedures (Guibault et al., 1991; Taylor, 1991).

Many methods are available for enzyme immobilization. Immobilization enzyme has useful applications in various industrial fields (Savran et al., 2006). Pectin degrading enzymes are used in the food industry to clarify fruit juices, to facilitate filtration in fruit juice production, in the presence of galacturonic acid, the starting material for the synthesis of vitamin C, in the wine industry, in the extraction of oils, in pigments and in cellulose fibers as functional food ingredients in coffee and tea fermentation that are used for new applications in the production of oligosaccharides (Telefoncu,1997; Phutela ve ark., 2005; Patil ve ark., 2006; Botella ve ark., 2007).

In this study, we aimed to explain the importance in health of immobilized enzymes.

Discussion

Immobilized enzymes refers to enzymes physically confined or localized in a certain defined region of space with retention of their catalytic activities, and which can be used repeatedly and continuously (Katchalski-Katzir, 1993; Beatriz and Francisco Batista, 2017).

Immobilized enzymes can be used in process the various such as, medicine, microbial resistance, low cost, chemical durability, thermostability, high capacity of enzyme (Burns, 1986; Alkan et al., 2009). Immobilized enzymes are still most commonly used because it is the easiest to perform and the least expensive. Both organic and inorganic materials such as porous glass, cellulose, silica gels and hydro gels are used for preparation of immobilized enzymes (Bailey and Ollis, 1986; Kennedy and Melo, 1990; Savran et al., 2006).

The main advantages of immobilization are the separation of the enzyme from the reaction solution easily in order to stop the reaction. Thus, it's crucial to utilize effort and

material sources for each operation in each processing cycle and for stopping the enzyme activity; sudden heating, the addition of inhibitor or other processes are not required.

It is highly beneficial to reduce the catalyst input cost in large amounts in order to supply the utility of immobilization process which can be used for a long time. Immobilized enzymes are more stable and longer half-life than the free enzymes. The advantage of separating enzyme from the product; is to re-use the enzyme repeatedly and particularly to avoid the enzyme from toxicity, antigenic or to prevent the product from contaminations of medical circumstances by removing time, effort, cost, labor and material requirements and enabling the enzymes to be used in the same process together without focusing on their different optimum conditions; advantages of continuous operation, high and always the same quality of production, operation facilities, low labor costs, easily controllable conversion rates during retention are also advantages of enzyme separation from the product. Also, recent studies indicate that it's not necessary to prepare reagent since according to the conditions in which immobilized enzymes last longer, and as predicted for decay rates particularly for analytical purposes. Immobilization disadvantages are the cost of immobilization and immobilization process equipment, also cost of materials that used in immobilization should be compared to the existing process. The availability and utility of immobilized enzyme in the process of performance in which the reduction of the complete disappearance of the enzyme activity enterprises the immobilization, also steric effects and diffusion restrictions especially the substrate and macromolecules of the product or when the insoluble form in some conditions exists.

Studies carried out by several authors using different methods have demonstrated that there is a correlation between stabilization and the number of covalent bonds to the matrix (Gabel et al., 1971; Koch-Schmidt and Mosbach, 1977a; Koch-Schmidt and Mosbach, 1977b). In another study, widely used application of the immobilization approach together with enzymes has been the enzymatic reactions on immobilized substrates. This approach facilitates the analysis of enzyme activities and mimics the performance of enzymes on e.g. cell walls (Gray et al., 2013). In the literature, Immobilization technique has applied on DEAE-cellulose by ionic bonding (Mitz, 1956). In other study, A β -galactosidase enzyme has immobilized onto a gelatinized carboxymethylcellulose carrier using crosslinking chromium acetate (Sungur and Yildirim, 1999). In the literature, Candida tropical xylose reductase enzyme has immobilized on chitosan beads by Ni + 2 transition metal chelate binding method (Su et al., 2010).

In recent years, the importance of immobilized enzymes increases day by day, especially in the food, nutrition and pharmaceutical sectors. Also, availability of immobilized enzymes in medicine become widespread and becomes popular for the diagnosis and treatment of some diseases. This study provided some important information on some properties of immobilized enzymes and on their utility in health.

As a result; Immobilized enzymes have become especially increasingly important, in the food, nutrition and pharmaceutical sectors in recent years. The availability of immobilized enzymes has recently increased in world. In addition, immobilized enzymes should be widely used in the diagnosis and treatment of some diseases.

REFERENCES

- Alkan, S., Gür, T., Gür, A. Uruc, H ve Demir (2009). Immobilization of Catalase via Adsorption onto Natural and Modified Montmorillonite Analsim-Clay. Polish. Journal of Chem., 83, 2089-2095.
- Bailey, J.E., and Ollis, D.F. (1986). Applied Enzyme Catalysis, McGraw-Hill International, Singapore, p.180.
- Beatriz M. B, and Francisco Batista-V. (2017). Immobilization of Enzymes. Methods in Biotechnology: Immobilization of Enzymes and Cells, Second Edition Edited by: J. M. Guisan © Humana Press Inc., Totowa, NJ.
- Burns RG (1986) Interaction of enzymes with soil mineral and organic colloids. In: Huang PM, Schnitzer M (eds) Interactions of soil minerals with natural organics and microbes. Soil Science Society of America, Madison, pp 429-452

- Gabel, D., Steinberg, I., and Katchalski-Kazir, E. (1971) Changes in conformation of insolubilized trypsin and chymotrypsin, followed by fluorescence. *Biochemistry* 10, 4661–4669.
- Gray, C. J.; Weissenborn, M. J.; Eysers, C. E.; Flitsch, S. L. (2013). "Enzymatic reactions on immobilised substrates". *Chemical Society Reviews*. 42 (15): 6378.
- Guibault, G. G., Kauffmann, J. M., and Patriarche, G. J. (1991) Immobilized Enzyme Electrodes as Biosensors. In: *Protein Immobilization. Fundamentals and Applications* (Taylor, R. F., ed.), Marcel Dekker, New York, NT, pp. 209–262.
- Katchalski-Katzir, E. (1993) Immobilized enzymes: Learning from past successes and failures. *Trends Biotechnol.* 11, 471–478.
- Kennedy, J.F., Melo, E.H.M. (1990). Immobilized enzymes and Cells. *Chem.Eng.Prog.*, 81.
- Koch-Schmidt, A. and Mosbach, K. (1977)a. Studies on conformation of soluble and immobilized enzymes using differential scanning calorimetry. 1. Thermal stability of nicotinamide adenine dinucleotide dependent dehydrogenases. *Biochemistry* 16, 2101–2105.
- Koch-Schmidt, A. and Mosbach, K. (1977)b. Studies on conformation of soluble and immobilized enzymes using differential scanning calorimetry. 2. Specific activity and thermal stability of enzymes bound weakly and strongly to Sepharose CL 4B. *Biochemistry* 16, 2105–2109.
- Savran, A., Alkan, S., Demir, H. and H. Ceylan, (2006). Application of Natural Kaolin as Support for The Immobilization of Catalase from Bovine Liver, *Asian Journal of Chemistry*, 18, 413-418.
- Stryer, L. (1995) *Biochemistry*, Freeman, Published by W H Freeman & Co, New York.
- Taylor, R.F. (1991) Immobilized Antibody and Receptor Based Biosensors. In: *Protein Immobilization. Fundamentals and Applications* (Taylor, R. F., ed.), Marcel Dekker, New York, NY, pp. 263–303.224.
- Tosa, T., Mori, T. Fuse, N., and Chibata, I. (1966) Studies on continuous enzyme reactions. I. Screening of carriers for preparation of water-insoluble aminoacylase. *Enzymologia*. 31(4):214-24.
- Telefoncu, A., 1997. *Enzimoloji.Yüksek Lisans Yaz okulu*. 21-27 Eylül 1997.Kuşadası, Aydın, Türkiye.446 s.
- Phutela, U., Dhuna, V., Sandhu, S., Chadha, B.S., 2005. Pectinase and Polygalacturonase Production by a Thermophilic *Aspergillus fumigatus* Isolated from Decomposting Orange Peels. *Brazilian Journal of Microbiology*, 36:63-69.
- Patil, S.R., Dayanand, A., 2006. Exploration of Regional Agrowastes for the Production of Pectinase by *Aspergillus niger*. *Food Technol. Biotechnol.*44.289-292.
- Botella, C., Díaz, A., Ory, I., Webb, C., Blandino, A., 2006. Xylanase and Pectinase Production by *Aspergillus awamori* on Grape Pomace in Solid State Fermentation. *Process Biochemistry*, 42:98-101.
- Mitz, M.A. 1956. New soluble active derivatives of an enzyme as a model for study of cellular metabolism. *Science*, Vol.123; pp.1076–1077.
- Sungur, S. and Yıldırım, Ö. 1999. Batch and Continuous Hydrolysis of Lactose Using β -Galactosidase Immobilized on Gelatin-CMC. Department of Chemistry and Biology, Faculty of Science, Ankara University, *Polym-Plast. Technol. ENG.*, Vol.38; pp.821–829.
- Su, Y. Li, W., Zhu, W., Yu, R., Fei, R., Wen, T., Cao, Y. and Qiao, D. 2010.Characterization of xylose reductase from *Candida tropicalis* immobilized on chitosan bead. *African Journal of Biotechnology*, Vol.9(31); pp.4954–4965.

DENİZLİ TEKSTİL VE KONFEKSİYON SEKTÖRÜNÜN TEKNİKER İSTİHDAMINA YÖNELİK 10 YILLIK (2007-2017) SORUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bahriye YALÇINKAYA

Lec. , Pamukkale University, TURKEY, (byalcinkaya@pau.edu.tr)

Abstract

A Study on the Problems of Technicians from the Textile and Clothing Industry in Denizli, Which They Had in the Last 10 Years (2007-2017) in Working Life

18.3% of the total exports of the Turkey comes out of the textile and dress industry. This two million new jobs will be created. The textile and clothing industry offers a total of 123.7 billion dollars foreign exchange inflow into the country in the last ten years. the clothing industry is very labour-intensive. Products manufactured in the textile industry are produced also for the fashion industry. This industry is a sector that creates added value...Developing countries invest more in the textile and clothing industry. not only because the labor intensity and cheap labor are available. This industrial sector suffers from a lack of qualified personnel, because the negative working conditions and employment contracts are fixed-term. This industry needs technicians graduates from the vocational college, to equip themselves with qualified personnel. in career selection and the success in the profession and if the graduates are valued according to their education, This is an important feedback on the quality of vocational education and adherence to the requirements of professional life. The vocational high schools give many graduates each year, to them later in the textile and clothing industry to employ. still, criticisms are loudly that the graduates can find suitable employment for their training. The most important reason is that the quality of qualified workers, the textile and clothing industry and the quality, trying to give the people the universities through their tutorials, not harmonise with each other or don't match. This study aims at an opening in the education policy. This study attempts to identify the existing problems in the cooperation between University and industry. through successful cooperation fundamental needs and expectations are set and in the foreground. in this study the number of in the textile and clothing industry employed technicians set in the last ten years. he need for labour and the problems in meeting the requirements and the implementation of vocational training will also be tested. There are also proposals on sustainable employment opportunities in the textile and clothing industry.

KEYWORDS: Textile and dress industry, Technicians, Employment

1.GİRİŞ

Beşeri sermaye teorisine göre bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen en önemli unsurlardan biri, o ülkenin sahip olduğu insan kaynaklarının niteliğidir. Bu doğrultuda, değişen koşullara uyum sağlayabilen, sorun giderebilen, çevresi ile iyi iletişim kurabilen, takım çalışması yapabilen, mesleğinin gerektirdiği temel bilgi ve becerilere sahip, yetişmiş mesleki ve teknik insan gücü, kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır (Adıgüzel ve Berk, 2009: 221). (1).Türkiye'de yapılan toplam ihracatın %18,3'ü tekstil ve hazır giyim sektörlerinden gelmekte, yaratılan istihdamın yaklaşık 2 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bu sektörler, son 10 yılda ülkeye toplam 123,7 milyar dolarlık döviz girdisi sağlamaktadır (2). Bu sektörler özellikle 1980'li yıllardan itibaren dışa açık ekonomik büyüme modeli içinde ihracat odaklı gelişerek dünya ticaretinde önemli bir üretici ve tedarikçi konumuna ulaşmıştır. (3).Tekstil ve hazır giyimin tüm ülkelerde tüketimin temel ürününü oluşturması, yeni girişimcilerin küçük sermayeler ile bu piyasaya girişlerinin kolay oluşu; tekstil ve hazır giyim sektörlerinin, sanayileşme sürecinin her döneminde, dünya ticareti içerisinde önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. 2007 yılında yapılan 107 milyar dolarlık ihracatımızın yaklaşık 23 milyar dolarlık kısmı tekstil sektöründe gerçekleştirilmiştir (22). Bu bağlamda ihracat gelirleri içindeki yüksek payı nedeniyle ülkemizin kolayca vazgeçemediği bir sektör olma özelliğini sürdürmektedir. (4.) Tekstil ve hazır giyim sektörlerinin oluşturduğu toplam doğrudan, dolaylı ve uyarılmış istihdam yaklaşık 2,4 milyon kişiye ulaşarak toplam istihdamın yüzde 9,29'unu teşkil etmektedir (5).Tekstil ve Hazır Giyim sektöründe çalışanların yüzde 40'ı kadınlardan oluşmaktadır. (Kaynak: SGK) Ülkemizdeki toplam kayıtlı kadın istihdamının yüzde 11,3'ü bu sektörde çalışmaktadır. Türkiye'de 52 bin işyeri, tekstil ve hazır giyim üzerine çalışmaktadır.

Bunun 18 bini tekstil, 34 bini ise hazır giyim sektörlerinde hizmet vermektedir (6). İstanbul Tekstil ve Hammaddeleri İhracatçıları Birliği'nden (İTHİB) alınan verilere göre Türkiye'de tekstil ve hazır giyim eşyaları imalatında çalışan sayısı toplam 865 bin civarındadır. Perakende sektöründe çalışanlar ve diğer yan sektörler ile birlikte bu rakamın toplamda 2 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir (25).Ancak, 2016'da siparişlerde ve dolayısıyla ihracat ve üretimde durgunluk olması istihdamı sektör genelinde olumsuz etkilemiştir. Yılın ilk üçeyreği itibariyle istihdamda geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 2,9'luk düşüş kaydedilmiştir. İstanbul Hazır giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (İHKİB) verilerine göre ise sadece hazır giyim sektöründe kayıtlı istihdam rakamı 2016 Eylül ayı itibariyle 458 bin seviyesindedir.(26) Bu rakam 2015 sonunda 483 bin civarındayken istihdamdaki azalmada 25 bin civarında bir azalma görülmektedir (7). Ülkemizin bir numaralı ve en önemli ulusal sorunu işsizliktir. İşsizliği azaltmak ve ortadan kaldırmak, verimli istihdamı geliştirmek için mesleki eğitim içindeki mevcut sorunları çözmek öncelikli amaçlarımızdan biri olmalıdır (24). Oluşturduğu geniş istihdam ile Türkiye'de işsizliğin azalmasına ve toplumsal refahın artırılmasına ciddi katkı sağlayan hazır giyim ve konfeksiyon sektörü sadece üretim tarafında 490 bin kişiyi istihdam ederken, perakende ve ticaretle birlikte hazır giyimden ekmeğini kazananların sayısı 1,5 milyon kişiye ulaşmaktadır. Hazır giyimin, imalat sanayi istihdamında yüzde 14, toplam istihdamda da yüzde 4,2 payı bulunmaktadır. Sektör yetkilileri; geçen bir yılda tekstil ürünleri ve giyim eşyaları imalatında 2015'te 921 bin 602' olan sigortalı çalışan sayısının 2016'da 887 bin 455 kişiye gerilediğini ifade etmektedirler. Yetkililer, yine son bir yılda işyeri sayısının da azaldığına dikkat çekerek, kayıtlı işyeri sayısının da 51 bin den 49 bine düştüğünü kaydetmektedirler (8). Türkiye Cumhuriyetinin 100. yıl dönümü olan 2023 için dünyanın en büyük on ekonomisi içinde bulunma gayretinde olduğu düşünüldüğünde, imalat sanayinde yapısal dönüşümü sağlayacak nitelikli işgücünün bir an evvel yetiştirilmesi bir zorunluluktur. Gerçekten de günümüz eğitim sistemi, Türkiye'nin mevcut ekonomik ihtiyaçlarını bile karşılamaktan uzaktır. Dolayısıyla gittikçe büyüyen ve çeşitlenen bir ekonomik yapının ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için mesleki eğitim sisteminin iyileştirilmesi, kalitesinin artırılması gerekir (27).Ayrıca, kaliteli eğitim sunma, ekonomik faydanın çok ötesinde toplumsal faydalar da getirmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014a: 42). Mesleki ve teknik eğitimin önemi ekonomik gelişme ile birlikte artmaktadır. Ekonomik gelişme daha çok işletme, daha çok iş ve daha çok meslek anlamına gelmektedir. Mesleki ve teknik eğitim bir anlamda ekonomik gelişmenin hızlandırıcısıdır. (Koçel, 2004: 101). Türkiye, sahip olduğu genç nüfusuyla başarılı bir gelecek için önemli potansiyele sahip ülkeler arasındadır. Mesleki eğitimin varlık nedeni işgücü piyasalarıdır ve temel amacı da iş çevrelerinin nitelikli iş gücü talebini karşılamaktır. Bu amaç, mesleki eğitimin politik tutumuna aykırı bir durum değildir ve kamunun da benimsediği ortak bir amaçtır (23.) Hazır giyim sektörü emek yoğun bir sektör olup, tekstil sektöründe imal edilen ürünlerin moda sektörüne yönelik olarak işlendiği, katma değer yaratan önemli bir sektördür. Ancak, günümüzde tekstil ve konfeksiyon sektöründe istihdam edilmek üzere, MYO'lar her yıl pek çok mezun verilmesine rağmen, bunların aldıkları eğitime uygun olarak istihdam edilemiyor olduğu yönünde eleştiriler gündemdedir. Bu durumun en büyük nedeninin ise, tekstil ve konfeksiyon sektörünün beklediği insan gücü niteliği ile eğitim kurumlarında bireylere kazandırılmaya çalışılan niteliklerin birbirine uyum göstermemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda tekniker düzeyinde sektörün işgücü ihtiyacını ve bu işgücü niteliklerini tespit ederek, MYO'ların sektöre kazandırdığı insan gücü istihdamının yeterliliğini belirlemek araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı; Denizli tekstil ve konfeksiyon sektörünün ihtiyacı olan YÖK'e bağlı tekstil ve konfeksiyon programı mezunu teknikerlerin niteliklerini tespit etmek, 2007-2017 yılları arasındaki istihdam durumlarını ortaya koymak, ve sektöre meslek yüksek okulu öğretim programlarının, sektörün beklentilerine cevap verme düzeyinin gözden geçirilerek, elde edilen sonuçlara bağlı olarak çözüm önerileri sunmaktır. Denizli çalışma hayatı imalat sektörü ve tarım alanında yoğunlaşmış olup, THG sektörü imalat sektöründeki toplam istihdamın önemli bir kısmını gerçekleştirmektedir. Bu araştırma tekstil ve konfeksiyon sektörünün yoğunlukta olduğu Denizli'de tesadüfi olarak seçilen 21 işletme ve bu işletmelerdeki çalışanları değerlendirebilecek pozisyonda olan 21 yönetici oluşturmaktadır. Araştırma sırasında, Türkiye'de ve Denizli'deki tekstil ve konfeksiyon sektörü ile Meslek yüksekokulu

moda tasarımı, giyim üretim teknolojisi ve tekstil ve konfeksiyon programları konusunda ilgili yazılı kaynaklar taranmıştır. Bu yönüyle araştırma belgesel tarama türünden bir çalışmadır. Diğer taraftan; tekstil ve konfeksiyon eğitimi etkinliği konusundaki görüş ve düşüncelerini ortaya koymak amacıyla geliştirilen anket formu hazırlanmıştır. MYO'lardan mezun olan teknikerlerin istihdam durumu, eğitim ve öğretim ortamının etkinliği ve sektörün bu insan gücünden beklentileri konusunda, 3308 sayılı kanun gereği beceri öğretimi görenek daha sonra istihdam edilen mezunların çalıştıkları işletmelerin bu insan gücünü değerlendirebilecek durumda olan yöneticilerin görüş ve düşünceleri alınmıştır. Araştırma model bakımından belgesel tarama ve betimsel nitelik taşıyan bir çalışmadır. Anketlerden elde edilen veriler, yüzdeler olarak hesaplanarak grafiklerle tablolarda gösterilmiştir. Anketteki bazı soruların cevaplandırılmasında ve değerlendirilmesinde beşli ölçek kullanılmıştır. Ölçek eşit aralık ölçeği olarak kabul edilmiştir. Ölçeğin olumlu ucu 5 ve diğer ucu 1 olarak alınmıştır. Ölçek 5 ile 1 arasında değerlendirilmiştir. Beşli ölçeğin kullanıldığı anket sorularına verilen cevapların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Araştırma Soruları, Bulgular ve Sonuçlar belirtilmiştir. Bu çalışmada; Denizli konfeksiyon sektörünün genel yapısı, mesleki eğitim, tekniker ve istihdamın tanımı ve sektör için önemine değinildikten sonra, meslek yüksekokulu mezunların sektördeki son on yıllık istihdam durumları araştırılarak yapılan anket çalışmasıyla ortaya konulmaktadır. Sonuç kısmında ise elde edilen bulgulardan hareketle çözüm odaklı bazı düşüncelere yer verilmektedir.

2. Denizli Konfeksiyon Sektörü

Denizli tekstil sektörü 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme sürecinin iç pazara yönelik küçük bağımsız üreticilikten, ihracata yönelik büyük ölçekli biçimde örgütlenmiş bir üretim yapısına doğru gelişim göstermiştir. 1960'lar sonrası, elektriğin yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla el dokumacılığında motorlu tezgâhlara geçilmiş ve üretim kapasitesinin büyük oranda artış göstermesiyle Denizli tekstil sanayinde birinci dönüşüm yaşanmıştır. 1970'lerin ilk yarısına gelindiğinde, daha önce bağımsız üretim yaparak pazarda malını tüccara kendi pazarlayan üreticilerin neredeyse tümü metre başına ücret alan fason üreticiler haline gelmiştir. 1980'ler, ihracata yönelik sanayileşmenin başladığı, teşvik tedbirlerinin uygulamaya konulduğu, makro politikalarla desteklendiği, özellikle de dokuma ve konfeksiyon sektörüne önem verildiği yıllar olmuştur. 1980 sonrasında artık Denizli'de havlu ve bornoz üretiminde uzmanlaşan iki farklı örgütlenme biçimi ve ilişkiler ağı vardır. Bunlardan ilki, iç piyasadaki düşük ve orta gelir grupları için düşük kaliteli mal üreten ve geri kalmış bir teknolojik yapıya sahip üretim zincirleridir. İkinci kesimin üretim yapısı ise ilk tanımlanan üretim örgütlenmesinden oldukça farklıdır. İhracata yönelen bu kesim havlu ve bornozda yoğunlaşırken, son dönemde ürün çeşitlenmesi gözlenmektedir. 1995'ten sonra küçük ölçekli işletmelerin sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. Denizli'nin önde gelen ve ihracatında büyük paya sahip olan bir sektör olarak gelişmeye ve büyümeye devam etmiştir. Günümüzde tekstil sektörü ilin lokomotif sektörü olmuştur. 2000'li yıllarda yaşanan krizler Türkiye'yi olumsuz etkilese de Denizli'deki tekstil işletmeleri üzerinde olumsuz bir etkisi olmamıştır. Bunun nedeni işletmelerin ihracat yapan işletmeler olmasından kaynaklanmaktadır. İşletmeler kriz döneminde dış pazarlara daha fazla ağırlık vermiştir. Bu da sektör için krizi avantaja dönüştürmüştür. Yine bu dönemde Çin'in Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması ve kotalarda yapılan iyileştirmeler neticesinde Çin'in uluslararası pazara hâkim olması Denizli tekstil sektörünü ciddi boyutta ve olumsuz yönde etkilemiştir. 2002 yılı sonunda Denizli tekstil sektörünün uzmanlaştığı iki üründen biri olan bornoz kotası kalkmadan önceki dönemde Türkiye'nin 58 ABD bornoz pazarındaki payı %33 iken, 2003 yılında bu %18'e inmiş, buna karşılık daha önce %3,5 olan Çin'in payı 2003 yılı sonunda %25'e çıkmıştır. Günümüzden bakıldığında Denizli tekstil sektörü yıllar itibarıyla kriz dönemleri haricinde gelişme göstermiş gerek üretim gerek dış ticaret hacminde artış yaşanmıştır. Denizli'de tekstil, ihracatta ve istihdamdaki büyük payı ile ilin lokomotif sektörü olmayı sürdürmektedir. Denizli, çevresindeki gelişmiş illere oranla nispeten az gelişmiş olmasına rağmen tekstil sektöründe ürün bazında uzmanlaşarak gelişmiş, dünya pazarlarına açılabilmiştir. Ancak işgücü verimliliğinin, teknoloji kullanımının ve ürün geliştirme ile ar-ge çalışmalarının uluslararası standartların altında olması sektörün potansiyel getirisini düşürmektedir (28). Özellikle son yıllarda konfeksiyon ihracatının devletçe teşvik edilmesiyle

birlikte, Denizli dokuma sanayii konfeksiyon üretimine de yönelmiştir. Bir taraftan konfeksiyon üretimi yapan yeni fabrikalar kurulurken; iplik ve dokuma fabrikaları da yenileme yatırımlarına hız vermişlerdir (9). Kendi imkânlarıyla gelişmesi ile Türkiye’de model olarak gösterilen Denizli, ekonomik faaliyetler bakımından iller arasında ilk 13, sanayi bakımından ise ilk 9 il arasında yer almaktadır. Denizli sanayi, küçük orta ve büyük ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Ekonomik faaliyetler sonucu Denizli’de yaratılan katma değer % 31’i sanayi sektöründen kaynaklanmaktadır (Anonim 2007). Denizli sanayi incelendiğinde firmaların % 45’i dokuma, hazır giyim, deri gibi emek yoğun mallar üreten aynı zamanda iç ve dış piyasalarda ağır rekabet içinde olan firmalardır. Üretim yapan firmaların 343’ü 10-25, 244’ü 25-50, 114’ü 50-100 ve 179 adedi 100’den fazla işçi istihdam eden kuruluşlardan oluşmaktadır (Anonim 2007). ihracatın % 66’sı Tekstil- Konfeksiyon, % 20’si mermer-traverten, % 7’si kablo- metal, % 7’si de gıda ve diğer maddelerden oluşmaktadır. (Anonim 2007).(10). 2006 yılının Haziran ayı içerisinde kayda alınan tekstil ve konfeksiyon ihracatının ise 83 milyon 519 bin dolar olduğu ve geçen yılın aynı ayına göre yüzde 22 artış gözlemlendiği kaydedilmiştir. Denizli tekstil ve konfeksiyon ihracatının 3 ana kalemini oluşturan mamullerden bornoz-sabahlık ihracatında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 0.19, havlu ihracatında yüzde 0.31, çarşaf-nevresim ihracatında da yüzde 13.48 artış gözlemlendiği bildirilmiştir. Bu 3 kalemin toplam ihracat içindeki payının yüzde 72.36 olarak gerçekleştiği ifade edilmiştir (11). Açıklamada, tekstil ve konfeksiyon ihracatında ilk 3 sırayı alan ülkelerden Almanya’ya yönelik ihracatta yüzde 0.23, ABD’ye yapılan ihracatta yüzde 2.73, İngiltere’ye yapılan ihracatta ise yüzde 17.85 artışı olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, Avrupa Birliği’ne yapılan ihracatın, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 5.61 artarak 348 milyon 765 bin dolara ulaştığı kaydedilmiştir (11). Denizli’de Haziran 2016 itibari ile SSK’lı istihdam sayısı yaklaşık 173 bin civarındadır. Ülkemiz genelinde Haziran ayı itibari ile işsizlik oranı ise % 8,8 olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda Denizli bir sanayi kenti ve dolayısıyla işsizlik oranının ülke genelindeki oranının altında olduğunu ifade edilebilir. Diğer taraftan ilimizde de özellikle gençler olmak üzere iş arayan birçok kişinin var olduğu da bir gerçektir. Özellikle son bir yıldır, ilimiz sanayisinde işverenler aradıkları niteliklerde istihdam edebilecekleri çalışanı bulmakta zorlanırken, diğer taraftan da iş arayan birçok Denizlili her gün, gazetelerde veya internette iş ilanlarını tarıyorlar. Devletin özellikle İŞKUR marifetiyle ürettiği projeler ülke genelinde olduğu gibi, Denizli’de de somut sonuçlar doğurdu. Meslek edindirme programlarına katılan gençlerimizin önemli bir kısmı işe yerleşebildiler. Öte yandan, tekstil sektörü başta olmak üzere uygun "çalışanın gelmesini bekleyen birçok "iş" mevcut iken, ne işveren ne de iş arayanlar o "iş" ile "çalışanı buluşturabiliyorlar. Hal böyle olunca, Denizli’de işsizlik var mı yok mu sorusunun cevabı bakış açısına göre değişiyor: "İşverenler işçi bulamadığına göre Denizli’de işsizlik yok. İş arayanlar iş bulamadığına göre Denizli’de işsizlik var". İki tarafı ilgilendiren bir ortak sorunun varlığı, iki tarafın birlikte çözüme katkı sunması gerekliliğini ortaya koyuyor. İş arayan gençlerimizin kendilerini yetiştirme gayretinin yanı sıra, her işi bir fırsat olarak değerlendirmeleri oldukça önemli... Bir yerlerden başlamak şart. Belki de, illa ki şöyle bir iş veya pozisyon olsun diye şartlanmamalıdır. İşverenler ise, firmalarını sadece bir işletme olarak değil bir eğitim yeri olarak da görmeliler diyen Denizli başkanı Süleyman KOCASERT Mevcut işgücü arzının maalesef aynı anda her firmaya, aradığı düzeyde deneyime sahip bir aday sunmadığını belirtmiştir (29). Denizli İŞKUR il müdürü Giresun, 2014 yılı Ocak-Aralık döneminde İŞKUR İl Müdürlüğüne; 34.458 kişinin iş için başvuruda bulunduğunu, 28.841 açık iş alındığını, 11.865 kişinin işe yerleştirildiğini, kayıtlı işgücü sayısının 58.481, kayıtlı işsiz sayısının ise 31.496’ya ulaştığını ifade etti. Ayrıca kuruma 191 kamu işyeri ve 8702 özel işyerinin kayıtlı olduğunu, danışmanlarca 2014 yılında 6.489 işyerinin ziyaret edildiğini, 42.601 bireysel görüşme yapıldığını ve 8.473 kişinin işe yerleştirildiğini dile getirdi. 2014 yılı Ocak-Aralık aylarında toplam 2249 işgücü yetiştirme programının hayata geçirildiğini ve 2589 kişinin bu programlara katıldığını belirten Giresun, çalışırken işsiz kalan ve koşulları tutan 6660 işsize de toplam 19.359.251 lira işsizlik ödeneği ödemesinde bulunduğunu ifade etmiştir (30). DENİB verilerine göre; Ekim 2015 içerisinde kayda alınan, tekstil ve hammaddeleri ihracat rakamı geçen yıla göre %12,38 artışla 26.300.112 dolar, hazır giyim ve konfeksiyon rakamları da 101.870.060 dolar olarak gerçekleşmiştir. .DENİB verilerine göre; bornoz-sabahlık ihracatı ise 2014 yılında

138.834.000 dolar olarak, 2015 yılı Ekim ayı sonu itibariyle de on aylık bornoz-sabahlık ihracatımız 98.878.000 dolar olarak gerçekleşmiştir.

3. Mesleki Ve Teknik Eğitim

Bireye iş hayatında belirli bir meslekle ilgili bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları kazandıran ve bireyin yeteneklerini çeşitli yönleri ile geliştiren eğitim türü olarak tanımlanan mesleki eğitim, (Alkan, Doğan ve Sezgin,1996:6) nitel gücünü ve işlevselliğini her ülkede o ülkenin ekonomik koşullarına göre ortaya koymuştur. Dolayısıyla mesleki eğitimin varlık nedeni işgücü piyasalarıdır ve temel amacı da iş çevrelerinin nitelikli iş gücü talebini karşılamaktır. Bu amaç, mesleki eğitimin politik tutumuna aykırı bir durum değildir ve kamunun da benimsediği ortak bir amaçtır. Bu anlamda, mesleki ve teknik eğitim; toplum ve bireylerin gerekli ihtiyaçlarını karşılamak üzere belirli bir meslek alanına ilişkin bilgi, beceri ve davranış kazandıran, bireyin yeteneklerini geliştirerek toplumda sosyal ve ekonomik yönden güçlü olmasını sağlayan bir süreçtir (12). Genel eğitim devletin sorumluluğunda iken mesleki eğitim devletin kontrolünde olma koşuluyla değişik kanallarla da yürütülebilmektedir hatta 20 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerlerinin, ya işletmelerde meslek eğitimi yaptırma (beceri eğitimi) veya mesleki eğitime mali katkıda bulunma biçiminde yükümlülükleri bulunmaktadır. Ayrıca, 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri, personelinin gelişimini sağlamak için işyerinde kurs açmak veya personelinin başka kurslara katılımını sağlamakla sorumludurlar. Çünkü Mesleki eğitim istihdamı geliştirmeye yönelik olup, bu eğitimin işyerleriyle (endüstriyle) birlikte yürütülmesi esastır (12). Meslek yüksekokullarının kuruluş amacı; meslek alanında endüstrinin istediği bilgi ve beceriye sahip, çalıştığı işyerlerinde insanlarla kolay diyalog kurabilen, bir yabancı dili temel seviyede bilen, bilgisayar kullanabilen, sosyal, kültürel etkinliklere doğrudan ve dolaylı katkı sağlayabilen ara insan gücünün yetiştirilmesidir. Meslek yüksekokullar mezunlar çalışma alanlarındaki görevleri itibariyle üst düzey yönetici ile usta/kalifiye işçi arasında bulunan, usta/kalifiye işçiden daha fazla teorik bilgiye sahip, lisans mezunlarından daha çok uygulama becerisine sahip bir meslek ara elemanıdır (13).

3.1. Tekniker

Meslek Yüksekokullarının açılmasındaki amacı; üniversite kapılarında yığınları önlemenin dışında gerçek anlamda sanayinin ihtiyacı olan ara kademe teknik elemanlarının öğretimini gerçekleştirmektir. Türkiye 'de ilk eğitim 1911 yılında "Kondüktör Fen Mektebi" adıyla bir okulun kurulmasıyla başlamıştır. 1922 yılında bu okulun adı "Nafia Fen Mektebi" olarak değiştirilmiş ve öğrenim süresi ortaokulundan sonra iki yıl olarak tespit edilmiştir. 1944 yılında aynı okula sanat ve yapı enstitüsü mezunları da alınarak okulun süresi iki yıl olarak tespit edildi ve mezunlara da " Fen Memuru" yerine tekniker unvanı verildi. 1965 yılında biri Ankara'da diğeri İstanbul'da olmak üzere Tekniker Yüksek Okulu öğrenime açıldı. 1968 yılında Tekniker okullarının tümü, 1971 yılında ise Tekniker Yüksek Okulları kapatıldı. 1974-1975 öğrenim yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Meslek Yüksek Okulları açıldı. Meslek Yüksek Okulları lise ve dengi okullardan sonra ilgili bölümlerde 2 yıl yüksek tahsil veren okullardır. 1982 yılında Meslek Yüksek Okulları üniversitelere bağlandı. Meslek Yüksekokullarının açılma amacı; üniversite kapılarında yığınları önlemenin dışında gerçek anlamda sanayinin ihtiyacı olan ara kademe teknik elemanlarının öğretimini gerçekleştirmektir. Meslek Yüksekokulu, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 3.maddesinde "Belirli mesleklere yönelik ara insan gücü yetiştirmeyi amaçlayan dört yarıyılık eğitim-öğretim sürdüren bir yükseköğretim kurumudur" biçiminde tanımlanmıştır. Bu okullardan mezun olan öğrencilere "Tekniker" unvanı verilmektedir. Yükseköğretim Kuruluna 1982 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'ndan devredilen Meslek Yüksekokullarının sayısı 44 iken, 1992 yılında 177'ye, 2002 yılında 466'ya ve 2006 öğretim yılında 612'ye 2011 yılında Eğitim-Öğretim yılında ise 667 'ye ulaşmıştır. 2015 yılında ise bu sayı 850'ye ulaşmıştır. Meslek Yüksekokulları on üç farklı başlıkla Üniversiteler içerisinde ya da bağımsız olarak yer almaktadırlar (14).

3.2. İstihdam

Bir toplumda fertlerin gelir temini amacıyla arzulu olarak çalıştırılmaları haline "istihdam" denilmektedir. En geniş ve genel anlamda üretim faktörlerinin üretimde kullanılması, çalıştırılmasıdır. Ancak, genellikle ekonomistler pratikte istihdamı daha dar anlamda sadece işgücü faktörünün (emeğin) çalıştırılması olarak kullanılmaktadırlar. Çünkü emeğin

çalıştırılabilmesi (istihdam edilebilmesi) için diğer üretim faktörlerinin de çalıştırılması gerekmektedir. Yani işgücünü çalıştıracak bir işveren, bir işyeri veya kullanacağı bir makine, bir alet veya ekipman olması gerekir. Bütün bunlar diğer üretim faktörlerini oluşturmaktadır (15). Türkiye'nin en büyük problemlerinden biriside işsizliktir. Öyle ki neredeyse her hanede bu sorun gündemin baş sırasındadır. Denizli'de İş-Kur'a kayıtlı 26 bini aşkın iş arayan insan bulunmaktadır. Denizli İş-Kur, istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması için Denizli İşgücü Piyasası Talep Araştırması gerçekleştirmiştir. Derinlemesine yapılan araştırmada firmaların 4 bin 756 işçi açığı olduğu, işyerlerinin yüzde 37,2'sinde açık kadro bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Firmalar en çok 'Dikişçi, Mermer İşçisi, Dokumacı, Kumaş Paketleme İşçisi, Kaynakçı, Kalite Kontrolcü- Tekstil, Güvenlik Görevlisi, Garson, Satış Danışmanı ve Makine Nakışçısı' aramaktadır. İş-Kur Denizli'de iş arayanları doğrudan yönlendirerek işçi arayan firmaları ve açık 296 pozisyonu duyurmuştur. Hizmet sektöründen üretim sektörüne birçok firmada hangi pozisyonun açık olduğu, firmanın istediği yaş ve eğitim durumlarını belirten listede yayınlamıştır (16).

4.Yöntem

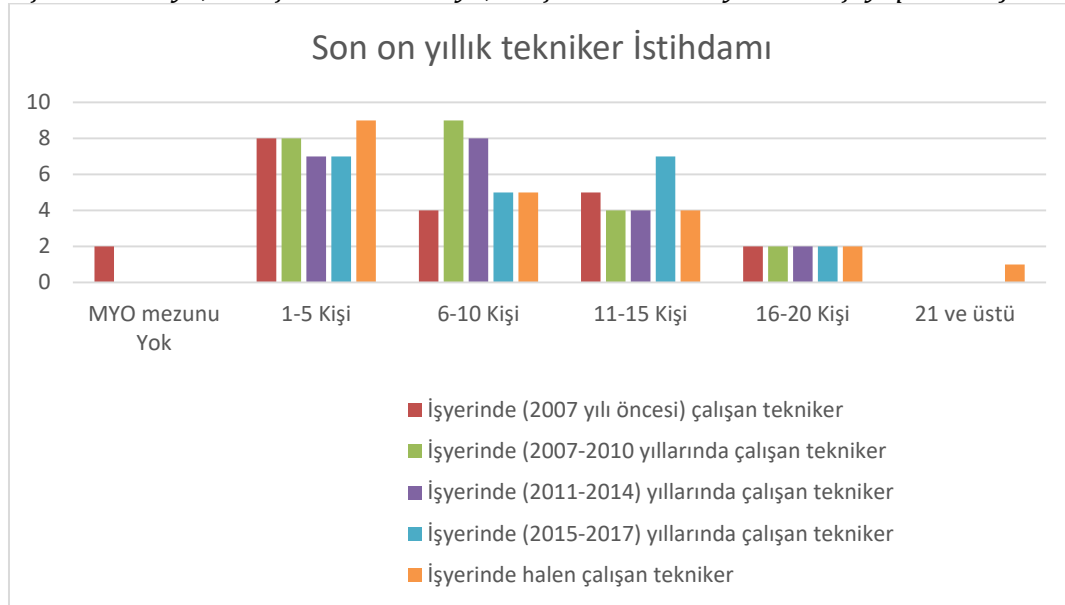
Araştırma tarama (survey) modeli olup, literatür taraması yapılarak konu ile ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Araştırmanın evrenini Denizli organize sanayi bölgesinde üretim yapan 50 ile 100'den fazla işçi çalıştıran 150 işletme oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu işletmeler arasından tesadüfî örneklem yoluyla seçilen 21 (% 31,5) işletmeyi kapsamaktadır.

5.Bulgular ve Yorum

DEĞİŞKENLER	B1	B2	B3	B4	B5	B6
A1. Cinsiyetiniz	Kadın (2)	Erkek (19)				
A2. Yaşınız	20-25 yaş (0)	26-35yaş (1)	36-45 yaş (7)	46-55 yaş (3)	56 yaş ve üstü (10)	-
A3. Eğitim Durumu	İlköğretim (5)	Lise ve dengi (3)	Mes.Yük.okulu- (2)	Lisans Örgün (9)	Lisans A. Öğ (2)	Lisans Üstü (0)
A4. Meslekteki hizmet yılı	1-6 yıl (0)	7-14 (3)	15-21 (5)	22-28 (10)	29-36 (3)	37 ve üstü (0)

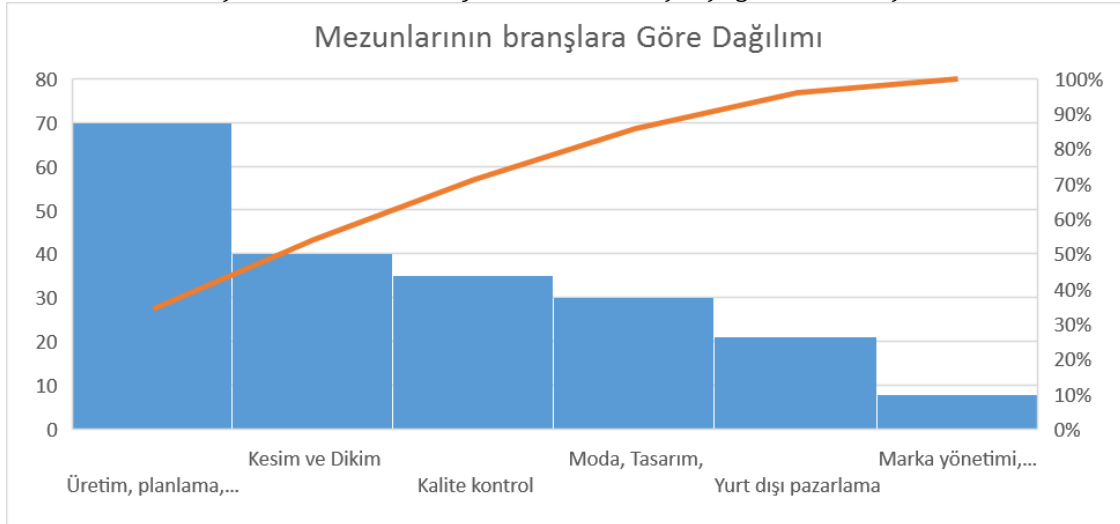
Tablo 1. Yöneticilerin Demografik Özellikleri

Tablo 1. İncelendiğinde; İş yeri sahiplerinin 19'u erkek, 2'sinin kadın olduğu görülmüştür. 26-35yaş aralığında 1 kişi,36-45 yaş aralığında 7 kişi, 46-55 yaş aralığında 3 kişi ve 56 yaş ve üstünde ise 10 kişi bulunmaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde ise; 5 kişinin ilköğretim, 3 kişinin lise ve dengi, 2 kişinin meslek yüksekokulu, 9 kişinin Lisans Örgün, 2 kişinin lisans açık öğretim mezunu olduğu görülmektedir. Meslekteki hizmet yılı sorusuna ise; 3 kişinin 7-14 yıl, 5 kişinin 15-21 yıl, 10 kişinin 22-28yıl, 3 kişinin ise 29-36 yıldır bu işi yaptıkları ifade edilmiştir.

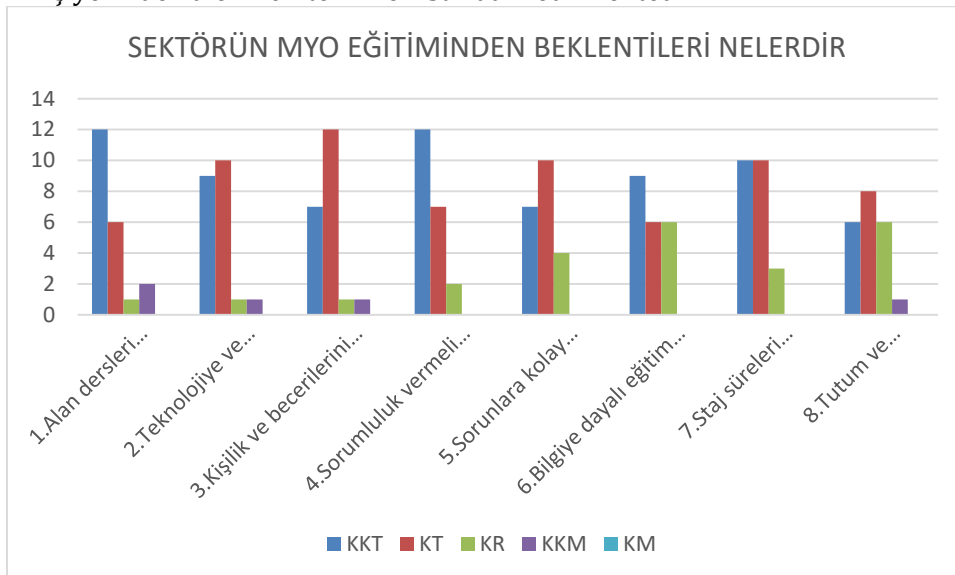
Tablo 2. Son on yıllık Tekniker İstihdamı

Son on yıllık çalışanların sayısına bakıldığında; İşyerinde (2007 yılı öncesi)MYO mezunu 2 işletmede çalışan tekniker bulunmadığı, 8 işletmede 1-5 teknikerin, 4 işletmede 6-10 teknikerin, 5 işletmede 11-15 teknikerin, 2 işletmede ise 16-20 teknikerin çalıştığı belirlenmiştir. 2007-2010 yılları arasında; 8 işletmede 1-5 teknikerin, 9 işletmede 6-10 teknikerin, 4 işletmede 11-15 teknikerin, 2 işletmede ise 16-20 teknikerin çalıştığı belirlenmiştir. 2011-2014 yılları arasında 7 işletmede 1-5 teknikerin, 8 işletmede 6-10 teknikerin, 4 işletmede 11-15 teknikerin, 2 işletmede ise 16-20 teknikerin çalıştığı belirlenmiştir. 2015-2017 yılları arasında; 7 işletmede 1-5 teknikerin, 5 işletmede 6-10 teknikerin, 7 işletmede 11-15 teknikerin, 2 işletmede ise 16-20 teknikerin çalıştığı belirlenmiştir. Halen çalışmakta olan teknikerlerin sayısı incelendiğinde; 9 işletmede 1-5 teknikerin, 5 işletmede 6-10 teknikerin, 4 işletmede 11-15 teknikerin, 2 işletmede ise 16-20 teknikerin ve bir işletmede ise 21'den fazla teknikerin çalıştığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Mezunların Branşlara Göre Dağılımı

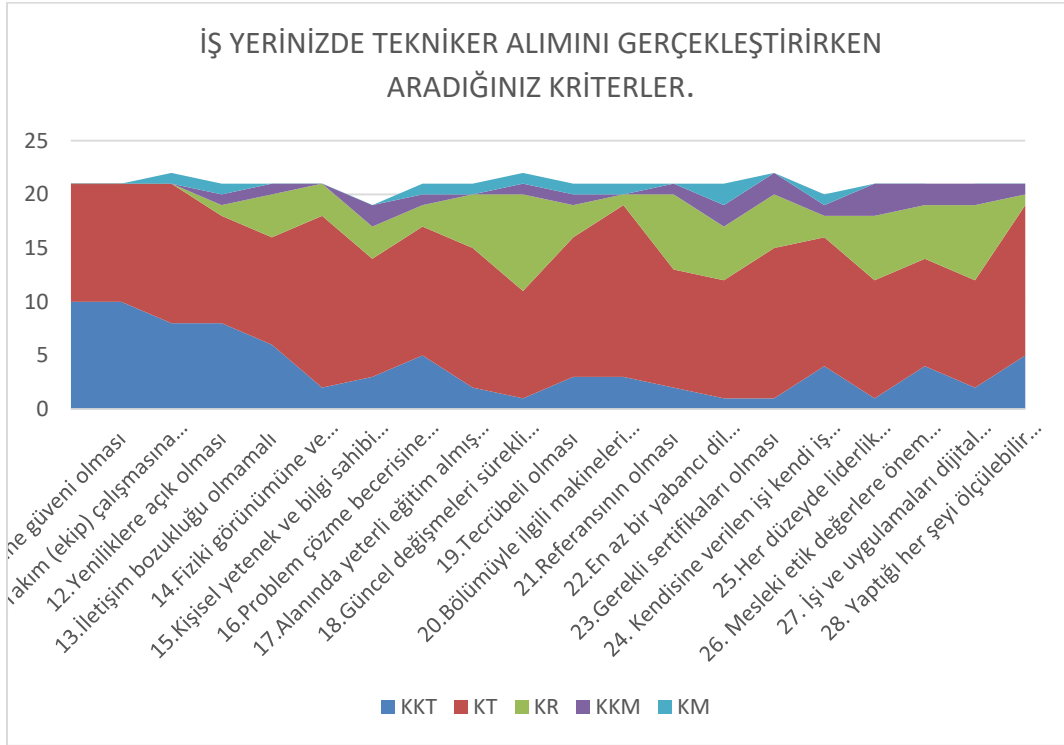
Ayrıca mezunların çalıştığı branşlardaki dağılımı ise; yurtdışı pazarlama bölümünde 21 kişi, moda tasarım ve kalıp bölümünde 30 kişi, Üretim planlama- e- ticaret bölümünde 70 kişi, Kesim ve Dikim bölümünde 40 kişi ve Kalite kontrol bölümünde 35 kişidir. Buradan anlaşıldığına göre 21 iş yerinde halen 204 tekniker istihdam edilmektedir.

Tablo 4. Sektörün M.Y.O Eğitiminden Beklentileri

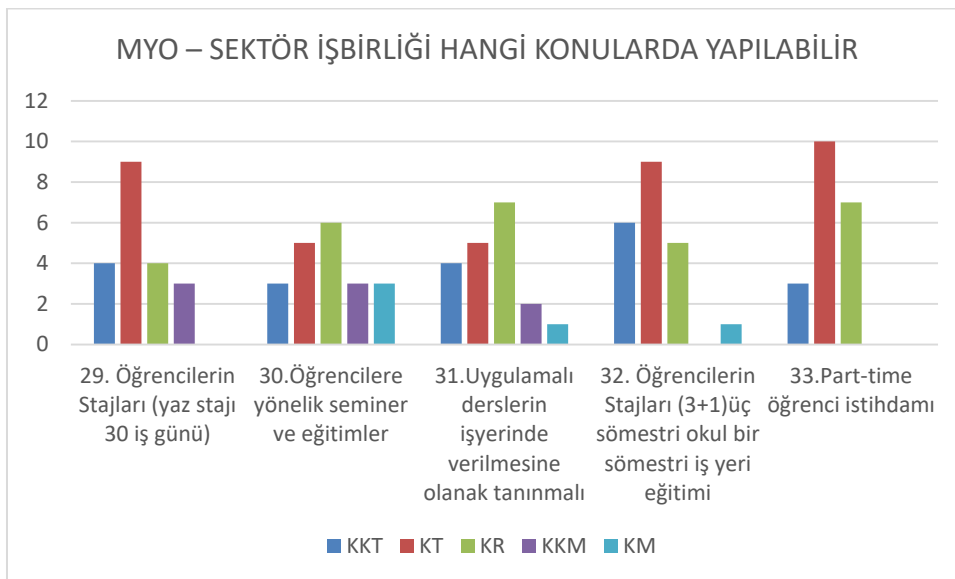
Tablo 4'teki bulgular incelendiğinde Denizli tekstil ve hazır Sektörünün meslek yüksekokulundan beklentilerinin başında; alan dersleri uygulamalı olarak öğretilmesi, teknolojiye ve yeniliklere açık olmalarının benimsetilmesi, kişilik ve becerilerini geliştirecek

eğitimlerde sorumluluk verilmesi gelmektedir. Ayrıca sorunlara kolay çözüm üretme yeteneğinin geliştirilmesi, staj sürelerinin uzatılması ve kendi alanlarındaki sektörlerde yaptırılması, tutum ve davranışlara, bilgiye dayalı eğitim ve öğretim verilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. İş Yerinde Tekniker Alımını Gerçekleştirilirken Aranan Kriterler.

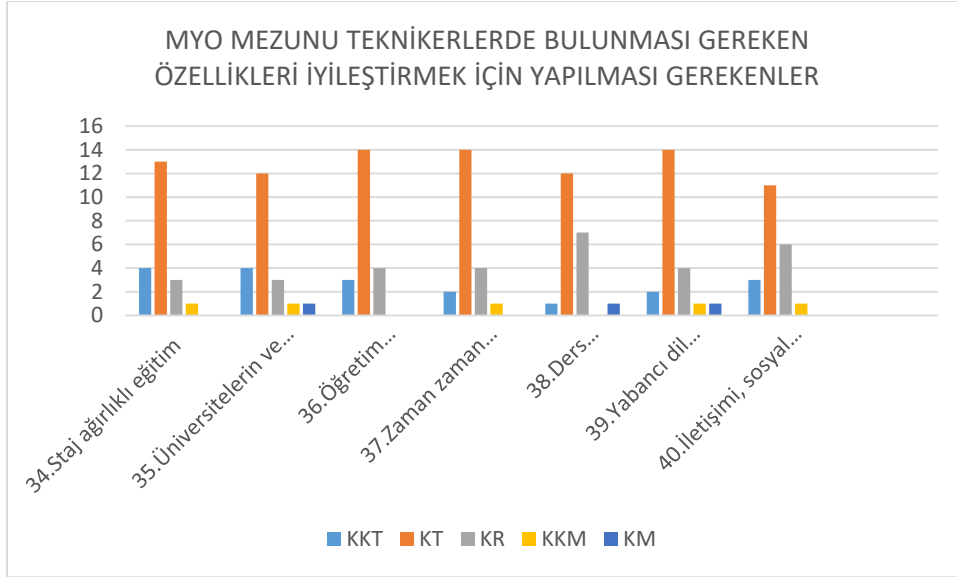
Tablo 5'deki bulgular incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan iş yerlerinde tekniker alımını gerçekleştirilirken aranan kriterlerin başında; Çalışkan ve sorumluluk sahibi, kendine güveni olan, ekip çalışmasına uyumlu, yeniliklere açık, iletişimi iyi, fiziki görünümüne ve temizliğine önem veren, problem çözme becerisine sahip, tecrübeli, bölümüyle ilgili makineleri yeterli düzeyde kullanabilen, Kendisine verilen işi kendi iş yapma biçimiyle aşırı yorgunluğa ulaşmadan yapabilmesi gelmektedir.

Tablo 6. M.Y. O – Sektör İşbirliği Yapılan Konular

Tablo 6'da ise öğrencilerin yaz stajlarının, öğrencilere yönelik seminer ve eğitim verilmesinin, öğrencilerin (3+1)üç s0mestri okul bir s0mestri iş yeri eğitimi yapmaları ve part-time öğrenci istihdamının önemli olduğunu vurgulayan işletme sahipleri bu konularda meslek yüksekokulu ile işbirliği yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Teknikerlerin Mesleki becerilerini İyileştirmek İçin Yapılması Düşünülen Çalışmalar

Tablo 7'teki bulgulara göre staj ağırlıklı eğitimin, üniversitelerin ve öğretim elamanlarının sanayi ile işbirliği içinde, yeniliklere ve teknolojiye ayak uydurabilecek imkânlar yaratılması gerektiği tespit edilmiştir. Ayrıca zaman zaman toplantılar, seminerler düzenlenmeli, uygulamalı dersler sektörden uzmanlar ile desteklenerek verilmeli, ders anlatımlarının görsel araçlarla ve uygulamalı yapılmalı, yabancı dil hazırlık sınıfları açılması, böylece yeterli yabancı dil bilgisi ile mesleki konularda dünyadaki gelişmeleri rahatça takip edebilme imkânı sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Tablo 8. Nitelikli Eleman Bulmakta Çekilen Zorluk Derecesi

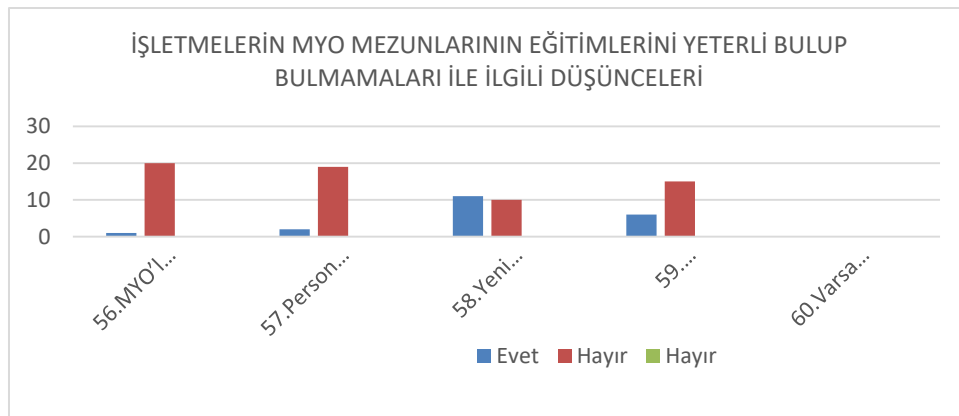
Tablo 8'de nitelikli eleman bulmakta çekilen zorluk dereceleri yer almaktadır. İşverenler günümüzde işsizlik sorunu olduğunu, darbe girişimi ve döviz kurlarındaki artışın istihdam

üzerindeki olumsuz etkisi olduğunu, eleman bulamak için İşkur'a kayıtlı iş arayanlardan yararlandıklarını ve kalifiye eleman bulmakta sıkıntı çektiklerini düşünüyor.

TEKNİKER İSTİHDAMINDA ÖNEMSİDİĞİNİZ KRİTERLER			
45.MYO mezunu Teknikerlerin teorik ve pratik bilgi bakımından seviyeleri nasıldır?	Teorik Pratik Yeterli	Teorik Pratik Yetersiz	Teorik yet,Pratik Yetersiz
	2	15	14
46.MYO mezunu teknikerlerin iş başvuru sırasında çalışmak istedikleri bölüm tercihlerini dikkate alıyor musunuz?	Evet	Hayır	Bazen
	7	2	12
47.Yeni mezun teknikerlerin iş yerinizde işe intibakları nasıldır?	Orta	Yeterli	Yetersiz
	6	0	15
48.MYO mezunları sanayi de beklenen yerini doldurabiliyor mu?	Evet	Hayır	
	219		
49.MYO mezunları işe başladıklarında branşlarıyla ilgili araç gereçleri tanyabiliyorlar mı?	Evet	Hayır	Kismen
	1	1	19
50.Beceri ve yetenekleri istenilen düzeyde geliştirilebilmiş mi?	Evet	Hayır	Kismen
	1	2	18
51.Yürütülen iş düzenine uyumları nasıl?	İyi	Orta	Zayıf
	0	2	19
52.Yetki ve sorumluluklarını biliyor mu?	Evet	Hayır	Kismen
	2	3	16
53. MYO'ı tarafından, kuruluşunuzda çalışanlara yönelik istediğiniz alanda sertifikalı eğitim programları düzenlenmesini ister misiniz?	Kararsız	Evet	Hayır
	0	10	11
54.İşletmeniz tarafından öğrencilere yönelik seminer ve eğitimler düzenliyor musunuz?	Evet	Hayır	Bazen
	3	7	11
55.İşletmenizde part-time öğrenci istihdam ediyor musunuz?	Evet	Hayır	Kismen
	4	4	13

Tablo 9. MYO mezunu Teknikerlerin teorik ve pratik bilgi seviyeleri

Tablo 9'deki bulgular incelendiğinde; MYO mezunu Teknikerlerin teorik bilgilerinin yeterli, ancak pratik bilgilerinin yetersiz olduğu görülmektedir. teknikerlerin iş başvuru sırasında çalışmak istedikleri bölüm tercihlerinin dikkate alındığı, yeni mezun teknikerlerin işe intibaklarının yetersiz olduğu için sanayi de beklenen yeri dolduramadıkları ifade edilmiştir. Teknikerlerin işe başladıklarında branşlarıyla ilgili araç gereçleri kısmen kullanabildikleri, işletmedeki iş düzenine tam uyamadıklarını, ancak sorumluluklarını bildiklerini ve çalışanlara yönelik sertifikalı eğitim programları düzenlenebileceğini ifade etmişlerdir. Öğrencilere yönelik zaman, zaman seminer ve eğitimler düzenleyip part-time öğrenci istihdam ettikleri görülmüştür.

Tablo 10. M.Y.O. Mezunlarının Eğitim Yeterliliği

Tablo 10'de İşverenlerle yapılan ankette, *mezun öğrencilerin okulda almış oldukları eğitimin iş hayatının taleplerine tam olarak uygun olmadığı* düşünülmektedir. Personel alımında sadece üniversitelerdeki mesleki eğitiminin yeterli olmadığını, yeni işe alınan personel için işe alıştırma dönemi uyguladıklarını ve işe eleman alırken asgari ücret politikası uyguladıklarını dile getirmişlerdir.

Sonuç Ve Öneriler

Tekstil ve hazır giyim sektörü Türkiye ekonomisinde gerek üretim değerleri, gerek ihracat potansiyeli ve gerekse istihdama katkısı itibarıyla önemli yer tutmaktadır. Ülkemiz işgücü, hammadde ve pazarlama faktörleri dikkate alındığında Çin, Hindistan ve Güney Kore ile birlikte dünyanın en rekabetçi ülkeleri arasında yer almaktadır. Sektörün genel durumunu inceleyerek sorun ve ihtiyaçları ortaya koymayı ve sektöründe gelişimi açısından çeşitli öneriler geliştirmeyi amaçlayan raporda Türkiye'nin uluslararası piyasalarda tekstil ve hazır giyim sektöründeki payının ve rekabet gücünün korunabilmesi için sektörün, moda-marka ve kaliteyi ön plana alacak şekilde yapılandırılması ihtiyacını ortaya koymaktadır (18). Denizli hazır giyim sektöründe üniversite-sanayi işbirliği araştırması sonucuna göre; (Çelik ve Tufan'ın yaptığı)"Tekstil sektöründe yer alacak mezunların sektörün taleplerine cevap verecek nitelikte donatılabilmeleri için üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Üniversitelerde görevli olan öğretim elemanlarının bilgi birikimleri ve teorik yaklaşımlarına tekstil sektörünün ihtiyacı vardır. Sanayide ise yıllarca deneme yanılma yoluyla elde edilen birikimlerinden üniversitelerin yararlanması ve bilgiye ulaşmadaki zamanı en aza indirmesi gerekmektedir. Bu çalışmada; Denizli hazır giyim sektörünün son on yıllık tekniker istihdamına yönelik sorunları araştırılmıştır. Araştırma kapsamında üniversite-sanayi işbirliğini güçlendirmenin, öğretim elemanlarının sanayiye ulaşmalarının sağlanmasının ve öğrencilerimize de part time iş ve uzun süreli uygulamalı staj olanaklarının oluşturulmasıyla konfeksiyon sektörüne ve ekonomiye yetişmiş tekniker istihdamının sağlanması açısından önemlilik arz etmektedir. Denizli ev tekstili açısından Türkiye'nin önde gelen bölgelerinden biri olmasına rağmen özel sektör, üniversite, sanayi ve meslek kuruluşları arasındaki işbirliklerinin zayıf olması, ar-ge, yenilikçilik ve tasarımın sınırlı kalmasına yol açmıştır. Sektörün daha ileriye götürülebilmesi, dünyadaki yerinin daha da genişletebilmesi için mutlaka işbirliği önemsenmelidir. Sonuç olarak; sektör bilgiye, ÜR-GE'ye ve AR-GE'ye gerekli yatırımı yoğun olarak yapmalıdır. Ancak bu şekilde alanında uzman teknikerlerin yetişmesi sağlanabilir (28). İşverenlerimizin tüm yetkiyi ellerinde tutmaktansa konusunda uzman kişilere yetkilerini dağıtmaları kendi yararlarına olacaktır. Bu şekilde kendileri de firmalarının ileriye atılım yapabilmesi için gerekli konulara yoğunlaşabileceklerdir. Firmalar kesin üniversite-sanayi öncelikle çalışanlarına gerekli eğitimi vererek firmalarının vizyonunu ileriye taşıyabilirler. Sektörümüzdeki çoğu firma KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumların sundukları imkanları bilememektedir. Bunun için üniversitelerimizle daha çok etkileşime girmeleri tavsiye edilir.(10) İşverenlerle yapılan çalışmalar da, myo mezunu öğrencilerin okulda almış oldukları pratik (uygulamalı) eğitimin iş hayatının taleplerine tam olarak uygun olmadığı değerlendirilmesini güçlendirmektedir. İşverenler iş'e uygun nitelikleri taşıyan mezun teknikerleri işe almayı istemektedir (31).Bu durum onları istihdam öncesinde mezunu, yeniden eğitime durumunda bırakmaktadır. Buda hizmet-içi eğitim süreci işveren açısından fazladan bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Türkiye'de eğitim-istihdam ilişkisi maalesef oldukça zayıftır. Bu durum, bilişsel yetenekleri yüksek öğrencilerin mesleki eğitimi tercih etmemesi, mesleki eğitim sisteminin işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmaması, mevcut mesleki eğitim programlarının ilgili tüm taraflarla yeterince işbirliği içinde güncellenmemesi, donanım eksikliği ve eğitim personelinin yeterince sektör tecrübesinin olmaması gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir (19).

İşverenlerin nitelikli ara eleman gereksinimleri mesleki eğitimle karşılanamamaktadır. Bir yandan örgün eğitim veren meslek okulu mezunları, işgücü piyasasının talep ettiği niteliklere tam olarak sahip değilken, diğer yandan da işletmelerde nitelikli ara eleman açığı bulunmaktadır. Bu durum, mezunların işsiz kalmasına ya da başka alanlarda çalışmalarına

neden olmaktadır. Resmi verilere göre Türkiye’de işsizlik oranları son yıllarda %10 düzeyindedir. Ancak işverenlerin büyük bir kısmının, ihtiyaç duydukları nitelikli elemanı bulamamaktan şikâyet etmeleri mesleki eğitim ve istihdam arasındaki sorunu ortaya koymaktadır. İş dünyasının mesleki eğitime bakışı; araştırmasına göre de, Türkiye’de iş sorununun olmadığı, işe yarayacak (nitelikli) işçi sorununun olduğunu ifade eden işverenlerin oranının %53.3 olduğu belirtilmektedir. (İTO, 2006: 53). Teknolojideki hızlı değişim ile birlikte ortaya çıkan yeni bilimsel ve teknik alanlar, nitelikli işgücüne Duyulan ihtiyacı her geçen gün arttırmakta ve çağdaş teknolojileri içeren kaliteli bir mesleki ve teknik eğitimi zorunlu hale getirmektedir. Dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak iş piyasası sürekli olarak değişmekte ve bu değişimler, bireyin bir işte istihdam edilebilmesi için gereken mesleki nitelikleri de farklılaştıran sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda bilgi üretecek ve bilgiyi, teknolojiyi kullanabilen *insan kaynaklarının* geliştirilmesi ise; ancak mesleki eğitim ile sağlanabilecektir (20).

Mesleki eğitime ilişkin sorunlar ve getirilebilecek çözüm önerileri:

- Yüksekokullarda güncel anlamda ihtiyaç duyulan mesleklere yönelik bölümlerin açılması ve ihtiyaç duyulmayan bölümlerin kapatılmasına yönelik eğitim planlarının yapılması
- Yapılacak planlamada toplumun, piyasaların ve sektörlerin taleplerine uygun nicelik ve nitelikte işgücünün nasıl yetiştirileceğinin açıkça ortaya konulması
- Eğitim-istihdam ilişkisinin daha sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi için yüksekokul mezunlarını takip eden daha etkin ve daha kapsamlı bir sisteminin kurularak, oradan elde edilen geri bildirimlerle eğitim sistemi ve ders içeriklerinin sürekli olarak güncellenmesi
- Meslek Yüksekokullarının düşük statülü algısının kırılması ve bu okulların daha tercih edilir kılınması için özel sektör ve devlet tarafından burs, işe yerleştirme gibi teşviklerin sağlanması
- Yüksekokul mezunlarına istihdam sağlayan işverenlere devlet tarafından teşvik sağlanması
- Meslek yüksekokullarındaki derslerin proje, tasarım ve uygulama ağırlıklı hale getirilerek gerektiğinde sektörden uzmanlarında desteği ile işlenmesi
- Özel sektörün yaygın eğitim faaliyetlerinin özendirilmesi
- İşverenlerin yüksekokullardaki alt yapı eksikliklerinin bir nebze olsa giderilebilmesi için ellerini taşın altına sokarak destek olmalıdırlar. Bu destek sadece verilen sözden ibaret olmamalıdır.

İşsizlik ve İstihdama ilişkin sorunlar ve getirilebilecek çözüm önerileri:

- Dünya genelinde yaşanan ekonomik krizler, az eleman ile her şeyi web portalları üzerinden yönetme gibi bir ihtiyacı ortaya çıkartmıştır.
- İşsizlik sorunlarının ortadan kalması gibi bir durum özellikle günümüz dünyasında henüz bir çözüme kavuşmamıştır.
- Ülkemizde işsizlik ile mücadele dönemleri çoğu zaman kriz sonrasında ortaya çıkmaktadır. Nitekim işkur kapsamında işçi alımı seferberliği de bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Burada amaç işveren tarafında işçi çalıştırma yükünün hafifletilmesi ve iş arayan adaylara daimi, sözleşmeli iş imkânı yaratmaktır.
- Ülkemizde son yıllarda eğitime oldukça fazla yatırımlar yapılmasına rağmen her yıl üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olan üniversite öğrencileri sadece stajyer olarak çalışmanın ötesinde bir yere varamamaktadır.
- Ülkemizde teknolojinin gelişimi ve internet dünyasının akıllı telefonlar aracılığı ile yaygın kullanılması teknikleri kendi branşında iş bulamam nedenlerini doğurmaktadır.
- Bazen bir mağazada tezgahtarın yüksekokul mezunu olması, doktorasını bitiren bir adayın çağrı merkezinde çalışması gibi durumları az çok herkes gözlemlemiştir. Yeni mezun adayların iş bulamaması, bazı işveren cephesinde olayı sömürücülük olarak değerlendirilmesine olanak tanımıştır. Bu durum sadece mezun olan öğrencilerden ziyade hali hazırda çalışanlar içinde aynı geçerliliğini korumaktadır.

- Denizli tekstil ve konfeksiyon sektörünün tekniker istihdamına yönelik 10 yıllık (2007-2017) sorunları üzerine yapılan araştırmalar baz alındığında şirketlerinde uzun vadede çalışan işçilerin en çok 4 yıl boyunca çalıştıkları gözlemlenmiştir. Sosyal olanaklardan yoksun olan bir üst tabaka da kısa bir süre sonra iş yerlerinden kendi ihtiyaçları doğrultusunda ilerlemektedir.
- Dünya genelinde yaygınlaşan işsizlik sorununa terör ve savaşlar da eklenince bugün en gelişmiş ülkelerde bile işsizlik giderek yaygın bir hal almaktadır. Bu nedenle ülkelerde revize anlamında yapılan teşviklerin işsizlik sorununu giderilmesi yönünde oldukça etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, O. C. ve Berk, Ş. (2009). Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Yeni Arayışlar: Yeterliğe Dayalı Modüler Sistemin Değerlendirilmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Haziran 2009. Cilt:V1, Sayı:1, 220-236.
2. Cevat Alkan, Hıfzı Doğan ve İlhan Sezgin, a.g.e., s.17-18.
2. Tekstil Ve Hazır Giyim Sektöründe Nitelikli İş Gücü Yetiştirme Programları
3. Tekstil ve Hazır giyim Sanayinin Türk Ekonomisindeki yeri (http://www.tetsiad.org/files/downloads/bilgi_bankasi/thg%20raporu.pdf)
4. Küresel Rekabet Baskısı Altında Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörünün Dönüşüm Stratejileri Ve Yeni Yol Haritası Yrd. Doç. Dr. Kahraman Arslan
5. TÜİK, WIOD, PGlobal hesaplamaları
6. SGK, TÜİK, PGlobal hesaplamaları
7. <http://www.hurriyet.com.tr/tekstil-2017ye-umutlu-giriyor-40324232>
8. <http://www.gercekgundem.com/siyaset/238768/tekstil-sektorunun-sorunlari-arastirilsin>
9. <http://www.denizlitextil.com/tr/tekstil.html>
10. (<http://www.pamukkale.gov.tr/>) Genel-Bilgiler-Denizli/Is-Dünyası
11. BAHADIR, Ü.Z ve ÖNDOĞAN, Z." Denizli'deki Tekstil ve Hazır Giyim Üretiminin Sorunları ve Alınan Tedbirler' 'Buldan sempozyumu (2006), Denizli
12. İstihdam Odaklı Mesleki Eğitim İçin Sektörel Talep Araştırması Ocak 2012
13. T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014a). Eğitim Sisteminin Kalitesinin Artırılması Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara.
14. <http://meslekyuksekokullari.net/myolar-hakkinda/>
15. <http://www.yenimakale.com/istihdam.html>
16. <https://www.haberdenizli.com/guncel/denizlide-issizlere-cagri-h12516.html>
17. 'Çelik, D., Tufan, M." Tekstil Sektöründe Üniversite Sanayi İşbirliğinin Gerekliği ve Önemi" (<http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/tekstil-sektorunde-universite-sanayi-ismirliginin-gerekligi-ve-onemi-1.pdf>)
- 18.(18) Tekstil ve Hazır Giyim Sektör Raporu (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Baskı: Nisan 2014 Araştırma/17)
19. Koçel, T. (2004). Mesleki ve Teknik Eğitim Gerçeği Sorunlar ve Öneriler, MESS Mercek Dergisi, Ekim
20. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Tekstil, Hazır Giyim ve Konfeksiyon Alt Komisyon Raporu
- 21.. Sanayi Genel Müdürlüğü, Tekstil, Hazır Giyim, Deri ve Deri Ürünleri Sektörleri Raporu, (2013)
22. Türk Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:7 Sayı:13 Bahar 2008 s.265-300
23. ERASLAN, İ.H, BAKAN, İ, HELVACIOĞLU KUYUCU, D.A. Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) (2003). "Tekstil ve Hazır giyim Endüstrisi İçin Sürdürülebilir Gelişme: MFA'dan ATC'ye 2005", URAK Yayınları, İstanbul.
24. Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği (TGSD) (2008), Yıllık Raporlar ve İstatiksel Veriler, <http://www.tgsd.org.tr> [12,03,2008,WEB].

25. İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB) (2006), Yıllık Raporlar ve İstatiksel Veriler, <http://www.itkib.org.tr/default.asp?cid=RAPORLAR> [14,01,2008,WEB].
26. Gürlesel, C.F., (2007), *Ufuk 2015 Türk Hazırgiyim Sektörü Yol Haritası*, TGSD Yayınları, Nisan, İstanbul.
27. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) *Tekstil, Hazır Giyim ve Konfeksiyon Alt Komisyon Raporu*
- 28(http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_1adq230kr1dqp18td56712h0gle8.pdf).
29. (<http://www.denib.gov.tr/tr/baskanin-mesaji-denizli-de-issizlik-var-mi-yok-mu.html>)
30. <http://denizli.gov.tr/il-istihdam-kurulu-2015-yili-1-olagan-toplantisi-yapildi>)
31. <http://www.tekstilteknik.com.tr/turk-tekstil-sektoru-sorunlari-ve-cozumu-uzerine-bazi-dusunceler/>

**MODA TASARIMI, GRAFİK TASARIMI VE GİYİM ÜRETİM TEKNOLOJİSİ PROGRAMI
ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN ETMENLER: DENİZLİ TEKNİK
BİLİMLER MYO ÖRNEĞİ**

Nesrin KACAR

Lec., Pamukkale University, TURKEY, (nkacar@pau.edu.tr)

Abstract

**Effects of Professional Preferences Fashion Design, Graphic Design and Clothing
Production Technology Program Students: Denizli Technical Sciences Vocational School**

Vocational Schools are important educational institutions aimed at raising qualified intermediate staff. The choice of profession is the most important decision-making process that directs the lives of the individual. Many factors can be a factor in the decision-making process in the selection process of individuals. It is also important that individuals who are trained in a specific area, which is expressed as an infrastructure, look at the selection of profession related to their field. Research; The fashion design, graphic design and clothing production technology program is planned and conducted with the aim of determining the factors affecting the professional preferences of the students, their perspectives on their profession and their views on the future of the profession. In the acquisition of the data, the investigation technique was utilized and a questionnaire containing questions about the subject was used. By random sampling method Pamukkale University Denizli Technical Sciences Vocational School, Fashion Design, Graphic Design and Clothing Production Technology Program, 807 students enrolled between 2012-2017 were included in the research. The obtained data were evaluated in SPSS 17 for Windows program.

KEYWORDS: Occupational Choice, Fashion Design, Graphic Design, Clothing Production, Career

1.GİRİŞ

Meslek Yüksekokulları nitelikli ara eleman yetiştirmeyi amaçlayan önemli eğitim kurumlarıdır. Meslek seçimi ise bireylerin yaşamlarına yön veren en önemli karar süreçlerindedir. Bireylerin meslek seçimi döneminde birçok faktör karar verme sürecinde etken olabilmektedir. Alt yapı olarak ifade edilen belirli bir alanda eğitim alan bireylerin kendi alanları ile ilgili meslek seçimine bakış açıları da önem arz etmektedir. Meslek, "belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iştir" (TDK, 2014; Çelik ve Üzmez, 2014: 94-105). Bir diğer tanımda ise meslek, bireylerin hayatlarını kazanmak için yerine getirdikleri, kuralları toplumca belirlenmiş ve belirli bir eğitim sonucunda kazanılan bilgi ve becerilere dayalı etkinlik bütünü olarak ifade edilmektedir (Yılmaz vd., 2012: 9-21). Bireylerin kendilerini gerektiği şekilde ifade edebilecekleri, yaşamları boyunca çalışmaktan sıkılmayacakları ve kişilik yapılarına en uygun mesleği seçmeleri hem kişisel hem de toplumsal açıdan büyük önem taşımaktadır. Kişilerin kendileri ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için başlangıç noktası olan meslek seçimi, bireylerin hayatında oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Bireyin bu karar sürecinde etkilendiği bir dizi değer yargısı, ilgi ve inançları söz konusudur. Literatür taramalarından elde edilen bilgiler; mevcut bilgi birikimi, bireyin bu kararında mesleğe yönelik olarak duyduğu ilgi, sahip olduğu değerler ve elde edeceği tatmin gibi faktörlerin yanı sıra kişisel özelliklerinin de etkili olduğunu göstermektedir. (Genç, Kaya ve Genç, 2007: 49-63; Tokar, Fisher ve Subich,1998: 115-153). Diğer yandan, sosyoekonomik durum ve aile etkisi gibi etmenler de, ülkeler ve kültürler arasında farklılık göstermekle birlikte meslek seçiminde önemli rol oynamaktadır (Brown, 2002: 48-56). Ayrıca, meslek seçiminde aile, arkadaşlar, öğretmenler gibi faktörler de etkili olabilmektedir. İdeal meslek seçimi için özellikle iş sahalarının analizi, ilgili sektörün avantaj ve dezavantajları hakkında bilgi sahibi olma, sektörde çalışanların mesleki deneyimlerini öğrenme ve mesleğin kişiye uygunluğunu tespit etme gibi unsurların dikkate alınmasının oldukça yararlı olacağı bilinmektedir. Buna rağmen,

bireylerin bilinçsizce meslek seçimi yaptığı durumlar da gözlemektedir (Çelik ve Üzmez, 2014: 94-105).

Gelişmekte olan birçok ülke gibi Türkiye de, insan kaynakları düzenli, istatistiksel ve kategorik bir ayrıma tabi tutulmamıştır. İnsan kaynakları bilimleri fonksiyonel olarak çalışmamakta ve insan kaynaklarının israfı söz konusudur. Liberal ekonominin benimsenmesi ve endüstrileşme süreci ile birlikte sınırlı kaynaklar ve gelişme olanaklarının yetersizliği, Türkiye’de rekabet ve başarıya odaklı bir genç nesil yetişmesine yol açmıştır. Bunun sonucu olarak da, kültürel bir değişimin yaşanmakta olduğu ve alçak gönüllülük, paylaşma, eşitlik, büyüğe ve aileye saygı gibi “geleneksel değerlerin” yerini rekabet, başarı ve kendi ilgilerini tatmin gibi duygulara bıraktığı gözlenmektedir (Ayca ve Pasa, 2003: 129-144). Yeni değerler edinen genç kuşakların, hayatlarının en önemli kararları arasında yer alan kariyer seçimi konusunda etkilendikleri faktörlerin de değişmesi beklenen bir durumdur (Genç, Kaya ve Genç, 2007: 49-63).

Teknolojinin hızla ilerlemesi sonucu çağımız, hızlı gelişim ve değişim çağı olmakla birlikte, yeni iş alanlarının ve yeni mesleklerin gündeme geldiği görülmektedir. İsteyerek seçilen, sevilerek yapılan bir meslek, kişilerin mutluluğunun ve başarısının kaynağı olmaktadır. Günümüzde binlerce insanın işinde başarılı olamadığı, yüz binlerce insanın iş aradığı, iş ve meslek sayısının da otuz binin üstünde olduğu düşünülürse, meslek seçiminin ne kadar önemli olduğu, mesleki rehberlik hizmetine duyulan ihtiyacın da ne kadar büyük olduğu anlaşılabilir. Meslek seçimi, bireyin yaşamında son derece önemli bir karardır. Çünkü meslek, bireyin hayatını kazanmak için yaptığı geçici bir iş değil, belli bir formasyonu gerektiren, ilgi, bilgi ve beceri isteyen sürekli bir uğraştır. Bireyin mesleğini seçmesi, ömrünün büyük bir kısmının geçeceği çalışma ortamını ve yaşam biçimini belirlemesi demektir. Birey meslek seçimi sırasında yetenek, ilgi ve isteklerini göz önünde tuttuğu oranda başarılı ve mutlu olur, ülke ekonomisine katkıda bulunur. Ancak, ülkemizde meslek seçimi daima bireyin yetenek ve ilgileri doğrultusunda yapılmamakta, rastlantılar, işsizlik, aile baskısı, çevre koşulları ve ekonomik olanaksızlıklar, bireyin meslek seçimini etkileyebilmektedir (Ebsam, 1-45).

Meslek seçiminde meslek sayılarının giderek artması ve uzmanlık gerektirmesi nedeniyle bireylerin kendilerine uygun meslek seçmeleri, dolayısıyla meslek seçimini etkileyen faktörler üzerinde odaklanılması önem kazanmaktadır (Korkut-Owen vd., 2011: 135). Son yıllarda MY okullarında tercih edilen popüler alanlar arasında moda tasarımı, grafik tasarımı ve giyim üretim teknolojisi programlarının yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle yapılan bu araştırmada öncelikle literatür taraması ile MYO öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Ardından popüler meslek alanlarından olan bu programları tercih eden öğrencilerin meslek seçimi kararında etkili olabilecek faktörler belirlenmiştir. Belirlenen bu faktörler moda tasarımı, grafik tasarımı ve giyim üretim teknolojisi programlarının eğitimini veren kurumlardan biri olan Pamukkale Üniversitesi (PAU) Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu (DTBMYO) örneğiyle ele alınmıştır (Çelik ve Üzmez, 2014: 94-105)

Tasarım, zihinde canlandırılan biçim, tasavvur anlamını taşımakta, *Moda tasarımı* ise giysi ve süslenmede değişiklik gereksinimi ve özentsiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik, heves ve fantezi düşkünlüğü sebebiyle çıkartılan yeni tarz ve şekiller olarak tanımlanmaktadır. (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e4b2824681e9.82446236) Moda tasarımı alanı, tekstil ve konfeksiyon endüstrisi için, dokuma, baskı ve giysi tasarımı yaparak, gelişen uygarlığın gereksinimlerine cevap verebilecek, yeni ve güncel teknolojileri kullanabilen nitelikli elemanlar yetiştirir. Bu alan mezunları konfeksiyon, tekstil ve dokuma fabrikalarında, üretilecek ürünlerin biçim ve desenlerinin tasarımını yaparlar ve moda tasarımcısı unvanı alırlar. Serbest tasarımcı olarak çalışabilecekleri gibi, moda ve hazır giyim sektöründe, tasarım stüdyolarında, sahne sanatları ile ilgili resmi ve özel kurumlarda, sinema ve televizyon kurumlarında da tasarımcı olarak çalışabilirler. Tekstil, konfeksiyon ve moda ile ilgili firmalarda danışman veya uzman olarak da geniş iş olanaklarına sahiptirler. <http://www.eokulegitim.com/moda-tasarimi-bolumu-nedir-meslegi-hakkinda-bilgi/> (<http://www.derszamani.net/grafik-bolumu-nedir-hakkinda-bilgi.html>). *Giyim Üretim Teknolojisi* alanı, kadın, erkek ve çocuk modelistin sahip olduğu yeterlilikleri kazandırmaya yönelik eğitim ve öğretim verilen alandır. Bu alan altında bulunan dallarda, sektörün ihtiyaçları,

bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda gerekli olan mesleki yeterlilikleri kazanmış meslek elemanlarını yetiştirmektedir. (<http://aml.mebnet.net/tekstil.htm>)

1.1. Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlere İlişkin Literatür Taraması

Yılmaz ve diğerleri (2012) Kırklareli Üniversitesi Pınarhisar MY okulu'nda öğrenim gören öğrencilerin kariyer seçimlerinin belirlenmesi ve kariyer seçimlerinin öğrencilere ait demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadıklarının saptanmayı amaçlamışlardır. Yapılan analizlerde öğrencilerin kariyer seçimleri altı boyutta incelenmiştir. Bu boyutlar Sosyal, Araştırmacı, Sanatçı, Geleneksel, Gerçekçi ve Girişimci kariyer boyutlarıdır. Yapılan analizler sonucunda kariyer seçimi boyutlarının, öğrencilerin demografik özelliklerine göre anlamlı farklılıklar gösterdikleri tespit edilmiştir. Halihazırda bir kariyer planına sahip olup olmamalarına ve çalışacakları işi seçmede kendilerini motive eden unsura göre anlamlı bir farklılık göstermiş, cinsiyete göre incelendiğinde kız öğrencilerin sosyal kariyer seçimlerinin, erkek öğrencilere göre daha güçlü olduğu görülmüştür. Diğer yandan Bilgi Yönetimi programında okuyan öğrencilerin sosyal kariyer seçimleri, elektrik programında okuyan öğrencilerden daha güçlü olduğu, öğrencileri çalışacakları işi seçmede motive eden unsurlar açısından da farklılık gösterdiği, çalışacağı işin yaratıcılık gerektirmesinin, sosyal kariyeri tercih eden öğrenciler için, o işin maaşının yüksek olmasından daha önemli olduğu bulunmuştur. Kız öğrenciler, erkek öğrencilere göre daha fazla sanatçı kariyer hedefine sahip, sanatçı kariyeri tercih eden öğrenciler için işin yaratıcılık gerektirmesinin ve başarı imkanlarının fazla olmasının, işi kaybetme riskinin düşük olmasından daha önemli olduğu da bulunmuştur. Öğrencilerin gerçekçi seçimleri, cinsiyetlerine ve öğrenim gördükleri programa göre farklılık göstermekte, programlar açısından incelendiğinde, tüm programlar içinde ikram hizmetleri programında okuyan öğrencilerin gerçekçi bir kariyeri en az hedefledikleri, diğer yandan bir kariyer planına sahip olan öğrencilerin, olmayan öğrencilere göre girişimci bir kariyeri daha fazla hedefledikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Akar (2012) Güney Marmara'daki üniversitelerin (Balıkesir Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin tercihlerini etkileyen en önemli faktörlerin akademik saygınlık, üniversitenin konumu ve bilgi kaynakları olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonunda öğretim elemanlarının özgeçmişlerinden daha çok üniversitenin toplumda algılanan akademik saygınlığı, marka olarak ismi adayların tercihlerini daha fazla etkilemektedir. Daha belirgin olarak ise ailenin ikametgâhına yakın ya da ulaşım imkanlarının kolay olduğu kentlerdeki üniversitelerin seçildiğini sonuç olarak ortaya koymak mümkündür. Buradaki ilginç sonuç ise özellikle mezuniyet sonrası iş bulma sıkıntısı yaşayan ve iş imkanlarının daha çok özel sektörde bulunduğu iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin üniversite seçimi yaparken üniversitenin bulunduğu kentin iş olanaklarına yakınlığını aileye yakınlık kadar fazla dikkate almamalarıdır. Demografik açıdan seçimi etkileyen faktörlerin farklılıkları da araştırmada incelenmiş ve kadın öğrencilerin kampus değişkeni dışındaki faktörlere erkeklere göre daha fazla itibar ettikleri gözlenmiştir. Coğrafi bölgeye göre Marmara bölgesinden gelen adayların Güneydoğu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu dışındaki bölgelerden gelenlere göre üniversitenin konumu değişkenini daha fazla dikkate aldıkları vurgulanması gereken sonuçlardan biridir. Bu bölgelerdeki adayların da Marmara bölgesindeki adaylar gibi üniversitenin konumuna önem atfetmesi normal olmakla beraber verdikleri önemin nedeni açısından farklılıklar bulunmaktadır. Marmara bölgesindeki adaylar aileye yakınlık kriterini göz önünde bulundururken, Güney Doğu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu gibi nispeten az gelişmiş bölgelerdeki adaylar bu bölgeden uzaklaşarak daha gelişmiş, sosyal baskının ve terörün olmadığı, iş bulma imkânlarının daha fazla olduğu bölgelere gitmeyi isteyebildikleri saptanmıştır.

Akbayır (2002) ise, öğretmenlik mesleğine yönelmede ailenin rolü konusunu ele almıştır. Araştırmada aile, mesleğe yönelmede ve meslek seçiminde etkili olan önemli bir faktör olarak ele alınmıştır. Öğretmenlik mesleğini seçen öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeylerinin düşük ve gelir düzeylerinin orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Taş (2012) Celal Bayar Üniversitesi Demirci Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinde öğrenim gören öğrencilerin tercih nedenlerini öğretmenlik mesleğini sevdiği için, yaşadığı şehre yakın olduğu

için, ailesi istediği için, açıkta kalmamak için, ekonomik sebeplerden dolayı, tercih hatası ve puanı bu alana yettiği için başlıkları altında incelemiştir.

Dinç (2008) meslek yüksekokulu muhasebe programı öğrencilerinin muhasebe mesleğini seçmelerinde etkili olan faktörleri araştırmıştır. Araştırma sonucunda yüksek kazanç ve sorumluluk beklentisi, kariyer beklentisi, mesleki bilgi ve becerisi, mesleki tecrübe ile sosyal statü beklentisinden oluşan beş temel faktörün muhasebe mesleğini seçmede önemli olduğunu, aile çevresi ve eğitim çevresi faktörlerinin ise önemli olmadığını tespit etmiştir.

Mızrak ve Şenel (2011) tekstil konfeksiyon programının seçimini etkileyen faktörlerin ve programa talep oranının belirlenmesini amaçlanmıştır. Araştırmada aile, yakın çevre ve uzak çevrenin öğrencilerin bu alanı seçmelerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Tekstil konfeksiyon simgeleri, programın teorik veya uygulamalı yönlerine ve alt bölümlerine duyulan ilgi ve iş alanları öğrencileri etkileyen diğer faktörler arasında yer almıştır. Ayrıca, modacılar, tekstil konfeksiyon öğretmenlerine duyulan hayranlık ve alanla ilgili teknolojik ürünlere karşı ilgi gibi nedenler de öğrencileri etkilemiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin anne-babalarının meslekleri ve gelir düzeyleri de bu faktörler arasında sayılabilir.

Erdem ve Kayran (2013) Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu'nda eğitim görmekte olan öğrencilerin meslek seçimini etkileyen faktörleri ve meslek seçiminde dikkate aldıkları öncelikleri tespit etmeye çalışmışlardır. Bu araştırmada, öğrencilerin meslek seçimini etkileyen faktörler iş avantajları, aile ve çevre etkisi, kişisel özellikler, mesleki tecrübe, kariyer beklentisi, eğitim çevresi ve çaresizlik olarak belirlenmiştir.

Pekkaya ve Çolak (2013), Bülent Ecevit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde lisans ve lisansüstü eğitim gören öğrencilerin meslek seçimi üzerinde etkili olan faktörler kariyer imkanı, iş güvencesi, meslek kazançları, meslek elastikiyeti, kişisel faktörler ve diğer faktörler ana kriterleri çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, öğrenciler meslek seçerken sırasıyla iş güvencesi, meslek kazançları ve kariyer imkanları kriterlerine çok önem vermektedir.

Alper ve Özdemir (2004) Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni kazanan öğrencilerin bazı sosyo-demografik özelliklerini, bu öğrencilerin tıp eğitimini tercih etme nedenlerini ve hekimlik mesleğinden beklentilerini saptamayı amaçlamışlardır. Yapılan analizlerde öğrencilerin %88,9'unun tıp fakültesine isteyerek girdiği ve kendilerine seçme şansı verilseydi %83,8'inin tekrar tıp fakültesini seçecekleri Yapılan analizlerde öğrencilerin %58,8'i Tıpta Uzmanlık Sınavı'nı hemen kazanmak istediklerini, %29,6'sı maddi kazancın meslek özellikleri açısından çok önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Genç ve diğerleri (2007) ise, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin meslek seçimlerini etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Buna göre hastalara yardım isteği, okulda başarılı öğrenci olma, tıbbi ilgi duyma, hekimliğin saygın meslek olduğunu düşünme ve tıbbi yeteneği olduğunu düşünmenin en önemli faktörler olduğu sonucuna varmışlardır.

Köksalan'ın (1999) Doğu Anadolu Bölgesindeki beş üniversiteden seçilen 1434 öğrencinin, kariyer seçiminde etkili olan faktörleri belirlemeye yönelik çalışmasında, birinci sırada etkili olan faktörün "öğrencinin mesleğe duyduğu ilgi" olduğu görülmüştür. İkinci sırada "ailenin", üçüncü sırada da "öğretmenlerin etkisi" gelmektedir. Aynı çalışmada tıp fakültesi öğrencilerinin tıbbi meslek olarak seçmesinde birinci sırada etkili olan iki faktörün, "mesleğe duyulan ilgi" (%43) ve "ailenin etkisi" (%43) olduğu görülmektedir. Benzer bir araştırma, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri için de yapılmış ve sonuçta öğrencilerin tıp fakültesini seçmelerinde en önemli faktör olarak birinci sırada kendi istekleri (%63) ikinci sırada da aileleri (%26,7) olduğu görülmüştür (Açık, Oğuzöncül, Polat, Güngör ve Güngör, 2002:195-201).

Literatürde meslek seçimi konusunda yapılmış araştırmalar incelendiğinde; genel olarak eğitim, sağlık, muhasebe, tekstil, bilişim ve turizm gibi sektörlerde araştırmaların yapıldığı ve bu araştırmalarda işe ilgi duyma, mesleki bilgi ve beceriye sahip olma, iş bulma imkanı, iş güvencesi, maaş, kariyer imkanı, toplumsal saygınlık, kolaylık, aile ve çevre gibi faktörlerin kişilerin meslek seçimi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak, literatürde meslek seçimi konusunda giyim üretim teknolojisi, grafik ve moda tasarımı programlarına yönelik bir araştırmaya rastlanmaması nedeniyle yapılan bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2012-2017 yılları arasında Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu moda tasarımı, grafik tasarımı ve giyim üretim teknolojisi programında 2. Sınıf ve öğrenime devam etmekte olan 18-52 yaşlarında 180 öğrenci oluşturmaktadır. Evrenin ulaşılabilir olması ve çalışmaya olanak verecek yeterlikte olması nedeniyle, bütün evrene ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak anketlerin doldurulmasında katılımcıların gönüllülüğü esas alınarak 140 gönüllü öğrenci araştırmaya dâhil edilmiştir. Uygulanan ankete katılma oranı %77,8 olmuştur. Araştırma kapsamına alınan anket uygulamasına katılan toplam 140 öğrencinin 120'si (%85,7) kadın, 20'si (14.3) erkektir.

2.2. Yöntem ve Analiz

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen anket kullanılmıştır. Soru formlarının hazırlanmasında konu ile ilgili görülen çeşitli araştırmaların soru formlarından, meslek seçimi konusunda yapılmış çalışmalardan ve uzman görüşlerinin bulgularından yararlanılmıştır. Anketin geliştirilmesi sürecinde, literatürde ayrıntılı bir araştırma yapıldıktan sonra öğrencilerin meslek seçiminde etkili olan faktörler tespit edilmiştir. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırma kapsamına alınan öğrencilere ait genel bilgiler ile sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişkenlere ilişkin 15 soru; ikinci bölümde ise faktörlerle ilgili 32 önerme ile öğrencilerin meslek alanlarının seçiminde etkili olan faktörleri saptamaya yönelik sorular yer almaktadır. Anket gönüllü olan 104 öğrenciye bizzat araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Öğrencilerin Meslek Yüksekokulunu ve meslek alanlarının tercih nedenleri ile ilgili olarak anket formunda yer alan önermeleri 5'li likert skalasına göre (1-2-3-4-5) puan vermeleri istenmiştir. Ölçekte yer alan önermeler KKM(1)=Kesinlikle katılmıyorum, KM(2)=Katılmıyorum, KK(3)=Kısmen katılıyorum, KT(4)=Katılıyorum ve KKT(5)=Kesinlikle katılıyorum şeklinde kodlanmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 17 for Windows programında değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde ANOVA, t testi ve varyans analizinden yararlanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1.Örneklemin Genel Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan Öğrencilere ilişkin özelliklerin dağılımlarını görebilmek amacıyla frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Genel özellikleri

Öğrencilerin Genel özellikleri	f	%
Cinsiyet		
Kadın	120	85.7
Erkek	20	14.3
Toplam	140	100
Yaş		
-20	82	58.5
20+	58	41.5
Toplam	140	100
Ailelerinin İkamet Ettiği Coğrafi Bölge		
Marmara	30	21.7
Ege	95	67.9
Diğer	15	10.7
Toplam	140	100
Ailenin En Çok Yaşadığı Yer		
İl	57	40.7
İlçe	56	40
Köy	27	19.3
Toplam	140	100
Üniversiteye Yerleşim Şekli		
Sınavla	59	42.1
Sınavsız Geçiş	81	57.9
Toplam	140	100
Aile Aylık Gelir		
-2000	68	48.4
2001-3000	27	24.2
3001-4000	26	18.5
4001+	19	13.5
Toplam	140	100
Mezun Olduğunuz Ortaöğretim		

Mesleki ve Teknik Liseler	131	93.6
Diğer Liseler	9	6.4
Toplam	140	100
Üniversiteye Yerleşim Şekli		
Sınavla	59	42.1
Sınavsız Geçiş	81	57.9
Toplam	140	100
Öğrencinin Çalışma Durumu		
Çalışıyor	34	24.3
Çalışmıyor	106	75.7
Toplam	140	100
Öğrencinin Meslek Alanı		
Moda Tasarımı	47	33.6
Grafik Tasarımı	66	47.1
Giyim Üretim Teknolojisi	27	19.3
Toplam	140	100
Annenin Eğitim Durumu		
İlkokul	86	61.4
Orta dereceli okul	51	36.5
Yüksekokul	3	2.1
Toplam	140	100
Babanın Eğitim Durumu		
İlkokul	58	41.4
Orta dereceli okul	71	50.7
Yüksekokul	11	7.9
Toplam	140	100
Anne Meslek		
Ev kadını	100	71.4
İşçi	19	13.5
Serbest meslek	13	9.3
Emekli	8	5.7
Toplam	140	100
Baba Meslek		
İşçi	41	29.3
Serbest Meslek	57	40.7
Memur	13	9.3
Emekli	29	20.7
Toplam	140	100

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin % 85.7' si kadın, % 14.3'ü erkek olup yaşları ise 18-52 arasında değişmektedir. Araştırmaya alınan öğrencilerin % 58.5' i 20 yaş ve daha küçük, % 41.5'i 20 yaş ve üzerindedir.

Deneklerin ailelerinin ikamet ettiği coğrafi bölgelere bakıldığında % 67.9 Ege bölgesi, % 21.7 Marmara bölgesi, % 10.7 diğer bölgelerde yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca öğrenci ailelerinin en çok yaşadığı yerleri ise % 40.7' si İl, % 40' i İlçe, % 19.9'u köy olarak belirtmiştir.

Deneklerin aile aylık gelir durumları 400 TL ile 10.000 TL aralığında olup, % 48.4 ile 2000 ve daha az, % 24.2 ile 2001-3000, % 18.5 ile 3001-4000, % 13.5 ile 4000 ve daha üzeri aylık gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %93.6' sı mesleki ve teknik liseden, % 6.4'ü diğer liselerden mezun olmuşlardır. Öğrencilerin % 42.1' i sınavla, % 57.9'u sınavsız geçişle üniversiteye yerleşmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin ¾'ü (%75.7) hiçbir işte çalışmazken ¼'ü (% 24.3) meslek alanıyla ilgili ve ilgisiz bir işte çalışmaktadırlar.

Meslek alanlarına göre dağılımlarında denekler % 47.1 ile Grafik tasarım, % 33.6 ile moda tasarımı, % 19.3'ü ile giyim üretim teknolojisi programında öğrenim gördüklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına bakıldığında % 61.4 ile ilkokul, % 36.5 ile orta dereceli okul, % 2.1'inin yüksekokul eğitimine sahip oldukları, babalarının eğitim durumları ise % 41.4'ünün ilkokul, % 50.7'sinin orta dereceli okul, % 7.9'unun yüksekokul eğitimine sahip oldukları görülmüş, anne ve babaların eğitim seviyesinin düşük ve orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin annelerinin % 71.4' ü ev kadını olup herhangi bir meslek sahibi olmadıkları ve diğerlerinin ise düşük bir oranla % 13.5 ile işçi, % 9.3 ile serbest meslek, % 5.7 ile emekli oldukları görülmektedir. Babalarının meslek durumlarına bakıldığında % 40.7' sinin serbest meslek, % 29.3'nün işçi, % 20.7'sinin emekli, % 9.3' ünün memur olduğu ifade edilmiştir.

3.2.Örneklemin Mesleki Tercihleri Hakkındaki Görüşleri

Öğrencilerin mesleki tercihleri hakkındaki görüşlerine ilişkin düşünceleri yorumlanırken *kısmen katılıyorum, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum seçenekleri olumlu; kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum seçenekleri olumsuz* olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların mesleki tercihleri ile ilgili görüşlerine ait özelliklerin dağılımlarını görebilmek amacıyla frekans ve yüzde dağılımları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Meslek Seçiminde Etki Eden Avantajlara Yönelik Tutumları

Mesleki tercihlerinizde İş Avantajlarının Etkileri	KKM Kesinlikle katılmıyorum		KM Katılmıyorum		KK Kısmen katılıyorum		KT Katılıyorum		KKT Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kazancı yüksek bir meslek olduğunu düşünüyorum	9	6,4	10	7,1	48	34,3	46	32,9	27	19,3
Bu mesleğin toplumda saygın bir meslek olduğunu düşünüyorum	5	3,6	14	10	45	32,1	50	35,7	26	18,6
Bu mesleğin kariyer yapmaya imkân tanıdığını düşünüyorum	11	7,9	15	10,7	36	25,7	50	35,7	28	20
Bu mesleğin gelecekte de önemini ve geçerliliğini koruyacağını düşünüyorum	11	7,9	7	5	35	25	51	36,4	36	25,7
Mezun olduğumda kolay iş bulacağım için	14	10	28	20	63	45	23	16,4	12	8,6
Bu mesleğin başka mesleklere girmemi kolaylaştıracak bilgi ve beceriyi kazandıracığı için	17	12,1	35	25	47	33,6	28	20	13	9,3

Katılımcıların iş avantajları kapsamı altındaki; kazancı yüksek bir meslek olduğu konusunda olumlu düşünenler %86,5, olumsuz düşünenler %13,5'tir. Bu mesleğin toplumda saygın bir meslek olduğunu ifade edenler %86,4 iken, saygın bir meslek olmadığını düşünenler %13,6 oranındadır. Bu mesleğin kariyer yapmaya imkân tanıdığını düşündükleri için seçenler (%81,4) çoğunlukta olup olumsuz cevap verenler (%18,6) azınlıktadır. Öğrencilerin %70'i bu mesleğin gelecekte de önemini ve geçerliliğini koruyacağını düşündükleri için tercih ettiklerini % 30'u bu mesleğin gelecekte de önemini ve geçerliliğini koruyacağı hususunda olumsuz olduklarını ifade etmişlerdir. Deneklerin (%70)'i mezun olduklarında kolay iş bulabileceği için seçtiklerini düşünürken (%30)'u kolay iş bulamayacağı düşüncesindedirler. Bu mesleğin başka mesleklere girmemi kolaylaştıracak bilgi ve beceriyi kazandıracığını düşünenler (%62,9), kazandırmayacağını düşünenler (%37,1) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Mesleki Tercihlerinde Mesleki Tecrübenin Etkisi Hakkındaki Düşünceleri

Mesleki tercihlerinizi etkileyen etmenler	KKM Kesinlikle katılmıyorum		KM Katılmıyorum		KK Kısmen katılıyorum		KT Katılıyorum		KKT Kesinlikle katılıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bu mesleği seçmemde önceki iş tecrübelerimin etkisi var	36	25,7	32	22,9	25	17,9	31	22,1	16	11,4
Bu alanda staj yapmam bu mesleği tercih etmemde etkili oldu	32	22,9	30	21,4	32	22,9	35	25	11	7,9
Rol modelimin bu meslekten olması etkilidir.	32	22,9	31	22,1	43	30,7	25	17,9	9	6,4
Mesleğim ile ilgili katılmış olduğum seminer ve konferanslar bu mesleği tercih etmemde etkili oldu.	41	29,3	34	24,3	24	17,1	31	22,1	10	7,1

Mesleki tecrübenin mesleklerini tercih etmelerine ne derece etkili olduğu sorulduğunda; öğrenciler, %55,8 oranında bu alanda staj yapmaları, %55 oranında rol modellerinin bu meslekten olması, %51,4 oranında bu mesleği seçmelerinde önceki iş tecrübelerinin etkisinin olması, %46,3 oranında mesleği ile ilgili katılmış olduğu seminer ve konferansların bu mesleği tercih etmelerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 4: Öğrencilerin Mesleki Tercihlerinde Çaresizlik Etkeni Hakkındaki Tutumları

Mesleki tercihlerinizi etkileyen etmenler	KKM Kesinlikle katılmıyorum		KM Katılmıyorum		KK Kısmen katıyorum		KT Katıyorum		KKT Kesinlikle katıyorum	
C. Çaresizlik										
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bir mesleğim olması için tercih ettim.	35	25	31	22,1	30	21,4	19	13,6	25	17,9
Bir üniversite bitirmiş olmak için tercih ettim.	50	35,7	30	21,4	26	18,6	15	10,7	19	13,6
Meslek lisesinden sınavsız geçiş yapılabildiği için	59	42,1	24	17,1	22	15,7	23	16,4	12	8,6
Bu bölüme puanım yettiği için tercih ettim.	51	36,4	30	21,4	24	17,1	15	10,7	20	14,3
Rastgele seçtim	85	60,7	25	17,9	12	8,6	7	5	11	7,9
Lisede bu mesleği okuduğum için	27	19,3	13	9,3	19	13,6	40	28,6	41	29,3

Katılımcıların çaresizlik genel başlığı altında; %71,2'si lisede bu mesleği okuduğu için %52,9'u bir mesleğim olması için, %42,9'u bir üniversite bitirmiş olmak için, %40,7'si meslek lisesinden sınavsız geçiş yapabildiği için, %42,1'i bu bölüme puanı yettiği için tercih ettiklerini belirtmiştir. Deneklerin % 78,5'i rastgele seçmediğini söylerken % 21,5'i rastgele seçtiğini söylemiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Mesleki Tercihlerinde Değerler Etkeni Hakkındaki Tutumları

Mesleki tercihlerinizi etkileyen etmenler	KKM Kesinlikle katılmıyorum		KM Katılmıyorum		KK Kısmen katıyorum		KT Katıyorum		KKT Kesinlikle katıyorum	
D. Değerler										
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Mesleğin zevkli olması etkili oldu.	40	28,6	22	15,7	39	27,9	21	15	18	12,9
Yaşadığım şehirde bu bölümün bulunması	30	21,4	29	20,7	27	19,3	33	23,6	21	15
Bulduğum şehirde bu alanda birçok işletme olması	33	23,6	25	17,9	30	21,4	28	20	24	17,1
Ekonomik etmenler önemli bir etkidir.	16	11,4	19	13,6	45	32,1	36	25,7	24	17,1
Bu mesleği sevdiğim için	17	12,1	12	8,6	41	29,3	29	20,7	41	29,3
Topluma yararlı bir meslek olduğunu düşünmem	23	16,4	15	10,7	42	30	42	30	18	12,9

Denekler meslek alanlarını (%79,3) ile bu mesleği sevmeleri, (%75) ile ekonomik etmenler, (%72,9) ile topluma yararlı bir meslek olduğunu düşünmeleri, (%58,5) ile buldukları şehirde bu alanda birçok işletme olması, (%58,4) ile yaşadığı şehirde bu bölümün bulunması ve (%55,8) ile mesleğin zevkli olması nedeniyle tercih ettiklerini belirtmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Mesleki Tercihlerinde Yetenek Faktörü Hakkındaki Tutumları

Mesleki tercihlerinizi etkileyen etmenler	KKM Kesinlikle katılmıyorum		KM Katılmıyorum		KK Kısmen katıyorum		KT Katıyorum		KKT Kesinlikle katıyorum	
E. Yetenek										
	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%
Sorumluluk almayı gerektiren bir iş olması	12	8,6	17	12,1	37	26,4	43	30,7	31	22,1
Disiplinli/düzenli çalışmayı gerektiren bir iş olması bu mesleği tercih etmemde etkili oldu.	21	15	23	16,4	41	29,3	32	22,9	23	16,4
Bu mesleği yapacak yeteneğimin olduğunu düşünmem.	11	7,9	15	10,7	37	26,4	37	26,4	40	28,6
Yaşam tarzıma uygun bir meslek olması	16	11,4	20	14,3	41	29,3	31	22,1	32	22,9
Moda ve güncel gelişmeleri takip etmem	25	17,9	21	15	40	28,6	26	18,6	28	20

Tablo 6'da katılımcıların %79'2'si sorumluluk almayı gerektiren bir iş olması, %68,6'sı disiplinli / düzenli çalışmayı gerektiren bir iş olması, %81,4'ü bu mesleği yapacak yeteneğinin olduğunu düşünmesi, %74,3'ü yaşam tarzıma uygun bir meslek olması ve %67,2'si moda ve güncel gelişmeleri takip etmemden dolayı bu mesleği tercih ettim şeklinde fikrini belirtmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Mesleki Tercihlerinde Aile ve Çevrenin Etkisi Hakkındaki Tutumları

Mesleki tercihlerinizi etkileyen etmenler	KKM Kesinlikle katılmıyorum		KM Katılmıyorum		KK Kısmen katıyorum		KT Katılıyorum		KKT Kesinlikle katılıyorum	
F. Aile ve Çevre Etkisi										
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Ailemin yönlendirmesi	61	43,6	33	23,6	17	12,1	14	10	15	10,7
Öğretmenlerimin yönlendirmesi	55	39,3	21	15	27	19,3	22	15,7	15	10,7
Arkadaşlarımın yönlendirmesi	69	49,3	28	20	25	17,9	11	7,9	7	5
Ailemde bu meslekte faaliyet gösteren bireylerin olması bu mesleği seçmemde önemli bir etkindir.	77	55	21	15	18	12,9	13	9,3	11	7,9
Medyadan etkilendim	53	37,9	28	20	25	17,9	19	13,6	15	10,7

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %32,8'inin bu mesleği seçmelerinin tamamen kendi tercihi olduğu görülmektedir. Katılımcıların %67,2'sinin ailelerinin, %54,3'ünün öğretmenlerinin %69,3'ünün arkadaşlarının yönlendirmesinin olmadığını, %32,8'inin ailesinin, %45,7'sinin öğretmenlerinin, %30,7'sinin arkadaşlarının yönlendirmesi sonucunda bu mesleği tercih ettikleri görülmektedir. Ailemde bu meslekte faaliyet gösteren bireylerin olması bu mesleği seçmemde önemli bir etkindir düşüncesindekiler azınlıkta olup (% 30,1), bu düşüncede olmayanlar (%70) çoğunluktadır. Deneklerin % 57,9'u medyadan etkilenmemiş, % 42,2'si medyadan etkilenmiştir.

Independent Samples Test

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Çaresizlik	12,086	0,001	-2,04	138	0,043	-1,86627	0,91583
			-1,95	102,498	0,054	-1,86627	0,95655
Değerler	3,904	0,05	-0,8	138	0,423	-0,67746	0,84374
			-0,78	107,938	0,438	-0,67746	0,87119

Araştırma sonucunda mesleki tercihi etkileyen çaresizlik ($p < 0.001$) ile değerler ($p < 0.05$) ilişkisi önemli olduğu görülmektedir.

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Çaresizlik	Equal variances assumed	5,421	0,021	-3,337	138	0,001	-4,2	1,25869	-6,68881	-1,71119
	Equal variances not assumed			-2,67	22,501	0,014	-4,2	1,57277	-7,45751	-0,94249
Aile çevresi	Equal variances assumed	3,834	0,052	1,256	138	0,211	1,375	1,09479	-0,78974	3,53974
	Equal variances not assumed			1,003	22,476	0,327	1,375	1,37126	-1,46533	4,21533

Araştırma sonucunda mesleki tercihi etkileyen faktörlerinden çaresizlik etkeni ($p<0.021$) ve aile çevresi ($p<0.052$) ilişkisi önemli bulunmuştur.

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Aile çevre	Equal variances assumed	4,955	0,028	-2,243	138	0,026	-1,71919	0,76641	-3,23461	-0,20377
	Equal variances not assumed			-2,346	137,891	0,02	-1,71919	0,73283	-3,16823	-0,27014

Yapılan analiz sonucuna göre *en çok yaşanılan yerleşim yerinin* meslek yüksek okulunu ve meslek alanının tercih edilmesi ile aile çevresinin ($p<0,028$) ilişkisinin önemli olduğu belirlenmiştir.

4.Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu'nda 2012-2017 yılları arasında öğrenim gören; moda ve grafik tasarımı ile giyim üretim teknolojisi programı 2. Sınıf öğrencilerinin meslek seçiminde etken olduğu düşünülen faktörleri ve mesleğin geleceği ile ilgili düşüncelerini tespit etmek amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür.

Bu amaçla 2. sınıfta öğrenim gören, birinci ve ikinci öğretim öğrencilerinin katılımıyla anket yöntemi kullanılmış ve anket verileri üzerine betimsel analiz yapılmıştır. Öğrencilerin Meslek Yüksekokulunu ve meslek alanlarının tercih nedenleri ile ilgili olarak 32 sorudan oluşan çeşitli etmenlere 5'li Likert skalasına göre (1-2-3-4-5) puan vermeleri istenmiştir.

Deneklerin kendi alanları ile ilgili meslek seçimine bakış açıları, mesleğin geleceği ile ilgili düşüncelerine ilişkin görüşlerini içeren veriler bilgisayar ortamında SPSS 17 for Windows programında değerlendirilmiştir. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde ANOVA, t testi ve varyans analizinden yararlanılmıştır.

Evrene ulaşılması hedeflenmiştir ancak anketlerin doldurulmasında katılımcıların gönüllülüğü esas alınarak 140 gönüllü öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Uygulanan ankete katılma oranı %77,8 olmuştur. Araştırma kapsamına alınan anket uygulamasına katılan toplam 140 öğrencinin 120'si (%85,7) kadın, 20'si (%14,3) erkektir.

Deneklerin ailelerinin ikamet ettiği coğrafi bölgeler; % 67,9 Ege bölgesi, % 21,7 Marmara bölgesi, % 10,7 diğer bölgelerde yaşadıkları görülmektedir. Buda bize MYO öğrencilerinin çoğunlukla buldukları bölgedeki okulları tercih ettiklerini göstermektedir. Ayrıca öğrenciler ailelerinin en çok ikamet ettiği yerleri % 40,7' si İl, % 40' i İlçe, % 19,3' u köy olarak belirtmiştir. Deneklerin aile aylık gelir durumları 400 TL ile 10.000 TL aralığında olup, (% 48,4) yarıya yakını 2000 ve daha az aylık gelire sahip oldukları görülmektedir.

Araştırma kapsamına öğrencilerin yarısından fazlası (% 57,9) sınavsız geçişle, % 42,1' i sınavla üniversiteye yerleşmiş ve öğrencilerin %93,6' sını mesleki ve teknik liseden mezun olmuşlardır.

Katılımcıların meslek alanlarına göre dağılımları ise % 47,1 ile Grafik tasarım, % 33,6 ile moda tasarımı, % 19,3 ile giyim üretim teknolojisi programında öğrenim gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin $\frac{3}{4}$ 'ü (%75,7) hiçbir işte çalışmazken $\frac{1}{4}$ 'ü (% 24,3) meslek alanlarıyla ilgili veya ilgisiz bir işte çalışmaktadırlar.

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına bakıldığında % 61,4 ile ilkökul, % 36,5 ile orta dereceli okul, % 2,1'inin yüksekökol eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Babaların yaklaşık yarısı (% 50,7) orta dereceli okul, % 41,4'ünün ilkökul, % 7,9'unun yüksekökol eğitime sahip oldukları görülmüş, anne ve babaların eğitim seviyesinin düşük ve orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Öğrencilerin annelerinin % 71,4' ü ev kadını olup herhangi bir meslek sahibi olmadıkları, babalarının ise meslek durumlarına bakıldığında % 40,7' sinin serbest meslek, % 29,3'nün işçi, % 20,7'sinin emekli, % 9,3' ünün memur olduğu görülmüştür.

Katılımcıların çoğunluğu seçtikleri alanları konusunda mesleklerinin; (%86,5) kazancı yüksek olduğu, (%81,4)kariyer yapmaya imkân tanıdığını, (%70'i) gelecekte önemini ve geçerliliğini koruyacağını, (%70)'i mezun olduklarında kolay iş bulabileceklerini, (%62,9) başka mesleklere girmemi kolaylaştıracak bilgi ve beceriyi kazandıracakları için bu mesleği tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ancak deneklerin bir kısmı da mesleklerinin (% 30) gelecekte önemini ve geçerliliğini korumayacağı, (%30) kolay iş bulamayacağı, (%37,1) başka mesleklere girmeyi kolaylaştıracak bilgi ve beceriyi kazandırmayacağı düşüncesine sahiptirler.

Mesleki tecrübenin mesleklerini tercih etmelerine ne derece etkili olduğu sorulduğunda; öğrencilerin yarısından fazlası (%55,8) bu alanda staj yapmaları, (%55) rol modellerinin bu meslekte olması, (%51,4) bu mesleği seçmelerinde önceki iş tecrübelerinin etkisinin olmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yarıya yakını ise (%46,3) mesleği ile ilgili katılmış olduğu seminer ve konferansların bu mesleği tercih etmelerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların çaresizlik genel başlığı altında; %71,2'si lisede bu mesleği okuduğu için %52,9'u bir mesleğim olması için, %42,9'u bir üniversite bitirmiş olmak için, %40,7'si meslek lisesinden sınavsız geçiş yapabildiği için, %42,1'i bu bölüme puanı yettiği için tercih ettiklerini belirtmiştir. Deneklerin % 78,5'i rastgele seçmediğini söylerken % 21,5'i rastgele seçtiğini söylemiştir.

Deneklerin çoğunluğu (%79,3) meslek alanlarını sevdiğini, (%75) ekonomik etmenlerin zorunluluğu ve (%72,9) topluma yararlı bir meslek olduğunu düşünmeleri nedeniyle bu mesleği tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda yarısından fazlası da (%58,5) buldukları şehirde bu alanda birçok işletme olması, (%58,4) yaşadıkları şehirde bu bölümün bulunması ve (%55,8) mesleği zevkli bulmaları mesleklerini tercih etmelerinde etkili olduğu görülmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%81,4) bu mesleği yapacak yeteneğinin olduğunu düşünmesi, (%79,2) sorumluluk almayı gerektiren bir iş olması, (%74,3) yaşam tarzına uygun bir meslek olması şeklinde düşünürken, yarısından daha fazlası (%68,6) disiplinli / düzenli çalışmayı gerektiren bir iş olması ve (%67,2) moda ve güncel gelişmeleri takip etmemden dolayı bu mesleği tercih ettim şeklinde fikrini belirtmiştir.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %32,8'inin meslek seçimlerinin tamamen kendi tercihleri olduğu görülmektedir. Ayrıca mesleki tercihlerinde; (%69,3) arkadaşlarının, (%67,2) ailelerinin, (%54,3) öğretmenlerinin yönlendirmesinin olmadığını ifade ederken, bir kısmı da (%45,7) öğretmenlerinin, (%32,8) ailesinin, (%30,7) arkadaşlarının yönlendirmesi sonucunda bu mesleği tercih ettiklerini söylemişlerdir. Ailemde bu meslekte faaliyet gösteren bireylerin olması bu mesleği seçmemde önemli bir etkidir düşüncesindekiler azınlıkta olup (% 30,1), bu düşüncede olmayanlar (%70) çoğunluktadır. Deneklerin % 57,9'u medyadan etkilenmemiş, % 42,2'si etkilenmiştir.

Araştırma sonucunda mesleki tercihi etkileyen çaresizlik ($p<0.001$) ile değerler ($p<0.05$) ilişkisi önemli bulunmuştur. Aynı zamanda yapılan analiz sonucuna göre *en çok yaşanan yerleşim yerinin* meslek yüksekökolunu ve meslek alanının tercih edilmesi ile aile çevresinin ($p<0,028$) ilişkisinin önemli olduğu belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Açık, Y., Oğuzöncül, F., Polat, A., Güngör, Y. ve Güngör, L. (2002). "Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Tıp Eğitimi ve Mezuniyet Sonrası Hakkındaki Düşünceleri". Toplum ve Hekim, 17 (3), 195-201.
- Akbayır, K. (2002). Öğretmenlik mesleğine yönelmede ailenin ve branş seçiminde cinsiyetin rolü. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Dergisi, 2, 1183-1188.
- Alper, Z. ve Özdemir, H. (2004). Uludağ üniversitesi tıp fakültesini tercih eden öğrencilerin kimi sosyo-demografik özellikleri ve mesleğe bakış açıları. Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 30 (2), 93-96.
- Aycan, Z. & Pasa, S.F. (2003). "Career Choices, Job Selection Criteria, and Leadership Preferences in a Transitional Nation: The Case of Turkey". Journal of Career Development, 30 (2):129-144.
- Brown, D. (2002). "The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice, ÇELİK, N., ÜZMEZ, U. (2014). "Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Çağrı Merkezi Hizmetleri Örneği". Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOİR), 2 (1): 94-105.
- Dinç, E. (2008). Meslek seçiminde etkili faktörlerin incelenmesi: meslek yüksek okulu-muhasebe programı öğrencileri üzerine bir araştırma. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (2), 90-106.
- Erdem, B. ve Kayran M. F. (2013). Balıkesir üniversitesi turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulu öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14 (1), 81-106. ECCBP. (2012). 2012 Executive Summary. <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>; Erişim:7 Ocak 2017
- Genç, G., Kaya, A. ve Genç M. (2007). İnönü üniversitesi tıp fakültesi öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8 (14), 49-63.
- Köksalan, B. (1999). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Bazı Faktörler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- Korkut-Owen, F., Kepir, D. D., Özdemir, S., Ulaş, Ö. ve Yılmaz, O. (2011, Ekim). Üniversite öğrencilerinin bölüm seçme nedenleri. XI. PDR Kongresi. İzmir, Türkiye.
- Mızrak, Ş. ve Şenel, E. (2011). Meslek liselerinde tekstil konfeksiyon programının seçimini etkileyen faktörler ve programa talep oranı (konya, karaman ve aksaray illeri örneği). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 183-201.
- Pekkaya, M. ve Çolak, N. (2013). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin önem derecelerinin ahp ile belirlenmesi. International Journal of Social Science, 6 (2), 797-818.
- Tokar, D.M., Fisher, A.R., Subich, L.M. (1998). "Personality and Vocational Behavior: A Selective Review of the Literature", 1993-1997. Journal of Vocational Behavior, 53,115- 153.
- TDK. (2014). Büyük Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime &guid= TDK.GTS.530a09a387d6e5.20449525 adresinden 10 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.
- <http://ymyo.karabuk.edu.tr/icerikGoster.aspx?K=S&id=7&BA=index.aspx> Erişim: 8 Şubat 2017
- <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=comgts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58e4b2824681e9.82446236> Erişim: 2 Ocak 2017
- <http://www.eokulegitim.com/moda-tasarimi-bolumu-nedir-meslegi-hakkinda-bilgi/> Erişim:2 Ocak 2017
- <http://www.derszamani.net/grafik-bolumu-nedir-hakkinda-bilgi.html> Erişim:1 Mart 2017
- <http://aml.mebnet.net/tekstil.htm> Erişim:1Mart 2017

BİZANS İKONALARINDAN POSTMODERN SANATA 'BAKİRE MERYEM VE ÇOCUK' TEMASI

Vildan IŞIK ŞEN

Assist. Prof. Dr., Düzce University, TURKEY, vildansen@duzce.edu.tr

Abstract

From the Byzantine Icons to the Postmodern Art the Theme of 'The Virgin Mary and Child'

In this study, the evolution of the 'Virgin Mary and Child' theme in the art historical process has been investigated. It is possible to see the leitmotif in many different artistic forms, such as wallpaintings, illuminated manuscripts, prints, mosaics, canvas paintings, textile products, reliefs or sculptures, which has been repeated for hundreds of years, taking its source from many ancient civilizations before it. In the study, examples of Works related to the theme, is selected over very important artistic periods extending from early Byzantine icons to present day. This study shows that; from Hodegetria to Cindy Sherman and Damien Hirst, 'Virgin Mary and Child' still exists in art, as a theme dealt with different religious and ideological dimensions.

KEYWORDS: Virgin Mary and Child, icon, Byzantine art, Postmodern art,

GİRİŞ

İkona kelimesi, Antik Yunancadaki benzemek, andırmak anlamına gelen εἰκο (eiko) fiilinden gelmekte ve kutsal olduğuna inanılan dinî bir sanat eserini ifade etmektedir (Chatzidakis 2004). Özellikle Mesih İsa'yı, Meryem'i, azizleri, melekleri, peygamberleri kutsal varlıkları veya haç gibi kutsal nesnelere temsil eden ikonalar, Eski ve Yeni Ahit'te yer alan pek çok öyküsel sahneyi de içerebilmektedir. Günümüzde bu terim; ahşap pano boyama ile ilişkilendirilse de Bizans ikonaları, mermer, fildişi, seramik, değerli taş, kıymetli metal, emaye, tekstil, fresk ve mozaik gibi farklı malzemelerden de yapılmış olabilmektedir. Çok küçük boyutlardan anıtsal boyutlara kadar çeşitli ebatlarda üretilen ikonaların kimi kolye olarak boyna asılacak kadar küçük, kimi de *triptik* olarak her iki tarafa açılıp kapanabilen büyük paneller ya da heykeller şeklindedir. Bunların, kilise iç mekânlarını süsleyen fresk ve mozaik gibi daha kalıcı bir karaktere sahip olanlarının yanı sıra bir direk veya çerçeve üzerine monte edilip korunması ve güç vermesi amacıyla savaşta taşınabilen farklı türleri de vardır. Bizans teolojisinde, ikonların temsil ettiği kutsal figürlerle izleyicinin doğrudan iletişim kurmasına izin verildiği için kişi, istek ve dualarını bu ikonalar vasıtasıyla doğrudan aziz veya kutsal kişiye hitap ederek yapabilmektedir. Bu isteklerin arasında mucizevî şifa ve iyi şans talepleri de yer almaktadır (Brooks 2001). Bu yönüyle ikonalar Hristiyanlıkta önemli bir dinsel bir niteliğe sahiptir.

I. Konstantin tarafından 324 yılında kurulan Bizans'ın başkenti Konstantinopolis, sanatın gelişmesine yön veren ruhani bir merkez olarak yeni artistik akımların çıktığı bir merkez olmuştur. Kentte, saraya yakın kimseler ve üst kademelerdeki din adamlarından oluşan çevre, resim sanatında yeni bir dilin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bu çevre tarafından formüle edilen ikonalar, kavranabilir dünyanın somut bir suretidir yani gerçek dünyanın bir yansımasından ibarettir. Asıl surete yani ilk modele benzerliğinden ötürü ikonaların özel bir önemi vardır. Bu nedenle Bizanslı ressamlar için ikona kutsanmış bir prototiptir (Chatzidakis 2004). Doğru

Ortodoks Kilisesi, ikona türündeki resimlerin yapım kurallarını ayrıntılı olarak açıklayan ikonalar teorisini geliştirmiş ve ressamlar da kutsal varlıkların, olayların ya da nesnelerin oluşturulması için özel kurallar ve ikonografik kalıplar kullanmıştır. Bu kurallara dayanarak, resimde tasvir edilen kutsal figürler tanınabilmektedir. Bizans ikonaları, yani Rus, Yunan ve Sırp ikonaları vb.gibi ikonalar, tasvir edilen kişi veya sahne hakkında bilgi vermek üzere tasarlanmış simge ve sembollerle doludur. Bunlar, saç stili, vücudun konumu, figürün giyimi ve arka plan bilgileri dâhil olmak üzere belirli bir kişinin nasıl tasvir edilmesi gerektiği konusunda öngörülen bir yöntemi izleyerek kalıplaşmıştır (Brooks 2001). Figürler, kişisel özellikler taşımaktadır ve belirlenen birkaç geleneksel poz kullanılmaktadır. İkonalarda renk de önemli bir rol oynamaktadır. Altın cennetin ışıltısını, kırmızı kutsal yaşamı, mavi insan hayatını temsil etmektedir. Tanrı'nın yaratılmamış özünü temsil eden beyaz ise İsa'nın dirilişi ve dönüşümü için kullanılmıştır (Delimont). Konstantinopolis kiliselerinde, saray atölyelerinde veya büyük manastırlarda üretilen ikonalar, diğer büyük şehirlerde olduğu kadar çevre bölgelerde ve komşu ülkelerde de ressamların tercih ettikleri bir model olmuştur. Konstantinopolis'teki ikona atölyeleri diğer ülkelerden gelen siparişleri karşılamak için çalışmış hatta bazen ressamlar çalışmalarını yapmak için imparatorluğun dışına gönderilmiştir (Chatzidakis 2004).

Gerek Doğu gerekse Batı sanatını derinden etkileyen Bizans ikonalarında çeşitli ikona kategorileri vardır. Örneğin *insan eli ile yapılan ve insan eliyle yapılmamış* olarak ikonaları iki gruba ayırmamız mümkündür. *Acheiropoieta*, insan eliyle yapılmamış, ilahi kaynaklı ikonaları ifade etmede kullanılan bir terimdir. Sekizinci yüzyıl başlarında, Erken Bizans döneminde ortaya çıkan bu ikona kategorisi, "mucizevi olarak yaratılan imajları" ifade etmektedir ve Bizans tarihinde çok özel bir saygınlık kazanmıştır. En ünlü *acheiropoieta*'dan biri İsa Mesih'in yüzünün izinin bulunduğu beyaz bir bez olan *Hagion Mandilion* yani *Kutsal Mendil*'dir. Diğer ünlü *acheiropoieta* ise *Kutsal Mendil*'den İsa'nın yüzünün izlenimini alan, seramik karo *Keramion*'dur. İnsan eliyle yapılmadığına inanılan bu tür tasvirler daha sonraki dönemlerde İkonaklastlara karşı savunmada en önemli kanıtı teşkil etmiştir (Brooks 2001). İnsan eli ile yapılmış ikona kategorisinde ise *Pieta*, *Koimesis*, *Crucifix* vb. gibi çok sayıda alt başlık yer almaktadır. Bu başlıklardan en önemlilerinden biri *Bakire Meryem ve Çocuk* ikonalarıdır. Her iki kategorideki ikonaların günümüze kadar yüzlerce yıldır süren etkilerini, farklı dönemlerin sanatsal ifadelerinde görmemiz mümkündür. Bu çalışmada, Bizans, Rönesans, Modern ve Postmodern Döneme ait Meryem ve Çocuk teması, ilgili örnekler üzerinden araştırılarak, *Bizans İkonalarında Bakire Meryem ve Çocuk Kategorileri* ve *Bizans Sanatının Ardından Meryem ve Çocuk Teması* olarak iki ana başlık altında incelenmiştir.

I. Bizans İkonalarında Bakire Meryem ve Çocuk Kategorileri

Bizans sanatının ilk ikonaları, Eski ve Yeni Ahit'teki önemli ve saygı gösterilen kişileri anmak veya temsil etmek amacıyla resmedilmiştir. Orta ve Geç Bizans dönemlerinde, bir yandan daha eski yüzyıllardan kalma ikona türlerinin kopyalanmasına devam edilirken diğer yandan yeni ikona kompozisyonları geliştirilmiştir. Meryem ve Çocuk ikonasında görülen yeni form ise on dördüncü yüzyılda ortaya çıkan ve *minyatür mozaik* veya *mikromozaiik* olarak tanımlanan ikonalarlardır. Ayrıca ikonlara değerli metal kaplamalar veya heykeller eklenmesi de Orta ve Geç Bizans dönemlerinde giderek daha popüler hale gelmiştir (Brooks 2001). Bakire Meryem ve Çocuk ikonalarını;

Blachernitissa, Hodegetria, Elousa ve Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk vb. gibi dört ana başlık altında kategorize etmek mümkündür.

Blachernitissa

Bu ikonografik türün monotipi, Konstantinapol'de dördüncü yüzyıla tarihlenmektedir. Birçok Meryem ve Çocuk ikonasının yapıldığı Blachernai Kilisesi'nde yer almasından ötürü *Blachernitissa* olarak adlandırılmıştır. *Platytera* olarak da bilinen bu tür tasvirlerde, Meryem, iki eli yana açık dua ederken yarım figür olarak gösterilmektedir. Çocuk İsa ise Meryem'in göğsünün üstünde bir madalyon içinde tasvir edilmiştir (Görsel 1) (TheAshmoleanMuseum).

Hodegetria

On ikinci yüzyılda *rehber, önder veya yol gösteren kişi* anlamlarına gelen *Hodegetria* grubu ikonalar ortaya çıkmıştır. Bu ikonaların kompozisyonunda, Meryem, bir eliyle sol veya sağ dizinde oturan Çocuk İsa'yı tutmakta diğer eliyle de onu işaret etmektedir (Görsel 2, 3). En meşhur Bizans ikonalarından biri olan *Hodegetria* tasviri, tüm Bizans dönemi boyunca en yaygın kopyalanan ikona türlerinden biri olmuş ve sadece Doğu'da değil aynı zamanda Ortaçağ ve Rönesans döneminde Batı Avrupa'da, *Meryem ve Çocuk*'un temsili üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur (Brooks 2001). *Hodegetria*'nın ilk ahşap panel görüntüsü ise evanjelist Aziz Luka'ya atfedilmektedir. Kanonik İncil yazarlarından biri olan Aziz Luka'nın Meryem'e bakarak boyadığına inanılan bu ahşap panel ikonanın orijinali, beşinci yüzyılda Kudüs'ten Konstantinopolis'teki Hodegon Manastırı'na getirilmiş ve burada muhafaza edilmiştir (National Gallery of Art). Bu orijinal ikonayı görmek isteyen Hristiyan hacılar da bu resmin konulması amacıyla yapıldığı iddia olunan Hodegon Manastırı'na akın etmiş ve manastır, şehrin törensel yaşantısında önemli bir yere sahip olmuştur (Ousterhout 2015: 70). Bazı daha geç dönemlere ait yazmalarda ve Bizans sonrası dönemde ressamlar, Aziz Luka'yı, Bakire Meryem ikonasını çizerken resmetmişlerdir. Bilinen ilk ikonalarından biri altıncı yüzyıla ait Sina Manastırı'ndan gelen ve şu anda Kiev Müzesi'nde bulunan ikonadır ve bize Aziz Luka'nın çizdiği Meryem ikonası prototipine yakın bir örnek sunar (Brooks 2001). Erken Hristiyanlık dönemindeki Roma katakomp resimlerindeki *Oturan Hodegetria* ikonalarının kaynağı, eski Mısır'daki ikonik bir karaktere; Isis'e uzanmaktadır. Çünkü bu dönem, Bakire Meryem'e tapınmanın yaygın olduğu bir dönemdir ve Firavun kültürünün İsis'inin popülerliği de bunu desteklemiştir (Werner 1972).

Görsel 1 *Blachernitissa Bakiresi İkonası (Icon of The Virgin Blachernitiss)*, 17.yüzyıl, panel üzerine yağlıboya, 16,7 x 13 cm, Oxford Üniversitesi Ashmolean Müzesi, İngiltere. Geç Bizans sanatçısı tarafından yapılan bu ikonada, figürlerin isimlerinin Yunanca harflerle yazıldığı kırmızı arka plan, panelin ortaya çıktığı bu bölgede üretilen boyanın karakteristik özelliğidir (The Ashmolean Museum).

Görsel 2 *Bakire Hodegetria İkonası (Icon of the Virgin Hodegetria)*, 12. yüzyılın son çeyreği, ahşap üzerine tempera ve gümüş, Kastorya Bizans Müzesi, Yunanistan (The National Gallery of Art).

Görsel 3 *Hodegetria İkonası*, Agios Yaninis Kilisesi, Ayvalık, Balıkesir, Türkiye. Kilise, günümüzde Sevim ve Necdet Kent Kitaplığı adıyla anılmakta ve kütüphane olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk İsa

Bu tasvirlerde Meryem, yüksek arkalıklı ve minderli tahtta oturmakta ve kucağında Çocuk İsa'yı tutmaktadır. Altıncı yüzyılda ortaya çıkan bu ikonografik tarz, dokuzuncu yüzyıldan sonra düzenli bir biçimde kilise apsilerinin yarım kubbelerini bezeyen temel konu olmuştur. Dokuzuncu yüzyıldan meşhur bir örnek Ayasofya apsisinin yarım kubbesindeki mozaiktir (Chatzidakis 2004). *Tahtta Oturan Hodegetria* olarak da adlandırılan bu ikonalarının kaynağı ise Bakire'ye tapınmanın yaygın olduğu eski Mısır'daki ikonik bir karaktere; Isis'e uzanmaktadır (Werner 1972).

Elousa

Şefkat ve sevecen anlamlarına gelen Eleusa tasvirlerinde Meryem ve Çocuk İsa yanak yanağadır. Bu sahneler, Türkçede karşımıza *Merhametli Meryem* ya da *Şefkatli Meryem* ifadeleri ile de çıkmaktadır. Meryem ve Çocuk'un baş ve ellerinin samimi pozları, aralarındaki sıcak ve duygusal bağı göstermektedir. Elousa'nın diğer bir versiyonu Rus ikonalarında görülen *Theotokos of Vladimir* olarak adlandırılan, annesi Meryem'in yanağına kadar sokulan Çocuk İsa tasvirleridir. Bunlar, Rusya'da çarlık törenleri, patrik seçimleri ve diğer önemli devlet törenleri kutlamaları için kullanılmıştır. *Pelagonitissa* versiyonunda bebek İsa ani bir hareketle elini annesinin yüzüne koymuştur. *Glykophilousa*'da ise anne ve çocuğun öpüşür gibi görünmesini sağlayacak bir betimleme görülmektedir. Bu betimlemelerde Meryem, Çocuk İsa'nın ileride yaşayacağı sıkıntılardan ve çarmıha gerilmesinden ötürü üzgün bir yüz ifadesi içindedir. 19. yüzyılda Batıda, Elousa versiyonları *Virgin of Tenderness* gibi çeşitli isimlerle de karşımıza çıkmaktadır. *Theotokos of Pochayiv* versiyonunda ise Meryem'in yüz ifadesi üzgün değildir. Geç Bizans döneminde gelişen Eleousa tasvirleri Latin ve Batı sanatını derinden etkilemiştir (The Metropolitan Museum of Art; The Byzantine and Christian Museum).

Görsel 4 *İki Azizle Tahtta Oturan Meryem Ana ve Çocuk İkonası*, Aziz Catherine Manastırı, Sina Dağı, Mısır. 6-10. yüzyıllar arasında manastıra yapılan ikonlardan (Chatzidakis 2004).

Görsel 5 *İki Azizle Tahtta Oturan Meryem Ana ve Çocuk İkonası*, Notre-Dame Katedrali, Paris, Fransa. Katedralin yapımı 12.yy'dan 14.yy'a kadar devam etmiştir (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Görsel 6 *Bakire Elousa'nın Taşınabilir İkonası (Portable Icon with the Virgin Eleousa)*, 1300'lerin başları, mozaik, 11,2 x 8,6 x 1,3 cm, ahşap panel üzerine altın, çok renkli taş ve bakır yaldızlı küçük mozaik, Metropolitan Sanat Müzesi,

New York, ABD. Muhtemelen Konstantinopol'de yapılmıştır (The Metropolitan Museum of Art).

II. Bizans Sanatının Ardından Meryem ve Çocuk Teması

Bizans Dönemi *Meryem ve Çocuk* ikonaları sadece Doğu'da değil aynı zamanda Ortaçağ ve Rönesans döneminde Batı Avrupa'da da, büyük bir etkiye sahip olmuştur (Brooks 2001). Bizans Döneminin ardından gelen süreçte daha önceki ikonalarındaki kompozisyonların ve sahnelerin tekrar edilmesinin yanı sıra sanatçılar artık daha farklı kompozisyon kurgusu ve sahnelerle Meryem ve Çocuk tasvirleri yapmaya başlamıştır. Geçmiş örneklerden farklı olarak özellikle Rönesans dönemi eserlerinde bu sahnelerde bir anne ve çocuk arasındaki ilişki ve günlük yaşama dair kareler sanata yansımaya başlamıştır. Dönemin sanat anlayışını yansıtan bu eserlerde, Rönesans'a özgü hava ve çizgisel perspektif kullanımı ile birlikte figür ve nesnelerin gerçekçi görünüşü ve hacimselliğinin de artmış olduğunu görmek mümkündür. Bu dönemin eserlerinde, Çocuk İsa figürünün çoğu zaman yarı çıplak ya da çıplak olarak tasvir edilmesine sıklıkla rastlanır ve artık Bizans dönemindeki gibi yetişkin bir erkek görünümünde değil bebek veya çocuk görünümündedir. Rönesansla birlikte popülerliği artan bu temaya ilişkin örnekleri, Giotto, Cimabue, Filippino Lippi, Ducciodi Buoninsegna, Rogiervan der Weyden, Botticelli, Raphaello, Michelangelo, Leonardo ve Dürer gibi pek çok Rönesans sanatçısının eserinde görebiliriz.

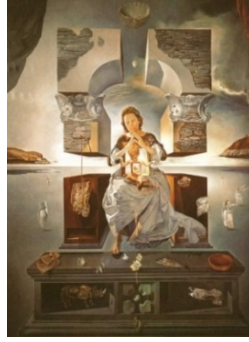
GörSEL 7 Cennidi Pepe Cimabue, *Tahtta Oturan Bakire ve BebekAltı Melek ile (La Vierge et l'Enfant Entourés de Six Anges)*, 1280, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

GörSEL 8 Baldovinetti, *Bakire ve Bebek (La Vierge et l'Enfant)*, 1464, Tuval üzerine yağlıboya, 106 x 75 cm, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

GörSEL 9 Botticelli, *Bakire ve Çocuk, Çocuk Vaftizci Yahya ile (La Vierge et l'Enfantavec Saint Jean-BaptisteEnfant)*, 1470-1475, Tuval üzerine yağlıboya, Louvre Müzesi, Paris, Fransa (Fotoğraf: Vildan Işık, 2017).

Rönesans'ın ardından, sanat tarihsel süreç içinde, Meryem ve Çocuk temasının sanatta popülerliği zamanla azalmaya başlasa da bu temayı işleyen sanatçıların yapıtlarında, yapıldığı dönemin sanat anlayışının yanı sıra sanatçının kişisel üslup ve yorumunu da görmemiz mümkündür. Örneğin bu tema üzerinden El Greco'nun çalışmalarında Maniyerizm'i ya da Rembrandt ve Murillo'nun çalışmalarında Barok dönemin özelliklerini görebiliriz. Meryem ve Çocuk teması, Modernizm içinde de kendine yer bulmuş ve dönemin önemli sanatçılarının yapıtlarında kendini göstermiştir. Örneğin Gauguin'in 1891 yılında yaptığı *la Orana Maria* ve Dalí'nin 1949 yılında yaptığı *The Madonna of Port Lligat* isimli resimleri, farklı modern sanat akımlarının bu temayı yansıtan örnekleri arasındadır. Picasso'nun yapıtlarında ise bu tema, *Meryem*

ve Çocuk başlığı ile değil Anne ve Çocuk başlığı altında, daha dünyevi ve natüralist bir anlayışla ele alınmıştır (pablocicasso.org).

Görsel 10 Paul Gauguin, *la Orana Maria (Hail Mary)*, 1891, Tuval üzerine yağlıboya, 113,7 x 87,6 cm, Metropolitan Sanat Müzesi, New York, ABD (The Metropolitan Museum).

Görsel 12 Salvador Dalí, *Lligat Limanı Meryem'i (The Madonna of Port Lligat)*, 1949, Tuval üzerine yağlıboya, 49,53 x 38,1 cm (Pasero 2006).

Görsel 12 Pablo Picasso, *Anne ve Çocuk (Mother and Child)*, 1901, Tuval üzerine yağlıboya (pablocicasso.org).

Meryem ve Çocuk temasının Postmodern ifade örneklerine ise Cindy Sherman ve Damian Hirst'ün çalışmalarında rastlamaktayız. Cindy Sherman'ın 1989-1990 yıllarındaki otuz beş fotoğraftan oluşan *Tarih Portresi (HistoryPortrait)* serisindeki bazı çalışmalarında bu temayı görebiliriz. Sherman, bu serisinde, on beşinci yüzyılda İtalya'da moda olan *Meryem'in Laktasyonu* veya *Emziren Meryem* gibi isimlerle bilinen sahnelerden referansla yaptığı çalışmalarına da yer vermiştir. Diğer pek çok çalışmasında olduğu gibi bunlarda da kendini model olarak kullanmıştır (Cloutier-Blizzard 2007). Serideki #223, annelik hassasiyetini öven tipik bir Meryem ve Çocuk sahnesi gibi görünse de izleyici özgün ayrıntılara dikkat edince öyle olmadığını fark etmektedir. Abartılı makyajın yanı sıra kasıtlı olarak beceriksizce eklenmiş lastik göğüs, bütün bir Batı sanat tarihindeki bu türden sahnelere yönelik doğrudan bir eleştiridir (Hinderliter 2004). Postmodern ifadenin önemli bir örneğini de Damian Hirst'ün 1990'larda yaptığı *Anne ve Çocuk (Bölünmüş)* isimli çalışmasında görebiliriz. Hirst, Meryem ve Çocuk temasını sıra dışı bir anlatımla ele aldığı bu çalışması için gerçek bir inek ve buzağı kullanmıştır. Çalışmada bütün olarak dondurularak ikiye bölünmüş hayvanlar, formaldehit dolu cam duvarları olan dört büyük tanka yerleştirilmiştir. Camdan birer vitrin görünümündeki bu tankların arasında, izleyicilerin yürüyebilecekleri ve hayvanların iç kısımlarını görebilecekleri kadar da boşluk bırakılmıştır. Sanatçının çalışmasında, klasik Minimalist heykelin saf, temiz çizgisi ile Bacon'ın bağırsakları çıkarılmış etle olan rahatsız edici portresinin bir karışımı görülmektedir (Tate Modern).

Görsel 13 a-b Cindy Sherman, *Tarih Portresi (History Portrait)* Serisi'nden **a.** *İsimsiz #216*, 1989,

b. *İsimsiz #223*, 1990, Modern Sanat Müzesi – MOMA, New York, ABD (The Museum of Modern Art).

Görsel 15 Damian Hirst, *Anne ve Çocuk (Bölünmüş) [Mother and Child (Divided)]*, 1993, İki parça ineğin her biri: 190 x 322,5 x 109 cm, İki parça buzağının her biri: 102,9 x 168,9 x 62,5 cm, Astrup Fearnley Müzesi, Oslo, Norveç (Hirst).

Sonuç

Kaynaklarını kendinden önceki kültürlerden alarak dinsel ve sanatsal tasvirlerde önemli bir tema olarak karşımıza çıkan Meryem ve Çocuk temasının yaygınlaşmasında Bizans ikonografisinin büyük rolü olmuştur. Özel ya da kamu adına yapılmış bu temaya ilişkin sayısız örneğe, Bizans'ın dolayısı ile Hristiyanlığın etki ettiği tüm coğrafyalarda rastlamamız mümkündür. Yüzlerce yıldır çeşitli sanat formlarında üretilen ve sıklıkla birbirini tekrar eden Hristiyanlığın bu ana motifini, postmodern ifadenin eleştirel, absürt veya şok edici yönleri ile Sherman ve Hirst'ün çalışmalarında görmekteyiz. Bu örnekler, söz konusu temanın sanatta halen varlığını bir şekilde koruduğunun göstergeleri olmaktadır.

KAYNAKÇA

BROOKS, Sarah (2001), "Icons and Iconoclasm in Byzantium", *The Metropolitan Museum of Art*, New York, USA. James Madison University, originally published October 2001, last revised August 2009, http://www.metmuseum.org/toah/hd/icon/hd_icon.htm.

CHATZIDAKIS, Nano (2004), "Konstantinopolis'in İkonaları", Konferans tarihi: 25 Kasım 2004, *Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü Konferanslar Dizisi: Bizans Yapılar Meydanlar Yaşamlar*, (Institut Francais d'Etudes Anatoliennes - IFEA) (Ocak 2004-Haziran 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilen konferanslar), IFEA/Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, <http://books.openedition.org/ifeagd/1698>.

CLOUTIER-BLAZZARD, Kimberlee A., (2007), "Cindy Sherman: Her "History Portrait" Series as Post-Modern Parody", *Bread and Circus*, <https://breadandcircusnetwork.wordpress.com/2007/07/29/cindy-sherman-her-%E2%80%9Chistory-portrait%E2%80%9D-series-as-post-modern-parody/>.

DELIMONT, Danita, "Byzantine Icon of The Virgin and Child Pelagonitissa", <http://www.gettyimages.com/detail/photo/byzantine-icon-of-the-virgin-and-child-high-res-stock-photography/102522328>.

HINDERLITER, Beth, (2004), "The Multiple Worlds Of Cindy Sherman's History Portraits", National Gallery of Victoria Publications, *NGV Art Journal 44*, <http://www.ngv.vic.gov.au/essay/the-multiple-worlds-of-cindy-shermans-history-portraits-2/>.

HIRST, Damian, "Mother and Child (Divided), 1993", <http://www.damienhirst.com/mother-and-child-divided-1>.

OUSTERHOUT, Robert G. (2015), "Konstantinopolis'te Su ve Şifa Mimari Kalıntıları Okumak", *Pera Müzesi*. 10 Şubat – 26 Nisan 2015 tarihleri arasında Suna ve İnan Kiraç Vakfı Pera Müzesi'nde açılan "Hayat Kısa, Sanat Uzun: Bizans'ta Şifa Sanatı" sergisi için hazırlanmış katalog. pablocicasso.org, "Mother and Child, 1901 by Pablo Picasso",

<http://www.pablocicasso.org/images/paintings/mother-and-child.jpg>. *Tate Modern*, "Mother and Child (Divided) exhibition copy 2007 (original 1993)", <http://www.tate.org.uk/art/artworks/hirst-mother-and-child-divided-t12751>.

PASERO, Anne (2006), "Salvador Dali, Madonna at Port Lligat, 1949", *Haggerty Museum of Art, Marquette University*, pp. 44-45.

<http://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1>.

Tate Modern, "Mother and Child (Divided) exhibition copy 2007 (original 1993)", <http://www.tate.org.uk/art/artworks/hirst-mother-and-child-divided-t12751>.

The Ashmolean Museum, "Post-Byzantine Artist (17th century) Icon of The Virgin Blachernitissa",

<http://www.ashmolean.org/ash/objects/makedetail.php?pmu=730&mu=732&gty=qsea&sec=&dtm=15&sfm=Artist%20Sort,Title&cpa=1&rpos=0&key=AN1869.14>.

The Byzantine and Christian Museum, "Theotokos Glykophilousa ("Episkepsis")",

<http://www.ebyzantinemuseum.gr/?i=bxm.en.exhibit&id=44>.

"Collections / Icons and Wood-Carvings",

<http://www.ebyzantinemuseum.gr/?i=bxm.en.collections&c=9>.

The Library of Trinity College Dublin, "The Book of Kells",

<https://www.tcd.ie/library/manuscripts/book-of-kells.php>.

The Metropolitan Museum of Art,

"Icon with Saint Demetrios",

<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1970.324.3/>.

"Portable Icon with the Virgin Eleousa",

<http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/2008.352/>.

"Paul Gauguin - Ia Orana Maria (Hail Mary)",

<http://www.metmuseum.org/art/collection/search/438821>.

The Museum of Modern Art, "Cindy

Cherman", <https://www.moma.org/interactives/exhibitions/2012/cindysherman/gallery/7/#/9/untitled-223-1990/>.

The National Gallery of Art,

"The Virgin Hodegetria and the Man of Sorrows",

<http://www.nga.gov/content/ngaweb/features/byzantine/virginmanofsorrows.html>.

WERNER, Martin (1972), "The Madonna and Child Miniature in the Book of Kells: Part I", *The Art Bulletin*, Vol. 54, No. 1, pp. 1-23,

https://www.jstor.org/stable/3048928?seq=1#page_scan_tab_contents.

MESLEKİ EĞİTİMDE UYGULAMANIN ÖNEMİ (MOBİLYA VE DEKORASYON EĞİTİMİ UYGULAMALARI ÖRNEĞİ)

^{1*}Taner DİZEL, ²Bahriye YALÇINKAYA

Pamukkale University, TURKEY, (tdizel@pau.edu.tr)
Lec., Pamukkale University, TURKEY, (byalcinkaya@pau.edu.tr)
* Corresponding author

Abstract

The Importance of the Application in the Professional Training and Continuing Education (Application Examples of Furniture and Decoration Training)

One of the most important factors for the development of the countries is the promotion, support and development of vocational education. the biggest factor in the development of the vocational training is that you value puts large on the importance of the application. The expertise of a professional training without application will quickly forget. This study explains the importance of the application of the vocational training. In the professional areas, furniture and decoration, we play a good role in the world. in this study, we explain how the application of vocational education is realized and how between staff training gives this professional area positive development. We show some examples of the applications relating to vocational education and training. We will try respond to gentle as what you can do even better, finding.

KEYWORDS: Vocational Training, Meaning The Application, Training In Furniture Industry

1. GİRİŞ: MOBİLYA KAVRAMI

Mobilya, oturulan yerlerin süslenmesine ve türlü amaçlarla donatılmasına yarayan eşya olarak tanımlanmaktadır. Mobilya denilince ilk akla gelen ahşap mobilyadır. Özellikle, masa, sandalye, koltuk, dolap, karyola, komodin, kitaplık gibi konut donatılarında, çeşitli büro donatılarında, okul sıra ve masalarında çoğunlukla ahşap malzeme kullanılmaktadır. Günümüzde mobilya yapımında çelik, alüminyum, cam ve plastik gibi diğer malzemeler kullanılmaya başlanmış ise de halen ahşap malzeme bu konuda üstünlüğünü sürdürmektedir (1).

TS 4521'e göre ağaç mobilya; oturma, yemek yeme, çalışma, yatma vb. işlerin yapılmasında kolaylık ve rahatlık sağlayan, parçalarının büyük çoğunluğu masif, lifli, yongalı ve tabakalı ağaç malzemelerden yapılan sabit ya da taşınabilir eşyadır (2).

Mobilyalar kullanım yerlerine ve kullanım amaçlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Her sınıflandırma için ilgili sınıflandırma kümesine ait farklı özelliklerdeki mobilyaları üretebilecek üretim kapasitesindeki iş yerine ihtiyaç olduğu gibi, üretimi gerçekleştirecek kalifiye elemanlara da ihtiyaç bulunmaktadır.

2. DÜNYA VE TÜRKİYE MOBİLYA SEKTÖRÜ

Dünya mobilya sektörü hem ana, hem de yardımcı unsurlarıyla beraber yılda 437 milyar dolarlık bir değer üretmektedir. Dünya mobilya üretimi son 10 yılda iki katına çıkmış ve bunun sonucunda da kalifiye elemana olan ihtiyaç artmıştır. Dünyada en fazla mobilya ithal eden ülkeler, finansal krizler esnasında mobilya ithalatını azaltmıştır. 2013 yılına gelindiğinde, Avrupa'da yavaş bir gelişme olurken, ABD ve Kanada ekonomik kriz öncesindeki düzeyine ulaşmış hatta aşmıştır. Dünya mobilya sektörü istihdam anlamında da dikkate değer bir sayıya sahiptir. Bütün dünyada üretilen mobilya ile birlikte 260.000 kişilik istihdamla sektör her geçen gün alanını genişletmektedir. Mobilya sektörünü daha gelişkin hale getirmek açısından çeşitli ülkelerde çok sayıda fuarlar düzenlenmektedir. Yapılan bu fuarlarla birlikte hem üretilen mobilyalar tasarım, çeşitlilik vs. bağlamında değerlendirilmekte hem de sektörün durumuna ilişkin birinci elden, üreticilerden doğrudan haberdar olunmaktadır. Her yıl dünya genelinde düzenlenen ortalama 60 uluslararası fuarın başını her yıl 10 fuarla İtalya çekmektedir. İtalya'nın ardından her yıl 9 fuar düzenleyen Çin Halk Cumhuriyeti ve 6 fuar düzenleyen Almanya gelmektedir. Ayrıca Türkiye'de her yıl düzenlediği 2 fuarla bu sektördeki faaliyetlerini

etkinleştirmeye çalışmaktadır. AB ülkeleri bağlamında mobilya üretimi ve ticareti konusu dünyanın pek çok bölgesine kıyasla son derece gelişmiş bir husustur. AB'nin bu sektördeki uzmanlığı dünyanın diğer ülkelerinden çok daha fazla olmakla birlikte özellikle mutfak mobilyaları ve döşenmiş mobilya konusunda liderliği ellerinde bulundurmaktadırlar. Bilhassa Almanya ve İtalya, hem üretim hem ithalat ve hem de tüketim konusunda diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha ön planda bulunmaktadır. Dünya mobilya ihracatı 2011 yılında 149,1 milyar \$ düzeyinde iken, 2014 yılında 177,5 milyar \$'a yükselmiştir. Dünyanın en büyük mobilya ihracatçıları Çin, Almanya, İtalya, Polonya ve ABD'dir (3).

Türkiye, sektörün ana ve yardımcı unsurlarıyla beraber ihracatta 2014 yılı verilerine göre 228 ülke arasında 2,421 milyar \$ dünyada 15. sırada, ithalatta ise 2,7 milyar \$ ile dünyada 16. sırada yer almıştır (3).

Türkiye mobilya sektörü diğer sektörler göre en eski sektörlerden biridir. Ülkemizde uzun yıllar boyunca küçük atölye tarzı işletmeler ile lokal üretimler devam ettirilmiştir. Türk mobilya endüstrisi, çoğu geleneksel yöntemlerle çalışan atölye tipi, küçük ölçekli işletmelerin ağırlıkta olduğu bir görünüme sahiptir. Buna karşın son yıllarda orta ve büyük ölçekli işletmelerin sayısı hızla artmaya başlamıştır. Türkiye'de mobilya sektörü, pazarın yoğunlaştığı ve/veya orman ürünlerinin yoğun olduğu belirli bölgelerde toplanmıştır. 2014 yılı SGK verilerine göre mobilya sektörü imalat sanayi içinde 20.867 işletme ile dördüncü, yarattığı 165.118 kişilik istihdam ile yedinci sırada yer almaktadır. 2012 yılında yaklaşık 16,3 milyar \$ değerinde mobilya üreten Türkiye'nin toplam 12,3 milyar \$ değerinde tüketim yaptığı tahmin edilmektedir (3).

Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından 2016 yılı için hazırlanan Mobilya Sektör Raporunun, sektörünün sorunlarının ele alındığı bölümünde, "büyük oranda KOBİ'lerden oluşan Türkiye mobilya sektörü aile şirketi biçiminde çalışan ve aile üyelerince yönetilen bir yapıya sahiptir. İşletmelerde, profesyonel yönetici ve kalifiye iş gücü oranı düşüktür. İşletmelerin gerek muhasebe gerekse girdi, çıktı ve satış kayıtları sağlıklı tutulmadığından durum analizi ve stratejik planlama yapılamamaktadır. Bu bakımdan, işletme sahiplerine ve ortaklarına yönetim, finans, pazarlama vb. konularda eğitim vermek amacıyla seminerler düzenlenebileceği gibi, tasarım, üretim ve işletme konularında uzman kişiler çalıştırmaları önerilebilir(3)" denilmektedir.

Birçok sektörde olduğu gibi mobilya sektöründe de nitelikli eleman ihtiyacı büyük sorun olmaya devam etmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde işlerin belirli bir bölümü, herhangi bir eğitimi olmayan işçilerle yürütülmektedir. Bu durum da, ulusal ve / veya uluslararası standartlara uymayan ürünlerin üretilmesine neden olmakta ve böylelikle gerek dayanıklılık, gerekse kalite ve estetik yönüyle Türk mobilyacılık sektörü, uluslararası alanda en iyi şekilde temsil edilme gücünden uzaklaşmaktadır (4).

3. MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN İHTİYACI: KALİFİYE ELEMAN

Yukarıda anlatılan nedenler ışığında sektörün acil ihtiyacının yetişmiş, kalifiye ve ara eleman olduğu anlaşılmaktadır. Kalifiye eleman eğitimi, uygulamalı eğitim olması nedeniyle zor, yorucu ve maliyeti yüksek bir eğitim sistemidir. Kalifiye eleman ve yetişmiş işgücü ihtiyacı meslek liseleri ve meslek yüksekokulları sayesinde karşılanabilir. Bu nedenle yapılması gereken, devletin mesleki eğitime verdiği önem ve yaptığı yatırımlar kadar, özel sektörün de meslek okullarına maddi ve manevi açıdan destek olması ile mümkün olacaktır. Bunun sonucunda okul-sanayi işbirliği gelişecek, yetişmiş kalifiye eleman ihtiyacı da hızlı bir şekilde giderilecektir.

Kalifiye, dilimize Fransızcadan "qualifié" kelimesinden geçmiş bir kelimedir. Türkçede "nitelikli" anlamına gelmektedir. Kalifiye eleman ise "bir iş konusunda yetişmiş, yeniden eğitim verilerek vakit kaybetmeye neden olmayacak nitelikli, vasıflı eleman" anlamına gelmektedir. Genellikle mesleki ve teknik eğitim kurumlarının mezunları için kullanılan bir tarif olarak da bilinir.

Mobilya işletmelerindeki en önemli sorunların başında "alaylı" olarak tarif edilen, çıraklıktan yetişmiş ve uygulamayı iyi bilen çalışanların, mesleki akademik bilgi açısından yeterli seviyede olmamalarıdır. Bu nedenle üretim bilimsel açıdan desteklenememekte ve bir ayağı eksik kalmaktadır. Mesleki ve Teknik Liseler ile Meslek Yüksekokulları gibi teknik okulların öğrencileri akademik ve teorik eğitimin yanında pratik ve uygulamalı eğitim de alarak hem mesleklerinin akademik kısmını öğrenmekte, hem de uygulamalı eğitim yaparak öğrendikleri

bilgileri yaptıkları çalışmalarla pekiştirmektedirler. Bu sayede piyasanın eksikliği olan teorik bilgiyi uygulamalı bilgi ile birleştirerek üretime hazır elemanlar olarak ihtiyaca cevap verebilmektedirler.

Son yıllarda hizmet sektörlerinin gelişimi mesleki eğitime olan ilgiyi bir miktar azaltmış gibi görünmektedir. Bunun nedeni, hizmet sektörü çalışanlarının, üretim sektörü çalışanlarına göre bedenen daha az yorulmaları olabilir. Ayrıca çalışma ortamları açısından bakıldığında, hizmet sektörü çalışanlarının üretim sektörü çalışanlarına göre daha ergonomik ve rahat ortamlarda çalıştıkları söylenebilir. Ücret açısından bakıldığında ise, her iki sektör çalışanlarının da birbirlerine yakın ücretler aldıkları, bu nedenle hizmet sektörünün daha çok tercih edildiği söylenebilir. O halde mobilya sektöründeki nitelikli eleman ihtiyacının giderilmesine yönelik öncelikle çalışacak personel için daha ergonomik çalışma ortamları oluşturulabilir, personel ücretlerinde iyileştirmeler yapılabilir ve bu sayede meslek daha cazip hale getirilebilir.

Üretimde verimliliği arttırmak için öncelikle çalışanların motive edilerek verimliliğinin artırılması gerekmektedir. Yani piyasa açısından geleceğe yatırım yapılmalı, çalışanların şartları iyileştirilmeli, mesleki eğitimi seçmek isteyen bireylere çalışma hayatı daha cazip hale getirilmelidir. Dolayısıyla mesleki eğitimin tercih edilirliliği artırılmalıdır. Bunun için de özel sektörün meslek okullarına daha fazla destek olması, ileride ülke ekonomisine üretmek katkıda bulunacak öğrencilerin eğitimlerini en iyi şekilde alabilmeleri için mesleki tüm imkanların sağlanması gerekmektedir. Bu sayede piyasanın beklentisi olan nitelikli iş gücü ihtiyacı kolaylıkla karşılanabilecektir.

Gözleme dayalı hazırlanan bu çalışmada, tasarlayarak, üretmek, farkındalık ortaya koyarak gelişebilecek olan mobilya sektörünün ana ihtiyaçlarından olan yetişmiş (kalifiye, vasıflı, nitelikli) elemanın nasıl eğitilmesi, piyasaya nasıl hazırlanması gerektiği, piyasanın talep ve beklentileri ile elemana kazandırılması gereken yetenek ve beceriler konusunda örnekler verilecek ve öneriler getirilecektir. Unutulmaya yüz tutmuş bazı mobilya üretim teknikleri ile günümüz teknolojileri kullanılarak yapılabilecek tasarım ve üretim uygulamaları hakkında bilgiler verilecektir.

4. KALİFİYE ELEMAN EĞİTİMİ VE UYGULAMALARI

Kalifiye eleman "nitelikli" eleman anlamına gelmektedir. Mobilya ve dekorasyon sektörü içinde bu değişmez bir gerçektir. Mobilya ve dekorasyon sektöründe çalışacak kalifiye eleman hangi yeteneklere sahip olmalıdır? Öncelikle bu sorunun net bir cevabı bulunmalıdır. Bunun için de işyeri sayısı ve istihdam değerlerine göz atmak gerekmektedir. Aşağıda 2011-2012 yıllarına ait TÜİK ve SGK verileri verilmiştir.

Tablo 4a. İşyeri sayısı ve istihdam Değerleri

Değerler	2011/kişi
Girişim sayısı	31.089
Yerel birim sayısı	33.924
Çalışanlar sayısı	151.904
Ücretli çalışanlar sayısı	121.080

Kaynak: TÜİK 2012 [5].

Tablo 4b. İşyeri sayısı ve istihdam Değerleri

İstihdamı en çok olan iller				İstihdamı en az olan iller			
Sıra no	İller	İşyeri sayısı	Sigortalı sayısı	Sıra no	İller	İşyeri sayısı	Sigortalı sayısı
1	İstanbul	4.353	24.812	1	Ardahan	0	0
2	Bursa	1.549	17.031	2	Bayburt	3	4
3	Kayseri	760	13.432	3	Tunceli	3	4
4	Ankara	2.156	11.741	4	Gümüşhane	4	5
5	İzmir	1.642	9.916	5	Ağrı	4	8
6	Kocaeli	315	3.442	6	Hakkâri	4	14
7	Antalya	636	2.990	7	Edirne	9	15
8	Düzce	92	1989	8	Iğdır	4	17

9	Sakarya	221	1.795	9	Kilis	3	28
10	Mersin	344	1.529	10	Van	9	42
Liste toplam		12.068	88.667				
Ülke genel toplam							
İşyeri sayısı 16.915							
Sigortalı sayısı 116.860							

Kaynak: SGK, 2012 [6]

2012 yılı SGK verilerine göre her işyerine ortalama 7 sigortalı çalışan düşmektedir. Bu eleman sayılarına bakıldığında işletmelerin büyük bir kısmının küçük ölçekli işletmeler olduğu anlaşılmaktadır. Tüm sektörlerde olduğu gibi, mobilya sektöründe de küçük ölçekli işletmeler ile büyük ölçekli işletmelerin çalışan elemanlardan beklediği donanım ve özellikleri farklıdır. Büyük ölçekli işletmeler daha çok seri üretime dayalı mobilya üretimi yaptıkları için, bu işletmelerde beyaz yakalı ve mavi yakalı olarak tarif edilen çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Beyaz yaka bedensel değil daha çok zihinsel gücüyle, masa başı çalışan, memurdan yönetici pozisyonuna kadar geniş bir yelpazedeki çalışanları içine alan bir gruptur. El emeğine dayanmayan işlerde çalışan beyaz yakalılar daha çok idari ve araştırma geliştirme işlerinde faaliyet gösterir. Bu grup teknolojiyi de ağırlıklı olarak kullanır. Beyaz yaka için üretim planlama, mühendislik, üretim yönetimi, kalite yönetim ve kontrol, laboratuvar, Ar-Ge, bakım onarım, depolama, sevkiyat, pazarlama ve satış başta olmak üzere pek çok farklı pozisyonun bahsedilebilir (7).

Mavi Yaka bedensel gücüyle maaş veya süreli ücret karşılığı çalışan işçilerden oluşur. Mavi yakalılar el emeğine dayanan işlerde çalışır. Mal veya hizmet üretimi yapan bir işletmede, arazide, sahada veya üretim tezgâhı başında birebir emek sarf eden ve zihin gücüne oranla daha fazla beden gücüne dayalı işlerde çalışan mavi yaka, maaş dışında parça başına, saatlik veya yevmiye ile de ücretlendirilebilir. Mavi yaka için ayrıca temizlik, güvenlik, bakım-onarım, üretim tezgâhı gibi iş sahalarından da bahsedilebilir (7).

Büyük ölçekli bu işletmelerin vasıflı işçi çalıştırmasına gerek duyulmamaktadır. Çünkü bu işyerlerinde çalışan mavi yakalı elemanlar sadece önüne gelen parçayı makinede işlemesini öğrenir, diğer işçilerin işini öğrenmesine gerek duyulmamaktadır. Farklı işçilerin işlediği tüm bu parçalar en son montaj biriminde birleştirilerek sistem (mobilya) ortaya çıkar. Dolayısıyla tüm işçilerin mobilya üretimini bilmesine gerek yoktur. İşçi sadece kendi üreteceği parçayı ve çalışacağı makineyi tanımalıdır. Bu büyük işletmelerde tasarım, projelendirme, parça ölçüleri hesaplaması, üretimin planlanması, maliyet hesaplama, detay çözümlenmeleri, pazarlama, nakliye gibi konularla beyaz yakalı çalışanlar ilgilenmektedir.

Küçük ölçekli işletmelerde ise durum farklıdır. Bu tür işletmeler siparişe dayalı üretim yapmaktadır. Dolayısıyla olmayan bir ürünü müşterinin istek, beklenti ve talepleri doğrultusunda, kullanıcının yaşama mekânı ölçülerine uygun şekillendirerek müşterinin beğenisine sunan bir yaklaşımla mobilya üretimi yapmaktadır. Siparişe dayalı üretim yöntemini seçmiş işletmeler az elemanla tasarımdan üretime, malzeme tedarikinden ürün pazarlamasına kadar tüm üretim aşamalarını az sayıdaki çalışanlarıyla yapmak durumundadırlar. Bu nedenlerle birden fazla alanda uzmanlaşmış kalifiye elemanlara ihtiyaç duymaktadırlar.

4.1. Kalifiye Elemandan Beklenen Özellikler

Mobilya sektöründe çalıştırılacak bir kalifiye elemandan aşağıdaki özellikler beklenmelidir.

- Mobilyanın kullanılacağı mekânın ölçüsünü alma, alınan ölçüye ve kullanıcı beklentilerine uygun ve ergonomik olarak ürünü tasarlayabilme,
- Tasarladığı ürünü elde veya bazı bilgisayar programları yardımıyla çizerek yorumlayabilme, müşterinin beğenisine sunma,
- Tasarladığı ürünü kağıda dökebilecek, maliyet hesaplarını ve parça listelerini yapabilecek kadar asgari teknik resim, matematik ve geometri bilgisine sahip olma,
- Tasarlanan ürünle ilgili maliyet hesaplarını üretim ve satış maliyeti olarak yapabilme,
- Tüm malzemeleri tanıma, tasarlanan ürünle ilgili hangi malzemeleri kullanabileceğini planlama,

- Tasarladığı ürünün teknik çizimlerini yapabilecek meslek resim ve perspektif bilgisine sahip olma,
- Tasarladığı ürünün detay çözümlenmelerini yapabilme, birleşme yerlerinde hangi konstrüksiyonları kullanacağını bilme,
- Üretime yönlendirilecek ürünün parça kesim listelerini hazırlayabilme,
- Ürünü üretme aşamasında kullanacağı tüm makineleri tanıma ve yeteri kadar uygulama yapmış olma,
- Tüm ahşap süsleme tekniklerini bilme ve yapılacak ürüne göre üretim yöntem-tekniklerine karar verme,
- Ahşap malzemeyi koruma yöntemlerini bilme,
- İşçi sağlığı ve iş güvenliği hakkında yeterli bilgiye sahip olma,
- Müşteri ile iletişim, kendini ifade etme, tasarladığı ve ürettiği ürünü savunabilme becerilerine sahip olmalıdır.

4.2. Mobilya Mesleki Eğitiminde Uygulama İçerikleri ve Örnekleri

Mesleki Matematik Eğitimi

Mobilya sektöründe çalışacak kalifiye bir eleman temel matematik işlemlerini, oranlamaları, trigonometrik kuralları, açıları, alan ve hacim hesaplamalarını yapabilmeli, ölçü almada, aldığı ölçüyü bölümlenmede, ölçüye uygun ürün tasarımını yapmada, parça listelerini hazırlamada, mobilya dayanım hesaplamalarını yapmada ve bazı detay, köşe, eğim çözümlenmelerinde bu matematiksel kuralların hangilerini nerelerde kullanacağını bilmelidir.

Resim 4.1. Eğimli çatı katı uygulamaları (8).

Örnekteki eğimli çatı katı tasarım ve üretimlerinin yapılabilmesi için bazı matematiksel kuralların ve mobilya üretim tekniklerinin bilinmesi gerekmektedir.

Resim 4.2. Ahşap kakma zemin kaplaması uygulamaları (9).

Yukarıdaki örnekte verilen ahşap kakma zemin kaplaması üretimi için kakma tekniğini bilmenin yanında desenlerin mekân ölçüsüne uygun olarak oranlanması, geometrik şekillerin çizilebilmesi, mekânın bölümlenmesi gibi işlemler matematiksel verilere göre yapılmaktadır. Mobilya mukavemeti yada dayanımı, mühendislik bilimleri içerisinde mobilya mühendisliği olarak bilinen bir bilim alanıdır. Bu nedenle mobilya üretimi yapan kalifiye elemanlar sistemi

(mobilyayı) meydana getiren parçalara gelebilecek yükleri önceden öngörmek suretiyle yeteri dayanımı sağlayabilecek arakesit ölçülerine sahip, mukavemetli mobilyalar üretmek durumundadırlar. Bu dayanım hesaplamaları matematiksel ve istatistiksel temellere dayanmaktadır.

Resim 4.3. Mobilya mukavemet testi (10)

Temel Tasarım Eğitimi

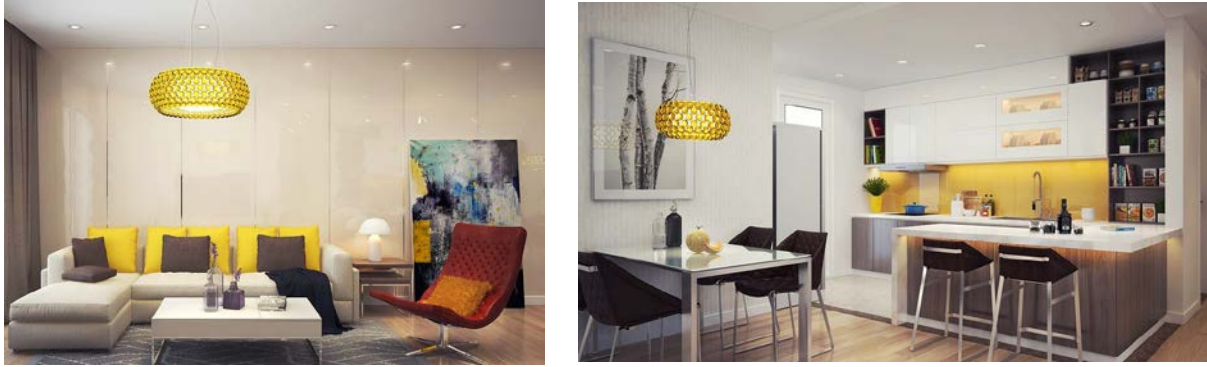
Bingöl'e göre temel tasarım eğitimi, sanatın ve tasarımın temel öge ve ilkelerinin aktarılmasına dayalı gerçekleşen, Mimarlık, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Güzel Sanatlar Liselerine yeni başlayan öğrencilerin alması gereken zorunlu bir derstir. Bu ders sürecinde öğrenciler, alanlarına dair temel kavramları öğrenirken sanatsal düzenleme öge ve ilkelerini uygulamalı çalışmalarla kavrarlar (10).

Temel tasarım dersi, zihinde canlandırılan bir fikrin hayata geçirilebilmesi, görsel olarak ifade edilebilmesi için gerekli olan kavramlar eğitimi olarak, Meslek Yüksekokullarının Mobilya ve Dekorasyon Programlarında da okutulan temel derslerden biridir. Piyasanın ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kalifiye eleman olması beklenen öğrenciler, tasarım yapabilmek için tasarımı etkileyen ana faktörleri ve kavramları, bu kavramların kullanıcıların psikolojisine olan etkilerini biçim, renk, oran, ölçek, uyum, bütünlük, çeşitlilik, vurgu, ritim, doku ve denge uygulamalarını öğrenmek durumundadırlar. İş yaşamları boyunca müşteri istek ve beklentilerine uygun tasarımlar yapabilmenin temel dayanağı temel tasarım eleman ve öğelerini öğrenmekten, dolayısıyla temel tasarım eğitiminden geçmektedir.

Temel Tasarım eğitimi, öğrencinin algılama, izlenim, gözlem, araştırma, çağrışım, buluş, bilgi, değerlendirme ve daha birçok düşünsel süreçlerini devreye sokarak alanı ile iletişim içerisine girmesini sağlarken bir yandan da yeni düzenlemelerle özgün formlara ulaştıran bir süreç niteliği taşımaktadır (11).

Doğada gördükleri karşısında insan zihninde oluşan görüntüler, bireyde geçmiş bilgi ve deneyimleri aracılığıyla çağrışımlar yaratarak farklı biçimlere dönüşürken nokta, çizgi, değer, doku, renk gibi elemanlarla yeni bir tasarım olarak ifadesini bulur. Tasarım sürecini, bilgi, bilginin analizi, araştırma, düşünme, tartışma, yaratıcı sonuca götüren eskizler, sunum paftaları, gerçekleştirilecek çalışma için uygun malzeme arayışı ve sonuçtaki çıktı oluşturmaktadır. Temel tasarım dersinin her aşamasında zihinsel süreçler etkin bir rol oynamaktadır (12).

Resim 4.4. Temel tasarım öğelerinden vurgu (13)

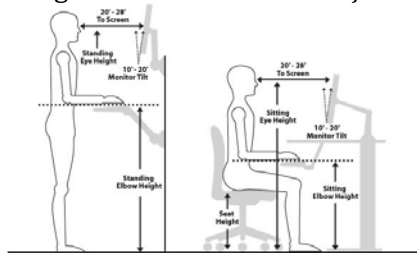
Sade ve modern bir anlayışla dekore edilmiş örnekteki mekânlar, temel tasarım öğelerinden vurgu öğesi kullanılmak suretiyle, sarı renge vurgu yapılarak hareketlendirilmiştir. Ayrıca kullanıcı algısının sarıya yönlendirilmesine neden olmak suretiyle de mekânı sıkıcılıktan ve tekdüzelikten kurtarmıştır.

Ergonomi Eğitimi

“Ergonomi, fizik, kimya, biyoloji gibi doğal, psikoloji, sosyoloji, ekonomi gibi sosyal, tarih, arkeoloji vb. beşeri bilimlerle bunların alt dallarından yararlanarak yapılmış olduğu bilimsel çalışmaların sonuçlarını, mimarlık, mühendislik, yöneticilik vb. alanların hizmetine sunar” şeklinde tanımlanmıştır. İnsan, makine ve çevre üçlüsünü kapsamına alan ergonomi, verimliliği arttırmakla yetinmeyip, insan-eylem-araç (donatı elemanı) uyumunu amaçladığına da vurgu yapmıştır (14).

İnsan-eylem-araç (donatı elemanı) uyumunu esas alan ergonomi bilimi, mobilya alanında mobilya ergonomisi olarak bilinmektedir. Kişilerin kullandıkları mobilyaları ve bu mobilyaları kullanırken yapmış oldukları eylemleri konu alan mobilya ergonomisi, kullanıcıların uygun tasarımlarla psikolojik açıdan rahatlatmayı, maksimum konforunu sağlamayı, eylemleri esnasında yorulmaları en aza indirmeyi amaç edinmektedir.

Kullanıcı ile mobilya arasındaki ilişkinin iyi irdelenmesi ve bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple mobilya tasarlayan tasarımcı ve üreten üretici mobilyanın kullanılacağı çevrenin özelliklerine uygun olarak ürün tasarlayıp üretmek durumundadır. Tasarlanıp üretilecek bu mobilyaların hangi kullanıcı grubuna ait olduğunu, o grubun kendine özgü istek ve ihtiyaçlarını, gruba ait antropometrik ölçüleri, güvenlik gerekliliklerini, kullanıcıların hareket ve eylem kabiliyetlerini, bunun sonucu üreteceği mobilyanın fonksiyonelliğini ve kullanılabilirliğini, dolayısıyla hedef kitle ile ilgili tüm beklentileri karşılamak durumundadır.

Resim 4.5. Ayakta ve oturarak çalışan bilgisayar kullanıcısı için gerekli bazı ergonomik ölçüler (15)

Resim 4.6. Engellilerin ihtiyaçlarına uygun tasarlanmış ergonomik bir mutfak (16)

Resim 4.7. Çocuk ergonomisine uygun üretilmiş mobilyalar (17)

Bilgisayar Destekli Tasarım Eğitimi

Mesleki eğitimin en önemli uygulama alanlarından biri olan bilgisayar destekli uygulamalar, her üretim alanı için farklı özelliklerde geliştirilmiş, farklı ihtiyaçlara cevap verebilen yazılım ve programlar sayesinde yapılmaktadır. Her firmanın değişik üretim alanlarına göre tasarladığı farklı paket programları mevcuttur. Eğitim uzmanları bu programlar içerisinde öğrencilere en uygun olanını belirleyip piyasanın istek ve beklentilerine uygun yetişmiş işgücünü iş yaşamına sunmak durumundadır.

Siparişe dayalı üretimde ürünün hazırlanma süresi genellikle işin detayına, üretim yoğunluğuna ve yöntemine, müşterinin isteklerine, iş yerinin makine parkına, malzemenin teknik özelliklerine ve en önemlisi üretecek elemanların nitelik durumlarına göre değişmektedir. Kalifiye bir eleman ölçüsünü aldığı ürünü üretmeden önce bazı bilgisayar destekli programlar yardımıyla tasarımlarını modellemek suretiyle bir ön sunum şeklinde bu ürünleri müşterinin beğenisine sunabilmektedir. Bu nedenle kalifiye elemanlar eğitim hayatları esnasında iş yaşamının vazgeçilmez bir gerekliliği olan bu programlardan birini veya birkaçını öğrenme mecburiyetindedir. Çünkü müşteri sipariş ettiği ürünü mekânın ölçüsüne ve kendi zevkine uygun üretilmeden önce 3boyutlu modelleme olarak gerçeğe en yakın görüntüsünü görmek istemektedir. Bu nedenle müşterinin beklentisinin en kısa sürede karşılanması gerekmektedir. Buda eğitim süresi esnasında öğrenilen ve daha sonrasında da farklı programların buna eklenmesi suretiyle zenginleştirilen bilgisayar destekli tasarım uygulamaları sayesinde olmaktadır. Aşağıda mobilya ve dekorasyon programı önlisans öğrencilerinin tasarladığı uygulama örnekleri verilmiştir.

Resim 4.8. Bilgisayar destekli tasarım uygulama örnekleri

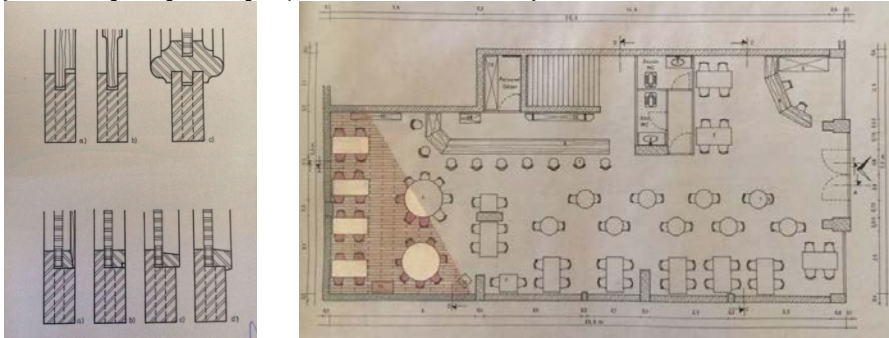
Maliyet Hesabı Eğitimi

Kalifiye bir eleman ürünü hem üretirken, hem de satarken çalıştığı işletmenin maksimum kâr etmesini sağlamalıdır. Bu sebeple, maliyetle ilgili temel kavramları, ürüne ait üretim maliyetlerini, işçilik giderlerini, kâr-zarar kavramlarını, amortisman (yıpranma payı) ve genel gider kalemlerinin tamamını, vergi oranlarını, maliyet fiyatlandırması ve satış fiyatlandırması kavramlarını bilmeli ve gerektiğinde uygulayabilmelidir. Ayrıca hangi malzemenin sınıfına göre ne oranda fire verebileceğini, firenin maliyeti hangi oranda etkilediğini hesaplayabilmeli ve ürünü üretirken en az fire ile hangi kesim tekniklerini kullanarak üretim yapacağını bilmelidir. Siparişe dayalı üretim yapan işletmelerdeki nitelikli elemanlar müşteri istek ve beklentisine uygun tasarladıkları ürünler ile ilgili ister kutu, ister çerçeve veya isterse kombine konstrüksiyonlu olsun ürünün hem net parça listesini hazırlayabilmeli, hem de pratik maliyet hesabını hızlı ve doğru bir biçimde çıkarabilmelidir. Dolayısıyla alan ve hacim hesaplarını, ölçü birimleri ve dönüşümlerini rahatlıkla hesaplayabilmelidir. Ayrıca maliyet hesap cetvellerini, müşteri için sipariş sözleşmesi ve şartnamelerini de hazırlayabilmelidir.

Teknik ve Meslek Resim Eğitimi

Teknik resim, bir şeyin nasıl çalıştığını veya üretildiğini anlamak üzere yapılan çizim mühendisler arasındaki iletişimin en kolay ve doğru şekilde sağlaması açısından büyük öneme sahip teknik bir alfabadır. Temelde doğrular ve eğrilerin çeşitli şekillerde bir araya gelmesiyle oluşan teknik resim, yapılması istenen konstrüksiyon ve tasarımın kâğıt üzerinde tanımlanması sanatıdır (18).

Bu tanım doğrultusunda, kalifiye bir eleman tüm geometrik çizimleri yapabilmeli, teknik resim kurallarını kavramalı ve bilmeli, net resim ve görünüş çıkarabilmeli, zihninde canlandığı bir projeyi kağıda dökerek ifade edebilmeli, tasarladığı ürünün detay çözümleme konstrüksiyonlarını çizerek hangi birleştirmeleri kullanacağını gösterebilmeli ve gerektiğinde ürünü farklı çizim tekniklerini kullanarak üç boyutlu perspektif olarak sunabilmelidir. Teknik ve meslek resim teknik bir elemanın kendini ve tasarımını kâğıda dökerek ölçülü ve oranlı bir şekilde en net ifade etme biçimidir. Aşağıda, derslerde uygulama olarak yapılmış bazı teknik çizim ve perspektif proje örnekleri verilmiştir.

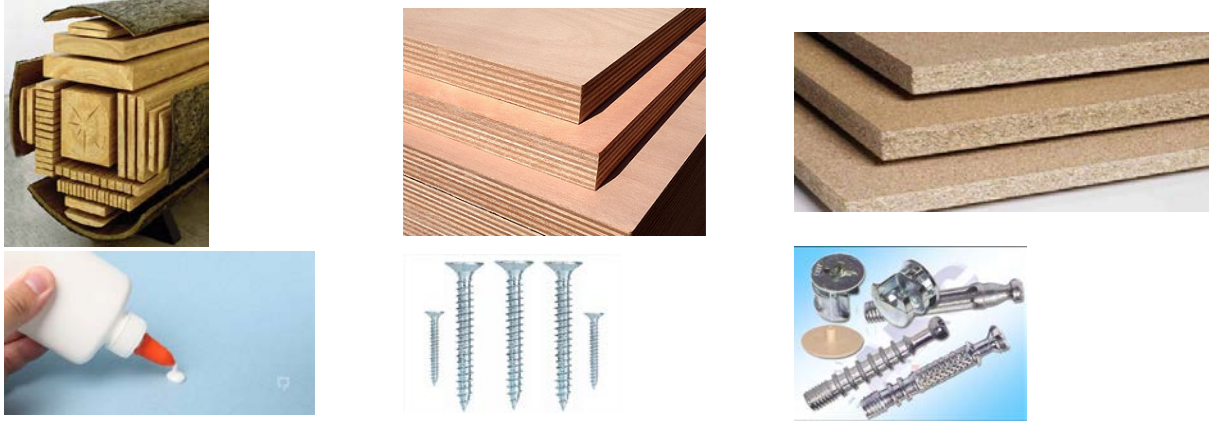

Resim 4.9. Teknik ve meslek resim uygulama örnekleri

Ahşap ve Ahşap Esaslı Malzemeler ile Dekorasyon Malzemeleri Eğitimi

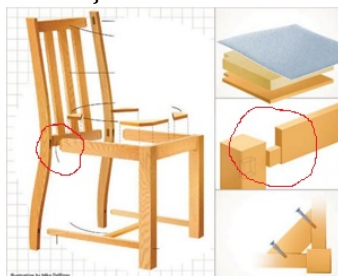
Mobilya imalatı ve iç dekorasyonda, parçaları monte etmek veya ürünü daha estetik gösterebilmek amaçlı, yaklaşık olarak 30 bin kalemde farklı malzeme kullanılmaktadır. Bu kadar çok malzemenin tamamının tanınabilmesi oldukça güçtür. Ama üretimi gerçekleştirecek iyi yetişmiş bir eleman, ne kadar çok uygulamalı eğitim alırsa, o oranda daha fazla sayıda ürünü tanıma imkânı bulur. Ağacın kesilmesinden, tomruk olarak işlenmesine, kereste imalatından, kaplama üretimine, tabakalı veya ahşap esaslı yapay levhalardan, reçine esaslı levhalara, tutkallardan, birleştirme elemanlarına, iç dekorasyonun tamamlayıcı elemanları olan kapı, pencere, duvar, yer ve tavan kaplamalarına kadar birçok malzemeyi tanıyabilmeli ve hangi malzemenin hangi ortamlarda ve mekanlarda kullanılabileceğini bilmelidir.

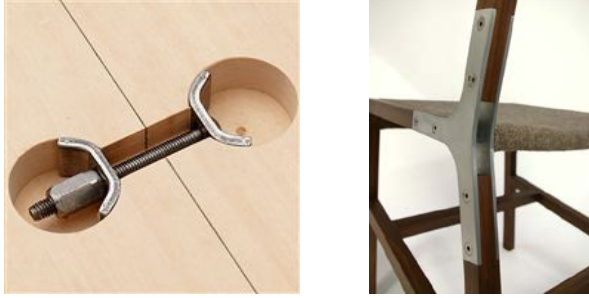
Resim 4.10. Üretimde kullanılan bazı malzemeler (19,20,21,22,23,24)

Detay Çözümleme ve Konstrüksiyon Eğitimi

Siparişe dayalı üretimlerde en önemli sorunlardan biri her siparişin farklı özelliklerde ve teknik detaylarda olmasıdır. Her sipariş bir öncekinden farklı malzemelerde, farklı tasarımlarda, farklı ölçülerde ve farklı detay konstrüksiyonlardadır. Bu sebeple her tasarımı aslında birbirinden ayıran en önemli nokta, formunun çizgisi ve detaylarındaki çözümleridir. Dolayısıyla siparişe dayalı üretimlerde her mekâna ve her ölçüye göre farklı konstrüksiyonları uygulayabilecek, değişik bağlantı tekniklerini bilen, tutkallı ve demonte (sökülüp takılabilir) mobilyaları üretebilen nitelikli ve donanımlı elemanlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle konstrüksiyon eğitimi büyük önem taşımaktadır. Mesleki mobilya eğitiminde detayları çözebilecek, bu detayların teknik resmini çizip üretime yönlendirebilecek veya kendisi üretebilecek elemanların yetiştirilmesi açısından yeteri oranda uygulamalı bir konstrüksiyon eğitimi verilmelidir. Aşağıda mobilya konstrüksiyonlarına ait sandalye birleştirme örnekleri verilmiştir.

Resim 4.11. Tutkallı-zıvana konstrüksiyonlu sandalye detayı (25)

Resim 4.12. Tutkalsız-vida konstrüksiyonlu düz ahşap tabla ve sandalye detayı (26)

Üretim Planlama Eğitimi

Üretim planlama, üretim ortamındaki kaynakları en verimli biçimde kullanarak müşterilerin taleplerini karşılayacak şekilde üretim faaliyetlerinin organize edilmesidir. Bunu yaparken kaynak kullanımlarına ve müşteri taleplerinin karşılanmasına veya karşılanamamasına ilişkin çok çeşitli maliyetler ve kayıplar da göz önünde bulundurulmalıdır (27).

Üretici kurumlar, üretimlerini gelen ürün taleplerini karşılayacak şekilde gerçekleştirmelidir. Bu kapsamda ürünlerin üretim miktarları ve üretim ortamı içinde iş akışlarının belirlenmesi üretim planlama için kritik öneme sahiptir (27).

Üretim ortamlarında planlamayı zorlaştıran çok sayıda unsur bulunmaktadır. Makine kapasiteleri, siparişler ve iş emirleri, rotalar, setuplar, ürün ağaçları, hammaddeler, yarı mamuller, işgücü, kalıplar ve üretim elemanları, terminler, gecikme cezaları, kalite problemleri, vb. bu kapsamda üretimi kısıtlayıcı etkenler olarak düşünülebilir. Çok sayıda kısıtlayıcı etkenin varlığı, kurumlarda üretimin etkin şekilde planlamasını zorlaştırmaktadır (27).

Birden fazla mamulün üretildiği günümüz modern işletmelerinde üretim planlama çalışmaları, üretilen mamuller için optimal miktarların belirlenmesi amacı ile yapılmaktadır. Hangi mamulden ne kadar üretileceği belirlenmeye çalışılırken çeşitli amaçlar içinden yalnızca birini dikkate alan yöntemlerle planlama çalışması yapmak yetersiz kalmaktadır; çünkü günümüz işletmelerinde, kapasitenin tam kullanılması, boş bekleme sürelerinin en az seviyede, stokların belirli bir seviyede tutulması, kârın maksimize edilmesi gibi birbirleriyle çelişen farklı amaçlar vardır (28).

Bu amaçlar doğrultusunda üretimi ve iş akışını yönlendirecek, makine parkında tıkanmaların önüne geçebilecek, üretimi ve siparişleri zamanında yetiştirebilecek gerekli üretim planlama bilgi ve donanımına sahip teknik çözümleyici, planlayıcı nitelikli personel ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu da mesleki eğitimdeki üretim planlama eğitimi sayesinde giderilebilmektedir.

Temel Üretim Makineleri Eğitimi

Mobilya üretimi yapacak kalifiye elemanın manuel ve otomasyon sistemli makinelerle mobilya üretim yöntemlerini ve farklılıklarını, avantaj ve dezavantajlarını bilmesi gerekmektedir.

Siparişe dayalı üretim yapan küçük ölçekli işletmeler genellikle manuel makineleri kullanmaktadır. Otomasyon sistemine dayalı cnc makinesi kullanan küçük ölçekli işletmelerin sayısı oldukça azdır. Cnc makinelerini kullanan personele cnc operatörü denilirken, manuel üretim makinelerini kullanan personele kalifiye eleman denilmektedir.

Manuel makineler yaptıkları işlemlere göre çeşitli alanlara ayrılmaktadır. Bunlar, kaba ölçülendirme, kenar düzeltme ve rendeleme, kalınlık ve genişlik çıkarma, konstrüksiyon birleştirmelerini yapma, tornalama, presleme, zımparalama ve vernikleme makineleri gibi yaptıkları işlemlere göre bazı ana başlıklarda toplanmaktadır. Siparişe dayalı üretimlerde bu makinelerin büyük kısmı işin özelliğine uygun olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle üretim personelinin mesleki eğitimi esnasında hem bu makinelerin kullanımı, hem de mobilya üretim tekniklerinin öğrenilebilmesi için makine eğitimi ve ahşap süsleme teknikleri eğitimi dersini alması ve üreterek uygulama yapması gerekmektedir. Bu makineleri kullanacak personelin, bazı özel kesim tekniklerini, ağacın yapısını, diğer yapay malzemeleri, bıçak çeşitlerini, hangi malzemede hangi bıçağı kullanacağını ve bıçak değiştirmeyi bilmesi ve kaza yapılabilecek her

türlü yanlış uygulamayı önceden öngörerek veya tahmin ederek önlem alabilmesi gerekmektedir.

Resim 4.13-14. Bazı manuel ve cnc mobilya üretim makineleri (29)

Ahşap Süsleme Teknikleri Eğitimi

Mobilya üretimi için çok farklı teknikler kullanılmaktadır. Her farklı teknik ise farklı mobilya stilleriyle anılmaktadır. Günümüzde genel olarak mobilyalar klasik ve modern mobilyalar olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Bu iki ana başlık üretim metotlarına göre farklı alt başlıklara ayrılmaktadır.

Kalifiye eleman müşteri istek ve beklentilerini karşılayabilmek için tüm stilleri bilmek, bu stillerin üretim tekniklerini de öğrenmek durumundadır. Dolayısıyla ahşap süsleme teknikleri eğitimi sayesinde, değişik stillere ait mobilyaların tüm üretim basamaklarının ve farklılıklarının öğrenciye uygulamalı olarak öğretilmesi amaçlanmalıdır. Öğrencinin tüm biçim ve formlardaki mobilyaları üretebilmesi için el yatkınlığı oluşturulmalıdır. Klasik ve modern mobilya üretim yöntemlerine ait bazı alt başlıklar aşağıda verilmiştir.

Klasik Mobilyalar

Kalifiye bir elemanın klasik bir mobilya üretebilmesi için bazı üretim tekniklerini bilmesi gerekmektedir. Bu teknikler;

- Ahşap oymacılık,

- Yüzey oymacılığı

- Tabii şekil oymacılığı (30)

- Dekupe oymacılık

- CNC freze oymacılığı (31)

- **Ahşap tornacılık,**

- Doğrusal tornalama

- Alın tornalama

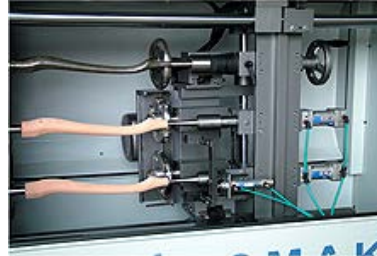
- Burma tornalama (32)

- CNC tornalama (33)

- Eksantrik tornalama (34)

- **Ahşap marketri işlemeciliği (Kakmacılık),**

- Ahşap kakma (35)

- Kaplama ile kakma

- Sedef kakma (36)

- Filato işlemeciliği (37)

- Kaplama alıştırma işlemi

- **Özel stillerle isimlendirilen bazı mobilyaların ve elemanlarının üretimi (XIV. Louis, XV. Louis vb.)**

Resim 4.15. Stillerine göre mobilya ayakları (38)

Modern Mobilyalar

- Ahşap modern mobilya üretimi

- Reçine esaslı malzeme kaplanmış tabakalarla mobilya üretimi
- Lake mobilya üretimi

Resim 4.16. Modern ahşap orta sehpa tabakalı

Resim 4.17. Reçine esaslı malzeme kaplanmış (mdflam) mobilya

Resim 4.18. Beyaz lake boyalı dresuar ve sehpa örnekleri

Ahşap Koruma Teknikleri Eğitimi

Ağaç malzeme higroskopik yapısı nedeniyle bulunduğu ortamdan etkilenen bir malzemedir. Rutubetli ortama girdiğinde nem alarak genişler, kuru ortamda ise nem vererek daralır. Dolayısıyla genişleme ve daralmalar sonucu şişer veya kamburlaşır. Buna ağacın çalması denir ve dezavantajlarından en önemlisidir. Diğer dezavantajları ise rutubetli haldeyken mantarlaşmalar meydana gelebilir veya böcekler, kurtlar tarafından yenilebilir, sıcaklık ve zararlı güneş ışınları ağaç malzeme üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Bu nedenlerle ağaç malzemeyi hem iç, hem de dış ortamlarda korumak gerekmektedir. Ahşap koruma vernikler, emprenye maddeleri, pinotex koruyucular, bezir yağı gibi kimyasallarla veya ısıl işlem olarak adlandırılan yöntemle ağacın yapısı bozularak yapılabilmektedir. Üretimde ağaç malzeme ile çalışacak tüm kalifiye elemanlar bu malzemeleri iyi tanımalı, hangi ortamlarda hangi çeşitlerini kullanacağını iyi öğrenmelidir.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Eğitimi

İşçi sağlığı ve meslek hastalıkları ahşap sektörünün en önemli sorunlarından birisidir. Gerek ahşap veya yapay levha tozları, gerekse vernik tozları solunum yolu rahatsızlıkları oluşturabilmekte, makinelerde bazı iş kazaları meydana gelebilmekte veya ağır yük kaldırma durumu nedeniyle bazı mesleki deformasyonlar oluşabilmektedir. Alınabilecek bazı önlemler sayesinde bunların önüne geçilerek daha sağlıklı çalışanlarla, daha ergonomik çalışma ortamları tasarlanabilir. Kalifiye bir elemanın çalıştığı ortamda karşılaşabileceği meslek hastalıklarını veya kaza risklerini önceden bilmesi ve zamanında gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Genel ve Teknik İletişim Eğitimi

Kalifiye eleman müşteriyle iletişim kurabilen, yaptığı tasarımı müşteriye aktarabilen, aynı zamanda işin teknik çözümlerini işçilere tarif edebilen, işçi ile yönetici arasında iletişim sağlama becerisine sahip, problem çözme gücü yüksek ve ifade yeteneği kuvvetli bir kişi olmalıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yukarıda detaylı olarak anlatılan maddelerde, mobilya ve dekorasyon mesleki eğitiminde, piyasanın istediği özelliklere sahip ve kalifiye eleman ihtiyacını giderecek içerikler sunulmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda içeriği anlatılan her uygulama alanı daha da detaylandırılabilir, coğrafi gerekliliklere veya firmanın üretim sistemine özgü bazı uzmanlık alanları da konuya dahil edilebilir.

Yukarıda anlatılan maddeler ışığında her uygulama alanının birinde kendini en iyi şekilde yetiştirmiş kişiye o alanın uzmanı denmektedir. Kalifiye eleman ise bir mobilya üretim işletmesinin malzeme tedarikinden tasarımına, teknik çizimlerden detay çözümlerine, üretim yöntemlerinden malzeme seçimine ve pazarlamasına kadar birçok ihtiyacına cevap verebilen, uygulama alanlarının birçoğunda veya tamamında kendini yetiştirmiş kişi anlamına gelmektedir. Küçük ölçekli mobilya işletmeleri genellikle az elemanla çok çeşitli, değişik üretim yöntemlerini gerektiren işleri yapabilmeyi amaçlamaktadırlar. Bu nedenle çalışanlarını bir alanın uzmanı olan kişilerden değil de, mobilyayı ilgilendiren birçok alan hakkında bilgisi olan ve uygulama eğitimi almış kalifiye elemanlardan tercih etmektedirler. Bu sayede daha az elemanla daha çeşitli ürün yelpazesine sahip mobilyalar üretebilirken, aynı zamanda işletmenin işçilik giderlerini azaltarak, çalışan az sayıdaki kalifiye elemanına daha iyi imkânlar sağlayabilmektedirler. Bunun sonucunda da işletme sahibi, çalışan ve müşteri memnuniyeti aynı anda gerçekleştirilebilmekte ve işletme kâra geçirilmektedir.

Piyasanın en çok ihtiyaç duyduğu konuların başında yetişmiş işgücü ihtiyacı gelmektedir. Bu nedenle uygulamalı eğitimin önemi bir kat daha artmaktadır. Özgün düşünebilen bireyler, daha özgün tasarımlarla ve farklı üretim teknikleriyle müşteriyi memnun ederken, aynı zamanda işyeri ve ülke ekonomisine de pozitif bir katkı sağlamaktadır. Bu katkının daha da artması için mesleki eğitimciler tarafından piyasadaki günün teknolojilerinin daha yakından takip edilmesi, sektör tarafından ise öğrencilerin mobilyacılık mesleğine yönelmeleri için teşviklerin ortaya konulması ve mezuniyet sonrası piyasada iş bulma kaygısının en az seviyeye indirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu durum okul-işyeri iletişiminin daha çok güçlendirilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

6. KAYNAKLAR

1. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mobilya> (Erişim:28.02.2017)
2. TS 4521, "Ağaç Mobilya, Terimler ve Tanımlar", Türk Standartları Enstitüsü, Ankara (1985).
3. Sevil SAKARYA, Öykü DOĞAN, "Mobilya Sektör Raporu" Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, 2016.
4. İnal, M. E., Toksarı, M., "Mobilyacılık Sektöründe Karşılaşılan Pazarlama Sorunları ve Bu Sorunlara Çözüm Üretmeye Yönelik Bir Araştırma: Kayseri Örneği" ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 2006, ss. 105-121.
5. TÜİK, 2012: İstihdam verileri ve iş yeri sayısı, ISIC-REV.3 No:3611-3614. Bilgi İşlem Merkezi Veri Tabanı, Türkiye İstatistik Kurumu. Ankara.
6. SGK, 2012: İstihdam verileri ve iş yeri sayısı, Sosyal Güvenlik Kurumu.
7. <http://www.kariyer.net/kariyer-rehberi/is-yasamina-giris-nedir-bu-beyaz-ve-mavi-yakadedikleri/> (Erişim:08.03.2017)
8. <http://www.sevdim.org/tag/cati-kati-dekorasyonu> (Erişim:08.03.2017)
9. <http://www.idealparquet.it/i-nostri-parquets#prettyPhoto> (Erişim:08.03.2017)
10. <http://www.restaurant-furniture.ca/restaurant-bifma.html> (Erişim:09.03.2017)
11. San, İnci. Sanat Eğitimi Kuramları 3. Baskı. Eylül. Ankara: Ütopya Yayınevi. 2010.
12. Pazarhoğlu Bingöl, M., "Temel Tasarım Eğitiminde Kavramdan Üç Boyuta Geçişe Yönelik Bir Uygulama Örneği". *idil* 5.21 (2016):339-362.
13. <http://www.pembedekor.com/sari-vurgular-ile-7-ev-dekorasyon-modeli-2015/> (Erişim:09.03.2017)
14. Efe, H., "Mobilya Konstrüksiyon Tasarımında Etkili Faktörlerin Analizi", K.T.Ü. I. Ulusal Orman Ürünleri Endüstrisi Kongresi, Bildiri Kitabı, Trabzon, 484-490 (1993).
15. <http://www.oecbi.com/ergonomics.asp> (Erişim:09.03.2017)
16. <http://www.disabilityaids.co.nz/disabled-friendly-kitchen-advice/> (Erişim:09.03.2017)

17. <http://www.designrulz.com/product-design/table-product-design/2011/06/childrens-furniture/> (Erişim:09.03.2017)
18. https://tr.wikipedia.org/wiki/Teknik_resim (Erişim:09.03.2017)
19. <http://www.formmaksan.com/en/Urunler/UrunDetay/50/mobil-tomruk-kesim-makinasi.html> (Erişim:10.03.2017)
20. <http://www.erpaorman.com.tr/erpa-orman-yeni/kontrplak-iphone.php> (Erişim:10.03.2017)
21. <http://www.mobilyago.com/tr/ipuclari/mdf-ve-sunta-nedir-aralarindaki-farklar-nelerdir> (Erişim:10.03.2017)
22. <http://nasilkolay.com/tutkal-lekesi-nasil-cikar> (Erişim:10.03.2017)
23. <https://www.mehmetbeyazltd.com/urun-gruplari/sunta-vidasi> (Erişim:10.03.2017)
24. <http://www.akkocamakine.com.tr/urunler/> (Erişim:10.03.2017)
25. <https://www.canadianwoodworking.com/plans-projects/dining-room-chairs> (Erişim:14.03.2017)
26. <https://tr.pinterest.com/hechekun/joints/> (Erişim:14.03.2017)
27. http://www.optimumplanlama.com/uretim_planlama_nedir.html (Erişim:14.03.2017)
28. Bumin, B ve Serpil Erol (1992), "Çok Ürünli Üretim Sistemlerinde Amaç Programlama Yaklaşımı", Verimlilik Dergisi (21), 4: 1992: 109-124.
29. <http://www.ahsapislememakinalari.com/altkategoriler.asp?sayfa=altkategoriler&anakategoriid=110> (Erişim:14.03.2017)
30. <http://footage.framepool.com/es/shot/450665478-sauris-tallista-escultura-pirolenosa-martillo-herramienta> (Erişim:27.03.2017)
31. <http://www.uzaylazer.com/galeri/> (Erişim:27.03.2017)
32. <http://www.elifahsapistanbul.com/5x5x80-cm-Burgu-Torna-Ayak-kayin,PR-769.html> (Erişim:27.03.2017)
33. <https://www.youtube.com/watch?v=T139HqDDrTs> (Erişim:27.03.2017)
34. <https://dincmak.makinaturkiye.com/Urunler> (Erişim:27.03.2017)
35. <http://www.luxurywoodflooring.com/bespoke-floors-london-wood-floor-specialists> (Erişim:27.03.2017)
36. <https://tr.pinterest.com/pin/473440979553930341/> (Erişim:27.03.2017)
37. <https://discuss.inventables.com/t/wood-inlays/898> (Erişim:27.03.2017)
38. <https://tr.pinterest.com/pin/642959284271272392/> (Erişim:27.03.2017)

İLHAN BERK'İN RESİMLERİNDE RASTLANTIYI ARAMAK

¹*Sezin TÜRK KAYA, ²Serhat ALADAĞ

¹Assoc. Prof.Dr., Uludağ University, TURKEY, (turkkaya@uludag.edu.tr)

²Uludağ University, TURKEY, (saladag1112@gmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Seeking For Coincidence in İlhan Berk's Paintings

The Second New Movement in which the poets including İlhan Berk were among emerged during the 1950s. The poets of the movement were interested in many other fields of the arts besides poetry, such as painting, music, theatre. İlhan Berk, known as “the Frontiersman” of Turkish poetry, is one of the leading figures of the Second New. With his poems, proses and translations, İlhan Berk gave many great works to Turkish literature. He is also known for his paintings and drawings apart from his literary works. The painters, poets and writers of his milieu had enormous impact on İlhan Berk's poems and paintings. His close friendship with the figures from art world of his time including Abidin Dino, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Cemal Süreyya was the most important factor that cultivated his art. In this study entitled “Seeking For Coincidence in İlhan Berk's Paintings”, the relation between his forms and the coincidental will be analyzed through the artist's figurative paintings. Literature review method will be used during the analysis, by focusing on an overall view on his paintings, the second new movement, the artists that İlhan Berk admired, his artist friends, and his poems. Results obtained will be presented in the conclusion.

KEYWORDS: İlhan Berk, Painting, Coincidence, Figure, Woman

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi edebiyatında İkinci Yeni şiir topluluğunun en etkili ve üretken isimlerinden olan İlhan Berk, 1918 yılında Manisa'da kurtuluş mücadelesinin verildiği yıllarda doğdu. Şiirle ilk teması, ortaokul yıllarında gerçekleşti ve o andan itibaren giderek artan bir tutkuya dönüştü. Bol bol okuyan, dergileri takip eden ve devamlı olarak şiir yazan sanatçı, şiirlerini ilk olarak Manisa Halk Evi Dergisi'nde yayınladı. Ortaokul yıllarında ilk kitabı olan Güneşi Yakanların Selamı (1935) basıldı. Kitap, o yıllarda dergilerde yayınlanan şiirlerinin toplanmasından oluşturuldu. Bu kitabı , şairin yaşamının ilk yıllarında dahi bu alandaki üretkenliğini ve aktif oluşunu gözler önüne sermektedir. İlk ve orta öğrenimini Manisa'da tamamladı, daha sonrasında da Gazi Eğitim Enstitüsü Fransızca bölümünden mezun oldu. Kısa bir dönem öğretmenlik yapmış olan şair, 1956-70 yılları arasında çalıştığı Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Yayım Bürosu'ndaki çevirmenlik görevinden emekliye ayrılarak, eşyle birlikte “Benim yazı odam” diye nitelendirdiği Bodrum'a taşınmış ve daha sonraki dönemlerinde yazmaya orada devam etti. Şairin, Günaydın Yeryüzü(1952), Türkiye Şarkısı(1953) ve Köroğlu(1955) Fransızca öğretmenliği yaptığı dönemleri anlatan kitapları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kitapları daha çok toplumcu-gerçekçi bir anlayışla yayınladığı kitaplarıdır. Şairin daha sonrasında yayınladığı kitapları, Galile Denizi(1958), Çivi Yazısı(1960), Otağ(1961), Mısırkalyoniğne(1962) Türk edebiyat tarihi açısından önceki edebi anlayış ve topluluklara nazaran köklü bir değişimin söz konusu olduğu İkinci Yeni topluluğunun etkisinde kalan kitaplarıdır.

İlhan Berk'in çocukluğunun sıkıntılı ve zor bir süreç olduğu söylenebilir. Yokluk ve sefaletin etkisinde altı çocuklu bir ailenin altıncı ve en küçük çocuğu olarak dünyaya gelir. Yoksulluk, yokluk ve travmatik olaylar üçgeninde, oyundan ve oyuncaklardan yoksun geçen bir çocukluk dönemi yaşaması ve zorluklarla dolu olan çocukluk yılları aslında, çocukluktan uzak geçirilmiş mutsuz bir tabloyu işaret etmektedir. Babasının başka bir kadınla evlenip evi terk etmesi, akıl sağlığı yerinde olmayan bir ablanın evde çıplak gezmesi, zihninde yaşamı boyunca unutamadığı izleri barındırmasına etkindir. Sanatçı, kendim üstüne bir kalem denemesi olarak nitelendirdiği

“Uzun Bir Adam” (1997) adlı kitabında, o yıllarda yaşadıklarının hatırında nasıl yer edindiğini bize belgeler niteliktedir.

“Benim turunculuğum kapalı odalarda (bir tek odada doğup büyüdüm ben), havasız sınıflarda (bir iki yıl Arapça okudum, bir o kadar yıl Muhammet’in öyküleriyle gittim geldim. (Elimden o tuttu, onun üstünde, onunla gidip gelen bulut, güneşli havalarda beni de güneşten koruyordu), rahlelerde (ortayı bitirene değin masa yüzü görmedim) soluk yüzlü şairleri okumamdan kaynaklanıyor. Gülmeyi yine yirmi yaşında öğrendim, denizi de yine bu yaşlarda tanıdım, ergenlik sivilcelerim çıkmadan büyümüş buldum kendimi. Turunculuğum, belki de asıl babamın hiç elimden tutmamasından geliyor”. (Morsünbül, 2006, s. 42)

Şair kendi yorumunda da çocukluğunu yaşayamadığını dile getirir. Doğduğu zaman itibariyle milli mücadele dönemine denk gelmesi, hem çevresel olarak yokluk yaşanması hem de ailesel olarak yaşanan olaylar çocuk yaştaki İlhan Berk için oldukça travmatik ve zor süreçleri işaret etmektedir. Babanın eksikliği ve yoksulluk ile geçirilen bir çocukluk dönemi, şairin “ergenlik sivilcelerim çıkmadan büyümüş buldum kendimi” cümlesi ile, onun için babasının eksikliğinin ne tür bir büyüklükte yaralar açtığını açıklar niteliktedir. Kendisi ile yapılan röportajlarında oyuncaksız geçen bir çocukluk dönemi olduğunu dile getirmektedir. “Benim hiç oyuncaklarım olmadı derken, ben bu dünyada çocuklar gibi oynamadım, koşmadım, atlamadım, yümedim, ağlamadım, gülmedim demek istemiyorum elbet. Yalnız dünün, bugünün çocukları gibi, benim tahta atlarım, kurşun askerlerim, toplarım, silahlarım, taşbebeklerim, su kovalarım, küreklerim bilyelerim olmadı demek istiyorum.” (Berk, Uzun Bir Adam, 1997, s. 32) Anılarında yer alan bu cümlelerin de şairin oyuncaklardan uzak bir çocukluk dönemi olduğunu bizzat görüyoruz. Bir yetişkin için belki oyuncakları olmadan, oyun oynamadan büyümek çok mühim durmayabilir lakin bir çocuk için çocuk olamamanın çok ağır bir durum olduğu söylenebilir.

Bunun dışında şairin özellikle ablası ile ilgili hatırında kalan anıların, onda nasıl yer edindiğini kendisinin cümlelerinde de görmekteyiz. “Bugün benim deli ablamda sevdiğim şey nedir diye düşündüğümde ilk çıplaklığı geliyor usuma; ben onda çıplaklığı, soyunukluluğu sevmişim! Çocuk dünyamın yıkılışı dediğim de bu çıplaklık olacak!” (Berk, Uzun Bir Adam, 1997, s. 36)

Bu çıplaklık, şairin usundan çıkaramadığı travmatik anıları dışında aynı zamanda şairin tüm sanat hayatı boyunca beslendiği en temel kaynaklardan biri olmaktadır. İlhan Berk’in yazınsal ve şiirsel poetikasının şekillenmesi açısından etkili olduğu kadar, İkinci Yeni anlayışını benimsediği 1950’li yıllar sonrasında üretmiş olduğu resimler ve desenlerde de çıplaklığın-erotizmin etkileri görülmektedir.

İkinci Yeni Şiiri ve İlhan Berk

Türk şiirinin tarihsel süreci içerisinde en köklü değişimi yaşadığı dönem, kuşkusuz ki İkinci Yeni şiir topluluğu ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu topluluğun temsilcileri arasında İlhan Berk, Cemal Süreya, Edip Cansever, Turgut Uyar, Ece Ayhan ve Sezai Karakoç bulunmaktadır. Bu zamana kadar doğayı ve toplumu yansıtmacı bir anlayışla işleyen Türk şiir poetikası, İkinci Yeni’lerle birlikte şiire anlam yükleme ve yansıtma anlayışından bir kopuşu temsil etmektedir. Şiirde, beş duyu organının algıladığı gerçekliği yansıtmaktan ziyade, şiiri anlam yükünden kurtarma anlamına geliyor. Bunu resim sanatına benzetirsek, olmayanı yapma (yaratma) eylemi olarak nitelendirilebilir. Görülen gerçeklik dışında, soyut anlatımın, dilde deformatörün hakimiyeti söz konusudur. Topluluğun bu konudaki en uç ve etkili örneklerini veren İlhan Berk’in, hem yazınsal hem resimsel üretimlerinde karşımıza çıkmaktadır. İlhan Berk dışında diğer şairlerde dahil, esas olarak İkinci Yeni topluluğunun dikkat çekmesinde, Türk şiiri üzerindeki köklü değişimlerinin yanı sıra toplulukta yer alan şairlerin sanatın diğer alanlarıyla da ilgilenmiş olmalarıdır. 1950’lili yıllarda özellikle şiir-resim arasında benzer dönüşümler olduğu bilinmektedir. Söz konusu şairler, sanatın diğer alanlarıyla olan iletişimlerinde, şiirlerini oluşturma konusunda faydalanmışlardır. Şiirlerin üretiminde sanatın diğer disiplinleri ile olan etkileşimleri söz konusudur. Bu durum, İkinci Yeni topluluğundaki şairlerin çoğunun resim sanatıyla, özellikle de soyut resim ile yoğun bir etkileşimlerinin olduğunu işaret etmektedir.

İkinci Yeni topluluğunda en temel anlayışlar arasında karşımıza, sürrealist(gerçeküstüçülük) ve soyut dışavurumculuk çıkmaktadır. *“Bu akım İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda New York'ta gelişti. Evrensel duyguları betimleme çabası temel özelliğidir.”* (Little, 2010, s. 122) Doğa, insan vb. gibi doğal betimlemelerden uzak, yüzey üzerinde plastik elemanların hakim olduğu (renk,biçim,form vb.) ve öznel bir anlatım dilinin esas alınarak duyguların betimlendiği resimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik ve insani değerlerin betimlemeleri ve tasvirlerinden uzak sadece resmin elemanlarından oluşan, resmin salt gerçeği olarak ifade biçimidir. Soyut resim, bu zamana kadar ki var olan anlatım düzeninden çok farklı, öykü içermeyen, ezber yada tekrar olmayan bir anlatım yolu izlemektedir. Önemli olan resim gerçeğinin salt anlatımıyla, sadece resim olarak o işlevi yerine getirmesi söz konusudur.

1950'lili yıllara Türkiye dışında geniş bir çerçeveden baktığımız zamanda, soyut düşüncenin ivme kazandığını sadece resim-şiir alanlarında değil, sanatın tüm kollarında hakim bir düşünce olmaya başladığı görülür.

İkinci Yeni topluluğundaki karşılığına dönecek olursak, Karaca'nın da dediği gibi, İkinci Yeni ilk olarak şiiri, us ve mantığın güdümünden kurtarmayı amaçlamıştır. (Karaca, 2010, s. 282) Yani şiire, en temelinde ise dili, aklın ve mantığın alanından sıyrmanın onu özgürlüğe kavuşturacağı vurgulanmaktadır. Özgür olan dil, üretir. Üreten dilde ise sanat, bilim, gelişmeye ve zenginleşmeye açık bir alana hakim olur. Şairler bunu başarabilmek adına sanatın resim-müzik gibi alanlarında da etkin olmayı amaç edinmişler ve bilindik anlayışın dışında bir yol izlemişlerdir. Soyut resim anlayışında olduğu gibi, resmin salt gerçekliğini ifade etmek istemelerinden yola çıkarak İkinci Yeni topluluğu da bir bakıma, şiirin ve özellikle dilin salt ifadesini, gerçekliğini temel alan bir amaç hedeflemişlerdir.

Bunu daha iyi açıklayabilmek adına İkinci Yeni topluluğunun resim üzerine düşüncelerine bakmamız yerinde olacak. Karaca'nın, Cemal Süreya'nın günlüğünden gösterdikleri ile İkinci Yeni topluluğunun resimle olan temasını daha somut bir şekilde ortaya koymaktadır. *“Birkaçımızda büyük resim tutkusu vardı. Boyuna albümleri karıştırdık. Sözgelimi, Edip Cansever'le ben. Sezai Karakoç, resme başka bir açıdan bakardı, ama bakardı(...). (...)Karıştırdık albümleri (ne albümler ama): Chagall ne yapmış? Yüksel Arslan? Arkadaşımızdı Yüksel Arslan. Edgü de arkadaşımız Edip'le resmin sorunları üzerinde çok konuştuk(...). (...)1957'de miydi? Michel Seuphor'un Soyut Resim Sözlüğü'nü (Dictionnaire de La Peinture Abstraite) almıştım. Kitabın gerçekten çok önemli (benim için bugün daha önemli) önsözünü Edip'e çevirerek okumuştum(...).(...) Bir de, her şeyin ötesinde, Klee. Çok başkaydı, hayatımızda bizim Klee. Klee'yi anlayabiliyorduk .* (Karaca, 2010, s. 293) İkinci Yeni'nin, resim sanatıyla olan ilişkisinde, Kandisky, Marc Chagall ve özellikle de Paul Klee'nin başlıca dikkatlerini çeken ressam olduğu görülür. Bu isimler soyut düşüncenin etkisi altında üretimlerini sürdüren sanatçılardır.

Bu konuda bir başka örnekte, İlhan Berk'tir. İkinci Yeni topluluğunun şairleri arasında resim-şiir ilişkisi açısından pratik anlamda en çok ilgilenen isimdir. Resim sanatıyla her zaman ilgilenmiş, buna dair düşüncelerini dile getirmiş ve bunun dışında da özellikle figüratif anlamda çalışmalar gerçekleştirmiştir. Şairin İstanbul'a geldiği yıllarda bulunduğu sanat çevresinde şairler ve yazarlar dışında ressamlarla da yakın arkadaşlıklar içinde olduğu görülmektedir. Bu isimlerin en başında ise çağdaş Türk resim tarihinin önemli ressamlarından biri olarak bilinen Abidin Dino gelir. Sanatçı, İlhan Berk için 1979 tarihinde gazete de yayınladığı yazısında resme olan ilgisinin sebebini şu cümleleri ile açıklamaktadır.

“1939 yılıydı İlhan Berk İstanbul'a geldiğinde, güleç bir dikey olarak Komando Han'daki atölyemin demirbaşları arasına karıştı. Galata Kulesi çizgisinde, En üst katta bulunan iş yerim, eşgüdümlü bir resim ve şiir üretme fabrikası olmuştum. En önemlisi: Türk sanatı sürekli gerdeğe giriyordu kentle, İstanbul'a halvet oluyordu. Korkarım İlhan Berk'in kaderi, -hele ressam olarak- her duvarı ayrı bir renge boyanmış Komando Han'da “bağlandı”. Orda tutuldu resim denen ince hastalığa.” (Dino, 2016)

Sanatçı, şairin resme olan ilgisinin esas olarak onun yanında atölyede vakit geçirdiği zamanlarda gerçekleştiğini dile getirmektedir. Şair, resme olan ilgisini her zaman vurgulamıştır. Bu konudaki kendi düşüncelerinde ise ;

“Resim benim dünyam değil. Dünyayı görmeme de engel değil. Resim yapmak beni mutlu ediyor. Hepsi bu.

Yazmak ise mutsuzluktur. Kendini mutlu sayan gerçek yazar yazmaz. Benim mutlu olduğum bir tek şey var: Resim yapmak. Miller resim yapmaya 'yeniden aşık olmak' diyor. Andre Malraux da yazarların mutsuz, ressamların mutlu olduğunu söyler. Ben hiçbir zaman resim yapayım diye oturmam. Önümde her zaman kağıtlar olmuştur. Daha doğrusu yürümeyen şiirler. Ayrımına varmadan onlar üzerinde elim gider gelir, çiziktiririm. Beni ilgilendirirse de boyarım. Ya gerçekten yazacak bir şey olmadığında, okumak da beni ilgilendirmiyorsa, gene ayrımına varmadan koca bir kartın alır, çizer boyarım. " (Günfrfd, 2010)

İlhan Berk ve Eserleri Üzerine

Şair, resimle olan ilişkisini, bir ressamın resimle olan ilişkisinden çok farklı olduğunu ve bir profesyonel gibi yaklaşmadığını cümlelerinde dile getirmektedir. Sanatçı, ressam olmamanın rahatlığı ve bilinçsizliği çerçevesinde figürlerini üretmektedir. Resim yapmak, şair için her şeyden uzaklaştığı ve mutlu olduğu bir alan oluşturmaktadır. Bu algı kapsamında İlhan Berk'in üretmiş olduğu resimlerinden örnek verecek olursak;

Resim 1: İlhan Berk, kâğıt üzeri karışık teknik, Bodrum Nuro Sanat Galerisi Arşivi
Sanatçı, kâğıt üzerine yaptığı bu çalışmada su bazlı bir boya ile birlikte kurşun kalem vb. malzemelerle yapmış olduğu resimde çıplak bir kadın figürü bulunmakta. Figüre bakıldığında deformenin hakim olduğu görülmekte.

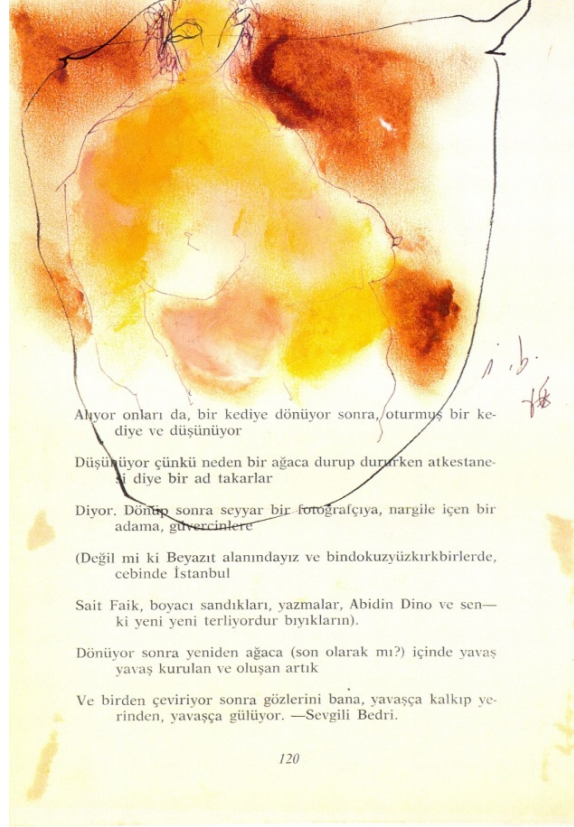
Dikey olarak kurgulanan bu çalışmada deformenin etkisinde figür beden ve uzuvları açısından uzatılmış. Sağ yarıda yer alan açık tonlardaki figürü, sol yarıdaki koyu renkli şeffaf alan dengelemiş. Geometrik formlardan ziyade organik formların hakimiyeti söz konusu.

Sade ve az rengin hakim olduğu bu çalışmada sanatçı, figüratif resimde deforme ve dışavurumcu etkilerini baskın tutmuştur. Çizgilerin özellikle dikkat çektiği çalışmada, formun oluşumu açısından yumuşak hatlara sahip olmasına rağmen çizgilerin kalın ve bastırılmış hissini uyandırması dışavurumcu bir tavrı sergilemektedir. Kadın imgesinin kullanımı ise sanatçının kadın-çiplaklık-erotizm konusundaki beslendiği kaynak olarak etkisini göstermektedir.

Deforme ve dışavurumcu tavrın etkisinde üretilmiş olan figüratif resimde, sanatçı duygusal yönünü etkin bir biçimde yansıtmıştır.

Şairin resimsel üretimine dair bu örneği, onun resim sanatına olan bakışını anlamamız konusunda görsel olarak bir çerçeve sunmaktadır. Bu örnekten sonra, Şair'in çevresindeki

arkadaşlıklarına Abidin Dino dışında başka bir örnekle devam edelim. İlhan Berk gibi, çok yönlü bir sanat anlayışını benimsemiş olup, hem yazınsal hem de resimsel işleri ile Türk sanatında önemli bir yere sahip olan Bedri Rahmi Eyüboğlu'da şairin yakın arkadaşlık kurduğu isimler arasındadır. Sanatçı, İlhan Berk'in bir anı betimlediği çizimlerinden bir kesitin yer aldığı dizelerinde karşımıza çıkmaktadır.

Resim 2: İlhan Berk, kağıt üzeri karışık teknik, Bodrum Nurool Sanat Galerisi Arşivi

Bu örneklerde, farklı disiplinlerde işler üreten sanatçıların, kimi zaman aynı ortamlarda bulduklarını, birlikte vakit geçirdikleri görülmektedir. Bu ilişkinin, üretim açısından sanatçılar arasında çok yönlü ve etkileşimli bir ortamı doğurduğu söylenebilir. Etkileşimin yansımaları özellikle İlhan Berk üzerinden inceleyecek olursak, bu durumun şair için dizelerini oluşturma konusunda sağlamış olduğu katkı bir yana, aynı zamanda resimsel açıdan da üretime taşınan bir sürece dönüşmüştür. Şairin şiirsel üretiminde resmin, ne derece önem arz ettiğini şu cümlelerinden anlayabiliriz. “...Kahvemi pişirdim. Mısır resimlerine bakıyorum. Bir şiir yazacağım zaman, şiirin konusuyla ilgili resimlere bakmaya bayılırım. Defterime Şalome'nin üç desenini çizdim. Odanın duvarları ne zamandır eski çağ resimleriyle dolu.” (Morsünbül, 2006, s. 83)

İlhan Berk için resim, sadece ilgilendiği, gözlemlendiği ya da yazınsal üretimine sağladığı katkıdan çok daha fazlasını içermektedir. Resim onun için her şeyden uzaklaştığı ve büyük bir keyif duyduğu sanatsal disiplin olmaktan öte, aslında duygularının ve anılarının ifadesinde ana eleman olmuştur. Kimi zamanda resimden duyduğu keyif, hayranlık derecesine ulaşmıştır. Sanatçının resim konusundaki düşüncelerine biraz daha bakacak olursak resmin onun için ne ifade ettiğini daha iyi anlayabiliriz;

“Resim yaparken korkunç sevinç duyarım. Yeniden dünyaya gelmiş gibi bulurum kendimi. O süre içinde de bitiririm. Gözüm tutarsa kalır, tutmazsa yırtarım. (...) Çizgi beni alır götürür. Ona, bir ona bırakırım kendimi. Elimini alıp götürdüğü yeri denetlemem, düzeltmem, bırakırım. Bütün o çıplaklar (figürler) böyle kendiliklerinden düşer kağıtlara. Boya da öyle. Hiçbir boyanın, ışığın yerini merak etmedim. Önümde ne varsa onu kullanırım. Raslantısal. (...) Çıplakların dışavurumculuğunu ben bilmem.

Ama resimsel bir şey söylemem istenirse, beni yalnız ve yalnız deformasyon ilgilendirmiştir. (Deformasyon, gerçekten daha gerçek de ondan belki).” (Günfrfd, 2010)

Şair resmini, çizginin ve elinin hakimiyetine bıraktığını söylediği figüratif resimlerinde, belki de anılarına dair, özellikle de ablası ile alakalı hatırında kalan yaşamışlıkların hakimiyeti söz konusu olmaktadır. Çocukluğuna dair belirtmekten de kaçınmadığı anıları arasında, “abla-çıplaklık” ikilemi düşünüldüğünde aslında, sanatçı üzerinde “rastlantısal” olduğunu belirttiği resimlerinde biçimsel olarak bu ikilemin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Şairin figüratif söylemlerinde, aynı zamanda özellikle ilgilendiği deforme ve çizginin etkisinin belirgin olduğu en etkili işlerinden biri ‘Resim 3’teki örnektir.

Resim 3: İlhan Berk, kağıt üzeri karışık teknik, Bodrum Nurol Sanat Galerisi Arşivi

Bu çalışmada sanatçı, kalemle birlikte renklerin şeffaflığına dikkat edildiğinde su bazlı boyalar kullandığı görülür. Kağıt üzerine akrilik yada sulu boya ile yapılan resimde çevre çizgileri (konturlar) kalemle çizilmiştir. Resimde oturan çıplak kadın figürü görülmekte. Büyük kadın figürünün dışında, daha küçük olarak çizilmiş farklı duruşlarda çıplak kadın figürleri bulunmakta. Bu figürler, büyük kadın figürü etrafında çember oluşturacak şekilde sıralanmış. Zemin üzerinde yazılar bulunmakta. Pastel tonlarda ve sıcak renkler kullanılmış. Sarı, kahve ve kırmızı tonlarının dışında siyah renk resmin genelinde hakim olmaktadır.

Resim dikey olarak kurgulanmış ve dikey kurguyu desteklediği düşünülen dairesel çizgiler yerleştirilmiştir. İnce, kalın çizgiler ise kurguyu destekleyecek şekilde kullanılmış. Geometrik formlardan ziyade organik ve biçimi bozulmuş formlar hakimdir.

Şair isimsiz olan bu resimde ve yazınsal üretimlerinde de etken olan kadın figürünü kullanarak, çıplaklığın, kadının, erotizmin onun için duygusal anlamdaki etkisini ifade etmektedir. Bu çıplaklık onun duygusal ifadesinin yanı sıra bilinçaltına, anılarına dair yaşamışlıklarının da sembolü olduğu düşünülebilir. Renkler ve formun basitliği ile çıplaklığın en salt halini ifade ederken, aynı zamanda kurgunun karmaşıklığı, kalın fırça vuruşları ve konturların etkisiyle çıplaklığın onun için ifade ettiği anlamın bununla sınırlı kalmayarak sertliğini de vurgulamıştır.

Şair, erotizm, kadın ve çıplaklık konusunda ruh halini, düşüncelerini yansıtmada konusunda kurgu üzerindeki yazılar, yapmış olduğu deformeler, fırça vuruşları, kurgunun karmaşıklığı ve kullandığı renkler itibariyle duygusal yönünün etkisini başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bu yönleri itibariyle çalışma dışavurumcu sanat akımı içerisine dahil edilebilir.

Şairi resim konusunda özellikle günlüğünde bahsettiği, yaptığı resimlerle dikkat çeken, İlhan Berk'i etkileyen ve beğendiği resmi için şiir yazdığı sanatçı Paul Klee'dir. Ressam, İkinci Yeni topluluğundaki bütün şairleri etkilediği gibi İlhan Berk'in de hayranlık duyduğu bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum şairin resme olan ilgisinin en somut örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Günlüğünde, hem yeni resme karşı düşüncelerini hem de Paul Klee'nin işlerinin onu ne derece etkilediğini bizlere kendi cümleleri ile açıklamaktadır.

"Yeni resmin yeniliği daha çok konudan, biçimden geliyor sanıyorum. Bildiğimiz konuları, resimde görmeyi sevemiyoruz peklik. Yeni resim biraz da bu demek zaten. Köylünün öyküsünü bilmeyen yok şimdilerde. Ormanda bir ağaç resmi yapan ressam, köylü: "Ne yapıyorsun ?" diye sormuş. Ressam "Şu gördüğün ağacı !" demiş. Köylünün yanıtı: " O zaten var". Yeni resim bu biraz, belki de daha çok bu. Varolanın kanıksanması.(...) Yeni, çok yeni renkler biliyoruz artık. Yeni biçimler en önemli yönü, yeni resmin." (Berk, El Yazılarına Vuruyor Güneş, 1997, s. 15)

"Varolanın kanıksanması", yani bu zamana kadar olan figüratif sanatsal üretimlerin etkisini yitirmesi, değer kaybetmesi. Alışılmışın dışında sunulan biçimsel ve estetik anlayışının hakim olması anlamına gelmektedir. Bilinen resmin alanından ve üretiminden daha farklı bir ortamdan söz etmektedir. Şair Paul Klee için ise ;

"Geçen kış, Dil Tarih Fakültesi'nde gördüğüm sergiyi unutamıyorum. Özellikle yeni ressamların yapıtlarını. Ben hep gidip gidip onların önünde durdum çokluk. (...) İşte o günlerin birinde Paul Klee'nin resimlerini gördüm. Bu arada Salvador Dali de var, var ya onu eskiden biliyordum. Klee, galiba şimdilerde adı en çok geçen ressamlardan. Adı, daha 1944'te öldüğü halde, şimdi duyuldu diyeceğim neredeyse. Bunu biraz da suretsiz resmin yayılmasına borçluyuz.(...) Klee soyut resmin bir bakıma Picasso'dan sonra biricik büyük ustası galiba. Picasso gibi bir ressam yaşarken, onu hala soyut resmin ustalarından biri gibi görmek belki güç bir şey, ama Klee'nin böyle bir yönü var işte. Klee, o köylünün dediğini yapıyor: Olmayı. Sarı Kuşlu Manzara'sı böyle bir resim. Sonra Ad Marginem, Garip Bahçe, Vahşi Adam. Öteki resimleri tüm bilmediğimiz biçimlerin resimleri hep. Ad Marginem'in bir baskısını aldım. Bir on beş gündür de hep ona bakıyorum. Bakmaya doyamıyorum." (Berk, El Yazılarına Vuruyor Güneş, 1997, s. 16)

Şairin, Paul Klee'ye olan ilgisini açık bir şekilde görmekteyiz. Bu ilginin, İlhan Berk'in yazınsal üretimi konusunda Paul Klee'nin "Ad Marginem" adlı yapıtı için yazmış olduğu şiiri düşünürsek etkisinin boyutunu fazlasıyla görebiliriz.

Resim 4: Paul Klee, *Ad Marginem*,(1930),tual üzerine yağlı boya, Kunstmuseum Basel, Basel

Şair, Paul Klee'nin *Ad Marginem* yapıtı için günlüğünde şu cümleleri dile getirmiştir. "Resimlerden yıllardır duygulanırım. Şimdi Klee'nin bana yaptığı bir bakıma bu. Klee beni çoşturuyor. Duvardaki o resmi büyük bir şiire doğru götürüyor beni. Adını buldum bile: Klee'de Uyanmak. Belki de son mısra şöyle olacak: A'lar U'lar, V'lerle olmak, Paul Klee'de uyanmak. (Berk, *El Yazılarına Vuruyor Güneş*, 1997, s. 16)

Paul Klee'de Uyanmak

*Uyandım çiçek gibi dayanılmaz kızlar
Ad Marginem'den asma köprüler kurmuşlar İstanbul'a
Nehirler, aylar çevirmişler o Ayla'lar, Münibe'ler
Tümü bir uzak denizde A'lar, V'ler, U'larla
Gece sarı bir evde bir iki yaprak evlerinin önünde
Açtı açacaklar dünyamızı açtı açacaklar*

*Bu denizi Ayla ayaklarını soksun diye getirdim
Bu dünyaları onun için açtım bu balıkları tuttum
Bir sabah çıkmak güneşler, aylar bir sabah çıkmak
Bir ağacı bu evleri sarı ters bir kuşu düzeltmek
Edibe bu sokağı al götür görmek istemiyorum
Edibe bu evleri Edibe bu göğü bu güneşleri Edibe*

A'lar, V'ler, U'larla olmak Paul Klee'de uyanmak (Karaca, 2010, s. 296)

Dizelerini yaratma hususunda dilde kullandığı deformasyonlar, betimleme anlayışı ve bütünsel bir anlatımdan ziyade, her dizenin kendi içinde başlayıp sonlandığı bir anlayışıyla, şairin kendi deyimiyle de söylediği gibi, bilinen şiirin dışında ayrı bir yer seçmiştir kendine. Ama yazınsal, ama resimsel üretimlerinde us'un ve mantığın güdümünden uzakta, sanatını 'uç' noktalarda

şekillendirmiştir. Şairin “Paul Klee’de Uyanmak” adlı şiiri de bunun en iyi örneklerinden biridir. Şiirsel poetikasını ve resimsel üretimini, bilinen şiir anlayışının dışında bir yerlerde, gördüklerinin ve anılarının tesirinde şekillendirmiştir. Bu anlayışın, us ve mantığın bilincini bir kenara bırakıp duyguların salt bir şekilde dışavurumu olarak nitelendirilebilir. Tıpkı Paul Klee’nin “Ad Marginem” adlı yapıtında duygularını en salt şekilde dışavurumu gibi. Şairin resimlerinde de karşımıza çıkan salt ifade gücünün, bu anlayışın etkisinde şekillendiğini düşündürmektedir. Hüdaî Morsunbul’un bu konudaki söylemleri konunun bizim açımızdan aydınlanması konusunda yardımcı olacaktır.

“Berk’in bilincinde kuş neyi imlemektedir? Berk, şiirlerde bir anlam yüklediği kuşun özüne ulaşırken, deniz nesnesinde olduğu gibi, onu ayraç içine alarak fenomenolojik indirgeme yapar. Bu noktada ayraç içine alınan kuşun bir omurgalı olması, uçma yetisine sahip olması, yumurtlayarak üremesi ve çeşitli türlerinin, renklerinin bulunması şair için önemli değildir. Bu konumda Berk, bir “şey” olarak algıladığı kuşa kendi bilincinde yeni bir anlam yükler:

*Sözcükleriyim ben ağzının, çocuk kirpiklerinin
(Siz yani ilkyaz, kus sürüleri).
(Güzel Irmak 31)
Çocuklar, kuslar, yaz günleri senin ağzın
Ağzın ipek kıvamında aklımda.
(Güzel Irmak)*

Ahıtlarda iki konuya dikkat etmek gerekir. İlki, Berk dizelerde benzetmeler kurarak kuşu birisine benzetiyor. Dizelerde yapılan benzetmede, benzeyen kadın, benzetilen ise kuştur.” (Morsunbul, 2006, s. 81-82)

Morsunbul’un de dediği gibi İlhan Berk, şiirlerinde kuş kelimesini salt anlamının dışında, kadına benzeterek yeni bir anlam bağlamı içerisinde değerlendirmeye alır. İlhan Berk’in bu benzetmeleri kelimelere yeni anlamlar yüklemesi açısından bakıldığında, şairin yapmış olduğu resimler açısından da değerlendirilebilecek bir kanıdır. “Kuş-kadın” benzetmesi, İlhan Berk’in resimlerinde de karşımıza çıkan bir durumdur. Bu ilişkiye dair örnek olarak “Resim-5” inceleyelim;

Resim 5: İlhan Berk 1970

Sanatçı, kağıt üzerine yaptığı bu çalışmada su bazlı bir boya ile birlikte kurşun kalem vb. malzemelerle yapmış olduğu resimde somut nesnelere yol açarak soyutlamanın etkilerini taşımaktadır

Dikey olarak kurgulanan bu çalışmada soyutlamalarla bir daire içine yerleştirilmiş kuş figürleri bulunmaktadır. Resmin genelinde açık tonlar hakim ve üç ana renk kuşlar üzerinde kullanılmış. Resim, merkezi bir kompozisyon kurgusu üzerine temellendirilmiştir.

Sade ve az rengin hakim olduğu bu çalışmada sanatçı, bu kuş figürlerinin kullanımı ile şiirsel üretimlerinde de söz konusu olan kuş-kadın benzetmesinin etkilerini yansıtıyor olabilir. Sanatçı, kadın-erotizm konularını, kuş figürlerine salt anlamı dışında bir anlam yüklemiş olabilir. Duygusal ifadenin dışavurumu sanatçının bu çalışmasında simgesel bir anlatım dilinde yola çıkılarak yansıtılmış.

Soyutlama ve dışavurumcu tavrın etkisinde üretilmiş olan resimde, sanatçı duygusal yönünü etkin bir biçimde yansıtmıştır.

Sonuç

“İlhan Berk’in Resimlerinde Rastlantıyı Aramak “ adlı çalışma da sanatçının hayatına dair bilgilerden ve anılarından yola çıkılıp yapılan incelemelerde, İlhan Berk’in resimlerinin sanat eleştirisi yöntemi altında incelenerek, sanatçının ürettiği figüratif resimlerinin rastlantısal ile olan ilişkisi incelenmiştir.

Bu inceleme sonucunda, sanatçının figüratif resimlerinin geçmişte yaşanan bir takım olaylar dahilinde, şairin anıları ile bağlantısı olduğu sonucuna ulaştık. Kendi cümleleri dahilinde her ne kadar kendisini bir ressam olarak görmediğini dile getirirse de sanatçının, ürettiği figüratif resimleri ve şiirleri dahilinde, hem şair hem ressam olduğu sonucuna ulaştık. Şairin sanat yaşamının yazınsal yada resimsel üretimlerinin şekillenmesi açısından çevresindeki ressam arkadaşları ile olan etkileşimleri ve Paul Klee’den etkilendiği sonucuna ulaştık. Paul Klee’nin, özellikle şairin resme ilgisini anlamak adına yerinin çok ayrı olduğunu, “Ad Marginem” adlı tablosuna yazmış olduğu şiir ve günlüğünde bahsettiği düşüncelerinden bu sonuca ulaştık.

KAYNAKÇA

- Berk, İ. (1997). *El Yazılarına Vuruyor Güneş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berk, İ. (1997). *Uzun Bir Adam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dino, A. (2016, Aralık 20). *zaferyalcinpinar.com*. Ocak 20, 2017 tarihinde <http://zaferyalcinpinar.com>: <http://zaferyalcinpinar.com/ilhanberkvedino.jpg> adresinden alındı
- Günfrfd. (2010, Mayıs 4). *İLHAN BERK / RESİM ÜSTÜNE*. Ocak 20, 2017 tarihinde <http://gunfrfd.blogspot.com.tr>: <http://gunfrfd.blogspot.com.tr/2010/05/ilhan-berk-resim-ustune.html> adresinden alındı
- Karaca, A. (2010). İkinci Yeni Şiiri ve Resim. *Turkish Studies*, 282.
- Morsünbül, H. (2006). *Resim ve Siir İlişkisi Işığında İlhan Berk Sanatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

YENİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ İLE GETİRİLEN CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİNİN İDARİ YAPI VE İŞLEYİŞE ETKİSİ

¹Ferit İZCİ, ²Mehmet SARITÜRK

¹Assoc. Prof.Dr., Yüzüncü Yıl University, TURKEY, (ferit.izci@yyu.edu.tr)

² Assist. Prof. Dr., Adıyaman University, TURKEY, (mehmetsariturk@hotmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Effects of the Presidency System brought by the New Constitutional Amendment on the Administrative Structure and their Functionality

Constitutionalism as a concept is the gathering of the rules concerning the basic organization of the state in one form. This is a result of liberal state understanding. Although the basic principles of the administrative regime are in the constitution of each country, there is no application that we can say that is the most effective and rational administrative regime all over the world. According to the conditions of the countries, the historical past and the political culture, the power to use sovereignty can be shaped. In our country which has a tradition of statehood, the Parliamentary System, which does not have any social foundations and occupies the agenda of the country for a long time, will undergo a major change with the new constitutional amendment. With the executive power passing to the president, the dualist structure is emerging from the middle and the separation of powers is more evident. With the abolition of the Council of Ministers, all the authorities are passed to the President. Again, minimizing the dependency between the executive and the legislature, the administrative authority of the executive and the expansion of the jurisdiction are among the most important firsts. The authority of the establishment and removal of ministries and the appointment and removal of senior bureaucrats has been given to the president. The aim of this study is to analyze the administrative reflections of the executive and its possible consequences in the system introduced by the new regulation. In the study, new cases will be compared with the old situation and examples will be presented from country applications in some places.

KEYWORDS: New Constitution, Presidency System, New Execution, Administrative Structure

GİRİŞ

Ülkeler, devlet denemelerinin yönetilmesini kolaylaştırmak için çeşitli hükümet sistemlerini tercih etmektedir. Bu sistemin tercihinde ülkelerin içinde bulunduğu koşullar oldukça etkili olmaktadır. Günümüz devletleri, hükümet sistemlerini belli bir tarihi sürecin sonunda oturmuşlardır ve bu pek de kolay olmamıştır. Mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçiş bile uzun yıllar almıştır. 1700'lerin sonlarına doğru ortaya çıkan anayasacılık hareketleriyle birlikte, ülkelerin gerek tarihi değerlerine ve siyaset kültürlerine uygun olarak, gerekse birbirlerinden esinlenerek farklı hükümet modelleri benimsedikleri görülmektedir. Kuvvetler arası ilişkiler incelendiğinde, iki türlü hükümet sisteminin olduğu kabul edilmektedir. Bunlar; kuvvetler birliğini esas alan hükümet sistemleri ve kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleridirler. Yasama ve yürütme erki tek bir organda birleşmiş ise kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemleri, eğer yasama ve yürütme kuvveti ayrı ayrı organlara verilmiş ise bu durumda kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemlerinden bahsedilir. Kuvvetler birliğine dayalı sistemlerden, kuvvetlerin yasama organında toplanması hâlinde, meclis hükümeti sisteminden; kuvvetlerin yürütme organında toplanması hâlinde mutlak monarşi ya da diktatörlükten söz edilir. Kuvvetler ayrılığına dayalı sistemler ise kuvvetler arasındaki ilişkinin yoğunluğuna göre; kuvvetler yumuşak bir şekilde birbirinden ayrılmış ise parlamenter sistemden, kuvvetler sert bir şekilde birbirinden ayrılmışsa başkanlık sisteminden ve nihayet yasama ve yürütmenin birbirinden ayrı olmanın yanı sıra yürütme içinde Devlet Başkanı'na ağırlık verilmişse yarı başkanlık sisteminden söz edilir. İşte başkanlık sistemi kuvvetlerin birbirinden ayrı güçler tarafından kullanılması gerekliliğine dayanmaktadır.

Bizim ülkemizde de 1876 Kanun-i Esasi ile anayasal sisteme geçilmiş ve hükümet şekliyle ilgili tartışmalar hep devam edegelmiştir. 1921 anayasası meclis hükümetini esas

alırken, 1924 anayasası karma hükümet modelini benimsemiştir. 1960 ve 1980 darbeleri sonrası hazırlanan anayasalarımızda ise parlamenter sistem tamamen benimsenmiştir. Ancak, bu sistemde siyasi istikrarın sağlanamamasından dolayı, güçlü bir idari sistem tesis edilememiş ve sık sık meydana gelen sistem tikanıkları ve askeri darbeler yüzünden ülke her açıdan geriye gitmiş ve bu geri gidişin maliyetleri yüksek olmuştur. Bu nedenle hükümet değişikliği talepleri sık sık dillendirilmiş ve darbe anayasasının, demokratik talep ve beklentilere cevap verememesi, vesayetçi anayasasının değişim ve dönüşümler önünde bir bariyer olarak durması, anayasal değişikliği bir zorunluluk haline getirmiştir. Pek çok kez denenmesine rağmen, mevcut siyasal yapı içerisinde anayasasının yeniden yapılması veya önemli oranda değiştirilmesi girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak 16. Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile anayasa değiştirilmiş ve yeni bir hükümet sistemi olan, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin olumsuzluklarını giderici nitelikleri taşıyan Cumhurbaşkanlığı sistemi getirilmiştir. Yeni sistem pek çok değişikliği beraberinde getirecektir. Ancak biz burada bu değişikliklerin tümü üzerinde durmayacağız.

Bu çalışmanın amacı, 6711 sayılı kanunla yapılmak istenip halkoylaması sonucu yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı sistemine dayanan anayasa değişikliğiyle, cumhurbaşkanına tanınan yetkilerin kamu yönetiminin (idarenin) yapı ve işleyişine nasıl yansıtacağını tespit etmeye çalışmaktır. Bu yüzden, önce kuvvetler ayrılığı teorisi ele alınmış, akabinde kuvvetlerin kullanımına göre ortaya çıkan hükümet sistemleri anlatılmıştır. Daha sonra çalışmamızın temelini oluşturan, yeni Cumhurbaşkanlığı sistemi ve bunun idareye nasıl yansıtacağı konuları incelenmiştir.

Genel Olarak Kuvvetler Ayrılığı Teorisi

Çağdaş anayasalara göre, devletin iradesi yasama, yürütme ve yargılama şeklinde tezahür eder. Bu üç irade yansıması, devletin temelini oluşturur. Bu konuda pek bir düşünce ayrılığı olduğu söylenemez. Ancak, tartışmalara sebep olan, bu üç irade yansımasının kim tarafından ve nasıl kullanılacağıdır. Yani, bu üç irade tek kişide mi toplanacak, yoksa ayrı ayrı organlar eliyle mi kullanılacaktır. Siyasi rejimler sınıflandırılırken bu tartışma esas alınmakta ve kuvvetler ayrılığı teorisi burada devreye girmektedir. Buna göre devletin bütün kuvvetleri tek bir elde toplandığında kuvvetler birliğinden söz edilirken; kuvvetlerin ayrı organlara verilmesi durumunda kuvvetler ayrılığı söz konusu olmaktadır.

Aristoteles ile başlayan güçler ayrılığı ilkesi, daha sonra önce John Locke, Lord Bolinbroke ve özellikle Montesquieu'nun çalışmalarıyla kurumsallaşarak ve 18.-19. Yüzyıllarda da konu bilimsel çerçeveye oturtulmuştur. Bu dönemin düşünürleri üç kuvvetin tek elde toplanmasına karşıdır. Montesquieu, Kanunların Ruhu adlı eserinde açıkça kuvvetler ayrılığından bahsetmez ancak, "yasama kuvvetiyle yürütme kuvveti aynı kişi veya memurlar topluluğuna verilirse, ortada özgürlük diye bir şey kalmaz" diyerek kuvvetlerin ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Montesquieu'ye göre her devlette üç türlü kuvvet vardır ve her kuvvet ayrı bir organ tarafından kullanılmalıdır ve yargı kuvveti yasama kuvvetinden ayrılmalıdır. Kuvvetler ayrılığı, hürriyetlerin yaşanmasına imkân sağlar ve ılımlı devletler ortaya çıkarır. Montesquieu'ye göre; yasama organı kanun yapmalı, yürütme organı icra görevini ifa etmeli yargı da çıkan uyuşmazlıkları çözmeli ve devletin cezalandırma yetkisini kullanmalıdır. Kişilerin temel hak ve hürriyetleri ancak bu şekilde teminat altında olacaktır (Kılınç,D.2016:449). 17.Yüzyılda ise John Locke "Sivil Siyasal Yönetim Üzerine İki İnceleme" (1691) adlı kitabında kuvvetler ayrılığının bir özgürlük güvencesi olduğu konusunu gündeme getirmiştir. Locke; devlet yönetiminde yasama kuvveti, yürütme kuvveti ve federatif kuvvet şeklinde üç kuvvetin bulunduğunu ve bunların ayrılması gerektiğini söylemiştir. John Locke yasama ve yürütmenin tek elde bulundurulmasının olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir. Lock'a göre yürütme yasamaya bağlı olmakla beraber, yürütme yasamanın emirlerini yerine getiren bir kuvvet değildir. Yargı ise ayrı bir kuvvet değildir; yasamaya bağlı bir etkinliktir. Montesquieu'ya göre yasamanın yapısı itibarıyla halkın bütününe mal olması gerekmektedir. Montesquieu, yürütmenin doğası gereği bir kişinin elinde toplanmasının daha iyi sonuç vereceğini savunmuş; yargı kuvvetinin ise münhasıran mahkemelerde olması gerektiğini belirtmiş ve mahkemelere halktan da üye seçilmesi gerektiğini öne sürmüştür (Erdoğan, 2011:69).

Bu teori devletin iktidarını kısıtlamak amacıyla devletin üç ayrı gücünün de üç ayrı organa verilmesi üzerine kuruludur. Bu teori ile devlet iktidarının hukuki anlamdaki işlevleri aralarında işbirliği olan organlar tarafından yerine getirilir (Özbudun, 2005:71). Kuvvetler ayrılığı ilkesi günümüze boyut değiştirerek gelmiştir, güçler mutlak olarak birbirinden ayrıldığı gibi, güçlerin birbirleri ile olan ilişkileri ve birbirleri üzerindeki etkileri gibi yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bunun birçok sebebi olmakla beraber değişen siyasi hayatın getirdiği yeni düzen bu durumun ortaya çıkmasında çok etkili olmuştur. Mesela, çok partili siyasal hayat, yasama ve yürütme erklerinin bir biri üzerindeki etkilerinin şekillenmesinde önemli bir etkidir.

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yürütme organında birleşmesiyle mutlak monarşi ve diktatörlük olmak üzere iki ihtimal karşımıza çıkmaktadır. Mutlak monarşi; yasama ve yürütme kuvvetlerinin hükümdarda toplandığı bir hükümet sistemidir. Bu sistemde devlet içinde tek ve en yüksek otorite sahibi hükümdardır. Hükümdar iki kuvvetle beraber yargı erkini de elinde bulundurduğundan devletin otoritesinin de sahibi konumundadır. Ancak anayasal süreçlerin başlamasıyla, mutlak monarşiler tarihe karışmış, bunun yerine yönetme erkinin organlar tarafından kullanıldığı parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemleri ortaya çıkmıştır. Çalışma konusunun önemi açısından bu sistemleri üzerinde biraz durmakta yarar vardır.

1- Güçlü Yürütme Olarak Başkanlık Sistemi

Başkanlık rejimi "Westminster modeli" demokrasinin XVIII. Yüzyıl sonundaki şartlarına bir tepki olarak, İngilizlere karşı verilen bağımsızlık mücadelesinden etkilenecek, Amerika'da üretilmiştir. Aslında, Başkanlık sistemi İngiliz parlamenter sisteminin siyasal kültür ortamının ve siyasal zihniyetinin bir ürünüdür. Başkanlık rejimi, Westminster modelinin bazı özelliklerinin aynen korunması ve bazılarının da değiştirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Kalaycıoğlu,2005:13).

Başkanlık sisteminin dayandığı belli bazı temel unsurlar olmakla birlikte, örneklerin çeşitliliği tanımlamada farklılıklara yol açmaktadır. Haliyle, başkanlık sistemine dair yapılan tanımlamaların tamamen birbirleri ile örtüşmediğini söylemek mümkündür. Örneğin, Giovanni Sartori, Arend Lijphart, Juan Linz, M. Shugart ve M. Carey gibi siyaset bilimciler farklı yaklaşımlarla başkanlık sistemini ele almaktadırlar. (Yazıcı, 2002:19). Bu sistem dünyanın her tarafında aynı olmasa bile, özellikleri itibarı ile genel benzerlikler göstermektedir. Başkanlık sistemin en önemli özelliği; başkanın doğrudan ya da dolaylı olarak halk tarafından seçilmesi, görev süresinin anayasal olarak sabitlenmesi ve yasama ile yürütmenin, bağımsızlık ilkeleri gereği, birbirini fahiş edememesidir.

Bu sistemde başkanlık, sembolik bir makam ve saltanat değil, hükümet eden ve geniş yetkilerle donatılan bir makamdır. Halk tarafından seçilen başkanın yürütmeyi en etkin biçimde kullanması, bu sistemin en vazgeçilmez özelliğidir. Bazı ülkelerde olduğu gibi (Avusturya, İzlanda), halk tarafından seçilmesine rağmen sembolik bir makam olmaktan öteye geçemeyen sisteme başkanlık sistemi denilemez.

Başkanlık sistemi, bir "sert" kuvvetler ayrılığı sistemidir. Bu sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden her bakımından bağımsız iki ayrı organa verilmiştir. Bu organlar ayrı ayrı seçilmekte ve seçildikten sonra da birbirlerinin varlıklarına son verememektedirler (Gözler,2011:577)

Başkanlık sisteminde kuvvetlerin ayrı ve bağımsız olmasının üç anlamı vardır. Birincisi; organların yapısında ayrılık, ikincisi organların fonksiyonlarında ayrılık, son olarak da organların birbiriyle ilişkilerinde ayrılıktır.

Organların yapısındaki bağımsızlık: Hem yasama hem de yürütme organı doğrudan halk tarafından ve ayrı ayrı seçilmektedir.

Organların fonksiyonlarındaki bağımsızlık: yasama ve yürütme fonksiyonu birbirinden tamamen ayrıdır ve organlar birbirlerinin faaliyetlerine katılamaz. Bunun yanında yargı fonksiyonu da doğası gereği bağımsızdır. Yasama organının çıkarmış olduğu kanunlar ile yargılama yapar fakat kanun yapma sürecine katılamaz

Organların ilişkilerinde bağımsızlık: organlar hiçbir surette birbirini etkileyemez. Parlamenter rejimdeki fesih ve güvensizlik oyu gibi denge ve kontrol araçları bu sistemde

yoktur. Bu durumda sistemin tıkanması halinde ya devlet faaliyetleri durur ya da hükümet darbesi olur.

Başkanlık sisteminin uygulamada kendine has bazı olumlu ve olumsuz özellikleri vardır. Bunların hepsini tek tek saymak yerine, önemli olan bazı özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- Yürütme tek başlıdır, bu da yönetim için istikrar demektir. Bakanlar başkanının sadece danışmanlarıdır. Bakanlar, meclis üyesi değildirler, meclis toplantılarına katılamazlar ve oy kullanamazlar. Görevlerini yaparken sorumlulukları meclise değil Başkan'a karşı sorumludurlar. Görevlerinin devam etmesi veya sona ermesi konusunda Parlamenter sistemden farklı olarak takdir hakkı meclisin değil başkanındır. Başkan karar alırken başkan yardımcısı ve bakanların da görüşünü alır, ancak nihai karar başkan tarafından verilir. Nitekim Amerika'nın eski Başkanlarından Lincoln'ün bakanlarıyla yaptığı bir toplantıda oya sunduğu konuya ilişkin oylama sonucunu "7 hayır, 1 evet. Evetler galiptir" şeklinde açıklaması yürütme organının başkan eksenli olduğunu göstermektedir
- Başkanlık sisteminde aynı kişi, aynı anda hem yasama, hem de yürütme organında yer alamaz. Bu kural, yasama ve yürütmenin birbirinden ayrılığının mantıksal sonucudur. Bundan şu sonuçlar çıkar. Bir kere, başkan ve sekreterleri yasama organı üyesi olamazlar ve yasama faaliyetlerine katılamazlar (Gözler, 2010: 575).
- Amerika'da Başkan'ın meclisten geçen kanunları veto etme yetkisi vardır. Yine Başkan tarafından yapılacak üst düzey atamalarda Senatonun onayı gerekmektedir. Başkanın meclise gönderdiği "mesajlar", "basın toplantıları", "sürekli komiteler", "bütçe", "lobicilik ve kulis faaliyetleri" yasama yürütme arası etkileşimi sağlayan diğer araçlardır
- Başkan, Kongreyi feshedemez. Kongre de başkanı istifaya zorlayamaz. Mali kaynaklar üzerinde Kongre daha etkilidir. Başkanlık sisteminde, organların yapısı, fonksiyonu ve ilişkilerinde bağımsızlık vardır; buna göre, kuvvetler birbirini kontrol eder ama, *yürütme organına* üstünlük tanınır (Fendoğlu,2012:42)
- Başkanın veto ettiği kanun Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından ayrı ayrı üçte iki çoğunluk ile tekrardan kabul edilirse, başkan kanunu yayımlamak zorundadır. Ancak Kongre'nin bu çoğunluğu elde etmesi çok güç olduğundan Başkan veto yetkisini Kongre'ye karşı bir silah olarak kullanmaktadır.
- Federal devletin dış politikasında başkanın yetkili olmasına karşın, başkanın imzaladığı uluslararası antlaşmalar Senato'nun üçte iki çoğunluğunun onayı ile geçerli olmaktadır. Yine başkan federal hâkimleri, elçileri ancak Senato'nun onayı ile atayabilmektedir.
- Yine hükümetin bir kişiden oluşması ve koalisyon hükümetleri de olmadığı için bunlara bağlı olarak gelişen hükümet krizleri başkanlık sisteminde görülmemektedir.
- Başkanın, yani yürütme organının doğrudan halk tarafından seçilmesi bu sistemi daha demokratik hale getirmektedir. Halkın genel oyu ile yürütme organının belirlenmesi başkanlık sistemini parlamenter sisteme göre daha demokratik konuma getirmektedir. Parlamenter sistemde halkın oyu ile seçilen yasama organı içinden çıkan yürütme organının seçimine halk doğrudan katılamamaktadır.
- Başkan ile Kongre çoğunluğunun ayrı partilerde olması durumunda sistem krizleri ortaya çıkabilecektir. Ancak, Amerika'daki disiplinli olmayan gevşek parti yapısı, parti içi demokrasi, Başkanın demokratik meşruiyeti ve uzlaşma kültürü sistemde meydana gelen tıkanmaları aşmada yardımcı olmaktadır.(Kılınç,2016:462)
- Başkanlık sisteminde hükümet, seçimden hemen sonra iş başına gelir. Parlamenter sistemdeki gibi meclis araya girmez. Başka bir ifadeyle, yürütme yasamadan doğmamaktadır. Dolayısıyla bu durum, uzlaşma dengelerinin hassas ve görüş farklılıklarının olduğu kırılabilir yapıya toplumlarda hükümetin kurulamayışının neden olabileceği yönetim ve ortaya çıkabilecek otorite boşluğunun oluşturacağı sakıncaları engeller.

Bunların yanında, başkanlık sisteminin uygulamada ortaya çıkan bazı olumsuz özelliklerinin olduğunu söylemek de mümkündür.

- Bu sisteme itiraz edenler, sistemin rejim krizine yol açabileceğini ileri sürmektedirler. Anayasal organlar arasındaki çatışmalar ancak darbelerle ve demokratik olmayan yollardan çözülebilir. Başkanlık sistemlerinin parlâmenter sistemlere oranla darbelerle kesintiye uğrama ihtimali daha yüksektir (Uluşahin, 1999:84)
- Başkanlık sistemi katı bir sistemdir. Hem başkan hem de yasama organı görev süreleri dolana kadar faaliyetlerine devam ederler. Karşılıklı fesih söz konusu olmadığı için başkan ile yasama organı arasında uyuşmazlık olduğunda siyasi süreç yeni seçimlere kadar bu durumu devam ettirilmesi şeklinde işler.
- Başkanlık sisteminde yasama organı gibi, yürütme organının da halk tarafından seçilmiş olması, her iki organın da ayrı ayrı meşruluk iddiasında bulunmasına yol açabilir (Uluşahin, 1999:106). Bu durum, başkan ve meclis çoğunluğunun farklı partilerden olması durumunda ortaya çıkabilir. Her iki taraf da halk tarafından seçildiklerini, bu yüzden meşru olduklarını ileri sürerek birlikte çalışmak istemeyebilirler. Böyle bir durum, sistemin kilitlenmesine ve çalışamaz hale gelmesine neden olabilir.
- Halkın güvenini kaybetmiş başkanın görevinden alınmaması başkanın meşruluk sorunu yaşayacağı anlamına da gelmektedir. Bununla beraber başkanın görev süresi dolmadan ölmesi veya kendiliğinden seçilmesi halinde yerine başkan yardımcısının geçecek olması da başkan yardımcısının meşruluk sorununu gündeme getirebilir. Çünkü halk başkan yardımcısına değil başkana oy vermiştir ve başkan yardımcısı halkın desteğini kaybetse bile görev süresi bitene kadar faaliyetine devam eder. Bu sorunun çözümü de bulunmamaktadır (Yazıcı, 2011:50).

2- Yarı Başkanlık Sistemi

Bu sistem Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle, başta Fransa olmak üzere, Finlandiya, Almanya, Avusturya, İzlanda ve Portekiz gibi ülkeler yarı başkanlık sistemini kabul etmişlerdir.

Tarihsel sürecine bakıldığında, Fransa'da uygulanan yarı başkanlık rejiminin teori sonucunda değil, uygulamalar neticesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle yarı başkanlık rejimi insan aklının düşünsel kurgusuyla oluşturulmak yerine, tarihsel bir evrimin sonucudur. Zira 1958 Anayasası kurgulanırken parlâmenter sistemi değiştirmek amaçlanmamıştır. Temel amaç 1946 Anayasası'nın oluşturduğu güçsüz yürütmenin ortaya çıkardığı sorunların üstesinden gelmekti (Gedik, 2013:59). Fransa'da dördüncü Cumhuriyetin parlamentosu ülkenin bulunduğu karışıklık ve seçim sisteminden kaynaklanan sonuçlarla işlevini yerine getirememekteydi. Bu dönemde hükümetlerin siyasi istikrarsızlığı da göze çarpmaktadır. Nitekim 1958'e kadar geçen 12 yıl içinde 20 hükümet kurulmuştur. Ardından ülkede rejim 1958 yılında askeri darbeye yıkıldı. Bu dönemde "anayasal mühendislik" yolu ile ülkede yaşanan sorunların anayasa değişikliği ile giderileceği düşüncesi gündeme gelmiştir. Bu nedenle De Gaulle mevcut sistemi tamamen değiştirerek yeni bir anayasayı Fransa halkının çoğunluğuna kabul ettirdi. Bu sistemin temelinde yürütmenin güçlendirilmesi düşüncesi hâkimdi. Beşinci Cumhuriyet denilen bu dönemin en önemli özelliği artık parlamentonun değil Cumhurbaşkanının yetkilerinin ön plana çıkmasıydı. Yeni sistemde Cumhurbaşkanının yetkileri artmakta ve Cumhurbaşkanı siyasi hayatta aktif bir rol üstlenmekteydi.

Yarı başkanlık sisteminde; Cumhurbaşkanı halk seçer, yönetim iki başlıdır; güçlü Cumhurbaşkanı ve Başbakan (Fendoğlu, 2010:19). Parlâmenter sistem ile Başkanlık sisteminin kısmi olarak özelliklerini barındırır. Cumhurbaşkanı meclis yerine, doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Oldukça fazla yetkiyle donatılıp iktidara ortak olmasına rağmen, yürütmenin sorumsuz kanadı olarak görev yapar. Yarı başkanlık sisteminin temel unsurlarını sıralayacak olursak (Demir,2013:456);

Başkanlık sisteminde, yürütme organı yasama organının güvenine dayanmaz. Oysa yarı-başkanlık sisteminde yürütme organının bir kanadı olan hükümet (bakanlar kurulu) yasama organına karşı sorumludur. Yasama organı, kabineyi güvensizlik oyuyla görevden alabilir. Bu nokta bakımından, yarı-başkanlık sistemi başkanlık sistemine değil, parlâmenter sisteme benzemektedir (Gözler, 2011:586)

- Yarı başkanlık sisteminde halkoyu ile seçilen bir cumhurbaşkanının yanı sıra parlamentonun güvenoyu ile göreve gelen bir başbakan ve hükümet bulunmaktadır.
- Geniş yetkilere sahip olan cumhurbaşkanı iktidarın yetkilerine ortak olmaktadır.
- Yarı başkanlık sistemi ile yönetilen bazı ülkelerde ise cumhurbaşkanının meclisi fesih yetkisi bulunmaktadır.
- Yasama ve yürütme arasında kilitlenme olması veya bir uzlaşma sağlanamaması durumunda cumhurbaşkanı anayasada belirlenen koşullar çerçevesinde meclisi feshedebilir.
- Halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanının iktidar ile uyum içinde çalışması çok zor bir ihtimaldir. Çifte meşruiyet krizi her zaman olasıdır. Cumhurbaşkanının hükümet ile uyum içinde olmaması durumunda hükümet ile cumhurbaşkanı arasındaki gerilim siyasi istikrarı zedeleyebilir.

3- Yumuşak Güçler Ayrılığına Dayanan Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem monarşinin tamamen kaybolmadan evrimleşmesiyle yönetilenlerle yönetenler arası müzakereler sonucu ortaya çıkmış yaşayan bir sistemdir. Bakıldığında İngiltere’de 18.yüzyıldan itibaren güçlü ama gerileyen monarşik iktidar ile gelişmekte olan temsili organların arasındaki mücadelelerin parlamenter sistemin ortaya çıkışını ve gelişimini hızlandırdığını görmekteyiz. Monark ile halk arasındaki ilişkilerin halk lehine sonuçlanmasıyla parlamenter sistem ortaya çıkmıştır (Özsoy, 2009: 9). Parlamenter sistem, tarihsel süreç içinde yaşanan sorunlar ve üretilen çözümlerin sonucunda şekillenmiştir.

Parlamenter sistem; kuvvetler ayrılığına dayanan ancak kuvvetlerin ayrılmaktan öte iç içe geçtiği ve yasama ile yürütme organının karşılıklı birbirlerinin varlığını sona erdirebildikleri hükümet sistemidir. Parlamenter sistem; yasama ve yürütmenin esnek kuvvetler ayrılığı ile birleşerek vücut bulduğu bir hükümet sistemidir. Epstein “*Yürütme iktidarının, yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi tipi*” olarak tarif etmektedir (Kılınç.2016:551)

Parlamenter sistem uygulandığı her ülkenin siyasal kültürüne ve sosyal özelliklerine göre farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Ancak sisteme parlamenter özellik kazandıran ve onlar olmazsa parlamenter bir sistemden söz edemeyeceğimiz nitelikleri vardır. Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Almanya, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İngiltere ve diğer birçok ülkede uygulanan parlamenter sistemin ayırt edici özelliklerinin başında yürütmenin iki kanatlı olması gelmektedir. Devlet başkanı ve kabine yürütmeyi oluşturmaktadır. Devlet başkanı monarşik rejimlerde veraset usulü ile göreve gelirken, cumhuriyet rejiminde yasama organı tarafından seçilir. Devlet başkanı devletin sürekliliğini somutlaştırır ancak iktidarın kullanılmasına katılmaz (Kaboğlu, 2011:133). Parlamenter sistemde devletin ve milletin bütünlüğünü temsil eden devlet başkanı partiler üstü bir konumdadır ve yasama ile yürütme organları arasında uzlaştırıcı bir görev görmektedir.

Yumuşak güçler ayrılığına dayanan bu sistemde, yürütmenin başı olan devlet başkanının sorumluluğu olmadığı için yetkileri semboliktir. Parlamenter rejimin anavatanı İngiltere’de bu durum “*kral hata yapmaz, kral kötülük yapmaz*” sözü ile ifade edilmektedir. Yine İngiltere’de devlet başkanının sorumsuzluğunu ifade eden diğer bir söz, “*Kral bir bakanı öldürürse bundan başbakan sorumludur. Eğer başbakanı öldürürse bundan kimse sorumlu olmaz.*” Şeklinde (Çoban-İhsan,2008:180)

Devlet başkanı yürütme gücüne sınırlı ölçüde katılmakta; yasama gücü, üyeleri halkoyu ile doğrudan doğruya seçilen parlamento tarafından kullanılmaktadır. Bu modelde, yürütme organı olan Başbakan ve Bakanlar kurulu Meclisin içinden çıkmaktadır. Hükümetin göreve başlaması, meclisinin güvenoyu vermesiyle mümkündür ve bakanlar kurulu meclise karşı sorumludur. Hükümetin, gerek kuruluşu aşamasında gerekse görev başındayken güven oyu ile düşürülmesi mümkün olduğu için, sabit bir görev süresi yoktur. Haliyle başkanlık sistemlerindeki gibi bir meşruiyet krizi yaşanması durumunda hükümet düşürülüp yeni bir hükümet kurulabilir, böylece olası bir sistem krizi daha kolay bir şekilde bertaraf edilebilir (Sandıklı ve Korkmaz, 2015:2).

Dünyanın pek çok ülkesinde uygulanmasına rağmen, parlamenter sistemin her zaman istikrarlı bir yönetim şekli gösterdiği söylenemez. Bu sistemde güçlü iktidarların çıkma ihtimali

her zaman olmayabiliyor. Bunun başlıca sebebi, parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı çoğu ülkede nispi temsil seçim sisteminin uygulanmasına bağlı olarak hükümetlerin koalisyon hükümetleri şeklinde kurulmasıdır. Bunun sonucu olarak da farklı plan ve programlara sahip partilerin aynı hükümette yer almasıyla yönetim tek elde toplanamamaktadır.

Güçlü tek parti hükümeti üretebilme imkânı açısından parlamenter sisteme yöneltilen iki temel eleştiri vardır: Birincisi, parlamenter sistem koalisyonlar nedeniyle zayıf hükümetler ve siyasal istikrarsızlığa sürükler. İkincisi ise iki başlılık eleştirisidir ve Cumhurbaşkanı'na sembolik yetkiler dışında yetki verilmesi ve Cumhurbaşkanı ile hükümetin farklı siyasal görüşlerden olduğu durumlarda karşımıza çıkan bir problemdir (Gözler,2000: 28). Aynı şekilde, Parlamenter sistemin zayıf yönlerine bakıldığında ise ilk başta bu sistemin istikrarsız hükümetlere sebep olması gelmektedir. Parlamenter sistemde hükümet, parlamentonun güvenine dayanır; dolayısıyla parlamento tarafından her zaman görevden alınabilir. Yasama içerisinden çıkan ve onun güvenine dayanan hükümet, yasama organındaki desteğini kaybederse; yerini bu desteği alacak hükümete bırakacaktır

Parlamenter sistemin, toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu ülke örneği İngiltere'dir. İngiltere toplumsal temeller üzerinde uzlaşma nedeniyle yazılı bir anayasaya bile ihtiyaç duymamıştır. Toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın tipik tezahürleri, toplumun kabaca iki parti etrafında kümelenmesi ve bu iki parti arasında ideolojik farklılığın/mesafenin az olması, siyasal dilin daha yumuşak ve uzlaşmaya yatkın olması, siyasal sistem ya da anayasal değişiklik taleplerinin pek gündeme gelmemesi, problemlerin ideolojik değil pragmatik bir tutumla ele alınmasıdır. Toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu bu tür bir toplumda seçim sistemi eğer çoğunluk sistemi ise sonuç genel olarak tek parti hükümetidir. Küçük partilerin ve daha katı ideolojik grupların çoğunluk sisteminde meclise girme ihtimali hepten zayıflar. İngiltere'nin parlamenter sistem olmasına rağmen temeller üzerinde uzlaşma özelliği ve dar bölgeli tek isimli tek turlu seçim sistemi ile oyların ezici çoğunluğu iki büyük partiye gitmekte ve genellikle güçlü tek parti hükümeti çıkarmaktadır (Kılınc,2015:14). Oysa Türkiye gibi bir ülkede toplumsal değerler üzerine kurulu ve siyasal uzlaşma kültürüne sahip parti özelliğini görmek pek mümkün değildir. Derin ideolojik ayrışma ve kutuplaşmalarla birlikte, seçim sisteminden kaynaklanan eksiklikler, parlamenter sistemin işleyişini daha da zorlaştırmaktadır.

Başkanlık sistemini savunanlara göre; parlamenter sistemin en büyük sorunlarından birisi koalisyonlardır. Bu sistem, genelde uygulanan nispi temsil sisteminin de etkisiyle koalisyonlara sürüklenmektedir. Örneğin Fransa'da 1958 öncesi 70 yılda 104 hükümet kurulmuştur. Yani üçüncü ve dördüncü cumhuriyet dönemlerinde durum bu merkezdedir. Almanya'da Weimar Cumhuriyetinde durum aynıdır. Keza, 1974'te demokrasi ile tanışan Portekiz'de 19 Haziran 1987'de yapılan seçimlere kadar 13 yıl içinde 16 hükümet kurulmuştur.

Türkiye'de çok partili hayata geçtiğimiz 1950 yılından bugüne kadar, 10 yıl Demokrat Parti, 5 yıl Adalet Partisi, 8 yıl Anavatan Partisi, 14 yıldır Ak Parti hükümeti tarafından tek partili hükümetlerle yönetilmiştir. Altmış beş yıllık çok partili siyasal dönemde görülen tüm önemli ve başarılı projelerin tek parti iktidarları tarafından gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir. Buna karşın Türkiye 1961-65, 1971-80 ve 1991-2002 yılları arasında koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. Koalisyon hükümetleri döneminde, Türkiye'nin gerek siyasal gerekse ekonomik alanda projeler üretilmediği ileri sürülmektedir. 1971-1980 yılları arasındaki dokuz yılda tam 11 tane hükümet kurulmuştur. Bu da hükümetlerin ortalama ömrünün bir yıldan daha az olduğu anlamına gelir. Siyasetteki bu istikrarsızlık Türkiye'yi iç savaş eşiğine getirmiş, ekonomik göstergeler dibe vurmuştur. Siyasal ve ekonomik krizler demokrasinin kesintiye uğramasıyla sonuçlanmıştır. Öyle ki, TBMM'nin bir yıl boyunca Cumhurbaşkanı'na bir türlü seçememesi darbenin önemli gerekçelerinden birisi olmuştur. Meclis Cumhurbaşkanı seçmek için 284 defa toplanmasına rağmen sonuç alamamıştır. Doksanlı yıllardaki koalisyon hükümetleri zamanında da manzara pek parlak olmamıştır. 1991- 2002 yılları arasındaki dönemde 10 tane hükümet kurulmuştur. Bu dönemde de, siyasal istikrarsızlık ve çekişmeler, yolsuzluklar, güvenlik sorunları, üstü üste yaşanan ekonomik krizler devam etmiştir (Uluşahin,1999:81 ve diğerleri)

Parlamentar sistemde yasamanın yürütmenin kontrolünde çalışıyor olması organlar arasındaki dengeyi bozmuş ve sistemde sapmalar meydana getirmiştir. Bu durum yürütmeyi yasama karşısında daha güçlü bir konumda tutmaktadır. Parlamentodan geçen yasaların %98'i hükümetlerden gelmektedir; geri kalan %2'lik kısım ise milletvekillerinin teklifi olarak gelmekle beraber, yine hükümetlerin bilgisi dâhilinde gerçekleşmektedir. Bu durum kuvvetler ayrılığı ilkesini işlemez duruma getirmektedir (Kuzu, 2012: 90.)

4- Türkiye'nin Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Sistemi

Türkiye'de başkanlık ve yarı başkanlık sistemine geçiş tartışmaları 1980'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Mart 1980'de Tercüman Gazetesi'nin düzenlediği Anayasa Semineri'nde ve Yeni Forum Dergisi'nin önerdiği Anayasa Projesi'nde gündeme getirilen sistem tartışmaları, 1987'de dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın cumhurbaşkanını halkın seçmesi gerektiğini savunması ve anayasanın ilgili maddelerinde değişiklik talebi ile devam etmiştir. 1997'de ise dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından Türkiye'nin başkanlık veya yarı başkanlık sistemine geçmesi gerektiğinin ifade edilmesi bu dönemde sistem tartışmalarını yoğunlaştırmıştır (Yazıcı,2002:163) 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile de cumhurbaşkanının halk yarı başkanlık sistemine yaklaştırmıştır. Ağustos 2011 cumhurbaşkanlığı seçimleri ile Türkiye'de ilk kez halkoyu ile seçilmiş bir cumhurbaşkanı göreve gelmiştir. Bu durum aslında Türkiye'de sistem tartışmalarını yeniden alevlenmesindeki başlıca etkindir, zira halkoyu ile göreve gelmiş bir cumhurbaşkanı ile parlamentonun seçtiği başbakan arasında bir meşruiyet krizinin ortaya çıktığı açıkça gözlemlenmiştir. Başbakan ve cumhurbaşkanının aynı siyasi kanattan olması bu sorunun bir krize dönüşmesini engellediyse de başkanlık sistemi tartışmaları, 7 Haziran 2015 genel seçimlerinin temel argümanı olarak gündemin ilk sıralarında yer tutmuştur (Sandıklı ve Korkmaz, 2015:4). Yapılan anayasa değişikliğinin 16 Nisan 2017 tarihinde referandumla kabul edilmesiyle birlikte, Cumhurbaşkanlığı sistemi anayasal bir boyut kazanmıştır.

Literatürde saf parlamenter sistemin iki başlı bir yürütme öngörmüş olduğuna yer verilse de, gerçekte saf parlamenter yapıda tarafsız, arabulucu rol üstlenen devlet başkanı yürütme içerisinde yetkisiz ve sembolik bir unsur teşkil ettiği için sistemi teknik olarak iki başlı kılmaz (Uluşahin, 2011:32). Ancak, 2011 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilerek işbaşına getirilmesiyle birlikte, devlet başkanı tarafsızlığını bir kenara bırakarak, halkın kendisini seçmesini, halka karşı sorumluluk olarak yorumlamış ve yürütme yetkilerini çok aktif bir biçimde kullanmaya başlamıştır. Siyasi ve cezai sorumluluğu olmayan Cumhurbaşkanının parlamenter sistem içinde yetkilerini kullanması, sistemin değişme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Zaten defalarca dile getirilen başkanlık sisteminin gelmesi için son bir gerekçe olarak kabul görmüştür.

Başkanlık sistemini savunanlara göre parlamenter sistemlerde her an değişebilecek bir hükümet yapısı olduğundan dolayı yürütmenin istikrarının sağlanması hayli güçtür. Bu yaklaşım, Türkiye'de uzun süreli koalisyonları besleyecek bir siyasi kültürün olmadığını da savunarak koalisyonların kısa süreli ve uzlaşmadan yoksun olacağını varsaymaktadır (Sandıklı ve Korkmaz, 2015:5).

Türkiye'de hükümet sisteminin değişmesini isteyenlerin temel tezleri şunlardır: Türkiye hızla gelişen dinamik bir ülkedir. Kıtaların kesiştiği bir bölgede olan ülke kendisiyle benzer durumda olan ülkelerin önüne geçebilmesi için, ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarını süratli bir şekilde çözmesi gerekir. Bunu ancak, hızlı ve sorunsuz bir şekilde karar alıp uygulayan iş bitirici siyasi iktidarlar yapabilir. İstikrarsız ve yavaş işleyen mevcut parlamenter sistem, buna imkân vermemektedir. Hal böyle olunca, başkanlık ya da yarı-başkanlık hükümeti sistemine geçmek en doğru tercih olacaktır (Gönenç,2005:1)

Yeni anayasa değişikliğiyle birlikte, Cumhurbaşkanlığı sistemi getirilmiş ve parlamenter sistemden tamamen farklı bir hükümet şekli benimsenmiştir. Bu sistemde bakanlar kurulu kaldırılarak, yürütme yetkilerinin hepsini cumhurbaşkanı tek başına kullanacaktır. Yasama organı ile yürütmenin birbirine olan bağımlılığına son verilmiştir. Ancak yönetimde istikrarın sağlanması konusunda karşılıklı olmak üzere iki erke fesih hükmünde olan, seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi yetkisi tanınmıştır. Bu yeni sistemde, yürütme doğrudan halk tarafından seçildiği için, yasama organına karşı değil, halka karşı sorumlu olacaktır. Yürütmenin

başı olan Cumhurbaşkanının hukuki ve cezai sorumluluğu olacak ve işlemleri yargı denetiminden bağımsız olmayacaktır. Başbakan ve bakanlar kurulunun tüm yetkilerini kullanacak olan Cumhurbaşkanının yürütme ile ilgili oldukça geniş yetkileri söz konusudur. Anayasa ve kanunla sınırlama getirilmeyen her alanda kararname ile düzenleme yetkisi verilmiştir. Bakanlar kurulunun yetki kanununa dayanmak şartıyla Kanun Hükmünde Kararname çıkarması konusu, Cumhurbaşkanına yetki kanunu olmaksızın kararname çıkarması yetkisi şeklinde değişmiştir. Bu durum kanuni idare ilkesinin istisna alanlarını oldukça genişletmiş gibi görünmektedir.

Olağan dönemlerde sadece ekonomik ve sosyal hakların Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceği belirtilirken, olağanüstü halin ilanı yetkisi dahil olmak üzere, olağanüstü hal döneminde, anayasada öngörülen çekirdek haklar hariç, diğer tüm hakların kararname ile düzenlenebileceği ifade edilmektedir. Bunun yanında önemli bir yenilik olarak, olağanüstü yönetim şekillerinden biri olan Sıkı Yönetim uygulaması, anayasal sistemden tamamen çıkarılmıştır. Böylece askeri darbe ve vesayetlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Bu sistemde yürütme organı yasama faaliyetlerine kesinlikle katılmayacaktır. Bakanlar kurulunun meclise kanun tasarısı sunma yetkisi Cumhurbaşkanına tanınmamıştır. Dolayısıyla kanun teklifi bütçe kanunu ile sınırlı tutulmuştur. Bütçe Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanır ve meclisin onayına sunulur. Bütçenin meclisten geçmemesi durumunda, Cumhurbaşkanının istifası veya düşmesi gibi bir durum söz konusu olmayıp, bir önceki yıl bütçesi yeniden değerlendirilerek, uygulama bu bütçe üzerinden gerçekleştirilecektir. Yasama organı ile yürütme organı arasında siyasal tıkanma ve krizlerin önüne geçebilmek için Cumhurbaşkanına parti üyeliği statüsü verilmiş, başkanının veto ettiği kanunun meclis tarafından aynen kabul edilmesi için üye tam sayısının 3/5'ünün kabul şartı öngörülmüştür. Bu durum mecliste çoğunluğu elinde bulunduran ve cumhurbaşkanına muhalif partinin yürütme organını engelleme girişimine karşı bir tedbir olarak düşünmek mümkündür. Aynı şekilde, Cumhurbaşkanının meclisin çıkardığı kanunları onaylamaması ve sık sık veto etmesi durumunda, meclisin seçimleri yenileme yetkisinin olması da sistemin tıkanmaması için öngörülen bir tedbirdir. Başkanlık sistemini en iyi uygulayan ülkelerden biri olan ABD'de durum buna çok benzerdir; Başkanın veto ettiği kanun Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından ayrı ayrı üçte iki çoğunluk ile tekrardan kabul edilirse başkan kanunu yayımlamak zorundadır. Ancak Kongre'nin bu çoğunluğu elde etmesi çok güç olduğundan Başkan veto yetkisini Kongre'ye karşı bir silah olarak kullanmaktadır.

ABD başkanlık sistemindeki sabit görev süresinin bir sistem krizine yol açabileceği olasılığı göz ardı edilmektedir. Başkan oldukça istisnai bir durum olan "suçlama" (*impeachment*) dışında görevden alınamaz. Hastalık dolayısıyla iş göremez hale gelen veya meşruiyetini yitiren bir başkanın görevden alınmaması ciddi bir otorite sorununa yol açabilir ve hatta bu sorun bir rejim krizine dönüşebilir. Üstelik başkanın vefatı veya sağlık sorunu durumunda yerine geçecek başkan yardımcısının seçilen başkan kadar yeterli olması veya halkın desteğini alabilmesi mümkün olmayan başkan yardımcısının görev süresinin sonuna kadar ülkenin başında bulunması çok önemli bir problem olarak görülmektedir. Oysa yeni anayasa değişikliğiyle getirilen sistemde hem cumhurbaşkanı hem de yasama organının görev süresi beş yıl olarak belirlenmiş, yani seçimler beş yılda bir yapılacaktır hükmü getirilmiştir. Böylece görev süresi dolmadan başkanın hiçbir surette düşürülememesi mümkün olabileceği gibi Cumhurbaşkanının ölmesi, hastalanması veya yüce divan tarafından yargılanarak ceza alması durumunda, meclis seçimlerin yenilenmesi kararı alarak, Cumhurbaşkanının halk tarafından yeniden seçilmesini sağlama ve olası bir krizin önlenmesi yetkisiyle de donatılmıştır.

Modern demokrasilerde yürütmenin güçlü olması gerektiği genel olarak kabul edilmektedir. Hükümet sistemi ne olursa olsun fiiliyatta genellikle yürütme daha baskın bir karakter göstermektedir. İşte başkanlık sisteminde yürütmeden gelebilecek müdahale, kuvvetler ayrılığı sayesinde önlenir ve yasama teknik olarak daha çok alacağı kararın içeriğiyle ilgilenir. Yürütmede görev alan bakanların, parlamento dışından olma zorunluluğu nedeniyle milletvekilleri bakan olamayacağı için asli görevlerinde uzmanlaşırlar. Diğer taraftan, bakan olma ihtimali olmayan milletvekillerinin daha kişilikli davranacağı ve işlerini layıkıyla yapacağı ileri sürülmektedir (Kuzu,2000:37).

Tarihimizdeki monarşik siyasî gelenek ve güçlü cumhurbaşkanlarının sistemi nasıl zorladığı düşünülürse, bazı Güney Amerika ülkelerinde olduğu gibi 'tek kişi'nin 'otoriter egemenliği'ne yol açabileceği söylenebilir. Bu bakımdan sistemin çok iyi dengelenmesi gerekir (Güzel, 2013:478). Başkanlık sistemi ile, ülkeye despotizmin geleceğinden korkulmamalıdır. Tiranlık tehlikesi yoktur. Yaklaşık her 10 yılda bir TBMM tıkanmakta, 2-3 lü koalisyonlar gelmektedir. Bu sistem değişmezse, ülke giderek istikrarsızlık batağına girebilir. Bir kamu hukuku ilkesi olarak, yetki ve sorumluluk paralel olmalıdır. Cumhurbaşkanına bakanlıkları düzenleme konusunda kararnamenin çıkarma yetkisi ile üst düzey bürokratları atama yetkisinin verilmesi, yönetimde bürokrasinin ön plana çıkması sonucu, sistem bürokratik bir yapıya bürünebilir.

5- Cumhurbaşkanlığı Modelinin İdari Yapı ve İşleyiş Etkisi

Güçlü, etkin ve isabetli yürütme, milli birliği hızlandırmada bir etken sayılmaktadır. Başkanlık rejiminin temel esprisi budur. Başkan, yürütmenin tam ve tek başıdır. Başkan, -bazı kayıtlarla- bütün üst düzey yöneticileri tayin ve azleder (Fendoğlu, 2010: 18). Ülkede yürütme erkinin tek başlı olması, siyasî istikrar için gerekli olduğu kadar, idari istikrar için de gerekli ve önemlidir. Çünkü, yönetimin önemli ilkelerinden biri, emir ve komuta birliği ilkesidir. Bu ilke yürütme yetkisinin tek elde toplanmasını gerektirir. Türkiye'de hükümetin yetkileri oldukça fazla olmakla birlikte, dayanıksız (çelimsiz) bir statü içindedir. Küçük bir sarsıntı hükümeti devirmeye yetebilmektedir. Bu konuda iki problemin varlığı ileri sürülebilir; Birincisi, yapısal sorun ki, başkanlık sistemi ile giderilebilir. İkincisi, konjonktürel, yetenekli insanlarla giderilebilir. Türkiye'de, belediyelerdeki istikrar hükümette bulunmamaktadır (Fendoğlu, 2010: 27).

Yeni anayasa değişikliğiyle getirilen Cumhurbaşkanlığı sisteminin devletin idari yapısına ve idarenin işleyişine çok önemli etkilerinin olacağı kesindir. Temelde, yürütmeyi siyasetten arındırmayı esas alan bu sistemde amaç, siyasilerin idare üzerindeki etkisini minimize etmek ve alanı tamamen yürütme erkine bırakmaktır. Özellikle, Cumhurbaşkanına yürütme alanında kararname çıkarma yetkisinin verilmesi, başkanlık tipi hükümet sisteminin bir gereğidir. Bu yüzden Cumhurbaşkanına yürütme ile ilgili konularda düzenleme yapma, atama yapma, idarenin revizyonu vb. konularda yetki verilmesi, sistemin istikrarlı ve hızlı bir biçimde işlemesi için şarttır.

Bu yüzden konuyu, idareye yön veren anayasal ilkeler ekseninde incelemek daha yerinde olacaktır. Yeni sistemin idareye olan etki ve yansımalarını özellikle, hukuk devleti bağlamında, kanuni idare ilkesi, idarenin işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık olması, idarenin bütünlüğü ve kamu tüzel kişiliği, idarenin mali sorumluluğu, kanunsuz emir, olağanüstü yönetim usulleri olarak anayasada geçen düzenlemeler temelinde açıklamak yararlı olacaktır.

- Bilindiği gibi Anayasanın birinci kısmının genel esaslar başlığı altında geçen 2. Madde *hukuk devletine* vurgu yapmaktadır. Hukuk devleti, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuki güvenceler sağlayan, onlara karşı önceden belirlenmiş hukuk kurallarına göre işlem yapan, koyduğu hukuk kurallarıyla kendini bağlayan devlettir. Bunlara ilaveten, idaresi yargı denetimine tabi olan ve idaresi mali sorumluluk altında bırakılan devlet de özel şartları itibarı ile hukuk devletidir.

- İdarenin yargısal denetimi, anayasanın 125. Maddesinde düzenlenmektedir. Maddeye göre, "*İdarenin her türlü işlem ve eylemlerine karşı yargı yolu açıktır.....Cumhurbaşkanı'nın tek başına yaptığı işlemler yargı denetiminin dışındadır*"

Yeni düzenlemeyle birlikte, yürütme konusunda geniş çaplı yetkiler verilen, anayasa ve kanunlara aykırı olmamak şartıyla, yürütme konusunda kararname çıkarma yetkisi olan Cumhurbaşkanının idari işlemlerinin yargı denetimi dışı tutulmamıştır. Bu yüzden, idarenin yargısal denetim alanının kapsamı daha genişletilmiş ve Cumhurbaşkanının tüm kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır. Cumhurbaşkanı kararnamelerinin hem anayasa yargısı hem de idari yargı tarafından denetlenmesi mümkün olmuştur. Böylece hukuk devleti olmanın gereklerinden biri daha yerine getirilmiştir.

- Yine ilgili maddenin devamında "*...idare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür*" hükmü, yürütmenin başı konumundaki Cumhurbaşkanının kararnamelerinden dolayı hak veya menfaat kaybı yaşayanlar, devlet aleyhine zararlarının

tazmini talebiyle dava açabileceklerdir. Ayrıca, Cumhurbaşkanının harcamaları Sayıştay tarafından da denetlenecektir.

- İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzel kişiliğini düzenleyen 123. Maddeye göre, “*idare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. ....kamu tüzel kişiliği ancak kanunla veya kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulur*” hükmü “*.....Kamu tüzel kişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur. şeklinde değişmiştir. Ayrıca, anayasanın Cumhurbaşkanının görevleriyle ilgili olan 107. Maddenin son hükmü “Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir” şeklinde belirlenerek, idarenin kanunla kurulması ve kanunla işlemesi hükmü önemli oranda değişmiştir. Ülkenin en büyük teşkilatı olan bakanlıkların hem merkezi hem de taşra yapıları Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenlenebilecektir. Bu madde ile idarede bütünlük ilkesi daha da pekişmiştir. Cumhurbaşkanına hiyerarşik olarak bağlanacak olan bakanlıklar arasında koordinasyonsuzluk sorunu giderilmiş olacak ve yönetsel kontrol daha da kolaylaşmış olacaktır. Her bakanın, bakanlık hizmet alanıyla ilgili bağımsız davranması ve olası olumsuz sonuçların önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır.*

Bu madde, her ne kadar kanuni idare ilkesine ters görünse de, günümüz hızla değişen şartlarına çabuk cevap vermek ve idarenin hızlı, etkin ve de daha verimli çalışmasını sağlamak açısından bakıldığında, yerinde bir değişiklik olduğu söylenebilir. Çünkü kanunların yapılması süreci kısa sürede sonuçlanamamaktadır. Durum böyle olunca, değişime karşı pasif ve hatta dirençli bir idari yapı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Bakanlar, Başkan tarafından atanırlar ve yine Başkan tarafından görevden alınabilirler. Her Bakan, Başkan’a karşı sorumludur. Bakanlar Meclis dışından seçilirler. Milletvekilleri ve yedek milletvekilleri bakan olamazlar. Düzenlemede, Başkan’a verilen bu önemli yetki, bakanlıkların kuruluş ve teşkilat yapılarının da Başkanlık kararnamesiyle düzenlenmesidir. Böylece, Başkan’ın yürütme organlarını tek başına düzenleyebilmesi ve bunun için hiçbir organın onayına ihtiyaç duymaması sağlanmış olmaktadır.

- Yine 108. Madde ile düzenlenen Devlet Denetleme Kuruluyla ilgili bir değişiklik yapılmış “*İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü idari soruşturma, inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar. Yargı organları, Devlet Denetleme Kurulunun görev alanı dışındadır. Devlet Denetleme Kurulunun Başkan ve üyeleri, Cumhurbaşkanınca atanır. Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir*”. Bu yeni düzenlemeyle, denetim sonuçları raporları sadece tavsiye niteliğinde olan DDK, daha etkin hale getirilmiş, doğrudan soruşturma açma yetkisi ile kamu kurumlarının hukuka uygunluk konusunda gösterecekleri hassasiyetin artmasında önemli bir role sahip olacaktır.

- İdari sistem içinde, kanuni idarenin istisnası olarak kabul edilen iki durum vardır. Bunlardan birincisi; Cumhurbaşkanlığı genel Sekreterliği Teşkilatıdır. Doğrudan doğruya cumhurbaşkanı kararnamesi ile kurulmaktadır. Diğer ise, Olağanüstü Yönetim Usûlleridir. Yeni sistemde, Sıkıyönetim tamamen anayasadan çıkarılarak, OHAL olarak düzenlenmiş ve Anayasanın bu yönetim usullerini içeren 119-120-121 ve 122 maddeleri birleştirilerek tek madde haline getirilmiştir. Yeni maddeye göre, “*Cumhurbaşkanı, savaş hali, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, seferberlik, ayaklanma vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma, ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, anayasal düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya*

yönelik yaygın şiddet hareketlerinin ortaya çıkması, şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, tabii afet veya tehlikeli salgın hastalık yada ağır ekonomik bunalımın ortaya çıkması hallerinde yurdun tamamında veya bir bölgesinde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir". Bu madde ile yönetsel anlamda önemli bir değişiklik yapılmış oldu. Zira sıkıyönetim dönemlerinde kurulan sıkıyönetim komutanlıkları, bütün idari yetkileri kullanmaya haizdiler. Ayrıca sıkıyönetim komutanlarının almış olduğu idari kararlara karşı da yargı yolu kapalıydı. Bu durumun tamamen değişmesi, askeri yönetim anlayışına da son vermiştir.

- Merkezi yönetimin yardımcı kuruluşları arasında yer alan Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili yeni düzenleme yapılmıştır. Madde 118 "Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Cumhurbaşkanı yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlarından kurulur.

Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Cumhurbaşkanına bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Cumhurbaşkanınca değerlendirilir. Milli Güvenlik Kurulunun gündemi; Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir. Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanı yardımcısının başkanlığında toplanır. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir" olarak düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, jandarma Genel Komutanı kurulun üyeliğinden çıkarılmış ve Cumhurbaşkanı Yardımcıları kurul üyesi olarak kurulun toplantılarına katılması öngörülmüştür. Kurul kararları tavsiye niteliğindedir ve Cumhurbaşkanına sunulur. Kurulla ilgili önemli bir değişiklik de, Kurul Genel Sekreterlik Teşkilatının da kanunla değil, Cumhurbaşkanı kararnamesi ile düzenlenecek olmasıdır. Bu durum da idarenin düzenlenmesi ile ilgili önemli bir yeniliktir.

- Anayasanın yerel yönetimleri düzenleyen 127 maddesinin son bendinde "mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacıyla kendi aralarında Cumhurbaşkanının izniyle birlik kurabilirler" hükmü, bu birliklerin tüzel kişilik kazanmasının kararname ile olabileceğini gösterir. Yetkinin kuruldan alınıp tek kişiye verilmesi, karar alma sürecini kısaltacağı için birliğin biran önce kurulup hizmete başlaması sağlanmış olacaktır.

- Yine anayasanın 124. Maddesi, "Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler. Hangi yönetmeliklerin Resmi Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir" şeklinde değiştirilmiştir. İdarenin işleyişiyle ilgili en önemli norm kurallarından biri olan Tüzüklerin kaldırılmasıyla, Yönetmeliklerin düzenleme alanı genişlemiştir. Yönetmelik yetkisiyle birlikte, Cumhurbaşkanı idare üzerinde tam hakimiyet kurabilecektir.

- Anayasanın 104. Maddesindeki değişiklik, idare açısından büyük bir öneme haizdir. ".....Cumhurbaşkanı yardımcılığı ile bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler".

En önemli değişikliklerden birisi, üst düzey kadrolara atamaların cumhurbaşkanlığı kararnamesi gerçekleşecek olmasıdır. Daha önce üyelerinin bir kısmı bakanlar kurulu tarafından atanan bazı üst kurulların tüm üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından atanacak. Mesela, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurulunun 3 üyesini Cumhurbaşkanı, 8 üyesini de Bakanlar kurulu atıyordu. Şimdi tamamı Cumhurbaşkanlığı tarafından atanacak. Bu durum, liyakata dayalı personel sisteminden kayırma (spoils) sisteme geçiş şeklinde de algılanabilir. Ancak kamu bürokrasimizin pek de alışık olmadığı bu durumun başarısı konusunda bir şey söylemek için erken görülmektedir. Amerika'da kamu bürokrasisinin önemsenmemesi, yağma sistemi gibi bir geçmişe sahip olmasına rağmen Dünya'nın süper gücü olma derecesine nasıl geldiği konusunda farklı izah biçimleri geliştirmek mümkündür. Amerikan bürokrasisinin siyasi iktidar ile olan ilişkilerine bakıldığında, özellikle geçmişte uygulanan "spoil sistem" in etkileri sebebiyle, siyasi

iktidara karşı büyük oldukça güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Başkan, yürütmenin başı olarak bütün idari kurumlar üzerinde kontrol yetkisine sahiptir. Bakanları da Kongre'ye değil; sadece kendisine karşı siyaseten sorumludur (Öztürk, 2015: 274). Diğer çevresel unsurlarla birlikte bürokrasinin kısıtlayıcı, engelleyici, ve kaynakları tüketici yönde gücüne maruz kalmayan Amerikan siyasilerinin enerjilerini rahatça ülkenin gelişmesine odaklayabilme imkanı bulduklarını söylemek mümkün görünmektedir (Tataroğlu,2016:77). Bizim ülkemizde de yeni sistemin başarısı büyük oranda bürokrasiye olan hakimiyete bağlı olacaktır.

Bürokrasi üzerindeki başkanlık kontrolünün düğüm noktası, onun idaresinde yer alan bütün bürokratik eylemlerden sorumlu tutulmasıdır. Seçilmiş başkanın kamu bürokrasisinin tümüne egemen olması iradesi açıkça ortaya konmuş olsa da Amerikan kamuoyunda, başkanlığın bürokratik direniş ve hantallığa karşı mücadelesini yetersiz bulan değerlendirmeler sıklıkla duyulmaktadır. Günümüz ABD başkanları, kendi başkanlık alanlarına giren bütün bürokratik işlem ve eylemler üzerinde yetkili değildir. Onların bürokrasiyi daha fazla denetim altına alma ve verimli hale getirme çabaları, azalarak da olsa devam etme eğilimindedir. Yeni cumhurbaşkanlığı sisteminde de, sistemin başarısı büyük oranda, tecrübeli üst düzey bürokratların başarısına ve bürokratik mekanizmanın kontrol altında tutulabilmesine bağlı olacaktır.

Sistemin hayata geçirilmesiyle, en önemli atamaları cumhurbaşkanı yapacaktır. Mesela: Valiler, Büyükelçiler, Daimi Temsilciler, Daimi Delegeleler, Diyanet İşleri Başkanı ve Yüksek Din Kurulu Üyeleri, Yüksek Denetleme Kurulu Başkan ve üyeleri, Genelkurmay Başkanı, TRT Genel Müdürü, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanı, Düzenleyici ve Denetleyici Üst Kurulların başkan ve üyeleri (RTÜK hariç), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı.

Yine daha önce üçlü kararname ile atanan; Müsteşar ve yardımcıları, Genel Müdür ve yardımcıları, TÜBİTAK üyeleri ve Genel sekreteri, Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare Meclis Başkan ve Üyeleri, Gelir İdaresi Başkanı, Devlet Personel Başkanı, Atom Enerjisi Komisyonu Genel sekreteri, Bakanlıklardaki Kurul başkanları ve Üyeleri, Strateji Geliştirme Başkanı, Bakanlık Müfettişleri ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Müfettişleri, Bakanlık müşavirleri, Birinci Hukuk Müşaviri, Bakanlık Daire Başkanları, İl İdare Şube başkanları (İl Müdürleri), Bölge Müdürleri ve Başmüdürler, Vali Yardımcısı, Kaymakam, İl Hukuk İşleri Müdürü, Polis Akademisi Başkanı, İl Emniyet Müdürü de Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan atanacaktır. Bu da bürokrasinin kontrolünü kolaylaştıracaktır. Çünkü, başkanın bürokrasi üzerinde etkili bir hiyerarşik yetkisi de söz konusudur.

Anayasanın 137. Maddesindeki *"Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz"* değişikliğiyle, cumhurbaşkanı kararnamesi bir üst norm kuralı statüsünü kazanmış olup, kamu görevlilerinin, görevleriyle ilgili emir ve talimatlarda bağlayıcı bir özellik kazanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, yeni sistem idarede çok önemli değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bunun başarılı olup olmayacağı konusu ise sistemin uygulanmasıyla görülecektir. Ancak buna rağmen, sistemi savunanların en önemli dayanağı olan, ülkenin geçmişini referans göstererek lider odaklı bir sistemin yönetim geleneğine daha uygun olduğudur. Türk demokrasisi pek çok sıkıntı yaşamasına rağmen Türkiye, oldukça eski ve güçlü bir devlet geleneğine ve köklü bir devlet tecrübesine sahiptir. Ayrıca, çok da kısa sayılmayacak bir demokrasi deneyimimiz mevcuttur. Bu nedenle Latin Amerika'da ve Afrika'da uygulanan bozulmuş başkanlık modellerini örnek göstererek, bizde de diktatörlüklere dönüşeceğini savunmanın doğru değildir (Yanık,1997:131). Bu ülkeleri baz alıp şimdiden olumsuz düşünce belirtmek yanlış olacaktır. Nihayetinde köklü devlet geleneği olan bir ülke, sonrada devlet olmuş ülkelerle mukayese edilemez. Unutmayalım ki cumhuriyet üç kıtaya hükmeden bir imparatorluğun yönetim mirasını devralarak kurulmuş ve köklü devlet olma bilincini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Sonuç

Dünyada uygulanan hükümet sistemlerinin hiç biri yalnız başına en ideal yönetim tarzı olarak ileri sürülemez. Her bir sistemin kendine has avantaj ve dezavantajları olduğu bilinmektedir. Gözardı edilmemesi gereken bir diğer durum, ülkelerin tarihi geçmişi, sahip oldukları siyaset kültürü, yönetim gelenekleri ve de buldukları konum itibarı ile iç ve dış çevre dinamikleridir. Yönetimde genel kabul gören yaklaşımlardan biri olan durumsallık yaklaşımını düşündüğümüzde, her modelin başarılı olduğu değişik şartlar vardır. Ülkemizde uygulanan sistemin de kendine has özellikleri barındırmasını bu eksende düşünüp değerlendirmede bulunmak gerekir.

Bin yıllık bir devlet geleneğine sahip ülkemizde, cumhuriyetin kurulması özellikle, 1924 anayasası ile getirilen karma hükümet modeli ve hemen akabinde 1961 ve 1982 anayasaları ile getirilen parlamenter sistem modelleri çok etkili olamamışlardır. Sık sık yaşanan siyasal ve yönetsel krizler ülkeye önemli bedeller ödetmiştir. Özellikle yaşanan krizler ve tıkanmaların neticesinde gelen askeri darbeler ülkeye çok şey kaybettirmiştir. Bunların bir daha yaşanmaması için bir takım çözüm yollarının araştırılması kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. 16 Nisan 2017 referandumuyla yürürlüğe giren anayasa değişikliğiyle yapılmak istenen de sorunlara etkili bir çözüm yolu bulmaktan ibarettir.

Çift başlı bir yürütme organı, yasamanın mutlak üstünlüğüne dayalı bir anlayış, tamamen siyasallaşan ve yozlaşan bir kamu yönetimi uygulamasına karşı yükselen itirazlar, değişimi kaçınılmaz kılmıştır. Getirilen Cumhurbaşkanlığı sistemi, köklü bir siyasi sistem değişikliği yerine parlamenter ve başkanlık rejiminin yararlı ve güçlü yanlarını biraraya getirmekte ve yürütmeyi yasamanın bağımlılığından kurtarmaktadır. Başkanlık Sistemi, kararların süratle alınabildiği ve uygulanabildiği 'dinamik bir sistemdir'. 'Yürütme' erkinin etkinliğini tam olarak sağlar. 'Siyasî İstikrar'ı temin eder ve uzun süren koalisyon iktidarlarının ülkeye verdiği zararları önler.

Getirilen sistemle, idarenin tüm işlem ve eylemlerine karşı yargı yolu açılmış, daha önce yaptıklarından sorumlu tutulup hesap sorulamayan Cumhurbaşkanı, hem anayasa mahkemesi, hem idare mahkemesi ve hem de sayıştayın denetimleriyle hesap sorulabilir duruma gelmiştir. Yürütme alanında Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisinin verilmesi ve düzenleyici idari işlem yapabilmesi, idarenin hızlı ve verimli çalışmasına yöneliktir.

Yine cumhurbaşkanına, bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatı kurulması ve kaldırılması konusunda kararname ile düzenlenmesi yetkisi verilmesinin nedeni de hantal bürokratik yapı ve işleyişlerin daha etkin hale getirilmesi ve daha önce uzun zaman alan kanun yapma sürecine mahkûm kalınmaması içindir. Aynı şekilde, üst düzey atamalar konusunda Cumhurbaşkanının yetkilendirilmesini yönetsel açıdan değerlendirmek gerekir. Siyasi bakış açısıyla değerlendirme bizleri başka yönlere götürebilir. Bürokrasi üzerindeki başkanlık kontrolünün düğüm noktası, onun idaresinde yer alan bütün bürokratik eylemlerden sorumlu tutulmasıdır. Sistem Cumhurbaşkanına bakanlıklar üzerinde hiyerarşi yetkisi de vermektedir. Seçilmiş başkanın kamu bürokrasisinin tümüne egemen olup bürokratik direniş ve hantallığa karşı mücadelede yetersiz kalır ve başarılı olmazsa, halka hesap verme konusunda çok ciddi problemler yaşayacaktır. Buradaki en can alıcı nokta, önemli bürokratik makamları işgal eden kişilerin liyakat ve ehliyet sahibi olanlardan seçilmesini sağlamaktır. Başarılı kamu yöneticileri ile kamu hizmetlerinde verim artacak ve kurumsal başarı ülke başarısına dönüşecektir.

Kamu tüzel kişiliği konusunda verilen yetkiyi de olumlu anlamda yorumlamak gerekir kanaatindeyiz. Zira pek çok kamu tüzel kişisi hantallaşmış, iş göremez duruma gelmiştir. Belki de bazılarında ihtiyaç bile kalmamıştır. Bunun yerine, değişen kamu hizmet beklentilerini karşılayacak daha etkin ve başarılı tüzel kişilerin ihdas edilmesi konusu prosedürel olarak kolaylaşmış olacaktır. Yine Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Denetleme Kurulunu pasif bir konumdan daha aktif bir hale getirmek, idarenin hukuka bağlı çalışması, değişen şartlara göre kendilerini en iyi şekilde geliştirmeleri konusunda yetkilendirilerek, Başkanın bürokrasi üzerindeki denetimi de kolaylaşmış olacaktır. Hem hukuki denetim hem de yerindelik denetimini yapabilecektir.

Sonuç olarak denilebilir ki, yeni getirilen sistemle güçler ayrılığı en keskin biçimde uygulanacak, yönetimde istikrar sağlanarak, ülke gereksiz siyasi çekişmeler ve güç mücadeleleri

ile zaman kaybetmeyecektir. Özellikle, devletin vatandaşa yönelik yüzü olan kamu yönetimi yeniden revize edilerek, daha etkin ve daha verimli çalışması sağlanacaktır. Ancak, dile getirilen bazı kaygıların meydana gelmemesi için de insanların yönetim karşısında daha aktif olması, hesap sorma ve demokratik yönetim konusunda gereken hassasiyeti göstermesi gerekir

KAYNAKÇA

- ATAR, Yavuz. (2011), *Türk Anayasa Hukuku*, 6. Basım, Konya.
- ÇOBAN, Ali Rıza-Erdağ, Ali İhsan. (2008), "Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 75, s. 180
- DEMİR, Fevzi. (2013), "Yarı Başkanlık Hükümet sistemi ve Türkiye", *Yeni Türkiye*, No: 51 ss.456-457.
- ERDOĞAN, Mustafa. (2011), *Anayasa Hukuku*, 6.Baskı.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin. (2012), "Başkanlık Sistemi", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt:3 Sayı:1 Yıl.ss 39-60
- (2010), *Başkanlık Sistemi Tartışmaları*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayını, Ankara.
- EVANS, Bryan. (2011), "Devlet aygıtları, iktidar partisinin siyasal gündemine daha da bağımlı hale gelecek", *Söyleşi ve çeviri: Deniz Yıldırım*, 15 Temmuz 2011, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=38536
- GEDİK, Ömer. (2013), "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Siyasal Rejim Üzerindeki Yansımaları" *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 3-4, ss-27-72.
- GÖNENÇ, Levent. (2005), "Türkiye'de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları: Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu", *Türkiye Barolar Birliği Yayını*, Ankara
- GÖZLER, Kemal. (2000), "Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 62, Eylül-Ekim, ss.25-47.
- (2011), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, Cilt I
- GÜZEL, Hasan Celal. (2013), "Türkiye'de Yarı Başkanlık Sistemi Uygulanabilirliği", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 51. ss. 476-482
- KABOĞLU, İbrahim Özden. (2011), *Anayasa Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, İstanbul.
- KAYA, Raşit. (2013), "Demokratikleşmeden anladıkları İslam ve Neoliberalizm", *Sol*, 15 Nisan 2013.
- KALAYCIOĞLU, Ersin. (2005), "Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehdidıyla sınanı", *Türkiye Barolar Birliği Yayını*
- KILINÇ, Doğan. (2016), "Türkiye'de Bitmeyen Tartışma: Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler" *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XX, Y. S. 1. ss.448-510
- KILINÇ, Z. Abidin (2015), "Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti" *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2.s.12-24
- KUZU, Burhan. (2012), *Her Yönüyle Başkanlık Sistemi*, 2.Baskı, İstanbul.
- (2000), "Neden Başkanlık Hükümeti", *Türkiye'de Siyasal Yapılanma ve Temel Siyasal Sorunlar Sempozyumu*, Ankara.
- (2005), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara.
- (2013), "Hükümet Sistemi Tartışmaları", *Yeni Türkiye*, No: 5, s. 205-213.
- ÖZBUDUN, Ergun. (2015), "Başkanlık Sistemi ve Türkiye", *Liberal Perspektif Analiz*, s.1.
- ÖZKUL, Fatih. (2013), "2007 Anayasa Değişikliği Sonrası Benimsediğimiz Hükümet Sisteminin Niteliği, Ülkemizde Uygulanabilirliği ve Başkanlık Sistemi Önerileri Üzerine Bir İnceleme", *Yeni Türkiye*, No: 51
- ÖZSOY, Şule. (2009), *Başkanlı Parlamenter Sistem: Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçildiği Parlamenter Hükümet Modeli ve Türkiye İçin Tavsiye Edilebilirliği*, İstanbul.
- ÖZTÜRK, N. K. ve Kurt, H., (2015), *Amerikan Başkanlık Sistem*", (Ed: Murat Aktaş ve Bayram Coşkun), *Liberte Yayınları*, Ankara: 51-77.
- POLATOĞLU, Aykut. (2013), "Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler", *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 2-16.

- SANDIKLI, A., KORKMAZ, S. Selvin (2015), "Başkanlık Sistemi Tartışmaları Son Buldu Mu?" *BİLGESAM Analiz: Türkiye Siyaseti*, No: 1228.
- SARTORİ, Giovanni. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. T. Karamustafaoğlu – M. Turhan, Ankara: Yetkin Yayınları.
- TATAROĞLU, Muhittin. (2016), "Yürütmede Etkinlik Bakımından Başkanlık Sisteminin Değerlendirilmesi", *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi / Cilt:5 / Sayı:1 / Haziran*, ss.74-97
- ULUŞAHİN, Nur. (2011); "Türkiye'de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler" *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, No 1, 2011 ISSN: 2146-0817, s.29-38.
- (1999), *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- YANIK, Mura.(1997), *Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, İstanbul.
- YAZICI, Serap. (2011), *Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri: Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, 2. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

İSVEÇ'TE SOSYAL DEMOKRAT PARTİNİN SİYASAL KATILIMA BAKIŞI: LUND ÖRNEĞİ

Pınar AKARÇAY

Dr., Trakya University, TURKEY, (pınarakarcay@trakya.edu.tr)

Abstract

The Prospect of Social Democratic Party in Sweden to the Issue of Political Participation: The Case of Lund

The concept of corporatism; which is primarily built locally in Sweden and shaped by the social democracy via the state, as the constitutor of the order; depends on the articulation of the social demands in a political dialect of the state, in other words, the and existence of the state, which acts as a mediator between all of the individuals and a social structure that will lead the social processes economically and politically. Therefore, corporatism, which also includes the existence of "consultation", "negotiation" and "participation" cults, involves the processes of ensuring the different segments of the society to share the same table with the state, and determining the politics to be applied together; based on the assumption of: the state is the fundamental component. In this study, Social Democratic Party's (Social Demokraten), which is the party that constitutes the majority of the municipal assembly in the Municipality of Lund, approach to the local participation issue has been discussed. The interview carried out in the summer of 2016 with the local politicians of the Social Democratic Party in Lund, and the attitude and approach of the social democrats to the interview have been analyzed. The primary purpose of the study is explaining the relationship of the democracy with its main elements, historical development, and local participation; while it secondarily aims to reveal the prospect and attitude of Social Democratic Party, which is expected to be approaching more positively towards the issue of local participation compared to the other parties (for example the conservative party) due to their tendencies closer to the corporatist state socialism in comparison with the other European countries, over the example of the Municipality of Lund.

KEYWORDS: Participation, Social Democracy, Local Politics

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu İsveç'te siyasal ya da literatürde birbiri yerine kullanılan halk katılımına sosyal demokrat partinin yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşım 1980 öncesi ve sonrası olarak ele alınmak istenmiş ve Lund örneği üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Çalışmada özellikle İsveç'in modern devlet, toplum süreçlerinde oldukça etkili olan İsveç Sosyal Demokrat Partinin, diğer Avrupa ülkelerinde ayrı olarak korporatist sistem ve sosyalleştirme projesine odaklanılmıştır. Sosyal demokrat partinin 1932- 1976 arası geliştirdiği güçlü korporatist yapıyla, toplumun hemen her kesimini kapsayan korporasyonlar ulusal parlamentoda ve karar alma süreçlerinde aktif bir biçimde yer almışlardır. Dolayısıyla karar alma süreçlerinde devlet tek başına tekil bir karar verici konumunda bulunmamıştır. Toplumla devlet arasında korporasyonlar kurulmuş ve geliştirilmiştir.

1980'den sonra ise bu durum biraz değişikliğe uğramıştır. Gerek küreselleşme, yeni-liberalim, gerekse de Avrupa Birliği üyeliği sosyal demokratların katılımcılık uygulamaları ve araçlarını sürece uygun olarak dönüştürmeye başlamıştır. Lund örneği bu dönüşümün yönünü ve nedenlerini, sonuçlarını ortaya koyabilecek bir örnek olabilir. Bu nedenle ele alınmıştır.

Çalışmanın ilk kısmında, genel olarak İsveç'te sosyal demokrasi, korporatizm ve gelişimi, uygulamaları ele alınmıştır. İkinci olarak, sosyal demokrat parti ve katılıma bakışı açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak bahsedilen konunun 1980 sonrası gelişmeleri ve Lund örneği ele alınmıştır.

1. İsveç'te Korporatizm ve Katılım

Kelime anlamı olarak korporatizm, işbirliği anlamına gelen İngilizce "Corporation" kelimesinden gelmektedir. Tarihsel seyrine bakıldığında kavram, bir ideolojik duruş olmaktan öte, özellikle tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişten sonraki süreçte ekonomik ve siyasal olarak sık olarak kullanılmaktadır. Siyasi bir yaklaşım olarak korporatizm, ortak ilkeler ve sosyal uyum bağlamında toplumu bir organizma gibi ele alarak, toplumun tüm kesimlerinin faaliyetlerini "dayanışma" ve "ortak çıkar" temelinde ele alma olarak ifade edilebilir.¹

Sosyal bir ortaklığın ve toplumsal iş bölümünün ön plana çıktığı korporatist anlayış, bireyin kendi çıkar ve özgürlüğün peşinde koştuğu ve bir girişimci olarak bireyin özgür olması gerektiğinin savunulduğu liberalizm anlayışına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Örf ve adetlerin uzantısı ve birleştirici bir unsur olarak ele alınabilecek korporatist anlayışta, olaylar karşısında ortak hareket eden ve ortak bir iradeye sahip olan bireyler, bir organizma yada sosyal bir bedenin parçası gibidirler.² Toplumsal örgütlenmenin en temel bileşenlerinden olan korporatizm kavramı, birbirine alternatif olarak ortaya çıkan Liberalizm ve Marksizm kavramlarının uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Gerek liberalizm gerek Marksizmin açıklamakta yetersiz kaldığı sanayileşmiş toplumlarda oluşturulan kamu politikalarını, sosyal değişimleri, sosyal refah politikalarını, çalışma ilişkilerini, iş gücü barışını, sendikaları, hükümet politikalarını, sosyal güvenlik ve sosyal politikalarını masaya yatırmaktadır. Dolayısıyla korporatist yaklaşım, "karar verme süreçlerinde çıkar gruplarının resmi işbirliği", toplumsal ve siyasal güven ilişkilerinin kurulmasına dayanmaktadır.³

İsveç'te bir düzen kurucu olarak devlet eliyle şekillenen korporatizm kavramının içerdiği unsurlar şöyle toparlanabilir; toplumsal taleplerin devletgil bir siyasi gramerle telaffuz edilmesi, yani, toplumsal süreçlere, ekonomik ve siyasal olarak yön verecek olan sosyal yapının tüm bireyleri kapsayacak bir arabulucu gibi hareket eden devletin varlığına dayanır. Dolayısıyla "kurumsallaşma", "müzakere" ve "danışma" *kültürünün varlığını da içeren korporatizm*, devletin temel bileşen olduğu varsayımından hareketle, toplumun farklı kesimlerinin de devletle aynı masaya oturmasını sağlama ve uygulanacak olan politikaları birlikte belirleme sürecini kapsamaktadır.⁴

Korporatizmin içerdiği bir başka unsur; *Siyaset ve ekonominin seçkinleri ile halk arasındaki diyalogun merkeze alındığı ve devletin öncü rol oynayarak sosyal politikaların bu bağlamda şekillendirdiği korporatizm kavramının bir başka ögesi demokrasi kurumları ve devlet güdümünde gerçekleşen kontrol mekanizmalarıdır. Mesela, sendikalar toplumsal esnekliğe ve korporatist anlayışa uygun demokrasi araçlarından bir tanesidir. Bu anlamda korporatizm kavramı ortak bir ideal belirlemek için devletin aktif olarak rol aldığı ve vatandaşlarla birlikte örgütsel tüm karar alma süreçlerine katılan bir katalizörü ifade etmektedir.*⁵

Bu anlamda İsveç, hem modern öncesi hem de modern dönemde ulusal ve uluslararası alanda kendi yerli politikalarını üreterek dünyada "İsveç modeli" olarak literatüre geçmiştir. İsveç modeli, şiddete ve zorlamaya dayanmayan, gönüllülük esası içeren, uzlaşma ve diyaloga dayanan, konsensus içeren bir yapıyı anlatmaktadır. Aşırı ve katı bürokratik örgütlenmeye sahip

¹ Leif, Lewin, "The Rise and Decline of Corporatism; Case of Sweden", European Journal of Political Research, Vol.26, 1994, sf.65-66.

² Leif, Lewin, A.g.e., sf.68.

³ Mette Anthonsen, Johannes Lindval, Ulrich Schmidt-Hansen, "Social Democrats, Unions and Corporatism: Denmark and Sweden," SAGE, Party Politics, Vol.17 (1), sf.123.

⁴ Keith M., Murphy,"A Cultural Geometry: Designing Political Things in Sweden", American Ethnologist, Vol.40, No.1, 2009, sf.125.

⁵ Keith M., Murphy, A.g.e., sf.128.

olmayan İsveç özellikle 17.yüzyıldan 20. yüzyıla kadar katılımcı karar alma yapısını korumuştur.⁶

İsveç politikasının belki de en önemli özelliği toplumun marjinal ve fakir kesimlerini, toplumsal ve siyasal istikrarda tehdit olarak görmek yerine onların da sürece dahil olmasını desteklemesidir. Bu bağlamda siyasal hedeflerden biri farklı toplumsal kesimlerini siyasal süreçlere dahil etmek ve toplumsal kesimler arasındaki farkları (temelde ekonomik ve siyasi) olabildiğince azaltmak olmuştur. Devlet tarafından toplumun farklı kesimlerine verilen hak ve özgürlüklerin devleti güçlendireceği inancına sahip olmuştur.⁷

Hemen her dönem, kendisinin otoritenin gerisinde görmeye alışık olmayan bireyler, problemler karşısında sorumluluk üstlenerek, siyasal süreçlere katılmaktan geri durmamışlardır.⁸ Bireyin, devletin aracı konumunda olmasının, aslında kendi amacına bir vasıta olarak hizmet etmesi anlamına geldiğini ve dolayısıyla onun için sakıncalı olmayacağını belirten korporatist zihniyette bireye aktif rol verilmektedir. Bireylerin kendi amaçlarını, en iyi, devletin verili amaçlarına hizmet ederek gerçekleştirebileceklerinin kabulüne dayanmaktadır.

İsveç'in korporatizminin genişlemesi kurumsal olarak, 1930'lu yıllarda başlamıştır. Bunda 1917'de toplumun tamamına verilen genel oy hakkının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. 1938'de Sosyal Demokrat Parti işçi konfederasyonlarının ve ticaret birliklerinin kurulması ve yerleşmesini sağlayarak işgücü piyasasının kurallarını belirlemiştir.⁹

Kimi yazara göre, bazı ülkeler daha güçlü korporatist yapıya sahip olması o ülkenin tarihsel geçmişi ve alışkanlıklarıyla doğrudan ilgilidir. Örneğin İsveç'in diğer kuzey Avrupa ülkelerine göre daha korporatist olması tesadüf değildir. Yazarlar bunu hem mikro/birey hem makro/devlet yapısına dayandırmaktadır. Peter Katzenstein (1985) küçük Avrupa Ülkelerinin ekonomilerinin dünya ekonomisine daha kolay adapte olabildiği ve korporatizme daha açık ve yatkın olduklarını belirtmiştir. İsveç gibi modern öncesi dönemde de insani ve diyaloga dayalı yönetim birikimine sahip olan ülkelerde korporatizmin güçlü olması şaşırtıcı değildir. Katzenstein'in tarihsel birikimin yanında İskandinav ülkelerinin endüstrileşme süreçlerinin diğer Avrupa ülkelerine göre farklı olmasına da bağlamaktadır. Bu ülkeler, endüstrileşmeyi hem işçi hem işveren açısından daha ılımlı reformlarla ve düzenlemelerle geçirmişlerdir. İsveç'in işgücü uzun zamandan beri politik sisteme dahil edilmiştir. Ayrıca İsveç'in ılımlı ve reformcu yapısı da oldukça önemlidir.

İsveç diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha az baskıcı bir kültür geleneğine sahiptir. Halkın taleplerine açık bir yönetim geleneğine sahip olduğunu da söyleyebiliriz. Köylülerin bile parlamentoda temsil edildiği, toplumsal kontrolün, merkez yerine, yerelde sağlandığı bir yapıdan gelmektedir. Toplum bürokratlar tarafından şekillenmemiştir. Korporatist yapılar ilk olarak yerelde inşa edilmiştir.¹⁰ Toplumsal sınıflar üzerinde devlet şiddetinin yaygın olmadığı, askeri yada polis gücünün kullanımının yaygın olmadığı bir anlayış hüküm sürmüştür. Bunda, kamusal eğitime diğer bir çok ülkeye göre daha erken dönemde başlamış bir ülke olmasının da doğrudan etkisi vardır.

20.yy boyunca başta İsveç olmak üzere diğer İskandinav ülkeleri de güçlü bir katılım mekanizmaları kurmuşlardır. Kamu politikalarının belirlenmesinde, yasaların hazırlanmasında ilgili kurumları, toplumsal örgütleri sürece dahil edecek, kapsayacak bir yapı kurulmuştur. 20.yy ilk yarısına kadar bu katılım daha çok iş gücü piyasası politikası, tarım ve endüstri politikalarını

⁶ Johannes, Lindvall, Joakim Sebring, "Policy Reform and Decline of Corporatism in Sweden", Routledge, West European Politics, Vol.28, No.5, Noverber 2005, sf.1060.

⁷ Mans Swensson, Rustanjon Urinbojev ve Karsten Aström, "Welfare As A Means For Political Stability: A Law And Society Analysis", European Journal of Social Security, Volume 14, 2012, No.2, sf.64-65.

⁸ Mans Swensson, Rustanjon Urinbojev ve Karsten Aström, A.g.e., sf.72.

⁹ Mans Swensson, Rustanjon Urinbojev ve Karsten Aström, A.g.e., sf.76.

¹⁰ Bo, Rothstein, "State Structure and Variations in Corporatism: The Swedish Case", Scandinavian Political Studies, Vol.14, No.2, 1991, sf.155.

kapsasa da, ikinci yarıda eğitim, sağlık ve çevrenin korunması gibi daha geniş konuları kapsamaya başlamıştır.¹¹

Dünya savaşları sonrası dönemde, İsveç'in korporatist yapısı uzlaşmacı, diyaloga dayanan demokrasinin önemli bir özelliği haline gelmiştir. Böylece İsveç 1950-80 arası dönemde 32 ülke arasında Norveç'le birlikte güçlü korporatist ülke kategorisinde yer almıştır. 1980 sonrasında korporatist ilgi Danimarka ve Norveç'e göre İsveç'te azalmaya başlamıştır. Yazara göre, bunun en önemli nedeni ekonomik dönüşümdür, sosyal demokratların yerine muhafazakar partinin yönetimi ele almasına da bağlamaktadır.¹² Hala refah devleti uygulamaları devam ettirilmeye çalışılsa da 1980'den sonra yeni liberal anlayışın etkisi hissedilmiştir. Politik ekonomi okulunun görüşlerinden yola çıkan yazar, yapıların ve süreçlerin ekonomik çıktılarla bağlantılı olduğunu vurgular, dolayısıyla makro kalkınma anlayışına dayanan sosyal refah devleti demokratik konsensusa ve ortak pazarlığa ihtiyaç duyduğundan demokrasiyi ona uygun olarak geliştirmiştir.

2. İsveç'te Sosyal Demokrat Parti-Korporatizm İlişkisi ve Katılıma Bakışı

İsveç Sosyal Demokrat Partisi (*Sveriges socialdemokratiska arbetareparti*, SAP), yaygın olarak kullanılan adıyla 'Sosyal Demokratlar' (*Socialdemokraterna*), İsveç'teki en eski ve üye sayısı olarak en büyük siyasi partidir. 1889'da Stockholm'da İsveç Sosyal Demokrat Partisi (*socialdemokratiska arbetareparti*) adıyla kuruldu. 1930'lardan itibaren ülke siyasetinde etkisini arttırdı.

Sosyal demokrasi, sosyalist ideolojiden etkilenen fakat liberal ideolojiden ağırlıklı olarak beslenen bir ideolojidir. Bu anlamda, sosyal demokrasiyi, sosyalizmi liberal norm ve değerler ile kapitalist toplumla örtüştürme çalışması olarak tanımlamak mümkündür. Özellikle 1929 büyük ekonomik buhranı sonrasında yaşanan gelişmeler sosyal demokrasiyi yükselişe geçirmiştir.

Orta, Güney, Doğu ve Batı Avrupa'da büyük sosyal, ekonomik çalkantılar ve faşizm tehlikesiyle sarsılmaktayken, İsveç başta olmak üzere İskandinav ülkelerinde farklı bir konjonktür yaşanmaktaydı.¹³ Marksizmden ziyade güçlü korporatist anlayışı benimseyen bu ülkeler, sendikaların desteğiyle ekonomik buhrandan görece olarak daha az etkilenmişlerdir. İsveç sosyal demokrasisi, kapitalizmin sadece serbest piyasadaki ibaret olmayıp, planlanabilir bir piyasa ekonomisinin mümkün olduğunu savunmuştur.¹⁴

İsveç sosyal demokrasisinin 1930'lu yıllardan itibaren ortaya koymaya çalıştığı "piyasasının planlanması" yaklaşımı "sosyalleştirme" projesini de ortaya çıkarmıştır. Bunun ülke siyasetine yansımaları, toplumun tüm kesimlerinin meslek örgütleri ve sendikalar aracılığıyla ulusal planlama süreçlerinde yer alabileceği katılım mekanizmalarının geliştirilmesi yönünde olmuştur. İsveç sosyal demokrasisinin sosyalleştirme projesinde amaç, mülkiyet hakkını ya da kamu kaynaklarının yönetimini devlete veya topluma vermek yerine "öz yönetim" olarak ifade edilen toplumun refah artışını da amaç edinen, karar alma süreçlerinde toplumun her kesiminin yer aldığı, devlet müdahalelerinin ancak refah artışının sağlanmasında söz konusu olabileceği bir alan yaratmaktır. Yani, bahsedilen proje, üretim araçlarının özel mülkiyetine dokunmadan üretilen zenginliğin adil dağılımı, birlikte planlama ve karar verme üzerine oturmaktadır. İsveç sosyal demokrat partisi tek başına iktidar olduğu 1932 yılından 1976'ya kadar benzer politikalar üretmiş ve uygulamıştır.

Bu süreçte genellikle korporatif temsili esas alan sistemde tüm korporasyonlar parlamento içinde kendine yer bulabilmişlerdir. Çoğunlukla korporasyonlara (en genel ifadeyle meslek örgütleri ve bunların inşa ettiği örgütler anlaşılmalıdır) dahil olan birey tüm yetkilerini dahil olduğu korporasyona devreder. Korporasyonların yetkili organları barındırdığı tüm üyeleri temsil ederken, onların hak ve çıkarlarını da gözetir. Katılım genellikle korporasyonların yetkili

¹¹ Andrew Vandenberg, David Hundt, "Corporatism, Crisis and Contention in Sweden and Korea During the 1990", *Economic and Industrial Democracy*, SAGE, 33(3),2011, sf.470.

¹² Bo, Rothstein, A.g.e., sf.158.

¹³ Sevgi, Uçan Çubukçu, Sosyal Demokrasi, (der.) Birsen Örs, Modern Siyasal İdeolojiler, 2010, İstanbul, sf.275.

¹⁴ Çubukçu, A.g.e., sf.276.

birimleri tarafından gerçekleştirildiğinden, korporasyonlar olabildiğince çok üyeye sahip olmayı arzular ve dolayısıyla bireyleri katılmaları için teşvik ederler. Söz konusu yıllar arasında hemen toplumun her kesimini kapsayan korporasyonların aktif olarak siyasette temsil edildikleri ve karar süreçlerinde yer aldıkları görülür.

3. 1980 Sonrası İsveç'te Korporatizm ve Katılım

1980 sonrası İsveç korporatizmi şekil değiştirmiştir. İsveç'te korporasyonların 1980 sonrası bariz bir biçimde karar alma süreçlerinde etkisinin azalmaya başladığı görülmektedir. Bu azalma İsveç'te neredeyse tüm politik alanlarda görülmektedir. 1983'te karar süreçlerinde 213 komite (korporasyon) temsil ediliyorken (1980 öncesi 380 komite), 2005'te bu sayı 82'ye kadar düşmüştür.¹⁵

İsveç'in özendirici korporatist sistemi 1980'li yıllardan sonra değişmesini Marshall ekonomik değişime bağlamıştır. Yeni liberalizm, önüne çıkan her şeyi kendine göre biçtiğinden korporatizmi de Keynesyen dönemdeki gibi koruyamamıştır. Sermayenin ezici gücü korporasyonun taraflarını azaltmaya başlamıştır. Marshall ayrıca İsveç'in 1995'te AB'ye üyeliğini de gerekçelerden biri olarak göstermiştir.¹⁶ Marshall İsveç modelini, siyasal, sosyal ve ekonomik yapıların birbirine entegre olduğu bir model olarak tanımlamaktadır. Üç önemli özelliği vardır: merkezi düzeyde pazarlık sistemi (yani taraflar merkezi yönetim ölçeğinde tüm temsilcilerin yer aldığı bir pazarlık ve karar aşaması), diğeri, taraflar çıkarlarını uzlaştırarak bütüne destek çıkması, üçüncüsü, aktif sivil örgütler. Dolayısıyla politika üretme aşamaları açık, bilgilendirme kanalları aktif bir yapı sergilemektedir. İsveç modeli 1980'li yıllara kadar aslında tam bir güçlü korporatist model olarak tanımlanırdı. Yeni liberalizmin İsveç'in korporatist kültürüne verdiği en önemli zarar siyasal ve toplumsal uzlaşmayı, konsensüsü rencide ederek güvenin azalması olmuştur.¹⁷

Devletin ekonomik boyutunu, sosyo-ekonomik hayattaki rolünü ve kamu sektörüne egemen olan yönetsel değer ve uygulamaları hedef alan yeni bir siyasal hareket 1970'lerin sonlarından itibaren dünya siyasetinde olduğu gibi İsveç'te de etkili olmuştur.¹⁸ 1970'lerde dünyada yaşanan ağır kapitalist krizin de etkisiyle devlet yönetimine piyasa kökenli kural ve mekanizmalarca yön verilmesini ön gören bu hareket 1990'ların başlarında merkezi planlı ekonomilerin çökmesiyle birlikte daha da güç kazanmış ve İsveç'te olduğu gibi pek çok hükümet politikalarına yön verebilmiştir.¹⁹

Birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi İsveç'te yeni liberal mantığın sivil örgütlenmeleri, kamu kurumlarını piyasaya yaklaştırması devlet-sivil örgüt ve üyeleri arasındaki ilişkiyi değiştirmiştir. Korporatist ilişkiyi zayıflatmıştır.²⁰ Daha önemlisi temsil ve katılma mekanizmalarını belirsizleştirmiştir. Peki bunu nasıl yapmıştır? Yeni liberalizmin etkisiyle çok sayıda ülkenin kamu sektöründe olduğu gibi İsveç'te de kamu sektörü özel sektöre ait rekabetçi, piyasacı ve özel sektöre ait işletmecilik tekniklerinin kullanılmasıyla büyük bir dönüşüm geçirmektedir.²¹ Bu dönüşüm, devlet-piyasa, devlet-vatandaş ilişkilerini değiştirmiştir. Karar süreçlerinde korporasyonların yerini almaya başlayan özel sektör, sürecin önemli ve belirleyici faktörü olmaya başlamıştır. Montin'e göre, yeni dönemde önemle vurgulanması gereken şey

¹⁵ Bo, Rothstein, A.g.e., sf.160.

¹⁶ Mike, Marshall, "The Changing Face of Swedish Corporatism: The Disintegration of Consensus", Journal of Economic Issues, Vol.XXX, No.3, September 1996, sf.846.

¹⁷ Mike, Marshall, A.g.e., sf.850.

¹⁸ Stig Montin, Swedish Local Government in Transition, Örebro Studies, 1993, p.48

¹⁹ Nicholas Aylott, Swedish Social Democracy and European Integration, Malmö, Ashgate Publishing, 1999, p.34.

²⁰ Peter Munk Christiansen, Asbjorn Sonne Norgard, Hilmar Rommetvedt, Torsten Svensson, Gunnar Thesen, Perola Öberg, "Varieties of Democracy: Interest Groups and Corporatist Committees in Scandinavian Policy Making", Springer, Volundas, 2010, Vol.21, sf.30.

²¹ Lennart Gustafsson, Arne Svensson, **Public Sector Reform in Sweden**, Malmö, Liber Ekonomi, 1999, p.14-20.

“vatandaşın” politik alanın dışına itildiği ve kamu-özel sektör ortaklığının belirleyici olmaya başlamasıdır. Bugün katılımcılığa ilişkin temel eleştiri, etkisi azalan İsveç korporatizminin pazarlığı tek taraflı olarak sermayeyle yaptığı yönündedir.

Biraz da çalışmanın örneği olan Lund’dan bahsetmek gerekirse, 2016 yazında İsveç’in Lund kentinde bulunan Lund Belediye meclisinin çoğunluğunu oluşturan sosyal demokrat partili meclis üyeleri ve belediye başkanıyla Lund’da “yerel katılımcılık ve etkinliği” üzerine mülakatlar yapılmak istenmiştir. Önce Lund’da yaşayan, üniversite mezunu ve 30 yaş üzeri olan 50 kişi ile yukarıda belirtilen konuda mülakatlar yapılmıştır. Daha sonra tüm sosyal demokrat partili üyelere ve belediye başkanına (Lennart Prytz) e-mail gönderilmiş ayrıca kimi meclis üyeleri telefonla aranmıştır. Belediye başkanı dışındaki diğer üyeler konuyla ilgili görüşme talebini, gerekçe belirterek kesin bir tarih vermeksizin, gelecekte belirsiz bir güne ötelemişlerdir.

İsveç’te siyasal katılım ve etkinliği üzerine yerel siyasetçilerden sadece belediye başkanıyla mülakat yapılabilmiş ve İsveç’te özellikle 1990 sonrası gerek sağ partiler (*Moderata samlingspartiet, Centerpartiet, Kristdemokraterna*) gerek (görece) sol partiler (*Sveriges Socialdemokratiska arbetarparti, Vänsterpartiet*) etkin siyasal katılım kanusunda “formal” bir yol izledikleri, geçmişe bakıldığında bugün uygulanmak istenen katılımcılığın daha şekli ve yasal düzenlemelere bağlı kalmak anlamını taşıdığını vurgulamıştır. Bugün ülke siyasetinde ve yerel siyasette çoğunluğun oyunu alan sosyal demokrat partinin, 1980’den sonra yeni liberal politikaların, küreselleşmenin ve 1995’te katıldıkları Avrupa Birliği’nin etkisiyle geçmişteki güçlü korporatist yapıyı korumalarının çok zor olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla siyasal katılımı sağlayacak etkin katılım kanallarını kurması ve geliştirmesi beklenen sosyal demokrat partinin bu konuda geride kaldığını söyleyebiliriz. Yeni liberal politikaların İsveç’te demokrasi ve katılım konusunda sağ ve sol ideolojiyi birbirine yaklaştırdığının altını çizmiştir. Ayrıca belediye başkanı, diğer sosyal demokrat partili meclis üyelerinin mülakat teklifini kibarca geri çevirmesinin esas nedeni olarak da bunu gördüğünü belirtmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı İsveç’te sosyal demokrat parti ve onun geliştirdiği güçlü korporatist yapının yeni liberal politikalarla nasıl aşındırılmış olduğunu Lund örneği üzerinden açıklamaya çalışmaktır. Çalışmanın elde ettiği sonuç şöyledir; Lund belediye meclisinin çoğunluğunu oluşturan sosyal demokrat partili meclis üyelerinin yerel katılımcılık ve etkinliği üzerine yapılan bir çalışmanın mülakatına katılmaktan bile çekinmeleri, toplumun her kesiminin dahil olduğu korporasyonların ulusal parlamentoda temsil edildiği dönemlerden uzaklaşmış olduğuna dair ciddi ipuçları sunmaktadır. Yeni liberal politikaların ortaya koymaya çalıştığı katılımcılık anlayışı temsili ve sınırları yeterince belirgin olmayan temsil ve katılımı izah etmektedir. Bu durum şekilsel katılım süreçleri ve mekanizmalarını akla getirmektedir. Nitekim Lund Belediye başkanıyla yapılan mülakatta başkanın bu yargıyı güçlendiren açıklamalarda bulunması dikkat çekmiştir. Dolayısıyla aslında sosyal demokrasi ve katılım arasında doğru orantılı ideolojik bağlantı ters orantıya dönüşmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Anthonsen, Mette, Lindval, Johannes, Schmidt-Hansen, Ulrich, “Social Democrats, Unions and Corporatism: Denmark and Sweden,” SAGE, Party Politics, Vol.17 (1), 2011.
- Aylott, Nicholas, Swedish Social Democracy and European Integration, Malmö, Ashgate Publishing, 1999.
- Christiansen, Peter Munk, Norgard, Asbjorn Sonne, Rommetvedt, Hilmar, Svensson, Torsten, Thesen, Gunnar, Öberg, Perola, “Varieties of Democracy: Interest Groups and Corporatist Committees in Scandinavian Policy Making”, Springer, Volundas, Vol.21, 2010.
- Gustafsson, Lennart, Svensson, Arne, Public Sector Reform in Sweden, Malmö, Liber Ekonomi, 1999.
- Lewin, Leif, “The Rise and Decline of Corporatism; Case of Sweden”, European Journal of Political Research, Vol.26, 1994.
- Lindvall, Johannes, Sebring, Joakim, “Policy Reform and Decline of Corporatism in Sweden”, Routledge, West European Politics, Vol.28, No.5, Noverber 2005.

- Marshall, Mike, "The Changing Face of Swedish Corporatism: The Disintegration of Consensus", *Journal of Economic Issues*, Vol.XXX, No.3, September 1996.
- Montin, Stig, *Swedish Local Government in Transition*, Örebro Studies, 1993.
- Murphy, Keith M., "A Cultural Geometry: Designing Political Things in Sweden", *American Ethnologist*, Vol.40, No.1, 2009.
- Rothstein, Bo, "State Structure and Variations in Corporatism: The Swedish Case", *Scandinavian Political Studies*, Vol.14, No.2, 1991.
- Swensson, Mans, Urinbojev, Rustanjon ve Aström, Karsten, "Welfare As A Means For Political Stability: A Law And Society Analysis", *European Journal of Social Security*, Volume 14, 2012, No.2.
- Uçan Çubukçu, Sevgi, *Sosyal Demokrasi*, (der.) Birsen Örs, *Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul, 2010.
- Vandenberg, Andrew, Hundt, David "Corporatism, Crisis and Contention in Sweden and Korea During the 1990", *Economic and Industrial Democracy*, SAGE, 33(3), 2011.

THE PROBLEM OF SUSTAINABILITY IN TOURISM DEVELOPMENT: THE CASE OF IHLARA VALLEY

Özgür SARI

Assoc.Prof.Dr., TODAİE, TURKEY, osari@todaie.edu.tr

Abstract

Tourism is a sector that effects many other sectors like catering, construction, agriculture, trade. Therefore, for developing economies, it plays a crucial role to maintain economic growth, balance the national budget, and maintain foreign currency. However, tourism sector has many die effects as well as positive ones. Therefore sustainability is really important in any tourism development. Although there are many indicators to maintain the sustainability, this study will focus on socail sustainability in the case of Ihlara Valley, one of the most popular tourism destinations of Turkey. Among the criterias, community involvemnt and bottom-up development processes will be evaluated in the case by conducting filed observations and interviews in the area. In the area, the local governors and officials realted to the tourism sector were interviewed to understand the planning and decission making process, whther they contained the community involvement or not. Moreover, to analyze the local people's point of views, interviews were conducted in 11 villages and 5 municipalities. In findings, the tourism development process in the Ihlara Valley cannot be accepted sustainable, since the community involvement and bottom up process is weak in the sector. The income from the sector is not being distributed in balanced to the local people, and local productions in agriculture and handicrafts are not being involved into the sector.

KEYWORDS: Sustainability, Tourism Development, Bottom-up Process, Community Involvement

INTRODUCTION: Understanding Tourism

Tourism has economic, social, and cultural dimensions. One dimension is within definition of tourism activity; that is from tourist side, tourism must not be connected to earning activity. That means, one of the main conditions of tourism activity is –not doing any income activity|| in traveling area (Eralp, 1983: 35-36).

However from supplier side, it is a sector and economic activity occurs from the consumption and traveling activities of the visitors in one place (Can and Güner, 2000: 21). However, as economic dimensions of tourism activity, mostly economic impacts of tourism are understood and studied literally. For instance, tourism is an activity of financial operation which transfers money from visitors to local place. Visitors also exchange money in holiday destinations; therefore tourism is also a sort of transferring money operation financially (Erdoğan, 1995: 12-13).

In addition to financial money transferring side of tourism, it has also some affects in income, employment, prices, distributions of benefit, ownership, and control, development, and government revenues; as a whole in socio-economic sphere in holiday destination (Apostolopoulos, 1996: 2). Especially by economists, tourism is examined in terms of supply, demand, balance of payments, foreign exchange, employment, expenditures, development, prices and inflation, multipliers and some other economic factors. Today tourism represents an important economic sector in domestic and world economies.

The most significant point in economic dimension of tourism is interconnection between tourism and economic development. Tourism has been achieved as an alternative policy to aid economic growth by developing countries since 1960s. After the World War II, there has been a growth in demand for international travel depending on the increase in incomes of developed countries. On the other hand, there are developing countries need foreign exchange earnings to aid their import and economic development. Other than approaching tourism sector as a tool for development of the whole economy of a country, it brings some economic benefits for the settlements; since tourism includes many sub-sectors from transportation to entertainment; from shopping to accommodation (Mill and Morrison, 1985: 222-231).

Tourism has positive economic impacts, mostly, on developing country economies; therefore tourism has been seen as a development tool for developing countries. Tourism creates jobs, provides foreign exchange, produces return on investment for emerging economies, brings technology, and improves life standards (Kim, 2000: 28). In addition, Inskip (1991: 368) categorizes direct economic benefits of tourism: Provision of employment, income, and foreign exchange, that play positive role in the improvement of living standards of local community; and overall national economic and regional development.

Employment and income provided by tourism in economically depressed areas may help stem out migration especially of young people, increased government revenues through some types of taxation on tourism may help for the development of community, and infrastructure facilities and services, and assist in general socio economic development of community.

There are also some indirect economic impacts mentioned by Inskip (1991: 370): Tourism may help for the development and expansion of other economic sectors, such as agriculture, fisheries, construction, certain types of manufacturing, and handicrafts through their supplying the goods and services used in tourism, improvements in transportation and other infrastructure facilities for tourism also serve for national, regional, and local community needs. Tourism may be advantageous for transferring new technologies and managerial skills to other sectors. Tourism can employ a large percentage of women in traditional communities that may help for the economic emancipation of women.

Tourism may have some negative economic impacts. One is that tourism investments are not real investments which realizes long term economic profits in return of investment. Secondly, in some areas, tourism facilities managed and owned by outsiders or a few local elites; which leads less benefits for local people (Inskip, 1991: 374). Thirdly, tourism businesses often include low paying, and seasonal jobs. In that case, unemployment rate increases sharply in season off periods. In terms of skilled labor needed by businesses, tourism business owners may import labor instead of using local one. Lastly, increasing demand of tourism for goods and services may increase local prices and create high inflation (Kreag, 2001: 7).

Tourism is considered as a social event by many scholars, since tourism activity occurs between two different groups of people; that one is local and other one is visitor, and foreigner group. Tourism as a social event establishes relations between societies that have different social and cultural features; and creates interaction between different cultures, customs, and manners. As a result, tourism may give rises to some changes in social structure, patterns of behavior, and life styles (Gürkan, 1996: 22).

Eric Cohen, who works on sociology of tourism, defines tourism through some sociological perspectives: Firstly, tourism is a type of commercialized hospitality, which means tourism commercialize and eventually industrialize and institutionalize traditional guest-host relations. Secondly, modern mass tourism is a democratized expansion of aristocratic travel of an earlier age. In other words, aristocratic type of travel in early age was historically transformed into modern and mass type of tourism today. Thirdly, tourism is a type of modern leisure activity free of obligations. Fourthly, Tourism is modern variety of pilgrimage travels in traditional societies. Fifth, tourism is an expression of basic cultural themes. In addition, tourism is an acculturative process between tourist and host. Furthermore, tourism is an ethnic relation between tourist and host in terms of production of ethnic arts for tourism market, and commercializing of ethnic identities for tourists. Lastly, tourism is a form of neocolonialism; that means, tourism creates a dependency between tourist sender metropolitan, developed, core countries; and tourist receiver peripheral countries, on the global economic scale (1996: 52-53).

Other than consideration and conceptual definition of tourism through social dimensions, there are also some sociological impacts of tourism. One important source of sociological impacts is the relation and interaction between tourist and host. Tourists interact with local residents during their stay in destination. That interaction occurs when tourist buys a good or service from host; or they may meet, see each other; and may interact in the same place and at the same time; and they may share some ideas, information. In any case that tourist and host come face to face with each other, traditional hospitality may transform into commercialized one, and they

experience a transitory, unequal, and unbalanced relation that is also limited by spatial and temporal constraints.

Social impacts of tourism, if we considerate deeply, can be divided into two; as positive and negative social impacts. Tourism may have impacts on changing demographical characteristics of settlements, such as alteration of community structure. For instance, tourism may result increased upward mobility of women and young adults who are employed in the sector. In addition tourism has a positive impact on the infrastructural development of host place. For example, because of development in tourism, supply of services may increase and the quality of life for local people may improve (Cohen, 1996: 53).

However, there are negative social impacts as well as positive ones. First, much of the employment in tourism sector is seasonal, unskilled and low paid. The created jobs in tourism sector may not contain high quality standards. Moreover, tourism sector may change traditional work patterns and it may be difficult to adopt themselves for new types of work patterns for the local people. Furthermore, the shifting of women and young adults in the sector may make them economically independent; therefore, great tension can occur because of this shift in the economic resources intra family structure (Mill and Morrison, 1985: 231-232).

The change in social life in destination may increase crime rate. Illegal activities tend to increase as a result of occurring changes in life-style. The unequal allocation of tourism investments and unequal distribution of the sector's economic activities may increase poverty and a gap between richer and poorer, which can also increase crime rate (Inskip, 1991: 372).

Tourism itself is a cultural event. Interests of people on other cultures are main purposes of some tourism activity, and in any tourism activity, there is also a cultural interaction between comer and host. To eliminate the negative impacts of working, and to reproduce the labor, human beings need free time. How to spend that free time is issue of tourism activity; so tourism can be defined as a culture of leisure activity (Güler, 1978: 19-20).

Cultural impact of tourism activity results from substantial cultural differences between residents and tourist, related to value and logic systems, religious beliefs, traditions, life-styles, customs, behavioral patterns, dressing codes, senses, attitudes, and so on. Those cultural differences can create frustrated situations and misunderstanding in communication between residents and tourists. Furthermore, dwindling interests of tourists in host culture can reason reawakening and renewing of cultural heritage to sell it as a commodity in tourism sector. Being commodity process of cultural heritage may help to preserve the heritage, such as historical architecture, and artifacts. In opposition, it may create sometimes, degeneration and erosion in traditions, and beliefs.

Briefly, tourism sector has a positive impact in terms of conservation of archeological historic sites and interesting architectural styles; conservation and sometimes revitalization of traditional arts handcrafts, dance, music, drama, customs and ceremonies, dress, and certain aspects of traditional life-styles; and financial assistance for the maintenance of museums, theaters, and other cultural facilities and activities and for supporting the organization of special cultural festivals and events because they are important attractions for tourists as well as being used by residents (Inskip, 1991: 367).

Negative impacts of tourism sector can be put in order as misunderstandings and conflicts between tourists and residents result from cultural differences. Other negative impact is over commercialization of some traditions, beliefs, and cultural items. The over commercialization of cultural items can give rise to over modification and loss of authenticity of these cultural values according to tourist demands (Inskip, 1991: 368). Sometimes deterioration of cultural monuments and loss of cultural artifacts may result from uncontrolled use or misuse by tourists (Kreag, 2001: 10).

In the above, some arguments that define tourism through its impacts were discussed. Generally, those arguments can be grouped into three main impacts: economic, cultural, and sociological. In addition, each impact has both negative and positive sides. The further discussions are about the theoretical arguments about tourism as an activity.

The Methodology

In the area of Ihlara Valley, there are some villages and municipalities. In the sample, three villages and three municipalities were selected. In villages, the head of the villages were interviewed; which are Yaprakhisar, Belisırma, and Ilısu villages. On the other hand, at the municipalities, the technical services directors of Selime and Ihlara towns; and the Mayor of Güzelyurt town were interviewed. In the interviews, the questions were open ended questions about the infrastructure, socio-economic facilities, tourism investments and their social impacts.

The Findings

Selime

When Selime Municipality's sewerage infrastructure contractor went bankrupt, the second contractor firm had finished about 98% of the work, and very few jobs left behind were hurt due to winter conditions. It is hoped that the rest of the air will be warmed up in May. It has been stated that the Ministry of Culture received a source amounting to 1.45 million TL due to the EFL. It is stated that this source is used for the waste treatment plant and the cost of the project is said to be 1.6 million TL. It is stated that 70% of the existing dwellings use the sewerage system while the remaining 30% use phoseptic wells. It is stated that the municipality had one old sewage truck and had a fuse for 80 TL per household. There was also a solid waste transfer station in the area where the van is old, the new one is requested but not given.

It is stated that the sewage project has 4 stages and that the contractor has terminated the contract because the contractor did not do well in the first stage and the contractor went to the court and the municipality lost the case. For this reason, 400 thousand TL debt to the municipality. At present, it is stated that there are 350 thousand TL deficits in terms of infrastructure and this is not met by the ministry. It is told that even the fixtures of the municipality such as fire brigade and office vehicles are executed and it is difficult to recover these tools and equipments because of the public benefit.

Drinking water infrastructure is also a problem. It is stated that water pipes are covered with tuff and the infrastructure is out of date in the framework of infrastructure from 1998. It is often stated that water pipes explode and there is no valve system.

Selime has an enviable richness with nature wonders and Selime Cathedral. But this richness is another important question not to reflect on the local people. The natural and historical richness of the place is used in the tourism sector, but the resulting income is not reflected in the uneasiness. It is stated that about 500 thousand TL income was obtained from the entrance fees of Selime and the cathedral, but that no income could be transferred from DÖŞİM. This year it is stated that the entrance fees are privatized to BILENTUR and they will not be able to receive any share.

In terms of agriculture, it is believed that the consolidation will not benefit because the agricultural land in Selime is very fragmented and small. Grain, cereals and legumes are planted predominantly. Irrigation is done with water taken from Melendiz and some water taken from the wastewater. There is an irrigation association in the district. Irrigation is done by sprinkling method and nitrate fertilizer is used. In terms of livestock breeding, on average 2 cattle per household are falling and weighing and sheep breeding are carried out. 20-30 families are dairy farmers, milk is collected by the dairy company.

Ihlara

It is stated that 75-80% of the sewerage infrastructure of the settlement area is made and about 40% of the existing ones are connected to the network. It is told that the remaining houses had a phoseptic waste system and one of the municipal smoke trucks was trying to evacuate the toilet. It has been emphasized that the Ministry of Culture and Tourism has received aid from the Ministry of Culture and Tourism for 1 million 250 thousand TL and 500 thousand of them have been provided for solid wastes and 50% of the treatment plants have been met by İller Bank but there is no financial power to operate the facility.

It is emphasized that there are no municipal and treasure hunting sites within the planned plans and that the zoning problem of 2400 inhabitants still continues. A significant portion of the population is working on the ground and abroad, and the summers come and go. The existing

agricultural areas are very fragmented and small. Mainly cereals, cereals and legumes are grown. There is no common agricultural marketing and they do planting as much as their own needs. 500-600 bovine animals and 5000-6000 small sheep animals are also grown in settlement area. As drinking water, it is stated that the underground water meets the drinking water from the wells, the quality of the drinking water sources and the quality of the drinking water are good.

Güzelyurt

Güzelyurt is the most developed district of Aksaray Province in terms of tourism. Despite this, tourism infrastructure is inadequate. Generally tourists come from Nevşehir, Ürgüp, Avanos and Goreme. Due to insufficient local entrepreneurship and inadequacy of attracting investors, Güzelyurt can not provide sufficient services in terms of accommodation. The mayor, who stated that cutting tickets separately for the Türm ruins, also reduced the demand for tourists, suggests that a common ticket be cut for all the ruins. In addition, Morphou wants to connect to the main tourist zone of Ürgüp-Avanos-Goreme with the developed transportation system. By competing with these regions, instead of dividing the profits, they want to increase their profits by acting in common. It explains that tourists can not earn income because of their daily excursions to Güzelyurt and their visit to the ruins.

There is no zoning problem in Güzelyurt, which has a zoning plan for conservation purposes. Provincial Bank support and their budgets were told that they worked for the renovation and renewal of old sewerage and drinking water networks. The wastes in Güzelyurt, where there is no treatment plant, are discharged out and a treatment plant is urgently needed. Because of being a tourism region, it is seen that human circulation is more than the villagers.

Agriculture and livestock farming are mainly carried out in Güzelyurt, where the central population of the province is 2600 and the general population is around 13.000 with the villagers. Nitrogen-nitrate fertilizer is a place where the use of grains, potatoes and cereals, and small cattle breeding are common. The mayor also stated that excessive use of fertilizers and agricultural medicines is unnecessary in the province. Soil analysis needs to be done frequently and regularly. For Güzelyurt, which is located on the plain, it is probable that the dam of the material will be polluting during groundwater collection. The mayor also emphasized the need for consolidation in the province where no agricultural consolidation has taken place.

Yaprakhisar

They stated that while there was no restriction on the other peasants about the cultivation of poplar, they could not understand the restriction. The villagers who say that the fields are barren, complain about the inadequacy of the watering. In the past, when beans and vegetables were growing, they said they could now only harvest the grain. The vetch and barley cultivated fields are located above the village at the base of the valley, so they can not pump water for irrigation purposes. It was also said that the historical bridge leading to the fields was destroyed and they reached the fields from the far side. For this reason they want to repair the bridge or make a new bridge for transportation to the fields. They also stated that in the rainy weather, the entrance route of the village was also broken. They have about 100 cattle and about 300 livestock. As the village has migrated a lot, its population has decreased considerably and generally old people remain. They mostly do construction and dyeing in big cities.

Belisırma

Belisırma Village is a village established on a deep valley floor descended by a thin and winding road. It has the potential of tourism with historical remains and peribacals. In the middle of the village there are some tourist facilities and restaurants at the base of this vineyard where the Ihlara Ridge passes and on the edge of the river. As a result of the observations made, accumulated solid wastes can be seen on the rivers and water bases. This suggests that the tourist facilities here need to be inspected more frequently.

Stating that the local people could not get enough shares from tourism in Belisırma village, the village headman stated that the village had emigrated to the outside and the young people fled to the outside for construction and dyeing work. They also emphasized that they could not irrigate their fields because they were moving away from the river. Weighted cereal sowing is done and it is observed that the livestock breeding is common.

The villagers, who indicate that the water channels made to irrigate their gardens have been blocked frequently due to the wrong routes and that the irrigation network has been half-finished, demand the opening of the stony lands in the scope of the EEC and the lost of the meralik qualities. They also stated that the river was polluted and that there was no fish that had been the fish of the past due to this pollution and that the river could not hold water as intensively as the old one. Because of the pollution of the river water, it is said that even 100 year old willow is dry. For pollution they frequently accused the village of Belisırma. It is claimed that the tourist restorations and facilities located at the base of the valley of Belisırma Village and located at the edge of the river pollute the river.

There is no problem such as village reconstruction problem, repair of houses and construction of new houses. In addition, the villages in the villages are seen to be larger, spacious and well-maintained than the surrounding villages. The mayor stated that the stone houses evacuated from the bottom of the valley were used as animal shelters and from time to time the animals were brought to the river for water needs. Everyone stated that they blame themselves and the villagers about the pollution. But according to the respondent, the main pollutant element is the facilities and the owners of these facilities are unfortunately not villagers. They stated that they did not have any share in this tourism cake and therefore they were not polluting.

Ilisu

Prior to the municipality, Ilisu suffered a loss of population and emigrated to the village. The muhtar who is closely involved with the problems of the village thinks that he has found petitions and complaints about the problems of the village many times but is not dealt with enough.

It is stated that the residues that accumulate in the phoseptics because they stay in the valley pit are pumped up and often the phoseptics and the channels are filled. Since there is no channel opening machine, it is stated that the muhtar himself opens the channels with primitive methods by entering the cepses up to bele. The wastes of 5 or 6 large fosses residing in the village are discharged to Melendiz. In addition, wild storage wastes and pollution were also found at the edge of Melendiz river. Although the treatment plant in Ihlara is about 1 km away from them, it is stated by the muhtar that Ihlara Municipality has not been able to connect to the system due to objections and this has caused significant pollution of Melendiz. The muhtar is also disturbed by the fact that the sewerage infrastructure is provided to the subcontractor firm. It states that subcontractors are not adequately audited.

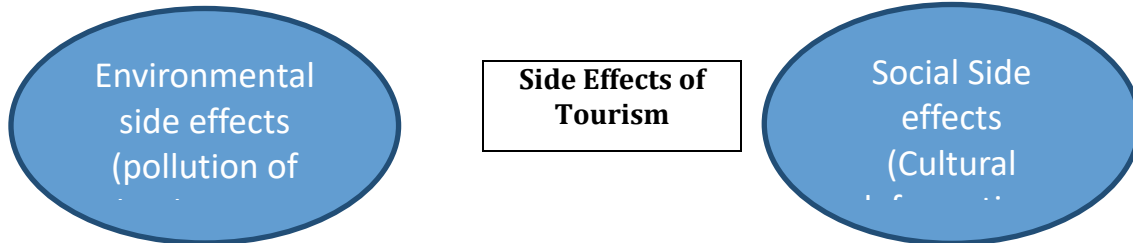
Drinking water is stored in the well of the internal tile flooring is not well done by the company is also close. The rocks threatening the villages in the upper part of the valley said that they had scared the houses, but they said they were not interested in the speeches to the Special Provincial Administration. The village is located at a starting point of the Ihlara Valley and there is a significant potential for hot spring tourism in terms of hot spring tourism. There is also an elderly care rehabilitation center in the village and is operated by the private sector. It is regrettable that the traveling tourists from the nobility only traveled and did not leave any income for the sake of being unable to stay. Apart from natural baths, there is an important wooden bridge in the village and natural beauties along the river. Wastes of picnickers on the river side during the site survey are accumulated in and around the water.

The Discussion

The sustainability of any development project based not only on tourism but also on other sectors has become the most basic criterion. Sustainability is the paradigm of transferring to future generations by avoiding the erosion of all kinds of wealth that is the basis of development. The types of capital that are the basis of development include human capital, natural capital, technology, culture, and many other factors. Training activities that will ensure the qualified workforce that will meet the labor required for tourism will also be used to evaluate human capital and transfer the sector to future generations. The most important stakeholders at this point will be Aksaray, Niğde and Nevşehir Hacı Bektaş Veli Universities.

The most important capital is transformed in terms of strong sustainability. It is necessary to use and evaluate the environment that contains the natural resources within the protection and minimum wear and pollution. (Sathiendrakumar, 1996: 153-154).

The first step in the development plan based on tourism is to identify the potential of the target region and to extract an inventory of the values to be added to the tourism sector. It is important that the region is packed and presented to tourists in a manner that is compatible with the lifestyle of the people and does not damage the cultural texture of the region. The tourism sector can have two major damages, human harm and harm to nature. Both cultural texture, lifestyle and natural resources and environment should be protected.

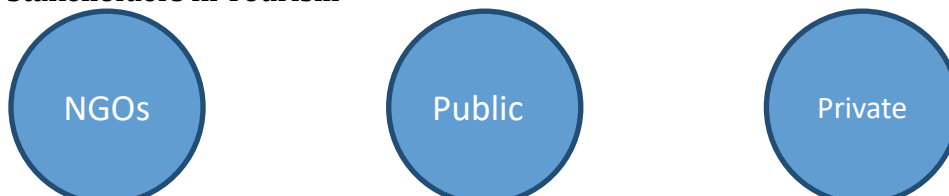
In order to minimize the possible side effects in the development of the tourism sector:

- Regular soil and water analyzes,
- Ensuring the co-ordinated work of institutions related to environmental protection,
- Regular meetings between local institutions and the local community to conduct routine analyzes of environmental impacts,
- Reporting of at least six-month or yearly field reviews and analyzes for the analysis of environmental impacts,
- Conducting focus group meetings with local people to identify and prevent cultural side effects and value corruption,
- In order for local people to benefit from tourism as a stakeholder, arranging tours in order to train personnel in tourism labor market,
- Encouragement of the local tourism enterprises to employ personnel from the local people first,
- Preparing the stands or markets necessary for the marketing of the products of local people,
- Training and support for local people is needed for marketing.

While tourism plans are being developed, joint action should be taken with stakeholders in terms of sustainable development.

- Universities: Aksaray, Niğde, Nevşehir Hacı Bektaş Universities,
- NGOs, rural development associations and other village associations,
- Provincial Directorates of Agriculture, TİGEM and TKDK
- Governorships, District Governorships, Special Provincial Administrations
- Provincial Directorates of Environment, Health Directorates, National Education Directorates, Public Education Centers, Agriculture, Food and Livestock Directorates, DSİ Directorates, Forestry and Water Affairs Directorates,
- Municipalities, Headmen
- Coordinated studies of institutions and stakeholders such as the Chambers of Commerce and Industry and Development Agencies are required.

Stakeholders in Tourism

The potential for tourism to be identified and inventory studies can be determined by deeper involvement and coordination of relevant institutions and local stakeholders. A list of some of the natural, historical and human values identified in this study and bearing the value of tourism has been made and it has been considered to be articulated in the Ihlara Valley such that these values will form a tourist band. Tourism is a very versatile sector and tourism has gained

tourism values; Natural, historical-cultural values. The inventory drawn in the basin under the titles of the values is as follows:

Natural Richness:

- Hasan Mountain, Melendiz Mountain and Takyanus Mountain mountain sports and trekking band
- Mamasın Dam Lake amateur fishing, water sports and boat navigation band
- (Gokce and Çatalsu Villagers)
- Sultanpınarı Village agrotourism, ecotourism and plateau tourism band
- Ilısu-Yaprakhisar-Belisırma-Ihlara-Selime valley walking and nature sports band

Historical Richness:

- Mamasın Dam Absolute Conservation Area, Gökçe and Çatalsu Villages historical church, Greek houses and graves
- Ihlara Valley Selime Cathedral - Peribacalari
- Güzelyurt District Historical Houses and Ruins
- Sivrihisar Village Red Church

Nowadays tourism is shifting to alternative areas. The activities that modern people who are bored with modern life and tied to nature are interacting with nature again, experiencing what they have not experienced in their daily life, and resting and re-establishing themselves come to the forefront. For this reason, the tourism sector has shifted to alternative areas other than sand, sea and sun. There is also a tourist profile that depends on a single activity and spends the entire time in the all-inclusive system in the hotel. There are tourists who are looking for differences, seeking out of their routine life, such as nostalgia, adrenaline, interacting with nature, and want to see and experience the cultural elements, food, architecture, handicrafts of the tourism destination.

Alternative tourism areas are manifested in many different areas such as ecotourism, nature tourism, highland tourism, agrotourism, art villagers, hobby tourism, mountaineering, walking clubs. In this tourism activities, tourists are tourists who are constantly browsing, operating, shopping and interacting since they are not closed to the hotel. For this reason, local people, local trades can earn more. Tourists also get to know the area they are coming from, and they are also the most effective way of promoting the country (Cohen, 1984).

Today's identities are antiquated. Hotel-centric tourism, confined to the all-inclusive system based on the sand-sea-sun triangle, is a mass tourism. Consumers are homogenized and consume the same things. Today's people demanding diversity are looking for different and unique experiences and local textures. For this reason tourism today is a globalizing process, but at the same time it is localized in terms of marketing of local differences. Tourism or global consumer products are now local flavors and products (Robertson, 1995). From this point of view, it is called "global-local nexus approach" in tourism sociology. From this point of view, the Mamasın Dam has the potential to make a difference with the unique cultural and local products and tastes of settlements situated in the protection basin.

The tourism-based development project proposed for this region is based on the consideration of local participation, taking into account local participation, taking care of the clean and sustainable use of natural resources, bringing local textures and cultural elements to tourism without harming the historical textures, interacting and harmonizing with each other (TBD-Tourism Business District), which is based on tourism destinations, rather than a single tourism activity, which holds many alternative tourism activities together (Shoval, 2015).

REFERENCES

- APOSTOLOPOULOS, Yiannakis (1996), "Reinventing the Sociology of Tourism", in Apostolopoulos, Y., Leivadi, S. and Yiannakis, A. (eds), *The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations*, Routledge, London.
- Halil Can – Semih Güner (2000), *Turizm Hukuku*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- COHEN, Eric (1996), "The Sociology of Tourism: Approaches, Issues and Findings", in Apostolopoulos, Y., Leivadi, S., and Yiannakis, A. (eds). *The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations*, Routledge, London.
- COHEN, Eric (1984), "The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Feelings", *Annual Review of Sociology*, vol.10, 373-392.
- ERALP; Ziya (1983), *Genel Turizm*, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- ERDOĞAN, Harun (1995), *Ekonomik, Sosyal, Kültürel, Çevresel Yönleri İle Uluslararası Turizm*, Uysal Ofset, Bursa.
- GÜLER, Şevki (1978), *Turizm Sosyolojisi*, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı TEGM Yayınları, Ankara.
- GÜRKAN, M.İlhan (1996), *Turizm Hareketlerinin Bir Yerleşim Biriminde (Belek/Antalya) Sosyal Yapıdaki Değişimlere Etkileri*, Turizm Bakanlığı, Ankara.
- INSKEEP, Edward (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- KIM, Kyungme (2000), "The Effects of Tourism Impacts upon Quality of Life of Residents in the Community", published PhD Thesis, The University of Virginia, Blacksburg, Virginia.
- KREAG, Glenn (2001), *The Impact of Tourism*, the USA: Sea Grant Minnesota.
- Robert Christie Mill – Alastair M. Morrison (1985), *The Tourism System: An Introductory Text*, Prentice-Hall, New Jersey.
- ROBERTSON, Roland (1995), *Global Modernities*, Sage Pub, London.
- SATHIENDRAKUMAR, Rajasundram (1996), "Sustainable Development: Passing Fad or Potential Reality?", *International Journal of Social Economics*, Vol. 23, No. 4, 151-163.
- SHOVAL, Noam (2015), *Contemporary Geographies of Leisure, Tourism and Mobility*, Routledge. London.

TÜRKİYE'DE KADINLARIN SİYASETTE EKSİK TEMSİLİNİN SOSYOLOJİK BOYUTLARI

¹Arif Olgun KÖZLEME, ²Muammer AK

¹Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY, (olgunkozleme@gmail.com)

²Gümüşhane University, TURKEY, (akmuammer@hotmail.com)

* Corresponding author

Abstract

Sociological Dimensions of Missing Political Representation of Women in Turkey

The political or state institution is usually shaped by the social structure. From time to time Even if is experienced practices contrary to the social structure, they are often unsuccessful. It is a fact that today women in Turkey are underrepresented in politics. This has originated the structure of the Turkish society which has formed in the historical process to a great extent. In the ancient Turks of Central Asia women are considered to be relatively more visible in politics than in later periods. At least, it is known that all the assumptions of the kagan are also with his wife. However, during migration from Central Asia to Anatolia at the end relation to many cultures and civilizations, it is thought to be a contraction woman in social life and accordingly the political appearance. Aside from this discussion available to be assessed differently from the point of view of the topic, in that period, it is certain that there is a decline in women's political activities throughout the World. This issue can be handled economically, educationally, religiously and culturally. On the other hand, it can be explained only by knowing the nature of the social structure. In the Ottoman Empire Beginning women's rights movements that are Western influenced. However, women were able to obtain the right to vote and to be elected in the first period of the Republic. On the other hand, they have never reached the desired level of representation due to the reasons caused by the traditional structure of Turkish society. More economic freedom achieved by women entering business life and the increase in education level of women, although it did provide a partial improvement in this regard, the characteristic of the Turkish society structure that has formed in the long history process continues to constitute the central and obstacle point of concern. This study, which will be discussed in this sense, it will focus on the relationship between women's representation in politics in Turkey and Turkish society structure.

KEYWORDS: Turkey, women, politics, political participation

GİRİŞ

İnsanlığın en erken evreleri kabul edilen avcılık ve toplayıcılığın geçim kaynağı olduğu dönemlerde, erkek ve kadın birlikte hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Ancak, tarım hayatının başlamasıyla insan gücüne ve toprakların savunulmasına olan ihtiyaç erkeği önem bakımından öne çıkarmaya başlamıştır. Zamanla erkeği aile ve toplum içerisinde daha çok söz sahibi yapacak olan bu gelişmeyle, kadın erkek karşısında haklı şekilde var olan konumunu kaybetmiştir. Kadınların hayatın her alanında hak ettiği konumlarına gelebilmelerinin mücadelesi ise, o günlerden günümüze devam etmektedir. Kadının diğer alanlarda maruz kaldığı haksızlığın temel kaynağını ise, kadınların devlet yönetiminde geri planda bırakılmış olmaları oluşturmuştur. Son yüzyıllarda dünya genelinde kadının siyasal katılımı konusunda belli ilerlemeler olmuşsa da, demokrasi ile yönetilen ülkeler göz önüne alındığında kadınların yönetiminde temsil mağduriyeti devam etmektedir. Yukarıda söylenenler Türk kadını için geçerlidir.

Bireyin siyasal sistemle kurmuş olduğu ilişkisi olan siyasal katılım, siyasal olayları takip etmekten, siyasal eylemde bulunma ve yönetimle ilgili her konumda yer almaya kadar değişik biçim ve boyutlarda insanların kendilerini gösterebilmeleridir. Bu anlamda bütün dünya kadınları, geleneğin dayatması, buna bağlı olarak eğitimde ihmal edilmeleri, yasalarla önlerine konan engeller gibi daha birçok sebeplerden kaynaklı olarak, asırlar boyunca içinde yaşadıkları toplumun siyasal sistemleriyle hak etikleri bağı kuramamışlardır. Türk kadını da, göçebe bozkır hayatında sahip olduğu özgürlükçü ve siyasal alana katılımcı konumunu süreç içerisinde kaybetmiştir. Bu çalışma da, Türk kadınının siyasal temsilindeki geri gidişin sosyolojik sebeplerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Aydınlanma ile birlikte geleneksel hayat tarzlarının daha derinden sorgulanmaya başlanmasıyla, kadının toplumdaki veya yönetimdeki rolü ve statüsü de değişmeye başlamıştır. Avrupa'da meydana gelen bu değişimler, Türk kadınlarını da etkilemiştir. Yirminci yüzyıl itibarıyla Türk kadınlarının seçme-seçilme konusundaki eşitliğe dönük bir takım haklarını elde etmeleriyle de, kadınların siyasal katılımda veya temsilde var olan mağduriyetleri kısmen giderilmek istenmiştir. Ancak, bugün itibarıyla Türk kadınlarının siyasal katılımı veya temsili hala erkeklerle eşit düzeye gelememiştir. Kanunen var olan seçilme hakkından yararlanmada ve seçilse de karar mekanizmalarında yer almadaki sıkıntılar, pek çok sosyolojik ve diğer sebepler yüzünden Türk kadınları için henüz aşılabılmış değildir.

Dünya Genelinde Kadının Statüsü

Her ne kadar, doğup büyüyen topraklara anayurt, kendi diline anadil ve hazırlayıcıları erkeklerin olduğu bilinen temel yasalara da anayasa dense de, analara, diğer bir söylemle kadınlara ait konular, insanlığın yeryüzünde insanın görüldüğü günden beri daima tartışma konusu olmuştur. Esasında apaçık bir gerçeklik var ki, o da, kadın ve erkek arasındaki farklı davranış ve statülerin arkasında biyolojik farkların mevcudiyetinden çok, gelenekler ve duygusal davranışlar bulunmaktadır. Buradan hareketle, kadının siyasal alan dâhil pek çok alanda eşit olmayan konumu, doğal olmaktan öte kültürel bir durumun (Uluocak ve Aslan: 2011: 26) yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihin bütün dönemlerinde, kadını erkeklerden ayrı düşünmek duygusu, hemen bütün toplumlarda görüle gelmiştir (Göksel, 1998: 25). Zaman zaman, ekonomik ve sosyal sebeplerin insanları bu konuda bağnazlığa kadar götürdüğü ve cinsiyeti farklı iki insan arasında büyük ayrıcalıklar oluşturduğu bir gerçektir. Öyle ki, güzele sahip olmak ve onu başkalarından esirgemek anlayışı erkeği zaman zaman kadın konusunda tekeli bir egoizme kadar sürüklemiştir (Göksel, 1998: 24). İki cinsin fiziki yapı farklılıklarına olan köklü inanışlar sebebiyle, insanlık tarihi boyunca, ailede görülen babaerki yapı, genellikle siyasete de sirayet etmiştir. Her iki cinsin zayıf ve güçlü yanları birlikte değerlendirildiğinde ortada bir tarafın lehine bir üstünlük yaksa da, biyolojik farklılıktan kaynaklanan bu anlayışın tartışmaları bugün de devam etmektedir.

Aydınlanma ve ulus-devletlerin bir sonucu olarak 19 yüzyılın ikinci yarısından sonra kadın hakları ve statüsü bir genelleme ile ele alınmaya başlanmıştır. Statü, bireylerin ve sosyal grupların toplum içindeki mevkileri ve yerleri (Erkal, 1993: 29) olarak veya toplumdaki insanların bir bireye bakışı veya onu değerlendirme fikri saygınlığı (Gürkan, 1975: 53) şeklinde tanımlandığında, toplumdaki kadın statüsünden bahsedilirken neyin kastedildiği daha kolay anlaşılmaktadır. Endüstrileşmenin ortaya çıkardığı yeni şartlara bağlı olarak, özellikle 19. yüzyılda dünya kadınları ev dışındaki hayata da katılmaya başlamışlardır. Ancak, kadın erkeklerle birlikte evinin dışında hayatı birlikte omuzlamasına rağmen, kadına biçilen statünün bir sonucu olarak karar aşamalarında sürekli engellemelerle karşılaşmıştır. 20. yüzyılda Türkiye'nin de içinde bulunduğu dünyanın önemli kısmında kadın, seçme-seçileme hakları dâhil pek çok eşit haklara kanunen sahip olmuşsa da, sorun, kadınların hukuk tarafından belirlenmiş olan haklarının sosyal ve özellikle de siyasal hayatta ne kadar kullanabildikleridir.

Kadınlar bugün itibarıyla dünyanın pek çok yerinde, oy hakkı, eşit işe eşit ücret, boşanma hakkı, üniversitelerde okuma, meslek sahibi olma veya kürtaj yaptırabilme gibi sosyal haklarına genel olarak sahip olmuşlarsa da, siyasal temsil konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kadınlar, Avustralya'da 1902'de, Almanya'da 1929'da, ABD'de 1920'de, İngiltere'de 1928'de ve İsviçre'de ise 1971'de oy kullanma haklarını elde edebilmişlerdir (Durmuş, 2008: 23). Ancak hem parlamentolarda, hem de yerel yönetimlerde kadınların seçilerek siyasi temsil oranları, söz konusu ülkelerde veya diğer Batı ülkelerinde erkeklerin oldukça altındadır.

Eski Türklerde Türk Kadını ve Siyaset

Eski Türk toplumunda kadın, gerek İslam öncesi gerek İslam sonrası saygın bir yere sahiptir. Eski Türklerde kadının statüsü, çağının diğer kavimlerine göre oldukça özgür bir yapı sergilemekteydi (Ediz, 1995: 17). Fakat kadınların düzeyi Türklerin yaşadıkları aynı coğrafyalardaki diğer toplumlarda aynı olmadığından, buralardaki toplumlarda kadına karşı var olan bakıştan etkilenilmiştir.

Totemcilik ve Şamanizm gibi inanç biçimlerinin etkilerinin de görüldüğü eski Türklerin Gök Tanrı İnancına göre, güçlü bir Tanrıça olarak görülen Akina (Akana), evrenin yaratılış fikrini Ulu Tanrı'ya veren olarak kabul edilirdi. Şamanizm'e göre, hayatın kaynağı olarak gökyüzü ve güneş kadın, yeryüzü ve ay erkek olarak kabul edilmişti (Altındal, 1977: 51). Dini inançlar alanında Şamanizm'in etkisi ile kadının, totemizmin etkisi ile de erkeğin kutsal bir güce sahip olduğuna inanılırdı. Bu inanç onlara hukuk alanında erkek ve kadına eşit haklar vermelerine giden yolu açmıştır (Abadan Unat, 1982: 7).

Mitolojik çağda, Türklerin kadın anlayışı bugün yaşayan pek çok toplumdan daha ileri durumdaydı. Bu durum Türk destanlarında görülebilmektedir. Orhun Kitabelerine göre, Göktürklerin yeniden millet oluşunda Bozkurt Asena'nın (dişi kurdun) yaptıkları anlatılmaktadır. Yine Bilge Kağan'ın anası devletin kuruluşunda etken bir rol oynamıştır. Dahası davranışlarının inceliğiyle kendisi "şefkat Tanrıçası Umay"a benzetilmiştir. Kadın ve erkeğin eşit olarak görüldüğü İslam'ın ilk kabulünün başladığı bu dönem, Ana Kültürü Dönemi olarak da adlandırılmıştır (Göksel, 1998: 113). Türk halk folklorunun önemli bir belgesi sayılan Dede Korkut kitabında da, kadının erkeği tamamlayan saygı değer kişiliğinden sık sık bahsedilmektedir. Genellikle tek eşle evliliğin esas olduğu eski Türklerde, ana soyu ile baba soyu eşitti. Asalet için hem annenin hem de babanın soyuna bakılırdı. Bir şehzadenin hakan olabilmesi için hem anadan hem de babadan aile durumu önemliydi (Gökalp, 1990: 161).

Eski Türklerde anaerkil dönemin yaşandığı konusunda bir bilgi mevcut değildir. Ancak efsaneler ve bazı gelenekler bir anaerkil aşamadan geçildiğini düşündürecek niteliktedir (Avcıoğlu, 1982: 218). Gökalp'e göre eski Türklerde aile üzerinde bir sultalık hakkı olan pederşahilik değil, eşi ve çocukları üzerinde demokratik bir velayeti olan pederi bir aile anlayışı bulunuyordu. Eski Türklerde aileye dair var olan her şey karı kocanın ortak malı olarak görülürdü. Eski Türklerde kadına verilen bu değer, Şamanizm'in kadını kutsal görmesinden kaynaklanmaktaydı. Toplantılarda kadın ve erkek birlikte bulunurdu. Hakan bir emirname yazacağı zaman emrin kabul edilebilmesi için, *hakan ve hatun emrediyor ki*, sözü ile başlaması gerekiyordu. Elçilerin kabulü sırasında hakanın yanında hatunun da bulunması bir zorunluluktur. Şölenlerde, kenkeşlerde, kurultaylarda, ibadet ve ayinlerde, savaş ve barış meclislerinde hatun da mutlaka hakan ile birlikte bulunurdu. Kadınlar örtünme konusunda hiçbir kaideye bağlı değillerdi. Hakanın hükümette ortağı olarak görülen hatuna Türkan unvanı verilirdi. Hatun, hakan sülalesine mensup bütün prenseslerin ortak unvanıydı. Türkan da biri olması lazım geldiğinden, ona da sadece hatun denilirdi (Gökalp, 1990: 162-64).

Türklerin göçebe yaşamına rağmen, doğal ve geleneksel milli kültürün kadına kazandırdığı şahsiyet, canlı ve hareketlidir. Eski Türklerde ata binen, silah kullanan ve savaşabilen olarak kadının temel özellikleri arasında analık ve kahramanlık öne çıkarılmaktaydı (Savcı, 1973: 13). Eski Türklerde devlet başkanlığı hizmeti tamamen erkeğin tekelinde değildi. Devlet yönetimi, karı-koca "Hatun-Hakan" ekibinin ortak sorumluluğu ile yürütülmekteydi. Öyle ki, yasa mahiyetindeki emirnamelerin uygulanma zemini bulabilmesi için her ikisinin de imzası gerekmektedir (Taşkıran, 1973: 13).

Karı kocanın aileyi ortak olarak yönettikleri eski Türklerde kadınlar, genellikle amazon idiler. Binicilik, silahşorluk, kahramanlık Türk erkeleri kadar Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar doğrudan doğruya hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilmekteydiler. Kadın sultanların, devlet işleriyle uğraşırken, günlük ev işleriyle de meşgul olmaları bir erdem olarak görülürdü (Gökalp, 1990: 166). Eski Türklerde kadın, savaş kurulunun bir üyesidir. Bir savaş kurulu toplantısında Cengiz Han'ın toplantıya katılan kumandanları ile ilgili "*ben bunların Han'larımıym, sen de benim Han'ımsın*" dediği ve *hanım* sözcüğünün hikâyesinin de bu şekilde başladığı rivayet edilmektedir (Göksel, 1998: 115).

Yerleşik Hayata Geçiş ve İslam'a Giriş Sürecinde Türk Toplumunda Kadın

Türklerin yerleşik hayata geçişleri ve İslam dinine girmeleriyle birlikte toplumsal hayatın her alanında bir takım değişimler meydana gelmeye başlamıştır (Avcıoğlu, 1982: 231). Göçebe hayatta, daha çok kadın ve erkeğin yan yana kazanmaya çalıştığı bir yaşam biçimi bulunmaktadır. Bu hayat tarzında yönetim dâhil yaşamın bütün aşamalarında, kadın-erkek ayrımı genellikle şartlar gereği bulunmamaktadır (Ağaoğlu, 1985: 54). Ancak, yerleşik hayatta ev

işleri kadına kalırken, savunma ve yönetim başta olmak üzere bütün dışarı işleri erkeğe bırakılmaktadır. Bu yeni hayat tarzında Türk kadını da belli ölçülerde harem kapsamına girmeye başlamıştır.

Türklerin İslam dinine girmesiyle, Türk kültürü bu dinin içinden çıktığı toplumun kültürel değerlerine karşı da açık hale gelmiştir. Doğal bir süreç olan bu ve sonraki aşamalarda Arap, Fars ve Anadolu'daki kadına yaklaşımla ilgili bir takım anlayışlar da Türk kültürüne eklenmiştir. Bahsi geçen coğrafyada ortaya çıkan Yahudiliğin ve daha sonra Yahudiliğin inanç sistemini izleyen Hıristiyanlığın en azından mevcut öğretileriyle kadını ikinci plana itmeleri, kadına karşı yeni kültürel bir tavrı da ortaya çıkarmıştır. Esasında meselenin kaynağını, Yahudilikte de var olan Havva'nın zorlamasıyla Hz. Âdem'in cennette yasak meyveden yemesi sonucunda ortaya çıktığına inanılan İlk Günah mitinin oluşturduğu söylenmelidir. İki dine göre de ilk insanlar –Âdem ile Havva- yasak meyveden yiyerek cennette günaha saplanmışlardır Hz. Âdem'i günaha teşvik edenin eşi Hz. Havva olduğuna inanıldığı için, kadın kocası tarafından yönetilmesi gereken ve doğum sancısıyla cezalandırılan bir varlık olarak görülmektedir (Tekvin, 3: 1-17). Hıristiyan inancına göre ise, İlk Günah yüzünden günahkâr doğduğuna inanılan bütün insanları bu yükten kurtarmak için Baba Allah'ın özünden çıkardığı Oğlu Rab İsa'yı feda etmesi, kadına karşı tutumu belirlemiştir. Bir tanrı olarak bütün insanların asli günahına bir kefarete olarak Rab İsa kendi kanını akıtmıştır. Dolayısıyla Rab İsa'nın cinayetinden Havva ve dolayısıyla da bütün kadınlar sorumlu görülmüştür. Ayrıca İncil'de *"Kadınlar, Rabbe bağımlı olur gibi, kocalarınıza bağımlı olun"* (Efeslilere, 5: 21), *"Çünkü nasıl Mesih kilise topluluğunun başı ise, erkekler de kadının başıdır"* (Efeslilere, 5: 23) şeklindeki vurgular, Hıristiyan anlayışında erkek egemenliğini kutsal bir mahiyete taşımıştır.

Yukarıdaki bilgilerin orijinal Tevrat ve İncil'in mevcut olmamasından kaynaklandığı söylenebilmekle birlikte, dinlerin kadınları biraz daha koruyarak ön plandan çekmesi de bir gerçektir. Çünkü dinler, bir toplumdaki ahlaki çöküntünün dibe vurduğu dönemlerde ortaya çıkmışlardır. Böyle dönemlerde ahlakın tekrar inşası ve kadınların bir eşya olarak görülmesinin önüne geçilebilmesi için bir takım düzenlemeler getirilmektedir. Bir önceki döneme göre sosyal bir reform olan dinler, ahlak, hukuk ve haklar gibi alanlarda bir takım düzenlemeler getirmiştir. İslam'ın da ahlaken çökmüş olan Arap toplumuna yaptığı bu olmuştur. Daha sonra ise, gelenek hortlayarak ve üstelik dini bir mahiyet de kazanarak İslam'a eklenmiştir. Bu yüzden, Türklerin İslamlaşma sürecinde İslam'ın kadınının statüsünü yükseltmek için getirdiği bu düzenlemeler Arap kültürü eşliğinde geldiğinden, İslam'ın gerçek amacını algılamada bir takım sapmalar meydana gelmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda alınıp satılan bir eşya gibi görülen kadını insan seviyesine yükselten İslam olmuştur. İslam'ın ilk dönemlerinde kadın, Tanrı'ya karşı muhatap ve devlete karşı özgür bir birey iken, çok geçmeden eski cahiliye kültürünün hortlaması ve fethedilen diğer kültürlerin İslam'a karışmasıyla, kadın hakları konusunda bir geriye gidiş söz konusu olmuştur. Türklerin İslam'ı kabulü de bu zamana rast gelmektedir (Durmuş, 2008, 34). Din adına, dine eklenmiş kadın aleyhine yaklaşımlar Türk kültürüne böylece girmeye başlamıştır. İslam'da, aile hayatında kadına göre erkeğe daha fazla yükümlülükler veriliyorsa da (Bakara, 2: 288; Nisa, 4: 34), temel haklardan yaralanma konusunda her hangi bir imtiyazın tanınmadığı söylenebilir. Tek eşle evliliği öne çıkaran (Nisa, 4: 3) ve kadınlara miras hakkını (Nisa, 4: 7,11,12,19, 176) veren İslam dininde kadın yüce bir varlık olarak görülmektedir.

Öte yandan, kadını ikincil konumda gösterdiği izlenimini veren şu hadislerin varlığı da bir gerçektir: *"Kadın bir kaburga (eşe) kemiği gibidir; onu doğrultmaya çalışırsan kırılır. Onu kullanmak istersen, eğik şekliyle kullanmalısın"* (Buhari, Nikâh, 79). *"Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Onu tam anlamıyla düzeltmen mümkün değildir. Ondan yaralanmak istersen, ancak kendisinde bulunan bu eğrilikle birlikte faydalanabilirsin. Eğer onu düzeltmeye kalkışırsan kırarsın. Onun kırılması ise boşanmasıdır"* (Müslim, Rada, 18, 59). Sahih olarak doğru kabul edilen kaynaklarda sayıları birkaç tane de olsa var olan bu hadislerin tartışması da yapılmaktadır. Kur'an'ın genel ahkâmı ve Hz. Muhammed'in kadına yönelik uygulamaları göz önüne alındığında, kadını incitecek bu ifadelerin Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olma ihtimalinin oldukça zayıf olduğu söylenmelidir. Tevrat'ta kadının Hz. Âdem'in eşe kemiğinden yaratıldığını (Tekvin, 2/18-24) belirten ifadelerden de hareketle, bunların Yahudi kaynaklarından İslam'a geçiş

olabileceği tartışılmaktadır (Tuksal, 2000: 75). Ayrıca Hz. Peygamberden sonra ataerkil geleneklerin İslam'a sızmış olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim "Biz Hz. Muhammed döneminde hakkımızda ayet iner endişesiyle kadınlarımıza bir şey diyemez olmuştuk; ama onun vefatından sonra kendimizi daha serbest hissetmeye başladık" (Buhari, Nikah, 80), şeklinde Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın ifadesi de bu durumu desteklemektedir. İslam'a Arap ve Fars geleneğinin gölgesinin hâkim olduğu bir dönemde İslam'ı kabul eden Türk toplumunun, dine yapılan eklentilerden etkilenmemiş olması düşünülemez.

Ancak, Selçuklular X. yüzyılda İslam'ı kabul etmiş olarak Anadolu'ya gelişleri sürecinde Türk kadını hala aktif olarak sosyal hayatın içindedir. Günlük hayatta erkekle birliktedir. Kaç-göç yoktur. Eve kapanmamıştır ve harem henüz bilinmemektedir (Göksel, 1998: 115). Selçuklular zamanında kadının sosyal hayatta erkekle içi içe olduğu bu durum ünlü seyyah İbn Battuta'nında dikkatinden kaçmamıştır (İbn Battuta, 2004: 400-410). Aynı dönemde Batı'da cadı, bekâret kemerleri, insan olup olmadığı tartışmaları kadının konumunu belirlerken, Anadolu'da *Bacıyan-ı Rum* adıyla kadınlar, Ahi esnaf teşkilatının önemli bir kolu olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal bir faaliyet yürütebilmekteydiler (Bayram, 2008: 62). Süreç içerisinde Türk kadınının sosyal hayattan ve siyasetten evine veya hareme çekilme anlayışı, Fars, Arap ve Bizans kültürlerinin bir etkisi olarak Türk kültürüne girmeye başlamıştır (Sucu, 2005: 22).

Kuruluş devrinde kadının sosyal hayattaki durumu Selçuklu dönemlerine benzer şekildedir. Yabancı erkek misafiri de ağırlayabilen kadın haremde değildir. Yüzleri kapalı olmayan kadınlar yönetimde de söz sahibidir. Abartılı örtünme ve harem Bizans'la temastan sonra adet olmaya başlamıştır. Bu tür adet ve gelenekler İran ve Bizans saraylarından Osmanlı sarayına aktarılmıştır (Ayverdi, 1999: 39). Özellikle kadını toplumsal ve siyasal hayattan uzaklaştıran harem anlayışı Türk kültürünün bir parçası değildir. Hatta harem denilince akla Osmanlı'nın gelmesi de haksızlıktır. Türk icadı olmayan ve XV. yüzyılda Osmanlı'da başlayan harem anlayışı, Emevi, Abbasi, İran ve Bizans âdeti olarak Osmanlıya intikal etmiştir (Altındal, 1977: 106). Osmanlı'da İstanbul'un fethinden sonra, İslam dininin ortaya koyduğu yüce bir varlık olarak kadın-erkek insan modeli, teoride kabul edilmişse de, uygulamada yerleşik kültürlerin de etkisiyle pek uygulama zemini bulamamıştır. Ancak büyük şehirlerin dışında taşrada kadın erkek ilişkileri eski haliyle uzun yüzyıllar devam etmiştir (Tekeli, 1982: 194). Öte yandan Türk kadını eski Türk toplum yapısından kaynaklı sosyal hayata dönük misyonu her zaman devam ettirebilmiştir. Hürrem Sultan, Kösem Sultan, Bezm-i Alem Valide Sultan, Mihrîşah Sultan ve diğerleri hem vakıf işlerinde hem de bazıları devlet yönetiminde etkin rol oynamışlardır (Eraslan, 2011: 8-9).

Batı Etkisinde Türk Toplumunda Kadın

Osmanlı'nın gerileme döneminde başlayan kafa karışıklığı ve karmaşık hareketler kadın özgürlüğü konusunda da bir gerilemeyi ortaya çıkarmıştır (Taşcıoğlu, 1968: 13). Yenilikçi bir padişah olan II. Mahmut'un da oldukça katı olduğu bu dönemde, kadınlar, sokak özgürlüğü, evlenme-boşanma hakları, miras, velayet, mahkemelerdeki şahitlik gibi pek çok konuda geleneksel haklarını kaybetmişlerdir. Öte yandan, Lale devri ile başlayan Batı etkileri (özellikle Fransa) ile bütün kısıtlamalara rağmen moda hareketlerinin Osmanlı elit kadını üzerinde bir değişme meydana getirdiği de söylenebilir (Göksel, 1998: 115). 19. Yüzyılda Batı'da kadın hakları ile ilgili faaliyetlerin canlanması, Tanzimat ile yüzünü Batı'ya dönen Osmanlı Devleti'nde kadını da etkilemiştir. Siyasal alanda olmasa da, sosyal ve hukuk alanlarında kadınlar, bir takım haklarını almaya başlamışlardır. Bu dönem, 'kadın haklarında yeni görüşlere giriş devri' olarak görülmüştür (Taşkıran, 1973: 25). Özellikle eğitim hayatına kızların kabulü ile fikri bir uyanış başlamıştır. Tanzimat döneminde çıkan Terakki, Muhadderat, Şükufeza, İnsaniyet, Ayine ve Parça Bohçası gibi gazete ve dergiler, hararetle kadın haklarını gündeme taşımışlardır. Yukarıda adı geçenler veya daha sonra yayın hayatına giren dergi ve gazeteler, kadınların eğitim ve öğretiminden iş hayatına girmelerine kadar pek çok konuyu kadınlar lehine ele almışlardır. Esasında Tanzimat, kadınlara herhangi bir hak tanımış değildir. Fakat Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet'e kadar süren dönemde, daha önceki zamanlara oranla önemli bir ilerleme sayılabilecek bazı hakların tanındığı ve kadının konumunun tartışma konusu edildiği görülmektedir (Tekeli, 1982:195). 1862'den itibaren kız öğrencilerin orta eğitim görmeye

başlamaları, Tanzimat'ın kadın konusunda en büyük başarısı olarak görülmüştür (Berkes, 2016: 226). Tanzimat döneminin getirdiği sosyal, kültürel değişim hiç değilse üst ve orta tabaka kadınlar açısından toplumsal hayata girişi hazırlayan altın bir çağ özelliği taşımaktadır (Ortaylı, 1983:182).

Meşrutiyetler döneminden Cumhuriyete kadar, kadın eğitim-öğretiminde ve kadınların sosyal yaşantılarında önemli gelişmeler görülmüştür. Ancak, kadınların siyasi hayata girişi neredeyse bir düşünce olarak dahi yoktur. Bununla birlikte, Mudafaa-i Hukuku Nisvan, Hilal-i Ahmer Kadınlar Kolu, Cemiyet-i Hanımlar Şubesi gibi dernekler kurulmasıyla bir kurumsallaşmaya gidilerek, siyasi katılıma giden yolun kilometre taşları oluşturmuştur. Yine aynı dönemde, kadınların iş hayatına girmesini hedefleyen Biçki Yurdu'nun kurulması (Taşkıran, 1973: 40), erkek eksikliğinden posta telgraf işine kadınların alınmaları, diğer resmi ve gayri resmi kuruluşların kapılarını da kadınlara açmaya başlamıştır. Yine aynı dönemde kadınların yükseköğrenime ilk adımlarını attıklarını ve yükseköğretimde karma eğitimin ilk kez uygulandığını da belirtmek gerekmektedir (Altındal, 1977: 128). Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın hakları ile ilgili yapılanların fikri alt yapısının bu dönemde oluşturulduğu bir gerçektir. Öte yandan, bu dönemin Mebusan Meclisinin üyeleri arasında hiçbir kadın mebus bulunmamaktadır. II. Meşrutiyet'ten sonra Türk kadınları, memleketin içine düştüğü zor durumdan çıkışın bir arayışı olarak siyasetle daha çok ilgilenmeye başlamışlardır. Bu ilgiler veya istekler, kadınların seçme ve seçilme haklarının yanında, kadınların bütün siyasal katılım haklarını kapsamaktadır. Cumhuriyet'e kadar kadınlar, 1847'de eşit miras hakkının tanınması, 1858'de ilk kız rüştiyelerin açılması, 1869'de kız çocuklarının eğitiminin zorunlu hale getirilmesi, 1870'de kız öğretmen okulunun açılması, 1897'de kadınların ücretli işçi olarak çalışmaya başlaması, 1913'te devlet memuru olarak çalışmaya başlamaları ve İnas Darül Fünun'un açılması gibi pek çok haklarını elde edebilmişlerdi (Durmuş, 2008: 38). Osmanlı'nın tarih sahnesine veda zamanının yaklaştığı 1920'de İstanbul'da Ziraat Bankasında 7, elektrik ve tramvay şirketinde 2, telefon şirketinde 48, Osmanlı Bankasında ise 1 kadın çalışan bulunuyordu (Ediz, 1995: 112). Yine bu dönemdeki bazı partilerin programlarında kadının erkeğe eşitliği ile birlikte, siyasal hak ve katılımlarından da bahsedilmiştir (Tayanç ve Tayanç, 1977: 149-150). I. Dünya Savaşı sırasında dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadınlar, topyekûn savaş hali sebebiyle memleketin bütün meseleleriyle ilgilenmeye başlamışlardır. Bunun somut örneği olarak Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi ve Birinci Ordu Kadın Taburu gösterilebilir (Toprak, 1988: 34-38).

Mütareke yıllarında Türk kadınının siyasete dönük faaliyetleri daha da yoğunlaşmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında askeri hizmetlerinin yanında, Türk kadınlarının, toplantı ve mitinglerde de yoğun olarak siyasal katılım faaliyetlerinde bulunmaya başladıkları görülmektedir (Caporal, 1982: 67-9). Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadınların siyasal katılım veya temsile dönük faaliyetleri artarak devam etmiştir. 1923 Haziran'ında Nezihe Muhittin başkanlığında Kadınlar Halk Fırkası kurulmuşsa da (Toprak, 1988: 30-31), kadınların seçme ve seçilme hakları olmadığı için kapatılmıştır (Durmuş, 2008: 38). Ancak parti kapatılsa da, 7 Şubat 1924'te yine Nezihe Muhittin öncülüğünde Türk Kadınlar Birliği Kurularak (Muhittin, 1931: 101-102), Türk kadınının siyasete katılımına dönük faaliyetleri devam etmiştir.

Cumhuriyet kurulduktan sonra, kadınların seçme ve seçilme haklarından ilk kez 1926 yılında Trabzon Türk Ocağında verilen bir konferansta Süreyya Hulisi isimli bir konuşmacı söz etmiştir (Göksel, 1998: 171). Medeni kanunun oluşturmuş olduğu şartların da etkisiyle, 26 Ekim 1933 kadınlar, muhtarlık ve ihtiyar heyetine girme hakkını elde etmiş ve böylece kadın özgürlüğü açısından en önemli aşama olan siyasal hakların elde edilme süreci başlamıştır. 5 Aralık 1934'te ise, seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak ilk kez Washington'da 1902'de toplandığı günden beri yoğun olarak kadınların siyasal katılım meselesini gündemine almış olan Uluslararası Kadınlar Birliği'nin on ikinci kongresi 18-24 Nisan 1935 tarihinde İstanbul'da toplanmıştır (Toprak, 1986: 24-29). 1935'te 18 kadın milletvekili meclise girebilmiştir (Ediz, 1995: 50-4). 1950'de de ilk kadın belediye başkanı Mersin'de seçilmiştir. 1971'de Türkan Akyol ilk kadın bakan olarak atanmıştır. 1989'da kadınların da kaymakamlık sınavlarına katılmalarına izin verilmiştir. 1991'de ilk kadın vali olarak Lale Aytaman atanmıştır. 1993'te Tansu Çiller Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olmuştur (Durmuş, 2008: 38-9). Gelinek noktada kadınlar eşit hakların ötesinde pozitif ayrımcılık da

istemektedirler. Bu durum, bir yandan kadına daha çok haklar sunarken, diğer yandan da tekrar kadını erkeğin gözünde korunması gereken zayıf varlık olarak bakılmasına sebep olabilecek ironik bir durumu da ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır.

Türk Kadının Siyasal Temsil Durumu

Bugün itibariyle Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre, 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halk oylamasına katılma hakkına sahiptir. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 11. maddesinde belirtilen sakıncaları taşımamak şartıyla 25 yaşını dolduran her Türk vatandaşı belediye başkanlığına, muhtarlığa, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeliğine seçilebilmektedir. Türkiye’de kadınların siyasete katılmaları ve temsil oranları konusunda herhangi bir kota veya kanuni engel bulunmamakla birlikte, yazılı olmayan sosyolojik pek çok sebepten dolayı kadınlar aleyhine siyasal temsil meselesi bir problem olarak ortada durmaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, meselenin sosyolojik boyutları irdelenmeden, salt kanunlarla Türk kadınının siyasal temsil sorununu çözmek mümkün olamamaktadır. Bu konuda kanunların cinsiyet eşitliğini sağlamaları önemli olmakla birlikte, toplumun düşünce dünyasının da bu kanunlarda görülen anlayış doğrultusunda dönüşümünü sağlayacak her türlü faaliyetin de eksiksiz yapılması aşağıdaki tabloların kadın lehine değişmesinin önünü açabilecektir.

1935’ten 2017’ye Türk Kadının Milletvekilliği Temsil Oranları

Türkiye’de Kadın Milletvekili Oranları				
Sıra No	Seçim Yılı	Parlamentodaki Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Toplam İçindeki Kadın Milletvekili Oranı %
1	1935	395	18	4.6
2	1939	400	15	3.8
3	1943	435	16	3.7
4	1946	455	9	2.0
5	1950	487	3	0.6
6	1954	535	4	0.7
7	1957	610	7	1.1
8	1961	450	3	0.7
9	1965	450	8	1.8
10	1969	450	5	1.1
11	1973	450	6	1.3
12	1977	450	6	1.0
13	1983	400	12	3.0
14	1987	450	6	1.3
15	1991	450	8	1.8
16	1995	550	13	2.4
17	1999	550	22	4.0
18	2002	550	24	4.4
19	2007	550	50	9.1
20	2011	550	79	14.4
21	2015 Haziran	550	98	17.8
22	2015 Kasım	550	81	14.7

Kaynak: Türkiye’de Kadın, 2012,: 30; TÜİK 2015 Genel Seçim İstatistikleri

1935 genel seçimlerinde 4.6 ile başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki kadın temsil oranını, aşmak için kanuni bir engel olmamasına rağmen, tam 72 yıl sonra 2007 milletvekili genel seçimlerinin yapılması beklenmektedir. Bir başka üzücü olan durum ise, 1935’te TBMM’de kadınların temsil oranı 4.6 iken, aynı tarihlerde İsveç parlamentosunda bu oran %5’tir. Ancak bugün İsveç parlamentosunda kadın erkek oranları yarı yarıya iken bizde hala %14’ler seviyesinde seyretmektedir (Kadın Temsili Semineri, 2011: 11).

Kadın aleyhine benzer adaletsiz durum mahalli idarelerde de görülmektedir. 2009 yılı yerel seçim sonuçlarına göre mahalli idarelere seçilen kadın erkek sayı ve oranları ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

2009 Yılı Mahalli İdareler Seçimine Göre Seçilmiş Kadın Erkek Oranları

Türü	Erkek	Oran(%)	Kadın	Oran (%)	Toplam
Büyük Şehir Belediye Başkanı	16	100,00	0	0,00	16
Büyükşehir İlçe Belediye Başkanı	142	99,30	1	0,70	143
Belediye Meclis Üyesi	30.450	95,78	1.340	4,22	31.790

İl Belediye Başkanı	63	96,92	2	3,08	65
İlçe ve Belde Belediye Başkanı	2.702	99,12	24	0,88	2.726
İl Genel Meclis Üyesi	3.269	96,74	110	3,26	3.179
Köy Muhtarı	34.210	99,81	65	0,19	34.275
Mahalle Muhtarı	18.178	97,69	429	2,31	18.607
Köy İhtiyar Meclis Üyesi	137.848	99,76	329	0,24	138.177
Mahalle İhtiyar Heyeti Üyesi	71.174	98,06	1.409	1,94	72.583

Kaynak: 2014 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, s.17.

Yukarıdaki tablodan 2009 yılı mahalli idareler genel seçiminde, seçilen 16 büyükşehir belediye başkanı arasında hiçbir kadın bulunmamaktadır. Büyükşehir ilçe belediye başkanı olarak da sadece 1 kadın seçilebilmiştir. En yüksek oran %4.22 ile belediye meclis üyeliğinde gerçekleşmiştir.

Kadınların lehine çok az bir değişme olmuşsa da, benzer tablo 2014 yılı yerel seçim sonuçlarına göre mahalli idarelere seçilen kadın erkek sayı ve oranlarında da görülmektedir:

2014 2009 Yılı Mahalli İdareler Seçimine Göre Seçilmiş Kadın Erkek Oranları

Türü	Erkek	Oran (%)	Kadın	Oran (%)	Toplam
Büyük Şehir Belediye Başkanı	27	90,00	3	10,00	30
Büyükşehir İlçe Belediye Başkanı	496	95,57	23	4,43	519
Belediye Meclis Üyesi	18.300	89,28	2.198	10,72	20.498
İl Belediye Başkanı	50	98,04	1	1,96	51
İlçe ve Belde Belediye Başkanı	784	98,37	13	1,63	797
İl Genel Meclis Üyesi	1.191	95,20	60	4,80	1.251
Köy Muhtarı	18.085	99,68	58	0,32	18.143
Mahalle Muhtarı	31.013	98,03	622	1,97	31.635
Köy İhtiyar Meclis Üyesi	79.689	98,75	1.007	1,25	80.696
Mahalle İhtiyar Heyeti Üyesi	134.362	97,52	3.419	2,48	137.781

Kaynak: 2014 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu, s.17

Yukarıdaki tablodan 2014 yılı mahalli idareler genel seçiminde seçilen 30 büyükşehir belediye başkanı arasında sadece üç kadın yer alabilmiştir. Büyükşehir ilçe belediye başkanı olarak da sadece 23 kadın seçilerek görece bir artış sağlanabilmiştir.

Bugünün Türkiye'sinde Kadın ve Siyaset

Bugünkü anlamıyla kadın meselesi, Batı'da Sanayi İnkılabının bir sonucu olarak kadının üretim sektöründe yer almasıyla başlamıştır (Sucu, 2005: 49). Bu tarihten önce dünyanın herhangi bir toplumunda modern anlamda kadın meselelerine bir yaklaşım ve zemin aramak zorlama bir çaba olacaktır. Kadın meselesi modern dünyanın yarattığı bir meseledir ve olaylara da bu çerçeveden bakmak gerekmektedir.

İslam'da, kadının velayet, seçme ve seçilme haklarını kısıtlayan hiçbir hüküm bulunmamaktadır. İslam toplumlarında kadının siyasal hayatta zayıf olarak bulunması dini olmaktan öte, o toplumların yapısıyla alakalı bazen dini de domine eden kültürel bir durumdur. Türkiye'de kadınlar erkeklerle aynı siyasal haklara sahip olmalarına rağmen, bu eşitlik pratikte kadın lehine pek yansımamıştır. Çünkü yasalardan ziyade örf, adet ve gelenekler daha belirleyici olmuştur. Esasında bu eşitsizlik sadece siyasal hayatla sınırlı kalmayıp, hayatın çok çeşitli yönlerinde de ortaya çıkmaktadır. Cinsiyete dayanan bir toplumsal iş bölümü, kadınların toplum içindeki asli yükümlülüklerini ev işleriyle sınırlı kılmaya zorlamaktadır. Bu yüzden kadınlar, üretim faaliyetine daha az katılmakta, ucuz iş gücü olarak görülmekte ve çalışma hayatında da erkelerden daha geri bir yerde tutulmaktadırlar (Sucu, 2005: 49). Ancak, bu eşitsizliğin en yoğun olarak yaşandığı alanı siyasal alan oluşturmaktadır.

Türkiye'de kadınların siyasete katılmaları, kadınlardan kaynaklanmamaktadır. Oy vermede Türk kadını erkeklere oranla çok daha ilgilidir. Genel olarak kadınların seçimlere katılımı %'de olarak erkeklerden fazladır. Örnek olarak, 1953 seçimlerinde oy verenlerin %47,84'ü erkek iken, %52,16'sı kadındır. 1963'te de yine toplam oy verenlerin %47,85'i erkek iken %52,15'nin kadın olduğu görülmektedir (Göksel, 1998: 171). Bu da Türk kadınının siyasete oldukça ilgi duyduğunu, ama erkekler veya gelenekler tarafından temsilinin engellendiğini göstermektedir. Türk kadını, seçme ve seçilme hakkını Avrupa'nın pek çok ülkesinden önce elde etmiş olmasına rağmen,

siyasi temsilde arzu edilen seviyeye gelinmemişse, bu erkelerden kaynaklı bir sosyolojiyi ortaya koymaktadır.

Türkiye’de hala kadınların eğitilme düzeyleri erkelerden geridir. Toplumsal hayata, kamu faaliyetlerine, özellikle de siyasi karar sürecine çok az kadın katılabilmektedir. İnsani yeteneklerini sonuna kadar geliştirmelerine fırsat bulamayan kadınlar bağımlı ve edilgen bir kişilik kazanmaktadırlar. Erkekler için geçerli olandan farklı, üstelik daha katı ve baskıcı, aşağılayıcı normlara yer veren kültür kalıplarına uymaları beklendiği gibi, ahlak kodları kadın ve erkek için de farklılaşmaktadır. Böylece toplumsal hayatın bütün yönlerinde, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda kadınlar erkeklerden farklı ve daha aşağı bir statüde yer almaktadır. Kadınların psikolojik yapıları da bu eşitsiz konuma uyum sağlayacak şekilde oluşmaktadır (Sucu, 2005: 62-3). Elbette ki, böyle bir toplumsal yapıdan kadınların devlet-millet adına karar verme alanı olan siyasette hakkıyla temsil edilmeleri de mümkün olmamaktadır. Aile içi ilişkilerde otoriteye dönük kararları alan değil, karara uyan taraf olan kadınların, toplumsal kararların alınması süreci olan siyasete de büyük ölçüde yabancı kalmaları toplumsal bir gerçekliğin yansımasıdır. Kadını etken özne görmek yerine çoğunlukla erkeklerin dilinden dini veya çağdaş anlamda ideal bir kadın tiplemesi ortaya konurken edilgen bir varlık olarak ele alınması, kadını sosyal ve siyasal hayatta tekrar geri plana itmektir (Çınar Köysüren, 2013: 87-92).

Bugün itibariyle Türkiye’de kadınlar, iş hayatına girmişlerse de, ev işleri hala onların sırtında kalarak yapmak zorunda kaldıkları işleri ve buna bağlı olarak yorgunlukları katlanmıştır. Bu onların oy kullanma haklarının ötesinde, siyasete doğrudan katılmalarını zorlaştırmaktadır. Kadınların siyasal katılımlarının artması için onlara uygun zamanı bulacak sosyolojik zeminin oluşturulması gerekmektedir (Topçuoğlu, 1978:105).

Kadın İslam dininde insan ve öznedir. İslam’a göre kadını sosyal hayattan ve siyasetten alıkoyan hiçbir ayet ve sahih hadis bulunmadığı yukarıda belirtilmişti. İslam’da kadına da erkeğe de bir ahlaki çerçeve çizilmektedir. Bu ahlaki çerçeve sosyal hayattan ve siyasetten uzak bir uzlet değildir. Ancak, İslam dinine sonradan yapılan eklentilerle bu şekilde bir algı İslam toplumlarında oluşmaya başlamıştır. İslam’ın özellikle dört halife devrinden sonra sahipsiz kalması (Altındal, 1977: 80) ve tekrar geleneğin üstelik din kisvesi altında tekrar uygulama alanına dönmesi, en çok kadınların aleyhine cereyan etmiştir. Diğer kültürlerin ve dinlerin İslam dini üzerine etkisi ve etkilerin temizlenmeye başlandığı 19 yüzyıldan itibaren İslam toplumlarının Batı hâkimiyetinde bu değişimi yapmaya başlaması sorunu çözmede zorluğun diğer bir kısmını oluşturmuştur. Batı’dan gelen birçok şeyin, sırf oradan geldiği için şüpheyle karşılanması, İslam’ın özünden de olmayan geleneğin korunmasına sebep olmuştur. Dinin saf kadın görüşünü bilmeyen Müslüman toplumlarındaki seküler düşüncedeki çevrelerin de bu anlamda dine yüklenmesi, Türkiye’de muhafazakâr kesimde yanlış sahiplenilmesinin bir başka boyutunu doğurmuştur.

Türkiye’de kadının siyasetteki eksik temsilinin sebepleri, erkek tarafından kadının görevlerinin tanımlanması, kadının hala ekonomik özgürlüğünü tam olarak elde etmemiş olması ve erkeklerin kıskançlık kisvesi altında kadına egemen olmak istemesi olarak sıralanabilir. Bu sayılanlara, toplumun kadınlara birtakım işleri layık görmeme şartlanışlığı, çocuklarının sorumluluğunun büyük ölçüde kadına bırakılmış olması, çalışan kadınların iş hayatının ve ücretli çalışmayan kadınların da ev işlerinden siyasal katılıma zaman ayıramaması da eklenebilir (Durmuş, 2008: 73-9). Büyük ölçüde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de erkeklere özgü bir iş olarak görülen siyaset, kadın ve erkek toplum imajına göre iktidar ilişkisi bakımından iki karşıt uca yerleştirilmiştir. Bu imaja göre, erkek hâkim ve kuvvetli, kadın ise zayıf ve bağımlıdır (Baykal, 1970: 64). Böylece kadının seçilme hakkı toplumsal bakımdan hareketle baştan sınırlandırılmış olmaktadır.

Pek çok İslam ülkesinde görüldüğü gibi Türkiye’de de bazı çevreler, kadınların siyasal haklarının peşinde koşmalarını Batı’ya benzeyerek kâfirleşme olarak değerlendirmektedirler. Bu anlayışa göre dışarı çıkma izni dahi erkeğin elinde olan kadının siyaset yapması mümkün değildir. Yine bu anlayışa göre evinde neredeyse kutsal bir varlık olarak değer kazanmış olan kadına, onu dışarı çıkararak ona sosyal hayatta ve siyasette yeni yükler yüklemek adil de değildir (Mehdi, 1998: 57-87). Öte yandan Batılı gibi giyinen ve yine Batılı gibi siyaset yapan erkeklere karşı aynı çevrelerin olumsuz bir değerlendirmede bulunmaması, erkeklerin kadını kendi pencerelerinden

bakışla tasarımlama alışkanlığının biteviye hali olarak görülebilir. Kur'an'ın bütün insanlara ait ortak zaafı olarak koyduğu ne kadar ahlaki hassasiyet varsa, bunların hepsi erkek egemenliğindeki İslami anlayış yüzünden kadınlara ait noksanlıklar olarak ortaya konmuştur. Camiler yapılırken kadınların yok sayıldığı veya mahzenlerde izbe ve dar yerlerin onlara layık görülerek inşa edildiği bir toplumda surun din değil, erkeğin kafasındaki din ve gelenek olmaktadır. Batı'da yaşanmış olan Aydınlanmaya benzer bir durumun Türk toplumunda yaşanmamış olması, dini veya dini olmayan geleneğin eleştirisini zorlaştırarak kadının yönetimde görünürlüğünü kısıtlayan muhafazakâr tutumun eleştirisini ve kırılmasını geciktirmiştir.

Sonuç

Türklerin yerleşik hayata geçişi ile birlikte, göçebe-bozkır yaşamında hayatı eşit paylaşan ve siyasal alanda etkin olan Türk kadını eski statüsünü kaybetmiştir. Arap ve Fars kültürlerinin İslam'a nüfuz ederek kadının dinen ikincil planda görüldüğü bir dönemde Türklerin İslam'ı kabul etmesi, Türk kadınının sosyal ve siyasal hayattan biraz daha ötelenmesine giden yolu aralamıştır. Bütün ev işlerinin kadına bırakan ve erkeğin kadını kendine ait olarak gören İran, Arap ve Bizans gibi kültürlerin etkisi de, Türk toplumunda kadının sosyal ve siyasal hayatta gücünü azaltarak onu hareme çeken bir diğer sebep olmuştur. Ayrıca, Ortaçağ'da dünyanın büyük kısmında kadına karşı oluşan olumsuz bakışın, zamanın ruhu olarak Türk toplumuna yansması, sonraki zamanlarda kadın hakları önündeki engeli teşkil eden bir diğer sebep olmuştur. Bilim ve teknikte geri kalmışlığın psikolojik bir ruh hali olarak, kadın hakları dâhil Batı'dan gelen pek çok yeniliğin "gâvurlaşma" olarak görülerek kadının sosyal hayattan biraz daha çekilmesi, sonraki dönemler için yeni geleneği başlatmıştır. Bütün bunların sonucunda, Türk toplumunda yaygın bir kanaat olarak yerleşen siyasetin erkek işi olduğu düşüncesi ve kadına asli görev olarak daha çok aile içi sorumlulukların tevdi edilmiş olması, kadının siyasetteki eksik temsilinin toplumsal boyutları olarak ortaya çıkmıştır. Batı'da yaşanan Aydınlanmanın benzerinin Türk toplumunda yaşanmamış olması, kadına karşı oluşmuş olan dinin özünden kopuk fakat dini sayılan veya dini olmayan menfi geleneğin eleştirisini geciktirerek Türk kadınının yasal olarak var olan siyasal haklarının kullanımına bir engel teşkil etmiştir.

Kadının siyasetin her alanında bir reklam, bir süs olarak değil, çok başarılı hizmetler edebileceği samimiyetiyle hakkı olan siyaset alanına bulunmasının erkekler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, siyasete veya toplumsal alanların tamamına kadının girmesine dinin özünün bir engel teşkil etmediği, sorunun kafalardaki din ile içi içe giren gelenekten kaynaklandığının yaygın bir eğitim anlayışı olarak işlenmesi, kadının siyasal temsil eksikliğinin giderilmesinde temel rol oynayabilecektir.

KAYNAKÇA

- ABADAN UNAT, Nermin (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- AĞAOĞLU, Ahmet (1985). *İslamiyet'te Kadın*, Çev: Hsan Ali Ediz, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- ALTINDAL, Aytunç (1977). *Türkiye'de Kadın: Marksist Bir Yaklaşım*, İstanbul: HAVASS Yayınları.
- AVCIOĞLU, Doğan (1982). *Türklerin Tarihi*, I. Kitap, 4. Basım, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYVERDİ, Samiha (1999). *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- BAYRAM, Mikail (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rum*, İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- BERKES, Niyazi (2016). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BİLHAN, Murat-Ed. (2011). *Kadın Karar Mekanizmalarında Temsilinin ve Gücünün Artırılması Semineri*: İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- CAPORAL, Bernand (1982). *Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını: 1919-1970*, Çev: Ercan Eyipoğlu, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- ÇINAR KÖYSÜREN, Aliye (2013). *Dini ve Kültürel Algıda Toplumsal Cinsiyet*, Bursa: Sentez Yayıncılık.
- DENİZ, Baykal (1970). *Siyasal Katılma*, Ankara: AÜSBF Yayınları.

- DURMUŞ, Ayten (2008). *Geleneksel ve Modern Hurafeler Kışkacında Kadın*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- EDİZ, Zerrin (1995). *Kadınların Tarihine Giriş: Hititlerden Günümüze*, İstanbul: Adım Yayıncılık.
- ERASLAN, Sibel (2011). *Kadın Sultanlar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ERKAL, Mustafa (1993). *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, İstanbul: Der Yayınları.
- GÖKALP, Ziya (1990). *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul: MEB Yayınları.
- GÜRKAN, Ülker (1978). "Ev kadınlarının Hak ve Sorumlulukları", *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, 5-8 Aralık 1975, Ankara: 1978.
- İBN BATTUTA-Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci- (2004). *Seyahatname*, C. I. Haz: A. Sait Aykut, İstanbul: YKY.
- MEHDİ, Muhammed (1998). *Müslüman Kadının Siyasal Hakları*, Çev: Önder Nar, İstanbul: Ravza Yayınları.
- MUHİTTİN, Nezihe (1931). *Türk Kadını*, İstanbul: Nümune Matbaası.
- ORTAYLI, İlber (1983). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları.
- SAVCI, Kemal (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın*, Ankara: Cihan Matbaası.
- SUCU, Ayşe (2005). *Din ve Kadın*, Ankara: Lotus Yayınları.
- ŞEFKATLİ TUKSAL, Hidayet (2000). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Ankara: Kitabiyât Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, (2015). *2014 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu*, Ankara.
- TAŞÇIOĞLU, Mukadder (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Akın Matbaa.
- TAŞKIRAN, Tezer (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- TAYANÇ, Füsün - Tunç Tayanç, (1977). *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Ankara: Toplum Yayınevi.
- TEKELİ, Şirin (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Brikim Yayınları.
- TOPÇUOĞLU, Hâmide (1978). "Türk Toplumunda Kadının Sosyal Statüsü", *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- TOPRAK, Zafer (1986). "1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış", Mart 1986, ss. 24-29.
- TOPRAK, Zafer (1988). "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 51, ss. 30-31.
- TOPRAK, Zafer (1988). "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli İrade", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı 51, ss. 34-38.
- "Türkiye'de Kadın", T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, Ekim 2012.
- ULUOCAK, Şeref - Cumhur Aslan, (2011). *Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Rollerini*, İstanbul: ÇNK.

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ BAĞLAMINDA GÖÇ OLGUSU

Hasan UZUN

Assist. Prof. Dr., Fırat University, TURKEY, huzun@firat.edu.tr

Abstract

Migration Phenomenon in the Context of Diversity Management

Migration is a universal name given to people moving from one place to another due to economic, social, political and cultural reasons. Considering population trends in recent years, the population is moving not only from the big cities as are the first years of urbanization, but also from abroad toward the countries because of various reasons. It is a chaotic phenomenon that contains many differences (gender, age, education, ethnicity, belief, etc.) in migration. Therefore, countries or cities that can respond to these differences can create social awareness. Particularly recent migrations lead social, economic, and political problems that grow like an avalanche in our country. This study is limited to the case of migration. Concept of immigration, management and management of differences (cultural conflict, employment and labor force, urban management) are examined in the study. From the perspective of managing diversity, the fact that immigration is not properly managed bring with it a number of adversities (theft, extortion, anarchy and social problems) in terms of countries and cities. Therefore, the most important step of this process is the turn of these migrants with different characteristics into the benefit of country and urban by taking into account the differences. The proper management of the immigration phenomenon is possible with the local elements' decisions from the macro, micro and political point of view. Immigration is an integral action that is important and necessary in this context. For this reason, the migration phenomenon has been evaluated from sociological point of view and suggestions have been made.

KEYWORDS: Immigration, Management, Diversity Management

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında özellikle ülkemizde son zamanlarda yaşanan göç olgusu, içinde birçok farklılıkları barındıran yapılardan oluşmaktadır. Özellikle ırk, din, kültür, yaş, iletişim tarzı, doğum yeri, eğitim, cinsiyet, fiziksel ve zihinsel vb. gibi farklılıklar, göç olgusunun içerisinde karşılaştığımız bir durumdur. Birçok farklılıkları içinde barındıran göç olgusu bu özelliği ile ülkelerin performanslarını iyileştiren, üstünlük kazandıran, hizmet ve ürünlerini zenginleştiren ve toplumsal katkıları ile; yeni ve dinamik bakış açıları sağlayan bir avantajlar iklimi sunabildiği gibi birçok sosyo-ekonomik sorunların kaynağı olarak da görülebilir.

Bu bağlamda ülkelerdeki göçmenlerin farklılıklarının etkin yönetilebilmesi ülke ve göçmenler için hayati bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, farklılıkları görmek, kabul etmek, bireysel farklılıklara sahip insanlara değer vermek ve onları takdir etmek, mikro düzeyde işletmelerin makro düzeyde toplumsal kalkınmanın bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla toplumsal zeminde birçok gelişmelere ve değişmelere sebebiyet veren göç olgusu; değişen ülke koşullarına göre yeni stratejiler geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Bu yeni stratejiler öncelikle, göçe maruz kalan kişilerin göç ettikleri ülkenin ekonomisine yük olmanın ötesinde, artı değer oluşturması amacı ile oluşturulmalıdır.

Göç olgusunu kompleks ve karmaşık kılarda da bu girift ilişkiler ağıdır. Söz konusu karmaşıklık, strateji geliştirmenin önünde en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, özellikle ülkemizin karşı karşıya kaldığı göç olgusunu, farklılıkların yönetimi bağlamında irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, içinde birçok farklılıkları barındıran göç olgusu, göç ve farklılıklar gibi iki temel çalışma konusu üzerinden, durum tespiti yapılmaya çalışılacaktır. İlk olarak göç, yönetim ve farklılıkların yönetimi kavramlarına değinilecektir. Daha sonra kavramlar ortak bir başlık altında ilişkilendirilecektir.

GÖÇ

Göç olgusunun çok boyutlu olması, birçok disiplin tarafından (antropoloji, sosyoloji, coğrafya, ekonomi, tarih, planlamacılar, idareciler) irdelenmiş ve her disiplinin farklı

tanımlamasından kaynaklanmaktadır (Mutluer, 2003:9). Göçün bu yapısı aynı zamanda kavramsal açıdan tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır (Aksit, 1998:67).

Göç sosyo-ekonomik açıdan, toplumsal ve bireysel nedenleri ve sonuçları olan bir olgudur. Toplumların ve bireylerin istendik veya istenmedik nedenlerden dolayı insanların oturdukları yeri bırakıp başka yörelere yerleşmesi eylemidir. Ünalın'a göre göç, insanların belirli bir zaman boyutu içinde belirli bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçmesidir (1998:38). Marshall ise göçü, "bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketi" (1999:685) olarak tanımlamaktadır. Göç, "kişilerin hayatlarının gelecekteki kısmının tamamını veya bir parçasını geçici bir süre için bir iskân ünitesinden, diğerine yerleşmek kaydı ile yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayıdır" (Akkayan, 1979:21'den aktaran Sevim, 2000:55). Bir diğer tanım ise "şahıs, grup veya toplulukların fiili ikametgâhlarını isteyerek ya da zorla, kalıcı veya belirli bir süreyi kapsayıcı şekilde gerçekleşen fiziki mekân değişikliği" (Bilgili, Aydoğan, Güngör, 1996:327) dir. Göç, aynı zamanda mesafeli, fiziki, coğrafik ayrılmalar veya hareketlilik olarak da tarif edilmektedir (Hosgor, 1998:104). Bunun yanı sıra tarihsel olarak göçler, "genellikle kıtlık, iç savaşlar, dinsel ve diğer şiddet olayları, soy kırım ve siyasi sürgün gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmakta ve insanlık için çok acılı süreçleri içermektedir" (İçduygu, Sirkeci, 1999:260).

Kısacası göç, "asıl yerinden, ulaşılmak istenilen yere hareket"(Karpas, 2003:3) eden birey veya toplumların sosyo-kültürel kitlesel eylemidir.

YÖNETİM

Yönetim konusu, hem kavram ve hem düşünce olarak, insanlık tarihi kadar eski ve değişime uğramış bir olgudur. Yönetim mikro anlamda günlük hayatımızı çevreleyen işletme faaliyetlerinin, makro anlamda ve konumuzun perspektifi açısından bir ülkenin temel ve birleştirici ögesidir. Yönetim olgusu, ilkel toplumdaki tarım toplumlarına, sanayi toplumundan bilgi toplumuna, günümüz endüstri 4,0 toplumuna kadar önemini kaybetmeden gelmiş ve evrimleşerek gelişmesini hala devam ettirmektedir. Ancak yönetim kavramı bugün için kapsamı ve tanımının ne olması gerektiği konusunda, çok genel bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Genel anlamda yönetim, amaçlara ulaşmak için yapılması gerekli işler bütünü ya da yönetim, yöneticinin yaptığı amaç eylemleridir. Koçer (2011:58) yönetim kavramını; birden fazla kişinin varlığı ile ortaya çıkan ve bu yönü ile ekonomik faaliyetten ayrılan bir grup faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla yönetim, bireylerin grup halinde belirlenen hedeflere ulaşma çabasıdır. Alpugan (1988:159) ise yönetimi, amaçların etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için bir insan grubunda işbirliğini ve koordinasyonu sağlamaya yönelik çalışmaların tümü olarak tanımlamaktadır. Öte yandan yönetim, insanların ortak amaçlar olarak belirlediği hedeflere en kısa zamanda ve en iyi biçimde ulaşmaları için grup halinde eyleme geçmeleridir (Sabuncuoğlu ve Tokol, 1997:3).

Ülkelerde ve insanlarda meydana gelen kitlesel değişimler bugün anladığımız ve kullandığımız yönetim faaliyetlerine yön vermiştir. Farklılıkların yönetimi kavramının ortaya çıkışı da yine böyle bir değişimin sonucunda oluşmuştur. Başka bir deyişle yönetim sürecindeki değişim çağın gerekliliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Öyle ki, günümüzde yaşanan toplumsal birçok sosyo-ekonomik çeşitlilik, beraberinde farklılıkların yönetimi kavramını, ülke ekonomisi ve ülke sosyolojisi açısından daha anlamlı/önemli kılmıştır.

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ

Farklılıkların yönetimi kavramı 1960'larda Amerika'da başlayan ayrımcılık karşıtı hareketlerin bir yansımasıdır (Ashkanasy vd., 2002:309). Ancak farklılıkların toplumsal büyüme ve gelişme için gerekli olduğu son on beş yıldan beri ifade edilmektedir. Özellikle bilgi toplumu ile birlikte örgütlerin ve toplumların profilinde meydana gelen değişim, beraberinde farklılıkların yönetimi konusunu da gündeme taşımıştır.

Farklılıkların yönetimi, batı literatürüne kıyasla, ülkemiz literatürü için oldukça yeni sayılabilecek bir konudur. Amerika'da bu konu ile alakalı çalışmalar 1990'lı yıllara denk gelmektedir. Farklılık kavramını TDK; farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık; doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün ötekilerden ayıran özellik olarak

tanımlamaktadır. Jackson vd. (2003, s.803) ise, bir çalışma biriminin birbirinden bağımsız üyeleri arasındaki, kişisel özelliklerin dağılımı olarak tanımlamaktadır.

Farklılıkların yönetimi; insanların yaratıcılıklarını ortaya çıkaran, geleceğe ilişkin bakış açılarını çoğaltan, performansı, karlılığı, verimliliği, etkinliği (Sürgevil vd., 2008, s.17), paranın yanında otonomiye, kişisel seçimi ve özgürlüğü (Balci, 2000, s.22) örgütsel amaçlar doğrultusunda olduğu kadar ülkenin amaçları doğrultusunda arttırmaktır. Bu nedenle birçok ülke; "demografik yapı, kültür, eğitim, yaş, cinsiyet, deneyim, değer yargıları ve algılama gibi birçok konuda farklı özelliklere sahip kişilerin birlikte, uyum içinde çalışmasını (McMahan vd., 1998:195) ülke geleceği için gerekli görmektedir

"Demografik (ırk, milliyet, etnik köken, cinsiyet, yaş ve deneyim), sosyo-kültürel (din ve felsefi inanç, siyasi görüş, sahip olunan ve benimsenen değerler, eğitim düzeyi, ekonomik durum) ve bireysel farklılıkları (kişilik, fiziksel ve zihinsel yetenekler, bilgi ve beceri)" (Memduhoğlu, 2008, s.77), ülkeye taşıyan göç olgusu ülkenin kaynaklarını ülke çıkarına çeşitlendirmektedir. Dolayısıyla farklılıklar, bir ülke için bir güç ve zenginlik kaynağı olabilir.

Bu nedenle göç olgusu ile karşı karşıya kalan ülkeler, göçün getirisi olan farklılıkları etkin ve istendik yönde yönetebildikleri sürece, ülke sosyo-ekonomik açıdan olumlu bir değişim yaşayabilir. Ancak bu farklılıklar doğru yönetilemez ise ülkelerin sosyo-ekonomik problemler yaşaması da kaçınılmazdır.

FARKLILIKLARIN YÖNETİMİ BAĞLAMINDA GÖÇ

Genel anlamda insanlar birbirinden farklı demografik ve kültürel yapılarıyla sosyalleşirler. Göç alan ülkeler bu farklılıkları dezavantaj olmaktan çıkarıp, avantajlı bir duruma dönüştürebilme yetisine sahiptir. Bu durumu sosyo-ekonomik açıdan girdiye dönüştürmeyi başaran birçok ülke bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ABD'dir. Özellikle ABD'de göçmenler işgücünün %15 ini oluşturmaktadır. Aynı zamanda ABD'de girişimciler içerisinde göçmenlerin oranı ise %27 dir. Dolayısıyla göç olgusu ile karşı karşıya kalan ülkelerin bu süreci doğru okuyarak doğru planlar yapabilmesi her açıdan önemli ve gereklidir. Özetle, ülkelerin göç konusunda başarılı olabilmesi, öncelikle farklılıkların yönetimi adıyla ifade edilen yönetsel bir paradigma oluşturmasından geçmektedir.

Göç bir çok farklılığı içinde barındıran ve taşıyan bir olgudur. Önemli olan insanlar arasında, ırk, kültür, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş ve fiziksel yeterlilikler vb., açıdan var olan ve olumsuzluk gibi algılanan bu farklılıklardan (kültür, milliyet, din, medeni ya da ebeveynlik durumu, iletişim tarzı, eğitim durumu, sosyo-ekonomik statü, anadili, askeri deneyim, siyasi inançlar, coğrafi konum, çalışma tarzı, iş deneyimi, meslek, gelir, örgütsel rolü ve seviyesi vb.) olumlu bir atmosferin/sinerjinin yaratılabilmesidir. Dolayısıyla, farklılıkların yönetimi; yönetsel bir anlayış ve uygulama alanını ifade etmektedir.

Diğer bir ifade ile, insanlar arasındaki farklılıklar "için maliyet yaratan bir durum olmaktan çok, bir varlık haline dönüşmesini sağlayacak süreç ve stratejilerin amaca hizmet edecek yönde kullanılması" (Hays-Thomas, 2004:12) dir. Aynı zamanda kişilere veya gruplara potansiyellerini sergileyebilme fırsatı vermektir (United States Government Accountability Office Araştırma Raporu, 2005:5). Öyle ki, göçmenlere ülkenin geleceğine ve sosyo-ekonomik yapısına katkı sağlayabilecekleri, ülkenin hedefleri için tüm performanslarını sergileyebilecekleri ortamlar yaratılmalıdır. Bu nedenle göç bağlamında farklılıkların yönetimi, göçmenlerin kişisel yaratıcılıklarını, ülkenin sosyo-ekonomik amaçları doğrultusunda kanalize edilebilme becerisidir.

Memduhoğlu'nun (2008:77) ifade ettiği gibi, bu sürecin doğru yönetilebilmesi ortak değerler oluşturabilmekten/üretebilmekten geçer. Bu nedenle göçmenlere proaktif bir yapı kazandırılmalıdır.

Teknolojide ki bu baş döndürücü gelişme, farklılıkları daha anlamlı ve istendik kılmıştır. Bilgi enflasyonunun yaşandığı çağımızda; iş yapma tarzları, tüketici profili ve ülkelerin/örgütlerin demografik yapısı da köklü değişimlere uğramıştır. Bu nedenle farklılıklar aranan, istenen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çok uluslu örgütsel anlayışın yaygınlaşması/örgütsel evliliklerin artması (Dietz ve Petersen, 2006:243) konunun önemini mikro ve makro açıdan arttırmıştır.

Günümüzde rekabetin yoğun yaşandığı ülkelerin ayakta kalabilmeleri ve diğer ülkelerle rekabet edebilmeleri; sahip oldukları insan kaynaklarını etkili ve verimli bir biçimde kullanabilmelerine bağlıdır. Ülkeler bu durumu göz önünde bulundurarak, göçmenlerin farklılıklarını sergileyebilecekleri toplumsal iklimi dizayn etmeleri gerekmektedir. Çünkü yeni çözüm yolları ve yeni yaklaşımlar üretebilmelerinin bir yolu ise, farklılıklardan ve çelişiklerden faydalanabilme yetisidir.

Dolayısıyla kadınların, gençlerin, yaşlıların, göçlere bağlı kültürel farklılıklar taşıyan kişilerin, iş hayatına kazandırılması; örgütsel iklime fayda sağladığı gibi toplumsal iklime de fayda sağlamaktadır. Öyle ki sosyal hoşgörünün ve demokratik teamüllerin içselleştirilmesinin yanı sıra ekonomik kazanımları da ifade etmektedir. Kısacası aynı çatı altında çok farklı bireylerin ve grupların bulunması, farklılıkların yönetimini gerekli/zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle farklılıkların yönetimine, farklılıklara imkan veren toplumsal ve siyasi bir yapı oluşturulması gerekmektedir.

Artık günümüz yönetim anlayışı, her zaman daha özgün ve daha iyiye ulaşmayı sağlayacak yöntemler ve teknikler üzerine odaklanmıştır. Çünkü farklılıkların yönetimi, toplumsal bağlılığı arttırmasının yanı sıra, bireysel açıdan da kişilerin kendilerini gerçekleştirme ve iş doyumuna da fırsat vermektedir. Mesleki tatminlik açısından kişiye sağladığı fiziki ortamın ötesinde, çalışma şartları açısından da önemli kazanımları vardır. Öyle ki kişi farklılıkların zenginliğinde daha olgun bireyler haline gelmektedir (Argüden, 2007:22). Dolayısıyla bu durumun toplumsal ve ekonomik yansımaları da kaçınılmazdır.

Farklılıkların yönetimi aynı zamanda optimizasyon açısından da önemli kazanımlar sağlamaktadır. Geleceğe ilişkin bakış açılarının çoğaltılabilmesi yine farklılıkların yönetimiyle mümkündür. Bu yapı aynı zamanda değişimin daha kolay içselleştirilmesini de beraberinde getirmektedir. Farklı kültür ve deneyimlerden gelen insanların olaylara bakışı, tepkileri ve onları algılama veya değerlendirme biçimleri de farklıdır. Aynı ortamda çalışan insanların farklı kültürden gelmesi farklı alternatifler üretmelerine, farklı sonuçlar geliştirmelerine ve nihayetinde inovatif fikirlerin çoğalmasına zemin hazırladığı gibi, aynı zamanda çalışanların, gönüllü olarak becerilerini ülkenin amaçları doğrultusunda kullandıkları da görülmektedir.

Çünkü toplumsal ve siyasi iklim, bireyin veya grupların yorumlama tarzını etkileyen önemli bir değişkendir. Yaşanılan coğrafyada ortak psikolojik gücün ve ortak aklın varlığı her zaman toplumsal ve ekonomik açıdan olumlu olmuştur. Bu nedenle toplumsal ve siyasi iklim; kişisel gelişime ve bireyin diğerleri ile sağlıklı ilişkiler kurmasına uygun bir yapıya büründürülmesi ile farklı fikirlerin daha kolay vücut bulmasına ve ülke yararına herkesin kendinden bir şeyler katmasına imkân sağlayacaktır. Özellikle göçmenlerin bu açıdan motivasyonu, ülke ekonomisi açısından önemli bir girdidir. Çünkü motivasyonda amaca yönelik gönüllülük esastır (Iqbal vd., 2012:693).

Göçmenlerin verimliliği için; çok yönlü ve geniş görüşlülük gerekir, etkin bir yönetim gerekir, tarafsızlık gerekir, çalışanlara değer vermeyi gerektirir, toplumsal ve siyasi iletişim ağlarının açık olmasını gerekir, toplumsal ve siyasi kaygıdan uzak bir zihinsel yapı gerekir, farklı düşünmeyi sevmeyi gerektirir, yeniliklere açık olmayı ve yenilikçileri desteklemeyi gerektirir, içsel motivasyonu yüksek olmayı gerektirir, kolaylaştırıcı bir fonksiyon gerektirir, farklılıkların olumlu görevdeşlik yaratacak şekilde yönetilmesini gerektirir, herkese kulak vermeyi gerektirir ve fikirler önermeyi güvenli hale getirmeyi gerektirir.

Dolayısıyla göçün getirdiği farklılıkların, toplumsal, sosyal sorumluluk ve ekonomik açıdan girdi oluşturabilmesi, toplumsal bütünleşmeden geçer. En önemlisi de, tüm göçmenlerin farklılıkları ile etkili olabileceği destekleyebileceği bir toplum kültürünün yaratılabilmesidir. Çünkü bireysel anlamda insanların kendilerini nasıl algıladıklarının yanı sıra başkalarının da nasıl algıladıkları önemsenmektedir. Çünkü bu algılar kişinin etkinliğini de şekillendirmektedir (Patrick ve Kumar, 2012:1).

Çalışanlar için yüksek cazibesi olan bu tür toplumsal yapılarda ekip çalışması daha kolay sağlanmaktadır. Özellikle fark yaratmayı hedef haline getirmiş olan toplumlar için farklılıkların yönetimi çok daha önemlidir. Çünkü küresel pazarda var olmanın en önemli ayağı farklılıkların etkin yönetiminden geçmektedir. Tahmin edersiniz ki karşılaşılan sorunlara, daha hızlı ve daha kalıcı çözümler üretebilmek, heterojen gruplar için daha kolaydır. Çünkü farklı niteliklere sahip

insanlardan oluşmuş gruplar, homojen gruplara nazaran; daha geniş bilgi, deneyim ve bakış açısına sahiptirler. Farklılıklara değer veren ve farklı nitelikteki çalışanları mutlu bir şekilde barındıran toplumsal yapılar, değişen toplumsal istek ve ihtiyaçlara daha kolay cevap verebilmektedir.

Ancak gelişmekte olan ülkeler, farklılıkların yönetimi konusuna daha fazla enerji harcamak zorundadır. Başka bir deyişle, gelişmiş toplumlar bu alandaki eksikliklerini transfer yolu ile kapatabilirlerken, gelişmekte olan ülkelerin böyle bir şansı yok denecek kadar azdır. Gelişmekte olan ülkeler bu eksikliklerini ancak kendi farklılıklarını daha etkili yönetme yolu ile ya da göç yolu ile elde edilen beşeri sermayeden giderebilirler.

Dolayısıyla bu sürecin yansımaları, ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan güçlenmesidir. Çünkü çeşitliliği içinde barındıran ülkelerde; bilgi, deneyim, fikir, görüş alışverişi yoğunlaşır, entelektüel uyarıcılığı yüksek bir ortam yaratılmış olur. Aynı zamanda farklılıkların yönetimi, hem insanlara eşit davranmayı, hem farklı gruplar arasındaki işbirliğini, hem de kişilerin (kişisel, kültürel) farklılıklarına saygı duymayı ve bu yapıdan (farklılıklardan) yararlanmayı içermektedir. Öte yandan, hoşgörü kültürünün oluşması açısından da önemli bir süreçtir.

Sonuç olarak içten gelen direnç, yapısızlaştırma; görünüşte bireysel hareket, yeniden yapılanmanın çıktısı olarak bireysel ve grup bazında yansımaları olacağını göstermektedir. Hem itici ve destek güçleri hem de, direniş ve karşı kuvvetleri içeren bir süreci ifade etmektedir.

SONUÇ

Farklılıkları görmek, kabul etmek, bireysel farklılıklara sahip çıkmak ve değer vermek ve onları takdir etmek, mikro düzeyde işletmelerin makro düzeyde toplumsal kalkınmanın bir gereğidir. Son günlerde ülkemizin karşı karşıya kaldığı göç dalgaları bize bu sürecin önemini bir kez daha göstermiştir. Bu sürecin doğru yönetilmediği takdirde sosyo-ekonomik açıdan neler olabileceğini gördük ve yaşadık.

Bu nedenle göç olgusu asimilasyon politikası yerine bütünleşme ve uyum politikalarına dayalı farklılıkların yönetimi yaklaşımı kullanılarak çözümlenmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak farklılıkların yönetimi; kişilerin, ırk, din, kültür, yaş, iletişim tarzı, doğum yeri, eski hükümlü, cinsiyet, fiziksel ve zihinsel farklılıklarını; ülkelerin sosyo-ekonomik performansını iyileştiren, üstünlük kazandıran, hizmet ve ürünlerini zenginleştiren ve toplumsal katkılarını arttıran, yeni ve dinamik bakış açıları sağlayan bir yönetim anlayışıdır.

Göç iki temel zeminde irdelenmeli ve çözüm önerileri sunulmalıdır. Bunlardan biri göçün nedenleri diğeri ise göçün sonuçlarıdır. Bu nedenle kilit kurum siyasettir. Göç doğru okunup doğru yönetildiği sürece faydalıdır. Çünkü göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve askeri olmak üzere birçok boyutu içinde barındıran sosyal bir süreçtir. Bir başka deyişle, değişen demografik yapıdan verimli şekilde faydalanabilmek yönetimin yönetim yeteneğinden geçer.

Aslında göç ve göçe bağlı farklılıkların etkin bir şekilde yönetilmesi konusu, tüm dünya ülkelerinde tartışılan bir konudur. Ancak Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı göç serüveni nitel ve nicelik olarak diğer ülkelerin karşı karşıya kaldıkları göç serüveninden daha farklıdır. Türkiye'nin gündemindeki göç istendik göçün ötesinde zorunlu bir göç niteliği taşımaktadır. Bu nedenle göç olgusuna çözüm odaklı yaklaşımlar üretebilmek oldukça zor görülmektedir. Bu durum aynı zamanda farklılıkların yönetimi konusunu günümüz ve geleceğimiz için sorgulanması gereken bir konuma getirmiş olmasına rağmen; Türkiye'de, konuyla ilgili yeterli sayıda çalışmanın olmayışı, göç bağlamında farklılıkların yönetilmesinde farkındalık yaratma açısından olumsuz bir görüntü oluşturmaktadır.

Bu nedenle hem uygulamacıların hem de araştırmacıların, farklılıkların yönetimi ile ilgili inceleme ve araştırmalara önem vermesi gerekmektedir. Bu alanda yapılacak çalışmalar mikro düzeyde örgütsel fayda, makro düzeyde ülke ekonomisine olumlu yansımaları olacaktır. Bu nedenle farklılıkların yönetimi etkin bir şekilde, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi bizim ülkemizde de etkileri ve sonuçları değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Sonuç olarak farklılıkların yönetimi konusu ile ilgili gerçekleştirilecek araştırmaların, farklılıkların yönetimi anlayışının; bireysel, örgütsel ve makro ekonomi açısından gerekliliği konusunda bir zihinsel hafıza/yönetimsel anlayış oluşturacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda

önyargı, kalıp yargı, yanlılık, ayrımcılık gibi olguların ve bu olguların altında yatan süreçlerin anlaşılmasını sağlayacak olan bu yönetsel anlayış, toplumsal refah olarak da geri dönecektir.

KAYNAKÇA

- AKKAYAN, Taylan (2003), **Türkiye’de İç Göçler ve Sorunlar**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- AKŞİT, B., (1998), “İçgöçlerin Nesnel Ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy tarafından Bir Bakış”, Türkiye’de İçgöç, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- ALPUGAN, Oktay (1988), Küçük işletmeler; Kavramı, Kuruluşu, Yönetimi, KTÜ İİBF Yayınları, no 125, Trabzon, s.159
- ARGÜDEN, Y. (2007), Dünya Vatandaşlığı ve Farklılıkların Yönetimi, Önce Kalite Dergisi, 22.
- ASHKANASY, N. M.,Hartel, C. E. J., ve Daus, C. S. (2002),“Diversity and Emotion: The Newfrontiers in Organization Albehavior Research”. Journal of Management, 28(3), ss. 307-338.
- BALCI, A. (2000), “Örgütsel Gelişme Kuram ve Uygulama”, Ankara, Pegem Yayıncılık, s. 217.
- BİLGİLİ, A., Aydoğan, F., Güngör, C., (1996), “Doğu Anadolu Bölgesinde Zorunlu Göç Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi:Van Örneği”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, (Toplum ve Göç), Mersin, Sosyoloji Derneği Yayınları.
- DİETZ, J.,Petersen, L. (2006), “Diversity Management. Handbook of Research in International Human Resource Management”, (Eds: Stahl, G.,Björkman, I.). UK: Edward Elgar Publishing Limited, ss. 223-243.
- HAYS-THOMAS, R. (2004),“Why Now? The Contemporary Focus on Managing Diversity, The Psychology and Management of Workplace Diversity” (Eds: Stockdale, M. S.,Crosby, F. J.). USA: Blackwell Publishing, ss. 3-30.
- HOŞGÖR, Şeref (1998), “Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunları ve Yaklaşımlar,” **Konferans: Türkiye’de İçgöç; 6-8 Haziran 1997**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, Ocak, s. 104-124.
- IQBAL, J.,Yusaf, A.Munawar, R.,Naheed,S.(2012), “Employee Motivation in Modern Organization: A Review of 12 Years”, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, 4(3), ss. 692-708.
- İÇDUYGU, A., Sirkeci, İ., (1999), “Cumhuriyet Dönemi Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.
- JACKSON, S. E., Joshi, A., Erhardt, N. L. (2003), “Recent Research on Team and Organizational Diversity: SWOT Analysis and Implications”. Journal of Management.29 (6), ss. 801-830.
- KARPAT, Kemal (2003), **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KOÇEL, T. (2011), “İşletme Yöneticiliği”, İstanbul, Beta Yayıncılık, s. 58.
- MARSHALL, G., (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- McMahan, G. C.,Bell, M. P., and Virick, M. (1998), Strategic Human Resource Management: Employe Einvolvement, Diversity, and İnternational İssues, Human Resource Management Review. 3 (8), ss. 193-214.
- MEMDUHOĞLU, H. B. (2008), Ulusal, Küresel ve Örgütsel Bağlamda Farklılıkları Yönetme, Ankara, Pegema Yayıncılık, s. 7.
- MUTLUER, Mustafa (2003), **Uluslararası Göçler ve Türkiye**, İstanbul, Çantay Kitapevi.
- PATRİCK, H. A. & Kumar V. R. (2012),“Managing Workplace Diversity: Issues And Challenges” Sage Open, April-June, ss. 1-15.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat-Tuncer Tokol (1997), İşletme1-2, UÜ İİBF Yayınları, Bursa, s.3
- SÜRGEVİL, O. ve Budak, G. (2008), İşletmelerde Farklılıkların Yönetimi Anlayışına Yaklaşım Tarzlarının Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4.
- Türk Dil Kurumu(2016). Güncel Türkçe Sözlük, Farklılık Nedir?. <http://tdk.org.tr>. Erişim Tarihi: 22.11.2016.
- United States Government Accountability Office Araştırma Raporu, 2005, s.5.

ÜNALAN, Turgay (1998), "Türkiye'de İçgöçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi," **Konferans: Türkiye'de İçgöç; 6-8 Haziran 1997**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, Ocak, s. 91-103.

KADINLARIN KAMUSAL ALANDA VAR OLMA ÇABASI OLARAK: KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ¹

Sevda MUTLU

Assoc. Prof. Dr., Cumhuriyet University, TURKEY, (mutlusevda75@gmail.com)

Abstract

Women's Entrepreneurship as an Effort Spent by Women to Exist in the Public Sphere

The more women make their presence felt in the public sphere, the more a society becomes modern and develops. Although Turkey is in the position of a developing country, the patriarchal values keep women in the private sphere, limit benefitting from educational opportunities and the employment rates for them remain quite low. We can say that women, who cannot benefit from educational opportunities, find employment and make their presence felt anywhere but the private sphere, are drawn towards entrepreneurship as an effort to make their presence felt in the public sphere. For entrepreneurs, the reasons and motivations of 'I would like to start a new job' display differences between men and women in terms of social gender. This study was carried out through the survey method making use of 277 female entrepreneur samples in the city of Sivas. Among the results obtained in this study, realizing ideals, freedom, independence and realizing oneself come to the fore as the top elements which draw women towards entrepreneurship. The other finding obtained in the study is that while the strongest aspects entrepreneur women gain as an advantage through entrepreneurship are increasing self-confidence, social respectability and improvement in the social environment, it was observed that the financial freedom element remains low in comparison to the others. The appealing reasons and the advantages entrepreneurship provides can be evaluated as an indication of women's effort to make their presence felt in the public sphere.

KEYWORDS: women's entrepreneurship, public sphere, appealing sides of entrepreneurship

GİRİŞ

Bu çalışmanın birbirine geçen iki boyutu bulunmaktadır; birincisi kadının kamusal alanda var olma çabası, ikincisi kadın girişimciliği. Kadının kamusal alanda var olma çabası olarak girişimci olması, girişimciliğe çekilmesi ve girişimciliğinin bu avantajını yaşaması üzerine odaklanan bu araştırma bu yönüyle kesitler arası bir çalışma niteliğindedir. Öncelikle kadının kamusal alanda var olması konusuna açıklık getirildikten sonra, kadının kamusal alanda var olma isteği ve çabası olarak, kadını girişimciliğe çeken boyutu ve girişimciliğinin yaşadığı bu avantaj boyutunu Sivas örneğinde kadın girişimcilere yönelik yapılan alan araştırması verileriyle tartışmak.

Bir toplumda kadın girişimciliğinin gelişmesi sadece ekonomik değer açısından önemli değildir, aynı zamanda o toplumun sosyo-kültürel değişim ve gelişimi açısından da büyük önem taşımaktadır. "Kamu sözlük anlamı itibarıyla herkes, genel, umum, halka ait, umumi, açık, alenî gibi anlamlara gelmektedir. Genel gözleme açık, ortada olan ve herkesin denetimine açık anlamları da taşımaktadır" (Yelken 2003:45). Kadın, toplumun kamusal alanında ne kadar fazla bulunur ise o toplum o kadar gelişir. Bu bağlamda, pozitif ayrımcılık yapılarak kadın girişimciliği daha çok teşvik edilmektedir.

Bir toplumda kamusal alanda kadınlar ne kadar çok varlık gösterebiliyorsa, o toplum o kadar modernleşir ve gelişir. Türkiye her ne kadar gelişmekte olan bir ülke konumunda olsa da ataerkil değerler kadınları özel alanda tutmakta, kadınların eğitim imkânlarından yararlanmasını kısıtlanmakta ve istihdam oranları da oldukça düşük kalmaktadır. Eğitim imkânlarından yararlanamayan ve istihdam olamayan ve özel alanın dışında varlık gösteremeyen kadınların kamusal alanda varlık gösterebilme çabası olarak girişimciliğe çekildiklerini söyleyebiliriz.

¹ Bu çalışmada kullanılan bazı veriler, "Mutlu Sevda; **Geleneksel Kimlikle Modern Kimlik Arasında Sıkışan Girişimci Kadınlar**, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken Almanya 2015" adlı çalışmada yer almaktadır.

Girişimciler için 'yeni bir işe başlamak istiyorum'un nedenleri ve motivasyonları toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar ve erkekler arasında farklılıklar göstermektedir. "Kadınların kamusal varoluşlarıyla erkeklerinki arasında hep bir asimetri vardır. Bu kendisini, kadınların eğitime ve ücretli işgücüne katılış biçimlerinde de ortaya koyar siyasete katılışlarında da" (Acar-Savran 2011:267).

Yapılan bu araştırmada elde edilen sonuçlar, girişimci kadınları girişimciliğe çeken faktörlerin başında, ideallerini gerçekleştirme, özgürlük, bağımsızlık ve kendini gerçekleştirme gelmektedir. Yine elde edilen bulgulardan birisi de, girişimci kadınların girişimcilikle sağladığı avantajlardan en güçlü faktörler, özgüven artışı, sosyal saygınlık, sosyal çevrenin gelişmesi gelirken maddi bağımsızlık faktörünün gücü diğerlerine göre daha düşük kaldığı gözlenmiştir. Buradaki çekici nedenler ve girişimciliğin kendilerine sağladığı avantajlar kadınların kamusal alanda olma çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye geleneksellikten moderniteye geçiş aşamasında olan bir toplum özelliği göstermektedir. Türkiye'de modern olanla, geleneksel olan arasında karşıtlık olmakla birlikte bir aradalık durumu söz konusudur. Geleneksel toplum, dinin ön planda olduğu, kadının sosyal ve kamusal yaşamın dışında tutulduğu, ev içi rollerle sınırlandırıldığı kısacası kadının ev dışı dünyaya açılmasının kısıtlandığı, ataerkil cinsiyet rollerinin hâkim olduğu bir yapıdır. "Başka bir deyişle, özel alan bir **mahrumiyetin**, yoksun kılınmanın alanıdır." (Acar-Savran 2011:262). Modern toplum ise, bilimin ön planda olduğu, laiklik anlayışını yerleştiği, toplumsal ilişkilerde eşitliğin hâkim olduğu, bireylerin akılcı tutumlar sergileyebildiği ve kendi kararlarını kendisinin verebildiği özgürlükçü bir yapı özelliği göstermektedir. Bu geçiş sürecinde girişimci kadınlar geleneksel kimlikten sıyrılarak modern kimliği kazanma çabasıdadır. Ancak, geleneksel kimliğin verili olması, yerleşik olması, toplum tarafından kabul görüyor olması: modern kimliğin ise kazanılma çabasıyla elde ediliyor olması, yeni olması ve çoğu kez de toplum tarafından kabul görmemesi girişimci kadınların bu çabasını zorlamaktadır. "Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrılığa bizim kültürümüzde karşılık gelen namahrem/mahrem ayrımı, belki de kamusal/özel ayrımından daha da belirgin biçimde kültürün cinsleri nasıl ayrı ayrı yerlere koyduğu" (İlyasoğlu, 1994: 110) ifade edilmektedir. Türkiye'de kadın, modernleşme süreciyle birlikte, eğitim, istihdam gibi kamusal alanlarda varlık göstermeye başlamasına rağmen bu oldukça sınırlı kalmıştır. Geleneksel norm ve değerlerin kadına bakışı hâlâ çok güçlüdür. Moderniteye geçiş aşamasındaki bir toplum gerçeğinde düşünüldüğü zaman, çatışmanın varlığı bir değişimin işaretidir.

GEM raporunda, yüksek eğitim alan kadınların girişimci olmak yerine çalışan olmayı daha çok tercih ettikleri belirtilmektedir (GEM 2010). Eğitimli kadınlar, istihdam problemini fazla yaşamadıkları için girişimci olmak yerine çalışan olmayı tercih edebilmektedirler. Oysa eğitim düzeyi düşük olan kadınlar istihdam problemini daha fazla yaşadıkları için girişimci olmaya yönelebilmektedirler. Burada dikkati çeken nokta, geleneksel yapının kadına sunmadığı eğitim, istihdam gibi fırsatları, kadınların birer girişimci olarak kendi çabalarıyla elde etmeye çalışmalarıdır. Şüphesiz, girişimci kadınların eğitim eksikliği onları daha dar ve sınırlı bir alanda (bilgi beceri gerektirmeyen işler) girişimci olmaya itmektedir. Yine de kadınların eğitim eksiklikleri, girişimciliklerini geliştirmelerinin ve işlerini büyütmelerinin önünde bir engel olarak kalmaya devam etmektedir.

Geleneksel yapı içerisinde eğitim ve istihdam imkânlarından yararlan(a)mayan ya da daha açık bir ifade ile yararlandırılmayan kadınların istihdam olanakları da sınırlı kalmıştır. Kadın işsizliği oranı erkek işsizliğinden çok daha yüksektir. Bu durumda eğitim imkânlarından yararlanamayan ve istihdam edilemeyen kadınlar için girişimcilik, kadının kendi şansını kendisinin yaratabileceği bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Girişimci kadınlar, geçiş aşamasında, verili geleneksel kimliğini terk etmeden, girişimciliğinin getirdiği avantajlarla ve geliştirdiği stratejilerle modern kimliğini de inşa etme çabasıdadır.

Girişimcilik literatüründe kadın girişimciliği, "ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazancı, yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan, işletmesi adına tüm riski üstlenen kadın"

(Ecevit 1993:17). Kadın girişimciler, diğer kadınlardan farklı olarak daha fazla risk üstlenme eğilimi içerisindedirler. Kendi kaderlerini kontrol etmede daha fazla istekli, daha kararlı ve dayanıklıdırlar. Kadın girişimciler yenilikçi, kendine güvenen ve yaratıcı kadınlar olarak bireysel veya başkaları ile işbirliği içinde ekonomik bağımsızlık elde etmede yetenekli, kişisel, aile ve sosyal yaşama ayak uydurarak bir kuruluşu başlatıp, kurup ve işleterek başkaları için iş imkânları üretebilen kadınlardır (Keskin 2014-a: 72- 73).

İTME ÇEKME TEORİSİ BAĞLAMINDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ

Kadın girişimcilerin, girişim kararını verme ve iş kurma nedenleri incelendiğinde, iten ve çeken faktörlerin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. İten faktörler içerisinde genellikle olumsuz koşulları barındırır: ekonomik zorunluluk, işsiz kalma, boşanma veya aileden birinin ölümü, aile ekonomisine katkıda bulunma zorunluluğu, işyerinde mobbinge ve tacize uğrama, işyerinde hak ettiği ücreti alamama, cam tavan vb. nedenlerle kadınlar girişimci olma kararına itilmektedirler. Çeken faktörler ise daha çok olumlu koşulları barındırır: piyasada yeni iş ve fırsat alanlarının ortaya çıkması, bireysel anlamda özgür olma, kendini gerçekleştirme, sosyalleşme arzusu, çocuklarının geleceği için yatırım yapabilme vb. nedenlerle kadınlar girişimci olma kararına çekilmektedirler.

Yapılan araştırmalarda, kadınların girişimci olmaya yönelmelerinde çeken faktörlerin iten faktörlerden daha yaygın olduğu tespit edilmiştir (Kirkwood 2009: 346). Kadınlar girişimcilikleri sayesinde, kendilerini ekonomik açıdan güçlendirmekte, geliştirilmiş yaşam standardı sağlamakta, kendine güvenlerini ve bilinçlerini geliştirmekte, başarı duygusu yaşamakta, sosyal etkileşimlerini arttırmakta, siyasi faaliyetler üstlenebilmekte, liderlik niteliklerini iyileştirmekte, kadın ve topluma ilişkin problemlerin çözümüne katılım sağlamakta, ailede ve toplumda karar verme kapasitesine sahip olmaktadır. Bu nedenlerle girişimcilik kadınlar için çekici gelmektedir (Vinay ve Singh: 2015: 49). Kadınlar girişimciliklerinde, toplumsal cinsiyet bağlamında, rol çatışması, denge kurma çabası, gerginlik, stres gibi pek çok dezavantajı yaşamasına rağmen, kendilerine sunulmayan pek çok avantajı da, özgürlük, özgüven, kendini gerçekleştirme vb. girişimcilikleri sayesinde elde etmektedirler ve bundan dolayı da motive olmaktadır.

Girişimciler için “yeni bir işe başlamak istiyorum”un nedenleri ve motivasyonları toplumsal cinsiyet bağlamında kadınlar ve erkekler arasında farklılıklar göstermektedir. (Manolova vd. 2008: 79). İtme ve çekme teorisi açısından kadın ve erkeklerin girişimcilik motivasyonlarını karşılaştıran bir araştırmada, kadınların daha fazla bağımsızlık için motive oldukları ortaya konmuştur. Ayrıca, kadınların erkeklerden daha çok çocukları için motive oldukları da tespit edilmiştir (Kirkwood 2009: 346). Perulu kadınların girişimci olmalarını etkileyen en önemli faktörlerin, (a) kişisel gelişim, (b) sosyal misyon (c) kişiler arası ilişkiler (d) ekonomik motivasyon olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik motivasyon önemlidir: ancak, kadın girişimciliği için birincil motivasyonu temsil etmediği görülmektedir (Charles ve Gherman 2013: 1345). Görüldüğü üzere, Perulu girişimci kadınlar için de manevi faktörler, ekonomik faktörlerden önde gelmektedir. Arap Emirlikleri’ndeki girişimci kadınların hayatlarında söz sahibi olmak arzusunun ve eksikliğini hissettikleri özgürlük ve bağımsızlıklarını kazanma arzularının bir sonucu olarak girişimciliğe çekildikleri tespit edilmiştir. Kadınlar için paranın, kendini gerçekleştirme ve bağımsızlık gibi kişisel ihtiyaçlardan daha az etkili olduğu ortaya konulmuştur (Tlaiss 2013: 10).

Tüm dünyada ve Türkiye’de kadınların toplum içerisinde hak ettikleri konumlara sahip olmadıkları için, kendilerine hâlihazırda sunulmayan (görece erkeklere oranla) maddi ve manevi imkânları birer girişimci olarak kazanma çabasında olduklarını söyleyebiliriz. Araştırmalar kadınların girişimci olmasında, kendilerini motive eden en önemli etkenin maddi kazanımlardan çok, bireysel gelişim, özgürlük, bağımsızlık, kendini gerçekleştirme, sosyal yaşamdır.

Yöntem

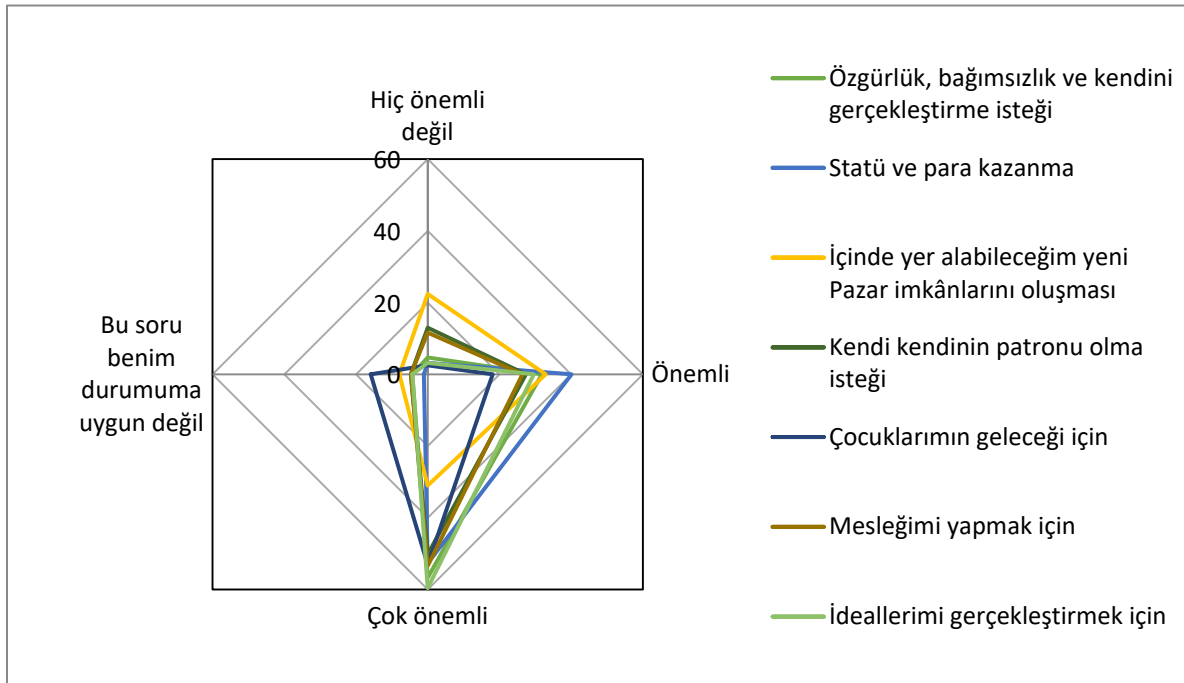
Araştırmanın evrenini Sivas'ta Ticaret Odasına ve Esnaflar odasına kayıtlı 1076 girişimci kadın oluşturmaktadır. Bu araştırma, survey yöntemi kullanılarak, Sivas ilindeki 277 kadın girişimci örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Sivas ili merkezinde gerçekleştirilmiş ve kadın

girişimcilerin işyerlerinde yapılmıştır. Hiçbir şekilde kadın girişimcilerin evlerinde ya da başka bir yerde yapılmamıştır. Bu süreçte karşılaşılan bir zorluk da bir çok işletmenin kadın üzerine kayıtlı olmasına rağmen, kadının işletmediği, onun yerine eşi, babası, erkek kardeşi vb. kişiler tarafından işletildiği tespit edilmiştir. İşletme sahibi olan kadınlar işletmenin başında olmayıp evde oturduklarından dolayı bu işletme sahipleri ile anket yapılamamıştır. Yani işletmesinin başında bulunan kadınlarla yapılmıştır. Saha çalışması sonrasında toplanan anket formlarından tam ve hatasız doldurulduğu tespit edilenler SPSS programına yüklenerek analizleri yapılmıştır. Uygulamalar Temmuz-Ağustos 2013 aylarını içeren zaman diliminde tamamlanmıştır.

Kamusal alanda Var olma Çabası Olarak: Girişimciliğe Çeken Nedenler

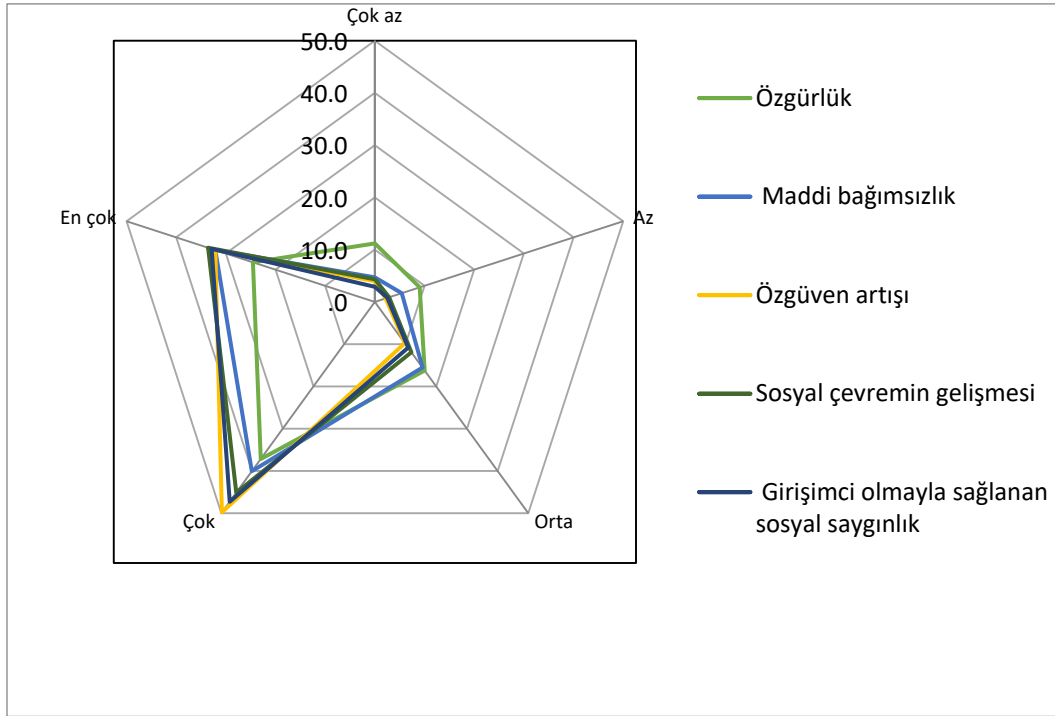
Girişimci kadınları girişimciliğe çeken tüm faktörler oldukça güçlü ve birbirine çok yakın oranlardadır. Sırasıyla, ideallerini gerçekleştirme, özgürlük, bağımsızlık ve kendini gerçekleştirme, statü ve para kazanma faktörü en güçlüyken, kendi kendinin patronu olma, mesleğini yapma, çocuklarının geleceği ve pazar imkânı ikinci derecede güçlü faktörlerdir (Şekil 1).

Şekil 1: Girişimciliğe Çeken Nedenlerin Gücü

Kamusal alanda Var olma Çabası Olarak: Girişimciliğin Sağladığı Avantajlar

Girişimci kadınların girişimcilikle sağladığı avantajlardan en güçlü faktör, özgüven artışıdır. Sırasıyla, sosyal saygınlık, sosyal çevrenin gelişmesi gelirken maddi bağımsızlık faktörünün gücü diğerlerine göre daha düşük kalmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Girişimciliğin Sağladığı Avantajların Gücü

Tartışma ve Sonuç

Girişimci kadınların 3/2'si lise ve öncesi mezundur. Anne eğitim düzeyi de oldukça düşüktür. Bu bulgular, Türkiye'deki kadının eğitim sorununu bir kez daha göstermektedir. Araştırmamızın bulgularının, girişimci kadınlara yönelik yapılan başka araştırma bulgularıyla paralellik gösterdiği görülmüştür. Mersin'deki girişimci kadınların büyük bir bölümünün (%53) lise mezunu oldukları (Çakıcı 2006: 61), üç büyük ildeki, (İstanbul, Ankara, İzmir) girişimci kadınların birinci sırada lise altı eğitilmiş oldukları (Keskin 2014-b: 177) tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında, eğitim imkânlarından yararlanamayan ve istihdam edilemeyen kadınlar için girişimciliğin önemli bir çıkış noktası olduğunu söyleyebiliriz.

Örneklem grubuna giren girişimci kadınların girişimci olmadan önceki durum bilgileri bakıldığında herhangi bir işte çalışmayanların oranı %41,9'dur. Girişimci kadınların çoğunun, girişimcilikleri ile ilk kez çalışma hayatına girdikleri gözlenen bulgudur. Bu oran, girişimciliğin kadınlar için kendi kendilerini istihdam etmelerinin bir yolu olduğunun göstergesidir.

Kuramsal bölümde de tartışıldığı üzere, kadın ve erkek girişimcileri iten ve çeken nedenler farklılık göstermektedir. Kadınlar için girişimcilik, özgürlük, bağımsızlık ve kendini gerçekleştirmenin bir aracı olarak tercih edilmektedir. Eskişehir'de potansiyel kadın girişimcilere yönelik yapılan bir araştırmada da bağımsızlık, özgürlük ve kendini gerçekleştirmenin en önemli motivasyon olduğu tespit edilmiştir (Özdemir 2010: 128). İsraili girişimci kadınların da bağımsızlık ve başarı ile motive oldukları görülmüştür (Lerner vd. 1997: 322). Bursa'daki kadın ve erkek girişimcilerin karşılaştırmasını yapan bir araştırmaya göre, girişimciliğin motivasyon kaynaklarında 'çok para kazanmak' erkeklerde %15,1 iken, bu oran kadınlarda sadece %1,9'dur (Başol 2010: 94). KOSGEB desteği alarak girişimci olmak isteyen girişimci adayları/kursiyerleri çeken nedenlerin cinsiyete göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kadın kursiyerler için "özgürlük", "sosyal ilişkiler kurmak" ve "kendini ispatlamak" girişimciliğin çekici nedenlerinin başında yer alırken, erkek kursiyerler için de "çok para kazanmak", "kendi iş yerinin olması" ve "kendi kendinin patronu olma" isteklerinin girişimciliğin çekici nedenlerinin başında yer aldığı tespit edilmiştir (Mutlu 2014: 13). Ankara'daki girişimci kadınları girişimciliğe

motive eden nedenler incelendiğinde, kişisel açıdan ‘başarma’, ‘bağımsız olma’, ‘boş duramama’ ve ‘para kazanma’ istekleri temel sebepler olarak görülmektedir. (Takay vd. 2014: 121). Ayrıca bazı araştırmalar, kadın girişimcilerin eğitim durumları ile iş kurma nedenleri arasında oldukça anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Kadını girişimciliğe çeken etmenler, daha belirgin olarak üniversite mezunu kadınlar için geçerli olmaktadır. Buna karşın, itme faktörleri ise özellikle ilköğretim ve ortaokul mezunu kadınlar için belirleyici olmaktadır. Kadınların eğitim düzeyleri düştükçe, kadını girişimci olmaya iten faktörlerin etkisi artmaktadır (Yetim 2002: 87).

Girişimci kadınların girişimcilikle sağladığı avantajların en güçlü faktörünün “özgüven artışı” olduğu tespit edilmiştir. Sırasıyla, “sosyal saygınlık kazanma”, “sosyal çevrenin gelişmesi” gücü gelirken “maddi bağımsızlık” faktörünün gücünün diğerlerine göre daha düşük kaldığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular literatürdeki diğer bulgularla paralellik göstermektedir. Mersin’deki girişimci kadınların sırasıyla “güven artışı”, “saygı ve itibar artışı”, “takdir edilmek ve söz sahibi olmak” gibi girişimciliğin avantajlarını elde ettikleri tespit edilmiştir (Çakıcı 2006: 73). Zonguldak’taki kadınlarda da, girişimcilikleriyle sağlanan “kendine güven” avantajının ilk sırada yer aldığı, “başarma duygusu” ve “maddi özgürlük”ün de yüksek oranda avantaj sağladığı, ancak “çok para kazanma” avantajının ise son sırada yer aldığı tespit edilmiştir (Erdun 211: 95). Konya’daki kadınlarda da girişimci olmanın sağladığı avantajlar arasında “başarma duygusu” ve “bağımsızlık ve kendine güven”in ilk sıralarda yer aldığı, ancak “çok para kazanma”nın ise sonuncu sırada yer aldığı (Şahin 2009: 299) saptanmıştır. Ecevit’in son yaptığı ‘Kadın Girişimciler Araştırması’nda, işini kuran girişimci kadınların %61’inin “kendilerine güvenlerinin arttığı”, %44’ünün “maddi olarak güçlendiği”, %33’ünün de “toplumsal saygınlıklarının arttığı ve daha çok tanındıkları”, %28’inin ise “kararlarında daha bağımsız” oldukları tespit edilmiştir (Ecevit 2015). Kadınların, girişimcilikleriyle “özgüven artışı” ve “özgürlük” avantajlarını elde ettikleri yönündeki tüm bu bulgular ışığında, geleneksel yapı ve ataerkil değerleri aşabildiklerini ve kamusal alanda olma çabalarını gerçekleştirdiklerini iddia edebiliriz. Geleneksel yapı ve ataerkil değerler, kadınları ikinci plana attığından, kadınları söz ve hak sahibi yapmadığından dolayı kadınlar özgüven ve özgürlük problemi yaşamaktadır. Girişimci kadınların girişimciliklerinin önündeki en büyük engellerden biri de özgüven problemi yaşamalarıdır. Özgüven yetersizliği onların girişimciliğinin önünde engel olurken, girişimcilikleri sayesinde de özgüvenlerini tekrar kazandıklarını görüyoruz.

Son söz olarak, kadınların girişimcilikleri sayesinde toplumsal yapının kendilerinden sakındığı “özgüvenlerini” ve “özgürlüklerini” kazandıklarını ve böylelikle kamusal alanda varlık gösterebildiklerini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, Gülnur (2011) “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis 8* | Sayfa: 255-306.

Başol, Oğuz (2010), *Girişimci Kadın ve Erkeklerin Başarı Algısındaki Farklılıklar: Küçük Ölçekli İşletmelerde Bursa İli Örneği*. T. C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Charles V. and Gherman T. (2013), “Factors Influencing Peruvian Women to Become Entrepreneurs.” *World Applied Sciences Journal* 27 (10): 1345-1354.

Çakıcı, Ayşehan (2006). “Mersindeki Kadın Girişimcilerin İş Yaşamını Etkileyen Faktörler.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 4, 54-78.

Ecevit, Yıldız (1993), *Kadın Girişimciliğinin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi*. Kadın Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar (Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eğitim Serisi, Yayın No: 74): 15-34.

Ecevit, Yıldız (2015), *ODTÜ ve Garanti'nin yürüttüğü 'Kadın Girişimciler Araştırması'nın Sonuçları Açıklandı.* <http://www.ab-pr.com/tr/BasinOdasi/ab/garanti-bankasi/5002/odtu-ve-garantinin-yuruttuğu-kadın-girisimciler-arastirmasinin-sonuclari-aciklandi.aspx>, 15.07.2015.

Erdun, Şerife (2011), *Kadın Girişimcilerin Risk Alma Eğilimi Ve Kendine Güven Özellikleri Üzerine Bir Çalışma: Zonguldak Örneği.* T.C. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

GEM 2012 Raporu, <http://www.gemconsortium.org/report>

İlyasoğlu, Aynur (1994) *Örtülü Kimlik*, İstanbul: Metis Yay.

Keskin, Sevtap (2014-a), "Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (9:1), S.71-94.

Keskin, Sevtap (2014-b), "Ankara-İzmir-İstanbul'da İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Kadınlar (Kadın Girişimciler) ve Swot Analizi İle Değerlendirilmesi." *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, YIL: 5, SAYI: 8, 166-186.

Kirkwood, Jodyanne (2009), "Motivational factors in a push-pull theory of entrepreneurship." *Gender in Management: An International Journal*, Vol. 24 No. 5, 346-364.

Lerner Miri, Candida G. Brush, and Hisrich Robert D. (1997), Israeli women entrepreneurs: An examination of factors affecting performance. *Journal of Business Venturing* 12, no. 4, 315-339.

Manolova, T. S., Brush G. C. and Edelman, L.F. (2008), "What do women entrepreneurs want?" *Strat. Change*, 17: 69-82.

Mutlu, Sevda (2014), "KOSGEB'in Uygulamalı Girişimcilik Sertifikası Eğitimi Kurslarına Katılan Kursiyerlerin Girişimcilik Potansiyelleri ve Eğilimleri." *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (9:1), 1-22.

Özdemir, Aytül Ayşe (2010), "Potansiyel Girişimci Olan Kadınların Motivasyon Faktörleri ve Eskişehir'de Bir Araştırma." *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review* 10 (1) 2010: 117-139.

Şahin, Esen (2009), "Kadın Girişimcilik Ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama." *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 17, 288-309.

Takay, Bahar Araz, Tüzün, İpek Kalemci, Kırıl Selin, Çiftçi Sezgin, Batum Ufuk (2014), *Ankara'da Kadın Girişimciliği: Örnekler Ve Yol Haritası. Araştırmalar Serisi - 2*, Ankara Kalkınma Ajansı

Tlaiss Hayfaa A. (2013), "Entrepreneurial motivations of women: Evidence from the United Arab Emirates." *International Small Business Journal*, 0(0) 1-20.

Vinay, D., Singh D. (2015), "Status and Scope of Women Entrepreneurship." *Universal Journal of Management* 3(2): 43-51.

Yelken, Ramazan (2003), "Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı?", **Sivil Toplum**, Yıl:1, Sayı:2, 45-51.

Yetim, Nalan (2002), "Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği", *Ege Academic Review*, Vol. 2, Issue 2, 79-92.

TÜKETİM TOPLUMU VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK**Aslıhan AKKOÇ**

Assist. Prof. Dr., Afyon Kocatepe University, TURKEY, (aslhanakkoc@gmail.com)

Abstract**Consumption Society and Sustainability**

In consumption society, appeared to people identified yourself by consumption and behave consumption permanently as reflection of identify. Consumption is variety from luxury material to technological materials, clothing, food, furniture, accessory... etc. It is planned in this work deal with in variety consumption on food consumption that a basic necessity. Food consumption is a basic necessity, also it is goods produced by food industry diversified, represented and consumed by society. As historical and biologically for human food consumption is a necessity, in consumption society food consumption is meaning beyond to be a basic necessity, it is meaning social sense. Which level goods you consume, it is revealed your value, prestige in society. In recent time noted a new dessert and a new useful ready food in sold in markets if you don't try, you will take advises to try and perform these in society. Agriculture areas on the world in the near future, high possibility of could not yield and too much diversified food consumption as a result reveal to contradict view. In addition to the fact that food consumption high level in the world, however, around the world there are already could not reach vital necessity supply food . Indeed appear the opposite of approach and tendency with sustainability and too much and diversified food consumption in 21th century. Baccuse of value this subject in this work aimed to come up and discuss.

KEYWORDS: consumption society, sustainability, sociology.

GİRİŞ

Tüketim toplumu, yoğun bir tüketim davranışıyla, olanakların ve imkanların tüketilmesine neden olmaktadır. Bir diğer yanıyla da, toplumsal ve kültürel boyutta ortaya çıkan çok büyük değişimleri beraberinde getirmektedir. Çalışmada, tüketim davranışı açısından temel bir ihtiyaç olarak *gıda tüketimiyle* konu sınırlanmıştır. Tüketim, insan yaşamı için temel bir ihtiyaç olmakla birlikte 20.yy'da giderek gıda tüketiminin anlamında dahi çok büyük değişimler yaşanmıştır. Bu nedenle gıda tüketim biçimi üzerine bir tartışma gerçekleştirmek amaçlanmaktadır. Bunun yanında, sürdürülebilir, doğayla, insanla uyumlu bir tüketim biçimi veya biçimlerini geliştirme imkanını da tartışmak amaçlanmaktadır.

TÜKETİMİN KISA GELİŞİM SÜRECİ

Öncelikle genel olarak tüketim konusundan bahsetmek gerekmektedir. Yoğun kitlesel tüketim, tarihsel açıdan 1950'lerden önce ABD'de, 1950'lerden sonra da İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmaktadır (Bocock 2014: 30). Tarihlendirme olarak 20.yy'ın ikinci yarısı kitlesel tüketimin ortaya çıkışı olarak nitelenmektedir. 19.yy'da *üretim* önem taşırken, 20.yy'dan itibaren *tüketim* önemli görülmeye başlanmıştır. Ülkeler vatandaşlarını tüketim davranışını sürdürmelerini yönünde teşvik etmektedirler. Yeni tüketim anlayışıyla birlikte, tüketim hedefi toplumun tüm kesimlerine yönelik hale gelmiştir. Bununla birlikte tüketim başka bir açıdan da önem taşımaktadır. Tüketimin, özellikle ekonomik büyüme kavramı ile ilişkilendirildiği görülür. Aynı zamanda, tüketim; ilerlemeyle, teknolojiyle ve büyümeyle de ilişkilendirilmiştir (Baudrillard 2016: 25). Tüketim bu anlamıyla, ekonomik ve toplumsal açıdan önemli ve gerekli bir etkinlik olarak açıklanmaktadır.

Türkiye'de ise, yoğun tüketimin bir yaşam biçimine dönüşmesinin 1980'lerde yavaş yavaş başladığını söylemek mümkündür. 1990'lardan günümüze kadar, her alanda yoğun tüketim giderek yaygınlaşmıştır. Tüketmenin, artık toplumsal yaşamda, yaşadığımız her ana sirayet ettiğini ve tüketimde bulunmadığımız bir zamanın neredeyse olmadığını da belirtmek gerekir. Başta gıda olmak üzere; giyim, teknoloji, turizm, iletişim, medya... vs. şeklinde yaşamımızı sürdürürken yoğun bir tüketim davranışı içerisinde bulunmaktayız. Ancak konu açısından yoğun *gıda tüketimi* ve onunla ilişkili bir şekilde *sürdürülebilirlik* konusunun farklı

boyutlarını tartışmak amaçlanmaktadır. Yoğun gıda tüketimi ile sürdürülebilirlik konusu birçok farklı açıdan, toplumsal, kültürel, ekonomik ve ekolojik açıdan değerlendirilmesi gereken önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

GIDA TÜKETİMİ

Öncelikle yoğun tüketimin önemli bir parçası olarak, gıda tüketimi ve gıda tüketiminin 21. yy'da toplumsal boyutta aldığı biçim üzerinde durmak gerekir. Gıda tüketimi, tarihsel manada bakıldığında temel bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak 20.yy'ın sonuna gelindiğinde, her türlü tüketim davranışı ve elbette gıda tüketimi de ihtiyaçların karşılanması anlamından öte bir biçimde, tüketim davranışının bol ve sıklıkla yerine getirilebilmesi anlamını taşımaya başlayacaktır. Tüketim davranışının fazlasıyla gerçekleşmesi toplumsal yaşam açısından belli anlamları bünyesinde taşımaktadır. "Bir biyo-işlevsel ve biyo-ekonomik mallar ve ürünler sisteminin (ihtiyacın ve hayatta kalmanın biyolojik düzeyi) yerine sosyolojik bir göstergeler sistemi (tüketime özgü olan düzey) geçer." (Baudrillard 2016: 92). Tüketim alışkanlıkları kriter olarak alınarak, toplumsal yaşamda diğer insanlardan ekonomik ve toplumsal boyutta farklı olma, ayrıcalıklı olma çabası söz konusudur. Gıda tüketimi davranışında dahi bunu gözlemlemek mümkündür. Odabaşı'nın deyimiyle; "Diyet ürünleri tercih edip tüketerek bedenimize ve sağlığımıza verdiğimiz önemi vurguluyoruz.....içeceğimize koyduğumuz tatlandırıcıyı bir tören havasında kullanmaya devam ediyoruz" (Odabaşı 2017: 83). Bunun yanında toplum tarafından *yeni yemek yeme alışkanlıklarının* da farklı yollarla telkin edildiği görülür. Yemek mekanlarında son dönemde moda olan bir tatlıyı, marketlerde satışa çıkmış pratik yeni bir hazır gıdayı denemediyse, bunları denemeniz doğrultusunda tavsiyeler alırsınız. Baudrillard, tüketimin bir haz işlevi olmadığını, toplumsal bir işlevinin olduğunu altını çizmektedir. Bunun bir ihtiyaç ya da bir arzu olmadığını, bilinç dışı toplumsal mantığın tüketime neden olduğunu belirtir. Tüketimi, bir toplumsal değerler sistemi olarak açıklamaktadır (Baudrillard 2016: 89-95). Yaygın ve yoğun gıda tüketimi gerçek bir ihtiyaç olmanın ötesinde, toplumsal bir anlam yüklenmekte ve toplumda bir iletişim aracına dönüşmektedir. Örneğin, tarhana tüketmek istemiyoruz, ama zincir bir mağazanın pizzasına hayır diyemiyoruz.

Türkiye'de gıda tüketiminin yaygınlaşmasında; reklamların etkisi elbette söz konusu olmakla birlikte, yemek yeme amaçlı çeşitli lokantaların ve fast food restoranların eskiye nazaran -hatta çok uzak değil 20 yıl öncesine nazaran bile- giderek artış göstermesi söz konusudur. Fast food denilen hazır yiyecek restoranlarının ilk kez açılmasından sonraki yıllarda, kendi kültürümüze özgü çeşitli yemekler de fast food adı altında ya da diğer restoranlar şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Giderek *dışarıda yemek yeme kültürü ve alışkanlığının* hız kazandığı görülmektedir. Ancak yoğun gıda tüketimi sadece dışarıda yemek yeme alışkanlığının artış göstermesi ile değil, bununla birlikte; hazır, paketlenmiş, çeşitlendirilmiş ve marketlerde satışa sunulmuş gıda tüketiminin yaygınlaşmasıyla daha da gelişim kaydetmiştir. Dolayısıyla, toplumda tüketilecek gıdaların büyük çoğunlukla gıda endüstrisi tarafından üretilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bir taraftan süpermarketler bir diğer taraftan da alışveriş merkezlerindeki zincir yemek mekanları gibi küresel tüketim mekanlarının ortaya çıkması ve yaygınlık kazanması yoğun gıda tüketiminin artmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Gıda üretiminin ve tüketiminin sıklıkla ev alanının dışında gerçekleşmeye başlaması da, Türkiye'de yoğun gıda tüketiminin hız kazanmasında önemli faktörlerden biridir. Bunun yanında, hazır yemekler ve hazır yemek restoranlarının toplumsal ve kültürel özellikler üzerinde etkisi de söz konusudur. Ritzer bu konuda, ailenin olumsuz etkilendiğini vurgulamaktadır. Ritzer, hazır yiyecek restoranlarının, ev yemeklerinin klasik biçimini değiştirdiğini, aile yemeklerinin olumsuz etkilediğini, ailenin yemek saatlerindeki etkileşimini yeni teknolojiler ve sosyal medyanın da katkısıyla ortadan kaldırdığını vurgulamaktadır (Ritzer 2016: 258-260). Bunun yanında hazır yiyecek restoranlarının insani ilişkileri zayıflattığının ve gayri insanileşmeyi ortaya çıkardığının altını çizmektedir (Ritzer 2016: 256-257). Hazır gıdaya bağışıklığı olduğu düşünülebiyecek, Fransız mutfağına sahip, Fransızlar bile kendi mutfaklarında üretilen yemekleri değil de, endüstriyel olarak üretilmiş yemekleri tercih etmektedirler (Ritzer 2016: 23-24). Yemek kültürü ve birikimi çok eskiye dayanan Türkler içinde benzer durum söz konusu olmaktadır.

Bunlara ek olarak, gıda tüketimini teşvik eden yoğun bir tanıtım, reklamcılık, pazarlama mekanizmalarının da etkili olduğu söylenmelidir. “Reklamlar ve genelde medya, tüketim kültürünün önemli bir unsuru olarak, insanları kendilerini tüketim aracılığıyla rafine edebileceklerine, yükselebileceklerine ikna etmeye çalışmaktadırlar.”(Odabaşı 2017: 161). Bununla birlikte *markaların*, tüketicinin benliğinin oluşumuna sembolik bir kaynak olduğu da düşünülmektedir (Odabaşı 2017: 93). Bu durumu, gıda endüstrisi ve yaygın gıda tüketimi için de ifade etmek mümkündür. Gıda üretiminde endüstriyel yani fabrikasyon seri üretimin hız kazanmasıyla buna ek olarak da, özellikle zincir yemek mekanlarının yaygınlaşmasıyla gıda alanında *markalaşma* gelişim kaydetmiştir. Dolayısıyla, markalar birçok alanda olduğu gibi gıda tüketiminde de etkili olmaktadır. Gıda endüstrisi alanında da, medyanın kullanımıyla, reklam ve pazarlama süreçleriyle, markaların yaratımı ile *yemek yemek* sadece beslenmeye-biyolojik bir ihtiyaca- işaret etmez hale gelmiştir. Artık, *yemek yemek* toplumsal birçok anlam ve değerle yüklü bir davranıştır.

Gıda Tüketiminin Sorunları

Konunun bir yanı; *yoğun bir gıda tüketimi* ve bunun toplumsal ve kültürel boyutları iken, bir diğer yönü de insanların *beslenme hakkı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yanıyla yoğun anlamda gıda tüketimi; imkanların tükenmesine, fazla enerji harcanmasıyla iklim bozukluklarına ve dolayısıyla, doğanın olanaklarının hızlı bir biçimde tüketilmesine yol açarken, bir diğer taraftan da; bir insan hakkı olarak *gıda ve suya erişim hakkı* bulunmaktadır. Dolayısıyla, gıda tüketimi dünya geneli açısından birçok sorun ile karşı karşıyadır. Yelpazenin bir ucunda yoğun gıda tüketimine bağlı çeşitli sorunlar söz konusudur. Bir diğer ucunda ise, güvenilir gıda ve suya erişim sorunları arasında gidip gelen kitleler söz konusudur.

Durning, dünya gıda tüketimini üç basamak ile açıklamaktadır. “Hem en alt hem de en üst basamakta insan sağlığı ve çevre zarar görmektedir.....Dünyadaki en yoksul bir milyar insan yaşamlarını sürdürebilmek için yeterli beslenmeye sahip değildir;...” (Durning 1998: 51). Bu kesimlerin, beslenmeleri daha çok hububat ve kök mahsullerine dayanmakta ve içme suyu ihtiyaçları da çoğunlukla atıklarla kirlenmiş sulardan oluşmaktadır. Çoğunlukla Afrika ve Asya'nın verimsiz bölgelerinde yaşayan bu insanların hayatlarını geçindirebilmek için doğal çevreyi tahrip edebildikleri de ifade edilmektedir. Orta gelir grubundan insanlar ise, hububat ve sebzeyle dayalı bir beslenme olanağına sahip olmaktadır. Ancak hayvansal ürünler alabilecek gelire sahip olamadıkları görülmektedir. Bununla beraber, orta gelir grubu, temiz içme suyuna ulaşabilmektedir. Dünyanın beslenme olarak en üst basamağında yer alanlar ise, daha çok et ürünlerine, işlenmiş ve paketlenmiş gıdalara ve tek kullanımlık kaplardaki içeceklere dayalı bir beslenme tarzına sahip oldukları görülmektedir. Ancak bu tarz bir beslenmenin de et ağırlıklı olduğu için insan yaşamını sağlıksız hale getirdiği ifade edilmektedir. Bununla beraber, yüksek düzeylerde et üretme ihtiyacını ortaya çıkararak, et üretimi için gerekli olan yem için önemli miktarlarda hububat ihtiyacını dolayısıyla da su ihtiyacını büyük boyutlara çıkarması gibi nedenlerle doğal çevreyi tahrip ettiği vurgulanmaktadır. En üst basamaklıların tükettiği, paketlenmiş, dondurulmuş gıdalar üretilirken, tazelerine nazaran 10 kat daha fazla enerji kaybına neden olduğunun altı çizilmektedir (Durning 1998: 51-56).

İleriki yıllar açısından da, gıdaya olan ihtiyacın daha da artacağı tahmin edilmektedir. “...önümüzdeki yirmi yılda ....artan ihtiyacı karşılayabilmek için %50 daha fazla gıda, %45 daha fazla enerji, %30 daha fazla temiz su...” gerekeceği vurgulanmaktadır (Barlas 2013: 15). Gıda ihtiyacının artmasında temel unsurlardan biri olarak yoğun *gıda tüketimi* görülmektedir. Özellikle de 1990'lardan sonra gıda tüketimindeki artış ifade edilmektedir (Barlas 2013: 21). Bu koşullar altında, gıda üretiminde verim artırma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ancak tarımda, verim arttırıcı unsurlar doğal çevreyi daha da tahrip etmeyle sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, doğaya zarar vermeden verimin arttırılması gerekmektedir. BM Çevre Programı (UNEP), küçük çiftliklerde organik tarımın çevreye zarar vermeden verim artışı sağladığını ve gıda güvenliğini arttırdığını ön görmektedir. Bunun yanında da, organik tarımın fiyat sızramalarına karşı koruma sağladığı düşünülmektedir (UNEP 2007 aktaran Barlas 2013: 30). Ayrıca, “iklim değişikliği ve organik tarım çalışmasında, organik tarımın karbon emilimini %55'e kadar, su tutma kapasitesini ise, % 10 arttırdığı görülmüştür.” (Shiva 2012: 146). Shiva'ya göre, “...petrol çağının

miras bıraktığı iklim dirençsizliğiyle baş edebilmek için gerekli iki ilke, çeşitlilik ve yerelleşmedir.” (Shiva 2012: 144). Shiva, “Yerleşmiş, biyoçeşitliliği yüksek, ekolojik tarım sera gazlarını ciddi oranda azaltırken, doğal biyoçeşitlilik sermayemizi, toprağı ve suyu iyileştirerek doğal ekonomiye güç katar, çiftçilerin geçim kaynağını iyileştirir, gıdamızın niteliğini ve besleyiciliğini artırır...” şeklinde önerilerde bulunmaktadır (Shiva 2012: 128). Dolayısıyla, doğal şartlar ile daha barışık tarım, hayvancılık... vd. üretim yöntemlerinin hem canlı yaşamı hem de insan yaşamı için daha yararlı olacağına öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

TÜKETİM BİÇİMİNE DAİR YENİ ELE ALIŞLAR: SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM

Dünya genelinde gıda tüketiminin toplumsal, kültürel, insani, ekonomik, ekolojik bir çok problemi söz konusudur. Bu sorunlar karşısında, *nasıl bir üretim ve tüketim tarzının* olabileceği konusu, üzerine düşünülmesi ve tartışılması gereken önemli konular arasındadır. *İnsani boyutta nasıl bir ekonomi olmalıdır sorusu önem taşımaktadır.* Endüstriyel üretim ve yoğun tüketim biçimin ortaya çıkardığı sorunlar, *nasıl bir üretim ve tüketim tarzının* olabileceğine dair tartışmaların geliştirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu konularda, belli öneriler, tartışmalar ve yeni kavramlar da mevcuttur. Örneğin, yaygın gıda tüketiminin toplumsal ve kültürel sonuçlarını değilse de, gelecek nesiller açısından çevresel boyuttaki olumsuz sonuçlarını azaltabilecek bir kavram olarak *sürdürülebilir tüketim* kavramının çalışmalarda ifade edildiği görülmektedir. *Sürdürülebilir tüketim* kavramı, “Birleşmiş Milletler Çevre Programına göre (1995) temel ihtiyaçlara karşılık gelen ve yaşam kalitesini yükselten ürünler kullanırken, doğal kaynakların ve toksik maddelerin, emisyonun, çevreyi kirleten maddelerin kullanımını minimize ederek gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmamak anlamına gelmektedir.”(Jones vd. 2011: 937-938 aktaran Ergen 2016: 41-42).

Gıda tüketimi açısından meseleye bakıldığında, doğal çevreye zararın ne ölçüde olabileceğine dair fikir vermesi bakımından “Gezegen üzerindeki toplam çevresel etkinin %70’i yiyecek ve içecek tüketimi ile konutlardaki yaşam ve ulaşımdan kaynaklıdır” (Tukker ve Jansen 2006: 159 aktaran Ergen 2016: 43). Yani çevresel etkinin büyük çoğunlukla temel yaşamsal ihtiyaçlardan oluştuğu görülür. Bu sorunlara karşı, gıda tüketiminde, *sürdürülebilir tüketim davranışları* önerilmektedir. Bunlar, çevreye etkisi azaltılmış ürünleri satın almak, organik ve yerel üretilmiş ürünleri tercih etmek, daha az ambalajlı ürünleri satın almak şeklinde ifade edilmektedir(Glig vd, 2005: 485 aktaran Ergen 2016: 47).

Yeni bir tüketim tarzının nasıl olabileceğine dair bir diğer kavram da, *gönüllü sadelik* kavramıdır. İlk kez 1930’lardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan daha sonra 1970’lerden itibaren tekrar tartışılan kavramlar arasındadır(Odabaşı 2017: 219-220 ve Ergen 2016: 65-76).

“Gönüllü sadelik, tüketimi ve tüketime bağımlılığı en aza indirmek ve günlük faaliyetlerde de doğrudan kontrolü en fazlaya çıkarmak için istenen bir yaşam biçiminin birey tarafından seçilme düzeyidir.” (Dorothy Leonard-Barton aktaran Odabaşı 2017: 220).

Gönüllü sade yaşam biçiminin benimsenmesinde, çevreye yönelik kaygılar, din ve sağlık gibi nedenlerin etkili olduğunu, bununla birlikte, tüketim toplumunun yaygın tüketiminin de gönüllü sadeliğin benimsenmesinde etkili olduğunu vurgulayan çalışmalar söz konusudur (Craig-Lee ve Hills 2002:191 ve Zavestoski 2002:156 aktaran Ergen 2016: 69-70). Gönüllü sade yaşam biçiminde güdüleyici faktörler olarak; *çevrecilik, maneviyat ve kendine yönelim* özellikle vurgulanmaktadır (Ergen 2016: 70). Gönüllü sade yaşam biçiminin beş önemli ölçüğü söz konusudur. *Maddi sadelik, insancıl ölçek, kendi belirleme, bireysel gelişme, ekolojik duyarlılık* olarak nitelenmektedir (Odabaşı 2017:221 ve Ergen 2016). Gönüllü sade yaşam biçimi; mümkün olduğu kadar endüstriyel üretimi tercih etmekten çok, insanların kendilerinin yapabilecekleri ürünleri yaparak, insanları üretken bir yaşama yönelten bir yaklaşımdır. Üretilmeyecek boyuttaki ürünlerin karşılanmasında ise, doğal bir biçimde üretilmiş olanları tercih etmeye yönelik bir yaşam tarzı olarak nitelenmektedir. Hayatı algılamada, tüketim davranışına önem vermektense, insanın kendi davranışlarında, üretkenliğinde anlam bulmasına katkı sağlayan bir yaşam tarzını ifade etmektedir. Ayrıca, gönüllü sadelik alternatif bir tüketim biçimi olarak;

insanların kendi kararları doğrultusunda tüketimde bulunmasına, pasif değil, aktif ve yaratıcı bir insan kimliğini yeniden ortaya çıkarmasına katkı sağlayabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak, gıda üretim ve tüketim biçimi başta olmak üzere, kapitalist ve endüstriyel üretim biçiminin 21.yy'da geldiği noktada pek çok sorunu beraberinde getirdiği görülmektedir. Toplumsal ve kültürel sorunlar, ekolojik sorunlar, insan sağlığına dair problemler ve ekonomik eşitsizlikler...vb. şeklinde bir çok sorun söz konusudur. Dolayısıyla bu sorunlar karşısında, kapitalist endüstriyel üretim biçiminin dışında, insan yaşamıyla, sağlığıyla ve doğayla uyumlu bir *üretim ve tüketim* tarzının nasıl olabileceği sorusu önem taşımaktadır. *İnsani bir üretim ve tüketim biçiminin* nasıl olabileceği üzerine düşünülmesi, tartışılması ve sosyal bilimciler tarafından geliştirilmesi gereken önemli bir konudur.

KAYNAKÇA

- BARLAS, Nükhet. (2013), *Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Toplum Çağımızın Çevre Sorunları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- BAUDRILLARD, Jean. (2016), *Tüketim Toplumu: Söylenceleri Yapıları*, (çev) Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, 8. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- BOCOCK, Robert. (2014), *Tüketim*, (çev) İrem Kutluk, Dost Kitabevi, Ankara
- DURNING, Alan. (1998), *Ne Kadarı Yeterli? Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği*, (çev) Sinem Çağlayan, Tübitak-Tema Vakfı Yayınları, Ankara
- ERGEN, Ahu. (2016), *Sürdürülebilir Tüketim Gönüllü Sadelik ve Maddi Değerler: Gezegene Zarar Vermeyen, Sürdürülebilir Pazarlama Mümkün Mü? Tüketimimiz, Değerlerimiz ve Seçtiğimiz Yaşam Biçimi Sürdürülebilirliği Nasıl Etkiliyor?*, Beta Basım, İstanbul
- ODABAŞI, Yavuz. (2017), *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Toplum*. 5. Basım, Aura Kitapları, İstanbul
- RITZER, George. (2016), *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*.(çev) Anıl Emre Pilgir, 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SHIVA, Vandana. (2012), *Petrol Değil Toprak İklim Krizi Döneminde Çevresel Adalet*, (çev) Özge Olcay, Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul.

TÜRKİYE'DE EMEKLİLERİN ÇALIŞMA HAYATINA YENİDEN KATILMALARININ HUKUKSAL BOYUTU

Gökçe CEREV

Assist. Prof. Dr., Firat University, TURKEY, (gcerev@hotmail.com)

Abstract

Legal Aspect of the Retirees' Re-Entrance into the Working Life in Turkey

Old age, which is one of the most important periods of human life, is generally regarded as the age of 60 and beyond. Old age is inevitable for human beings like other stages of life, and it is true for all people to encounter it in the natural course of life. Physical, sensory, environmental, and social values are exposed to transformation in individuals, along with old age. In the continuation of the working life, individuals are also encountering to the concept of retirement, together with old age. Retirement means that the worker is put outside of the working life. The retirement is a situation with which the working people can encounter in their working life mainly due to old age or to other situation like disability, and it is a common situation in the working life. Workers in Turkey are subject to different statutes within the social security system and retire on the basis of these statutes. Workers who retire in Turkey are forced to reenter into the working life for a number of reasons. This study examines the legal aspects of the question how social security system should evaluate statutes of people retired from different statutes in Turkey if they reenter into the working life.

KEYWORDS: Old Age, Retirement, Working Life, Social Security

GİRİŞ

İnsan yaşamı normal şartlarda bir döngü şeklinde hareket etmektedir. İnsan dünyaya gelir, kişilik kazanır, olgunlaşır, toplunlaşır ve yaşlanarak yaşamını belli bir süre zarfında sonlandırarak bu döngüyü tamamlar. İnsanın yaşamsal döngüsü içerisinde yaşlılık dönemi bedensel, ruhsal ve toplumsal açıdan birçok değişkeni bir arada bulunduran karmaşık bir olaydır (Bekaroğlu, 1991:103). Çalışma yaşantısı açısından değerlendirildiğimizde, günümüz şartları çerçevesinde yaşlılık bir takım farklı durum ve statüleri ortaya çıkaran kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşlılığın çalışma hayatı içerisinde insanın karşısına çıkardığı en önemli kavramların başında emeklilik gelmektedir. Emeklilik kavramı, bireyin artık çalışma hayatı dışında kalması anlamını taşımaktadır. Sosyal güvenlik sistemi bağlamında, sosyal sigortalar açısından emeklilik insanlar için bir risk oluşturmamaktadır. Emeklilik dönemi ile karşılaşan çalışanlar ikramiye, maaş vb. birtakım araçlar ile sosyal güvence altına alınmışlardır. Fakat günümüz şartlarında çalışanlara sağlanan emeklilik güvencelerinin yetersiz kalması nedeni ile emekliliklerin bir kısmı tekrar çalışma yaşantısına geri dönmek zorunda kalmışlardır.

1. TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNDE EMEKLİLİK KAVRAMI

Temel olarak emeklilik kavramı çalışanların çalıştıkları süre içerisinde birtakım şartları yerine getirdikten sonra artık çalışmadan maaş alabilmeleri anlamına gelmektedir. Bu durumda ilk olarak çalışan bireyin birtakım şartları yerine getirmesi ön plana çıkmaktadır. Türkiye'de sosyal sigortalar ile ilgili düzenlemeler 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile yapılmıştır. Çalışanların bu kanun kapsamında hangi şartları yerine getirdiklerinde emekliliğe hak kazandıkları açık bir şekilde belirtilmiştir.

Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde en son yapılan yasal düzenlemeye kadar, hizmet akdiyle bağımlı olarak çalışanlar 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, kendi nam ve hesabına çalışanlar 1479 sayılı Esnaf Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu, devlet memuru olarak çalışanlar 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu, tarımda hizmet akdiyle çalışanlar 2925 Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, tarımda kendi nam ve hesabına çalışanların 2926 sayılı Tarımda Kendi Nam ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile sosyal güvenlikleri sağlanmaktaydı (Güvercin, 2004:91-93) ve emeklilik ile ilgili düzenlemeler her kanunda farklı şekilde düzenlenmişti. Çalışan sigortalıların sosyal güvenlik hakları zaman içerisinde 5 ayrı yasa ile düzenlenmiş bir şekil almıştı. Bu durum sosyal güvenlik sistemini

çalışanlara göre farklılaştırmakta ve sosyal güvenlik kanunlarına tabi olarak çalışanların hak ve yükümlülükleri arasındaki norm ve standart birliğini bozmaktaydı.

Sosyal güvenlik sistemi açısından ortaya çıkan mevcut durum neticesinde başta çalışanlar arasında norm birliğinin sağlanması ve sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulması amacıyla sosyal güvenlik reformu yapılması gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda, Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ve BAĞ-KUR Genel Müdürlüğünü aynı çatı altında toplayan Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, 20.05.2006 tarihli ve 26173 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5502 sayılı Kanunla kurulmuştur. Sosyal Güvenlik Kurumunun kurulmasından sonra 31.05.2006 tarihinde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun 01.01.2007 tarihinde de yürürlüğe girmesi öngörülmüştür. Ancak 5510 sayılı Kanununun bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi (Yorgun, 2007:127), kanuna ek ve değişiklik getiren mevzuatın çıkarılması gibi nedenlerle yürürlük tarihi; önce 01.07.2007 tarihine, sonra 01.01.2008 tarihine ertelenmiş ve en sonunda 5510 sayılı Kanun 01.10.2008 tarihinde tüm hükümleri ile yürürlüğe girmiştir.

Türkiye sosyal güvenlik çatısı altında çalışanlar içerisinde Sosyal Sigortalara bağlılık yönüyle SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı'na bağlı olan çalışanlar, 1 Ekim 2008 itibari ile çıkan yasayla birlikte 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre, Sosyal Güvenlik Kurumu altında birleştirilmiştir. Günümüzde hali hazırda çalışmaya devam eden sigortalı kişiler 5510 sayılı Kanunun 4.maddesinin 1. Fıkrasına göre (a), (b) ve (c) şeklinde kategorilere ayrılmışlardır. Bu kategoriler hem günlük yaşantıda hem de emeklilik sürecinde sıkça çalışanların karşısına çıkmaktadır. Çalışanların 5510 sayılı kanunun 4. maddesine göre statüleri incelendiğinde;

- 4A statüsünün eski sistemde SSK'ya prim ödeyenler, yani herhangi bir iş yerinde sözleşmeli işçi olarak çalışanlar olduğu ortaya çıkmaktadır. 4/a kavramı 5510 sayılı yeni yasa ile SGK kapsamında olan eski SSK'lıları belirtmektedir.
- 4B statüsü eski sistemde BAĞ-KUR'a prim ödeyenler, hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanları açıklamaktadır. 4/b kavramı 5510 sayılı yeni yasa ile SGK kapsamında olan eski BAĞ-KUR' luları belirtmektedir.
- 4C statüsü eski sistemde Emekli Sandığı'na bağlı, devlet memurlarını açıklamaktadır. 4-c kavramı aynı zamanda bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet olduğuna Devlet Personel Dairesinin ve Maliye Bakanlığının görüşlerine dayanılarak Bakanlar Kurulunca karar verilen görevlerde ve belirtilen ücret ve adet sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kimseler olarak yeni sistemde karşımıza çıkmaktadır (5510 S.K.).

Çalışanların emeklilik durumları da 5510 sayılı Kanun gereği tabi oldukları statü ile tespit edilmektedir. Statülerine göre çalışanlar belirtilen şartları yerine getirdiklerinde emekli olarak yaşlılık aylığı almaya hak kazanırlar. Emeklilik için gerekli şartlar incelendiğinde;

4 A Kapsamında çalışan sigortalı kişilerin emeklilik düzenlemeleri temelinde sigortalılık süresi, yaş ve prim şartları temelinde düzenlenmiştir. Bu kapsamda yapılan düzenlemeler ile çalışanların ilk sigortalı işe başlama tarihi emeklilikte öne çıkmış, işe başlama tarihine göre kademeli olarak farklı düzenlemeler yapılmıştır. 5510 sayılı yasa yürürlüğe girmeden önce sigortalı olarak bağımlı çalışanların hakları korunmuştur. Bu kapsamda emeklilik ile ilgili düzenlemeler 08.09.1999 tarihinden önce işe başlayanlar, 08.09.1999 tarihinden sonra işe girmiş olanlar ile 5510 sayılı kanun yürürlüğe girdikten sonra çalışmaya başlayanlar kapsamında farklı prim ve yaş şartlarında düzenlenmiştir. Bu kapsamda 08.09.1999 tarihi itibariyle yaşlılık aylığına hak kazananlar ile bu tarih itibariyle kadın sigortalılardan 18, erkek sigortalılardan 23 yıllık sigortalılık sürelerini dolduranlardan;

- Kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmuş olması ve en az 5000 gün veya,
- Kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmuş olması, 15 yıldan beri sigortalı bulunması ve en az 3600 gün
- Kadın ise 50, erkek ise 55 yaşını doldurmamış olmakla beraber, kadın ise 20, erkek ise 25 yıldan beri sigortalı bulunması ve en az 5000 gün,

8/9/1999 tarihinde bu koşulları yerine getirmeyen sigortalıların 23/5/2002 tarihindeki sigortalılık sürelerine göre farklı yaş ve gün sayılarına tabi olarak emekliliğe hak kazanırlar (www.sgk.gov.tr).

4 B Kapsamında çalışan sigortalılarda da 4 A kapsamında olduğu gibi sigorta başlangıç tarihine göre farklı yaş ve prim günü düzenlemeleri bulunmaktadır. Bu kapsamda 4 B Kapsamında çalışanlar değerlendirildiğinde; 01.10.1999 tarihi itibari ile 23 yıldan fazla sigortalılık süresine sahip olan erkek sigortalılar 9000 gün primi tamamladıkları takdirde yaş şartına bağlı olmadan emekli olabilmekte, kadın çalışanlar ise 18 yıl sigortalılık süresi ve 7200 prim gün sayısı ile emekliliğe hak kazanabilmektedirler. Fakat anılan tarihten sonra sigorta başlangıcı olanlar 4 A kapsamında çalışanlar gibi kademeli olarak yaş ve prim şartı ile bu hakkı kazanmaktadırlar (www.sgk.gov.tr).

4 C Kapsamında çalışan sigortalılarda da benzer uygulama bulunmaktadır. 08.09.1999 tarihinden önce çalışmaya başlayan erkekler 25 fiili hizmet yılını kadınlar ise 20 fiili hizmet yılını doldurmuş iseler emeklilik aylığı almaya hak kazanırlar. 08.09.1999 tarihinden önce işe başlayan ve emeklilik süresine iki yıldan az kalan erkekler 43 yaşını kadınlar ise 38 yaşını doldurduklarında emekli olabilmektedirler. 08.09.1999 tarihinden sonra işe başlayan çalışanlardan erkekler 60 yaş kadınlar ise 58 yaş ve 9000 gün prim ile emekli olmaya hak kazanırlar(www.sgk.gov.tr).

Çalışanların tabi oldukları statülere bağlı olarak prim günü, yaş ve hizmet yılına dayalı emeklilik (yaşlılık aylığı) hak etme durumlarının istisnai bir durumu olan malullük kavramı da emeklilik olayının ortaya çıkmasını sağlayan bir durumdur. Malullük çalışanın emeklilik yaşına bakılmaksızın çalışma işgücünü en az yüzde 60 oranında kaybetmesi sonucunda çalışamaz duruma düşen sigortalıların hayatını idame ettirebilmesi için 5510 sayılı kanununda sayılan sigorta şartlarını karşılamaları kaydıyla, kendilerine tanınan erkenden emekli edilebilme imkânıdır. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre; hizmet akdine tabi 4 A statüsünde veya kendi adına ve hesabına bağımsız 4 B statüsünde çalışan sigortalıların çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az %60'ını, 4 C Statüsünde çalışan sigortalılar için ise çalışma gücünün en az % 60'ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma gücünü, kaybettiği Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalılar malul sayılmakta ve malulen emekliliğe hak kazanmaktadır. Kurum Sağlık Kurulunca malul sayılan sigortalıların malullük aylığından yararlanabilmeleri için;

- En az on yıldır sigortalı olması ve toplam olarak 1800 gün uzun vadeli sigorta kolları primi ödemesi, başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malul ise sigortalılık süresine bakmadan 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması,
- Maluliyeti nedeniyle sigortalı olarak çalıştığı işten ayrılması, faaliyetine son vermesi ve görevinden ayrılması,
- Hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanların ise kendi sigortalılığı nedeniyle Kuruma genel sağlık sigortası primi dâhil, prim ve prime ilişkin borcu olmaması
- Kuruma yazılı dilekçe ile başvurması gerekmektedir (5510 S.K.).

Malullük durumu gibi çalışma gücünün ya da meslekte kazanma gücündeki kayıp oranı %60'tan az olmakla birlikte, %40 veya fazla olanlar da farklı şartlarda emekliliğe sevk edilerek emekli aylığı almaya hak kazanırlar. Bu durumda olan çalışanlardan; çalışma gücündeki veya iş kazası ya da meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücündeki kayıp oranı;

- %50 ilâ %59 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 16 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4320 gün,
- %40 ilâ %49 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 18 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4680 gün, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla herhangi bir yaş şartı aranmaksızın yaşlılık aylığına hak kazanırlar (5510 S.K.).

Türkiye'de genel olarak sosyal sigortalar sisteminde yapılan reform sistemin belli miktarda toparlanmasına imkân verse de statü durumuna bağlı olarak çalışanların çeşitli haklarında farklılıklar sürmeye devam etmiştir.

2. TÜRKİYE'DE EMEKLİLERİN SAYISAL GÖRÜNÜMÜ VE ÇALIŞMA NEDENLERİ

Türkiye'de emeklilerin sayısal durumuna baktığımızda nüfus içerisinde önemli bir para sahip oldukları gözlenmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumunun 2016 yılı ağustos ayı verilerine göre aktif çalışan sigortalı kişi sayısı toplam 20.405.447'dir. Toplam emekli sayısı ise 11.734.471 kişidir. Emekli statüsünde olanlardan 7.044.708 kişi 4 A kapsamında, 2.558.374 kişi 4 B kapsamında ve 2.026.541 kişi ise 4 C Kapsamında emekli olmuş ve yaşlılık aylığı almaya hak kazanmıştır.

Tablo 1. SGK verilerine göre statülerine göre emekli sayıları (Ağustos 2016)

STATÜ	SAYI (KİŞİ)
4 A	7.044.708
4 B	2.558.374
4 C	2.026.541
DİĞER (PRİMSİZ)	104.845
TOPLAM	11.734.471

Kaynak: SGK İstatistik Raporu 2016 (www.sgk.gov.tr)

Türkiye'de emekli olan kişilerin sayısal yapısı ve içinde buldukları mevcut durumlar bu kişilerin tekrardan çalışma yaşantısına bir şekilde geri dönmelerine yol açmaktadır. Türk İstatistik Kurumu'nun 2015 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları araştırmasına göre emeklilerin %30,8'i tekrar çalışmaktadır. Araştırmaya göre erkek emeklilerin %34,8'i, kadın emeklilerin ise %11,9'u tekrardan çalışma yaşantısına geri dönmektedirler (TÜİK). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015 yılı sonuçlarına göre; Türkiye'de emekli maaşı alanların %82,1'ini erkekler, %17,9'unu kadınlar oluşturdu. Yaş grupları itibarıyla, emeklilerin %39,8'ini 56-65 yaş, %29,3'ünü 46-55 yaş grubundaki kişilerden oluşmaktadır. Emeklilerin %20,1'ini 66-75 yaş grubundaki fertler, %9,6'sını 76 ve üzeri yaş grubundaki fertler, %1,2'sini ise 35-45 yaş grubundaki fertlerden oluşmaktadır. Emekli olup çalışan fertlerin %29,3'ü ücretli maaşlı, %7,4'ü yevmiyeli, %10,6'sı işveren, %47,8'i kendi hesabına, %4,9'u ise ücretsiz aile işçisi olarak çalıştı. Sektörel olarak incelendiğinde, emekli çalışanların %63,1'inin tarım dışı sektörlerde, %36,9'unun ise tarım sektöründe çalıştığı görüldü.

Emeklilerin çalışma yaşantısına tekrar dönmelerinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Emeklilerin tekrar çalışmaya başlamalarının nedenlerinin başında gelir elde etme, boş zamanı değerlendirme ve erken yaşta emekli olma ön plana çıkmaktadır. Bu farklı ekonomik, fizyolojik ve psikolojik nedenler kişilerin emekli olduktan sonra tekrar çalışma hayatına geri dönmelerine neden olmaktadır.

Emeklilerin çalışma yaşantısına geri dönmelerinin başında yaşlılık aylıklarının düşük olması ve bu nedenle emeklilerin gelirlerini artırmak için çalışmak istekleri gelmektedir. Emeklilerin mevcut yaşlılık aylıkları Türkiye şartlarının oldukça gerisinde kalmış durumdadır. Yapılan reform ile ortaya çıkan düzenlemede kurumsal olarak birleşme sağlansa da çalışanların farklı statüler üzerinden emekli olması bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde 2000'li yıllardan önce %76 olan aylık bağlama oranı, 2000 sonrası dönemde %65 gerilemiş ve 2008 sonrası yapılan reformla %50'ler düzeyine kadar düşmüştür (www.sgk.gov.tr). Sosyal güvenlik kurumu verileri incelendiğinde Eylül 2016 dönemi itibari ile 4 A kapsamında emekli olanların en düşük aylığı 2000 yılından önce emekli olanlar için 1.339 TL, 2000 yılından sonra emekli olanlar için 828 TL düzeyinde, 4 B kapsamında emekli olanların ise 2000 yılından önce emekli olanlar için 1.163 TL, 2000 yılından sonra emekli olanlar için 916 TL tutarında, 4 C kapsamında çalışanların ise en düşük emekli aylığı 1.701 TL düzeyinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı dönem için dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 4.578 TL, açlık sınırı ise 1.405 TL olarak gerçekleşmiştir (Türk-İş:2016). Bu durum emeklilerin gelir açısından zor durumda olduklarını, emekli ailelerinden yaşlılık aylığı dışında farklı bir gelirin olmaması durumunda yaşamsal standartları yerine getirmesi için çalışma gerekliliğini zorunlu kılmıştır.

Emeklilerin çalışma yaşantısına geri dönmelerinin bir başka nedeni ise Türkiye'de emekli olanların birçoğunun erken yaşta emekli olması ve çalışma gücünü kaybetmemiş olmalarıdır. Emekliliğin temel mantığında çalışanın belli bir yaş dönemine geldiğinde artık tam olarak yaptığı işi verimli bir şekilde yapmaması ve bu sebepten dolayı çalışma yaşantısının dışında kalarak yaşlılık aylığı bağlanması vardır. Fakat Türkiye'de emeklilik yaş ortalaması

düşük kalmaktadır. Türkiye genelinde ortalama emeklilik yaşı 57'dir (TÜİK). Türkiye'de yapılan sosyal güvenlik reformu ile emeklilik yaşı her ne kadar kademeli olarak yukarıya doğru çekilmiş olsa da (Güçlü, 2007:107-108) mevcut emeklilerin yaklaşık %70'i 65 yaş altı grup oluşturmaktadır. Genç yaşta emekli olmak ve çalışma gücünü kaybetmemek emeklilerin tekrar çalışma yaşantısına geri dönmelerine neden olmaktadır.

Emeklilerin çalışma yaşantısına geri dönmelerinin diğer bir nedeni ise boş vakitlerini değerlendirmektir. Emeklilik dönemi çalışanların olgunluğa eriştiği, mesleki kazanımlarının üst seviyede olduğu ve belli bir tecrübe birikiminin ortaya çıktığı dönemdir. Bu bağlamda emekli olan çalışanlar gelir vb. kaygılar yaşamazlar bile belli bir çalışma dönemi sonunda iş ile olan ilişkilerinin sonlanması onların psikolojik olarak etkilenmesine yol açmaktadır. Çalışma döneminin sonunda boş kalınması emeklilerde toplumsal rol kaybına neden olmaktadır (Lehr, 1994:244). Bu rol kaybı kaygısı sonucu ortaya çıkan psikolojik faktörler emeklileri tekrar çalışma yaşantısına geri döndürmektedir.

3. TÜRKİYE'DE EMEKLİLERİN TEKRAR ÇALIŞMASININ HUKUKSAL BOYUTU

Türkiye'de emeklilerin çalışma yaşantısına tekrar geri dönmesi 31.05.2006 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kapsamında bazı hukuksal düzenlemelere tabi olmuştur. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden bir tanesi 5510 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce sigortalı olanlar tabi oldukları yasal düzenlemelere göre emeklilik hakkını kazanacaklardır.

Bu kapsamda 5510 sayılı kanun yürürlüğe girdikten sonra ilk defa sigortalı olarak çalışanlardan emeklilik hakkını kazananlar, kendilerine yaşlılık aylığı bağlandıktan sonra tekrar sigortalı olarak çalışmaya başlamaları durumunda emekli maaşları kesilmektedir. 5510 sayılı kanunun 30'ncu maddesi şu şekilde düzenlenmiştir;

"Bu Kanuna göre yaşlılık aylığı almakta iken, sigortalı olarak çalışmaya başlayanların yaşlılık aylıkları çalışmaya başladıkları tarihte kesilir.

a) 4'üncü maddenin birinci fıkrasının (b) bendi hariç olmak üzere bu Kanuna göre veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmaya başlayanların yaşlılık aylıkları, çalışmaya başladıkları tarihi takip eden ödeme dönemi başında kesilir. Bunlardan bu Kanuna tabi çalıştıkları süre zarfında 80 inci maddeye göre belirlenen prime esas kazançları üzerinden 81 inci madde gereğince kısa ve uzun vadeli sigorta kolları ile genel sağlık sigortasına ait prim alınır. Yaşlılık aylığı kesilenlerden, işten ayrılarak yeniden yaşlılık aylığı bağlanması için yazılı istekte bulunanlara ya da emekliye ayrılan veya sevk edilenlere, yazılı istek tarihini veya görevinden ayrıldığı tarihi takip eden ödeme döneminden itibaren yeniden yaşlılık aylığı hesaplanarak bağlanır. Yeni aylık, eski aylığın kesildiği tarihten sonra aylıklara yapılacak artışlar uygulanarak bu fıkrada belirtilen aylık başlangıç tarihi itibarıyla bulunan tutarı ile emeklilik sonrası çalışmaya ait kısmi aylığın toplamından oluşur. Emeklilik sonrası çalışmaya ait kısmi aylık, talep tarihindeki emeklilik öncesi ve sonrası prim ödeme gün sayısı ve emeklilik sonrası çalışmaya ait prime esas kazançları üzerinden 29 uncu maddeye göre hesaplanan aylığın emeklilik sonrası prim ödeme gün sayısına orantılı bölümü kadardır.

b) 4'üncü maddenin birinci fıkrasının (b) bendi kapsamında çalışmaya başlayanlardan aylıklarının kesilmesi için yazılı istekte bulunanların yaşlılık aylıkları talep tarihini takip eden ay başından itibaren kesilir. Bu sigortalılar hakkında bu fıkranın (a) bendi hükümleri uygulanır" (5510 S.K.).

5510 sayılı kanun yürürlüğe girmeden önce herhangi bir kanuna tabi olarak emekli olanların tekrar çalışmaları halinde karşılaşacakları düzenleme tabi oldukları yasal düzenlemelere göre farklılık göstermektedir. 5510 Sayılı Yasal düzenlemeden önce 506 sayılı sosyal sigortalar kanuna tabi olarak emekli olanlar için yapılan düzenlemede iki farklı durum ortaya çıkmaktadır. 506 sayılı Kanun kapsamında emekli olanlar tekrar çalışmaları durumunda isteklerine göre emekli aylıklarını kestirerek tekrarda uzun vadeli sigorta kollarına tabi olarak çalışmaya devam edebilirler ve tekrar emeklilik için başvurduklarında yeni çalışma süreleri de eklenerek eski emekli aylığından az olmamak şartı ile emekli aylığı yeniden hesaplanır. 506 sayılı kanun kapsamında emekli olanlar için sadece 4 C kapsamında çalışmaları durumunda emekli aylıklarının kesilmesi doğrultusunda farklı bir uygulama vardır. Bu durum dışında 4 A veya 4B statüsünde çalışmalarında istekleri doğrultusunda maaşlarını kestirebilirler 506 S.K.).

5510 sayılı kanun yürürlüğe girmeden önce 2925 sayılı kanun kapsamında sigortalı olanlardan emekli olarak yaşlılık aylığı alanlar için yapılan düzenleme de eğer bu kişiler 4 A ve 4 B statüsünde çalışma başlarsa emeklilik aylıkları ödenmeye devam etmektedir fakat bu kişiler 4 C kapsamında çalışmaya başlamaları durumunda emeklilik aylıkları kesilmektedir (2925 S.K.). 5510 sayılı kanun yürürlüğe girmeden önce 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanuna tabi çalışanlarda yapılan düzenlemeler biraz daha ayrıntılı şekilde olmuştur. 5434 sayılı Kanun kapsamında emekli olanlardan çalışma hayatına 4 A ve 4 B statüsünde geri dönen emeklilerde emekli maaşlarında herhangi bir kesinti uygulanmamaktadır. 5434 sayılı kanun kapsamında emekli olanların tekrar 4 C statüsünde çalışabilmeleri 5335 sayılı kanunun 30'uncu maddesi birinci fıkrasında düzenlenmiştir. 5434 sayılı kanun kapsamında emekli olanlar 5335 sayılı kanun ile yapılan düzenleme ile;

" Cumhurbaşkanı tarafından atanalar, Başbakan tarafından atanalar, Bakanlar Kurulu kararı veya müşterek kararnameyle atanan veya görevlendirilenler, Türkiye Büyük Millet Meclisince yapılan seçimler sonucunda görev verilenler ile yükseköğretim kurumlarının öğretim üyelerine ve Sağlık Bakanlığının tabip ve uzman tabip kadrolarına yapılacak atamalar hariç olmak üzere, herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan emeklilik veya yaşlılık aylığı alanlar, genel bütçeye dahil dairelerin, katma bütçeli idarelerin, döner sermayelerin, kefalet sandıklarının, sosyal güvenlik kurumlarının ve bütçeden yardım alan kuruluşların kadrolarına açıktan atanamazlar. Diğer kanunların bu fıkraya aykırı hükümleri uygulanmaz. " şeklinde tekrar 4 C statüsünde çalışmaları sınırlandırılmıştır (5335 S.K.). Çalışanların emekli maaşları ile ilgili düzenleme yine 5335 sayılı kanunun 30'uncu maddesinin ikinci fıkrasında yapılan " Herhangi bir sosyal güvenlik kurumundan emeklilik veya yaşlılık aylığı alanlar bu aylıkları kesilmeksizin; genel bütçeye dahil daireler, katma bütçeli idareler, döner sermayeler, fonlar, belediyeler, il özel idareleri, belediyeler ve il özel idareleri tarafından kurulan birlik ve işletmeler, sosyal güvenlik kurumları, bütçeden yardım alan kuruluşlar ile özel kanunla kurulmuş diğer kamu kurum, kurul, üst kurul ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bunların bağlı ortaklıkları ile müessese ve işletmelerinde ve sermayesinin %50'sinden fazlası kamuya ait olan diğer ortaklıklarda herhangi bir kadro, pozisyon veya görevde çalıştırılmaz ve görev yapamazlar." şeklinde düzenlenmiştir (5335 S.K.).

Tablo 2. Emeklilerin Tabi Oldukları Kanuna Göre Tekrar Çalışmaların Aylıklarının Durumu

TABI OLUNAN KANUN	AYLIK TÜRÜ	4 A STATÜSÜ	4 B STATÜSÜ	4 C STATÜSÜ
506	YAŞLILIK AYLIĞI	ÇALIŞANIN İSTEĞİ DOĞRULTUSUNDA KESİLİR	KESİLMEZ	KESİLİR
	MALULLÜK AYLIĞI	KESİLİR	KESİLMEZ	KESİLMEZ.
2925	YAŞLILIK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLİR.
	MALULLÜK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLMEZ.
1479	YAŞLILIK AYLIĞI	KESİLMEZ	ÇALIŞANIN İSTEĞİ DOĞRULTUSUNDA KESİLİR	KESİLİR.
	MALULLÜK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLMEZ
2926	YAŞLILIK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLİR.
	MALULLÜK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLMEZ.
5434	YAŞLILIK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLİR.
	MALULLÜK AYLIĞI	KESİLMEZ	KESİLMEZ	KESİLİR.

Kaynak: 506,1479, 5434, 2925 ve 2926 Sayılı Kanunlardan Derlenmiştir.

5510 Sayılı kanun yürürlüğe girmeden önce 2925 ve 2926 kanun kapsamında çalışanlarda bu kanunlar kapsamında değerlendirilmeye tutulmuş olup yine 506, 2925 ve 5434 sayılı kanun kapsamında malulen emekli olanlardan tekrar çalışma yaşantısına geri dönenler ile ilgili düzenlemeler tabi oldukları yasalara göre yapılmıştır. Tablo 2'de bu durum ayrıntılı olarak verilmiştir. Tablo 2 verileri incelendiğinde 5510 sayılı kanunun yürürlüğe girme tarihinden önce sigortalı olarak farklı kanunlara tabi olan ve bu kanunlar üzerinden emekli olarak yaşlılık ve malullük aylığı alanlar hakkında tekrar çalışmaları halinde yapılan düzenlemeler değişik olmuştur. Farklılığın temelinde ise tekrardan çalışmaya başladıkları statüler ön plana çıkmaktadır. Emekliler hangi statü içerisinde çalışacaklarsa o statüye göre maaş açısından bir

takım olumlu veya olumsuz durumları sahip olmaktadır. Bu durum emeklilerin çalışma yaşantısına girerken daha dikkatli olmalarına yol açmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Emeklilik kavramı normal şartlar çalışma yaşantısı içerisinde her çalışanın en sonunda karşılaşacağı bir durumdur. Çalışanlar emeklilik durumu ile karşılaşmadan önce geleceğine ve emekliliklerine yönelik birtakım hazırlıklar yaparlar. Sosyal güvenlik sistemlerinin temelinde de çalışanların yaşlılık veya farklı nedenler ile birlikte çalışma hayatı dışında kalmaları durumunda gerekli yaşamsal ve sosyal şartları sürdürebilmeleri için yapılan düzenlemeler vardır. Genel olarak sosyal sigortalar sistemi adı altında şekillenen bu düzenlemeler emekli olan çalışanların toplum içerisindeki sosyal statülerini sürdürebilmeyi amaçlar.

Türkiye açısından emekli olan bireylerin genel durumu düşünüldüğünde sistem içerisinde yapılan iyileştirmeler olsa da genel olarak yetersiz düzeydedir. Sosyal güvenlik sistemi üzerinde yapılan reform ile birlikte yapısal olarak ortaya konan düzenlemeler uygulamada birtakım karmaşıklıklara yol açmıştır. Bu karmaşık durumlardan bir tanesi de çalışanların emekli olması durumunda tekrar çalışmak zorunda kaldıklarında almış oldukları emekli aylığı için yapılan düzenlemelerdir. Türkiye’de öncelikli olarak emekli olan çalışanların neden tekrar çalışma yaşantısına geri döndükleri ele alınmalıdır. Hayatlarının büyük kısmını çalışarak geçiren bireyler emekli olduktan sonra tekrar çalışma hayatına geri dönmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumun en önde gelen temel sebebi emekli aylıklarının düşük olması gelmektedir. Emekli aylığı bağlama oranları gün geçtikçe daha düşük seviyelerde kalmış, bu durum emeklilerin yoksullaşmasına neden olmuştur. Emekli aylıklarında yapılacak iyileştirme ile birlikte ekonomik durumları düzelecek emekliler en azından çalışma hayatına geri dönme kararı verdiklerinde bağımlı çalışmayı (4A ve 4C Statüsü) daha az tercih edeceklerdir.

Sosyal sigortalar sisteminin temel ilkelerinde sigortalılar arasında farklı uygulamaları kaldırmak veya azaltmak vardır. Farklı statülerde çalışanlar arasında yapılacak uygulamalarda aradaki uygulama farklılıkları en aza indirgenmelidir. Günümüz sosyal güvenlik sistemi için yapılan reformda bunu hedef edinmiştir. Fakat uygulama aşamasında yapılan reformun sonuçlarına baktığımızda emeklilerin statüleri daha çok ön plana çıkmış, mevcut kurumsal yapı içerisindeki uygulama farklılıkları daha fazla şekillenmiştir.

Türkiye’de emeklilerin tekrar çalışma hayatına dönmesi durumunda almış oldukları emekli aylığı ile ilgili düzenlemeler oldukça karmaşık bir durum almıştır. Kişilerin hak etmiş oldukları özlük haklarını olumsuz bir şekilde kaybetmesi mümkün olmayacağından mevcut durum içerisinde dezavantajlı çalışanların yapısal olarak iyileştirilerek aradaki farklılıkların minimize edilmesi gerekmektedir. Sosyal güvenlik sistemi eşit ve adaletli olması için bu durum göz ardı edilemez.

KAYNAKÇA

- 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu
1479 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu
2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu
2926 Sayılı Tarımda Kendi Nam ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu
5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu
5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Emekli Sandığı Kanunu
5335 Sayılı Bazı Kanun ve KHK Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
Bekaroğlu M. (1991) “Yaşlılık Döneminde Ruhsal Sorunlar”, Aile ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Sayı :1, Sf.: 103-108, Ankara.
Güçlü F. C. (2007) “Emeklilerin Tekrar Çalışmaya Başlaması ve SGDP”, Mali Pusula Dergisi, Sayı:30
Güvercin C.H. (2004) “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt: 57, Sayı:2, Sf.: 89-95
Lehr U. (1994) “Yaşlanmanın Psikolojisi”, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, Çev.: N. ERYAR, İstanbul
TÜİK (2015) “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması”, Ankara

TÜRK-İŞ (2016) "Türk-İş Haber Bülteni-Açlık ve Yoksulluk Sınırları Ekim 2016", Ankara
Yorgun S. (2007) " 5510 Sayılı Kanun Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı ve Çatırdayan Norm ve Standart Birliği", TİSK Akademi Yayınları Cilt: 2 Sf.: 127-145
www.sgk.gov.tr/emeklilik/kilgi/yaşlilik, Erişim Tarihi: 21.12.2016

TÜRK SİYASAL HAYATINDA AŞİRETLERİN BELİRLEYİCİLİĞİ

¹Ahmet İLYAS, ²Ebru ÇOBAN

¹Assist. Prof. Dr., Batman University, TURKEY, (ahmetilyas@hotmail.com)

²Dr., Bingöl University, TURKEY, (ebrugull_34@hotmail.com)

* Corresponding author

Abstract

The Determinant Role of the Tribes in the Turkish Political Life

The aim of this work is to study the tribal system particularly in the Eastern and Southeastern regions of Turkey and its reflection in Turkey's political system. The tribal system under scrutiny rests on socio-economic, historic and political background. The study takes note of the tribes' predominance in these regions, and their effect in social life, economy and politics. Taking into account the structure of the tribes, the study meticulously touches on those that support and desire to maintain the inherited feudal system as well. It could be put forth that an understanding of the tribal system would contribute to efforts to settle some of today's major problems. The tribal system is the part of a social fabric transmitted from Ottoman Empire to the Republic of Turkey. At the base of this social fabric exist the themes of politics, economics, military and population. The tribal system therefore needs to be taken up from a socio-historic perspective. One of the main themes of this work is also to reflect on the relation between the concepts of tribe and politics through a detailed analysis on the role of the tribes in the politics of Turkey. For this, the 1950-2003 period in Sanliurfa will be examined as a case. The link between the tribes and the politics has continued up until now, especially following the nomination of so many chieftains of the tribes from Democrat Party and their election as the representatives after the 1950 General Elections. Even though having gone through intermittent breakups, such a relation in its perpetuity has proved significantly successful. This research will help better examine the developments in Turkish political history.

KEYWORDS: Tribal, State, Political, Şanlıurfa, Turkey

GİRİŞ

Sosyal tarih, belli bir toplumda yaşayan insanların, medeniyetlerini, örf ve âdetlerini, inanç sistemlerini, sosyal ahlâk yapılarını araştıran bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden tarih ve sosyolojinin birlikteliği bilimsel çalışmaların seyrini değiştirmiştir. Değişimin ana pratiği, tarihin bir bilim dalı olarak sosyoloji ile yapmış olduğu izdivacın kendisinde yer bulmuştur. Böyle bir izdivacın önemli başatlardan olan sosyolojinin tarihe kazandırdığı literatür zenginliği yabana atılmamalıdır. Bu literatürlerden biri de aşiret sistemi ve bunun tarihsel süreç içerisindeki siyasete olan ilişkisi gelmektedir. Bir sosyolojik vakıya olarak aşiretler, geçmişten günümüze incelendiğinde özellikle ilgi çekici bir konu olmuştur. Konunun ilgi çekici yönü aşiretlerin, tarihsel bir sistematik içerisinde sürekliliği sağlıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sistemde yaşayan bireylerin her türlü üretim anlayışları ve yaşam tarzları toplum bilimcilerinin dikkatlerini çeken hususlar olmuştur. Aşiret sistemi, bilhassa sosyal tarihin önemli konuları arasında yer alıyor olmasının altında yatan sebeplerin başında da bu sistemin uzun bir geçmişe sahip olması ve günümüzde hâlen varlığını devam ettirmesine bağlıdır.

Aslına bakılırsa aşiret sisteminin oluşturmuş olduğu ekonomik, sosyal, siyasi ve dini yapı, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında oluşmuş konveksiyonel bir sürecin grup ürünü olarak ortaya çıkmıştı. İlk başlarda bir gasp olarak bu gruba karşı durulmuştu; fakat Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin İran nüfuzuna girmemesi için iç politikadaki Sünni aşiret manevrası bu çıkarın basamaklarını oluşturur. Osmanlı Devleti, bölgedeki İran Kartına karşı aşiretleri yanına çekerek tampon bir bölge oluşturma gereğini hissetti. Buna karşılıklı aşiretlere özerk bir yönetim seçeneğini sundu. Doğu'ya tanınan bu ayrıcalık ve Doğu'nun Osmanlı'ya şartlı bağlanması, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferi sonrasında, yani 1515 yılını izleyen döneme rastlamaktadır.¹ Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı idaresinin siyasetini

¹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 491.

Doğu politikası üzerine yoğunlaştırmışken İdris-i Bitlisî gibi bir şahsiyetten istifade etme yoluna gitmesi ve Bitlisi'nin mensup olduğu Suran Aşireti'nden yararlanması ve bundan sonra Yavuz Sultan Selim'in de İdris-i Bitlisî'nin ailesine devlet kademesinde yer vermesi aşiretlerin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Yavuz Sultan Selim, İranilik ve Şiiliğe karşı mücadele etmesinde Sünni aşiretlerden yararlanırken karşılığında onlara devlet nişanesi ve iç işlerinde bir tür sözsüz özerk vererek onları Devlet-i Aliyye'ye karşı bağılıklarını sağladı.²

Yine Yavuz'dan sonra bölgenin Şia yanlısı devletlerin eline geçmemesi için Osmanlı devlet adamlarının aşiretlere yurtluk, ocaklık adı altında malikâneler verildiği görülmüştür. Bu malikâneler sayesinde aşiretler büyümeye başladılar. İşte Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu bu manevralar feodalitenin yanında istemeyerek de olsa yer almasına neden olmuştur. Aslında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi iyice irdelendiği zaman kendi kaderine bırakıldığı gerçeğiyle karşılaşmamak aldatıcı olmasa gerek. Kürt aşiretleriyle Osmanlılar arasındaki münasebet işte böyle karşılıklı ilişki içerisinde devam etmiştir. Ağalar, Osmanlı nüfuz ve himayesini tanımışlar, askerleriyle padişah yanında savaşa katılmışlar; Osmanlı idaresi de onların içişlerine pek karışmamıştır.³ XVII. yüzyılın mali ve idarî sıkıntılarla uğraşan Devlet-i Aliyye, taşradaki yönetsel sorunları çözme adına, aşiret reisi adı verilen yerel güçlerden yararlanmayı kendisine uygun buldu.⁴ Özellikle aşiret reisleri merkezi yönetimin zayıflığından istifade ederek, taşrada kendilerine özerk bir yapı kurmayı da ihmal etmediler.⁵ III. Selim'in saltanatı sırasında aşiretler güçlerinin zirvesine eriştiler ve hatta sultanın reform programını bazılarını desteklemek, bazılarını da ona karşı durmak suretiyle, saray ve başkent işlerinde önemli bir rol oynamaya başladılar.⁶

İsmail Cem, bu düzenin oluşmasında etkili olan öğeleri: *"geleneksel sosyal düzeni değiştiren beyler ve ağalar çeşitli toplum katlarından türemişlerdi. Ancak hepsinin ortak yanları vardı. Genellikle, ya servetlerini toprağa yönelterek mülkiyetin sağladığı kuvvet sayesinde bir takım askerî ve idarî yetkileri ellerine almışlar; ya da askerî ve idarî yetkilerine dayanarak toprak edinmişlerdi. Servet ve irili ufaklı toprak parçaları şeklinde beliren bu yeni gücün meydana çıkış nedeni ise, toprak mülkiyeti düzeninde değişim olmuştu. Tefecilik ve benzeri yollardan biriken servet toprak mülkiyetine dönüştürüldüğü derebeyliğin ilk koşulu karşılanmış"*⁷ şeklinde değerlendirerek kitabının diğer kısımlarında Doğu'da oluşan bu feodal düzenin tüm ayrıntılarına değinmiştir.

Merkez çevre ilişkisi, beraberinde merkez idaresinin taşradaki otoritesinin azalmasına neden olduğu gibi feodalite ve derebeyliğin yükselişinin fotoğrafı hâline de gelmiştir. Tanzimat Dönemi'nde merkezî otoritenin sağlanması amacıyla bazı adımların atıldığını görülür. Bölgede isyan çıkaran ve merkezî otoriteyi dinlemeyen aşiretleri mecburi göçe tabii tutarak en azından feodalitenin etkisi önlenmeye çalışıldığı bilinmektedir.

Feodalitenin oluşturmuş olduğu kaostan yararlanan önce aşiret reisleri daha sonra bölgenin yerel güçleri(şeyhler, ağalar) kendi soyundan gelenlerle birlikte aşiretlerin siyasallaşmasına oluşumuna destek oldular. Özellikle 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile beraber aşiret liderleri ekonomik olarak devletten aldıkları mülk toprakları sayesinde güçleri bir hayli artmıştır. Fakat aşiretin sadece feodal düzenden oluştuğunu söylemek biraz hayali olabilir. Çünkü aşiretler sosyolojik bir boyutta araştırıldığında dinsel, ekonomik ve biraz da baba erkil toplumun oluşturmuş olduğu düzendir. Bu yüzden aşiret düzeninin siyasette yer alması ise bölgedeki devletlerin ve aşiretlerin kendi aralarındaki mücadeleden bir adım öne geçmek istemesinden doğduğu gerçeği vardır.

Türkiye'nin yapısal sorunları içerisinde Doğu bölgesinde merkez çevreye hapsedilmiş durumda, bunun yanında tarım ekonomisinden Sanayi İnkılabı'na geçiş süreci geciktiği için bir takım yerel güçler hem iktidarda hem de bölge nezdinde etkisini gösterebilmektedir. Tüm

² M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, M.E.B, Anlara, 1961, s. 75.

³ C. Aladağ, *Milli Mesele ve Doğu'da Feodalite-Aşiret*, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul, 1976, s. 143.

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kıratlı), TTK, Ankara, 2007, s. 441.

⁵ Lewis, *a.g.e.*, s. 441.

⁶ Lewis, *a.g.e.*, s. 441.

⁷ Cem, *a.g.e.*, s. 203.

bunların ötesinde bu güce temel dayanak sağlayan ve buna göz yuman temel etkenin bölgedeki devletlerin yerel güçleri yanlarına çekmek için aşiretlere verilen vesayete karşılık özerlik haklarıdır.

Zaten bu yönde merkezî otorite anlamında kanunnameler de çıkarılmıştır. II. Abdülhamid Dönemi'nde milliyetçilik akımının da etkisiyle ve Ruslar tarafından da kışkırtılan Ermenileri kontrol altına almak, aşiretler arası balansı ayarlamak ve Kürtler'i milli devlete bağlılıklarını sağlamak amacıyla Hamidiye Alayları kurulmuştur. İlk başlarda görevini layığıyla yerine getiren bu jandarma gücü daha sonra aşiretlere hizmet ve ağaların gücüne güç katmaya başlamıştır. İkinci Meşrutiyetle beraber sağlanan toplumsal mutabakat kendisini batıda gösterdiği gibi doğuda bazı kıpırdamaların haberci durumundaydı. Zira bölgenin idaresinde herhangi bir problemle karşılaşılması için geçici önlemler alınması, mevcut statükonun korunması esasından uzaklaşarak "*saha-i ihtimamiye*" yani bölgenin içinde bulunduğu sıkıntıların dikkate, ciddiye alınarak çok çalışması, en azından küçümsenemeyecek problemlerin olduğunun şuuruna varılarak Doğu'da radikal çözümlerin kaçınılmaz olduğunun kabul edilmesi hususunu son derece önemli adımlar olarak kabul edebiliriz.⁸ Bu adımların başında da siyasi otoriteyi sağlama yolunda liyakatli valilerin ve memurların gönderilmesi, aşiretleri yola getirmek için nasihat heyetlerinin gönderilmesi,⁹ asayişsizliği ortaya çıkaran nedenlerin üzerine gidilmesi gibi faktörlere de başvurulmuştur. Ancak gerek siyasi konjonktürün uygun olmaması gerekse de Trablusgarp ve Balkan Savaşları dolayısıyla oluşan iç istikrarsızlık (İttihat Terakki-Hürriyet ve İtilafçılar arasındaki mücadele) gibi nedenlerden dolayı başarı sağlanamamıştır.

Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Harbi'ne girerken diğer bölgelerde olduğu gibi Doğu'da da ciddi bir merkezî otorite krizini yaşamıştır. Doğu'nun bu tarihsel özellikleri (aşiret, ağa, bey) ve merkezle arasındaki sözsüz antlaşması, Cumhuriyet'ten sonra da önemini ve etkisini korumuştur.¹⁰ Milli mücadeleyle beraber ne kadar yeni oluşan Kemalist sistem aşiretlerle uğraşarak ulus devlet anlayışı yerleştirilmeye çalışıldıysa da bu durumun uzun sürmediği aşikârdı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi, kendinden önceki Osmanlı Devleti'nin sosyolojik yapısını reddederek, yeni bir ulus yaratma çabası içinde olmuş, bu çabalar da ülkede birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dönüşüme en çok direnç gösteren yapı ise aşiret olgusudur. Çünkü Osmanlı Devleti yıkılırken, sadece bir devlet yıkılmamıştı. Geriye bıraktığı toplum ise halen yerinde durmaktaydı. Toplumun sahip olduğu fraksiyonlar ise imparatorlukla uyum içindeydi. Ancak yeni kurulan Türk Devleti ulus-devlet anlayışını kabul etmiş, aşiret yapılanmasına karşı çıkan bir vaziyet almıştı. Bu koşullar altında, aşiretler tarafından çıkarılan birçok isyan, devletin yaşadığı asayiş, güvenlik ve diğer sorunların da bir şekilde merkezine oturtulmuştur. Bunun için Kemalist kadro, toplum adına yapılacak reformlarla tektipleşme yoluna gitmiştir. Buna tepki ise aşiretlerin kendi statükolarını ve kazanımlarını koruma adına kimi zaman isyan kimi zaman da asayişsizlik şeklinde oldu. Kemalist kadro ise yeni Türkiye'nin kangren olmuş problemine çözüm bulma adına birçok dönüştürücü reformlar yapma ihtiyacı duymuştur. Bu dönüşüme rağmen direnç gösteren aşiretler, Türk siyasal hayatının da en önemli siyasi öznellerinden biri olmuştur. Ancak Kemalizm döneminde aşiretlerin siyasal güçlerine kırma yolunda birçok adım atılmıştır. Atılan adımlar genellikle iskân mühendisliği şeklinde tebarüz etmiştir. İskân yasaları ve doğuyla ilgili hazırlanan raporlarda güvenlik konseptinin etkili olduğu söylenilebilir.

Türkiye'de sanayileşmeyle birlikte köyden kentte göç olgusu sonucu oluşan yeni konjonktürde yalnızlık, barınma ihtiyacı ve diğer sosyal sebeplerin ortaya çıkması beraberinde

⁸ Erdal Aydoğan, *İttihat Terakki'nin Doğu Politikası (1908- 1918)*, Ötügen Neşriyat, Ankara, 2005, s. 200-201.

⁹ Bu nasihat heyetlerinin başında da Van Valisi Tahsin Bey gelmektedir. Örneğin Van Valisi Tahsin Bey, Kürt aşiret reislerini uyarmak için hükümetten şu istekte bulunmuştur. "Umum Osmanlı ve İran Kürt aşair(aşiretler) nezdinde bir mevk-i muhabbet ve ihtiram kazanan Erkan-ı Harb Abdülkadir Efendi'nin şu aralık burada bulunması ve her türlü su-i tefhimatı izale ile mülk ve milletçe pek ziyade faydeli olacağından Harbiye Nazırı Hazretleri tarafından müsaade istihsaline" ya da Van bölgesinde yaşayan aşiretlerin yola getirilmesi için Şeyh Mehmet Sadık Efendi'den yardım istenmesi gibi. Bknz: Erdal Aydoğan, *İttihat Terakki'nin Doğu Politikası (1908- 1918)*, Ötügen Neşriyat, Ankara, 2005, s. 202-203.

¹⁰ Cem, *a.g.e.*, s. 492.

aşiret üyelerinin şehirlerde kenetlenmesini ortaya çıkardı. Bu birliktelik yeni bir oluşumun yani *şehirli aşiret'in* varlığın habercisiydi. Öyle ki siyasi partilerin bir topluluk olarak aşiretleri görmezden gelmesi mümkün değildi. Bu sebeple 1945'den başlamak üzere çok partili hayata geçiş sürecinde Demokrat Partisi, Doğu ve Güneydoğu'daki oyları alabilmek için bu aşiretleri desteklemek zorunda kaldı. Bilhassa toprak ağalarını da yanına alan DP iktidarı bir anlamda Kemalistlerin Kürt feodallerine yönelik sürdürdüğü politikalara son verdi. Bölgelerinde etkin olduklarından orta ve batı Anadolu'ya sürgüne yollanan Kürt feodalleri için zaten 1945 sonrasında belirli yumuşamalar başlamıştı. 1947'de daha önceki ayaklanmalar sırasında sürgün edilen Kürt feodalleri için bir kararname çıkarıldı. Bu kararname ile hem geri dönebiliyor, hem de topraklarının önemli kısmına yeniden sahip olabiliyorlardı. Bu kararname işbirliğinin tescili oldu. Bunu DP'nin 1950'de çıkardığı özel af izledi. Bu özel af yasasıyla 1925 ve sonrasında Suriye'ye kaçanlar için geri dönüş başladı.

İlk defa siyasetçiler, aşiretlerin ayaklarına giderek onların oylarına talip olduklarını bu oy karşılığında devlet bürokrasisinde veya seçmen aday listelerinde kendilerine yer vereceklerini ifade ettiler. Oluşan bu ikili dönüşüm sayesinde aşiretler var olan güçlerine bir de siyaset yelpazesini ekleyerek *siyasileşmiş aşiret* tanımını oluşturdular. DP'nin sınıf temeli büyük toprak sahipleri ile burjuva arasında yapılan ittifaka dayanıyordu.¹¹ Bunun yanında yıllarca tek parti egemenliğinde baskı gören doğudaki halk, söylemlerinde hürriyet ve özgürlük gibi kavramları bir yapı içerisinde barındıran DP'nin bu görüşlerinde samimiyetle davranmış olması da oyların kendilerine kaymasını sağladı. Özellikle Şanlıurfa açısından değerlendirildiğinde 1950 Genel Seçimlerinde oyların Önceki seçimlerde Halk Partisinin kalesi olan Urfa, 1950 Genel Seçimlerinde bu sefer tercihini Demokrat Parti'den yana kullanmıştır. Kayıtlı 122 bin seçmenin bulunduğu Urfa'da, 108 bin oy kullanılmıştır.¹² Katılım oranı ise yüzde 88,7'dir. DP, oyların yüzde 52'ini alarak 6 milletvekiline sahip olurken, CHP ise oyların yüzde 48'i ile 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Temsilliyet babında problem, yukarıda da değinildiği gibi bir ilde en çok oyu hangi parti alırsa, o ilin bütün milletvekillerini o partinin kazanacağı ibareye göre düzenlenmiştir. Seçim sonrası özellikle Demokratların, Urfa'da gövde gösterisi yaptıkları, bu zaferi davul zurnayla kutladıkları arşiv belgelerinde yer almaktadır. Buna göre DP listesinden Necdet Açıkan, Feridun Ayalp, Feridun Ergin, Ömer Cevheri, Celal Öncel, Reşit Kemal Timuroğlu, CHP listesinden ise Hasal Oral seçilmişlerdir.¹³ DP listelerinden seçilen Hacı Ömer Cevheri, Şeyhanlı Aşireti'nin önde gelen isimlerinden olup, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra mecburi iskâna tabi olan Kürt aşiret reislerindedir. Ömer Cevheri, 1940'ların başında Urfa'ya dönmüş önce CHP İl Başkanlığını yapmış, daha sonra gelen teklif üzerine 1946 Genel Seçimleriyle beraber DP'ye geçmiş ve 1950 Genel Seçimlerinde IX. Yasama Dönemi Milletvekili olarak seçilmiştir.¹⁴ Bir diğer aday olan Mehmet Celal Öncel¹⁵, Öncel Aşireti'nin Rejisidir. DP listelerinden aday olan Hasan Oral ise Bucak Aşireti'nin siyasete sunduğu bir diğer adaydır. Hasan Oral bir önceki yasama döneminde CHP'den milletvekilliği yapmıştır.

1950 Genel Seçimlerinde halkın gösterdiği teveccühü iyi değerlendiren DP, ezici bir çoğunlukla yeniden iktidara geldi. Bu zafer, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne de yansdı. DP'nin bölgede büyük bir zafer kazanmasının önemli sebepleri vardı. Bir kere ekonomik durum DP'nin lehineydi ve halk da bu durumdan memnundu.¹⁶ Diğer taraftan köylü topraklarının makineleşmesi neticesinde bunun ekonomik olarak köylülere olumlu yansması akabinde çiftçi kesiminin tercihinin oy olarak DP'ye dönmesini sağladı.¹⁷ Ayrıca bölge din açısından hassas bir konuma sahip olduğu için DP, önce "*Arapça Ezan Yasağını*" kaldırdı ve hemen akabinde Kürt

¹¹ Suat Oktar-Arzu Varlı, "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikaları", *İ.İ.B.F. Dergisi*, Marmara Üniversitesi, XXVII, S. I, 2010, s. 6.

¹² TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, TÜİK Matbaası, 2012, s. 88.

¹³ BCA, 490.1.0.0.380.1603.1

¹⁴ IX. Yasama Dönem Şanlıurfa Milletvekili olan Ömer Cevheri aslen çiftçidir. *TBMM Milletvekili Kişisel Dosyası*, Sicil No: 1904, Defter No: 4, Zarf No: 61.

¹⁵ Şanlıurfa doğumlu olan Celal Öncel aslen avukattır. *TBMM Milletvekili Kişisel Dosyası*, Sicil No: 1906, Defter No: 4, Zarf No: 60.

¹⁶ Mustafa Sönmez, *Kürt Sorunu ve Demokratik Özerklik*, NotaBene Yayınları, Ankara, 2012, s. 338.

¹⁷ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Ceylan Matbaacılık, Bursa, 1996, s. 113.

aşiretleri arasında saygınlığı olan şeyhlerin iadeyi itibarlarını geri verdi.¹⁸ DP'nin yaşanan coğrafyada önemli bir oy oranına sahip olmasının bir diğer sebebi olarak da *Otuz Üç Kurşun* olarak tarihe geçen Van'daki otuz üç kişinin öldürülmesine sebep olan General Mustafa Muğlalı'nın yargılanmasıdır.¹⁹ DP'nin bu yaklaşımı karşısında bazı şeyhler bu partiye oy toplama işlevini üstlendi ve parti de onların üstü örtülü ve göze batmayacak bir üslupla Kürt milliyetçiliğine seslenerek oy toplamalarına izin verdi.²⁰ DP döneminde diğer gruplara verilen özgürlüğün Nurculuk hareketine de verilmesi ve bu grubun DP'ye sempatiyle yaklaşımları, DP'nin oyunun artmasında temel etkenlerdir. DP'nin bölgede güçlü olmasının bir diğer nedeni de aşiret reislerine ve ağalara milletvekili aday listelerinde kendilerine yer vermesidir. 1950'lere kadar merkezi otorite doğuda feodaliteyi ortadan kaldırmak için çeşitli yollara başvurmuştu. 1950'den sonra ise bölgedeki oyları kontrol eden aşiret reislerinin önemi artmış, iktidar partileri, destekçisi olan aşiretlere kaynak akışı sağlamaya başladı.²¹ Aşiretler, sağlanan destek sayesinde güçlenmeye başladıkları gibi, oy deposu olarak bu feodalitenin bir parçası hüviyetinde, DP'ye büyük miktarda oy kazandırdı. Öyle ki bu aşiretler, artık vilayetlerinin il ve ilçe başkanlıkları kazanmak için diğer aşiretlerle mücadeleye dahi başladılar. DP'nin bu girişimi karşısında CHP de bölgede siyasetin aşiretsiz yapılamayacağına kanaat getirmiş, aşiret reislerinden faydalanma yoluna başvurma gereksinimi hissetti. Ancak CHP'nin bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış. Bunun temel sebebi, aşiret reislerinin CHP'ye güvenmemesinde aranabilir. Şanlıurfa özelinde bakıldığında toplam 130 bin seçmenin oy kullandığı 1954 seçimlerinde oyların 65 binini alan DP 8 milletvekili çıkarmıştır. Bucak Aşireti'nin Reisi Remzi Bucak, Milli Aşireti'nin Reisi Mustafa Ekinci ile yine Bucak Aşireti'nin adayı Hasan Oral ise CHP'den DP'ye geçmiştir.

DP'nin iktidar döneminde yapılan son seçimler 1957 yılında yapıldı. 1957 yılının ekim ayında yapılan genel seçimlerde oyların % 47.70'ni alan DP, 424 milletvekili, CHP ise oyların % 40.82'sini alarak 178 milletvekili, oyların % 7.19'unu alan Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) ise 4 milletvekili çıkarmıştır.²² DP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde oy oranının düşüş sebeplerini değerlendirecek olursak karşılaşılabileceğimiz ilk olgu, aşiret reislerinin DP iktidarına sırt çevirmesidir.²³ Aşiret reislerinin DP'den vazgeçmesinin sebepleri arasında ekonominin kötüye gitmesi ve iktidara iyice yerleşen DP'nin artık feodal beylere ihtiyacı olmadığına dair emarelerin ortaya çıkmasıdır.²⁴ Aşağıda da görülecektir ki DP'nin doğuda kazanmış olduğu başarıyı idrak eden CHP'nin, DP analizlerine yakın bir politika izleyerek bölgedeki oyları kendi lehine çevirmeyi başardığı görülecektir.

Bir önceki seçim de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplamında sadece 2 milletvekili çıkarabilmiş olan CHP, 1957 Genel Seçimlerinde aday listelerinde aşiret reislerini ve büyük toprak sahibi ağalarını göstererek önemli bir sonuç elde ettiği ortaya çıkmıştır. CHP'nin izlemiş olduğu bu politikanın yanı sıra kötüleşen ekonomik koşullar nedeniyle sıkıntı çeken köylüye yönelik popülist yaklaşımı da bölgedeki oyları kazanmasında yardımcı olduğu söylenilebilir. Ayrıca CHP'nin doğu bölgeleri için belirlemiş olduğu adayların ilk defa aday olması ve yaşça genç olan kişileri tercih etmesi de partinin lehine olmuştu. Şunu unutmamak gerekir ki CHP, yıllarca bu coğrafyada gösterdiği adayların genellikle aynı kişiler olması ve yüzü eskijen milletvekillerinin halkın nezdinde bıkkınlık uyandırması CHP'nin başarısızlık nedenleri arasında yer almakta idi. CHP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için yıllarca benimsemiş olduğu uzaktan kumanda misali belirlemiş olduğu adayları bu sefer halkın istediği ve bölgede etkili kişilerden seçmesi seçim başarısına artı bir puan kazandırmıştır. Şanlıurfa özelinde 1957 Genel Seçimlerinde toplam 130 bin seçmen oy kullanmış olup, CHP oyların 65 binini alarak 9

¹⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 120-121.

¹⁹ Mustafa Sönmez, *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 1992, s. 141.

²⁰ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 376.

²¹ Nezahat Altuntaş, *Türkiye'de Etnik Kimlik Farklılaşmasında Din-Mezhep Etkisi ve Siyasete Yansıması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 2002, s. 100.

²² Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 169.

²³ Sönmez, *a.g.e.*, s. 341.

²⁴ Sönmez, *a.g.e.*, s. 341-342.

milletvekiline sahip olmuş, DP ise 57 bin oy almasına rağmen milletvekili çıkarmayı başaramamıştır. Buna göre CHP listelerinden Kırvar Aşireti Reisi Abdurrahman Odabaşı, Davaran Aşireti Reisi Ömer Yüksel, Şeddadi Aşireti Reisi Aziz Gökkan, Barazi Aşireti Reisi Yaşar Alhas Şanlıurfa'dan milletvekili seçilmiştir. DP ise Urfa'dan herhangi bir milletvekili çıkaramamıştır. Tunceli'de ise Koçgiri Aşireti'nden Hızır Aydın, Kureyşan Aşireti Reisi Arslan Boran, CHP listesinden parlamentoya girmişlerdir.

Son genel seçimlerde hatırı sayılır bir oy kaybına uğrayan DP, bu durumu sertleşen ve çatışmacı bir anlayışla kendi lehine döndürme yoluna gitti.²⁵ Bu tutum, CHP'nin yıllardır izlediği bir politikaydı ve bu politikanın CHP'yi iktidardan uzaklaştırdığı ise halen zihinlerde yer alıyordu. DP'nin ise bu durumdan ders çıkarması gerekirken tam tersi bir yola tevessül etmesi tabiri caizse kaçınılmaz bir sonun başlangıcı oldu. 27 Mayıs 1960 günü Türk Silahlı Kuvvetleri, en kısa zamanda milleti seçime götürecek bir Kurucu Meclis kurmak amacıyla yönetime geçici olarak el koyduğunu ilan etti.²⁶ Haberi Eskişehir gezisinde öğrenen Başbakan Menderes Kütahya'da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Çankaya'da tutuklandı.²⁷

27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası Milli Birlik Komitesi özellikle doğu halkın geri kalmasından DP ile iş birliği yapan köy ağları ile aşiret reislerini sorumlu tuttu ve yüzlerce feodal lider Sivas'a sürüldü.²⁸ 27 Mayıs Darbesi'nden sonra aşiret liderlerinin yardımıyla Ekrem Alican başkanlığında kurulan Yeni Türkiye Partisi(YTP) feodal yapı için bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktasını ortaya çıkaran, YTP'nin kurulduktan sonra katıldığı 1961 Milletvekili Genel Seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu'daki oyların büyük kısmını alması doğuruyordu.²⁹ YTP, sosyolog ve siyasetçilerin deyimiyle aşiretlerin siyasallaşması ve dernekleşmesinin örneğini oluşturmuştur. Nitekim 1961'deki seçim sonucunda YTP ve CHP Doğu ve Güneydoğu'daki oyların büyük bir bölümünü aldılar.³⁰ 1961 Genel Seçimlerine göre Şanlıurfa'da YTP, Şanlıurfa Milletvekillerinden Badıllı Aşireti'nin Reisi Kemal Badıllı, Öncel Aşireti'nin Reisi Celal Öncel, XII. Yasama Dönemi YTP listelerinden kendilerine yer buldular. CHP ise Bucak Aşiretinden Osman Ağan'ı, Karahanlı Aşiretinden Bekir Sami Karahanlı'yı Meclis'e sokmayı başarmıştır.

1965, 1969, 1973 ve 1977 Genel Seçimlerinde DP'nin mirasını alan Adalet Partisi, CHP ve Milli Selamet Partisi bu mirası Doğu'da sürdürebilmek için aşiretlere ve ağalara sarılmak zorunda kaldı. Nitekim de bu konuda başarılı olduğu gibi güçsüz olan aşiretlerin siyaset sayesinde güçlendikleri hususu dikkat çekmiştir. Bu iki seçimde de Şanlıurfa'dan Şeyhanlı Aşireti'nden Necmettin Cevheri, Bucak Aşireti'nden Mehmet Celal Bucak, Köran Aşireti'nden Hüsamettin Köran, Karakeçili Aşireti'nden Bahri Karakeçili, Milli Aşireti'nden Halil Milli, Öncel Aşireti'nden Abdülkadir Öncel, Baziki Aşireti'nden Mehmet Aksoy ve Necati Aksoy Adalet Partisi'nden, Melik Aşireti'nden Vehbi Melik, Ahmet Melik, Dınai Aşireti'nden Salih Kılıç, Paydaş Aşireti'nden Celal Paydaş CHP'den milletvekili seçilmişlerdir. Bu iki seçim de göstermiştir ki, artık bölgede özellikle Şanlıurfa'da aşiretsiz siyaset yapılamaz olduğu gerçeği ön plana çıkmıştır. Bu seçimlerde Adalet Partisi(AP), yine aşiret ağalarının sayesinde bölgede birinci parti olmaya devam etti.

Aşiret siyaset döngüsünün örneklerini oluşturan genel seçimler, aşiretlerin güçlenmesine neden olduğu gibi bölgede daha önce başlayan feodal düzenin kökleşmesini de katkıda bulunmuştur. Aslında bir vakıa problemi olarak öne çıkan feodalitenin, sosyal ve siyasi ilişkiler bakımından bölgede hiçbir zaman ortadan kalkmadığını görülür. Zira 1970'lerde başlayan işçi hareketlerine en büyük tepkinin aşiret ağalarından gelmesi bu ilişki boyutunun basamaklarını oluşturur.

12 Eylül Darbesi'nden sonra demokrasiye geçiş sürecinde Turgut Özal'ın Anavatan Partisi(ANAP), bölgede aşiretsiz siyaset yapmasına rağmen birinci parti olmayı başarmıştı. Fakat

²⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, Ertuğrul Ahmet Tonak, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, s. 129-130.

²⁶ *Cumhuriyet*, 28.05.1960, No: 12867, s. 1.

²⁷ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 164.

²⁸ Nevzat Çiçek, *27 Mayıs'ın Öteki Yüzü Sivas Kampı*, Lagin Yayınları, 2010, s. 20.

²⁹ *T.C. Resmî Gazete*, 7.11.1961, Sayı: 10960, s. 5825-5826.

³⁰ Rüstem Erkan, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan Yayınları, 2005, s. 181.

bu daha çok askerî rejime olan tepki oylarıydı. Bunun yanında aşiret üyelerinin birçoğu da hapisteydi. Özellikle Şanlıurfa'da Karakeçili Aşireti'nden Bahri Karakeçili ile Dınai Aşireti'nden Mustafa Demir sadece aşiret kontenjanından seçilmişlerdir. 1987 milletvekili genel seçimlerinde Süleyman Demirel'in Doğru Yol Partisi(DYP) ve ANAP, aşiret liderlerine dayanmalarına rağmen bölgede istedikleri oranda oy alamadılar. Çünkü bu sefer ortaya çıkan terör örgütü aşiret üyelerine yeterince şans tanımadı. Bunun yerine kimlik üzerinden siyaset eden milletvekilleri halkın teveccühünü kazandı.

1991 ve 1995 milletvekili genel seçimlerinde aşiret liderleri yerine bu sefer eğitimli çocuklarının siyasete soyunduğunu görüldü. Zira artık aşiretler de çağdaşlaşmadan nasibini alıyordu. Diğer taraftan kimlik siyaseti yapan siyasetçiler de ön plana çıkmaya başladı. Bu durumdan aşiretler hiç de mutlu olmadılar. Çünkü kendilerine güç sağlayan siyaset ellerinden alınmıştı. Nüfuzlu beyler tabloyu eskisine çevirmek ve kimlik siyasetinin önüne geçmek için koruculuktan tutun da her türlü devlet otoritesinin yanında yer alarak eski vaziyetlerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu dönemden sonra en ilginç olanı aşiretlerin siyasette kartelleşmesidir. Artık aşiretlerin izni olmadan partilerde yer almak güçleşmişti. Parti il başkanlıkları, encümenler, milletvekilleri ya aşiret liderlerinden ya da aşiret üyelerinden seçiliyordu. Şanlıurfa özelinde bakıldığında Bucak Aşireti'nden Sedat Bucak, Şeyhanlı Aşireti'nden Necmettin Cevheri, Fevzi Şihanlıoğlu Doğru Yol Partisinden, Mirkelam Aşireti'nden Ferit Aydın Şeynalıoğlu, Şeyhanlı Aşireti'nden Seydi Eyyüpoğlu Anavatan Partisinden, Kırvar Aşireti'nden Ahmet Kırvar, İzol Aşireti'nden Zülfikar İzol Refah Partisi'nden milletvekili oldular.

2000'li yıllara doğru aşiretlerin bölgedeki hegemonyalarından hiçbir şey kaybetmediklerini ifade etmek gerekir. Çünkü 1999 ve 2002 milletvekili genel seçimlerinde aşiret liderlerini seçmen aday listelerinde, il meclis aday listelerinde görmek mümkündür. Ayrıca aşiretler için ideolojinin partinin önemli olmadığı bu seçimlerde adayların parti değiştirdiği, sola hitap eden bir partide siyaset yapan aşiret ağalarının sağcı zihniyetine sahip bir partiye geçmesinde hiçbir sakınca olmadığını gösteriyordu. 1999 Genel Seçimlerinde Şanlıurfa'da milletvekili listelerinde yine aşiretlerin izini görmek mümkündür. Bucak Aşireti'nden Sedat Bucak, Şeyhanlı Aşireti'nden Necmettin Cevheri, Fevzi Şihanlıoğlu Doğru Yol Partisinden, Kırvar Aşireti'nden Ahmet Kırvar, İzol Aşireti'nden Zülfikar İzol Refah Partisi'nden milletvekili oldular.

2002 milletvekili genel seçimleri ise aşiretlerin güçlerinin zirveye ulaştığı dönem olarak değerlendirilebilir. Bu seçimlerde her bölgede birinci parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Doğu ve Güneydoğu'da aşiretlerin sayesinde oyların % 23'ünü almıştır. AKP bu bölgeden 7 milletvekili çıkarırken, CHP ise 4 milletvekiline sahip olmuştur. Şeyhanlı Aşireti'nden Sabahattin Cevheri, Kalendar Aşireti'nden Turan Tüysüz, İzol Aşireti'nden Zülfikar İzol, Melik Aşireti'nden Vedat Melik, Şeyhnebi Aşireti'nden Mahmut Kaplan bu dönemde milletvekili olan kişilerdir.

Sonuç Yerine

Türkiye'nin ciddi meselelerinden biri olan aşiret sistemi, son tahlilde siyasal kültürünün önemli bir merhalesini oluşturmaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e süreklilik açısından miras bırakılan bu ilişki yumağı, esasında Kemalist sistemin üniter devlet tanımına ve solidarist-korporatist toplum yapısına uymuyordu. Bu nedenle Kemalistler, aşiret sistemini ortadan kaldırma adına özellikle iskân mühendisliğine sık sık başvurdular. Her ne kadar aşiretlerin bölünmesini kısa sürede hissettirse de uzun vadede bu süreç aşiretler hakkında gettolaşma olgusunu ön plana çıkardı. 1950 yılına kadar aşiretlerin siyaset ile olan ilişkisi kısıtlı ve zımnî bir konsolidasyonu içeriyordu.

Çok partili hayata geçişle beraber aşiret liderlerinin siyasete soyunması ve aşiretlerin kendi yurtlarına dönmesi için kanun çıkartılması yani itibarlarının geri verilmesi aşiret düzeninin hortlamasına neden olmuştur. Bu dönemde artık aşiretler şehirleştirdiği gibi köydeki muhtarlıklarla yetinmemiş, aşiret liderleri şehirdeki meclis üyeliklerinden tutun da encümen, il başkanlığı ve milletvekilliğine aday olmuşlardır.

Siyasetçiler arkalarında sağlam bir oy potansiyeli taşıyan aşiret ağalarını görmezden gelmesi mümkün değildi. Nitekim 1950 milletvekili genel seçimlerinde Şeyhanlı Aşiret lideri Hacı Ömer Cevheri'nin DP taraflarından siyasete girmesiyle aşiret siyaset ilişkisi başlamış oldu. Bilhassa toprak ağalarını da yanına alan DP iktidarı bir anlamda Kemalistlerin Kürt feodallarına

yönelik sürdürdüğü politikalara son verdi. Bölgelerinde etkin olduklarından orta ve batı Anadolu'ya sürgüne yollanan Kürt feodalleri için zaten 1945 sonrasında belirli yumuşamalar başlamıştı. 1947'de daha önceki ayaklanmalar sırasında sürgün edilen Kürt feodalleri için bir kararname çıkarıldı. Bu kararname ile hem geri dönebiliyor, hem de topraklarının önemli kısmına yeniden sahip olabiliyorlardı. Bu kararname işbirliğinin tescili oldu. Bunu DP'nin 1950'de çıkardığı özel af izledi. Bu özel af yasasıyla 1925 ve sonrasında Suriye'ye kaçanlar için geri dönüş başladı.

Bu gelişmelerden sonraki dönemde yani 1954 ve 1957 milletvekili genel seçimlerinde aşiretlerin hem aday listelerinde hem de yapılan il meclis seçiminde ön planda oldukları aşikârdır. 27 Mayıs Darbesi sonucunda oluşan yeni anayasanın vermiş olduğu rahatlıktan yararlanan aşiretler ilk parti düzeyinde güçlerinin zirvesine ulaştılar. Ekrem Alican öncülüğünde ve aşiret liderleri ile ağaların desteği sonucunda kurulan Yeni Türkiye Partisi(YTP) demokrasi açısından incelenmesi gereken bir süreç olarak lanse edilebilir. YTP, sosyolog ve siyasetçilerin deyimiyle aşiretlerin siyasallaşması ve dernekleşmesinin örneğini oluşturmuştur. Nitekim 1961'deki seçim sonucunda YTP'nin Doğu ve Güneydoğu'daki oyların % 40'ını alırken, 1965 genel seçimlerinde ise Türkiye genelinde % 3,2 oy almıştır, oy potansiyeli olan Doğu'da ise yüzde % 35'lere varan dilimlere uzanmıştır. Aynı seçimlerde Demokrat Parti'nin yerine kurulan Adalet Partisi listelerinde gösterdiği aşiret reisleri sayesinde bazı yerlerde birinci, bazı yerlerde ise ikinciliği elde etmiştir.

Aşiret siyaset döngüsünün örneklerini oluşturan genel seçimler, aşiretlerin güçlenmesine neden olduğu gibi bölgede daha önce başlayan feodal düzenin kökleşmesini de katkıda bulunmuştur. Aslında bir vakıa problemi olarak öne çıkan feodalitenin, sosyal ve siyasi ilişkiler bakımından bölgede hiçbir zaman ortadan kalkmadığını görülür. Zira 1970'lerde başlayan işçi hareketlerine en büyük tepkinin aşiret ağalarından gelmesi bu ilişki boyutunun basamaklarını oluşturur.

Demokrasiden bahsederken demokrasinin yalnızca Batı bölgelerinde uygulandığını düşünmek yanlış olmasa gerek. Çünkü Doğu bölgelerinde aşiret liderlerinin bir takım yerlerde açık oy kullanan yandaşlarına hangi partiye oy vereceğini belirtmesi ya da işaret etmesi, yani seçmenin özgür iradesinin nüfuzlu beyler tarafından belirlenmesi kişileri Doğu'da demokrasinin olmadığı söylemeye itiyor.

1977 milletvekili genel seçimlerinde aşiretlerin karşısında olan CHP, aşiret liderlerini Doğu bölgelerinde aday göstererek bölgede önemli bir güç elde etmiştir. Ayrıca Bülent Ecevit'in arkasına aldığı rüzgârı da unutmamak gerekir. 12 Eylül Darbesi'yle aşiretler büyük yara almıştır. 1983 milletvekili genel seçimlerinde çok fazla etkili olamalarına rağmen, 1987 genel seçimlerinde aşiretler yine siyasette aktif rol oynamıştır. Zira bu dönemde parlamenter seçilen milletvekillerinin büyük çoğunluğu aşiret reisleridir. 1991 milletvekili genel seçimlerinde artık aşiretlerin yerini kimlik siyaseti yapan siyasetçiler almıştır. Fakat aşiretler bu durumdan hiç mutlu değildiler. Çünkü kendilerine güç sağlayan siyaset ellerinden alınmıştı. Nüfuzlu beyler tabloyu eskisine çevirmek ve kimlik siyasetinin önüne geçmek için koruculuktan tutun da her türlü devlet otoritesinin yanında yer alarak eski vaziyetlerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu dönemden sonra en ilginç olanı aşiretlerin siyasette kartelleşmesidir. Artık aşiretlerin izni olmadan partilerde yer almak güçleşmişti. Parti il başkanlıkları, encümenler, milletvekilleri ya aşiret liderlerinden ya da aşiret üyelerinden seçiliyordu.

1999 milletvekili genel seçimlerinde aşiretlere dayanmayan siyasetin etkin olamayacağı artık açığa çıkmıştı. Zira bu seçimlerde Türkiye genelinde birinci parti olan Demokratik Sol Parti(DSP) Doğu ve Güneydoğu'da aşiret liderlerine yer vermediği için bu bölgede sadece iki milletvekili çıkarabilmiştir. Şanlıurfa'da 518 bin seçmen olmasına rağmen DSP sadece 19000 oy almıştır. Milliyetçi Hareket Partisi ise Şanlıurfa'da Hacı Musa Aşireti'nin lideri Muzaffer Çakmaklı'yı aday gösterdiği için 35000 oy almış ve Muzaffer Çakmaklı milletvekili seçilmiştir. Zira Şanlıurfa'da, milliyetçi oylarının az olduğu düşünülürse aşiretlerin önemi ortaya çıkar. Yine bu seçimlerde aşiret reislerini listelerinde gösteren ANAP, DYP, FP, Şanlıurfa'daki oyların % 63'ünü almıştır.

2002 milletvekili genel seçimleri ise aşiretlerin güçlerinin zirveye ulaştığı dönem olarak değerlendirilebilir. Bu seçimlerde her bölgede birinci parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi, Doğu

ve Güneydoğu'da aşiretlerin sayesinde oyların % 23'ünü almıştır. AKP bu bölgeden 7 milletvekili çıkarmıştır.

2002 milletvekili genel seçimlerinde bazı aşiret reislerin siyasetten ayrıldığı görülmektedir. Örneğin Bucak Aşireti'nin lideri Sedat Bucak, Hacı Musa Aşireti'nin lideri Muzaffer Çakmaklı, Mehmet Yalçınkaya 2002 milletvekili genel seçimlerinde parlamenter seçilememişlerdir. 2002 milletvekili genel seçimleri tarihsel açıdan incelenecek olursa bazı aşiretlerin siyasete girdiği ve bu ilişkiden yararlandığı görülmektedir.

Tüm bunların yanında bu ilişki bağlamında aşiretlerin yerel seçimlerde etkisinin sınırlı olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Zira bunda şehirde yaşayan yerli halkın büyük çoğunlukta olduğu realitesi yaygındır. Yine çıkarılması gereken en önemli sonuçlardan biri kişilerin bir takım ayrıcalık elde etmek için aşiretlere tabii olduklarını ya da soyadlarını değiştirerek pastadan pay almaya çalıştıkları neticesidir.

Sonuç olarak aşiret siyaset ilişkisine bakıldığında bu ilişkinin aslında Osmanlı'dan beri var olduğu günümüze kadar da devam ettiği bir realitedir. Feodalitenin öncülüğünde kurulan bu düzen, bugün tüm yönleriyle olmasa bile varlığını hâlen devam ettirmektedir. Aslında bu sistemin korunmasında sosyal faktörlerin, devlet faktörünün ve aşiretin en önemli unsuru olan insanların etkili olduğu apaçıktır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali , Ertuğrul Ahmet Tonak (1990), *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay (1976), *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ALADAĞ, C. (1976), *Milli Mesele ve Doğu'da Feodalite-Aşiret*, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul.

ALTUNTAŞ, Nezahat (2002), *Türkiye'de Etnik Kimlik Farklılaşmasında Din-Mezhep Etkisi ve Siyasete Yansımaları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

AYDOĞAN, Erdal (2005), *İttihat Terakki'nin Doğu Politikası (1908- 1918)*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

BAŞGİL, Ali Fuat (1966), *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul.

BCA.

BRUÏNESSEN, Martin van (2015), *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul.

CEM, İsmail (1986), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

Cumhuriyet.

ÇİÇEK, Nevzat (2010), *27 Mayıs'ın Öteki Yüzü Sivas Kampı*, Lagin Yayınları.

ERKAN, Rüstem (2005), *Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri*, Kalan Yayınları.

FIRAT, M. Şerif (1961), *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, M.E.B, Anlara.

KARPAT, Kemal H. (2009), *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.

LEWIS, Bernard (2007), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kıratlı), TTK, Ankara.

OKTAR, Suat,-VARLI, Arzu (2010), "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikaları", *İ.İ.B.F Dergisi*, Marmara Üniversitesi, XXVII, S. I, İstanbul.

SARIBAY, Ali Yaşar (1996), *Siyasal Sosyoloji*, Ceylan Matbaacılık, Bursa.

SÖNMEZ, Mustafa (1992), *Doğu Anadolu'nun Hikâyesi*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.

SÖNMEZ, Mustafa (2012), *Kürt Sorunu ve Demokratik Özerklik*, NotaBene Yayınları, Ankara.

T.C. Resmi Gazete.

TBMM Milletvekili Kişisel Dosyası

TÜİK (2012), *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Ankara, TÜİK Matbaası.

FRANSIZ BASININDA LOZAN BARIŞ KONFERANSI**Şinasi SÖNMEZ**

Assist. Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit University, TURKEY, (isnmez7@gmail.com)

Abstract**Lozan Peace Conference on French Press**

On 30 October 1918, the Armistice of Mudros, between the Entente Alliance and the Ottoman State, officially ended the war between the alliances. Treaty of Sevres, the arrangement of the armistice for peace, was signed on 20 August 1920, as the Entente Alliances proposed, in Sevres, France. Turkish people had evaluated the agreement as an injustice made to themselves, so Turkish people started a War of Independence (Kurtuluş Savaşı) and signed a much different ceasefire agreement than Armistice of Mudros on October 11, 1922. England, France, Italy and Japan, as Entente Alliance, were assembled in Lausanne, Switzerland to make peace agreement of Mudanya Armistice. The conference, which spanned a two-stage long turn, made impact in various countries, both partial and impartial. Although the conference was decided to start on November 13, 1922, no delegation came to this date, except Turkish delegation. When Turkish delegation arrived in Switzerland, news and comments about the Turkish delegation had begun to take place in French newspapers. The progress of conference had taken part in newspapers from the beginning of conference on 2 November 1920 until 24 July 1923, when the agreement was signed. Numerous news and commentaries were made on the discussions on the conference and on the main disagreements between participating states and their delegations. In this study, major national newspapers were analyzed and French press's perspective on conference was reflected.

KEYWORDS: French press, Entente Alliance, newspapers**GİRİŞ**

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla¹ çekilmesi topraklarının işgal edilmesine yol açtı. İtilaf Devletleri Türkiye'nin Müttefikleri Almanya, Avusturya Macaristan ve Bulgaristan ile de ayrı ayrı ateşkes ve barış antlaşmaları imzalayarak galibiyetlerini ilan ettiler. 1919'da Paris'te bir konferans düzenleyerek galip devletler, yenilen devletlerin geleceği ve Osmanlı topraklarında nasıl bir düzen kuracaklarının kararını tartışmaya açtılar. Bir anlamda Paris Konferansı Ortadoğu'da İtilaf Devletleri'nin paylaşım pazarlıklarının yapacakları bir ortam oldu. Bundan sonra 1918'den 1922'ye kadar bu topraklarda kendi aralarında toprak değişimlerinin, ticari çıkarların düzenleneceği toplantı ve konferanslar olacaktı². İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını paylaşacak savaş öncesinde ve savaş devam ederken kendi aralarında gizlice yaptıkları anlaşmalar olduğu daha sonra öğrenildi³. Osmanlı Devleti'ne kendi aralarında anlaşarak şartlarının önceden belirlendiği Anlaşmayı 10 Ağustos 1920 yılında Sevres Barış Anlaşması olarak imzalattırdılar. Anlaşmanın şartlarını oluşturan maddelerin hiç biri Osmanlı Devleti yönetimine sorulmadığı gibi, âdete devleti ortadan kaldıran bir içeriğe sahipti. Dolayısıyla Osmanlı temsilciler istemeyerek anlaşmayı imza etmek zorunda kaldı⁴.

Sèvres Antlaşmasını imzalamaktan kaçınmalarını Osmanlı Hükümetinden isteyen Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu isteğinde başarılı olamadı. Fakat Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu anlaşmayı tanımadığını ilan etti. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sèvres Antlaşması ülke topraklarının işgal edilmesine, içeriden ve dışarıdan desteklenen azınlıkların ayaklanmasına, ülke insanının derin bir kargaşaya sürüklenmesine neden oldu. Mustafa Kemal

¹ Bkz. Mehmet Gönübol, Cem Sar; *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 8. Baskı, Ankara 1993, s. 3-5. Selahi R. Sonyel; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı Cilt:1, Ankara 1987, s. 7-19.

Sina Akşin; *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi 2. Basım, Cilt.1, İstanbul 1992, s. 51

² Mustafa Bıyıklı; *Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006, s.122.

³ Ömer Kürkçüoğlu; *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınevi, Ankara 2006, s.34-38.

⁴ Selahattin Tansel; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 1991, s.168.

Paşa'nın önderliğinde Anadolu'da başlatılan Kurtuluş Savaşıyla, İtilaf Devletleri ve onların işbirlikçileriyle yeni mücadelenin yapılacağı bir çatışma ve savaş dönemine girildi. Büyük Millet Meclisi çatısı altında birleşerek 12 Ekim 1922'ye kadar iç ayaklanmalar ve işgale karşı yapılan savaşlar sürdü. 9 Eylül 1922'de Yunanlıların İzmir'den çıkarılmasıyla sona eren savaş döneminden sonra İtilaf Devletleri yeniden bir ateşkes antlaşması ve sonrasında barış antlaşması önerisi yapmak zorunda kaldılar. Böylece Mudanya Ateşkes Antlaşması bu yeni dönemin ilk başlangıcı oldu⁵.

Mudanya Ateşkes Antlaşmasından hemen sonra taraflar bir barış antlaşmasının yapılmasına karar verdiler. Türkiye savaşı kazanan taraf olarak anlaşma müzakerelerinin Türkiye'de yapılmasını istemesine rağmen İtilaf Devletleri buna yanaşmadılar. Nihayet savaşta tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin Lozan kentinde 13 Kasım 1922'de bir konferans düzenleneceği Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne bildirildi⁶. Konferans tarihine kadar taraflar temsilcilerini belirleyecek ve belirtilen tarihte konferans başlayacaktı. Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey görevinden istifa ederek yerine İsmet (İnönü) Paşa getirildi Böylece İsmet Paşa baş delege Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka), delege olarak seçildiler. Türk heyeti 9 Kasım günü Sirkeci Garı'ndan törenle Lozan'a uğurlandı. Temsilcilerin yanında Türk heyeti yüz kişilik bir grupla konferans için Lozan'a 12 Kasım Pazar günü Doğu Ekspresi treniyle Lozan'a ulaştı⁷.

Lozan Konferansı iki aşamada gerçekleşen, uzlaşılması oldukça zor olan bir anlaşma olmuştur. Birinci aşaması, 20 Kasım 1922'de başlayarak 3 Şubat 1923'e kadar, ikinci aşaması, 23 Nisan 1923'te başlayıp 24 Temmuz 1923'e kadar sürmüştür. Oldukça geniş bir yankı uyandıran bu konferans, gazetelerde hemen hemen her gün haber olarak yer almış, çeşitli yazar ve politikacılar tarafından değerlendirilmiştir. Fransız basının ulusal ölçekte yayın yapan gazeteleri aynı şekilde konferansa ilişkin haber ve yorumlara sayfalarında yer vermiştir. Ayrıca Türkiye'ye ilişkin çok sayıda siyasal ve ekonomik değerlendirmeler yapılmıştır. Haber ve yorumların sayısal olarak çokluğu ve yoğunluğu nedeniyle önemli bulduklarımızı değerlendirdik. Dokuz ay gibi uzun bir süreyi kapsayan yayınların hepsinin çalışmada değerlendirilmesinin mümkün olmaması, konferansın birinci aşamasında ele alınan belli başlı konular ağırlık noktası oluşturdu. İkinci devrenin başlangıç tarihi ve Konferansın imzalandığı tarihe ilişkin gazetelerde yazan haberlerle yetinmek zorunda kaldık.

1. Konferansın Başlama Tarihinde Belirsizlikler

Lozan Konferansı başlamadan önce Birinci Dünya Savaşı'nın Müttefikleri İngiltere, Fransa ve İtalya ve Japonya, özellikle İngiltere'nin isteği ile müzakerelerde ortak hareket etmeyi kararlaştırdılar. İngiltere, müttefiklerine konferansta izlenecek yol belirlenmeden Lozan'a konferans heyetini göndermemelerini istedi. Bu yüzden 13 Kasım 1922'de başlaması kararlaştırılan konferans 20 Kasım'a ertelendi. Ertelenen süre zarfında Londra ve Paris'te İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin Dışişleri Bakanları i bir raya gelerek konferans süresince izleyecekleri yolu kararlaştırdılar.

Türk heyeti 11 Kasım 1922'de Lozan'a geldiğinde muhatabı olacak olan müttefik ülkelerin hiçbirinin temsilcisi orada yoktu⁸. Sonradan anlaşıldığına göre, erteleme kararı Türklerden başka bütün ülkelere bildirilmişti. Türk heyeti yola çıktıktan sonra daha Lozan'a ulaşmadan Fransız gazetelerinde gazetelerde ertelemeye ilişkin haberler yayılmaya başlamıştı. *L'action Française* gazetesi 11 Kasım'da haberi "Doğu Sorunu" başlığı altında "Lozan Konferansı 20'sine Ertelendi" diyerek duyurdu. Ertelene kararı Fransız Hükümeti tarafından Ankara Hükümeti'nin Paris temsilcisi Ferit (Tek) Bey'e sonradan bildirilmişti. Ferit Bey Ankara'yı, Hükümet ise Türk heyetini Lozan'a ulaştıktan sonra bilgilendirebildi. Gazetenin haberine göre İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilciler bir araya gelerek, önceden görüşülen konuları yeniden gözden geçirmeleri gerekiyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Fransa Başbakanı Poincaré'yi Londra'ya davet etti. Gazete, erteleme kararının İstanbul'da duyulmasından sonra tansiyonun iyice yükseldiği haberini de veriyordu. Gerilimi düşürmek için İtilaf Devletleri temsilcileri ile

⁵ Prof. Dr. Osman Özsoy; *Sultanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı, Olaylar, Belgeler, Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s.411.

⁶ M. Cemil Bilsel; *Lozan*, Cilt 2, Sosyal Yayınları, İstanbul 1998, s.2.

⁷ Bilal N.Şimşir; *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara 2014, s.10-14.

⁸ İsmet, İnönü; *Hatıralar*, 2.Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara 1987, s.51.

Refet (Bele) Bey'in görüşmeler yaptığını bildiriliyordu. Refet Bey'in gerilimin düşmesinin konferansın biran önce başlamasına bağlı olduğunu söylediğini aktarıyordu. Tek taraflı alınan bu erteleme kararına Türkler tepkiliydi. Türklerin tepkisinin başka nedenleri de izah ediliyordu. Türkler için her şeyden önce İstanbul'un işgali biran önce sona ermeliydi. Kendilerinin Mudanya Ateşkes Antlaşması şartlarına bağlı kalacaklarını, ancak Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Müttefiklere Türklerin aleyhine işleyen bazı haklar verdiğinden, Türk Hükümeti bu hakların Türkler aleyhine kullanılmaması konusunda İtilaf Devletleri'nden garanti istiyordu. Ayrıca Türkler bir an önce İstanbul'un kontrolünü geri almak istiyorlardı⁹.

Türkiye konusunda, "Hiçbir konferans böyle bir karışıklık içinde açıklanmadı" şeklinde verilen haberde, İngiltere'nin isteğiyle gerçekleşen bu ertelemenin Fransız kamuoyunda rahatsızlık yarattığı belirtiliyordu. Özellikle İngiltere ve Fransa arasında oluşan güven bunalımının giderilmesi için İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un ısrarla Fransa Başbakanı Poincaré ile görüşme isteğine işaret ediliyordu. Fransa'nın Konferansın zamanında başlatılmasını istemesinin gerekçesi olarak ise, İstanbul'da Türkler ve işgal güçleri arasındaki durumun nazikliği sebep gösteriliyordu. Ayrıca Fransa müttefikler arasında görüşme olacaksa ısrarla bu görüşmeye İtalya'nın katılmasını istiyordu¹⁰. İngiltere Hükümeti, Paris Büyükelçisi aracılığıyla Fransız Hükümetine beklentilerini aktarmıştı. İngiltere aynı zamanda, Fransa'ya 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda alınan kararlara bağlı kalacaklarını iletirken, aralarındaki sorunu aşmaya çalışıyordu. İki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde Fransa, önceden verilen sözlere bağlı kalınacağı sözünü aldıktan sonra Lozan'da Türk heyeti karşısında müttefikleriyle birlikte hareket edeceği sözünü verdi. Ayrıca Fransız yetkililer, İngilizlerle aralarında vardıkları mutabakatı, Curzon ve Poincaré bir araya geldikten sonra kamuoyuna açıklayacaklarını belirttiler¹¹.

Konferansın ertelenmesini İngiliz emperyalizminin bir oyunu olarak değerlendiren *Paul Luis*, Lozan'da İsmet Paşa'nın Lozan'a ulaştığında müttefiklerin erteleme kararına gösterdiği tepkiyi değerlendiriyordu. Luis'ye göre, İstanbul halkının işgale karşı öfkelerini engelleyecek olan şey, barışın biran önce yapılacağı beklentisiydi. Ama Avrupa emperyalizminin bu konuda halen çeşitli entrikalar peşinde olmasıydı. Ertelemeye neden olan ikinci sebebin ise, Fransa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile yaptığı *Ankara Antlaşması*'ndan dolayı İngiltere'nin Fransa'ya karşı duyduğu güvensizlikten kaynaklandığını, konferansta İtalya ve Fransa'nın *Ankara Antlaşması* nedeniyle İngiltere'den bağımsız hareket etmelerini istemediğini belirtiyordu¹². İngiltere'nin Fransa üzerinde bu kadar baskı kurmasını kolaylaştıran diğer bir sebebin, Fransa'nın, Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal etmesine verdiği

⁹ *L'action Française*, "La Question D'Orient: La Conférence de Lausanne est Ajournée au 20" No:317, Paris, 13 Kasım. 1922, s. 2.

G. Brouville, "Les Difficultés d'Orient: La Conférence de Lausanne est Ajournée" *Le Radicale*, 13 Kasım 1922, s.1. Konferansın ertelenmesine ilişkin diğer gazetelerin yorumlarına benzer açıklamalar yapıyordu. Fransa'nın Lozan'da izleyeceği politikanın müttefiklerine bir bağlılık şeklinde değil, uyumluluk içinde olacağını bildiriyordu.

Lozan'da tren garında hazır bulunan gazeteciler Türk heyetinin gelişini ayrıntıları ile aktarıyordu. Heyette bulunan kişi sayısından kaç kompartımana bindiklerine kadar bütün bilgiler veriliyordu. Trenin geliş saati tam olarak tahmin edilemediğinden ilk etapta garda karşılayan kimsenin bulunmadığı bilgisi de yer alıyordu. İsviçre yetkilileri heyetin Lozan'a ulaştığını haber aldıktan sonra bir özel güvenlik hizmeti düzenledi. Karşılama törenine Fransa'nın Bern Büyükelçisi M. Tetrau, Konsolos M. Peron, Türkiye'nin Bern Konsolosu, Lozan Valisi M. Prodhom, İsviçre'de bulunan Türk çevreleri ve Birkaç Yunanlı hazır bulundu. Fransa Büyükelçisi Tetrau ve diğer diplomatik görevliler İsmet Paşa'nın bulunduğu vagona çıkarak hoş geldin dediler. Fransız Büyükelçi konferansın ertelendiği bilgisini resmi olarak İsmet Paşaya iletmiş oldu. Böylece Türk heyeti konferansın ertelendiğini öğrenmiş oldu. Büyükelçi ayrıca Türk heyetinin aynı trenle Paris'e hareket etmesini isteyerek, Hükümetinin kendilerini Paris'te görmekten memnun olacağını bildirdi. Bu oldubitti karşısında İsmet Paşa "Biz Lozan'a bir konferansa başlamak için geldik. Paris'e gitmekte bir yarar görmüyoruz." Cevabını verdi. Büyükelçinin ısrarı yararsızdı. Fransız elçi İsmet Paşa'dan Pazartesi günü görüşmek için randevu aldı. İsmet Paşa Fransız gazetecilere de Pazartesi bir mülakat yapmak için randevu verdi. İsmet Paşa konaklayacağı Lozan Palas Oteli'ne geçtikten sonra Türk Hükümeti'nin Paris Temsilcisi ile akşam uzun bir telefon görüşmesi yaptı. *L'Echo de Paris* "Les Délégués Turc sont Arrivées à Lausanne", No: 13965, Paris, 12. Kasım 1922, s.3.

L'Echo de Paris, "L'Entree de Lausanne Ajournée au 20 Novembre", No: 13965, Paris 13. Kasım 1922, s.1., *Le Gaulois*; "Avant de Conference Lausanne", No:16475, Paris 12.11.1922, s.3,

¹⁰ *L'Echo de Paris*; "Les Ministres Anglais Réclament L'accord Préalable avec la France", No: 13964, Paris 12. Kasım 1922, s.3.

¹¹ *L'Echo De Paris*, "La Contreverses Franco-Britannique Parait Reglée", No: 13966, Paris, 14. Kasım. 1922, s.1

¹² Paul, Luis; "En Orient Double Crise de Tension, Double Menace", *L'Humanité*, No: 6807, Paris 14 Kasım 1922, s.3.

desteğin bir karşılığı olarak değerlendiriyordu. Raymond Poincaré ise, Türkleri ve İngilizleri idare edecek bir yol arıyordu. Bu nedenle önce İstanbul'da işgal orduları ile Türklerin karşı karşıya olduğu nazik durumu öne sürerek konferansın önceden belirlendiği gibi 13 Kasım'da başlaması gerektiği açıklamasını yaptı. Fakat İngiliz Hükümeti'nin ısrarları sonucu bu karardan vazgeçmek zorunda kaldı.

İngiltere, Fransa ile aralarındaki sorunu aşmak için Fransa'ya bir nota verdi. Paris Büyükelçisi Harrington'u görevlendirerek konferansta görüşülecek konuları Poincaré'ye iletti. Görüşülecek konular, Musul, Suriye, Mezopotamya, Arap ülkelerinde yapılacak plebisit, Doğu Trakya, kapitülasyonlar, ekonomik ve adli sorunlar başlığı altında toplanıyordu. Bu başlıkların bir kısmı Mudanya Ateşkes Antlaşmasında da yer alıyordu. Poincaré, görüşmeyi kabul ederse Lord Curzon Paris'e hareket edecekti. Görüşmeye İtalya Başbakanı Mussolini veya Cantarini'nin de katılması isteniyordu. Fakat Fransız siyasi çevrelerinin İngiltere ile her konuda hemfikir olmaya itirazı olduğu söyleniyordu. Gazetelerde yazılanlara göre, Fransız siyasi çevrelerinde İngiltere krizinin olduğunun konuşulmasının asıl sebebi buydu.

Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa'nın, Lozan'a geldiği saatlerde Paris'e gitmeyeceği yönünde yaptığı açıklamaya rağmen, fikir değiştirerek 15 Kasım'da Paris'e hareket etmeye karar verdi. Poincaré ise basına, İsmet Paşa ile görüşeceğini, fakat görüşmede siyasi konulara değinmeyeceğini açıkladı. Gazetecilerin ne konuşacakları sorusunu Poincaré, "havadan sudan konuşacağız" şeklinde geçiştirdi¹³.

İsmet Paşa Paris'e ulaştığında orada bulunan Türk temsilciler tarafından karşılandı. Başbakan Poincaré ile yaklaşık bir saatlik bir nezaket görüşmesi yaptı¹⁴. Görüşmeden sonra İsmet Paşa gazetecilerin sorularını cevaplandırdı. Türkiye'nin üç yıllık bir mücadeleden sonra bir ateşkes imzalandığını ancak İstanbul'da havanın arzu edilir bir durumda olmadığını belirtti. Fransa ile 1921 yılında yapılan Ankara Antlaşması'na sadık olduklarını, barışı sağlamak için savaştıklarını, Türk halkının barışçı olduğunu söyledi. Gazetecilerin Londra'ya gidip gitmeyeceği sorusuna karşılık gitmeyeceğini, üstelik böyle bir davet de almadığı cevabını verdi. Kapitülasyonlarla ilgili bir soruya ise, kapitülasyonların kaldırılalı yedi yıl olduğunu, yapılmasını istedikleri düzenlemede, ülkesinde faaliyet gösteren yabancı şirketlere Türk şirketleriyle eşit haklar getirilmesini, Türklerin zararına olan düzenlemelerin kaldırılmasını istediklerini, bu konulara Türkiye ile diğer devletler arasında hukuksal düzenlemelerin yapılması gerektiğini anlattı. Lozan Konferansının başarısız olması durumunda Türklerin tutumunun ne olacağı sorusuna, İsmet Paşa, kendilerinin sadece barışı istediklerini, barışı tehlikeye atacak bir tavır içinde olmayacaklarını, kendilerinden kaynaklanacak olumsuz bir durumun yaşanmayacağını söyledi¹⁵.

Konferansın ertelendiği tarihlerde İngiltere'de genel seçimler yapılmıştı. Başbakan Loyd George'un partisi seçimlerde Parlamentoda çoğunluğu kaybetmiş, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un partisi de ağır bir yenilgi almıştı. Fransız basınına göre Loyd George'a seçimi kaybettiren en önemli neden, Doğu politikası ve Yunanlıların Türklere karşı aldığı ağır yenilgiydi. Seçimi kazanan Bonar Law bu durumu seçimlerde kendi lehine kullanmasını bilmişti. Fransız basını, İngiltere'nin Musul konusunda Fransızlara petrolden bir aslan payı vererek, o bölgeye el koymasını, kendilerine yapılan bir haksızlık olarak değerlendiriyordu. İngilizler Doğuda belirsiz bir politika izleyerek, müttefiklerini zor durumda bırakıyordu. Yeni İngiliz hükümetinin konferansa kadar 8 günde yapılacak bir anlaşma yerine, Fransa'ya bir dostluk çağrısında bulunması gerektiği belirtiliyordu. İki ülke arasında yapılacak anlaşmanın belirsizliklerden uzak olmasının önemi vurgulanıyordu¹⁶.

¹³ *L'Action Française*, Oestions d'Orient, Les Coverisations avec Londres", No: 319, Paris 15 Kasım 1922, s. 3.

¹⁴ İsmet Paşa Hatıralarında Poincaré ile yaptığı görüşmede anlattıklarına göre Konferansta ele alınacak başlıca konuları konuştuklarını aktarıyor. İsmet Paşa'nın aktardıklarına göre Poincaré'nin bütün konulara olumlu yaklaşarak, çözülecek anlayışla hareket ettiği anlaşılıyor. Fransa Başbakanı'nın İsmet Paşa ile sadece adli ve mali kapitülasyonlar konusunda uzun uzun konuştuğu, Paşa'nın görüşlerine bazı itirazlarda bulunduğu anlatılıyor. İnönü; *a.g.e.*, s.51.56.

¹⁵ Marcel Pays; "Ce que dit İsmet Pacha", *Excelsior*, Paris 16 Kasım 1922, s.3.

¹⁶ Jacques Bainville, *L'Action Française*, "Les élections Engleterre, Orient et Entent Cordiale ", Paris 17 Kasım 1922, No: 321, s. 3.

Humanité gazetesinde Paul Luis, İngiltere'nin Harrington aracılığıyla Fransız hükümetine bir nota verdiği haberinde, Fransa'nın Türkiye'ye karşı bir askeri müdahalede bulunup bulunmayacağını sorguluyordu. İngiliz hükümetinin İtalya'nın desteğini almadan Lozan'a gitmek istemediğini, Fransa'nın ise İngiltere'ye destek vereceği sözünü verdiği yorumunu yapıyordu. Bu bağlayıcılığın barışa hizmet etmeyeceğini, savaşa yol açabileceğini belirtiyordu. Müttefikler arasında bir uzlaşma olmazsa Kemal'in (Mustafa Kemal) İstanbul üzerine yürüyeceğini veya müttefiklerin baskısı karşısında savunmaya geçebileceğini belirtiyordu. Her iki durumda da aslında bir barış sorunu olmadığını, bir savaş sorunu olduğu yorumunda bulunuyordu. İngiltere'nin, Fransa'nın Almanya'da giriştiği Ruhr işgaline verdiği desteğin karşılığında Lozan'da kendilerinden yana bir yol izlemesi şartını getirdiğini belirtiyordu¹⁷.

İsmet Paşa Paris'ten Lozan'a dönerek heyetiyle birlikte konferans hazırlığını yapmaya başladı. İngiltere baş temsilcisi Lord Curzon önce Elysée Sarayını ziyaret etti sonrasında Dışişleri Bakanlığına geçti. İtilaf Devletleri'nin Fransa, İngiltere ve İtalyan temsilcileri Fransız Dışişleri Bakanlığı Que Dorsay'da bir araya gelerek Lozan'da izleyecekleri yolu aralarında görüştüler.

Görüşmede Poincaré, Curzon ve İtalya'nın Paris Büyükelçisi Avezzena hazır bulundu. Bu ülkelerin Lozan'a gidecek olan diğer temsilcileri de görüşmeye katıldı. Gazetelere göre, görüşmelerin içeriği gizli tutulmakla beraber, ne görüşüldüğünü tahmin etmek zor değildi¹⁸. Heyetler 19 Kasım Pazar günü tren ile Paris'ten Lozan'a yola çıktılar. Lozan'a vardıktan sonra İngiliz ve Fransız heyetinin başkanları, Paris'e gelmeyen İtalya Başbakanı Benito Mussolini ile ayrıca bir toplantı yapmayı kararlaştırdılar. Tarafların beklentileri her şey yolunda giderse bir hafta, belki sekiz günde barış antlaşmasının imzalanacağı yönündeydi¹⁹.

2. Lozan Konferansı Açılışı

Jacque Bainville, konferans başlamadan önce yapılacak barış anlaşması ile ilgili yaptığı değerlendirmede, Doğuda barışı sağlayacak şartların nasıl olacağını İngiltere, Fransa ve İtalya açısından değerlendiriyordu. Yenilen devletlerle barış anlaşmasının kalıcı olmasına rağmen Sevres Antlaşması'nın bozulmasının sebebinin İtalyanların ve Fransızların, Türklerle farklı ilişkiler geliştirmesinin etkisinin olduğunu ileri sürüyordu. İngiltere'nin Sevres Anlaşması'nı Yunanlıların lehine olacağı şeklinde özendirmesine, Fransız ve İtalyanların aynı anlayışı benimsemeyerek ayrı ayrı politika izlediler. Bağlaşıklar arasında Yunanlıların Anadolu'daki işgalleri konusunda görüş ayrılığı çıktı. Bainville'e göre İngiltere'nin Mondros Ateşkes Antlaşması'nı Doğu'da kendisi için bir av gibi gördü. İtilaf Devletleri arasında genel çıkarlar açısından sadece İngiltere'nin kârlı çıktığı şüphesi uyandı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Türkiye söz konusu olduğunda Avrupa'da mevcut altı devlet vardı. Her birinin çıkarları eşitti. Ruslar, Almanlar, Avusturyalılar savaştan sonra devre dışı kaldığından, geriye üç devlet kaldı. Yapılacak anlaşma kalan üç devlet arasında bir çıkar çatışmasına neden olmazsa kalıcı olacaktı. Şayet aralarında bir çekişme söz konusu olursa, Türkiye bu durumdan azami ölçüde yararlanmak isteyecektir. Özellikle Rusya devreye girdiğinde bu üç devlet ortak hareket etmek zorundaydı²⁰.

Konferansa katılacak taraflar Lozan'a ulaştıktan sonra konferansın açılışı nihayet 20 Kasım 1922'de gerçekleşti. Ev sahibi olarak İsviçre Başbakanı M. Haab bir açılış konuşması yaptıktan sonra, yeryüzünde herkes için barış dileğinde bulunarak sözü İngiltere Dışişleri Bakanı ve İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon'a bıraktı. Gazeteler Konferansın açılışını haber biçiminde verdiler. Müttefiklerin başkan olarak belirlediği Lord Curzon'un konuşmasından sonra Türk Heyeti Başkanı İsmet İnönü'nün yerinden kalkarak başkanlık masasının yanına gelerek yaptığı konuşma bütün gazetelerde yer aldı. Bu konuşmanın Türk heyetine söz hakkı

¹⁷ Paul Luis; *L'Humanité*, "La Crise d'Orient Demeure Menaçante", Paris 17 Kasım 1922, s.2.

¹⁸ *L'action Française*; "Vers le Conference de Lausanne l'Entrevue Lord Curzon -Poincaré Accord Entre les Alliés", Paris, 19 Kasım 1922, No:323, s. 1,

¹⁹ *L'action Française*, 19 Kasım 1922, *L'Echo de Paris*, "Les Conversations Entre M. Poincaré Lord Curzon et Ambassadeur d'Italie" No: 13971, Paris, 19 Kasım 1922, s. 1

²⁰ Jacques Bainville; "La France, l'Angleterre et l'Italie a la Conférence de Lausanne", *L'Action Française*, No: 324, Paris, 20 Kasım 1922, s.1.

verilmemesine rağmen yapıldığı anlaşılıyordu²¹. Ayrıca konferans başlamadan önce Curzon, Poincaré ve Mussoli'nin biraya gelerek yaklaşık üç saatlik bir toplantı yaptıkları ve bu toplantı ile ilgili basına herhangi bilgi verilmediği yazılıyordu. Gazeteciler müttefiklerin tutumundan Türklerin rahatsız olduğuna yer veriyordu. Türk heyetinin yaptığı açıklamada Türklerin Lozan'a mahkemeye gelmediğini, eşit şartlarda barış görüşmeleri yapmaya geldiklerini söylüyorlardı. Üstelik Konferansın belirlenen oturum başkanlıklarından hiç birinde Türklerle yer verilmemesinin art niyetli bir tutum olduğunu, konferans boyunca bir değişiklik yapılmayacak olmasının kabul etmeyeceklerini belirtiyorlardı. *L'Humanité* gazetesinden Paul Luis, Müttefikleri Fransız milli bloğu, İngilizleri Muhafazakârların, İtalyanları ise faşistlerin temsil ettiğine değinerek emperyalistlerin pazarlığı biçiminde yorumluyordu. Özellikle İtalyanların Akdeniz'de ve Anadolu'da daha fazla pay kapma pazarlığı peşinde olduğu görüşünü savunuyordu.

3. Belli Başlı Anlaşmazlık Konuları

3.A. Batı Trakya, Musul ve Boğazlar

Komisyonların çalışmalarına başlamasından itibaren anlaşmazlıklar kendini gösterdi. Türkiye'nin Balkan sınırlarının belirlenmesinde bölge ülkeleri ortak hareket ettiler. Batı Trakya konusunda Türkiye referandum istedi. Türkiye'nin isteğine karşı Bolşevik Hükümeti dışında bütün ülkeler karşı çıktı. İsmet Paşa'nın sınırlar konusundaki tezlerine özellikle Yunan temsilcisi Venizolos karşı çıktı. Trakya sınırında silahtan arındırılmış bölge konusunda bir alt komisyon kurulmasına karar verildi. Türk temsilciler bütün Balkan ülkelerinin ve müttefiklerin baskısına rağmen soğukkanlılığını koruyarak, müzakerelerin devamını sağladılar. Türkler Meriç nehri kıyısının silahlardan arındırılmasını kabul ettiler²². Türk heyeti, Yunanlılara karşı kazandığı zaferden dolayı mutlaka karşılığını almak istiyorlardı.²³ Sovyetlerin Roma Büyükelçisi, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra Türklerin kendileri ile hareket etmesi durumunda bütün tartışmalarda Türklerin arkasında olacaklarını açıkladı²⁴.

L'Oeuvre gazetesinde Sovyetlerle ilgili olarak yapılan başka bir değerlendirmede Boğazlar üzerindeki tutumu ele alınıyordu. Sovyetlerin konferansa kendini ilgilendiren konularda katılması görüşünü kabul etmediğini, bütün konularla masaya oturmak istediklerini bildiriyordu. Rusların Boğazlar konusundaki geleneksel politikasını hatırlattıktan sonra, Bolşevik yönetiminin Ankara Hükümeti'nin dostu olduğunu ve öyle kalmak istediğini, öte yandan gazete Türklerin Batılı ülkelerle uzlaşmasını istemediği yorumunda bulunuyordu. Aynı zamanda, Boğazların Türkiye gibi zayıf bir ülkenin sınırsız egemenliğinde kalmasını istiyordu. Müttefiklerin, Sovyet tarafının konferansa sınırlı şekilde katılmasını istemelerinin asıl sebebi buydu. Fakat Sovyetlerin konferanstan bu yolla uzak tutulmasının asıl sorunu çözmeyeceği, artık onların Asya'da önemli bir güç olduğu gerçeğinin bilinmesi gerektiğini belirtiyordu²⁵.

Boğazlar konusunda Türk-Sovyet işbirliği ile ilgili yapılan bir başka değerlendirmede tarafların birbirine ihtiyatlı yaklaştığı şeklindeydi. Türklerin Sovyetleri Batı'ya karşı koz olarak kullanabileceği, öte yandan Sovyetlerin eskiden beri sürdürdükleri politikasını izlemelerinden

²¹ *L'Action Française*, "La Conférence de Lausanne, la Séance d'Ouverture", " Autour de la Conférence", Les Turc Protestent" No:325, Paris, 21 Kasım 1922, s.2

La Croix; "La Conférence de Lausanne s'ouvre cet Apres-midi", Les Pourparlers Interalliés se sont Déroulés de Façon Satisfaisante", No: 12172, Paris 21 Kasım 1921, s.1.

L'Echo de Paris; "La Première Séance de la Conférence", "Allocution İsmet Pacha", No: 13973, Paris 21 Kasım 1922, s. 1.

Le Gaulois; "La Conférence de Lausanne, la Séance d'Ouverture", No: 16484, Paris 21 Kasım 1922, s.1.

L'Homme Libre; "Pour la Paix d'Orient: La Conférence de Lausanne est Ouverte", No: 2311, Paris 21 Kasım 1922, s.1.

Paul Luis; "à Lausanne: la Conférence est Ouverte, Quel sera le Role de Fachisme?" *L'Humanité*, Paris 21 Kasım 1922, s. 1.

Le Journal; "la Conférence de Lausanne est Ouverte: Le Délégué d'Angora Revendique le Respect de la Souveraineté Turque", No: 10992, Paris 21 Kasım 1922, s.1.

²² *Matin*; "Les Turc, Malgré les Suggestions de Moscou se sont Montrés Raisonables Hier, Ils Ont Accepté la Démilitarisation des Deux Rives de la Maritza", *Matin*, Paris 24 Kasım 1922, s.3.

²³ Pierre De Lacretelle; "La Conférence de Lausanne: Journée D'Entente", *Journal de Débats*, No: 327 Paris 25 Kasım 1922, s. 1.

²⁴ Jules Sauverwen;"La Turquie Demandait un Plebisite dans Tout la Trace Occidentale: L'Unanimité s'est Faite Contre Elle", *Le Matin*, No:14127 Paris, 23 Kasım 1922, s. 3.

²⁵ E. Stanlinsky; "à Lausanne: Les Soviets et Detroits", *L'Oeuvre Editions de Paris*, No: 2610, Paris 23 Kasım 1922, s. 1-3.

çekinmeyeceklerini belirtiliyordu. Sovyetlerin öne sürdüğü gerekçenin ise Batılıların Küçük Asya'yı bir sömürge bölgesi haline getirebileceğiydi. Türkiye'yi Batılara yöneltecek en önemli sebebin ise Kızıl Ordu'nun Batum üzerine yürümesiydi. Bu nedenle Müttefiklerin Boğazlar konusunda Türk-Sovyet işbirliğini hesaba katması gerekiyordu²⁶.

Batı Trakya, Boğazlardan sonra diğer bir anlaşmazlık konusu Musul olmuştur. Musul petroleri çoktan bir Ortadoğu sorununa dönüşmüştü. Lozan'da sadece müzakerelere katılan taraflar yoktu. Çeşitli ülkelerden işadamları Lozan'ı istila etmişlerdi. Kendi amaçlarını elde etmek için diplomatları hediyelere boğuyorlardı. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın resmî temsilcilerinin yerine *Royal Dutch*, *Le Standart*, *Le Persian Oil* gibi şirketlerin alışveriş alanına dönüşmesi riski var. Amerikalılar yalnızca gözlemci olacakları yönündeki açıklamalarını bir tarafa bırakarak, konferansın resmi çalışmalarına çoktan dâhil olmuşlardı. Amerikan bankacıları Ankara Hükümetine garanti vermeleri şartıyla kredi açmaya hazır olduklarını açıkladıkları sırada, İngiliz şirketleri harekete geçerek daha avantajlı teklifler sunmaya başlamışlardı. Bu alışveriş yarışından Fransız ve İtalyanlar geriye düştüğünden, İsmet Paşa muhataplarının iştahını kabarık tutabilirse müzakerelerde oldukça önemli faydalar sağlayabilirdi. San Remo'daki Fransa ve İtalya yararına gizemli düzenlemelerden sonra bu iki devlet kendilerini ihanete uğramış sayıyorlar²⁷.

Gelişmeleri bir bütün halinde değerlendiren S. Grumbach, diğer yorumcuların ele aldığı benzer konulara değindikten sonra Musul petrolerini ele alıyordu. Başlangıçtan itibaren ele alınan konuların hiç birinin çözümlenemeyişinden hareketle konferansın başarısızlığa uğrayacağı endişesini dile getiriyordu. Taraflar karmakarışık sorunlar yumağıyla doluydu. Amerika Birleşik Devletleri adına M. Child bir bildirge yayınlarak 1920 yılında San Remo Konferansı'nda Müttefiklerin Türkiye'de oluşturmayı planladıkları imtiyazlı bölge anlaşmasını tanımadıklarını ilan etmişlerdi. Musul konusunda da aynı anlayıştan hareketle açık kapı politikasını bura da benimsediklerini söyledi²⁸. İsmet Paşa'nın müzakerelerdeki usta tutumu, Lord Curzon'un "*hiçbir şeyden korkmayan babacan tavrı*" çetin tartışmaların olacağına işaretliydi. Amerika'nın Musul konusundaki yaklaşımını temsilcisi M. Child'in yaptığı manevralarla izah ediyordu. Amerika petrol ile ilgili taleplerini gizlemek için açık kapı tezini öne sürüyordu. Curzon ile İsmet Paşa arasındaki ilişki Amerika'nın müdahalesi ile yeni bir boyut kazandı. Balkan ülkeleri arasında Türklere karşı oluşturulan blok Türkleri endişelendirirken, Amerikalıların Mezopotamya'daki açık kapı politikası anlayışını ilan etmeleri onları biraz olsun sevindirdi. Amerikan tezine karşı İngiltere, Fransa ve İtalya bir blok oluşturdu²⁹. İngiliz gazetesi *Weekly Dispatct*'in değerlendirmesinden örnek veren yazar, Amerika ile İngiltere arasındaki petrol konusunun konferansın açılmasından önce aşıldığı görüşüne yer veriyordu. Bu konunun doğru olup olmadığı Amerikalı temsilcinin ilerleyen günlerde yapacağı açıklamalara bağlı olduğu belirtiliyordu. Sonuç değerlendirmesinde,

²⁶ Jacque Bainville; "Russes et Turc à la Conférence de Lausanne", *L'Action Française*, No: 328, Paris 24 Kasım 1922, s. 1.

²⁷ Charles Saglio; "Les Négociateurs de Lausanne Deviennent des Negociants: Les Pétroles de Mossoul sont l'enjeu des Intrigues Diplomatiques", *L'Oeuvre*, No: 2612, Paris 25 Kasım 1922, s. 1-3.

²⁸ *Le Populaire de Paris*; "La Coférence de Lausanne: Une Déclaration des États-Unis, Paris 25 Kasım 1922, s. 3.

²⁹ Bu konuda *L'Action Française* gazetesinde Banville'in yaptığı değerlendirme özetle şöyleydi: 1920'de Amerikan Hükümeti üçlü antlaşma adını taşıyan meşhur anlaşmayı protesto etti. Washington tarafından bu açıkça ilan edildi. Bağlaşıkların Küçük Asya'da bölüştükleri ekonomik nüfuz alanlarını tanımadığını bayan etti. Bundan sonra Birleşik Devletler 'in protestosu uyumaya bırakıldı. İki yıl geçtikten sonra Lozan Konferansı'nda A.B.D.Temsilcisi M.Child 1920'dekileri hatırlatacak yeni dokümanlar getirdi. Bu defa Britanya Hükümeti açık kapı prensiplerine saygı duyacağını ve Amerika'nın gözüyle hareket edeceğini söylediği duyuldu. Lord Curzon şaşkıncu bir çabuklukla Amerikalıları memnun edecek konuları sundu. Fakat bu Fransa'ya göre İngiltere'nin 1916'dan beri yaptığı anlaşmalara aykırıydı Bu durum İngiltere'yi Fransa ve İtalya karşısında güç duruma düşürür. Amerika uğruna elde ettiği kazanımları yitirir. Bonar Law Hükümeti seçmenlerine Mezopotamya'dan çekilme sözü verdi. Eşit haklar ve açık kapı prensibini değiştirirken, Amerikalılara Türkiye ile değişik bir barış anlaşması yaptıklarını göstermek istiyorlar. San Remo'yu ortadan kaldırmak demek, Fransa ile yaptığı anlaşmayı ortadan kaldırmak anlamına gelir. Küçük Asya'daki manda yönetimlerine ilişkin anlaşmaları da ortadan kaldırmak anlamına gelecek bir tutum olur. Fransa'yı bağlayan 1916'daki yazılı anlaşmalara güvenmemek gerekir. Jacque Bainville; *L'Action Française*, No: 312, Paris 28 Kasım 1922, s.3.

Lozan'da "görünüşte barıştan ve medeniyetten bahsedildiği, taraflar kendi aralarında ise petrolden konuşuyorlar" diyordu³⁰.

Konferansın bir haftalık bölümünü değerlendiren Henri Simoni, İsviçre Hükümeti'nin Vaud Kantonunda düzenlediği bir gezi ile diplomatların yeni mücadeleye hazırlandığı yorumunda bulunuyordu. Bağlaşıkların diplomatik şeflerinin barışın hazırlığını tamamlayıp, sonrasında ekonomik ve finansal işlerin tartışmasının konunun uzmanlarına bırakacaklarını düşünüyorlardı. Fakat Türklerin bütün ana sorunları halletmeden diğer konuları onaylamayı reddetmeleri onların umudunu kırmıştı. Temsilcilerin sorunları yeniden çalışması gerekeceği yorumunda bulunuyordu. Sırada kapitülasyonların tartışılacağına haberini veriyordu. Diğer yandan sınırlarla ilgili tartışmaların devam edeceği, bunun anlamının Musul vilayeti demek olduğunu, karşılıklı nazik durumların yaşanacağına habercisiydi³¹. Simoni, Boğazlarla ilgili bir başka değerlendirmesinde Fransa'nın etkili bir tutum takınmamasını eleştirerek, konferansta bir danışma kurulu gibi durmasını eleştiriyordu. Müttefiklerin Türkiye karşısında izlediği yolun bir Sovyet-Türk ittifakı oluşturacağı uyarısını yapıyordu³². İngiltere, Fransa ve İtalya Sovyet Hükümetinin konferansa doğrudan taraf olarak katılmaması konusunda aldıkları kararı açıkladılar. Bu açıklamaya karşılık Sovyetler, Dışişleri Bakanı Tchiteherin'i Lozan'a göndererek Boğazlar konusunda kendilerinin doğrudan taraf olduğu iddiasını yenilediler³³.

Yoğun tartışmalarla başlayan ikinci haftada Lord Curzon Milletler Cemiyeti başkanı Eric Durummond ile bir görüştü. *Populaire de Paris* gazetesi bu görüşmeye ilişkin Curzon ile yaptığı söyleşiden bilgiler aktarıyordu. Muhabirin Curzon'a 1920 San Remo Antlaşması'nın halen yürürlükte olup olmadığı soruna, Curzon, Britanya hükümetinin bu anlaşmanın karşısında olduğu cevabını verdi. İkinci soru, Curzon'un Milletler Cemiyeti Genel Sekreterini ziyaret amacının ne olduğu şeklindeydi. Milletler Cemiyeti'ni tanımayan ülkelerin katılması için neler yapılabileceği konusunda bilgi alışverişinde bulduklarını söyledi. Lozan Barış Konferansı'nda bazı tartışmalı konuların de görüşmede ele alındığı bilgisi, İngiltere'nin Musul ve Boğazlar konusunu Milletler Cemiyeti'ne havale edeceğinin işaretiydi. Ayrıca, Rusların Konferansın bütün çalışmalarına katılması isteğini kabul edilemez bulunduğunu ekledi. İngiltere'nin iddia ettiği gibi Musul Manda yönetimine dâhil olan toprakların içerisindeyse, Musul'un Lozan'da görüşülmemesi gerekiyordu. Çünkü o zamana kadar Manda yönetimlerine ilişkin esaslar Milletler Cemiyeti'nde görüşülüyordu. 25 Nisan 1920'de San Remo Antlaşması'na göre Filistin'in Büyük Britanya'ya, Suriye ve Lübnan'ın Fransa'ya bağlandığını Milletler Cemiyeti 1922'de kabul etmişti. Ama Musul ile ilgili bir karar alınmamıştı³⁴. Sovyet Dışişleri Bakanı Tchiteherin'in konferansa katılmasıyla hava biraz daha sertleşmişti. Tchiteherin'in Boğazlarla ilgili görüşlerini açıklaması bir İngiliz-Rus çekişmesine sahne olurken, Türkler bu tartışmada ikinci planda kaldı. Boğazların güçlü ülkelerin hegemonyası altında kalmasından kaygılandığını belirten Tchiteherin'e aynı tehlikenin Türk halkı için de geçerli olduğunu söyledi. Yapılan değerlendirmede İngiltere ile Rusya arasındaki hegemonya savaşı, Akdeniz ve Karadeniz üzerinden yapılıyordu. Ruslar Karadeniz ve Kafkasya'da tek hâkim olarak Britanya deniz gücünü zor durumda bırakmak istiyordu. Karşılığında İngilizler Akdeniz'de konumunu güçlendirerek Karadeniz'deki değişikliği dengelemek istiyorlardı. Yalnız, Türkler bunun bilincinde olduğu için mevcut durumu değiştirmek istiyorlardı³⁵. Charles Saglio ise Müttefiklerin Boğazların işleyişi konusunda kendi aralarında anlaşmalarının Türklerin her şeyi kabul ettiği anlamına gelmediğini, 1918 yılından sonra Türkiye'de büyük bir milliyetçi gücün

³⁰ S. Grumbach; "La Conférence de Lausanne: Elle Abordera Cette Semaine le Probleme de Mussoul", *Le Populaire de Paris*, Paris 26 Kasım 1922, S. 3.

³¹ Henri Simoni; "Journée D'Entr'Acte à Lausanne: En Attendant la Bataille de Mussoul", *L'Oeuvre*, No: 2614, Paris 27 Kasım 1922, s.1-3.

³² Henri Simoni; "Le Bloc Russo-Turc", *Loeuvre*, No: 2617, Paris 30 Kasım 1922, s. 3.

³³ Henri Simoni; "Les Alliés Repussent les Prétentions des Russes", *L'Oeuvre*, Paris, No: 2615, Paris 28 Kasım 1922, s. 3.

³⁴ *Le Populaire de Paris*; "La Conférence de Lausanne: Attitude de L'Angleterre et Etats-Unis", Paris, 28 Kasım 1922. S. 3.

³⁵ *La Croix*; "La Conference de Lausanne: La Bataille Pour les Détroits La Thèse Russo-Turque de M. Tchitchérine", No: 12185, Paris 6 Aralık 1922, s. 1-5.

ortaya çıktığını, müttefiklerin eskisi gibi diğer konularda olduğu gibi Boğazlar konusunda da henüz nihai anlaşmaya varıldı demenin erken olacağı uyarısını yapıyordu³⁶.

Curzon'un Müttefikler adına yaptığı açıklamalarına yer veren *Le Populaire de Paris* gazetesi, ne müttefiklerin ne de diğer tarafların bir öncelik peşinde olmadığını, Boğazların diğer suyolları gibi serbest olmasını istediklerini, fakat İstanbul'un suyolu üzerinde olmasından dolayı korunmasını garanti altına almak istediklerini söyledi. Geçiş serbestisine gelince, barış süresince diğer Türk limanlarındaki kuralların geçerli olmasını, savaş zamanında şayet Türkiye savaşta ise sadece tarafsız devletlerin gemilerine açık olmalıdır diyordu. Kuralların uygulanabilmesi için Müttefikler boğazların her iki yakasında silahtan arındırılmış bölge ve yönetimini Türklerin yaptığı, Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir komisyon oluşturulması gerektiğini görüşüne yer veriyordu. Amerika adına söz alan M. Child ise açık kapı çerçevesinde savaş zamanında dahi hiçbir ticaret gemisine Boğazların kapalı olmamasını, hiçbir kural her hangi bir gücün elinde olmamalıdır görüşünü savunuyordu. Geçiş serbestisinin güç dengesine göre değil, anlaşmalarla belirlenmesini, savaş gemilerinin herhangi bir topluluğa yardım, imdat çağırısına bir kısımdan kurtarmak için hareketine karşı kapalı olmamalıdır diyordu. Sovyet temsilcisi Tchiteherin ise, Sovyetlerin yeni politikasının Çarlık Rusya'sı ile karşılaştırılmamasını, onların artık barışçı bir politika izlediklerini, emperyalist politikalarından vazgeçtiklerini dile getiriyordu. Uluslararası kontrolün büyük güçlerin çekişmelerine neden olacağından bu anlayışa katılmadıklarını belirtiyordu. Curzon'un ise Rusların görüşlerini dinlemeden karşı çıktığını söylüyordu. Amerikan temsilcisi Child ise İsmet Paşa'yı Rusların İstanbul'u kontrol etme amacında olduğunu, Sovyetlerin, Türklerin Boğazları kontrol etmesini istemelerinin geleceği rezerve etme amacını taşıdığını belirterek uyardığını ifade ediyordu. Türklere belirsiz bir geleceği öneren Ruslar karşısında Batılı güçlerin bu baskıyı püskürtebileceğini ifade ediyordu. Fransızlar ise İstanbul'daki temsilcisi General Pellé'yi Lozan'a çağırarak bilgi alışverişinde bulundular³⁷.

3.B. Azınlıklar Konusu

İsmet Paşa azınlıklarla ilgili yaptığı açıklamada, azınlıklarla ilgili ülkesinin her türlü garantiyi vermeye hazır olduğunu, fakat bağımsızlıklarını zedeleyici bir taviz veremeyeceklerini söyledi. Gazetelerde çıkan haberler, Lozan'da durumun gergin olduğunu Türk tarafının yeni gerginlikler çıkardığını yazıyordu. Ermenilerle ilgili ileri sürülen görüşlere karşı İsmet Paşa, Türkiye taşrasında Ermenilere bir yer tahsis edilmesi isteğini reddetti. Azınlıklarla ilgili önerilen askerlik muafiyeti ve bir denetleme komisyonu kurulması önerisini, bağımsızlıkları ile bağdaşmayacağı gerekçesiyle reddederek, sadece Milletler Cemiyeti denetimini kabul edebileceklerini belirtti. İsmet Paşa'nın sözleri karşısında Lord Curzon Ermenilerle ilgili olarak Türkleri suçlamalar yöneltti. Curzon, üç milyon Ermeni'den niçin yüz otuz bin Ermeni kaldığını, onların kendilerini mi öldürdüğünü, niçin yetmiş bin Ermeni'nin Çukurova'dan Fransızlarla birlikte ayrıldı şeklinde ithamlarda bulundu. Curzon'un önerdiği nüfus değişiminin Türkler tarafından reddedilmesi Curzon'u kızdırmıştı. Konferansı terk etmekle tehdit eden Curzon, Türk heyetinin bütün dünyanın gözü önünde hayal kırıklığı yarattığını söyledi. Türklere karar verme zamanı geldiğini söyleyerek, dünyada milletler topluluğuna üye olmak isteyip istemedikleri sorusuyla tepkisini yüksek sesle dile getirdi. Türk heyetinin önlerine konan önerileri reddetmesi halinde İngiltere ve diğer ülkeler nazarında çok kötü bir izlenim bırakacaklarını söyledi. Türklere karşı tehditlerini devam ettiren Curzon, engelleri aşmaya çalıştıklarını, fakat Türklerin sürekli yeni önerilerle geldiğini, bunun böyle gitmeyeceğini, bu durum karşısında Avrupa'nın farklı davranacağını, Türklerin yararlı hiçbir şey yapmadığını ileri sürdü. Türklerin yeniden düşünmesini istedi³⁸. *L'Humanité* gazetesi yazarı

³⁶ Charles Saglio; "Paix de Conciliation ou de Victoire? L'Accord à Lausanne est Fait... entre les Alliés Mais il Reste à Faire avec les Turcs", *L'Oeuvre*, N: 2623, Paris 6 Aralık 1922, s. 1-3.

³⁷ *Le Populaire de Paris*; "Le Régime Futur des Détroits: Les Alliés ont Soumis Leur Projet aux Russes et aux Turcs", No: 807, Paris 12 Aralık 1922, s. 3.

Boğazlar konusunda *L'Oeuvres* gazetesi de benzer değerlendirmelerde bulundu. *L'oeuvre*; "La Question des Détroits est Résolue: Les Alliés et Les Turcs sont à peu près d'Accord et les Russes Restent Isolés", Paris 8 Aralık 1922, s. 3.

³⁸ *Le Populaire de Paris*; "La Situation est Tendue à Lausanne: Lord Curzon Menace İsmet Pacha de Rompre les Pourparlers", No:814, Paris 14 Aralık 1922.

Paul Luis ise Sovyet heyetinden Vorovski'nin yayınladığı bildiri üzerinden Sovyetler'in İngiliz emperyalizmine karşı olduğunu, iki ülkenin geçmişte izlediği politikalar üzerinden yorumluyordu. İngilizler İstanbul ve Boğazları kontrol edebilmek için Bulgarları adalar üzerinden ikna ederek yanına çekmeye çalıştığını, Balkan ülkelerine Trakya ile ilgili vaatlerde bulunarak Türkleri sıkıştırmaya çalıştığını, diğer yandan Sovyetlerle Türklerin Boğazlar ve Karadeniz konusunda ortak hareket etmesinin önüne geçecek yollar aradığını yazıyordu³⁹.

Basında gerek heyetler arasında gerekse ülke temsilcilerinin zaman zaman bir araya gelerek yaptığı görüşmeler sonucunda 15 Aralık 1922 tarihinde Barışın sağlanacağına dair ümitlerin yeşermeye başladığı haberleri yer alıyordu. Boğazlar konusunda her ne kadar Sovyet tarafı varılan mutabakatı tanımayacağını ilan etse bile Türkiye'nin taraflar arasında uzlaşmadan yana olduğu kanaati uyanmıştı. *La Populaire de Paris* gazetesi haberi konferansın yeni bir aşamaya girdiği şeklinde duyurdu. 15 Ocakta barış anlaşmasının imzalanabileceği haberini veriyordu. İsmet Paşa'nın sonucu Ankara'ya danışacağını, Ankara'nın da reddetmesi için bir neden olmadığı kanaatini paylaşıyordu⁴⁰. Fakat Boğazlardan gemilerin geçiş serbestisi ve güvenliğinin sağlanması için çevresinin askerden arındırılması ile ilgili tartışmalar ilerleyen tarihlerde devam etti. Müttefiklerin tam serbestlik kararına Ruslar ve Türkler itiraz ediyorlardı⁴¹. İsmet Paşa Boğazlardan geçiş konusu bahane edilerek içişlerimize karışılmak isteniyor şeklinde itirazda bulundu. Güvenlik ile ilgili tam garanti verilmesi konusunda ısrar ediyordu⁴². İsmet Paşa, Boğazlardan ticaret ve savaş gemilerinin geçişi ile ilgili büyük bir özveri gösterdiklerini, fakat silahtan arındırılmış bölge ve bulundurulacak asker sayısı ile ilgili sınırlandırmalara itirazları olduğunu açıkladı. Gelibolu'da bir Türk garnizonu ve kendilerinin belirleyeceği sayıda asker bulundurmaya istediklerini söyledi. Boğazlar sorununun barış şartlarının dışında olmadığını, barış antlaşması metninin içinde yer almasının şart olduğunu ifade etti. Lord Curzon Gelibolu'da Türklerin asker bulundurmasına itiraz etti. Sovyet temsilcisi Tchiteherin ise hazırlanan metni kabul etmeyeceklerini, Türkiye'nin önerilerinin dikkate alınmasının şart olduğunu söyledi⁴³. Boğazlar konusunda anlaşmaya varılamaması üzerine, İngilizler, Türklere gözdağı vermek için Gibraltar'da bulunan Résolution ve Royal Sovereign gemilerinin Boğazlar yönünde sevkine karar verdi. Bu iki geminin Çanakkale yakınlarında bulunan diğer sekiz gemiye katılacağı haberi gazetelerde yazılmaya başlandı. Beş hafta süren Boğazlar tartışması bir sonuca ulaşamadı. Sovyet Dışişleri Bakanı Tchiteherin ise Müttefiklerin önerisinin Rusların hayati çıkarlarını tehdit ettiğini, Türkiye ile 16 Mart 1921'de yapılan Moskova Antlaşması'na sadık kaldıklarını, Kars Antlaşması ile Kafkas devletleri ile Türkler arasında yapılan anlaşmayı göz ardı edemeyeceklerini, bu nedenle Boğazlarla ilgili yapılan düzenlemeyi kabul etmelerinin mümkün olmadığını açıkladı. Tchiteherin önerilen metnin bir egemenlik projesi olduğunu, buna karşın Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın ortak hareket edeceğini duyurdu. Görüşmelerin çıkmaza girmesiyle Fransa İngiltere'ye barış konusunda bir başarısızlık olursa kendilerinin ayrı görüşme haklarının olduğu bilgisini ilettili⁴⁴.

Müzakere edilen konularda ilerleme sağlanamaması Konferansı bir çıkmaza doğru sürüklüyordu. Taraflar arasında gerilim iyiden iyiye artmaya başladı. Türk ordusunun Çanakkale'de İngiliz güçlerine karşı harekete geçmeye hazırlandığı, Yunan güçlerinin İstanbul üzerine yürümek için harekete geçeceği, İstanbul gazetelerinde konferansın başarısızlığından müttefiklerin sorumlu olduğu haberleri yer alıyordu⁴⁵.

³⁹ Paul Luis; "La Russie Soviétique Contre l'Impérialisme Anglais", *L'Humanité*, No.400591, Paris 16 Aralık 1922, s.3.

⁴⁰ *Le Populaire de Paris*; "La Conférence de Lausanne", No:816, Paris, 16 Aralık 1922, s.3.

⁴¹ *Le Populaire de Paris*; "La Question de Détroits à Lausanne: Alliés, Turcs, et Russes n'Arrivent pas à S'entendre", No: 819, Paris 19 Aralık 1922, s.3

⁴² *Le Populaire de Paris*; "La Discussion Sur les Détroits :Les Alliés Veulent en Finir Aujourd'hui Mais L'Accord Parait Impossible", NO: 820, Paris 20 Aralık 1922, *La Croix*; "La Conférence de Lausanne: Le Projet Allié de Statut des Détroits", No:12197, Paris 20 Aralık 1922, s.5.

⁴³ *L'Oeuvre*; "L'Oprimisme Revient à Lausanne: Pour l'Uverture des Détroits" No: 2681, Paris, 2 Ocak 1923, s.3., *Le Populaire de Paris*; "à Lausanne, Tchitcherine Demande la Liberté d'Action Pour la Turquie", No: 831, Paris 31 Aralık 1922, s. 3.

⁴⁴ *L'Humanité*; "à Lausanne: Turc et Alliés Restent en Désaccord sur les Détroits", Paris 28 Ocak 1923, s.2.

⁴⁵ *L'Intransigeant*, "Après Lausanne: Les Menaces d'Angora", Paris 9 Şubat 1923, s.3.

Fransa Başbakanı Poincaré'nin Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çektiğinin duyulması ve Fransa'nın konferansta bir sonuca ulaşılmazsa Türklerle kendilerinin anlaşma yapma hakkına sahip olduğunu ilan etmesi, İngiltere ile Fransa arasında bir krize neden oldu. İngiltere'nin kapitülasyonlar ve finansal konularda Musul ve Boğazlar konusundaki kadar ısrarlı tutumunu sürdürmemesi Fransızların müttefikleri İngilizlere karşı böyle bir tavır almasına neden olabileceği yorumu yapıyordu. Paris ve Lozan'da iki ülke temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda sorun aşılacak, tekrar ortak hareket etme kararı aldılar. "Poincaré'in açıklamaları ve önerileriyle iki ülke arasında meydana gelen kriz aşıldı"⁴⁶. Fakat Müttefiklerle Türkler arasındaki anlaşmazlık gittikçe derinleşiyordu. *Le Matin* gazetesinin "Tiyatro Oyunu"⁴⁷ olarak duyurduğu heyetler arasındaki anlaşmazlığın kapitülasyonlar konusunda çöktüğü bildiriliyordu. İsmet Paşa Fransız temsilci Bompard ile yaptığı görüşmede müttefiklerin kapitülasyonlarla ilgili önerisini yeniden ele almayı kabul ettiği duyurularak, dağılma noktasındaki konferansın yeniden başlayacağı haberi veriliyordu⁴⁸.

Tarafların bütün çabalarına rağmen Konferansın dağıldığı haberi bütün gazetelerde yer alıyordu. Türkler ile Müttefikler arasında yeniden bir çatışma riskinin olacağı endişesi dile getiriliyordu⁴⁹. Lozan, heyetler tarafından terkedildikten sonra Türk Hükümeti İtilaf Devletleri'ne bir nota vererek Fransız ve İngiliz gemilerinin İzmir Limanı'nı terk etmelerini istedi. Bunu bir çılgınlık olarak nitelendiren Fransız basını çatışma riskinin olduğunu okuyucularıyla paylaşıyordu⁵⁰.

Böylece Lozan Konferansının birinci bölümü sona ermiş oldu. Taraflar 23 Nisan 1923⁵¹ tarihinde barış anlaşması yapabilmek için tekrar Lozan'da bir araya geldi. 24 Temmuz 1923 tarihine kadar yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında Lozan Barış Antlaşması imzalandı⁵².

SONUÇ

İtilaf Devletleri ve onlarla işbirliği yapan güçlere karşı Türk halkının verdiği kurtuluş mücadelesinin taraflarca kabul edilmesinin ifadesi olan Lozan Barış Konferansı bütün dünyada geniş yankı uyandırdı. Yeni kurulan devletin geçmişten devraldığı sorunlu ilişkilerin yeniden düzenlenmesine yönelik kıran kırana geçen tartışmalar çoğu zaman çıkmaza girdiğinden, konferans geniş bir zaman dilimine yayılmıştır. Lozan'ın, görünürde İngiltere, Fransa ve İtalya'nın öncülüğünde Türkiye ile masa başında yeniden hesaplaşmanın yaşandığı bir yer olacağı daha konferans başlamadan belli olmuştur. Konferansın başlama tarihi konusunda kendini belli eden olaylar Türk temsilcilerini bekleyen zor bir sınavın olduğunu haber veriyordu. Türk heyeti İstanbul'dan Lozan'a henüz ulaştığında karşılarında barış görüşmesini yapacakları muhataplardan hiçbirisini bulmadı. Tarafların resmi temsilcileri Lozan'a olmamasına rağmen Avrupa'nın belli başlı basın ve yayın organlarının muhabirleri Lozan'da hazırды.

⁴⁶ *Le Matin*; "Le Malentendu Franco-Anglais: Les Explications et les Suggestions de M. Poincaré ont Détendu la Situation à Lausanne", No: 14198, Paris 2 Şubat 1923, s.1-3.

⁴⁷ *Le Matin*; "Coup de Thatre: La Conférence de Lausanne échoué", No: 14201, Paris 5 Şubat 1923, S. 1.

⁴⁸ *Le Matin*; "Nouvelle Péripétie à Lausanne: La Paix est de Nouveau Possible", No: 14202, Paris 6 Şubat 1923, s. 1-3.

⁴⁹ *Le Matin*; "La Guerre ou La Paix Dans le Proche-Orient: İsmet Pache Quitte Lausanne", No: 14203, Paris 7 Şubat 1923, s.1.

La Croix; "Le Traité de Paix de Lausanne: Tout est Remis en Question", No: 12258, 3 Şubat 1923, s. 1.5.

⁵⁰ *Le Matin*; "Un Acte de Folie de la Turquie: Les Batiments Français et Anglais Reçoivent l'Ordre de Riposter en cas d'Aggression", NO. 14204, Paris 8 Şubat 1923, s. 1.3.

Le Matin; "il n'y a pas eu D'Aggression Dans la Rade de Smyrne", No:14205, Paris 9 Şubat 1923, s. 1-3.

La Croix; "Solidarité Franco-Britannique en Orient", No:12245, Paris 9 Şubat 1923, s. 1-5. *La Croix*; "Incident de Smyre: Les Navires Alliés Restent Prévisoirement dans le Port Jusqu'au Règlement de la Question", No:12249, Paris 12 Şubat 1923, 1-5.

⁵¹ *Journal des Débats*; "La Seconde Conférence de Lausanne", No:112, 23 Nisan 1923, s. 1-3.

Henri Bardé; "La Paix de l'Orient: la Conférence de Lausanne Reprend Aujourd'hui" *Homme Libre*., Paris 23 Nisan 1923, s. 1.

⁵² *La Lanterne*; "Tout Arrive: La Paix de Lausanne sera Signée Aujourd'hui", No: 18743, Paris 24 Temmuz 1923, s.1.

Journal de Débats; "La Conférence de Lausanne: La Traité de Paix", No: 263, Paris 24 Temmuz 1923, s.1-3.

Türklerin muhataplarından İngiltere başta olmak üzere Fransa ve İtalya başkentleri arasında yoğun bir diplomasi trafiğiyle Türkiye üzerinde elde etmek istedikleri çıkarlarına ilişkin pazarlıklarına son şeklini veriyorlardı. Konferansa doğrudan katılmamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Cumhuriyeti Lozan Konferansı'nda çıkarlarına ters düşecek bir adım atmaması konusunda İngiltere ve Fransa'yı gizli ya da açık şekilde uyardığı gazete haberlerinde yer alıyordu. Lozan Konferansı bir yönüyle sadece Türkiye'nin bağımsızlığın tanınması değil, gazete haberleri ve yazarlarının çoğu zaman başlığında kullandığı "Doğu Sorununun" ekonomik ve siyasal olarak yeniden ele alınmasıydı. Ayrıca her devlet için sorunların önemi farklılık gösterebiliyordu. Örneğin İngiltere, Musul konusuna sıkı sıkıya odaklanırken, Sovyet Hükümeti, Boğazlar ve Karadeniz'in kullanımına yönelik kaygılarından ötürü kendilerini konferansın doğrudan tarafı sayıyorlardı. Gözlemci sıfatıyla bulunan ABD, Türkiye ve çevresinde sahip olduğu ekonomik çıkarlarına aykırı gelecek hiçbir düzenlemeyi kabul etmeyeceğini açıkça beyan ediyordu. O güne kadar aralarında çok çetin sorunlar yaşayan Balkan ülkeleri Türkiye'nin Trakya sınırları konusunda ittifak halinde hareket ediyorlardı. Lozan'da bulunan Türk heyeti bütün bu çıkar hesaplarıyla başa çıkarak ülkelerinin bağımsızlığını kabul ettirmek zorundaydı.

Konferans süresinde Fransız ulusal basını gelişmeleri günü gününe okuyucularına aktarmıştır. Gazetelerin köşe yazarları konferans üzerinden ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkileri değerlendirmişlerdir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AKŞİN, Sina(1992); *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi 2. Basım, Cilt.1, İstanbul.
- BIYIKLI, Mustafa (2006); *Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları Atatürk Dönemi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- BİLSEL, M. Cemil(1998), *Lozan*, Cilt 2, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- GÖNLÜBOL, Mehmet- SAR, Cem (1993), *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, 8. Baskı, Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet, (1987), *Hatıralar*, 2.Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2006); *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- ÖZSOY, Osman (2007), *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı, Olaylar, Belgeler, Gerçekler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- SONYEL, Selahi R. (1987); *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı Cilt:1, Ankara.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (2014), *Lozan Günlüğü*, Bilgi Yayınevi, Üçüncü Basım, Ankara.
- TANSEL, Selahattin (1991) *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul.

Makaleler

- BAİNVILLE, Jacque (1922), "La France, l'Angleterre et l'Italie a la Conférence de Lausanne", *l'Action Française*, No: 324, Paris, 20 Kasım 1922.
- (1922), "Russes et Turc à la Conférence de Lausanne", *l'Action Française*, No: 328, Paris 24 Kasım 1922.
- (1922), "A Lausanne: Annulation ou Transformation des Accords" *L'Action Française*, No:332, Paris 28 Kasım 1922.
- (1922) "Les élections Angleterre, Orient et Entent Cordiale", No: 321, Paris 17 Kasım 1922.
- BARDE, Henri (1923), "La Paix de L'Orient: La Conférence de Lausanne Reprend Aujourd'hui" *Homme Libre*, Paris 23 Nisan 1923,
- BROUVILLE, G. (1922), "Les Difficultés d'Orient: La Conférence de Lausanne est Ajournée" *Le Radicale*, Paris 13 Kasım 1922.
- DE LACRETELLE, Pierre (1922), "La Conférence de Lausanne: Journée d'Entente", *Journal de Débats*, No: 327 Paris Cumartesi, 25 Kasım 1922.

- GRUMBACH, S. (1922), "La Conférence de Lausanne: Elle Abordera cette Semaine le Problème de Mussoul", *Le Populaire de Paris*, Paris 26 Kasım 1922.
- LUÏS, Paul (1922) "En Orient Double Crise de Tension, Double Menace", No: 6807, Paris 14 Kasım 1922, s.3
 ----- (1922), "A Lausanne: la Conférence est Ouverte, Quel Sera le Role de Fachisme?" ,*L'Humanité*, Paris 21 Kasım 1922.
- (1922), "La Crise d'Orient Demeure Menaçante", *L'Humanité*, Paris 17 Kasım 1922.
- (1922); "La Russie Soviétique Contre l'Imperyalisme Anglais", *L'Humanité*, No.400591, Paris 16 Aralık 1922.
- PAYS, Marcel (1922), "Ce que Dit İsmet Pacha", *Excelsior*, No:4357, Paris 16 Kasım 1922.
- SAGLIÓ, Charles (1922), "Les Négociateurs de Lausanne Deviennent des Negociants: Les Pétroles de Mossoul sont l'Enjeu des Intrigues Diplomatiques", *L'Oeuvre*, No: 2612, Paris, 25 Kasım 1922.
 ----- (1922), "Paix de Conciliation ou de Victoire? L'Accord a Lausanne est Fait... entre les Alliés mais Il Reste à Faire avec les Turcs", *L'Oeuvre*, N: 2623, Paris 6 Aralık 1922.
- SAUVERWEN, Jules (1922), "La Turquie Demandait un Plebisite dans TOutt la Trace Occidentale: L'Unanimité s'est Faite Contre Elle", *Le Matin*, No:14127, Paris, 23 Kasım 1922.
- SİMONİ Henri(1922), "Les Alliés Repussent les Prétentions des Russes", *L'Oeuvre*, , No: 2615, Paris 28 Kasım 1922.
 ----- (1922), "Le Bloc Russo-Turc", *Loeuvre*, No: 2617, Paris 30 Kasım 1922.
 ----- (1922), "Journée d'Entr'acte à Lausanne: En Attendant la Batille de Mussoul", *L'Oeuvre*, No: 2614, Paris 27 Kasım 1922.
- STALİNSKY, E. (1922), "A Lausanne: Les Soviets et Detroits", *L'Oeuvre*, No: 2610, Paris 23 Kasım 1922.
- Haber ve Yorumlar**
Journal de Débats; "La Conférence de Lausanne: La Traité de Paix", No: 263, Paris 22 Kasım 1922.
 -----; "La Seconde Conférence de Lausanne", No:112, 23 Nisan 1923.
L'Action Française, "La Conférence de Lausanne, La Séance d'Ouverture", " Au tour de la Conférence", Les Turc Protestent" No:325, 21 Kasım 1922.
 -----; "LaQuestion D'Orient: La Conférence de Lausanne est Ajournée au 20" No:317, Paris, 11.13. 1922.
 -----: 19 Novembre 1922, "Les Coverisations entre M. Poincaré Lord Curzon et Ambassadeur d'Italie" No: 13971, Paris 19 Kasım 1922.
 -----; Oestions d'Orient, Les Coverisations avec Londre", No: 319, Paris 15 Novembre 1922.
 -----; "Vers le Conferance de Lausanne l'Entrevue Lord Curzon -Poincaré Accord entre les Alliés", 19 Kasım 1922, No:323, s. 1, Paris.
L'Echo de Paris "Les Délégués Turc sont arrivées à Lausanne" No: 13965, Paris 12 Kasım 1922.
 -----; "La Controverses Franco-Britannique Parait Reglée", No: 13966, Paris 14 Kasım 1922,
 ----- "L'Entreuve de Lausanne Ajournée au 20 Novembre", No: 13965, Paris 13 Kasım 1922.
 -----; "La Premier Séance de la Conférence ", "Allocution İsmet Pacha", No: 13973, Paris 21 Kasım 1922.
 -----; "Les Ministres Anglais Reclament l'Accord Préalable avec la France", No: 13964, Paris 12 Kaim 1922.
L'Homme Libre; "Pour la Paix d'Orient: La Conférence de Lausanne est Ouverte", No: 2311, Paris 21 Kasım 1922.

- L'Humanité*; "En Orient: Double Crise de Tension Double Menace...", No: 6807, Paris 14 Novembre 1922.
- ; "A Lausanne: Turc et Alliés Restent en Désaccord sur les Détroits", Paris 28 Ocak 1923.
- L'Intransigeant*, "Après Lausanne: Les Menaces d'Angora", Paris 9 Şubat 1923.
- L'Oeuvre*; "L'Optimisme Revient à Lausanne: Pour l'Ouverture des Détroits" No: 2681, Paris, 2 Ocak 1923.
- Le Populaire de Paris*; "A Lausanne, Tchitcherine Demande la Liberté d'Action Pour la Turquie", No: 831, Paris 31 Aralık 1922.
- ; "La Question des Détroits est Résolue: Les Alliés et Les Turcs sont à peu près d'Accord et les Russes Restent Isolés", Paris 8 Aralık 1922.
- La Croix*; "La Conférence de Lausanne s'Ouvre cet Après-midi", Les Pourparlers Interalliés se sont Déroulés de Façon Satisfaisante", No: 12172, Paris 21 Kasım 1921.
- ; "La Conférence de Lausanne: La Bataille Pour les Détroits La Thèse Russo-Turque de M. Tchitchérine", No: 12185, Paris 6 Aralık 1922.
- ; "La Conférence de Lausanne: Le Projet Allié de Statut des Détroits", No:12197, Paris 20 Aralık 1922.
- , "Le Traité de Paix de Lausanne: Tout est Remis en Question", No: 12258, 3 Şubat 1923.
- , "Solidarité Franco-Britannique en Orient", No:12245, Paris 9 Şubat 1923.
- ; "Incident de Smyre: Les Navires Alliés Restent Prévisoirement dans le Port Jusqu'au Règlement de la Question", No:12249, Paris 12 Şubat 1923.
- La Lanterne*; "Tout Arrive: La Paix de Lausanne sera Signée Aujourd'hui", No: 18743, Paris 24 Temmuz 1923.
- Le Gaulois*; "Avant de Conférence Lausanne", No:16475, Paris 12 Kasım 1922.
- ; "La Conférence de Lausanne, La Séance d'Ouverture", No: 16484, 21 Kasım 1922.
- Le Journal*; "La Conférence de Lausanne est Ouverte: Le Délégué d'Angora Revendique le Respect de la Souveraineté Turque", No: 10992, 21 Kasım 1922.
- Matin*, "Les Turcs, Malgré les Suggestions de Moscou se sont Montrés raisonnables Hier, Ils Ont Accepté la Démilitarisation des Deux Rives de la Maritza", *Matin*, Paris 24 Kasım 1922.
- ; "Coup de Théâtre: La Conférence de Lausanne échoué", No: 14201, Paris 5 Şubat 1923.
- ; "Il n'y a pas eu d'Aggression dans la Rade de Smyrne", No:14205, Paris 9 Şubat 1923.
- ; "La Guerre ou la Paix Dans le Proche-Orient: İsmet Pacha Quitte Lausanne", No: 14203, Paris 7 Şubat 1923.
- ; "Le Malentendu Franco-Anglais: Les Explications et les Suggestins de M. Poicaré ont détendu la Situation à Lausanne", No: 14198, Paris 2 Şubat 1923.
- ; "Nouvelle Péripétie à Lausanne: La Paix est de Nouveau Possible", No: 14202, Paris 6 Şubat 1923.
- , "Une Acte De Folie de la Turquie: Les Batiments Français et Anglais Reçoivent l'Ordre de Riposter en cas d'Aggression", NO. 14204, Paris 8 Şubat 1923.
- Le Populaire de Paris*; "La Discussion Sur les Détroits :Les Alliés Veulent en Finir Aujourd'hui Mais L'Accord Parait Impossible", NO: 820, Paris 20 Aralık 1922.
- , "La Conférence de Lausanne: Attitude de L'Angleterre et Etats-Unis", Paris, 28 Kasım 1922.
- ; "La Conférence de Lausanne", No:816, Paris, 16 Aralık 1922.
- ; "La Question de Détroits à Lausanne: Alliés, Turcs, et Russes n'Arrivent pas à s'Entendre", No: 819, Paris 19 Aralık 1922.
- ; "La Situation est Tendue à Lausanne: Lord Curzon Menace İsmet Pacha de Rompre les Pourparlers", No:814, Paris 14 Aralık 1922.
- ; "Le Régime Futur des Détroits: Les Alliés ont Soumis leur Projet aux Russes et aux Turcs", No: 807, Paris 12 Aralık 1922.

-----; “La Conférence de Lausanne: Une Déclaration des Etats-Unis, Paris 25 Kasım
1922.

Gazeteler

Excel Soir

Journal de Débats

L’action Française

L’Echo de Paris

L’Homme Libre

L’Humanité

L’Intransigeant

L’Oeuvre

La Croix

La Lanterne

Le Gaulois

Le Journal

Le Matin

Le Populaire de Paris

Le Radicale

ALMANCA EDEBİ ESER İSİMLERİNİN ÇEVİRİSİNDE KÜLTÜREL ETKENLER

Sueda ÖZBENT

Assoc. Prof.Dr., Marmara University, TURKEY, (sozbent@marmara.edu.tr)

Abstract

Cultural Factors Relevant to the Translation of the Titles of Literary Works

A peculiar relationship exists between a work of literature and its title. Titles are chosen for a variety of reasons: originality, acceptability, noticeability and marketing. While translating the titles of works of literature similar considerations are pertinent. Titles provide information about the content of the work and its origin. Translations of titles are criticized because they differ too greatly from the original. Research needs to be undertaken into what translational decision was taken for what reasons. Furthermore, the question of what interplay there is between the translation and domestic titles must be addressed. Just like with other books, the translation of the title is an important factor for its existence in the market. This is because the reader's first contact with the translation is through the title and on this basis he decides to buy the book or not. How can this state of affairs be explained using the functional method of translating? To whom does the translator owe loyalty while making his decisions? He has responsibilities towards his client, the target audience and the author. According to Nord, the translator should never knowingly mislead the reader. In this specific field there are very few studies. In 1993, Nord (1993) has worked on this topic for the first time. She put her focus on the different functions of titles. Structurally she differentiates between a "Single Title", a "Double Title" and a "Series of Titles". Even though past works provide examples from various language pairs, there are only two studies that look at the translation of titles from German into Turkish. No such work exists about titles that were translated from Turkish into German. The present work endeavors to examine the translation of titles from Turkish into German with regard to the methods used, the aims, the reasons why and how the translation was undertaken and what role cultural factors played. Since no sources in Turkish exist about this topic, it is the purpose of this inquiry to fill that gap.

KEYWORDS: Translation of titles of literary works, functional translation, translation from Turkish into German

GİRİŞ

Eser isimlerinin üstlendikleri işlevler nedeniyle, anadilde dahi seçimi çok zor ve itina isterken, çevirisinin de benzer zorluklarla dolu olduğu açıktır. Edebi eserlerin ismi ve edebi eserin metni arasında çok özel bir bağ vardır. Yazar eserine isim seçerken metnin içeriğine veya anlatılanların özelliğine göre işlevsel olabilecek tercihlerde bulunur. Eser ismi okur ile eser arasında kurulan ilk iletişimdir. Bu aşamada okurun metnin içeriği hakkında hiçbir fikri yoktur; kitabı alıp almaması; yazarın meşhur olup olmamasını bir kenara bırakırsak, tamamen eserin ismine bağlıdır. Yazarın ve özellikle yayınevinin öncelikli hedefi eserin çok satması olduğundan işin içine pazarlama teknikleri de girmektedir. Bu nedenle eser isimlerinin seçimine yayıncılar da müdahale edebilmektedir. Eser ismi ilk bakışta bıraktığı izlenim nedeniyle orijinallik, kabul görme, çekici olma gibi çeşitli özellikler göz önünde bulundurularak seçilir. Benzer kaygılarla da çevirisi yapılır, eser ismi eserin konusu ve menşei ile ilgili bazı ipuçları verir. Eser isimleri bazen bambaşka bir şekilde çevrildiği için eleştirilmektedir. Burada önemli olan bu şekilde bir çevirinin motivasyonunun ne olduğu ve çevirmen kararlarını etkileyen özel sebeplerin neler olduğudur? Even-Zohar'ın öncülüğünü ettiği çoğuldizge kuramına göre çeviriler de ayrı bir metin türü olarak piyasada yer alır. Bu nedenle çevirilerin satışa sunulan diğer romanların isimleri ile nasıl bir etkileşim içinde olduğu kadar kültürel farklılık gösteren edebi uzlaşımlar da önemlidir. Diğer kitaplar gibi çeviri eserlerinin de piyasada var olma savaşının baş aktörü eserin ismidir. İşlevsel çeviri yöntemine göre bu durum nasıl açıklanabilir? Çevirmen çeviri kararlarını alırken kime veya neye sadık kalmalıdır? Hem işverene, hem erek kitleye, hem de yazara karşı sorumlulukları vardır. Nord'a göre çevirmen okuru kasıtlı olarak asla yanıltmamalıdır. Bu özel alanda yapılmış çok az çalışma mevcuttur. Kurultay'ın (2004) Türkçeden Almancaya yapılan çevirilerin genel olarak değerlendirmesi hakkında bir çalışması vardır. Eser isimlerini ele alan ilk kapsamlı çalışma 1993'de Nord tarafından yapılmıştır. Almanca, İngilizce, Fransızca ve

İspanyolca kitap isimlerinin çevirisini incelemiştir. Nord eser isimlerinin taşınması gereken bazı temel işlemlere dikkat çekmiştir. Çalışmalarda değişik dillerden örneklemeler olduğu halde, Almancadan Türkçeye olan çeviri isimlerini ele alan sadece iki çalışma (Tanış-Polat 2013, Gülmüş 2016) mevcuttur. O'charoen'in (2013) "Almanca Edebi Eser İsimlerinin Taylandcaya Çevirisi" hakkında bir makale bulunmaktadır. Türkçeden Almancaya yapılan çevirilerin isimleri hakkında herhangi bir çalışma yoktur. Bu çalışma Türkçeden Almancaya çevrilen roman isimlerinin hangi yöntemlerle, ne amaçla, hangi sebeplerle, nasıl çevrildiğini ve bu çevirilerde kültürel boyutun ne kadar etkin olduğunu araştırmayı hedeflemektedir. Çalışmanın bütüncesi 1907- Şubat 2017 yılları arasında yayınlanmış olarak tespit edilebilen 158 adet Türkçeden Almancaya çevrilmiş romanların isimlerinden oluşmaktadır. Çalışmada çocuk edebiyatı, genç edebiyatı ve şiir çevirileri kendi içinde özel alanlar ve erek kitleleri farklı olduğu için kapsam dışı bırakılmıştır. Bütüncüyü oluşturan roman çevirilerinin tespiti için *Index Translationum* (2012 yılına kadar olan çevirileri kapsıyor), *Türkisch-Deutsche Literatur* gibi sitelerden, yayınevi sitelerinden ve çeşitli yazılı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Nord'un İşlevsel Çeviri Kuramı

Christiane Nord *skopos kuramından* yola çıkarak *işlevsel çeviri kuramını* geliştirmiş ve kitap isimleri üzerine yaptığı bir çalışmaya uygulamıştır. Skopos kuramı Alman çeviribilimci Hans Vermeer tarafından 1978de yazdığı makalesinde ilk defa ortaya attığı ve 1984 yılında Katherina Reiss ile birlikte, Reiss'in metin sınıflandırmalarını da göz önünde bulundurarak geliştirdikleri yenilikçi bir kuramdır. Kurama adını veren Yunanca kökenli *skopos* kavramı *amaç, hedef, gaye, sonuç ve işlev* anlamlarına gelmektedir. Çevri bir eylemdir ve her eylem gibi amacı vardır. Kaynak metin amaca göre farklı şekillerde çevrilebilir ve farklı amaçlara hizmet edebilir. Önemli olan erek dil, erek kültür, erek okur ve işverenin talebidir. Böylece kaynak metin artık sadık olunması gereken kutsal metin olmaktan çıkmış, çevirmen uzman konumuna gelmiş, sorumlulukları ve özgürlükleri artmıştır. Çevirmen, yaptığı çevirinin amacına uygun olmasını, erek alıcının beklentilerine cevap vermesini ve işlevsel olmasını sağlamalıdır.

Nord, Vermeer'in skopos kuramını genel hatlarıyla benimser ve çevirinin işlevine uygun olması gerektiği şartına *bağlılık (Loyalität)* şartını ekler. *Bağlılık* çevirmenlerin hem işverene, hem erek alıcısına, hem de yazara karşı sorumlulukları olduğunu ifade eden bir referans noktasıdır. Nord'a (1993: 18) göre çevirmenler çeviri eylemini gerçekleştirirken sorumlu oldukları kişileri kasıtlı olarak yanıltmamalı, geleneksel çeviri anlayışından farklı olan uygulamalarını, nedenleriyle açıklamalıdır. Ayrıca Nord "erek alıcısının, çeviri eserini alımlarken onun kaynak metnin bir yansıması olduğuna dair bir beklenti içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Çevirmenin de hem bu beklentiye taşıyan erek alıcısına hem de kaynak metin yazarına saygı göstererek çevirisini gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Vural-Kara 2012: 393). Bağlılık kavramını metinler arası tutarlılık, eşdeğerlilik veya sadakat ile karıştırmamak gerekir. Bağlılık çeviri sürecini yöneten etik bir prensiptir. Nord (1993: 26) erek metin işlevi ile kaynak metin işlevlerinin uyumlu olmasını ve çeviri metninin işlevlerinin erek kültürde gerçekleştirilebilir olmasını şart koşar. Örneğin; kaynak metnin eser isminde örtülü bir anlam (ima) varsa, bu anlamın erek kültürde kastedilen şekilde anlaşılması mümkün değilse, çevirmen bu anlamı daha açık bir biçimde ifade edebilir, anlatımsal yöntemler kullanabilir, alt başlıkla ifade edebilir veya başlıkta ifade etmeyip metnin ilk sayfalarında bir şekilde dile getirebilir. Nord, bağlılık kuralına göre çevirmenin böyle bir durumda erek kitleyi göz önünde bulundurarak, kelimesi kelimesine çevirinin mümkün olduğu durumlarda bile, daha uygun olarak değerlendirilen başka bir ifadeyi tercih etmemesi gerektiğini vurgular (Nord 1993: 26). Bağlılığın ön şartı erek metnin hedeflediği işlevlerin kaynak metnin işlevleri ile bağdaşabilir olmasıdır. Bağdaşma şartları kültüre özgü olduğu için kültür farklılıkları engel teşkil edebilir. Çevrilebilirlik ise erek metnin işlevlerinin kaynak metnin işlevlerini ne kadar gerçekleştirebildiği ile sınırlıdır.

Kültürel Etkenler

Kitap isimleri yazar ve okur arasındaki iletişimin bir parçasıdır. İletişim açısından bakıldığında alımlama şartları, kültürel etkenler dışında aynı veya çok benzerdir. Bunun için edimsel etkenleri ve erek kitlenin sosyokültürel altyapısını bilerek davranmak gerekir. Nord bu benzerlikler nedeniyle kitap isimlerinin ve başlıkların işlevlerinin, bunların çevirilerinin de aynı

veya benzer olduğunu söyler (Nord 1993: 85). Ancak çevirisi yapılan bir eserin ismi, erek kültürde yabancı bir kültürü temsil etmekte olduğu için ilaveten kültürel görevleri vardır. Bu nedenle çeviri kararları alırken her iki kültür açısından hassas davranmak gerekir. Burada hem kaynak kültürün temsili hem de erek kültürün, kültürel alımlama şartları nedeniyle çevirmene büyük sorumluluk düşmektedir.

Nord'un Sınıflandırması

Nord kitap isimlerini kendi içinde bütünlüğü olan, görsel olarak da ayırt edici özellikler taşıyan ayrı bir metin türü olarak betimler ve makro düzeyde yapısal açıdan "basit, bileşik, çift ve seri isimler" şeklinde sınıflandırır. *Basit isimler*; kısa bir kelimelik isimlerden yan cümleler içeren yapılara kadar uzanır (örn. *Der Mann, der zuviel wußte -Çok şey bilen adam*). *Bileşik isimler* sentaks açısından birbirine bağlı olmayan, genellikle farklı yazı tipi ile basılan ana başlık ve alt başlıktan oluşur (örn. Aysel Özakin: "Gurbet Yavrum" – Alm. "Der fliegende Teppich. Auf der Spur meines Vaters"). *Çift isimler* "veya" ile bağlanmış isimlerdir (örn. Aras Ören: "Gündoğdu'ların Yükselişi" – Alm. "Eine verspätete Abrechnung *oder* Aufstieg der Gündoğdu"). *Seri isimler* birden fazla basit ismin arka arkaya sıralandığı isimlerdir; Fransızca'da ve İspanyolca'da yaygın olarak kullanılır (*Le contrat de mariage précède d'Une double famille et suivi de L' interdiction veya Le Bonheur du temps. Le bonheur du jour. Les cartes du temps.*)(Nord 2004: 573).

Nord kitap isimlerinin ve başlıkların yerine getirmesi gereken altı işlevden bahseder. Bunlardan *ayırt edici (distinktiv)*, *üstmetinsel (metatextuell)* ve *ilişki işlevi (phatisch)* temel işlevler olarak her isim ve başlıkta bulunur. *Göndergesel (referentiell)*, *anlatımsal (expressiv)* ve *çağrı işlevi (appellativ)* bazı isim ve başlıkta bulunur. *Ayırt edici işlev* seçilen ismin o kültürde başka eserlerden farklı olmasını şart koşar. Eser isimleri usulsüz kullanım ve kötüye kullanıma karşı kanunen de koruma altındadırlar.¹ *Üstmetinsel işlev* ise erek kültürdeki sentaks uzlaşımına, tipografiye ve metin tasarımına uygun olma durumudur. Çalışmanın bütüncesi içerisinde yer alan Yusuf Atılgan'a ait "Aylak Adam" (1959) isimli roman Almancaya "Der Müßiggänger" (2007) olarak kelimesi kelimesine çevrilmiştir. Almancada bu isim daha önceden dört farklı yazar tarafından kullanılmıştır (Christian Günther, Akos Doma, Michel Ragon, Richard Schiemer); bileşik isim olarak (örn. Asensio Saurí, Agusti/Raón, Elisa: "Beppo, der Müßiggänger. Nach der Aesop-Fabel 'Die Grille und die Ameise'" 1990, Hedwig Courths-Mahler: "Der Müßiggänger. Da zog ein Wanderbursch vorbei." 1910) şeklinde kullanımları mevcuttur. Burada ayırt edici işlevin zaman zaman piyasada maalesef göz ardı edildiği, fakat genelde uyulduğu görülmektedir. *İlişki işlevinin* de potansiyel alıcılara hitap ederek, eserin hemen satılmama durumuna karşı, erek kültüre has özellikleri taşıyan, akılda kalacak isimler olmasını öngörür. Erek kültür alıcısının varsayılan genel bilgisinden yola çıkarak metnin konusu hakkında ipucu veren *göndergesel işlev*, yazarın düşünce, duygu ve değerlendirmelerinin ifadesi olan *anlatımsal işlev* ve okurun kültürel hassasiyetini, beklentilerini göz önünde bulundurarak kitabı okumaya, yorumları yönlendirmeye ve hatta kitabı almaya teşvik eden *çağrı işlevi* her kitap isminde olmayabilir. Son üç işlevin kullanılması erek kültürde geçerli olan kültürel normlara ve uzlaşımına bağlıdır. Nord yapılan isim çevirisinin yukarıda belirtilen üç temel olmazsa olmaz işlevleri içermesi için iki çeviri stratejisi öngörür. İlk olarak çeviri, işlevine uygun yapılmalı yani; yapı, sentaks ve işlevsel işaretlemeler bakımından erek kültürün normlarına ve uzlaşımına göre şekillendirilmelidir. Erek kültürde kabul görmeyen işaretler işlevsel olamazlar. İkinci olarak yazarın eserine isim verirken güttüğü özel amaçlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle Nord'a göre işlevsel stratejilerin bağlılık prensibine göre yapılarak hem yazarın amaçları hem de erek kitlenin beklentileri ile uyumlu olmalıdır (Nord 2011: 56). Çevirinin skoposu yazarın amacıyla ters düşmemelidir.

Eser İsimlerinin Çevirisi

Nord incelediği bütünceden yola çıkarak bu alanda karşılaşılan çeviri zorluklarının üstesinden gelebilmek için yedi çeviri yöntemi tespit etmiştir (Nord 2004: 910):

¹ Türkiye'de §83, 5846 Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu tarafından düzenlenir. Almanya'da §5 ve §15 Markaları Koruma Kanunu (Börsenverein des Deutschen Buchhandels e.V. 2015) tarafından düzenlenir.

- a) *Ödünçleme*; aynı şekilde veya sadece fonetik açıdan, morfolojik açıdan ve yazımı uyarlanarak yabancı dilden alınan eser isimleri,
örn. Fr. Armanca – Alm. Armanca – İsp. Armanca)
Murathan Mungan: “Çador” – Alm. “Tschador”
Halide Edip Adivar: “Handan” (1912) – Alm. “Handan” (1917)
- b) *Kelimesi kelimesine çeviri*; örn. Duygu Asena: “Kadının Adı Yok” – Alm. “Die Frau hat keinen Namen”; Yaşar Kemal “Binboğalar Efsanesi” (1971) – Alm. “Das Lied der Tausend Stiere” (1979)
- c) *Yayılm (Expansionen)*;
Orhan Kemal: “Murtaza” (1952) - Alm. “Murtaza oder das Pflichtbewußtsein des kleinen Mannes” (1979) veya Antolojilerde görülen ...und *andere Erzählungen - ...ve diğer hikayeleri* gibi ilaveler. Örn. Fakir Baykurt: “Gece Vardiyası” (1984) – Alm. “Nachtschicht: und andere Erzählungen aus Deutschland” (1992)
- d) *Daraltma (Reduktion)*;
Örn. Yaşar Kemal: “Höyükteki Nar Ağacı” (1982) - Alm. “Der Granatapfelbaum” (2002)
Sabahattin Ali: “Kuyucaklı Yusuf” (1937) - Alm. “Yusuf” (2014)
- e) *Anlamsal modülasyon*; sözlerin yer değiştirmesi, sentaks transpozisyonu ve kelime türü değiştirme yöntemidir.
Örn. Adalet Ağaoğlu: “Ölmeye Yatmak” (1973) – Alm. “Sich hinlegen und sterben” (2008)
Ahmet Ümit: “Sis ve Gece” (1996) – Alm. “Nacht und Nebel” (2005)
- f) *Anahtar kelimeleri ve asıl anlamı koruyan açıklama*;
örn. Adalet Ağaoğlu: “Fikrimin İnce Gülü” (1976) – Alm. “Die zarte Rose meiner Sehnsucht” (1979)
Güney Dal: “E 5” (1979) - Alm. “Europastraße 5” (1981)
- g) *Yeniden adlandırma*;
Sema Kaygusuz: “Yere düşen dualar” (2006) - Alm. “Wein und Gold” (2008)
Yaşar, Kemal: “Teneke” (1955) - “Anatolischer Reis” (1979)

Türkçeden Almancaya Yapılan Çevirilerin Değerlendirmesi

Bütüncü 1907- Şubat 2017 yılları arasında yayımlanmış olarak tespit edilebilen 158 adet Türkçeden Almancaya yapılmış çevirinin eser isimlerinden oluşmaktadır. Çalışmada çocuk edebiyatı, genç edebiyatı ve şiir çevirileri kendi içinde özel alanlar ve erek kitleleri farklı olduğu için kapsam dışı bırakılmıştır. Türkçeden Almancaya yapılan çeviri, Almancadan Türkçeye yapılan çevirilerden daha azdır. Buradaki en önemli etken Türk Edebiyatına Almanya’da gösterilen ilginin azlığıdır. 2008 senesinde Türkiye’nin Frankfurt Kitap Fuarı’na konuk ülke olarak katılmasından sonra Almancaya yapılan çevirilerde hareketlenme başlamış, 2012 sonrası Binooki Yayınevi ve “Türkische Bibliothek” projesi ile ancak ivme kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütülen “TEDA” projesinin bu çevirilerde önemli ölçüde katkısı bulunmaktadır. Binooki’nin yanı sıra Dağyeli, Ararat, Hanser, Unionsverlag, Ortadoğu, Anadolu ve Literaturca bu çevirileri yayınlayan başlıca yayınevleridir. Az sayıda da olsa Fischer, Suhrkamp, Rowohlt gibi saygın yayınevleri de Türkçeden Almancaya çeviriler yayınlamışlardır. Kurultay (2004: 243-244) Türkçeden Almancaya yapılan çevirilerin, ağırlıklı olarak günümüzde yaşayan yazarların eserleri olduğuna ve Almancadan Türkçeye yapılan çevirilerin ise daha ziyade J. W. Goethe, F. Kafka, H. Hesse, B. Brecht, T. Mann, H. Böll gibi yazarlara ait daha ziyade eski eserlerden oluştuğuna dikkat çekmektedir.

Tanış Polat (2013:295) ve O’charoen’in (2013: 377) çalışmalarında da tespit ettikleri gibi, genel kanının aksine, eser isimlerinin kelimesi kelimesine çevirilerinin daha yüksek oranda (% 46,73) olduğu sonucu ile bu çalışmada elde edilen veriler örtüşmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç, kelimesi kelimesine yapılan çevirilerin sıradan oldukları için, dikkat çekici olmadıkları ve bu nedenle akılda kalıcı olmadıklarıdır. Diğer yöntemler daha düşük oranda kullanıldıkları halde daha etkileyici ve çarpıcıdır. Eleştirilmeleri onların sıra dışı olmaları ve dikkat çekmeleri ile doğru orantılıdır. 158 eser isminin değerlendirmesi aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Yöntem	Adet	% lik Oran
Kelimesi kelimesine çeviri	74	46,83
Yeniden adlandırma	39	24,68
Anahtar kelimeleri koruma, açıklama	21	13,29
Yayımlım	8	5,06
Daraltma	5	3,16
Ödünçleme	5	3,16
Ad hoc çeviri	4	2,53
Anlamsal modülasyon	2	1,26

Yapılan çalışmada Nord'un önerdiği yedi çeviri yönteminin dışında göze çarpan bir yöntem daha tespit edilmiştir. "Ad hoc çeviri" olarak adlandırdığım bu yöntem her ne kadar kelimesi kelimesine çeviri yöntemi gibi görünse de işlev farkı nedeniyle ayrı bir incelemeyi gerektirmektedir. *Ad hoc* kavramı sözcük türetme tekniği olarak yazarların belli bir eserde ve o bağlam içinde ürettikleri ve sözlüklerde hiçbir zaman yer almayan kelimeler için kullanılır. Bütüncede bu şekilde türetilmiş ve özel işlevi olan dört örnek bulunmaktadır:

YAZARIN ADI	ESERİN TÜRKÇE İSMİ	ESERİN ALMANCA İSMİ	ÇEVİRMEN
ADIVAR, Halide Edip	Ateşten Gömlek (1922)	Das Flammenhemd (1923)	Heinrich Donn
CANIGÜZ, Alper	Cehennem Çiçeği (2013)	Hölllblume (2015)	Monika Demirel
KEMAL, Yaşar	Ölmez Otu (1969)	Das Unsterblichkeitskraut (1986)	Cornelius Bischoff
KÜR, Pınar	Cinayet Fakültesi (2006)	Mordsfakultät (2008)	Caner, Beatrix

Almancada "Flammenhemd", "Hölllblume", "Unsterblichkeitskraut" ve "Mordsfakultät" kelimeleri yoktur. Çevirmen burada okurun dikkatini çekmek, eserin akılda kalmasını, çarpıcı olmasını ve hatta merak edip alıp okumasını sağlamak amacıyla Almancada kullanımda olmayan kelimeler üretmiş olabilir. Özellikle "Mordsfakultät" kelimesinin başındaki *Mord(s)*- önekimsi yapı, kelime türetiminde pekiştirme amaçlı kullanılır ve bu kullanımda "cinayet" anlamı taşımamaktadır ve "s" ise kaynaştırma harfidir. Örneğin "Mordsstimmung (aşırı eğlenceli), Mordsangst (büyük korku), Mordshunger (aşırı açıklık)" kelimelerinde olduğu gibi, bir şeyin abartılı olduğunu anlatır. Ancak "Mord" kelimesi "cinayet" anlamına da geldiğinden burada aynı zamanda kelime oyunu yapılmıştır. Okurun ilgisini çekmek ve satmak amacıyla bu yöntem izlenmiş olabilir. Çoğu zaman eser isimlerinin seçiminde pazarlama teknikleri nedeniyle editör veya yayınevi etkin olabilmektedir. Erek kültürdeki okurun ilgisini çekebilmek için, o kültürdeki isimlendirme normları içerisinde kalarak farklı seçimde bulunulabilir. Aynı şekilde "Hölllblume" deki "Hölle(n)"; "Mord(s)" kelimesi gibi abartı ifadesi olarak kullanılır. "Hölle" cehennem anlamına gelmekle beraber "Hölllärnm (aşırı gürültü)", "Hölllkrach (şiddetli gürültü)", "Hölllwut (büyük öfke)" anlamlarında kullanılır. Yaşar Kemal'in "Teneke" adlı eseri Almancaya "Anatolischer Reis" (Anadolu Pirinci) olarak bambaşka bir şekilde çevrilmiştir. Burada da amaç eserin menşei, üretildiği kültür ve konusu hakkında okura ipucu vermek ve ilgisini çekmektir. İsimde geçen "Anadolu" kelimesi kültürel gösterge olarak erek kitle üzerinde etkin olmakta ve göndergesel işlevi üstlenmektedir. Eğer yazar erek kültürde tanınmış birisi değilse o zaman eser isminin seçimi daha da önemlidir.

YAZARIN ADI	ESERİN TÜRKÇE İSMİ	ESERİN ALMANCA İSMİ	ÇEVİRMEN	Yöntem
KAÇAN, Metin	Ağır Roman (1990)	Cholera Blues (2003)	Hess, Michael	Yeniden adlandırma (İngilizce)
AYKOL, Esmahan	Savruhanlar (2006)	Good Bye İstanbul (2008)	Baur, Antje	Yeniden adlandırma (İngilizce)
CANIGÜZ, Alper	Gizli Ajans (2008)	Secret Agency (2013)	Monika Demirel	Kelimesi kelimesine çeviri (İngilizce)

Çalışmada çeviriler Türkçeden Almancaya yapıldığı halde 158 eserin 3 tanesinde İngilizce isimler (%1,93) tercih edilmiştir. Bu durum Almanya'da kitap piyasasında İngilizce isimli kitapların son zamanlarda sıklıkla görülmesi ile açıklanabilir. Çeviriler satışa sunuldukları piyasa şartlarına, o kültürdeki geçerli edebi eser isimleri normlarına uyum sağlamış ve artık ilk

zamanlardaki gibi Türkiye'ye gönderme yapan oryantal ve egzotik izler taşımamaktadırlar. Kitap kapakları da yeni yapılan çevirilerde bu tip izler (camii, hamam, İstanbul silueti, Anadolu köyü, köylü kıyafetli kişiler gibi) taşımamakta ve daha modern tasarlanmaktadır.

Sonuç

Türkçeden Almancaya yapılan edebi eser isimlerinin çevirisinin, genel olarak Nord'un önerdiği yöntem ve kriterler çerçevesinde incelendiği bu çalışmada mevcut sınıflandırmaya "ad hoc çeviri" yönteminin de ayrıca eklenmesi gerekliliği görülmüştür. Bu yöntem en çarpıcı ve etkileyici eser isimleri üretmek için son derece işlevseldir. İngilizce isim tercihi ise çalışmanın dikkat çeken bir başka sonucudur. Araştırma Almancaya yapılan eser isimlerinin çevirilerinin Alman kültürüne ve isim verme geleneklerine uygun seçilmiş olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Gülmüş'ün çalışmasında olduğu gibi eserlerin içeriği ile isimleri arasındaki ilintinin araştırılması son derece önemlidir. Zira ilk bakışta orijinale uygun değilmiş gibi görünen isim, eserin konusu ile çok daha uyumlu ve yerinde olabilir (Gülmüş 2016: 88). Bu durum Nord'un bağlılık kavramı ile örtüşmektedir. Bu alanda daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır.

Türk Edebiyatının ve kültürünün yurt dışında daha çok bilinir hale gelmesi, eski olumsuz imajının silinmesi için, Türkçeden Almancaya yapılan çevirilerin TEDA projesi örneğinde görüldüğü gibi daha fazla projelerle ve çalışmalarla desteklenmeye ihtiyacı vardır.

KAYNAKÇA

- DEMİR, Tayfun (1995), Türkische Literatur in deutscher Sprache. Eine Bibliographie mit Erläuterungen. Duisburg: Sekretariat für gemeinsame Kulturarbeit in Nordrhein- Westfalen
- DİKİCİ, Christine (2015), Die Rezeption der Türkischen Literatur im Deutschen Sprachraum unter besonderer Berücksichtigung aktueller Übersetzungsvorhaben (Türk Edebiyatının Almanya'da Alınması), doktora tezi
- GÜLMÜŞ, Zehra (2016), Übersetzung von literarischen Titeln. Thomas Manns Erzählung *Die Betrogene* und ihre Übersetzungen ins Türkische. İçinde: Diyalog. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik, sayı 2. 78-91
- KURULTAY, Turgay (2004), Literarische Übersetzung zwischen Pflicht und Welterfahrung – Die Situation und der Hintergrund der türkischen Literatur in deutscher Übersetzung. In: Durzak, Manfred/ Kuruyazıcı, Nilüfer (Hrsg.): Interkulturelle Begegnungen. Festschrift für Şara Sayın. Königshausen & Neumann, Würzburg. 235-252
- NORD, Christiane (1993), Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften, Tübingen: UTB
- NORD, Christiane (2004a), Die Übersetzung von Titeln und Überschriften aus sprachwissenschaftlicher Sicht. İçinde: Kittel, Harald/ Frank, Armin Paul/ Greiner, Norbert/ Hermans, Theo/ Koller, Werner/ Lambert, Jose/ Paul, Fritz (Hg.): Übersetzung Translation Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung. Berlin/ New York: de Gruyter. 573-579
- NORD, Christiane (2004b), Die Übersetzung von Titeln, Kapiteln und Überschriften in literarischen Texten. İçinde: Kittel, Harald/ Frank, Armin Paul/ Greiner, Norbert/ Hermans, Theo/ Koller, Werner/ Lambert, Jose/ Paul, Fritz (Hg.): *Übersetzung Translation Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*. Berlin/ New York: de Gruyter. 908-914
- NORD, Christiane (2011), Textfunktion und Übersetzen am Beispiel von Titeln und Überschriften. İçinde: Nord, Christiane (Hg.): Funktionsgerechtigkeit und Loyalität. Theorie, Methode und Didaktik des funktionalen Übersetzens. Berlin: Frank & Timme. 47-70
- O'CHAROEN, Thanomnuan (2013), Die Übersetzung deutscher literarischer Titel ins Thailändische. Aus der Perspektive der Skopostheorie und der Funktionalen Translationstheorie Nords. İçinde: trans-kom Zeitschrift für Translation und Fachkommunikation, trans-kom 6 [2], 371-380 (www.trans-kom.eu)
- ÖZBENT, Sueda (1996), Die Übersetzungsauffassung von Christiane Nord. Tagungsbeiträge des V. Türkischen Germanistik-Symposiums, Eskişehir
- TANIŞ POLAT, Nilgin (2013), Zur Übersetzung literarischer Titel. Titelübersetzungen aus sprachwissenschaftlicher Perspektive . İçinde: Uysal Ünalın, Saniye u.a. (Hg.): Von Generation zu

Generation Germanistik. Festschrift für Kasım Eğit zum 65. Geburtstag, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi. 289- 298

VURAL-KAYA, Sergül (2012), Yazınsal Metinler Çevirisinde Eşdeğerlilik Arayışı. BAÜ SBE Dergisi, Cilt 15, Sayı 27, 391-402

İnternet Kaynakları:

<http://www.unesco.org/xtrans/> erişim: 23.2.2017

YEŞİLADA, Karin (2007). "Türkisch-Deutsche Literatur" <http://www.tuerkischdeutsche-literatur.de/> erişim: 15.2.2017

SEKTÖREL AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER (AKÜ) İNDEKSİ: DENİZLİ ÖRNEĞİ

¹Sevcan GÜNEŞ, ²Latif ÇAKMAK

¹Assoc. Prof.Dr., Pamukkale University, TURKEY, (sgunes@pau.edu.tr)

²İstanbul Sabahattin Zaim University, TURKEY, ltfckmk@gmail.com

* Corresponding author

Abstract

Sectorial Revealed Comparative Advantage (RCA) Index: The Case for Denizli

The revealed comparative advantage (RCA) index is used for calculating the international competitiveness level of a country by using relative export performance of the country and world export variables. It is stated that a country has comparative advantage if $RCA > 1$. On the contrary, if RCA is less than unity, the country is said to have a comparative disadvantage. The aim of this study is to calculate RCA index for leading trading sector (Steel, iron and non-ferrous metals, electrical service, clothing and apparel, chemicals and chemical products, Mining Machinery and accessories, furniture, paper and forest products, fisheries, and animal products, and textile and raw materials) for Denizli by using Denizli and Turkey's export volume. These sectors constitutes %95 percent of total Denizli exports. As a result this study will detect the competitiveness level of the sectors in Denizli at national level

KEYWORDS: Revealed Comparative Advantage (RCA), Denizli, Sectorial Analysis

I.GİRİŞ

Ulusal ve uluslararası pazarlarda geliri ve toplumsal refahı artırmanın en önemli yolu firmaların ve ülkelerin rekabetçiliğinin artmasından geçmektedir. OECD Raporunda (1996) uluslararası rekabet gücü, serbest piyasa koşulları altında uluslararası pazarlarda yarışabilir düzeyde mal ve hizmet üretebilme ve vatandaşların refah düzeylerini sürekli olarak artırabilme gücü olarak tanımlanmıştır. Uluslararası pazarlarda düşük fiyata dayalı ürün ile rekabet etmek firmaların ve dolayısıyla ülkenin gelişmesi önündeki en büyük engellerden biridir. Çünkü daha düşük fiyatla mal ve hizmet satmak ihracat fiyat indeksi değerinin ithalat fiyat indeksi değerine göre düşmesine neden olur. Bu durum her bir birim ihracata karşı uluslararası pazarlardan daha az ithal malı alınabilmesine ve dolayısıyla da refah kaybına sebep olur. O zaman uluslararası pazarlarda fiyat dışı faktörlere dayalı olarak rekabetçiliğin artırılması amaçlanmalıdır. Globalleşme ile ülke ekonomileri birbirine daha bağımlı hale gelmiştir. Dünyadaki dış ticaret hacminin giderek artması nedeniyle iktisadi büyüme; ülkelerin ihracat performansından daha fazla etkilenmektedir. Bu nedenle diğer ülkelerle rekabet edebilmek, uluslararası pazarlarda daha fazla mal ve hizmet satılabilmek ve rekabet gücünü yükseltebilmek için hükümetler görünür veya görünmez pek çok destek uygulamaktadır. Ulusal ekonomilerinin en dinamik yönünü rekabet oluşturmaktadır. Her gün yeni teknoloji ve bilgiye sahip firmalar ortaya çıkmakta ve piyasada var olan güçlü şirketler bir anda rakiplerini piyasadan silibilmektedirler. Firma düzeyinde rekabetçi olmanın yanı sıra ulusal rekabet düzeyinde rekabetçi olmak da önemlidir. Başka bir deyişle küreselleşen dünyada ülkelerin dış satım gücü ürettikleri mal ve hizmetlerin dış aleme kıyasla fiyat, kalite ve ürün çeşitliliği açısından rekabetçi olup olmamasına bağlıdır. Uluslararası ticaret teorisinde ülkelerin rekabet gücü; ücretler, döviz kuru, verimlilik, ürün çeşitliliği gibi birçok farklı değişkenlerle ölçülmektedir. Bu değişkenlerden literatürde en yaygın olanlardan biri Balassa (1965) tarafından geliştirilen ve Balassa İndeksi olarak da bilinen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksidir. Bir sektörün o sektördeki Dünya toplam ihracatındaki payının o ülkenin toplam ihracatının Dünya toplam ihracatına oranlanması ile elde edilir. İndeks değerinin 1'in üzerinde olması görece olarak rekabetçi olduğunu; 1'in altında olması ise görece olarak rekabetçi olmadığını göstermektedir. İhracat performansını karşılaştırmalı olarak ölçen AKÜ (RCA) İndeksi Balassa (1965) tarafından şu şekilde formüle edilmektedir:

RCA_{ij} (AKÜ_{ij}) = i ülkesinin j malı üretiminde sahip olduğu açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükleri,

X_{ij} = i ülkesinin j malı ihracat miktarını,

$\sum X_i$ = i ülkesinin toplam ihracat miktarını,

$\sum X_{wj}$ = bütün ülkeler itibarıyla j malı toplam ihracat miktarını,

$\sum X_w$ = toplam dünya ihracatı miktarını temsil etmektedir.

Bu şekilde modellenen AKÜ indeksi; bir ülkenin mal veya sektörel bazda ihracatının toplam ihracatı içerisindeki payını aynı mal veya sektörün dünya genelinde ihracatının yine dünyadaki toplam ihracat içerisindeki payına oranlamaktadır. Hesaplanan AKÜ indeksinin birden büyük olduğu endüstrilerde o ülkenin rekabet gücünün olduğu, birden küçük olduğu endüstrilerde ise söz konusu ülkenin o endüstride rekabet gücünün olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Çünkü indeksin birden büyük olması, ülkenin o sektördeki veya maldaki ihracatının dünya ihracatından daha büyük bir artış hızına sahip olduğunu ifade etmektedir. İndeksin birden küçük olması ise, ülkenin o maldaki veya sektördeki ihracatının artış hızının, dünyanın ve dolayısıyla rakip ülkelerin gerisinde kaldığını göstermektedir. Hinloopen ve Marrewijk (2000) bu yorumu biraz daha genişletmişlerdir. Çalışmalarında sektörlerin AKÜ değeri 1 ve 2 arasında ise o ülke zayıf rekabetçi, 2 ile 4 arasında ise orta düzey rekabetçi ve 4'den büyükse güçlü rekabetçi olarak yorumlamışlardır. AKÜ indeksi yanı sıra rekabetçiliği ölçmede kullanılan Nispi İhracat Avantajı, Nispi İhracat Avantajı İndeksi Nispi Ticaret Avantaj İndeksi gibi daha birçok hesaplamalar vardır. Bu çalışmada sadece AKÜ indeksi analiz edilmiştir.

Yaygın olarak ülkelerin sektörel ihracat performanslarının rekabetçilik düzeyini ölçmede kullanılan AKÜ indeksi ile bu çalışmada farklı olarak Denizli ilinin toplam ihracatının %95'ini oluşturan sektörlerin (Çelik, Demir ve Demir dışı Metaller, Elektrik Elektronik Hizmet,Hazır Giyim ve Konfeksiyon, Kimyevi Maddeler ve Mamulleri, Madencilik, Makine ve Aksamları, Mobilya Kağıt ve Orman Ürünleri, Su Ürünleri ve Hayvansal Mamüller ve Tekstil ve Hammaddeleri) Denizli ili bazında Türkiye toplam ihracatındaki yeri ve rekabetçilik düzeyi hesaplanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde sektörel AKÜ indeksi hesaplamaları kullanılan literatürdeki bulgulardan bahsedilmiş üçüncü bölümde ise Denizli ilindeki sektörlerin AKÜ indeksi yorumlanmış ve sonuç bölümünde de elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

II. AKÜ İNDEKSİ LİTERATÜRÜ

Türkiye için dış satım performansındaki rekabetçilik düzeyini ölçmek için sektörel ihracat performanslarından elde edilen seçili ampirik bulgular bu bölümde analiz edilmiştir.. Altay ve Gürpınar (2008) Türkiye için yapmış oldukları çalışmada mobilya sektörünün 2001 ve 2006 yılları arasında hesaplanmış olduğu AKÜ değerlerinin arttığı ve 2005 ve 2006 yılında 1'in üstünde değerler aldığı belirtmişlerdir. Erkekoğlu, Kılıçarslan ve Göknaar (2014) yılı çalışmalarında mobilya sektörünün Kayseri ili bağlamında 2002-2012 yılları için AKÜ indeksini hesaplamışlardır. Mobilya sektörünün rekabetçi olduğu fakat bu rekabetçiliğin son yıllarda giderek azaldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Altay (2008) çalışmasında Türkiye'nin AB-15 ülkeleri ile yapılan ihracatta emek yoğun ve hammadde yoğun endüstrilerde rekabet gücü olduğunu belirtmiştir. Özdamar ve Albeni (2011) ise çalışmalarında Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren otomotiv sektörünün 1990-2008 dönemi için RCA indeksine göre rekabetçi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Karaalp (2011) çalışmasında 1996-2008 yılları Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine kıyasla hesaplanmış olduğu sektörel AKÜ indeksleri sonucuna göre Türkiye tarım, tekstil ve hazır giyim, demir çelik ve otomotiv sektörlerinde AKÜ değeri rekabetçi bulunmuştur. Bu çalışmaya ilave olarak spesifik olarak tekstil ve hazır giyim sektörü için yapılan analizde Türkiye Dünya piyasalarına karşı rekabet üstünlüğü olduğu sonucu bulunmuştur (Yılmaz ve Karaalp, 2012:103-125). Şahin (2015) Çin ve Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründeki rekabetçiliğini kıyaslamış ve Türkiye'nin RCA katsayısının Çin'e göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Son olarak, Dilek (2016) Türkiye ve BRIC ülkeleri örneğinde yapmış olduğu rekabetçilik analizinde SITC6 ve SITC8 endüstri grubunda Türkiye'nin rekabetçi olduğu; Çin dışındaki diğer BRIC ülkelerine karşı da Türkiye'nin rekabetçiliğinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde çeşitli ülkelerin RCA indeks değerleri hesaplanarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Bölge veya il bazında diğer bölge ve illerin toplamına oranlandığı RCA indeksinde ülke yerine il ya da bölgenin, Dünya ihracat Rakamları yerine de ülkenin alındığı ve RCA indeksinin hesaplandığı ampirik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda RCA indeksinin il bazında ülke geneli ile karşılaştırılması el edilen ampirik bulgular ışığında bu çalışmada bir ilktir.

III. DENİZLİ İLİNİN ÜLKE BAZINDA SEKTÖREL REKABETÇİLİĞİ

Küresel ortamında rekabet olgusu, ulusaldan daha yerele kayma eğilimine girmiştir. Ülke genelindeki rekabetçiliğin ötesinde kent seviyesinde rekabet algısı, artık şehirlerin rekabet güçlerine odaklanmayı zorunlu kılmaktadır (İl İl Dış Ticaret Potansiyeli Raporu,2011). Bu çalışma ile özellikle illerin ihracatta performanslarının bilimsel yöntem ve metodolojiler çerçevesinde analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

İl İl Dış Ticaret Potansiyeli Raporuna (2011) göre İlde üretilip ihraç edilen ürünlerin çeşitli olması önemlidir. Çeşitlilik değeri yüksek olan bir ilde, çok sayıda ürün rekabetçi bir şekilde üretilip çok sayıda ürünün ihraç edilmesine olanak sağlar. 2009 yılı datasıyla hesaplanan çeşitlilik performansı sonuçlarına göre, ihracata konu malların üretiminde en çok çeşitliliğe sahip olan ilk on il sırasıyla İstanbul, İzmir, Ankara, Konya, Adana, Mersin, Kocaeli, Tekirdağ, Antalya ve Kayseri'dir. Denizli ili ürün çeşitliliği sıralamasında 16. Sırada yer almıştır. İllerin ihracattaki performansını analiz eden diğer performans kriteri "sıradanlıktır". İlin sıradanlık değerinin yüksek olması, ilde üretilip rekabetçi bir şekilde ihraç edilen ürünlerin sıradan olduğunu gösterir. Ürünün sıradan olup olmadığının belirleyicisi, o ürünün kaç ilin ihracat sepetinde bulunduğuyla bağlı olarak değişmektedir. Çok sayıda ilin ihracat sepetinde yer alan ihraç ürünleri sıradan ürün olarak kabul edilmektedir. Sıradanlık değeri en düşük olan ilk on ilimiz sırasıyla İstanbul, Rize, Sakarya, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Manisa, Tekirdağ ve Adana'dır. Denizli ili 23. Sıradadır.

Tablo.1 incelendiğinde ihracat toplam ihracat değerinin yarısından fazlası İstanbul'da üretilmektedir. 2001 yılına kıyasla ihracat payı azalmış olmasına rağmen halen toplam ihracatın % 53,5'ünü İstanbul gerçekleştirmektedir. İhracatta ilk 10'da yer alan illere bakıldığında 2001 yılına kıyasla 2015 yılında Kocaeli, Mersin, Hatay ve Gaziantep illerinin toplam ihracat payının arttığı; İstanbul, Bursa, İzmir ve Denizli illerinin payının ise gerilediği görülmektedir. Denizli ilinin 2015 yılı toplam ihracattaki payı %1.6 ve iller arasındaki sıralaması 7'dir. İstanbul'daki yüksek ihracat konsantrasyonuna rağmen Denizli ili de ihracat pazarında önemli iller arasında yer almaktadır.

Tablo.1.İhracat Toplamında İlk 10 İl

	ŞEHİR	2001	PAY (%)	2001	PAY (%)
1	İSTANBUL	17.630	56,3	77.013	53,5
2	BURSA	3.098	9,9	8.644	6,0
3	İZMİR	2.740	8,7	8.303	5,8
4	ANKARA	1.533	4,9	7.370	5,1
5	KOCAELİ	991	3,2	7.022	4,9
6	GAZİANTEP	580	1,8	6.322	4,4
7	DENİZLİ	550	1,8	2.324	1,6
8	ADANA	423	1,3	1.926	1,3
9	MERSİN	372	1,2	1.831	1,3
10	HATAY	354	1,1	1.827	1,3
	İlk 10 İl Toplamı	90,2	122.582	85,2	28.270
	Genel Toplam	31.334	100,0	143.844	31.334

Kaynak: İhracatın Yıllar İçinde Gelişimi Raporu: 2001-2015 (2016)

Türkiye'nin ihracatta lider sektörler incelendiğinde, otomotiv, makine, kimyevi Maddeler ve Mamulleri, elektronik, hazır giyim ve konfeksiyon, demir ve demir dışı metaller, çelik, tekstil ve hammaddeleri, hububat bakliyat ve yağlı tohumlar ve mamulleri sektörleri olduğu görülmektedir. Bu çalışmada RCA formülündeki Ülke ve ülkedeki sektör ihracatı yerine Denizli; toplam Dünya ihracatı ve sektör toplam Dünya ihracatı yerine de Türkiye toplam ve Türkiye sektör toplam ihracat rakamı kullanılarak il bazında RCA indeks değeri hesaplanmıştır. Denizli ili ihracatta teknoloji yoğunluğu yüksek otomotiv, kimyevi madde ve mamulleri ve makine

sanayinde RCA indeks değerinin 1'in altında kaldığını görmekteyiz. Bir diğer deyişle Türkiye ihracatında önemli paya sahip bu sektörlerde Denizli ili geride kalmıştır.

Tablo 2. Türkiye ve Denizli 2016 İhracat Verileri ve Denizli RCA İndeksi

İHRACAT SEKTÖR	Denizli(1000 \$) 2016	Türkiye (1000 \$) 2016	RCA İndeksi 2016
Çelik	261.548	9.089.330.125	1,341598109
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	11.412	2.654.696.030	0,200423665
Demir ve Demir Dışı Metaller	231.299	5.948.965.535	1,812736044
Deri ve Deri Mamulleri	2.892	1.388.614.655	0,097109354
Diğer Sanayi Ürünleri	204	96.636.947	0,098605635
Elektrik Elektronik ve Hizmet	390.808	9.987.737.126	1,824313966
Fındık ve Mamulleri	5.489	1.988.345.937	0,128719088
Gemi ve Yat	0	972.176.852	0
Halı	20.703	1.920.302.592	0,502651707
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	1.104.670	16.965.859.061	3,035705518
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	25.049	6.364.110.621	0,183508148
İklimlendirme Sanayii	2.000	3.509.230.927	0,026577269
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	33.891	13.936.293.720	0,113382195
Kuru Meyve ve Mamulleri	19.724	1.298.657.182	0,708103325
Madencilik Ürünleri	201.268	3.786.686.941	2,478098514
Makine ve Aksamları	33.539	5.303.014.227	0,294870377
Meyve Sebze Mamulleri	15.361	1.322.331.618	0,541621542
Mobilya, Kağıt ve Orman Ürünleri	35.542	4.102.998.650	0,403876686
Mücevher	1.976	2.448.674.140	0,037617273
Otomotiv Endüstrisi	9.553	23.889.626.102	0,018643736
Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller	77.281	1.891.071.518	1,90532753
Süs Bitkileri ve Mam.	92	81.356.915	0,052541089
Tekstil ve Hammaddeleri	274.431	7.871.654.339	1,6254373
Yaş Meyve ve Sebze	7.848	1.979.078.939	0,184877959
Zeytin ve Zeytinyağı	25	190.885.497	0,00611218
TOPLAM	2.766.607,00	128.988.336.192	

Kaynak:TÜİK

Denizli ilinin Türkiye geneli ile kıyaslandığında en rekabetçi sektörünün Tablo2.'deki RCA rakamlarına göre Hazırgiyim ve Konfeksiyon olduğu görülmektedir. Onu takip eden en rekabetçi sektör Madencilik ürünleridir. Analizine göre bu sektörler orta düzeyde rekabetçidir. RCA değeri 1'in üstünde ve 2'nin altında olan Çelik, Demir ve Demir Dışı Metaller, Elektrik Elektronik ve Hizmet, Su Ürünleri ve Hayvansal Mamuller, Tekstil ve Hammaddeleri sektörleri ise rekabetçi fakat rekabetçilik düzeyinin zayıf olduğu bulunmuştur.

IV.SONUÇ

Denizli ihracatının sektörel kompozisyonuna bakıldığında Türkiye'nin sektörel dağılımından farklı bir şekilde tekstil sektöründe çok daha yüksek bir yoğunluk vardır. Bu durum bir taraftan kümelenme yolu ile oluşan bilginin hızlı yayılmasını sağlaması ve ölçek ekonomisi yaratma olanakları nedeniyle Denizli ilinin refah artışına katkısı açısından olumlu görülebilir. Fakat diğer taraftan bir il ne kadar çok çeşitli mal ve hizmet satabiliyorsa o kadar çok çeşitli üretimle elde edilen bilgi kapasitesi artar. Böylece refah artışı bir diğer deyişle zenginleşme sağlanabilir. Yaparak öğrenme süreci olarak da adlandırılan bu süreçte kalifiye emek olarak da adlandırılan beşeri sermaye oluşur. Denizli ilinin rekabetçiliğinin ve dolayısıyla refahının artışı için önemli olan bir diğer konu da üretilen mal ve hizmetlerin ne kadar karmaşık (yüksek katma değer içerdiği) olduğudur. Şüphesiz refah artışını sürdürülebilir kılmak için yüksek katma değerli, karmaşık ve yeni teknoloji ürün yelpazesinin artırılması gerekmektedir. Türkiye genelinde ihracatta önemli paya sahip sermaye yoğun sektörlerden otomotiv, kimya ve makine endüstrilerinin Denizli'de rekabetçi olmadığını görmekteyiz. Bu bağlamda katma değeri yüksek ileri teknoloji yoğun mal ve hizmet üretiminin hem Türkiye genelinde artırılması ve hem de

Denizli iline özel bu sektörlerde toplam ihracattan aldığı payın artırılmasına yönelik politikalar uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altay, Bülent.,Gürpınar, Koray(2008), “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri:Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*,s.257-274
- Altay, Hüseyin (2008), “Karşılaştırmalı Üstünlükler Kapsamında Türk Endüstrilerinin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Rekabet Gücü Düzeylerinin İncelenmesi:1995-2007”,*Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21,215-233
- Balassa, Bela (1995), “Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage”, *Manchester School of Economic and Social Studies*,p.1-33
- Erkekoğlu, Hatice, Kılıçarslan, Zerrin ve Gökmar, Hülya (2014), “Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi”, *ERÜ İ.İ.B.F. Dergisi*, s.44, ss.1-22.
- Hinloopen, Jeroen ve Marrewijk, Van Charles (2001), “On the Empirical Distribution of the Balassa Index”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 137, p. 1-35.
- İl İl Dış Ticaret Potansiyeli (2011), Dış Ticaret Müsteşarlığı Raporu,1-33
http://www.marka.org.tr/Uploads/Files/Dis_Ticaret_Potansiyeli.pdf
- İhracatın Yıllar İçinde Gelişimi Raporu: 2001-2015 (2016), http://www.tim.org.tr/files/downloads/AR-GE/ihracatin_gelisimi_2001_2015.pdf
- Karaalp Hacer Simay (2011), “Competitiveness of Turkey in Eurasia: A Comparison with CIS Countries”, *China-USA Business Review*, 10(9):727-744.
- Özdamar, Gökhan; Albeni, Mesut (2011). “Türkiye Otomotiv Sanayisi Dış Ticaret Rekabet Gücü Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.13, s.193-216
- Şahin, Dilek (2016), İmalat Sanayinde Rekabet Gücünün Ölçümü:Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği,Ege Akademik Bakış, Cilt 16, Sayı:4,s.709-718
- TÜİK (2017) <http://www.tuik.gov.tr/Start.do;jsessionid=WVHtYSGBDmLK1FfQnD28kh8H0dmwwLm2Yn7jgTqBM2y0G5cn15Rz!1760913843>
- Yılmaz, Nazire .Deniz, Karaalp, Hacer Simay (2012), “Türk tekstil ve hazır giyim sektörlerinin uluslararası piyasalardaki rekabet gücü üzerine bir inceleme”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62,1, s. 103-125

İFLASIN CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN SONUÇLARINDAN BİRİ: "HİLELİ İFLAS"

Recep ÇAKRAK

Res. Assist., Sakarya University, TURKEY, (recepçakrak@hotmail.com)

Abstract

One of Results for the Bankruptcy of Criminal Law: Fraudulent Bankruptcy

The bankruptcy institution is a private institution that provides for the repayment of receivables. The purpose of the bankruptcy institution is to pay for the debts and to take precautions against the risks that may arise in economic and commercial life due to fraudulent acts of the bankrupt. Legal arrangements exist to ensure that the person in fraudulent acts will be entitled to loss of rights. In this scope; the provisions of the Execution and Bankruptcy Law No. 2004 and Turkish Penal Code No. 5237 are important. Making fraudulent movements to reduce assets and give a ruling of "bankruptcy decision" constitutes a fraudulent bankruptcy crimes. In this scope, the elements of "fraudulent bankruptcy crimes" will be included. Different opinions will be stated in this doctrine. As a result, opinions and suggestions will be reported.

KEYWORDS: Bankruptcy, Fraudulent Bankruptcy, Fraudulent Bankruptcy Crimes, Execution and Bankruptcy Law No. 2004, Turkish Penal Code No. 5237.

GİRİŞ: HİLELİ İFLAS

Tebliğimin konusunu, iflasın kamu hukuku sonuçlarından biri olan, hileli iflas suçu oluşturmaktadır. Hileli iflasa ilişkin düzenlemeler, yürürlükte olmayan 765 sayılı Türk Ceza Kanununda ve şuan yürürlükte olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununda yer almaktadır.

Tebliğimin amacı, hileli iflas suçuna sebebiyet veren hareketlerin tespitinde yürürlükteki yasal düzenlemelerden hangisinin dikkate alınması gerektiği sorunsalına cevap bulmaktır. Söz konusu sorunsala cevap ararken, öncelikle 765 sayılı TCK ile 2004 sayılı İİK ilişkisine, akabinde 5237 sayılı TCK ile 2004 sayılı İİK ilişkisine değinmemiz gerekecektir.

765 sayılı TCK döneminde iflas suçunun yaptırımı, ceza kanununda düzenlenmekte; suçu oluşturan hareketler, 2004 sayılı İİK'da düzenlenmekteydi. Bu durum ise, doktrin ve uygulamada tartışmalara yol açmaktaydı. 765 sayılı TCK döneminde hileli iflas suçunu oluşturan hareketleri tespit ederken, İcra ve İflas Kanunundaki düzenleme dikkate alınmakta, suçun yaptırımı itibarıyla ceza kanunu dikkate alınmaktaydı. Ceza kanunu, suçları ve suçların yaptırımlarını düzenleyen özel bir kanundur. Yürürlükte bir ceza kanunu olmasına karşın, suçu oluşturan hareketlerin, aynı kanunda düzenlenmeyip, genel nitelikteki bir kanunda düzenlenmesi, suçun düzenlenmesinde temel alınan genel siyasete uygun düşmemektedir.

5237 sayılı TCK döneminde ise, hileli iflas suçunun hem yaptırımı hem de seçimlik hareketleri ceza kanununda düzenlenmiştir. Ancak Türk ceza kanunun mevcut düzenlemesine karşın, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 311. maddesi ilga edilmemiştir. Bu durum ise, 765 sayılı TCK döneminde olan doktrinsel tartışmaların günümüzde de güncelliğini korumasına neden olmuştur. Hatta hileli iflasa ilişkin hareketlerin, iki ayrı kanunda düzenlenmesi, mevcut tartışmaların şiddetini ve uygulamacıların hata riskini daha da artırmaktadır.

Burada halen yürürlükte bulunan, 2004 sayılı İİK m.311 ile 5237 sayılı TCK m.161'deki yasal düzenlemelere genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır. İİK m.311'de iflasından önce veya sonra alacaklılarını zarara sokmak kastıyla ve özellikle de 8 bent halinde sayılan hileli işlemlerde bulunan kimsenin hileli müflis sayılacağı ve Türk Ceza Kanununa göre cezalandırılacağı düzenlenmiştir. TCK m.161'de ise, malvarlığını eksiltmeye yönelik hileli tasarruflarda bulunan kişi, bu hileli tasarruflardan önce veya sonra iflasa karar verilmiş olması hâlinde cezalandırılacağı düzenlenmiş ve ayrıca hangi hareketlerin hileli iflas sayılacağını 4 bent halinde tahdidi olarak saymıştır. Burada bahsi geçen hileli iflasa sebebiyet veren hareketleri tek tek saymayıp, TCK'da sayılan hareketler içinde yer almamasına karşın, İİK'da yer alan

hareketlerin var olduğunu tespitle yetiniyoruz. Ayrıca İİK m.311'deki hareketlerin örnek kabilinden, TCK m.161'de sayılan hareketlerin ise tahdidi olduğunu da ifade etmeliyiz.

Hileli iflas suçunun hareketlerini tespit ederken, bahsi geçen kanun hükümlerinden hangisinin dikkate alınması gerektiği sorunsalına ilişkin doktrindeki görüşlere değinmemiz yerinde olacaktır.

Doktrindeki baskın görüş; hileli iflasa ilişkin İİK'da sayılan bir hareketin ceza kanununda yer almaması durumunda, hileli iflas suçunun oluşmayacağını ileri sürmektedir. Çünkü Türk hukukunda iflasa karar veren merci hukuk mahkemesi iken, suçun oluşup oluşmadığına karar veren merci ceza mahkemesidir. Dolayısıyla hileli iflas suçunun oluşup oluşmadığına karar veren hâkim, hileli iflasa karar vermeyecektir. Ceza hâkiminin vereceği karar sadece iflasına karar verilen müflisin hareketlerinin hileli olup olmadığı karardır. Bu kararı verirken de, 5237 sayılı TCK'da yer alan hileli iflasa ilişkin seçimlik hareketleri göz önünde bulunduracaktır.

Aksi görüş; İİK m.310 ile TCK m.161'in birlikte uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Zira TCK'nın kabulü ile İİK'daki ilgili hüküm açıkça ortadan kaldırılmamıştır. Buna bağlı olarak, eski uygulama devam etmeli ve hâkim failin durumunu İİK ve TCK'daki seçimlik hareketleri dikkate alarak tespit etmelidir.

Kanaatimce, doktrindeki baskın görüş yerindedir. Zira 5237 sayılı TCK'da hileli iflasa ilişkin hareketler sınırlı olarak sayılmıştır. Bu bağlamda, TCK m.161'de sayılmayan hareketleri yani İİK'da olmasına karşın 5237 sayılı TCK'da olmayan hareketleri gerçekleştiren kişiler, hileli iflas suçunu işleyemeyecektir. Aksi takdirde, ceza hukukunun temel prensiplerine aykırı hareket etmiş oluruz ki, TCK bakımından suç sayılmayan bir fiilden dolayı kişiler mahkûm edilmiş olacaktır. O halde, hileli iflas suçuna karar veren hâkim, TCK m.161'de sayılan seçimlik hareketleri dikkate alarak suçun oluşup oluşmadığına karar verecektir. TCK m.161'in gerekçesine baktığımızda da yasa koyucunun belirlilik ilkesine aykırılığın oluşmaması için bu şekilde bir düzenleme ihdas edildiği açıkça görülmektedir.

Olması gereken hukuk bakımından, hileli iflas suçu ve benzer ekonomik suçlar bakımından özel bir kanunlaştırmanın yapılması gerektiği kanaatindeyim. Aksi takdirde, suçun hareketlerinin ayrı bir kanunda, yaptırımının ayrı bir kanunda düzenlenmesi tartışmalara sebebiyet verecektir. Bu durum ise, yargı kararlarındaki yeknesaklığa zarar verecektir. Söz konusu soruna çözüm olarak, "ekonomik suçlar" başlıklı bir kanunun ihdas edilmesi, hukuk güvelliğinin yerine getirilmesini sağlayacak ve hukuk devleti ilkesine hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- AŞIK, İbrahim : "5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5358 Sayılı Kanun Işığında İcra ve İflas Kanunu'nda Yer Alan Cezai Hükümler", Bilge Öztan'a Armağan, Cilt: II, Ankara 2010.
- BAKICI, Sedat : 5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Özel Hükümleri, Ankara 2008.
- ÇETİN,
Emine Halman : İcra- İflas Suçları ve Yargılama Usulü, Adalet Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2014.
- ÇOŞKUN, Mahmut : İcra İflas Suçları, Disiplinsizlik Eylemleri ve Yargılama Usulü, Seçkin Yayınevi, Ankara 2014.
- DÖNMEZER, Sulhi : Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, 17.Baskı, İstanbul 2004.
- EKER-KAZANCI,
Behiye : "Hileli ve Taksirli İflas Suçları", Hukuki Perspektifler Dergisi, Y.2006, S.9.
- EREM, Faruk : "Taksirath ve Hileli İflas", Adalet Dergisi, Y.64, S.9, Ankara 1973.
- EREM, Faruk : Taksirli ve Hileli İflas, Prof. Yaşar Karayalçın'a 65 inci yaş Armağanı, Ankara 1988, s.641-651.
- ERMAN, Sahir : Devletin Ekonomik İtibarını Sarsma, Açığa Atılan İmzanın Kötüye Kullanılması, Hileli-Taksirath İflas, Ekonomik İflas ve Ceza Kanununun Öntasarısı Sempozyumu, İstanbul Ticaret Odası, 1987.

- ERMENEK, İbrahim : *“İcra ve İflas Kanunu’nda Öngörülen Cezai Hükümler Bakımından Ne Bis İn İdem İlkesinin Uygulama Alanı”*, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 19, Yıl 5, Ankara 2014.
- HAFIZOĞULLARI,
Zeki : *“5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’na Göre Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri”*, Y.65, S.1, Ankara Barosu Dergisi, 2007.
- KARSLI, Abdurrahim : *İcra ve İflas Hukuku*, Alternatif Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul 2014.
- KEYMAN, Selahattin : *“Tipiklik ve Ceza Hukuku”*, AÜHFD, C.:XXXVII, S.: 1-4, Ankara 1982.
- KIZILARSLAN,
Hakan : *Hileli ve Taksirli İflas Suçları*, Ankara 2007.
- KOCA, Mahmut : *“5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu’nda Malvarlığına Karşı İşlenen Suçlar”*, Kazancı Hukuk, İşletme ve Maliye Bilimleri Dergisi, Sayı: 5, 2005.
- KURU, Baki/
ARSLAN, Ramazan/
YILMAZ, Ejder : *İcra ve İflas Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- KÜRTÜL, Mehmet : *Açıklamalı-Örnekli-İçtihatlı, İcra ve İflas Suçları*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2014.
- MERAN, Necati : *Yeni Türk Ceza Kanununda Sahtecilik-Malvarlığı Bilişim Suçları ile Ekonomi ve Ticaret Alanında Suçlar*, Ankara 2009.
- MUŞUL, Timuçin : *İflas Suçları Taksirli ve Hileli İflas Suçları ile Diğer İflas Suçları*, İstanbul 1998.
- ÖNDER, Ayhan : *Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar*, İstanbul 1994.
- ÖZGENÇ, İzzet : *Ekonomik Çıkar Amacıyla İşlenen Suçlar*, Ankara 2002.
- ÖZGENÇ, İzzet : *“İflas Suçları”*, Haluk Konuralp’e Armağan, Ankara 2010.
- ÖZKAN, Hasan : *Açıklamalı-İçtihatlı İcra ve İflas Davaları ve Tatbikatı, Taksirli ve Hileli İflas*, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014.
- PEKCANITEZ, Hakan/
ATALAY, Oğuz/
SUNURTEKİN ÖZKAN,
Meral/ÖZEKES, Muhammet : *İcra ve İflas Hukuku*, 8. Bası, Ankara 2010.
- SOYASLAN, Doğan : *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara 2005.
- UYAR, Talih : *İcra ve İflas Hukukunda Suç Sayılan Fiiller*, Manisa 1987.
- UYAR, Talih : *“Taksirli (Taksirli) ve Hileli İflas”*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Özel S:2009, İzmir 2010.
- YAŞAR, Osman : *Yorumlu Uygulamalı TCK Yorumu*, Cilt IV, Ankara 2010.
- GÖKCAN, Hasan Tahsin : *Hileli İflas Suçları*, İstanbul 2010.
- ARTUÇ, Mustafa : *Hileli İflas Suçları*, İstanbul 2010.
- YILDIRIM, M.Kamil : *İcra ve İflas Hukuku*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2015.
- YILDIRIM, M. Kamil : *İcra ve İflas Hukuku*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2015.
- DEREN YILDIRIM, Nevhis : *İcra ve İflas Hukuku*, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2015.

İFLASIN CEZA HUKUKUNA İLİŞKİN SONUÇLARINDAN BİRİ: "TAKSİRLİ İFLAS"

Recep ÇAKRAK

Res. Assist., Sakarya University, TURKEY, (recepca Krak@hotmail.com)

Abstract

One of Results for the Bankruptcy of Criminal Law: Negligent Bankruptcy

The bankruptcy institution is a private institution that provides for the repayment of receivables. The purpose of the bankruptcy institution is to pay for the debts and to take precautions against the risks that may arise in economic and commercial life due to fraudulent acts of the bankrupt. Legal arrangements exist to ensure that the person in fraudulent acts will be entitled to loss of rights. In this scope; the provisions of the Execution and Bankruptcy Law No. 2004 art.162 and Turkish Penal Code No. 5237 art.310 are important. The prudent merchant does not provide the necessary negligence and attention and give a ruling of "bankruptcy decision" constitutes a negligent bankruptcy crimes. In this scope, the elements of "negligent bankruptcy crimes" will be included. Different opinions will be stated in this doctrine. As a result, opinions and suggestions will be reported.

KEYWORDS: Bankruptcy, Negligent Bankruptcy, Negligent Bankruptcy Crimes, Execution and Bankruptcy Law No. 2004, Turkish Penal Code No. 5237.

GİRİŞ: TAKSİRLİ İFLAS

Tebliğimin konusunu, iflasın kamu hukuku sonuçlarından biri olan, taksirli iflas suçu oluşturmaktadır. Taksirli iflasa ilişkin düzenlemeler, an itibarıyla yürürlükte olmayan 765 sayılı Türk Ceza Kanununda ve şuan yürürlükte olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununda yer almaktadır.

Tebliğimin amacı, taksirli iflas suçuna sebebiyet veren hareketlerin tespitinde, yürürlükteki yasal düzenlemelerden hangisinin dikkate alınması gerektiği sorununa çözüm bulmaktır. Söz konusu soruna çözüm ararken, öncelikle 765 sayılı TCK ile 2004 sayılı İİK ilişkisine, akabinde 5237 sayılı TCK ile 2004 sayılı İİK ilişkisine değinmemiz gerekecektir.

765 sayılı TCK döneminde iflas suçunun yaptırımı, ceza kanununda düzenlenmekte; suçu oluşturan hareketler, 2004 sayılı İİK'da düzenlenmekteydi. Bu durum ise, doktrin ve uygulamada tartışmalara yol açmaktaydı. 765 sayılı TCK döneminde hileli iflas suçunu oluşturan hareketleri tespit ederken, İcra ve İflas Kanunundaki düzenleme dikkate alınmakta, suçun yaptırımı itibarıyla ceza kanunu dikkate alınmaktaydı. Bu konu doktrinçe şu şekilde eleştirilmiştir; yürürlükte bir ceza kanunu olmasına karşın, suçu oluşturan hareketlerin, aynı kanunda düzenlenmeyip, genel nitelikteki başka bir kanunda düzenlenmesi, suçun düzenlenmesinde temel alınan genel siyasete uygun düşmemektedir.

5237 sayılı TCK döneminde ise, taksirli iflas suçunun hem yaptırımı hem de hareketleri ceza kanununda düzenlenmiştir. Ancak Türk ceza kanunun mevcut düzenlemesine karşın, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanununun 310. maddesi ilga edilmemiştir. Bu durum ise, 765 sayılı TCK döneminde olan doktrinsel tartışmaların günümüzde de güncelliğinin korunmasına neden olmuştur. Hatta hileli iflasa ilişkin hareketlerin, iki ayrı kanunda düzenlenmesi, mevcut tartışmaların şiddetini ve uygulamacıların hata riskini daha da artırmaktadır.

Burada halen yürürlükte bulunan, 2004 sayılı İİK m.310 ile 5237 sayılı TCK m.162'deki yasal düzenlemeleri genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır. İİK m.310'da 10 bent şeklinde sayılan hareketlerden biri, kendisinde bulunan müflisin "taksiratlı müflis" sayılacağı ve Türk Ceza Kanununa göre cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Yine TCK m.162'de ise, tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özenin gösterilmemesi dolayısıyla iflasa sebebiyet veren kişinin, iflasa karar verilmiş olması halinde cezalandırılacağı düzenlenmiştir. Hileli iflas suçunun düzenlendiği TCK. m. 161'de hileli tasarrufların nelerden ibaret olduğu açık ve net şekilde sayılmıştır. Ancak taksirli iflası düzenleyen TCK. m. 162'de suçun işlenmesine sebebiyet veren tasarruflar açık ve net bir şekilde sayılmamış, sadece "tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özenin gösterilmemesi dolayısıyla iflasa sebebiyet verme" ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca İİK. m. 310'da taksirli iflasa ilişkin hareketleri geniş bir biçimde düzenlemiş olmasının yanında, hareketleri de sayma yolu ile

somutlaştırmıştı. Ancak TCK m.162'de İİK m.311'e benzer bir düzenlemeden bahsedemeyeceğiz. Bu noktada, taksirli iflas suçunun hareketlerini tespit ederken, tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özenin gösterilmemesi durumunun tespitini ne şekilde yapmalıyız?

Doktrindeki bir görüş; tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özenin tespit ederken Ticaret Kanununa, ilgili mevzuata ya da örf ve âdete bakılmasının gerektiğini ileri sürmektedir. Benzer bir görüş ise; kusuru gösteren genel formüller yerine somut olaylara yer verilmesinin diğer birçok olayın unutulmasına sebep verdiğini, bunun yerine ceza hukukunda kullanılan tabirlerin kullanılmasının yerinde olacağını beyan etmiştir. Yine bu hususa ilave olarak; bir kimsenin dikkatsizlik, tedbirsizlik, emir ve düzenlere uymaması, ticari hayatta acemilik gibi nedenlerle iflas etmesi durumunda, taksirli müflis sayılmamasının kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.

Ancak aksi bir görüş; tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özenin tespit ederken Ticaret Kanunu, ilgili mevzuat veya örf ve âdete bakılmasının, kanunilik ilkesinin bir sonucu olan belirlilik ilkesine aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Kanaatimce; TCK m.162 ile birlikte İİK m.310'un birlikte uygulanması mümkün değildir. Bu durum, Adalet Komisyonu raporunda açık ve net bir şekilde dile getirmiştir. İİK m.310'daki hallerin taksirli iflasa örnek teşkil edeceği ileri sürülebilse dahi, sonuç itibariyle taksirli iflas suçu açısından tipikliği, TCK m.162'de düzenlendiği şekliyle, tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özene aykırı davranış olarak değerlendirmemiz gerektiği kanaatindeyim. Bu noktada; "tacir olmanın gerekli kıldığı dikkat ve özen" kavramının içeriğinin ise; TTK'daki hükümler dikkate alınarak doldurulması gerektiği düşüncesindeyim. Aksi takdirde, suçta ve cezada kanunilik ilkesinin bir sonucu olan belirlilik ilkesine aykırı bir düzenlemenin varlığından bahsederiz. Bu durum ise, uygulama ve doktrinde telafi edilemez bir soruna sebep olacaktır.

Yine kanaatimce mevcut tartışmalara çözüm olarak, önceki kanun-sonraki kanun ayrımının dikkate alınarak bir sonuca varılması yerinde olacaktır. 5237 sayılı kanun sonraki tarihli bir kanun olmasından dolayı, taksirli iflas suçunun seçimlik hareketlerinin tespiti, bu kanuna göre yapılmalıdır. Çünkü, taksirli iflas suçunun oluşması bakımından, 5237 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, 2004 sayılı kanunun taksirli iflasa ilişkin hareketleri zımnen ilga edilmiştir.

Olması gereken hukuk bakımından, taksirli iflas suçu ve benzer ekonomik suçlar bakımından özel bir kanunlaştırmanın yapılması gerektiği kanaatindeyim. Aksi takdirde, suçun hareketlerinin ayrı bir kanunda, yaptırımının ayrı bir kanunda düzenlenmesi ya da TCK m.162'deki şekliyle belirlilik ilkesine uyulup uyulmadığı noktasında şüpheye düşüren tarz kanunların varlığı tartışmalara sebebiyet verecektir. Bu durum ise, yargı kararlarındaki yeknesaklığa zarar verecek, uygulamacıların aklını karıştıracaktır. Söz konusu soruna çözüm olarak, "ekonomik suçlar" başlıklı bir kanunun ihdas edilmesi gerektiği kanaatindeyim. Eğer bu kanuni düzenleme hayata geçirilirse, ceza hukukundaki temel ilkelerden biri olan belirlilik ilkesine gereği yerine getirilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- AŞIK, İbrahim : "5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve 5358 Sayılı Kanun Işığında İcra ve İflas Kanunu'nda Yer Alan Cezai Hükümler", Bilge Öztan'a Armağan, Cilt: II, Ankara 2010.
- BAKICI, Sedat : 5237 Sayılı Yasa Kapsamında Ceza Hukuku Özel Hükümleri, Ankara 2008.
- ÇETİN,
Emine Halman : İcra- İflas Suçları ve Yargılama Usulü, Adalet Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2014.
- ÇOŞKUN, Mahmut : İcra İflas Suçları, Disiplinsizlik Eylemleri ve Yargılama Usulü, Seçkin Yayınevi, Ankara 2014.
- DÖNMEZER, Sulhi : Kişilere ve Mala Karşı Cürümler, 17.Baskı, İstanbul 2004.
- EKER-KAZANCI,
Behiye : "Hileli ve Taksirli İflas Suçları", Hukuki Perspektifler Dergisi, Y.2006, S.9.
- EREM, Faruk : "Taksirathı ve Hileli İflas", Adalet Dergisi, Y.64, S.9, Ankara 1973.

- EREM, Faruk : Taksirli ve Hileli İflas, Prof. Yaşar Karayalçın'a 65 inci yaş Armağanı, Ankara 1988, s.641-651.
- ERMAN, Sahir : Devletin Ekonomik İtibarını Sarsma, Açığa Atılan İmzanın Kötüye Kullanılması, Hileli-Taksiratlı İflas, Ekonomik İflas ve Ceza Kanununun Öntasarısı Sempozyumu, İstanbul Ticaret Odası, 1987.
- ERMENEK, İbrahim : "İcra ve İflas Kanunu'nda Öngörülen Cezai Hükümler Bakımından Ne Bis İn İdem İlkesinin Uygulama Alanı", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 19, Yıl 5, Ankara 2014.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki : "5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na Göre Cezalar ve Güvenlik Tedbirleri", Y.65, S.1, Ankara Barosu Dergisi, 2007.
- KARSLI, Abdurrahim : İcra ve İflas Hukuku, Alternatif Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul 2014.
- KEYMAN, Selahattin : "Tipiklik ve Ceza Hukuku", AÜHFD, C.:XXXVII, S.: 1-4, Ankara 1982.
- KIZILARSLAN, Hakan : Hileli ve Taksirli İflas Suçları, Ankara 2007.
- KOCA, Mahmut : "5237 Sayılı Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Malvarlığına Karşı İşlenen Suçlar", Kazancı Hukuk, İşletme ve Maliye Bilimleri Dergisi, Sayı: 5, 2005.
- KURU, Baki/
ARSLAN, Ramazan/
YILMAZ, Ejder
KÜRTÜL, Mehmet : İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.
- MERAN, Necati : Açıklamalı-Örnekli-İçtihatlı, İcra ve İflas Suçları, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2014.
- MUŞUL, Timuçin : Yeni Türk Ceza Kanununda Sahtecilik-Malvarlığı Bilişim Suçları ile Ekonomi ve Ticaret Alanında Suçlar, Ankara 2009.
- ÖNDER, Ayhan : İflas Suçları Taksiratlı ve Hileli İflas Suçları ile Diğer İflas Suçları, İstanbul 1998.
- ÖZGENÇ, İzzet : Şahıslara ve Mala Karşı Cürümler ve Bilişim Alanında Suçlar, İstanbul 1994.
- ÖZGENÇ, İzzet : Ekonomik Çıkar Amacıyla İşlenen Suçlar, Ankara 2002.
- ÖZKAN, Hasan : "İflas Suçları", Haluk Konuralp'e Armağan, Ankara 2010.
- PEKCANITEZ, Hakan/
ATALAY, Oğuz/
SUNURTEKİN ÖZKAN,
Meral/ÖZEKES, Muhammet : Açıklamalı-İçtihatlı İcra ve İflas Davaları ve Tatbikatı, Taksiratlı ve Hileli İflas, Legal Yayıncılık, İstanbul 2014.
- SOYASLAN, Doğan : İcra ve İflas Hukuku, 8. Bası, Ankara 2010.
- UYAR, Talih : Ceza Hukuku Özel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara 2005.
- UYAR, Talih : İcra ve İflas Hukukunda Suç Sayılan Fiiller, Manisa 1987.
- UYAR, Talih : "Taksiratlı (Taksirli) ve Hileli İflas", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Özel S:2009, İzmir 2010.
- YAŞAR, Osman : İcra ve İflas Hukuku, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2015.
- GÖKCAN, Hasan Tahsin : Yorumlu Uygulamalı TCK Yorumu, Cilt IV, Ankara 2010.
- ARTUÇ, Mustafa : Hileli İflas Suçları, İstanbul 2010.
- YILDIRIM, M.Kamil
- YILDIRIM, M. Kamil
- DEREN YILDIRIM, Nevhis

FARKLI KÜLTÜREL KİMLİKLERLE BİRLİKTE YAŞAMANIN KOŞULLARI: ORTAK BİR SOSYAL HAYAT MÜMKÜN MÜ?

Serdar ÜNAL

Assist. Prof. Dr., Adnan Menderes University, TURKEY serdarunal@adu.edu.tr

Abstract

The Conditions of Living with Different Cultural Identities: Is a Common Social Life Possible?

The diversity of cultural life styles is increasing day by day. Lifestyles can differ on an economic, ethnic, cultural or religious basis. How we perceive different lifestyles and cultural identities can make it easier or harder for us to live together. We are in contact with many people who have different cultures and identities in everyday life. Today, individuals with different cultures, identities or lifestyles encounter each other more and more. This brings about economic, social, cultural and political changes or problems. Therefore, living together without conflict is a matter of concern to all of us. In this study, the issue of how to avoid conflicts between individuals or groups with different languages, beliefs, cultures and habits is discussed on a theoretical and conceptual basis. It also focuses on how it is possible to establish a practice of coexistence or living together on a healthy ground for the resolution of problems arising from value differentiation. In this framework, the stereotypes, prejudices and discriminatory thoughts or behaviors of individuals with different social values are in fact important factors that make living together difficult. The factors such as the perception of different views as a threat, the presence of prejudice and stereotypes, and the fact that differences are not seen as a natural thing are the obstacles to live together. In addition, the concept of tolerance which is seen as a prerequisite in the multicultural paradigm, appears to be inadequate as the key to living together. At this point, Levinas (1995) suggests an approach that both preserves diversity or differences and cares about the relationship. Therefore, we should not allow our fears and doubts about the other to lead us. Moreover, it is necessary not to fall into the trap of excessive glorification and blessing of differences as with many postmodern approaches. In this context, it is necessary to realize the mutual understanding-recognition perspective and dialogue process in order to live together.

KEYWORDS: Cultural differences, identities, living together, conflict, dialogue

GİRİŞ

Soğuk savaş sonrası 1990'lı yılların başlarında Samuel Huntington (1993:22) yeni dünya düzeninde medeniyetler veya uluslar arasındaki çatışmaların öncelikli olarak ideolojik ve ekonomik kaynaklı olmayacağını ileri sürmüştü. Huntington'un (1993) öngörüsüne göre, insanoğlu arasındaki büyük bölünme ve baskın çatışma kaynağı kültürel temelli olacaktır. Ulus devletler dünya düzenindeki en güçlü aktör olarak kalmaya devam ederken küresel düzeydeki temel siyasal çatışmalar farklı ulus ve gruplardan oluşan medeniyetler arasında oluşacağı ve medeniyetler çatışmasının küresel siyasete egemen olacağı ileri sürülüyordu. Aradan geçen zamanda, 21. Yüzyıl dünyasında hakim olan çatışma eksenlerine bakıldığında Huntington'un tezini doğrulayacak olan kültürel farklılıklar temelinde açığa çıkan gerilimlerin ve çatışmaların oldukça görünür bir hal aldığı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Bugün, kültürel farklılıklar temelindeki çatışmalar sadece küresel dünya düzenindeki medeniyetler ya da uluslar arasında değil aynı zamanda ulusların kendi heterojen yapıları içindeki farklılıklardan da kaynaklanan çatışmaları kapsamaktadır. Şüphesiz, kültürel farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar sadece bugünün sorunu olarak ortaya çıkmış değildir. Farklılıkların olduğu her dönem ve mekanda çatışma potansiyeli her daim var olmuştur. Ancak, 20. Yüzyılın sonları ve 21. Yüzyıl dünyasının en önemli özelliği kültürel farklılıkların veya kültürel kimlik temelli taleplerin en görünür hale geldiği dönemler olmasıdır. Bu dönemlerin bu özelliğini birçok yazar *yeniden kabileleşme* veya *kültürel kimliklerin yükselişi* olarak tanımlamaktadır (bkz. James, 2006; Bauman, 2000; Kymlicka, 1998, Hall, 1996; Conolly, 1995; Friedman, 1994;).

Bugün, tüm dünyada kimliğe ve kültüre dayalı inşa edilen hayat tarzları da gündelik hayatın karmaşası içinde daha merkezi bir konuma yerleşmiştir. Birbirinden ekonomik, etnik, kültürel

veya dinsel temelde farklılaşabilen hayat tarzlarına sahip bireylere ve gruplara yönelik algılama ve tanımlama biçimleri ise, insanların çatışmadan birlikte yaşayabilmelerini ve hem zihinsel hem de fiziksel manada yan yana gelebilmelerini kolaylaştırabilir veya daha da zor bir hale getirebilir. Bu anlamda, bireysel ve toplumsal düzeyde etnik, dinsel, kültürel ve cinsel vb. temellerde ortaya çıkan kimlik eksenli farklılıklar ve bu farklılıklara dayalı gelişen hayat tarzları bireyler veya gruplar arasındaki gerilim ve çatışma potansiyeli taşıyan unsurlar haline gelebilmektedir. Bu bağlamda da, Keyman'a (2007) göre, dinsel, etnik, kültürel, cinsel vb. temellerde ortaya çıkan kültürel kimlik taleplerine ve çatışmalarına gönderim yapmadan yaşadığımız dünyayı kavramak ve aynı zamanda bu taleplere ve çatışmalara uzun dönemli kalıcı çözümler bulmadan istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeni olasılığından konuşmak mümkün değildir.

Özellikle "öteki ile kurulan ilişkinin çeşitliliği toplumların ve kültürlerin özgün kavrayışlarının neticesi olarak ortaya çıkar. Bu noktada genellikle iki tür eğilim olduğu söylenebilir; kimi toplumlar farklılıkları ortadan kaldırmak yolu ile -yani farklılaştırıcı bir tutumla- birlikteliği sağlamayı amaç edinirken kimi toplumlar da farklılıkları kabul ederek -evrenselci bir tutumla- birliktelik sağlama yolunu seçmişlerdir" (Taşkesen ve Yarcı, 2016:180-181). Ancak, günümüz toplumlarındaki gerilim ve çatışmaların varlığı göz önünde bulundurulduğunda gerek farklılaştırıcı gerekse de evrenselleştirici tutumun ürettiği birlikte yaşama projelerinin veya modellerinin yeterli düzeyde çare olamadıkları ileri sürülebilir. Dolayısıyla, farklılaştırıcı ve evrenselleştirici tutumların ötesinde birlikte yaşamayı tesis edebilecek veya ortak bir sosyal hayatı mümkün kılacak yeni alternatif arayışların gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu yönde, metinde gündelik hayatta bireyler veya gruplar arasında açığa çıkabilen kültürel farklılık temelli anlaşmazlıklar veya çatışmalardan kaçınmak ve bu farklılaşmalardan kaynaklanan sorunların çözümünü adına sağlıklı bir zeminde birlikte yaşama pratiğini tesis etmek nasıl mümkün olabilir? sorusuna cevap aranmaya çalışılmaktadır.

Gündelik Hayat ve Kültürel Kimlik Temelli Farklılaşmalar

Gündelik yaşam içinde birçok kişiyle ilişki içindeyizdir. Gündelik hayat, "toplumun temel değerlerinin farklı toplumsal konumlardaki kişilerce paylaşıldığı, öğrenildiği ve meşrulaştırıldığı bir alan" (Oskay, 1993:7) olarak karşımıza çıkar. Lefebvre'nin (2007:32) ifadesiyle, "gündelik hayat ekonomik, psikolojik veya sosyolojiktir, özel yöntemler ve yollarla kavranması gereken özel nesnelere ve alanlardır. Beslenmedir, giyinmedir, eşyadır, evdir, barınmadır, komşuluktur, çevredir". Aslında "toplumsal hayat ekonomik, politik ve ideolojik olayların tamamından soyutlandığında da, geriye kalan yine sadece gündelik hayattır. Ne var ki bu hayat, toplumsal görünümün öteki yanlarından ya da düzeylerinden ancak zihinsel bir biçimde ayrıştırılabilir, çünkü o düzeylerle de kopmaz bir şekilde iç içedir" (Subaşı, 2004:34). Lefebvre'ye (2007:40) göre, "gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliği doğuran özelliklerini saptamak zorunludur. Görünüşte anlamsız olgular arasından esas olan bir şey yakalayarak, olguları düzene sokarak onu tanımlamak, bu toplumun değişimlerini ve perspektiflerini tanımlamak söz konusudur. Gündeliklik sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram toplumu anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir".

Giddens'in (1984:30) ifade ettiği şekliyle, "gündelik hayatın rutinleri en gelişkin toplumsal düzen biçimleri için bile temeldir. Bireyler, gündelik etkinlikleri sırasında, birbirleriyle konumsal etkileşim -fiziksel olarak bir-arada-bulunan diğerleriyle etkileşim- bağlamlarında karşılaşır". Gündelik hayatın etkileşim alanlarında ise kimlik ve kültüre dayalı farklılaşmaların bireyler ve gruplar arasındaki ilişkinin seyri üzerinde önemli bir belirleyici olduğu konusunda çok fazla şüphe yoktur. Kültürel yaşam biçimlerindeki çeşitliliğin her geçen gün arttığı düşünüldüğünde meselenin aynı zamanda gündelik hayatın biçimlenmesi ve sürdürülmesi noktasında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Abbinet (2003:1), kültür ve kimliğe dair düşüncelerin neden önemli olduğu ve 21.Yüzyılın başlarında neden bu konuya dikkat etmemiz gerektiği sorusunu sormaktadır. Ona göre, kültür ve kimlik önemlidir çünkü bunlar sadece soyut ve felsefi unsurlardan ibaret değildir; gündelik toplumsal etkileşimlere katılan birey ancak belirli normları, değerleri ve idealleri kabul ederek kendisini gerçekleştirilebilir. Nitekim, bugün, farklı kültürel kimlikler ve buna bağlı olarak geliştirilen ve benimsenen normlar, değerler, anlamlar ve idealler etrafında şekillenen çoğulcu

yapılar, gündelik hayatın veya çevrenin doğal birer özelliği haline gelmiştir. Berger vd.'lerine (2000) göre, gündelik hayatın farklı alanları, bireyleri oldukça farklı ve birbiriyle çelişen anlam veya deneyim dünyalarıyla karşı karşıya getirir. Bu anlamda, modern yaşam çoğulculuk olarak tanımladığımız ileri derecede bölümlere ayrılmış yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel yaşam biçimlerindeki her bir farklılaşma aynı zamanda farklı değerler ve anlamlar üzerine kurulan hayat tarzları veya gündelik yaşama biçimleri anlamına gelmektedir. Bu noktada, Berger ve Luckman (1995) *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi* adlı eserde gündelik hayatın hangi anlamlar veya değerler üzerinden inşa edileceği meselesini modern bireyin bir anlam krizi olarak değerlendirmektedirler. Bu bağlamda, farklı kültürel arka planlara sahip kişiler, gruplar veya kuşaklar arasında oluşan farklı değerlerden kaynaklanan çatışmalar ortaya çıkabilir (Lemin, vd. 1994). Kuçuradi'nin (2003:1-2) belirttiği üzere, "*değer problemi*, aynı insanların, olayların, durumların, eylemlerin, kararların, eserlerin hatta aynı olguların farklı kişiler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmesi, yorumlanması ve açıklanması anlamına gelir. Aynı olayların bu şekilde değerlendirilmesi sadece sözlerde kalmayabilmekte ve her farklı değerlendirme tek doğru değerlendirme olduğunu ileri sürerek ortaya çıkıyorsa bu da kişilerin birbiriyle çatışmasına, yan yana yaşamının çoğu zaman imkansız hale gelmesine neden olabilmektedir".

Giddens'in (2010:111) ifadesiyle, "hayat tarzları da gündelik hayat etrafında rutinleşmiş pratikler ve etkileşimlerdir". İnsanlar, farklı geleneklerden geldikleri, farklı biçimlerde düşünüp hayal kurdukları, yaratıcılık ve hayal gücü vb. yeteneklere sahip oldukları için, yarattıkları kültürlerin doğası (Bhikhu, 2002:162) ve değer inşaları da kaçınılmaz biçimde çeşitli olmaktadır. Hayat tarzı, "bir bireyin benimsediği az çok bütünlük içindeki bir pratikler topluluğu olarak tanımlanabilir; bunun nedeni, sadece, bu tür pratiklerin ihtiyaçları karşılaması değil, aynı zamanda özel bir bireysel-kimlik anlatısına maddi bir biçim kazandırmalarıdır" (Giddens, 2010:110). Chaney'e (1999:14) göre de "hayat tarzları insanları birbirinden farklı kılan davranış kalıplarıdır. Hayat tarzları insanların neler yaptıklarını niçin yaptıklarını ve bunu yapmanın kendileri ve başkaları için ne anlama geldiğini anlatmaya yardımcı olmaktadır". Hayat tarzı aynı zamanda bir *grup aidiyeti* olarak da düşünülebilir (Solomon vd. 1999:401). Bu anlamda, ekonomik, etnik, kültürel veya dinsel vb. temelde farklılaşabilen hayat tarzlarına bireyler veya gruplar tarafından olumlu veya olumsuz yönde yapılan değer atıfları ya da genel manada farklı hayat tarzlarına yönelik algılar bireyler veya gruplar arasındaki ilişkilerin seyrinin ve bunlar arasındaki sosyal mesafe düzeyinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, birbirinden kültürel temelde farklılaşan grupların birbirine nasıl baktığı, onların birlikte yaşama kültüründe kilit rol oynamaktadır.

Aslında, tarih boyunca farklılıkların algılanmasında ve toplumsal hayat içerisinde farklılıklarla beraber yaşanmasının teminindeki en büyük sıkıntılardan biri olan *ötekileştirme* süreciyle birlikte genellikle dışlama ve çatışmanın da başladığı yaşanan bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürer, 2007:104). Bu çerçevede, Ortega (2011:153), farklılıklara yönelik olumsuz tutumların öteki'yle kurulacak etkileşimin, diyalogun ve doğal olarak *tanınmanın ve tanımının* önünde engel oluşturduğunu savunmaktadır. Ona göre, diyalogsuzluğun ve etkileşimsizliğin bir sonucu olarak gizil bir yapı tezahür eder; tanınmayan kişiler, tanıyınca kadar gizil bir dost olabileceği gibi, gizil veya örtük bir tehdit de olabilir.

Söz konusu gizil veya örtük tehditler sonucunda, farklı toplumsal kesimler arasında açığa çıkan kalıpyargı, önyargı, dışlama gibi tüm süreçler esasında birlikte yaşamayı veya bireyler arasında kurulması muhtemel olan bağlam ortaklığını zora sokan veya imkansız hale getiren unsurlardır. Bu çerçevede, *farklı görüşlerin bir tehdit olarak algılanması, önyargıların fazla olması, farklılıkların doğal bir şey olarak görülmemesi* gibi etkenler bir arada yaşamayı engelleyici unsurlardır. Öyle ya da böyle farklıya yönelik bakışın problemlili olması farklı toplumsal kesimlerin uzlaşma temelindeki *bağlam ortaklığı* veya *birlikte çatışmadan yaşama* olasılığını ortadan kaldırmaktadır.

Peki, toplumda bireyler veya gruplar arasında görülebilen farklı kültürel arka planlara ve farklı değer anlayışlarına dayalı olarak inşa edilen hayat tarzlarından veya gündelik hayat pratiklerinden kaynaklanan anlaşmazlıklardan veya çatışmalardan kaçınmak ve de sorunların çözümü adına sağlıklı bir zeminde bir arada yaşama pratiğini tesis etmek nasıl mümkün olabilir?

Modern ve Postmodern Yaklaşımların Çaresizliği

Bu soru karşısında genel olarak modern-postmodern ya da evrenselleştirici-farklılaştırıcı anlayışlar birlikte yaşamının formüllerine dair birbirine karşıt argümanlar sunmaktadır. Postmodern yaklaşımların en önemli özelliği kendisinden önceki modern yaklaşımların evrenselleştirici ve tektipleştirici vurgularının aksine görecelilik, çoğulculuk ve çeşitlilik üzerine vurgu yapmasıdır (Taylor, 1996; Walzer, 1996; Kymlicka, 1998; Young, 1999; Bauman, 2000; Bhikhu, 2002). “Modernliğin uzun yüzyıllar boyu kendi dışında olanı ötekileştirme, dışlama ve hor görme süreçleri ile kendisini ortaya koyan perspektifi yanında postmodern teori ırkların, kültürlerin, cinslerin, cinselliklerin çoğulculuğuna vurguda bulunarak hiçbir tarzın diğeri üzerinde egemenlik kuramayacağı, her unsurun eşit temsile yetkin olduğunda ısrar etmektedir” (Şan, 2005:73). Postmodern anlayışın bu argümanları çokkültürlülük modelinin ve onun politik alandaki uygulamalarının temelini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, farklı gündelik hayat pratiklerine sahip olan bireyler ve toplumsal gruplar arasında çatışmadan birlikteliğin nasıl tesis edilebileceğine dair veya toplumsal yaşamın daha az gerilimli nasıl sürdürülebileceğine ilişkin önemli bir yaklaşım farklılıkların korunmasını veya çoğu zaman farklılıkların kutsanmasını esas alan postmodern anlayışın bir ürünü olan çokkültürlü toplum modelidir. Bu yönde, farklı ulus veya toplumlar, heterojen toplum yapılarından kaynaklanan problemlerin giderilmesi ve “toplumsal uyum ve istikrarı sağlamak üzere farklı politikalar geliştirme çabaları sonucunda, çokkültürlülük esasına dayanan, farklılıklar zemininde birlik anlayışını esas alan bir toplumsal model ve bu modelin gerektirdiği politikalar” uygulamışlardır (Vatandaş, 2002:339).

Literatürde, evrenselle yerel olanı bağdaştırmaya çalışan ılımlı çokkültürlülükle, görelilik bakış açısı içinde yer alan radikal yazarların eleştirel çokkültürlülüğü arasında (Wieviorka:2003:42) gidip gelen çokkültürlülük yaklaşımları mevcuttur. Ancak, birbirinden farklı birtakım çokkültürlülük anlayışları olsa da bunların temelinde farklı kimlik ve kültürlerin vurgulanması ve korunmasına dayalı düşünce yatmaktadır. Çokkültürlü toplum, “içinde çok farklı kültür ve kökenlere sahip birden fazla toplumun birarada yaşadığı bir toplum modelidir” (Canatan, 1990:94). Çokkültürlülük “tek başına farklılık ve kimlikle ilgili değil, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüyle alakalıdır” (Bhikhu, 2002:3). Neticede, postmodern kurama dayalı çoğulcu toplum tasarımı veya çokkültürlülük, “bir zamanlar modernliğin yıkmaya çalıştığı şeyler olan cemaat, gelenek, kendi türüne ve köklerine bağlılık, milliyet gibi bir kısım anti-modern unsurları kınanır şeyler olmaktan çıkararak tam tersine dönüştüren bir süreci başlatmıştır” (Şan, 2005:73).

Dikkatte değer bir süre boyunca çokkültürlülük modeli birçok ülkede farklılıklarla çatışmadan birlikte yaşamının anahtarı olarak görülmüş ve bir politika olarak uygulanmaya çalışılmış olsa da bu model birçok yazara göre uygulamada vaat ettiği sorunsuz birlikteliği sağlama noktasında çok da başarılı olamamıştır. Bu çerçevede, çokkültürlü toplum modeline karşı çıkan yaklaşımlara göre, çokkültürlülük uygulandığı ülkelerde sanıldığı kadar başarılı olamamış, aksine, farklılıkları daha da derinleştirerek toplumların sosyal uyumunu ve ahengini bozmuştur (bkz. Habermas, 1996, 2002; Kymlicka, 1998; Grillo, 1998; Zizek, 2001). Onlara göre, bu model, bireyleri ya da grupları bir ulus olarak birleştirmek yerine onları kendi kategorileri içinde keskin bir şekilde tanımlayarak bölmekte ve dolayısıyla aslında toplumsal çeşitliliğe hizmet eder gibi görünse de temelinde tekilcilik düşüncesi saklıdır (Şan, 2005:105).

Bu yönde, farklılıkları ön plana çıkarmak ve vurgulamak adına tikel kültürlerin veya kimliklerin her daim aşırı önemsenmesi ve yüceltilmesi meselesi, çokkültürlü politikaların toplumsal düzeyde olumsuz sonuçlara yol açabilen zaaf noktalarından biridir. Örneğin Habermas’a (1996:130) göre, çokkültürlülük bir toplumun kendini dış dünyaya karşı kapılarını kapatarak kendi özel gettosunda huzurlu bir yaşam sürmesine yarayan bir siyasal sistem olmamalıdır. Habermas (2002:53), çokkültürlü toplum olgusuna daha çok *farklılıklara duyarlı bir dahil ediş* olarak ifade ettiği yaklaşımı ile karşılık vermektedir.

Zizek (2011) de bu düşünceden hareketle çokkültürcü politikayı, küresel kapitalizmin ideal ideoloji formu olarak tanımlar. Ona göre çokkültürcülük, *mesafeli bir ırkçılık* biçimidir –Öteki'nin kimliğine *saygı gösterir*, öteki'ni, karşısında kendisinin, çok kültürcünün, ayrıcalıklı evrensel konumunun mümkün kıldığı bir mesafe takındığı, kendi içine kapalı, *sahici bir cemaat* olarak görür. Ayrıca, Zizek (2011), çokkültürlülüğün kendi konumunu her türlü pozitif içerikten arındıran bir ırkçılık olduğunu ve öteki'nin özgüllüğüne duyulan saygının, tam da kişinin kendi üstünlüğünü beyan etme biçimi olduğunu ifade eder. İnel (2006) de, çokkültürlülüğün demokratik toplumlarda muhakkak bir yerinin olduğunu kabul etmekte ancak, insani varoluşun bir kültürel varlığın korunması ilkesine indirgenmesi tehlikesine özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre, savunulması gereken şey insanların önüne kültürel kimlikleri seçebilecekleri ama bunun bir zorlamaya dönüşmediği bir bireysel ve toplumsal çoğulculuk ilkesidir.

Öyle görünüyor ki, “post-modern durumun yeni bir kültürel bakış ya da yeni düzen biçimi olanağını yarattığı savunulsa da aslında modernitenin kimlik politikasından çok farklı bir açılım getirmemektedir. Görünen o ki, dünyada yaşanan kültürel çatışmalar, kültürel habituslar temelinde ortaya çıkan sorunlar, var olmaya devam edecektir” (Tok, 2000:311). Neticede, kimlik ve kültür temelinde açığa çıkan farklı değer anlayışlarına dayalı hayat tarzı farklılaşmalarından kaynaklı sorunların ortaya çıkardığı birlikte yaşamama probleminin aşılmasını mümkün kılacak yeni arayışların neler olabileceğine ilişkin bazı alternatif yaklaşım ve önerileri dikkate almak gerekmektedir.

Ortak Bir Sosyal Hayatın İmkanına Dair Yeni Arayışlar

Geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde, “öteki'nin kurgu düzeyinde inşası modern zamanlarda sosyal olanın gerçekliği içinde sağlanmaktadır. Tarihsel zaman içinde gerek birey gerekse toplumsal yapı evreninde *benlik* ve *öteki* üzerine karşıtlık ya da ortaklık düzeyinde bir sınırdan söz etmek mümkünse de, bu sınırın somutlaşması modern bir evrende daha sahici karşılıklarla içselleşmiş gibidir” (Sayın, 1997:33). İnsanın öteki'yi algılayamaması, onu anlayamaması hatta öteki'nin farkında olmaması dünya tarihinde olduğu gibi bugün de önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır (Sözen, akt. Vatandaş, 2004:19). Nitekim, “öteki kavramına dayanarak yaratılmış ırkçılık, soykırım, etnik merkezlik, tek kültürcülük, yabancı düşmanlığı vb. gibi pek çok negatif akım sayılabilir” (Sayın, 1997:33).

Bu noktada Levinas (1995:41), “hem farklılığın korunduğu, hem de ilişkinin temel alındığı bir noktadan yola çıkmayı amaçlar. En azından, bireyler veya gruplar arası sosyal mesafenin açılmasına neden olan, etkileşim ve iletişimin sınırlı kalmasına yol açan *öteki'ne* yönelik negatif sosyal ve kültürel algıların günümüz ilişkileri noktasındaki etkinliğini en aza indirmek ve ilişkileri kendi mekanı, zamanı ve bağlamı içinde yeni bir toplumsal ilişki biçimi ya da iklimi yaratmak suretiyle rasyonel temelde yeniden veya baştan dizayn etmek gerekecektir”.

Bireylerin farklılaşan değerleri veya değer öncelikleri ve hayat tarzları onların gündelik toplumsal hayattaki faaliyetlerini veya eylemlerini etkilemektedir. Esasında ortak değer noktasında görünürdeki zıtlaşmalar olarak algılanan farklılaşmalar daha çok bir *değer önceliği* meselesi olarak algılanabilir. Ulutürk'ün (2016:93) ifadesiyle, “birlikte ya da tüm farklılıklara rağmen beraber yaşamak kavramı, küreselleşen dünya düzeninin hegemonyası altında kozmopolit bir yaşam süren modern insanlar için ekonomik faydalara haiz, siyasal zorunluluk ve gereklilik, kültürel ve toplumsal çeşitlenmenin imkânı olarak tasavvur edilmektedir. Fiziksel yakınlığın biyolojik varlığına beraber yaşamak denirken, aynı dünyanın ortak kaygılarına sahip ahlaki öznelerin beraber varlıklarına *hayat* denilir. Bu anlamda beraber yaşamak ahlaki kaygılara sahip olanların ideal hayat tasavvurlarını ifade eder”. Dolayısıyla, bize benzemeyeni kendimize benzetmeye çalışmadan veya ötekileştirmeden ve birçok postmodern anlayışın içine düştüğü farklılıkların aşırı önemsenmesi, korunması, yüceltilmesi veya kutsanması tehlikesine de yakalanmadan farklılıkları kendi *doğallığı* ve *olağan koşulları* itibarıyla değerlendirmek gerekmektedir. Bu çerçevede, bir arada yaşamada *karşılıklı anlama-tanıtma perspektifi* ve *diyalog* sürecinin dikkate alınmasının ya da hem farklılıkların dikkate alındığı hem de eşit koşullardaki ilişkinin temel alındığı bir noktadan yola çıkılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Zuniga'ya (2003:15) göre, *gruplar arası diyalog yöntemi*, grup farklılıklarıyla ilgili güvenilir/samimi ve bilinçli sohbetlerin/konuşmaların gerçekleşmesi için değerli bir yaklaşım

olabilir. Nicel ve nitel düzeydeki çeşitli araştırmaların sonuçları (Hurtado, 2001; Stephan ve Stephan, 2001), gruplar arası karşılıklı diyalogun, toplumdaki diğer gruplara ve ayrımcı pratiklere dair bilgi edinme, stereotip ve önyargının azalması, çok yönlü düşüncenin gelişimi, eşit olmayan bir sistemde kişinin kendisine ve başkalarına dair toplumsal farkındalığının gelişmesi, toplumsal gruplar arasında vuku bulan çatışmaların nedenlerinin daha çok anlaşılması gibi olumlu etkileri bulunmaktadır (Zuniga, 2013:15).

Bu çerçevede “*tanımada ve anlamlı bir farklılığa ulaşmada diyalog* anahtar bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Latince *karşılıklı konuşma, muhavere* anlamına gelen diyalogus’tan türetilen diyalog, üst bir iletişim biçimidir. En dar anlamda birbirini tanımak isteyen iki tarafın, kendileri hakkında karşı tarafa bilgi sunmalarıdır. Ortada bir diyalogun olabilmesi için, en az iki tarafın olması; tarafların birbirlerinin varlığını tanımaları ve tarafların birbirlerini tanımlamamaları gerekmektedir” (İslamoğlu, 2011:164). Fay’ın (2001:67) bu konudaki izahına göre, sosyal grupların birbirini tanınması, öncelikle kişilerin yüklediği anlam ve kurduğu ilişkide farklı olanı, nesne olarak değerlendirmeyip, *tanımlamadan* ziyade gerçekliğin doğal bir sonucu olarak *anlama* perspektifiyle yaklaşmasıyla mümkündür.

Bauman’a (1998:25) göre, sosyolojik düşünmek insanların çevremizdekileri, onların hasletlerini ve düşlerini, kaygılarını ve acılarını biraz daha iyi anlamayı amaçlamaktır. Zira, birlikte yaşamak, farklı karşılıklı hesaba katmayı, zihinsel ve fiziksel yakın olmayı gerektirir. Bu yönde, İslamoğlu’nun (2011:75) üzerinde önemle durduğu üzere, “toplum üyelerinin birbirlerine *kayıtsız kalmamaları* ve en önemlisi birlikte iş yapabilme becerisi kazanmaları gerekmektedir. Birlikte iş yapabilme yeteneği birlikte iş yaparak kazanılır. Bu yeteneği kazanamayan bireyler örgütlü toplum oluşturmada başarılı olamazlar. Birlikte iş yapmaktan söz etmek için, asgari iki şey gereklidir: İş yapmaya gönüllü insanlar ve yapılacak iş. Bu ikisinin birbiriyle buluşması sorunu çözmeye yetmemektedir. Birçok insan *iş yapma becerisine* sahip olduğu halde *birlikte iş yapma becerisine* sahip değildir”. Dolayısıyla, bireyler gündelik yaşam içinde kendilerinden farklı değer ve anlam dünyalarına sahip olanlarla da temasa geçmek ve birlikte iş yapabilme idealini hayata geçirebilmelidirler. Zira, Karaman’a (2011) göre, bireyler, birbirlerine dokunmadan ayrı mekanlarda, ayrı dünyalarda yaşarlarsa o zaman beraberlik veya mutabakat denilen, toplumsal iklim oluşmaz. Ona göre, farklı gruplar birbirleriyle sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ilişki kurmak suretiyle ortak bir sosyal hayat oluşturabilirler ve bu ortak sosyal hayatın şartlarını ise her bir grubun kendi farklı inancı ve dünya görüşünü benimseme, yaşama ve devam ettirmede serbest kalması koşuluyla müzakere yoluyla ortaya koyarlar. Bu noktada, Keyman (2007) da, *ötekine karşı eleştirel sorumluluk* ilkesi çerçevesinde, farklı olanı dinleme ve duymanın, bireyleri hem anlama hem de eleştirel çözümleme olasılığına doğru götüreceğini ifade etmektedir. Ona göre, ötekine karşı sorumluluk, ama eleştirel sorumluluk, kültürel kimliklerin siyasal ve yasal tanınma taleplerini anlama ve eleştirel çözümleme yoluyla bir arada ve güven içinde yaşamayı olanaklı kılacak demokratik müzakere ve ayrıca kimlik-temelli çatışmaları engellemek için farklı aktörler arasında diyalog olasılığını yaşama geçirme fırsatı verecektir.

Sonuç

Farklı kültürlere, kimliklere veya hayat tarzlarına sahip bireylerin her gün daha fazla görünür olmaya başlaması bireyler veya gruplar arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal temeldeki çatışma olasılıklarını artırabilmektedir. Dolayısıyla, çatışmadan birlikte yaşamının formüllerini aramak ve ortaya çıkarmak herkesi ilgilendiren bir meseledir. Bu anlamda, çalışmada farklı dil, inanç, kültür ve alışkanlıklar taşıyan bireyler veya gruplar arasında görülebilen çatışmalardan nasıl uzak durulabileceği meselesine teorik ve kavramsal düzeyde odaklanılmıştır. Ayrıca, gündelik hayatın farklı değerler üzerine kurulmasından kaynaklanan sorunların çözümü adına sağlıklı bir zeminde bir arada yaşama pratiğini tesis etmek nasıl mümkün olabilir sorusuna cevap aranmıştır.

Bireyler ve gruplar birçok noktada birbirinden farklılaşabilmektedir, ancak, Giddens’in *Toplumun İnşası (1984)* adlı eserinde vurguladığı üzere “toplumun üyeleri arasında, nasıl ifade edilirse edilsin veya açığı vurulursa vurulsun, ortak kimliğe dayalı duyguların varlığından söz edilmesi gerekir. Bu duygular hem pratik hem de sözel bilinç düzeyinde açığa çıkabilirler ve

değer uzlaşmasını gerektirmezler. Bireyler mutlaka doğru ya da uygun olduğu konusunda fikir birliğine varmadan da belirli bir topluluğa ait olduklarının farkında olabilirler” (Giddens, 1984:165) ve birlikte iş yaparak ortak bir sosyal hayat kurabilirler. Bu yönde, Gasset’e (2011:104) göre, insanların farklı değer ölçütleri temelinde yaşamaları onların farklı dünyalarda yaşadıkları anlamına gelmesinden ziyade aynı dünyada fakat farklı biçimlerde yaşadıkları anlamına gelir.

Buradan yola çıkarak, gündelik hayatta bireyler veya gruplar farklı değer ölçütleri temelinde aynı dünyada yaşadıkları ve birlikte iş yapabileceklerinin bilincine vakıf olduklarında, farklı anlam dünyalarına sahip birey veya grupların birlikte yaşayabilmeleri için gerekli olan bir arada yaşamaya yönelik arzu ve ideal diyalog ortamı hasıl olabilecektir. Son olarak şunu belirtmek gerekiyor ki, karşılıklı-anlama ve tanıma, ötekine karşı eleştirel sorumluluk perspektiflerinin toplumda yerleşmesinde veya inşa edilmesinde gündelik hayatın sıradan aktörleri dışında gündelik hayatın rutin pratikleri ve etkileşimlerini yönlendirmede etkili olan tüm aktörler önem arz etmektedir. Bu manada, “gerçeği keskin çizgilerle ayırıp sadece ak ve kara biçiminde görme eğilimine ve kolaycılığın düşmeden arada gri tonların da olabileceğini bilmek ve kabul etmek gerekiyor” (Özer, 2000:8). Dolayısıyla, bireyler veya gruplar gündelik hayatlarını farklı kültürel değerler ve anlamlar üzerine inşa etseler de etmeseler de, ona nesnel bir biçimde yaklaşmak, bilimsel ahlakın gereği olduğu kadar gündelik hayatın rutin etkileşimlerinin doğru ve sağlam bir zemine oturtulabilmesi ve ortak bir sosyal hayat için zaruri olan hem bireysel hem de toplumsal ahlakın bir gereğidir.

KAYNAKÇA

- Abbinnett, R. (2003) *Culture and Identity: Critical Theories*. Sage Publications: London.
- Bauman, Z. (1998) *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A.Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2000) *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Berger, P. L.; Luckmann, T. (1995) *Modernity, Pluralism and the Crisis Of Meaning: The Orientation of Modern Man*. Bertelsmann Foundation Publishers.
- Berger, P. L.; B. Brigitte; Kellner, H. (2000) *Modernleşme ve Bilinç*, Çev. C. Cerit, Pınar Yayınları, 2.Baskı, İstanbul.
- Bhikhu, P. (2002) *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Canatan, K. (1998) Öteki’ni Anlamak: Hikmet Sosyolojisi, *Sözleşme*, Sayı:12, ss.9.
- Chaney, D. (1999) *Yaşam Tarzları*, Çev. İ. Kutluk, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Conolly, W. E. (1995) *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, Çev. F. Lekeşizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Fay, B. (2001) *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Friedman, J. (1994) *Cultural Identity and Global Process* (Vol. 31). Sage Publication: London.
- Gasset, O. (2011) *İnsan ve Herkes*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society – Outline of the Theory Structuration*, University of California Press, US.
- Giddens, A. (2010) *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Say Yayınları Modern Düşünce-1, Çev. Ü. Tatlıcan, 1.Baskı, İstanbul.
- Grillo, R. D. (1998) *Pluralism and the Politics of Difference, State, Culture, and Ethnicity in Comparative Perspective*, Oxford Un. Pres.
- Güngör, E. (1998) *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gürer, B. (2007) *Bireysel ve Sosyal Farklılıkları Sosyal Bütünleşmeye Dönüştürmede Din Eğitimi Açısından Kur’an’ın Rolü*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Habermas, J. (2002) *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak – Siyaset Kuramı Yazıları*, Çev. İ. Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J. (1996) *Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı, Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Çev. Mehmet H. Doğan, ed. Amy Gutman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hall, S. (1996) *Introduction: Who needs Identity?*, ed. Hall, S.; Gay, P.G., *Question of Identity*, Sage, London, ss.1-16.

- Huntington, S. P. (1993) The clash of civilizations?, *Foreign affairs*, 22-49.
- Hurtado, S. (2001) Research and Evaluation on Intergroup Dialogues. In D. Schoem and S. Hurtado (eds.), *Intergroup Dialogue: Deliberative Democracy in School, College, Community and Workplace* (pp. 22-36), Ann Arbor: University of Michigan Press.
- İnsel, A. (2006) Çokkültürlülük, Milliyetçilik, Özgürlük, *Birikim*, www.birikimdergisi.com.
- İslamoğlu, M. (2011) *Hayatın Yeniden İnşası İçin Ne Yapmalı, Nasıl Yapmalı, Kiminle Yapmalı*, Düşün Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul.
- James, P. (2006) *Gobalism, Nationalism, Tribalism: Bringing Theory back in*. Pine Forge Press.
- Karaman, H. (2011) Farklılık İçinde Diyalog Tesis Edilmeli, <http://www.HayrettinKaraman.net>.
- Keyman, E. F. (2007) Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 41, ss.217-230.
- Kuçuradi, İ. (2003) *İnsan ve Değerleri, Değer Problemi*, Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefe Dizisi:6, Ankara.
- Kymlicka, W. (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık- Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2007) *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, Çev. I. Gürbüz, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Lemin, M.; Potts, H.; Welsford, P. (1994) *Values Strategies*, Acer.
- Levinas, E. (1995) Existence and Existents, İngilizceye Çev: A. Lingis, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Ortega, G. (2011) *İnsan ve Herkes*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Oskay, Ü. (1993) 19. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, Der Yayınları, İstanbul.
- Özer, A. (2000) *Osmanlıdan Cumhuriyete, Siyasal Kurum ve Düşüncelerde Süreklilik ve Değişme*, Sis Yayıncılık, Ankara.
- Sayın, Z. B.(1997) Filoloji ve İslam: Yeni Bir Kültürel Okumaya Doğru, *Birikim*, Sayı:95, ss.31-36.
- Solomon, M.; vd. (1999) *Consumer Behavior*, London, Prentice Hall Inc.
- Stephan, W.; Stephan, C. W. (2001) *Improving Intergroup Relations*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Subaşı, N. (2004) *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Şan, M. K. (2005) Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme, *Milel ve Nihal*, 3 (1-2), 67-114.
- Taşkesen, A.; Yarcı, S. (2016) Tarihsel ve Sosyolojik Bir Deneyim Olarak Bir Arada Yaşama Modelleri, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(16): 179-189.
- Taylor, C. (1996) Tanınma Politikası, Çokkültürlülük – Tanınma Siyaseti, Çev. Y. Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tok, N. (2000) *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ulukütük, M. (2016) Göçün Öznelerinin Anlatımı Problemi: Konukseverlik, Hayırseverlik ve Hakseverlik Bağlamında Felsefi Soruşturmalar, *İlahiyat Akademi Dergisi*, Sayı:4 ss.69-98.
- Vatandaş, C. (2002) Çokkültürlü Toplum ve Toplumsal Kimlik (Kanada Örneği), *Dünya’da ve Türkiye’de Farklılaşma-Çatışma Bütünleşme-II, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2-4 Kasım 2000 Eskişehir, Sosyoloji Derneği Yayınları-10*, ss.338-354, Ankara.
- Walzer, M. (1996) Tanınma Politikası”, Çokkültürlülük – Tanınma Siyaseti, Çev. C. Akaş, Charles Taylor’un Yazısına Yorum, Sh. 106-110, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996
- Wieviorka, M. (2003) Çok Kültürlülük: Bir Sorunun Çözümü Mü Yoksa Dile Getirilmesi mi?, *Toplum Bilim*, Sayı:17, Ekim, ss.39-45.
- Young, I. M. (1999) İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde, Demokrasi ve Farklılık, ed. Seyla Benhabib, Çev. Z. Gürata, Cem Gürsel, Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi, İstanbul.
- Zizek, S. (2011) *Kırılgan Temas*, Çev. T. Birkan, Metis Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Zúñiga, X. (2003) Bridging Differences Through Dialogue, *About Campus*, 7(6):8-16.

DİNLER VE KÜLTÜRLERDE HİKMET: BİR VAROLUŞ HİKÂYESİ**Ertuğrul DÖNER**

Assist. Prof. Dr., Çukurova University, TURKEY, (ertugruldoner@hotmail.com)

Abstract**Al-Hikmah in Religions and Cultures: A Story of Existence**

Arap dilinde “hüküm vermek, yargıda bulunmak” anlamındaki hükm mastarından isim olduğu belirtilen hikmet (çoğulu: hikem) kelimesi, bazı araştırmacılar tarafından Eski Ahit’te “zihnî kabiliyet, ustalık, tecrübe” anlamında kullanılan İbranca “hokhmah” kelimesiyle aynı semitik köke dayandığına dikkat çekilmiştir. Hikmet İslam öncesi birtakım din ve kültürlerde ve Arap toplumunda da yaygın biçimde kullanılan bir kelime ve kavram olma özelliğine sahiptir. Amacımız hikmet kelimesinin/kavramının dün-bugünkü dönemlerdeki anlam ve kullanımlarının mahiyet ve keyfiyeti hakkında birtakım bilgiler sunmak, bunun yanında hikmet-tasavvuf-kelam-felsefe gibi kavramlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

KEYWORDS: Hikmet, Felsefe, Yahudilik, İslam öncesi Arap Toplumunu, Lokman.

GİRİŞ

Arap dilinde hikmet kelimesinin (çoğulu: hikem) “hüküm vermek, yargıda bulunmak” anlamındaki *hüküm* mastarından isim olduğu belirtilir.¹ Bunun yanında kelimenin “engellemek, alıkoymak, gemlemek, sağlam olmak” manalarına gelen *ihkâm* mastarlarıyla anlam ilişkisi kurulur.² Cevherî (ö. 400/1009’dan önce) hikmetin *ihkâm*la bağlantısı sebebiyle *hakîm* kelimesine hem “işleri gereği gibi sağlam ve kusursuz yapan” hem de “âlim ve ilmî hüküm sahibi” manalarını vermiştir.³

Bazı araştırmacılar Arap dilindeki hikmet kelimesinin Eski Ahit’te “zihnî kabiliyet, ustalık, tecrübe” anlamında kullanılan İbranca “hokhmah” kelimesiyle aynı semitik köke dayandığına dikkat çekmiştir.⁴ İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) eski Araplara atıfla “muhakkem” kelimesinin “hikmetli, tecrübeli, olgun kimse” manasında kullanıldığını söylemesi ve beşerî hikmetin tecrübî birikimle ilgisine dikkat çekmesi⁵ İbranca *hokhmah* kelimesiyle kök ilişkisini güçlendirir.⁶

Cahiliye devrinde hikmet kısa ve özlü ibarelerle formüle edilen bilgeliği ifade eden bir kelimeydi. Hakem ise akıllı, tecrübeli ve insanlar arasındaki ihtilafları adaletli hükümleri sonlandıran kişi demektir. Hikmet kelimesi de böyle bir anlam içerir. Zira hikmet de sonuçta kişinin hayat tecrübesiyle edindiği bilgi ve deneyimlerden ortaya çıkan ve o kişinin doğru yola ulaştırıcı isabetli yöntemlere vukufunu yansıtan vasfı ifade eder.

İslam öncesi Arap toplumunda özlü sözlerle formüle edilmiş öğütler ve öğretilerini insanlara aktaran çok sayıda hukemâdan söz edilir. Hukemâya ait hikmetlerin çoğu, Arapların

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1994, II. 539-540.

² Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz*, Beyrut 1993, I. 507.

³ Ebü Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, Beyrut 2008, s. 252.

⁴ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat trs., VIII. 337; Clement Huart, “Hikmet”, *İA*, İstanbul 1993, V/I. 481.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II. 541.

⁶ Yahudi geleneğinde hukuk, kehanet ve hikmet olmak üzere üç çeşit bilgiden bahsedilmiştir. Kısaca söylemek gerekirse hukuk, Yehova'nın emir ve yasaklarıdır. Kehanet, vahiy bağlamında davranışlar hakkında hüküm verir ve Allah-İnsan ilişkilerinden bahseder. Hikmet ise daha çok insanın kendi gözlem ve tecrübelerinin bir ürünüdür. Yahudi hikmetinde nebîler ve hâkimler arasında birtakım farklılıklardan söz edilir. Buna göre nebiler halka Tanrı Yehova'nın kurtuluşa erdirici emirlerini tebliğ ederken, hâkimler vahiyden bağımsız olarak insanlığın temel ahlâkî vasıfları üzerine konuşurlar. Ancak sonuçta hikmet tanrısal bir bağış kabul edilir. Bu ilahi bağışa nail olma hususunda Hz. Süleyman temayüz etmiştir. İbranilerde hikmetin Allah'ı idrak gayesine yönelik hakikatlerin kavranması, maharet, ahlaki erdemler ve olgunluk gibi manalarda kullanıldığı belirtilir. Nitekim hakîm, nazari ve ahlaki faziletlere sahip olan kişiye denir. Bu nedenle şeriat bilgisi, nazari ve ahlaki faziletleri ihtiva ettiğinden, hikmettir. Yeni Ahit’te ise hikmet adalet, ilim, hilm, nübüvvet, bir şeyin doğru ve sağlam yapılması, bir şeyin yerli yerine konması gibi anlamlar içermektedir. Bkz. D. John Davis, *A Dictionary of The Bible*, Michigan 1954, s. 281; Ö. Faruk Altıparmak, “Hikmet ve Felsefe İlişkisi”, *HÜİFD*, cilt: 11, sayı: 5 (2003), s. 92-93.

pratik hayatlarına kendilerine ilke edindikleri öğretilere dairdir. Hitabet, bilgelik, zekilik gibi sıfatlarla anılan hukemâ arasında Lokman b. Ad, Lukeym b. Lokman, Mücâşî b. Dârim, Salî b. Ka'b, Lüey b. Ğâlib, Kus b. Sâide, Kusay b. Kilâb gibi isimler zikredilir. Cahiliye Arapları arasında Lokman'ın hikmetlerini muhtevi olan ve *Mecelletü/Hikmetü Lokmân* diye adlandırılan bir metinden de söz edilir.⁷

Rivayete göre Süveyd b. Sâmit adlı müşrik Lokman'a nispet edilen ve onun hikmetini, ilmini ve mesellerini ihtiva eden *Mecelletü Lokmân*'ın Kur'an'dan üstün olduğunu ileri sürmüş, Resûlullah onu dinledikten sonra Lokman'a atfen söylenenleri güzel bulmuş, fakat Kur'an'ın bunlardan daha üstün olduğunu belirtmiştir.⁸ Bu durum, Cahiliye Araplarınca *Mecelletü Lokmân* denilen bir sahifenin bilindiğini doğrulamaktadır. Vehb b. Münebbih'in, Lokman'a nisbet edilen hikmet külliyyatından on bin babı aşkın bir kısmı okuduğunu, daha güzelini kimsenin işitmediği bu sözleri insanların hem konuşmalarında hem yazılarında kullandıklarını belirtmesi de bunu teyit eder.⁹

Cahiliye döneminde şair ve kâhinler gibi hakîmler de toplum hayatını yönlendirebiliyorlardı. Hâkimin tecrübesi, olgunluğu ve belâgattaki ustalığı sayesinde sarf ettiği hikmetli sözler kabilenin duygu ve düşüncelerinde derin izler bırakıyor, bu hikmetler yaygınlaşıp anonimleştiğinde mesel adını alıyordu. İslâmî dönemde genellikle "emsâl" ve "edep" başlığı altında derlenen kitaplarda Cahiliye devrindeki hikmet anlayışını yansıtan örnekler de yer almaktadır. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Kitâbü'l-Emsâl*, Ebü'l-Fazl el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecmau'l-Emsâl*, Ebû Hilâl el-Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *Cemheretü'l-Emsâl* adlı eserleri bunların başlıcalarıdır. Arap dircisi ve lügat âlimi Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm el-Fârâbî (ö.350/961[?]) Arap edebiyatında hikmet, seci, mesel ve nâdire arasındaki farklılıklara temas ederken son üç terimin hikmetle irtibatını göstermiştir. Buna göre hikmet, varlıkta gizli olan gerçeğin açığa çıkarılıp lafza dökülmesidir. Seci ise hikmetin kafiyeli söz halinde tertip edilmesidir. Mesel, avam ve havassın sevinçli ve sıkıntılı günlerindeki duygu ve düşüncelerini dile getiren sözler olup hikmetin en belîğ şeklidir. Nâdire de yalnızca seçkinler arasında şöhret bulan "sahih hikmet"tir.¹⁰

Hikmet kelimesi İslâmî dönemde de önemli bir kelime ve kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kur'an'da on yerde kitap kelimesiyle beraber olmak üzere yirmi defa geçen hikmet üç defa "mülk", birer defa da mev'iza, hayır, âyet kelimeleriyle birlikte zikredilmiştir. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) *el-Vücûh ve'n-Nezâir* adlı eserinde hikmetin Kur'an'da emir ve nehiy kipleriyle geçen öğütler, anlayış (fehmi) ve ilim anlamında hüküm, nübüvvet, Kur'an'ın tefsiri ve bizzat Kur'an olmak üzere beş manada kullanıldığını kaydetmiştir.¹¹ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ise kelimenin Kur'an'da öğüt/mev'iza, sünnet, anlayış ve kavrayış, nübüvvet, Kur'an ve Ulûm-i Kur'ân olmak üzere altı farklı manada kullanıldığını söylemiştir.¹²

Müfessirler de hikmet kelimesini çok çeşitli şekillerde açıklama yoluna gitmişlerdir. Mesela Taberî (ö. 310/923), Bakara 2/129. ayet bağlamında hikmetle ilgili sünnet, dinde derin anlayış ve kavrayış sahibi olmak gibi izahları aktardıktan sonra kendisi, "Hikmet, bilgisi ancak resulün beyanıyla idrak edilebilecek olan ilâhî hükümleri bilmek, bu hükümleri ve bunların delâlet ettiği diğer hükümleri kavramaktır. Dolayısıyla hikmet, hak ve bâtılın arasını ayırıcı özelliğiyle hükümden alınmıştır" şeklinde bir izahı tercih etmiştir.¹³

Zemahşerî (ö. 538/1144), Allah'ın dilediğine büyük bir hayır olarak verdiği hikmeti (Bakara 2/269), "ilim ve amel uygunluğu" şeklinde tefsir etmiştir.¹⁴ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ise Bakara 2/269. ayeti yorumlarken Mukâtil b. Süleyman'ın eserine atıfla hikmetin dört anlamı olduğunu kaydetmiş, bu anlamların ortak yönünün ilim olduğunu, ancak doğruyu bilmenin yanında doğruyu yapmanın da hikmete dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Râzî'ye

⁷ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (el-Asru'l-Câhili)*, Kahire trs., I. 85-87.

⁸ Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm*, Kahire trs., s. 166.

⁹ Ömer Faruk Harman, "Lokman", *DİA*, Ankara 2003, XXVII. 206.

¹⁰ İlhan Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İstanbul 2001, s. 139-140.

¹¹ Ebü'l-Hasen Mukatil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir*, nşr. Ali Özek, İstanbul 1993, s. 28-29.

¹² Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir*, Beyrut 1985, s. 260-262.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1995, I. 607-608.

¹⁴ Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut 2003, I. 396.

göre Hz. İbrahim'in, "Rabbim, bana bir hüküm ihsan et!" anlamına gelen duasındaki (Şuarâ 26/83) hüküm kelimesi nazarî hikmete, "Beni salih kimseler arasına kat" şeklindeki ifadesi de amelî hikmete delâlet etmektedir.¹⁵

Hikmet kelimesiyle ilgili yirmi üç görüş nakleden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a (ö. 1942) göre bu kelimenin kök anlamı iyiliği elde etmeyi ve kötülüğe engel olmayı içerdiğinden fayda kavramıyla alâkası vardır. Öte yandan hikmet sebep kavramıyla da alakalıdır ve fakat sebepten daha genel bir anlam taşımaktadır. Çünkü hikmet sebepten önce bulunabileceği gibi nihaî faydadan sonra da bulunabilir. Yani hikmet "sebebin sebebi" yahut "amacın sonucu" anlamına gelebilir. Bu çerçevenin dışındaki en genel anlamıyla hikmet "doğru bilgi ve faydalı iş" demektir. Ancak hikmet nazarî bilgiden ziyade amelî bilgiye veya doğrudan doğruya amelin kendisine nispet edilir. Nitekim hikmeti "sözde ve fiilde isabet" olarak tanımlayan âlimler kavramın bu yönüne işaret etmiş, aynı şekilde hikmeti "fıkıh" kelimesiyle karşılayan âlimler de ilim-amel bütünlüğünü kastetmişlerdir.¹⁶

Müfessirlerin bütün bu izahları hikmet kelimesinin İslam öncesi dönemdeki anlamlarını yansıtmaktan çok, tıpkı maruf kelimesinde olduğu gibi, dinî anlayışlar ve istilahlara dayanmaktadır. Nitekim Cevâd Ali (ö. 1987) de hikmetin "sünnet, dinde derin kavrayış" gibi manalar yüklenmesini İslâmî dönemde ortaya çıkmış izahlar olduğunu belirtmiş ve ardından şunları eklemiştir: "Cahiliye devrinde hikmet eşya hakkında derin mülâhazalar ve tecrübelerle dayalı bilgelik, uzmanlık (hibre) anlamında kullanılırdı ki bu kullanım bir bakıma ilim ve isabetli görüş demektir. Sami kültürde de hikmet bu manayı içerir. Yani hakîm Sami kültür ve gelenekte eşyanın ve hadiselerin derinliklerine nüfuz edebilen bir basirete sahip olan âlim ve bilge kişiyi ifade eder."¹⁷

Hikmetin felsefe kelimesiyle müradif gibi kullanılmasını da isabetsiz gören Cevâd Ali'ye göre bu iki kelime ve kavram arasında ciddi farklar söz konusudur. Her şeyden önce hikmette amaç öğüt, ibret ve pratik hayata yansıyan öğretileri kavratmak vardır; felsefede ise hikmetin manasını ve metafizik alanın sınırları üzerine kafa yormak söz konusudur.¹⁸ Ahmed Emin (ö. 1954) hikmet ve felsefe arasındaki farkları daha etraflı biçimde ortaya koymuştur. Buna göre felsefe, meselelerini mantıkî temeller üzerine oturtan ve her bir meselesini öncekiyle bağlantılı bir şekilde inceleyen sistematik bir düşünme biçimidir. Hikmet ise hayatın içinde şuradan veya buradan ansızın yakalanan parlak bakışlardır. Felsefe, doğası itibarıyla analitiktir. Bir düşünceyi alıp analiz eder, aslına irca eder ve sonuçlarını ortaya koyar. Hikmet ise tecrübelerin hepsi üzerinde odaklaşan ve bütün ayrıntıların özünü bir kapsülde toplayan bütüncül bir yapıya sahiptir. Adeta gökyüzünü kaplamış olan bulutları sıkarak yağmur damllarına dönüştürür. Felsefe incelemeye, akli düşünceye ve mantık kanunlarına dayanır. Hikmet ise yüzeysel olaylardan derin anlamlar çıkarabilmek ve kum tepelerinden altın kırıntıları ve sedef kümelerinden değerli bir inci bulabilmek için, hazır bir şekilde alınan kültür mirasına ek olarak, kişisel yeteneğe ve ilhama dayanır. Felsefenin kendisine has bir yöntemi ve akli değerlendirmesi olduğundan, kapalı ve üslubunun kompleks olması gayet doğaldır. Hikmet ise ister seçkin ister avam olsun, herkesin akli kapasitesi ölçüsünde kavradığı ve dili döndüğünce açıkladığı folklorik bir kültürdür. Bunun içindir ki, felsefe ağır ve kompleks bir yapıya bürünmüş; buna mukabil hikmet, basit ve cezbedici bir biçim kazanmıştır.¹⁹

Hadis kaynaklarındaki çeşitli rivayetler hikmet kavramının İslam öncesi kültürlerle irtibatı açısından çok önemli ipuçları içerir. Başka bir ifadeyle, bazı hadis kaynaklarındaki nakiller erken dönemlerdeki Müslümanların hikmet kelimesini bazen Lokman'a nispet edilen sözler, bazen de tecrübe ürünü vecizeler manasında kullandıklarını gösterir.²⁰ Bu bağlamda Buhârî (ö. 256/870) ve diğer birçok muhaddisin naklettiği "Bazı şiirlerde hikmet vardır"²¹

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut 2004, VII. 59-60.

¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, II. 915-929. Hikmet kavramının tefsir literatüründeki diğer izahlarına dair bkz. Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, s. 121-133; Mehmet Çalışkan, "Kur'an'da Hikmet Kavramı", *ÇÜİFD*, cilt: I, sayı: 2 (2001), s. 89-119.

¹⁷ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, VIII. 339.

¹⁸ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, VIII. 338.

¹⁹ Ahmed Emin, "Arap Edebiyatında Hikmet", trc. Zeynep Arkan, *SÜİFD*, sayı: 26, (2012), s. 213-214.

²⁰ Buhârî, "Edeb" 77; Dârimî, "Mukaddime" 34; Mâlik, *el-Muvatta'*, "İlim" 1.

²¹ "Buhârî, "Edeb" 90; Tirmizî "Edeb" 69; İbn Mâce, "Edeb" 41; İbn Hanbel, *el-Müsned*, I. 269, 273.

hadisindeki hikmet kelimesinin ahlaki açıdan faydalı olan ve insanı sefihlikten koruyan ifadelere işaret ettiği söylenebilir. Nitekim İbn Hacer'in (ö. 852/1449) izahı da bu şekildedir.²² Öte yandan, Hz. Peygamber'in Yemen'den gelen bir heyeti karşılarken, "İman Yemenlidir, hikmet Yemenlidir"²³ demesi hikmet literatürünün Yemen boyutuna işaret eder. Yine Lokman'a atfedilen *Mecelletü/Hikmetü Lokmân* ve Yemen kökenli mühtedi Vehb b. Münebbih'e atfedilen *Hikmetü Vehb* gibi sahifelerin/metinlerin de Yemen'deki kadim bilgelik kültürüne işaret etmektedir.²⁴

Öte yandan, Vehb b. Münebbih ve Malik b. Dinâr gibi âlimler geçmiş kültürlerle ait bir sözü naklederken "mektûbün fi'l-hikme", "kara'tü fi'l-hikme", "vecedtü fi badi'l-hikme" ve "fil hikme" gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu ifadelerde geçen hikmet kelimesinin Eski Ahit içerisinde yer alan ve özlü sözleri muhtevi olan Mezmurlar, Eyüb, Süleyman'ın Meselleri, Vaiz gibi kitaplara atıfta bulunduğu ihtimalinden söz edilebilir. İbn Ebî Âsım'ın (ö. 287/900) "Rıfk hikmetin başıdır" sözünü, "mektûbün fi'l-hikmeti ev fi't-tevrât" diye nakletmesi bu ihtimali güçlendirir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den rivayet edilen, "Hayâ ancak hayır getirir"²⁵ hadisinin ardından muhadramundan Büşeyr b. Ka'b'ın "innehu mektûbün fi'l-hikmeti enne minhu vakâran ve minhü sekîneten" (Hikmet kitaplarında kaydedildiği üzere ağırbaşlılık ve olgunluk haya duygusundadır" sözündeki hikmet kelimesinin de kadim Yemen kültürüne ve Yahudi kutsal kitap literatürüne ait metinler olması muhtemeldir.²⁶

Bütün bu veriler dikkate alındığında hikmetin soyut bir kavram değil, daha çok kadim Yemen kültürüne ait metinlere işaret ettiği sonucuna varılabilir ve gerek bu sonuçtan, gerekse ismi İsrâiliyyât'la özdeşleşmiş olan Vehb b. Münebbih'in Yemen kökenli olmasından hareketle hikmetin önemli bir İsrâiliyyât kaynağı olduğu söylenebilir. Ancak İslam geleneğinde İsrâiliyyât'a mesafeli yaklaşılması, buna mukabil hikmetin müspet olarak çok zengin bir anlam kazanması hikmet ile İsrâiliyyât arasındaki sıkı irtibatın gözden kaçırılmasına yol açmıştır.²⁷

KAYNAKÇA

- Ahmed Emîn (2012), "Arap Edebiyatında Hikmet", trc. Zeynep Arkan, *SÜİFD*, sayı: 26.
 Ahmed Emîn (trs.), *Fecrül-İslâm*, Kahire.
 Altıparmak, Ö. Faruk (2003), "Hikmet ve Felsefe İlişkisi", *HÜİFD*, cilt: 11, sayı: 5.
 Cevâd Ali (trs.), *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat.
 Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (2008), *es-Sihâh*, Beyrut.
 Çalışkan, Mehmet (2001), "Kur'an'da Hikmet Kavramı", *ÇÜİFD*, cilt: I, sayı: 2.
 Davis, D. John (1954), *A Dictionary of The Bible*, Michigan.
 Dayf, Şevki (trs.), *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (el-Asru'l-Câhilî)*, Kahire.
 Döner, Ertuğrul (2015), *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
 Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (2004), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut.
 Harman, Ömer Faruk (2003), "Lokman", *DİA*, Ankara.
 Hıdır, Özcan (2006), *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İnsan Yayınları, İstanbul.
 Huart, Clement (1993), "Hikmet", *İA*, İstanbul.
 İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn (2000), *Fethü'l-Bârî*, Riyad.
 İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (1994), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut.
 İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (1985), *Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir*, Beyrut.
 Kutluer, İlhan (2001), *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İstanbul.
 Mukatil b. Süleyman, Ebü'l-Hasen (1993), *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, nşr. Ali Özek, İstanbul.
 Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed (1993), *Umdetü'l-Huffâz*, Beyrut.

²² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, Riyad 2000, X. 663.

²³ Buhârî, "Menâkıb" 1; Müslim, "İman" 82, 84, 88-90. Tirmizî, "Menâkıb" 71.

²⁴ Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2006, s. 41.

²⁵ Buhârî, "Edeb" 77; Müslim, "İman" 60-61.

²⁶ Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, s. 41.

²⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyât'ın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (1995), *Câmiü'l-Beyân fî Tefsîrü'l-Kur'ân*, Dârü'l-Fikr, Beyrut.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1979), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer (2003), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut.